

BİLDİRİ KİTABI

II.
Uluslararası Kapadokya
Sosyal Bilimler
Öğrenci Kongresi

KAPSOSBİL 2020

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

16-18 Aralık 2020

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları No: 26

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesine aittir. Bütün hakları saklıdır.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğere yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitapta yer alan tüm eserlerde yasal sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Copyright 2021 by Nevşehir Hacı Bektaş Veli University. All rights reserved.

No part of this book may be printed, Reproduced or distributed by any electronical, optical, mechanical or other means without the written permission of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

Kapak Düzeni: Taylan VIRACA

Tasarım-Dizgi: Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ, Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK, Arş. Gör. Serkan DERİCİ

ISBN: 978-605-4163-44-1

1. Basım

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, 2021

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
Bildiri Kitabı
(KAPSOSBİL 2020)
16-18 Aralık 2020

BİLDİRİ KİTABI

Editörler

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ
Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK
Arş. Gör. Serkan DERİCİ

NEVŞEHİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İletişim

2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir
Tel: +90 384 228 10 00 & Bel-geç: +90 384 215 3058
www.nevsehir.edu.tr
https://kapsosbil2020.nevsehir.edu.tr
kapsosbil2020@nevsehir.edu.tr

Değerli Akademisyenler ve Öğrenciler,

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü olarak 16-18 Aralık 2020 tarihlerinde düzenlediğimiz “II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi” kapsamında yapılan 230’den fazla sunum Covid-19 şartları nedeniyle uzaktan canlı toplantılar aracılığıyla gerçekleştirildi.

Üniversitemiz bu özelliğiyle dünyada, pandemi döneminde en fazla canlı sunumun gerçekleştiği üniversiteler arasında yerini almaktadır. Eş zamanlı dört oturumda, 3 gün süren kongrede, Eski Çağ Tarihi, Eğitim Bilimleri, Gastronomi Turizmi, Güvenlik Politikaları gibi çalışma alanlarını kapsayan konu başlıklarını içeren sunumlar, Türkiye’nin dört bir yanındaki akademisyen adayının etkileşimine fırsat verdi. Aynı alanda çalışma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin araştırma ve bulgularının da birbirine tanıtımı sağlanırken, çalışma alanı ve kaynakların imkânları da görülmüş oldu.

Farklı ekollerde yetişen öğrencilerin içinde buldukları sınırların ötesinde yeni ufukları tanımalarına da vesile olunan Kongrede, öğrenciler, disiplinler arası çalışmaların giderek önem kazandığına bir kez daha tanıklık ettiler.

Öğrencilerin yanı sıra izleyiciler de kongre programının oldukça renkli takviminden ilgilerine göre seçimler yapıp, kongreye katılma fırsatı buldular. Sosyal bilimler alanında böyle bir etkileşimin sağlanması, alanla ilgili hareketli ve yenilikçi çalışmanın bir arada görülmesi bizi heyecanlandırdı ve mutlu etti.

Bu nedenler doğrultusunda, kongre düzenleyicileri olarak, pandemi sürecinde yaşanan bu deneyimin kayıtlarını yayımlamak, bizim için heyecanla gereğini yapmaya çalıştığımız bir görev niteliğindedir. Dolayısıyla, II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi’nde sunulan bildirileri bir araya getirdiğimiz tam metin kitabını siz okurlarımıza sunmaktan kıvanç duyarız.

Prof. Dr. Semih Aktekin
Kongre Onursal Başkanı
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü

Kongre Onursal Başkanları

Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi Rektörü)

Kongre Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU (Aksaray Üniversitesi)

Kongre Bilim Kurulu

Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeliha SEÇKİN (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf YAKAR (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Tsendin BATTULIK (Moğolistan Devlet Üniversitesi - Moğolistan)

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Şule AYDIN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Şevki ÖZGENER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Selim KILIÇ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Selahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. S. Nilay IŞIKSALAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Richard Harris (University of Exeter - İngiltere)

Prof. Dr. Ramazan SEVER (Giresun Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman SAMANCI (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat TOPAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ORAL (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat AKIN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Mukhabbat KURBANNOVA (Ali Ser Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi - Özbekistan)

Prof. Dr. Muhammed Aydın (Katar Üniversitesi - Katar)

Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Emin AKKILIÇ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mayıl ASGAROV (Azerbaycan Bilimler Akademisi - Azerbaycan)
Prof. Dr. Kemal Özcan (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Ulusoy (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Jarqınbike SÜLEYMANOVA (Kazak Kızlar Pedagoji Milli Üniversitesi - Kazakistan)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Üniversitesi - Moğolistan)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÜNLÜ (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk BENGÜ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülmira ABDRASİLOVA (Kazak Kızlar Pedagoji Milli Üniversitesi -Kazakistan)
Prof. Dr. Gökhan ÖZDEMİR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih YÜCEL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih ÇETİN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Elena OGANOVA (Moskova Devlet Üniversitesi - Rusya)
Prof. Dr. Cesur PEHLEVAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol AKGÜN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir BULUÇ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram ÜNAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayhan DİKİCİ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali MEYDAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DANIŞMAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KARA (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE (Bakü Avrasya Üniversitesi - Azerbaycan)
Prof. Dr. Abhay Abhyankar (University of Exeter - İngiltere)
Doç. Dr. Marija DHİNDJİC (Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi - Sırbistan)
Doç. Dr. Yunus GÜNİNDİ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli ÜNSAL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyavuş QASIMOV (Bakü Avrasya Üniversitesi - Azerbaycan)
Doç. Dr. Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan İBİŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Selçuk AKPINAR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Rezzan GÜNDOĞDU (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi - Azerbaycan)
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Serkan TAFLIOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ali AKTAŞ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan YAVUZER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülin TABAKAN (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağrı Öztürk DEMİRBAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram TAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Aysun ERGİNER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet YAYLA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KAYA (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. A. Cem ERKMEN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan İBİŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Resul BAĞI (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ATA (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ALTUĞ (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Zeynel ÖZTÜRK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi I. Adak ADIBELLİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAHRAMAN (Aksaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hünkar GÜLER (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Buket ÖZOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Jane Shen (University of Exeter - İngiltere)
Dr. Bağdagül Musa (Ürdün Üniversitesi - Ürdün)

Kongre Sekreteryası

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü)

Arş. Gör. Serkan DERİCİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İşletme Bölümü)

Dizgi ve Yayın

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü)

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü)

Arş. Gör. Serkan DERİCİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İşletme Bölümü)

İÇİNDEKİLER

Covid-19 ile Havacılık Sektöründeki Değişimler	1
Ahu ALTINEL*	1
Prof. Dr. Abdullah KARAMAN**	1
Kentsel Dönüşüm Projelerinin Deprem Üzerindeki Rolü	6
Ali Gökhan SÜRER* ,	6
Ali MEYDAN**	6
Deneyimsel Pazarlama Uygulamalarının Tüketicinin Marka Tercihi ve Marka Sadakati Üzerinde Etkisi: Kahve Mağazaları Üzerinde Araştırma	21
Amangul NEPESOVA*	21
Zeynep Cemali'nin <i>Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği</i> Adlı Kitabındaki Hikâyelerin Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi	34
Arzu SÜNGÜ*	34
Musa DEMİR*	34
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Alan Eğitimi Derslerine Karşı Tutumunu Belirlemeye Yönelik Nitel Bir Çalışma	43
Arzu SÜNGÜ*	43
Vücut Geliştirme Alanında Erkek Bedeninin İnşası	51
Ayşe AKYAYLA*	51
Hanehalklarının Ev Dışı Gıda Tüketimlerini Etkileyen Faktörler	69
Ayşe DEMİREL*	69
Doç. Dr. Serap ÇOBAN**	69
Güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Konum Analizi Becerisi Açısından Yeterliliği	74
Ayşe ÜNALMIŞ*	74
Ali MEYDAN**	74
Ana Dili Türkçe Olmayan İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin İki Dillilik Olgusuna Yönelik Görüşleri (İğdır Örneği)	83
Ayşenur ECE YAPILCAN*	83
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU**	83
I. Habeşistan Hicretine Katılan Kişilerin Cinsiyet, Kabile, Yaş ve Meslekleri Üzerinden Değerlendirilmesi	91
Barış ÖZTÜRK*	91
Hasan Ali Toptaş'ın "Gölgesizler" Romanında Anlatıcı Problemi	102

Berna Civalıoğlu SEVİNDİK*	102
Ağ Toplumunda Halk Edebiyatı Ürünlerin Yeniden Dolaşımı (Pandemi Süreci Örneği)	
.....	105
Bestami BOZOĞULLARINDAN*	105
İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Hayat Bilgisi Ders Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi	114
Beyza HOCAOĞULLARI*	114
Doç. Dr. Vedat AKTEPE**	114
Afganistan Türkmenleri'nin Düğün Gelenekleri (Faryab Örneği)	124
Bory NASİR*	124
9-12 Yaş Çocuk Kitaplarının, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi: Gülten Dayıoğlu Örneği	134
Büşra PINARBAŞI*	134
Doç. Dr. Vedat AKTEPE**	134
Elektronik İhalenin Kamu Alımlarına Etkisi Üzerine	140
Caner YURTTAKAL*	140
Prof. Dr. Seyfi YILDIZ**	140
Elden Taksitli Satış Sisteminde İşgören Çalışma Şartlarının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi	149
Cemre YILDIZ*	149
Ahmet Melih EYİTMİŞ**	149
Savur Yöresi Kadın Merkezli Halk Hekimliği	160
Cemre ÇINAR*	160
Doç. Dr. Tuğrul BALABAN**	160
Çorum Ağzından Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüne Katkılar	168
Derya ÖZDEMİR*	168
Osmaniye İlinin Kültür Turizm Potansiyelinin İncelenmesi	176
Elif Aysu SOLAK*	176
Aslı Sultan EREN**	176
Tüketici Husumeti	187
Ebru ÖZKAN*	187
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Yazılı Üretimlerine Yönelik Yanlış Çözümlemesi	197
Emel ASLAN*	197

Pandemiye Yönelik Ülkesel Yaklaşımlar	204
Endam ÇELİK*	204
2010-2020 Yılları Arasında Yapılan İletişim Çalışmalarına Yönelik Betimleyici Bir Araştırma	220
Erdem ÇILTAŞ*	220
Türkiye’de Enerji Tüketimi, İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	225
Esra KİLCİ*	225
Dr. Öğr. Üyesi Aysun Özen**	225
Roma İmparatorluğu’nun İlk İmparatoriçesi: Livia Drusilla	236
Esra ÖZKAYA*	236
Erkan İZNIK**	236
Muhâsibî’nin er-Riâye ve İbnü’l Arabî’nin et-Tedbîrâtü’l-İlâhiyye Adlı Eserlerinde Nefs Kavramı	247
Esra ÖZTÜRK*	247
Konut Kredi Talebi İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki	250
Fadime TOLU*	250
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Elanur KAPLAN**	250
Ermenice Kaynaklarda Komutan Garegin Njdeh	260
Fatma Nur GÜCÜYENER*	260
Joseph Campbell’ın Kahramanın Sonsuz Yolculuğu Eseri Bağlamında Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyu	265
Gökhan KARABUDAK*	265
Eski Türk İnançlarının Günümüz Ölüm Gelenekleri Üzerindeki İzleri	275
(Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği)	275
Gözde DEMİRTAN*	275
Yeni Uygur Türkçesinde Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu İkilemeler	281
Gurbet DEMİR*	281
Birinci Dünya Savaşı’nda Orta Doğu’nun Paylaşılmayan İncisi Hicaz’da Hakimiyet Mücadelesi	287
Gülüzar AVCI*	287
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DOĞAN**	287
Suriyeli Sığınmacıların Birey Güvenliği Meselesi: Türkiye’nin İç Güvenliği Bağlamında Bir Değerlendirme	296

Hacer KAYA*	296
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARAS**	296
Tereke Kayıtları Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Servet Dağılımına Bir Bakış, 1650-1914	306
Hande Nur KIRMIZIKUŞAK*	306
Dr. Bora ALTAY**	306
İbn Rüşd'ün Te'vil Anlayışı	316
Hatice Nur PİŞKİN*	316
Mahmut YILDIZ**	316
Cumhuriyetten Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı	338
Hülya KABADAYI*	338
Doç. Dr. Hasan YAVUZER*	338
Azerbaycan Efsanelerinde Dini Ve Günlük Yaşama Dair Unsurlar	346
İbrahim DEMİRCİ*	346
Gazâlî'nin Felsefeye Bakışı Üzerine	365
Mahmut YILDIZ*	365
Finansal Oranları Kullanarak Havayollarının Performans Değerlendirmesi	375
Masoumeh GHOUCI*	375
Doç. Dr. Aşır ÖZBEK**	375
Emir Artuk Bey'in Kimliği ve Diyarbakır'ın Fethinde Cüheyroğlu Fahrüddeve ile İlişkisi	385
Meral SEVİM*	385
Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku	405
Mert ÖZDEN*	405
Bengisu GÖKMEN**	405
Deniz BERK***	405
Gazzâlî' de İlimlerin Tasnîfi	414
Meryem IŞIK*	414
Şaziye KARATAŞ**	414
Rol Model Olarak Sınıf Öğretmenlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri ve Önemi	419
Murat TURGUT*	419
Doç. Dr. Vedat AKTEPE**	419
Tuhaf Bir Kadın'da Anne Arketipi	427
Nida KILIÇ*	427

Antik Roma’da Kraliçelerin Yönetime Etkisi	437
Nuray KÖŞK*	437
Suzan Akkuş MUTLU**	437
Türkiye’de Adalet Harcamalarının Uzlaştırma Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi	444
Onur DEĞİRMENÇİ*	444
Türkiye’de Kullanılan Online Alışveriş Sitelerinin Performanslarının Karşılaştırılması	450
Ömer SIRAKAYA*	450
Doç. Dr. Aşır ÖZBEK**	450
Türkçe ve Rusça Belirtme Durumu Üzerine Karşılaştırma Analizi	460
Ömer ŞIHANLIOĞLU*	460
Zeynep SÖMEK**	460
Solomo Reklamcılık ve Sosyal Sermaye Etkileşimi: Ampirik Bir Çalışma	467
Özge GÜNEY*	467
Prof. Dr. Suzan ÇOBAN**	467
Sirenlerin Çağrısı: Denizin Çağırışı ile Anayurt Oteli Romanının Karşılaştırmalı Okunması	474
Özlem BAŞBOĞA*	474
Arap Baharı’nın Etkisiyle Oluşan Yemen Krizinde İslah Partisi (İhvan-ı Müslimin) ve El- Kaide’nin Rolü	485
Saeed Kamal Mohammed Ali WAKA*	485
Milli Kütüphane’de Kayıtlı ‘06 Mil Yz Cönk 31’ Numaralı Cönkte Yer Alan Şiirlerde Sevgilide Güzellik Unsurlarının Tespiti ve Değerlendirilmesi	490
Salih KOCA*	490
Dîvân Grubu’nun Modern Arap Edebiyatı’ndaki Önemi	503
Salih ZOR*	503
X ve Y Kuşağının Festivale Katılım Motivasyonları: Mersin Narenciye Festivali	507
Seda Nur KESKİN*	507
Doç. Dr. Duygu EREN**	507
Turistik Bir Mekânda Kadın Girişimciliği: Eskişehir/ Odunpazarı Örneği	517
Güler ZEYTÜNLÜ*	517
Hastanelerin Dijitalleşmesi Üzerine Bir Alan Araştırması	526
Şengül SAĞLAM*	526

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜNSALAN**	526
Kamu Alacaklarını Yapılandırma Uygulamalarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği	542
Tamer TÜNEL*	542
Prof. Dr. Seyfi YILDIZ**	542
Postmodern Dönemde Gerçeklik Sorunu: Baudrillard Üzerinden Bir İnceleme	555
Burcu DURAKLI*	555
Türk Sosyolojisinde Aydın Kavramı: Niyazi Berkes Örneği	561
Sema APAYDIN*	561
Lojistik Sektöründe Araç Yükleme Faaliyetlerinin Kalite Açısından Değerlendirilmesi: Bir Altı Sigma Süreç İyileştirme Uygulaması	565
Elif KARACA*	565
Nuri Özgür DOĞAN**	565
Yeni Uygur Türkçesinde Ses Yansımaları Ünlümler	575
Hatice SÜSLÜ*	576
Küreselleşme ve Çevre Kirliliği İlişkisi: ABD İçin Ampirik Bir Analiz	581
Seher SULUK*	581
Serdar ÖZTÜRK*	581
Dörtüol'a İskân Edilen Girit Mübadilleri	592
Seda ULU*	592
Turnacıbaşı ve İlm-i Kıyâfet	600
Selma ÇELEN*	600
Gastronomi Turizmi Kapsamında Yöresel Yemekler: Kapadokya Mustafapaşa Muhacir Yemekleri Örneği	608
Sema AK*	608
İbrahim Akın ÖZEN**	608
Türk Kozmolojisinde Mekân-Yön İlişkisi Bağlamında Çadır	627
Sena ÜNAL*	627
Eskiçağda Obsidyenin Süs Eşyası Olarak Kullanımı	633
Seval AKÇELİK*	633
Düşünsel Heyecansal Değerleş Çerçevesinde <i>Efruz Bey</i>	645
Songül KORKMAZ*	645
Alan (Karaçay-Balkar) Atasözlerinde «Er, Erkişi Ve At»	651
Suleimen KOCHKAROV*	651

“06 Mil Yz Cönk 16” İsimli Cönkte Yer Alan Kız Destanının Tahlili	656
Şeyma ARGİN*	656
Sınıf Öğretmenlerinin Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi	669
Şükran Ezgi ŞEREF*	669
Alper Murat ÖZDEMİR**	669
6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Metinlerin Tür Çeşitliliği ve Temalara Dağılımı Açısından İncelenmesi	680
Tuğba ÖDEV*	680
Erkan KÜLEKÇİ**	680
Türkiye’de Genel Kolluk Teşkilatlarına Yönelik Olarak Uygulanan Bütçe Politikalarının Hizmet Etkinliğine Yansıması: Jandarma Örneği	692
Yüksel YİĞİT*	692
Prof. Dr. Alper ASLAN**	692
Gogol’ün <i>Taras Bulba</i> Eseri ve Taras Bulba Filmine (1962) Edebiyat ve Sinema İlişkisi Bağlamında Bir Bakış	715
Zeynep Nur TİRYAKİ*	715
Ekonomik Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Döngüsel İş Modeli ve Sıfır Atık Politikalarının Kavramsal Karşılaştırması	720
Zilan YUSUFOĞLU*	720
N. Ceren TÜRKMEN**	720
Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İki Çizgi Filmin Karşılaştırmalı Analizi: Niloya ve Caillou Örneği	729
Büşra ÜNAL	729

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ULUSLARARASI KAPADOKYA SOSYAL BİLİMLER ÖĞRENCİ KONGRESİ
TAM METİN KİTABI HAKEM DEĞERLENDİRME RAPORU

Enstitümüz bünyesinde 16-18 Aralık 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen “II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi” kapsamında sözlü sunumu yapılan ve devamında tam metin bildiri kitabında yayınlanması amacıyla hazırlanarak tarafımıza gönderilen tam metin bildirimler aşağıdaki hakem kurulu tarafından değerlendirilmiştir.

Hakem Kurulu

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU

Öğr. Gör. Dr. Barış ERİÇOK

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Arş. Gör. Dr. Samet TAŞCI

Arş. Gör. Serkan DERİCİ

Arş. Gör. Murat TEMUR

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Covid-19 ile Havacılık Sektöründeki Değişimler

Ahu ALTINEL*

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN**

*Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seyahat İşletmeciliği ve Turist Rehberliği Fakültesi

**Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi

ÖZET

2019 yılı aralık ayı ortalarında Çin'in Wuhan kentinden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan yeni tip korona virüsü (Covid-19) salgını birçok sektörü olduğu gibi havacılık sektörünü de derinden etkilemiştir. Bu çalışmada salgın öncesi bireylerin hızlı ulaşım sağlayabilmek adına ilk tercihleri arasında yer alan ve salgın süresince bulaş endişesi ile taleplerin düşüş yaşadığı, salgından en çok etkilenen sektörlerden biri olan havacılık sektörünün salgından etkilenme sürecini, yolcu ve uçuş potansiyelindeki düşüş ile yolcu ve çalışan sağlığını korumak adına alınan önlemleri değerlendirilerek literatür taraması yapmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19; Pandemi; Havacılık; Kişisel Koruyucu Donanım; Kriz

ABSTRACT

The new type of korana virus (Covid-19) epidemic, which started in Wuhan, China in mid-December 2019 and affected the whole world, deeply affected the aviation industry as well as many other sectors. In this study, the aviation industry, which is among the first choices of individuals before the epidemic in order to provide rapid transportation and is one of the sectors most affected by the epidemic, where the demands have decreased with the concern of transmission during the epidemic, the decrease in passenger and flight potential and the health of passengers and employees.

Keywords: Covid-19; Epidemic; Aviation; Personal Protective Equipment; crisis

1. Giriş

2019 yılı aralık ayı ortalarında Çin'in Wuhan kentinden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve milyonlarca kişinin ölümüne neden olan yeni tip korona virüsü (Covid-19) salgını nedeniyle ülkelerin sınırları içinde kendi vatandaşlarına uyguladıkları birbirinden farklı kısıtlamalar, bireylerin yaşam standartlarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bireyler salgın öncesinde kullanmaya alışkın olmadıkları kişisel koruyucu donanımlardan maske ve eldivenleri hayatın en büyük parçası haline gelmiştir. İnsanlar toplu olarak bulunulan düğün, nişan, kutlama, gibi etkinlikler ile ulaşım araçları, sinema, tiyatro, otel, restoran vb. her türlü mekândan uzak durmaya çabalayarak kendilerini bulaş riskinden korumaya çalışmıştır. Bu durum Sinema, restoran, konaklama, araç kiralama vb. birçok sektörü olduğu gibi havacılık sektörünü de derinden etkilemiştir.

Bireylerin birincil ihtiyaçları arasında yer almayan seyahat etme arzusu salgının tüm dünyadaki yayılım hızının da artmasıyla daha da arzu edilmez bir hal almıştır. Bireylerin seyahat etme alışkanlıklarındaki değişim ve ülkelerin farklı seyahat kısıtlamaları havacılık sektöründe de ekonomik sıkıntıların baş göstermesine, yeni planlamalar yapılmasına, yeni hedefler belirlenmesine, Hindistan havayolu Air Deccan, Kanada havayolu Air Georgian, İsveç havayolu Braathens Regional

Airlines, Amerikan havayolu Compass Airlines, Arjantin havayolu LATAM Arjantin, Avusturya havayolu Level Europe, Tayland havayolu NokScoot, İtalyan havayolu Air Italy, Amerikan havayolu RavnAir, Türk Havayolu Atlas Global, Güney Afrika havayolu South Africa Airways'in de aralarında bulunduğu bir çok havayollunun faaliyetlerine son vermesine neden olmuştur. Salgına yönelik gerek yolcular gerekse çalışanların bulaş riski göz önünde bulundurularak Dünya Sağlık Örgütü, Sağlık Bakanlığı ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından bir dizi yeni önlemler yayınlanmıştır. Ofisten çalışmalarda kısıtlamaya gidilmiş ve iş tanımının evden çalışmaya uygun olduğu gruplar evden çalışma yapmaya yönlendirilmiştir.

Zorunlu haller dışında kapalı alanlarda eğitim ve toplantı yapılmaması sağlanmış ve Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, Free Conference Call, Skype, Goto Meeting, Hangouts Meet gibi teknolojik platformlara taşınmıştır. Yemek, kutlama, ödül töreni gibi toplu organizasyonlar Covid-19 süresince yapılmayarak çalışanlar kalabalık etkinliklerden uzak tutulmaya çalışılmıştır.

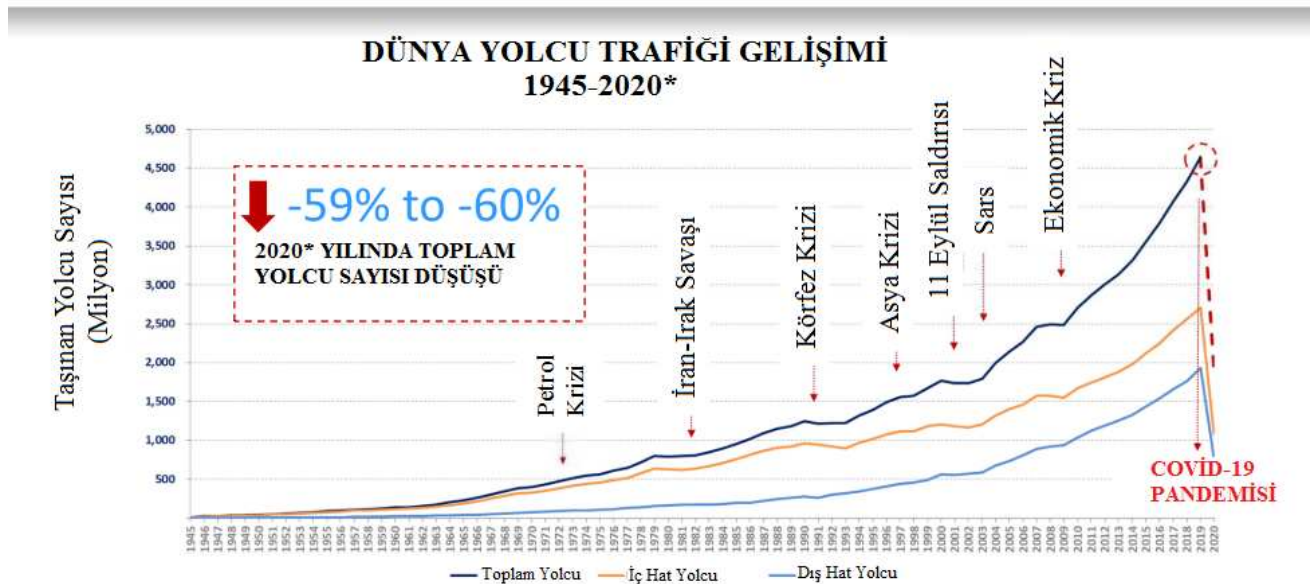
Bu çalışmada salgın öncesi bireylerin hızlı ulaşım sağlayabilmek adına ilk tercihleri arasında yer alan ve salgın süresince bulaş endişesi ile taleplerin düşüş yaşadığı, salgından en çok etkilenen sektörlerden biri olan havacılık sektörünün salgından etkilenme sürecini, yolcu ve uçuş potansiyelindeki düşüş ile yolcu ve çalışan sağlığını korumak adına alınan önlemleri değerlendirilerek literatür taraması yapmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

2. Havacılık Sektöründe Yolcu Ve Uçuşlardaki Düşüş ile Sektörel Kriz

Turizmin ulaşım açısından biri olan havacılık sektörü Covid-19 salgını süresince gerek bireylerin seyahat etme taleplerindeki azalma gerekse ülkelerin bulaş riskini göz önünde bulundurarak hava sahalarına getirdikleri yeni düzenlemeleri neticesinde derin yaralar almıştır. Hindistan havayolu Air Deccan, Kanada havayolu Air Georgian, İtalyan havayolu Air Italy, Türk Havayolu Atlas Global, Güney Afrika havayolu South Africa Airways' in de aralarında bulunduğu 22 havayolu şirketi faaliyetlerine son vermiştir (Haber.aero, 2020).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tahminlerine göre; tüm dünyada 2020 yılının tamamında havayolu koltuk doluluk oranlarında %51, yolcu sayılarında 2.874 ila 2.886 milyon düşüş beklenirken, havayolu operasyonel brüt gelirlerinde 389 ila 391 milyar Amerikan Doları kayıp öngörülmektedir (ICAO, 2020).

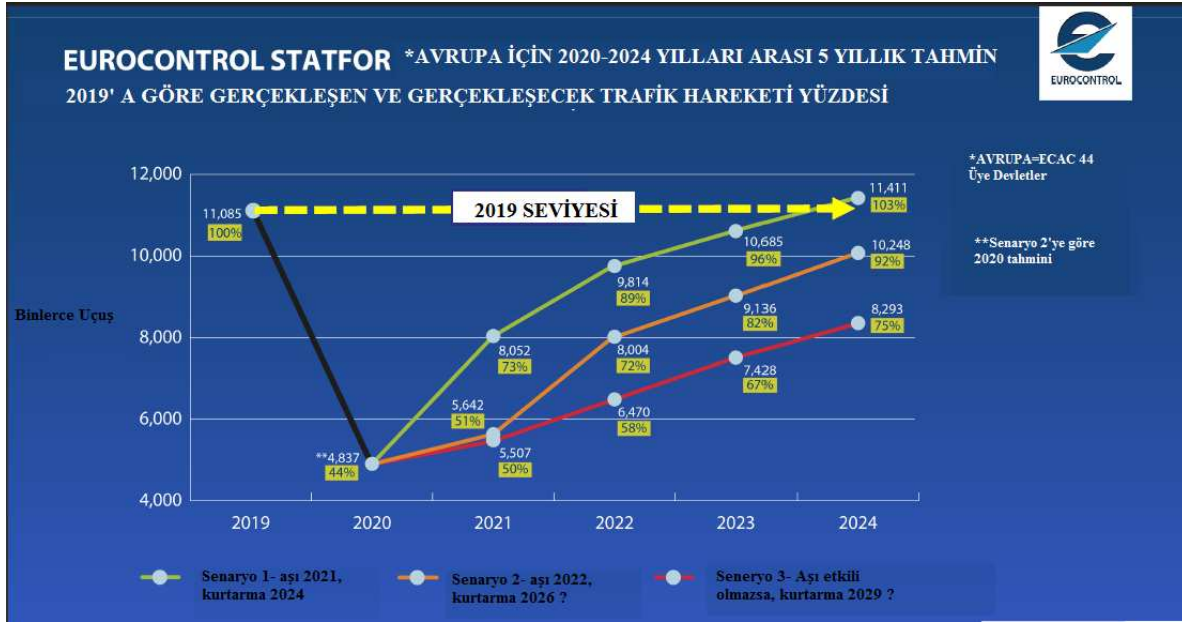
Salgının süresine, alınan önlemlere ve etkilerine bağlı olarak 2021 Yılında ise ilk yarıda (Ocak-Haziran) havayolu koltuk doluluk oranlarında %30 ila %37 değişken azalma, yolcu sayılarında 903 ila 1.264 milyon düşüş beklenirken, havayolu operasyonel brüt gelirlerinde 135 ila 183 milyar Amerikan Doları kayıp öngörülmektedir (ICAO, 2020).

Şekil 1. Dünya Yolcu Trafik Gelişimi

Kaynak: ICAO 2020.

Avrupa Hava Seyrüsefer Emniyeti Teşkilatı'nın (Eurocontro) Kasım 2020 raporunda yapmış olduğu değerlendirmeye göre; Covid-19 aşının bulunması ve 2021 yılı yaz aylarında yolcuların kullanımına sunulmuş olması durumunda Avrupa hava trafiğinin 2024 yılında 2019'daki seviyesine %103 oranında ulaşabileceğini, 2022 yılı yaz aylarında yolcuların kullanımına sunulması durumunda 2024 yılında 2019 seviyesine %93 yaklaşabileceğini, aşının etkili olmaması durumunda ise 2029 yılına kadar 2019 yılının rakamlarına ulaşamayacağını ön görmüştür (Eurocontrol, 2020).

Şekil 2. Eurocontrol Statfor *Avrupa için 2020-2024 Yılları arası 5 yıllık tahmin

Kaynak: Eurocontrol 2020.

3. Covid-19 Salgını Süresince Yolcu Ve Çalışan Güvenliği

Hava Yolu Taşıyıcıları Birliği (IATA) ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) COVID-19 kapsamında ülkelerin uyguladığı kural ve kısıtlamaları takip ederek bunlara yönelik veriler yayınlamaktadır (Akca, 2020).

Ülkemizde hava taşımacılığına yönelik Covid-19 kapsamında uygulanan kurallar Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı'na bağlı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda 27 Mayıs 2020 tarihinde Havaalanı Pandemi Tedbirleri ve Sertifikasyonu Genelgesi Yayınlanmıştır. "Bu Genelgenin amacı, sivil hava ulaşımına açık havaalanlarında COVID-19 esnasında havacılık faaliyetleri kaynaklı yayılımı önlemek üzere alınması gereken tedbirler ile bu süreçte işletilmekte olan havaalanlarında alınacak tedbirlerle ilgili usul ve esasları belirlemektir" (Shgm 2020). Genelge doğrultusunda sivil hava ulaşımına açık/açılacak havalimanlarında Havalimanı Pandemi Sertifikası alınması esas olunmuştur. Sertifikalandırma havalimanlarında Sağlık Bakanlığı Politikaları çerçevesinde sağlık tedbirlerine ait standartlar düzenlenmiş, havaalanı pandemi planı hazırlanmış, havaalanı pandemiyle mücadele ve risk yönetim sistemi oluşturulmuş ve bu kapsamda Pandemi Komisyonu oluşturulmuş, pandemiye ilişkin eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir (Shgm 2020).

18 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan ara bültende havacılık sektörü çalışanları özel bir başlıkta değerlendirilerek personel el dezenfektanlarının nasıl yerleştirileceği, Covid-19 belirtileri yaşayan yolcularla yakın temasta bulunan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

personellerin hangi kişisel koruyucu donanımları kullanması gibi bilgiler verilmiştir (World Health Organization 2020).

Sektörde yer alan şirketler Covid-19 salgınının çalışanlara bulaş riskini önleyebilmek adına risk analizlerini gözden geçirmiş, maske- mesafe- temizlik kuralları göz önünde bulundurularak apron ve terminal çalışanlarına görevlendirildikleri iş tanımına uygun koruyucu gözlük, siperlik, maske, eldiven, tulum, galoş, önlük vb. kişisel koruyucular ile dezenfektanların kullanımını hayata geçirmiştir. Bunlara ek olarak, ofis çalışanlarının ortak kullanım alanları ve telsiz, telefon gibi cihazların dezenfektasyon sürelerini sıklaştırmak gibi bir dizi yenikleri uygulamaya başlamışlardır (Shgm 2020). Ofisten çalışmalarda kısıtlamaya gidilmiş ve iş tanımının evden çalışmaya uygun olduğu gruplar evden çalışma yapmaya yönlendirilmiştir. Zorunlu haller dışında kapalı alanlarda eğitim ve toplantı yapılmaması sağlanmış ve Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, Free Conference Call, Skype, Goto Meeting, Hangouts Meet gibi teknolojik platformlara taşınmıştır. Yemek, kutlama, ödül töreni gibi toplu organizasyonlar Covid-19 süresince yapılmayarak çalışanlar kalabalık etkinliklerden uzak tutulmaya çalışılmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler (*)

Ülkelerin salgın karşısındaki koruyucu önlemler kapsamında değerlendirdikleri kısıtlamalar ve bireylerin bulaş riski endişesi ile seyahat etme alışkanlıklarının değişmesi havacılık sektörünün dar boğaza girmesine neden olmuştur. Salgın sürecinin devam etmesi ve aşı çalışmalarının neticelerine göre sektörel krizin yavaşlama hızına ilişkin tarihler tam olarak öngörülememektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yolcu ve çalışan sağlığı dikkate alınarak havacılık çalışanlarına özel değerlendirme yapmış ve iş tanımlarına uygun kişisel koruyucu donanımların kullanımını önermiştir. Çalışan sağlığı göz önünde bulundurularak kişisel koruyucu donanımların kullanımları belirlenmiş ancak piyasada birçok “CE” standardında ürün bulunmasına rağmen bulaş önleme seviyelerine ilişkin hangi donanımın seçilmesi gerekliliği konusunda önerilerde bulunulmamıştır.

Ofisten çalışmalarda kısıtlamaya gidilmiş ve iş tanımının evden çalışmaya uygun olduğu gruplar evden çalışma yapmaya yönlendirilmiştir. Zorunlu haller dışında kapalı alanlarda eğitim ve toplantı yapılmaması sağlanmış ve Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, Free Conference Call, Skype, Goto Meeting, Hangouts Meet gibi teknolojik platformlara taşınmıştır. Yemek, kutlama, ödül töreni gibi toplu organizasyonlar Covid-19 süresince yapılmayarak çalışanlar kalabalık etkinliklerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ofis çalışanlarının ortak kullanım alanları ve telsiz, telefon gibi cihazların dezenfektasyon sürelerini sıklaştırmak gibi bir dizi yenikleri uygulamaya başlamışlardır. Salgın sürecinin devam etmesi nedeni ile kesin değerlendirilmelerde bulunulamamaktadır.

KAYNAKLAR

Akca, Meltem. 2020. “Covid-19’Un Havacılık Sektörüne Etkisi.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE) ISSN:2148-9963 Www.Asead.Com* 7(5):45–64.

Eurocontrol. 2020. *Five-Year Forecast 2020-2024 European Flight Movements and Service Units: Three Scenarios for Recovery from COVID-19.*

Haber.aero. (2020). “Covid-19’un iflas ettirdiği havayolları”. <https://haber.aero/sivil-havacilik/covid-19-ve-iflas-eden-havayollari/> Erişim Tarihi:20.11.2020

ICAO. 2020. “Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation: Economic Impact

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Analysis Air Transport Bureau Contents.” (October):176.

Shgm. 2020. *Havaalanı Pandemi Tedbirleri Ve Sertifikasyonu Genelgesi*. Vol. 1.

World Health Organization. 2020. “Operational Considerations for Managing COVID-19 Cases or Outbreak in Aviation.” (March):1–5.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kentsel Dönüşüm Projelerinin Deprem Üzerindeki Rolü

Ali Gökhan SÜRER*

Ali MEYDAN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Doğal afet olan depremler, yıkıcı etkiye sahip, en çok can ve mal kaybına yol açan afetlerin en başında gelmektedir. Bilindiği üzere ülkemiz önemli deprem alanlarından Alp-Himalaya üzerinde bulunmaktadır. Buna bağlı olarak aralıklarla depremler yaşanmaktadır. Ülke nüfusunun yaklaşık yarısı (%42) birincil deprem kuşağında yer almaktadır. İnsan yaşamında olumsuz, yıkıcı etkileri olan depremler; birçok insanın hayatını kaybetmesine, sakatlanmasına yol açmaktadır. Türkiye’de deprem afeti kaçınılmaz bir gerçektir. Oluşacak depremler için bir takım tedbirler almamız mutlaka gerekmektedir. Depremde oluşabilecek kaybı en aza indirebilmek için “kentsel dönüşüm” olgusu ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde birçok nedenden ötürü uygulamaya konan kentsel dönüşüm projelerinin, en önemli amaçlarından biriside depremde meydana gelecek olası risklerin en aza indirilmesidir. Araştırmamızda; deprem, deprem türleri, kentsel dönüşüm, dünyada kentsel dönüşüm süreci, ülkemizde kentsel dönüşüm süreci ve kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki rolü incelenmiştir. Bu araştırmada amaç; kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki rolünü belirlemeye yöneliktir. Bu amaçtan yola çıkarak problem cümlesi belirlenip, alt problemler doğrultusunda çalışma incelenmiştir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenoloji (olgu bilim) ile yapılandırılmıştır. Yaşadığımız 1999 Marmara depreminden sonra inşa edilen yapıların sağlamlaştırılması yönünde büyük atılımlar olmuştur. Canlı bir organizmayı andıran yapılan yapıların, konutların da zamanla yıpranabileceği, eskiyeceği ve kullanım kaynaklı oluşacak tahribatında unutulmaması gerekmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında sürdürülebilir kentler meydana gelmektedir. Trafik, binaların birbirine yakınlığı, kırsaldan kente göçün artmasıyla beraberinde yapıların ve konutların artmasıyla oluşan düzensiz şehirleşme ve en büyük sorunlardan birisi arazi seçiminin yanlışlığı gibi risk faktörüne dâhil edilecek hususların en aza indirilmesi yine kentsel dönüşüm projeleri kapsamında değerlendirilmesi gereklidir. Elde edilen verilerin ışığında kentsel dönüşüm projelerinin risk taşıyan, depreme dayanıksız yapıların yer aldığı alanlar bir an evvel, uzlaşa sağlanarak tasfiye edilip kentsel dönüşüm kapsamında yer alan yenileşme, sağlamlaştırma veya yeniden yapımı gerçekleştirilmelidir. Kentsel dönüşüm projeleri depremde meydana gelecek riskleri en aza indirmesinden dolayı, bir an önce hız kazanmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Deprem Türleri, Kentsel Dönüşüm, Türkiye’de Kentsel Dönüşüm.

The Role of Urban Transformation Projects on Earthquakes

ABSTRACT

Earthquakes, which are natural disasters, are at the top of the list of disasters that have a devastating effect and cause the most loss of life and property. As it is known, our country is located on the Alp-Himalaya earthquake belt, which is one of the active earthquake zones. Accordingly, earthquakes are experienced intermittently. Approximately half of the country's population (42%) is located in the primary earthquake zone. Earthquakes have negative and destructive effects on human life. Earthquakes cause many people to lose their lives and become disabled. Earthquake disaster in Turkey is an unavoidable fact. It is absolutely necessary to take some measures for earthquakes to occur. In order to minimize the loss that may occur in an earthquake, the phenomenon of "urban transformation" comes to the fore. One of the most important objectives of the urban transformation projects implemented in our country for many reasons is to minimize the possible risks that may occur in an earthquake. In our research; earthquakes, types of earthquakes, urban transformation, urban transformation process in the world, urban transformation process in our country, and the role of urban transformation projects on earthquakes were examined. The aim of this research is to determine the role of urban transformation projects on earthquakes. Based on this aim, the problem statement was determined and the study was examined in line with the sub-problems. This study is structured with phenomenology (phenomenology) which is one of the qualitative research methods. There have been great strides in strengthening the structures built after the 1999 Marmara earthquake we experienced. It should not be forgotten that the buildings and houses that are made resembling a living organism can also wear out over time and the destruction caused by use will

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

occur. Sustainable cities occur within the scope of urban transformation projects. It is necessary to minimize the issues that will be included in the risk factor such as traffic, the proximity of the buildings, the irregular urbanization caused by the increase of buildings and houses with the increase of migration from rural to urban, and the inaccuracy of land selection, which is one of the biggest problems, should be evaluated within the scope of urban transformation projects. In the light of the data obtained, the areas where urban transformation projects are risky and where non-earthquake-resistant structures are located should be disposed of as soon as possible by reaching consensus, and renewal, consolidation or reconstruction within the scope of urban transformation should be carried out. Since urban transformation projects minimize the risks that may occur in earthquakes, they should gain momentum and be widespread as soon as possible.

Keywords: Earthquake, Earthquake Types, Urban Regeneration, Urban Transformation in Turkey.

1. Giriş

Afet olarak adlandırılan doğa olaylarının, öngörülmesi ve tahmin edilmesi çok zor, çok nadir olarak gerçekleşen, gerçekleştikleri zaman da rutin bir yaşantı içinde olan insan hayatını ve doğal yaşam alanlarını, kesintiye uğratan, büyük hasarlara ve dahi birçok problemlere neden olan ve genellikle, bir coğrafik bölgeyi etkileyen felaketlerdir. Doğal afetlerin verdiği zararlar son yıllarda, tüm dünyada farklı nedenler sebebiyle artmıştır (Torre-Enciso ve ark., 2001).

Doğal afet; deprem, sel, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, dolu, hortum gibi oluşumu engellenemeyen jeolojik, meteorolojik ve hidrolojik kökenli veya tetikli olayların sonuçlarına verilen genel isimdir. Jeolojik afetler içinde depremler, tsunamiler ve volkan patlamaları yer almaktadır.(Gökçe, Özden, Demir, 2008, s. 5).

Ülkemiz jeolojik özellikleri, topografik yapısı ve iklimi nedeniyle doğal afetleri sıkça yaşamaktadır. Doğal afetler neden oldukları can kaybı yanı sıra önemli ölçüde ekonomik kayıplar da meydana getirmektedir. Türkiye, yeryüzünün en aktif fay zonları içerisinde bulunan ve her zaman büyük deprem tehlikesi altında olan bir ülkedir. Türkiye deprem bölgeleri haritası esas alındığında ülke topraklarının %96'sının farklı oranlarda deprem tehlikesine sahip bölgeler içerisinde yer aldığı ve nüfusun %98'inin bu bölgelerde yaşadığı görülmektedir (Güney, 2012, s. 9).

Depremler temelinde yer kabuğunun içerisinde olan levha hareketleridir. Birden oluşmasından ötürü ve büyük çoğunlukta can ve mal kaybına neden olduğu için, insanları büyük boyutta korkutan doğal afetlerden birisidir Depremleri şu şekilde sınıflandırmaktayız: “çökme”, “volkanik” ve “tektonik” depremler olmak üzere ele almaktayız. Bunların içinden yerel olanlar çökme depremleri ve volkanik depremlerdir. Tektonik depremlere baktığımızda, yerkabuğunda hareketli alanlarda oluşmaktadır. Birçok nedenlerle yerin derin kısımlarında dengelerin bozulmaya hazır olmasıyla veya yerkabuğundaki bazı gerilmeye benzer nedenlerle meydana gelen enerjinin kinetik enerji haline dönüşmesi haliyle “tektonik depremler” gerçekleşir bununla beraber çok büyük felaketler oluşur. Dünyada ki yaşlılığa sahip ve sabit noktalar, depremlerin çok hafif ve herhangi bir zararın olmadığı yerlerdir. Dünya jeoloji haritalarında, belirtilen kristallerin masif alanları saptamak oldukça kolaydır. Avrupa ve Asya'nın kuzeyi, Kuzey Amerika'nın kuzeydoğusu, Brezilya masifi, Avustralya, Afrika'nın orta kesimleri bu şekilde bölgelere birer örnek oluşturur (Sür, 1993, s. 53).

20.yüzyılda yapılmış olan bazı istatistik çalışmalarında ülkemizde hemen hemen her iki senede bir yıkıcı depremler olduğunu göstermekte. Bu tablo Türkiye'de kaçınılması mümkün olmayan doğal afet olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. (Uslu ve Uzun, 2014, s. 1). Ülkemizde çok fazla oluşan can ve mal kaybına neden olan doğal afetlerden birisi depremdir. 1996 senesinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından yayınlanmış, 2001 yılında yenilenmiş, Türkiye Deprem Bölgelerinin haritalarına

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bakarak ülkemizdeki toprakların %42'si birinci, %24'ü ikinci, %18'i üçüncü, %12'si dördüncü ve %4'ü beşinci derece deprem bölgelerinde bulunduğu söylenebilir (Sönmez, 2013, s. 20).

Ülkemiz, 1950'li yıllarda başlamış olan hızlı kentleşme hareketleriyle birlikte düzensiz yapılaşma, konutlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu şehirleşme süreci Türkiye'nin sanayileşmeye verdiği önemle, 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen süre zarfında artarak ilerlemiştir. Hızlı kentleşme sürecinin yarattığı olumsuz etki ve kırsal yerleşmelerden düzensiz bir şekilde şehir merkezine gelen nüfusun ihtiyaçları karşılanmakta zor bir duruma gelmiştir. Bu düzensiz biçimde yükselen nüfus artışıyla beraber, şehirlerde bazı yapılarda bozukluklar meydana gelmeye başlamıştır. Bilhassa arazi kullanımından kaynaklı yangınlar ve şehirlerde meydana gelen kaçak yapılaşmanın yüksek oranda arttığı görülmekte, bu durum aynı zamanda görüntü kirliliğine yol açtığı görülmüştür. Bu nedenden dolayı, düzensiz olan arazilerin kullanılması tekrardan kente dâhil edilmesi ve etkili şekilde kullanılması için kentsel dönüşüm projeleri Türkiye'de mecburi hâle gelmektedir. Ülkemizde; şehirleri ruhsatsız olarak yapılmış yapılardan ve kaçak oluşumlardan temizlemedikçe ve yapılan konutları depreme karşı sağlam, güvenilir hale getirmediğimiz Ülkemizde, yüksek oranda can ve mal kayıpları meydana geleceği bir gerçektir. Deprem afetinde dönüşümlerin ve sürdürülebilirliğin sağlanmasının en önemli ve etkili koşulu, kentsel dönüşümleri yaygınlaştırmaktır (Boyras, Hoş, 2014, s. 51).

Çalışmamızın konusunu, yapılan kentsel dönüşüm projelerinin depremler üzerinde nasıl bir rolü bulunduğu oluşturmaktadır. Çalışmanın gerekçesi; Ülkemiz aktif Alp Himalaya deprem kuşağı üzerinde bulunmaktadır buna bağlı olarak; ülke nüfusunun büyük kısmı deprem tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Depremlerin yarattığı riski en aza indirmek için, kentsel dönüşüm projeleri hazırlanmakta ve bu projelerin depremler üzerinde nasıl bir rolü olduğu çalışmamızın gerekçesini oluşturmaktadır.

Yaptığımız araştırmada öncelikle deprem başlığı üzerinde durularak ve deprem ifadesi kavramsal bir çerçevede ele alınıp değerlendirilecektir. Bu bağlamda; Deprem türleri, Türkiye'de deprem kuşakları açıklanacaktır. Daha sonraki aşamada; Kentsel dönüşüm, dünyada kentsel dönüşüm, Türkiye'de kentsel dönüşüm ve kentsel dönüşüm projelerinin depreme etki eden dinamikleri değerlendirilecektir. Deprem ve kentsel dönüşüm üzerine farklı şekillerde yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Araştırmamızda kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki rolü incelenerek farklı bir çerçeveden konu üzerinde durulacaktır. Araştırmamızın önemi geçmişten bugüne kadar her asırda, her yılda etkisini korumuş olan deprem konusunu irdeleyip, gelecekte yaşanacak depremlere karşı tedbir almak açısından elzem değer taşımakta ve bu konudaki eksikliklere dikkat çekmektir. Belirttiğimiz açıklamalardan yola çıkarak araştırma sorumuz; kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerinde nasıl bir rolü bulunduğunu ortaya çıkarmaktır.

1.1. Deprem

Deprem, yer küresinin içindeki faylarda birikmiş elastik biçim değiştirme enerjisinin, faylarda meydana gelen kırılmalar sırasında bu enerjinin aniden boşalması ve yer değiştirme hareketi ile birlikte oluşan titreşimlerin sismik dalgalar halinde yayılıp, ortamı ve yeryüzünü sarsmasına denir. Depremler önüne geçilemeyen doğa olaylarıdır. (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

Ülkemizde genel olarak tektonik kökenli depremler görülmektedir. Bunun en temel nedenlerin birisi ülkemizin % 60'dan fazlasının Alpin orojenik hareketleri sonrasında görülen epirojenik şekildeki tektonik hareketlerin etkisiyle faylarla parçalanmış olmasıdır (Efe ve Sekin, 1998).

1.2. Deprem Çeşitleri

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Depremler oluşum nedenine göre 4 grupta incelenmektedir.

- I. *Tektonik Depremler:* Dünyada oluşan depremlerin % 90'nı bu türe giren deprem türüdür. Aktif durumda bulunan fayların olduğu sahalar deprem açısından risk taşıyan bölgelerdir. Ülkemizde meydana gelen depremlerin hemen hemen tümüne yakını bu türe girer (Özmen, 2007, s. 9).

Foto 1: <http://www.sebepleri.com/wp-content/uploads/2016/01/Deprem-sonu%C3%A7lar%C4%B1.jpg> E.T:21.12.2020

- II. *Çöküntü Depremler:* Yerin altında oluşan boş alanların (Mağara). Kömür ocaklarındaki galerilerin, tuz, jips yönünden zengin olan arazilerde erime sonucunda meydana gelen boşluklarda tavanın çökmesi neticesinde oluşan depremlerdir. Bu depremlerin alanı dar ve yereldir, aynı zamanda enerjileri azdır (Özmen, 2007, s. 9-10).

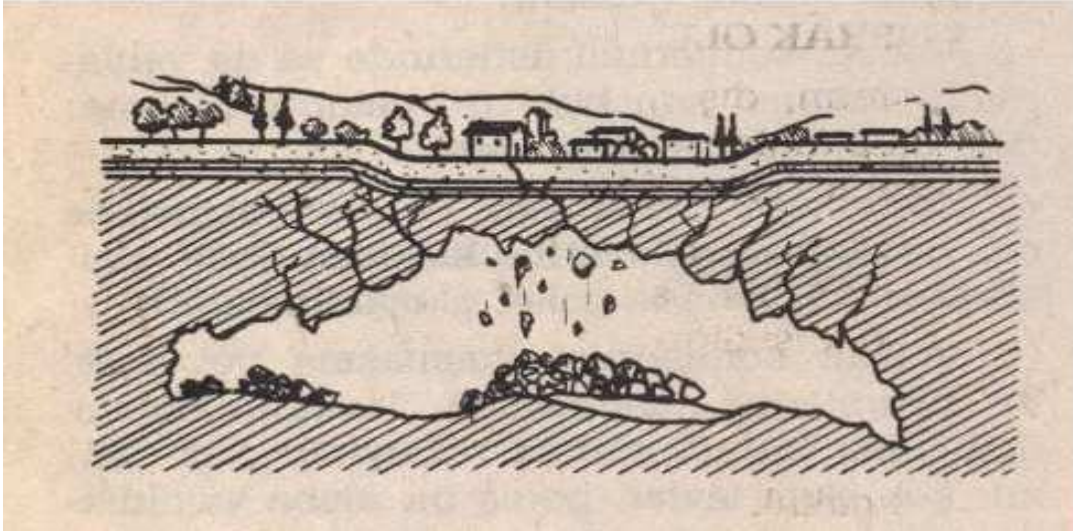

Foto 2: <https://www.nkfu.com/deprem-nedir-ve-depremlerden-korunma/> E.T: 21.12.2020

- III. *Volkanik Depremler:* Bu depremler volkanik püskürme esnasında meydana gelen deprem türleridir. Yerin derin noktalarında ergimiş maddelerin, yeryüzüne çıkması esnasındaki fiziksel, kimyasal olaylar sonucunda oluşan gazların yapmış olduğu patlamalarla birlikte meydana gelen depremlerdir. Bunlar yanardağ ile alakalı olduğundan yereldir. Japonya, İtalya' da ki oluşan depremlerin bazıları bu grup içerisine girer (Özmen, 2007, s. 9-10).

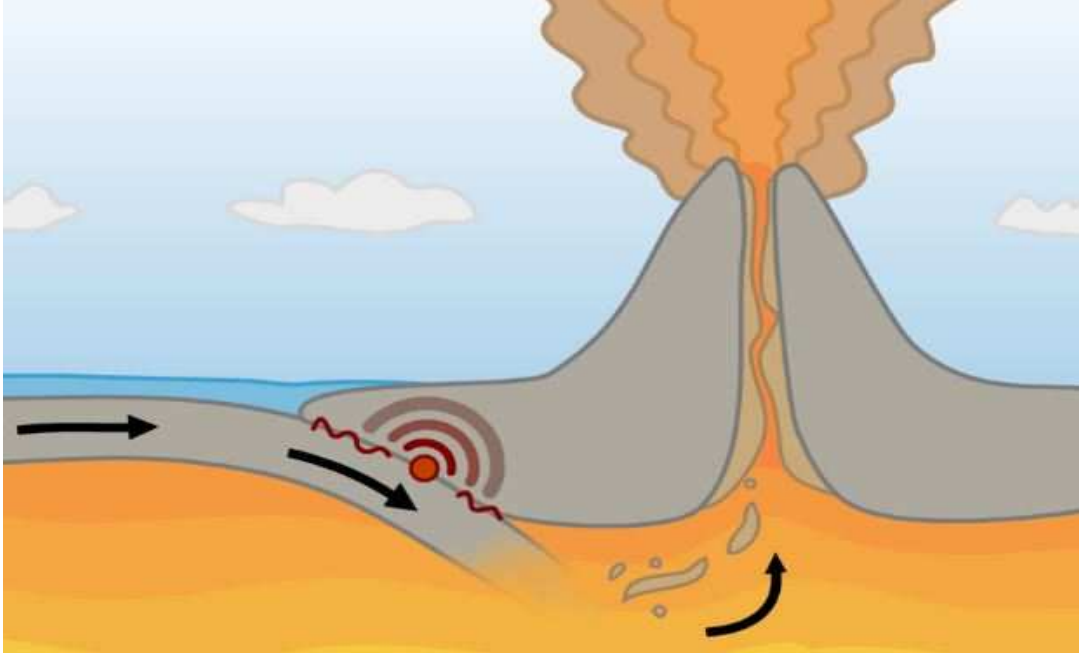

Foto 3: <https://depremlermuhos.weebly.com/deprem-ccedile351itleri.html> E.T: 19.12.2020

IV. *Doğal Olmayan ve İnsan Kaynaklı Depremler*: Nükleer patlamalar ve bu şekilde benzer deprem türüdür. (Özmen, 2007, s. 9-10).

2. Kentsel Dönüşüm

Zamanla özelliğini kaybeden, fiziksel olarak zarar görmüş şehir alanlarının, belli program dâhilinde yenilenip tekrardan kazanılması olayıdır. Kentsel dönüşüm, zaman geçtikçe özelliğini yitiren, fiziki ve çevresel yönden yıpranmış, eskimiş sosyal ve ekonomik açıdan zayıf düşmüş kentsel alanların belirli çalışmalarla yenilenerek tekrardan kente kazandırılması olarak belirlenmiştir (Bayraktar, 2006).

Kentsel dönüşüm, birçok sebeple eskimiş ve çöküntüye maruz kalmış bir bölgenin, tekrardan yenilenme ve onarılma sürecidir. Kentsel dönüşüm, işlev görmeyen bir arazi sorunu değildir. Sosyal her türlü faaliyeti ve şehrin bütününe etkileyen konuları da içermektedir (Yasin, 2005).

Kocabaş'a göre: *“Kentsel dönüşüm, toplum odaklı değişim olarak maddi geliri düşük olan mahallelerde yaşayan kişilerin şartlarının düzeltilmesi ve doğal ortamın, tarihi çevrenin korunması kentlerin çevresel özelliklerinin düzeltilmesine belirli ölçütlerle yapılaşmanın olumsuz etkilerini indirgeyip, kent ve çevresindeki ilçelerin rekabetini ön gören ortak olan bir plan ve bütünleştirilmiş kamu sektörünün devam ettirdiği bir süreçtir”* (Kocabaş, 2006).

Kentsel dönüşüm bir şehrin günümüzdeki hayat standartlarının gerisinde kalan tüm alanlarda karşılaşılan problemleri çözmek için toplumsal, ekonomik ve mekân anlamında gerçekleştirilen her türlü eylemi kapsamaktadır. Kentsel dönüşüm; tekrardan yapılandırma, yenileme ve mevcut durumu koruma gibi yöntemleri de içinde barındırmaktadır. Genel olarak kentsel dönüşüm alanları; gecekondular ve yüksek yoğunlukta kaçak konutlar ve doğal afet riski yüksek olan alanlar ile limanlar gibi kentsel çöküntü alanları, tarihi yapı stoku yoğun olan ve köhneme sürecine girmiş kent merkezi alanları olarak tanımlanabilir (Çatalbaş, 2011).

2.1. Dünyada Kentsel Dönüşümün Gelişimi

Dünya’da kentsel dönüşümün gelişimine baktığımızda 1850’li yıllar içerisinde Avrupa ve Kuzey Amerika’da kırsal bölgelerden, kentlere yapılan yoğun göçler yapılmış ve buna bağlı olarak bu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kentlerde artan nüfusla birlikte birçok sağlık sorunu, konut sorunları ve birçok sosyal sorunlar baş göstermiştir. Ortaya çıkan bu problemler şehir merkezlerinde çöküşlere neden olmuştur. Yaşananların üstüne 1870 ve 1880 yıllarında Avrupa’da bütün metropollerde geniş olarak kent planlarıyla modern merkezler oluşturulmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşının ardından Avrupa’da yıkılmış olan birçok kentin yeniden ele alınması, canlandırılması mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Bu sayede şehir planları çok fazla ölçüde önem kazanmıştır (Kocamemi, 2006, s. 10-11).

Kent planlarının öneminin artması, kentsel dönüşüm alanında ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’da düzenli, bilinçli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. ABD, “New Heaven” şehrini yenilemek, Almanya, II. Dünya Savaşındaki yaşanan izler ve Hitlerin izlerini ortadan kaldırmak, İngiltere Sanayi Devrimi’nin etkileriyle oluşmuş olan işçi kentlerini yaşanabilir kentlere dönüşümünü sağlamak için, kentsel dönüşüm projeleri oluşturmuştur (Eren, 2006, s. 20).

2.2. Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Gelişimi

Ülkemizde kentsel dönüşümün geçmişine baktığımızda köklerinin Osmanlı’ya uzandığını görmekteyiz. Osmanlı Devletinde ilk olarak mülk topraklarının kişilere devredilmesinde ve Batı ülkelerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanabilmesi, tarımdaki altyapı gibi amaçlar çerçevesinde; 1838 Ticaret Anlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunnamesi çıkartılmıştır. Cumhuriyet’in ilanından 25 yılın ardından, Marshall Yardımları’nın etkisiyle oluşan süre zarfında Ankara iline çok fazla göçler meydana gelmiştir. Yapılan bu fazla oranda göçlerin başlamasıyla gecekondulaşma başlamıştır. Bu durum bir süre sonra altyapıdan eksik ve planlamanın olmadığı gecekondular yerlerinde ciddi sorun haline gelmiştir. Gecekonduların sorun haline gelmesiyle; Ülkemizde ilk defa 1948’de “Ankara’da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında 5218 Sayılı Kanun2” çıkartılmıştır. (Demirkıran, 2008, s. 17).

Kentlerdeki yaşanan değişiklik ve dönüşümlere baktığımızda 1950 yılları içinde başlayıp hızlı bir kentleşme olgusunun ardından Avrupa ve Amerika kentlerinde gözlenen değişimlerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak ülkemizdeki durum farklı şekilde eş zamanlı olarak ortaya çıkmaktadır. 1950 senelerinde sanayileşmeyle birlikte hız kazanan kentleşme süreci özellikle yoğun göç almış Ankara, İstanbul, İzmir gibi şehirlerin kontrolsüz olarak büyümesini getirmiştir. Kentlerdeki kontrolsüz gelişimin önemli etkenlerinden biri de hızlı kentleşmeye cevap verecek yeterli konut sunumunun olmaması nedeni ile gelişen gecekondular alanları olmuştur. 1959 yılında “7367 Sayılı Kanun” ile hazineye ait arsaların belediye sınırları içerisinde olanların imar izninin olup olmadığına bakılmaksızın karşılıksız belediyelere geçmesine karar verilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yasal sürecinde gecekondulara kamu hizmetlerinin götürülmesi ancak 1963 yılında 327 Sayılı kanun ile olabilmektedir. Bu kanunun 18. maddesi ile kullanma izni bulunmayan yapılara bir kez olmak üzere kent hizmetlerinin götürülmesi öngörülmüştür. (Demirkan, 2008).

Türkiye’de kentsel dönüşüm daha fazla olarak gecekondular alanlarında gerçekleşmektedir. Gecekondular bölgelerinin dönüşüm sürecinde 1984 yılında çıkartılan 2981 sayılı “İmar Ve Gecekondular Mevzuatına gecekondular bölgelerinde ıslah imar planı yapma imkânı ortaya çıkarken kentsel dönüşüm projelerinde oluşmasını dolaylı şekilde oluşturmuştur. Bunun yanı sıra 1984 yılında “Toplu Konut Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Ersoy, 2005).

Problem Cümlesi

Ülkemiz Alp-Himalaya deprem kuşağında yer almaktadır. Bu sebepten, belirli aralıklarla geçmişten günümüze değin birçok yıkıcı depremle karşı karşıya kalmıştır. Depremler önlenemeyen doğa olaylarıdır; fakat tedbir olarak yaşanacak kayıpları ortadan kaldırmamız mümkündür. 1999 Marmara

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Depremi öncesinde yapılan konutların birçoğunun depreme karşı dayanıklı olmaması ve yapılan bölgenin jeolojik özelliklerinin dikkate alınmadan oluşturulması depremin yıkıcı etkisini arttırmıştır. Günümüzde kentsel dönüşüm projeleri ile revize edilen yapıların depreme daha dayanıklı hale geldiği bilinmektedir. Belirttiğimiz açıklamalardan yola çıkarak araştırma sorumuz; Kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerinde nasıl bir rolü bulunduğunu ortaya çıkarmaktır. Sorusunu kapsamaktadır.

Alt Problemler

- 1- Deprem nedir, deprem türleri nelerdir? Türkiye'deki deprem kuşakları nerelerdedir?
- 2- Kentsel dönüşüm neyi ifade etmekte ve hangi durumlarda gerekmektedir?
- 3- Dünyada ve Ülkemizde kentsel dönüşümün gelişimi nasıl başlamıştır?

2.Yöntem

Çalışmamız nitel araştırma yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur, birincil ve ikincil veriler birlikte kullanılmıştır. Nitel araştırma, insanın kendi sırlarını çözmek ve kendi çabasıyla biçimlendirdiği toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirdiği bilgi üretme yollarından birisidir (Özdemir, 2010, s. 326). Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve Diğerleri, 2010, s. 302). Nitel araştırmaların bir özelliği de keşfedici olmalarıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır (Neuman, 2012, s. 228).

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmada çalışılan olgu, "Kentsel dönüşüm projelerinin, deprem üzerindeki rolü" olarak düşünülmüştür. Olgubilim, bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 72).

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplamada daha önceden hazırlanan literatür araştırmaları yapılarak; tez, makale, bildiri, kitap, web sitesi incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, deprem, deprem türleri ve kentsel dönüşüm projeleri tek tek incelenerek alt problemlere göre araştırılması yapılmış, değerlendirilmiştir.

2.3. Veri Analiz Yöntemi

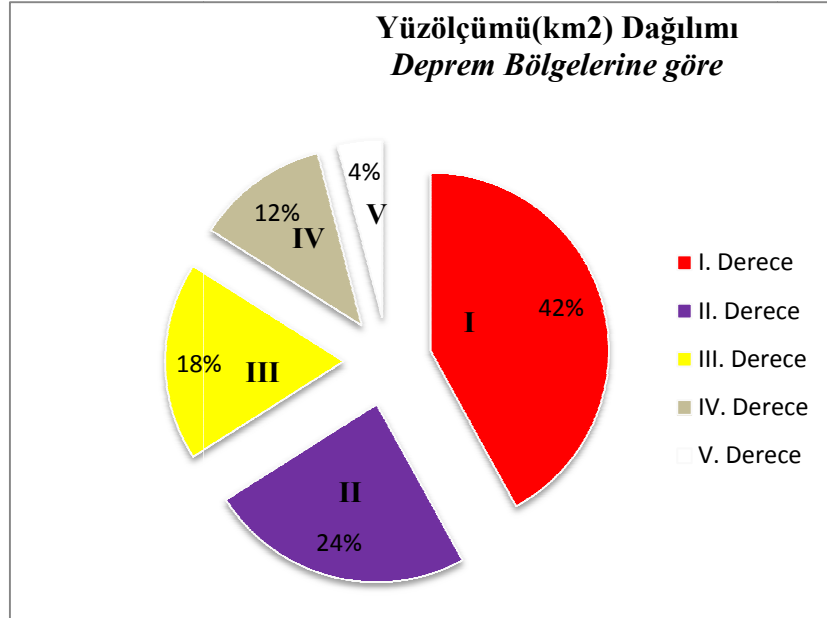
Bu çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde tümevarımcı analiz tekniği kullanılmış ve bu kapsamda yorumlanmıştır. Nitel araştırmada, tümevarım ilkesi hâkimdir ve araştırmacı topladığı tanımlayıcı ve detaylı bilgilerden yola çıkarak incelediği probleme ilişkin ana temaları ortaya çıkarma, topladığı bilgileri anlamlı bir yapıya kavuşturma, yani bu bilgilerden yola çıkarak bir teori oluşturma çabası içindedir (Glaser ve Strauss, 1967; Akt. Yıldırım, 1999, s. 14).

3. Bulgular

Kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki etkisini ve rolünün değerlendirilmesini amaçlayan çalışmamızda, depremler, kentsel dönüşüm projesinin deprem üzerindeki rolü ve alt problemler maddeleriyle birlikte belirlenmeye çalışılmıştır. Genel olarak kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki rolü açıklamaları ile birlikte verilmiştir.

Kentsel Dönüşüm Projeleri Ve Deprem İlişkisi

Ülkemiz, dünyanın önemli deprem kuşağından biri olan Alp-Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıda kırıklarla parçalanmış Anadolu geçmişte çok şiddetli ve yıkıcı birçok deprem yaşamış, halen yaşamaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002, s. 39).

Grafik 1: Deprem bölgelerinin yüzölçümü dağılımı (Özmen ve Güler, 1997, s. 7).

Türkiye’de geçmişte yaşanan birçok deprem, bizleri deprem konusunda tedbir almaya ve önemli değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Türkiye’nin bugünkü büyük kentlerinin hemen hepsinin gelişimi, geçmişte kuruldukları bölgenin jeolojik özellikleri dikkate alınmaksızın olmuştur (Gökçe, Özden, Demir, 2008, s. 1). Yakın zamanda yapılan çalışmalar kentsel dönüşüm adı verilen projeleri ortaya koymuş ve deprem de ortaya çıkacak riski en aza indirmeyi amaçlamıştır. Kentsel Dönüşüm, yaşanan binaların bugün ki ihtiyaçlara cevap vermemesi nedeniyle önemli bir ihtiyaçtır. Değişim kavramını insanlar ve binalar arasında karşılaştırmakta fayda vardır. İnsan, değişim karşısında belli bir direnç gösterme veya uyum sağlama gibi aktif bir cevap verebilme yeteneğine sahipken binaların benzer şekilde aktif bir cevabı yoktur (Öcal, İnce, 2012, s. 90).

Dünya üzerindeki birçok farklı ülkelerin değişik zamanlarda farklı nedenlere dayanan birçok kentsel dönüşüm uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra kentsel dönüşüm uygulamaları Japonya da Hiroşima Danbara Kenti Kentsel Dönüşüm Projesi (Japonya) yapılmıştır. Diğer bir uygulamaya baktığımızda Yunanistan’daki, Thebes Yerleşmesi Planlamaya Katılım Projesi olarak uygulanmıştır. İngiltere’nin önemli yerlerinden olan Trafalgar Meydanı Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında projelendirilmiştir (Demirsoy, 2006).

Dünya üzerinde geçmişte birçok farklı uygulamalar yapılmıştır. Ülkemizde de, birçok proje uygulama örneği vardır. Fakat amaç, uygulama şekli ve sonuçlar açısından farklı şekillerde görülmektedir. Şehirlerin problemleri revize edilerek, kentsel alanlar şeklinde şehirlere kazandırılması süre zarfında, tek başına arazi kullanımında bir dönüşüm değil, yanı sıra; kültürel ve sosyal alanlardaki gelişimin sağlanabilmesi bir takım çalışmalar yapılmaktadır (Boyras, Hoş, 2014, s. 50).

Kentler canlı bir organizma gibidir diyebiliriz; nasıl canlı organizmalar doğar, gelişir, büyür, yaşlanırsa kentlerde aynı şekilde kurulur, gelişir ve zamanla yapısı bozulabilir, bu durumda dönüşüm

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

mecburi hale gelmektedir. Bozulmanın nedeni genel olarak; nüfus artışı, doğal afetler, felaketler, çarpık yapılaşma, savaş ve fiziksel olarak yıpranma şeklinde ifade edilir (Kaya and Curran, 2006).

Kentsel dönüşüm, işlevlerini kaybetmiş yerlerin, tekrardan elde edilmesi ve kazanılması, aksayan durumların yeniden geliştirilmesi, çevre dengesinin bozulduğu alanlarda bu dengenin tekrar sağlanmasıdır. Bunun sonucunda kentlerin düzensiz büyümesi, tarım arazilerinin yok olması önlenirken, diğer bir yönden ise deprem risklerine karşı güvenli kentler günümüze kazandırılmaktadır. Kentsel yenileme çalışmalarıyla beraber depremlerdeki can kayıpları önlenirken, istihdam alanının sağlanmasıyla ekonominin canlanmasına katkı sağlanmaktadır. Eski yapıların veya zarara uğramış yapıların tekrardan inşa edilmesi, hem can hem de mal kaybının önlenmesiyle asıl amaçtır. Hasarlı yapıların yıkılmasının ardından, yeniden yapılan yapılar sayesinde doğal afetlere karşı daha da hazırlıklı olmaktadır (Dündar, 2019, s. 2).

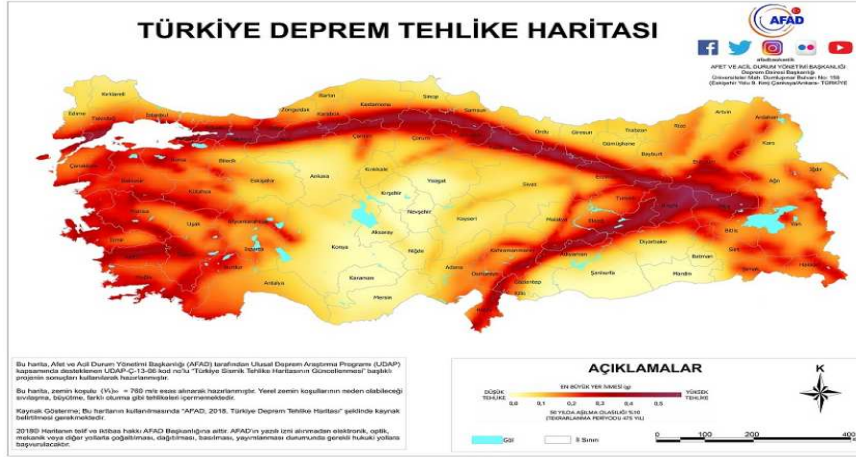
Kentsel dönüşüm ülkemiz için düşünüldüğünde olağan kent yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran nedenler ülkemize özgü kentleşme özellikleri ve sorunları ile yakından ilişkilidir. Türkiye’de kentler, genel olarak aşırı nüfus yığılması, afet tehlike ve riskleri, yanlış yer seçimi kararları gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların her biri, ülkemiz için kentsel dönüşüm, yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran faktörlerdir. Olağandışı kent yenileme nedenlerini ise, depremler basta olmak üzere afetler ve afet riskleri oluşturmaktadır (Genç, 2008, ss. 116-117).

Depreme dayalı kentsel dönüşüm çalışmaları riskli yapıların tamir edilerek veya yeniden inşa edilerek riskin ortadan kaldırılması amaçlıdır (İskenderoğlu vd., 2003; Tüysüz, 2003). Ülkemizde hazırlanan Deprem Master Planının amacı; çarpık şekilde şehirleşmenin önüne geçmek ve olacak olan en ufak depremde hasar görmesi muhtemel konutların dayanaklı oluşunu arttırarak düzgün kentleşmeye uygun, yaşanabilir bir şehir bölgelerini oluşturmaktır. Bununla alakalı İstanbul ili başta olmak üzere birçok şehirde Deprem Master Planı hazırlanmıştır (Özçevik, Türk, Taş, Yaman., 2007, s. 81). Şehirlerde ortaya çıkmış problemlerin çözümü için oluşturulan kentsel dönüşüm projelerinin ülkemizdeki uygulama alanlarında yerel yönetimler sayesinde “yaşanabilir sağlıklı kentlerin yaratılması” amaç edinilmiştir (Öztaş, 2005, s. 5; TOK, 2008).

Afet ve Acil Durum Yüksek Kurulunca; Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının teklif yazısı dikkate alınarak; Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Koordinatörlüğünde Deprem Danışma Kurulu, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla hazırlanan Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı-2023 (UDSEP-2023) kabul edilerek, 18 Ağustos 2011 tarih ve 28029 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. UDSEP’in temel amacı; “...depremlerin neden olabilecekleri fiziksel, ekonomik, sosyal, çevresel ve politik zarar ve kayıpları önlemek veya etkilerini azaltmak ve depreme dirençli, güvenli, hazırlıklı ve sürdürülebilir yeni yaşam çevreleri oluşturmak...” şeklinde tanımlanmıştır.

UDSEP’de belediyeler ve büyükşehir belediyeleri, 7 hedef için 34 eylemde ilgili kuruluş olarak belirlenmiştir. Deprem açısından afete maruz bölge kararları, 18 Mart 2018 tarih ve 30364 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan, ancak 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan güncel Türkiye Deprem Tehlike Haritası (Tercan, 2018, s. 115).

Harita 1: Türkiye Deprem Tehlike Haritası (<https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi>) Erişim Tarihi: 18.11.2020).

3.1. Birinci alt probleme ilişkin bulgular

Deprem nedir, deprem türleri nelerdir? Türkiye'deki deprem kuşakları nerelerdedir?

Deprem nedir?

Deprem, yerkürenin içindeki faylarda birikmiş elastik biçim değiştirme enerjisinin, faylarda meydana gelen kırılmalar sırasında bu enerjinin aniden boşalması ve yer değiştirme hareketi ile birlikte oluşan titreşimlerin sismik dalgalar halinde yayılıp, ortamı ve yeryüzünü sarsmasına denir. Depremler önüne geçilemeyen doğa olaylarıdır. (Şahin ve Sipahioğlu, 2002).

Deprem Türleri Nelerdir?

Depremler meydana geliş nedenine göre dört şekilde ele alınmaktadır.

Tektonik Depremler: Dünyada oluşan depremlerin % 90'ını bu çeşite giren deprem türüdür. Aktif durumda bulunan fayların olduğu sahalarda deprem açısından risk taşıyan bölgelerdir. Ülkemizde meydana gelen depremlerin hemen hemen tümüne yakını bu türe girer (Özmen; 2007, s. 9).

Çöküntü Depremler: Yerin altında oluşan boş alanların (Mağara). Kömür ocaklarındaki galerilerin, tuz, jips yönünden zengin olan arazilerde erime sonucunda meydana gelen boşluklarda tavanın çökmesi neticesinde oluşan depremlerdir. Bu depremlerin alanı dar ve yereldir, aynı zamanda enerjileri azdır (Özmen, 2007, s. 9-10).

Volkanik Depremler: Bu depremler volkanik püskürme esnasında meydana gelen deprem türleridir. Yerin derin noktalarında ergimiş maddelerin, yeryüzüne çıkması esnasındaki fiziksel, kimyasal olaylar sonucunda oluşan gazların yapmış olduğu patlamalarla birlikte meydana gelen depremlerdir. Bunlar yanardağ ile alakalı olduğundan yereldir. Japonya, İtalya' da ki oluşan depremlerin bazıları bu grup içerisine girer (Özmen, 2007, s. 9-10).

Doğal Olmayan ve İnsan Kaynaklı Depremler: Nükleer patlamalar ve bu şekilde benzer deprem türüdür. (Özmen, 2007, s. 9-10).

3.2. İkincil alt probleme ilişkin bulgular

Kentsel dönüşüm neyi ifade etmektedir ve hangi durumlarda gerekmektedir?

Kentsel Dönüşüm nedir ve hangi durumlarda gerekmektedir?

Zamanla özelliğini kaybeden, fiziksel olarak zarar görmüş şehir alanlarının, belli program dâhilinde yenilenip tekrardan kazanılması olayıdır. Kentsel dönüşüm, zaman geçtikçe özelliğini yitiren, fiziki ve çevresel yönden yıpranmış, eskimiş sosyal ve ekonomik açıdan zayıf düşmüş kentsel alanların belirli çalışmalarla yenilenerek tekrardan kente kazandırılması olarak belirlenmiştir (Bayraktar, 2006).

Kentsel dönüşüm, birçok sebeple eskimiş ve çöküntüye maruz kalmış bir bölgenin, tekrardan yenilenme ve onarılma sürecidir. Kentsel dönüşüm, işlev görmeyen bir arazi sorunu değildir. Sosyal her türlü faaliyeti ve şehrin bütününe etkileyen konuları da içermektedir (Yasin, 2005).

Kocabaş'a göre: *“Kentsel dönüşüm, toplum odaklı değişim olarak maddi geliri düşük olan mahallelerde yaşayan kişilerin şartlarının düzeltilmesi ve doğal ortamın, tarihi çevrenin korunması kentlerin çevresel özelliklerinin düzeltilmesine belirli ölçütlerle yapılaşmanın olumsuz etkilerini indirgeyip, kent ve çevresindeki ilçelerin rekabetini ön gören ortak olan bir plan ve bütünleştirilmiş kamu sektörünün devam ettirdiği bir süreçtir”* (Kocabaş, 2006).

Foto 4: <https://www.haberturk.com/ornekkoyde-kentsel-donusum-temeli-atildi-1999798> (Erişim Tarihi: 22.12.2020).

Kentsel dönüşüm bir şehrin günümüzdeki hayat standartlarının gerisinde kalan tüm alanlarda karşılaşılan problemleri çözmek için toplumsal, ekonomik ve mekân anlamında gerçekleştirilen her türlü eylemi kapsamaktadır. Kentsel dönüşüm; tekrardan yapılandırma, yenileme ve mevcut durumu koruma gibi yöntemleri de içinde barındırmaktadır. Genel olarak kentsel dönüşüm alanları; gecekondular ve yüksek yoğunlukta kaçak konutlar ve doğal afet riski yüksek olan alanlar ile limanlar gibi kentsel çöküntü alanları, tarihi yapı stoku yoğun olan ve köhneme sürecine girmiş kent merkezi alanları olarak tanımlanabilir (Çatalbaş,2011).

3.3. Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular

Dünyada ve ülkemizde kentsel dönüşümün gelişimi nasıl başlamıştır?

Dünyada Kentsel Dönüşümün Gelişimi

Dünya’da kentsel dönüşümün gelişimine baktığımızda 1850’li yıllar içerisinde Avrupa ve Kuzey Amerika’da kırsal bölgelerden, kentlere yapılan yoğun göçler yapılmış ve buna bağlı olarak bu kentlerde artan nüfusla birlikte birçok sağlık sorunu, konut sorunları ve birçok sosyal sorunlar baş göstermiştir. Ortaya çıkmış olan bu tür problemler bir süre sonra şehirlerde büyük sıkıntılara yol açmıştır. Gerçekleşen problemlerin üzerine 1870 ve 1880 arasında Avrupa’da ki büyük şehirlerde geniş kapsamlı olarak kent planlarıyla gelişmiş merkezler oluşturulmuştur (Kocamemi, 2006, s. 10-11). Avrupa Birinci Dünya Savaşı’ndan ciddi bir çöküşle ortaya çıkmış ve şehirlerde savaştan sonra meydana gelen şehirsiz çöküntü, hükümetleri bu konuyla ilgili birçok çözüm arayışına yöneltmiştir. Kuzey Amerika’da ve Avrupa’da bozulmaya uğramış hayat şartlarını iyileştirebilmek için kentsel dönüşüm projeleri üzerinde geliştirilmeye gidilmiştir. Daha öncelerinde bu tür uygulamalar Amerika’da “siyahları yerinden etme hareketi” olarak algılanmıştır (Koçak ve Tolanlar, 2008, s. 401).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Gelişimi

Ülkemizde kentsel dönüşümün geçmişine baktığımızda köklerinin Osmanlı’ya uzandığını görmekteyiz. Osmanlı Devletinde ilk olarak mülk topraklarının kişilere devredilmesinde ve Batı ülkelerinin ihtiyacı olan hammaddelerin sağlanabilmesi, tarımdaki altyapı gibi amaçlar çerçevesinde; 1838 Ticaret Anlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1858 Arazi Kanunnamesi çıkartılmıştır. Cumhuriyet’in ilanından 25 yılın ardından, Marshall Yardımları’nın etkisiyle oluşan süre zarfında Ankara iline çok fazla göçler meydana gelmiştir. Yapılan bu fazla oranda göçlerin başlamasıyla gecekondulaşma başlamıştır. Bu durum bir süre sonra altyapıdan eksik ve planlamanın olmadığı gecekondu yerlerinde ciddi sorun haline gelmiştir. Gecekondu alanlarının sorun haline gelmesiyle; Ülkemizde ilk defa 1948’de “Ankara’da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında 5218 Sayılı Kanun2” çıkartılmıştır. (Demirkıran, 2008, s. 17). Kentlerdeki yaşanan değişiklik ve dönüşümlere baktığımızda 1950 yılları içinde başlayıp hızlı bir kentleşme olgusunun ardından Avrupa ve Amerika kentlerinde gözlenen değişimlerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak ülkemizdeki durum farklı şekilde eş zamanlı olarak ortaya çıkmaktadır. 1950 senelerinde sanayileşmeyle birlikte hız kazanan kentleşme süreci özellikle yoğun göç almış Ankara, İstanbul, İzmir gibi şehirlerin kontrolsüz olarak büyümesini getirmiştir. Kentlerdeki kontrolsüz gelişimin önemli etkenlerinden biri de hızlı kentleşmeye cevap verecek yeterli konut sunumunun olmaması nedeni ile gelişen gecekondu alanları olmuştur. 1959 yılında “7367 Sayılı Kanun” ile hazineye ait arsaların belediye sınırları içerisinde olanların imar izninin olup olmadığına bakılmaksızın karşılıksız belediyelere geçmesine karar verilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yasal sürecinde gecekondu kamusal hizmetlerinin götürülmesi ancak 1963 yılında 327 Sayılı kanun ile olabilmektedir. Bu kanunun 18. maddesi ile kullanma izni bulunmayan yapılara bir kez olmak üzere kent hizmetlerinin götürülmesi öngörülmüştür.(Demirkan, 2008).

Türkiye’de kentsel dönüşüm daha fazla olarak gecekondu alanlarında gerçekleşmektedir. Gecekondu bölgelerinin dönüşüm sürecinde 1984 yılında çıkartılan 2981 sayılı “İmar Ve Gecekondu Mevzuatına gecekondu bölgelerinde ıslah imar planı yapma imkânı ortaya çıkarken kentsel dönüşüm projelerinin de oluşmasını dolaylı şekilde oluşturmuştur. Bunun yanı sıra 1984 yılında “Toplu Konut Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Ersoy, 2005).

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz aktif deprem kuşaklarından birisinde bulunması nedeniyle, can ve mal kaybına yol açan birçok deprem afetinin etkisi altında kalmaktadır. Ülke nüfusunun yaklaşık yarısına tekabül eden (%42) kısmı birinci deprem kuşağında yer almaktadır. Geçmiş yıllarda yaşanan depremlerde çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. En belirgin örneklerinden birisi olan, 1999 Marmara depreminde yaşanan acı bilanço bizleri derinden etkilemiştir. 1999 yılına kadar yapılan yapılar depreme dayanıklı güvenilir yapılar olduğunu söyleyemeyiz. Bu tarihten sonra yapılan yapılarda deprem afetinin neden olacağı hasarlara dikkat edilmiş, zorunlu deprem sigortası uygulamalarına geçilmiştir. Ülkemizde birinci derecede deprem kuşağı bölgesinde yer alan illerimiz için İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile dört büyük üniversite (İTÜ, YTÜ, BU ve ODTÜ) tarafında Deprem Master Planı hazırlanmıştır. 2012 yılında Ülkemizde “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi” hakkındaki kanunun kabul edilmesiyle birlikte deprem afetine karşı binaların güçlendirilmesi veya yıkılıp yeniden yapılması yönünde birçok adım atılmıştır. Kentsel dönüşüm adını verdiğimiz bu olgu, birçok farklı nedenden ötürü kentlerde uygulamaya geçirilmektedir. Bu uygulamanın en önemli amaçlarından biriside depremde yaşanan can ve mal kayıplarının önüne geçilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kentin riskli bölgelerinde kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yenileme, iyileştirme çalışmaları yapılmalıdır Bu bağlamda risk altında bulunan alanların

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

boşaltılması ve burada yeniliğe gidilmesi depremde yaşanacak kayıpların önüne geçmesi açısından önem arz etmektedir.

Canlı bir organizmayı andıran yapılan yapıların, konutların da zamanla yıpranabileceği, eskiyeceği ve kullanım kaynaklı oluşacak tahribatında unutulmaması gerekmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında sürdürülebilir kentler meydana gelmektedir. Trafik, binaların birbirine yakınlığı, kırsaldan kente göçün artmasıyla beraberinde yapıların ve konutların artmasıyla oluşan düzensiz şehirleşme ve en büyük sorunlardan birisi arazi seçiminin yanlışlığı gibi risk faktörüne dâhil edilecek hususların en aza indirilmesi yine kentsel dönüşüm projeleri kapsamında değerlendirilmesi gereklidir.

Kentsel dönüşüm projelerinin kentin ambiyansını değiştirdiğini söyleyebiliriz. Fakat burada mühim olan, kentsel dönüşüm projeleriyle oluşturulan, mimari yapının ve yenileşmenin kültürel dokuya zarar vermeden düzenlemesi gereklidir.

Kentsel dönüşüm projelerinin deprem üzerindeki rolü; can ve mal kaybı yaşanmaması açısından büyük önem taşımaktadır. Risk taşıyan yapılarda bir an evvel uzlaşma sağlanıp, kontrollü biçimde boşaltılıp, yapıların güçlendirilmesi veya yeniden inşası sağlanmalıdır. Bu bağlamda; depremlerin yıkıcı etkilerini en aza indirmek için gerekli önlemleri alıp, kentsel dönüşüm projelerini hızlandırmalıyız.

KAYNAKLAR

- Boyras, Z. Hoş, B. (2014). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları. *Journal of World of Turks*, 6(3).
- Çatalbaş, F. (2011). *Kentsel dönüşüm projelerinin mekânsal ve sosyo-ekonomik etkileri: Diyarbakır ili Suriçi bölgesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirkıran, S. (2008). *Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarında yerel yönetimlerin rolü: Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Demirsoy, M. S. (2006). *Kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliği üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Deprem nedir ve depremlerden korunma*. Erişim tarihi:21.12.2020, <https://www.nkfu.com/depremenedir-ve-depremlerden-korunma/>
- Deprem sonuçları*. Erişim tarihi:21.12.2020,
- Depremler*. Erişim tarihi:19.12.2020,
- Efe, R. ve Sekin, S. (1998). *27 Haziran Adana-Ceyhan depremi*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- Eren F. (2006). *Kentsel dönüşümlerde kamu-özel ortaklıkları ve özel girişimin dönüşümdeki varlığı: Konya örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ersoy, M. (2005, Mart). *Yeni imar yasası hazırlanması sürecinde plan uygulama araçlarının önemi*. TMMBO Şehir Plancıları Odası Yeni İmar Kanununa Doğru: Şehircilik, Planlama ve İmar Üzerine Yeni Yaklaşımlar sempozyumunda sunulan bildiri, Ankara.
- Genç, F. (2008). Türkiye'de kentsel dönüşüm: mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1).
- Gökçe, O. Özden, Ş. Demir, A. (2008). *Türkiye'de afetlerin mekânsal ve istatistiksel dağılımı afet bilgileri envanteri*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı.
- Güney, Y. (2012). *Deprem ve yapı ilişkisi*. Eskişehir: Uydu ve Uzay Bilimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- <http://dmc.metu.edu.tr/system/files/HazardMap/sehir.jpg>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

<http://www.sebepleri.com/wpcontent/uploads/2016/01/Deprem-sonu%C3%A7lar%C4%B1.jpg>

<https://depremlermuhos.weebly.com/deprem-ccedile351itleri.html>

<https://www.haberturk.com/ornekkoyde-kentsel-donusum-temeli-atildi-1999798>

İnternet kaynakları

İskenderoğlu, A., Bilgin, L., Baş, M., Yağcı, M.Ö., Özeyranlı, N., Taymaz, Ö., Ikenishi, N., Segawa, S., Maeda, H., Nishi, O. Koike, Y. Takahashi, R.Hayashi, A., (2003). İstanbul'da Muhtemel Depremler Karşısında Çözüm Önerileri. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 27(2).

Kaya, S. and Curran, P.J., 2006. Monitoring urban growth on the European side of the Istanbul metropolitan area: A case study, *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 8.

Kocabaş, A. (2006). *Kentsel dönüşüm yenileştirme: İngiltere deneyimi ve Türkiye'deki beklentiler*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Kocamemi G. N. (2006). *Kentsel dönüşüm süreci Kızılçeşme örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Koçak, H. ve Tolanlar, M., (2008). Kentsel dönüşüm uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar örnekleri). *İ.İ.B.F Dergisi*, s II.

Öcal, C., İnce, H. (2012). Türkiye'de mevcut yapı stoğu ve kentsel dönüşüm. *SDU International Technologic Science* 4(2).

Örnekköy'de kentsel dönüşüm temeli atıldı. Erişim Tarihi:22.12.2020,

Özçevik, Ö., Türk, Ş., Beygo, C., Taş, E., Yaman, H. (2007). İstanbul'da deprem odaklı dönüşüm projesinin ana bileşenlerinin analizi İETT blokları örneği. *İtü Dergisi mimarlık, planlama, tasarım*, 6(1), 81-94.

Özmen T. (2007). *Deprem ve Antalya'nın depremselliği*. Antalya: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Antalya Şubesi.

Öztaş, N. (2005). *Türkiye'de kentsel dönüşüm ve Haliç örnekleme* (Yüksek Lisans Tezi).Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sönmez, M. S. (2013). *Afet riski altındaki tarihi ve kültürel alanlarda kentsel yenileme politikalarına Beyoğlu üzerinden yaklaşım* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sür, Ö. (1993). Türkiye'nin deprem bölgeleri. *Türkiye Coğrafya Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şahin C. ve Sipahioğlu Ş. (2002). *Doğal afetler ve Türkiye*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Tabban, A. (1970). Türkiye'nin sismisitesi ve deprem bölgeleri haritasının geliştirilmesi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 13(2), 36-48.

Tercan, B. (2018). Türkiye'de afet politikaları ve kentsel dönüşüm. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 102-120.

Torre-Enciso, Isabel M. ve John E. Laye (2001). Financing catastrophe risk in the capital markets. *International Journal of Emergency Management*, 1(1).

Turhan, N. (Ed.). (2006). *Gecekondu ve kentsel yenileme*, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Türkiye deprem tehlike haritası. Erişim tarihi:18.11.2020, <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkiye il bazında deprem bölgeleri. Erişim tarihi: 21.11.2020,

Uslu, G. Uzun, B. (2014). Kentsel dönüşüm projelerinde deprem etkisi. *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 6(2), 1-11.

Yasin, M. (2005). Kentsel dönüşüm uygulamalarını hukuki boyutu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 60, 105.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Deneysel Pazarlama Uygulamalarının Tüketicinin Marka Tercihi ve Marka Sadakati Üzerinde Etkisi: Kahve Mağazaları Üzerinde Araştırma

Amangul NEPESOVA*

*Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yöntemi ve Pazarlama, Konya Türkiye.

ÖZET

Günümüzde, işletmeler tüketicilere sadece işlevsel ihtiyaçlarını giderecek ürünü sunmak yerine, onların zihninde yer edecek ve duygularına hitap edecek deneyim yaşatarak bağ kurmaya çalışmaktadırlar. Deneysel pazarlama, tüketicilere benzersiz ve duygusal yönden unutulmaz deneyimler sunarak müşteri memnuniyeti kazanmaya çalışır. Bu araştırmanın amacı, deneysel pazarlama yönteminin tüketicinin marka tercihi ve sadakati üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma 30 ifadenin yer aldığı anket tekniğiyle yürütülmüştür. Konya Selçuklu ilçesinde ikamet eden kişiler araştırma evrenimizi oluşturmaktadır. Çalışmaya toplam 200 kişi katılmıştır. Araştırma, Konya şehrinde bulunan Starbucks, Gloria Jeans ve diğer kahve mağazalarının sık ziyaret eden müşterilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, deneysel pazarlama uygulamalarının marka tercihi ve sadakati üzerinde olumlu bir etkisinin olup olmadığını tespit etmek olmuştur. Analiz sonucunda çalışma hipotezi doğrulanmış olup deneysel pazarlama uygulamalarının marka tercihi ve sadakati üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deneysel Pazarlama, Marka, Marka sadakati, Tüketici, Marka Tercihi.

Effect of Experiential Marketing Practices on The Consumer's Brand Preference and Brand Loyalty: Research on Coffee Shops.

ABSTRACT

Nowadays, businesses try to establish a bond by providing consumers with an experience that will appeal to their minds and feelings, rather than just offering a product that will meet their functional needs. Experiential marketing strives to gain customer satisfaction by providing consumers with unique and emotionally unforgettable experiences. The purpose of this research is to examine the effect of experiential marketing method on consumer's brand preference and loyalty. The study was conducted with a questionnaire technique with 30 statements. People residing in Konya Selçuklu district constitute our research population. A total of 200 people participated in the study. The research was conducted with the participation of frequent visitors of Starbucks, Gloria Jeans and other coffee shops in Konya. The aim of the study was to determine whether experiential marketing practices have a positive effect on brand preference and loyalty. As a result of the analysis, the study hypothesis was confirmed and it was seen that experiential marketing practices had a positive effect on brand preference and loyalty.

Keywords: Band, Brand Loyalty, Experiential Marketing, Consumer, Brand Preference.

1. Giriş

İşletmeler tarafından uygulanan klasik pazarlama stratejilerinin, geçmişte daha çok üretici istekleri üzerinde odaklı olduğu görülmüştür. Ancak zamanla değişen tüketici bakışı ile beraber geçmişte yaygın olan klasik pazarlama stratejileri de değişmiştir (Vardar ve Arapf 2017: 179). Böylelikle, zaman içinde değişen ve gelişen pazarlama yöntemi ile birlikte işletmelerinin amacı potansiyel müşterilerin ihtiyaç ve isteklerini en iyi şekilde karşılayarak, müşteri memnuniyeti ve sadakati kazanmak olmuştur. Bu nedenle, işletmeler müşterilerine rakiplerinden farklı ve üstün ürün ve hizmetler sunmayı çalışmaktadırlar. Ayrıca, işletmeler hedef kitlesine farklı deneyimler yaşatarak zihinlerinde de yer edinmeye çalışmaktadırlar. Nitekim bu noktada, tarihsel süreç içerisinde pazarlama, ürün odaklı klasik pazarlamadan müşteri odaklı deneysel pazarlamaya dönüşmüştür (Balıkcı, 2020: 1; Kınıklı, 2019: 1).

Deneysel pazarlama kavramı, pazarlama alanında önem kazandıktan sonra konuyla ilgili çok sayıda farklı teoriler ve çalışmalar sunulmuştur. Bu çalışmaların incelenmesi sonucunda, deneysel pazarlamayı tercih eden işletmelerin tüketicilerine unutulmaz ve benzersiz bir deneyim yaşatarak zihinlerinde marka izi bırakmak istedikleri görülmüştür. Tüketiciler mantıklı karar alan şahıslardan, duygularına yönelik karar alan fertlere dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla, tüketicilerin ürünün sadece sorun çözmenin veya ürünün işlevsel bir yönünden yararlanmanın ötesinde işletmelerin kendilerinde

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yarattığı duygusal özelliklere daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Markalar, tüketicilerine eğlence ve zevk arayışlarını karşılayabilecekleri bir deneyim sunarak yakınlık hissiyle güven kazanmaktadır. Aynı zamanda, eşsiz deneyimler sayesinde tüketiciyi kendisine alıştırmakla bağlanmaktadır (Yalçın, vd. 2008: 83). Bununla birlikte, markalar tüketici isteklerini karşılarken kazançtan ziyade rekabet avantajı elde etmektedirler (Altun,2019: 1; Berry, vd. 2002: 85). Deneyimsel pazarlamanın temel amacı, uzun vadeli müşteri tabanı kazanmaktır. Başka bir deyişle, uzun vadeli müşterinin taban değeri, kısa vadeli müşteri taban değerinden daha fazladır. Uzun vadeli müşteri değer tabanı stratejisinde, tüketici ile marka arasındaki yakın ilişkiyi tanımlamadaki kilit faktör, tüketicinin ürün veya hizmete tüm duygu ve düşünceleriyle erişmesini sağlamaktır (Tan, 2019: 2; Tunç, 2017: 11).

Baudrillard'a göre günümüzdeki müşteriler işletmeler tarafından sunulan ürünleri tüketmemektedirler. Aksine sunulan ürünlerinin anlamını tüketmektedirler. Bu açıklamada geçen "ürünlerin anlamı" ifadesi, ürünlerin tüketicilerde oluşturdukları deneyimler olarak açıklanmaktadır (Aykaç ve Kervenoael 2008: 4). Pine ve Gillmore, deneyimle ilgili şöyle demişlerdir: "Pazarlamanın amacı satışı gereksiz kılmaktır. Deneyimin amacı ise pazarlamayı gereksiz kılmaktır". Açıklamaya göre, deneyim kavramı, işletmelerin rekabetçi olmasına yardımcı olan önemli faktörlerden biridir (Karaman, 2020: 9; Altun, 2019: 2).

Tüketiciler, satın alma kararında karışıklığı azaltmak için marka tercihlerini oluştururlar. Satın alma sürecinde, tüketiciler sadece rasyonel özellikleri dikkate alarak tercih yapmazlar, daha çok deneyim sonucunda duygusal bağ kurdukları markalara yönelirler. Dolayısıyla, tüketiciler benzer ürünler arasında yaptıkları seçimler marka tercihi olarak tanımlanmaktadır (Kozak, 2006: 225; Oliver, 1997: 47; Sandıkçı, 2007: 43). Tüketicilerin aynı markayı tekrar ve tekrar tercih etmeleri işletmeler için önemlidir. Bu nedenle, işletmeler tüketicilerin daha önce defalarca tercih ettikleri üründen memnun kalmalarına özen göstermektedirler. Ürün veya hizmetten memnun kalan tüketici aynı ürünü ve/veya hizmeti tekrar tercih ederek marka ile arasında sadakat oluşturmaktadır. Sonuç olarak, işletmeler tüketicilerinin satın alma karar sürecinde tercih edilmelerini istiyorlarsa, tüketicilerinin neyden etkileneceğine, neye göre tercih edeceğini en iyi şekilde anlayarak karşılamaları gerekmektedir (Erbaş, 2010: 21; Saruhanoğlu, 2020: 2).

Marka sadakati, marka tercihi gibi marka oluşturmanın önemli unsurlarından biridir. Marka sadakati, müşterinin marka ile kurduğu bir ilişki veya bağ olarak tanımlanmaktadır. Marka sadakatinin hedefi, tüketicinin sadece mevcut zaman içerisindeki ihtiyaçlarını gidermek değil aynı zamanda onları gelecekte de belirli bir markaya yönlendirerek sadık ve bağlı müşteriler edinmektir. Sadık müşteri, rakip markaların reklam veya indirim gibi promosyonlarına aldanmadan her zaman aynı markayı tercih eden kişidir. Sadık müşteriler markaya karşı fiyat toleransını da kendinde içermektedir. Böylelikle, sadık müşteriler tercih ettikleri markaların diğer rakip markalara göre yüksek fiyatlara sahip olmasına rağmen her zaman o markayı tercih eden kişidir (Balıkçı, 2020: 1; Karaman, 2020: 2).

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, deneyimsel pazarlama kavramı, marka tercihi ve marka sadakati ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde ise, araştırmanın modeli oluşturulup örneklem ve veri toplama aracı gibi bilgilere yer verilmiştir. Son olarak, üçüncü bölümde Konya Selçuklu ilçesinde ikamet eden kahve mağazaların müşterilerine uygulanan anket sonucunda elde edilen bulgulara değinilmiştir.

Deneyimsel Pazarlama Kavramı

Deneyimsel pazarlama, marka sadakatini sağlamak amacı ile işletmeler tarafından uygulanan bir unsurdur. Deneyimsel pazarlamanın amacı, tüketiciye ürün veya hizmet satın almadan önce keyif veren ve duyularına hitap eden deneyimler sunarak işletme ve tüketici arasında bağ kurmaktır. İşletmelerin sunduğu bu deneyimlerde, tüketiciye güzel vakit geçirtmek ve duygularına yönelik memnun etmek önemlidir. Bununla birlikte, deneyimsel pazarlamayı tercih eden işletmelerinin amaçları, tüketicilere deneyim yaşatarak ürün veya hizmet konusunda temel fikri basit ve doğru şekilde iletmektir (Erbaş, 2010: 22; Vardar ve Arapf, 2017: 179; Batı, 2013: 8; Küçükşarap ve Sayımer, 2016: 76).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Deneyim kavramı 1982 yılında Hirschman ve Holbrook tarafından pazarlama alanında ele alınmasına rağmen, günümüzde ilgi toplanmaya ve araştırılmaya başlanmıştır (Kabadayı-Alan, 2014: 203). Müşterinin ürün veya hizmet satın almadan önce, satın alma esnasında veya sonrasında duygusal bir deneyim yaşatan pazarlamaya, deneyimsel pazarlama denmektedir (Saruhanoglu, 2020: 10; Uygur, 2013: 33). Ürün tanıtımı, çevrimiçi incelemeler, satın alma yerinin değişmesi ve numuneler olmak üzere hepsi deneyimsel pazarlamanın temel öğeleridir. Hedeflenen mesajlarla birlikte bu taktikler herhangi bir işletmenin anahtar başarısı olabilmektedir. Örneğin, kahve tarlada üründür. Bu ürün toplanıp, işlenip bir ambalaja konulup market rafına geldiğinde markaya dönüşür. Fakat bu kahve, bir kahvehanede ya da kafede müşteriye sunulduğunda bir hizmete dönüşmektedir. Dolayısıyla, bu hizmet sadece tek duyumuza hitap eden bir hizmet değildir. Sadece tat duyumuza hitap etmez. Aynı zaman gözümüze hitap eder. Kokusuyla burnumuza hitap eder ve son olarak da kulağımıza hitap edebilmektedir. Bu durumda, mümkün olan en fazla duyumuza etki etmektedir. Verilen örneğe göre, kahve tarlada bir ürünken, sadece tek duyumuza hitap edebilmektedir, fakat bir kafede hizmete dönüştüğünde artık yaşanan bir deneyim olarak birden fazla duyumuza hitap edebilmektedir. Böylelikle, deneyimsel pazarlama mümkün olan en fazla duyumuza hitap eden pazarlama stratejisidir (Dal ve Yeşilot, 2019: 265).

Deneyimsel pazarlama kavramının ilk açıklamasını Columbia Business School pazarlama profesörü ve "Global Brand Center" yöneticisi Bernd Schmitt yapmıştır. Schmitt'e göre, deneyimsel pazarlama, ürünün işlevsel özelliklerinden ve faydalarından çok tüketicinin deneyimlerini anlamaya odaklanan bir pazarlama stratejisidir. Bununla birlikte, Schmitt işletmelerinin başarıya ulaşabilmeleri için deneyim sunmalarını önermektedir (Saruhanoglu, 2020: 10). Akılda kalıcı deneyimler yaşatan işletmeler eski müşterilerini elde tutmayı ve yeni müşteriler kazanmayı başarırlar (Erbaş, 2010: 22). Geleneksel (kitle) pazarlama konseptine bakıldığı zaman, çoğunun ürün ve tüketim odaklı olduğu görülmektedir. Deneyimsel pazarlama ise tüketicinin satın-alma öncesinde ve sonrasında, tüketici üzerinde fazla odaklı olduğunu göstermektedir (Saruhanoglu, 2020: 10; Vardar ve Arapf, 2017: 179).

Pine ve Gilmore'a göre, potansiyel hedef kitle bir hizmet satın alırken, iradesi dışında bir takım soyut etkinlikler de satın almaktadır ve aynı şey deneyim için de geçerlidir. Deneyimi satın alan tüketiciler, hatırlanan ve akılda kalan değer anılar ve eğlence için de ücret ödemektedirler. Örneğin, 2009 yılında İsviçre metro altında Volkswagen tarafından gerçekleştirilen deneyimde, normal merdivenleri piyano merdivenlere dönüştürerek insanların piyano merdiveni normal merdivene tercih ettikleri görülmüştür. Kampanya burada insanların eğlenceli görünen şeyi yapma ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstererek 'Eğlence Teorisini' ortaya sunmuştur. Yapılan deneyim sonucunda, insanların %66 piyanolu merdivenleri normal merdivenlere tercih ettiklerini tespit edilmiştir (Saruhanoglu, 2020: 10; Vardar ve Arapf, 2017: 179). Dolayısıyla, deneyimsel pazarlama ürünlerin faydalarından çok tüketicilerin hissettikleri ile ilgili oldukları göstermektedir (Karaman, 2020: 9; O'Sullivan, 1999: 13).

Deneyimsel pazarlama işletmelere aşağıda belirtilen bazı faydalar sağlamaktadır (Edvardsson, vd. 2005: 150; Lenderman, 2006: 18).

- Tüketicinin sadakatini artırır.
- İşletmenin kimliğine benzersizlik getirir.
- Hizmet benzersizliği ve bireysel değer sağlar.
- Satış artışı sağlar.

Lenderman (2006) göre:

- İşletme ve müşteri arasında doğrudan ve sağlıklı iletişim kurar.
- Marka değeri anlamakta yardımcı olur.
- Rekabette üstünlük sağlar.
- Tüketicinin hem duygusal hem de düşünsel anlamda memnuniyet sağlar.
- Müşteriyle işletme arasında duygusal bağ oluşturur.

Geleneksel pazarlama stratejilerinin aksine, deneyimsel pazarlamanın amacı müşteri ile ürün arasında duygusal bağ oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, müşteriye yaşatılan deneyim sonucunda ürün işlevsellik ve ihtiyaç açısından ikinci plana aktarılacak deneyim sırasında yaşatılan anılar ön plana geçmektedir. Dolayısıyla, tüketicilerin depolanan ürünlerden daha çok akılda kalıcı anılardan keyif aldıkları anlamına gelir (Saruhanoglu, 2020: 11).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Deneyimsel Pazarlamanın Marka Tercihine Etkisi

Amerika Pazarlama Derneği 2012 yılında marka tercihini, müşterilerin kalbinin ve aklının bir markasının gücü göstergelerinden biri olarak tanımlayarak, fiyat ve mevcudiyette eşitlik varsayımları altında hangi markaların tercih edildiğini temsil ettiğini ifade etmektedir. Tüketiciler satın alma kararları esnasında karışıklığı azaltmak için marka tercihlerini yaratırlar (Deligöz-Ünal 2018: 136). Marka tercihi yaratma süreci, önce birçok markayı tanımayı ve ardından karmaşık bir satın alma karar sürecini içermektedir. Tüketiciler genellikle belirli markaları hafızalarından silerek geri kalan markalar arasında ileride satın almayı düşündükleri markaları ezberlemektedirler (Jinso ve Chihyung 2013: 123; Önen, 2018: 612). Keller'e göre, şirketlerin pazarlama faaliyetlerine tepkisi, algı, tercih ve davranış açısından ölçülebilmektedir (Önen, 2018: 612). Marka tercihi, rakipler arasından marka seçme davranışını büyük ölçüde tüketicilerin geçmiş deneyimlerine dayanarak uygular. Dolayısıyla, tüketici tarafından yaşanan olumlu ve akılda kalıcı deneyim tüketicinin bir markaya yönelik tercih yapmasını sağlamaktadır (Aktuğlu ve Temel, 2006: 44). Tüketiciler her zaman en iyi ürünü, en iyi hizmeti aramaya yatkınlardır. Bu nedenle, işletmelerin tüketiciyi elde tutması zorlaşmış hale gelmiştir. Tüketiciler çeşitli markalar arasında kaldıkları için diğer markaların ürünlerini deneyerek favori markalarını bile değiştirmektedirler. Örneğin, 2000 yılların başlarında telefon sektörünün önde gelen markası şüphesiz Nokia'ydı. Farklı tasarım ve üstün teknolojisi sayesinde tercih edilme sebebi olarak Samsung, Motorola gibi markaların önüne geçmiştir. 250 Milyondan fazla satışa sahip olan Nokia, dünyanın en çok telefon satılan unvana sahip olmuştur. Pazara hâkim olan Nokia'nın düşüşü 2007 yılında Apple'ın iPhone'u tanıtmasıyla başladı ve Microsoft'a 2013 yılına satılana kadar hızla devam etti. Nokia'nın altın çağ yıllarından sonra, düşüşü hızlı oldu. Artık heyecan verici değil, hayal kırıklığı yaratıyordu. Bu arada Apple, dokunmatik telefon trendini yaratmıştı ve tüm büyük teknoloji devleri bu akıma uyum sağlamıştı (Aktuğlu ve Temel, 2006: 44). Dolayısıyla, bu riski azaltmak için işletmelerin marka seçiminin neyi etkilediğini net bir şekilde tanımlamaları gerekmektedir (Tan, 2019: 33).

Deneyimsel Pazarlamanın Marka Sadakati Üzerindeki Etkisi

İşletmelerin amacı başarıyı elde ederek bu başarıyı marka hayatı boyunca sürdürebilmektir (Meral, 2011: 65). Bu nedenle, günümüzde her işletmenin amacı mevcut müşterileri elde tutarak markalarına sadık etmektir (Giddens, 2010: 1). Marka sadakati kavramına geçilmeden önce, sadık müşteri kavramını açıklamaya çalışırsak; sadık müşteri, yeni ürün aramayan ve satın alma sırasında istediğini bilen, rakip işletmelerin tanıtım çabalarından etkilenmeyen kişi olarak tanımlanmaktadır. (Önen, 2018: 611). Sadık müşteriler işletmeler için önemlidir. Yapılan araştırmalarda, sadık müşteri sadık olmayan müşteriye göre 9 kat daha fazla kârlı olduğu görülmüştür. Çünkü sadık müşteri markaya bağlanır, ürünü sever ve kendisini onunla ilişkilendirir. Bununla birlikte, sadık müşteri fiyat yükselince rakiplere gitmeyen kişidir (Tan, 2019: 27; Ar, 2007: 103).

Marka sadakati kavramı hakkında araştırmacılar tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır. Marka sadakati kavramı 1978 yıllarda ilk Jacoby, J. ve R. W. Chestnut tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Jacoby, 1978 yılında, marka sadakatine şöyle açıklama vermiştir: (a) önyargılı, (b) davranışsal tepki, (c) zaman içinde ifade edilen, (d) belirli kararlar alan, (e) bu tür bir marka grubundan bir veya daha fazla alternatif marka ile ilgili olarak tanımlamıştır (Jacoby, 1978: 660). Başka bir tanıma göre marka sadakati, müşterinin yalnızca şu an ki zaman dilimin ötesinde, yani gelecekte de belirli bir markayı tekrar tercih etmesine etki eden, aynı zamanda da tüketicilerin markaya ait fiyat toleransı ile tekrar satın alma niyetinin ölçülmesine yardımcı olan unsur olarak ifade edilmiştir (Aktuğlu, 2004: 50). Marka sadakati, işletmeler için çeşitli faydalar sağlayarak markalar için kritik bir rol oynamaktadır (Uztuğ, 2003: 33). Birincisi, satış hacmi arttıkça üretim maliyeti düşmekte, bu da markanın daha fazla müşteriyi elinde tutmasına ve müşteri değerini artırmasına neden olmaktadır. İkincisi, müşteri sadakatine güvenen markalar, reklam bütçesinden tasarruf etmektedirler. Son olarak, marka müşteri kitlesine güvendiğinde fiyat artırma veya miktarı değiştirme gibi faaliyetleri uygulayabilirler. Buda tüketiciler tarafından olumlu karşılanarak mevcut markalardan satın almaya devam ettiklerini göstermektedir.

Marka sadakatının özelliği, tüketicinin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayarak onları rakip markalara karşı kendi markalarını üstün tutumlarını ve tekrar tercih etmelerini sağlamaktır. Bununla birlikte, tüketicinin o markaya karşı taşıdığı özel duygu ve düşünceleri ile beraber markaya karşı bağlı kalması amaçlanmaktadır (Uztuğ, 2003: 33).

Marka sadakati, işletmelere aşağıda belirtilen özellikleri sağlamaktadır (Akkoç, vd. 2012: 202; Erbaş, 2006: 59).

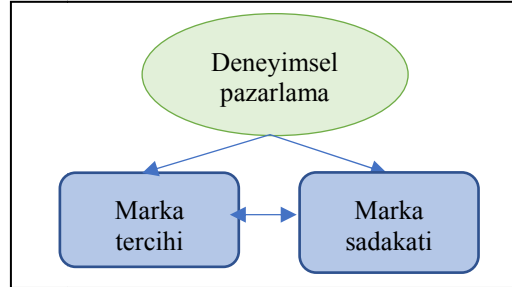
- Bir markanın rakip işletmelere karşı sabit ve sürekli olmasını sağlar.
- Aynı markayı şimdi ve gelecekte tercih etme isteği sağlar.
- Markaya karşı hoşnutluk sağlar.
- Rakip markaların etkinliklerine karşı etkisiz kalmasını sağlar.

İşletmelerin en büyük hedefi markalarına bağlı ve sadık müşteriler edinmektir. Zira sadık müşteriler bağlı oldukları markayı sürekli tercih etmektedirler. Bununla beraber, sadık müşteriler kendi çevrelerine de sevdiği markaları tavsiye ederek markalarına yeni müşterileri kazanmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle marka sadakati, markanın günümüzde en temel nedenleri arasında yer almaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmada deneysel değerler marka tercihi ve sadakati üzerine etkisini ölçmek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karaşar, 2005). Aşağıda Şekil-1’de verilen araştırmanın konusu ve amacı çerçevesinde geliştirilen kavramsal model üzerinde değişkenler arası ilişkiler sembolize edilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Nedensellik ilişkisi üzerine kurulan araştırma modeli değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koymak için Şekil 1’deki gibi oluşturulmuştur. Çeşitli araştırmacıların geliştirdikleri modeller incelenerek bu araştırmanın amacına uygun olarak yukarıdaki model geliştirilmiştir. Modelin belirlenmesinde, sadakat kavramı (Lee, Hsiao ve Yang, 2010), tercih kavramı (Kara, 2015) ve deneysel pazarlama bileşenlerinin (Tsaur, Chiu ve Wang, 2005) birbirleri arasındaki ilişkilerden faydalanılmıştır. Konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde, deneysel pazarlamanın müşteri sadakati üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu (Lee, Hsiao ve Yang, 2010; Luo ve Chen, 2010), deneysel pazarlamanın duygu üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu (Tsaur, Chiu ve Wang, 2005), deneysel pazarlamanın marka deneyimlerinin üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu (Küçükşarap ve Sayımer, 2016), marka deneyiminin marka tercihi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu (Kara, 2015) görülmüştür. Araştırmanın hipotezleri sırasıyla: **H₁**: Deneysel pazarlama marka tercihinin pozitif yönde etkilemektedir, **H₂**: Deneysel pazarlama marka sadakatini pozitif yönde etkilemektedir, **H₃**: Marka tercihi ile marka sadakati aralarında ilişkilidirler.

Evren ve Örneklem

Tüketicilerin deneysel pazarlama boyutlarına yönelik algıları ve mağaza tercihlerinde bu boyutların etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırma Konya’da faaliyet göstermekte olan Starbucks, Gloria

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Jeans ve diğer kahve mağazalarının müşterilerine uygulanmıştır. Veri toplama 2019 yılında aralık ayında gerçekleşmiştir. Verilerin toplanması aşamasında 30 ifadeden oluşan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma evrenini Konya Selçuklu ilçesinde ikamet eden kahve tüketicileri oluşturmaktadır. Araştırma anketine 200 kişinin katılımı sağlanmıştır. Bu 200 kişilik araştırma grubu basit tesadüfi yöntemle rastgele seçilmiştir. Mevcut araştırmada değişken başına 10'dan fazla geri dönüş elde edilmiştir. Bu da araştırma analizi için yazında kabul örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu; Tsaur, Chiu ve Wang, 2005, marka tercihi soruları; W. ve Koenig, H. F., (2002) ve marka sadakati soruları; Lee, Hsiao ve Yang 2010 yaptığı çalışmalardan temel alınarak oluşturulmuştur. Birinci bölümde demografik bilgiler yer alırken izleyen bölümlerde deneyimsel değer boyutları ve müşteri memnuniyetine ilişkin tercih ve sadakati ölçümleyen sorular bulunmaktadır. Ölçekler 5'li Likert formatında düzenlenmiş olup, 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 5 “kesinlikle katılıyorum” aralığında ölçekler derecelendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 17.0 (Statistical Program for Service Solutions) programı ile analiz edilmiştir.

Araştırma Bulguları

Demografik Özellikler

Bu başlıkta araştırma ile ilgili demografik özellikler ortaya konmuştur. Ankette bulunan demografik sorular yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve aylık gelir ile ilgilidir. Demografik özellikleri ortaya koymak için frekans analizi yapılmıştır. Analizin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Kişilere İlişkin Demografik Verilerin Dağılımı

Değişkenler	Sıklık (n)	Yüzde Değeri (%)
Cinsiyet		
Erkek	79	39,5
Kadın	121	60,5
Eğitim Durumu		
İlköğretim	1	0,5
Lise	3	1,5
Ön Lisans	29	14,5
Lisans	129	64,5
Yüksek Lisans/Doktora	38	19,0
Medeni Durum		
Evli	52	26,0
Bekar	148	74,0
Yaş		
18-22	55	27,5
23-26	105	52,5
27-34	29	14,5
35<	11	5,5
Aylık Gelir		
0-500	16	8,0
501-1500	34	17,0
1501-2000	42	21,0
2001-2500	33	16,5
2501-3000	33	16,5
3001 ve üzeri	42	21,0

Ankete 200 kişi katılmıştır. Katılımcıların 121'i kadın, 79'u erkektir. Yüzde olarak, anketi dolduranların %60,5'i kadın, %39,5'i ise erkektir. Konunun kadınlarla daha çok ilgili olması kadınların katılımının daha yüksek olmasına neden olmuştur. Anketi dolduranların büyük çoğunluğu lisans eğitimi almış kişilerdir. Lisans eğitimi almış kişiler, araştırmaya katılanların %64,5'ni kapsamaktadır. İlkokul ve ortaokul eğitimi olan kişilerin sayısının az olması Konya ilinde okuryazarlığın yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Katılımcıların %26 evli olup %74'ü ise bekardır. Araştırmaya 18-22 yaş aralığında 55 kişi, 23-26 yaş aralığında 105 kişi, 27-34 yaş aralığında 29 kişi, 35 ve üzeri yaş aralığında 11 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılanların %27,5'i 18-22 yaş aralığındadır. Anketin toplumun genç kesimine daha çok ulaşmasının nedeni bireylere sosyal medya üzerinden ulaşılmasıdır. Sosyal medyayı kullananların çoğu genç nesil olduğu için katılanların büyük çoğunluğu 18-26 yaş aralığındadır. En az katılımı ise 35 yaş üzeri olan kesim göstermiştir. Sadece 11 kişi katılmıştır. Bu da araştırmaya katılanların sadece %5,5'lik kısmını kapsamaktadır. Bunun nedeni de

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

aynı şekilde yaşlı neslin sosyal medyayı fazla kullanmamasıdır. Araştırmamızda katılımcıların aylık gelirlerinin sorulması harcamaların araştırmamızı etki etmesi nedeniyledir. Aylık gelir olarak 0-500 TL aralığında katılımcılarımızın %8, 501-1500 arasında %17, 1501-2000 arasında %21'i, 2001-2500 arasında %16,5'i, 2501-3000 arasında %16,5'i, 3001 ve üzeri geliri olanlar ise %21 olarak saptanmıştır.

Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Araştırmamızda deneysel pazarlamanın, marka tercihi ve sadakati ile ilgili benzer faktörleri aynı grupta birleştirmek için faktör analizi yapılmıştır. Modelde toplam 25 ifadenin kendi dâhil oldukları ölçeklerde yer alıp almadıkları kontrol edilmiştir. Asal bileşenler tekniği, oblik rotasyon düz oblmin yöntemi ve öz değerlerin 1'den büyük olma şartına göre yapılan faktör analizi neticesinde beklendiği gibi 25 ifade deneysel pazarlama yöntemine göre 3 faktörde toplanıp marka sadakati ve marka tercihi 2 faktör oluşturup toplamda 5 faktör oluşmuştur. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçümü örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir (0,835). Barlett Küresellik testi sonuçları da ölçek ifadeleri için faktör analizinin kullanılabilirliğini göstermektedir (Field, 2000) ($X^2 = 2155,959$; $p = 0,000$). Bu sonuçlar modeli test etmek ve ikinci aşamaya geçmek için yeterlidir.

Değişkenlerin ortalaması alınıp basıklık ve çarpıklık değerleri incelenip verilerin normal dağılıma sahip oldukları görülmüştür. Değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri sırasıyla şu şekildedir: Deneysel pazarlama (çarpıklık=0,294, basıklık=0,342), marka tercihi (çarpıklık=0,425, basıklık=-0,719), marka sadakati (çarpıklık=0,096, basıklık=0,414). Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1,5 ve +1,5 arasında olması gerekmektedir (Tabachnik ve Fidel, 2012).

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Kişilere İlişkin Faktör Analizi

İfadeler	Faktörler					
	İfadelere İlişkin Kodlar	Deneysel Pazarlama Duygusal	Deneysel Pazarlama Duyusal	Marka Tercihi	Marka Sadakati	Deneysel Pazarlama İlişkisel
Bu işletmeyle ilgili çıkan haberleri takip ederim	den16	0,803				
Bu işletmede bulunmak bana başka bir dünyadaymışım gibi etkileyicidir	den7	0,715				
Bu işletmeyi ziyaret etmeyi zaman kaybı olarak düşünmüyorum	den8	0,682				
Bu işletmenin ücretleri uygun ve hizmeti iyidir	den11	0,672				
Bu işletmeyi ziyaret etmek benim yaşam kalitemi yükseltir	den9	0,652				
Bu işletmede mobilya ve döşemeler estetik ve çekicidir	den4		0,879			
Bu işletmede aydınlatma, sıcaklık, mimari ve çalışanların ilgisi bir bütün olarak benim duygularıma uygundur	den5		0,838			
Bu işletmede duvar ve zemin renkleri tamamlayıcı ve eşgüdümlüdür	den3		0,633			0,420
Diğer mekanların özellikleri bu mekân kadar iyi olsa bile yine bu mekânı tercih ederim	mt2			0,757		
Diğer mekanlardan önce bu mekânı tercih ederim	mt1			0,652		
Diğer mekanlar daha iyi teklifler önerse de yine bu mekânı tercih ederim	mt3			0,634		0,323
Daha sonrası ziyaretlerimde	mt4	0,456		0,604		0,338

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yine bu mekânı tercih ederim						
Bu işletme hakkında diğer insanlara pozitif şeyler söylerim	ms1				0,958	
Fikrimi soran insanlara bu işletmeyi ziyaret etmesini tavsiye ederim	ms2				0,916	
Bu işletmeyi ziyaret etmeleri için arkadaşlarımı ve akrabalarımı teşvik ederim	ms3				0,710	
Bu tür işletmeleri ziyaret etmeye planladığım zaman ilk tercihim bu işletme oluyordur	ms4				0,542	
Bu markada rahat ve huzurlu bir ortam vardır	den1					0,672
Bu markanın ürünleri etkileyicidir	den2					0,557
Bu işletmenin hizmet kalitesini takdir ederim	den10		0,398			0,534
Bu işletmede sunulan hizmet özenli olup personel ilgilidir	den12	0,316				0,508
Açıklanan Varyans (%)		33,327	10,023	8,663	6,413	5,328
Öz değerler		7,332	2,205	1,906	1,411	1,172
Cronbach Alfa		0,845	0,805	0,712	0,870	0,768

KMO=0,835; $p>0,05$ $X^2 = 2155,959$; Kümülatif Varyans: 63,755

Anketin Genel Tutarlığı (Cronbach Alfa) =0,847

Faktör analizinde deneysel pazarlama ile ilgili 6, 13 ve 14. İfadeler ile marka sadakatinin 5. ifadesi düşük faktör yükü nedeniyle geçerliliğin ve doğru sonuçların elde edilmesi için analizin dışında bırakılmıştır. Bu değerler gerekli sınırların içerisinde. Anket yapısının ve genel anketin güvenilirlik testi de yapılmıştır. Tüm yapıların ve genel anketin güvenilirlik değerleri 0,60 üzerindedir (Ural ve Kılıç, 2005). Oluşturulmuş anket güvenilirirdir.

Yapısal modelde bağımsız değişken olan deneysel pazarlama bağımlı değişken olan marka tercihi etkisi yani H_1 hipotezi deneysel pazarlamanın marka tercihi etkisi nedeniyle Regresyon analizi ile test edilmiştir. Testin sonucunda bağımsız değişkeninde bir birimlik değişimin bağımlı değişkeninde hangi yönde ve ne kadarlık değişim yaratacağını elde edilmiştir. Modele ilişkin sonuçlar incelendiğinde deneysel pazarlamanın duygusal faktörü marka tercihi (0,090) değerinde pozitif, duygusal faktörü marka tercihi (0,149), ilişkisel faktörü (0,022). H_2 hipotezin testi sonucunda ise bağımsız değişken olan deneysel pazarlamanın duygusal faktörün, bağımlı değişken olan marka sadakati üzerinde bir birimlik değişiminde (0,592), duygusal faktörü marka sadakatini (0,310), ilişkisel faktörü marka sadakatini (0,574) değerinde pozitif yönde değişimi anlamlı olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Regresyon Analizi

Değişkenler Arası İlişkiler	R ²	Regresyon Katsayıları	St. Tahmin	St. Hata	t- Değeri	P
Deneysel Pazarlama Duyusal → Marka Tercihi	0,08	0,090	0,086	0,068	1,265	0,000
Deneysel Pazarlama Duyusal → Marka Tercihi	0,022	0,149	0,178	0,084	2,119	0,000
Deneysel Pazarlama İlişkisel → Marka Tercihi	0,10	0,027	0,040	0,107	0,375	0,000
Deneysel Pazarlama Duyusal → Marka Sadakati	0,35	0,592	0,492	0,048	10,326	0,000
Deneysel Pazarlama Duyusal → Marka Sadakati	0,096	0,310	0,320	0,070	4,588	0,000
Deneysel Pazarlama İlişkisel → Marka Sadakati	0,330	0,574	0,749	0,076	9,869	0,000

Araştırmanın devamında son olarak H_3 hipotezi olan marka tercihi olan bağımlı değişken ile marka sadakati olan ikili bağımlı değişkenlerin arasındaki ilişki test edilmiştir. Yapılan testin sonucunda aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 4: Korelasyon Analizi

Terimler	Marka Tercihi	Marka Sadakati
Marka Tercihi Korelasyon Katsayısı	1,000	0,169 0,017
Marka Sadakati Korelasyon Katsayısı	0,169 0,017	1,000

Tablodaki elde edilen değerlere göre marka tercihi ve sadakati arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ise hipotezi istatistiki olarak desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Deneyimsel pazarlama, geleneksel ve dijital pazarlama kanallarını kullanarak müşterilere benzersiz bir deneyim sunmayı amaçlayan pazarlama stratejisidir. Bu stratejiyi uygulayan markalar rekabet ortamında üstünlük elde etmeyi ve marka sadakati kazanmayı hedefler. Dolayısıyla, işletmeler rekabet avantajı elde etmek için tüketiciye sadece işlevsel ihtiyaçlarını karşılayacak ürünü sunmak yerine, daha çok zihinlerinde yer edinecek ve duygularına hitap edecek bir deneyim yaşatarak bağ kurmayı çalışmaktadırlar. Böylelikle, deneyimsel pazarlama tüketiciyi rasyonel ve duygusal yönden ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı, deneyimsel pazarlamanın marka tercihi ve marka sadakati üzerinde etkisinin istatistiksel olarak desteklemektir. Literatür incelemesi sonucunda, deneyimsel pazarlamanın etkili olduğu hatta deneyim sunan markaların fiyatını yüksek tutmasına rağmen sürekli tercih edildiği görülmüştür (Küçüksaraç ve Sayımer 2016: 18; Lee vd. 2010:36; Luo ve Chen, 2010: 20). Bununla birlikte, araştırma sürecinde elde edilen modelin üzerinde uygulanmış olan testler doğrultusunda değişkenlerin arasında pozitif yönde bir etkinin olduğu görülmüştür (Balıkçı, 2020: 1; Karaman, 2020: 2).

Tüketiciler genellikle belirli markaları hafızalarından silerek kalan markalar arasında, gelecekte temin etmeye düşündükleri markaları ezberlerler (Chihyung ve Jinsoo, 2013: 123). Keller'e göre, şirketlerin pazarlama faaliyetlerine tepkisi algı, tercih ve davranış açısından ölçülenebilmektedir (Önen, 2018: 612). Marka tercihi, tüketicilerin yaşadıkları deneyimlerine bağlı olarak rakip firmalar içinden bir markayı seçmesi 2. hipotezde istatistik analizlerle desteklenmiştir. Bu ise, deneyimin sonucunda işletmelerin elde edebileceği müşteri tercihini göstermektedir.

Bu çalışmada müşterinin deneyiminden doğan tercih sonucunda oluşan sadakatin sürdürülmesi de 3. hipotezde yer almaktadır. Bu literatürde işletmenin tüketicinin tercihine etki etmek amaçla uygulanan deneyimsel pazarlamanın sonucunda müşteride duygusal ve bilişsel bağ oluşturarak sadık müşteri yaratmaktadır (Uztuğ, 2003: 35). Bu ise araştırmada ikili bağımlı değişkenleri korelasyon testine tabii tutarak doğrulanmıştır.

Yürütülen araştırmanın yardımı ile ortaya konulan sonuçlar deneyimsel pazarlamanın tercih ve sadakati açısından önemini vurgulamıştır. Araştırmanın küçük çaplı olması bir miktar kısıtların bulunduğunu göstermektedir. Çalışmanın boyutunun artırılması sonucunda daha net ve detaylı sonuçlar elde edilebilmesi adına çalışma devam ettirilebilir. Devam ettirilmesi söz konusu ise deneyim, tercih ve sadakat ile ilgili değişkenler genişletilebilir ve farklı alanlarda uygulanabilir. Ayrıca günümüzdeki gelişmeleri takiben işletmelerin tüketicilere teknolojik deneyimler yaşatması da dikkate alınması önemlidir. Bu detayların dikkate alınması sonucunda daha belirgin sonuçların elde edilmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

- Aykaç, S.Ö., ve Kervenoael, R.D. (2008). Türkiye'de e-Bankacılık: Tüketici Deneyimleri, 13. Ulusal Pazarlama Kongresi, 25-29 Ekim 2008, Kapadokya, Türkiye.
- Aktuğlu, I. K. (2004). *Marka Yönetimi; Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler*. İstanbul: 1.Baskı, İletişim Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Altun, D. (2019). The effect of virtual reality experiential marketing on purchase intent: an experimental study *Doktora tezi*. İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arussy, L. (2007). *The Experience: How to Wow Your Customers and Create a Passionate Workplace*, CRC Press.
- Ar. A. A. (2004). *Marka ve Marka Stratejileri* (3.Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akkoç, F., Akkoç, F., ve Koç, D. (2012). Uşak Üniversitesi Öğrencilerinin Spor Ayakkabı Marka Sadakatlerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Uygulama, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11.
- Brakus, J., Schmitt, B. ve Zarantonello, L. (2009). Brand Experience: What Is It? How Is It Measured? Does It Affect Loyalty? *Journal of Marketing*.
- Balıkçı, D. (2020). Deneyimsel pazarlama: Gaziantep tahmiş kahvesi uygulaması *Yüksek Lisans tezi*. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adıyaman.
- Batı, U. (2013). *Markethink ya da Farkethink, Deneyimsel Pazarlama ve Duyusal Markalama*. 2. Baskı. İstanbul: Ece Bilişim Yayıncılık.
- Berry, T. H. (1991). *Managing The Total Quality Transformation*, McGrawHillInc.
- Carlos, F. Eva, M. ve Yolanda, P. (2001). Loyalty To Grocery Stores In The Spanish Market Of The 1990s. *Journal of Retailing and Consumer Services* 8(2): 86-89.
- Chihyung, O., ve Jinsoo, H. (2013). The antecedents and consequence of consumer attitudes toward restaurant brands: A comparative study between casual and fine dining restaurants. *International Journal of Hospitality Management* 32 (1): 121-131.
- Dal, N. E. ve Yeşilot, F. (2019). Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneyimsel Pazarlama: Iyaşpark Alışveriş Merkezi (AVM) Müşterileri ile Bir Araştırma. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 263-296.
- Deligöz, K. ve Ünal, S. (2018). Deneyimsel pazarlama uygulamalarının marka tercihi üzerinde etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma (Kahve dünyası ve Starbucks örneği). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31 (1).
- Edvardsson, B., Enquist, B. ve Robert, J. (2005). Co creating Customer Value Through Hyperreality in the Prepurchase Service Experience. *Journal of Service Research*, 8(2): 149-161.
- Erbaş, A. (2010). The effect of experiential marketing on customer satisfaction and loyalty: A study on Starbucks *Yüksek Lisans tezi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işıl, K. A., ve Ayşen, T. (2006). Tüketiciler Markalarını Nasıl Tercih Ediyor? (Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 43-59.
- Jacoby, L.(1978). On interpreting the effects of repetition: solving a problem versus remembering a solution. *Journal of verbal learning and verbal behavior* 17(6): 649-667.
- James, H. M., John, W. S. ve Harold, F. K. (2002). Building brand community. *Journal of Marketing*.
- Küçüksaraç, B., ve Küçüksaraç, H. (2014). Sosyal Medya Pazarlamasında Deneyim Yaşatma: Popüler Bloglarda Deneyimsel Pazarlama Pratiklerinin Yansımaları. *I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi*, Kocaeli.
- Küçükçaraç, B. ve Sayımer, İ. (2016). Deneyimsel Pazarlama Aracı Olarak Artırılmış Gerçeklik: Türkiye'deki Marka Deneyimlerinin Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, II (51): 73-95.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaman, K. (2020). Deneyimsel pazarlamanın marka kişiliği ve marka sadakati üzerindeki etkisi: Hava yolu ulaşım sektöründe bir uygulama *Yüksek Lisans tezi*. Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kınıklı, M.A. (2019). Deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti üzerine etkisi: Kapadokya örneği *Yüksek Lisans tezi*. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kozak, N. (2006). *Turizm Pazarlaması*. Ankara, Detay Yayıncılık.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Lenderman, M. (2006). *Expereince The Message*. Carrolland Graf Publishers.
- Li, M. Wu, H., ve Li, T. (2014). *A Study of Experiential Quality, Experiential Value, Experiential Satisfaction, Theme Park Image, and Revisit Intention*.
- Meral, P. S. (2011). *Yeni Başlayanlar İçin Kurumsal Kimlik ve Marka*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Odabaşı, Y. (2004). Müşteri İlişkilerinden Müşteri Deneyimine; Starbucks Fal da Bakar mı. *Sabah Business*, 22: 12-13.
- O'Sullivan,, E. (1999). Are you experienced, marketing parksand recreation in the new millennium: An increasing interest in and availability of recreation facilities, *Parks&Recreation*, 34 (9): 102-107.
- Önen, V. (2018). Marka güveni marka sadakati ve marka tercihi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kırtasiye sektörü uygulaması. *Journal of business research Turk*, 10 (2): 609-626.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer*. New York, McGrawHill.
- Saruhanoglu, A. (2020). Deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma: Gloria Jean's coffees örneği *Yüksek Lisans tezi*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Sandıkçı, M. (2007). Müşteri Memnuniyeti Ölçülmesi ve Sandıklı Hüdayi Kaplıcası'nda Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi* 9 (2): :38-53.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (Sixth edition). Harlow, Essex: Pearson Education.
- Tan, M.F. (2019). Deneyimsel pazarlamanın marka tercihi, marka sadakati ve marka özgünlüğüne etkisi: Giyimürünleri üzerine bir araştırma *Yüksek Lisans tezi*. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tunç, R. (2017). Deneyimsel pazarlama ve müşteri memnuniyeti üzerinde etkisi *Yüksek Lisans tezi*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Uygur, S. M. (2013). Deneyimsel Pazarlamanın Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Restoranlar Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37.
- Uztuğ, F. (2003). *Markan Kadar Konuş: Marka İletişimi Stratejileri*, Mediacat Yayınları, İstanbul.
- Vardar, L. ve Arapf, D. (2017). Experimental marketing in hotel operations. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (7).
- Yalçın, M., Çobanoğlu, E. ve Erdoğan, İ. (2008). Deneyimsel Perakendecilik: İstanbul'daki Yapı Market/Ev Gelişim Perakendecilerinde Bir Uygulama. *13. Ulusal Pazarlama Kongresi*.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Zeynep Cemali'nin *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği* Adlı Kitabındaki Hikâyelerin Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi

Arzu SÜNGÜ*

Musa DEMİR*

*Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye

**Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Çocuk edebiyatı, en bilinen tanımıyla; "İlk çocukluk evresinden başlayıp ergenlik dönemini de içine alan ve çocukların dil gelişimlerine, anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel mesajlarla zenginleştiren, beğeni seviyelerini arttıran ürünlerin genel adıdır." Çocuk edebiyatı eserlerinin hedef kitleye direkt bilgi ve nasihat vermekten kaçınmaları gerekmektedir. Olaylar karşısında hedef kitlede bir duyarlık oluşturmak çocuk edebiyatının en önemli amaçlarından biridir. Bu sebeple çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi önem taşımaktadır.

Kendi dışında olanları sezip değerlendirebilmeyi, görmezden gelmemeyi duyarlı olma olarak tanımlamak mümkündür. Okurda duyarlığın oluşması için okurun bazı kök değerleri bilmesi gerekir. Bu değerlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: doğa sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi, barış, özgürlük, bağımsızlık, hoşgörü, doğruluk, dürüstlük, dayanışma, dostluk, arkadaşlık, iyilik, çalışkanlık, bilimsellik. Söz konusu değerler çocuğa öğretildikten sonra çocukta bu değerlerin davranış haline gelebilmesi için duyarlık kazanması gerekmektedir. Araştırmaya konu olan duyarlık eğitiminin amacı ise çocuğa kazandırılması hedeflenen değerlerin onun seviyesine uygun şekilde anlatılmasıdır.

Bu çalışmada Zeynep Cemali'nin *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği* adlı kitabında bulunan 9 hikâyenin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılacaktır. Veriler, betimsel çözümleme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda hikâyelerin doğa sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi, barış, özgürlük, bağımsızlık, hoşgörü, doğruluk, dürüstlük, dayanışma, dostluk, arkadaşlık, iyilik, çalışkanlık, bilimsellik gibi birçok konuda duyarlık içerdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı; duyarlık eğitimi; Zeynep Cemali; *Ben Çınar Ağacı ve Pufböreği*.

ABSTRACT

Children's literature, in its most known definition; "It is the general name of the products that start from the first childhood stage and include the adolescence period and enrich the emotional and thought worlds with artistic linguistic and visual messages in accordance with the language development and comprehension levels of children, and increase their level of appreciation." Children's literature works should avoid giving direct information and advice to the target audience. One of the most important goals of children's literature is to create a sensitivity in the target audience in the face of events. For this reason, it is important to examine children's literature works in the context of sensitivity education.

It is possible to define sensitiveness as being able to perceive and evaluate what is outside of yourself and not to ignore it. The reader must know some root values in order for the reader to become sensitive. Some of these values can be listed as follows: love of nature, love of humans, love of animals, peace, freedom, independence, tolerance, integrity, honesty, solidarity, friendship, kindness, diligence, scientificity. After these values are taught to the child, the child needs to gain sensitivity in order for these values to become behavior. The purpose of the sensitivity training, which is the subject of the research, is to explain the values aimed to be acquired by the child in accordance with his / her level.

In this study, it was aimed to examine the 9 stories in Zeynep Cemali's book named *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği* in the context of sensitivity training. Document analysis method, which is one of the qualitative research methods, will be used in the study. The data were analyzed using the descriptive analysis technique. As a result of the analysis, it was determined that the stories contain sensitivity on many issues such as love of nature, love of human beings, love of animals, peace, freedom, independence, tolerance, honesty, solidarity, friendship, kindness, diligence, and scientificity.

Keywords: Children's literature; sensitivity education; Zeynep Cemali; *Ben Çınar Ağacı ve Pufböreği*.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1. Giriş

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren farklı yollarla kendini anlatma ihtiyacı hissetmiştir. Bebeklik döneminin ilk evrelerinde kendini ağlayarak ifade eden insanoğlu, daha sonra ana dilini edinir ve beden dilinin yanı sıra sözcüklerle de kendini anlatmaya başlar. Yaşamının ilerleyen dönemlerinde estetik zevki tadan insanoğlu, anlatımını estetik ile birleştirip edebiyatı oluşturmuştur. Edebiyatın, adına insan ve yaşam denilen gerçekliğin değişik açılarından örnekler sunduğu bilinen bir gerçektir. Edebiyat; okuru, sanatçı duyarlığı ile iç içe geçmiş öznel bir gerçeklik ile buluşturur. En sade anlamıyla, sanatçının hayatı anlamasına yönelik bir uğraş; yaşanılan olayları kelimelerle var etmeye yönelik estetik bir eylemdir de denebilir (Sever, 2013, s. 7). Kavcar (1999, s. 3)'a göre, edebiyat yapıtının en önemli amacını işlevi belirler. Ona göre edebiyatın çok katmanlı ve çok amaçlı olması edebiyatın doğasının bir sonucudur. Yapıtların asıl işlevlerinin yanı sıra yan işlevleri de bulunmaktadır (Akt. Şirin, 2019, s. 20). Edebiyat, tecrübelerin parçalarını görmemize ve o parçaları analiz etmemize olanak sağlar. Edebiyat, asıl olanı hayatın anlamını ve bütünlüğünü görmemize yardım eder. Edebiyat, toplumsal kurumlara sergilenebilecek tutumların keşfedilmesine yardım eder (Lukens, Smith ve Coffel, 2018, s. 4-6).

Çocuk edebiyatı, edebiyattan tamamen ayrı ve bağımsız düşünülemez. Edebiyat için söylenenlerin çoğunu büyük oranda çocuk edebiyatı için de söylemek mümkündür. Edebiyat ve çocuk edebiyatı arasındaki fark, hitap edilen kesimden kaynaklı olarak seviyeyle ilgilidir. Yapıtların hitap ettiği kesimin ilgisi, ihtiyacı ve yapıtlardan beklentisi; zihinsel ve dilsel gelişimi çocuk edebiyatı yapıtlarının farklılaşmasına sebep olan unsurdur. Bu bağlamdan hareketle farklı çocuk edebiyatı tanımlamaları şu şekildedir: “İlk çocukluk evresinden başlayıp ergenlik dönemini de içine alan ve çocukların dil gelişimlerine, anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel mesajlarla zenginleştiren, beğeni seviyelerini arttıran ürünlerin genel adıdır.” (Sever, 2013, s. 17). “Çocukların duyarlı bir insan olarak büyümelerini ve gelişmelerini amaçlayan; hayal, duygu ve düşünce dünyasını zenginleştiren ve öğrenirken anı zamanda eğlenmelerine de katkı sağlamak amacıyla doğan edebiyattır (Temizyürek, Şahbaz ve Gürel, 2016, s. 18).”

Edebiyatın yükümlülüğü en geniş olanı çocuk edebiyatıdır. Çünkü taşıdığı sanatsal endişelerin yanı sıra seslendiği hedef kitlenin bilişsel ve duyuşsal seviyesine uyma zorunluluğu da vardır. Okura hem sanatsal bir perspektif kazandırmak hem de bunu okurun anlayacağı ve anlamlandırabileceği biçimde yapması gerekmektedir. Bu da çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından ayıran en temel güçlüktür (Karakuş Tayşi, 2019, s. 307). Çocuğun gelişimini destekleyip, hayatın doğal akışında yer alan olayları onun anlayacağı dile uyarlayan ve onun dünyasına yakın imgelerle ele alan edebiyattır çocuk edebiyatı. Çocuk edebiyatı anlatılarında direkt öğüt vermekten kaçınılmalıdır. Hedef kitlede duyarlık oluşturmak için olaylara karşı farklı perspektifler kazandırmak amaçlanır. Çünkü çocuk edebiyatında çocukta temel değerlere ilişkin duyarlık oluşturabilmek önemlidir.

Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi

Kubbealtı Lügatı (2020)'nda duyarlık, “duyarlı olma durumu, duygusallık, hassâsiyet” olarak tanımlanmaktadır. Nişanyan Sözlük (2020)'te duyarlık, “hassasiyet” olarak tanımlanmıştır. TÜBA Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (2020)'nde duyarlık, çocuk gelişim ve ruhbilim terimi olarak (4 farklı şekilde); felsefe terimi olarak ve yazınbilim terimi olarak tanımlanmıştır: “1. **çocg. ruhb.** 1. Uyarıcılardan, özellikle de güçsüz uyarıcılardan kolayca etkilenme ya da uyarıyı ayırt etme yetisi. 2. Başkalarının duygularını, özellikle belirgin olmadığı zamanlarda sezme yetisi. 3. Olumsuz etkilere kolayca kapılma, kolayca yaralanma. 4. Bir testin, belli bir özelliği saptama konusundaki doğruluk derecesi. 2. **fel.** İnsan aklının, duyu verilerini alma yetisi. 3. **yazb.** Bir yazar ya da şairin, güzellikleri ve başkalarının duygularını algılayabilmesi ve bu özelliğini yapıtlarında yansıtabilmesi.” Yine aynı sözlükte duyarlık eğitimi için şu tanıma yer verilmektedir: “**çocg.** Bireyin, küme içindeki işlevlerini ve kümenin birey üzerindeki etkilerini anlamasını sağlamak, kişinin, kendinin ve başkalarının duygularına karşı duyarlığını geliştirmek amacı ile uygulanan eğitim.”

Aslan (2013, s. 29)'a göre duyarlık, bireyin kendi yaşantısının ve kendi dünyasının dışındaki durumlarla da alakadar olması, bu durumları umursaması, sezinmesi ve değerlendirebilmesidir. Ayrıca etrafında olup biten olaylara karşı açık ve uyanık olması, tepkide bulunması, etrafındaki diğer

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

insanların yaşantılarından etkilenmesi bu durumları önemsemesi ve dikkate alması; diğer insanların yaşadığı duygu durumlarını duyumsayabilmesi ve duygudaşlık yoluyla anlamaya çalışmasıdır.

Duyarlı olma, kendi dışında olanları fark edip analiz edebilme, görmezden gelmeme, olarak tanımlanabilir. Çocuk edebiyatının asıl okur kitlesini oluşturan çocuklarda duyarlık kavramının oluşabilmesi için adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, barış, özgürlük, bağımsızlık, hoşgörü, dayanışma, iyilik, çalışkanlık, bilimsellik gibi bazı değerleri çocuğun bilmesi gerekir. Bahsi geçen değerler öğretildikten sonra hedef kitle üzerinde davranışa dönüşebilmesi için çocuğun değerlere karşı duyarlık kazanması gerekir. Alamdar ve Süngü (2017, s. 301)'ye göre çocuk yazınının asıl amacı çocukta, hayata ve insanlara ilişkin bir duyarlık kazandırabilmektir. Bu sebeple kişilik gelişiminin kritik evresi olan çocukluk döneminde çocuğa duyarlık kazandırılmalıdır. Bu süreçte çocuk edebiyatı eserlerinin faydalı olması beklenmektedir.

Duyarlık eğitimi, çocukların yaşam boyu kullanacakları duyarlıkları kalıcı olarak kazanmalarını sağlar. Çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların hayal güçlerini geliştirmeyi amaçlar ve onları dilin anlam dünyasına çeker. Ayrıca bu yapıtlarda olaylar kurgu içinde verilmeli ve böylece çocukların olayları duyumsaması sağlanmalı. Çocuk edebiyatı eserleri onların düşünce, duygu ve duygularını aktifleştirecek duyarlıklarını yükseltecek eserler olmalıdır (Evsen, 2019, s. 62). Toplumdaki duyarlı birey sayısının artması için çocukların küçük yaştan itibaren duyuları ve duyguları devindiren, düşünceleri geliştiren, dolaylı olarak değer ve erdemlerin önemini sezdiren eserlerle karşılaştırılması gerekir. Bu eserler, insanlar arasında bir duyum, duygu, düşünce, beğeni ve değer ortaklığı oluşturmada doğrudan ve en verimli yol olan, insanı insan kılmaya ve bireyleri birbirine yakınlaştırmaya yardımcı olan, sanatsal eserlerle olmalıdır (Aslan, 2019, s. 5). Hümanist değerleri, çocuğun içinde bulunduğu gelişim özelliklerine ve yaşına dikkat edilerek oluşturulan bir kurguyla çocuğa hissettirmek ve çocukta o konuyla alakalı duyarlık oluşturmak duyarlık eğitiminin asıl amacıdır. Çocuk edebiyatı anlatılarında olumsuz durumları ve duyguları olumluymuş gibi işlemek hatalı bir tutum oluşturur. Eğer anlatıda olumsuz duygu ve durumlar mevcutsa bu olumsuzluklar çocuğa hissettirilmeli sonrasında insancıl durum ve duygular verilmelidir. Çocuk okuduklarını günlük hayatla bağdaştırabilmeli ve verilmek istenen mesajlar gizil olarak ifade edilmelidir. Ayrıca hastalık, ölüm, boşanma, savaş, göç etme gibi hayatın içinden olan kavramlar çocuğun bilişsel ve duyuşsal dönemleri dikkate alınarak işlenmelidir (Alamdar ve Süngü, 2017, s. 304).

Yöntem

Araştırmacılar bu incelemede nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman incelemesi yöntemini kullanmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesine doküman incelemesi denir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu yöntem geçmişteki olgulardan izler taşıyan fotoğraf, belgesel vb. eserleri, olgularla ilgili olarak yayımlanmış kitap, dergi vb. bazı yazılı ürünleri incelemek için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2008, s. 183).

Araştırmanın verileri, betimsel çözümlene tekniği esas alınarak çözümlenmiştir. Bu tekniğe göre, elde edilen bulgular daha önceden belirlenen gruplara göre özetlenir ve yorumlanır. Elde edilen bulguları, çarpıcı bir şekilde yansıtabilmek için direkt alıntılara fazlaca yer verilir. Betimsel çözümlene tekniğinde amaç, saptanan bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde hedef kitleye sunmaktır. Bu amaçla elde edilen bulgular önce dizgesel ve açık bir şekilde betimlenir daha sonra yapılan bu betimlemeler izah edilir, yorumlanır ve birtakım sonuçlar elde edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224).

Araştırmada incelenen hikâyeler, duyarlık eğitimi bağlamında çözümlenmiştir. Bu çözümlenmede Aslan (2013), Alamdar ve Süngü (2017) ve Karakuş Tayşi (2019)'nin yaptığı duyarlık kategorileri esas alınarak araştırmacılar tarafından bir düzenleme yapılmıştır. Araştırma kapsamında dikkate alınan duyarlık kategorileri şunlardır:

1. Dilsel duyarlık
2. İnsana, insan mutluluğuna duyarlık
3. Kadına duyarlık
4. Aşka-sevgiye duyarlık

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5. Hayvanlara duyarlık
6. Aile bireylerine duyarlık
7. Barışa duyarlık
8. İyilik yapmaya duyarlık
9. Paylaşmaya duyarlık
10. Toplumsal huzura duyarlık
11. Yardımlaşmaya duyarlık
12. Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık
13. Yoksul insanlara duyarlık
14. Hakka, hukuka, adalete duyarlık
15. Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık
16. Bilime duyarlık
17. Sanata duyarlık
18. Doğaya duyarlık
19. Sağlığa duyarlık
20. Kişiye özgü özelliklere duyarlık
21. Özgüvenli olmaya duyarlık
22. Özgürlüğe duyarlık
23. Mesleklere duyarlık
24. Dürüst olmaya duyarlık
25. Kitap okumaya duyarlık
26. Ölüme duyarlık
27. Arkadaşlığa-dostluğa duyarlık
28. İnsan ilişkilerine duyarlık
29. Umutlu olmaya duyarlık
30. Engelli insanlara duyarlık
31. Yaşama sevgisine duyarlık
32. Yaşlı insanlara duyarlık
33. Örf ve adetlere duyarlık
34. Oyun oynamaya duyarlık
35. Spor yapmaya duyarlık

Araştırmanın amacı, Zeynep Cemali'nin *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği (2020)* adlı kitabında bulunan 9 hikâyenin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesidir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler, bulgular başlığı altında tablolştırılırken duyarlık kodu olarak yukarıda verilen sayılar kullanılmıştır.

Bulgular

Ben, Çınar Ağacı ve Puf Böreği kitabında 9 hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyeler sırasıyla şu şekildedir: “Çelimsiz Çocuk”, “Krallığımda Bir Prens”, “Kaku Kite, Tako Tike, Mano Maki”, “Ferdan”, “Beyaz Kalede Değişiklik”, “Tanyeri Ağarırken”, “Gün Battı”, “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği”, “Çalgıcının Çantası”. Hikâyelerde farklı konularda duyarlıklar görülmektedir. Bu duyarlıkların çocuğun anlam evrenine uygun bir kurgu içinde geçtiği söylenebilir. Kitapta geçen hikâyelerin hangi konularda duyarlık içerdiğine ilişkin kısa açıklamalar yapmak çalışmanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kitabın ilk hikâyesi “Çelimsiz Çocuk”ta Cem’in, bisikletine tanımadığı bir çocuğun izinsiz binmesi sonucunda ona kızması fakat daha sonra buna pişmanlık duyması konu edinmektedir. Bu hikâyede dilsel duyarlık, doğaya duyarlık, insan ilişkilerine duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, barışa

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

duyarlık öne çıkan duyarlık alanlarıdır. İkinci hikâyeye olan “Krallığımda Bir Prenses” hikâyesinde evin tek çocuğu olan Oğuz’un, bir süre teyzesinin küçük kızını misafir etmek durumunda kalması işlenmektedir. Hikâyede dilsel duyarlık ve aile bireyelerine duyarlık öne çıkan duyarlık alanlarıdır. Kitabın üçüncü hikâyesi “Kaku Kite, Tako Tike, Mano Maki”, üç kardeşin aralarındaki anlaşmazlığı ve sonrasında anlaşmazlığın nasıl çözüldüğü anlatılmaktadır. Öne çıkan duyarlık başlıkları ise dilsel duyarlık, aile bireyelerine duyarlık ve yardımlaşmaya duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık ve kitap okumaya duyarlıktır. Dördüncü hikâyeye “Ferdan” zengin bir ailenin çocuğu olan Ferdan’ın kendi emeğiyle çalışıp para kazanmak istemesini konu edinmektedir. Dilsel duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, paylaşmaya duyarlık, arkadaşlığa dostluğa duyarlık, mesleklere duyarlık öne çıkan duyarlık alanlarıdır. “Beyaz Kalede Değişiklik” kitabın beşinci hikâyesidir. Beyaz kale apartmanına yeni taşınan Çetin’in arkadaş edinme sürecini konu edinen kitapta öne çıkan duyarlık başlıkları şu şekildedir: dilsel duyarlık, arkadaşlığa dostluğa duyarlık, paylaşmaya duyarlık, oyun oynamaya duyarlık. Kitaptaki altıncı hikâyeye “Tanyeri Ağarırken” isimli hikâyedir. Bu hikâyeye Cemil Bey ve çocukları arasındaki iletişim sorununu işlemektedir. Dilsel duyarlık, aileye duyarlık, mesleklere duyarlık, dürüst olmaya duyarlık öne çıkan duyarlık alanlarıdır. “Gün Battı” kitabın yedinci hikâyesidir. Dört arkadaş olan Murat, Ceyhun, Yekta, Bora ve Bora’nın kız kardeşi Oya’nın ailelerinden habersiz geziye gitmelerini ve onların başından geçenleri konu edinmektedir. Hikâyede öne çıkan duyarlık alanları şunlardır: dilsel duyarlık, doğaya duyarlık, aile bireyelerine duyarlık. Sekizinci hikâyeye kitaba da adını veren “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği” adlı hikâyedir. Oğlu, gelini ve torunu ile yaşayan yaşlı kadının diyetini bozduğu için rahatsızlanması ve torununun ona yardım etmeye çalışması konu edinmiştir. Hikâyede dilsel duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, yaşlı insanlara duyarlık, sağlığa duyarlık, yardımlaşmaya duyarlık öne çıkan duyarlık alanlarıdır. Kitabın dokuzuncu ve son hikâyesi olan “Çalgıcının Çantası” adlı hikâyeye, annesini ve babasını bir trafik kazasında kaybeden Barış’ın, tıp eğitimini tamamladıktan sonra anneannesinin yanına dönmesini ve iş bulma sürecini konu almaktadır. Öne çıkan duyarlık alanları ise şu şekildedir: dilsel duyarlık, sanata duyarlık, kişiye özgü özelliklere duyarlık, mesleklere duyarlık, yaşlı insanlara duyarlık. Kitapta bulunan ve yukarıda konularına değinilen hikâyeler, çocuğu farklı konulara karşı duyarlı kılacak özellikler taşımaktadır. Bu duyarlıklar, yazınsal nitelikli hikâyeler aracılığıyla çocuk okura sezdirilmiştir. Cemali (2020)’nin yazdığı “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği” adlı kitaptaki hikâyelerin içerdiği duyarlıklar ve bu duyarlıkların ne kadar sıklıkta geçtiği Tablo 1’de gösterilmiştir. Tabloda her hikâyeye ve içerdiği duyarlıklar ayrı ayrı belirtilmiştir. Hikâyelere ve duyarlıklara birer kod verilerek hikâyelerden yapılan alıntılarının hangisine ait olduğunun daha kolay anlaşılması sağlanmıştır.

Tablo 1. Hikâyelerdeki Duyarlıklara Ait Bulgular

Hikâye Kodu	Hikâye Adı	Duyarlık Kodu	Tespit Edilen Duyarlıkların Geçme Sıklığı	Toplam Duyarlık Sayıları / Geçme Sıklığı
a	Çelimsiz Çocuk	1 / 7 / 8 / 9 / 11 / 12 / 13 / 17 / 18 / 20 / 23 / 25 / 27 / 28 / 34 / 35	1.(1) / 7.(3) / 8.(1) / 9.(2) / 11.(1) / 12.(4) / 13.(2) / 17.(2) / 18. (8) / 20. (1) / 23. (1) / 25.(1) / 27. (4) / 28. (4) / 34.(2) / 35. (4)	16 / 41
b	Krallığımda Bir Prenses	1 / 2 / 4 / 6 / 8 / 9 / 11 / 17 / 20 / 22 / 28 / 34	1.(3) / 2.(1) / 4.(2) / 6.(6) / 8.(1) / 9.(1) / 11.(1) / 17.(2) / 20.(1) / 22.(1) / 28.(1) / 34.(1)	12 / 21
c	Kaku Kite, Tako Tike, Mano Maki	1 / 3 / 5 / 6 / 9 / 11 / 12 / 18 / 19 / 25 / 28 / 35	1.(4) / 3.(1) / 5.(2) / 6.(8) / 9.(1) / 11.(3) / 12.(3) / 18.(4) / 19.(1) / 25.(3) / 28.(1) / 35.(1)	12 / 32
d	Ferdan	1 / 6 / 9 / 11 / 12 / 13 / 17 / 18 / 21 / 23 / 24 / 27 / 28 / 29	1.(2) / 6.(2) / 9.(3) / 11.(2) / 12.(8) / 13.(1) / 17.(1) / 18.(1) / 21.(1) / 23.(3) / 24.(2) / 27.(3) / 28.(4) / 29.(1)	14 / 34
e	Beyaz Kalede Değişiklik	1 / 4 / 6 / 7 / 9 / 11 / 18 / 24 / 25 / 27 / 34 / 35	1.(5) / 4.(2) / 6.(1) / 7.(1) / 9.(2) / 11.(1) / 18.(2) / 24.(2) / 25.(1) / 27.(5) / 34.(4) / 35.(1)	12 / 27
f	Tanyeri Ağarırken	1 / 6 / 11 / 12 / 14 / 16 / 23 / 24 / 29	1.(3) / 6.(5) / 11.(2) / 12.(1) / 14.(1) / 16.(1) / 23.(4) / 24.(3) / 29.(1)	9 / 21
g	Gün Battı	1 / 5 / 6 / 16 / 18 / 21 / 25	1.(3) / 5.(1) / 6.(2) / 16.(1) / 18.(4) /	8 / 14

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

		/ 32	21.(1) / 25.(1) / 32.(1)	
h	Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği	1 / 6 / 8 / 11 / 19 / 26 / 31 / 32	1.(2) / 6.(2) / 8.(1) / 11.(5) / 19.(4) / 26.(1) / 31.(1) / 32.(2)	8 / 18
ı	Çalgıcının Çantası	1 / 6 / 8 / 11 / 17 / 18 / 20 / 21 / 23 / 29 / 31 / 32	1.(4) / 6.(4) / 8.(2) / 11.(3) / 17.(3) / 18.(3) / 20.(5) / 21.(1) / 23.(5) / 29.(1) / 31.(1) / 32.(4)	12 / 36

Tablo 1'e göre çocuğu duyarlı kılabacak konuları, en çok "Çelimsiz Çocuk" adlı hikâye içermektedir. Bunu "Çalgıcının Çantası" izlemektedir. İçerisinde en az duyarlılık barındıran hikâye ise "Gün Battı" isimli hikâyedir. Hikâyelerin tamamında geçme sıklığı en fazla olan duyarlılık ise 1 kodlu "dilsel duyarlılık"tır. Alamdır ve Süngü (2017, s. 304)'ye göre, nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlılık eğitimi açısından taşınması gereken bazı özellikler vardır. Bunların başında dil duyarlılığı gelir. Yazar, çocuğun düzeyine uygun bir anlatımla dilin inceliklerini, gücünü sezdiren eserler oluşturmaktadır.

Tablo 2. Duyarlılıkların Genel Dağılımına ve Toplam Sayılarına Ait Bulgular

	a	b	c	d	e	f	g	h	ı	Toplam
1.	1	3	4	2	5	3	3	2	4	27
2.		1								1
3.			1							1
4.		2			2					4
5.			2				1			3
6.		6	8	2	1	5	2	2	4	30
7.	3				1					4
8.	1	1						1	2	5
9.	2	1	1	3	2					9
10.										X
11.	1	1	3	2	1	2		5	3	18
12.	4		3	8		1				16
13.	2			1						3
14.						1				1
15.										X
16.						1	1			2
17.	2	2		1					3	8
18.	8		4	1	2		4		3	22
19.			1					4		5
20.	1	1							5	7
21.				1			1		1	3
22.		1								1
23.	1			3		4			5	13
24.				2	2	3				7
25.	1		3		1		1			6
26.								1		1
27.	4			3	5					12
28.	4	1	1	4						10
29.				1		1			1	3
30.										X
31.								1	1	2
32.							1	2	4	7
33.										X
34.	2	1			4					7
35.	4		1		1					6
Toplam	41	21	32	34	27	21	14	18	36	244

Tablo 1'de incelenen hikâyelerin adları ve kodları, o hikâyelerde tespit edilen duyarlılıklar ve duyarlılıkların geçme sıklığı gösterilmiştir. Tablo 2'de ise hem duyarlılıkların hikâyelerde geçme sıklıkları hem de duyarlılıkların toplam sayıları gösterilmiştir (Örneğin: 7 kodlu duyarlılık, a kodlu hikâyede 3, e kodlu hikâyede 1 olmak üzere kitapta toplam geçme sıklığı 4'tür.). Tablo 2'den elde edilen sonuçlara göre hikâyelerde; 10, 15, 30 ve 33 kodlu duyarlılık alanlarına yer verilmemiştir. En çok kullanılan duyarlılık alanları sırasıyla 1, 6, 18 ve 11 kodlu duyarlılıklar iken 2, 3, 14 ve 26 kodlu duyarlılık alanlarının toplam geçme sıklıkları sadece 1'dir. Duyarlılık analizi neticesinde belirlenen duyarlılıklar ve bu duyarlılıklara ilişkin saptanan alıntılardan bazıları Tablo 3'te sunulmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 3. Belirlenen Duyarlıklarla İlgili Hikâyelerden Alıntı Yapılan Bazı Bölümler

Kodlar	Alıntılar
a.1.	"Top sahasında toza bulanmış, ter içinde kalmış çocuklar, kendilerinden geçmiş futbol oynuyorlardı." (s.9)
a.1.	"Denizden gelen yosun kokusunu ciğerlerine dolduruyor, yüzünü yalayıp geçen rüzgâra meydan okuyordu." (s.13)
a.5.	"Sahanın kenarında uyusuk bir köpek onları izliyor, birkaç kedi yiyecek bir şeyler bulmak umuduyla çöp bidonlarını karıştırıyordu." (s.9)
a.18.	"Balkon demirlerinden sarkan pembe ve kırmızı renkli sakız sardunyalının arasından çıkan kelebek bir anda gözden kayboldu." (s.11)
a.28.	" 'Evet? Seni dinliyorum, Cem.' dedi bir süredir oğlunu izleyen annesi." (s.15)
a.34.	"Top sahasında toza bulanmış, ter içinde kalmış çocukla, kendilerinden geçmiş, futbol oynuyorlardı." (s.9)
a.35.	"Tam yarım saattir pedal çeviriyordu. Saçı başı terden ıslanmış, tişörtü su gibi olmuştu." (s.13)
b.1.	"Her gün okuldan dönüşümü dört gözle bekliyor, beni görünce de önce elime bakıyordu." (s.27)
b.1.	"Funda'nınsa ayağı yerden kesilmişti." (s.29)
b.4.	Elimi uzattım, ipek gibi siyah saçlarını okşadım. Hiç duymadığım, hissetmediğim, değişik bir sevgiydi bu." (s.29)
b.6.	"Funda beş yaşındaydı. O güne dek annesiyle babasından hiç ayrılmamıştı." (s.23)
c.1.	"Bir bardak suyunu alamıyor musun?.. Alikıran baş kesen!" (s.33)
c.1.	"Kız avazı çıktığı kadar bağırdı." (s.34)
c.6.	"Hiçbir kavgayı hoş görmem. Ama, kardeşlerin dövüşürken seviştiklerini de iyi bilirim." (s.33)
c.12.	"...kızlarsa yere oturup sırtlarını ranzaya dayamış örgü örüyorlardı." (s. 47)
c.25.	"Şahin yatağına uzanmış, ayaklarını duvara dayamış, kitap okuyordu" (s.31)
d.1.	"Diğer çocuklar arabanın altını üstüne getirirken o dalgın dalgın dışarıyı izliyordu." (s.50)
d.1.	"Ferdan, 'Laf söyledi balkabağı!' diye geçirdi içinden." (s.51)
d.12.	"Bak, İso'cuğum. Her şey para değil. Sen kavanozları boyarken ne hissediyorsun? Ya onları satarken?.. Kendi kazandığın parayı cebine koyma hoşuna gitmiyor mu?" (s.59)
d.18.	"Sabahın ahmakıslatan yağmuru, yerini soluk bir güneşe bırakmıştı. Güneş de bütün öğleden sonra güleç yüzünü gösterebilmek için uğraşmış, artık güne veda etmeye hazırlanıyordu." (s.58)
d.21.	"Ferdan aynadaki görüntüsüne baktı. Kendi kendisini selamlayıp, iyi şanslar diledi ve odasından çıktı." (61)
d.23.	"... İkincisi fotoğrafçılık yapacaksan işinin inceliklerini öğrenmelisin. Fethi'yle konuşacağım. Biliyorsun onun büyük bir fotoğraf stüdyosu var. Hafta sonları onun yanına gidersin." (s. 65)
d.27.	"Arkadaşı İsmail'i gören çocuğun suratına gerçek bir gülümseme yayıldı." (s.50)
e.1.	"Onlarsa Çetin'i görmezden gelmiş, kenarda sessizce durmasına bile aldırmamışlardı." (s.67)
e.1.	"Birlikten kuvvet doğar, oğlum." (s.74)
e.24.	"... tüm hırçınlığına rağmen dürüst çocuktu Korkut. Yalan söylemezdi. Verdiği sözü tutardı ve arkadaşlarını asla gammazlamazdı." (73)
e.27.	"arkadaşlıklar, dostluklar zor kazanılır; ama bir de kazanıldı mı kolay kolay kaybedilmez." (s.69)
e.34.	"Yedikleri börekle karınları bir güzel doyuran çocuklar, Korkut'la Mete'nin oynadıkları damayı izliyorlardı.
f.1.	" Seda uzun uzun kardeşine baktıktan sonra 'Ben kötü bir şey yapmıyorum,' dedi günah çıkarır gibi." (s.81)
f.1.	"Cemil Bey dediğim dedik, inatçı ve aksi adamın biriydi." (s.86)
f.16.	"Cehalet gece gibi kapkara." (s.87)
f.14.	"Gezmek, sinemaya gitmek, kardeşlerimin en doğal hakkı, baba." (s.85)
f.29.	"Bugün Sema'nın öğretmeniyle konuştum. Yılsonunda sınavlar açılıyor. Yasemin Hanım yardımcı olacak. Başarıyorum... Baba, okuyabilirim!" (s.84)
g.1.	"Oya, ağabeylerinin yanından ayrılmıyor; onların bir dediğini iki etmiyordu." (s.91)
g.1.	"İkimizin de ortadan yok olduğunu öğrenince işin içinde bir iş olduğunu anlamışlardır." (s.95)
g.5.	"Ara sıra yerinden kalkan küçük kız dalgaları izliyor, neşe içinde martılara el sallıyordu." (s.89)
g.21.	"Yaşamlarının tekdüzeliğine azıcık renk katmak, biraz da büyüdüklerini kanıtlamak için bu geziyi planlamışlardı." (s.89)
h.1.	"Ben kuş olmuşum! İçim içime sığmadı." (s.102)
h.1.	"Terlemem de artmış, neredeyse su içinde kalmıştım." (s.104)
h.6.	" ... oğlum, gelinim Selma ve torunum Çiğdem gibi beni sarıp sarmalar esen yelin gücünden, güneşin sıcaklığından korur ve asla incitmezdi." (s.100)
h.11	" Yanında efendi görünüşlü bir delikanlı vardı. Delikanlı beni kucaklayarak merdivenleri indirip arabaya bindirdi." (s.105)
h.19.	" Katı bir diyet uyguluyordu bana: haşlama, ızgara, beyaz peynir. İlk günler, bu diyet bitecek diye kendi kendimi avuttum. Sonra da alıştım." (s.100)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1.1.	"Bu yıl mart ayı öyle kapıdan bakırıp kazma kürek yakıtıracığa pek benzemiyordu." (s.107)
1.1.	"Üftade Hanım'ın ayakları yerden kesilince gözünden yaşlar inmeye başladı, dili çözüldü." (s.111)
1.17.	"Bugün çocuklara türkü söyleyecektim, ama geç kaldım,'dedi Barış. 'Anacık be, sende vardır. Şöyle, buram buram Anadolu kokan yanık türküler. Hadi, birlikte söyleyelim.'" (s.114)
1.20.	"... Bu yaşa geldim; ama hala, insanların dış görünüşlerine bakarak değerlendirmem gerektiğini öğrenemedim." (s.125)
1.32.	"Barış, daracık sedirde yatan yaşlı adamın hırslı soluğunu duyunca, 'Yine sigara içmişsin, Dede Haydar,' dedi. 'Böyle giderse ilaçların hiç yararı olmaz.'" (s.123)

Tablo 3'te Cemali (2020)'nin bu çalışmaya konu olan kitabındaki hikâyelerinde bulunan, çocuğu duyarlı kılacağı düşünülen konuları içeren alıntılara yer verilmiştir. Her alıntının yanında hikâyenin ve duyarlık konusunun kodu bulunmaktadır. Tablo 1'de bu kodların hangi hikâyeye ait olduğu gösterilmiştir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında Zeynep Cemali'nin *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği* (2020) adlı kitabındaki 9 hikâyeye nitelikli çocuk edebiyatı anlatılarının duyarlık eğitimi açısından bulundurması gereken özelliklere dikkat edilerek çözümlenmiştir ve bulgular tablolaraştırılarak sunulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda hikâyelerin pek çok konuda çocukta duyarlık oluşturacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk edebiyatının amacı olan insana özgü duyarlıkların çocuğa edebi bir kurgu içinde kazandırılması, incelenen hikâyeler aracılığıyla mümkündür.

Kavramsal çerçevede belirlenen 35 farklı duyarlık konusunda sadece dördü, hiçbir hikâyede saptanamamıştır. Bunun dışında kalan 31 duyarlık konusu farklı oranlarda hikâyelerde mevcuttur. Bu sonuç, incelenen hikâyelerin duyarlık konuları açısından zengin olduğunu göstermektedir. İncelenen kitaptaki hikâyeleri okuyan çocuğun, belli bir ölçüde farklı konularda duyarlık kazanacağı söylenebilir.

Sonuç olarak Zeynep Cemali'nin "*Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği*" adlı kitabındaki hikâyelerin duyarlık eğitiminde bir araç olarak kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. İncelenen kitaptaki hikâyeler aracılığıyla çocuk, insanla ve hayatla ilgili duyarlık kazanır. Bunun yanı sıra hikâyelerin içinde bulunan çok sayıda atasözü ve deyim gibi çocuğa dilsel duyarlık kazandıracak tümceler varlığı çocukların, Türkçenin anlatım gücünü ve yaratıcı özelliğini hissetmelerine olanak sağlar. Bu da çocuğun Türkçenin anlam zenginliğini görmesi açısından önemlidir. Dilsel duyarlık geliştiren çocuk, yeni okumalar yapmak ister. Böylelikle çocuk edebiyatının en önemli amaçlarından biri kabul edilen okuma sevgisi ve okuma alışkanlığı çocuğa kazandırılmış olur ve düşünen, duyarlı bireyler yetişir. Duyarlık eğitimi alanında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara duyarlık eğitimi bağlamında farklı yazarların kitaplarını analiz etmeleri önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Alamdar, S. G. ve Süngü, A. (2017). Nazım Hikmet'in Sevdalı Bulut Adlı Kitabındaki Masalların Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi. *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, (4), 301-314.
- Aslan, C. (2013). Duyarlık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı. *Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimci Dergisi*, (12), 29-32.
- Aslan, C. (2019). *Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cemali, Z. (2020). *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği*. İstanbul: Günışığı kitaplığı.
- Evsen, K. (2019). *Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk Şiirleri ve Masallarının Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Karakuş Tayşi, E. (2019). Sevim Ak'ın Öykülerinin Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 19, 303-324.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kubbealtı Lügati, *Duyarlık*. Erişim Tarihi: 11.12.2020, <http://Lugatim.Com/S/Duyarlik%C4%B1k>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Lukens, R. J., Smith, J. J., Coffel, C.M. (2018). *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. (C. Pamay, Çev.), İstanbul: Erdem Yayınları.

Nişanyan Sözlük, *Duyarlık*. Erişim Tarihi: 11.12.2020, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=duyarl%C4%B1k>

Sever, S. (2013). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayıncılık.

Şirin. M. R. (2019). *Çocuk Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Uçan At Yayınları.

Temizyürek, F., Şahbaz, N. K. ve Gürel, Z. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, *Duyarlık*. Erişim Tarihi 11.12.2020, <http://www.tubaterim.gov.tr/>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Alan Eğitimi Derslerine Karşı Tutumunu Belirlemeye Yönelik Nitel Bir Çalışma

Arzu SÜNGÜ*

*Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Öğretmenin alana hâkimiyetinin, verdiği eğitimin kalitesini etkilediği düşünülmektedir. Alanına hâkim öğretmen yetiştirebilmenin temelini lisans döneminde görülen alan eğitimi dersleri oluşturur. Öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerine karşı sergiledikleri tutum da bu minvalde oldukça önemlidir. Dolayısıyla lisans eğitiminde görülen alan derslerinin önemi ortadadır. Türkçe öğretmeni adaylarının da lisans eğitimlerinde gördükleri alan derslerinin onlar için verimli geçmesi ve alanlarında donanımlı olarak mezun olmaları önemlidir.

Araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının lisans eğitimi boyunca gördükleri alan derslerine yönelik tutumlarının belirlenmesidir. Alan derslerinin büyük bir kısmını gördükleri için çalışma kümesi dördüncü sınıf öğrencilerinden seçilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olan fenomenografi kullanılmıştır. Ayrıca çalışma kümesi oluşturulurken gönüllülük esası dikkate alınmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve alan uzmanı tarafından onaylanan sorular görüşme yöntemi kullanılarak 10 Türkçe öğretmeni adayına sorulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkçe öğretmeni adaylarının alan derslerine yönelik tutumları değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının verdiği cevaplarda en göze çarpan husus derslerin uygulama açısından yetersiz bulunması olmuştur. Katılımcıların sorulara verdikleri cevap çoğu kez farklılaşsa da tüm katılımcıların ortak görüşte birleştiği nokta alan eğitimi derslerinde daha çok uygulama yapmak ve alanlarında daha çok tecrübe kazanmak istemeleridir. Çalışma sonucunda, Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine önem verdikleri, kendilerini geliştirmek ve daha çok uygulama yaparak alanlarına daha hâkim olmak istedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi; Türkçe öğretmeni adayları görüşleri; alan dersleri; tutum.

ABSTRACT

It is thought that the dominance of the teacher in the field affects the quality of his education. Field education courses in the undergraduate period constitute the basis of training teachers who are proficient in their field. The attitude of teacher candidates towards field education classes is also very important in this respect. Therefore, the importance of field courses in undergraduate education is obvious. It is also important for Turkish teacher candidates to pass the field courses they receive in their undergraduate education productively and to graduate well-equipped in their fields.

The aim of the research is to determine the Turkish teacher candidates' attitudes towards the field courses they have taken during their undergraduate education. The worksheet was chosen from the fourth grade students as they saw most of the field courses. Phenomenography, one of the qualitative research designs, was used in the study. In addition, while creating the study set, the study was carried out with a purposeful sample, taking into account the principle of volunteering. The questions prepared by the researcher and approved by the field expert were asked to 10 Turkish teacher candidates using the interview method. According to the findings obtained as a result of the research, the attitudes of Turkish teacher candidates towards field courses were evaluated. The most striking point in the responses of the teacher candidates who participated in the study was that the courses were found to be insufficient in terms of application. Although the answers given by the participants to the questions often differ, the common point of all participants is that they want to apply more in field education courses and gain more experience in their field. As a result of the study, it was seen that the Turkish teacher candidates attach importance to the field education lessons, they want to improve themselves and to have more knowledge in their fields by making more applications.

Keywords: Turkish education; The opinions of Turkish teacher candidates; field lessons; attitude.

1. Giriş

Nitelikli bir öğretmenin genel kültür, meslek bilgisi ve alan eğitimi konusunda kendini geliştirmiş olması beklenir. Öğretmen yetiştiren kurumların programlarına bakıldığında da derslerin bu çerçevede oluşturulduğu görülür. Türkçe Öğretmenlerinin lisans eğitimlerinde gördükleri dersleri de bu çerçevede dâhilinde üç başlık altında toplamak mümkündür.

1. Genel Kültür Dersleri

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

YÖK (2018)'ün güncellediği Türkçe Öğretmenliği Lisans programında yer alan zorunlu genel kültür dersleri şunlardır: “Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi dersi, yabancı dil dersi, Türk dili dersi, bilişim teknolojileri ve topluma hizmet uygulamaları dersleri.” Bu derslerin yanı sıra öğrencilerin seçmeli olarak alabilecekleri genel kültür dersleri de vardır.

2. Meslek Bilgisi Dersleri

YÖK (2018)'ün güncellediği Türkçe Öğretmenliği Lisans programında yer alan zorunlu meslek bilgisi dersleri şunlardır: “Eğitime giriş dersi, eğitim felsefesi dersi, eğitim psikolojisi dersi, eğitim sosyolojisi dersi, öğretim teknolojileri dersi, öğretim ilke ve yöntemleri dersi, Türk eğitim tarihi dersi, eğitimde araştırma yöntemleri dersi, sınıf yönetimi dersi, eğitimde ahlak ve etik dersi, eğitimde ölçme ve değerlendirme dersi, Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi dersi, öğretmenlik uygulaması dersi, özel eğitim ve kaynaştırma dersi, okullarda rehberlik dersi.”

3. Alan Eğitimi Dersleri

YÖK (2018)'ün güncellediği Türkçe Öğretmenliği Lisans programında yer alan zorunlu ve seçmeli alan eğitimi dersleri tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkçe Öğretmenliği Alan Eğitimi Dersleri

I. Yarıyıl	“Edebiyat bilgi ve kuramları 1, Osmanlı Türkçesi 1, Türk dil bilgisi 1.”
II. Yarıyıl	“Edebiyat bilgi ve kuramları 2, Osmanlı Türkçesi 2, Türk dil bilgisi 2, dil eğitiminin temel kavramları.”
III. Yarıyıl	“Çocuk edebiyatı, Türkçe öğrenme ve öğretim yaklaşımları, Türk halk edebiyatı 1, yeni Türk edebiyatı 1, eski Türk edebiyatı, Türk Dil Bilgisi 3.”
IV. Yarıyıl	“Türkçe öğretim programları, Türk halk edebiyatı 2, yeni Türk edebiyatı 2, eski Türk edebiyatı 2, Türk Dil Bilgisi 4, seçmeli alan dersi 1.”
V. Yarıyıl:	“Dinleme eğitimi, okuma eğitimi, dilbilim, seçmeli alan dersi 2.”
VI Yarıyıl	“Yazma eğitimi, konuşma eğitimi, metin dilbilim, seçmeli alan dersi 3.”
VII. Yarıyıl	“Dil bilgisi öğretimi, tiyatro ve drama uygulamaları, seçmeli alan dersi 4, seçmeli alan dersi 5.”
VIII. Yarıyıl	“Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, dünya edebiyatı, seçmeli alan ders 6.”
Seçmeli Dersler	“Anlam bilimi, dil edinimi, eleştirel okuma, iki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi, ilk okuma yazma öğretimi, kelime öğretimi, medya okuryazarlığı, ses eğitimi ve diksiyon, sınıf içi öğrenmelerin değerlendirilmesi, Türkçe ders kitabı incelemesi, Türkçe öğretim tarihi, Türkçe öğretiminde materyal tasarımı, Türkçe öğretiminde sınav hazırlama ve değerlendirme, yaratıcı yazma.”

MEB(2018)'e göre Türkçe dersinin amacı, hem öğrencilere dört temel dil becerisi olan dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini hem de zihinsel becerileri kazandırmaktır. Hedef kitlenin söz konusu becerileri kazanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden iyileştirmeleri, iyi bir iletişime sahip olmaları, anadili sevgisiyle, istekli bir şekilde okuma ve yazma alışkanlığı kazanmalarını sağlayacak biçimde bilgi, beceri ve değerleri kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu amaçlara ulaşmanın nitelikli Türkçe öğretmenleriyle mümkün olacağı düşünülmektedir. Çünkü hazırlanan öğretim programını okullarda uygulayacak, hedef kitleyle yüz yüze iletişim kuracak ve kazanımları elindeki imkânları kullanarak kazandıracak olan öğretmendir. Dolayısıyla hazırlanan programların okullarda en iyi şekilde uygulanabilmesi için bu yeterliklere sahip öğretmen yetiştirmek çok önemlidir. Türkçe öğretmenin asıl hedefi, öğrencisine dört temel dil becerisi ve dil bilgisini kazandırmaktır. Bunu etkili şekilde yapabilmesi için alanına hâkim olması gerekmektedir. Türkçe öğretmenin alan bilgisinin temeli lisans yıllarında aldığı alan eğitimi dersleriyle atılmaktadır. Bu sebeple alan eğitimi dersleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu durum öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerine karşı tutumlarını önemli kılmaktadır.

Alanına hâkim öğretmen yetiştirebilmenin temelini lisans döneminde görülen alan eğitimi dersleri oluşturur. Öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerine karşı sergiledikleri tutum da bu bağlamda önemlidir. Araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine karşı tutumlarını belirlemektir. Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan tutum çalışmalarının geneli sadece bir derse yönelik tutumu belirlemeyi hedeflemiştir. Bu çalışmada ise Türkçe öğretmeni adaylarının alan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

eğitimi derslerinin bütününe yönelik tutumlarını belirlemek hedeflenmektedir. Araştırmanın bu yönüyle literatürdeki benzer çalışmalardan ayrıldığı düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışma grubunu, 2018-2019 yılı güz döneminde Kırıkkale Üniversitesinde Türkçe öğretmenliği okuyan 5 kız, 5 erkek olmak üzere 10 Türkçe Öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı alan eğitimi derslerine yönelik tutumu belirlemek olduğu için alan derslerinin çoğunu görmüş olmaları gerekçesiyle çalışma bölümdeki son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın sınırlıkları şöyledir: 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesinde Türkçe öğretmenliği okuyan 10 son sınıf öğrencisi ve araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu.

Araştırma nitel bir araştırma olup veriler toplanırken nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır ve fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Melanlıoğlu (2012, s. 2405) fenomenografiyi, etrafımızda bulunan fenomenlerle ilgili insanların tecrübelerini ve algılarındaki değişimi gün yüzüne çıkarmayı hedefleyen deneysel bir çalışma olarak tanımlamıştır. Fenomenografik araştırmanın amacı, bireylerin bir fenomenin belirli bir yönünü deneyimleme, açıklama, anlama veya kavramsallaştırmada ortaya koydukları değişik yolları tanımlamaktır (Çepni, 2007'den akt. Çekmez, Yılmaz ve Bütüner, 2012, s.90). Bu çalışmada ise Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine yönelik tutumları belirlenmeye çalışılmıştır.

Görüşme, Fenomonoloji çalışmalarında en önemli veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008'den akt. Melanlıoğlu, 2012, s. 2405). Bu çalışmada veri toplamak amacıyla yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından görüşme formu için öncelikle 8 soru hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular Türkçe eğitimi alanında uzman bir akademisyen tarafından kontrol edildikten sonra 2 soru diğer soruların içerikleriyle benzer olduğu gerekçesiyle formdan çıkarılmıştır. Görüşme sorularının uygunluğu açısından çalışma grubunda olmayan 4 öğretmen adayı ile bir ön uygulama yapıldıktan sonra sorular tekrar gözden geçirilip son şekli verilmiştir. Görüşme formunda bulunan sorular aşağıda sunulmuştur:

- 1) "Türkçe eğitimi alan dersleri" denildiğinde aklınıza hangi dersler geliyor? Nedeni ile açıklayabilir misiniz?
- 2) Alan eğitimi dersleri, size göre nasıl verilmelidir? Açıklayabilir misiniz?
- 3) Alanınıza yönelik aldığınız dersleri yeterli buluyor musunuz, sebepleriyle birlikte açıklayabilir misiniz?
- 4) Alan eğitimi derslerinin sizi öğretmenlik mesleği anlamında geliştirdiğini düşünüyor musunuz? Bu konudaki görüşlerinizi paylaşabilir misiniz?
- 5) Alanınızda kendinizi geliştirmek için sizce sınıf dışı ne gibi uygulamalar yapılabilir? Paylaşabilir misiniz?
- 6) Alana hâkimiyet konusunda kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Araştırmacı, öğretmen adayları ile gün ve saat belirleyip görüşmelerini Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesinde yapmıştır. Görüşme soruları bir kâğıda yazılarak öğretmen adaylarına verilmiştir ve hiçbir kaygı taşımadan cevaplamaları istenmiştir. Öğretmen adayları görüşme formlarındaki soruları yaklaşık yarım saatte tamamlamıştır. Fenomenografik araştırmalar, bireylerin hayatlarını devam ettirdikleri çevre içinde karşı karşıya geldikleri fenomenlerle ilgili olarak ne algıladıkları, ne anladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu ile ilgilenir. Bu tür araştırmalarda bireylerin bir fenomenle ilgili açıklamaları doğru veya yanlış olarak değerlendirilmez. Fenomonolojik araştırmalarda, görüşme yapılan kişilerin verdiği cevapların hepsi üç defa okunur. 3. okumadan sonra deneme niteliğinde bazı kategoriler taslak haline getirilir ve bu kategoriler ileriki incelemelerde kullanılır (Çekmez, Yılmaz ve Bütüner, 2012, s. 91).

Araştırmanın verileri fenomenografi yönteminin analiz sürecine uygun olarak analiz edilmiştir. Görüşme formları üç kez okunup gruplamalar yapılmıştır. Gruplamalar araştırmanın içeriğine uygun olarak kategorilere ayrılmış ve araştırmacı tarafından kontrol edilip tablolaştırılmıştır. Tablonun birinci sütununda kategoriler/temalar, ikinci sütununda katılımcıların ifade ettiği cümlelere yer

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

verilmiştir. Çalışmaya katılan 10 Türkçe öğretmen adayına 1'den 10'a kadar numara verilmiştir. 1,2,3,4 ve 5. numaralar kız katılımcılar; 6,7,8,9 ve 10. numaralar ise erkek katılımcılardır. Cinsiyet değişkeninin verilen cevaplar üzerinde etkili olup olmadığının tespiti için bu yol izlenmiştir. Tablodaki cümlelerin yanında bulunan kodlar katılımcılara ait kodlardır (A1: Görüşme yapılan birinci öğretmen adayına gibi).

Bulgular

Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar doğrultusunda her soru için ayrı bir tablo oluşturulmuş; verilen cevaplar kategorize edilmiştir. Katılımcıların hangi kategoriye dâhil edildiğini belirtmek için kategori başlıklarının yanlarında katılımcıların kodları verilmiştir.

Tablo 2. “Türkçe Eğitimi Alan Dersleri” Denildiğinde Akıllarına Gelen Derslerin Nedenleri

<i>“Türkçe eğitimi alan dersleri” denildiğinde aklınıza hangi dersler geliyor? Nedeni ile açıklayabilir misiniz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Mesleki katkı (A1, A5, A6, A10)	Türkçe eğitimi alan dersleri denildiğinde aklıma gelen dersler, halk edebiyatı, çocuk edebiyatı, dünya edebiyatı, ses bilgisi, cümle bilgisi, eski Türk edebiyatı, dersleri aklıma gelmektedir. Çünkü bu derslerde öğretilen bilgilerin meslek hayatımda da kullanacağım bilgiler olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerime aktaracağım bilgileri önce kendim öğrenmeliyim (A5).
Dersin içeriği (A2, A3, A4, A7, A8, A9)	Dil bilgisi dersleri geliyor (cümle bilgisi, kelime bilgisi vs.). Bu derslerin gelmesinin sebebi ortaokullarda daha çok dil bilgisi konularının işleniyor olması. Ayrıca alan dersleri diyince dört temel beceri olan dinleme-okuma-konuşma-yazma eğitimi dersleri de geliyor. Bunların gelmesinin sebebi ise bu becerilerin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin olmasıdır (A7).

Tablo 2, görüşme formunda yer alan birinci sorunun cevaplarından hareketle oluşturulmuştur. Verilen cevapları iki kategoride analiz edilmiştir. Türkçe eğitimi alan dersleri denildiğinde akıllarına gelen derslerin sebeplerine bakıldığında 4 öğretmen adayının mesleğine katkı sağlayacağı için; 6 öğretmen adayının da Türkçe dersinin içeriğinden hareketle bu derslerin akıllarına geldiği yanıtını vermişlerdir.

Tablo 3. Alan Eğitimi Derslerinin Veriliş Şekli

<i>Alan eğitimi dersleri, size göre nasıl verilmelidir? Açıklayabilir misiniz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Uygulama ağırlıklı (A1, A2, A6, A7, A8, A9, A10)	Alan dersleri teoriden çok uygulamalı şekilde verilmelidir. Her dersle ilgili belirli bir teorik bilgi verildikten sonra bu bilgilerden hareketle o dersle ilgili bol bol uygulama çalışması yapılmalıdır. Edebiyat derslerinde bu uygulama metin inceleme şeklinde olabilir. Dil derslerinde belirli bir metin dil bilgisi yönünden incelenebilir. Yapılacak bu uygulamalar hem öğrencinin konuyu daha iyi öğrenmesini hem de alanla ilgili çalışmalar yaparak alana daha çok hâkim olmasını sağlar (A10).
Öğretmen merkezli (A4, A5)	Bence alan dersleri sıkı bir disiplin altında verilmelidir. Dersi veren öğretmenler öğrencilere karşı asla taviz vermemeli. Gerekli ödevlendirmelerle öğrencilere bol bol araştırmalar ve tekrarlar yaptırılmalı, öğrencilerin her boş vaktinin alan üzerinde yoğunlaşarak geçirmesi sağlanmalıdır. Bu öğrencinin takdirine bırakıldığında maalesef bilgi öğrenilmeden ders geçme odaklı bir strateji izlenmiş oluyor (A5).
KPSS'ye yönelik (A3)	Alan dersleri ileride gireceğimiz “KPSS” sınavına yönelik verilmelidir. Çünkü önemli olan ilerde KPSS çalışırken zorlanmamak için.

Tablo 3, görüşme formunda yer alan ikinci sorunun cevaplarından hareketle oluşturulmuştur. Verilen cevaplar üç kategoride analiz edilmiştir. Alan derslerinin işlenişleriyle ilgili 7 öğretmen adayının uygulama ağırlıklı; 2 öğretmen adayının alan eğitimi dersine giren öğretmenin merkezde olduğu ve görevlendirmeler yaptığı; 1 öğretmen adayının ise atanmak için girecekleri sınava yönelik işlenmesi gerektiği yönünde cevaplar vermiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 4. Alan Eğitimi Derslerinin Yeterlilik Durumu

<i>Alanınıza yönelik aldığımız dersleri yeterli buluyor musunuz, sebepleriyle birlikte açıklayabilir misiniz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Yetersiz	Dil bilgisi derslerinin azlığı (A3, A7) Hayır, yeterli bulmuyorum. Türkçe dersinde bir öğretmenin bütün dil bilgisine ait konularda yeterli bilgisi olmalıdır. Fakat bu bölümde dil bilgisine yönelik konulara ağırlık verilmemektedir (A3).
	Akademik düzeyde verilmesi (A1, A2) Yeterli bulmuyorum, üniversitede verilen dersler MEB okullarındaki eğitim ile bağdaşmamaktadır. Üniversitedeki dersler çok akademik düzeyde verilmektedir. Bunun karşılığı MEB okullarında yoktur. Alan dersleri daha çok okullardaki uygulamalara uygun şekilde verilmelidir. Alan dersleri daha çok uygulamaya dönük olmalıdır (A2).
	Uygulama azlığı (A5, A8, A9, A10) Derslerin işlenmesi ve öğretilmesi açısından yetersiz buluyorum. Uygulamaya çok az yer verildiği için. Teorik bilgiler uygulama ile desteklenmelidir (A8).
Yeterli (A4, A5, A6, A10)	Alanımıza yönelik aldığımız dersleri yeterli buluyorum. Çünkü dersler muhtevası bakımından doyurucu bilgiler içermektedir. Hocalarımız da alanlarında iyi hocalar ve bu bilgileri bizlere aktarma konusunda oldukça başarılıdır. Yalnız tek noktayı eksik buluyorum bir iki hoca dışında diğer hocalar öğrencileri araştırmaya-sorgulamaya sevk edecek ödevler görevlendirmeler yapmamaktadır (A5). Dersleri yeterli buluyorum. Çünkü derslerde kazandırılmak istenen bilgi ve beceriyi öğrenciye rahat bir şekilde kazandıracak nitelikte veriliyor. Alan dersleri sayı ve içerik olarak gayet yeterli fakat verildikleri süre bakımından yetersiz buluyoruz. Biraz daha fazla verilebilir. Bu sayede derslerde uygulama imkanı doğmuş olacaktır (A10).

Tablo 4, görüşme formundaki üçüncü sorunun cevaplardan hareketle hazırlanmıştır. Verilen cevaplar, alan eğitimi derslerini yeterli bulanlar ve yetersiz bulanlar olarak iki temel kategoride incelenmiştir. Alan eğitimi derslerini yetersiz bulan öğretmen adaylarının gerekçeleri farklılık gösterdiği için “yetersiz” kategorisi için alt kategoriler oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Yetersiz bulan öğretmen adaylarından 2’si dil bilgisi derslerinin azlığını, 2’si derslerin akademik düzeyde verilmesini, 2’si de uygulamaların az olmasını sebep göstermiştir. Öğretmen adaylarından 4’ü alan derslerini yeterli bulduklarını gerekçeleriyle açıklamışlardır. Ancak A5 ve A10 koduna sahip katılımcıların alan derslerini yeterli bulmalarına rağmen eksik gördükleri noktalara da değindikleri görülmektedir.

Tablo 5. Alan Eğitimi Derslerinin Mesleğe Etkisi

<i>Alan eğitimi derslerinin sizi öğretmenlik mesleği anlamında geliştirdiğini düşünüyor musunuz? Bu konudaki görüşlerinizi paylaşabilir misiniz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Birikim (A6)	Geliştirmekten ziyade bir birikim olarak görüyorum. Çünkü geliştirme işinin öğrenciye kaldığını düşünüyorum. Daha doğrusu öğretmen adayına. Verilen alan derslerinin daha fazla uygulamayla pekiştirilmesini düşünüyorum (A6).
Mesleki kolaylık (A1, A5, A8, A10)	Evet, bazı derslerin geliştirdiğini düşünüyorum. Beceri dersleri, ders kitabı incelemeleri ve öğretmenlik uygulaması derslerinde doğrudan mesleki deneyim kazanmamıza, mesleki açıdan kendimizi geliştirmemize olanak sağlıyor (A1). Evet düşünüyorum. Mesleki anlamda teorik bilgiler işimize yaramaktadır. Ancak bu teorik bilgiler uygulamayla desteklenmelidir. Çünkü okulda gördüklerimizle gerçek hayat çok farklılık göstermektedir (A8).
Uygulama eksikliği (A2, A3, A4, A6, A7, A8, A9)	Tam anlamıyla geliştirdiğini düşünmüyorum. Çünkü derslerimiz hep teori üstüne kurulu. Ancak bizim için gerekli olan en önemli şey uygulama. Teorik kısmı ne kadar çok bilsek de uygulamaya dökemedikten sonra bizim için teorik derslerin bir anlamı kalmıyor (A7). Kısmen düşünüyorum öğretmenlik dışında akademik konuda katkı sağlıyor. Fakat öğretmenlik uygulaması açısından çok geliştirdiğini düşünmüyorum. Alan dersleri üniversitede daha çok teoriye dayalı ve akademik seviyede veriliyor. MEB okullarında uygulanabilir seviyede verilmiyor (A2).

Tablo 5, görüşme formundaki dördüncü soruya verilen cevaplardan hareketle hazırlanmıştır. Öğretmen adaylarının, alan eğitimi derslerinin onları mesleki anlamda geliştirme durumlarına ilişkin görüşleri üç kategoride analiz edilmiştir. 7 öğretmen adayının derslerin uygulama kısmının eksik kaldığı cevabını verdiği görüldü. Bunun yanı sıra aldıkları eğitimin meslek hayatlarını kolaylaştıracağını düşünen 4 öğretmen adayı ve derslerden aldığı bilgileri birikim olarak gören 1 öğretmen adayı mevcuttur. A6 ve A8 kodlarına sahip katılımcıların cevapları iki kategorinin içeriğine de uygundur. A6, alan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

derslerinden öğrendiklerini kendisi için birikim olarak görmekle beraber uygulamada eksiklikler olduğunu söylemiştir. A8, Alan derslerinin mesleki kolaylık sağladığını düşünse de uygulama kısmının eksik kaldığını dile getirmiştir.

Tablo 6. Sınıf Dışı Uygulamalar

<i>Alanınızda kendinizi geliştirmek için sizce sınıf dışı ne gibi uygulamalar yapılabilir? Paylaşabilir misiniz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Konferans (A6, A8)	Alanında yetkin insanlar davet edilerek sık sık konferanslar verilebilir. Tabi öğrencilerin de bu etkinliklere çokça katılması gerekir (A8).
Bireysel çalışma (A1, A3, A5)	Ders dışında alana yönelik dil bilgisi çalışılabilir. Buna yönelik Türkçe çalışma kitaplarından soru çözülebilir. Müfredata bakılabilir. Müfredatlar ayrıntılı olarak incelenebilir (A3).
Gözlem (A2, A4, A7, A9, A10)	Sınıf dışında mesleğimizin icra edildiği farklı mekanlara gidilerek oralarda gözlem yapılabilir. Halk eğitim merkezleri, okullar, derhaneler vb. yerler bu bağlamda ziyaret edilebilir. Ve burada elde edilen gözlemler daha sonra üniversitedeki hocalarımız ile değerlendirilebilir. Yapılacak bu uygulamalar alanımızla ilgili bizzat sahaya inmemizi ve orada deneyim elde etmemizi sağlayacaktır (A10).

Tablo 6, görüşme formundaki beşinci sorudan hareketle oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının alanlarında kendilerini geliştirmek için sınıf dışında neler yapacaklarına dair düşünceleri üç kategoride analiz edilmiştir. Bu anlamda, uzman kişilerce konferanslar verilmesinin faydalı olacağını düşünen 2; bireysel çalışma gerektiğini düşünen 3; gözlem yaparak tecrübe kazanmanın faydalı olacağını düşünen 5 öğretmen adayı vardır.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Alan Hâkimiyetleri

<i>Alana hâkimiyet konusunda kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?</i>	
<i>Kategoriler</i>	<i>Örnek İfadeler</i>
Yetersiz (A8, A9)	Verilen eğitim (A8, A9) Kendimi alan açısından çok yetersiz görüyorum. Bunun sebebi olarak da okulda verilen eğitimin yetersiz olmasını gösterebilirim (A9).
	Bireysel çaba (A8) Çok fazla hâkim değilim. Hem aldığımız eğitim çok hâkimiyet kazanacak şekilde verilmiyor hem de maalesef bireysel olarak üzerine fazla düştüğümü zannetmiyorum (A8).
Geliştirilmeli (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A10)	İyi bir öğretmen olabilmek için alan derslerine hâkim olmam gerektiğinin bilincindeyim. Bu yüzden alan derslerine önem veriyorum ve özen gösteriyorum. Ancak ne kadar uğraşırsam uğraşayım her zaman kendimi eksik görüyorum. Çünkü ucu bucağı olmayan bir deniz gibi olduğunu düşünüyorum (A5). Kendimi tam anlamıyla alana hâkim olarak görmüyorum. Ama ilerleyen süreçlerde bu hakimiyet daha fazla olacaktır. Bunda en önemli faktörde zaman ve bu zamanda kullanılan tecrübeler olacaktır. Aynı zamanda alanla ilgili daima yeni bilgiler öğrenmekte alana yönelik hakimiyetimi arttıracaktır (A10).

Tablo 7, görüşme formundaki altıncı soruya verilen cevaplardan hareketle oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının alan hâkimiyetleri verdikleri cevaplar doğrultusunda iki kategoride analiz edilmiştir. 2 öğretmen adayı alanlarında kendini yetersiz görmektedir. Yetersizliklerinin sebebi farklılaştığı için iki alt kategori oluşturulmuştur. 8 öğretmen adayı ise alana hâkim olabilmek için kendini geliştirmesi gerektiğini düşünmektedir.

Türkçe öğretmen adaylarıyla yapılan görüşme sonucunda alınan veriler analiz edilmiştir. Araştırmacıya göre öğretmen adaylarının cevaplarında en göze çarpan nokta derslerin uygulama açısından yetersiz bulunması olmuştur. Katılımcıların sorulara verdikleri cevap çoğu kez farklılaşsa da tüm katılımcıların mutabık olduğu nokta alan eğitimi derslerinde daha çok uygulama yapmak ve alanlarında daha çok tecrübe kazanmak istemeleridir. Bu durumda öğretmen adaylarının kendilerini alana hâkim hissetmemelerinin ve alan eğitimi derslerini yetersiz bulmalarının sebebi derslerde teorik bilginin fazla; uygulamaların ise daha az yapılması olarak yorumlanabilir. Öğretmen adaylarının staj uygulamalarının daha çok olması gerektiği yönündeki düşünceleri de ortaktır. Bu anlamda okul deneyimi derslerinin sadece son sınıfta değil önceki sınıflarda da yapılması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerinin önemini yeterince kavradıkları ve alan derslerine yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu katılımcıların görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplardan tespit edilmiştir. Ayrıca sorulara verilen cevaplar üzerinde cinsiyet değişkeninin bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine yönelik tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Tutumlar, eylemlerin ortaya çıkması ve gelişmesi sürecinde önemlidir. Benzer şekilde eylemler de gelişim sürecinde, kendilerine etkileyen tutumların farklılık göstermesinde önemli olabilmektedir (İnceoğlu, 2004'ten akt. Kara ve Altuntaş, 2013, s. 116). Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan görüşmeler sonucunda öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerinin neler olduğunu bildikleri, alan eğitimi derslerine önem verdikleri, alan eğitimi derslerinde kendilerini gerekli uygulamaları yaparak geliştirmek istedikleri görülmüştür. Buradan Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine karşı olumlu tutum içinde oldukları çıkarımı yapılabilir. Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan diğer tutum çalışmalarına bakıldığında da benzer sonuçlara rastlanılmaktadır. Bunlar:

- Ceran (2012)'ın Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma eğitimi dersine yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında öğretmen adaylarının % 79,6'sının konuşma eğitimi dersini sevdiği, bu dersi zevkli ve gerekli buldukları, bu ders aracılığıyla hem kendi konuşma becerilerini geliştirdikleri hem de ilerdeki öğrencilerinin konuşma becerilerini geliştirmede faydalı olacağını düşündükleri, derse ilgi duydukları, özellikle dersin uygulama kısmını daha etkili buldukları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra konuşma eğitimi dersinin haftalık saatini genel olarak yeterli bulmakla birlikte dersin uygulama bölümünü daha çok önemsedikleri ve uygulama üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini düşündükleri göze çarpmaktadır. Ceran (2013)'ün Türkçe öğretmeni adaylarının yazma eğitimi dersine yönelik tutumlarının değerlendirdiği çalışmasında, yazma eğitiminin teorik ve uygulama saatlerine yönelik hazırlanan maddelerde görülen sonuç Türkçe öğretmeni adaylarının dersin uygulama kısmının daha etkili olduğunu düşündükleridir. Dersin uygulama ağırlıklı işlenmesini isteyenlerin oranı % 91,9 iken, daha çok teorik işlenmesini düşünenlerin oranı % 8'dir. Araştırmacının elde ettiği sonuçlar ile Ceran'ın çalışmalarının sonucu bu yönleriyle benzerlik göstermektedir. Ceran'ın iki çalışmasında da Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine önem verdiği ve derslerin uygulama kısmının daha fazla olmasını istedikleri görülmüştür. Ceran'ın çalışmaları ve araştırmacının elde ettiği sonuçlar arasında farklılık gösteren nokta ise Ceran'ın yaptığı çalışmalarda Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma eğitimi ve yazma eğitimi derslerine yönelik tutum ölçeği puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kız öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına göre derse karşı daha olumlu bir tutum içinde olduğu görülmüştür. Fakat araştırmacının elde ettiği bulgulara göre Türkçe öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerine yönelik tutumları incelendiğinde cinsiyet faktörünün çalışmanın bulguları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.
- Kara ve Altuntaş (2013)'ün Türkçe öğretmeni adaylarının okul deneyimi dersine yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında adayların yarısından fazlasının, "Okul Deneyimi" dersine daha fazla zaman ayrılması gerektiği düşüncesinde oldukları görülmektedir. Öğretmen adayları "Okul Deneyimi" dersiyle ilgili genel anlamda olumlu yönde tutuma sahip oldukları ve bu dersin teorik ve uygulama kısmının kendileri için faydalı olduğunu düşündükleri ve "Okul Deneyimi" dersi için ayrılan süreyi az buldukları tespit edilmiştir. Türkçe öğretmen adaylarının alan eğitimi derslerine yönelik tutumlarının incelendiği bu çalışmada da adayların okul deneyimi (staj) için ayrılan sürenin az olduğundan ve sahaya daha çok inerek uygulama yapmak istedikleri belirlenmiştir. Çalışmalar bu yönleriyle birbirlerini desteklemektedir.
- Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmen niteliklerine yönelik görüşlerini (Maden vd. 2010) belirlemeyi hedefleyen bir çalışmada elde edilen bulgular ışığında, genel olarak Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim sürecinde gerekli olan öğretmen niteliklerine yönelik farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve olumlu görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerinin önemine ilişkin farkındalığa sahip olduklarının tespit edildiği bu çalışma ile Maden vd. yapmış oldukları çalışma ile aynı sonuca ulaşmıştır.
- Durukan ve Maden(2011)'in Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe öğretmenliği lisans programına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında; alan bilgisi, genel kültür bilgisi ve meslek bilgisi dersleri bazında cinsiyet ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre değerlendirilmişlerdir. Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre tutumlarında anlamlı bir fark olmadığı; buna rağmen görüşler arasında mezun olunan lise türü değişkenine göre yüksek düzeyde anlamlı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bir farkın olduğu görülmediğini tespit etmişlerdir. Bu durumda Durukan ve Maden'in sonucu, Ceran (2012 ve 2013)'ın yaptığı çalışmalarla ile farklılık gösterirken Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine karşı tutumlarını belirlemeyi hedefleyen bu çalışma ile benzerlik göstermiştir.

- Biçer vd. (2013)'nin Türkçe öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının değerlendirildiği çalışmalarında 4. sınıf öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya daha az önem verdikleri tespit edilmiştir. Araştırmacılar bunun sebebini öğretmen adaylarının mesleklerine geçmek için kilit noktada bulunan KPSS'ye hazırlık sürecinde olmaları olarak saptamışlar ve bu durumun normal olarak karşılamışlardır. Buradan hareketle, Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine önem vermelerinin bir sebebinin de KPSS'ye girecek olmaları ve sınavda en çok puan getirisi olan bölümün alan eğitimi dersleri olması olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Çalışma sonucunda, Türkçe öğretmeni adaylarının alan eğitimi derslerine önem verdikleri, kendilerini geliştirmek ve daha çok uygulama yaparak alanlarına daha hâkim olmak istedikleri görülmüştür. Çalışmanın sonuçlardan yola çıkılarak araştırmacının sunduğu öneriler şöyle sıralanabilir:

- 1) Alan eğitimi derslerinin uygulama süreleri arttırılmalıdır.
- 2) Her dönem Alan eğitiminde geniş yelpazeye sahip seçmeli dersler açılarak öğretmen adaylarının eksik olduklarını düşündükleri derslerde kendilerini geliştirmelerine ortam hazırlanmalıdır.
- 3) Türkçe öğretmenliği bölümlerinde son sınıfta iki dönem halinde verilen okul deneyimi dersi daha alt sınıflardan itibaren başlamalı ve öğretmen adaylarının mesleğe başlamadan önce daha çok gözlem ve uygulama yapması sağlanmalıdır.
- 4) Üniversitelerin Türkçe öğretmenliği bölümlerinde alan eğitimi derslerine giren akademisyenlerin öğretmen adaylarının dersten beklentilerinden haberdar olmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Biçer, N. , Bozkırlı, K. , ER, O. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (50), 327-341.
- Ceran, D. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Konuşma Eğitimi Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (8), 337-358.
- Ceran, D. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazma Eğitimi Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 8 (1), 1151-1169.
- Çekmez, E. Yılmaz, C. , Bütüner, S. (2012). Fenomenografik Araştırma Yöntemi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6 (2), 77-102.
- Durukan, E. ve Maden, S. (2011). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Öğretmenliği Lisans Programına Yönelik Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (2), 555-566.
- Kara, Ö. ve Altuntaş İ. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okul Deneyimi Dersine İlişkin Tutumları (Çukurova ve Adıyaman Üniversiteleri Örneği). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 115-132.
- Maden, S. , Durukan, E. Aslan, A. (2010). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretmen Niteliklerine Yönelik Görüşleri. *Turkish Studies*, 5 (4), 1364-1378.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Erişim Tarihi: 26.12.2018, <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312239736.pdf>
- Melanlıoğlu, D. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretenlerin Hâl Eklerinin Öğretimine İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Çalışma. *Turkish Studies*, 7 (4), 2401-2411.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu), *Eğitim Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı*. Erişim Tarihi: 26.12.2018, [Http://Www.Yok.Gov.Tr/Documents/10279/41805112/Turkce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.Pdf](http://Www.Yok.Gov.Tr/Documents/10279/41805112/Turkce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.Pdf)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Vücut Geliştirme Alanında Erkek Bedeninin İnşası

Ayşe AKYAYLA*

*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyoloji, Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Geçmişten günümüze değin insanlar bir şekilde hayatta kalma çabası vermekte, bu çabanın öznesi ise onların kendi bedenleri olmaktadır. Tarihi süreç avcı/toplayıcı topluluklara kadar götürüldüğünde, özellikle erkeklerin kendini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri hayatta tutabilmesi için mecburen hızlı, güçlü ya da bir başka ifadeyle atletik olması gerekmektedir. Keza aynı durum yerleşik hayata geçtikten sonra da önemini korumuş, insanın doğayla olan mücadelesi bitmiş ve insanın diğeriyle olan mücadelesi başlamıştır. Bu mücadeleye hiç kolay değildir. Savaşlarda karşı tarafa üstünlük kurabilmek için bedenin gücünün ve kuvvetinin olması gerekmektedir. Bir takım değişim ve dönüşümlerle ortaya çıkan kapitalizm, pek çok alana zuhur ettiği gibi beden algısını da etkilemiştir. Önceden bedenin gücü baz alınıp görünüşe atfedilen nitelikler rölâtiflik göstermekteyken, kapitalizm Anglosakson kültürün etkisiyle bu bakış açısını değiştirmiş ve bedeni tek tipleştirmiştir. Artık bedenler değil tek bir beden vardır o da "fit olan beden"dir. İnsanların hayatında bir şekilde varlığını hissettiren bu faaliyet kendi içinde de birtakım alt dallara ayrılmaktadır. Bu dallardan biri olan ve aynı zamanda çalışmanın konusunu oluşturan fitness (formda olma) hakkında konuşulduğunda, ilk akla gelen son zamanlarda oldukça rövanşta olan "vücut geliştirme" faaliyetidir. Fitnessin bu denli yükselmesinin nedeni, teknolojik gelişmelere bağlı olarak medyanın gerek kadın bedenini gerekse de erkek bedenini bir meta olarak sunması ve bedenleri olması gereken ideal bir kalıba sokarak onu bedenlerden bedene geçirmiş olmasıdır. Esasında vücut geliştirme dediğimiz bu spor 1970'lerden bu yana gerek erkeklik gerekse de beden üzerine yapılan çalışmaların odağına girmeye başlamıştır. Konuyla ilgili literatüre bakıldığında ideal erkek bedenine sahip olma amacı öne çıkmakta ve istatistiksel olarak erkekler alana hükmetmektedirler. Erkek kimliğinin inşa edilmesi ve söz konusu kimliğin yeniden üretilmesi, bu inşa sürecinin incelenmesinde pratik bir alan sunmaktadır. Literatürdeki çalışmaların daha profesyonel sporcuları ve onların yaşam felsefelerini konu aldığını belirtmek gerekir. Bu çalışma ise profesyonel sporculardan ziyade daha çok kendi halinde diyebileceğimiz kişilerle yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Vücut Geliştirme, İdeal Erkek Bedeni, İnşa, Kimlik.

ABSTRACT

From past to present, people have been trying to survive in some way; the subject of this effort is their bodies. When the historical process is taken to hunter/gatherer societies, especially men must be fast, strong, or in other words athletic in order to keep themselves and their dependents alive. Likewise, right after settling down, the same situation has maintained its importance, man's struggle with nature has been over and the struggle of man with others has begun. This struggle is not easy at all. In order to be superior to the other side in wars, the power and strength of the body must be in place. Capitalism, which emerged with a number of changes and transformations, has also affected body perception as it has emerged in many areas. While the qualities attributed to appearance based on the power of the body have been previously shown as relativity; capitalism has changed this perspective and uniformed the body with its Anglo-Saxon culture's effect. Now there is only one body, not bodies, and that is the "fit body". This activity, which makes its presence felt in people's lives in a way, is divided into several sub-branches within itself. When it is talked about fitness that is one of these branches and the subject of this study, the first thing that comes to mind is bodybuilding which is very popular lately. The reason for such a rise of fitness' popularity is the fact that the media's presentation of both the female body and the male body as a commodity due to the technological developments and the bodies are transformed from bodies to bodies by molding them into what they should be ideally. In fact, this sport, which we call bodybuilding, has started to be the focus of studies on both masculinity and the body since the 1970s. Considering the literature on the subject, it is seen that the aim of having the ideal male body is highlighted and the men dominate the area statistically. The construction of male identity and the reproduction of the identity in question offer a practical area in the analysis of this construction process. It should be noted that the studies in the literature are about more professional athletes and their life philosophies. This study was conducted with ordinary people rather than professional athletes.

Keywords: Body Building, Ideal Male Body, Construction, Identity.

Giriş

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu araştırma, araştırmacının hali hazırda hayatlarında spora yer veren kişilerle aynı mekanı paylaşma imkanı bulduğu bir spor salonunun varlığı ve bu süreç içerisinde bir internet sitesinde tesadüfen görmüş olduğu “Ya atletik ol ya da öl!” sloganının araştırmacıda yarattığı etkinin bir ürünüdür. İnsanlar doğduğu andan itibaren bir şekilde vücutlarını kullanıma açmakta ve bu kullanımlar gerek yaşamsal fonksiyonları yerine getirme gerekse de karşılıklı etkileşimlerde kendini ifade etme gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın çıkış noktasıyla paralel olarak düşünüldüğünde bu çalışmada öznenin erkek bedenini gerek özel gerekse de kamusal alanda nasıl bir tüketim nesnesi haline getirmesi durumu önem arz etmektedir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Geçmişten günümüze değin bir şekilde insan hayatının bir parçası olan spor, varlığını hissettirdiği andan itibaren amacında bir takım değişimler yaşamıştır. Sözü edilen değişimler ise hayatta kalabilme, karşı tarafa üstünlük sağlayabilme –yine yaşama tutunma anlamında- gibi amaçlardan ideal bedene, ideal bedenün gündelik hayatta sunumuna doğru bir geçiş göstermiştir. Bu çalışma sözü edilen geçişin sonunda öznenin erkek bedenini, ideal kalıba büründürerek metalaştırması problemini önemsemektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Body building ya da vücut geliştirme dediğimiz alanın gelişiminin hem kültürel hem de sayısal anlamda erkeklerin işgaline uğramış olması bu alanı hem erkeklik hem de beden çalışmalarının bir parçası haline getirmiştir. Toplumsal cinsiyet çerçevesinden konuya bakıldığında erkek bedeninin tartışmaya açılmış olması yani erkek bedeninin metalaştırılması ve aynı zamanda erotikleştirilerek sunulması vücut geliştirmenin, erkeklerin gündelik hayatlarında bir pratiğe dönüşmesine neden olmuştur. Bu çalışma vücut geliştirmenin erkek kimliğinin inşasında nasıl bir rol oynadığını ya da insanın nasıl gerçekleştiğini ve aynı zamanda inşa sürecinin nasıl işlediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3 Araştırmanın Önemi

Vücut geliştirmenin literatürü incelendiğinde daha öncede belirtildiği araştırmaların öznesini daha çok profesyonel şekilde sporla uğraşan kişiler oluşturmaktadır. Bu çalışma ise sporu daha çok amatör şekilde ya da eğitmenlerden destek alarak yapan kişilere odaklanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir kendine özgünlüğün olduğu söylenebilir. Vücut geliştirmenin erkekler için bir pratik haline gelmiş ya da geliyor oluşunu göz önünde bulundurduğumuzda yine bu çalışma erkeklerin kendi kimliklerini inşa etmede bedenlerine nasıl bir anlam verdikleri ya da bedenleri üzerinden kimliklerini nasıl inşa ettiklerini gösterme noktasında önemlidir. Ayrıca çalışmanın diğer bir önemi ise erkeklerin inşa ettikleri ya da hali hazırda inşa ediyor oldukları bedenlerini toplumsal yapı ve bedenün tüketimi noktasında nasıl sunduklarını; başka bir deyişle gerek hemcinsleriyle olan ilişkilerinde gerekse de karşı cinsle olan ilişkilerinde bedenlerinin sunumunu göstermektedir. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde çalışmanın erkek bedeninin inşasında süreci gösteriyor oluşu önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bir dizi sınırlılıklar mevcuttur. Fakat sınırlılık noktasında ilk söylenebilecek zaman faktörüdür. Görüşmelerin gerçekleştirildiği spor salonunda görüşme yapmanın teklif edildiği kişilerin o an için antrenman yapıyor olmaları, soğumak istememeleri ve sonrasında ise vakitlerinin olmadığını söylemeleri araştırmanın barındırdığı bir sınırlılıktır. Ayrıca çalışma, hazırlanan 15 soru formu –görüşmenin akışına göre değiştirilme olasılığını göz önünde bulundurmak suretiyle- ve görüşülen 6 kişiyle sınırlıdır. Bu kişiler araştırmacının kendisinin spor yaptığı saatlerde genelde orada olan kişiler olup şahsen tanışma olmasa dahi sima olarak bilinen kişilerdir. Bu noktada herkesin ya da sözü edilen spor salonunu kullanan herkesin antrenman için ayırdığı saatlerin ve dinlenme ya da off dediğimiz günün birbirlerinden farklı olması gibi nedenlerde salonu kullanan kişilerin hepsiyle bir iletişimin olamayacağı da sınırlılıklar arasında gösterilebilir.

Bedenin Tarihine Kısa Bir Bakış

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1970'lerde feminist akımın da etkisiyle kadının cinsiyetleştirilmesi, onun hareket alanının toplumsal cinsiyet kalıplarına göre sınırlandırılması gibi nedenlerin tartışılması kadın bedenini tartışmaya açmasına karşın erkek bedeni bu tarz tartışmalara konu edinilmemiştir. Bunun en büyük nedeni ise erkeğin ve erkek bedeninin hali hazırda hegomonik yapıda olmasından kaynaklıdır. Bu yapı yani patriyarka erkeğin konumunu garantileyerek onun bedenini tartışmaya kapatmıştır. Fakat 1970'lerin sonlarında Avusturyalı bir sosyolog olan Raewyn Connell açtığı bir tartışmayla erkek bedeni de artık konuşulabilir bir hal almaya başlamıştır. Kendisi toplumsal cinsiyet meselesinin sadece kadınlara indirgenemeyeceğini ve söz konusu patriyarkaya erkeklerin nasıl dahil olduğunu anlamının gerekliliğinin önemi vurgulamaktadır. Bu vurgu toplumsal cinsiyet hakkındaki tüm varsayımların önünü açmakta ve açılan bu güzergah erkeklik çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

Tarihsel olarak erkeklik anlayışına baktığımızda 1970'lerin sonuna kadar hakim anlayışın biyolojik özellikler çevresinde şekillendiğini görmekteyiz. Bu çerçeve döneminin literatüründe erkeği; biyolojik, genetik ve hormonal özelliklerini baz alarak açıklamaktadır. Bu açıklamalar zaten insanları iki tip olarak tanımlamaktadır. Yani ya kadın ya da erkek olarak.

1980'lere gelindiğinde ise erkeklik alanının hakim faktörü biyolojik farklılığın yerini sosyal inşanın aldığı görülmektedir. Faktörlerin yer değişimi, erkek bedeninin dinamik bir yapıya sahip olan toplumsal cinsiyet alanında inşa ediliyor oluşunu göstermektedir. Bugün bu inşa hala varlığını korumaktadır.

Konuyu Türkiye özelinde düşündüğümüzde sözü edilen tarihlere inebilmek pek mümkün görülmemektedir. Bunun nedeni kültürel kapalılıkla açıklanabilir. Bu doğrultuda erkeklik çalışmaları hemen ya da ilk etapta Türk literatürünü etkileyememiştir. Elbette daha sonradan bir etkilenme söz konusu olacaktır fakat yapılan çalışmaların da sporla olan ilişkisi sınırlı sayıdadır. Örneğin Ahmet Talimciler'in 2017 yılında futbol ve futbol taraftarlığı gibi tamamen erkeksiliğin ön planda olduğu şiddet, küfür gibi erkekle özdeşleşen nitelikleri dahil ettiği "Futbol Taraftarlığındaki Erkeklik İmgesi" adlı çalışması erkeğin statüsünü belirlemesi ve kimliğinin inşasını gerçekleştirmesi aşamalarını göstermesiyle erkek kültürünün inşasının nasıl gerçekleştiği yönünde katkı sağlamaktadır. Örnek verilebilecek bir diğer çalışma ise İlknur Hacısöftoğlu Közleme'nin 2013 yılında ata sporu olarak gördüğümüz güreşin tarihini detaylı bir şekilde ele aldığı ve toplumsal cinsiyet kalıplarına işe koşarak harmanladığı ve nihayetinde güreş alanında erkek kimliğinin nasıl inşa edildiğini aktarmaya çalıştığı "Burası Er Meydanı: Güreşte Erkekliğin İnşası" adlı doktora tezidir.

Bu doğrultuda örnekler çoğaltılabilir olmakla birlikte verilen örnekler sınırlı tutulmuştur ve içeriklerine derinlemesine bir giriş yapılmamıştır. Amaç vücut geliştirmede erkek bedeninin inşasını Niğde özelinde ortaya koymaya çalışmaktır.

YÖNTEM ve ARAŞTIRMA TEKNİĞİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Toplumsal cinsiyet alanında egemen normların yeniden üretilip üretilmediğini, üretildiği durumda üretim faaliyetinin "nasıl gerçekleştiğini" görebilmek için öznenin durumuna ve anlamlandırılmalarına bakmak gerekmektedir. Bu "nasıl" sorusu getireceği cevaplara ilişkin olarak çalışmada nitel araştırma yönteminin kullanımını öncelemektedir. Nitel araştırma yöntemi araştırmacının incelemeye tabi kıldığı insanların deneyimlerini, inançlarını, duygu ve düşüncelerini nihayetinde yaşadıkları dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını açık bir şekilde görebilme imkanı sağlamaktadır. "Nitел araştırma dünyadaki gözlemcinin yerini tespit eden konumlandırılmış bir aktivitedir. Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve araştırmacı günlüklerini içeren bir temsiller serisine dönüştürür. Bu düzeyde nitel araştırmanın dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşımı vardır. Bu, nitel araştırmaların kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların olaylara verdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya çalışması veya yorumlaması anlamına gelir" (Denzin ve Lincoln'dan akt. Creswell, 2016, s. 43-44). Bu doğrultuda spor hatta bu çalışma için fitness bireyin eyleminin rahatlıkla gözlemlenebileceği ve gözlemler neticesinde toplumsal olgulara ışık tutulabileceği bir alandır. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada nitel araştırmanın içerisinde konumlanan etnografik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bilindiği üzere etnografik araştırmalar mekan açısından araştırmacının

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

araştıracağı nesnesini derinlemesine çözümleyebilmesi için onunla aynı ortamı daha düzgün bir ifadeyle onun doğal ortamını paylaşmak ve o ortamda gelişebilecek durumlara müdahalede bulunmamayı gerektirir. “Etnografi, araştırmacının ortak kültüre sahip bir grubun değerlerinin, davranışlarının, inançlarının ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımladığı ve yorumladığı nitel bir desendir” (Harris’ten akt. Creswell, 2016, s. 90). Bu açıdan bakıldığında araştırmacı araştırma mekanına 8 ay kadar (06.05.2019) önce kişisel sebeplerinden ötürü giriş yapmış ve araştırma nesneleriyle –hepsini kastetmiyorum- samimiyet ilişkisi bile kurmaya başlamıştır. Bu çalışmada araştırmacının bu süreçte gözlemlene fırsatı bulabilmesi açısından önemlidir.

Ayrıca vücut geliştirme alanında yapılan çalışmalardan istifade edilerek 15 soruluk bir görüşme formu hazırlanmıştır. Fakat görüşmeler görüşmenin akışına göre değişkenlik gösterebilen yani yarı yapılandırılmamış şekilde gerçekleştirilmiştir:

1. Spora başlamaya nasıl karar verdiniz?
2. Ne kadar zamandır spor yapıyorsunuz?
3. Spora gelmediğinizde rahatsızlık hissediyor musunuz? Neden?
4. Spor programınızı kim ayarlıyor?
5. Programınızda hangi bölgelerinize dikkat ediyorsunuz? Neden?
6. Vücut ölçülerinizi takip ediyor musunuz?
7. Spora başladığımızdan beri ölçülerinize değişiklikler oldu mu?
8. Bu değişimler istediğiniz doğrultuda mı?
9. Sizce ideal bir erkek bedeni nasıl olmalıdır?
10. Bedeninizi nasıl değerlendiriyorsunuz/tanımlıyorsunuz?
11. Bedeniniz hemcinslerinizle olan ilişkinizde önemli mi? Neden?
12. Bedeniniz karşı cinsle olan ilişkinizde önemli mi? Neden?
13. Beslenmenize dikkat ediyor musunuz?
14. Sizce beslenmenin önemi nedir?
15. Besin desteği alıyor musunuz? Neden?

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma için kullanılan mekan araştırmacının da fitness yapıyor olmasından dolayı kendisinin gittiği spor salonudur. Örneklemin seçimi de sözü edilen salonda heterojen örnekleme ile gerçekleşmiştir. “Maksimum çeşitlilik (heterojen) örneklemede örneklem, problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde belirlenmektedir” (Baltacı, 2018, s. 249). Bu noktada görüşme yapılan kişiler 6 kişi ile sınırlı olmakla birlikte bu görüşmelerden biri spor salonunun işletmecisi olan ve aynı zamanda 3. Kademe Vücut Geliştirme Fitness Eğitmeni olan G2’dir. Bir diğer görüşmeci ise bu konuda bir takım eğitimler almış ve işletmenin de eğitmeni olan G3’tür. Geriye kalan 4 görüşmeci ise yani G3, G4, G5 ve G6 ise salonun müşterileridir. Görüşmecilerin aralarında profesyonel-amatör gibi bariz bir farkın yanında medeni durum, yaş, meslek gibi farklılıklar da söz konusudur. Bu farklılıkları çalışmada bir değişken olarak sunmak esastır.

BULGULAR ve YORUM

4.1. Spora Başlamada Bedensel Değişim İsteği

İnsan varlığının başlangıcından beri bedenini bir şekilde kullanıma tabi kılmıştır ki tabi kılmak zorundadır. Bu kullanım tarihin ilk çağlarında, hayatta kalabilme adına onu (bedenini) değiştirip dönüştürme bir başka ifadeyle yaşamını idame noktasına onu güçlendirmesi, hızlı, çevik ya da atletik bir forma sokması gerekliliği olarak kendini göstermiştir. Ayrıca bedenin gücü simgeler nitelikteki bu kullanımı hakim noktada erkek bedeni üzerine kurgulanmıştır. Zaman içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerle birlikte geçmişte bedenin işlevinde töze önem verilmesi yani bedenin görüntüdeki karşılığında ziyade işlevinin önemli olması düşüncesi yerini bedenin görüntüsel olarak nasıl biçimlendiği noktasına gelmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu doğrultuda araştırmada yer alan görüşmecilere ilk etapta herhangi bir atıfta bulunmadan yani sporun bir alt dalı olan fitness alanına direk atıf yapılmadan sorulan “Spora başlamaya nasıl karar verdiniz?” sorusu yöneltilmiştir.

Bu noktada görüşmecilerin verdiği yanıtlara bakıldığında:

G4: *Spora başlamaya nasıl karar verdim. İnsanlardan görerek örnek alarak karar verdim bu spora. Karşımdaki insanlardan görerekten ve kendim de başlamaya kendim de vücudu yaparım diye düşündüm. Bu sebepten dolayı spora başladım. Ve yıllar önce başladım yani. Yaklaşık bir 7 sene felan oluyor başlayalı.*

Araştırmacı: O zaman sizin yakın çevrenizde spor yapanlar vardı.

G4: *Hıhı vardı. Abilerim felan o zaman spor yapıyorlardı. Onları görerekten teşvik amaçlı ben de spor salonuna yazılmış bulundum.*

G6: *Bundan yaklaşık 3 yıl öncesinde 105 kilo gibi bir rakamdaydım. Vücut, boy kilo endeksinde de bayağı bir fazla çıkıyordu bu. Çünkü boyum o zamanlar 1.76 civarında felandı 2-3 sene önce ve kilom 100-105 kiloydum. Çok fazla kiloluydum ve fitness zaten gelişen bir sektör olduğundan dolayı spor sektöründe bunu farkettilim. Spora başladım. O zaman yaklaşık 45 kiloya yakın kilo verdim.*

Araştırmacı: Fitness ile?

G6: *Evet. 6 ay içerisinde 45 kilo verdim. Ondan sonra da sporu çok sevdim. Bağdaştı benim vücudumla. Yapmasam mesela eksiklik gibi hissediyorum. O yüzden 6 ayı da geçirdikten sonra zaten bir insan bir şeyi 6 aydan sonra yapıyorsa bu onun için bir aktivite olurmuş, vazgeçememiş ben de 6 ayı çoktan doldurdum. Ben vazgeçemiyorum. O yüzden yıldır da yapıyorum ve çok seviyorum spor yapmayı.*

G5: *Arkadaşlarımdan özenerek.*

G3: *Spora biraz zayıf olduğum ve biraz kas yapmak için başladım. Ve önceden arkadaşlarım spora teşvik ettiler beni. Spora başla diye, beraber yapalım diye o amaçla spora başladım bende.*

Alınan bu cevaplar spor salonunun müşterileri konumundaki kişilerden alınmıştır.

Açıkça görülebileceği üzere G4 ve G5’in spora başlama gerekçesi etrafında sporla yani bu çalışma için fitness ile bedenlerinin inşasına başlamış olan diğer bireyleri -ki bunlar kendilerinin hemcins arkadaşlarıdır- görmeleri ve kendi bedenlerinin de onlar gibi inşaya tabi tutmak istemeleridir. Bu soru formu altında açıkça belirtmemiş olmalarına karşın iki görüşmecide zayıf bir fiziğe sahiptir ve spora geliş amaçları zaten bu zayıflığın bertarafının fitness ile giderilmeye çalışılmasıdır. Zayıflığa direk atıf yapan G3’te ise hem zayıflığın fitness ile bertarafı hem de arkadaşlarının kendisini teşvik etmesiyle spora başladığını görmekteyiz.

Diğer taraftan G6 ise G3, G4 ve G5’in aksine zayıflıktan değil aşırı kilodan müzdarip olmakta ve aşırı kilonun bertarafını diğer görüşmeciler gibi fitnessta bulmaktadır. Bu durum yani zayıflığın çözümünde fitness ya da aşırı kilonun çözümünde fitness seçeneğine yönelme kulağa biraz garip gelebilir. Sonuç itibarıyla bu alanda bilgisi olmayan ya da bu zamana değin bu tarz alanlara ilgi duymamış kişiler birbirine zıt iki durumun (şişmanlık ve zayıflığın) çözümünün nasıl olur da tek bir faktörle bertaraf edilebilir gibi bir düşünceye sahip olabilir. Bunu kısaca açıklamak gerekir.

Fitness dediğimiz alan öncelikle sizin beden inşanızda ne isteğinizle alakalıdır. Yani siz bedeninizin irileşmesini mi yoksa sıkılaşıp küçülmesini mi istersiniz? Önce bu soruya yanıt verilmelidir. Bu soruya vereceğiniz yanıt doğrultusunda beden inşanız şekillenecektir. Bir anoloji ile anlatmak gerekirse şişman bir bedene sahip olan bir erkeğin o görüntüden kurtulup kaslı bir iriliğe sahip olmak istemesi gibi bir durumda önce nasıl ki inşaatın temelini atılacağı yerde hafriyat boşaltılıyorsa; o an için bedeninizde olan hafriyatın da yani sizi o derece şişman gösteren yağ tabakalarının inşanın temelinden yani bedeninizden boşaltılması gerekmektedir. G6’nın bahsettiği 6 aylık kilo verme süreci bu aşamayı göstermektedir. Ancak boşaltım sağlandıktan sonra temel alanını yapı malzemeleriyle yani adelerle doldurmaya başlayabilirsiniz. Yani hali hazırda var olan adelerinizi güçlendirerek ve üzerini kaplayan yağ tabakalarından kurtularak bedeninizin kaslı görüntüsünü ortaya çıkartabilirsiniz. Ters durumda yani diğer görüşmecilerin kilo alabilmek için fitnessa başvurmuş olmalarında onların temel alanı zaten hafriyattan kurtulmuş sadece yapı malzemelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Her iki

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

durumda da fitness çözüm getirici bir faktördür. Tek fark bedenın ihtiyacı olan malzemelere göre fitness antrenmanının tekniğidir.

Hayatlarının idamesini bu spor faaliyetinden kazanan G1 ve G2'nin cevaplarını bakacak olursak;

G1: *Ya çocukluktan gelen bir şey. İzlediğimizi filmlerin etkisi oldu, yakın çevremizin etkisi oldu. Biraz da vücut geliştirmeye ciddi anlamda merak vardı. Dövüş sporlarına merakım vardı. Boksle başlayıp daha sonra parmağımın çıkması ile beraber tamamen fitnessa dönüş yaptım.*

G2: *Babam başlattı.*

Araştırmacı: Nasıl yani?

G2: *Babam aktif bir çocuk olmamı istedi başladım.*

Spor salonunun hocalarının verdiği cevaplara bakıldığında zaten G1'in günümüz statüsünü gelmesinde bu alanlara olan yatkınlığı ve merakı görülmektedir. G2 için ise durum biraz farklı gelişmiştir. Kendisini bu alana iten daha doğrusu kendisinin bu alanda ilerlemesi için ilk adım olan başlama faaliyeti ailesinden birisinin yani babasının yönlendirmesiyle olmuştur. Fakat şimdi bakıldığında bu durumdan hiç de şikayetçi olmadığı açıkça görülecektir. Bu sonuca kendisinin antrenmanlarına ara sıra şahit olmam ve bizzat göremediğim zamanlarda ise kendisinin sosyal medyada arkadaşım olması hasebiyle attığı hikaye ve durumları görebiliyor olmamdan yola çıkarak varmaktayım. Çünkü kendisi gerek birebir gerekse de dolaylı olarak gördüğüm antrenmanlarında gayet sıkı ve istekli çalışmaktadır.

4.2. İnşanın Sürdürülebilirliği

İnşa olarak gördüğümüz faaliyet bir anda oluşmayan yani bir başka ifadeyle bir sürece ihtiyaç duyan bir durumdur. İhtiyaç duyulan bu süreç farklı bedenlerde farklı süreçleri incelemektedir. Konuya erkek bedeninin fitness bağlamındaki inşası odaklı baktığımızda görüşmecilerin kendi bedenlerinin inşasında sürdürülebilirlik göstermesi her bir görüşmeci için farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar bedeniniz fiziksel farklılığı ve kişisel farklılıklar göz önüne alındığında anlamlı bir hal almaktadır.

Sürdürülebilirliğin kişinin erkek bedeninde nasıl meydana geldiğini görebilmek adına görüşmecilere yöneltilen "Ne kadar zamandır spor yapıyorsunuz?" sorusuna görüşmecilerin verdiği yanıtlar şu şekildedir:

G5: *Yaklaşık 6-7 aydır yapıyorum.*

G6: *İlk başladığımda ilk 6 ay boyunca kilo verme süreci oldu. Ardından ara verdim tabii. Tatil felan girdi araya. O zaman zayıflamışım. Özgüven yerine geliyor tabiki. Ardından ara verdim 1 sene felan yapmadım. Sonra tekrardan geri başladım.*

G4: *7 seneden belli sürekli yapmıyorum ara ara yapıyorum. 5 ay yapıyorum bazen bırakıyorum. Bıraktığım için de tekrar başlama hissine karışıyorum.*

G3: *Yaklaşık 1 sene olmak üzere.*

Müşteri olarak salona gelen görüşmecilerin spora başlama zamanlarına bakıldığında G3 ve G5'in yolun başında olduğu sürdürülebilirlik tartışması için henüz erken olduğu yorumu yapılabilir. Fakat araştırmacının bu yorumunu çürütme noktasında görüşmecilerden G6'nın bir argümanını paylaşmak konuyu tartışmaya açma noktasında önemli olabilir. Spora başlamaya nasıl karar verdiniz sorusuna istinaden kendisinin "O yüzden 6 ayı da geçirdikten sonra zaten bir insan bir şeyi 6 aydan sonra yapıyorsa bu onun için bir aktivite olurmuş, vazgeçemezmiş ben de 6 ayı çoktan doldurdum. Ben vazgeçemiyorum." Şeklindeki ibaresinde yer alan 6 aylık faaliyet sürecini esasında hem G3 hem de G5 doldurmuş bulunmaktadır. Sürdürülebilirliğin sağlanıp sağlanmayacağı da esasında onların spora devam edip etmeyeceğinin zaman içerisinde gözlemlenilmesi ile ortaya çıkacaktır.

Sürdürülebilirlik noktasında G6'ya baktığımızda önceki bir soruda verdiği 3 yıllık fitness geçmişinde 1 yıllık arası söz konusudur. Bu sürdürülebilirliğin sekteye uğradığı anlamına gelmektedir ki ayrıca konuşma bütünlüğüne bakıldığında onun arası 6 aylık kilo verme sürecinden sonra gerçekleşmiştir. Bu da aslında araştırmacının onun argümanını çürütme noktasında ortaya atılabilir. Kendisinin sonrasında tekrardan spora başlaması da 6 ayı doldurma mevzuuyla değil kişisel gerekçelerle açıklanabilir. Neticede kendisinin öncesinde aşırı kilolu olduğu ve bedeninin kilo almaya yatkınlığı bilinmektedir.

Müşteri olarak spor salonuna gelen görüşmecilerden G4 ise kendi grubunda en fazla spor geçmişi olan görüşmecidir. Fakat onun da sürdürülebilirliği sürekli olarak sekteye uğramaktadır. Bu sekteye

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

uğrayışların sebebi bir yorum noktasında bir müddet inşasını gerçekleştirdiği bedeninin görüntüye yansımaları ve o an için görüntüden hoşnut olma ile beraber gelen kendini salma durumu olabilir. Kendisi de bu durumu farklı gerekçelere dayandırarak şu şekilde izah etmektedir:

G4: *Şartlar gereği. Bazen hani insan 1-2 gün spora gelmiyor ondan sonra boşluk oluyor veya bodyin (sporu birlikte yapacağın arkadaş manasında) olmuyor tek başına canın sıkılıyor salonda. Yani Spor salonunda body önemli çok önemli yani canının sıkılmaması için. Ortam da çok önemli. Bu sebepten dolayı bazen bırakmak gerekiyor. Ama bazen de salon çok iyi oldu mu bodyin de çok iyi oldu mu sürekli seni biri spora teşvik eden biri oldu mu gayet mutlu bir şekilde gelip antrenmanı yapıp çıkabiliyorsun yani. Sürekli seni arayan biri olduğunda sporu bırakmazsın.*

Spor salonun eğitmenlerinin aşikar bir şekilde sürdürülebilirlik sağladığı ortadadır. Zaten onlar hayatlarını bu faaliyetten elde etmektedirler. Ve birer eğitmen olarak sürdürülebilirliği sağlamaları ve vücutlarını şekillendirmeleri müşterilerin onlara inanma ve o salona kaydolma noktasında da önemlidir. Bu durum diğer görüşmeciler için geçerlilik göstermemektedir. Çünkü diğer görüşmecilerin 2' si (G3 ve G5) lise son sınıf öğrencisi G4 operatör ve G6 ise üniversite (bankacılık bölümü) öğrencisidir. Yani spor onlar için sadece beden –diğer faktörleri şimdilik bir kenara bıraktığımızda- kişisel tercihlilik doğrultusunda inşasının gerçekleştirilmesidir. Ama belirtildiği üzere eğitmenler bir şekilde başladıkları bu inşada vücutlarıyla reklamlarını yapacakları için sürdürülebilirliği sağlama ve beden inşasının sağlam olması gibi bir zorunluluğun içine girmektedirler. Bu durumun sürdürülebilirliğini kendi ifadeleriyle belirtmek gerekirse verdikleri cevaplar şu şekildedir:

G1: *Şöyle söyleyeyim aktif boks hayatını bıraktıktan sonra tamamen fitnessa döndüm. Fitnessı yaklaşık bir 15 yıldır felan yapıyorum. Ama genel olarak baktığımızda bütün sporları futbol, boks işte basketbol hepsini birlikte yaptım. Tamamen bir 20 yıl felan olmuştur. Çocukluktan geliyor çünkü.*

G2: *10 yıl. (Cevabını detaylandırmamış olsa da kendisinin uzun bir süredir fitness geçmişi olduğu görülmektedir.)*

4.3. İnşadaki Aksaklıkların Bedenin Öznesine Yansımaları ve Yansımanın Bedendeki Karşılığı

Bu başlık altında aksaklık olarak değerlendirilen durum fitnessin haftalık dönem halinde uygulanması gereken, kişiden kişiye göre farklı dönemlere ve günlere ayrılan programının bir şekilde uygulanamamasıdır. Bu aksaklığın erkek bedeninin öznesine rahatsızlık verip vermediği ve rahatsızlık verdiği noktada bunun gerekçesini öznenin hangi nedenlere bağladığını ortaya koymak maksatlı sorulan “Spora gelmediğinizde rahatsızlık hissediyor musunuz?” ve “Peki, bunun nedenini neye bağlıyorsunuz?” sorularına görüşmecilerin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

G3: *Yok, vücudumda herhangi bir ağrı sızı bir şey olmuyor.*

Araştırmacı: Peki spora gitmemekten ötürü bir rahatsızlık hissediyor musunuz? Hani gitmem gerekiyor gibisinden bir his oluyor mu içinizde?

G3: *Aynen oluyor. Mesela spora gitmediğim günler kendimi değişik hissediyorum.*

Araştırmacı: Peki bunun nedenini neye bağlıyorsunuz?

G3: *Canım hep spor yapmak istiyor, boş kalmamak istiyor.*

Araştırmacı: Spora gelmediğim zaman kötü hissediyorum dediniz biraz önce.

G6: *Evet.*

Araştırmacı: Rahatsızlık duyuyorum dediniz. Bu rahatsızlığı sebebinin nereye bağlıyorsunuz? Niçin rahatsızlık hissediyoruz spora gelmediğimizde?

G6: *Mesela şöyle ki rutin yaptığınız bir şey haline geliyor bu, yemek yemek gibi uyumak gibi. Nasıl ki uyumadığınız zaman bir vücut eksiklik hissediyorsa veyahut yemek yemediğinizde veya bilmiyorum bi yeri ziyaret etmek gibi farklı bir duygu içerisine kapılıyorsunuz. Yapmadığınızda küçüleceğim diye değil o bir eksiklik. Yani hissediyorsunuz bunun içerisinde ama bu tarif edilemez bir duygu öyle söyleyeyim.*

Araştırmacı: Rutin haline geldiği için mi oluyor?

G6: *Kesinlikle rutin haline geliyor artık.*

Araştırmacı: Peki 7 yıl uzun bir süre bu süre zarfında ister istemez vücudunuz buna alışmıştır. Spora gelmediniz zamanlar bir rahatsızlık hissi oluyor mu içinizde?

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

G4: *Yani psikolojikmen rahatsız hissediyorsun kendini. Hani alışkanlık haline getirdiğimiz için bu sporu. Yani 5 ay verdiğimizde, aynanın karşısına geçtiğimizde, kendimize baktığımızda bi zayıflık hissediyoruz, bi düşme hissediyoruz. Sen mum oldun diyoruz sonra tekrar spora başlıyoruz öyle.*

Araştırmacı: Spora gelmediğiniz zaman rahatsızlık hissediyor musunuz?

G5: *Evet çok hissediyorum.*

Araştırmacı: Peki neden?

G5: *Çünkü ineneğimi düşünüyorum.*

Araştırmacı: Ama öyle bir şey yok biliyorsunuz di mi? Adele kendini çabuk salmıyor çünkü.

G5: *Evet biliyorum.*

Görüşmecilerin yanıtlarına bakıldığında G6'nın bariz bir şekilde rutin haline getirdiği için G3'ün da dolaylı olarak günlük faaliyetlerine fitnessı dahil ettiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak insan sürekli olarak yaptığı bir şey onun alışkanlığı haline gelebilir ve yapmadığı takdirde kendini kötü hissedebilir. G5 ise duruma farklı bir yorum getirerek spora gelmesi gerektiği fakat gelemediği günlerinde içini kaplayan huzursuzluğun nedenini "*Çünkü ineneğimi düşünüyorum*" şeklinde ifade etmiştir. Bu ineneğini düşünme çıkan kasların sönmesi anlamında kullanılmakla birlikte esasında gerçekliği olmayan bir düşünmedir. Çünkü adele kendini hemen salacak yani söndürecek bir yapıda değildir. Nasıl ki adelerin ortaya çıkışı süreç içerisinde meydana geliyorsa sönmesi de vakit alacaktır. Yani birkaç gün spora gelememek adelenin inmesine neden olmaz ama psikolojik olarak ineneğini düşünmek normaldir. Bu doğrultuda kendimden örnek vermek gerekirse ben de spora gidemediğim zaman kendime ihanet ediyormuş gibi bir hisse kapılmaktayım ve o gün sanki aşırı kilo almış gibi hissetmekteyim. Halbuki bunun da bir geçerliliği yok o gün için belki önceki kilomdan birkaç kilo fazla çıkabilirim fakat bunun nedeni o gün spor yapmamam değil gün içinde tükettiklerimin vücudumda suyu tutuyor olmasıdır.

Tekrar görüşmecilere döndüğümüzde G5'in birkaç gün için ineneği hissine kapılmasının belirtildiği üzere süreç içerisinde gerçekleşebileceği ve bu noktada G4'in 5 ay gibi bir ara verdiği zamanlarda zayıfladığını hatta muma döndüğünü söyleyebiliriz.

Rahatsızlık hissine eğitmenlerin gözünden baktığımızda;

Araştırmacı: Ben bazen salona erken geldiğim zamanlarda sizin erken saatlerde antreman yaptığınızı görüyorum.

G1: *Evet doğrudur.*

Araştırmacı: Anladığım kadarıyla antremanlarınızı hiç boş geçmiyorsunuz.

G1: *Şöyle söyleyeyim, vücudum elverdiği sürece, sıhhatte olduğum sürece, enerjimin iyi olduğu sürece haftada 4 ya da 5 gün maksimal yapmaya çalışıyorum.*

Araştırmacı: Yapamadığınız zaman kendinizi kötü hissediyor musunuz?

G1: *İnanılmaz derecede mutsuz, keyifsiz hissediyorum. Gerçekten içimde ciddi anlamda bir sıkıntı oluyor. Keşke yapsaydın diyorum.*

Araştırmacı: Peki bunun nedenini neye bağlıyorsunuz?

G1: *Bunun nedeni mental olarak bedeni yakalayamıyorsun spor yapmadığın zamanlar ve fiziksel anlamda yani psikolojik olarak fiziğimizin geri gittiği gibi düşünüyorsunuz, aslında öyle bir şey yok. Adele kendini kısa sürede bırakmaz ama psikolojik olarak bir baskı altında bırakıyorsunuz kendinizi. Yapmadığınız zaman yani kendinizi kötü hissediyorsunuz.*

Araştırmacı: Spora gelmediğinizde rahatsızlık hissediyor musunuz?

G2: *Rahatsızlık hissetmiyorum da dinlenme günleri bilinçli yapıldığı için öyle. Ama düzenli olarak spor yapmadığım zamanlar rahatsızlık hissediyorum.*

Araştırmacı: Peki, bunun nedenini neye bağlıyorsunuz?

G2: *Alışkanlık, yaşam tarzı.*

Eğitmenlerin verdikleri cevaplarda aslında salona müşteri olarak gelen görüşmecilerin rahatsızlık hissini nedenleri konusunda verdikleri cevaplara uymaktadır. Bu doğrultuda araştırmacının kendisi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dahil rahatsızlığı aynı nedene başlaması ve görüşmecilerinden aynı yönde cevap veriyor olması bir fikir birliği sağlamaktadır. Bu birlikten fitnessın bir bağımlılık edasında insanları etkilediği ve yapılmadığı zaman duyulacak olan bir rahatsızlık hissini içinde barındırdığı söylenebilir.

4.4. İnsanın Temelinin Atılması

Fitness dediğimiz spor öyle kendi haline veya bilinçsiz yapılacak bir spor faaliyeti değildir. Bu noktada ilk başlayanlar için vücudun açılması gerekir ve bu açma işi için 2 hafta boyunca genel bir vücut çalışmalıdır. Genelden kasıt ise spora gelen kişinin uygunluğu doğrultusunda gelebildiği günlerde vücudunun her bölgesinden en az 2 hareketi yine en az 4 set 12 tekrar gibi bir oranla yapması gerekliliğidir. Vücudu genel olarak açmadan herhangi bir programa geçilemez. Başlangıç evresindeki süre doldurulduktan sonra salondaki hoca kişinin beden inşasında neleri istediğine göre değişiklik gösteren bir program hazırlamaktadır. Bu doğrultuda örnek vermek gerekirse benim ilk programım “Pazartesi: Bacak-Karın / Salı: Omuz-Trapez / Çarşamba: Off / Perşembe: Göğüs-Karın / Cuma: Sırt-Kanat / Cumartesi: Ön-Arka Kol / Pazar: Off” şeklindeydi. Bu programı ayarladığımızda ben 56 gibi bir kilodaydım fakat sıkışmam gerekiyordu. Bölgeler, set ve tekrar sayıları da benim istediğim doğrultuda değişmekteydi. Tabii programın bölge, set, tekrar ve hatta ağırlığın durumu erkek bedeninde değişiklik göstermektedir. Ayrıca şunu da eklemek gerekir bir programla uzun bir süre çalışılmaz vücut o programa alıştığı için gelişimi durdurur ve ilerleme kaydetmez. Bu açıdan yapılan programlar yaklaşık 1 buçuk aylık süreyle değiştirilir. Burada amaç vücudu şaşırtmak ve gelişimi devam ettirmektir.

4.4.1. Program Ayarlama

Yukardaki açıklamalara istinaden salona müşteri olarak gelen görüşmecilerin program detaylarını öğrenmek maksatlı kendilerine “Spor programınızı kim ayarlıyor?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ise şu şekildedir:

G5: *X (Salondaki Hocalardan Biri) Hoca ayarlıyordu gitti şu anda G2 (Görüşmeciler içindeki eğitmen statüsüne sahip kişi) ayarlıyor.*

G4: *Spor programları spordaki hoca ayarlıyor.*

G3: *Burada salondaki hocalar ayarlıyor.*

Bu üç görüşmecinin programlarını salondaki eğitmenler onların istediği doğrultuda organize etmektedir. Şahsen bir katılımcı gözlemci araştırmacı olarak benim programlarımı da G2 ayarlamaktadır. Programlarımızın ayarlanmasının hocalar tarafından gerçekleştirilmesi esasında henüz kendi programlarımızı kendimiz ayarlayacak seviyeye ulaşamamış oluşumuzdur. Fakat görüşmecilerden diğeri bu erginliğe erişmiş olduğunu ve kendi programlarını kendisinin ayarladığını şu cümlelerle izah etmiştir:

G6: *Artık bu işte birazcık da olsa profesyonelleştikimi düşünüyorum. Kendim ayarlayabiliyorum. Şu an kendim yapıyorum, kendim ayarlıyorum.*

Aynı süreç eğitmenler için de geçerlidir. Sonuç itibarıyla onların da bir öğrenim süresi olmuştur ve sonrasında kendi programlarını ayarlamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda kendilerine yöneltilen “Ne kadar zamandır kendi programlarınızı ayarlıyorsunuz?” sorusuna eğitmenlerin verdikleri cevaplar ise;

G1: *Yani spora başladıktan sonra yaklaşık bir iki yıl içerisinde profesyonelleştikten sonra bütün programlarımı kendim hazırlamaya başladım.*

Araştırmacı: Siz bunun eğitimini...

G1: *Tabii ki 3. Kademe vücut geliştirme fitness eğitmeniyim. Ayrıca personal trainer coaching (kişisel antrenör koçluğu) sporcu eğitimliğim var. Niğde’de ilk benim o konuda tevazu göstermeyeceğim. Hala kadememde kimse yok, yetişemiyorlar.*

Araştırmacı: Siz zaten spor salonunda eğitmen olarak çalışıyorsunuz. Ama ne zamandan beri kendi programınızı kendiniz ayarlamaya başladınız?

G2: *5 yıl.*

4.4.2. Program Ayarlama Dikkat Edilen Bölgeler

İşin içine girmemiş olan kişilerin sıklıkla düştüğü bir hata vardır ki o da fitnessa sadece olması istenilen bölgenin çalışılarak bu sporu yapabilmesidir. Fakat bu doğru bir düşünce değildir. Aktif

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olarak vücudun her bölgesi çalıştırılmalıdır. Önem verilen bölgeler elbette daha sık ya da daha fazla tekrarlarla çalışabilir ama neticede her bölgenin çalışması gerekmektedir. Bu doğrultuda genel yatkınlığın kadınlarda karın, basen, bacak gibi vücudun alt bölgelerine önem verme; erkeklerin ise omuz, sırt, kol, göğüs gibi vücudun üst bölgelerine önem verme olduğu söylenebilir.

Program ayarlarken görüşmecilere sorulan “Programınızda hangi bölgelerinize dikkat ediyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

G5: *Sırtta dikkat etmeye çalışıyorum bu aralar. Çünkü küçük olduğumu düşünüyorum sırtımın. Bi de önkol, kollarıma dikkat ediyorum.*

G3: *Genellikle göğüs, sırt, kol, omuz.*

Araştırmacı: Peki neden?

G3: *O bölgeleri sevdiğim için, gösterişi daha güzel olduğu için.*

G3 ve G5'in genel yatkınlık doğrultusunda cevap vermelerine karşı genel yatkınlığın dışında cevap vermiş olan görüşmeciler de vardır.

G4: *Ben bacaklarım zayıf olduğu için genetiğim bacak zayıf olduğu biraz daha bacaklara önem vermeye çalışıyorum. Yani gelişme açısından. Diğer bölgelerim zaten yeteri kadar kilo göre hacim olarak gayet iyi. Bir de kilo alma sıkıntım var biraz. Hani biraz yağsız büyüyorum.*

G2: *Bacak. Bacak çok önemli ya.*

Araştırmacı: Neden?

G2: *Büyüme hormonu salgılıyor bacak, vücudu gösteren en güzel aynalardan biri.*

Araştırmacı: Genel olarak erkeklerdeki eğilim omuz gibi sırt gibi bölgelerken siz bacak dediniz, bunun farklı bir nedeni var mı?

G2: *Çünkü büyümek istersen de bacak çalışmak zorundasın, küçülmek istiyorsan da bacak çalışmak zorundasın. Bacak çalışmazsan hiçbir şey olmaz.*

Önem verdiği bölgelerin mevsimsel olarak değiştiğini dile getiren G6 ise konuya şöyle yaklaşmaktadır:

G6: *Şu an kış ayı olduğundan dolayı göğüs, omuz ve sırt bölgelerine dikkat ediyorum. Çünkü bu hacim kazanmak için en etkili bölgelerden birisidir. Yazaya doğru tabii program değişiyor. Kollara ve bacaklara ağırlık veriyoruz. Yaz geldiğinden dolayı incelmeye ya da kalınlaşması açısından. Şimdi kış ayından dolayı dediğim gibi sırt, omuz ve göğüsler.*

4.5. Bedenin İnşasında Milimetrik Ölçümler

Fitness alanında faaliyet gösteren kişiler ölçümlerini normal bir insanın baskül kullanmasından farklı olarak gerçekleştirir. Baskülün yanında kişiler mezurayı kullanarak önem verdikleri bölgelerinin değişimini genelde aylık periyotlarla milimetrik ölçmektedirler. Bu ölçüm için genel bir yatkınlıktan bahsetmek gerekirse kadınlar daha çok bellerinin inceltip kalçalarını çıkarmak isterken; erkekler ise omuzlarını genişletmek, sırt/kanat açmak, göğüs ve kolları da çıkartmak istemektedirler. Bu yatkınlık söz konusu salonda bir müddet spor bulunan ve ortamı gözlemleyen herkes tarafından fark edilebilir.

Çalışmada yer alan görüşmecilerin ölçümlerini takip etmediklerini, ölçüm sonuçlarının istedikleri doğrultuda olup olmadığını öğrenmek maksatlı sorulan sorulara verdikleri cevaplar ise şöyledir:

Araştırmacı: Vücut ölçülerinizi takip ediyor musunuz?

G5: *Yok hayır takip etmiyorum.*

Araştırmacı: Vücut ölçülerinizi takip etmediğiniz için rakamsal açıdan gelişiminizin istediğiniz doğrultuda olup olmadığını soramıyorum. Ama sizce en azından aynada bakıyorsunuzdur, bir değişim var mı?

G5: *Evet. Özellikle arkadaşlarım söylüyor bir değişim olduğunu. Uzun süre sonra görenler söylüyor. Bi değişim olduğunun farkındayım yani.*

Araştırmacı: Yani bu istediğiniz doğrultuda mı ilerliyor?

G5: *Evet istediğim doğrultuda.*

G4: *Hıhı genelde takip ediyorum.*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Araştırmacı: Peki bu ölçüler istediğiniz doğrultuda ilerliyor mu?

G4: *Tabi ilerliyor. Ya beslenmeye göre ilerliyor. Tabi bir de antrenmanla. Antrenman yoğunluğuna göre.*

G3: *Önceden takip ediyordum. Şimdi etmiyorum.*

Araştırmacı: Bunun bir gerekçesi var mı?

G3: *Takip etsem daha güzel olur. Ne kadar büyüdüğümü görürüm daha iyi olur ama şuanlık takip etmiyorum.*

Araştırmacı: Şu an için takip etmiyorum dediniz ama takip ettiğiniz süre içerisinde ölçülerinizde bir değişme olmuş muydu?

G3: *Olmuştu. Yani ciddi değişiklikler oluyor.*

Araştırmacı: Bu değişimler istediğiniz doğrultuda mıydı?

G3: *İstediğim oluyor. Bazen istediğim doğrultuda oluyor bazen de istediğimin üstünde bile olduğu zamanlar oluyor.*

Ölçülerini yine mevsimler olarak yapıp yapmadığını aktaran G6 ise bu konuyu şöyle gerekçelendirmiştir:

G6: *Kış ayında değil. Çünkü kış ayında sürekli kilo aldığımda dolayı yani başta da söyledim 92 kiloyum. Ben kış ayına girişinde yani kasım ya da ekimin sonlarına doğru 80 kiloydum. Ben 2 aylık süreçte yaklaşık 12 kiloya yakın aldım. Takip edemiyorum ölçüleri sürekli değişiyor.*

Araştırmacı: Bunu bilinçli bir şekilde yapıyorsunuz ama.

G6: *Evet, kesinlikle. Çünkü bu kiloyu aldıktan sonra bilinçli değilseniz, bu sporu bilmiyorsanız, veremezsiniz.*

Araştırmacı: Ölçülerinizde zaten bariz değişiklik söz konusu peki bu değişiklikler sizin istediğiniz doğrultuda ilerliyor mu?

G6: *Şöyle ölçüler, kilo alıp verme ya da alma ya da vermeyle alakalı olduğundan dolayı kilo alıp vermenizi dengeleyemezseniz ya da onu tutamazsanız o ölçüler büyür ya da küçülür. Bunun için kendi kontrolünüzde olması gerekiyor. Kendi kontrolünüzde olmazsa olmaz.*

Araştırmacı: Yani siz kontrolü sağlayabiliyor musunuz?

G6: *Evet, sağlıyorum.*

Yaptıkları iş gereği vücut ölçülerini mecburen takip etmek zorunda olan eğitmenlerin verdikleri cevaplara baktığımızda G1 şu an için düzenli bir ölçüm yapmadığını fakat bazı zamanlarda dile getirmektedir. Bunun nedeni şu an için kendisinin herhangi bir turnuvaya hazırlanmadığıyla açıklanabilir.

G1: Zaman zaman elbette takip ediyorum. Özellikle biceps (önkol) ölçülerimi alıyorum.

G2 ise değişimini düzenli takip ettiğini şöyle ifade etmektedir.

G2: *Ediyorum. Aydan aya.*

Araştırmacı: Peki değişimleriniz istediğiniz yönde mi ilerliyor?

G2: *İstediğim yönde olmadığı zaman antrenman değiştiriyorum.*

4.6. İdeal Erkek Bedeninin Öznede Karşılığı

Modern çağ olarak gördüğümüz günümüz dünyasında erkek bedeni medyanın da desteği ile erotikleştirilerek idealize edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde her geçen gün erkek bedeninin öznesi bedenini ideal bir bedene dönüştürebilmek için spor salonlarına müracaat etmeye başlamaktadır. Peki nedir bu ideal beden? Soruya kadın çerçevesinde baktığımızda ince bir bel, orantılı bir şekilde kalça ve bacakların fitliği diyebiliriz. Soruya erkek çerçevesinde bakıldığında ise genişlemiş omuzlar, açılmış bir sırt, pumplanmış kollar (antrenman esnasında kaldırılan ağırlıklara bağlı olarak damarların şişkin bir hal alması), çıkan karın kasları (baklavalar) gibi bedene dikkat çekecek özellikleri sayabiliriz.

Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmada yer alan görüşmecilere yöneltilen “Spor yapan bir erkek olarak sizce ideal bir erkek bedeni nasıl olmalıdır?” sorusuna verdikleri yanıtlar:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

G5: *Hacimli olmalıdır. Yani bir bayandan daha iri olmalıdır.*

G4: *Normal olmalı yani o kadar çok iri olmamalı.*

G3: *Bence bir erkek vücudu ne çok kaslı ne de çok kassız olmalı. Orta derece bir vücut bize yeter.*

G6: *İdeal erkek bedeni ne büyük ne de küçük olacak. Kadından büyük ya da küçük diye bir terim kullanmıyorum öyle bir şey olamaz. Şunu söyleyeceğim insan dünyada bedeni kadar değil yüreği kadar yer kaplar, onun için beden değil bence o önemli. Beden tabii ki önemli ama beden ne büyük ne küçük olacak. Yağsız, güzel, hoş bir vücut olacak.*

G2: *İri.*

G1: *İdeal erkek bedeni şöyle söyleyeyim, ben hayatım boyunca her zaman şu tezi savundum. Erkek hakikaten iri olmalı bence, yani erkeğe cidden iri olmalı. Yani kütesini, kas kütesini özellikle normal insana göre bir tık önde olması gerekiyor.*

Görüldüğü üzere görüşmecilerin üçü (G1-G2-G5) bariz bir şekilde ideal olanın iri olması gerektiği görüşündedir. Diğer üç görüşmeci ise (G3-G4-G6) orta derece bir irilikten bahsetmektedir. Sonuç olarak görüşmecilerden hepsinin ideal olana karşı dereceleri farklı olsa da bir “irilik” atfı vardır. Bu atfı sadece onlarda değil salona gelen diğer müşterilerde de gözlemlenmiştir. Erkekler genelde salonun aynalı kısmında antrenman yapmaktadırlar. Bahsedilen alan ağırlıkların (dumbell) olduğu alandır ve 2,5 kilodan başlayıp ritmik bir şekilde 50 kiloya kadar çıkan ağırlıkları kol, göğüs, sırt, omuz gibi bölgelerini çalıştırmak için kullanmaktadırlar. Hatta yüksek ağırlıkları kaldırırken sette birbirlerinden yardım dahi (destek atma) almaktadırlar. Örneğin; 35 kiloluk ağırlıkları alan birisi, spora birlikte geldiği arkadaşından ya da o an için yakınında olan herhangi bir erkekten kendisine destek atmasını istemektedir. Yani setlerin ortalama 12 tekrar olduğunu düşündüğümüzde sözü edilen ağırlığı kollar ortalama 7 veya 8. tekrardan sonra kaldırmakta zorlanmaktadır. Zorlanmanın başladığı sırada destek atmasını istediği diğer erkek, ağırlığı kaldıranın koluna hafif bir destek vererek setin bitmesine yardımcı olmaktadır. Yani inşa sürecinde her ne kadar vücutlarını birbirlerinin önüne geçirmek isteseler de bir yardımlaşma da söz konusudur.

4.6.1. Öznenin Kendi Bedenini Tanımlaması

Bir önceki başlıkta görüşmecilerin ideal olan erkek bedenini nasıl tanımladıkları ortaya konuldu. Yaptıkları tanımlamalar doğrultusunda kendi bedenlerinin nasıl gördükleri, bedenlerinin ideal tanımlarına uyup uymadığı gibi durumları görebilmek maksadıyla kendilerine “Bu tanımlama doğrultusunda siz kendi bedeninizi nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

G5: *Ben kendi bedenimi şu an hacimliğe doğru geçiş olarak görüyorum. Şu anda iyi görüyorum kendimi hacimli bir vücuda doğru geçiş yapıyorum.*

G4: *Kendi bedenimin zayıf tanımlıyorum. Kiloma göre zayıfım yani 65 kiloyum.*

Evet orta olamadım yani orta olmak için bir 80’e felan yükselmem gerekiyor.

G3: *Ne çok kaslı ne de çok kassız, orta derece.*

G6: *Ayı gibiyim şu anda 92 kiloluyum. Mesela yanımdaki insanlar çok küçük kalıyor. Benim yanımda ama yazın yine vericem bu kiloyu.*

G2: *İri.*

G1: *Kendi bedenimde istediğim ideal ölçülere yakın görüyorum.*

İdeal erkek bedeni tanımlarına ilişkin kendi bedenlerini nasıl değerlendirdiklerini göz önünde bulundurduğumuzda kendi bedenlerini değerlendirmelerinin, ideal tanımlamalarıyla örtüştüğü söylenebilir.

4.7. Erkek Bedeninin İlişkilerdeki Duruşu

Bedenimiz insanlarla kurduğumuz ilişkilerde bir araç görevi üstlenmektedir. Nasıl ki iletişime geçilen karşı tarafa kendimi ifade ederken jest ve mimiklerimizi kullanıyorsak aynı şekilde bedenimizin diğer kısımlarını da gerek karşı taraftan üstün olduğumuzu göstermek gerek bedenimizin idealliğini orta koymak gibi nedenlerle bedenin kendisini de araçsallaştırarak kendi kullanımımıza açmaktayız. Connell’a göre; “bedenin şekli, duruşu, hareket biçimi, bedenin sergileniş biçimi (eylemleri) ve cinsel ilişkideki rolü toplumsal cinsiyete (kadınlık veya erkeklik) dair atıflarda bulunur. Yani erkeklik

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bedenin sergilediği eylemler aracılığıyla inşa edilir ve tanınır” (Connell’den akt. Karaçam, 2015, s. 10).Sözü edilen açma faaliyeti hemcinsle ve karşı cinsle olan ilişkilerde tahmin edilebileceği üzere farklılık gösterecektir.

4.7.1. Erkek Bedeninin Hemcinsle Olan İlişkisi

Görüşmecilerin hemcinsleriyle olan ilişkilerinde bedenlerinin etkili olup olmadığı, olduğu noktasında etkinin nasıl kendini gösterdiğini görebilmek adına kendilerine sorulan “Bedeniniz erkeklerle yani hem cinslerinizle olan ilişkilerinizde etkili midir?” ve beraberinde gelen “ Nasıl?” sorularına görüşmecilerin verdikleri yanıtlar:

G5: *Evet etkilidir. E yani dış görünüş olarak bakıp nasıl desem zayıf bir insan dış görünüş olarak etkiliyor sonuçta ya. (o ara yanımızda bulunan G6’dan etkilenerek) Korkuyorlar abla. Bunu diyecektim de dolandırayım dedim.*

G4: *Hani erkekle olan ilişkimizde salonda felan gördüklerinde, “kardeşim nasıl olmuşsun”, dışarı çıktığımızda “nasıl yapıyorsun, ne yiyorsun ne içiyorsun, ne biçim olmuşsun” hani derken insanlar zaten seni mutlu ediyor yani. Hem kendini mutlu ediyorsun hem insanlar seni mutlu ediyor bu sporda.*

G3: *Onda yok önemli değil pek.*

G6: *Kesinlikle etkili. Mesela biraz abes olacak ama mesela bir kavgaya gittiniz. Ben kesinlikle karşıyım kavga hayvanların bile en son yapacağı şeydir. Hayvanlar eşini paylaşamaz kavga eder, hayvanlar yemeğini paylaşamaz kavga eder. Buna karşıyım ama olası bir durumda veyahut bir insanla diyaloga girdiğinde kesinlikle etkili.*

Araştırmacı: Anladım. Yani yaptığınız sporu kötüye kullanma olmuyor mu bu?

G6: *Yeri geldiğinde. Tabi ben kesinlikle buna karşıyım dediğim gibi kavgaya kesinlikle karşıyım dediğim gibi hayvanlar yapar. Hayvanlar da eşini paylaşamaz, eş için savaşır. Gerekirse ölürler veyahut yemek için yemeklerini paylaşamazlar. Biz insanız Allah bize akıl vermiş. Aklımızı kullanarak bunları rahatlıkla çözebiliriz. Kavgayla değil.*

Araştırmada yer alan müşteri kategorisindeki görüşmecilerin bedenlerini hemcinsleri ile olan ilişkilerinde etkisine dair sorulan soruda görüşmeciler iki tür cevabı vermiştir. Bu öznel bir değerlendirme olduğu için kişisel anlamlandırmalara göre değişiklik göstermesi normaldir. Fakat etkili olmadığını dile getiren G3, çoğunluğu sağlayamadığı diğer üç görüşmecinin etkili olduğunu söylemesi ile bir istisna gibi değerlendirilebilir. Çünkü diğer görüşmeciler hemcinsi olan karşı tarafa gerek idealize ettiği bedenini gerek mükemmelliği noktasında gerekse de ondan daha güçlü olma noktasında kullanmaktadır.

Görüşmede yer alan eğitmenlerin bu soruya verdikleri cevaba baktığımızda ise onların da hemcinsle olan ilişkide bedeninin etkili olduğunu düşündüklerini görmekteyiz.

G2: *Yani biriyle tartışma yaşayacaksan karşıdaki 1-0 geride başlıyor. Tatlı, güzel muhabbet ediyorsa o da illa ki güven veriyordur herhalde.*

G1: *İnanılmaz derecede etkili. Çünkü ciddi bir anlamda aurası bir yüksek oluyor.*

4.7.2. Erkek Bedeninin Karşı Cinsle Olan İlişkisi

Görüşmecilerin karşı cinsleriyle olan ilişkilerinde bedenlerinin etkili olup olmadığı, olduğu noktasında etkinin nasıl kendini gösterdiğini görebilmek adına kendilerine sorulan “Bedeniniz karşı cinsle olan ilişkilerinizde etkili midir?” ve beraberinde gelen “ Nasıl?” sorularına görüşmecilerin verdikleri yanıtlar:

G3: *Bazen önemli oluyor bazen önemsiz oluyor. Ya bazen gösteriş yapıyoruz güzel oluyor bazen de gösteriş karşı taraf sevmiyor o zaman da bir şey olmuyor.*

G4: *Yani şimdi karşı cinsle bağlı bir şey bu genelde etkili oluyor. Hani bir özelliğiniz yok ama spora gidiyorsunuz, Spor yapıyorsunuz ve ister istemez hani karşı cinsle konuşurken bir spor salonunda veya evde hani fotoğraf atabiliyorsunuz yani vücudunuzun fotoğrafını. Bu da karşı cinsi etkileme gösteriyor yani.*

G3 ve G4 etkinin olup olmamasının karşı cinsle alakalı olduğunu düşünmektedir. Ama genel beğeni algısının kaslı bir vücut olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda büyük çoğunlukta etkili olacağı kanaatindeyim.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

G5'in konuya bakış açısı ise G6'tan etkilenme noktasında ilk etapta karşı cinsle tam bir atıfla cevap olmuş fakat araştırmacının ek bir sorusuyla cevabının yönü kısmiye kaymıştır. Yani aslında o da karşı cinsin karakteristik özelliğine göre etkinin olup olmayacağını deşışebileceğini söylemiştir.

G5: *Evet tabi ki de etkilidir.*

Araya Giren G6: *Çünkü kadınlar beyne değil vücuda bakıyor.*

G5: *Aynen Kadınlar beyne değil vücuda bakıyor.*

Araştırmacı: Peki, bütün kadınlar ı vücuda bakıyor?

G5: *Hepsinin baktığını düşünmüyorum. Bazıları büyük vücuda bakmıyorlar mesela. Onu sorarak öğrendim. Sevmiyorlar büyük vücudu.*

G6 ise ilk etapta romantik bir fitnessçı eğilimi göstererek konuyu romantik bir açıdan değerlendirmiş fakat yine araştırmacının ek bir sorusuyla aslında bedeninin karşı cins ilişkide etkili olduğunu hatta bedenini karşı cinsle karşı kullandığını dile getirmiştir. Kendisinin önceden aşırı kilolu olduğunu hatırladığımızda karşı cinsle olan ilişkide kilo problemi yaşamış olması muhtemeldir.

G6: *İnsandan insana göre deşışir. Ben öyle düşünüyorum. Yani kadın beyne bakabilir, kalbe bakabilir bir erkeğin veyahut vücuduna, ilişkinin sürekliliğine, devamlılığına, sevgiye veya sadakate farklı şeylere bağlıdır bu. Ben öyle düşünüyorum. Bence erkek vücudu önemli değil insan her şeye âşık olabilir.*

Araştırmacı: Vücudunuzu karşı cinsle arşı kullandığınız oldu mu?

G6: *Tabi ki olabiliyor tabi ki. Çünkü biz bu spora para veriyoruz, boşa mı yapıyoruz?*

Çalışmada yer alan eğitmenler karşı cinsle olan ilişkide beden faktörünü nasıl değerlendirdiklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

G1: *Karşı cins de ciddi anlamda fiziksel anlamda etkileniyor. Bu bayan içinde aynı şey geçerli fit bir bayanı gördüğü zaman bir erkek de tabi ki doğal olarak fit bir bayan tercih eder. Karşılıklı duygular birbirini perçinliyor yani.*

G2: *İyidir. Yani beğenen de oluyor beğenmeyen de oluyor.*

Araştırmacı: Bu karşı tarafa bağlı herhalde biraz da.

G2: *Karşı tarafın tarzına. Kimi mesela saçlı sever kimi mesela saçsız sever kimi mesela esmer sever onun gibi. Kimi kas sever kimi kas sevmez göbek sever.*

Araştırmacı: Siz bedeninizi kullanıyor musunuz karşı tarafla olan ilişkinizde?

G2: *İlla ki.*

Eğitmenlerin de beden faktörünün etkili olduğu düşüncesini paylaşmakta olup G2'ye ekstra sorulan bedenini kullanıp kullanmama sorusu G1'a sorulmamıştır. Çünkü kendisi görüşmeciler içerisinde evli olan tek kişidir. Ayrıca kendisiyle görüşme yaptığım esnada yanımızda olan salon personelinde kaynaklı olarak herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemek için karşı cins sorusunun detayları kendisine yöneltilmemiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında yani bedeninin gerek hemcinsle gerekse de karşı cinsle olan ilişkide araçsallaştırıldığını görmekteyiz. Bu durumu Goffman'ın bir yaklaşımla açıklamak gerekirse dramaturjik adını verdiği teorisinde kendisi gündelik hayatı tiyatral bir organizasyon olarak yorumlamaktadır. "Goffman, her tür etkileşimin derinlerinde yattığına inandığı bu sürece aslında tiyatro formu olarak aşına olduğumuzu ileri sürer. Bir oyunda, oyuncular izleyiciler üzerinde onları çevreleyen dünyaya dair belirli bir izlenim yaymaya çabalar. Bu yaklaşımda, bireysel çeşitli sahnelerde rol alan oyunculardır ve davranışları oyuncular arasındaki etkileşimin sonuçlarıdır. Kişi, sahnede benliğin belli bir role uygun olarak idealize edilmiş versiyonunu sunar. Sahne arkası ise sahne önünde sunulan bu performansın çizdiği izlenimle çelişen bölüm olarak nitelendirilebilir" (Morva, 2014, s. 234-235).

Goffman'ın da belirttiği gibi erkek bedeninin öznesi gündelik hayatının bir parçası olan spor salonunda tıpkı bir gösteri yapar gibi yaptığı antrenmanında idealize noktasına taşıdığı bedeninin performansını sergilemektedir. "İlk olarak, performansın esas amacı genellikle oyuncunun özelliklerini değil, sahnelenen görevin özelliklerini ifade etmektir... en önemli amaç sundukları hizmet veya ürün

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

hakkında olumlu bir tanım yaratmaktır” (Goffman, 2014, s. 82). Bu yorumu kendimden yola çıkarak yapmakta olduğumu belirtmek isterim. Çünkü antrenmanımı salonda yapamadığım zamanlar gerilememek adına (programımın bozulmaması için) programımda yer alan hareketleri ağırlık olmadan evde yapmaya çalıştığım zamanlarda salon atmosferini tadamadığım için antrenman havasına bürünememekteyim. Eksik olan faktörlerin başında ortamda benden başka antrenman yapan kişilerin olmamasıdır. Bu durumu erkek bedenine uyarladığımda aynı hissiyatı paylaştığımızı zannediyorum. Ayrıca gözlemlerimden yola çıkarak erkeklerin salonda antrenman esnasında durduk yere tişörtlerini çıkartarak vücutlarına baktıklarına ve onlara karşı olan bakışlardan rahatsızlık duymadıklarına ki hatta bu durumdan hoşlanmalarına birden fazla kez tanık olmuştum. Bu noktada “başkalarına bir ürünün tanıtıldığı etkileşimlerde (ürün ile kastedilen öznenin erkek bedenini idealize ederek sunumuna bir atıf şeklinde), genellikle sadece sonuçta ortaya çıkan ürün gösterilecektir, onlar da tanıtımı yapan kişi hakkında ismi bitmiş, cilalanmış, ve ambalajlanmış, bir şeye dayanarak hükme varmaya yönlendirileceklerdir” (Goffman, 2014, s. 52).

4.8. Erkek Bedeninin İnşasında Beslenme Faktörü/ Beslenmenin Önemi

Sağlıklı yaşam konusunda birçoğumuzun aşına olduğu gibi birtakım kötü karbonhidrat ve yağlardan aynı zamanda glütenden (buğday içerisinde yer alan bir protein grubu) uzak durma gibi şartları sunulmaktadır. Fitness ile uğraşan ve onu ciddiye alan her sporcu ise bu sayılan şartlardan daha fazla kritere göre beslenmektedir. Fitnessi yapış amacımız ister kilo vermek ister kilo almak yani kas kazanmak olsun beslenmenin önemi büyüktür. Hatta daha ileriye giderek amaca göre yeme saatlerinde, yenilenin gramajında oynamalar yapılmaktadır. Çünkü genel bir ortalama noktasında vücudu ne şekle sokmak istersek isteyelim bunun %60-70’i beslenmeden geriye kalan %30-40’lık dilim ise spordan geçmektedir.

Araştırma katılan görüşmecilerin bu konudaki fikirlerine baktığımızda, kendilerine yöneltilen “Beslenmenize dikkat ediyor musunuz?” ve peşi sıra “Sizce beslenmenin önemi nedir?” sorularına verdikleri cevaplar:

G3: *Genellikle dikkat etmeye çalışıyorum. Bazen dikkat edemiyorum beslenmeme.*

Vücudun büyümesini istiyorsanız beslenme yapmamız gerekir. Beslenmeyi düzgün yapmadığımız zaman vücut tam olarak büyümüyor. İsteddiği protein ve karbonhidratları zaten alamıyor. O yüzden büyüyemiyoruz.

G5: *Beslenmeme dikkat ediyorum. Etmezsem bu derece büyüyeceğimi düşünmüyorum. Beslenmenin önemi sporla doğru orantıda olduğunu düşünüyorum Ne kadar iyi beslenirsen fiziksel açıdan, spor açısından o kadar da iyi olabileceğini düşünüyorum.*

G6: *Şöyle tarif edebilirim. E gerçek bir sporcu yani bu spordan anlayan gerçek bir fitnessçı veya body buildingci şunu iyi bilir ki, ağırlık kaldırmak bu işin %20’si ya da %30’unu kaplar fitness dediğimiz olayın. Yani vücut olayının, vücut yapma aşamasının. Geriye kalan % 80’lik dilim düzenli bir uyku ve düzenli bir beslenmedir. Ya şöyle söyleyim eğer çok ağırlık kaldırmayla çok vücut olsaydı bugün hamallar çok güzel kash olurdu.*

G3, G5 ve G6 beslenmelerine dikkat ettiklerini açık bir şekilde ifade ederlerken ve beslenmenin önemine dikkat çekerlerken G4 beslenmesine dikkat etmediğini zaten ne yerse yersin vücudunun onu kiloya çevirmediğini şöyle dile getirmektedir:

G4: *Beslenmeme hiç dikkat etmiyorum. İsteddiğimi yiyorum gördüğümü yiyebiliyorum yani. Yani o yüzden hani kiloda bir sıkıntı olmadığı için.*

Araştırmacı: Siz zaten kilo almaya çalışıyorsunuz.

G4: *Hıhı yani o konuda yesem bile yani direk gidiyor yani. Hemen eritiyorum.*

Araştırmacı: Sizce beslenmenin önemi ne bu fitnesssta ya da sporda?

G4: *Beslenmenin önemi yeterince protein yeterince karbonhidrat almak çok önemli tabi. Hani bu çalıştığımndan dolayı iş sebebinden dolayı spor insanın normal hayatta biraz daha disiplin istenen bir şey bu. Hani günlük öğünlerini kaçırmaman gerekiyor. Günlük yeterince öğün yemek gerekiyor. Ama biz bunu yapamıyoruz. Yapamasa da yine sporumuza devam ediyoruz yani vücudumuzu yeterince eritmek için.*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Araştırmada yer alan eğitmenlerin konuyu nasıl değerlendirdiklerine baktığımızda:

G1: Kesinlikle % 100 dikkat ediyorum. Zaman zaman kendimi ödüllendirdiğim mutlaka oluyor. Ama onun haricinde tabi ki de dikkat ediyorum. Beslenme tamamen %70 olarak görüyorum ben bunun %30 spor ve uykuya kalıyor. İstedığımız şekli alabilmemiz için spor sadece bir araç. Sıklaşma anlamında sporun ciddi anlamda faydası var. Ama bu işin yağ yakımı kısmında beslenme önemli bir rol oynuyor.

G2: Ya bazen çok kaçırıyorum bazen dikkat ediyorum Beslenmenin önemi ya şimdi sporda mesela şöyle bir şey var. Antrenmanı sağlam yaparsın, beslenmezsin, uyumazsın vücudun olmaz. Sağlam beslenirsin, sağlam uyursun, antrenman yapmazsın hepsi bence mesela hepsini sağlam yapmazsan olmaz. Beslenmede antrenman kadar uyumak kadar önemli.

G1'in bahsettiği kendini ödüllendirme faaliyeti fitnessi ciddiye alan ve beslenmesini o yönde ilerleten vücut geliştiricilerin haftada bir ya da iki kez kaçamak öğünü (cheat meal) olarak yaptığı öğündür. Bunun yapılmaması zaten vücudu bıkkınlığa ve sürdürülebilirlikten uzağa taşıyacaktır. G2'nin de dile getirdiği gibi bazen vücut bazı yasaklı şeyleri istediğinde fazla kaçırma durumları yaşanabilmektedir. Bu açıdan bu tarz kaçırmanın fazlalığının bertarafı için sözü edilen öğünde abartmadan normalde yasaklı olan örneğin bir hamburger gibi yenilebilir. Burada ölçü abartmamaktır.

4.9. Besinlerin Yetersiz Gelmesi ve Nihayetinde Takviye Kullanımı

Erkek bedeninin öznesinin bedenini idealize noktasında genel eğilimi olan iri ve kaslı vücudun inşasında gerekli olan yapı taşları vardır. Bunlar elbette vücuda göre değişiklik gösterecek oranlarda protein, temiz karbonhidrat ve yağlar, yeteri miktarda su tüketimi gibi ölçütlerdir. Fakat bir beden de gün içerisinde tüketebileceği besinler sınırlıdır. Hem bu açıdan hem de daha çabuk sonuç alabilmek adına erkekler takviyelere (supplement) başvurumaktadırlar. Vücudu şekillendirmek istediğiniz ölçüde göre takviyeler de değişmektedir. Örneğin; yağ yakımı için l-carnitine kullanırken, kilo almak için gainer kullanılmaktadır.

Araştırmada yer alan görüşmecilerin istisnasız hepsi bir şekilde supplement kullanmış ve kullanım gerekçelerini de şöyle izah etmişlerdir:

G3: Yok şu anda kullanmıyorum. Öncesinde kullandım. Gainer kullandım kilo almak için o da.

G5: Onun dışında (gainer) bir şey kullanmıyorum. Yulaf kullanıyorum o sayılırsa. Gainer kilo almak ve hızlı gelişmek için.

G6: Kesinlikle. Beslenmem şöyle benim çok fazla. Günlük yaklaşık 750 grama yakın tavuk tüketiyorum, 500 gr pilav. Tabi bunlar yine tavukgöğsü olacak başka bir şey olmayacak. Yağlı besinler olmayacak, yine pirincin de pilavın da öyle olması gerekiyor. Sabah yine yulaf tüketiyorum 200 grama yakın felan, yumurta 6 tane. Öğlen yine aynı. 4 öğün besleniyoruz. Tabi yine yeterli olmuyor 92 kiloyum. Her kiloya 0,2 gr protein gerekir. Yani bunu 2 ile çarpmanız gerekiyor. O yüzden normal bir insan için, normal bir sporcu 0,3 de çıkabilir. O yüzden şu anda kullanıyorum. Bcaa (kas inşası, kas ağrısını azaltma gibi etkiler için) kullanıyorum. Glutamin (kas onarımı için) kullanıyorum, protein kullanıyorum.

G4 ise G3 gibi öncesinde kullanmış, şu an için kullanmamaktadır. Fakat o kullanmamasının gerekçesini de sürdürülebilirliğinin olmamasına bağlamaktadır.

G4: Takviye almıyorum. Niye almıyorum diye soracak olursanız.

Araştırmacı: Evet.

G4: 6 ay yapıyorum mesela sporu. 6 ay içerisinde takviye alıyorum. Sonra 3 ay bırakıyorum e takviye boşa gidiyor yani. En azından ben de naturel yapıp gittiği yere kadar gidiyor yani. Beslenmeye çalışıyorum direk yani. Karbonhidrat, protein almaya çalışıyorum. Tavuk ve pilav daha çok yemek istiyorum.

Eğitmenlerin konuyu nasıl değerlendirdiğine baktığımızda:

G1: Besin desteği alıyorum, et yiyorum. Et yemediğim sürece tabiki de almak lazım. Supplement şöyle söyleyi, o konuyla alakalı bir açıklık getireyim. Halk arasında supplementi böyle ilaç olarak tabir ediyorlar. Kesinlikle ilaç değil, gıda takviyesi. Yani almış olduğumuz besinlerin yani işte yumurtadır, peynir altı suyu efendime söyleyeyim kırmızı et bunların özümlemiş hali. Atıyorum insan yumurta yiyemiyor ya da 10 tane yumurtayı alamıyorsun, bir ölçek proteinle o değeri karşılayabiliyorsun.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dolayısıyla vejetaryen kişilerde bu daha kolay oluyor. O bu alanda da supplement kana karışma hızıyla whey (peynir altı suyu proteini) olması dolayısıyla tercih edilebilir. Zaman zaman ben de kullanıyorum.

G2: *Takviye olmazsa olmaz. Yani niye olmazsa olmaz. Sen günde 3 kg tavuk yiyip de 3-4 su bardağı pirinç yiyemeyeceğine göre. Senin mesela günlük ihtiyacın olan 200 gr proteindir. Senin bunu yemen için nerden baksan 15-20 tane yumurta yemen lazım. Yiyemediğin için supplement kullanmak zorundasın.*

Araştırmacı: Bu doğrultuda o zaman sizin de besin desteği aldığınızı söyleyebilirim.

G2: *Tabi canım her zaman. Hiçbir zaman kesmedim ki.*

Her iki eğitmen de gıda takviyesini olmazsa olmaz olarak görmekte ve kendileri de kullanmaktadırlar. Ayrıca spor salonunun bar bölümünde yukarda söz edilen bütün takviyeler satılmaktadır. Yani esasında takviyelerin vücudu değiştirme yolunda bir katkısı olmasına karşın aynı zamanda işin içerisinde maddiyat da bulunmaktadır.

Bu konuda eklemek istediğim bir diğer nokta görüşmecilerin hiçbirinin bahsetmemiş olmasına karşın steroid meselesidir. Öncelikle nedir bu steroid? Kısaca tanımlamak gerekirse; testosteron veya temel erkeklik hormonlarının etkilerini taklit eden ilaçlardır ve hücrelerdeki protein sentezini artırarak hücreye gelişimini devam ettirmesi noktasında uyarı göndermektedirler. Esasında görüşmecilerin bundan bahsetmemelerinin nedeni teorinin yasaklanmış olmasıyla ilişkili olabilir. Salona müşteri olarak gelen görüşmecilerin bunu kullanmıyor oluşu normaldir. Ama eğitmenlerin bunu kullanabilir olmaları muhtemeldir. Çünkü vücudun belli bir kapasitesi vardır ve bir noktadan sonra büyümeyi durduracaktır. Büyümenin devamını getirebilmek için steroid kullanımı gerçekleştirilebilir. Sonuç itibarıyla hayatını bu faaliyetten kazanan biri, hazırlandığı turnuvalara zaman açısından bir kısıtlaması olduğu için kendini hazırlama noktasında başvurabilir. Fakat daha önce de belirttiğim gibi görüşmecilerden hiç biri bu faktörden bahsetmemiştir.

SONUÇ

Bu araştırma, bir alt kültür çalışmasından ziyade günümüz modern dünyasında popülaritesi artmış olan body building alanını; -araştırmacının kendisinin de fitness yaptığı durumunu göz önünde bulundurduğunda- fark edilme noktasında özellikle erkeklerin işgaline uğraması durumundan yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının söz konusu spor salonunu kullanıyor oluşu onun etnografik araştırma yapabilmesinin de önünü açmıştır.

Bu araştırmada body building yani vücut geliştirme alanında öznenin erkek bedenini genel kabul görmüş idealize formlara dayanarak nasıl inşa ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Neredeyse çalışmanın bulgularını kapsayan her bölümde bedene anolojik bir yaklaşımla mimari bir yapı gibi yaklaşım ve düşünceler bu benzetmeyle açıklanmıştır. Goffman'ın literatüre kazandırdığı dramaturjik teorisi yani gündelik hayatın tiyatrallığı, kısmileştirilerek / mekân daraltılmasına gidilerek, spor salonundaki erkek öznelerin -gerek görüşme yapılan kişilerle gerekse de gözleme tabi yapılan yorumlarla- bedenlerinin inşa süreçlerinin nasıl gerçekleştiği ortaya konmuştur. İnşa ile idealize ettikleri bedenlerini gündelik hayatlarında rutinleştirdikleri gerek spor salonunda gerek salon dışı ilişkilerde nasıl ön plana çıkardıkları da yine araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer özelliktir.

Kısacası, erkek bedeni geçmişten günümüze bir güç ilişkisi içerisinde konumlanmakta ve bugün de aynı durum geçerliliğini korumaktadır. Değişen tek şey önceden bedenün gücünün fiziğe yansımaları dikkate alınmazken bugün o fiziksel yapı idealize edilerek ve erotizmin bir nesnesine dönüştürülerek gündelik yaşamda sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1). 231-274.

Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Goffman, E. (2014). *Gündelik yaşamda benliğin sunumu*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hacısofuoğlu Közleme, İ. (2012). *Burası er meydanı: güreşte erkekliğin inşası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karaçam, M. Şahin (2015). *Vücut geliştirme alanında erkeklik kimliğinin inşasında besin desteği kullanımının yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Morva, O. (2014). Medya ve tasarım. E. S. Çakır (Ed.), *Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı ve dijital ortamda kimlik tasarımı sosyal paylaşım ağı facebook üzerine bir inceleme*. (ss. 234-235). İstanbul: Kayhan Matbaacılık .
- Talimciler, A. (2017). Futbol taraftarlığındaki erkeklik imgesi: Bucaspor-Göztepe ve Karşıyaka taraftarları üzerine bir inceleme. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1). 27-57.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Hanehalklarının Ev Dışı Gıda Tüketimlerini Etkileyen Faktörler

Ayşe DEMİREL*

Doç. Dr. Serap ÇOBAN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, İktisat Yüksek Lisans Öğrencisi

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı

ÖZET

Bu çalışmada hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörleri daha önce yapılan çalışmalar eşliğinde incelenmiştir. Çalışmalarda hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini tercih etme nedenlerinin zamandan tasarruf sağlamak, kadınların çalışıyor olması, özel gün kutlamaları, arkadaşlarla beraber vakit geçirmek, aile ile beraber vakit geçirmek, çocukların istemesidir. Ev dışı gıda tüketimini tercih etmeme nedenlerinin ise fiyatların yüksek olması, sağlık ve hijyen konusunda duyulan şüphe ve dışarıda tüketim alışkanlıklarının olmadığıdır. Ayrıca çalışma sonunda işletme sahiplerine ve bu konuda akademik araştırma yapanlara birkaç öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hanehalkı, Tüketim, Ev Dışı Gıda Tüketimi.

ABSTRACT

This news made a previously published review of the factors affecting the out-of-home food consumption of households. The reasons why households prefer out-of-home food consumption in studies are to save time, to celebrate special days, to spend time with friends, to spend time with the family. The reasons for not choosing food outside the home are the high prices, the suspicion about health and hygiene and the adoption of outside consumption habits. In addition, at the end of the study, he shared a few examples to business owners and those who researched this section.

Keywords: Household, Consumption, Out-of-Home Food Consumption.

1. Giriş

Gıda, insanoğlunun biyolojik olarak yaşamını sürdürebilmesi için en önemli ihtiyaçlarından biridir. Sanayi devriminin etkisiyle üretimlerde olan yükselişlerin ardından insanların ihtiyaç ve zevklerinde de büyük farklılıklar gözlenmiştir. Aynı zamanda küresel anlamda yaşanan nüfus artışları, ekonomik gelişmeler, göçlerin olması ve şehirlerdeki büyüme insan ihtiyaçlarında artışlara neden olmuştur. Özellikle son 50 yılda gözlenen teknolojik gelişmenin, politik engellerin azalması ve ekonomiyle beraber küreselleşme algısı ortaya çıkmıştır. (Bitrak ve Hatırlı, 2019: 51). Değişen bu alışkanlıklarla beraber, yüksek boyutlara ulaşan yiyecek içecek hizmeti veren sektörlerin ürettikleri ürün ve hizmetleri gün geçtikçe tüketme oranımız da artmaktadır.

Hanehalkı tüketim harcamalarını etkileyen faktörler temelde ekonomik, demografik, psikolojik ve sosyal faktörler olarak dört gruba ayırmak mümkün olmaktadır. Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin başında ekonomik faktörler gelmektedir. Ölçülebilen ekonomik faktörler içerisinde temel değişken gelir olmakla birlikte gelir dağılımı, fiyat ve fiyat beklentileri, faiz oranları, servet, vergi oranları, tüketici kredileri, geçmiş tüketim, ekonomik kriz ve konjonktürel dalgalanma ve diğer ekonomik göstergeler yer almaktadırlar. Gelir tüketim harcamalarının en belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Tüketim harcamaları üzerine etkisinin olduğu kabul edilen değişken demografik faktörlerdir. Bir toplumda tüketicilerin tercihlerine uygun mal ve hizmet üretilirken, tüketiciler bunların içerisinde istediklerini seçmektedirler daha açıkçası tüketici davranışlarının en önemli noktası, onların zevk ve tercihleridir. Tüketicilerin satın alma kararlarını geniş ölçüde etkileyen demografik faktörler, yaş, meslek, gelir ve cinsiyettir. Psikoloji Tüketici davranışını en çok etkileyen bilim alanlarından biridir. Psikolojideki algılama, öğrenme, benlik, kişilik ve tutum gibi pek çok konu tüketici davranışlarını etkiler. Sosyal faktörler kültürel durum, sosyal sınıflar, alt kültür etkisiyle ile aile etkisinden oluşmaktadır (Yazırlı, 2015: 4).

Dışarıda yemek yeme alışkanlığı, esasen ev dışı yiyecek ve içecek tüketiminin tamamını kapsamaktadır. Ev dışı yemek yeme alışkanlığı da yiyecek ve içecek sektörlerinin varlık sebebi olarak da görebiliriz. Bu nedenle dışarıda yemek yeme alışkanlığının altında yatan sebepler genel bir merak

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

konusu olmuştur. Bu amaçla, doğrultuda, çalışmada hanehalklarının ev gıda tüketim nedenleri yapılan çalışmalar eşliğinde incelenip, bir sonuca varılacaktır.

2. Literatür Taraması

Becker (1965), Hanehalklarının tüketim davranışlarını incelediği zaman önerisine göre, tüketilen gıda ürününün maliyeti yalnızca zaman dışı ve fiyat olmayıp bunlara ek olarak, ürünün hazırlama, pişirme ve sonrasında yapılan temizleme sürecini de içermektedir. Bunun için hanehalklarının gelir düzeyi, demografik yapısı ve zaman ihtiyacı gibi etkenler tüketim ile bağlantılıdır. Gelir düzeyi yüksek ve yoğun çalışma temposu olan hanehalklarının ev dışı gıda tüketimi sırasında zamandan tasarruf sağlayarak boş zaman oluşturmaktadır.

Redman (1980), 1972-1973 İşçi İstatistikleri Bürosu ve 1973-1974 Tüketici Harcamaları Anketi verilerini kullanarak kadınların ev dışında ve hazır gıda harcamalarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Analiz sonucunda ise gelirin hanehalklarının ev dışı gıda tüketiminde etkili olup, halkında bulunan aile fert sayısı arasında olumsuz etkisi olduğunu tespit etmiştir. Hanehalkı bireylerinde okul öncesi çocuk bulunmayan ailelerin, okul öncesi çocuk bulunan ailelere oranla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu, genç yaştaki bayanların da yaşlı bayanlara oranla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca beyaz tenli insanların siyah tenli insanlara oranla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde bulunduğunu tespit etmiştir. Araştırmanın en önemli noktası ise, hanehalkında bulunan kadınların eğitim seviyesi arttıkça, ev dışı gıda tüketiminde bulunmasında da artışların olmasıdır.

Lee ve Brown (1986), ABD Tarım Bakanlığı'nın 1977-1978 yıllarındaki 'Ulusal Gıda Anketi verilerini kullanarak hanehalklarının ev dışı gıda tüketimini araştırmışlardır. Sonuçlara bakıldığında ise gelirin artmasıyla ev dışı gıda tüketiminde de artışların olduğu gözlenmiştir. Küçük ve kırsal alanda yaşayan hanehalklarının büyük kentte yaşayanlara oranla daha az ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu ve ülkede genellikle kuzey bölgede ev dışı gıda tüketiminin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Ayrıca hanehalkında çalışan annenin olması ve eğitim düzeyinin artmasıyla ev dışı gıda tüketiminde de artışların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hanehalkında bulunan çocukların ev dışı gıda tüketiminde olumsuz etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Mccracken ve Brant (1987), yılında ev dışı gıda harcamasında restoran türü seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik faktörleri araştırmıştır. Yapılan analizler ışığında hanehalkarında bulunan bireylerin yaş ve aile reisinin emeklilik durumu ev dışı gıda tüketimini olumsuz etkilerken, zaman faktörünün olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Hanehalkının gelir seviyesi arttıkça tam servis restoran türü işletmelere yöneldiği ve kişinin zaman kısıtı olması da fast-food tarzı işletmelere yönelmesini etkilediği gözlenmiştir.

Nayga (1991), yılında yaptığı ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörleri sosyo-ekonomik ve demografik olarak ilişkilendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada etnik köken, coğrafi konum, yaş, cinsiyet ve gelirim ev dışı gıda tüketiminde önemli etkenler olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında kadınların iş gücüne katılım oranı arttıkça ev dışı gıda tüketimi de artmakta olup, hanehalkında bulunan kişi sayısı arttıkça da ev dışı gıda tüketiminin de azaldığı gözlenmiştir. Aynı zamanda gelir arttıkça ev dışı gıda tüketiminin de arttığı, küçük kentlerin de büyük kentlere göre daha az tüketimde bulunduğu belirlenmiştir.

Bayraktar ve ark. (1995) yılında yaptığı çalışmada ev dışı gıda tüketiminde fast food restoran seçimini etkileyen faktörleri incelemiştir. Gençlerin hazır yemekleri seçmesinde mekânın atmosferi, dekoru, yiyecek kalitesi, servis hızı, ulaşım kolaylığı menüdeki çeşitliliğin etkili olduğunu tespit etmiştir.

Shin (1998), 1989 yılında Amerika'da gerçekleştirilen Ulusal Panel Günlüğü verileriyle hanehalklarının ev dışı gıda tüketimini sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerini yiyeceklerin fiyatlarıyla beraber talebini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada siyah tenli insanların beyaz tenli insanlara oranla daha az beyaz et tükettiğini gözlemlemiştir. Bireylerin eğitim düzeyi ve gelirinin artmasıyla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu gözlenmiştir.

Park (2004) Kore'de bulunan fast food restoranlarını tercih eden tüketicileri dışarıda yemek yeme seçimlerine göre yararçı ve hedonik değerler olarak ikiye ayırmıştır. Yararçı tüketicilerin ekonomik,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

açlık ve kolaylık sağlamak için dışarıda yemek yemeyi tercih ederken, hedonik değerli tüketicilerin ise mutluluk, haz, arkadaşlık gibi sosyal olabilmek için tercih ettiklerini gözlemiştir.

Akbay ve Boz (2005) Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısındaki gelişmelerin hanehalkının tüketim tercihini ve aynı zamanda ülkenin tüketim yapısını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada gelir düzeyine göre beş gruba ayrılan tüketicilerin gelir düzeyleri arttıkça ev dışı gıda tüketimlerinde de artış saptanmıştır.

Ekeyılmaz (2006) Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerinden biri olan Antalya'da bulunan hanehalklarının ev dışı gıda tüketim taleplerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan hanehalklarının %65'inin ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu tespit edilmiştir. Ev dışı gıda tüketiminde bulunmayan bireylerin ise dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının olmaması, fiyatların yüksek olması, sağlık konusunda duyulan şüphelerden dolayı dışarıda yemeyi tercih etmemektedir. Ancak gıda tüketiminde bulunan hanehalklarının en önemli nedenlerinden birinin annenin çalışıyor olduğu tespit edilmiştir. Ev dışı gıda tüketiminde etkili olan diğer faktörlerin ise lokanta tarzı, servis hızı ve fiyatların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hanehalkında anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça ev dışı gıda tüketimlerinde de artışın olduğu gözlenmiştir.

Özdemir (2010), yapmış olduğu araştırmada hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini kurumsal bir bütüncül model kurmayı amaçlayarak incelemiştir. Çalışmada hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerinde 3 ana faktörün etkili olduğunu gözlemiştir. Bu kararlar ise; dışarıda yemek yemeye karar verme, yenilecek yemeğe karar verme ve yemeğin yenileceği restorana karar vermedir. Bu durumda tüketicilerin fizyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı dışarıda yemek yemek için karar verdiği gözlenmiştir.

Yazırlı (2015) Aydın'ın Nazilli ilçesindeki hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda ev dışı gıda tüketiminde bulunmayan hanehalklarının hijyen ve sağlık kuralları, maddi durum yetersizliği, alışkanlıkların olmaması gibi nedenlerinden ötürü tercih etmedikleri gözlenmiştir. Ev dışı gıda tüketiminde bulunan ailelerin ise annenin çalışıyor olması, yemeklerin damak zevkine hitap etmesi, zaman yetersizliği gibi faktörler olduğu gözlenmiştir. Ayrıca anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça ev dışı gıda tüketiminde de artışların olduğu tespit edilmiştir.

Onurlubaş ve ark. (2015) Türkiye'deki hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla, 1282 kişi üzerinde anket uygulamışlardır. Araştırma sonucuna göre ev dışı gıda tüketimlerinin en çok özel günlerde tercih edildiğini ve en çok tüketim yerinin restoran olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca kadınların çalışıyor olması ve bundan dolayı yemek yapma zamanı olmadığı için ev dışı tüketimini tercih ettiği gözlenmiştir.

Ogundari (2015) Nijerya'da yapmış olduğu araştırmada hanehalkı reisinin eğitim düzeyine oranla ev dışı gıda tüketimini incelemiştir. Araştırma sonucunda ise hanehalkında bulunan aile reisinin eğitim düzeyinin artmasıyla ev dışı gıda tüketiminde azaldığı görülmüştür. Ayrıca hanehalklarında bulunan yaşlı bireylerin genç yaştaki bireylere oranla daha az ev dışı gıda tükettiği görülmüştür.

Ertürk (2018) yapmış olduğu çalışmada hanehalklarının ev dışı gıda tüketiminde bulunma nedenlerini demografik değişkenlerle birlikte incelemiştir. Bu nedenle Türkiye'de bulunan 210 kişiye anket uygulamış ve betimsel araştırma modelini kullanmıştır. Çalışma sonucunda hanehalklarının ev dışı gıda tüketimini tercih etmenin ilk beş nedeninin; aileyle vakit geçirmek, arkadaşlarla vakit geçirmek, değişik ortamlarda bulunma isteği, özel gün kutlamaları ve eğlenmek olduğu görülmüştür.

Gönül (2019) Antalya ilinde yapmış olduğu çalışmada tüketicilerin ev dışı gıda tüketim alışkanlıklarını incelemiştir. Araştırma sonucunda ev dışı gıda tüketimlerinde etkili olan etkenler arasında marka, kalite, fiyatlar, reklam, ambalaj ve besin içeriği olduğu tespit edilmiştir. Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerine bakıldığında ise; herhangi bir sebep olmaksızın, farklı lezzet arayışları, sosyalleşebilmek için, açlığı giderebilmek, çocukların istemesi, zamandan tasarruf sağlamak olduğu gözlenmiştir. Ayrıca hanehalklarının ev dışı gıda tüketmeme nedenleri ise; alışkanlıklarının olmaması, fiyatların yüksek olması, anne evde olduğundan dolayı yemek yapma sıkıntısı olmaması, taze olmaması, tüketilen yiyeceklerin besin değerlerinin düşük olması, hanehalkının istememesi, sağlıksız bulunmasıdır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

3. Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmanın amacı, hanehalklarını tüketim harcamalarını etkileyen davranışlardan yola çıkarak, hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörleri hakkında daha önce yapılan çalışmalarını inceleyerek ortak bir sonuca varmaktır. Aynı zamanda çalışmalardan yola çıkarak gerek işletme sahiplerine, gerekse akademik araştırma yapmak isteyenler için önerilerde bulunmaktadır.

Çalışmalara bakıldığında 2000 yılı öncesinde uluslararası çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalarda ise hanehalklarının ev dışı gıda tüketimlerini etkileyen faktörler genel olarak zaman tasarrufu sağlamak, kadınların çalışıyor olması, beyaz tenli insanların siyah tenli insanlara oranla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde buldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca büyük şehirlerde yaşayan insanların küçük şehirlerde yaşayan insanlara oranla daha fazla ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu gözlemlenmiştir. 2000 yılı sonrasında ise bu faktörlere sosyal aktivitede bulunmak, çocukların istemesi, haz, özel kutlamalar, arkadaş edinebilme, ile beraber vakit geçirmek, farklı lezzet arayışları, yemeklerin damak zevkine hitap etmesi gıda faktörlerin eklendiği görülmektedir. Hanehalklarının ev dışı gıda tüketiminde bulunmama faktörlerinin ise, fiyatların yüksek olması, sağlık ve hijyen konusunda şüphe duyulması, dışarıda tüketim alışkanlıklarının olmamasıdır.

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörler arasında yer alan ekonomik nedenlerde bulunan fiyat etkeninin ev dışı gıda tüketimini önemli bir ölçüde etkilemektedir. Fiyatların yüksek olması sebebiyle hanehalklarının ev dışı gıda tüketiminde bulunmamaktadır. Gelir gerçeği ile karşılaştıracak olursak eğer, gelirin artması ev dışında gıda tüketimlerini olumlu etkileyerek fiyat gerçeğini ortadan kaldırmaktadır. Demografik faktörlerde yer alan yaş, gelir ve cinsiyet etkenleri ön plana çıkmaktadır. Yaş etkeni arttıkça ev dışı gıda tüketiminde bir azalma görülmektedir. Gelir etkeninde ise gelir arttıkça ev dışı gıda tüketimlerinde de bir artış görülmektedir. Cinsiyet etkeninin ise çalışan kadınlar şekline etkilediği gözlemlenmektedir. Çalışan kadınların bulunduğu hanehalklarında da ev dışı gıda tüketimlerinde bir artış gözlemlenmiştir. Psikolojik faktörlerde ise kişilik, benlik, tutum, algılama, öğrenme etkenleri bir arada tutularak ev dışı gıda tüketimlerini etkilediği gözlemlenmiştir. Arkadaş ve ailelerle zaman geçirebilmek, özel kutlamalar, damak zevkine hitap etmesi, eğlenmek, sosyal aktivite yapmak istemektedir. Yani, kişinin kendini mutlu etmesi diyebiliriz. Sosyal faktörlerde ise kültürel durum, sosyal sınıflar gibi etmenler ön plana çıkmaktadır. Beyaz tenli insanların siyah tenli insanlara oranla daha fazla ev dışı tükettiği kültürel bir etken iken, şehirde yaşayanların kasaba hayatındaki hanehalklarından daha fazla ev dışı gıda tükettiği görülmesi ise bir sınıf etkeni olmaktadır.

Buradan hareketle, işletme sahiplerinin tüm gelir grubuna yer alan hanehalklarına hitap etmesi ve çocuklu ailelere bebek sandalyesi, oyun alanı gibi ortam sunmaları önerilmektedir. Ayrıca reklamın da etkili olduğu ve günümüz koşullarında yayılmış olan sosyal medya üzerinden işletmelerinin farklı özelliklerini ön planda tutularak tüketicileri etkilemeye çalışabilirler.

KAYNAKLAR

- Akbay, C. ve Boz, İ. (2005). *Kahramanmaraş'ta ailelerin ev ve ev dışı gıda talebi ve tüketici davranışlarının ekonometrik analizi*, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(1), 122-131.
- Bayraktar, M., Babekoğlu, Y. ve Salman, M. (1995). *Tüketicilerin fast food restoran tercihlerini etkileyen faktörler*, Ankara: A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No: 1400
- Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time, *The Economic Journal*, 75(299), 493-517.
- Ekeyılmaz S. (2006). *Antalya ilinde ev dışı gıda talebi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ertürk, M. (2018). Tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenleri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 1203-1224.
- Lee, J. Y. ve Brown, M. G. (1986). Food Expenditures at Home and Away From Home in the United States A Switching Regression Analysis, *The Review of Economics and Statistics*, 68(1), 142-147.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Gönül, S. (2019). *Antalya ilinde hane halklarının ev dışı gıda tüketim düzeylerinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Enstitüsü, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Mc Cracken, V. A. ve Brandt, J. A. (1987). Household consumption food away from home: total expenditure by type of food facility, *American Journal of Agricultural Economics*, 69(2), 274-284.
- Nayga, R. M. (1991). *Analysis of socio-economic and demographic factors affecting food away from home consumption*, Doktora Tezi, Texas A&M University, Agricultural Economics.
- Ogundari, K., Aladejimokun, A. O. ve Arifalo, S. F. (2015). Household Demand for Food Away From Home (FAFH) in Nigeria: The Role of Education, *The Journal of Developing Areas*, 49(2), 247-262.
- Onurlubaş, E., Doğan, H. G. ve Gürler, A. Z. (2015). Türkiye'de ev dışı gıda tüketiminin durumu ve tüketici eğilimleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 917-924.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: kuramsal bir model önerisi, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218-232.
- Redman, B. J. (1980). The impact of woman's time allocation on expenditure for meals away from home and prepared foods, *American Journal of Agricultural Economics*, 62(2), 234-237.
- Park, C. (2004). Efficient or enjoyable? Consumer values of eating-out and fast-food restaurant consumption in korea, *Hospitality Management*, 23, 87-94.
- Shin, S. K. (1998). *A nested logit model of the determinants of away-from-home food consumption*, Doktora Tezi, Oregon State University, Agricultural and Resource Economics.
- Yazırlı, N. (2015). *Ev Dışı Gıda Tüketimini Etkileyen Faktörler: Nazilli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Konum Analizi Becerisi Açısından Yeterliliği

Ayşe ÜNALMIŞ*

Ali MEYDAN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma, 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Programının konum analizi becerisi açısından yeterliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler doküman incelemesi aşamalarına göre analiz edilmiştir. İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanında doğrudan verilen konum analizi becerisinin, Kültür ve Miras, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında harita kullanma ve mekân algılama becerilerinin alt boyutu olarak verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programının bir öğrenme alanında doğrudan, üç öğrenme alanında başka becerilerin alt boyutu olarak konum analizi becerisi ile ilgili ünite ve kazanımlara yer verilmiş olması programın bu beceriye yeterli düzeyde yer verdiği sonucunu ortaya koyabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı; Öğrenme Alanı; Konum Analizi.

ABSTRACT

This study aims to reveal the adequacy of the Social Studies Course Program, which was updated in 2017, in terms of position analysis skills. The data of the research conducted by adopting the qualitative research approach was obtained through document analysis. The data obtained from the research were analyzed according to the document review stages. It has been concluded that the position analysis skill, which is given directly in the People Places and Environments learning area, is given as the sub-dimension of the skills of using maps and perception of space in the learning areas of Culture and Heritage, Production, Distribution and Consumption, Global Connections. The fact that the Social Studies Curriculum includes units and acquisitions related to position analysis skill as a sub-dimension of other skills in three learning areas directly in one learning area may reveal that the program includes this skill sufficiently.

Keywords: Social Studies Curriculum; Learning Area; Location Analysis.

1.Giriş

Eğitim kurumlarının temel işlevi XXI. Yüzyıl dünyasında etkili ve etkin vatandaş olabilmek için gerekli olan bilgi, beceri ve değerlerin öğrenciye kazandırılmasıdır. Bu bilgi, beceri ve değerlerin önemli bir bölümü ilköğretim kurumlarında özellikle Sosyal Bilgiler derslerinde kazandırılmaya çalışılır (Safran, 2015: 5).

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) tarafından 1992 yılında, bu kavrama kapsamlı bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanım şöyledir (Savage ve Armstrong, 2004: 11-12): “Sosyal Bilgiler, sosyal ve beşerî bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programında, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra, matematik ve doğa bilimlerinden de içerikle ilişkili olarak faydalanarak sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar”. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere Sosyal Bilgiler çeşitli disiplinleri bünyesinde harmanlayan bir derstir. Bu disiplinlerden birisi Coğrafyadır. Araştırmalar coğrafyaya ait konuların öğretiminde beş temel kavramı önemli görmektedir. Bu kavramlar; konum, yer, yerler arasındaki ilişkiler, göç ve bölgelerdir. Bunların içerisinde konuma bağlı coğrafi bilgiler önemli bir yer tutmaktadır (Aksoy ve Akbaba ve Kılcan, 2019: 371). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi’nin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine göre Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2018). Bu amacın gerçekleştirilmesi açısından coğrafi içerikli konular sosyal bilgiler eğitiminde önemli bir işleve sahiptir. Çünkü bütün sosyal olaylar bir mekânda gerçekleşmekte, doğrudan veya dolaylı olarak mekânsal etkilere sahip olmaktadır (Öcal, 2008: 379-380).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sosyal bilgiler dersi becerilerinden kanıt kullanma, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, harita okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama Coğrafya dersi becerilerindedir. Coğrafya öğretim programında yukarıda belirtilen becerilerden başka coğrafi gözlem, arazide çalışma, coğrafi sorgulama, zamanı algılama da yer almaktadır. Coğrafya öğretim programında harita becerisi olarak geçen harita okuryazarlığı becerisi harita üzerinde konum belirleme, harita üzerine bilgi aktarma, amacına uygun harita seçme, haritalardan yararlanarak hesaplamalar yapma, mekânsal dağılışı algılama, haritayı doğru şekilde yorumlama, taslak haritalar oluşturmayı içerir. Bununla birlikte küre ve atlas kullanma becerisi de coğrafi beceriler içerisinde yer alır. McClure (1992) tarafından belirlenen harita becerilerinden ilköğretim düzeyinde verilmesi gereken altı beceriden bir tanesi de konum ve koordinat belirleme becerisidir. Eğitimdeki çağdaş değişimleri ve gelişmeleri dikkate alan ülkemiz, bireyin günlük yaşamda çeşitli nedenlerle ihtiyaç duyduğu konum analizi becerisini, MEB 2017 yılında Hayat Bilgisi dersinde mekânı algılama becerisinin temel bir alt becerisi olarak kazandırmayı amaçlamış, Sosyal Bilgiler Öğretim Programına beceri olarak eklemiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim programında Konum Analizi becerisi, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında doğrudan becerilerdendir. Bu öğrenme alanı işlenirken konum analizi becerisi ile birlikte doğal çevreye duyarlılık değeri ve mekânı algılama, harita kullanma, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinileceği belirtilmiştir.

Bu araştırmanın amacı, 2018 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programının konum analizi becerisi açısından yeterliliğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır.

- (i) 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?
- (ii) 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?
- (iii) 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?
- (iv) 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?

2.Yöntem

Bu çalışmada, nitel veri toplama araçlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. O’leary (2004) doküman incelemesinin, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Doküman incelemesi yöntemi, fiziksel kaynakların sınırlarını belirlemek, kategorize etmek, araştırmak ve yorumlamak için kullanılan teknikler olarak tanımlanmaktadır (Payne 2004: 60). Araştırma verilerinin kaynağını Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurumunun web sayfasında yer alan Sosyal Bilgiler Programı ve 2020-2021 eğitim öğretim döneminde ücretsiz olarak dağıtılan Sosyal Bilgiler 4., 5., 6. ve 7. sınıf ders kitapları oluşturmaktadır. Verilerin Analizi Araştırmada, nitel veri toplama araçlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman analizi aşamaları kullanılmıştır. Doküman analizi aşamaları; dokümanlara ulaşma, özgünlüğü (orijinalliği) kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme ve verileri kullanmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). İlk aşamada konuyla ilgili Talim Terbiye Kurumunun web sayfasında yer alan Sosyal Bilgiler Programından ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın ücretsiz olarak dağıttığı ders kitaplarından yararlanılmıştır. İkinci aşamada ulaşılan kaynakların orijinal olup olmadığı edilmiştir. Dokümanları anlama basamağında araştırmanın problemi dikkate alınarak 2018 güncel Sosyal Bilgiler Programı incelenmiştir. Elde edilen verilerin analiz edildiği dördüncü aşamada örneklem seçilmiştir. Çalışmanın veri kaynaklarını Sosyal Bilgiler Programı ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ders kitapları oluşturduğundan, ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Kategori geliştirme aşamasında, amaca yönelik programın öğrenme alanları, üniteleri ve kazanımları kategori olarak belirlenmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

3. Bulgular

Bu bölümde, Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın dağıttığı Sosyal Bilgiler ders kitaplarının konum analizi becerisine ne kadar yer verdiği incelenmiş ve elde edilen bulgular tablolar aracılığıyla ortaya konulmuştur.

3.1. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?

Sosyal bilgiler 4. sınıf programı ve ders kitabında konum analizi becerisine ilişkin veriler Tablo 1'de verilmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere gibi 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde İnsanlar, Yerler ve Çevreler ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanında herhangi bir yerin konumu, yaşadığımız yerin krokisini çizme, yaşadığımız yerin coğrafi özelliklerini tanıma, doğal afetlere hazırlıklı olma gibi konulara; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında dünya üzerinde çeşitli ülkeleri tanıma ve ülkemizin komşularıyla ilişkilerini kavramaya yönelik konularına yer verilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Programı Ve Ders Kitabında Konum Analizi Becerisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım
İnsanlar Yerler ve Çevreler	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yönlerimiz Yaşadığım Yer Doğal Afetlere Olalım	Hazır SB.4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur. SB.4.3.2. Günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizer SB.4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur. SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
Küresel Bağlantılar	Küresel Bağlantılar	Ülkeleri Tanıyalım Türk Cumhuriyetleri	SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır. SB.4.7.2. Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.

3.2. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?

Sosyal bilgiler 5. sınıf programı ve ders kitabında konum analizi becerisine ilişkin veriler Tablo 2'de verilmektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere gibi 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Mezopotamya ve Anadolu Uygarlıklarının insanlık tarihine katkıları, çevremizdeki doğal varlıklar ile tarihi mekan, nesne ve eserler gibi konulara; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında haritalar üzerinde yaşadığımız yer ve çevresinin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklanması, iklimin insan faaliyetlerine etkisine, çevremizdeki doğal ve beşeri özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkisi ve çevremizde etkili olan afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenleri konularına; Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında çevremizdeki ekonomik faaliyetler, çevremizdeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekler, çevremizdeki ekonomik faaliyetlerin insanların sosyal hayatları üzerindeki etkisi konuları; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yaşadığımız yerin ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çevremizin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerinin rolü, çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğeleri konularına yer verilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 2. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Programı Ve Ders Kitabında Konum Analizi Becerisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım
Kültür ve Miras	Geçmişe Yolculuk	Uygarlıkları Tanıyoruz Ülkemizin Güzellikleri	SB.5.2.1. Somut kalıntılarından yola çıkarak kadim uygarlıkların insanlık tarihine katkılarını fark eder. SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.
İnsanlar Yerler ve Çevreler	İnsan ve Çevre	Haritalar Ne Diyor? İklimin Yaşamımıza Etkisi Nüfus ve Yerleşme Neden Oldu?	SB.5.3.1. Haritalar üzerinde yaşadığı bölgenin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklar. SB.5.3.2. Yaşadığı bölgede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar SB.5.3.3. Bölgesindeki doğal özellikler ile beşeri özelliklerin nüfus ve yerleşim üzerindeki etkilerini ilişkilendirir. SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
Üretim Dağıtım Tüketim	Ekonomi ve İnsan İlişkileri	Yaşadığımız Yer ve Çevremizdeki Ekonomik Faaliyetler Çevremizdeki Meslekler Ekonomik Faaliyetler ve Sosyal Hayat	SB.5.5.1. Yaşadığı bölgenin ekonomik faaliyetlerini belirler. SB.5.5.6. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıtır. SB.5.5.2. Çevresindeki faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.
Küresel Bağlantılar	Bu Dünya Hepimizin	Barışa Giden Yolculuk Geçmişten Geleceğe Armağan: Ortak Miras	SB.5.7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.

3.3. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?

Sosyal bilgiler 6. sınıf programı ve ders kitabında konum analizi becerisine ilişkin veriler Tablo 3’de verilmektedir. Tablo 3’de görüldüğü üzere gibi 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri, İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimler, Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler, Türkler’in Anadolu’yu yurt edinme süreci, tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel, ve ekonomik

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ilişkilerdeki rolü konuları; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında konum ile ilgili kavramları kullanarak kıta, okyanus ve ülkemizin coğrafi konumu, Türkiye'nin temel fiziki özelliklerini harita üzerinde inceleme, Türkiye'nin temel beşeri coğrafya özelliklerini haritalar üzerinde gösterme ve dünyanın farklı doğal ortamlarındaki iklim özellikleri konuları; Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında ülkemizin ekonomik faaliyetleri konusuna; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri, ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri, ülkemizin sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel özelliklerine bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rol konularına yer verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Programı Ve Ders Kitabında Konum Analizi Becerisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım
Kültür ve Miras	<i>Tarihe Yolculuk</i>	Orta Asya'da Kurulan İlk Türk Devletleri İslamiyetin Yayılışı Türkler'in İslamiyeti Kabulü Yeni Yurt Anadolu İpek ve Baharat Yolu	SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar. SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder. SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder. SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.
İnsanlar Yerler ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	Coğrafi Konumu Öğreniyorum Türkiye'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri Türkiye'nin Beşeri Coğrafya Özellikleri Dünyada İklim ve Yaşam	SB.6.3.1. Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar. SB.6.3.2. Türkiye'nin temel fiziki coğrafya özelliklerinden yer şekillerini, iklim özelliklerini ve bitki örtüsünü ilgili haritalar üzerinde inceler. SB.6.3.3. Türkiye'nin temel beşeri coğrafya özelliklerini ilgili haritalar üzerinde gösterir. SB.6.3.4. Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur
Üretim Dağıtım Tüketim	Üretiyorum Tüketiyorum Bilinçliyim	Kaynakların Ekonomisindeki Yeri	Ülke
Küresel Bağlantılar	Uluslararası İlişkilerimiz	Türk Cumhuriyetleri ve Komşu Ülkelerle İlişkiler Ülkemizin Ekonomik İlişkileri Ülkemizin Üstlendiği Uluslararası Roller	SB.6.5.1. Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir. SB.6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. SB.6.7.2. Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder. SB.6.7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

3.4. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programının ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının konum analizi becerisi bakımından yeterliliği nasıldır?

Sosyal bilgiler 7. sınıf programı ve ders kitabında konum analizi becerisine ilişkin veriler Tablo 4’de verilmektedir. Tablo 4’de görüldüğü üzere gibi 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış süreci, Osmanlı Devletinin fetih siyaseti, Avrupada’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devletini değişime zorlayan süreçler konuları; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yerleşmeyi etkileyen faktörler, Türkiye’de nüfusun yoğun ve seyrek olduğu yerler ve göç nedenleri ve sonuçları konuları; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında Türkiye’nin ilişkide bulunduğu ekonomik bölge ve kuruluşlar konularına yer verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Programı Ve Ders Kitabında Konum Analizi Becerisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım
Kültür ve Miras	<i>Türk Tarihinde Yolculuk</i>	Osmanlı Devletinin Kuruluşu Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devletine Etkileri	SB.7.2.1. Tarihsel olay ve yorumlara dayanarak Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar SB.7.2.2. Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder. SB.7.2.3. Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.
İnsanlar Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	Yeryüzünde Yaşam Nüfusumuz Nedenleri ve Sonuçlarıyla Göç	SB.7.3.1. Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. SB.7.3.2. Türkiye’de nüfusun dağılımı etkileyen faktörlerden hareketle Türkiye’nin demografik özelliklerini yorumlar. SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır
Küresel Bağlantılar	Ülkeler Arası Köprüler	Biz de Varız	SB.7.7.2. Türkiye’nin ilişkide olduğu ekonomik bölge ve kuruluşları tanıır.

4.Tartışma Sonuç ve Öneriler

Sosyal bilgiler dersinin özel amaçlarından biri bireylerin yaşadığı çevre ile dünyanın genel ve coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleridir. Bu amacı gerçekleştirmek için Coğrafya biliminden yararlanmaktadır. Nitekim sosyal bilgiler disiplinlerinden bir tanesi de coğrafyadır. Coğrafya biliminin temel kavramlarından yer, yön, konum, insan ve çevre ilişkisi, bölge vb. terimlerin önemi açıktır. Sosyal Bilgiler dersinin çevresini ve dünyayı tanıyan ve çevresine duyarlı vatandaşlar yetiştirmesinde coğrafya biliminin katkısı çoktur. Coğrafya bilimi ile öğrencilere kazandırılan önemli bir beceri de harita becerisidir. Bu beceri içerisinde harita üzerinde konum belirleme, harita üzerine bilgi aktarma, amacına uygun harita seçme, haritalardan yararlanarak hesaplamalar yapma, mekânsal dağılışı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

algılama, haritayı doğru şekilde yorumlama, taslak haritalar oluşturma yer almaktadır. Coğrafya dersi becerilerinden harita becerileri içerisinde bulunan konum belirleme becerisi sosyal bilgiler öğretim programında konum analizi biçiminde yerini almıştır. Harita becerileri ile ilgili anahtar kavram ve sorular vardır. Bunlar içinde “Nerede?” sorusunun karşılığı Coğrafyada kavram olarak “Konum”dur. (Aksoy, Akbaba ve Kılcan, 2019: 374) Dünyanın neresinde olursa olsun insanlar, yaşadıkları mekân hakkında bilgi edinmek isterler. Bu yüzden de konum analizi becerisi öğrenciler için çok faydalıdır. Coğrafya biliminin temel kavramları ve harita becerilerinden konum analizi becerisi Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla ilköğretimden itibaren öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma da 2017 yılında güncellenen sosyal bilgiler öğretim programında, konum analizi becerisine ne düzeyde yer verdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmada elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programında yer alan İnsanlar Yerler ve Çevreler ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Bu sınıfta herhangi bir yerin konumunu tarif etmek, yaşadığımız yerin krokisini çizmek gibi doğrudan konum analizi becerisine yönelik konulara yer verilirken yön kavramı, yön bulma yöntemlerinden söz edilmiş; yaşadığımız yerin coğrafi özelliklerini tanıırken haritalardan yararlanılmıştır. Küresel Bağlantılar öğrenme alanında dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıırken bu ülkelerin haritalarından, ülkemizin komşularıyla ilişkilerini kavrarken ilgili ülkelerin haritalarından yararlanılmıştır.

Program sarmal bir yapıya sahip olduğu için 4. sınıfta konum analizi ile ilişkili öğrenme alanlarına, konulara ve kazanımlara 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Programında da yer verilmiştir. Bu sınıf programında Kültür ve Miras öğrenme alanında Mezopotamya ve Anadolu Uygarlıklarının insanlık tarihine katkıları, çevremizdeki doğal varlıklar ile tarihi mekan, nesne ve eserler gibi konulara değinilirken haritalarından; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında haritalar üzerinde yaşadığımız yer ve çevresinin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklanması, iklimin insan faaliyetlerine etkisine, çevremizdeki doğal ve beşeri özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkisi ve çevremizde etkili olan afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenleri konularına değinilirken çeşitli haritalardan; Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında çevremizdeki ekonomik faaliyetler, çevremizdeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekler, çevremizdeki ekonomik faaliyetlerin insanların sosyal hayatları üzerindeki etkisi konularına değinilirken haritadan; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yaşadığımız yerin ve çevremizin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerinin rolü, çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğeleri konularına değinilirken ekonomik ilişkimiz olan yerler ve ortak miras öğelerimizin nerede olduğu bilgilerinden yararlanılmıştır.

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri, İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimler, Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler, Türkler’in Anadolu’yu yurt edinme süreci, tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel, ve ekonomik ilişkilerdeki rolü konularına değinilirken çeşitli haritalardan; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında konum ile ilgili kavramları kullanarak kıta, okyanus ve ülkemizin coğrafi konumu, Türkiye’nin temel fiziki özelliklerini harita üzerinde inceleme, Türkiye’nin temel beşeri coğrafya özelliklerini haritalar üzerinde gösterme ve dünyanın farklı doğal ortamlarındaki iklim özellikleri konularına yer verilirken coğrafi konum kavramından ve çeşitli haritalardan; Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında ülkemizin ekonomik faaliyetleri konusuna yer verilirken göreceli konum kavramından yararlanılmış; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri, ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri, ülkemizin sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel özelliklerine bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rol konularına yer verilmiştir.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı içinde Kültür ve Miras; İnsanlar, Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında konum analizi becerisi ile ilgili konu ve kazanımlara yer verilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış süreci, Osmanlı Devletinin fetih siyaseti, Avrupada’daki gelişmelerle bağlantılı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olarak Osmanlı Devletini değişime zorlayan süreçler konularına yer verilirken çeşitli haritalardan; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yerleşmeyi etkileyen faktörler, Türkiye’de nüfusun yoğun ve seyrek olduğu yerler ve göç nedenleri ve sonuçları konularına yer verilirken haritalardan yararlanılmış; Küresel Bağlantılar öğrenme alanında Türkiye’nin ilişkide bulunduğu ekonomik bölge ve kuruluşlar konularına yer verilmiştir.

Yeni güncellenen Sosyal Bilgiler programında öğrenme alanlarından dördünde (İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Kültür ve Miras, Üretim, Dağıtım ve Küresel Bağlantılar) doğrudan veya dolaylı olarak konum analizi becerisini kazandırmaya çalışıldığı görülmektedir. 4.sınıfta konum analizi becerisi ile ilgili 6; 5.sınıfta 11; 6.sınıfta 14; 7.sınıfta 7 kazanım yer almaktadır. Kazanımlardan 14’ü İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında; 11’i Kültür ve Miras öğrenme alanında; 4’ü Üretim Dağıtım Tüketim öğrenme alanında; 9’u Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yer almaktadır. Konum analizi becerisinin doğrudan verildiği öğrenme alanı olan İnsanlar, Yerler ve Çevre aynı zamanda bu beceriye ait en fazla kazanıma sahiptir.

Programda konum analizi becerisinin temelini oluşturan harita, konum, coğrafi konum, mutlak konum, göreceli konum, enlem, boylam, koordinat, jeopolitik, yer, çevre,bölge, iklim, ölçek, vb. birçok konu ve kavrama yer verilmiştir. Konum analizi becerisini bireylerde kazandırmak bireylerin günlük hayatlarında uygulama alanı bulabilecekleri bir beceri olması açısından önemlidir. Bu anlamda bu beceriye ait kavramların bilgi düzeyinde öğretilmesi yeterli olmayacaktır. Konum ve Koordinat öğretiminde ise öğrenciler büyük sorun yaşamaktadır. Okullarda genellikle konum ve koordinat öğretimi yapılırken harita ve kürelerden yararlanılmaktadır. Fakat bunlar çok soyut kalmakta ya da okullarda bulunan haritalar konunun anlatılmasında eksik kalmaktadır. Bu yüzden öğrencilerin bu konunun öğretilmesi için değişik materyallerin kullanılması gerekmektedir. Bunun için öğretmenlerin özellikle günümüz teknolojisinden yararlanılarak yapılan paket programlara hakim olması gerekmektedir. Bu noktada coğrafi bilgi sistemleri olarak belirtebileceğimiz bu alanların öğretmenlere hizmetiçi eğitimle, öğretmen adaylarına lisans eğitimi süresince kazandırılması önem arz etmektedir. (Aksoy, Akbaba ve Kılcan, 2019: 381). Böylece konum analizi becerisinin öğrencilerde davranış haline getirilmesi kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy B., Akbaba B., Kılcan, B. (2019). *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi*, Pegem Akademi, Ankara.
- McClure, R.W. (1992). A Conceptual Model for Map Skills Curriculum Development Based Upon A Cognitive Field Theory Philosophy, Oklahoma State University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Oklahoma.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). İlkokul ve Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu(4, 5, 6, 7. Sınıf), [http://mufredat.meb.gov.tr// Program Detay.aspx?PID=354](http://mufredat.meb.gov.tr//ProgramDetay.aspx?PID=354) adresinden 08.08.2019 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- NCSS (1992). What is social studies?. (Erişim: 19/05/2018), https://www.learner.org/workshops/socialstudies/pdf/semi_on8/8.WhatIsSocialStudies.pdf
- Öcal, A. (2007). Sosyal Bilgiler Dersinde 6. Sınıf Öğrencilerinin Mekansal Biliş Becerilerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara
- Payne, G., & Payne, J. (2004). Key Concepts in Social Research. London: Sage Publications. s.60
- Safran M (2015), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi, Ankara
- Savage, T.V., Armstrong, D.G. (2004). *Effective Teaching in Elementary Social Studies*. Fifth Edition. New Jersey: Pearson-Merril Prentice Hall
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ana Dili Türkçe Olmayan İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin İki Dillilik Olgusuna Yönelik Görüşleri (İğdir Örneği)

Ayşenur ECE YAPILCAN*

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU**

*Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, YTÖ Yüksek Lisans

**Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Bu araştırma İğdir ili Merkez Evcî Köyü'nde öğrenim gören ve ana dilleri Kürtçe olan ortaokul öğrencilerinin iki dillilik olgusuna ve Türkçeye dair görüşlerini belirlemek için yapılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Araştırmanın grubunu 2020- 2021 eğitim- öğretim yılında İğdir ili Merkez Evcî Köyü'nde öğretim görmekte olan 8 tane 7. Sınıf, 7 tane 8. Sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin hepsi İğdir Merkez Evcî Köyü'nde doğup büyümüşlerdir. Öğrencilerden 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formunu doldurmaları istenmiştir. Ortaya çıkan görüşlerden elde edilen veriler incelenerek kodlanmıştır. Her bir öğrenciye "K" kodu verilmiş, öğrenciler "K1, K2, K3..." olarak sıralanmıştır. Sonra veriler yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda öğrencilerin ana dilleri olan Kürtçe ve sonradan öğrendikleri Türkçe arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim olduğu görülmüştür. Öğrencilerin hepsi okul çağına gelip okula başlayana kadar sadece ana dilleri olan Kürtçe konuşmuşlardır. Evlerinde ve ev dışı sosyal yaşamlarında baskın olarak Kürtçe, sınırlı da olsa Türkçe konuşulduğunu duymuşlardır. Türkçeyi ilkokula başladıklarında öğretmenlerinin yardımlarıyla, öğretmenlerini dinleyerek, sınıf arkadaşlarıyla sürekli Türkçe konuşmaya çalışarak öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Türkçe öğrenirken konuşmada ve dinlemede çok zorlanmadıklarını ancak okuma ve yazmada çok zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun sonrasında okulda hep Türkçe, evde ve okul dışı sosyal yaşamlarında Kürtçe konuşmaya devam ettikleri öğrenilmiştir. Bunun neticesi olarak öğrenciler zorunlu olarak iki dilli olmuşlardır. İki dil için de eşit becerilere sahiptirler demek yanlış olur. Öğrencilerin birçoğu kendilerini Kürtçe daha iyi ifade ettiklerini anlatmışlardır. Türkçe konuşurken bazen bazı kelimeleri bilmedikleri ve kod değiştirimi yaptıkları görülmüştür. Bu kod değiştirimi hem Kürtçe hem de Türkçe olarak yapılmaktadır. Bunun da hem Türkçede hem de Kürtçede kelime değişimlerine, çeşitli kelime bozulmalarına ve zamanla dilde yozlaşmalara neden olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin Türkçeye alıştıkları çünkü okul yaşamının Türkçe yaşamı olduğu görülmektedir. Okulda Türkçeye adapte olmanın zor olmadığını Türkçenin yaşamlarının bir parçası olduğunu söylemişlerdir. Türkçe konuşmadan önce çok zaman zihinsel tasarılarının Türkçe olduğunu, Kürtçe konuşmalar yapacakları zamanlarda ise düşüncelerini Kürtçe olarak tasarladıklarını ifade etmişlerdir. Heyecan, sevinç, korku, öfke gibi duygularını ani olarak belirten ünlemleri buldukları ortamdaki dile göre kullandıkları görülmüştür. Evde Kürtçe ünlemler kullanırken okulda Kürtçe ünlem kullanmamaya dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Dil tercihleri sorulduğunda akademik alanda yani okulda Türkçeyi, bunun dışında kalan yaşamlarında Kürtçeyi seçmek istedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ana dili, iki dillilik, Türkçe öğretimi.

Views of Bilingual Secondary School Students, Whose Mother Tongue Is Not Turkish, Regarding the Case of Bilingualism (Sample of İğdir)

ABSTRACT

This research was carried out to determine the opinions of secondary school students whose mother tongue is Kurdish and studying in İğdir province's Central Evcî Village on bilingualism and Turkish.

Qualitative research method was used in the study. Qualitative data were obtained through a semi-structured interview form. The group of the research consists of 8 students at grade 7th and 7 students at grade 8th students studying in the Central Evcî Village of İğdir in the academic year of 2020-2021. All of the students were born and raised in İğdir Merkez Evcî Village. Students were asked to fill in a semi-structured interview form consisting of 12 questions. The data obtained from the opinions revealed(?) were analyzed and coded. Each student was given a "K" code, and the students were listed as "K1, K2, K3...". The data are then interpreted.

As a result of the research, it was seen that there was a close relationship and interaction between the students' mother tongue, Kurdish, and the Turkish that they learned later. All the students spoke only Kurdish, their mother tongue, until they reached school age and started school. They learned Kurdish when it was spoken

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

predominantly at home and outside of the home, and Turkish was spoken to a limited extent. They stated that they learned Turkish when they started primary school with the help of their teachers, by listening to their teachers, and by constantly trying to speak Turkish with their classmates. They stated that while learning Turkish, they did not have much difficulty in speaking and listening, but they had great difficulties in reading and writing. After that, it was learned that they always speak Turkish at school and Kurdish at home and outside of school. As a result, the students were necessarily bilingual. It would be wrong to say that they have equal skills for both languages. Many of the students stated that they expressed themselves better in Kurdish. While speaking Turkish, it has been observed that they sometimes do not know some words and switch the code. This code-switching is made in both Kurdish and Turkish. It has been observed that this causes word changes in both Turkish and Kurdish, various word corruption and degeneration in the language over time.

It is seen that students are used to Turkish because school life is Turkish life. They stated that it is not difficult to adapt to Turkish at school, and that Turkish is a part of their lives. Before speaking Turkish, they stated that their mental plans were Turkish for a long time, and when they were to speak in Kurdish, they stated that they designed their thoughts in Kurdish. It was observed that they used exclamations that suddenly express their emotions such as excitement, joy, fear, and anger according to the language in their environment. They stated that they were careful not to use Kurdish exclamation at school while using Kurdish exclamation at home. When asked about their language preferences, it was seen that they wanted to choose Turkish in the academic field; that is, at school, and Kurdish in their daily lives.

Keywords: mother tongue, bilingualism, teaching Turkish.

1. Giriş

Dil insanların kendilerini ifade etmek, bilgi alışverişinde bulunmak için sonsuz sayıda kapsayıcıdan oluşan, bu kapsayıcıların çeşitli sembollerle kullanıldığı karmaşık bir sistemdir. Dilbilimsel olarak dil Martinet'e göre insan tecrübelerinin kültürden kültüre farklı şekillerde, anlamlı sessel anlatım parçalarına ayrıştırılmasını sağlayan iletişim aracıdır.

Bireylerin iletişimini sağlayan, kendine ait çeşitli kuralları bulunan, bu kurallarla yenilenen, değişen, gelişen bir varlık, toplumsal bir iletişim kaynağıdır. Bu nedenle dil insanların yaşayışında, düşünüşünde ve değişiminde başrolde dir. Dil, bireylerde hem fiziksel, hem dilsel hem de toplumsal olarak vücut bulur. Bu üç birleşimi ve daha nicelerini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Özellikle toplumların yekvücut olmalarını sağlayan, onları fikir, yaşayış ve kültürel olarak birleştiren unsur şüphesiz dildir. İnsandan ve toplumdan kaynaklanan yine insan ve toplumdan beslenen dil, sosyal, kültürel, milli ve toplumsal bir yapıdır. İçinde bulunulan kültürden ayrı düşünülemez. Dili insanlar taşır. Bu da çok zaman kültür vasıtasıyla olur. Günlük yaşamda devamlı kullanılan bu vasıta toplumların kültürünü oluşturmaktadır. Dilden yoksun bir kültür bulunmamaktadır. Kaplan (2001) bu ilişkiyi Kültür ve Dil adlı eserinde; dil onu konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eder diye anlatmaktadır. Dilde oluşturulan söylemler o dili konuşan topluma ve kültüre aittir.

2. Ana Dili

Ana dili bilinçli bir öğrenim olmaksızın edinilen, bireyin en iyi bildiği, en çok kullandığı, doğduğu andan itibaren çevresinde konuşulan dildir. Ana dili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Aksan 1975: 285).

Ana dili bireyin aslında doğrudan annesinden öğrendiği dildir. Bireyin kültürüne, sosyal çevresine, ailesine dair izler taşıyan ve aynı zamanda kültürünü oluştururken o kültüre adapte olmasını sağlayan ışık unsurudur. Bireyin ana dilinin adlandırılması için doğduğu yerin coğrafi olarak konumu önemlidir. Kişinin o bölgede doğup büyümesi gerekir. Burada karşımıza etnik köken çıkmaktadır. Bireyin içinde doğup büyüdüğü ailenin dili ne ise ana dili de odur. Fakat farklı etnik kökenden anne babaya sahip olan bireyler için durum farklıdır. Kürt anne ve Türk anneden doğan bireyin Türkçe konuşulan bir aile ortamında büyümesi bireyin ana dilinin Kürtçe olduğu anlamına gelmez. Bireyin ana dili bu durumda Türkçedir. Aynı ailede aktif şekilde Kürtçe konuşulduğunda bireyin ana dili Kürtçedir diyebiliriz.

Ana dili edinimi kendiliğinden, belli bir çaba göstermeden gerçekleşir. Aslında bu bir dil öğrenme değildir. Her insan doğuştan bir dil öğrenme potansiyeli ile doğar. Nasıl ki insan bedeni günden güne gelişip değişiyorsa dil de tıpkı böyle gelişir. En başlarda içsel ve örtük olarak zorunlu olarak oluşan dil, zamanla dış etmenlerin vasıtasıyla dışa vurulur. Bu dışavurum sırasında bireyler içinde

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

buldukları ailenin, kültürün diliyle şekillenmeye başlar. Dilin kültürel araçlarla kendiliğinden nakledilmesi aslında bireyin içinde bulunduğu topluluğun getirdiği bir zorunluluktur.

3. İki Dillilik

İki dillilik birden fazla dilde söyleneni anlayabilme ve anladığını aktarabilmedir. Bireylerin iki ayrı dile sahip olması veya her iki dilde de anlayıp anlatabilmesini karşılayan iki dillilik, bir ana dil vir de sonradan öğrenilen dilden oluşmaktadır.

TDK iki dilliliği iki ayrı dile sahip olma veya iki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olma'' olarak tanımlar (TDK, 1998). Bu dillerden biri ya da ilk edinileni ana dili diğeri ise sosyo-kültürel çevreden, eğitim yoluyla veya başka sebeplerle öğrenilen ikinci dildir.

İkinci dili öğrenmek sadece akademik amaçlarla öğrenilmez. Yeni bir kültürel yapıyı içselleştirmeyi gerektirir. İkinci dilin öğrenildiği sırada belli bir program ve plan gereklidir. Gelişigüzel ve yarım yamalak, temelsiz öğrenilen ikinci dil bireylerde özellikle çocuklarda birçok dil problemlerine neden olacaktır.

İki dillilikte bir dilin diğerine oranla daha baskın olması olasıdır. Birey her iki dile hakim olsa da mutlaka biri ağır basar. İki dilli bireylerde kişi sahip olduğu iki dilin de sözcük dizimi özelliğini aktif tutmaktadır. Yani iki dilli kişiler her kavram için genellikle iki dile ait olan iki ayrı şekil kullansa bile bu sözcükleri aynı kavram sistemine bağlayabilmektedir. İkinci bir dilin etkisi sonucunda gelişen anlam değişimleri hem sözcüklerde hem de ifadelerde kendini gösterebilmektedir (Boeschaten, 1998:1).

İki dillilik çok kültürlü yapının bir boyutudur. Çok dillilik, çok kültürlü toplumların bir özelliğidir (Lindberg, 2011). Türkiye'nin çok uluslu yapısı düşünüldüğünde iki dillilik hatta çok dillilik kavramlarının ülkemizde görülmesi çok da ütopyik değildir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ana dili Zazaca, Arapça ve Kürtçe olan, okul çağından itibaren Türkçe öğrenmeye başlayan çok sayıda iki dilli birey bulunmaktadır (Kesmez, 2015).

Çalışmanın gerçekleştiği Iğdır'da da bireyler Kürtçe dil mantığıyla Türkçe konuşmaktadırlar. Çavuşoğlu (akt. Aydın, 2013:659), ilk öğrenilen dilin her zaman ikinci ve sonradan öğrenilen dilden baskın olduğunu ve sonradan öğrenilen ikinci dilin, birincinin yüzeysel tercümesi gibi olduğunu söylemiştir. Bireylerin bildiği iki dilde de eşit becerilere sahip olmaları aslında onlar için mutlaka avantajlı bir durumdur. Ama iki dilden birinde çok iyi olup diğerinde çok yetkin olamamak çeşitli sorunlara sebep olmaktadır. Alpöge, eğitim- öğretim aşamasında karşılaşılan problemlerin en önemli nedeni olarak bireylerin ana dillerini iyi öğrenememeleri olarak görür (Alpöge, 2014).

Araştırmamızda ana dilleriyle eğitim dilleri farklı olan öğrencilerin yaşadıkları zorlukları belirlemek ve bu zorluklara dikkat çekmek amaçlanmıştır. Okul çağına kadar sadece ana dili olan Kürtçeyi kullanmış Türkçe bilmeyen bu öğrencilerle ilgili araştırmamızda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Araştırma kapsamında iki dilli katılımcıların en çok zorlandıkları dil öğrenme alanları hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. Araştırma kapsamında ana dili Türkçe olmayan katılımcıların Türkçe öğrenmeye karşı görüşleri nelerdir?
3. Araştırma kapsamında iki dilli katılımcıların iki dilli olmalarının ana dillerine ve Türkçeye etkilerine dair görüşleri nelerdir?

Alanyazına bakıldığında ana dilleri ile eğitim dilleri farklı olan iki dilli öğrencilerle ilgili çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Demirdöven ve Okur'un (2017) Duisburg/ Essen Üniversitesindeki iki dilli Türkçe öğretmeni adaylarının iki dilliliğe karşı görüşlerini ele aldıkları çalışmalarında Türkçe öğretmeni adaylarına temel dil becerileriyle ilgili sorular yöneltilmiş ve öğrencilerin birçoğunun iki dilliliği avantaj olarak gördükleri, iki dilli olmanın çeşitli sorunlara da yol açtığı, Almanya'daki Türklere Almanca ve Türkçe öğretimi sırasında dil becerileri bağlamında sorunlar yaşandığı ortaya konmuştur. Kızıltaş'ın (2019) ana dilleri ile eğitim dilleri farklı olan ilkökul öğrencilerinin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerini araştırdığı doktora tezinde ana dili Türkçe olan öğrencilerin okuduğunu anlama düzeylerinin ana dili Kürtçe olan iki dilli öğrencilerin okuduğunu anlama düzeylerinden yüksek çıktığı görülmüştür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkel, Savaş ve Savaşçı'nın (2014) ana dili Türkçe ve Kürtçe olan öğrencilerin yazmaya karşı tutumlarını inceledikleri çalışmalarında ana dili Kürtçe olan öğrencilerin Türkçe yazma becerisine yönelik tutumlarında ana dili Türkçe olanlara göre bir olumsuzlukları olmadığı görülmüştür. Gözüküçük'ün (2015) ana dili Türkçe olmayan iki dilli ilkököl öğrencilerinin ilk okuma yazma sürecinde karşılaşılan sorunlarının araştırıldığı çalışmada anadili Türkçe olmayan ilkököl birinci sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmenlerinin ilkökuma yazma öğretimi hazırlık aşamasında, sesi hissetme ve tanıma aşamasında, seslerden heceler, kelimeler, cümleler ve metin oluşturma aşamasında, iletişim boyutunda karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde çıkmıştır.

Yöntem

Araştırma nitel modeldedir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. (Yıldırım ve Şimşek,2008:39) Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Verileri toplamak için uzman görüşü alınarak 12 sorudan oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış olup elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Katılımcıların her birine “K” kodu verilmiş, katılımcılar “K1, K2,K3...”şeklinde sıralanmıştır. Bulgular frekans değerine göre sıralanmıştır. Araştırmanın örneklemini 2020- 2021 eğitim- öğretim yılında Iğdır ili Merkez Evcı Köyü'nde öğrenim görmekte olan 8 tane 7.sınıf, 7 tane 8.sınıf öğrencisi oluşturmaktadır.

Bulgular

1.Türkçeyi nerede, ne zaman ve nasıl öğrendiniz? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Okulda	15	100	K1:Türkçeyi okulda öğrendim.1.sınıfa başladığımda öğretmenimin yardımıyla öğrendim. K5: Okula gelene kadar Türkçe az bir şey anlıyordum ama konuşmıyordum.

Tablo 1. 2.Kürtçeyi nerede, ne zaman ve nasıl öğrendiniz? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evde	15	100	K4:Doğduğumda öğrendim galiba. Nasıl öğrendiğimi bile bilmiyorum. K12:Kendimi bildim bileli Kürtçe konuşuyorum..

Tablo 2.3.Evinizde hangi dil konuşulur? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Kürtçe	13	86,6	K8:Evde aile büyüklerimiz hep Kürtçe konuşur. Ben ve kardeşlerim ödev yaparken Türkçe konuşuyoruz. K:11:Annem Türkçe bilmediği için evimizde Kürtçe konuşuruz.
Türkçe	2	13,3	K7:Evde Kürtçe konuşmuyoruz. Çünkü küçük kardeşlerim Kürtçe

Tablo 3. 4.Türkçede kendinizi ifade ederken zorlanır mısınız? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evet	8	53,3	K2:Evet, duygularımı anlatırken özellikle Türkçe anlatmakta zorlanırım. K5:Normal şeyleri anlatabilirim bazen bazı kelimeleri aklıma getiremiyorum. Yani zorlanıyorum.
Hayır	7	46,6	K7:Hayır zorlanmam. Türkçede kendimi daha rahat anlatabilirim. K3:Tabii ki Türkçede daha iyi ifade ederim.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 4. 5.Kürtçede kendinizi ifade ederken zorlanır mısınız? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evet	7	46,6	K6: Evet zorlanırım.
Hayır	8	53,3	K7:Hayır zorlanmam daha rahat hissederim.

Tablo 5. 6.Düşüncelerinizi ifade etmeden önce hangi dilde tasarlıyorsunuz? Niçin? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Kürtçe	2	13,3	K8:Kürtçe tasarlarım.
Türkçe	5	33,3	K9:Türkçe çünkü düşüncelerim hep Türkçedir.
Türkçe konuşacaksam Türkçe Kürtçe konuşacaksam Kürtçe	8	53,3	K3:Türkçe konuşacaksam Türkçe tasarlarım. Türkçe kelimeler aklıma gelir.

Tablo 6. 7.Konuşmalarınızda düşündüğünüz ama Türkçe olarak ifade edemediğiniz şeyler oluyor mu? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evet oluyor.	8	53,3	K1:Evet. O durumlarda Kürtçesini kullanırım.
Hayır olmuyor.	7	46,6	K7:Hayır, Türkçe ifade edebilirim.

Tablo 7. 8.Heyecanlı, öfkeli, sevinçli olduğunuz durumlarda ani tepkileriniz hangi dilde oluyor? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Kürtçe	2	13,3	K7:Genelde Kürtçe oluyor. K3:Şaşkınlığın dili olmaz ama Kürtçe söylerim.
Türkçe	4	26,6	K9:Bilinçsiz olarak Türkçe kullanırım. Hep öyleydi.
Okuldaysam Kürtçe Evdeysen Türkçe	9	60	K1:Okuldaysam Türkçe dışarda ya da evdeysen Kürtçesini kullanırım.

Tablo 8. 9.Kendinizi hangi dilde ifade etmeyi tercih edersiniz? Niçin? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Kürtçe	6	40	K11: Kürtçe çünkü daha kolay.
Türkçe	5	33,3	K13:Türkçe çünkü daha iyi konuşuyorum.
Hem Kürtçe Hem Türkçe	4	26,6	K14:Her ikisiyle de ifade edebilirim. Bir tercihim yok.Yerine göre değişir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 9. 10. Türkçede dikte yaparken zorlanır mısınız? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evet	2	13,3	K7:Evet yazı yazarken zorlanıyorum.
Hayır	12	80	K3:Öğretmeninsöylediklerini yazarken zorlanmam.
Bazen	1	6,6	K5:Bazen bazı kelimeleri yazarken zorlanırım.

Tablo 10. 11.Kendinizi yazılı olarak ifade etmeniz gerekse hangi dili tercih edersiniz? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Türkçe	15	100	K8:Türkçe yazmak isterim. Kürtçe nasıl yazılır bilmem.

Tablo 11. 12. Her iki dil için de yeni öğrendiğiniz bir kelimeyi zihninize kodlarken diğer dilden yardım alır mısınız? Öğrencilerin soruya verdikleri yanıtlardan alıntılar ve sıklıkları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Kategori	f	%	Cevaplar
Evet	4	26,6	K1: Evet bilmediğim bir kelimeyi ilk duyduğumda diğer dildeki karşılığıyla eşleştiririm.
Hayır	5	33,3	K15:Hayır iki dil birbirine benzemiyor. Yardım almam.
Karşılığını bulamazsam Türkçe söylerim	3	20	K3:Aklıma gelmezse ya da bilmiyorsam cümlede Türkçesini söylerim.
Karşılığını bulamazsam Kürtçe söylerim	3	20	K15: Bilmiyorsam Kürtçesini söylerim. ‘‘Anne bana nan verir misin?’’ gibi. (Nan: Ekmek)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada İğdır Merkez Evcı Köyü Ortaokulu’nda öğrenim görmekte olan 15 öğrenciden görüş alınmıştır. Öğrencilerden 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formunu doldurmaları istenmiştir.

Öğrencilerin hiçbiri ilkokula veya okul öncesi eğitime başlayana kadar Türkçe bilmemektedir. Öğrenciler aile bireylerinin nadiren Türkçe konuştuğunu, Türkçeyi televizyon ve internet sayesinde tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Ama evlerde konuşulan dil Kürtçedir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğrencilerin iki dilli bir yaşama sahip oldukları söylenebilir. Türkçe ile okul dışında pek haşır neşir olmayan bu öğrencilerin Türkçede gelişme göstermelerini beklemek boşuna bir çaba olacaktır. Klatter-Famer (1996) Türk çocuklarının Hollanda ilköğretim okullarında başarı oranlarını araştırmış ve başarı ile ana dil becerileri arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Okul başarısı en yüksek olan öğrencilerin hem Türkçe hem Hollandacada başarılı oldukları görüşmüştür (Aktaran: Yağmur, 2007:65).

Diğer yandan ana dillerinin yanında televizyon, internet gibi ortamlarda Türkçe ile iletişimde olmaları ana dilleri Kürtçeyi olumsuz etkilemiştir. Ama Cummins’ in (1979) Eşik Kuramına göre iki dillilik dilsel gelişimde aslında olumsuz etki oluşturmamaktadır. Aksine iki dilli bireylerin bilişsel alanlarda daha başarılı oldukları görülmüştür. Fakat Cummins’ e göre her iki dil doğru zamanda ve doğru şekilde öğrenildiğinde iki dilli bireyler, tek dilli bireylere göre bilişsel alanda daha avantajlıdır. Ayrıca sonradan öğrenilen dilde geline seviye ana dili ile aynıdır (Aktaran: Ağırman, 2019:30).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Öğrencilerin verdikleri cevaplardan da anlaşıldığı üzere ana dilleri olan Kürtçeyi tam olarak bilmediklerinden Türkçeye de tam olarak hakim olamamaktadırlar.

Öğrencilerin birçoğu düşündüğü ama Türkçe olarak ifade edemedi durumlarda ana dillerine başvurumaktadırlar. Ana dillerinden bire bir çeviri yapmaktadırlar. Türkçede anlamını bilmedikleri durumlarda da aynı yöntemi kullandıkları görülmektedir. Alkaya (2007:44), Doğan Aksan'ın tam çevirme sözcükler olarak ifade ettiği kavramı, orijinaline sadık kalınarak alıcı dildeki karşılığıyla tercüme edilmesi olarak tanımlamaktadır. Meselâ, Türkçedeki yüz suyu dökmek deyimini Farsçadaki “ab-ı ruy rihten” deyiminin birebir aktarılmasından doğmuştur. Yine “ölü mevsim” Fransızca “morte saison”dan; kapak kızı (cover girl), kurbağa adam (frogman), yuvarlak masa toplantısı (round table meeting) gibi ifadeler ise İngilizceden Türkçeye birebir aktarılan kavram tercümeleridir” (Alkaya, 2007: 44).

Bu ifadeler dillerin yapısına uygun düşmese bile çok kullanıldıklarından dolayı her iki dil (Kürtçe-Türkçe) konuşucuları için de yadırganmamaktadır. Hatta birçok kişi tarafından her iki dilin de bozulduğu fark edilmemektedir.

Örneğin; Kürtçede “Saçı gelmek” deyimini aslında Türkçedeki saç uzamaktır. Kürtçede “Saçım çok uzamış” cümlesi “Pore min pır hat” olarak söylenmektedir. Cümledeki “hat” eylemi gelmek demektir. Kürtçe konuşucuları Kürtçeden Türkçeye bire bir çeviri yaptıklarından ifadeyi Türkçeye çevirdiklerinde “saç gelmek” olarak söylemektedirler. Kasap'ın (2015) Tür-Kürt iki dilli öğrencilerde ana dil bozumuyla ilgili çalışmasında ve Özkara'nın (2014) iki dilli ve tek dilli ilkökul çağı öğrencilerinin kelime dağarcığı çalışmasında iki dilli öğrencilerin ana dilleri ile ikinci dilleri arasında aktarım yaptıkları ortaya konmuştur.

Öğrencilerin kullandıkları ünlemlerde mekan ve zaman kavramlarının önemli olduğu görülmektedir. Okuldayken Türkçe kullanmaya çalışmaları Türkçe sosyal becerilerinin de geliştiğini göstermektedir. Ancak aile bireyleri, komşuları, sosyal çevrelerinde Kürtçe ünlemler kullandıkları görülmektedir. Türkçeyi daha geniş alanlarda kullanan öğrencilerin Türkçeyi daha iyi konuştuğu bir gerçektir.

Genellikle Kürtçe konuşan öğrenciler ise kendilerini Kürtçe ifade etmek istediklerini, Türkçelerinin yeterli olmadığını düşündükleri ortadadır. Öğrencileri sosyal çevrelerinde konuşulan baskın dilde konuşurken kendilerini daha rahat hissetmektedirler. Bu da bize aslında bir dilin başarılı bir şekilde konuşulabilmesinin dilin ne oranda hayatımızda olduğunun önemini açık şekilde göstermektedir.

Bireylerin kendilerini ifade etme ve kimlik oluşturma süreçleri çeşitli etmenlerle gerçekleşmekte ve tam burada kültürün etkisi karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin evde Kürtçe, okulda Türkçe konuşmaları bunun göstergelerindedir.

Öğrencilerin kendilerini yazılı olarak ifade etmek için Kürtçeyi seçmedikleri görülmektedir. Kürtçenin yazı dilini hatta alfabesini bilmediklerini dile getirmişlerdir. Kürtçede standart bir yazı dilinin bulunmaması, Kürtçe konuşurlarının akademik düzeyde Kürtçe bilmemeleri ana dillerinde yazılı anlatımlarını engellemiştir. Bunun yanında öğrencilerin çoğunlukla Kürtçe konuşanlarının Türkçe dikte yaparken zorlandıklarını belirtmeleri ana dilinde sahip olamadıkları yazma becerisinin ikinci dillerini gerçekten etkilediğini göstermektedir. Kan ve Hatay'ın (2017) İki dilli ilkökul öğrencilerinin dikte ve yazma becerisini araştırdıkları çalışmalarında iki dilli öğrencilerin yazma becerilerinin gelişmediği ve geride kaldığı ortaya konmuştur.

Ana dili olarak Türkçeden farklı bir dil konuşulan yerlerde görev yapan öğretmenlere Türkçe öğretimi konusunda çeşitli eğitimler verilebilir. Bu konuda özellikle okul öncesi ve ilkökul öğretmenleri eğitilmelidir. Öğrencilerin Türkçeyi ikinci bir dil olarak öğrenebilmesi için farklı yöntemler kullanılmalı ve teknolojik destek sağlanmalıdır. Özellikle dört temel dil becerisi üzerinde durulmalı ve öğrencilere Türkçeyi doğru, akıcı ve güzel kullanma becerisi kazandırılmalıdır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Ağırman, F. (2019). İki dilli ortaokul öğrencilerinin Türkçe öğrenimleri üzerine bir değerlendirme (Batman örneği).
- Aksan, D. (1975), Anadili, *Türk Dili Dergisi*, 31(285), 423-434.
- Alkaya, E. (2007). İki dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine geçen kavram tercümelere, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 2(2).
- Alpöge, G. (2014). İki dilli çocukların dil gelişimi. *Turkophone*, 1(1), 5-13.
- Aydın, İ. S. (2013). İki dilli Türk öğrencilerin yazılı anlatım becerilerine yönelik bir durum çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).
- Boeschoten, H. (1998). İki dilli ortamda kavram karışması (Conceptual confusion in a bilingual environment). *Dogan Aksan Armagani*, 1-5.
- Demirdöven, G. H. ve Okur, A. (2017). İki dilli Türkçe öğretmeni adaylarının iki dillilik olgusuna yönelik görüşleri (Duisburg/Essen Üniversitesi örneği). *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 774-805.
- Gözükcük, M. (2015). Anadili Türkçe olmayan ilkokul öğrencilerine ilkokuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri.
- Kan, M. O., Hatay, F. (2017). İki dilli ilkokul öğrencilerinin dikte ve yazma becerisi.
- Kaplan, M. (2001). *Kültür ve dil* (Vol. 95). Dergâh Yayınları.
- Kasap, S. Türkiye’de Kürt-Türk çift dilli öğrencilerde ana dil bozumu ile ilgili bir örnek olay çalışması. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 67-81.
- Kesmez, A. (2015). İki dillilik, Zazaca-Türkçe iki dilli akademisyenlerde dil kullanımı ve tercihler. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 157-165.
- Kızıldaş, Y., Kozikoğlu, İ. (2020). İki dilli öğrencilerin okuduğunu anlamada yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri: bir durum çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1568-1584.
- Lindberg, I. (2011). Çok dilli eğitim: İsveç’ten bir perspektif. M. Carlson, A. Rabo ve F. Gök (Edt.), *Çokkültürlü toplumlarda eğitim*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özkara, Y. (2014). Temel eğitime başlayan iki ve tek dilli çocukların Türkçe sözcük dağarcığının karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 265-277.
- TDK, (1998). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara.
- Türkel, A., Savaş, B., Savaşçı, H. S. (2014). Anadili Türkçe ve Kürtçe olan 4. sınıf öğrencilerinin yazmaya karşı tutumlarının karşılaştırılması. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(9), 1011-1022.
- Yağmur, K. (2007). İki dilli çocukların dil becerilerinin ölçümü ve eşik kuramı. *Dil Dergisi*, (135), 60-75.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

I. Habeşistan Hicretine Katılan Kişilerin Cinsiyet, Kabile, Yaş ve Meslekleri Üzerinden Değerlendirilmesi

Barış ÖZTÜRK*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

ÖZET

Hız Muhammed (s.a.v.), nübüvvet ile görevlendirildikten sonra insanları önce gizli, sonra ise açık olarak İslam'a davet etmeye başlamıştır. Müşriklerin bu duruma karşı tepkileri ilk başlarda alay ve aşağılama şeklinde gerçekleşmişken, Müslüman olan kimselerin sayılarında artışın yaşanmasıyla birlikte durumdan tedirgin olmaya başlamışlardır. Daha sonra da onların takip ettiği metotlarını değiştirerek yerini işkence ve zulme bıraktıklarını görüyoruz. Burada da kendilerini savunamayacak, kabileleri ya da aşiretleri olmayan özellikle kölelere ağır eziyetler gerçekleştirmişlerdir. Bu durumun dayanılmaz bir hal almasıyla birlikte İslam dinini kabul edenlere Hz. Peygamber, eliyle işaret ederek Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye buyurmuştur. Bu durum Müslümanların Habeşistan'a hicret etmeleri için almış oldukları ilk ve kesin emir olup, nübüvvetin beşinci yılının Recep ayında(m. 615) I. Habeşistan hicreti gerçekleşmiştir.

Birinci Habeş hicretine katılan kimselerin, beşi kadın, on ikisi erkek olmak üzere toplam on yedi (bazı kaynaklarda on sekiz) kişiden ibaret oldukları kaynaklarda kaydedilmektedir. Bunlar: "Osman b. Affan ve hanımı Rukiyye, Ebû Huzeyfe b. Utbe ve hanımı Sehle bint Süheyl, Zübeyr b. Avvam, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Ebû Seleme ve hanımı Ümmü Seleme, Âmir b. Rebîa ve hanımı Leylâ bint Ebû Hasme, Süheyl b. Beydâ, Abdullah b. Mesud, Ebû Sebre ve eşi Ümmü Gülsüm bint Süheyl b. Amr ve Osman b. Maz'un"dur.

I. Habeşistan hicretine katılanların Kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında cinsiyet, yaş, kabile ve meslekleri üzerinden yaptığımız değerlendirmelerde, Kureyş'in zulmünden kaçan bu insanların kölelerden aksine hep hür olduğuna, zengin ve ileri gelen ailelere mensup oldukları dikkati çekilmiştir. Bununla birlikte 20-40 yaşları arasında yani orta yaş grubunda yer aldıkları görülmüştür. Dönemin kaynakları incelendiğinde bu kişilerin hitabet yeteneklerinin kuvvetli olduğu, güzel ve temiz elbiseler giyindikleri ve mis kokular süründükleri gibi bilgiler yer almaktadır. Bu gönderilen grubun bize daha sonra yapılacak olan büyük bir hicret hakkında Habeş kralı Necaşi ile görüşerek, onu bilgilendirmek için Hz. Peygamber tarafından bizzat gönderilmiş elçilik heyeti olabilecekleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hicret, Habeşistan, Necâşi, Müşrikler, Müslümanlar.

ABSTRACT

Hız Muhammad was sent as a prophet after, he started to invite people to Islam, first secretly and then openly. While the reaction of the polytheists to this situation was in the form of ridicule and humiliation at first, they started to be uneasy with the increase in the number of Muslims. Later, we see that they changed their methods and gave way to torture and cruelty. Here, too, they perpetrated heavy persecution, especially on slaves who could not defend themselves and did not have tribes or tribes. This situation had become unbearable. In The End, Hz. Muhammad advised those who accepted his invitation to emigrate to Abyssinia. This was the first and final order that Muslims had taken to emigrate to Abyssinia, whereupon in the month of Recep of the fifth year of nubuvvet I. The hijra of Abyssinia took place.

It is recorded in the sources that the participants of the first Abyssinian hijra consisted of seventeen people, five of whom were women and twelve of whom were men. They are "Osman b. Affan and his wife Rukiyye, Ebû Huzeyfe b. Utbe and his wife Sehle bint Süheyl, Zübeyr b. Avvam, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Ebû Seleme and his wife Ümmü Seleme, Âmir b. Rebîa and his wife Leylâ bint Ebû Hasme, Süheyl b. Beydâ, Abdullah b. Mesud, Ebû Sebre and his wife Ümmü Gülsüm bint Süheyl b. Amr and Osman b. Maz'un".

In the evaluations we made regarding gender, age, tribe and profession of those participating in Abyssinia migration, it was pointed out that these people who escaped from the persecution of the Quraysh were always free and belonged to wealthy and prominent families. However, it was observed that they were between the ages of 20-40, that is, in the middle age group. When the sources of the period are examined, it is revealed that these people had strong rhetoric skills, they wore nice and clean clothes, and they smelt. Therefore, the first group to go there to negotiate with King Necaşi of Abyssinia to emigrate, It has been emphasized that they may have been sent by the Prophet.

Keywords: Emigration, Abyssinian, Necâşi, Polytheist, Muslims.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1. Giriş

Hız. Muhammed'in yoğun tebliğ faaliyetleri neticesinde Müslümanların Mekke'deki sayısının artması ve çevre kabilelerden İslam dinine katılımlar olması gibi olumlu gelişmeler; İslamiyetin henüz başında alaycı ve aşağılayıcı bir tavır takınan müşrikleri endişelendirmiş ve durumlarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Neticede onların inananlara baskılarını daha da arttırmaları bilhassa kabileleri tarafından dinlerinden dönmeleri konusunda ağır baskıya maruz kalan ilk Müslümanların can güvenlikleri konusunda endişe duymalarına neden olmuştur.

Ashabının uğradığı her türlü baskı ve zulümleri ortadan kaldırmaya gücü yetmeyen ve yaşam endişesi nedeniyle sahabelerden bazılarının dinlerini terk etmeleri ihtimalinden endişelenen Hız. Muhammed, kabileleri içerisinde himayesiz kalan Müslümanlara hicret etmeleri önerisinde bulunmuştur.

Bu durum müslümanların hicret etmeleri için aldıkları ilk ve kesin emir olurken, 615 yılında gerçekleşen hicrete baktığımızda Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Maz'un ve Zübeyr b. Avvam gibi kabilelerinin önde gelen kimselerin isimlerini görüyoruz. Bununla birlikte I. Habeşistan hicretine katılan kimseler hakkında kabile, yaş ve meslekleri üzerinden yapılan literatür taramasında, hitabet yeteneklerinin kuvvetli olduğu, güzel ve temiz elbiseler giyindikleri ve mis kokular süründükleri gibi bilgiler yer almaktadır. Buda bize, gönderilen grubun bize daha sonra yapılacak olan büyük bir hicret hakkında Habeş kralı Necaşi ile görüşerek, onu bilgilendirmek için Hız. Peygamber tarafından bizzat gönderilmiş elçilik heyeti olabilecekleri üzerinde düşündürmüştür.

2. İLK VAHİYDEN HABEŞİSTAN HİCRETİNE MEKKELİ MÜŞRİKLER İLE GENEL DURUM

Hız. Muhammed peygamberlik vazifesi ile görevlendirildikten sonra halkı İslam dinine davet etmeye başlamıştır. Bu görevini açık davet yapılmasını emredilene kadar üç yıl boyunca gizli olarak sürdürmüştür (İbni İshak, 1988: 200-201; İbni Sa'd, 2016: 199; İbn Kayyim, 1989: 59). Bu süre zarfında öncelikle inandığı, güvendiği ve İslamiyet'i kabul edeceğini bildiği kişileri İslam'a çağırmıştır. Bu sayede "ilk Müslümanlar" diye tabir ettiğimiz Hız. Hatice, Hız. Ali, Zeyd b. Harise ve Hız. Ebubekir gibi kimseler ihtida etmiştir (Altun, 1996: 50).

Tebliğ ilk yıllarında Hız. Muhammed'e karşı Mekke'nin önde gelen kimselerinin oluşturduğu bir muhalefet söz konusudur. Bilhassa amcası Ebu Leheb ve Ebû Cehil'in onun davet ve toplantılarını sabote etmek istemeleri, ona muhalefetin en yakın akrabaları üzerinden yapıldığını göstermektedir. Tebliğ faaliyetlerinin ilk dönemlerinde Hız. Peygambere yöneltilen eziyetler, psikolojik baskılar ve toplumdan ilişkilerini engelleme olarak ifade edilebilir. Ayrıca Hız. Muhammed'e muhalefetin başlangıçta yumuşak olduğu, görmezlikten gelindiğini görmekteyiz (İbni Hişam, 2016: 339-340, 367; İbn Kayyim, 1989: 59-61; İbni İshak, 1988: 207; Öztürk, 1988: 47-48). Fakat almış olduğu vahiyler sonucunda Mekkeli müşriklere karşı göstermiş olduğu tepki yani putların hedefe alınması ve atalarının dinlerine karşı göstermiş olduğu tutumu Mekkeli müşriklerin davranışlarını değiştirmesine neden olmuştur.

Mekkeli müşrikler amcası Ebu Talib'in Hız. Muhammed'i himayesi altına almasıyla ilk esnada zayıf kimselere yaptıkları baskıları Hız. Peygamber'e uygulayamamışlardır. Fakat kendisinin davetinden vazgeçmeyeceğini anlayarak birkaç kez Ebu Talib'e gelerek yeğenin, putlarına dil uzattığını, dinlerini yok saydığını ve babalarını sapıklıkla itham ettiğini ifade etmişlerdir. Hatta bir defasında güzelliği ve yakışıklılığı ile ünlenmiş Ümare b. Velid'i evlatlık olarak kendisine vermeyi, karşılığında da Hız. Muhammed'i alarak ortadan kaldırmayı bile düşünmüşlerse de Ebu Talib bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine Mekkeli müşrikler, İslam'ı yeni kabul eden Müslümanlara baskı ve şiddet uygulamaya karar vermişlerdir (İbni Hişam, 2016: 331-337; İ. Hasan, 2011: 112; Hamidullah, 1993: 303; Altun, 1996: 51-52). Bununla birlikte bütün Müslümanlar, başta Hız. Muhammed olmak üzere eziyet ve işkencelere maruz kalmışlardır.

Hız. Muhammed ve Ashabına yapılan işkencelerle ilgili bilgiler İslam Tarihi kaynaklarında yeterince açıklanmıştır. Mekkeli müşriklerin gittikçe artan baskı ve eziyetleri karşısında Hız. Muhammed evine çekilmek durumunda kalırken, Ashabında el-Erkam'ın evini davet maksadıyla kullanmak suretiyle (İbni Hacer, 2011: 28) burada eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bazen Mekkeli müşriklerin Harem sınırlarını da açtıkları görülmüştür. Müslümanlar Kâbe çevresinde ibadetlerini yapmak istedikleri zaman engel olunmakta olup bu doğrultuda Kâbe’de kılınan bir namazın yaratmış olduğu kargaşa ortamında el-Haris b. Ebi Hale isimli sahabi müşrikler tarafından şehit edilmiştir (İbni Hacer, 2011: 293). Bu durumla Kureyş’in tehdit ve fiili hareketlerinin ne ölçüde olduğunu anlıyoruz.

Baskı ve şiddetler daha ziyade köle ve cariyeler üzerinden yapılmaktaydı. Bu insanlar kendilerini koruyacak aşiretleri ve kabileleri ile düşmanlara karşı savunacak güçleri olmayan ilk Müslümanlardır. Bunlar içerisinde Bilal-i Habeşî başta olmak üzere Amir b. Führeyre, Süheyb b. Sinan, Mikdat b. Amr ve Habbab b. Eret (İbnü’l Esir, 1991: 69), Yemen’den gelerek Mekke’ye yerleşip burada Sümeyye ile evlenen, daha sonra Mahzum Oğulları tarafından şiddetlere maruz kalan İslâm’ın ilk şehidi mertebesine erişmiş Yasir b. Amir ve oğlu Ammar, Kureyşliler tarafından eziyet ve işkenceye uğrayan Müslümanlar arasında idi (Altun, 1996: 54). Bununla birlikte Mekkeli müşriklerin Müslüman kadınlara da baskı ve şiddet uyguladıklarını görüyoruz. Yasir’in zevcesi ve aynı zamanda İslâm’ın ilk kadın şehidi olan Sümeyye başta olmak üzere, Zinnire ve Zinnirenin kızı Ümmü Übeys, Nehdiyye (İbnü’l Esir, 1991: 71) ve Lübeyne bunlar arasındadır. Hz. Ebubekir bu cariyelerin hepsini satın alarak azat etmiştir (Altun, 1996: 54-55).

Baskı ve şiddetlere uğrayanlar arasından Kureyşin önde gelen ailelerine mensup kişilerin de yer aldığını görüyoruz. Hz. Ebubekir ile beraber eziyetlere uğrayan Talha b. Ubeydullah, babası ve kardeşleri tarafından işkence gören Halid b. Said, amcasının zulmüne uğrayan Zübeyr b. Avvam, amcası Hakem b. Ebul As b. Ümeyye tarafından eziyet edilen Osman b. Affan, Amir b. Ebi Vakkas, Habeş hicretine kadar annesinin hapse attığı ve buradan kaçmayı başararak I. Habeşistan hicreti kafilesine katılan Musab b. Umeyr ve Kabe’de ilk defa Kur’an-ı Kerim okuması sebebi ile müşriklerin saldırılarına uğrayan Abdullah b. Mesud zengin ve ileri gelen ailelere mensup kişiler arasındadır (Altun, 1996: 55). Hz. Muhammed’in Ashabına karşı yapılan baskı ve eziyetler sonucunda Hz. Peygamber onların Habeşistan’a hicret etmelerini önermiştir.

3. HABEŞİSTAN HİCRETİNİN SEBEPLERİ

Hz. Muhammed 609 senesinde İslam dinini civar bölgelere de yaymak üzere “*ilahi tebliğ*” almaya başladığını ilan etmiştir. Onun davetini kabul edenlerin Müslüman olmaya başlamalarıyla birlikte, Mekkeli müşrikler bu durumdan tedirgin olarak baskı ve şiddeti daha da fazla attırmak suretiyle olayları kabul edilemez bir hale getirmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashabına, doğup büyüdükleri memleketi bırakıp Habeşistan’a hicret etmelerini tavsiye buyurmuştur (Hamidullah, 1993: 294-295; Altun, 1996: 57).

Mekkeli Müslümanlar için o sırada Habeşistan’ın seçiliş nedenleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Çünkü bu tercihin nedeni olarak vahiyden işaretler arandığı gibi birçok dinî ve siyasi sebepler üzerinde durulmaktadır.

Mekkeli Müslümanların baskı ve şiddetlere uğraması ve Habeş kralı Necâşi Ashama’nın adaletli bir kimse olarak tanınması Habeşistan’ın seçilişinde en önemli nedenlerdir. Bu hususta Hz. Peygamber ashabına “*Habeş topraklarına çıksanız orada öyle bir kral vardır ki onun yanında kimseye haksızlık edilmez. Orası iyi bir topraktır. Allah size içinde bulunduğunuz halden bir çıkış gösterinceye kadar kalırdınız.*” (İbni Hişam, 2016: 411) diyerek Habeşistan’ın seçiliş sebebini kendi ağızıyla vurgulamıştır.

Hz. Muhammed, ashabının Arabistan’daki kabilelerin birinin yurduna göç etmelerini buyurmamıştır. İlk önce herhangi bir kabile mensubunun kendi arzusuyla bir başka kabileye sığınma izni tanıması durumunda Arap kültürüne göre iltica hakkı doğmamış kabul edilmekte idi. Maddi imkanlardan kısıtlı, aynı zamanda birbirleriyle savaş halinde olan Arap kabilelerinin sadece erkeklere değil, kadın ve çocukları da içeren kitlelere sığınma hakkı vermek mümkün görünmemektedir (Hamidullah, 1993: 295; Altun, 1996: 57-58).

Ayrıca Arap yarımadası bu sayıda mültecileri barındıracak kadar çok sayıda bölgeye hakim olmamakta idi. Bununla birlikte Kureyş ile iyi münasebetleri olan bu kabilelerin, onlarla ilişkilerini bozmamak için muhacirleri kabul etmedikleri gibi Hz. Muhammed’in davetini geri çevirmişlerdi (İ. Hasan, 2011: 119). Diğer taraftan Mekkelilerin, Araplar ve uluslararası alanda ticaret ilişkileri vardı. Bu nedenle yeni yurt bulma arayışına girilmeden evvel, bunun ortaya çıkaracağı durumları da

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

düşünmek gerekmekte idi. Bu muhtemel durumlara karşı kendilerini koruyabilecek bir devlet, bir kabileden daha güvenilir görülmüştür (Hamidullah, 1993: 295; Altun, 1996: 58).

Hicret edilebilecek yerlerden biri olarak ilk düşünülebilecek yer olan ve daha sonra hicret edilen Medine'ye de hicret etmek düşünülmemiştir. Bunun nedeni olarak ise Medine'nin VII. Yüzyılın başlarında iç savaflara sahne olması ve siyasi bakımdan parçalanmış bir görünüm arz etmesidir. Medine halkı içten yıpranmış ve kendilerini koruyabilecek imkanı arama durumuna gelmişlerdi. Nitekim Habeşistan hicretinden sonra Mekkelilerin Müslümanlara karşı giriştikleri *boycot* dönemi ile çağdaş olan Buas savaşının çıkışı, bu düşünceyi onaylamaktadır (Hamidullah, 1993: 149-150; Altun, 1996: 58). Medine'de ayrıca değişik bir unsur olan Yahudilerin de oturduğunu görüyoruz. Şehrin ahalisi olan Kaynuka, Kureyza ve Nâdir kabileleri kendi savunmaları için diğer kabilelerle veya kendi aralarında ittifak anlaşmaları yapmışlardı. Bu nedenle de bir başkalasına koruma hakkı verecek kuvvete sahip değillerdi (Hamidullah, 1993: 161-162; Öztürk, 1988: 57).

Bununla birlikte kitap ehlinde olmaları yanında, birbirlerine tahammülleri olmayan ve Arap ülkelerinde manevi nüfuza hakim olmak maksadıyla rekabet eder bir vaziyette olan Yahudi ve Hristiyanların bulunduğu Arabistan içindeki bölgelere de hicret etmek düşünülmemiştir. İki grup, bir üçüncü, gücü yanlarına alamazlardı. Bununla birlikte rakiplerinin Kur'an-ı Kerim'in belirttiği gibi "*ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur.*" diyerek hakir gördükleri Araplardan olursa bu durumu kabul etmeleri imkansız görünmektedir (Altun 1996: 58-59; İ. Hasan, 2011: 119).

Bizans'a gelince İslâmiyetin ortaya çıktığı bir dönemde İran ile yapmış olduğu savaşlarda ağır yenilgiler almış ve Dimaşk, Kudüs ve İskenderiye'yi kaybetmiştir.(613-617) Bilhassa Araplara karşı çok sıkı ve ciddi ekonomik önlemler alan Heraklius (610-641) bu sebepten dolayı muhacirleri ülkesine alamazdı (Hamidullah 1993: 295; Altun, 1996: 59).

Hire Arap krallığını yeni yıkan ve Mecusi olan İran ise gelince, Araplar arasında çıkan yeni başkandan yani Hz. Muhammed'den şüphelenilmekteydi. Yine İranlıların müstemlekesi olan Yemen'de Müslümanlar için güvenilir bir ülke olmamaktaydı. Kureyş'in bu ülkeyle iyi ilişkileri söz konusuydu. İlerleyen süreçte İran Kısra'sının, Hz. Muhammed'in göndermiş olduğu elçiye hakaretlerde bulunarak mektubunu da yırtması, bununla birlikte Yemen Valisi olan Bazan'a mektup yazarak Hz. Muhammed'i yanına getirmesini istemesi veya Mekke'ye adamlar göndererek İslam dini hakkında malumatlar toplamalarını istemesi gibi olaylar, muhacirlerin göç yeri olarak İran veya Yemen'in neden seçilmediğinin ve Hz. Peygamber'in ileri görüşlü olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir (İ. Hasan, 2011: 119; Altun, 1996, 59-60).

Hire bölgesi de buna benzer bir durum arz etmekte idi. Suriye bölgesi de Hire gibi Mekke'den uzak olup, bu dönemde Hire ve Suriye'de büyük sıkıntı ve çalkantılar söz konusuydu. Mekke'de bütün mal ve mülklerini geride bırakarak Mekkelî Müşriklerin çıkışlarına mâni olmamak için gizlice ayrılan bu mültecilerin Şam bölgesi ve Hire gibi uzak bir yere hicretlerinin imkansızlığı şüphesiz açıktır (İ. Hasan, 2011: 119-120). Bununla birlikte Suriye, Yemen ve Hire bölgeleri Kureyş ticareti için önemli bir Pazar yeri konumunda idi. Mekkelilerin bu bölgelerin ahalileriyle iyi ilişkileri, karşılıklı çıkarları ve belirledikleri dönemlerde birbirlerini ziyaret ettikleri görülmekte idi. Mekkelî Müşrikler, Müslümanların bu bölgelerden birine göç ettiğini öğrendiği takdirde, bölge ahalisinden onların çıkarılmasını ve kendilerine iadelerini isteyebilirlerdi. Nitekim buna benzer bir ilişkide oldukları Habeşistan Kralı Necâşi'ye Hz. Peygamber'in ashabını ülkesinden çıkarması için elçi göndermişlerdir. Necâşi'nin üstün Ahlaklı müsamahakar olması sebebiyle umdukları sonucu ulaşamamışlardır (İ. Hasan, 2011. 120; Altun, 1996: 60). Dolayısıyla Mekke'ye uzak ülkelere biri olmasına rağmen hicret yeri olarak Habeşistan'ın seçilmesinin sebeplerinden biri olarak o dönemde Habeşistan'ın uluslararası çatışmaların dışında kalmasıdır.

Ayrıca şu durumu ifadelendirmek gerekmektedir. Habeşistan halkının Hristiyanlık dinini benimsemiş olması da yine Müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerinin nedenleri içerisinde açıklanabilir. Bunun örneği ise Habeşistan'a göç edilmesinden sonra, Necâşi'nin Hz. İsa hakkında Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumasını istemesi üzerine Cafer b. Ebu Talib'in, Meryem suresini okumasıdır. Bu durum bize sûrenin Habeşistan hicretinden önce nazil olduğunu, Hristiyanlığın nasıl açıklandığını, Hristiyanların Hz. İsa hakkında görüşlerinden farklı olarak Hz İsa'nın Müslümanlar tarafından nasıl bilinmesi gerektiğini ve daha sonra buraya gelecek muhacirlere uyarı niteliği taşıdığını göstermektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu durum ile ilk muhacirler, Hristiyanlığı çok iyi bilmiş olacak olan muhacirler onların alışkanlıklarına kapılmayacaklar ve Hz. İsa'yı doğru bir şekilde Hristiyanlara açıklayacaklardır. (Altun, 1996: 60-61).

Hicret bölgesi olarak burasının belirlenmesinin nedenleri içerisinde şu etkeni de ifade etmek gerekmektedir. Necaşi Ashama veliaht iken ülkesinde meydana gelen bir olay neticesinde köle olarak satılarak ve Bedir ovasında sahibinin develerine bakmıştır. Daha sonra geriye götürülerek ve ülkesine kral olmuştur. Bundan dolayı muhtemelen Müslümanlar onu tanıma fırsatı bulmuş ve Habeşistan'a göç edilmesinde bunun etkisi olmuştur (Öztürk, 1988: 56; Altun, 1996: 61-62).

4. HABEŞİSTAN'A YAPILAN İLK HİCRET

Hız. Peygamber ahabının başına gelen durumu, kendisinin ise Allah katındaki yerinden ve amcası Ebu Talib yüzünden rahatlığını ve onların içinde buldukları sıkıntıdan çıkaramayacağını görünce onlara “*Habeş toprağına çıksanız orada öyle bir kral vardır ki onun yanında kimseye haksızlık edilmez orası iyi bir topraktır. Allah size içinde bulunduğumuz halden bir çıkış gösterinceye kadar kalırdınız*”. dedi. Bu Müslümanların Habeşistan'a hicret etmeleri için almış oldukları ilk ve kesin emir olmaktadır. Bunun üzerine Habeşistan'a sığınmak için ilk muhacirler, Hız. Muhammed'in tebliğ vazifesinin başlamasının 5. Yılı Recep ayında Mekke'den ayrılmışlardır (İbni Hişam, 2016: 411). Habeşistan'a giden ilk Muhacirler şunlardır: “*Osman b. Affan(Ümeyye Oğullarından), Rukiye bint. Muhammed, Ebu Huzeyfe b. Utbe (Abdül Şems Oğullarından), Sehle bint. Süheyl b. Amr (Ebu Huzeyfenin zevcesi), Zübeyr b. Avvam (Esed Oğullarından), Musab b. Umeyr (Abdüddar Oğullarından), Abdurrahman b. Ayf (Zühre Oğullarından), Ebu Seleme b. Abdülesed (Mahzum Oğullarından), Ümmü Seleme bint. Ebi Ümeyye (Ebu Selemenin Zevcesi), Osman b. Mazun (Cumah Oğullarından), Amir b. Rabia el-Anzi, Leyla bint. Ebu Hasme (Amirin Zevcesi), Ebu Sebre b. Ebi Rühm, Hatıb b. Amr, Süheyl b. Beyda(el-Haris b. Fehr Oğullarından), Abdullah b. Mesud, ve Ebu Sebrenin eşi Ümmü Gülsüm bint. Süheyl b. Amr.*”

Bu İslam'daki ilk hicrettir. Rivayete göre Hız Osman, Rukiyye'yi taşıma aracı olarak bir eşeğe bindirmiş ve yola çıkmıştır. Ayrıca Habeşistan'a hicret eden muhacirlere Osman b. Maz'un'un başkanlık ettiğini görüyoruz (İbni Hişam, 2016: 412). Mekke'den habersizce çıkmış olan muhacirlerin Habeşistan'a ulaşmaları için deniz sahilinden bir veya iki tüccar gemisine yarım altın karşılığında bindiklerini dolayısıyla yapılan sefer vaktine göre memleketlerinden uzaklaşmalarını planladıklarını görüyoruz (İbni Sa'd, 2016: 204; Taberi, 2019: 412).

5. I. HABEŞİSTAN HİCRETİNE KATILAN KİŞİLER:

5. 1. Kabileleri:

Osman b. Affan, cahiliye devrinde Kureyş'in Hicaz'da en büyük kabilesi olan Ümeyye Oğullarına mensuptur. Babası, Ümeyye'nin torunu Affan b. Ebi'l As, annesi ise Erva bint-i Kureyz'dir. Bu durumda Osman'ın annesi Hız. Muhammed'in halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızı olmaktadır. Hız. Osman'ın bağlı bulunduğu Ümeyye kabilesinin nesli Abdümenâf b. Kusay'da Hız. Peygamber'in nesebiyle birleşmektedir (Yiğit, 2007: 438).

Osman b. Affan'ın bağlı bulunduğu, adını Ümeyye b. Abdülşems'ten alan Ümeyye Oğulları kabilesi, şehrin ve Kabe'nin yönetimiyle ilgili en önemli görevlerden biri olan başkumandanlık görevini yürütmekte idi. Bu kabile, Hac için gelen Araplara su ve yemek temini görevini yürüten ve Hız. Muhammed'in kabilesi olan Haşim Oğulları ile rekabet içerisinde bulunuyordu. Nitekim bu aralarındaki çekişme durumu Hız. Muhammed'in nübüvvet ile görevlendirilmesinden sonra farklı bir anlam kazanmış, ellerindeki imkanları, servetlerinden ve nüfuzlarından olacaklarını düşünen Ümeyye Oğulları İslâmiyetin açık davetinin erken dönemlerinden itibaren halkın Müslüman olmasını engelleme girişimleri içerisine girmişlerdir. Nitekim Müslümanların Mekke'ye hicret etmelerinden sonra aralarında yaptıkları savaşlarda Kureyş'in kumandanlığını Ümeyye ailesinin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebia Bedir Savaşında, Ebû Sufyan ise Uhud ve Hendek savaşlarında yürütmüştür. Mekke'nin fethine kadar İslâmiyeti seçmemekte ısrar eden Emevîlerin büyük bir kısmı, fetih sırasında Ebu Sufyan b. Harb başta olmak üzere diğer Müşriklerle beraber Müslüman olmuşlardır. (Yiğit, 1995: 87-88).

Mus'ab bin Umeyr ise Hız. Muhammed'in (s.a.s.) İslâm dinini ahabına açıklarken en çok düşmanlık gördüğü Mekke'nin ileri gelen kabilelerinden biri olan Benî Abdüddâr'a mensuptur (Gündüz, 2013:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

13; Çoban, 2013: 9). Bu kabile, cahiliye döneminde önemli bir konuma sahip olup, Haşim oğulları ile aralarında da eskiden beri husumet söz konusuydu. Bu nedenle Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğine Mekke'de şiddetle karşı çıkmaları ile ünlenmişlerdir. Abdüddâr Oğullarından bazı kimseler halka eski Rum ve Acem masalları anlatarak güya Hz. Muhammed'in(sav) okuduğu Kuran-ı Kerim ayetlerini geçersiz kılmayı planlamışlardı. Ayrıca Müslümanlara karşı yürütülen *boykot* hareketinde kararlaştırılan metni Abdüddâr oğullarından Mansur b. İkrime'nin yazdığını görüyoruz. Mekke Müşriklerin sancağını taşıyan Abdudâr oğulları, Uhud Gazvesinde Ebu Süfyan ve karısı Hind'in beraber teşvikleri sonucunda, arka arkaya savaş meydanına çıkmış ve çoğu öldürülmüştür (Kazancı, 1988: 177). Buradan hareketle Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ellerindeki güçlerini, konumlarını ve servetlerini kaybetmekten korkan bu iki büyük kabilenin birlikte hareket ederek Hz. Peygamber'e karşı muhalefet gurubunu meydana getirdiğini görüyoruz.

Abdurrahman b. Avf'in ise annesinin adı; Şifa binti Avf b. Abdi'l-Hâris b. Zühre b. Kilâb, babasının ismi ise; Avf b. Abdi Avf b. Hâris'tir (İbni Hişam, *es-Sire*, I, s. 318; İbn Hacer, *el-İsabe*, s. 112). Görüldüğü üzere Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) annesi ile aynı kabileden yani, Zühreoğullarındandır. Kâbe etrafında yerleştirilen kabileler arasında yer alan ve İslâmiyet'in doğuşu sırasında da Mekke'nin merkezî kısmında bulunan Zühre oğullarının çoğunluğu İslâmiyet'e girmiştir. Bu kabile mensupları arasında başta Abdurrahman b. Avf olmak üzere, Amir b. Ebû Vakkâs, ve Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi ilk Müslümanlar, Muttalib b. Ezher, Tuleyb b. Ezher ve Abdullah b. Şihâb gibi Habeşistan muhacirleri vardır.

Benî Zühre'den yaklaşık 100 kişi Bedir'de Müslümanlarla savaşmak için müşrikler içerisinde yer almıştır. Fakat kabilenin halîfi Ahnes b. Şerîk'in, Ebû Süfyân kontrolündeki kervanda kendilerine halî hazırda bulunan payının emniyet altında olduğunun haberi verilmesi ve Hz. Muhammed ile olan akrabalıklarını hatırlatması üzerine geri çekilmişlerdir. Ancak Bedir'e katılmaları için Ebû Süfyân, onların ticaret devalerini alıkoymuş, Mahreme b. Nevfel ve Ahnes b. Şerîk'in ara buluculuğu ile kendilerine iadeleri gerçekleşmiştir (Azizova, 2013: 544).

Ebû Seleme ve Ümmü Seleme'nin kabilesi olan Mahzumoğullarına gelince, Kâbe'nin yeniden inşası sırasında meydana gelen olaylar Mahzumoğullarının, Mekke toplumu içerisindeki konumunu belirtmesi açısından önem arz etmektedir. Kâbenin çeşitli sebeplerle tahrip olması üzerine Kureyşliler Kâbe'yi yıkıp yeniden yapmaya karar vermişlerdir. Rivayetlere göre, Mahzumoğullarından Ebu Vehb b. Amr b. Âiz b. İmran b. Mahzum, temel inşaatı sırasında eline aldığı bir taşı düşürmüştü. Bunu gören Ümmü Seleme'nin amcası Velid b. Muğire, "*Kâbe'ye temiz olmayanların yaklaşmamasını ve yapılmasında yer almamasını*" söyledi. Kâbe'nin inşasında bulunacak kimselerin niteliklerini ifade etmesi ve Mekkeliler'in bu düşüncesine önem vermesi Velid b. Muğire'nin, zamanında Arap kabileleri içerisindeki konumunu bize göstermektedir. Çalışma esnasında Kâbe temelinde kadar yıkılmış ve tekrar yapılmaya başlanmıştır. Hacerü'l-Esved'i yerine koyma işlemi gelince her kabile bu görevin kendisi tarafından yapılmasını istemişlerdi. Bu yüzden kabileler arasında huzursuzluk çıkmış, neredeyse kan dökülmesi durumuna gelindiğinde Ümmü Seleme'nin babası Ebu Ümeyye b. Muğire, "*Yarın mescidin kapısından girecek ilk kişi hakem olsun*" teklifinde bulunmuş, Kabileler ise bu teklifi kabul etmişlerdir. Bir sonraki gün ise gelen ilk kimse Hz. Muhammed olmuştur. Kabileler, "*İşte Muhammedü'l-Emin.*" diyerek, Hz. Peygamber'in hakemliğinde Hacerü'l-Esved'i yerine koyma işlemi gerçekleştirilmiştir (İbni Hişam, 2016: 252-256; İbni Sa'd, 2016: 116). Ebu Ümeyye b. Muğire döneminde Kureyş'in en yaşlılarından ve sözü sözü geçen kimsesiydi. Kendisinin düşüncesine uyularak kabileler arasındaki olası kavga durumu önlenmiştir. İbn İshak, Ebu Ümeyye b. Muğire'yi, "*Kureyş'in büyüklerinden*" diyerek vasıflandırmaktadır (İbn İshak, 1988: 87). Kabilesinin ve ailesinin nüfuzu sayesinde Ümmü Seleme'nin zengin, itibarlı, mevki ve söz sahibi bir ailede yetiştiğini görüyoruz.

Osman b. Maz'un'un mensup olduğu Cumah Oğulları ise, Mekke idaresinde yer almakla birlikte Dârünnedve'de liderleri bulunmakta ve Ezlâm denen fal oklarını muhafaza etme vazifesini yürütmektedirler. İslam dininin ortaya çıkışı esnasında görevi Safvân b. Ümeyye yapmakta idi. Hz. Muhammed'e şiddetli bir şekilde muhalif olan Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef de bu kabileyeye mensup kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır (Önkal, 1993: 93).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ebû Sebre'nin kabilesi olan Âmir b. Lüey oğulları ise, Kusay b. Kilâb'dan sonra Mekke ve Kâbe ile ilgili idarî ve dinî görevlerin paylaşılması konusunda Abdüddâr oğulları ile Abdümenâf oğulları arasında oluşan sorunlarda taraf olmamayı tercih etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in çağrısına belirli bir müddet olumsuz bakan Âmir b. Lüey Oğulları içerisinde erken tarihlerde ihtida edenler de yer almaktadır. Bu özelliği ile ünlenen Âmir b. Lüeyliler içerisinde Abdullah b. Ümmü Mektûm, Sekrân b. Amr, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Süheyl b. Amr ve Amr b. Abdüvedd'in isimleri burada düşünülebilir (Önkal, 1991: 66).

Süheyl b. Vehb'in kabilesi olan Hâris b. Fihri Oğulları ise Mekke'de oturur ve ticaretle meşgul olurlardı. Abdülmenâf Oğullarının Abdüddâr Oğullarına karşı yaptıkları işbirliğinde Hâris Oğulları da yer almış ve birincinin yanında pozisyonunu almıştır. Ayrıca İslâmiyeti kabul eden ilk sahabilerden olan Ebû Ubeyde b. Cerrâh Hâris oğulları koluna mensup birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ağırman, 1997: 196).

5. 2. Meslekleri

Mekke'nin en zengin kabilelerinden bir tanesine mensup olup Affan'ın oğlu Hz. Osman, gençlik yıllarını Mekke'de geçirmiş, huzurlu ve müreffeh bir yaşam sürmüştür. Hz. Osman'ın babası Affan, Mekke'nin ileri gelen tüccarlarından birisi olarak Arap coğrafyasında her bölgeye gittiği gibi yarımadanın dışına da ticarî faaliyetleri için seferler yapmakta idi. Küçük yaşlardan itibaren babası ile birlikte bu uzak seferlere katılan Hz. Osman, çok değişik çevrelerle karşılaşarak geniş bir kültürel birikime sahip olmuştur. Arap yarımadası ve yarımada dışında gezip gördüğü halkların dinleri, dilleri, kültürleri ve sosyal yaşantıları hakkında bilgi edinme fırsatı bulmuştur.

Bir ticaret seferi için gittiği Şam dolaylarında Fakiha b. Mugire ile beraber Affan'ın öldürülmesiyle Osman b. Affan'ın bütün ticaret işleri üzerine kalmıştır. Bütün gücüyle ticaretle uğraştığını gördüğümüz ve Müslüman olmasından sonra da işine devam etmiş, kumaş ve elbise satışlarıyla geçimini sağlamıştır. Ayrıca kâr ve zarar sermayeye ait olmak üzere, kârın yarısını başka kişilere sermaye vererek de ticaretle uğraşmıştır. Osman, gençliğinden beri meşgul olduğu ticarî yaşamında son derece dürüst ve düzenli birisi idi (Akarsu, 1993: 15-16).

Zübeyr b. Avvam ise, Mekke'de okuma yazma bilen insanların az olması sebebiyle Cüheym b. es-Salt ile zekat mallarının belirlenmesi ve yazılması konusunda Hz. Peygamber'in katipliği görevini yürütmüştür. Bu görevi ise Medine de vahiy katipliği olarak devam etmiştir. Akabinde de Hendek Savaşında Hz. Muhammed katip olarak Zübeyr b. Avvam'ı seçmiştir (Tok, 2009: 15).

Zübeyr b. Avvam'ın savaçılık özelliği ve cesaretinden de bilgiler vermek gerekmektedir. İslâmiyet'in erken dönemlerinde Zübeyr, Hz. Peygamber'in şehit edildiği yönünde duyular alınca Hz. Muhammed'in intikamını almaya yemin ederek, kılıcını çekmiş ve sokağa çıkmıştır. Karşılaştığı kimselerden haberin doğruluğunu araştırırken diğer taraftan Hz. Muhammed'in evine doğru gitmekte idi. Bu esnada Hz. Peygamber ile karşılaşan Zübeyr, Rasulullah'ın Kendisine telaşının sebebini sorması üzerine duyduğu haberleri anlatmıştır. Hz. Muhammed'in ise durumun olması karşısında tutumunun ne olacağını sorması üzerine sokağa çıkarak önüne gelen her Mekke'liyi öldüreceğini belirtmiştir. Zübeyr b. Avvam'ın tutumundan memnun olan Hz. Peygamber ona ve kılıcına dua etmiştir (İbni Hacer, 2011: 98-99; Tok, 2009: 15-16). Ayrıca Habeşistan'a hicretinde, bölgede geçirdiği süre zarfında Necaşi'nin askerleri arasında önemli vazifelerde bulunmuştur. Göstermiş olduğu vazifelerin sonucunda Necâşi'nin, Zübeyr b. Avvam'a değerli bir mızrak hediye ettiği belirtilmektedir. Zübeyr b. Avvam'ın da Medine'ye gelmesinden sonra bu hediyeyi Hz. Peygamber'e verdiği, Hz. Peygamberin de söz konusu mızrağı önemli törenlerde kullandığı ifade edilmektedir (Efendioğlu, 2013: 522). Müslümanların Habeşistan'daki ilişkileri hakkında doyurucu bilgilerin olmamasına rağmen Zübeyr b. Avvam ile ilgili bu bilginin nakledilmesi onun oradaki konumunun önemini anlamaya yeterli olacaktır.

Mus'ab b. Umeyr ise Medineliler'in talebiyle Hz. Peygamber'in tebliğ tarzını çok iyi bilmesi, Kur'an-ı Kerim'den o zamana kadar inmiş âyetleri ezbere bilmesi ve etkili üslubuyla Hz. Peygamber tarafından İslâm tarihinin ilk muallimi olarak görevlendirmiştir. Orada Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muâz gibi bilinen kişilerin İslam dinini kabul etmelerine vesile olmuştur. Ayrıca Medine'de Es'ad b. Zürrâ ile birlikte Müslümanların namazlarını kıldırması, 622 senesinin hac mevsiminde toplam yetmiş beş kişi ile beraber Mekke'ye gelerek ve Resûlullah'a bir sene içerisinde gerçekleştirdiği tebliğ faaliyetini

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

anlatarak onun beğenisini kazanmıştır. Ayrıca İkinci Akabe Biatı'nın oluşması ve yapılmasında gerçekleştirilmesinde mühim vazifede bulunan Mus'ab üç ay Mekke'de kalarak geri dönmüştür (Algül, 2006: 226).

Hz. Peygamber Medine'ye hicretten sonra onu muhacirlerden Sa'd b. Ebû Vakkās, ensardan ise Ebû Eyyüb el-Ensârî ile kardeş yapmış ve kabilesinin geleneği çerçevesinde Bedir'de muhacirlerin, Uhud Savaşı'nda da Müslümanların sancağını taşıması emrini vermiştir. Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in yanından hiç ayrılmayarak Müslümanların alemdarlık vazifesini gerçekleştiren Mus'ab, Hz. Peygamber'i de yaralayan İbn Kamî'e'nin kılıç darbeleriyle şehid düşmüştür. Savaşın akabinde şehidler defnedilirken Hz. Peygamber, yoksul bir kıyafetler içerisindeki Mus'ab'ı etrafındakilere işaret ederek, kendisinin bir vakitler en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve resulünün sevgisini hiçbir şeye tercih etmediğini ifade ederek, *"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazıları sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazıları da şehidliği beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir"* meâlindeki âyeti okumuştur.

Hâtıb b. Amr ise, Habeşistan'a göç eden sahabeler içerisinde bulunduğu ve Habeşistan ülkesine ilk hicret eden Müslüman da olduğu ifade edidiği gibi Habeşistan'a gerçekleştirilen her iki hicrette de yer aldığı kaynaklarda zikredilmiştir. Hâtıb, Medine'ye hicretin başlamasından önce Mekke'ye dönmüş; oradan da Medine'ye göç etmiştir. Hz. Muhammed ile birlikte Müslümanların Bedir ve Uhud Savaşlarında yer aldığı bilinen Hatıb b. Amr'ın Belâzürî'nin açıklamalarıyla, İslam dininin doğuşu sırasında Hicaz'da okuma yazmayı bilen nadir kimselerden birisi olarak Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini sürdürdüğü, etkili üslubu nedeniyle "Kureyş'in hatibi" şeklinde ifade edilmiştir (Ünal, 1997: 444).

Abdullah b. Mesûd ise Müslüman olmadan önce Ukbe b. Ebî Muayt'ın koyun sürülerini otlatmıştır (İbni Hişam, 2016: 322). Müslüman olduktan sonra ise Hz. Muhammed döneminde yapılan neredeyse bütün gazve ve seriyelere katıldığını görüyoruz. Bedir Savaşı'ndan önceki gece öncü kuvvetleri arasında yer almış ve savaş sonunda yaralı olarak tesadüf ettiği Ebû Cehil'i öldürmüş, Hz. Peygamber de onun öldürülmesinden duyduğu memnuniyetin nişanesi olarak Ebû Cehil'in kılıcını, Abdullah b. Mes'ud'a savaş ganimeti olarak vermiştir (Cerrahoğlu, 1988: 115).

Hz. Muhammed'in (a.s.) vefatından sonra İslam dininin öğretilmesinde kendini vazifeli gören Abdullah b. Mes'ud, Hz. Ömer döneminde ilmî çalışmalarda bulunarak talebeler yetiştirmiştir. Kendi adıyla kurmuş olduğu "Kûfe Tefsir ve Fıkıh Ekolü" (Cerrahoğlu, 1988: 115) Abdullah b. Mes'ud'un ilme verdiği önemi bize belirtmesi ile beraber; İslâmiyetin doğru bir şekilde insanlara açıklanması ve öğretilmesinde yapabildiği kadarıyla sorumluluğunu yerine getirmiştir.

Abdullah b. Mes'ud'un Müslümanlar içerisinde ilme bakışı ve akıllı birisi olması noktasında üstün meziyetlere sahip bulunduğunu görüyoruz. Müslüman olduktan sonra, Hz. Muhammed'in kendisine; *"sen öğretici bir genç, muallim olacak bir gençsin"* (İbni Hacer, 2011: 157) diyerek kendisinin bu özelliklerini daha erken yaşlarda belirttiğini görüyoruz. Hz. Muhammed'in ifade ettiği gibi Abdullah b. Mes'ud döneminin en önde gelen müfessir, mufakkih ve muhaddislerinden birisi olmuştur. Hz. Muhammed (a.s.) Abdullah b. Mes'ud'un ilmî üstünlüğünü ifade ederek onun bu konudaki hünerlerini genelde övmüştür. Bu anlamda Hz. Peygamber'in farklı bir sözlerini inceleyecek olursak: *"Benden sonrakilere Ebubekir ve Ömer'e uyun ve İbn Ümmü Abd'in (İbn Mes'ud) yoluna sarılınız"* (Bektaş, 2017: 10-11) diyerek Abdullah b. Mes'ud'un ilmî meselelerdeki görüşlerine atıfta bulunmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Yemen ülkesinde toplanan zekât mallarını görevlilerden toplamak üzere gönderdiği Muaz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ud'un ilimdeki üstünlüğünü aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır. *"İlim ve iman onları aramakta olanlar için, oldukları yerde duruyorlar, isteyen onları bulur. İlimi dört kişinin yanında arayınız. Eğer bunlar size cevap veremiyorlarsa yeryüzü halkının hepsi bir araya gelse cevap veremezler. Bunlar: Abdullah b. Mes'ud, Ubey b. Ka'b (ö. 33/654), Abdullah b. Selam (ö. 43/663) ve öyle sanıyorum ki Ebu Derda'dır"* (Bektaş, 2017: 11). Anlaşıldığı noktasında Abdullah b. Mes'ud, Hz. Muhammed, halifeler ve Arap kimselere nazaran hayati, ilme bakışı ve zekâsı noktasında üst düzey bir yerde tutulan bir sahâbidir. Kendisiyle ilişkileri oldukça yüksek olan Müslümanlar onun ilim hayatındaki konumunu olabildiğince yükselterek halkı Abdullah b. Mes'ud'dan faydalandırmaya çalışmışlardır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5. 3. Yaşları

Arap toplumunda tarihlendirme geleneğinin gerektiği gibi olmamasından ve yazılı kayıt geleneğinin yok denecek kadar az olmasından dolayı, sahabelerin tam anlamıyla belirlemek son derece zordur. Bu nedenle kişilerin doğum tarihleri, ölüm zamanlarındaki yaşlarına göre hesaplanmakta idi. Aynı durum Habeşistan Hicretine katılan kişiler için de geçerli olup Osman b. Affan 576'da Tai'f'de doğmuştur (İbn Hişam, 2016: 318; İbn Sa'd, 2016: 57; İbnu Hacer, 2011: s. 70; Akarsu, 1993: 12). Onun doğumu Fil olayından 6 yıl, Medine'ye Hicretten 47 yıl önceye rastlamaktadır (Yiğit, 2007: 438). Dolayısıyla I. Habeşistan Hicreti'ne katıldığında 39 yaşlarında olmalıdır.

Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye, Hz. Muhammed'in Bedir Gazvesi'ni yaptığı esnada yani hicretin on yedinci ayında ve Ramazan ayının son on günü içerisinde (Mart 624) yirmi iki yaşında Medine'de vefat ederek Bakî Mezarlığı'na defnolunmuştur (İbni Sa'd, 2016: 57-59; Uraler, 2008: 219). Dolayısıyla Habeş Hicretine katıldığında 22 yaşında olmalıdır.

Abdullah b. Cahş idaresinde gerçekleştirilen Batn-ı Nahle Seriyyesi'nde bulunan ve Hz. Muhammed'in bütün savaşlarında yer alan Ebu Huzeyfe b. Utbe, Yemâme Savaşı'nda âzatlısı Sâlim ile beraber elli dört yaş dolaylarında şehid olmuştur (İbni Sad, 2016: 89-90; Başaran, 1994: 159). Dolayısıyla hicrete katıldığında 36 yaşlarında olmalıdır.

Mus'ab b. Umeyr'in ne zaman doğduğuna dair kaynaklarda kesin bir bilgi yer almamaktadır. Bu konuda bilinen tek şey, onun Mekke'de dünyaya geldiğidir. Burada doğum tarihinden ziyade vefat tarihi esas alınarak onun yaşı hakkında bir fikir ortaya konmaya çalışılmaktadır. Uhud Savaşı'nda şehit olduğunda kırk yaşlarında olduğu (İbni Sa'd, 2016: 173) dikkate alındığında onun yaklaşık 584 veya 585 yılında doğduğu düşünülebilir.

Ebu Muhammed künyesi ile tanınan Abdurrahman b. Avf ise Fil olayından on sene sonra (İbni Sa'd, 2016: 115), bi'setten yirmi dokuz yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla 581 doğumlu olup Habeş Hicretine katıldığında 34 yaşlarında olmalıdır.

Ümmü Seleme ise Hz. Peygamber'in en son vefat eden eşidir. 62/681 yılında Medine'de ölmüş ve Bakî mezarlığına defnolunmuştur. Bu tarih 59/679 ve 61/680 olarak da kaynaklarda yer almaktadır (İbni Hacer, 2011: 547-548). Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid olduğu haberi gelince üzüntüsünden bayılması, Müslümanların kendisine tâziyede bulunması onun en erken 61/680 sonlarına doğru vefat ettiğini göstermektedir.

Abdullah b. Mes'ud ise, Medine'ye geldikten bir müddet sonra rahatsızlanarak 32/652 yılında 60 küsur yaşında iken Medine'de vefat etmiş ve kendi arzusu üzerine Bâki mezarlığına Osman b. Maz'un'un yanına defnedilmiştir (İbni Sa'd, 2016: 160; Cerrahoğlu, 1988: 115).

Sonuç

I. Habeşistan Hicretine katılan sahabeler, Kureyşin zulmünden kaçan köle, gariban ve zayıf kimseler değillerdir. Hicret eden insanlar arasında mevki sahibi ailelere mensup olan *Osman b. Affan*, *Abdurrahman b. Avf*, *Zübeyr b. Avvam*, *Mus'ab b. Umeyr*, *Abdullah b. Mes'ud* gibi kişiler yer almaktadır.

Bir başka diğer bir özellik ise Habeşistan Hicretine katılan sahabelerin tamamına yakınının okuma yazma bilmesidir. İslâm'ın ilk yıllarında okuma yazma bilenlerin sayısının toplamının azlığı ve hicrete katılan kişiler dikkate alındığında Osman b. Affan, Mus'ab b. Umeyr, Hatıb b. Amr ve Abdullah b. Mesud'un Hz. Peygamber tarafından vahiy katipliği ve muallimlik vazifelerinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu kişilere baktığımızda şık, zarif, temiz ve güzel elbiseler giyinmeye çalışan kişiler olduğunu görmekteyiz. Zübeyr b. Avvam ve Abdurrahman b. Avf'in ipek elbiseler giymesinin yanında; Mus'ab b. Umeyr'e annesi, ona en güzel, en lüks, en şık elbiseleri giydiren, Hadrami ayakkabıları alıyor ve ona en iyi, en güzel kokuları sürdürmekte idi. Onun bu durumunu Peygamber efendimiz: "*Mekke'de Mus'ab b. Umeyr'den daha bakımlı, ondan daha çok nimet ve refah içinde olan başka kimseyi görmedim.*" diyerek ifade etmiştir. Abdullah b. Mes'ud'un da çok güzel kokular kullanan ve en güzel elbiseleri giymeye çalışan bir sahabî olduğu rivayet edilmektedir. Hatta karanlık bir gecede güzel kokusundan dolayı onu herkesin tanıdığı belirtilmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kanaatimizce I. Habeşistan Hicreti, Necaşi Ashama ile görüşerek ve oraya hicret etmek için müzakerelerde bulunmak üzere gönderilmiş bir ön görüşme heyetidir. Buraya bir Devlet başkanı ile görüşmek üzere gönderilmiş kişilerin; liyakatli, özellikle ahlâk ve yüz güzelliği, ikna gücü, idrak kabiliyeti, dürüstlük, bilgi, hitabet yeteneği gibi vasıfları olması gerekmektedir. Bu özellikleri I. Habeş Hicretine katılan kişiler fazlasıyla içermektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırman, M. (1997). “Benî Hâris b. Fihri” mad., *DİA*, C. 16., ss. 196.
- Akarsu, M. (1993). *Hilafetine Kadar Hz. Osman*, Ankara: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Algül, H. (2006). “Mus’ab b. Umeyr” mad., *DİA*, C. 31, ss. 226-227.
- Altun, İ. (1996). *Mekke Müslümanlarının Habeşistan’a Hicreti*, Erzurum: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Azizova, E. (2013). “Benî Zühre” mad., *DİA*, C. 44., ss. 544.
- Başaran, S. (1994). “Ebu Huzeife” mad., *DİA*, C. 10., ss. 159.
- Bektaş, H. (2017). *Abdullah b. Mes’ud ve Sünnet Anlayışı*, Samsun: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). “Abdullah b. Mes’ud” mad., *DİA*, C. 1., ss. 114-117.
- Çoban, K. (2013). *Mus’ab İbni Ümeyr’in Hayatı ve kişiliği*, Erzurum: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ebû Muhammed Abdümelik bin Hişam bin Eyyüb el-Himyeri (2016). *Siret-i İbn Hişam (Es-Siretü'n Nebeviyye)*, (ter.) Abdülvehhab Öztürk, I, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2013). “Zübeyr b. Avvam” mad., *DİA*, C. 44, ss. 522-524.
- Gündüz, M. S. (2013). *Mus’ab b. Umeyr’in Hayatı, Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*, Şanlıurfa: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hamidullah, M. (1993). *İslâm Peygamberi*, (Çev.) Salih Tuğ, I, İstanbul: İrfan Yayımcılık.
- Hasan, İ. H. (2011). *İslâm Tarihi*, (Çev.) İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş, I, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- İbn Cerîr et-Taberî (2019). *Tarihu't-Taberî*, (Çev.) Cemalettin Saylık, II, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbnül Esir (1991). *El-Kamil Fi't-Tarih*, (Çev.) M. Beşir Eryarsoy, II, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbni Hacer el-Askalânî (2011). *el-İsabe (Seçkin Sahabeler)*, (Çev.) Seyfullah Erdoğan, İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- İbn Kayyim el-Cevziyye (1989). *Zadu'l-Meâd*, (Çev.) Şükrü Özen-Ahmet Özdemir-Ali Vasfi Kurt, II, İstanbul: İklim Yayınları.
- İbni Sa'd (2016). *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir*, (Edt.) Adnan Demircan, I-X, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Kazancı, A. L. (1988). “Abdüddâr” mad., *DİA*, C. I, ss. 177.
- Muhammed İbni İshak (1988). *Siyer*, (Çev.) Sezai Önel, 1. Baskı, İstanbul: Akabe Yayınları.
- Önkal, A. (1991). “Benî Âmir b. Lüey” mad., *DİA*, C. 3., ss. 66.
- Önkal, A. (1993). “Benî Cumah” mad., *DİA*, C. 8., ss. 93.
- Öztürk, L. (1988). *Hz. Muhammed'in Habeşistan'la İlişkileri*, İstanbul: Basılmış Yüksek Lisans Tezi.
- Tok, M. S. (2009). *Hz. Peygamber Dönemi Sonrası Siyasi Olaylarında Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam*, Sivas: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uraler, A. (2008). “Rukiyye” mad., *DİA*, C. 35., ss. 219.
- Ünal, İ. H. (1997). “Hâtub b. Amr” mad., *DİA*, C. 16., ss. 444.
- Yiğit, İ. (1995). “Emevîler I” mad., *DİA*, C. 11, ss. 87-104.
- Yiğit, İ. (2007). “Osman” mad., *DİA*, C. 33, ss. 438-443.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Hasan Ali Toptaş'ın “Gölgesizler” Romanında Anlatıcı Problemi

Berna Civalıoğlu SEVİNDİK*

*Berna Civalıoğlu Sevindik, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

1994 yılında Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alan ve 1995'te Can Yayınları tarafından yayımlanan Hasan Ali Toptaş'ın ikinci romanı Gölgesizler, postmodern romanın birçok özelliğini taşımaktadır. Neden-sonuç ilişkisi bağlamında takip edilemeyen olay örgüsü, şahıs kadrosunun özellikleri, çoklu bakış açısı, üstkurmaca, parodi ve pastiş gibi unsurların kullanımıyla kurgu ve işleyiş bakımından Gölgesizler postmodern Türk edebiyatının önemli örneklerinden biridir. Roman kırk yedi bölümden oluşur. Hangi şehir olduğu bilinmeyen bir yerde, cadde üzerindeki bir berber dükkânında yaşananlarla yine neresi olduğu belli olmayan bir taşra köyündeki olaylar eş zamanlı olarak anlatılır. Mekân bakımından yaratılan bu zıtlık, eserin taşıdığı toplumsal yönün bir göstergesidir. Romanda bundan başka bir hayal-hakikat zıtlığı söz konusudur. Toptaş, zaten bu iki kavramın ayrı düşünülmesinin zor olduğunu belirtir: “Düş ile gerçeğe gelince; onlar her zaman el ele geziyorlar zaten. İkisini ayırmak her alanda zor...”. Romanda, ardında hiç iz bırakmadan kaybolan birçok gölgesiz kişi vardır. Berber dükkânından çıkıp kaybolan kişiler köyde, köyde kaybolanlar da şehirde ortaya çıkmaya başlar. Anlatıcının ve romanın belli başlı kişilerinin de çoğunun adı verilmez. Çok katmanlı bir yapı olarak sunulan bu eserde temelde iki anlatıcı tipi vardır. Bunlardan biri birinci tekil şahıs anlatıcı, diğeri ise tanrısal anlatıcı da denilen üçüncü tekil şahıs anlatıcıdır. Şehirdeki berber dükkânında geçen bölümlerde anlatıcı birinci tekil şahıs olarak karşımıza çıkarken köydeki olaylarda genellikle üçüncü tekil şahıs anlatıcı vardır. Modern romanda, üçüncü tekil şahıs anlatıcıda, olmuş ve olacak olayları bilmek gibi tanrısal bir kudret bulunmasına rağmen Gölgesizler'in anlatıcısı bu kudretten yoksundur. “Belki” sözcüğünü dilinden düşürmeyen anlatıcı her zaman belirsiz ifadeler kullanarak romanda yaşanan tüm olaylara sinen bir sis bulutuna neden olur. Birinci tekil şahıs anlatıcı romanın yirmi üç bölümünde, tanrısal kudretten yoksun üçüncü tekil şahıs anlatıcı ise romanın yirmi dört bölümünde anlatıcı konumundadır. Bu çalışmada, Gölgesizler romanı bağlamında postmodern roman ile ilgili bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, daha sonra romandaki anlatıcı problemi romanın genel kurgusu bağlamında kalınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Toptaş; Gölgesizler; Türk romanı; anlatıcı problemi.

ABSTRACT

The second novel of Hasan Ali Toptaş, who received the Yunus Nadi Novel Prize in 1994 and published by Can Publishing in 1995, has many features of the postmodern novel. Gölgesizler is one of the most important examples of postmodern Turkish literature in terms of fiction and operation with the use of elements such as plot that cannot be followed in the context of cause-effect relationship, characteristics of the personal staff, multiple perspectives, metafiction, parody and pastiche. The novel consists of forty-seven chapters. The events in a barber shop on the street in an unknown city and the events in a provincial village, which is unknown, are told simultaneously. This contrast created in terms of space is an indicator of the social aspect of the work. In the novel, there is another contradiction between imagination and truth. People who disappeared from the barber shop start to appear in the village, and those who disappeared in the village start to appear in the city. Most of the narrator and the main characters of the novel are also not named. There are basically two types of narrators in this work, which is presented as a multi-layered structure. One of them is the first person singular narrator and the other is the third person singular narrator, called the divine narrator. While the narrator appears in the first person singular in the episodes at the barber shop in the city, the events in the village usually have a third-person narrator. The first-person singular narrator is in the twenty-three chapters of the novel, while the third-person singular narrator, devoid of divine power, is the narrator in twenty-four chapters of the novel.

Keywords: Hasan Ali Toptaş; Gölgesizler; Turkish novel; narrator problem.

1. Giriş

Sosyolojik olarak bakılacak olursa; postmodernizm, modernitenin eleştirisi amacıyla yirminci yüzyılın ikinci yarısında bir söylem alanı niteliğinde oluşmuştur (Postmodernizm, s. 87). “Modern sonrası edebiyatı, her şeyden önce Lyotard'ın “postmodern durum” diye nitelendirdiği olağanüstü bir toplumsal yaşamın edebiyatıdır” (Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, s. 57). Kendine has yeni bir poetikası olmayan postmodernizmin biçimsel özellikleri genelde modernizmden alınmıştır. Postmodern anlatıda fark yaratan unsur biçimden ziyade içerik, kurgu tarzı ve oyunsulukta gizlidir. Bir

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bakıma kendini anlatan bu edebiyatta üstkurmaca en başat anlatım yöntemlerinden biridir. “Edebiyat, artık somut yaşamı kurgulamıyor; kendini, nasıl oluştuğunu, nasıl kurgulandığını anlatıyordu. Kendini anlatan bu edebiyatta kurmaca, üstkurmaca düzlemine taşınır” (Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, s. 71). Hasan Ali Toptaş’ın *Gölgesizler* adlı romanında üstkurmamacanın yetkin bir örneği verilmiştir. Romandaki tüm olay örgüsü aslında dışöyküsel anlatıcının yazmakta olduğu romana aittir. Postmodern anlatının bir diğer özelliği olan “oyunsuluk” özelliği ile romanın birkaç yerinde roman yazmaya çalışan bir başkişinin varlığı ön plana çıkarılsa da eserin bir üstkurmaca metni olduğu ancak romanın son satırlarında anlaşılır.

Gölgesizler

Gölgesizler’de olaylar, hangi şehirde olduğu bilinmeyen bir berber dükkânında başlar. Bu dükkânda romanın bazı bölümlerinin anlatıcısı da olan başkişi, berber, çırak ve birkaç müşteri vardır. Başkişinin ismi belli değildir. Berberle konuşmalarından hareketle başkişinin bir roman yazdığı anlaşılır. Şehirdeki berberin çırağı jilet almak için çıkar gider ve bir daha gelmez. Berberin gözlerini uzaklara dikmesiyle köye geçiş yapılır. Köyde olaylar, zaman, mekân, kişiler ve anlatıcı başkadır. Köydeki önemli karakterler Muhtar, Reşit, bekçi, Cıngıl Nuri, Cennet’in oğlu ve Güvercin’dir. Muhtar, seçimi dördüncü kez kazanmanın mutluluğu içindedir. Fakat her muhtar seçildiğinde uğursuz olaylar olduğunu hatırlar. On altı yıl önce ilk kez seçildiğinde Cıngıl Nuri kaybolmuş, üçüncü kez seçildiğinde aynı gün üç kişi ölmüştür. Dördüncü kez seçildiği o gün ise köyün genç kızı Güvercin kaybolmuştur. Bekçi ve muhtar, hiç alakası olmamasına rağmen Güvercin’in kaybolmasından, akli dengesi pek yerinde olmayan ve garip hareketleri olan Cennet’in oğlunu mesul tutarlar. Muhtar, Güvercin’in kaybolmasından devleti haberdar etmek için ilçeye gider fakat bir daha dönmez. Onun gidişinin ardından bekçi köyü idare etmeye çalışsa da pek başarılı olamaz. Güvercin’in dayısı Rıza Güvercin’in bulunması için imamdan yardım istenmesi gerektiğini düşünmektedir. Güvercin’in babasını bu konuda ikna etmek için kendi oğlu Ramazan’ı kullanarak imama bir büyü yaptırır. İmamın büyüü Ramazan’ı menfi bir şekilde etkiler. Ramazan, bir at tarafından köy meydanında bir at tarafından parçalanır ve ölür. Köylüler Ramazan’ı öldüren atı ararken, köyde bir ayı olduğunu fark ederler. Bu esnada kayıp olan Güvercin, Cennet’in oğlu tarafından bulunup köye getirilir. Kız hamiledir ve doğurmasına az bir zaman vardır. Bu suçu işleyenin Cennet’in oğlu olduğuna köyde herkes neredeyse emindir. Bekçi bu yüzden Cennet’in oğlunu bir süre muhtarlığın önüne bağlayıp başında beklese de sonunda onu serbest bırakır. Akli dengesi yerinde olmayan bu çocuk bir gün köy meydanına beline bir yılan dolamış halde gelir. Böyle hareketleriyle çocukları eğlendiren Cennet’in oğlu yılanın kuyruğunu ağzına verir, yılan kuyruğunu ısırarak kendini ve Cennet’in oğlunu öldürür. Bir süre sonra Güvercin doğum yapar. Fakat doğurduğu şey karşısında herkes dehşete kapılır. Şehirdeki berber dükkânında ise insanlar birer birer dükkândan çıkıp bir daha da dönmezler. Köyde kaybolanlar şehirdeki berberde, şehirdeki berberde kaybolanlar köyde ortaya çıkmaya başlarlar. Bu şekilde iki mekân arasında bağlantı kurulur. Kahraman anlatıcı, dükkânda kimse kalmayana dek orada kalmış fakat sonunda o da çıkıp gitmiştir. Başkişi, dükkândan çıktıktan sonra caddelerde dolaşmış, bir sabahçı kahvesine uğramış, ardından evine gidip romanını yazdığı daktilosunu kenara çekip oturur. Bir süre sonra jilet almaya giden oğlu gelir ve gazetede yazan haberi okur: “Bir kızı ayı kaçırmış.” (*Gölgesizler*, s. 256). Şehirdeki berber dükkânı ve köy arasında olay örgüsü ve kişiler bakımından bağlantı kurulmasına rağmen şehirde geçen süre bir gün, köyde geçen süre yaklaşık dokuz aydır.

Gölgesizler Romanında Anlatıcı Problemi

Romanda, anlatıcı-yazar ve onun kopyası olan anlatıcının varlığı, başlı başına bir belirsizlik unsurudur. Postmodern metinlerin bir özelliği olan “belirsizlik” bakış açısında bu şekilde karşımıza çıkar. Romandaki birinci tekil şahıs anlatıcı, romanın içinde roman yazan başkişiyi temsil ederken üçüncü tekil şahıs anlatıcı ise, köyde yaşananları hâkim bakış açısıyla aktaran kişidir. Bu anlatıcıyla, her ne kadar hâkim bakış açısı kullanılsa da anlatım tarzı ve söyledikleri belirsiz ifadelerle doludur. Örneğin; “belki, sanki” gibi belirsiz ifadeler üçüncü tekil şahıs anlatıcı tarafından sıklıkla kullanılır. Bu durum, hâkim bakış açısına sahip anlatıcının ‘her şeyi bilme, her şeyden haberdar olma’ özelliğini elinden alır. Kırk yedi bölümden oluşan bu romanın yirmi üç bölümünde birinci tekil şahıs anlatıcı kullanılırken yirmi beş bölümünde üçüncü tekil şahıs anlatıcı kullanılır. Romanın yirmi dördüncü bölümünde hem birinci hem üçüncü tekil şahıs anlatıcı kullanılmıştır. Anlatıcı tiplerinin bölüm sayıları bakımından neredeyse aynı olmaları dikkat çeken bir unsurdur. Bu durum, romanın genelinde

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

herhangi bir anlatıcı tipinin tercih edilmediğini gösterir. Romanda hangi bölümlerde hangi anlatıcı tipinin tercih edildiği tablo ile gösterilmiştir:

1.Tekil Şahıs Anlatıcı	3.Tekil Şahıs Anlatıcı
Birinci, beşinci, yedinci, onuncu, on ikinci, on beşinci, on yedinci, on dokuzuncu, yirmi birinci, yirmi üçüncü, yirmi dördüncü, yirmi beşinci, yirmi yedinci, yirmi dokuzuncu, otuz birinci, otuz üçüncü, otuz beşinci, otuz yedinci, otuz dokuzuncu, kırk birinci, kırk üçüncü, kırk beşinci, kırk yedinci bölümler.	İkinci, üçüncü, dördüncü, altıncı, sekizinci, dokuzuncu, on birinci, on üçüncü, on dördüncü, on altıncı, on sekizinci, yirminci, yirmi ikinci, yirmi dördüncü, yirmi altıncı, yirmi sekizinci, otuzuncu, otuz ikinci, otuz dördüncü, otuz altıncı, otuz sekizinci, kırkıncı, kırk ikinci, kırk dördüncü, kırk altıncı bölümler.

Eserde birinci tekil şahıs ve üçüncü tekil şahıs anlatıcıdan başka bir de romanın tümünü kurgulayan, tüm olay dizilerinin dışında yer alan bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcı Karadüş Caddesinde bir apartmanın üçüncü katında oturan ve oğlunu tıraş bıçağı almaya gönderen bir kişidir. Tüm eserin bu kişi tarafından kurgulandığını açığa çıkaran bu durum eserin dayalı olduğu üstkurmaca yapıya işaret eder.

Romandaki birinci tekil şahıs anlatıcı, aslında Karadüş Caddesinde bir apartmanda oturan bu kişinin bir yansıması, onun yarattığı biri olarak değerlendirilebilir. Eserin sonunda ortaya çıkan bu kişi ile birinci tekil şahıs anlatıcının birbirinden ayrı görülmemesi, eseri okuyanların aklını bulandıran bir husustur. Postmodern romanların bir özelliği olan belirsizlik, eserin pek çok unsurunda olduğu gibi anlatıcı meselesinde de karşımıza çıkar.

Şehirdeki olayların kahramanı olan birinci tekil şahıs anlatıcı, romanın sonunda ortaya çıkan ve romanı yazan kişiyle aynı gibi görünse de onların aynı kişi olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Eserin hacim ve olay örgüsü bakımından daha fazla bir kısmını temsil eden köydeki olay dizisinin anlatımında, üçüncü tekil kişi kullanılmıştır. Buradaki üçüncü tekil şahıs anlatıcı birçok farklı kahramanın yerine geçerek onları yansıtıcı bilinç olarak kullanır.

Genellikle berber yansıtıcı bilinç olarak seçilse de muhtar, bekçi gibi farklı kahramanların da kullanılması romandaki çoğulcu bakış açısının kullanımını ortaya koyar. Romanda, roman yazmakta olan başkişinin yazdığı kitap *Gölgesizler*'den başkası değildir. Romanın yazım süreci bu şekilde romanın kendisine dönüşür.

Romanın bilhassa anlatıcılarında öne çıkan “belirsizlik” ve “hayal-gerçek çatışması”na rağmen romandaki olay dizileri oldukça gerçekçi bir şekilde aktarılır. Romanda; geriye dönüş, sahneleme, üstkurmaca, leitmotif, pastiş gibi pek çok anlatım tekniği kullanılmıştır.

SONUÇ

Romanın içeriği ile işlenen temaların uyum içinde olduğu söylenebilir. Postmodern anlatım teknikleriyle kurgulanmış bir eser olan *Gölgesizler*'de anlatıcının kimliğinin yer yer sorgulanabilir olmasının, eserdeki belirsizlik havasına hizmet ettiği söylenebilir. Romanda üstkurmaca tekniği ve anlatıcıların çeşitliliğiyle «hayal-gerçek» çizgisinin etrafında farklı bir gerçeklik alanı yaratılmıştır.

Farklı bakış açıları ve anlatıcıların kullanımıyla postmodern anlatım tekniklerinin sınırlarını zorlayan bu eser, nedenselliğin sorgulandığı pek çok farklı okumaya ve yorumlamaya açık kapı bırakır.

KAYNAKÇA

Ecevit, Y. (2016). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Şaylan, G. (1999). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Toptaş, H. A. (2019). *Gölgesizler*. İstanbul: Everest Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ağ Toplumunda Halk Edebiyatı Ürünlerin Yeniden Dolaşımı (Pandemi Süreci Örneği)

Bestami BOZOĞULLARINDAN*

*Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Tarihi süreç içerisinde insanlığın iletişim biçimleri değişiklik göstermiştir. Söz konusu iletişim devrimleri teknolojinin gösterdiği gelişimler ile paraleldir. Kültürün kayıt ve aktarımı insanın bilgiye hakim olması ve kullanması ile birlikte sözlü, yazılı ve elektronik ortamlarda gerçekleşmiştir. Walter Ong'un iletişimin sadece söze dayandığı ve yazıdan haberi olmayan toplulukların oluşturduğunu söylediği sözlü kültür ortamı yazının ve teknolojik gereçlerin hayatımıza girmesiyle birlikte yerini ikinci sözlü kültür ortamına bırakmıştır. Fakat bu durum sözlü kültürün tam olarak ortadan kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Sözlü kültürün mirası yazılı ve elektronik ortamlarda da devam eder. Kültürün kayıt ve aktarım biçimleri değiştikçe kültürel içerikler de değişime uğrar. İnternetin yaygınlaşması ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda tamamen bir dönüm noktası olur. İletişimin unsurları arasındaki mesafe kavramını önemsizleştirilmesi onu sadece teknolojik bir gelişme olmaktan çıkarmış ve ekonomik, siyasi, kültürel alanların yeniden inşasında önemli bir konuma getirmiştir. Jan Van Dijk sanal ağlar üzerinden iletişime geçen toplum modelini "ağ toplumu" olarak tanımlar. Kültürün paydaşlarının etkileşime girdiği bu ortamda bir sanal kültür meydana gelir. Halk biliminin inceleme sahasının hangi alanları kapsadığı araştırmacılar tarafından çokça tartışılmış konulardan biridir. Ruhi Ersoy, "bireyi ve toplumu konu edinen disiplinler, çağın şartlarıyla birlikte ortaya çıkan sosyal değişmeye paralel olarak kendilerini yenilemek durumundadır" diyerek folklorun statik değil dinamik bir inceleme alanı olduğuna işaret etmektedir. Teknolojik gelişmeler neticesinde kültürün evrildiği durum folklorun alan/saha kavramının da yeniden gözden geçirilmesi gerektiği sonucunu doğurmuştur. Son dönemde yapılan çalışmalar incelendiğinde sanal kültürün halkbilimcilerin çalışma alanı içerisine girmeye başladığı görülmektedir. Sanal kültür ortamında gönderici ve alıcı arasındaki mesafe önemsizleşir, kültürel içerikler hızlı bir biçimde dönüşüme sokulma imkanı bulur. İnternet ortamında dolaşıma sokularak dönüştürülen kültürel içeriklerden biri de halk edebiyatı ürünleridir. Söz konusu durumun görüleceği güncel örneklerden biri 2019 yılında başlayan COVID-19 salgın sürecidir. Bu süreçte fıkra, atasözü, mani gibi folklorik ürünlerin salgın sürecinde yeni örneklerinin üretildiği var olanların ise yeniden yorumlanıp dolaşıma sokulduğu görülmektedir. Aşıklar çeşitli sosyal mecalarda virüs ile ilgili şiirlerini doğaçlama yahut önceden hazırlayarak icra etmişler ve böylece sözlü kültürdeki toplumsal rollerini yeni mecalara taşımışlardır. Pandemi sürecinde yeniden yorumlanan veya yaratılan halk edebiyatı ürünlerinin temel eksenini mizah üzerinedir. Bu süreçte dolaşıma sokulan fıkra, mani, atasözü gibi halk edebiyatı ürünlerinde virüse mizah yoluyla bir tepki verildiği görülmektedir. Çalışmada kültürün kayıt ve aktarım biçimlerinin geçirdiği dönüşüm bağlamında salgın sürecinde yeniden yorumlanan halk edebiyatı ürünleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanal kültür, İletişim, Ağ Toplumu, Halk Edebiyatı Ürünleri.

Folkloric Literature Products Recovery in the Network Society (Pandemic Process Example)

ABSTRACT

Communication styles of humanity have changed throughout the history. These communication revolutions are parallel with the developments in technology. The recording and transfer of culture took place in verbal, written and electronic media with the mastery and use of information. The verbal culture environment, which Walter Ong says that communication is based on words and that societies that are not aware of writing, have left its place to the written culture environment with the introduction of writing into our lives. However, this does not mean that the oral culture has completely disappeared. The legacy of oral culture continues in written and electronic media. As the recording and transmission forms of culture change, cultural contents also change. The widespread use of the Internet would be a turning point in the economic, political and social fields. His trivialization of the concept of distance between the elements of communication made it not only a technological development and made it an important position in the reconstruction of economic, political and cultural fields. Jan van Dijk defines the model of society that communicates over virtual networks as "network society". In this environment where the stakeholders of the culture interact, a virtual culture occurs. Which areas the field of study of folklore covers is one of the most discussed topics by researchers. Ruhi Ersoy states that "the disciplines that take the individual and society as their subject have to be renewed in parallel with the social change emerging with the conditions of the age" and states that folklore is not a static but a field of study. The situation where it evolved as a result of technological developments resulted in the revision of the concept of folklore area / field. People's scientists begin to enter the field of study. The distance between virtual culture sender and

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

receiver becomes insignificant, cultural contents can quickly learn to be transformed. One of the content that is transformed by circulating in the internet environment is the products of folk literature. One of the current examples where this condition will be seen is the COVID-19 epidemic process in 2020. In this process, it is seen that the folkloric epidemic such as anecdote, proverb and mania was reinterpreted and put into circulation. The minstrels have improvised or pre-prepared their poems about the virus in various social media, thus carrying their social roles in oral culture to new media. The human literature reinvented by the pandemic is the main drawback. In this process, it is seen that in folk literature products such as anecdotes, mani, and proverbs, a humorous reaction to the virus is observed. In the study, in the context of the transformation of the recording and transmission forms of culture, the products of folk literature reinterpreted during the epidemic process will be evaluated.

Keywords: Virtual culture, Communication, Network Society, Folk Literature Products

1. Giriş

Kültürün kayıt ve aktarım biçimleri teknolojik gelişmelerle birlikte değişkenlik gösterir. Walter Ong'un yazının olmadığı ve iletişimin sadece söze dayalı olarak gerçekleştiğini söylediği sözlü kültür ortamı yazının ve teknolojik aletlerin hayatımıza girmesiyle birlikte yerini ikinci sözlü kültür ortamına bırakmıştır (Ong, 1995: 23). Teknolojinin gelişimi sonraki süreçte elektronik ortamı doğurur. İnternetin yaygınlaşması ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda tamamen bir dönüm noktası olur. Neill Postman teknolojik aygıtlar içerisinde en önemli farklılığı bilgisayar teknolojilerinin gösterdiğini belirtmektedir. Çünkü bilgisayar herkes tarafından kullanılabilir ya da başka bir deyişle herkes bilgisayar tarafından kullanılabilir (Postman, 2006: 126). İnternet ilk olarak Amerikan askeri savunma projesi olarak geliştirilmiş 1980 ve sonraki süreçte bireysel kullanıma sunulmuştur (Özdemir, 2012: 14). İnternetin iletişimin unsurları arasındaki mesafe kavramını önemsizleştirilmesi onu sadece teknolojik bir gelişme olmaktan çıkarmış ve ekonomik, siyasi, kültürel alanların yeniden inşasında önemli bir konuma getirmiştir. Jan van Dijk 1999 yılında yayımladığı "The Network Society (Ağ Toplumu)" isimli çalışmada yeni planlanan toplum modelinde iletişimin yüz yüze değil sanal ağlar üzerinden gerçekleşeceğini belirtmektedir. Modern toplum sosyal ağlar ile birlikte organizasyonel ve yapısal bir değişime uğrayacaktır (Akt. Akbıyık ve Öztürk, 2012: 1012). Castells ağ toplumunun en önemli özelliğinin zaman ve mekân kavramında ortaya çıktığını söylemektedir. Ağ toplumunda zaman dışı zaman ve akışlar uzamı vardır. Bu ifadelerden zaman ve mekân kavramının teknolojik gelişmelerle aşılabildiğine gönderme yapılmaktadır (Göker ve Doğan, 2011: 179). Söz konusu durum sosyalliğin başka bir boyuta taşınması olarak da yorumlanabilir. İnternet ortamında fiziksel olarak hiçbir zaman beraber bulunmayan bireyler etkileşim içerisinde bulunabilmektedir. Bu ortam içerisinde bireyler hem alıcı hem aktarıcı konumunda bulunmaktadırlar. Ağ toplumunun çıkış noktasını enformasyon oluşturmaktadır. İnsanlık günümüze değin çeşitli gelişmeler göstermiş ve insanlık tarihi çeşitli dönemlere ayrılarak değerlendirilmiştir. İlkel dönemden toprağa dayalı tarım toplumuna geçen insanlık, makineleri kullanmaya başlaması ile birlikte sanayi toplumuna geçiş göstermiştir. 1960'lı yıllardan itibaren sosyal bilimciler Amerika ve Japonya gibi ülkelerde toplumun temel karakteristik özelliklerinde değişimler gözlemişlerdir. Bu dönem araştırmacılar tarafından "modernlik sonrası çağ", "burjuva sonrası toplum", "ekonomi sonrası toplum" gibi çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir. Masuda bu dönemi enformasyon çağı olarak adlandırmıştır (Aytun, 2008: 24). Cengiz Aytun enformasyon toplumu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Bilgi toplumu, 1950 ve 1960'lı yıllarda A.B.D., Japonya, Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojilerinin giderek artan bir şekilde kullanımıyla ortaya çıkmış bir aşamadır. Gelişmiş ülkelerde şekillenen bu aşamanın en önemli özelliği, bilginin ve bilgi teknolojilerinin tarım, sanayi, hizmet sektörlerinin yanısıra eğitim, sağlık, iletişim gibi her alanda kullanılabilir olmasıdır. Bu nedenle, bilgi toplumundaki gelişmeler kısa sürede üretimin ve verimliliğin artmasına yol açmakta ve yeni teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri de teşvik etmektedir. Bilgi toplumundaki tüm bu gelişmeler diğer dünya ülkelerini de kısa zamanda etkisi altına almış ve uluslararası alanda ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda entegrasyonu beraberinde getirmiştir" (Aytun, 2008: 24). Bilgi teknolojilerinin kültürel alana entegrasyonu ile birlikte ağ toplumunun iletişim kanallarında kültürel içeriklerin de dolaşıma sokulduğu görülmüştür. Cevdet Avcı, "Bir Mizah Virüsü Olarak Covid-19: Ağ Toplumunda Siber Mizah Yaratmak" isimli çalışmada tarihsel süreçte insanın, fiziksel çevresine verdiği kültürel tepkilerin enformatik çağında sanal kültürel içeriklere dönüştüğünü belirtmektedir (Avcı 2020). Söz konusu kültürel içeriklerden biri de halk edebiyatı ürünleridir. Ağ

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

toplumunda gündem baş döndürücü bir hızla değişmekte ve topluluğun üyeleri sosyal medya kanallarıyla gündem özelinde içerikler üretmektedir. Bu durumun son örneği 2019 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan salgın sürecinde görülmüştür. Salgın sürecinde çoğu ülkede karantina uygulamaları başlamış, insanlar tedbir amacıyla evlerinde kalmışlardır. Zaten yaygın olan sosyal medya kullanımı bu süreçte daha da artmış ve pandemi süreciyle ilgili pek çok içerik üretilmiştir. Çalışmada özel olarak halk edebiyatı ürünlerinin yeniden dolaşımı ele alınacaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden kültür analizi deseni kullanılmıştır. Bu araştırma deseninde amaç belirli bir kültürü tanımlama ve yorumlamadır. Söz konusu araştırma deseninde veri kaynakları genellikle bir kültürü oluşturan ve o kültürden etkilenen bireyler ve gruplardır (Hancock 2004). Çalışmada veri toplama yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Salgın sürecinde halk edebiyatı ürünlerinin sanal kültür ortamında yeniden yorumlanışını görmek amacıyla Twitter, Facebook, Youtube, Instagram gibi sosyal medya kanalları taranmıştır. Tarama neticesinde elde edilen veriler sanal kültür üzerine oluşturulan literatürden faydalanılarak halk edebiyatı ürünlerinin değişen şartlara adaptasyonu tartışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Pandemi Süreci ve Halk Edebiyatı Ürünlerinin Yeniden Dolaşımı

Halk biliminin inceleme sahasının hangi alanları kapsadığı araştırmacılar tarafından çokça tartışılmış konulardan biridir. Ruhi Ersoy (2012:5), “bireyi ve toplumu konu edinen disiplinler, çağın şartlarıyla birlikte ortaya çıkan sosyal değişmeye paralel olarak kendilerini yenilemek durumundadır” diyerek folklorun statik değil dinamik bir inceleme alanı olduğuna işaret etmektedir. Halk biliminin ilk araştırmacıları söz konusu alanın ürünlerinin toplumun gelişmemiş tabakaları arasında bulunabileceğini belirtmişler ve folkloru kısıtlı bir alana hapsedmişlerdir. Dundes’in “Halk Kimdir” çalışmasında işaret ettiği halk paradigması ile birlikte durum değişmiş ve folklor dinamik bir alan haline gelmiştir (Oğuz, 2010: 1-10). Sonraki dönemde İşlevsel Halkbilimi Kuramı, Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Performans Teori gibi halkbiliminin modern bakış açılarını yansıtan inceleme metotları ortaya çıkmış (Çobanoğlu, 2002) ve halk biliminin inceleme sahası genişlemiştir. Ersoy, bu bağlamda halkbiliminin alan kavramının yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğinden bahseder. Erken dönem halk bilimi çalışmalarında halk bilgisini derleme yeri olarak alan/saha, folklor malzemesinin çıplak gözle izlenebildiği ve tasnif edilebildiği sosyal ve fizikî mekânlar, teknoloji ve sosyal değişme, folklor unsurlarına günümüzde yeni yaşam koşullarında, yeniden üretilme ve aktarılma ortamları ortaya çıkarmıştır (Ersoy, 2012: 5). Kültür aktarımının gerçekleştiği yeni ortamlardan biri sanal kültür ortamıdır. Sanal kültür ortamı; sözlü ürünlerin korunduğu, icra edildiği, aktarıldığı ortamlardan biri haline gelmiştir. Bu durum halk edebiyatı ürünlerinin çağın şartlarına adaptasyonu olarak da yorumlanabilir.

Kültürün yazılı olarak kayıt altına alınan unsurları kayda alındıkları andaki niteliklerini koruyabilirken sözlü unsurlar geleneğin sürekli gelişim ve değişim içinde olması sebebiyle yapı, şekil, içerik ve işlev bakımından değişikliklere uğrarlar (Yıldırım, 1998: 37). Sözlü geleneğin belirli unsurları muhafaza etmekle birlikte çağa ayak uydurarak değişmesi Metin Ekici (2008) tarafından “güncelleme” olarak ifade edilmiştir. Kubilay Aktulum’un, “*Folklor ve Metinlerarasılık*” isimli çalışmasında Barthes’tan aktardığına göre metinler okunabilir ve yazılabilir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazılabilir metin yeniden yorumlara açık bir metin iken okunabilir metinler statik olarak değerlendirilmektedir (Aktulum, 2013: 132). Bu doğrultuda folklor ürünlerinin yazılabilir metin statüsünde olduğu görülmektedir. Sözlü kültür ürünlerinin güncellenerek devamlılığını sürdürmesi sıklıkla görülen durumlardandır. İnsanın değişimine ayak uyduran sözlü kültür ürünleri sanal dünyaya da ayak uydurmuştur. Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve bir süre sonra Türkiye’yi de etkisi altına alan Covid-19 salgını süreci bu durumun görülebileceği örneklerden biridir. Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin’in Vuhan Eyaleti’nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüsdür. Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yayılmıştır (URL-1). 11 Mart 2020 tarihinde ülkemizde ilk vakanın görülmesiyle birlikte karantina uygulamaları başlamış ve gündem tamamen virüs eksenli olarak değişmiştir. Bu tarihten itibaren sosyal medya kanalları olan Youtube, Twitter, Facebook ve Instagram gibi mecralarda virüs ile alakalı olarak çeşitli alanlarda paylaşımlar yapıldığı görülmeye başlanmıştır. Halk, virüs ile ilgili görüşlerini sosyal medya kanalları aracılığı ile paylaşırken halk edebiyatı ürünlerinden de faydalanmıştır. Çalışmada söz konusu sosyal medya kanallarında dolaşıma sokulan mani, fıkra, atasözü örnekleri ve âşıkların Koronavirüs gündemi üzerine yazdığı şiirler üzerinden değerlendirmelere gidilmiştir.

Atasözleri

Atasözleri bir milletin, atalarının uzun bir süreçteki deneyimlerinin sonucu oluşturdukları temel yargılarını genel-geçer kural olarak ilkeleştiren, toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözlerdir. Selcen Gürçayır *“Kuşaktan Foruma Geçiş ve Bilgisayar Atasözleri”* isimli yazısında sözlü ortamdan bilgisayar ortamına taşınan atasözlerinin önceden yaratılmış örneklerin kelimelerinin değiştirilmesiyle oluşturulduğunu belirtmektedir. Teknoloji çağında hemen her ürünün olduğu gibi atasözlerinin de bilgisayar ortamında seri üretime geçmesi atasözünün en temel özelliği olan “tartışılmaz doğruluk”u sarsıntıya uğratmaktadır (Gürçayır, 2008: 70-72). Atasözlerinin işlev özellikleri incelendiğinde deneyimlerden ders çıkarma durumunun ön plana çıktığı görülmektedir. Pandemi sürecinde güncellenerek dolaşıma sokulan atasözleri incelendiğinde Gürçayır’ın belirttiği gibi bu sözlerin önceki atasözlerinin kelimelerinin güncel duruma uyarlanarak değiştirilmesiyle oluştuğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte içeriğin büyük oranda korunduğunu belirtmek yararlı olacaktır. Örneğin geleneksel kültürdeki “Ev alma komşu al” atasözü sosyal medya kanallarında “Ev alma kolonya al” şeklinde dolaşıma sokulmuştur (Url-2). Söz konusu atasözü ev alınırken komşunun özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü geçimsiz bir komşu ev sahibine sıkıntılar yaşatabilecektir. Atasözü güncellenen şekilde “Ev alma kolonya al” biçimine sokulmuş komşunun yerini kolonya almıştır. Virüs temas yoluyla bulaşabildiği için alınacak en önemli tedbirlerden biri el temizliğidir. Bu sebepten dolayı kolonyanın önemini vurgulamak amacıyla atasözünün geleneksel kültürdeki imgesinden faydalanılmıştır. Bir başka örnekte geleneksel kültürde “Körle yatan şaşkı kalkar” şeklinde geçen atasözünün “Coronayla yatan coronalı kalkar” şekline büründüğü görülmektedir. Beraber bulunan insanların özelliklerinin birbirini etkileyeceği anlamına gelen bu atasözünde kör ve şaşkın yerini corona almıştır. Bu örnekte de yine virüsün temas ile bulaşacağına gönderme yapıldığı gözlemlenmektedir. Yukarıda örneklendiği gibi atasözlerinin iletilerini muhafaza eder vaziyette güncellenerek sanal ortama aktarılması Gürçayır’ın da belirttiği gibi (2008: 73) ataların deneyimlerinin sanal ortamda yeniden onaylanması anlamına da gelebilir. Bu bağlamda atasözlerinin özgün şekillerini birer çatı olarak düşünürsek bu sözlerin çeşitli şekillerde güncellenerek her çağda yaşamaya devam edebileceği yorumu da yapılabilir. Ancak bu durum atasözlerinin kullanım alanını ve nesilden nesile aktarılabilirlik özelliğini belirli ölçülerde kısıtlamaktadır. Gündemin baş döndürücü bir hızla değiştiği çağımızda o andaki gündeme göre güncellenen bir atasözü gündem değişince tekrar güncellenmekte ve önceki şekli kısa bir süre içerisinde unutulmaktadır. Söz konusu durumda da atasözünün geleneksel kültürdeki özgün şeklinin muhafaza edilip yeni gündeme uyarlanması atasözlerinin her çağda karşılık bulabileceğinin bir sağlaması olarak düşünülebilir. Bazı örneklerde ise atasözlerinin içerik özelliklerinde değişiklikler meydana geldiği saptanmıştır. “Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür” atasözünde ileti aynı şey bizde bulunmasına rağmen başkalarında olan şeyin daha güzel görüneceğini içermektedir. Atasözünün güncellenmiş şekli olan “Komşunun gripi komşuya korona görünür” ifadesinde komşuda olan şeyin geleneksel kültürün aksine daha kötü görüldüğü anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili olarak tespit edilmiş diğer atasözleri şu şekildedir (URL-2):

“Çok okuyan değil çok gezen bilir.”	“Çok okuyan değil çok gezen corona olur”.
“Görünen köy kılavuz istemez”.	“Görünen korona kılavuz istemez”.
“El elin eşeğini türkü söyleyerek çağırır”.	“El elin koronasını evde kalmayarak çağırır”.
“Güneş girmeyen eve doktor girer”.	“Yaşlının durmadığı eve korona girer”.
“Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu”.	“Coronanın koyunu sonra çıkar oyunu”.
“Çok gezenin ayağına bok bulaşır”.	“Çok gezen ayağa korona bulaşır”

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“Ev alma komşu al”.	“Ev alma kolonya al.”
“Ateş düştüğü yeri yakar”.	“Korona değdiği yeri yakar.”
“Sakla samanı gelir zamanı”.	“Sakla kolonyayı gelir zamanı”.
“Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür”.	“Komşunun gribi komşuya korona görünür”.
“Ateş düştüğü yeri yakar”.	“Korona düştüğü yeri yakar”.
“Körle yatan şaşşı kalkar”.	“Coronalıyla yatan coronalı kalkar”.
“Ateş olmayan yerden duman çıkmaz”.	“Ateş olmadık yerden korona çıkmaz”.
“Su uyur düşman uyumaz”.	“Su uyur korona uyumaz”.
“Ayağını yorganına göre uzat”.	“Elini koronaya göre uzat.”
“Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir”.	“Sokağın hayrından evin şerri iyidir.”

Maniler

Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dördüklü anonim şiirlere mani denir (Kaya, 1999: 10). Manilerde amaç az sözle çok şey ifade etmektir. Mani söyleme geleneği Anadolu’da hâlen devam etmektedir. Doğan Kaya, birtakım teknolojik ile ilgili gelişmelerin zaman içerisinde manilerde kendisine yer bulduğunu belirtmektedir (Kaya, 1999: 19). Bu durumun görülebileceği süreçlerden biri de korona virüs sürecidir. Salgının gündemi meşgul etmeye başladığı andan itibaren sanal ortamda mizah içeriği ön planda olan ve virüsü konu edinen pek çok maninin dolaşıma sokulduğu görülmüştür.

Manilerin icra edicilerinden biri ramazan davulcularıdır. Pandemi sürecinin ramazan ayında da devam etmesi davulcuların söylediği manileri de etkilemiştir. Afyonkarahisar’ın Sandıklı ilçesindeki ramazan davulcularından biri olan Mehmet Can Ula’nın söylediği manilerden biri şu şekildedir:

“Eller çok yıkanacak,
Dirseğe hapşurulacak,
Sarılmak öpüşmek yok,
Uzaktan bakılacak” (URL-3)

İstanbul Zeytinburnu’nda ramazan davulcularından birinin söylediği başka bir maninin konusu yine salgındır.

“Ne uyursun? Ne uyursun?
Bu uykuda ne bulursun?
Al abdesti, kıl namazı.

Belki coronadan kurtulursun” (URL-4)

Bursa’nın İnegöl ilçesinde ramazan davulculuğu yapan Yıldırım Palabıyık’ın manisi şu şekildedir:

“Aldanma sağa sola
Gidelim hak yola
Güzel oruç tutup evde kalanın
Koronası hayrola” (URL-5)

Pandemi süreci ile ilgili manilerin ramazan davulcuları dışında da dolaşıma girdiği görülmektedir. Sosyal medyada dolaşıma giren bir görselde pazarda pırasa satışı yapan bir satıcı salgının ortaya çıkmasına tepkisini şu mani ile dile getirir:

“Allah vermiş pırasa
Hiç yenir mi yarasa
Zıkkımın kökünü yi
Bak çöktü piyasa” (URL-6)

Başka bir görselde şu mani yer almaktadır:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“Virüs gelmiş korona
Yarım girmiş horona
Acaba bizi de çeker mi
El sallasak drona” (URL-7)

Fıkra

Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak’aları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları, günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını, ince bir mizâh, hikemî bir söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslûp içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tip’e bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen addır. (Yıldırım, 1998: 222). Pandemi sürecinde yapılan paylaşımların temel eksenini mizahtır. Capsler, karikatürler ve çeşitli videolar aracılığı ile pandemi süreci ile ilgili mizah yapılmıştır. Bu bağlamda salgını konu edinen fıkralara da rastlanmaktadır. Söz konusu fıkralar iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: Birinci gruptaki fıkralarda geleneksel fıkra tiplerinin yeni duruma adaptasyonu söz konusudur. Bu fıkralarda Temel, Fadime gibi geleneksel fıkra tiplerinin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu örneklerden biri şu şekildedir¹:

“Korona salgını olmasına rağmen çarşı pazar gezen fadimeye komşusu emine seslenir:

-Uyyy Fadime elinde ne eldiven vardır ağzında ne maske hiç korkmuyomusun koronadan?

Fadime hemen cevap vermiş:

-Ne korkacağım da benim yaşıım 55 üstelükda bekarım

Emine şaşkınlıla sorar:

-Yaşunu anladumda bekarlıkta ne alakası var?

Fadime cevabı patlatmış

-Sen cumhur başkanumuzu duymadunmu evde kalanlara bişey olmayı.” (URL-8).

İkinci gruptaki fıkralar ise geleneksel fıkra tiplerini kullanmayıp doğrudan pandemi sürecinde üretilen fıkralardır. Bu fıkralardan birinde karantina sürecinde evde kalmaktan bunalan insanlar konu edinilmiştir:

“Psikiyatrist ve psikoterapistlerden bildiri: Sevgili vatandaşlar, ev karantinasında olduğunuz sürece hayvanlarınız, çiçekleriniz, beyaz eşyalarınız ile konuşmaya başlamanız normaldir. Bu sebeplerle bize başvurmanıza gerek yok. Profesyonel yardıma ancak bunlar sizle konuşmaya başladığında başvurun. Teşekkür ederiz.” (URL-9).

Korona virüs temas yoluyla bulaşmaktadır. Fıkralardan bazıları bu durumu konu edinmektedir:

“Korona virüs tahlili pozitif çıkan adam eve geldi ve masanın başına oturup sayfalar dolusu bir liste hazırladı. Karısı, “Nedir Allah aşkına saatlerdir yazdığın o şey” diye sorunca şu yanıtı verdi: “Virüs kapmışım. Öpüşüp helalleşeceklerimin listesini yazdım.”

Başka bir örnek ise maske tedbiri ile alakalıdır.

“Az önce annemle görüştüm;

-Nörüyon ana gı, dedim.

Annem de;

-Nörüm yavrum, abin aradı İstanbul'dan. "Ana sakın dışarı çıkma" didi. Ben de çıkmıyom, evde İraz halan, Şazi teyzen ve Rabia yengen ile onun iki komşusu var, Döndü'nyen Kezban ablan, çay demledik, içiyoz.

-Ana virüs var. O kadar insanı niye topladın başına?

Annemin cevabı;

¹ Bu fıkra sosyal medyadaki paylaşılan şekliyle doğrudan alınmış, yazım hatalarına müdahale edilmemiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

-Yok la tedbirimizi aldık, bi dene maske aldım, kim konuşursa o takıyor. Bize virüs bulaşmaz gari..”(URL-10).

Âşık Şiiri

Âşıklık geleneği yüzyıllardır Türk toplulukları arasında var olmuş ve çağın şartlarına göre adapte olarak devam ettirilmiştir. Kayıt teknolojilerinin ortaya çıkması ile başka bir mecraya taşınan âşıklar enformatik çağda sosyal medya aracılığıyla seslerini duyurmaya devam etmişlerdir. Dursun Yıldırım âşıkları Korkut Tipi Odaklar, Alp Ozan tipi odaklar ve Gezginçi ozan tipi odaklar olmak üzere üç başlık altında sınıflandırır (Yıldırım 2000). Selcen Gürçayır günümüz ozan tipine en yakın ozan tipinin gezginçi ozanlar olduğunu belirtmektedir. Gezginçi ozan tipi bilgi ve haber kaynağı olmasının yanında sosyal eleştirinin de merkezidir. Âşıkların Koronavirüse ilişkin ürünler ortaya koymaları ve bu ürünleri yaymaya çalışmaları onların tarihsel misyonları ile paraleldir (Gürçayır, 2020: 9).

Pandemi sürecinde Youtube, Facebook gibi platformlardan canlı yayınlar yaparak icra gerçekleştiren âşıklar, 13 Mayıs 2020 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Miras Derneği tarafından düzenlenen “Korona Doğaçlaması” isimli organizasyonda “Zoom” programı vasıtasıyla atışma yapmışlardır. Âşıklık geleneğinin en önemli icra merkezi olan kahvehaneler sanal ortama taşınmış adeta sanal kahvehaneler oluşturulmuş ve âşıklarla dinleyiciler etkileşimde bulunmuşlardır. Söz konusu organizasyonda âşıklar Facebook, Instagram, Youtube gibi platformlardan canlı yayın tarihlerini paylaşarak dinleyicileri oraya da beklediklerini belirtmişlerdir. Youtube platformunda Âşık Kul Nuri, Âşık Gülfani, Âşık Gül Ahmet, Âşık Rahim Sağlam ve daha pek çok âşığın corona ile ilgili şiirlerini saz eşliğinde icra ettikleri videolar dolaşıma girmiştir. Ayrıca Osman Nurani ve Hakkı Şener arasında bir corona atışması gerçekleşmiş ilgili şiirler facebook sayfalarında yayımlanmıştır (URL-15).

Âşıkların salgını konu edinen şiirlerinde farklı noktalar üzerine odaklandıkları görülmüştür. Ömer Saraç (2020) “Salgın Hastalıkların Âşık Tarzı Türk Şiirine Yansımaları:Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Örneği” isimli çalışmasında âşıkların virüs ile ilgili şiirlerini temel olarak dört başlık altında sınıflandırmıştır: Sosyal Konular, Toplumsal Konular, Siyasi konular, Ekonomik Konular. Kimi âşıklar virüse karşı mizahi bir tavır takınırken kimi âşıklar virüsün dünyadaki kötülükleri temizlemesini istemekte kimi âşıklar insanlığın virüsü yeneceğine dair umutlarını aktarmaktadır.

Salgın sürecinde âşıkların çeşitli platformlarda canlı yayında atışma yaptıkları yukarıda belirtilmişti. Bu konuda dikkat çekici bir diğer durum kimi âşıkların facebook sayfalarında virüs ile ilgili yazmış olduğu dörtlüklere aynı ayağı kullanarak başka âşıkların cevap vermesi durumudur. Örneğin Âşık Enver Gürkani'nin facebook sayfasında yayınladığı bir dörtlüğe Ozan Sadık Gül aynı ayakla cevap vermiştir (URL-16):

Âşık Enver Gürkani:

“Kimi covid diyor kimi korona
Dünyaya yerleşti zoru zoruna
Çare yok mu bu amansız soruna
Günümüzü üç saate indirdi”

Ozan Sadık Gül:

“Adı ne olursa olsun ozanım
Yanıyor bedenim acıyor canım
Kimsesizdir hanem bomboş her yanım
Yönümüzü üç saate indirdi”

Sonuç

Teknolojik gelişmelere paralel olarak kültürün kayıt ve aktarım biçimleri değişmiş sözlü kültür ortamının mirası yazılı ve elektronik kültür ortamında güncellenerek devam ettirilmiştir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte iletişimin unsurları arasındaki mesafe önemsizleşmiş bireyler sosyal ağlar vasıtasıyla birbirlerine bağlanmıştır. İnternet artık sadece teknolojik bir gelişme olmaktan çıkmış ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda yeni bir toplumun inşasında önemli bir konuma bürünmüştür. Enformasyon üzerine kurulmuş ağ toplumunda bireyler baş döndürücü bir hızla iletişime geçmekte bu süreçte hem alıcı hem aktarıcı konumunda bulunmaktadır. Bu özelliğiyle internet adeta bir kamusal

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

alan halini almıştır. Sözlü kültür ortamının mirası yazılı kültürde olduğu gibi elektronik ortamda da güncellenerek varlığını sürdürmüş ve sanal bir kültür meydana gelmiştir. Dundes ile birlikte halk paradigmasının değişmesi halk biliminin çalışma sahasını genişletmiş ve halk bilimi statik bir bilim alanı olmaktan çıkmış dinamik bir alan haline gelmiştir. Kültürün yazı ile kayıt altına alınan unsurları değişime kapalı bir hâldeyken sözlü kültür unsurları geleneğin doğasından dolayı yapı, içerik, işlev ve şekil açısından değişikliğe uğramışlardır. 2019 yılında başlayan ve kısa bir süre içerisinde bütün dünyanın gündemini meşgul eden Korona Virüs süreci bu değişimin izdüşümlerinin görülebileceği süreçlerden biridir. Sanal kültür ortamında atasözü, fıkra, mani gibi anonim halk edebiyatı ürünleri ve âşık şiiri ile ilgili ürünler bu süreçte dolaşıma girmiştir. Geleneksel kültürdeki özgün atasözlerinin kelimelerin değiştirilmesi ile yeni duruma uyarlanan atasözlerinde iletinin korunduğu gözlemlenmiştir. Bu süreçte manilerin de üretilmeye devam edildiğinin tespiti yapılmıştır. Toplumun Koronavirüs salgınına cevabı çoğunlukla mizahi yönde olmuştur. Dolayısıyla fıkraların da dolaşıma sokulduğu görülmüştür. Söz konusu fıkralarda geleneksel fıkra tiplerinden faydalandığı gibi herhangi bir tipe bağlı olmadan yeni fıkralar da üretilmiştir. Âşıklar salgın sürecinde sosyal medya platformlarında salgın ile ilgili yazmış oldukları şiirleri paylaşmış, canlı yayında atışmalar düzenlemişlerdir.

KAYNAKLAR

- Akbıyık, N. ve Öztürk, M. (2012). Sivil Toplum ve Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Street’i İşgal Et” Eylemleri.
- Aktulum, Kubilay (2013). *Folklor ve metinlerarasılık*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Avcı, C. (2020). Bir mizah virüsü olarak Kovid-19: Ağ toplumunda siber mizah yaratmak, *Turkish Studies*, 15(3), 1657-1684.
- Aytun, C. (2008). Enformasyon Toplumu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(2), 17-35.
- Çobanoğlu, Özkul (2002). Halkbilimi kuramları ve araştırmaları yöntemleri tarihine giriş. 2. Baskı, Akçağ Yay, Ankara.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel kültürü güncellemek üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 80, 33-38.
- Ersoy, R. (2012). Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak “Alan Araştırması” Kavramını Yeniden Düşünmek, *Millî Folklor*, (24)94, 5-13.
- Göker, G. ve Doğan, A. (2011). Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook’ta Çevrimiçi Tekel Eylemi.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz Ö. (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Araştırmalar Tarihi*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Ong, Walter J. (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, İlker. (2012). Sanal Kültür Yanılsama mı, Gerçek mi? *Folklor/edebiyat*, (18)71, 13-34.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli, Yeni Dünya Düzeni*. Çev. M. E. Yılmaz İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Saraç Ö. (2020). Salgın Hastalıkların Âşık Tarzı Türk Şiirine Yansıması:Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Örneği, *Milli Folklor Dergisi*, 16(127), 18-34.
- Yıldırım, D. (2000). Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.- XX. YüzyıllarAralığı Türkiye], *Türk Dünyası*, 327-353.

WEB Kaynakları

- URL-1:<https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/>. Erişim tarihi: 05.09.2020
- URL2:<https://www.facebook.com/yenidemircilerkoyu/posts/3549922851729593>. Erişim tarihi: 14.09.2020
- URL-3:<https://www.haberturk.com/afyonkarahisar-haberleri/77492440-motorize-ramazan-davulculardan-korona-virus-tedbirleriyle-iligili-maniler>.Erişim tarihi: 05.09.2020
- URL-4:<https://www.yenisafak.com/video-galeri/hayat/ne-uyursun-ne-uyursun-uykuda-ne-bulursun-al-abdesti-kil-namaz-belki-koronadan-kurtulursun-2203990>. Erişim tarihi: 15.10.2020

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

URL-5: https://www.cnnturk.com/video/ramazan_folder/ramazan-davulcusundan-koronavirus-manisi
Erişim tarihi: 12.09.2020

URL-6: <http://www.marasmanset.com/guncel/allah-vermis-pirasa-hic-yenir-mi-yarasa-zikkimin-kokunu-yiyesiceler-h31219.html> Erişim tarihi: 15.10.2020

URL-7: <https://twitter.com/malyoncayagirdi/status/1232724629598482435> Erişim tarihi: 20.10.2020

URL8: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2744298645679435&id=471436239632365
Erişim tarihi: 20.10.2020

URL-9: <https://www.facebook.com/hayatdostlugu/posts/3067744473256788> Erişim tarihi: 18.10.2020

URL-10: <https://www.facebook.com/SivaS.SivaS/posts/10157192226345922/> Erişim tarihi: 16.05.2020

URL-11: <https://www.youtube.com/watch?v=UbkPTj2FUBc> Erişim tarihi: 20.10.2020

URL-12: <https://www.youtube.com/watch?v=44xJuMgTqFo> Erişim tarihi: 20.10.2020

URL-13: <https://www.youtube.com/watch?v=RJuadMuzaNM> Erişim tarihi: 20.10.2020

URL-14: <https://www.youtube.com/watch?v=sy1AeWU9DQQ> Erişim tarihi: 20.10.2020

URL15: <https://www.facebook.com/962505467097112/posts/d41d8cd9/3435206383160329/> Erişim tarihi: 17.06.2020

URL-16: <https://www.facebook.com/asikgurkani> Erişim tarihi: 30.01.2021

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Hayat Bilgisi Ders Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi

Beyza HOCAOĞULLARI*

Doç. Dr. Vedat AKTEPE**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Çevre, insanların yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen ve bireyin yaşamını belirleyen, aynı zamanda bireyin yaşamına doğal ve toplumsal olarak etkide bulunan unsurların tümüdür. 19. yüzyılın başlarında gelişen teknoloji ile birlikte, insanoğlunun bilgi ve becerileri artmış ancak buna karşın doğanın temel kaynaklarını sürekli olarak tüketmiştir. Bu tüketim sonucunda zaman geçtikçe insan ve çevre arasındaki ilişki bozulma sonucu çevre kendini yenileyememeye başlamıştır. Bu anlamda insanların çevreye yönelik verdiği zararlar, çevreye karşı olan olumsuz tutumlarından kaynaklanmıştır denebilir. Nitekim çevrede meydana gelen bozulmalar, okullarda çevre eğitimini zorunlu kılmıştır. Okullardaki çevre eğitiminin amacı, öğrencilere çevreyle ilgili olumlu tutum ve davranışları kazandırmaktır. Çevre eğitiminin ilköğretimdeki hayat bilgisi dersiyle iç içe olması, çevreyi ve eğitimini konu aldığını göstermektedir. Bu çalışmada ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının hayat bilgisi dersi tutumlarına etkisi amaçlanmaktadır. Araştırmada veriler doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma devam ettiği için, elde edilen veriler literatüre dayalı araştırma sonuçlarıyla sınırlıdır. Araştırmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Literatür incelendiğinde varılan bazı sonuçlar arasında: İlköğretim öğrencilerinin çevre yanlısı tutumlarının olduğu ve çevreye yönelik tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutumları ölçülmek istendiğinde çevresel tutumların anne-babanın eğitim durumuna, akademik başarıya, cinsiyete, evlerinin bahçesinin olmasına, anne ve babanın mesleğine ve yerleşim yerine ve benzeri bazı değişkenlere göre değişiklik gösterebilir olduğu görülmüştür. Yine ilköğretim öğrencilerinin akademik başarıları arttıkça çevreye yönelik tutum puanlarının arttığı, öğrencilerin çevresel bilgileri ile çevresel tutumları arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, öğrenci, çevre, hayat bilgisi, tutum.

ABSTRACT

Environment is all of the elements that affect people's lives directly or indirectly and determine the life of the individual and at the same time have a natural and social impact on the individual's life. At the beginning of the 19th century, with the development of technology, the knowledge and skills of human beings increased, however, in order to increase the quality of life, the basic resources of nature such as air, water, soil and trees were constantly consumed. In this sense, the attitude of the human being towards the environment is the positive or negative attitude and behavior in the intellectual or emotional sense towards some factors arising from the environment. As a result of this consumption, the relationship between human and environment started to deteriorate as time passed. As a result of this deterioration, the environment has started to not renew itself. It can be said that the damage caused by people to the environment is due to their negative attitude towards the environment. As a matter of fact, the deterioration in the environment has made environmental education compulsory in schools. The aim of environmental education in schools is to teach students positive attitudes and behaviors towards the environment. The fact that environmental education is intertwined with the Life Science course in primary school shows that it is about the environment and its education. In this study, the effect of primary school students' attitude to the environment on life science course attitude is aimed to be examined. The data in the research were collected by document analysis method. As the research continues, the research data obtained are limited. The results were explained using descriptive analysis and content analysis technique. Some of the results obtained when the literature is examined: It was concluded that primary school students have pro-environmental attitudes and positive attitudes towards the environment. When it is desired to measure the environmental attitudes of primary school students environmental attitudes may vary depending on the education status of the parents, gender, academic success, having a garden of their home, mother and father's occupation and place of residence and some similar variables. It was also found that as primary school students' academic achievement increased, their attitude scores towards the environment also increased. Finally, it has been observed that there is a relationship between students' environmental knowledge and environmental attitudes.

Keywords: Primary school, student, environment, life science, attitude.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1. Giriş

Çevre ve Çevre sorunları

Çevre; “belirli bir zamanda dolaylı ya da dolaysız olarak kişiyi etkileyen, ferdin maddi, manevi gelişmesini ve yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafi ve toplumsal etkenlerin tamamıdır” (Cansaran ve Yıldırım, 2017). Çevre; canlıların yaşadığı ortam ve mekândır (Sever ve Yalçinkaya, 2018). Türk Dil Kurumuna göre çevre, “hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü; kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2020).

İnsanların gelişen teknoloji ile birlikte çevre hakkında bilgi ve becerileri arttıkça yaşamlarını daha kaliteli ve kolay hale getirmek için doğanın kaynaklarını kullanmaya başlamışlardır. Böylelikle insanlar önceleri çevreye saygı duyup onun düzenini bozmuyor iken ona müdahale eden, kendi yaşamları için onun düzenini, işleyişini bozan ve onu sürekli tüketen bir konuma gelmişlerdir (Sever ve Samancı, 2002; Kabaş, 2004). Bu tüketim sonucunda zamanla insan ve çevre arasındaki ilişki eskiye oranla bozulmuş ve çevre kendini yenileyemeyecek konuma gelmiştir. Haliyle çevresel bozulmalar artarak çevreyi tehdit edecek büyük sorunlara yol açmıştır (Baykal ve Baykal, 2008).

Tutum ve Çevreye Yönelik Tutum

Tutum, “bir olguya veya duruma yönelik zihinsel bir duruş, his veya duygu” olarak nitelendirilmiştir (Gül, Çobanoğlu, Aydoğmuş ve Türk, 2018: 141). TDK (2020)’ye göre tutum: “tutulan yol, tavır” olarak tanımlanmıştır. Çevreye yönelik tutum ise bireyin çevreye ve çevre sorunlarının çözümüne karşı gösterdikleri gönüllü, duyarlı, olumlu ve olumsuz tavır ve düşüncelerin bütünüdür. (Erten, 2005: 91). Bu bağlamda çevre sorunlarının önüne geçilmesinde en önemli etken bireyin çevreye yönelik tutumudur. Bireyin çevreye yönelik bakış açısı ve değer yargıları olumlu olursa çevre sorunlarının önüne geçilmesi ve geliştirilebilmesi o kadar kolay olacaktır. Çevre bilinci ve tutumu bireye kazandırılarak toplumun daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamlarını sağlanabilmesi için bireylerin gönüllü olarak görev yapması ve yeterli beceriye sahip olması gerekmektedir. Bu durum ancak çevre eğitimi ile mümkündür (Kavruk, 2002; Özmen, Çetinkaya ve Nehir, 2005). Bu anlamda düşünüldüğünde hayat bilgisi dersinde verilen çevre eğitiminde bireylerin çevreye yönelik olumlu tutum kazanmaları büyük önem taşımaktadır denebilir.

Çevre Eğitimi

Eğitim, insanlara istedik yönde davranış kazandırmada ve davranışı istedik yöne çevirmede en etkili alandır. O halde insanların çevreye yönelik davranışlarını ve tutumlarını istedik yöne çevirmenin temeli eğitimidir. Çünkü çevre sorunlarının kaynaklarından en önemlileri insanların tutum ve davranışlarıdır (Çelikkıran, 2000). Çevre eğitimi; doğanın dilinin öğrenilmesidir (Ozoner, 2004; akt. Birinci, 2013). Çevre eğitiminin özünde doğayı korumak vardır. Çevre eğitimi insana bilgi vermenin yanında insan davranışında olumlu yönde etkide bulunmayı, insanın doğayı ve doğal kaynakları koruması için aktif olarak katılımını sağlamasını temel hedefi olarak belirler (Şimşekli, 2004). O halde çevre eğitiminin temel amacı, çevre konusunda bireylere olumlu tutum ve davranış kazandırmaktır diyebiliriz (Yaşaroğlu, 2012). Çevreye yönelik olumlu tutum, insanların çevreyi koruması ile çevreye ve canlılara yönelik olumlu görüş, duygu ve davranışta bulunmayı kapsar. Çevre eğitimi öğrencilerin karar almalarını, aldıkları kararların sorumluluklarını üstlenmelerini, çevre sorunlarını fark ederek çevreye karşı duyarlılık kazanmalarını ve çevre sorunlarının çözümüne yeni yollar bulmalarını sağlamalıdır. Bu eğitim farklı öğrenme ortamları oluşturularak öğrenilenlerin yaşama aktarılmasına yardımcı olacak şekilde planlanmalıdır (Ünal ve Dımışkı, 1999).

Ülkemizde çevre eğitiminin yerine baktığımızda ilköğretim ve ortaöğretim programlarında çevre eğitimi dersine yer verilmemiştir. Bunun yerine çevre konusuna yönelik konular diğer disiplinlerin programlarına dağıtılmıştır (Bildik, 2011). Bu yönüyle ülkemizdeki çevre eğitiminin disiplinler arası bir özellik gösterdiği söylenebilir. Çevre eğitiminin en kritik ve en önemli dönemi ilköğretim dönemidir. İlköğretimde çevre ile ilgili ilk yaşantı, bilgi ve beceriler yer alır. Öğrencilerde çevreye yönelik olumlu tutumlar bu dönemde şekillenir. (Atasoy, 2005).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Hayat Bilgisi Dersi

Hayat bilgisi dersi öğrencilerin yaşamlarına temel oluşturacak beceri, bilgi ve değerleri kazandırmayı amaç edinen, ilkokulda 3.sınıfa kadar okutulan bir derstir. Aynı zamanda bireyin çevreye uyum sağlamasında, sosyalleşmesinde, demokratik tutum kazanmasında, yakın ve uzak çevresindeki çevresel olaylara karşı ilgili olmasında ve çocuğu bir sonraki eğitim hayatına hazırlamada önemli olan mihver bir derstir (Güneş ve Demir, 2007). Hayat bilgisi dersi; toplum, birey ve doğa alanları ile ilgili bilgileri öğrencilerin bütüncül olarak algılamalarını ve zihinlerinde kolay bir şekilde yapılandırılmalarını sağlayan önemli bir derstir (Aladağ, 2016). Erdoğan (2007) ise çocukların iyi bir yurttaş ve kaliteli bir insan olarak gelişmesi için gerekli olan temel bilgi, beceri, değer ve davranışların kazandırılmasını sağlayan bir ders olarak ifade etmiştir. Hayat bilgisi; bireyin çevreye uyum sağlamasında, çocukta hayatında gerçekleşen çevresel olaylara karşı ilgili olmasında ve çocuğu bir sonraki eğitim hayatına hazırlamada önemli bir araçtır (Temur, 2004).

Hayat Bilgisi Dersi ve Çevre Eğitimi

Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nın amacı; kendini, toplumu, çevreyi, doğayı tanıyan; millî, manevî ve insani değerleri içselleştiren; yaşamında kullanabileceği temel yaşam becerilerini edinmiş; sağlık içinde güvenli bir yaşamı ilke edinmiş; ülkesini, toplumu ve kendisini seven, kendisiyle ve toplumla barışık olan; çevresine ve doğaya karşı duyarlı olan, düşünen, araştıran ve üreten nesiller yetiştirmektir (MEB, 2018). Çevre eğitiminin amacı ise bireylere olumlu tutumla ve davranış kazandırmaktır (Yaşaroğlu, 2012). Bu bağlamda hayat bilgisi dersi ve çevre eğitimin amaçlarının örtüştüğü söylenebilir.

İlkokul hayat bilgisi dersinde çevreye yönelik kazanımlar 1. sınıfta başlayıp 2 ve 3. sınıfta devam etmektedir. Birinci sınıf hayat bilgisi dersinde çevreye ilişkin kazanımlara, “evimizde hayat”, “sağlıklı hayat”, “ülkemizde hayat” ve “doğada hayat” ünitelerinde yer verilmiştir (Dölek, 2019).

Bu bağlamda 2018 Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Bilgisi Öğretim Programı incelendiğinde aşağıda bazı kazanım örneklerine yer verilmiştir (MEB, 2018: 14-17).

- ▶ Evimizde Hayat;
HB.1.2.5. Evdeki kaynakları verimli bir şekilde kullanır.
- ▶ Sağlıklı Hayat;
HB.1.3.2. Sağlığını korumak için alması gereken önlemleri fark eder.
- ▶ Doğada Hayat;
HB.1.6.4. Doğayı ve çevresini temiz tutma konusunda duyarlı olur.
- ▶ Ülkemizde Hayat;
HB.1.5.1. Yaşadığı yeri bilir.

İkinci sınıf hayat bilgisi dersinde çevreye ilişkin kazanımlara “okulumuzda hayat”, “evimizde hayat”, “sağlıklı hayat”, “ülkemizde hayat” ve “doğada hayat” ünitelerinde yer verilmiştir (Dölek, 2019).

Bu bağlamda 2018 Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Bilgisi Öğretim Programı incelendiğinde aşağıda bazı kazanım örneklerine yer verilmiştir (MEB, 2018: 18-22).

- ▶ Okulumuzda Hayat;
HB.2.1.5. Okulunun yakın çevresini tanıtır.
- ▶ Evimizde Hayat;
HB.2.2.6. Evdeki kaynakları tasarruflu kullanmanın aile bütçesine katkılarını araştırır.
- ▶ Sağlıklı Hayat;
HB.2.3.4. Sağlıklı bir yaşam için temizliğin gerekliliğini açıklar.
- ▶ Doğada Hayat;
HB.2.6.3. Yakın çevresindeki doğal unsurların insan yaşamına etkisine örnekler verir.
- ▶ Ülkemizde Hayat;
HB.2.5.6. Yakın çevresindeki kültürel miras öğelerini araştırır.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi dersinde çevreye ilişkin kazanımlara “okulumuzda hayat”, “evimizde hayat”, “sağlıklı hayat”, “doğada hayat” ve “ülkemizde hayat” ünitelerinde yer verilmiştir (Dölek,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2019). Bu bağlamda 2018 Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Bilgisi Öğretim Programı incelendiğinde aşağıda bazı kazanım örneklerine yer verilmiştir (MEB, 2018: 23-27).

► Okulumuzda Hayat;

HB.3.1.6. Okulunun bireysel ve toplumsal katkılarının fark eder.

► Evimizde Hayat;

HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur.

► Sağlıklı Hayat;

HB.3.3.5. Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar.

► Doğada Hayat;

HB.3.6.5. Doğa ve çevreyi koruma konusunda sorumluluk alır.

► Ülkemizde Hayat;

HB.3.5.5. Ortak kullanım alanlarını ve araçlarını korur.

Hayat Bilgisi Dersi ve Tutum İlişkisi

Eğitim sürecinde öğrencilerin başarıları değerlendirilirken duyuşsal alan, tutum ile ilgilidir. Bu açıdan öğrencilerin derse karşı tutumlarının belirlenmesi çok mühimdir (Zayımoğlu Öztürk ve Coşkun, 2015). Yapılan akademik çalışmalarda tutumun başarıyı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin başarısının yüksek olması ve öğrenmenin daha etkili ve kolay sağlanması için derse karşı olumlu tutum geliştirmeli ve ders ile ilgilenmesi gerekmektedir. Bu açıdan öğrencilerin derse karşı tutumlarının belirlenmesi önemli bir etkidir (Oker, 2019).

Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nın asıl amacı; kendini bilen, sağlıklı bir yaşam süren, temel yaşam becerilerine sahip, yaşadığı toplumun değerlerini benimseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten, sorumluluk üstlenen kendini ve çevresindekileri koruyan gözetken ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir (MEB, 2018). Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile birey, toplum ve doğa ekseninde, temel bilgi, beceri ve değerler ile birlikte; kendini ve yaşadığı çevreyi tanıması, sağlıklı ve güvenli yaşam sürme bilinci edinmesi, zamanı ve mekânı algılama becerisi edinmesini, kaynakları verimli kullanma becerisi geliştirmesini, doğaya ve çevreye karşı duyarlı olmasını, ülkesini sevip, tarihî ve kültürel değerlerini yaşatmaya istekli olmasını kazandırmak önemsenmektedir (MEB, 2018). Bu bağlamda hayat bilgisi dersi ile öğrencilere çevreye yönelik bilinç ve olumlu tutum kazandırılmak istendiği görülmektedir.

Araştırmanın Önemi

Çevre ve insan arasındaki ilişki, 19. yüzyılda sanayi devrimi ve sanayi devriminin sonuçlarıyla birlikte bozulmaya uğramış ve zamanla teknolojinin gelişmesi sonucu doğal kaynaklar hızlı bir biçimde tüketilmeye başlandığı görülmüştür (Meydan, Aladağ ve Dinç, 2005). Doğal kaynaklar tükendikçe çevre sorunları oluşmuş, git gide artmaya başlamış ve bu problemin çözülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Sipahi, 2010). O halde bu problemin çözüm yolu eğitimidir. Çünkü eğitim, insanlara istedik yönde davranış kazandırmada ve davranışı istedik yöne çevirmede en temel ve en etkili yöntemdir (Çelikkıran, 2000). Bu açıdan yaklaştığımızda çevre sorunlarının çözümünde eğitim en etkili yöntem ise ülkemizde çevre eğitiminin disiplinler arası bir özellik gösterdiği söylenebilir. Bu disiplinlerden birisi de hayat bilgisi dersi. Hayat bilgisi dersi son derece dinamik, dirik ve diğer derslerin merkezinde olan disiplinler arası bir derstir. Hayat bilgisi dersi, doğa, çevre ve yaşamla içi içe olan, öğretim programında çevre eğitiminin de yer aldığı önemli mihver bir derstir. İlkokul çağındaki çocukların çevreye yönelik tutumları belirlenerek, çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışlar kazandırılması yönünde hayat bilgisi dersinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda literatür incelendiğinde ilkökul öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının çevreye yönelik tutumları arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılması konusunun çalışılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada öncelikle doküman incelemesine dayalı olarak hayat bilgisine karşı öğrencilerin tutumları ve çevreye yönelik tutumları literatür çerçevesinde araştırılmış, incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Amaç

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çevre eğitiminin en kritik ve en önemli dönemi ilköğretim dönemidir (Atasoy, 2005). Hayat bilgisi dersinin, hayatla iç içe olduğu, içerisinde çevre eğitimi kapsadığı ve çocukların ilk ve en çok karşılaştığı ders olması sebebiyle ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisi literatüre dayalı olarak araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırılacak olgu ve olgular hakkında bilgiler barındıran yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada var olan durumu olduğu şekliyle tanımlamak amaçlandığından betimsel araştırma modelinden yararlanılmıştır. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, (2016) betimsel araştırma modeli ile verilen bir durum tanımlanarak, dikkatli ve özenli bir şekilde açıklanabilir.

Bulgular

A. İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları ile ilgili araştırmalar:

Dölek (2019)'un "İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" adlı çalışma, Şanlıurfa ilinin Birecik ilçesine bağlı bir köy okulunda öğrenim gören toplam 40 ilköğretim öğrencisi ile yapılmıştır. Çalışmada öğrencilerin çevreye yönelik tutumları cinsiyet, sınıf düzeyi değişkeni ve oyun alanı tercihleri alt boyutları ile incelenmiş ve oyun alanı tercihleri hariç çevresel konulara yönelik çevre yanlısı tutumlarının olduğu sonucuna varılmıştır.

Feratoğlu, (2019)'nun çalışması, ilköğretim öğrencilerinin çevreye karşı tutum ve bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmak istenmiştir. Kırklareli ili Merkez ilçesinde bulunan ilköğretim 7. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çevresel tutum ve bilgi seviyelerinin cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmadığı görülürken, çevre ve sağlığı ilişkilendiren öğrencilerin çevre bilgi ve tutumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Küreci (2018)'nin "4. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" adlı çalışma, Kütahya ilindeki ilköğretim okuyan 4.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları incelenmek istenmiştir. Öğrencilerin tutumlarının cinsiyete, akademik başarıya, yaşadığı yerleşim yerine, evcil hayvan besleme durumuna, evlerinin bahçesinin olmasına, baba eğitim düzeyine, anne eğitim seviyesine ve ailenin gelir durumu düzeyine göre herhangi farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çevreye yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu, öğrencilerin akademik başarıları arttıkça çevreye yönelik tutum puanlarının arttığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Schmitz ve Rocha (2018)'nin "Çocukların Çevresel Tutumlarını Ve Bilgilerini Geliştirmek İçin Bir Araç Olarak Çevre Eğitimi Programı" adlı çalışmalarında Brezilyada bir devlet okulunda 8. ve 9. sınıftan öğrenciler ile çalışılmış. Öğrenciler 2 gruba ayrılarak bir gruba çevre eğitimi programı uygulanmış. Varılan sonuç ise çevre eğitimi uygulanan grubun yıl boyunca çevreye karşı tutumları ve çevresel bilgilerinde olumlu bir artış gözlenmiş, cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından bir farklılığa rastlanmamıştır.

Özcan (2016)'nın "İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" adlı çalışma, Denizli il merkezinin Pamukkale ilçesinde okuyan ilköğretim 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının yüksek çıktığı belirlenmiştir.

Güven (2012) çalışmasında, kullanılan disiplinler arası yaklaşımın ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarına ve davranışlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma Kayseri il merkezindeki bir ilköğretim okulunda 91 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada çevresel konular fen ve teknoloji öğretim programından seçilmiş, A grubunda disiplinler arası yaklaşımla, B grubunda geleneksel yaklaşımla verilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevreye yönelik tutum puanlarının gruplar arasında A grup lehine anlamlı bir fark gösterdiği bulunmuştur.

Yaşaroğlu (2012)'nin çalışmasında, öğrencilerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını belirlemek hedeflenmiştir. Çalışma Bingöl ilinde 15 ilköğretim okulundan 1236 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarında, sınıf değişkenine göre bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Şüyün (2010) çalışmasında, öğrencilerin çevre bilinçleri ve algıları konusunda bilgilenecek için yapılmıştır. Çalışma ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya İstanbul ilinde öğrenim gören 540 öğrenci dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda ilköğretim öğrencilerinin çevresel algılamalarının iyi olduğu ancak çevre bilinç seviyelerinin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Atasoy'un (2005) çalışması, verilen çevre eğitimin etkisini tespit etmek için yapılmıştır. Bursa ilindeki okullardan 6. 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise öğrencilerinde çevreye yönelik tutum ve bilgileri açısından, sınıf değişkeninde göre farklılıklar görülmüştür. Buna ek olarak çevresel bilgi ve tutum puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Waliczek ve Zajicek(1999)'in yapmış olduğu "Okul Bahçeciliği: Uygulamalı Öğrenme Yoluyla Çocukların Çevresel Tutumlarının İyileştirilmesi" adlı proje çalışmasında ilkököl ve ortaokuldan öğrencilerle uygulamalı olarak çevre eğitimi verildi. Bu projenin sonucunda projeye katılan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarında olumlu bir artış olduğu saptandı. Kırsal kesimden katılan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha olumlu tutum içinde oldukları saptandı.

Benjamin, Moeller ve Morrison (1977)'de "İlkokul Öğrencilerinin Çevresel Tutumlarının Ölçülmesi" adlı çalışmasında 6. sınıf öğrencileri ile çalışılmış. Öğrenciler seçilirken önceden aldıkları çevresel eğitimler göz önünde tutulmuş. Yapılan araştırma sonucunda önceden çevre eğitimi alan öğrencilerin çevreye yönelik olumlu tutum düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

B. İlkokul öğrencilerinin Hayat Bilgisi dersine yönelik tutumları ile ilgili araştırmalar:

Can (2020)'ın "Ayrılıp Birleşme Tekniğinin 3.Sınıf Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri Ve Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi" adlı tez çalışmasını Elâzığ'da bir ilkökulda 3.sınıflardan oluşan 40 (deney- kontrol grubu) öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ayrılıp birleşme tekniğinin 3. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri ve hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisini incelemiş ve sonucunda uygulamaların yapıldığı her iki grubun derse karşı tutumları deney grubunun lehine anlamlı artış olduğu gözlenmiştir.

Oker (2019)'in yapmış olduğu çalışması, ilkököl öğrencilerinin hayat bilgisi dersine yönelik tutum düzeylerini belirlemek için bir ölçek geliştirip öğrencilerinin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma ilkököl 2. ve 3.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarının yüksek olduğu ve cinsiyet, anne ve babanın eğitim durumu, anne ve babanın meslek durumuna göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Öğrenim gördükleri sınıfa göre 3. sınıf öğrencilerinin tutum düzeylerinin 2. sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Yavuz (2017)'un yapmış olduğu çalışması, Rize ilinde bir ilkökulda 3.sınıfta öğrenim gören 38 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda deney gurubu ve kontrol grubu öğrencilerinin ders başarıları ve tutumları arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılık deney grubu öğrencilerinin lehinedir.

Gündoğan'ın (2017) çalışması, Uşak ilindeki bir ilkökulun 3.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma neticesinde öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarını otantik görev temelli öğrenme ortamlarının olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Durmuş (2017)'un çalışmasında amaç, kullanılan öğretim modelinin farklı düzeylerdeki öğrencilerin akademik başarılarına, öğrenmede kalıcılık düzeylerine ve derse olan tutumlarına etkisini incelemektir. Çalışmada veriler 2.sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda farklılaştırılmış öğretim modeli kullanılarak işlenen derslerin çocuklar üstünde olumlu etkileri olduğunu, farklı bir bakış açısı kazandıklarını, çocukların derse daha ilgili olduklarını, motivasyonlarının arttığını vurgulamışlardır.

Ceylan (2016)'ın yapmış olduğu çalışma, ilkököl 3.sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma Trabzon ilinde bir ilkökulda 43 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kullanılan öğrenme yönteminin öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarında olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

A. İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları ile İlgili Araştırmalara Bakıldığında;

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dölek (2019), Schmitz ve Rocha (2018) ve Yaşaroğlu (2012)'nin yapmış olduğu çalışmalarda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Atasoy (2005)'un yapmış olduğu çalışmada sınıf düzeylerine göre farklılıklar tespit edilmiştir. İncelenen araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin çevreye yönelik tutumları sınıf düzeyinin tutum açısından genele oranlandığında farklılaşmadığı söylenebilir. Ancak sınıf değişkenine göre farklılaştığını ortaya koyan araştırmalar da vardır.

Dölek (2019), Feratoğlu (2019) ve Schmitz ve Rocha (2018)'nin yapmış olduğu araştırmalarda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının cinsiyet boyutuna göre farklılaşmadığı ancak Atasoy (2005), Küreci (2018) ve Yaşaroğlu (2012)'nin yaptığı araştırmalarda kızlar lehine farklılaştığı görülmüştür. İncelenen çalışmanın neticesine göre, öğrencilerin çevresel tutumları cinsiyetin tutum açısından farklılık göstermediğini ortaya koyan araştırma sonuçları olduğu gibi; bu durumun kızlar lehine olduğunu ortaya koyan araştırma sonuçları da vardır. Bu durumda öğrenciler açısından çevreye yönelik tutumun kızlar lehine olduğu söylenebilir.

Waliczek ve Zajicek (1999), Benjamin, Moeller ve Morrison (1977) ve Schmitz ve Rocha (2018)'nin yapmış olduğu araştırmalarda çevre eğitimi alan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının çevre eğitimi almayan öğrencilere oranla daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Yine Atasoy (2005)'un yapmış olduğu araştırmada öğrencilerin çevresel bilgi düzeyleri arttıkça çevresel tutum oranlarının arttığı sonucu da bu araştırmaları desteklemektedir. İncelenen araştırma sonuçlarına göre, çevre eğitimi alan öğrencilerin çevreye yönelik eğitim almayanlara göre daha olumlu tutum sergiledikleri ifade edilebilir.

Küreci (2018)'nin yapmış olduğu araştırmaya göre öğrencilerin akademik başarıları arttıkça çevreye karşı daha olumlu tutum içinde buldukları sonucuna varılmıştır. O halde bilgi düzeyi yüksek öğrencilerin çevresel algılamaları ve tutumları daha yüksektir denilebilir. Bu sonuca paralel olarak Yaşaroğlu (2012)'nin yapmış olduğu araştırmada anne ve babasının eğitim düzeyi yüksek öğrencilerin çevreye daha duyarlı olduğu sonucu da gösterilebilir.

B. İlkokul Öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları ile İlgili

Araştırmalara Bakıldığında;

Can (2020), Yavuz (2017), Gündoğan (2017), Durmuş (2017) ve Ceylan (2016)'ın yapmış olduğu araştırmalarda genel itibari ile farklı yöntem ve teknikler ile hayat bilgisi dersi, öğrencilere aktarıldığı zaman öğrencilerin derse yönelik olumlu tutum içerisinde olduğu ve derse yönelik ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. O halde hayat bilgisi dersinde çevre eğitimi açısından farkındalık oluşturmak için farklı yöntem ve teknik kullanarak öğrencilerin ilgisi çekilebilir, verilen bilgilerin kalıcılığı artırılabilir ve öğrencilerin hayat bilgisi dersine olan tutumları arttıkça çevreye yönelik tutumları da artabilir.

Oker (2019)'in yapmış olduğu araştırmada öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa göre 3. sınıf öğrencilerinin tutum düzeylerinin 2. sınıflara göre yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda öğrencilerin hayat bilgisi dersindeki bilgileri arttıkça hayat bilgisi dersine karşı tutumlarının da arttığı sonucuna varılabilir.

C. İlkokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Hayat Bilgisi Ders Tutumlarına Etkisi Açısından;

Araştırma sürecinin bu kısmı devam etmektedir. Henüz sonuçlanmamıştır. Ancak incelenen araştırma sonuçlarıyla bir ilişki kurulduğunda; hayat bilgisi dersinde farklı yöntem ve teknikler kullanmanın hayat bilgisine karşı tutumu ve başarıyı arttırdığı görülmektedir. Küreci (2018)'nin araştırma sonucunu göz önünde bulundurursak, akademik başarı arttıkça çevreye karşı tutum artıyor ise çocukların hayat bilgisi dersine karşı tutumları arttıkça çevreye yönelik olumlu tutumlarının da artması beklenilebilir.

İncelenen araştırmaların sonuçları göz önünde bulundurulduğunda yapacağımız araştırmanın pozitif yönde korelasyon göstereceği yani hayat bilgisi dersine yönelik tutum ile çevresel tutum arasında pozitif yönde ilişki olabileceği düşünülebilir.

Öneriler

► Çevre eğitimi ülkemizde disiplinler arası bir özellik gösterdiği için içinde çevre eğitimi barındıran her ders için öğrencilerin çevreye yönelik tutumları ile derse yönelik tutumları arasındaki

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ilişkiye bakılabilir. Böylelikle tüm dersler açısından çevre eğitimi konusu ortaya konulabilir ve her ders açısından durum tespiti yapılabilir.

- İlkokul düzeyinde hemen hemen her dersin içeriğinde olan çevre eğitiminin etkililik düzeyine bakılabilir ve çevre eğitiminin etkililiği her ders düzeyinde durum tespiti yapılabilir.
- İlkokul öncesi verilen çevre eğitiminin niteliği araştırılabilir. İleriki yaşlarında çevreye yönelik tutumlarına nasıl bir etkisinin olacağı sürece yayılarak boylamsal araştırmalar yapılabilir.
- Hayat bilgisi dersinde çevreye yönelik tutumlar konusu deneysel olarak çalışılabilir.
- Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre hayat bilgisi dersine ve çevreye yönelik tutumlarındaki değişiklikler meta analiz yöntemiyle araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Aladağ, S. (2016). *Hayat bilgisi öğretimi*. (Editör: Semra Güven, Selahattin Kaymakçı). *Hayat bilgisi; Tanımı, amacı ve doğası* (1. Baskı) içinde (2-19), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Atasoy, E. (2005). *Çevre için eğitim: İlköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine bir çalışma* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Baykal, H. ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünyada çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Benjamin, JC, Moeller, GH ve Morrison, DA (1977). İlkokul öğrencilerinin çevresel tutumlarının ölçülmesi. İçinde: *Çocuklar, Doğa ve Kentsel Çevre: Bir Sempozyum-Fuar Bildirileri; Gen. Tech. Rep. NE-30. Upper Darby, PA: ABD Tarım Bakanlığı, Orman Hizmetleri, Kuzeydoğu Orman Deney İstasyonu. 94-100* (Cilt 30).
- Bildik, G. (2011). *İlköğretim 7. sınıfta verilen çevre konusunun öğrencilerin çevresel tutumu ve çevre bilgisi üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Birinci, O. (2013). *İlkokul 3. sınıf hayat bilgisi dersine yönelik geliştirilen doğa eğitimi etkinliklerinin öğrencilerin doğa algılarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, M. (2020). *Ayrılp birleşme tekniğinin 3.sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri ve hayat bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Cansaran, A. ve Yıldırım, C. (2017). *Çevre eğitimi*. (Editör: Orçun Bozkurt). *Çevre bilimi ile ilgili başlıca terimler ve kavramlar* (5. baskı) içinde (1-17). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ceylan, T. (2016). *Hayat bilgisi dersinde senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile kavram öğretiminin öğrencilerin başarı, tutum ve öğrenme kalıcılığına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Çelikkıran, A. (2000). Çevre için eğitim. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 262, 37-39.
- Dölek, Ş. (2019). *İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Aksaray.
- Durmuş, T. (2017). *Hayat bilgisi dersinde kullanılan farklılaştırılmış öğretim modelinin, öğrencilerin başarı düzeyleri ve tutumlarına etkisi* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Erdoğan, Y. (2007). *Yeni hayat bilgisi programında ara disiplinlerin içerikle örtüşme düzeyinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışların araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 91-100.
- Feratoğlu, M. (2019). *İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi düzeylerinin ve tutumlarının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Gül, S., Çobanoğlu, İ. H., Aydoğmuş, M. ve Türk, H. (2018). Sınıf öğretmenlerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi: Sakarya ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 139-157.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Güneş, T ve Demir, S. (2007). İlköğretim müfredatındaki hayat bilgisi derslerinin, öğrencileri fen öğrenmeye hazırlamadaki etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33 (33), 169-18. <https://dergipark.org.tr>
- Gündoğan, A. (2017). *Hayat bilgisi dersinde otantik görev temelli öğrenme ortamlarının öğrencilerin derse yönelik tutumlarına ve öğrenme süreçlerine yansımaları* (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Güven, E. (2012). *Disiplinler arası yaklaşıma dayalı çevre eğitiminin ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarına ve davranışlarına etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Kabaş, D. (2004). *Kadınların çevre sorunlarına ilişkin bilgi düzeyleri çevre eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kavruk, B. (2002). *Türkiye’de çevre duyarlılığının artırılmasında çevre eğitiminin rolü ve önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küreci, C. (2018). 4. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- MEB (2018). *Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı* (ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflar). Ankara.
- Meydan, A., Aladağ, C. ve Dinç, M. (2005). Öğretmen adaylarının çevre problemlerine ilişkin tutumları. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 271-280.
- Oker, D. (2019). *Hayat bilgisi tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve öğrencilerin hayat bilgisi dersine yönelik tutumları ve görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Kırşehir.
- Özcan, E. (2016). *İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç. ve Nehir, S. (2005). Üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 4(6), 330-344.
- Sever, R. ve Samancı, O. (2002). İlköğretim çevre eğitimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7, 155-163.
- Sever, R. ve Yalçınkaya, E. (2018). *Çevre Eğitimi. Çevre eğitimine genel bir bakış ve temel kavramlar* (1. baskı) içinde (1-17). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Schmitz, GL ve Rocha, JBT (2018). Çocukların çevresel tutumlarını ve bilgilerini geliştirmek için bir araç olarak çevre eğitimi programı. *Eğitim Dergisi*, 8(2), 15-20.
- Sipahi, E. B. (2010). Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetişim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 331-344.
- Şimşekli, Y. (2004). Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitimi etkinliklerine ilköğretim okullarının duyarlılığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* XVII (1), 2004, 83-92.
- Şüyün, B. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilinç ve algılamaları* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- TDK (2020). Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe sözlük. Erişim tarihi: 05.10.2020, <https://sozluk.gov.tr/>
- Temur, H. (2004). *Çoklu Zekâ Kuramını Temel Alan Etkinliklerin Hayat Bilgisi Dersinde Öğrenci Erişimine ve Kalıcılığa Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, S. ve Dımişki, E. (1999). Unesco-Unep himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve Türkiye’de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16-17, 142-154.
- Yaşaroğlu, C. (2012). *İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Yavuz, A. (2017). *İlkokul hayat bilgisi dersinde bilişim teknolojileri destekli yansıtıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin ders başarısına ve tutumuna etkisi* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zayımoğlu Öztürk, F. ve Coşkun, M. (2015). Hayat bilgisi dersine yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 239-251.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Waliczek, TM ve Zajicek, JM (1999). Okul bahçeciliği: Uygulamalı öğrenme yoluyla çocukların çevresel tutumlarının iyileştirilmesi. *Çevresel Bahçecilik Dergisi*, 17(4), 180-184.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Afganistan Türkmenleri'nin Düğün Gelenekleri (Faryab Örneği)

Bory NASİR*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı

ÖZET

Tarih boyunca bir halkın ortaya koyduğu maddi ve manevi değerler bütünü olan kültür, sadece bir miras değil, aynı zamanda yaşayan bir bellektir. Millet olmanın temelinde dil, din ve ideal birliği yatar. Milletler geçmişten günümüze kadar edindikleri kültürel değerlerini koruyup muhafaza ederek gelecek nesillere aktarırlar. Böylece millet olma özelliklerini korurlar. Son 40 yıldır iç savaşlar ve çatışmalarla boğuşan Afganistan bölgesinde bulunan farklı etnik gruplarda önemli kültürel erozyonlar meydana gelmiştir. Bütün bu değişikliklere 1979'da Rus işgali ile başlayan ve günümüze kadar devam eden sıkıntılar ve karışıklıklar sebep olmuştur. Kültürel miraslar korunamamış veya yanlış bir yola sevk edilmiştir. Bazı dini değerler kültürel olarak kabul edilirken, kültürel değerler dinin yerini almıştır. 2001 yılından itibaren Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesiyle, hızla ilerleyen teknoloji ve medya, Afganistan toplumunu büyük ölçüde etkisi altına almıştır. İlk olarak Hint dizileri ve daha sonra Türk dizileri televizyonlar'da yayınlanırken, Afganistan toplumunun geleneksel ve kültürel değerlerinin korunması zorlaşmış ve önemli değişikliklere uğramıştır. Buna bir de bilinçsiz cep telefonu eklersek nasıl bir kültürel erozyon yaşandığı görülür.

Afganistan Türkmenleri her ne kadar çalkantılı bir süreçten geçse de yaşadığı bölgelerini terk etmemiş, folklorik gelenek ve göreneklerini ağırlıklı bir şekilde korumuşlardır. Ben burada Afganistan Türkmenlerinin özellikle Faryab Bölgesi Türkmenlerin yaptıkları düğünlerini en ince detaylarına kadar anlatıp ve bu kültürün kayda geçirilerek kaybolmamasını arzulamaktayım. Şunu hatırlatmakta da fayda vardır ki, Türkmenler Afganistan'ın farklı bölgelerinde yaşamasına rağmen, gelenek ve göreneklerinin arasında hiç farkı yoktur, hemen hemen aynı inanç ve kültürü paylaşmaktadırlar. Aynı zamanda Özbek Türkleri ile çoğu yerde birlikte yaşamaları nedeniyle bunlarla da bir birinin kültürleri benzerlik göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Düğün, Afganistan, Faryab, Afganistan Türkmenleri

Wedding Traditions of Afghanistan Turkmen (Example of Faryab)

ABSTRACT

Culture, which is the body of material and spiritual values revealed by a people throughout history, is not only a heritage but also a living memory. Language, religion and ideal unity lie on the basis of being a nation. Nations preserve and preserve the cultural values they have acquired from the past to the present and pass them on to future generations. Thus, they maintain their nationality.

Significant cultural erosions have occurred in different ethnic groups in the Afghanistan region, which has been struggling with civil wars and conflicts for the last 40 years. All these changes have been caused by the troubles and confusion that started with the Russian occupation in 1979 and continued until today. Cultural heritages could not be preserved or misled. While some religious values were accepted as cultural, cultural values took the place of religion. With the overthrow of the Taliban regime in Afghanistan since 2001, the rapidly advancing technology and media have greatly influenced the Afghanistan society. While Indian TV series and then Turkish TV series were broadcast on televisions first, the protection of the traditional and cultural values of Afghanistan society has become difficult and has undergone significant changes. If we add the unconscious mobile phone to this, we can see what kind of cultural erosion is experienced.

Although Afghanistan Turkmens went through a turbulent process, they did not leave their regions and preserved their folkloric traditions and customs. Here, I would like to explain the weddings of Afghanistan Turkmens, especially the Faryab Region Turkmens, to the finest details and not to lose this culture by recording. It is also useful to remind that although Turkmens live in different regions of Afghanistan, there is no difference between their traditions and customs, they share almost the same belief and culture. At the same time, since they live together with Uzbek Turks in many places, their cultures are similar to each other.

Key words: Wedding, Afghanistan, Faryab, Afghanistan Turkmens.

1. Giriş

Afganistan'da yaşayan halk geçmişten günümüze kadar farklı imparatorlukların hakimiyeti altında bulunduğu gibi çeşitli istilalara maruz kalmıştır. Bu süreç içerisinde kültürü ve kimlikleri de büyük ölçüde zarar görmüştür. Afganistan, 652.500 km kare yüz ölçümüne sahip olup, kuzeyden orta Asya

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ülkeleri olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, güneyden Pakistan, kuzey doğuda az bir sınırla Çin ve batıda ise İran ile çevrilidir. Nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak tahmin edilmektedir. Ülke nüfusu, Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler ve diğer küçük etnik gruplardan oluşmaktadır.

Türkmenler ülkenin kuzey bölgesinde Kunduz velayetinden Herat velayetine kadar olan kırsal bir alanda yaşamaktadırlar. 1900-1930'lu yıllar arasında ana vatanı olan Türkmenistandan, Ruslar tarafından işgal edilip mallarına el konulması ve yaşadıkları zulüm ve istikrarsızlıktan dolayı Afganistan'a sığınmışlardır. Geldiklerinden itibaren günümüze kadar Kültürünü, dilini, gelenek ve göreneklerini, çeşitli asimilasyon politikalarına rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır.

Hazırladığım bu mekalede bir kaç cümle ile tanıtmaya çalıştığım Afganistan Türkmenleri arasında yaygın olan ve hala uygulanan Dügünler hakkında bilgi vermeye çalışacağım.

Baş Gice Toy (Beş Gece Dügünü)

Çocuğun doğumunun beşinci günü yapılan bir düğüdür. Özellikle erkek çocuk için yapılır. Ailenin çok yakın dostları ve akrabalar davet edilir. Davet edilen kişiler, düğüne gelirken yanlarında çocuğa hediye getirirler. Kadınlar ve kızlar çocuğu sırayla kucaklarına alıp severler. Çocuğun babasının arkadaşları ise misafir odasında toplanıp eğlenirler. Gerek kadınların olduğu yerde gerekse erkekler tarafında çocuk için hayırlı dualar edilir. Allah, uzun ömürler versin, bahtı açık ve rızkı bol olsun, aileye ve topluma hayırlı evlat olsun. Bu şekilde yeni doğan çocuk hakkında ve onun geleceğine dair gelen bütün misafirler, iyi dileklerde bulunup dua ederler. Düğüne davet edilen bütün misafirler için yemek ikramında bulunulur. Bu düğünde çocuğa giydirilen elbiseler saklanılır. Çocuk bir yaşını doldurduğunda o elbiseler parçalanarak çocuğu olmayan kadınlara verilir (K.K., Rahmankul Hacızade, Medrese mezunu, doğum tarihi, 1973).

Diş Patrak

Diş patrak, Afganistan Türkmenleri arasında çocuklar için yaygın olarak düzenlenen bir adettir. Diş patrak türeni çocuk diş çıkarmaya başladığı zaman yapılır. Bu merasime diş çıkaran çocuğun ailesinin akrabaları ve komşuları davet edilir. Davete sadece kadınlar ve çocuklar katılır. Gelen misafirlere diş çıkaran çocuğun bulunduğu evde tencerelerde bir gün öncesinden başlanarak hazırlanan mısır patlakları ikram edilir. Bazen bu davetlerin sayısı 100-200 arasında olduğu için o anda patlatılan mısırlar gelenlere yetmez. O nedenle önceden patlatılarak mısırlar hazırlanır. Davet edilen kadın ve çocuklara patlatılan mısırlardan ikram edilir. Bunlardan her biri avuçlarına aldıkları mısır patlağını bir taraftan yerken bir taraftan da çocuğu üzerine atarlar. Her bir misafirin eline aldığı patlaktan bir kısmını çocuğun üzerine atmasının sebebi çocuğun dişlerinin mısırın patlaması gibi kolay çıkması ve mısır patlağı gibi beyaz olması düşüncesidir. İkrâm edilen patlak mısırın kaliteli olmasına dikkat edilir. Zira mısır kaliteli olur, iyi patlar ve bembeyaz olursa çocuğun çıkacak dişinin de beyaz ve sağlam olacağına inanılır. Şayet mısır kalitesiz olur ve iyi patlamazsa çocuğun dişinin sağlıklı olmayıp çürüyeceği düşüncesi yaygındır. Bu merasimin çocuğun tam dişinin çıkacağı sırada yapılmasının ana nedeni çocuğun dişlerini, mısırın aniden patlaması gibi kolay çıkarması inancıdır. Zira genel olarak çocuklar, diş çıkarma sürecinde bir takım sıkıntılar yaşarlar. İşte bu uygulamanın amacı çocuğun bu zor ve sıkıntılı döneminde dişlerinin kolay çıkması ve bunu bir an önce atlatmasına yardımcı olmaktır (K.K., Haşim Hoşeng, Üniversite öğrencisi, doğum tarihi, 1995).

Sünnet Toy (Sünnet Dügünü)

Afganistan Türkmenleri arasında sünnet düğüünü önemlidir. Türkmenlerde çocuklar genel olarak 5,7,9 gibi tek rakamlı yaşlarda sünnet ettirilir. Çocuğun herhangi bir sağlık problemi varsa daha önce de sünnet yaptırılabilir. Çocuğunu sünnet ettirecek ve sünnet düğüünü yapmaya niyetli olan aile, akrabaları arasındaki aksalları ve en yakın cami imamını (molla) bir akşam yemeğine davet ederek onlarla bu düşüncesini paylaşıp istişare yapar. Burada yapılan istişare sonucunda düğüünün ne zaman ve nasıl yapılacağı konusunda karar verilir.

Düğüünden bir veya iki gün önce Gençş (Yas Çakılık) adıyla bilinen bir merasimi yapılır. Gençş merasimini genellikle toplum arasında belli bir yeri olan ve maddi durumu iyi olan insanlar yapar. Bu merasime köyün ileri gelenleri, komşu köylerden tanıdık olan ve ileri gelen aksakallar ile yakın

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

geçmiş zamanda cenazesi olup yas tutan aileler davet edilir. Bunlara yemek ikramı yapılır. Yemekten sonra Muhtar ve köy imamı bir kaç aksakalla beraber yapılacak düğünü gündeme getirir. Öncelikle düğün yapılan köydeki ve komşu köylerdeki yas tutan ailelerden izin istenir ve musaade alınır. Ayrıca düğünün nasıl yapılacağı konusunda görüş alış verişinde bulunulur. Böylece düğün başlatılmış olur. Yas tutan ailelerde düğün sahibine minnettarlığını bildirerek aksakallarla birlikte düğünün hayırlarla başlayıp sıkıntısız bir şekilde bitmesi için dua ederler. Bu tip uygulamalar, toplum arasındaki bağların güçlenmesine ve insanlar arasındaki samimiyetin daha artmasına vesile olur.

Dini konularda muhafazakar bir yapıya sahip ve hassas olan Afganistan Türkmenleri, sünneti dini bir vecibe olarak görürler. Türkmenler arasında sünnet eylemi bütün çocuklarda yapılması zorunlu bir durumdur. Sünnet düğünü Faryab Türkmenleri arasında genellikle ilkbahar ve yaz aylarında, mümkünse Çarşamba günü yapılır. Zira Çarşamba, Türkmenlerce uğurlu bir gün olarak kabul edilir. Düğün günü sünnet olacak çocuğa yeni ve güzel elbiseler giydirilip üzeri elden yapma gül ve çiçeklerle süslenerek sırayla gelen bütün misafirlerin önünden geçirilir, onların vereceği hediyeler ve paralar alınır. Bu tip uygulamalar düğün sonrası yapılacak olan sünnette çocuğun korkusunu yenip onun cesaretlenmesine yardımcı olur. Düğün sırasında Türkmen erkekler kendi yerel oyunları olan *Oğlak*, *Güreş* ve *Altın Gabak* gibi oyunlar oynarlar (K.K., Hidaykul Hacı, Muhtar, doğum tarihi 1959).

Genellikle çocuk düğün gününde sünnet ettirilmez. Düğünden bir kaç gün sonra bir sünnetçi getirilip çocuk sünnet yaptırılır. Herhangi bir sağlık problemi yaşayan çocuklar imkanlar ölçüsünde hastaneye götürülerek sünnet ettirilir. Sünnetçi gelmeden önce çocuk için bir oda hazırlanır. Çocuğa beyaz renkli elbise giydirilip yatacağı yatak süslenir. Çocuk sünnet olurken ve olduktan sonra acı çekmemesi için bir kaçtane yumurta haşlatılarak sünnet yapılırken çocuğa yedirilir. Sünnetçi, daha önceden hazırladığı yanmış pamuğun külünü yarasının iyileşmesi ve kanamasının az olması için sünnet mahalline sarar.

Çocuğun sünnet olması ağırlıklı olarak dayısına ve amcasına düşer. Sünnet esnasında amcası veya dayısı rehberlik ettiği gibi çocuğun bazı masraflarını da karşılar. Sünnet olmadan önce çocuğun hazırlanmasına katkı sağlar ve çocukta herhangi bir korku olmasın diye *sen artık büyüdün, yiğit oldun, sana kimin kızını alalım* şeklinde onu cesaretlendirici ve motivasyon edici güzel sözler söyler. Sünnet yapıldıktan sonra kesilen deri odanın bir köşesinde belli bir süre saklanır (K.K., Nefes Ağa, Yaş ulu, doğum tarihi 1958).

Hacı Toy (Hac Düğünü)

Hac, İslam dinin beş temel şartından biri olup Maddi ve sağlık durumu iyi olan her Müslüman için ömründe bir defa kutsal toprakları (Mekke-Medine) ziyaret edip orada üzerine düşen görevleri yapması şeklinde tanımlanabilir. Maddi ve sağlık durumu iyi olan her Müslümana ömründe bir defa hac yapmak farzdır. Afganistan'daki Türkmenler arasında maddi durumu iyi olan herkes hayatında en az bir defa Kabe'yi ziyaret edip üzerine farz olan hac farızasını yerine getirmek için Suudi Arabistan'a giderler. Türkmenler arasında geçmişten günümüze Hacca giden kişilerin uyguladıkları çeşitli ritüeller vardır. Bunlar arasında en yaygın olanı hacdan döndükten sonra yapılan *hac düğünüdür* (Şahin, 1971, s. 134).

Faryab bölgesi Türkmenleri arasında hac görevini eda ettikten sonra ülkeye dönenler, çoğunlukla yaşadığı şehrin veya yerleşim yerinin dışında aile fertleri ve yakın akrabaları tarafından çiçeklerle karşılanır ve ellerindeki çiçekler hacdan dönenlerin boynuna asılır. Hacılar evlerine gelinceye kadar onlara eşlik ederler. Evine dönüşünün ertesi günü hacdan dönen kişinin evine başta akrabalar ve komşular olmak üzere tanıdık herkes davet edilir. Hacı olan kişi evinin önünde bekleyerek gelen misafirlerle sarılıp kucaklaşır. Gelen misafirlere istisnasız etli Türkmen pilavı ikram edilir. Hurma ve zezem suyu dağıtılır, seccade ve tesbih gibi hediyeler verilir (K.K., Peygamberkul Doğan, Senatör, doğum tarihi, 1954).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Akkoyun Toy (Peygamber Düğünü)

Akkoyun toy, Türkmenler arasında çok eskiden beri süregelen bir uygulamadır. Akkoyun toy, 63 yaşını dolduran ebeveynlere evlatları tarafından yapılan bir düğün çeşididir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in 63 yaşında vefat etmesi nedeniyle 63 yaşına ulaşan her Türkmen, Hz. Peygamber'in ömrü kadar yaşadığı için bunu şükran düğünü yaparak kutlar.

Bu düğün için beyaz bir koyun aylar öncesinden beslenmeye başlanır. Kişi 63 yaşını doldurduğunda bu beslenen koyun kesilir. Yakın akrabalar ve komşular davet edilir. Kesilen koyunun etiyle yöresel yemekler yapıp gelen misafirlere ikram edilir. Yemekten sonra gelen misafirlerin her birine serpay (hediye) olarak yağlık dağıtılır. Bu şekilde 63 yaşını doldurup düğün yapan kişinin evlatları ebeveynleri ile helalleşerek dualar alır. 63 yaşına gelip bu şekilde düğün yapan herkes ailedeki sorumluluklarını evlatlarına devrederek onlara hakkını helal ettiğini beyan eder. Geri kalan hayatını beş vakit namazını cemaatla kılıp dünya uğraşlarından sıyrılarak devam ettirmeye çalışır (K.K., Peygamberkul Doğan, Senatör, doğum tarihi, 1954).

Ülenme Toy (Evlenme Düğünü)

Evlenme, insan hayatının en önemli noktalarından biridir. Gerek erkek ve gerekse kız için bir geçiş noktasıdır. İki taraf arasında yeni bir bağ kurulması, aileler arasındaki düzeni ve ekonomiyi etkilemesi bakımından da üzerinde titizlikle durulan, her safhası ayrı tören ve ayrı adetlerle süslenen bir olgu olarak önem arz eder. Afganistandaki kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenler arasında evlenme yaşı 17-20 yaş arasında gerçekleşirken şehir merkezlerinde 20-25 yaş aralığında gerçekleşir. Türkmenler arasında akraba evliliği yaygındır. Akrabalar arasındaki evliliğe öncelik verilir. Akrabalarda kız varsa başka yerden kız aranmaz. Öte yandan Türkmenler evlilikleri mümkün olduğu kadar kendi içlerinde yaparlar ve Türkmen toplumunun dışına çıkmaz. Zaman zaman Türkmenlerin dışından kız alınsa da Türkmenler dışarıya kız vermezler.

Evlenme konusunda bu genel bilgileri verdikten sonra şimdi de evliliğe giden yoldaki her bir aşamayı başlıklar halinde tek tek açıklamaya çalışalım.

Kız İsteme

Kız isteme aşamasına gelmeden önce evlilik çağına gelmiş oğlu olan aileler çocuklarını nişanlandırmak için araştırma yaparlar. Bu konu çok yakın akrabalarla (amca, -ağa-, dayı -dayi-, hala -eke-, teyze -dayza- gibi) istişare yapılır. Bunların da görüşü alınarak bazı ailelerin kızların belirlenir. Öncelik verilen ailenin kızı konusunda oğlanın da görüşü alınır. Aralarında kararlaştırdıkları kıza ve ailesine bakmak için oğlanın annesi varsa halası, teyzesi, kız kardeşi ve tanıdıkları ağzı laf yapan yani orada rahat konuşabilecek bir kadında alınarak kızın evine bir şey bahane edilerek gidilir. Şayet kız beğenilir ve olabilir şeklinde bir kanaat oluşursa başta baba olmak üzere ailedeki erkeklerle konuşularak dünürcü gidilmesine (kızın istenmesine) karar verilir.

Kız isteme işinde genelde Çarşamba günü tercih edilir. Türkmenlerde kız istemeye yani dünürçülük yapmaya veya yapanlara "savcı" adı verilir. Savcı olarak giden kişiler arasında başta oğlanın babası olmak üzere varsa amcası, dayısı ve karşı tarafı etkileyebilecek sözü geçen bir iki kişi yer alır. Savcı olarak gidenler bir süre sohbet ettikten sonra konuyu kıza istemeye getirirler. Uygun bir dille kız istenir. Kızın ailesinin önceden haberi yoksa düşünmek için gelenlerden zaman ister. (Şayet kızını hiç verme niyeti yoksa bu işin olmayacağını o anda bildirir). Aradan belli bir süre geçince kızın ailesine neticeyi öğrenmek için tekrar haber gönderilir. Bir olumsuzluk yoksa erkeklerin yanı sıra başta oğlanın annesi olmak üzere bir kaç kadının da içinde olduğu bir grup kıza istemeye giderler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kız isteme esnasında ağzı laf yapabilen, hatırı sayılır ve bu işlerden anlayan bir erkek bulundurulur. O kişi uygun bir şekilde konuyu kıza istemeye getirip, ev sahibinin hangi kıza isteniyorsa onun ismi zikredilerek kızlarını istemeye geldiklerini söyler. Kız tarafı kendi arasında daha önce konuşup olumlu yönde bir düşüncesi varsa kızın babası veya ona vekaleten birisi *takdir ve kısmet neyse o olur, Allah yazdıysa bize de hayırlı olsun demek düşer* şeklinde cevaplar vererek kıza verdiklerini açıklar. Kız tarafı bu kararı açıkladıktan sonra orada bulunan herkes hayırlı olsun düşüncelerini belirtir. Kız isteme heyetinde bulunan molla veya daha önceden ayarlanan birisi dua yapar ve orada bulunan herkes amin diyerek kız isteme işi tamamlanmış olur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yapılan duadan bir süre sonra erkek tarafı kalkmak için musaade ister. Kız tarafı daha önceden hazırladıkları bir kaç ekmeğe, biraz şeker ve kurabiye gibi tatlı cinsinden bazı yiyecekleri kız istemeye gelenlere verir. Erkek tarafı aldıkları hediyeleri aynı gün komşularına ve akrabalarına dağıtır ve *iki ekmeğini (iki nanını) aldık geldik* ifadesini kullanır. Böylece çevrenin de duymasıyla iki gencin nişanlanması tamamlanmış olur (K.K., Rahmankul Hacızade, Medrese mezenü, doğum Tarihi, 1973).

Türkmenler arasında eş seçimi denince genellikle erkek tarafının kızı belirleyip seçmesi anlaşılır. Kız tarafının veya kızın yalnız başına erkeği seçmesi ve o şekilde bir evlilik gerçekleşmesi neredeyse yok gibidir. Kız isteme işi tamamlandıktan sonra iki gencin nişanlanmasından düğün oluncaya kadar damat olacak genç nişanlısını görmek için açıktan kız evine gidip gelemeyiz. Nişanlılık süresince kayınpeder ve kayınvalidesine çok görünmez. Kız da aynı şekilde oğlan tarafına kendini göstermekten kaçınır (Abdullah, s. 60, 2017).

Türkmenler arasında kız istenip nişanlanma işi gerçekleştiği zaman nişanlıktan dönme yani nişanlanan erkek ile kızın ayrılması neredeyse yok gibidir. Bazı istisna durumlar hariç nişanlanan erkekle kız kesinlikle evlendirilir. Türkmenler başlık parasına *kaling* derler. Başlık parası belirlenip kız tarafına verildikten sonra nişanlanmadan dönme söz konusu olmaz. Herkes sözüne sadık kalır. Gizli saklı şekilde görüşme gibi durumlar haricinde nişanlanan erkekle kızın buluşmasına da izin verilmez. Türkmenler'de evlilikler genelde görücü usulüyle yapılır. Anne-babanın ve ailenin rızası olmadan kız isteme ve nişanlanma neredeyse vuku bulmaz.

Türkmenlerde birbirini tanıyan ve samimi olan aileler arasında daha çocuk doğmadan veya doğduktan hemen sonra *senin kızını oğluma alacağım kız babası da buna karşılık bende vereceğim* şeklinde ifadeler kullanırsa ileride zamanı geldiğinde bu çocuklar nişanlandırılıp evlendirilirler. Aileler verdiği bu sözden dönmezler. Aralarında kızı alıp verme sözü geçtikten sonra kız çocuğu doğunca erkek tarafından bir iki kadın giderek kız tarafının yani kız çocuğu doğumunun gerçekleştiği ailenin evinin önü (kapının önü) süpürülür. Bu süpürme olayı çevre komşuları tarafından görülür ve *falanca falancanın kapısının önünü süpürdü* lafı duyulur ve yayılır. O kız büyüyüp evlenme çağına geldiği zaman başka hiç bir aile o kızı talip olmaz. Sadece daha önce söz verilen aile gelir ve o kızı kendi oğluna ister, onları evlendirirler.

Türkmenler arasında diğer bir nişanlanma yani evliliğe ilk adım da ailelerin karşılıklı olarak birbirlerine kızlarını vermeleridir. Yani bir aile erkek çocuğunu karşı ailenin kızı ile diğer ailenin oğlu ile de kendi kızını nişanlar. İki ailenin karşılıklı çocuklarını evlendirme olayına "*süing alış*" adı verilir. Bu karşılıklı evlendirmede başlık parası verilmez (Abdullah, 2017, s. 62).

Kaling (Başlık Parası)

Faryab Türkmenleri arasında başlık parası çok yaygın olarak uygulanan bir gelenektir. Bir babanın kızlarının sayısı o babanın zenginliğinin göstergesi olarak görülür. Adeta kızlar satılacak bir ürün konumundadır. Üç, dört veya daha fazla kız çocuğu sahibi olan bir babaya *senin tuzun kuru kızları satar yersin* şeklinde ifadeler kullanılabilir. Bu söylemi kız sahibi baba normal olarak karşılar ve buna olumsuz bir tepki vermez.

Bir baba, ben kızımı okula koysam öncelikle bunun eğitim masrafları olacak, ardından eğitim alan kızlar almayanlara göre dini değerlere daha az saygı duyacaklar şeklinde düşünür. Ayrıca bütün bunların toplumda kendisinin saygısını ve itibarını sıfırlayacağı, daha sonra büyüyüp kendi haklarını kendisinin tayin edeceği yani kocasını kendisinin bulacağı kanaatini taşır. Madem onu bu zamana kadar ben büyüttüm masraf ettim, o zaman bari satayım da harcadığım paraları geri alayım şeklindeki düşünce yaygındır.

Okumuş bir kız böyle düşünen bir babanın hayallerini suya düşüreceği için kızını okula vermez. *Elinden uçup gidecek bir malı niye kontrol elindeyken uymasına izin versin* şeklinde bir düşünce yaygındır. Maalesef bu düşünce ve uygulamalar Türkmenler arasında kız çocuklarının okula gitmelerini ve yeterince eğitim almalarını engellemektedir.

Başlık parası Faryab bölgesindeki Türkmenler arasında ortalama 10-20 bin dolar arası değişir. Ne yazık ki alınan başlık parasında Afganistan para birimi *Afganî* yerine Amerikan para birimi *dolar* kullanılır. Başlık parasının bu derece yüksek olması evlenme çağına yeni gelmiş 15-20 yaş arası gençleri bu parayı nasıl bulacağı korkusu sarar. Bunların bir çoğu liseyi dahi bitirmeden okulunu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

birakarak başlık parasını biriktirmek için bir iş aramaya başlar. Ancak ülke ekonomisinin zayıflığı ve işsizlik oranının yüksek olması nedeniyle bir kısım gençler kendi ülkesinde iş bulabilirken çoğunluğu da, Pakistan, Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere kaçak olarak gidip başlık parasını denkleştirme yoluna giderler (K.K., Mollah Habibullah, medrese mezunu, doğum tarihi 1969).

Türkmenler arasında, İslam'ın bir emri olan ve erkek tarafının sadece kıza verdiği, kızıdan başka hiç kimsenin harcama yetkisinin olmadığı "mehir" adı verilen bir miktar mal veya para, çok gündemde değildir. Zaman zaman bu sorulursa her şey başlık parası içerisinde diye geçiştirilir. Netice itibariyle Türkmenlerde başlık parası deyince evliliğin ilk adımı olan nişanlanmanın gerçekleşmesi için erkek tarafının kızın ailesine (daha aralarında kararlaştırdıkları) verdiği para anlaşılır. Bu uygulama, anne sütünün hakkı (sütlük) şeklinde meşrulaştırılıp ifade edilir.

Hayıtlık

Nişanlılık döneminde (düğün oluncaya kadar) bayramlarda ve bazı özel günlerde erkek tarafının kız tarafına içinde kıza ait değerli birkaç eşya da bulunmak üzere büyük bir hediyelik paketin gönderilmesine *hayıtlık* adı verilir. Gönderilen bu hediyein içerisinde kıza ait giysiler, erkek tarafının maddi durumuna göre altın, kıza bayram harçlığı ve daha önceden yapıp hazırlanan o yöreye ait en güzel yemekler yer alır. Nişanlılık süreci ne kadar uzarsa erkek tarafının bu anlamda masrafı o kadar artacak demektir. Oğlan tarafı, kız isteme işi tamamlanıp nişanlılık başlayınca artık kızını kendi ailesinden gördüğü için düğün oluncaya kadarki hayıtlık olarak gönderdiği hediyeleri kendi aile fertlerinden birine yapmış olarak düşünür ve maddi durumuna göre alacağı hediyelerden kaçınmaz (K.K., Faizullah Doğan, devlet memuru Kültür Bakanlığı, doğum tarihi 1980).

Tokguz Geleneği

Tokguz geleneği, düğünden bir kaç gün önce düğünün başlayacağını da işareti olarak görülen erkek tarafının kız evine gönderdiği bazı eşyalar (hediyeler) şeklinde tanımlanabilir. Erkek ve kız tarafı düğünün ne zaman yapılacağı konusunda anlaşmaya vardıldıktan sonra erkek tarafı kızın ailesine bazı hediyeler götürür. Bu hediyeler içerisinde kız evinde çeyiz hazırlanırken kullanılmak üzere belli bir miktarda kumaş, altın, ayakkabı, elbise ve kızın değerli eşyalarını koyması için sandık gibi bazı eşyalar düğünden 3 veya 4 gün önce kız tarafına gönderilir. Tokguz adıyla bilinen hediyeler gönderildikten sonra artık düğün günü kesinleşmiş demektir. Tokguzu erkek tarafının kadınlarıyla erkeğin akrabası olan birkaç kadın götürür. Tokguz gitmek diye tarif edilen bu uygulamadan sonra erkek tarafı kendi imkanları dahilinde düğün için son hazırlıkları yapmaya başlar. Tokguz gittikten sonra erkek tarafının akrabalarından bazıları hediyelik tarzında veya düğünde kullanılmak üzere yardım amaçlı koyun ve keçi cinsinde hayvanlar getirirler (Abdullah, s16 2017).

Toy (Düğün)

Afganistan Türkmenleri arasında genellikle düğünler iki gün sürer. Maddi durumu iyi olan aileler arasında iki günden daha fazla düğün yapanlara rastlanır. Şimdi düğünün başlamasından bitinceye kadar Türkmenler arasında var olan bazı uygulamaları vermeye çalışalım.

Miylis Gecesi (Çelpek)

Faryab Türkmenlerinde düğün miylis gecesi ile başlar. Düğünün başladığı bu ilk geceye *miylis* adı verilir. Bu gece hem erkek hem de kız tarafında düğün yapılır. Her iki tarafta da erkekler ve kadınlar kendi aralarında eğlenirler. Erkek tarafında miylis gecesindeki düğün kız tarafına nazaran daha coşkulu geçer. Erkekler ve kadınlar kendi aralarında gece yarısına kadar eğlenir ve çeşitli oyunlar oynarlar. Bu eğlence kız tarafında daha sınırlıdır. Her iki tarafta da daha önceden (gündüzden) hazırlanan yemekler ikram edilir. Bu gece oğlanın arkadaşları, yanlarında içinde kurabiye, ceviz, çikolata, sakız ve kek gibi yiyeceklerin bulunduğu bir yağlık¹ dolusu hediye getirir. Getirilen hediyein bir kısmını oğlanın odasına serperler, kalan kısmı da düğün sahibine verilir. Ayrıca damadın arkadaşları ellerini önce oğlanın odasının kapısının üst kısmına, daha sonra da alınlarına sürerler. Bunu yapmalarının nedeni en kısa zamanda kendilerine de evlenmek nasip olması içindir.

¹ *Yağlık*: Büyük mendil. Türkmenler kadınların baş örtüsüne yağlık dedikleri gibi çevresine ve üzerine kızlar tarafından özel olarak süslemelerinin yapıldığı büyük mendile de yağlık adını verirler. Anadolu da son zamanlara kadar aynı anlamlarda yağlık tabirinin kullanıldığı görülür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Düğün köyde yapılıyorsa bu gece bütün köy ahalisi ile çevre köylerden bütün tanıdık kadın ve erkekler devet edilir. Şayet şehirde yapılıyorsa düğün sahibinin bütün akrabaları ve diğer tanıdıkları davet edilir. Gelen misafirlere etli Türkmen pilavı ikram edilir.

Tokguz götürüldükten sonra düğün yapan ailenin evine başta akrabalar olmak üzere komşuları ve köy ahalileri düğün bitinceye kadar her akşam gelirler. Ayrıca akraba ve komşuların kızları gelerek düğün evinde kendi aralarında *teprek*² çalarak hem söylerler hemde eğlenirler. Yine gençler de tokguz götürüldükten sonra düğün tamamlanmaya kadar oğlan evine gelip kendi aralarında yöresel oyunlar oynayarak eğlenirler (K.K., Faizullah Doğan, devlet memuru Kültür Bakanlığı, doğum tarihi 1980).

Gelin Getirme

Gelin getirmeye, miylis gecesinin ertesi günü gündüz saat 10 civarında gidilir. Faryab bölgesinde yaşayan Türkmenler arasında özellikle kırsal bölgelerde şayet gelin başka bir yerleşim alanından getirilmeyorsa deve üzerinde getirilir. Şehirde yaşayanların bir kısmı köylerde olduğu gibi gelini deve ile getirirken araba ile getirenler vardır. Köylerde gelin almaya gitmeden, daha önceden belirlenen bir deve süslenerek hazırlanır. Sabah güneş doğduktan sonra köyden ve dışardan davet edilenler düğün evine gelmeye başlarlar. Önceden hazırlanan devenin üzerine, gelin ve bir veya iki yengesinin de sığacağı şekilde *Kecebe*³ yerleştirilir. Üzerine gelinin görünmeyeceği şekilde ağaç dallarından yapılan ve üzeri süslenen kubbe de yerleştirildikten sonra devenin boynuna da gelin getirilinceye kadar yürüdükçe ses çıkaran bir çalgı aleti takılır. Devenin süsleme işi tamamlandıktan sonra düğün için toplanan herkes erkekler önde kadınlar arkada olmak üzere kız evine doğru yola çıkarlar. Genç kızlar yol boyunca *teprek* çalıp, kız evine kadar noynoy söyleyerek giderler. Kız tarafı kız almaya gelenleri öncelikle karşılar. Erkek evinden gelen bütün misafirlere etli Türkmen pilavı ikram eder. Bir taraftan ikram edilen pilav yenirken bir taraftan da daha önceden hazırlanan traktör veya başka bir araca çeyiz gençler tarafından yüklenir. Yemek ikramı ve çeyizin yüklenmesi tamamlandıktan sonra sıra evden gelin kızı çıkarmaya gelir.

Bu arada bütün hazırlıkları yapılan gelin kızı, bir odada birkaç yakın arkadaşıyla beklemektedir. Gelin kızı odadan çıkarmak için *kapı başı* uygulaması vardır. Gelin kızın arkadaşlarına bir miktar para ödmeden veya onları ikna etmek için bazı hediyeler vermeden içeriden kapıyı açmazlar. Bu para veya hediyeler oğlanın babası veya en yakın biri tarafından ödenir. Gelin kızın varsa annesi yoksa teyzesi veya halası tarafından beline beyaz kuşakla (yağlık) birlikte bir *çift çörek* bağlanır. Beyaz renkli kuşağın bağlanması kızın bahtının açık olup bundan sonraki yaşamında mutlu olması, çörek ise rızkının bol olmasını temsil eder. Bütün bunlar gelin kızın yeni gideceği evinde bahtı açık ve rızkı bol olsun şeklinde yaygın olan bir inanç nedeniyle yapılır. Kızın odadan ayrılışı esnasında başta yakın arkadaşları olmak üzere evdekiler ağlarlar (K.K., Mollah Ahmet, Öğretmen, Doğum Tarihi, 1971).

Kapı açıldıktan sonra kız evinde dokunmuş bir el halısının üzerine gelin kızı oturtulur. Gelin kızın dayısı, amcası veya en yakın akrabalarından dört beş kişi halının dört köşesinden tutarak gelin kızı bu şekilden evin dışına çıkarırlar. Doğrudan kendisi için hazır bekletilen devenin yanına götürülüp buynuna da bir *Kuran-ı Kerim* asıldıktan sonra kecebeye bindirilir. Bu arada gelin kızın babası ve akrabaları tarafından dua alınır. Gelin kız sırayla annesi, babası ve yakın akrabalarıyla vedalaşır. Kecebe tam hareket edeceği sırada kızın kardeşi kecebenin ipini oğlanın yakınlarından birisi bir hediye veya bahşiş vermedikçe bırakmaz. Bu adete de *kecebe başı* denir (Mahdum, s. 61, 2017). Kızın yanına yengeleri biner. Giyev (damat) tarafından bir iki tane küçük yaşlardaki kızlar da kecebeye bindirilir. Son olarak kızın ailesinden ve o köyün yaşı ulularından dua alınır ve kız evinden ayrılırlar.

Oğlan evi yakın ise insanlar biraz eğlensin düşüncesiyle uzak yollar tercih edilir. Devenin arkasındaki genç kızlar noynoy söylemeye başlarlar. Kızlar, gelini damat evine getirilene kadar noynoy söylerler.

² *Teprek*: Zilli bir kasnağa geçirilmiş genellikle kursak zarından veya keçi derisinden oluşturulan çalgı aleti. Tef, def.

³ *Kecebe*: Daha önce bu işi bilenler tarafından devenin üzerine yerleştirilecek şekilde kurumuş sağlam ağaçtan yapılan ve en az üç kişinin oturabileceği mekana kecebe adı verilir. Düğün günü kecebe, deve üzerine yerleştirildikten sonra yaş ağaç dallarından gelinin görünmeyeceği şekilde kubbeyi anımsatan bir yapı oluşturulur. Yaş dallardan oluşturulan kubbe gelin görünmeyecek şekilde battaniye ve üzeri örgüleler süslenmiş örtülerle kapatılır. Yine gerek kubbe gerekse süsleme işi eli uz olan yani elinden iş gelen yetenekli insanlar tarafından yapılır. Devenin boynuna da ses çıkaran bir çalgı aleti takılır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Oğlan evine varıncaya kadar zaman zaman oğlanın akrabaları çocukları sevindirmek için kecebenin üzerine daha önceden hazırladıkları para, çikolata, çerez ve şeker gibi şeyler saçarlar. Gelin getirilirken yolda erkekler davul zurna eşliğinde oynayıp yol boyunca insanları eğlendirirler. Yolda kecebenin önünü kesen olursa boş çevrilmez ona bir miktar para verilir.

Gelin yeni evine girmeden önce kecebeden veya arabadan iner inmez oğlan evinin durumuna göre tavuk, koyun veya keçi kesilir. Kesilen hayvanın kanından gelin ve damadın ayakkabaları ile gelini getiren deve veya arabaya sürülür. Türkmenlerde gelin, önce kaynananın odasına, sonra sırayla mutfığa ve diğer odalara götürülür. Yeni evinde yabancılık hissetmesin ve rızkı bol olsun diye un ve pirinç çuvallarının ağzı açtırılır. Bu arada kaynana gelinin eline şeker, kucağına bir erkek çocuğu verir. Şeker verilmesinin nedeni yeni geldiği evde mutlu ve huzurlu olması, erkek çocuğu verilmesinin sebebi de gelin kızın çocuğunun olması temennisi içindir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra gelin kız kendi odasına götürülür. Odasına girer girmez hayırlı ve bereketli olması için un serpilir. Bu arada gelin gelip oğlan evine girdikten sonra düğün için gelen davetliler düğün sahibine hayırlı olsun temennisinde bulunarak büyük ölçüde ayrılırlar. Evde sadece yakın akrabalar kalır (Mahdum, 2017).

Gökböri (Nikah Gecesi)

Maddi durumu çok iyi olmayan aileler, biraz sonra anlatacağımız ve gelinin getirildiği akşam yapılan *gökböri* geleneğini yapmadan gelin kızın eve getirilmesinden sonra belli sayıda davetliye ikram da bulunarak düğünü sonlandırır. Ancak durumu müsait olanlar ve genel anlamda Türkmenler arasında gelinin getirildiği akşam üstü bir hayvan kesilir. Etlü Türkmen pilavı yapılır. Gelinin getirilmesi sırasındaki kadar olmasa da köyden veya çevre köylerden yakın erkek ve kadın tanıdıklar davet edilir. Bütün misafirlere yemek ikram edilir. Daha sonra Türkmen şarkıları eşliğinde eğlenilir ve çeşitli yöresel oyunlar icra edilir. Akşam saat 10 civarında gelen misafirler büyük ölçüde dağılmış olur.

Yatsı namazından sonra köyün din görevlisi veya bu işi yapabilecek birisi çağırılarak oğlan ile kızın nikahı kıyılır. Afganistan genelinde resmi nikahdan ziyade dini nikah kıyılması yaygındır. Gerekli olmadıkça insanlar dini nikah ile yetinirler. Nikah kıymak için davet edilen imamla beraber damat ve nikaha şahitlik yapacak olanlar gelinin odasına giderler. Bir tabak şekerli su getirilip imamın önüne konulur. Bu tatlı suyun getirilmesi, her şeyin tatlıya bağlanması ve bir sorun çıkmaması içindir. Nikah kıyılma esnasında evlenecek kıza dayısı veya amcası şahitlik ederken oğlana da aynı şekilde en yakın birisi şahitlik eder. İmam iki tarafın şahitleri ile evlenecek kıza ve erkeğe üç kez bu evliliğe razı olup olmadıklarını sorar. Evlenecek kız ve erkeğin cevabı evet olursa şahitlerin huzurunda nikahı kıyar. Nikah kıyıldıktan sonra oğlanın arkadaşları oğlana yeni elbiseler giydirebilirler. Damadın eline içi çeşitli yiyeceklerle dolu büyük bir yağlık eimiş (yemiş) verilir. Onu içeri gönderirken odanın kapısının önünde her bir arkadaşı damadın sırtına birer yumruk vurur. Türkmenler arasında damada arkadaşlarının yumrukla vurması damadın kendisini güçlü ve cesaretli hissetmesi içindir. Damat içeri girdikten bir süre sonra kızın bakire olduğunu belirten kanlı bir beyaz kumaş parçasını kapının dışına koyar. Ağabeyi veya aileden birisi onu alarak herhangi bir sıkıntı olmadığı anlaşılır. Çok nadir de olsa şayet kızın bakireliği konusunda bir sıkıntı çıkarsa o kız geri gönderilir (K.K., Mollah Habibullah, Medrese Mezunu, doğum tarihi 1961).

Ertesi gün *yenge gaytma* (yenge gönderme) merasimi yapılır. Yenge gaytma, gelin ile beraberinde gelen teyzesi, halası veya geline eşlik eden herhangi iki kadın akrabasını geri göndermek için yapılan merasime denir. Yengeler için özel yemekler yapılır. Güzel hediyeler verilir gönderilir. Gelin kızla beraber gelip kızın namuslu ve temiz çıkması sonucunda ertesi gün kız evine gönderilen yengelerin gitmesini kutlamak amacıyla yapılan bu merasimde yine bir hayvan kesilerek davet edilen yakın akraba ve komşulara Türkmen pilavı ikram edilir. Daha sonra gelin kızla beraber gelen yengeleri uğurlanarak gönderilir. Yapılan merasimin sonunda düğün boyunca yardımda ve hizmette bulunan akrabalara, köy imamına, köyün önde gelen bazı yaş ululara ve gelinin dayısı ve amcasına birer cübbe hediye (serpay) olarak verilir. Hep beraber dua edilir ve bu şekilde düğün tamamlanmış olur (Yıldırım, s. 150, 1381).

Giyev Çakılık (Güvey Daveti)

Düğün yapıldıktan en az bir ay sonra kız ailesinin damadı davet etmesine *giyev çakılık* adı verilir. Kız tarafının giyevi davet edip iyi bir şekilde ağırlamadan, yani bu çakılık olmadan giyevin kayın atalarına gitmesi toplum içinde hoş karşılanmaz. Hatta buna aşırı şekilde önem veren bazı gençler kayın atası tarafından davet edilene kadar bir kaç yıl geçse bile kayın atasının evine gitmezler.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kız evi giyevi davet ettiği zaman onunla beraber en yakın akrabalarını, köy imamını ve bir kaç hatırı sayılır aksakallıyı çağırır. Giyev çakılık bazen akşamları da olsa genellikle gündüzleri yapılır. Davet edilenler için etli Türkmen pilavı hazırlanır. Damat tarafı geldikten sonra yemek ikramları yapılır. Yemek sırasında giyev için özel yapılmış olan cübbeyi, kız tarafından birisi giyeye hediye eder. Giyevin birkaç akrabasına da cübbe hediye edilir. Yemek yendikten sonra Kuran-ı Kerimden ayetler okunarak dua edilir. Duadan sonra genel olarak misafirlerin dağılmasıyla kızın annesi (kaynana) daha önceden hazırladığı bazı özel yiyecekleri giyevi yanına çağırarak ona ikram eder. Kaynananın giyevi kendi yanına çağırıp bazı şeyler ikram etmesinin sebebi daha çok kızın kadın akrabalarının kendi giyevlerini yakından görmeleri ve onunla kaynaşmalarını sağlamak içindir. Kaynası tarafından sofraya koyulan yemekten biraz tadan damat, serilen sofraya bir miktar para bırakır. Bu gelenek yerine getirildikten sonra artık giyev rahat bir şekilde kayın atasının evine gidip gelebilir. İstedığı zaman kaynasını ve kayınatasını rahat bir şekilde görmeye ve onları ziyaret etmeye gidebilir. Bayramlarda ve diğer özel günlerde eşi ile beraber ziyaret etmeyi ihmal etmez. İşte bu çakılık, iki farklı ailenin birbirleriyle kaynaşmasına ve yeni akrabalığın sağlanmasına sebep olur (Abdullah, 2017).

Sonuç

Afganistan toprakları, geçmişten günümüze çeşitli Türk topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Bugün Afganistan'da önemli sayıda Türk yaşamaktadır. Afganistandaki Türkmenlerin kimlikleri ve kültürleri üzerine, asimilasyon politikaları uygulanmışsa da Türkmenlerin dillerini ve kültürlerini yaşamakta ve yaşatmakta çok muhafazakarca davrandıkları görülür. Ancak şehir merkezinde veya ağırlıklı olarak yaşayan diğer etnik gruplar arasındaki bazı Türkmenlerin kültürünü hatta dillerini dahi kaybettikleri de bir gerçektir.

Özellikle son dönemlerde Taliban'ın siyasi ve dini baskıları, Türkmenlerin kültürü ve sosyal hayatına nüfuz etmiştir. Bazı gelenek ve göreneklerini devam ettirmeleri zorlaşmıştır. Her şeye rağmen özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar olmak üzere Türkmenlerin atalarından kendilerine kalan yani onlardan öğrendikleri düğün, doğum, sünnet gibi bir çok gelenek ve göreneği yaşatmaya devam etmektedirler.

KAYNAK KIŞILAR

1. Faizullah Doğan, devlet memuru Kültür Bakanlığı, doğum tarihi 1980)
2. Hamit yıldırım_ Meslek: Esanf, Yer: Korğan, Doğum Tarihi: 1962
3. Haşim Hoşeng_ Meslek: Lisans Öğrencisi, Yer: Devlet- 1 Abad, Doğum Tarihi: 1995
4. Hudaykul Hacı_ Meslek: Muhtar, Yer: Hançarbağ, Doğum Tarihi:1959
5. Kemaleddin Yazoğlu_ Meslek: Yüksek Lisans Öğrencisi, Yer: Akça, Doğum Tarihi: 19
6. Mollah Ahmet_ Meslek: Öğretmen, Yer: Hançarbağ, Doğum Tarihi: 1971
7. Mollah Habibullah_ Meslek: Medrese Hocası, Yer: Korğan, Doğum Tarihi: 1961
8. Nefes Ağa_ Meslek: Esnaf, Yer: Andhoy, Doğum Tarihi: 1958
9. Penci Safaroğlu_ Meslek: Esnaf, Yer: Devlet-1 Abad, Doğum Tarihi: 1978
10. Peygamberkul Doğan_ Meslek: Senatör, Yer: Karamkol, Doğum Tarihi: 1945
11. Rahmankul Hacizade_ Meslek: Esnaf, Yeer: Hançarbağ, Doğum Tarihi: 1973

KAYNAKÇA

Abdullah, Mohammad Qhasem, *Afganistan Türklerinde Aile ve Evlilik (Andhoy Örneği)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Kayseri, 2017.

Kalafat, Yaşar, *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler – Türkmenler – Hazaralar – Afşarlar – Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*. Ankara, (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı), İstanbul, 1994.

Mahdum, Abdullah, *Afganistan Türkmenlerinin Sosyo Kültürel Yapısı ve Dini Durumu Mezar-ı Şerif Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD), Samsun, 2016.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Noor, Nooryaghdi, *Türkmenistan Türkçesi ile Afganistan Türkçesinin Ses ve Şekil Bilgisi Bakımından Karşılaştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD), Ankara, 2020.

Şahin, Savaş, “Afganistan’daki Türkmen varlığı ve kültürü üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), Türkiye, 2016, s. 1145-1160

Yıldırım, Muhammed Salih, *Tarih ve Ferheng-i Türkmenha*, (İntişarat-i Meyvend), Kabil, 1381.

Ziyayi, Najiba, *Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları Kuzey Afganistan Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler ABD.), İsparta, 2004.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

9-12 Yaş Çocuk Kitaplarının, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi: Gülten Dayıoğlu Örneği

Büşra PINARBAŞI*

Doç. Dr. Vedat AKTEPE**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Araştırmanın amacı, Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş çocuk kitaplarının sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerler açısından incelenmesidir. Bu bağlamda programda yer alan (dayanışma, aile birliğine önem verme, adalet, bağımsızlık, saygı, yardımseverlik, çalışkanlık, barış, dürüstlük, duyarlılık, özgürlük, eşitlik, tasarruf, sevgi, vatanseverlik, bilimsellik, sorumluluk ve estetik) değerlerin, Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş çocuk kitaplarındaki durumunu ele alarak değerlendirmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda daha ilkököl ve ortaokul çağındaki çocuklara kazandırılmak istenen bu değerlerin bu eserlerde incelenmesi ve tespit edilmesi değerler eğitimi açısından önemlidir. Nitekim öğrencilere değerleri kazandırırken Gülten Dayıoğlu'nun bu eserlerinden yararlanarak değerler eğitiminde öğretmenlere etkinlik oluşturmada kolaylık sağlayacak, örnek olaylar sunarak kalıcı öğrenmeyi destekleyecektir. Bu bağlamda araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi kullanılacaktır. İlgili literatür taramasına dayalı olarak yapılacak araştırmanın veri kaynağını Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş çocuk kitapları oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanılacaktır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenleyip ve yorumlayıp okuyucuya vermektir. İçerik analizinde ise mevcut veriler birbirleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilecek, özetlenerek kategorize edilecek ve çözümlenecektir. Araştırma Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş çocukları için yazdığı Dört Kardeşiler, Fadiş, Yurdumu Özledim, Suna'nın Serçeleri, Dünya Çocukların Olsa, Ben Büyüyünce, Işın Çağı Çocukları, Akıllı Pireler, Parbat Dağının Esrarı, Ölümsüz Ece, Tuna'dan Uçan Kuş, Midos Kartalının Gözleri, Ganga, Gizemli Güvercin, Akgüvercin, Gökyüzünden Mor Bulutlar ile Yeşilsalkım'ın Aşkı isimli 16 hikâye kitabının değer eğitimi açısından incelenmesiyle sınırlıdır ve araştırma devam etmektedir. Bu bağlamda diğer araştırma sonuçları incelendiğinde; Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinde insan, birey, toplum, çevre ve yaşam merkezli konuların merkeze alındığı görülmektedir. Bu bağlamda sevgi, saygı, hoşgörü, sorumluluk, dürüstlük, duyarlılık, yardımlaşma, çalışma, özveri, üretim, dayanışma, aile, doğa, vatan ve demokrasi değerlerini vurgulayan temalara eserlerinde daha çok yer verdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler; öğretim programı; değerler; Gülten Dayıoğlu kitapları

Examining 9-12 Year-old Children's Books in Terms of the Values Included in Social Studies Curriculum: Gülten Dayıoğlu Example

ABSTRACT

The aim of the research is to examine Gülten Dayıoğlu's 9-12 year old children's books in terms of values included in social studies curriculum. At the same time, it is important for values education to examine and determine the situation of Gülten Dayıoğlu's 9-12 year old children's books since these values are aimed to be taught primary and secondary school children. As a matter of fact, making use of Gülten Dayıoğlu's works while providing students with values will facilitate teachers in creating activities in values education, and will support permanent learning by presenting case studies. In this context, document analysis, one of the qualitative research approaches, will be used in the research. The data source of the research to be conducted based on literature review is Gülten Dayıoğlu's 9-12 year old children's books. Descriptive analysis and content analysis will be used in the analysis of data in the research. The purpose of descriptive analysis is to organize and interpret the findings and present them to the reader. In content analysis, existing data will be associated with each other, evaluated, summarized, categorized and analyzed. Research is limited to analysis of 16 story books written by Gülten Dayıoğlu for 9-12 year old children. Those books are "Dört Kardeşiler", "Fadiş", "Yurdumu Özledim", "Suna'nın Serçeleri", "Dünya Çocukların Olsa", "Ben Büyüyünce", "Işın Çağı Çocukları", "Akıllı Pireler", "Parbat Dağının Esrarı", "Ölümsüz Ece", "Tuna'dan Uçan Kuş", "Midos Kartalının Gözleri", "Ganga", "Gizemli Güvercin", "Akgüvercin", "Gökyüzünden Mor Bulutlar", "Yeşilsalkım'ın Aşkı". The examination process is still ongoing. In this context, when other research results are examined, it is seen that issues related to human, individual, society, environment and life are centered in Gülten Dayıoğlu's works. It can be said that the themes emphasizing the values of love, respect, tolerance, responsibility, honesty, sensitivity, solidarity, working, devotion, production, solidarity, family, nature, homeland and democracy values are included more in her works.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Keywords: Social studies; curriculum; values; Gülten Dayıoğlu's books

1. Giriş

Araştırma Problemi

Sosyal bilgiler bireyin kendini ve çevresini tanıma ve ilişkilendirmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Sosyal bilgiler aracılığıyla öğrencinin toplumla uyumlu olması sağlanması kazandırılmaya çalışılır (Karakuş, 2006:27). Sosyal bilgiler dersi bilgi temelini sosyal bilimlerin oluşturduğu, öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme becerilerini geliştiren, bilgi, beceri, değer ve tutum gelişimini destekleyerek onları etkin bir vatandaş olarak hayata hazırlayan ilkökul programındaki en önemli derslerden biridir (Dündar, 2018).

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler (MEB, 2018):

1. Yardımseverlik	10. Eşitlik
2. Vatanseverlik	11. Özgürlük
3. Saygı	12. Estetik
4. Sorumluluk	13. Çalışkanlık
5. Sevgi	14. Bilimsellik
6. Tasarruf	15. Aile birliğine önem verme
7. Dayanışma	16. Bağımsızlık
8. Dürüstlük	17. Barış
9. Duyarlılık	18. Adalet

Kök değerler şunlardır (MEB, 2018):

1. Dostluk	6. Saygı
2. Adalet	7. Sevgi
3. Dürüstlük	8. Sorumluluk
4. Öz denetim	9. Vatanseverlik
5. Sabır	10. Yardımseverlik

Bu değerler, öğretme öğrenme sürecinde hem kendilerince hem de diğer bağlantılı oldukları kök değerlerle birlikte ele alınacaktır. 2018 Öğretim Programında bulunan kök değerlerden “öz denetim, dostluk ve sabır” 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bulunan değerler arasında yer almamaktadır. Yapılmakta olan araştırmaya 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bulunmayan bu üç kök değer eklenmiştir.

Değerler; toplumun beraberliğini, mevcudiyeti, işleyişi ve devamlılığı için, toplumun geneli tarafından kabul edilmiş kurallardır (Aktepe, 2014). Değerler toplumsal normların ya da toplumsal kuralların temelini oluşturur. Bu sebeple toplumsal denetim aracı olarak görevini yerine getirir. Bireye yol gösterir (Ulusoy ve Arslan, 2014). Değerlerin tüm toplum tarafından kabul edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması öncelikle ailede verilen değerler eğitimiyle devamında da okullarda verilen değerler eğitimi sayesinde olacağı düşünülmektedir. Değerler konusunda eğitim vermek istenilen ve amaçlanan noktadır. Değerler eğitimi, toplumdaki bireylere birçok şekilde verilebilir. Eğitim- öğretim sürecinde verilebileceği gibi kitle iletişim araçlarıyla, sinema, tiyatro gibi sanatlarla veya yazarların kaleminden çıkan romanlar, hikâyeler, denemeler gibi metin türleriyle değerler eğitimi verilebilir. Kitle iletişim araçları, sinema tiyatro gibi sanatsal veya yazınsal metin türlerinin değerler eğitiminde önemli bir yeri vardır fakat ailenin değerler eğitimindeki yeri çok daha önemlidir.

Çocuğun değer eğitimi ilk olarak ailede başlar. Anne ve babaların çalışma hayatında etkin rol almaları çocuğun değer eğitimi olumsuz etkilemektedir. Geniş aileler yerine çekirdek aile yani anne, baba ve çocukların olduğu aileye geçiş de çocukların değer eğitimi olumsuz etkilemektedir (Aktepe, 2014). Günümüzde geniş ailelerin ve çekirdek ailelerin teknolojiyi etkin kullanması beklenmektedir fakat teknolojiyi iyi bir şekilde kullanabilenler olduğu kadar kullanamayan bireyler de olabilir. Değerler eğitiminde teknolojinin önemli bir katkısının olduğu düşünüldüğünden teknolojiyi kullanamayan bireylerin değerler eğitimi açısından faydalanamayacağı söz konusu olabilir. Yeni nesil bireylerin

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

teknoloji kullanım yeteneğinin eski nesil bireylerden daha iyi olduğu bilinmektedir. Bu durum değerler eğitimi açısından yeni nesil ailelerle eski nesil aileler arasında kuşak çatışmasına sebep olabileceği düşünülmektedir. Dönmez' e (2012) göre teknolojik gelişmelerin hâkim olduğu bir dünyada teknolojik gelişmelerden yoksun bir toplumdan söz edilemez ve teknolojinin hayatımızın merkezinde olması toplumumuzu yine değerler açısından hem olumlu hem olumsuz etkilemektedir. Bir başka sebep ise günümüzdeki kentleşmenin yaşam tarzımızın değişimine sebep olmaktadır. Mahallede oyun oynayan, paylaşımında bulunan çocuklar, evlerinin bahçelerinde oturup muhabbet eden insanlar yerine, yüksek binalarda birbiriyle iletişimi olmayan insanlar yaşamaya başlamıştır. Bu da değerlerin aktarılmasından ziyade unutulmasına sebep olmaktadır ve değer eğitiminin aktarılmasında okulların önemini arttırmaktadır. Okullarda değerler eğitime yer verilmesinin nedenlerinden biri toplumun ihtiyacını ve eksikliklerini gidermektir bu sayede toplumun benimsediği değerler unutulmaktan kurtulacaktır (Dilmaç ve Ulusoy, 2016).

Değer eğitimi, toplumların ekonomik, sosyal, teknolojik ve bilimsel alanlardaki gelişmelerin yaşanmasıyla zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmiş öğrenciler yetiştirilmesini sağlamak amacıyla verdikleri eğitimi (Güneş, 2015:5). Bu anlamda toplumca önem verilen değerlerin eğitim öğretim programı veya örtük program ile bireyde bilme, analiz etme ve kullanma düzeyinde kalıcı hale getirilmesi sürecidir (Temur, 2020:7).

Değerler eğitiminin verileceği önemli mekânlardan biri de okuldur çünkü toplumu şekillendiren en önemli unsur okuldur. Okulların en önemli görevlerinden biri öğrencilere ait oldukları toplumun değerlerini kazandırmaktır. Onların ait oldukları aileye, topluma yabancılaşmasını engellemektir (Kumbasar, 2011). Okullarda değerler eğitimi ile öğrencilerin olumlu ahlaki ve insani nitelikler kazanmasını, uygun tercihlerde bulunup doğru kararlar vermesini ve iyi davranışlar ortaya koymasını hedefler (Hökelekli, 2010:8). Bu bağlamda okulda ve evde okudukları okuma kitapları çocukların kazanması gereken değerleri kazandırmaya yardımcı olacaktır. Aynı zamanda çocuğun kendisini ve dünyayı tanımasına, duygularını çekinmeden anlatmasına, kendisine ve başkalarına saygılı davranmasına yardımcı olacaktır. Başkalarına karşı hoşgörülü olma, vatanını, milletini, arkadaşlarını, ailesini sevme gibi davranışlar da kazandırır. Bu bakımdan hikâye, çocuğun duygusal gelişimini sağlamada önemli bir araç olarak gözükmektedir (Paykoç, 1997). Çocuk kitaplarında değerlere kesinlikle yer verilmelidir. Bu nedenle çocuk kitaplarının çocuğun ilgisini çekecek güzellikte ve kalitede olması, albenisi olması kadar içeriğinin de toplum değerlerine aykırı olmaması, çocuklara değerleri benimsetecek nitelikte olmalıdır (Tursun, 2019:57).

Bu çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun çocuk kitapları değerler eğitimi kapsamında incelenecektir. Ülkemizde çocuklar tarafından çok okunan bir yazar olan Gülten Dayıoğlu'nun çok sevilmesi, kitapların farklı dillere çevrilmesi, birçok ödül alması yazarın hikâyelerinin seçme sebeplerimizdendir. Bu çalışma sayesinde Gülten Dayıoğlu'nun çocuk kitaplarındaki değerleri tespit edilecektir. Böylece öğretmenler derslerinde değerler eğitimi yaparken bu kitaplardan bilinçli olarak kullanabilir ve değer eğitiminde yararlanabilir. Gülten Dayıoğlunun 9-12 yaş çocukları için yazdığı 16 kitabı şu şekildedir (<http://www.gultendayioglu.com>) :

1. Fadiş
2. Yurdumu Özledim
3. Dört Kardeşiler
4. Ben Büyüyünce
5. Akıllı Pireler
6. Suna'nın Serçeleri
7. Işın Çağı Çocukları
8. Ölümsüz Ece
9. Midos Kartalının Gözleri
10. Dünya Çocukların Olsa
11. Parbat Dağının Esrarı
12. Tuna'dan Uçan Kuş

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

13. Gökyüzünden Mor Bulutlar

14. Ganga

15. Gizemli Güvercin

16. Akgüvercin ile Yeşilsalkım'ın Aşkı

Bu araştırmada “Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 Yaş Çocuk Kitaplarının, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenerek” ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda da çocuk kitaplarının kullanılarak bu dersin destekleneceği, eğlenceli hale geleceği ve kalıcı öğrenmeyi sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Temel eğitim döneminde çocuklara verilecek eğitsel kitapların özenle seçilmesi gerekir. Özellikle ilkökul öğrencilerinin (1-4. Sınıf) her açıdan örnek aldıkları öğretmenler bu tür kitapların seçimine daha dikkat etmelidir. Bu anlamda bu araştırmanın konusu olan değerler eğitimi açısından Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş grubundaki çocuk kitaplarının önemini ortaya koyarak, ilkökulda değerler eğitimi alanına katkı sağlaması beklenmektedir. Böylece bu 16 çocuk hikâyesi öğrenci ve öğretmenler tarafından özenle okunacak değerler eğitimi bakımından farkındalık oluşturacaktır.

9-12 yaş grubu Gülten Dayıoğlu'nun 16 çocuk kitapları içinde yer alan değerlerin tespit edilmesi önemli görülmektedir. Yine sınıf ortamında bu kitapların okutulması değerler eğitimine örnek etkinlik sunması bakımından önemlidir. Ayrıca bu çocuk kitaplarının öğretmenlere ışık tutması beklenmektedir. Literatür tarandığında Gülten Dayıoğlu'nun çocuk kitapları ile ilgili bir takım tezlere rastlanmıştır ancak Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş grubu eserleri olan 16 hikâyenin bir arada değerler eğitimi açısından incelenmediği tespit edilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde bizim araştırmamız önemlidir.

Bu araştırma; sınıf öğretmenlerine ve öğrencilerine, sosyal bilgiler öğretmenlerine ve öğrencilerine, ailelere, çocuk edebiyatı yazarlarına ve değerler eğitimi alanında çalışan araştırmacılara katkısının olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Gülten Dayıoğlu'nun 9-12 yaş çocuk kitaplarının, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bulunan 18 değer açısından ve 10 kök değerde yer alan fakat belirtilen programdaki değerlerde yer almayan “dostluk, özdenetim ve sabır” değerler de eklenerek toplam 21 değer incelenerek ortaya konulmasıdır. Ancak araştırma süreci devam ettiğinden sadece konuyla ilgili bu zamana kadar yapılmış olan araştırmalar incelenerek literatüre dayalı olarak sonuçlar burada ele alınacaktır.

Yöntem

Araştırmanın modeli, çalışmada 9-12 yaş grubu çocuklara yönelik Gülten Dayıoğlu'nun 16 hikâyesindeki değerlerle ilgili iletileri saptamaya yönelik nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması, literatüre dayalı olarak veriler ilgili hikâyelerdeki değerlerin tespit edilmesi ve tek tek analiz edilmesi ve sentezlenmesi yoluyla elde edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan lisansüstü tezler, makaleler ve kitaplardan da yararlanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma süreci devam etmektedir. Bu sebeple araştırma literatüre dayalı olarak konuyla ilgili dokümanların araştırma sonuçlarının betimsel analiz yoluyla tahlil edilmesiyle sınırlıdır.

Verilerin Analizi

Betimsel analizde amaç toplanan verileri düzenleyip ve yorumlayıp vermektir. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulgular sistematik ve açık anlaşılır şekilde betimlenir. Devamında açıklanır ve yorumlanır. Betimsel analizdeki açıklama ve yorumlamalar ışığında içerik analizine geçilir ve daha detaylı olarak derinlemesine bir işlem yapılır ve betimsel bir yaklaşımda fark edilemeyen temalar içerik analizi sonucunda ortaya çıkabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bulgular

- Gökçe (2008) yaptığı araştırmada Gülten Dayıoğlu'nun kitaplarında en çok sevgi değerini önemsendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ana karakterlerinde çevreye ve kişiye duyarlı, insan, hayvan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ve doğa sevgisiyle, yurdunu ve ailesini seven, dürüst, yardımsever, hoşgörülü, çalışkan, acımayı bilen ve girişimci oldukları için dikkat çekmektedir. Dayıoğlu Sosyal Bilimler Öğretim Programı'nda barınan birçok değer öykülerinde anlatılmaktadır.

- Barış'ın (2011) yaptığı çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun çocuk romanlarında barış, yardımseverlik, sosyal dayanışma, sevgi, insani değerler, çalışkanlık, vatan ve millet sevgisi ve bunlara bağlılık, hayvan ve doğa sevgisi, aile bireyleri arasında bağlılık gibi birçok değer romanlarında işlenmiştir. Sosyal Bilimler Öğretim Programı'ndaki birçok değer romanlarında işlenmektedir.
- Kaya ve Ekiçi'nin (2015) yaptığı çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazılarının Sosyal Bilimler öğretiminde kullanılması çocukları heyecanlandırdığı, ilgilerini arttırdığı ve çocukların meraklarını arttırdığı saptanmıştır. Daha ayrıntılı bahsedecek olursak gezi yazıları sayesinde başka ülkeleri ve o ülkelerin vatandaşlarını tanıyan öğrencilerde demokrasiye alt yapı oluşturabilecek önemli değerlerin oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlayabileceği sonucuna ortaya koymuştur.
- Eskimen'nin (2015) yaptığı çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinde karşılaşılan savaş yanlılığı, şiddet gibi kötü durumların çözümü olarak değerlerin özellikle sevgi, dostluk, barış gibi değerlerin önemini anlatılmaktadır.
- Tay ve Yıldırım'ın (2009) yaptığı çalışmada okullarda Sosyal Bilimler Dersinde öğretilmesi gereken değerlerin okullar arasında farklılık gösterdiğini bazı okullarda sorumluluk, sağduyu, şefkatin daha çok verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Konuyla ilgili olarak incelenen araştırma sonuçlarına göre;

- Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinde değerlerin önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan tez ve makale çalışmalarının sonuçları göz önüne alındığında Gülten Dayıoğlu'nun değerleri romanlarında, çocuk hikayelerinde ve öykülerinde çokça yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda ortaya konulan değerler ve araştırma sonuçları şöyledir:
- Gökçe (2008), Barış (2011), Gürsoy Tavuş (2015), Eskimen (2015), Kaya ve Ekiçi (2015)'nin yapmış olduğu çalışmalarda genel itibarıyla Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinde sevgi, dostluk, barış, yardımseverlik, sosyal dayanışma, çalışkanlık, vatan ve millet sevgisi vb. değerlere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen değerlerin Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı'nda olan değerlerle çoğunlukla eşleştiği bilgisine ulaşılmıştır. Eşleşen değerler yardımseverlik, sevgi, aile birliğine önem verme, çalışkanlık ve vatanseverlik ve duyarlılıktır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda elde edilen verilerin Gülten Dayıoğlu'nun eserlerindeki değerlerle Programdaki değerlerin çoğunluk olarak eşleştiği söylenebilir.
- Gürsoy Tavuş'un (2015), yaptığı çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun hikâyelerinden Kır Gezisi hikayesinde iftira atmama, gerçeğe saygı değeri; İpek'in Doğum Günü hikayesinde kıskanç olmama değeri; Kara Benekli Kuzu hikayesinde büyüklerin sözünü dinleme değeri; Kırmızı bisiklet hikayesinde sevgi, sabır ve israf etmeme değeri; Masal Ağacı hikayesinde barış ve birliktelik değerleri işlenmiştir. Araştırma göz önüne alınarak Gülten Dayıoğlu'nun eserlerinde değerlerden Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı'ndaki dürüstlük, saygı, sevgi, tasarruf, barış, dayanışma değerleriyle ilişkilendirilebilir.
- Gökçe (2008)'de yaptığı çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun Uçurtma öyküsünde sabır ve yardımlaşma, Ak Kuzu öyküsünde hayvanseverlik ve merhamet, Yalancı Çocuk öyküsünde yalan söylememe değeri, Uçan Motor öyküsünde büyüklerin sözünü dinleme değeri, Yağmurla Gelen Barış öyküsünde sevgi ve barış değerleri işlenmiştir. Gökçe'nin (2008) yaptığı araştırma göz önüne alınarak Gülten Dayıoğlu'nun öykülerinde değerlerden 2018 Sosyal Bilimler Dersi Öğretim Programı'ndaki yardımlaşma, sevgi, duyarlılık, dürüstlük, sevgi, barış değerleriyle ilişkilendirilebilir.

Öneriler

- Gülten Dayıoğlu'nun eserleri incelendiğinde kazandırılmak istenilen değerler daha çok hayvan figürleri, bitkiler ve doğa olayları üzerinden anlatılmaktadır. Gülten Dayıoğlu'nun eserleri

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

okullarda okutulurken bu anlatıların, insan ve toplumla ilişkileri ortaya konularak değerlerin kazandırılması önerilir.

KAYNAKLAR

- Aktepe, V. (2014). *Ailede değerler eğitimi ve program ihtiyacı* (Ed. Refik Turan ve Kadir Ulusoy). Farklı yönleriyle değerler eğitimi içinde (s.77-94), Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Barış, G. (2011). Gülten Dayıoğlu'nun çocuk romanlarındaki eğitsel iletiler. Yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Dılmaç, B. ve Ulusoy, K. (2016). *Değerler Eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Dönmez, T. (2012, Haziran). Teknoloji ve dinî değerler ilişkisi: Değer merkezli bir değerlendirme. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi*, Konya.
- Dündar, Ş. (2018). Sosyal bilgilerde içerik ve temel kavramlar. H. Çalışkan ve B. Kılcan (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi içinde (ss. 14-52). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Eskimen, A. D. (2015). Gülten Dayıoğlu'nun Yada'nın Gizilgücü Adlı Eserinde Eğitsel, Fantastik, Estetik Ve Halk Kültürüne Ait Unsurlar. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 18(34), s.63-77
- Gökçe, B. (2008). Gülten Dayıoğlu'nun çocuk öykülerinde değer eğitimi ve öykülerin Türkçeye katkısı. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Güneş, F. (2015). Değerler eğitiminde yaklaşım ve modeller. *Eğitimde gelecek arayışları: Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (s. 1-20). Bartın: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gürsoy Tavuş, Z. (2015). Gülten Dayıoğlu'nun hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: Değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- <http://www.gultendayioğlu.com> adresinden 05.01.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Karakuş, F. (2006). Sosyal bilgiler öğretiminde yapıcı öğrenme ve otantik değerlendirme yaklaşımlarının öğrencilerin akademik başarı, kalıcılık ve sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarına etkisi. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kaya, E. ve Ekiçi, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde gezi yazılarından yararlanma: Gülten Dayıoğlu'nun gezi yazıları örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 87-114.
- Kumbasar, E. (2011). Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- MEB (2018). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu, Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Paykoç, F. (1997, Ağustos). Öğretmenler için duyuşsal eğitim. *Uluslararası Dünya Öğretmen Eğitimi Konferansı*, Ankara.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Parents' views regarding the values aimed to be taught in social studies lessons. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1529-1542.
- Temur, E. (2020). Tür değiştirme yöntemi ile değerler eğitimi. Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Tursun, G. (2019). Serpil Ural'ın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bayburt.
- Ulusoy, K. Arslan, A. (2014). *Değerli bir kavram olarak değerler ve değerler eğitimi*, (Editör: Refik Turan ve Kadir Ulusoy), Farklı yönleriyle değerler eğitimi içinde (s.1-16), Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2018) *sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Elektronik İhalelerin Kamu Alımlarına Etkisi Üzerine

Caner YURTTAKAL*

Prof. Dr. Seyfi YILDIZ**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Anabilim Dalı

**Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Anabilim Dalı

ÖZET

Bir toplulukta yaşayan insanların bütününi kapsayan kamunun, insanlığın var oluşundan bu yana türlü ihtiyaçları hasıl olmuştur. Gelişen ve gelişmekte olan toplumların yenilenen iletişim olanaklarıyla birlikte ihtiyaçları da farklı boyut kazanmaktadır. Bilgi toplumu içerisinde yer alan her kurum kuruluş ve bireyin tarım ve sanayi toplumundan farklılaşmış, yeni ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kamu kurum ve kuruluşları ihtiyaç duydukları mal, hizmet alımları ile yapım işlerini belli bir bedel karşılığında özel sektör firmalarından tedarik etmektedirler. Bu kapsamda kamu idareleri ihtiyaç duydukları hususu en uygun zamanda ve en düşük maliyetle karşılamak gayesiyle ihale usullerini uygulamaktadır. Esas olarak kamusal ihtiyaçlara yönelik olarak alımlar 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda dijital dünyanın getirisi sonucu oluşturulan ve bir e-devlet projesi olan e-ihale sistemi kamusal alımlara yönelik büyük kolaylık ve yenilikler sunmuştur. Elektronik ihale, ihalelere ilişkin süreçlerdeki tüm işlemlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesidir. Bununla birlikte e-ihale sistemi içerisinde hala tam olarak çözüme kavuşturulamayan ve kavuşturulması gereken hususlar bulunmaktadır. Bu çalışmada esas olarak gelişen bilişim ve iletişim dünyasının getirisi olan e-ihale projesi ana hatlarıyla aktarılacak olup, e-ihale sisteminin dünü, bugünü ve yarını hakkında yorumlamalarda bulunulacaktır. Literatür ve mevzuata dayalı olarak gerçekleştirilecek olan çalışmada, e-ihalelerin ihale süreci içerisindeki etkinlik-etkililik ve verimliliği ölçülecektir. E-ihale sisteminin sunduğu olanakların aktarılmasıyla birlikte geliştirilmesi gereken taraf ve hususlar hakkında da çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhale; Kamu İhalesi; e-ihale; Dönüşüm; Türkiye

ABSTRACT

Various needs of the public, which includes the whole of the people living in a community, have arisen since the existence of humanity. With the renewed communication facilities of developing and developing societies, their needs also gain a different dimension. Every institution, organization and individual within the information society has differentiated from the agricultural and industrial society, and new needs arise. For this reason, public institutions and organizations procure the goods, services and construction works they need from private sector companies for a certain price. In this context, public administrations implement tender procedures in order to meet their needs at the most appropriate time and at the lowest cost. Mainly, purchases for public needs are made through the Public Procurement Law No. 4734. In this context, the e-procurement system, which is an e-government project created as a result of the return of the digital world, has provided great convenience and innovations for public procurement. Electronic procurement is the realization of all transactions in the processes related to tenders in electronic environment. However, there are still issues in the e-procurement system that cannot be fully resolved and need to be resolved. In this study, the e-tender project, which is the return of the developing information and communication world, will be outlined, and comments will be made about the past, present and future of the e-tender system. In the study to be carried out based on the literature and legislation, the efficiency-effectiveness and efficiency of the e-tender in the tender process will be measured. With the transfer of the opportunities offered by the e-procurement system, solution proposals will be presented about the parties and issues that need to be improved.

Key words: Tender; Public Tender; e-tender; Transformation; Turkey

1. Giriş

Tarım toplumundan bilgi toplumuna kadar her aşamada insanlık yeniden ve yenilenen yaratım sürecini olanca hızıyla sürdürmeye devam etmektedir. Gelişen bilişim ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle birlikte süreç, yıkıp yeniden yaratım şeklinde değil kademeli olarak ilerlemesini sürdürmektedir. Bu bağlamda yapısal ve işlevsel bir dönüşüm kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir.

Günümüzde insanlık, "Dijital Dönüşüm" ün arifesinde bulunmakla beraber, esas olarak toplumların sosyo-ekonomik olarak tarım, sanayi ve bilgi toplumu şeklinde evrilerek üç önemli aşamadan geçtiği addedilmektedir. Bu aşamaları belirleyen ayırım her safhada farklı teknolojilerin kullanılmasıdır (Çukurçayır ve Çelebi, 2009:60). Bilgi toplumunun dijital topluma evrilmesi sebebiyle bugün birçok

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İhtiyaç, dijital ortamda giderilmektedir. Nitekim 2020 yıl içerisinde yaşanan Covid-19 pandemik salgını, dijital dünyanın ne kadar geliştiğini ve toplumun da dijital dünyaya ne kadar ihtiyaç duyduğunu net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bilişim ve iletişim alanında oluşan gelişimler toplum içerisinde yaşayan insanları yeniden şekillendirdiği gibi tüm kamu idarelerini de etki altına almış bulunmaktadır. Kamu yönetimine bilgi toplumu ve bilişim teknolojilerinin katkısıyla “sanal devlet” ya da “e-devlet” kavramı hayat içerisindeki yerini almıştır. Literatürde “dijital devlet”, “sanal devlet” gibi kavramlarla da tanımlanan “e-devlet”, klasik usullerle sunulan kamu hizmetlerine farklı bir bakış açısı getirerek, daha şeffaf, daha katılımcı ve daha etkin bir kamu yönetiminin temellerini atmıştır (Demirci, 2014: 1). Bu bağlamda süreç içerisinde kamu alımlarında dijitalleşmenin de hedeflenen düzeyde gerçekleştirilmesi ve amaca uygun teknik ve araçların kamu alımı sistemine dahil edilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir (Öztürk, 2019: 1).

Türkiye’de kamu alımları, 2003 yılında yürürlüğe giren 4374 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümleri çerçevesinde icra edilmekte olup, anılan kanuna ilişkin iş ve işlemler ile ikincil mevzuatı düzenleme yetkisi Kamu İhale Kurumuna verilmiştir. Kamu idareleri ile kamu alımlarına taraf olanların ihale süreçlerine ilişkin işlemleri, elektronik ortamda gerçekleştirilmek üzere, Kamu İhale Kurumu tarafından işletilen “Elektronik Kamu Alımları Platformu” (EKAP) üzerinde yapılmaktadır. EKAP’ın işlevselliği ve etkinliği nedeniyle ihalelerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi adına anahtar rolü bulunmaktadır. E-ihale sistemi sayesinde fiziki ortamda gerçekleştirilen iş ve işlemler dijital ortama aktarılmış olup, bu sayede daha az kâğıt sarfiyatı sağlanarak gerek yeşil çevre gerekse de bürokrasinin azaltılması adına büyük katkılar sağlanmaktadır. Kamu alımlarının elektronik ortama aktarılması konusunda bilhassa EKAP’ın devreye alındığı 2010 yılından itibaren önemli mesafe alınmış olmakla beraber 2019 yılında tüm ihale usulleriyle e-ihale yapılabilmesine ilişkin mevzuat düzenlemeleri de yapılmıştır. Fakat çalışma tarihi itibarıyla uygulamada yalnızca açık ihale usulü ve 4734 sayılı Kanun’un 21’inci maddesinin (b), (c) ve (f) bentlerine göre pazarlık usulü ile yapılacak ihaleler elektronik ortamda yapılabilmektedir. Diğer taraftan ihale öncesi safhaya ilişkin tüm işlemlerin elektronik ortamda yapılabilmesi mümkünken ihale safhasına ve ihale sonrası safhaya ilişkin işlemlerin tamamı henüz elektronik ortamda gerçekleştirilememekte, bu sebeple elektronik araçların potansiyel faydasından yeteri ölçüde yararlanılamamaktadır.

Literatür taraması ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, İhale Uygulama Yönetmelikleri ve Kamu İhale Genel Tebliği ile ilgili Kamu İhale Kurulu Kararları üzerinden yapılan bu çalışmada, Türkiye’de kamu ihalelerinde klasik ihale yönteminden elektronik ihale yöntemine geçişte ne gibi sorunlar olduğu, elektronik ortamda gerçekleştirilen ihalelerin toplam ihaleler içerisindeki payının artırılması için neler yapılması gerektiği, kamu kurumlarınca yapılacak ihalelerde e-ihalenin fazla tercih edilmemesine ya da uygulanmamasına yönelik sorunlar tespit edilmek suretiyle bunlara yönelik çözüm önerileri getirilecektir.

2. İhale Kavramı ve Kamu İhale Sistemi

Kamu harcamaları, devletlerin iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması gayesiyle yapılan harcamalar şeklinde ifade edilmektedir. Kamu alımları, kamu kurumlarının faaliyetlerinin ifa edilebilmesi adına ihtiyaç duydukları mal ve hizmet alımları ile yapım işlerinin belirli kriterlere göre ve belirlenecek bir tutarla özel sektörden temini şeklinde tanımlanabilir (Cantemir, 2017:5).

Kamu kurum ve kuruluşları, gereksinim duydukları mal, hizmet alımlarıyla yapım işlerini en elverişli zamanda ve en düşük maliyette temin etmek gayesiyle ihale usullerini kullanmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle kamu idarelerince, ifa etmeleri gereken kamu hizmetlerini yerine getirmek amacıyla kamu alımları yapılmakta, bu alımları için ihale usulleri kullanılmaktadır (Ökde vd., 2017:728).

Kamu İhale mevzuatında ihale kavramı 4734 sayılı Kanunun “Tanımlar” başlıklı 4’üncü maddesinde “*Bu Kanunda yazılı usul ve şartlarla mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve ihale yetkilisinin onayını müteakip sözleşmenin imzalanması ile tamamlanan işlemler*” olarak ifade edilmiş olup, söz konusu tanımdan ihalenin mal, hizmet alımları ile yapım işlerinin istekliler içerisinde seçilecek biri uhdesinde bırakılması ve ihale yetkilisinin onayının akabinde sözleşmenin imzalanması ile tamamlanan işlemler olduğu anlaşılmaktadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İhale usullerinin belirtildiği 4734 sayılı Kanunun 18'inci maddesinde; ihale usullerinin açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü ve pazarlık usulü olduğu ve idarelerin yapacakları ihalelerde bu üç ihale usulünden birini uygulamaları gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte 4734 sayılı Kanunda ihale usullerinin yanısıra alım yöntemlerine ilişkin olarak da düzenlemelere yer verilmiş olup, bunlar Kanunun 22'nci maddesinde “doğrudan temin yöntemi” ve 23'üncü maddesinde “tasarım yarışmaları”dır. Diğer bir alım yöntemi ise istisna kapsamında yapılacak alımlardır. 4734 sayılı Kanunda istisnalara ilişkin hükümler, Kanunun 3'üncü maddesinde bentler halinde düzenlenmiştir. Kanun'un istisnaları düzenleyen 3'üncü maddesi Kanun kapsamında yer alan kuruluşların istisna konusu alımlarını düzenlemiştir (Yurttakal, 2020: 36-38).

Kamu alımlarına ilişkin süreç, ihtiyacın ortaya çıkmasıyla başlamakta ve akabinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmet alımları ile yapım işlerinin belli kurallar dairesinde özel sektörden karşılanmasıyla tamamlanmaktadır (Boyraz, 2018: 30).

3. İhale İşlemlerinde Dijital Dönüşüm ve Elektronik İhale

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından “Dijital dönüşüm”, “*hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlar ve değişen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda, organizasyonların daha etkin, daha verimli hizmet vermek ve faydalanıcı memnuniyeti sağlamak üzere insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirdiği bütüncül bir dönüşüm*” olarak tanımlanmaktadır.¹

Kamu alımlarının GSYH'nin yaklaşık %4'ünü (2019 yılı için) oluşturması sebebiyle kamu kurum ve kuruluşlarınca ve özel sektör firmalarınca iş yapma alışkanlıklarının da teknolojinin gelişimi doğrultusunda değişimi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim “elektronik dönüşüm” ya da “dijital dönüşüm” olarak ifade edilmektedir. Dijital dönüşümün kamu tarafında bulunan e-devlete yönelik en mühim bölümlerden biri de “elektronik ihale”dir. Bu bağlamda elektronik ihale, dönüşümün de etkisiyle kamu idarelerince yapılan alımların fiziki ortam yerine elektronik ortam üzerinde gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Akşen, 2017:24).

“İhale işlemlerinde dijital dönüşüm”, esas itibariyle kamu idarelerince yapılan ihalelere yönelik bütün iş ve işlemlerin elektronik ortamda yapılmasını ifade etmektedir. Kamu İhale Kurumunca kurulduğu 2002 yılından bu yana ihale iş ve işlemlerinin elektronik ortama taşınmasıyla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye’de kamu alımlarında elektronik uygulamalara ilişkin ilk çalışmalar “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” ne ilişkin çıkartılan ve 04.12.2003 tarihli ve 2003/48 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle başlamaktadır. Bu kapsamda Kamu İhale Kurumu tarafından ilk olarak “İhale Bilgi Sistemi” (İBS) tasarlanmış ve 2003 yılında devreye alınmıştır (Solak ve Koçberber, 2011:53-54).

2004 yılında “İhale Bilgi Sistemi” nin devamı niteliğinde sayılabilecek “İhale Kontrol Sistemi” (İKS) projesiyle bir sonraki sistem hayata geçirilmiş, fakat bu sistem 2005 yılından itibaren uygulamaya alınabilmiştir. Sonrasında 2005 yılı Kasım ayında “Elektronik Kamu Satınalma Platformu” (KSP) devreye alınmıştır. Akabinde e-ihale sisteminin kurulması ve geliştirilmesi açısından, 4734 sayılı Kanun’a 2008 yılında 5812 sayılı Kanunla² “Elektronik Kamu Alımları Platformu” başlıklı Ek Madde-1 eklenmiştir. Mezkûr madde doğrultusunda ikincil mevzuat düzenlemeleri 2009 yılında yapılmış, bilişim ve iletişim teknolojilerinin ihale süreci işlemlerinde kullanımı konusunda 1 Eylül 2010 tarihinde “Kamu Satın Alma Platformu” (KSP) yerine EKAP işleme alınmıştır (Demirci, 2014:106-108).

Kamu İhale Kurumu tarafından 2020 yılı Ağustos ayından yayımlanan “2020 Yılı (Ocak-Haziran) Kamu Alımları İzleme Raporu” nda “elektronik ihale” nin tanımı, “*Tekliflerin elektronik ortamda, EKAP üzerinden hazırlanarak istekli veya istekli adına yetkili kişi veya kişilerce e-imza ile imzalandığı, teklif değerlendirme işlemlerinin de EKAP üzerinden tamamlandığı ihale yöntemidir*” olarak ifade edilmiştir (Kamu İhale Kurumu, Kamu Alımları İzleme Raporu, 2020: VI). Bu itibarla e-ihale, ihale süreçlerine ilişkin olarak yapılması gereken bütün işlemlerin bir elektronik platform aracılığıyla fiziki ortamdaki elektronik ortama taşınmasını ifade etmektedir.

¹ <https://cbddo.gov.tr/dijital-donusum/> (Erişim tarihi: 20.09.2020)

² Bkz. 5/12/2008 tarihli 27075 sayılı Resmî Gazete

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“İhale kavramı” ile “elektronik ihale kavramı” na yönelik olarak yukarıda yer verilen tanımlar birlikte değerlendirildiğinde e-devletin de etkisiyle fiziki ortamda yapılan işlemlerin elektronik ortama taşınması suretiyle bir standart oluşturularak gerek devlet açısından dünyayla uyum gerek kamu alımlarında tasarrufun, güvenirliliğin, etkinliğin, verimliliğin, rekabetin sağlanması gerekse de idareler ve kişiler açısından büyük kolaylık sağlanacağı anlaşılmaktadır.

4. Türkiye’de Elektronik İhale

4.1. Elektronik İhalenin Amacı, Kapsamı ve Genel Özellikleri

Elektronik ihalenin temel amacı, karmaşık ve uzun bir yapıya sahip bulunan ihale süreçlerine ilişkin işlemlerin sistem yardımıyla daha basit ve hızlı bir şekilde dönüştürülmesi ve 4734 sayılı Kanunda yer alan usul ve esaslar bağlamında asgari maliyet ve iş yükü ile yapılmasıdır (Akşen, 2017:24).

Elektronik ihale yapılabilecek ihalelere bakıldığında; 13.09.2019 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan değişiklikler ile tüm ihalelerin elektronik ortamda yapılabilmesi imkânı getirilmiştir. Ayrıca elektronik ortamda yapılabilecek ihalelerde yerli isteklilere veya yerli malı teklif eden isteklilere fiyat avantajı uygulanması ve ekonomik açıdan en avantajlı teklifin fiyat ile fiyat dışı unsurlarda dikkate alınarak belirlenmesi uygulaması mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca yine elektronik ortamda yapılabilecek ihalelere yönelik teklif türüne ilişkin herhangi bir sınırlama bulunmamakta olup, anahtar teslimi götürü bedel, birim fiyat veya götürü bedel üzerinden teklif alınması suretiyle yapılan bütün ihalelerin elektronik ortamda gerçekleştirilebilmesi de mümkün hale getirilmiştir.

Çalışma tarihi itibariye tüm ihale usulleri ile elektronik ihale yapılabilmesi mümkünken, uygulamada açık ihale usulü ile 4734 sayılı Kanununun 21’inci maddesinin (b), (c), (f) bentlerine göre pazarlık usulünün kullanılacağı ihaleler elektronik ortamda yapılabilmekte olup, bu bağlamda toplam ihalelerin %99,6’ sı ile %99,8’ inde ihaleler elektronik ortamda yapılabilir duruma getirilmiştir.³

4.2. Elektronik İhalede EKAP Üzerinde Yapılması Gereken İşlemler

Kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak olan ihalelerin elektronik ortamda yapılmasına karar verilen durumlarda EKAP üzerinde yapılması gereken işlemlerin; “Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği” ile ihale uygulama yönetmeliklerinin “Elektronik İhale” başlıklı maddeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda süreç, ihale öncesi aşamada yapılması gereken işlemler, isteklilerce tekliflerin hazırlanması ve sunulması, idarelerce tekliflerin değerlendirilmesi, ihale komisyonu kararının alınması ve ihalenin sonuçlandırılması aşamalarında yapılması gereken işlemler olarak ele alınabilir.

Kamu kurum ve kuruluşlarınca ihale öncesi aşamada EKAP üzerinde ihale kaydı oluşturulması, ihale dokümanı ve ilan hazırlanması işlemleri esnasında ihalenin e-ihale şeklinde yapılacağına ilişkin bilgilere yer verilmesi ve bu işlemlerden sonra ihale dokümanının oluşturulması gerekmektedir. İhale dokümanının oluşturulmasında; ilk olarak “Teknik Şartname ve Diğer Belge İşlemleri” ekranında önceden oluşturulan teknik şartnamenin EKAP’a yüklenerek onaylanması işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Teknik şartnamenin yüklenip onaylanması sonrasında EKAP üzerinde İdari Şartname⁴ bilgilerinin girilerek onaylanması ve sonrasında sözleşme tasarısı bilgilerinin EKAP üzerinde oluşturularak kaydedilmesi gerekmektedir. EKAP üzerinde ihale dokümanının oluşturulup onaylanması sonrasında ihale ilanının⁵ yapılarak ihale gün ve saatinin duyurulması, sonrasında ise “ihale komisyonu işlemleri” menüsünden ihale komisyon üyelerinin belirlenmesi işleminin yapılması

³ <https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/DuyuruDetay.aspx?duyuruID=427b03fa393ee5bb4615ddc38d13c9679acff6931072e51766031d307e0a9e7a&slayt=1> (Erişim tarihi: 01.10.2020)

⁴ Elektronik ortamda yapılacak ihalelere özgü olarak Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği ekine 19.06.2018 tarihinde yapılan değişiklikle “Yeterlik Bilgileri Tablosu Sunulan ve Tekliflerin Elektronik Ortamda Alındığı İhalelerde Uygulanacak Tip İdari Şartname” eklenmiş olup, idareler tarafından yapılan ihaleye uygun olarak EKAP üzerinde otomatik olarak oluşturulmaktadır

⁵ Elektronik ortamda yapılacak ihalelerde özgü olarak Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği ekine 19.06.2018 tarihinde yapılan değişiklikle “Yeterlik Bilgileri Tablosu Sunulan İhalelerde Kullanılacak İlan Formu” eklenmiş olup, idareler tarafından yapılan ihaleye uygun olarak EKAP üzerinde otomatik olarak oluşturulmaktadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gerekmektedir (EKAP, E-İhale İdare Yardım Sayfası). Sonraki aşama ihale ilanı ve ihale dokümanının EKAP üzerinde ilgili kişilerin (istekli olabilecekler⁶ veya adaylar⁷) incelemesine açılması olup, ihaleye teklif vermek isteyen gerçek/tüzel kişiler tarafından ihale dokümanının EKAP üzerinde e-imza kullanılarak indirilmesi gerekmektedir.⁸

Elektronik ihalede teklifler, teklif mektubu ile eklerinin doldurulması suretiyle hazırlanmakta ve EKAP üzerinde e-imza ile imzalanarak e-teklif şeklinde sunulmaktadır. Bu sebeple, e-ihalede, isteklilerce ihaleye katılımda teklifleri kapsamında “katılım ve yeterlik kriterleri” ne ilişkin olarak fiziki ortamda herhangi bir belge sunulması mümkün bulunmamakla beraber, sunulması halinde de idarelerce kabul edilmeyerek sahiplerine iade edilmesi gerekmektedir (Şahbudak, 2019:17).

Elektronik ihalede tekliflerin sunulabilmesi için, ihale dokümanının e-imza ya da m-imza ile EKAP üzerinden indirilmesi ve tekliflerin elektronik ortamda ihale dokümanına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir (EKAP E-İhale İstekli Yardım Sayfası, 2019:17).

Elektronik ihalede tekliflerin hazırlanması, yalnızca teklif mektubunun ve yeterlik bilgileri tablosu ile ilgisine göre birim fiyat teklif cetveli, iş ortaklıklarında iş ortaklığı beyannamesi, konsorsiyumlarda konsorsiyum beyannamesi doldurularak yapılmaktadır. "Yeterlik bilgileri tablosu" (YTB), e-ihalelerde, ihalelere ilişkin katılım ve yeterlik kriterlerine yönelik bilgi ve belgelerin beyanının yapılacağı form olup, bu formda beyanı gereken bilgilerin noksansız ve doğru olarak doldurulması önem arz etmektedir (Şahbudak, 2019:17).

E-ihale yapım yöntemiyle yapılan ihalelerde, e-teklifin e-imza ile imzalama işlemi gerçekleştirilmeden gönderimi yapılamamaktadır. İş ortaklığı veya konsorsiyum olarak katılım sağlanan ihalelerde e-teklifler, tüm ortaklar tarafından e-imza ile imzalandıktan sonra EKAP'a gönderilebilmektedir (Şahbudak, 2019:18).

Elektronik ihalede ihale tarih ve saatine gelindiğinde ihale komisyonlarınca EKAP'ta idare ekranında ilgili ihale seçilerek e-teklif değerlendirme işlemlerine başlanması gerekmektedir. İhalenin ilk oturumunda öncelikle teklif mektubu ve geçici teminatın uygunluk değerlendirmesi yapılarak uygun olmayan istekliler tespit edilmektedir (EKAP, E-İhale İdare Yardım Sayfası).

E-ihalede ilk oturumda teklif mektubu ve geçici teminatın uygunluk değerlendirmesi yapıldıktan sonra yeterlik bilgileri tablosu bilgi/belge/beyan durumuna ilişkin kontrolün yapılması gerekmekte olup, bu işlemlerin akabinde ilk oturum kapatılmaktadır. Sonrasında EKAP üzerinde ilk oturuma ilişkin olarak sistem tarafından oluşturulan tutanakların çıktısı alınarak ihale komisyonu üyelerince imzalanması gerekmektedir. Elektronik ihalede, ilk oturum işlemlerinin tamamlanması ve EKAP üzerinde kaydedilmesinden sonra tekliflerin ayrıntılı incelemesine geçilmesi gerekmektedir (Şahbudak, 2019:18).

Elektronik ihalede ihale komisyonlarınca yapılan tekliflerin değerlendirmesi sonucunda teklifleri geçerli kabul edilen istekliler, ekonomik açıdan en avantajlı teklif sahibinin en düşük fiyat esasına göre tespit edildiği ihalelerde en düşük teklife sahip istekliden başlamak üzere; ekonomik açıdan en avantajlı teklif sahibinin fiyatla birlikte fiyat dışı unsurlarda dikkate alınarak tespit edildiği ihalelerde en yüksek puana sahip istekliden başlanmak suretiyle EKAP'ta sıralanmaktadır (Şahbudak, 2019:19).

Bu sıralamada en üstteki ilk iki istekliye, beyanda buldukları bilgi ve belgelerden EKAP üzerinde veya idarelerin internet siteleri üzerinde sorgulamayanların, kamu ihale mevzuatında öngörülen belgelerin sunulmuş şekline uygun olarak sunmaları adına makul bir mühlet verilerek “Beyan Edilen Bilgileri Tevsik Eden Belgelerin Sunulması Talebine İlişkin Form” ile istenilmesi gerekmektedir (Şahbudak, 2019:19).

⁶ İstekli olabilecek, 4734 sayılı Kanunda “İhale konusu alanda faaliyet gösteren ve ihale veya ön yeterlik dokümanı satın almış gerçek veya tüzel kişiyi ya da bunların oluşturdukları ortak girişimi” şeklinde tanımlanmıştır

⁷ Aday, 4734 sayılı Kanunda “Ön yeterlik için başvuran gerçek veya tüzel kişileri veya bunların oluşturdukları ortak girişimleri” şeklinde tanımlanmıştır.

⁸ 4734 sayılı Kanun'un 21'inci maddesinin b, c ve f bentleri kapsamında ilansız olarak yapılan ihalelerde ihale dokümanını sadece davet edilenler görebilir ve e-imza kullanarak indirebilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Anılan formun gönderilmesi üzerine; isteklilerce EKAP üzerinde ya da kurumların internet siteleri üzerinden sorgulanamayan katılım ve yeterlik kriterlerine ilişkin belgelerinin sunulmaması veya eksik sunulması halinde, belgelerini sunmayan isteklilerin tekliflerinin değerlendirme dışı bırakılması ve geçici teminatlarının irat olarak kaydedilmesi gerekmektedir (Şahbudak, 2019:19).

İstekliler tarafından söz konusu forma istinaden ilgili belgelerinin sunulması halinde, bu kapsamda sunulan belgeleri ile yeterlik bilgileri tablosunda beyan edilen bilgilerin değerlendirmesi yapılarak istenilen şartları sağlaması durumunda ilgili isteklilerin tekliflerinin geçerli kabul edilmesi ancak sağlamaması durumunda ilgili isteklilerin tekliflerinin değerlendirme dışı bırakılması gerekmektedir. Aktarılan değerlendirme sürecine en avantajlı teklif sahibi istekli ile ikinci en avantajlı teklif sahibi istekli belirlenene değin devam edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, e-ihalede tekliflerin değerlendirilmesi sonucunda ekonomik açıdan en avantajlı ikinci teklif sahibi isteklinin belirlenmesi zorunluluğu bulunmamaktadır (Şahbudak, 2019:19).

5. Türkiye’de Elektronik İhale Uygulamasına İlişkin Veriler ve Verilerin Değerlendirilmesi

Türkiye’de 27.05.2016 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan ve 01.07.2016 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemelerle hizmet ve mal alımlarında uygulanmak üzere beyan usulü olarak ihalelerin elektronik ortamda yapılmasına başlanmıştır. Ancak, Kamu İhale Kurumu’nun “2016 Yılı Faaliyet Raporu” nda da belirtildiği üzere 2016 yılında sistemin henüz yeni olması sebebiyle gerekli geliştirmelerin yapılması gayesiyle pilot idareler belirlenerek ihalelerin sadece bu idarelerce elektronik ortamda yapılması mümkün kılınmıştır (Kamu İhale Kurumu, 2006:49). Bu sebeple Tablo 1’de 2017, 2018, 2019 yılları ile 2020 Ocak-Haziran dönemine yönelik olarak elektronik ortamda yapılan ihalelere ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 1: 2017, 2018, 2019 Yılları ile 2020 Ocak-Haziran Döneminde Elektronik Ortamda Yapılan İhalelere İlişkin Veriler

Yıllar	Elektronik Ortamda Yapılan İhale Sayısı	Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%)	4734 Sayılı Kanun’daki İhale Usullerine Göre Toplam Alım Adedi	Elektronik Ortamda Yapılan İhalelerin Toplam Alımlar İçindeki Payı (%)	Elektronik Ortamda Yapılan İhalelere İlişkin Toplam Alım Tutarı (TL)
2017	189	-	89.315	0,2	17.035.580
2018	309	63,49	77.568	0,4	60.111.816
2019	4.551	1372,81	58.251	7,8	4.139.747.000
2020 (Ocak-Haziran)	5.789	27,20	27.564	20,9	8.126.459.000

Kaynak: 2017, 2018, 2019 Yılları ve 2020 Ocak-Haziran Dönemi Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu. (Erişim tarihi: 27.08.2020)

Tablo 1’den görüleceği üzere 2017 yılında toplam 189 adet ihale, 2018 yılında ise toplam 309 adet ihale elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında belirli bir yaklaşık maliyet tutarının aşağısında ve yalnızca hizmet ve mal alımları için e-ihale yapılabilmesi nedeniyle toplam ihaleler içinde düşük bir paya sahip olmuştur. 2019 yılında ise yaklaşık maliyet sınırlamasının kalkması ve yapım işlerinin de elektronik ortamda yapılabilmesi imkânının getirilmesi nedeniyle 2018 yılına oranla %1372,81 artış göstererek toplam 4.551 adet ihale ile 4.139.747.000 TL tutarında alım elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir. 2020 yılının ilk 6 ayında ise 2019 yılına göre %27,20 artışla toplam 5.789 adet ihale ile 8.126.459.000 TL tutarında alım için elektronik ihale yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca aynı tablodan e-ihalelerin 4734 sayılı Kanun’daki ihale usullerine göre toplam alımlar içindeki payı her yıl artış göstermekle beraber 2020 yılı Ocak-Haziran döneminde toplam ihalelerin %20,9’unun e-ihale yapım yöntemiyle gerçekleştiği görülmektedir. Öte yandan 2020 yılındaki bu artışın nedenine ilişkin olarak 2019 yılı Aralık ayında ortaya çıkan ve kısa zamanda salgın hastalığa dönüşen Covid-19 (Yeni tip korona virüs) hastalığı nedeniyle kamu idarelerinin ihaleleri fiziki ortamda yapmak yerine elektronik ortamda yapmayı tercih etmeleri gösterilebilir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kamu alımları, kamu idarelerince kamu hizmetlerinin ifa edilebilmesi gayesiyle yapım işleriyle mal ve hizmet alımlarını belirli kurallar çerçevesinde özel sektörden satın alma faaliyetleridir. Kamu idarelerince yapılacak mal, hizmet alımları ile yapım işleri 4734 sayılı Kanun kapsamında gerçekleştirilmektedir. 4734 sayılı Kanun kapsamının oldukça geniş tutulduğu söylenebilmekle birlikte değişen ve gelişen ihtiyaçların karşılanması, alım sisteminin iyileştirilmesi, karmaşık ve uzun süreli ihale kuralları yerine daha kolay ve hızlı şekilde alım yapılmasının günümüzde büyük önem arz ettiği görülmektedir. Kamu ihalelerine ilişkin olarak rekabetin artması, maliyetlerin azaltılması ve ihale sürecinin daha hızlı ve kolay yapılabilmesinin sağlanması amacıyla e-devlet projesi bünyesinde Kamu İhale Kurumu tarafından EKAP oluşturulmuş olup, e-ihale projesinin hayata geçirilmesi amacıyla uyumlu olarak 1 Eylül 2010 tarihi itibarıyla devreye alınmıştır. EKAP ile kamu kurum ve kuruluşları ile kamusal alımlar sürecindeki paydaşların bu süreçte yapması gereken işlemlerin internet aracılığıyla yapılabilmesine olanak tanınmıştır. Kamu İhale Kurumu tarafından EKAP'ın devreye alınmasından itibaren ihale sürecine ilişkin işlemler peyderpey EKAP aracılığıyla elektronik ortama taşınmaya başlanmıştır (Ecevit, 2016:94-97).

E-ihale ile ihalelere ilişkin süreçler merkezileştirilerek kamu ihalelerinin daha hızlı ve basit şekilde yapılabilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliği sağlamakta, iş ve işlem maliyetleri azalmakta, küresel rekabet teşvik edilmektedir (Akşen, 2017: 69). E-ihale kavramına, sadece ihale süreçlerinin elektronik ortamda yapılması olarak değil, aynı zamanda ihale hazırlık işlemlerinin ve ihale sonrası sözleşme yönetimi işlemlerinin de dahil olduğu geniş kapsamlı bir uygulama olarak bakılmasında fayda bulunmaktadır. E-ihale uygulamasından sağlanacak faydalar, ihale sürecine ilişkin tüm aşamaların elektronik ortama aktarılması ile maksimize edilebilecektir (Demirci, 2014:178).

İhalelerin elektronik ortamda yapılmasının pek çok faydası bulunmakla birlikte kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak ihalelerin elektronik ortamda daha fazla yapılması için önündeki engellerin neler olduğunun tespit edilerek çözümler üretilmesi elektronik ihalenin geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Kamu idarelerince yapılacak ihalelerde e-ihale yapım yönteminin fazla tercih edilmemesinin ya da uygulanmamasının önündeki engeller ya da yaşanan sorunlar kategoriler halinde ele alacak olursa; EKAP kaynaklı sorunlar, idare kaynaklı sorunlar, istekli kaynaklı sorunlar, entegrasyonların artırılması zorunluluğu, Kamu İhale Kurumu tarafından verilen bu konudaki eğitimlerin artırılması gerekliliği ve mevzuatın sıklıkla değişmesi kaynaklı sorunlar olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Sonuç olarak e-ihale projesinin hayata geçirilme hedefi doğrultusunda EKAP'ın potansiyel faydasına ulaşılabilmesi adına öncelikle isteklilere ait yeterlik kriterlerine yönelik bilgi ve belgelerin tümünün elektronik ortama taşınması gerekmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığınca yayımlanan yıllık programlarda elektronik ihalenin yaygınlaştırılmasına ilişkin olarak kamu kurum ve kuruluşlarınca zorunlu hale getirilmesine yönelik Kamu İhale Kurumu'na görevler verildiği göz önünde bulundurulduğunda gelecekteki kamu alım yönteminin "elektronik ihale" olacağından şüphe duyulmamaktadır. Tüm dokümanların EKAP sistemine yüklenmesi, tüm işlemlerin EKAP sistemi üzerinden gerçekleştirilerek kaydedilmesi daha hesap verebilir daha şeffaf ve daha güvenilir bir kamu alımı sürecinin işletilmesini sağlayacaktır. Ayrıca e-ihale sürecinde işlemlerin elektronik ortamda yürütülmesi, idareler ve isteklilerin hak kaybına uğramaması adına koruyucu bir özelliğe sahip olmaktadır. Bu nedenle e-ihalenin tam ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla, önündeki tespit edilen ve edilecek olan tüm engellerin kaldırılması gerekmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Akşen, Ç. (2017). Elektronik İhale Sistemi ve İller Bankasında Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, İller Bankası Anonim Şirketi, Ankara,
- Boyras, Ü. (2018). *Mal ve hizmet alımlarında şartnamelerin önemi ve ihale sürecine etkisi*, Uzmanlık Tezi, İller Bankası Anonim Şirketi, Ankara.
- Cantemir, Z. B. (2017). *Yapım işi ihalelerinde yaklaşık maliyetin önemi, belirlenmesi, ihale sürecine etkisi ve yaşanan sorunlara ilişkin öneriler*, Uzmanlık Tezi, İller Bankası Anonim Şirketi, Ankara.
- Çukurçayır, M. Akif, Çelebi, Esra, “Bilgi Toplumu ve e-Devletleşme Sürecinde Türkiye”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 2009, s. 59-82.
- Demirci, Doğukan, *İhale Sürecinin Elektronik Ortama Aktarılması ve Ülke Uygulamaları*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kamu İhale Kurumu, Ankara, 2014.
- Ecevit, Mehmet Sami, *Kamu İhale Mevzuatı Açısından Yabancı İsteklilerin Durumu ve Elektronik İhale Sisteminde Yabancı İsteklilerle İlgili Sorunlar*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kamu İhale Kurumu, Ankara, 2016.
- İnternet: *E-İhale İdare Yardım Sayfası*, Elektronik Kamu Alımları Platformu Resmi internet sitesi, <https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/YardimEkran/EBeyan/default.aspx> (Erişim tarihi: 21.11.2020)
- İnternet: *E-İhale İstekli Yardım Sayfası*, Elektronik Kamu Alımları Platformu Resmi internet sitesi, <https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/YardimEkran/EBeyan/default.aspx?kType=istekli> (Erişim tarihi: 21.11.2020)
- Kamu İhale Kurumu 2016 Yılı Faaliyet Raporu, 2017. Erişim adresi: http://dosyalar.kik.gov.tr/genel/IhaleGovTr/2016_Faaliyet_Raporu.pdf?1
- Ökde, Burak, Ökde, Fatma, Börü, İsmail Ercan, Dağ, Mehmet, “Avrupa Birliğinde Kamu Alımları ve Türkiye Karşılaştırması”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 4(5), 2017, s.727-737.
- Öztürk, Fatma, *Kamu Alımlarında Elektronik Süreç ve Alternatif Satın Alma Yöntemi Olarak Dinamik Alım Sistemi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Kamu İhale Kurumu, Ankara, 2019.
- Solak, Ferruh, Koçberber, Güler, “Bir e-Devlet Projesi Olarak EKAP”, *Dış Denetim Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011, s.53-62.
- Şahbudak, Celal, “Elektronik İhale”, *Kamu İhale Dünyası Dergisi*, 4 (14), 2019, s.14-21.
- Yurttakal, Caner, “4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu'nun 3'üncü Maddesinin (g) Bendinin Uygulamasına İlişkin Genel Değerlendirme”, *Kamu İhale Dünyası Dergisi*, 5 (19), 2020, s.35-53.
- 2016 Yılı Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu, Şubat 2017. Erişim adresi: http://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/kamu_alimlari_izleme_rapor_2016_y%C4%B1lsonu.pdf (Erişim tarihi: 25.08.2020)
- 2017 Yılı Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu, Şubat 2018. Erişim adresi: http://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/2017_kamu_al%C4%B1mlar%C4%B1_izleme_rapor_u_rev3.pdf (Erişim tarihi: 26.08.2020)
- 2018 Yılı Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu, Mart 2019. Erişim adresi: https://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/Kamu_al%C4%B1mlar%C4%B1_izleme_raporu_2018_y%C4%B1lsonu_rev8.pdf (Erişim tarihi: 26.08.2020)
- 2019 Yılı Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu, Şubat 2020. Erişim adresi: https://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/kamu_ihale_kurumu_2019_12_aylik_kamu_alimlari_istatistikleri.pdf (Erişim tarihi: 27.08.2020)
- 2020 Yılı Ocak-Haziran Dönemi Kamu Alımları İzleme Raporu, Kamu İhale Kurumu, Ağustos 2020. Erişim adresi: https://dosyalar.kik.gov.tr/genel/Raporlar/2020_yar%C4%B1y%C4%B1l_kamu_al%C4%B1mlar%C4%B1_izleme_raporu.pdf (Erişim tarihi: 27.08.2020)
- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu (04.01.2002 tarihli ve 24648 sayılı Resmî Gazete).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5812 sayılı Kamu İhale Kanunu ile Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (05.12.2008 tarihli ve 27075 sayılı Resmî Gazete)

Mal Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği (04.03.2009 tarihli ve 27159 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete).

Hizmet Alımı İhaleleri Uygulama Yönetmeliği (04.03.2009 tarihli ve 27159 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete).

Yapım İşleri İhaleleri Uygulama Yönetmeliği (04.03.2009 tarihli ve 27159 sayılı (Mükerrer) Resmî Gazete).

Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği (25.02.2011 tarihli ve 27857 sayılı Resmî Gazete).

Kamu İhale Genel Tebliği (25.07.2005 tarihli ve 25886 sayılı Resmî Gazete).

29.01.2016 tarihli ve 29608 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kamu İhale Tebliği (Tebliğ No: 2016/1)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Elden Taksitli Satış Sisteminde İşgören Çalışma Şartlarının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi

Cemre YILDIZ*

Ahmet Melih EYİTMİŞ**

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İşletme, Kahramanmaraş, Türkiye

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İşletme, Kahramanmaraş, Türkiye

ÖZET

Çağdaş yönetim anlayışında çalışanlarının kurumlara bağlılığı, hizmet pazarında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürün ve hizmetler rekabet ortamında başarı için tek başına yeterli olmayacaktır. Örgütsel bağlılığı yüksek bireyler sayesinde işletmeler varlıklarını daha uzun yıllar sürdürebileceklerinin farkına varmışlardır. Başarılı organizasyonların bel kemiği örgütsel bağlılığı verimi ve performansı yüksek çalışanlardır. İşletmelerde hizmet kalitesi iyileştirme çalışmalarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. İşletmelerin uzun süre varlıklarını koruyabilme ve var olan piyasada rekabetçi konumlarını sürdürebilmesi için işgörenlerin çalışma şartlarını iyileştirmeleri gerekmektedir. Örgütler de hizmet kalitesini etkileyen faktörler örgüt psikoloji boyutları ve değişkenlerine (iş tatmini, performans, bağlılık, iş stresi, ücret, iş doyumu) oldukça önem vermeye başlamışlardır.

Günümüz işletmelerinde müşteri istekleri ve ihtiyaçlarını karşılamak ve pazarda sürekli kalmak için stratejiler geliştirilmektedir. Bu çalışma farklı stratejilerle oluşturulan ve toplumun belli kesimine hitap eden elden pazarlama konseptindeki çalışanlar üzerinde uygulanması uygun görülmüştür. Bu sistem ülkemizde son zamanlarda yaygınlaşmaktadır. Elden taksitli satış sistemi müşterilere ödeme ve taksit seçenekleri konusunda, kredi kartı olmadan ve peşinat vermeden taksitli ödeme seçenekleri oluşturularak ev yaşam, kişisel anlamda varolan ihtiyaçların duyulan ürün ve hizmetleri pazarlama stratejisidir.

Bu çalışmada temel kuramların tanımları, geçmişleri, daha önce literatürde yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmaya, araştırmanın amacı kapsamı ve yöntemi, bulgular, sonuç ve öneriler bölümleri ile devam edilmiştir. Araştırma; Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinde elden taksitli satış firmalarında çalışanlar üzerinde kesitsel bir anket çalışması olarak yapılmıştır. Anket çalışması için oluşturulan ölçekler farklı çalışmalarda geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş önermelerden oluşturulmuştur. Anketler elektronik iletişim araçlarıyla oluşturulan formlar yardımıyla toplanmıştır. Araştırmaya dahil edilen (220) kişinin iletişim adreslerine oluşturulan formun linki yollanmış ve 57 kişi geri dönüş gerçekleştirilmiş. 53 kişinin araştırmaya dahil edilmiştir. Parametrik bir analiz yapmanın temel varsayımlarından birisi sağlanmıştır. Örgütsel bağlılık, iş doyumu, iş güvencesi, iş stresi, performans değerlendirme kavramsal çerçeveleri ele alıp birbirleriyle olan ilişkisi incelenmiştir. Elden taksitli satış sisteminde işgören çalışma şartlarının örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Elden Pazarlama, Taksitli Satış, Örgütsel Bağlılık, İş Ve Ücret Tatmini, Performans Değerlendirme.

On the Organizational Commitment of the Working Conditions in the Hand-held Installment Sales System

ABSTRACT

The commitment of its employees to the institutions in the modern management approach emerges as an important issue in the service market. Products and services alone will not be sufficient for success in the competitive environment. Thanks to individuals with high organizational commitment, businesses have realized that they can continue their existence for many years. The backbone of successful organizations is organizational commitment, productivity and high-performance employees. The importance of service quality improvement studies in businesses is increasing day by day. In order for enterprises to maintain their existence for a long time and to maintain their competitive position in the existing market, employees should improve their working conditions. They started to attach great importance to the variables (job satisfaction, performance, commitment, job stress, wage, job satisfaction) dimensions of organizational psychology that affect the perceived service quality in enterprises.

In today's businesses, strategies are developed to meet customer demands and needs and to remain in the market continuously. This study has been deemed appropriate to be applied to employees who are created with different strategies and who have a marketing concept by hand, which appeals to a certain segment of the society. This system has been widespread in our country recently. The hand-held installment sales system is a strategy of marketing the products and services needed in the home or personal sense by offering the customers the payment and installment options, the payment method without credit card and without advance payment.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

In this study, brief information about the definitions of basic theories, their backgrounds and previous studies in the literature is given. The study continued with the purpose, scope and method of the research, findings, results and recommendations sections. Research; A cross-sectional survey was conducted on the employees in installment sales companies in Gaziantep and Kahramanmaraş provinces. The scales created for the survey study are composed of propositions whose validity and reliability have been tested in different studies. The questionnaires were collected with the help of forms created by electronic communication tools. The link of the form was sent to the contact addresses of (220) people included in the study, and 57 people returned. 53 people were included in the study. One of the basic assumptions of making a parametric analysis is provided. Organizational commitment, job satisfaction, job security, job stress, performance appraisal have been examined conceptual frameworks and their relationship with each other has been examined. It has been observed that there is a positive and significant relationship between the working conditions employed in the hand-held installment sales system on organizational commitment.

Keywords: Hand-held Marketing, Installment Sales, Organizational Commitment, Job and Wage Satisfaction, Performance Evaluation.

1. Giriş

İşletmelerde varolan hizmet kalitesini etkileyen ve destekleyen örgüt psikolojisi boyutları (iş tatmini, performans, bağlılık, iş stresi, ücret iş doyumu) arasındaki ilişkileri açıklayan çalışmalar yapılmaktadır. Çalışanların örgüt psikolojisini etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler, bireysel etkenler ya da örgütsel etkenler (yöneticiler, çalışma ortamı, çalışma şartları, fiziki ve çevresel koşullar, iş ortakları vb.) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Örgüt psikolojisi unsurları birbirlerinden bağımsız olarak düşünülmektedir. Örgüt psikolojisini artırarak ilk önce iç müşteriyi memnuniyeti sağlanmalıdır. Böylelikle dış müşteri memnuniyeti ve pazardaki payımız da artış sağlanabilir.

Günümüzde artan rekabet ortamı, birbirleriyle aynı olan ürün ve hizmetler, işletmeler açısından farklılaştırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Müşterilerle uzun dönemli ilişkiler kurmak, müşterinin işletmeye bağlılığını arttırmak ve sürekliliği için elden taksitli satış anlayışı, işletmelerde karlılığını arttıran bir akımdır (Savaşçı ve Tatlıdil, 2006: 62). İşletmeler tüketicilerle uzun süreli ilişkileri geliştirmek için elden taksitli ödeme sürecini uygulamaktadırlar. Elden taksitli firmalar; Müşterilere ödeme ve taksit seçenekleri konusunda da, kredi kartı olmadan ve peşinat verilmeden taksitli ödeme seçenekleri sunarak müşterilerin kişisel, ev ve yaşam ihtiyaçlarına yönelik seçtikleri ürünleri, kredi kartına ya da bir peşinat ödemesi olmadan kişilere senet yaparak, müşterilerine hizmet sunmaktadır. Kredi kartı kullanmayan veya bankalarla kredi kartı kullanımı ile sorun yaşamakta olan bireyler ihtiyaçlarını karşılama konusunda avantaj sağlamaktadır. İhtiyaçların karşılamak için eşyaların alınması gerektiği zamanlarda, kredi kartı olmadan alınmaması insanları sıkıntıya düşürmektedir. Elden taksitli firmalar devreye girmekte ürün çeşitliliği ve geniş mağaza yelpazesi sayesinde gelen müşterilerine acil ihtiyaçları olan veya almaları gereken ihtiyaçlarını, uygun imkanlarıyla senet yaparak satışını gerçekleştirilmektedir. Özellikle son yıllarda kullanımı artmaya başlayan elden taksitli firmaların satış stratejisi; tek seferde ödemek yerine biraz üstüne fark vererek taksitli satış yolunu tercih edebilecek kredi kartı kullanmayan müşterilere hizmet vermeye odaklanmıştır. Taksitli satış, elden pazarlama ve peşin fiyata taksitli satışlar, işletmelerin satışlarını artırma düşüncesi için yaygın olarak kullanılan satış stratejisidir (Özdemir ve Göksel, 2003: 57). Bu sistemde müşterinin satın alma davranışının yanında çalışanlara da büyük görev yüklenmektedir. Müşterileri satın almaya yönlendirmede sistemi anlatmada ve işletmenin cirosunu arttırmada çalışanlar ön planda yer almaktadır.

Çalışmanın hedef kitlesi belirlenirken elden taksitli işyerlerinde çalışan bireylerin seçilmesindeki ana etken, çalışma koşullarının diğer sektörlerden farklı olduğunun düşünülmesidir. Çalışmanın literatür kısmının hazırlanmasında ve anket önermelerinin tespitinde yerli ve yabancı kaynaklarda yapılan araştırmalar incelenmiştir. Ulusal Elden pazarlama sektöründe yer alan bir firmanın yereldeki çalışanlarına alan çalışması yapılmıştır. Örgütsel bağlılık, iş doyumu, iş güvencesi, iş stresi, performans değerlendirme kavramları ele alınıp örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi ölçülmüştür. SPSS programı yardımıyla elde edilen sonuçlar değerlendirip yorumlanmıştır.

Çalışmada birden fazla çalışma koşulunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda kavramlar ve örgütsel bağlılığa literatürdeki katkısı aşağıdaki şekilde özetlenmiştir;

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Stres: Davranış bilimlerinde stres ‘duygusal gerginlik, uyumsuzluk vücuda zararlı olan uyarıcı, rahatsızlık verici endişe olarak tanımlanır. Bilişsel psikoloji biliminde her alan için farklı anlam taşımaktadır. Sosyologlara göre; sosyal yapıda dengesizlik, uyumsuzluk olarak tanımlanır (Fink, 2010:4). İş stresi, günümüzde stres türlerinden birisi olarak kabul edilmekte ve literatürde sıklıkla araştırmalara konu olmaktadır. Kavramın çalışanların sağlığı için bir tehdit oluşturduğuna yönelik çalışmalara rastlanmaktadır (Yüksel, 2014:116). İşletmelerde çalışma alanlarının dışında toplumsal çevre de, çalışanların iş hayatında strese girmelerine neden olmaktadır. İş stresi, çalışanın iş yerinden olan sorunlardan, rol yükü, çalışma ortamı arkadaşları ve üstlerindeki kişilerle yaşanan gerilimler, işletmenin yetersiz kaynak yapıları, rol çatışmaları gibi birçok örgütsel yapısından kaynaklanan kişilerin duygusal ya da fiziksel açıdan tehdit eden iş çevresinin sorunlarına karşı gösterilen bireysel tepkiler bütünü şeklinde ifade edilebilir (Jamal, 2005: 130).

Saldamlı (2000) “otel işletmelerinde stres kaynaklarının ve çalışanlar üzerine etkilerinin ölçüldüğü” çalışmada, stresin temel nedenleri işletmenin kimlik yapısı veya ikliminden kaynaklandığı, stres yükünü artıran bir diğer unsur kaynaklardan birinin ise tatmin edici olmayan ücret politikası sonucuna ulaşılmıştır. Aydın (2004) örgütte çalışma süresi ile iş stresi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu çalışmaları sonucu ortaya çıkarmıştır. Akpınar (2008) ise yaptığı çalışmada, fazla iş yükünün öğretmen stresinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Başka bir çalışmada ise Flet (2018), stres ile iş tatmini arasında anlamlı istatistiksel ilişki tespit etmiştir.

Performans Değerlendirme: İnsan kaynakları yönetiminin önemli etkeni haline gelmiş parçası performans ve performans değerlendirme, örgütlerde rekabet üstünlüğü sağlaması ve süreklilik ile birlikte stratejik bir araç haline gelmiştir (Yalçın ve Kılıç, 2002: 1). Performans tanımı bir işi ya da olayı gerçekleştirme, icra etmek, verimlilik, etkinlik anlamına gelmektedir (Özmutaf, 2007: 42). Örgütlerde performans değerlendirme süreci genellikle örgütlerin finansal süreçte değerlendirilmesi amacını kapsar. Ancak son zamanlarda işgörenlerin işletmeler için değerinin ve öneminin kavranmasıyla birlikte performans değerlendirme işletmelerde, işgörenler üzerinde de yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle hizmet üreten işletmelerde müşteriyle yüz yüze olup hizmet sunan işgörenlerin performanslarının ölçülmesi büyük önem taşımaktadır (Coleman ve diğerleri, 2004: 40).

İraz ve Akgün (2011), “Örgütsel Bağlılığın Çalışan Performansı Üzerine Etkilerini Ölçmeye Yönelik Bir Çalışma” ele alınmıştır. Bireylerin örgütsel bağlılık düzeyi ile performans düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Korelasyon katsayısı incelendiğinde örgütsel bağlılık düzeyi ile performans düzeyi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve orta şiddette olduğu görülmektedir. Uludağ (2018), yaptığı çalışmada örgütsel bağlılığın genel düzeyi ile işgören performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmuştur ($r=0.356$; $p=0,000 < 0.01$).

Ücret: Ücret, bir örgütte belli bir zaman diliminde bir görev üstlenme, çalışanın bedensel ve zihinsel emeğinin karşılığı olarak elde edilen maddi veya maddi olmayan menfaatler toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Güney, 2015:252). Öncelikli olarak sanayi devrimi ile birlikte gelişen ve temel olarak çalışanın emeği karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından miktarı önceden belirlenen tutar olarak tanımlanmaktadır (Öçal ve Orhan, 2018:1).

Emek verimliliğindeki artışların hem kısa hem de uzun dönemde reel ücretleri pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Araştırmalarda ücret ve performans arasında pozitif ilişki Özmucur (2003) ve uluslararası literatürde de Marquetti (2004), Dwyer (1995) ve Baldwin (1996) gibi araştırmacıların elde ettikleri sonuçlarla desteklenmektedir. Güneş (2007), İmalat Sektöründe Verimlilik ve Reel Ücret İlişkisini incelediği çalışmada emek verimliliği ve reel ücretler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını istatistiksel olarak ispatlamıştır. Yani uzun dönemde, imalat sektöründe, ortalama reel ücretler verimlilikteki artışla bağlantılı olarak daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmektedir.

İş Tatmini: İş tatmini, kişilerin yaptıkları işe, pozitif memnuniyet şeklinde ifade edilebilir. İş tatmininin verimlilik, motivasyon, etkinlik, üretkenlik ve devamsızlık gibi birçok faktör üzerinde etkileri bulunmaktadır (Aspasia, 2004: 373-383). İş tatmininin yüksek olması halinde işletmelerde; verimliliğin pozitif yönlü olması, iş gücü devir oranının ve devir hızı düşmesi, örgütsel bağlılığın artması gibi örgüt tarafından istenilen sonuçlara yol açmaktadır. İş tatmini aynı zamanda kişinin yaşam tatmini ile de yakından ilişkilidir (Tengilimoğlu, 2005: 23-45). Hoş ve Oksay (2015), yaptığı çalışma sonucunda içsel tatmin ve dışsal tatmin boyutlarının örgütsel bağlılıkla önemli ölçüde ilişkili

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olduğu ve bu ilişkilerin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür. Davran ve Saydan'da (2019) örgütsel bağlılığın öğretmenlerin iş tatminleri üzerinde olumlu etkisi olduğu ve örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Örgütsel Bağlılık: Örgütsel bağlılık, çalışanların beklentilerin ötesinde üstün çaba sarf ederek, örgütün amaçlarını bir bütünlük ve ahenk içinde gerçekleştirmesi ve aynı zamanda enerji ve sadakatlerini sosyal sistemlere aktarma isteği duymasındır (Güney, 2011: 277). Örgütsel bağlılık, beş nedenden dolayı örgütler için yaşamsal bir kavram olmuştur. Bu kavram; ilk olarak işi bırakma, devamsızlık, geri çekilme ve iş arama faaliyetleri ile; ikinci olarak iş doyumunu, işe sarılma, moral ve performans gibi tutumsal, duygusal ve bilişsel yapılarla; üçüncü olarak özerklik, sorumluluk, katılım, görev anlayışı gibi çalışanın işi ve rolüne ilişkin özelliklerle; dördüncü olarak yaş, aile yapısı, cinsiyet, deneyim ve eğitim gibi çalışanların kişisel özellikleriyle örgütsel bağlılık yakından ilişkilidir (Balay, 2000: 1).

İşten Ayrılma Niyeti: İçinde yaşadığımız küresel çağda, işten ayrılma niyeti dünya genelindeki tüm işletmelerde yaygın olan ve örgütlerin sürekli olarak karşı karşıya kaldığı bir temel bir problemdir. İşten ayrılma niyeti, çalışanın bir organizasyondan ayrılmayı teşebbüs etmesi veya planlamasını ifade eder. İşten ayrılma niyeti bir organizasyonu fiilen terk etme davranışından önce gelir. Çalışanların bir organizasyonu terk etme niyetleri gönüllü olarak ayrılma kararını önceden haber verir (Lambert vd., 2001: 245). İşten ayrılma niyeti, çalışanın örgütten fiziksel olarak ayrılması konusunda bilinçli ve temkinli bir kararlar örgütteki çalışmasını sonlandırmasıdır (Sabuncuoğlu, 2007: 617). İşletmelerde işten ayrılma niyeti, kalifiye çalışanın işletmeden ayrılmasıyla verimlilik ve karlılık süreçlerini negatif yönde etkiler (Şahin, 2011: 277).

İş Güvencesi: Son 20 yıldır hem kavramsal açıdan hem de uygulama açısından önem kazanan İş güvencesi; sadece yönetim ve organizasyon alanında değil idari hukuksal, iktisadi, politik, fizyolojik, toplumsal ve psikolojik yönüyle ilişkilendirilerek iş hayatına yön vermektedir. İş güvencesinin bu çok yönlü yapısından dolayı tüm çalışma hayatında etkili bir kavram olmuş ve ilgileri üzerine çekmiştir (Keser, 2006: 361). İş güvencesi tanım olarak; hayat standartlarını emeği ile sağlayan bağımlı çalışanları, haksız bir nedenden dolayı, işletme tarafından hizmet ilişkisine son verilmesi durumunda, işletmenin fesih işlemini sınırlandıran veya çalışanın hakkını, iş ilişkisini hukuki zemine uygun bir şekilde, çalışanı koruma yönü ağır basan normatif düzenlemelerin tümünü içermektedir (Ünsal, 1992: 20-21). Bakan ve Büyükmeşe (2004), yaptıkları çalışmada bu bağlamda iş güvencesi ve motivasyon arasında aynı yönde bir ilişkinin varlığından bahsetmişlerdir. Sonuç olarak; araştırma verileri iş güvencesi değişkeni ile motivasyon, genel tatmin, iş tatmini, sosyal tatmin ve yöneticiden tatmin değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Benzer bir çalışmayı Kara ve Özdemir 2020 yılında Konaklama İşletmelerinde gerçekleştirmiştir. Araştırmada çalışanların iş güvencesi algısı ile örgütsel bağlılık ölçeği duygusal bağlılık boyutu arasında doğru yönlü (pozitif) orta derecede ilişki bulunmuştur.

2. Yöntem

Küreselleşmenin etkisiyle, işletmeler kurumsal bir imaja sahip olmak istemektedirler. Kurumsal imaja sahip işletmelerde en önemli unsuru hiç şüphesiz ki çalışanlarına verilen değerdir. Bu çalışmanın amacı taksitli elden satış firmalarında çalışanlarının örgütsel bağlılık, iş güvencesi, iş tatmini, performans, işten ayrılma, iş stresi, ücret, iş doyumunu kavramları ele alınıp, incelenmesidir. Araştırmanın ana kütesini Kahramanmaraş ve Gaziantep illerinde faaliyetini yürüten ulusal ölçekli bir firmanın şubelerindeki satış firmalarındaki çalışanlar oluşturmaktadır. Anket örnekleme basit tesadüfi yöntemle elde edilmiştir.

H1: Çalışma şartları örgütsel bağlılığı etkiler. H2: Stres örgütsel bağlılığı etkiler.

H3: Çalışma temposu olarak aşırı yoğun hisseden bireylerin stres düzeyleri normal ve yoğun olarak çalıştığını düşünenlerden daha yüksektir.

Araştırmanın ölçme araçları

Araştırmada kullanılan anket formunda işgörenlerin çalışma şartlarına ve örgütsel bağlılık algılarını ölçmeye dönük önermelere yer verilmiştir. Birinci bölümde elden satış işletmelerinde çalışanların demografik özelliklerini ve işletmedeki çalışma bilgilerini saptamaya yönelik sorular, ikinci bölümde

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ise çalışma şartlarına ilişkin ölçekler yer almaktadır. Performans değerlendirmeyi saptamaya yönelik 10 önerme, çalışanların ücret algılarını ölçmeye dönük 8 önerme ve iş güvencesine yönelik 8 önerme Kuşluyan ve Kuşluyan'ın 2005 yılında kullandığı ölçeklerden yararlanılmıştır. İş stresi durumunu saptamaya yönelik 7 soru için Kim vd. (1996) tarafından geliştirilen ve Price (2001) tarafından önerilen ölçekten alınmıştır. İş güvencesini ölçmek için (Oldham, Ku-lik, Stepina ve Ambrose (1986:608) ve Hellgrenand Sverke (1999:195) tarafından geliştirilen ölçekler birleştirilerek kullanılmıştır. İş tatminini ölçmek için Brayfieldand Rothe'un (1951) geliştirdiği ve Yoon ve Thye'nin (2002:106) kısalttığı genel iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. İşten ayrılma ile ilgili 5 önerme (Wayne ve diğerleri (1997) ve örgütsel bağlılık ile ilgili 6 önerme Meyer, J. P. ve Herscovitch, L. (2001)'de geliştirdiği, Türkçeye Avcı (2008) tarafından çevrilen ölçeklerden yararlanılmıştır. Araştırmada yer alan tüm ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış uluslararası literatürden alınmıştır. Kullanılan önermede 7'lilikert skalası tercih edilmiştir. Anket verileri SPSS programına aktarılmış, giriş hatası, uç değer ve normal dağılım kontrolleri yapıldıktan sonra analizlere başlanmıştır.

3. Bulgular

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach's Alfa kullanılmıştır. Literatüre göre alfa değeri 0,60 veya üzerinde (Nunnally:1978'den aktaran Sherer ve Maddux,1982; 665) bir değere sahip ($0,60 \leq \alpha \leq 1$) ise ölçek güvenilir kabul edilmektedir. 0,80 ile 1 aralığında çıkan alfa katsayıları yüksek derecede güvenilir kabul edilmektedir (Kayış, 2018: 405).

Tablo1. Ölçeklere ait Temel dağılım ölçüleri ve Güvenilirlik analizi sonuçları

Ölçekler	AO	SS	M	Alpha	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Performans (1)	4,00	1,80	10	0,95	1						
Stres (2)	3,39	1,79	7	0,91	-,322*	1					
					,019						
Ücret (3)	3,81	1,66	7	0,87	,584**	-,349*	1				
					,000	,010					
İş Güvencesi (4)	4,54	1,42	8	0,86	,350*	-,268	,628**	1			
					,010	,052	,000				
İş doyumu (5)	4,81	1,61	5	0,88	,654**	-,221	,613**	,395**	1		
					,000	,111	,000	,003			
İşten ayrılma (6)	2,84	1,53	5	0,77	-,473**	,508**	-,539**	-,596**	-,432**	1	
					,000	,000	,000	,000	,001		
Örgütsel Bağlılık (7)	4,85	1,53	5	0,82	,530**	,098	,365**	,289*	,669**	-,195	1
					,000	,484	,007	,036	,000	,163	

Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin güvenilirlik katsayıları güvenilir sınırların içerisinde gerçekleşmiştir. Ücrete ait değişkenlerden birisi Faktör yükünü negatif etkilediği için, Örgütsel bağlılıkta ise Önermelerden birisininin 0,30 faktör yükünün (Kline'e 1994 dan aktaran Çokluk ve ark., 2012; 474) altında kalması nedeniyle Modelden çıkarılmışlardır. Bütün değişkenlerin KMO değerleri 0,70 (Çokluk ve ark., 2012: 207) ve üzerinde gerçekleşmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo. 2. Demografik Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Yaş</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
18-24 yaş aralığı	13	24,5
25-29 yaş aralığı	13	24,5
30-34 yaş aralığı	13	24,5
35 üstü	14	26,4
Toplam	53	100,0
<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
İlköğretim+Ortaokul	6	10,3
Lise	15	28,3
Üniversite	32	60,4
Toplam	53	100,0
<i>İşyerinde Çalışma Yılı</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
1 Yıl	13	24,5
2 Yıl	13	24,5
3 Yıl	9	17,0
4 Yıl	5	9,4
5 Yıl	7	13,2
6+ Yıl	5	11,3
Toplam	53	100,0
<i>Meslekte Çalışma Yılı</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
1 Yıl	7	13,2
2 Yıl	11	20,8
3 Yıl	11	20,8
4-9 yıl	13	24,4
10+	11	20,8
Toplam	53	100
<i>Mesleğinizi severek mi yapıyorsunuz</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Evet	42	79,2
Hayır	11	20,8
Toplam	53	100,0
<i>Çalışma Temposu</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Normal	12	22,6
Yoğun	27	50,9
Aşırı Yoğun	14	26,4
Toplam	53	100,0

İşgörenlerin Demografik özellikleri ve İşyeri değerlendirmelerinin çalışma şartlarına bakış açıları arasındaki farklılıklar

Eğitim, yaş, Meslekte çalışma yılı ve işyerinde çalışma yılları açısından çalışma şartlarını değerlendirmede gruplar arasında bir farklılığa ulaşılamamıştır. Tüm değerlendirmelerde işten ayrılma ifadeleri en düşük skoru elde etmiştir. Buda çalışanların işyerinden ayrılma düşüncelerinin

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. İşgörenlerin Mesleği sevmeye ile Çalışma şartları değerlendirmeleri arasındaki farklılıklar

	Mesleğinizi Severek Mi Yapıyorsunuz?	N	Mean	t	Sig.
Performans	Evet	42	4,2667	2,149	,036
	Hayır	11	3,0000		
Stres	Evet	42	3,1020	-2,415	,019
	Hayır	11	4,5065		
Ücret	Evet	42	4,1156	2,792	,007
	Hayır	11	2,6364		
İş güvencesi	Evet	42	4,7560	2,245	,029
	Hayır	11	3,7159		
İş doyumunu	Evet	42	5,1619	3,398	,001
	Hayır	11	3,4727		
İşten Ayrılma	Evet	42	2,4190	-4,579	,000
	Hayır	11	4,4364		
Örgütsel bağlılık	Evet	42	5,0762	2,150	,036
	Hayır	11	4,0000		

Çalışanların mesleğini sevmeye duygusu ile çalışma şartlarını değerlendirmeleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla T testi yapılmıştır. Mesleğini seven bireylerin çalışma şartlarına sevmeyenlere oranla daha ılımlı baktıkları yapılan analiz sonucunda belirlenmiş ve sonuçlar tablo 3'te verilmiştir. Stres ve işten ayrılma ölçeklerinde ise farklılık sevmeyenlerin lehine değişmiştir. Bu bağlamda işyerinde mesleğini sevmeden çalışan bireylerin daha yüksek stres ve işten ayrılmayı daha sık düşündüğü söylenebilir.

Tablo 4. İşgörenlerin dinlenme sıklığı memnuniyetleri ile çalışma şartları değerlendirmeleri arasındaki farklılıklar.

	Dinlenme Sıklığınızdan Memnun Musunuz?	N	Mean	t	Sig.
Performans	Evet	29	4,5379	2,491	,016
	Hayır	24	3,3583		
Stres	Evet	29	2,7340	-3,190	,002
	Hayır	24	4,1905		
Ücret	Evet	29	4,6207	4,604	,000
	Hayır	24	2,8274		
İş güvencesi	Evet	29	4,9957	2,721	,009
	Hayır	24	3,9896		
İş doyumunu	Evet	29	5,4138	3,261	,002
	Hayır	24	4,0833		
İşten Ayrılma	Evet	29	2,1034	-4,493	,000
	Hayır	24	3,7250		
Örgütsel bağlılık	Evet	29	5,0621	1,098	,277
	Hayır	24	4,6000		

Çalışanların Dinlenme sıklığı memnuniyeti ile çalışma şartlarını değerlendirmeleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla T testi yapılmıştır. İşgörenlerin dinlenme sıklığından memnuniyet duyanlar çalışma şartlarına ilişkin değişkenleri daha olumlu değerlendirdikleri, stres düzeyi arttıkça memnuniyetin azaldığı ve örgütsel bağlılık açısından dinlenme sıklığı açısından bir farklılık yaratmadığı yapılan tespitlerden bazılarıdır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo5. Çalışanların çalışma temposu algılar ile çalışma şartlarını değerlendirme farklılıkları

Çalışma Temposu Değerlendirmeleri		N	Mean	F	Sig.
Performans	Normal	12	3,7167	5,156	,009
	Yoğun	27	4,6778		
	Aşırı Yoğun	14	2,9500		
	Total	53	4,0038		
Stres	Normal	12	1,9643	24,628	,000
	Yoğun	27	3,0053		
	Aşırı Yoğun	14	5,3673		
	Total	53	3,3935		
Ücret	Normal	12	3,7381	4,177	,021
	Yoğun	27	4,3386		
	Aşırı Yoğun	14	2,8469		
	Total	53	3,8086		
İş güvencesi	Normal	12	4,4688	1,450	,244
	Yoğun	27	4,8287		
	Aşırı Yoğun	14	4,0446		
	Total	53	4,5401		
İş doyumu	Normal	12	4,2500	5,249	,009
	Yoğun	27	5,4593		
	Aşırı Yoğun	14	4,0429		
	Total	53	4,8113		
İşten Ayrılma	Normal	12	2,2833	6,215	,004
	Yoğun	27	2,5037		
	Aşırı Yoğun	14	3,9571		
	Total	53	2,8377		
Örgütsel bağlılık	Normal	12	4,4500	,622	,541
	Yoğun	27	5,0444		
	Aşırı Yoğun	14	4,8286		
	Total	53	4,8528		

Çalışanların çalışma tempolarına göre oluşturulan Normal, Yoğun ve aşırı yoğun gruplarının çalışma şartlarını değerlendirmeleri arasında farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla ANOVA testi yapılmıştır. Test sonucunda iş güvencesi ve Örgütsel bağlılık açısından bir farklılığa ulaşılamazken Performans, stres, ücret, iş doyumu ve işten ayrılma değerlendirmelerinde farklılıklar tespit edilmiştir. Performans değerlendirmelerinde yoğun biçimde çalıştığını düşünen bireyler Aşırı yoğun çalıştığını düşünenlere göre daha yüksek katılım sağlamışlardır. Normal çalıştığını düşünen bireyler ise diğer gruplara göre bir farklılık yoktur. Çalışma temposu olarak aşırı yoğun hisseden bireylerin stres düzeyleri normal ve yoğun olarak çalıştığını düşünenlerden daha yüksektir.

Regresyon Analizi

Tablo 6. Çalışma şartlarının örgütsel bağlılığa etkisine İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Standardize Edilmemiş	Standardize edilmiş	T	P	F	R2	ΔR2		
Bağımsız değ.	B	S. Hata	Beta (β)					
Sabit	-,197	1,023		-,193	,848	9,769***	0,56	0,50
Performans	,246	,119	,290	2,077	,043			
Stres	,238	,098	,279	2,418	,020			
Ücret	-,112	,142	-,122	-,791	,433			
İş Güvencesi	,167	,149	,155	1,117	,270			
İş Doyumu	,560	,133	,590	4,204	,000			
İşten Ayrılma	,082	,142	,082	,573	,569			

Bağımlı değişken: örgütsel bağlılık (*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çoklu doğrusal regresyon analizi yapılarak bağımlı değişken olarak belirlenen örgütsel bağlılık üzerinde çalışma şartlarının etkisi görülmek istenmiştir. Ortaya konulan modelin anlamlı olduğu ($p=0,00$) ve örneklem büyüklüğünün de yeterli olduğu KMO (0,74) tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılığı ortaya konulan model faktörlerinin %50 düzeyinde açıkladığı belirlenmiştir. Performans, stres ve iş doyumu örgütsel bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, ücret işgüvencesi ve işten ayrılma faktörlerinin ise örgütsel bağlılık üzerinde etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Küreselleşen dünya ve kapitalizmin hakim olduğu günümüz şartlarında, tüm sektörlerde çalışanlar yoğun iş temposu içinde çalışmaktadırlar. Yoğun iş temposunun yanında zor çalışma şartları yerine işgörenler çalışma şartlarının sürekli iyileştirme istemektedirler. İşletmelerin performansının verimliliğin yüksek olması büyük bir oranda çalışanların örgütsel bağlılığına ve çalışma şartlarının kalitesine bağlıdır. Bu açıdan baktığımızda işletmeler insan kaynaklarına ve örgüt psikoloji boyutlarına (iş tatmini, performans, bağlılık, iş stresi, ücret, iş doyumu) yeterince önem vermeleri gerekmektedir. Çalışma yaşam kalitesinin dikkate alınması durumunda çalışanların örgüte olan bağlılığını artacağı unutulmamalıdır.

Araştırmanın örneklemini olarak Kahramanmaraş ve Gaziantep illerinde faaliyetini yürüten ulusal ölçekli bir firmanın şubelerindeki satış firmalarındaki çalışanlar oluşturmaktadır. 220 kişinin iletişim adreslerine oluşturulan anket formun linki yollanmış ve 57 kişi geri dönüş gerçekleştirilmiş. 53 kişinin verileri araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada kullanılan anketin önermeleri yerli ve yabancı literatürde kullanılan geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçeklerden alınmıştır. Anketde 7'li likert skalası kullanılmıştır. Anket verileri SPSS veri değerlendirme ve analiz programına aktarılmış, hatalı veri girişi, uç değer, çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edildikten sonra analizlere geçilmiştir. Araştırmaya dahil olan deneklerin demografik özelliklerine göre çalışma şartlarına bakış açılarında farklılıkları tespit etmek amacıyla T ve Anova testi yapılarak incelenmiştir. Eğitim, yaş, meslekte çalışma yılı ve işyerinde çalışma yılları açısından çalışma şartlarını değerlendirmede gruplar arasında bir farklılığa ulaşılamamıştır. Mesleğini sevme, dinlenme sıklığı ve çalışma temposunda ise gruplar arasında farklılıklar tespit edilmiş ve raporlaştırılmıştır. Özellikle mesleğini sevmediğini belirten grubun çalışma şartlarını olumsuz değerlendirdikleri belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin güvenilirlik katsayıları güvenilir sınırların içerisinde gerçekleşmiştir. Değişkenlerin faktör yükleri ayrı ayrı değerlendirilmiş, ölçeklerin dağılmadıkları ve istatistiki açıdan belirlenen sınırlarda bir araya geldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma şartlarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini tespit edebilmek amacıyla çoklu regresyon modeliyle test edilmesine karar verilmiştir. Ortaya konulan modelin anlamlı olduğu ($p=0,00$) ve örneklem büyüklüğünün de yeterli olduğu KMO (0,74) tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılığı ortaya konulan model faktörlerinin

%50 düzeyinde açıkladığı belirlenmiştir. Performans, stres ve iş doyumu örgütsel bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, ücret işgüvencesi ve işten ayrılma faktörlerinin ise örgütsel bağlılık üzerinde etkisi olmadığı belirlenmiştir. İlk hipotezimiz, çalışma şartları örgütsel bağlılığı pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. İkinci hipotezimiz, stres örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

İşgörenlerin, çalışma şartlarındaki iyileştirmeler ve sürekli yenilik örgütsel bağlılığı daha yüksek seviyelere taşıyarak küresel pazardaki etkinliğimizi olumlu yönde etkileyebilir. Sonuçta işgörenlerin çalışma hayatındaki huzura ve mutluluğu, kısacası yaşama dair yeterli tatmin duygusuna ulaşmaya çalışması işgörenlerin sosyal ve iş hayatında pozitif etki etmektedir. Yapılan araştırmalara ek olarak daha geniş örneklem ele alınarak farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2008). Eğitim sürecinde öğretmenlerde strese yol açan nedenlere yönelik öğretmen görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 359-366.
- Aspasia, T., Koustelios, A. ve Tsigilis, N. (2004). Job satisfaction among greek academic librarians, *Library and Information Science Research*, 26(3), 373-383.
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel stres yönetimi, *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(3), 49-74.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Bakan, İ. Büyükmeşe, T. (2004). Çalışanların iş güvenesi ve genel iş davranışları ilişkisi: bir alan çalışması, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(6), 35-59.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Coleman, G.D. Stetar, B. ve Costa, J. (2004). The measure of performance. *Industrial Engineer*, 36(11), 40-44.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: spss ve lisrel uygulamaları*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Davran, D. Saydan, R. (2019). İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: ilk ve ortaokul öğretmenleri üzerine bir uygulama: Van ili örneği, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(8), 241-261.
- Fink, G. (2010). Stress: Definition and history, Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology, 1-9.
- Uludağ, G. (2018). Örgütsel bağlılık ile işgören performansı ilişkisini incelemeye yönelik bir alan araştırması, *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 171-193.
- Güneş, Ş. (2007). İmalat sektöründe verimlilik ve reel ücret ilişkisi: bir koentegrasyon analizi *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), ss.276-283.
- Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi*, 2. Basım, Nobel Akademik, Ankara.
- Hoş, C. ve Oksay, A. (2015). Hemşirelerde örgütsel bağlılık ile iş tatmini ilişkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1-24.
- İraz, R. ve Akgün, Ö. (2011), örgütsel bağlılığın çalışan performansı üzerine etkilerini ölçmeye yönelik bir çalışma, *Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1-2) 225-250.
- Jamal, M. (2005). Short communication: personal and organizational outcomes related to job stres and type-a behavior: A study of canadian and chinese employees, *Stres and Health Review*, 21, 129-137.
- Kara M. Ve Özdemir H. (2020). Konaklama işletmelerinde iş güvenesi ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma: bursa ili örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 303-314.
- Kayış, A. (2018). Güvenilirlik Analizi, Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Dinamik Akademi, Ankara.
- Keser, A. (2006). *Çalışma Yaşamında Motivasyon*, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Lambert, E. G. Hogan, N. L. Barton, A. ve Lubbock, S. M. (2001). The impact of job satisfaction on turnover intent: a test of a structural measurement model using a national sample of workers, *Social Science Journal*, 38(2), 233-251.
- Öçal, M. Orhan, S. H., (2018). Asgari ücret uygulamasının tarihsel gelişimi ve Türkiye-AB ülkeleri için karşılaştırmalı bir analiz, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 645-664.
- Özdemir, Ş. ve Göksel T. (2003). Taksitli satış uygulamaları ve belirleyicileri Afyon ili örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(2), 57-72.
- Özmutaf, N.M. (2007). Örgütlerde Bireysel Performans Unsurları ve Çatışma, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 41-61.
- Pelit E., KILINÇ İ., Emir O., ve Erkinç E., (2016). Yöneticilerin iş etiğine ilişkin uygulamalarının işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisi: Otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir uygulama, 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e SOSYAL Bilimler Kongresi, (450-464.)
- Sabuncuoğlu, E.T. (2007). Eğitim, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 617.
- Saldamlı, A. (2000). Otel işletmelerinde stres kaynakları ve çalışanlar üzerindeki etkileri: Beş yıldızlı otellerde bir uygulama, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 288-302.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Savaşçı, İ. ve Tatlıdıl, R. (2006). Bankaların kredi kartı pazarında uyguladıkları crm (müşteri ilişkileri yönetimi) stratejisinin müşteri sadakatine etkisi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1), 62-73.

Şahin, F. (2011). Üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerindeki cinsiyetin etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 277.

Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet işletmelerinde liderlik davranışları ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, 1(1), 23-45

Ünsal, E., (1992). İş Güvencesi, Sosyal Siyaset Konferansları, 1 (7), İstanbul

Yalçın, A. ve Kılıç T. (2002). Farklı performans değerlendirme sistemlerine ilişkin işgören tercihlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(9), 1-14

Yüksel, H. (2014) çalışma yaşamı ve stres kavramı: Durumsal bir yaklaşım, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 109-131.

İnternet Kaynakları

<https://humanstress.ca/>, Erişim tarihi: 30.10.2020

<https://www.ipl.org/essay/Job-Satisfaction-Model-PKYHEK36J4D6>

www.ipl.org/essay/Job-Satisfaction-Model

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Savur Yöresi Kadın Merkezli Halk Hekimliği

Cemre ÇINAR*

Doç. Dr. Tuğrul BALABAN**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

**Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

İnsanoğlu geçmişten bugüne doğayla iç içe yaşarken, karşılaştığı hastalıklarla baş etmeyi doğadan öğrenmiştir. Doğada var olan birçok ot insana şifa kaynağı olmuştur. Hastalıklara karşı korunmak için alınan önlemler, geliştirilen yöntemler kimi zaman bitkisel ilaçlar kimi zaman dini-büyüsel işlemler aracılığıyla gerçekleştirilen uygulamalar halk hekimliği başlığı altında değerlendirilmektedir. Günümüzde tıbbi ilaçların olumlu bir sonuç vermediğini düşünen insan, bitkisel ilaçlara ve dini-büyüsel işlemlere başvurmuştur. Bitkisel ilaçları hazırlamak, büyüsel işlemleri yapmak gibi bir gizeme sahip değildir. Bu nedenle olmalıdır ki büyüsel işlemler "Ocaklı" adı verilen kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde hastalıkların tedavi edilmesinde hastanelere daha fazla başvurulmaktadır.

Bu çalışmada Mardin ilinin Savur ilçesi merkez ve köylerine gidilmiş yazılı ve sözlü olarak hastalıklara karşı geliştirilen yöntemler araştırılmıştır. Ocaklı adı verilen kadınlarla görüşülmüştür. Hastalıkların iyileştirilmesinde kullanılan malzemeler ve sözler derlenmeye çalışılmıştır. Çeşitli hastalıklara maruz kalan kişilerin iyileştirilmesi için kullanılan tedavi yolları incelenmiştir. Yörede halk hekimi olarak nitelendirilen kadınlara daha çok hamile kalmak için, çocukların bedensel rahatsızlıklarında ve yüzde çıkan sivilce, siğil vs. gibi hastalıklarda ocaklı kişilere başvurulduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, elde edilmiş verilerde halk hekimi olarak adlandırılan kişilerin, hastalarını tedavi sırasında birtakım ayetlerden, kutsal şahısların mekânları yanındaki çeşmelerden, çeşitli şifalı otlar ile büyüsel işlemlerden yararlandığı görülmüştür. Geçmişten günümüze kendini devam ettiren bu tedavi yöntemleri hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Savur, Halk Hekimi, Ocaklı, Kadın, Folklor

WOMEN-CENTERED FOLK MEDICINE IN THE SAVUR REGION

ABSTRACT

While mankind has lived with nature from the past to the present, he has learned from nature to cope with the diseases he encountered. Many herbs in nature have been a source of healing for humans. The measures taken to protect against diseases, the methods developed, herbal remedies, sometimes religious-magical procedures, are evaluated under the heading of folk medicine. Today, people who think that medical medicines do not give a positive result have resorted to herbal medicines and religious-magical procedures. Preparing herbal medicines is not a mystery to do magical operations. For this reason, it must be that magical operations were performed by people called Ocaklı. Today, more and more hospitals are used for the treatment of diseases

In this study, we visited the center and villages of Savur district of Mardin province and investigated the methods developed against diseases in written and verbal form. Women called Ocaklı were interviewed. The materials and words used in the treatment of diseases have been compiled. The treatment modalities used to treat people exposed to various diseases have been studied. In order to become more pregnant with women who are described as folk physicians in the region, children's physical ailments and facial acne, warts, etc. It has been determined that people with hearths are consulted in such diseases.

As a result, it was seen in the data obtained that people who were called folk physicians benefited from some verses, fountains near the places of holy persons, various herbs and magical processes during their treatment. These treatment methods, which have continued themselves from the past to the present, still exist.

Keywords: Mardin, Savur, People's Doctor, Hearth, Woman, Folklore

Giriş

İnsan ve tabiat arasındaki etkileşim geçmişten günümüze değin devam etmektedir. Doğada var olan güç insanın hayatını kolaylaştırmıştır. İnsanlar, hayatlarını devam ettirirken karşılaştıkları hastalıkların tedavi yöntemlerini doğada aramışlardır. Geçmişten günümüze halk hekimliği, birçok derdin deva bulmasında başvurulan önemli bir uğrak merkezi olmaya devam etmektedir. Tıbbi ilaçların olumlu bir sonuç vermediğini düşünen insanlar halk hekimlerinin önerdiği bitkisel ilaçlara ve büyüsel işlemlere başvurmaktadır. Büyüsel işlemleri yapanlar üfürükçü veya ocaklı diye adlandırılmıştır. Bu kişiler kendilerinde gizil bir güç barındırırlar.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“Halk arasında “Kocakarı diye bilinen ve kendine göre tedavi uygulamaları bulunan kişiler, aslında birer halk hekimidirler. Yaptıkları ilaçlar “kocakarı ilacı” diye tanınan bu kişilerin bazılarının uygulamalarının veya hazırladıkları ilaçların hastalıkların tedavisi ile doğrudan ilgisi olmazken, bazılarının uygulama ve ilaçlarının da olumlu sonuçlar verebildikleri görülmektedir. Bunlar çoğunlukla tedavi yöntemlerini büyüklerinden öğrenmiş, deneyimli kişiler olup, tedavide bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerle hazırladıkları halk ilaçlarını kullanmaktadırlar.”¹

Dinsel ve büyüsel nitelikli hekimlik uygulamalar arasında efsuncu, üfürükçü, büyücü gibi çeşitli isimlerle anılan ve doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kişiler tarafından hazırlanan ve insan vücuduna gelecek zararları önleme güçleri olduğuna inanılan muska ve nazarlıklarla da sıklıkla karşılaşmaktadır.²

Bu çalışma Mardin ilinin Savur ilçesinde yürütülmüştür. Merkez başta olmak üzere mahalleler ziyaret edilmiş, halk hekimliği başlığı çerçevesinde yöredeki kadın halk hekimleri ile görüşülmüştür. Çeşitli hastalıkların tedavi yöntemleri hakkında bilgi toplanmıştır.

Yörede halk hekimliğine dair inanış ve uygulamalar geçmişe nazaran azalsa da varlığını devam ettirmektedir. Evlerde bulunan çoğu yaşlı kadının hastalıklara dair tedavi yöntemi hakkında bilgisi bulunmaktadır. Fakat bu kadınların büyüsel işlemleri yapma güçleri yoktur. Bazıları ise ünlenmiş yani birçok hastalığa cevap veren yöntemleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler büyüsel işlemleri yaparken hastalığı iyileştirmek için muskalar veya da heykeller (muskadan daha büyük) hazırlamışlardır.

Yörede halk hekimi olarak görülen kadınlara en sık başvuru hastalıklar şunlardır:

Hamile kalmak için,

Bedensel olarak görüntüyü çirkinleştiren sivilce, suseleye, mantar gibi hastalıklarda,

Konuşamayan çocukların konuşma yetisini kazanması için başvurulmaktadır.

Halk hekimi olarak nitelendirilen kadınların el aldığına inanılır. Yörede el alma iki şekilde karşımıza çıkar. Bunlar;

El veren kişinin kurt etiği yediği ve bu güce sahip olduğu düşünülür.

Bir diğeri ise, el vermek isteyen kişi sırtını kaşırsa o kişiye el vermiş olmaktadır.

Sadece bel ağrılarını iyileştirebilme gücüne sahip olmak isteyen kadının ağzına ocaklı kişi tükürür.

Halk hekimi olan kadınların,

Muska yapma

Nazar büyüsünü bozma

Kurşun dökme

Heykel, muskalar yapma

Kısmet açma gibi dinsel-büyüsel işlemler yapmaktadır.

1- Savur'da Halk Hekimliği İnanç ve Uygulamaları

Aşağıda bazı hastalıklarla beraber hastalıkların alternatif çözümleri tespit edilmiştir.

5.1. Göz Ağrısı

- Gözde arpacık çıkacak olursa iyileştirmek için amcasının oğluyula evlenmiş bir kadın bulunmaya çalışılır. Ondan alınmış bir saç teli hasta olan kişideki arpacık üzerine sürülür. (KK7, KK21)
- Gözünü açamayan ve çapaklanmış bebeklerin gözü için anne sütü kullanılır. (KK7)
- Göz kızardığında adı pembe deterjan olarak adlandırılan ampule benzer bir eşyanın içinden çıkan tozu kullanırlar. (KK7)

¹ AÇA Mustafa, (2016). *Halk Bilgisinin Takvim, Mevsim/ İklim, Çevre, Sağlıkta ve Hukuka Dönük Temsilleri*. (Ed. : Mustafa Aça) Halk Bilimi El Kitabı, Konya: Kömen Yayınları.

² AÇA Mustafa, (2016). *Halk Bilgisinin Takvim, Mevsim/ İklim, Çevre, Sağlıkta ve Hukuka Dönük Temsilleri*. (Ed. : Mustafa Aça) Halk Bilimi El Kitabı, Konya: Kömen Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Göz ağrısında “hakika” adı verilen gerçek göz kalemi (kihil) bulunup tozu ağrıyan yere sürülür. Bulunamadığı takdirde normal göz kalemi sürülür. (KK17, KK42)

5.2. Öksürük

Öksürük için yörede yetişen çeşitli bitkiler vardır ve onlar kullanılmaktadır.

5.2.1. Mahlep

- Ağaçta olan mahlepten öksürük şurubu elde edilir. Kuru olarak da yenen mahlep acımsı bir tada sahiptir. Fakat öksürüğün kısa sürede iyileşmesini sağlar. (KK14, KK63)
- Kuru öksürüğe iyi gelecek olan hatim çiçeği süt ile kaynatılıp içirilir. (KK14)
- Bal ve sıcak su da kuru öksürük durumunda içirilir. (KK14)
- Nane-limon kaynatılır. (KK14)

Beybun

- Dağdan “beybun” (küçük papatya) adı verilen bir ot toplanır. Beybun otu iyice kaynatılır ve öksüren kişiye içirilir. (KK18, KK28)

5.3. Karın Ağrısı

- Karın ağrısına iyi gelecek olan madde sıcak suyun içine bol miktarda şeker eklenip içilmesidir. Kant adı verilen içecek ağrıyı kısa sürede keser. (KK12)
- Karın ağrısı için pekmez içilir. (KK12)
- Bal yemek de karın ağrısına iyi gelmektedir. (KK12)

5.4. Bebekler Bazı Durumları İçin Yapılanlar

5.4.1. İkşüt

- İkşüt adı verilen ilaç genellikle bebekleri uyutmak için onlara içirilir.

5.4.2. Ci'de

- Bebeğin sancısına iyi olduğundan bazen bebeklere verilirken bazen de annenin sütüne karışması için anneye içirilir. Acımsı bir tada sahiptir. (KK18, KK27)
- Bebeğin gazını rahatça çıkarması için ona anason içirilir. (KK18, KK27)
- Bebek pişik olunca kırmızı toprak dövülür dövülen toprağa “toprak kınası” adı da verilir. Diğer bir adı da “taş kınası” olan bu toprak bebeğe sürülür. (KK12, KK55)

5.5. Suseleye

- Suseleye vücudun her yerinde çıkabilen bir cilt hastalığıdır. Birçok tedavi yolu vardır. Bulaşıcı bir hastalıktır. Bir tane çıkarken bu hastalık kendi kendine çoğalıp yayılmaktadır.
- Geçmesi için bir şeyh tarafından arpaya okunur ve o arpa kuyuya atılır. (KK18)
- Yine bir şeyh tarafından yumurtaya okunur ve o yumurta gizli bir yere bırakılır. (KK18)
- Siyah çığır tuza batırılır ve “İhirul hilul, yantısır ikselul” söylemi 3 kez tekrarlanır. (KK18)
- Suseleye adı verilen elde ve vücudun farklı yerlerinde meydana gelen hastalığın tedavisi için kişi ocaklı birine götürülür. Kilve yani dalak öncelikle toprağa sürülür daha sonra o kişinin vücudunda olan yerlerde dalak gezdirilir. İşlem bittikten sonra dalak toprağa gömülür. Dalak çürüyünce vücuttaki sivilcelerin de geçeceği söylenir. (KK18)
- Kayatepe (Imnezil) adı verilen köyde şeyh Celalettin adında olan şeyhin türbesinin yanında kovanın içinde bulunan suyun şifalı olduğu düşünülmektedir. (KK19)

5.6. Sarılık

- Sarılık da çocuğun kulakları yalandan jilette kesilir. (KK1, KK77)
- Sarılık olmuş birine boynuna sarı altın takarlar. (KK1, KK77)
- Sarımsak taktıkları da görülmektedir. (KK1, KK77)

5.7. Burkulma-Kırıklar

- Ayağını burkmuş bir kadının ayağı bir bez sardıktan sonra etrafına ipele çevrilir ve anahtarla ile güç uygulayıp kadının burkulmuş ayağı iyileştirilmeye çalışılır.
- Elini burkmuş bir kadının eline ise zeytin çekirdekleri kırılarak burkulan yere ufalmış çekirdekler konur ve temiz bir bezle sarılır. (KK15)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

El ve ayak gibi burkulmalara iyi gelebilecek durumlardan biri kuyruk yağıdır. Bu kuyruk kuzuya ait olmalıdır. Faydası ise burkulan yerdeki damarı yumuşatır. Ayağa yapılan pres 1 gün boyunca bekletilir. **(KK11)**

- Burkulmaların bazılarında ezilme meydana geldiği için iyileşme daha fazla zaman almaktadır. Kaynak kişi çocuğunda yaşadığı bu durumu şu şekilde aktarır:
Oğlumun bacağına sadece ezilme olarak düşündüm. Bu nedenle bildiğim tedavileri uyguladım. Fakat ağrısı uzun bir müddet devam edince şeyhe götürmeye karar verdim. Kayatepe adı verilen köydeki Şeyh Muhammed'e götürdüm. Oğlumun durumunu anlattım ve ondan yardım istedim. "Yaa Şeyh Muhammed oğlumun ayağı iyi olursa ayağına tekrar geleceğim" dedim. Belli bir zaman geçtikten sonra oğlumun ayağı iyi oldu. Tekrar şeyhin ziyaretine gittim ve orada bir adak keserek dağıttım. Her zaman Şeyh Muhammed'i ziyaret ederim. **(KK11)**
- Yaşanan el ve ayak kırılmasında una benzer bir madde olan 'şerez' ve yumurta karıştırılır. Ve kırık olan bölgeye sürülür. **(KK16)**
- Kırık olan yere zeytinyağı, yumurta sarısı ve un iyice karıştırılır. Ve kırık olan yere sürülür, daha sonra kırık bölgeye hamur konur ve üzeri tüyle sarılır. Şişliği alınsın diye bacak iyice sarılır. Hazırlanan hamura "acin" adı verilir. **KK12)**

5.8. Sırt Ağrısı

- Sırt ağrısına hacmen iyi gelir. Hacmen çay bardağına ısı verilerek sırtta uygulanır. Isınan bardağın ısı sırtta yanmaya sebebiyet vererek ağrının azalması sağlanır. Melceme siyah macundan yapılır. Döverek plastikle ısıtılarak yapılır. Sırtta sürülür ve sırtta her yere yapıştırılır. 3 gün kalır sonra çekilir. **(KK3)**
- Sırt ağrısının belle ilişkili olduğu düşünülür. Bu nedenle göbek kaldırma yapılır. **(KK10, KK88)**
- Sırtta zeytinyağı sürülmesi ağrıların azalmasına iyi gelir. **(KK3)**
- Sırt ağrısına iyi gelen bir diğer yöntem de ağrıyan kısma taş kınasının sürülmesidir.
- Ziyaret yerinde bulunan büyük taşlara ağrıyan sırtın sürtünmesi ağrıya şifa olacağından ocaklı kadınlar ziyaret adı vererek o kişiyi oraya yönlendirir. **(KK17)**

5.9. Boğaz Ağrısı

- Boğaz ağrısına ve ses kısılmalarına iyi gelecek yöntemlerden biri de bıçağın tersiyle hasta olan kişinin boğazına yalandan kesme işaretidir. Bunu yapan kadın Allah u Ekber diyerek bu işlemi yapar. Ve birtakım ayetler de okur. **(KK3)**
- Boğaz ağrısı için viks kullanılır. Naneli bir ilaçtır. **(KK3)**
- Boğaz ağrısının yaşanma sebebiyetlerinden biri bademciklerin büyüyüp aşağı doğru sarkmasıdır. Sarkan bademcikler kişinin yemek yemesini, konuşmasını ve nefes almasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda bademciklerin yukarı doğru kaldırılması gerekir. Yaşlı fakat tecrübeli birine gidilir. Kadın boğaz kısmına önce viks sürer ve boğaz biraz yumuşar. Kadın başparmağını kişinin ağzına götürerek sarkan bademcikleri yukarı doğru kaldırır. **(KK3)**
- Ayva çiçeği ve hatmi çiçeğinin iyice kaynatılıp içilmesi boğaz ağrısına iyi gelir. **(KK7)**

5.10. Mantar

- Bedenin herhangi bir yerinde çıkmış olan mantara iyi gelen durum nefesi güçlü bir kadın tarafından mantar olan yere tükürülmesidir. **(KK7)**
- Bedende çıkmış olan mantara şifa olduğu için tepelerde bulunan kayalıkların yüzeyinde dağ kınası bulunur. Mantarlı olan yere dağ kınası sürüldükten birkaç gün sonra iyileştiği görülür. **(KK7)**

5.11. Deri

- Şifasının fazla olmasıyla sık sık kullanılan maddelerden biri de kınadır. Kına deride meydana gelmiş çatlaklara iyi gelir. **(KK3)**
- Elde ve ayakta çıkan nasırları iyileştirmek için kına kullanılır. **(KK3)**
- Yüzde çıkan apseler için şifalı sular fayda vermeyince şeyhlere gidilir. **(KK3)**

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5.12. Baş Ağrısı

- Baş ağrısına iyi geldiği düşünüldüğü için kadınlar saçlarına kına sürerler. (KK3)
- Dağ palamutu adı verilen ve yörede ballot olarak adlandırılan yiyeceğin tüketilmesi baş ağrısına iyi gelir. (KK10)
- Baş ağrısı için sumak ve köy yumurtası iyice karıştırılıp merhem kıvamında olur. Bu merhem başa sürülerek bir süre bekletilir. (KK19)
- Şeyhler tarafından muska yapılır, takılır. (KK19)
- Kınanın içine köy yumurtası konup iyice harmanlandıktan sonra başa sürülür. (KK19)
- Kızbara (kişniş) iyice dövülür ve başı ağrıyan kişiye yedirilir. (KK19)
- Baş ağrısında o an yaşanan tansiyon düşüklüğüne karşı kızbara yani kişniş iyice vurulduktan sonra o kişiye koklatılır. (KK7)

5.13. Basur

- Basur ağrısı için kişi sıcak suyun üzerine oturur. (KK7, KK74)
- Patlıcan pişirildikten sonra hafifçe ıstırlı basur yerine sürülür. (KK7, KK74)
- Deve dikenini çekirdeği, tohumu havanda iyice dövülür. Sabah 1 kaşık su ile yutulur. (KK7, KK74)
- Umre'den getirilen hurmaların çekirdeği iyice vurulur ve o bölgeye sürülür. (KK12)

5.14. Yanık

- Yanık bazen bir ısının deriye değmesi ile oluşmaz. Kişiye birilerinin musallat olduğu düşünülür ve okutmak için bir şeyhe götürülür. (KK7)
- Bebekler doğduğunda bedenlerinde görülen yanıkta, bebeğin anne karnında cinlerin bebeğe musallat olduğunu düşünen şeyhler bir takım ayetler okur ve heykeller hazırlar. (KK7)
- Bebeklerde veyahut da yetişkinlerde görülen yanık için mercimek iyice kavrulur. Toz bir kahve haline getirilir. Simsiyah bir renge bürünen mercimek yanık olan yere sürülür. (KK7, KK62)
- Yanık için krez yağının iyi olduğu söylenir. Krez yağı önce bir beze iyice sürülür daha sonra yanık olan bölgeye o bez iyice sarılır. Mikropları öldürdüğü için belli günlerle bez değiştirilir. (KK19)
- 10 tane yumurta bir tavaya kırılıp yağsız bir şekilde pişirilir. Yumurta sayısı 10 olmak zorunda değildir. Yağsız pişen yumurtalar siyah bir hâle gelene kadar pişirilir. Pişen yumurtalar beyaz bir mendile alınır. Yumurtlar iyice sıkılır ve onlardan çıkan yağ bekletilmeden yanık olan yere sürülür. (KK7)

5.15. Sivilce

- Siğil ve sivilcelerin geçmesi için ocaklı kadına yumurta ve buğday götürürler. Yumurta biraz kırıp içine buğday doldururlar. Yüksek bir yerde güneşin olduğu yere gömerler. Yumurta kurduğunda sivilcelerin geçeceği söylenir. (KK9, KK63)
- Yüzünde sivilce çıkmış kadın ocaklı kadına gider. Ocaklı kadın, amcasının oğlunu zorla almış bir kadın bulmasını ister. Bulunan kadından saç teli istenir. O saç teli sivilce üzerine sürülür. Böylece sivilce geçer. (KK9, KK63)
- Savur ilçesinde bulunan ve "Mayşire" adı verilen suyun kaşıntıya iyi geldiği için kadınlar o suyla yıkanır. Fakat su getirmeye giden kadın gidişte ve dönüşte gördüğü kimselerle konuşmamalıdır. (KK9, KK63)

5.16. Kulak Ağrısı

- Kulak ağrısına pekmenin iyi geldiği düşünülür ve kulağa az biraz pekmez damlatılır.
- Yine kulak ağrısına iyi geldiği için sarımsağı iyice sıkırlar ve içine tuz koyarlar. Daha sonra bu karışım kulağa sürülür. (KK18, KK84)
- Acı bir tada sahip olan ci'de karın ağrısına iyi geldiği için kaynatılıp içilir. (KK18)

SONUÇ

Bu çalışmada; Savur'da halk hekimliğinin ne anlama geldiği, önemi ve uygulamaları tespit edilmiştir. Derleme sonucunda yöredeki halkın hastalıklarla mücadele ederken başvurdukları tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Yörede var olan çeşitli bitkisel otlar ilaçların yapımında kullanılmıştır. Dinsel-büyüsel

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

işlemlerdeki gizil güç önemini korumaya devam etmektedir. Dinsel-büyüsel işlemleri yaparken kişilere yapılan muskalar ve heykeller kişiyi koruma gücüne sahiptir.

Bunlar dışında hastalıkların iyileştirilmesinde şeyhler de büyük bir öneme sahiptir. Halk hekimlerinde şifayı bulamayan yöre halkı, şeyhlere başvurmuş adaklar adamıştır. Sonuç olarak, yöredeki kadınlar yapılan derleme ışığında tıbbi yöntemler gelişim göstermesine rağmen geleneksel yöntemlere hâlâ kendini devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

□-LOCKE, Liz □-VAUGHAN, Theresa A. □-GREENHILL, Pauline (2009). *Encyclopedia of women's folklore and folklife*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London.

Aça, M., ve Yolcu, M.A. (2016). *Halk Bilgisinin İnanış Temelli*. (Ed. : Mustafa Aça) Halk Bilimi El Kitabı, Konya: Kömen Yayınları.

Alp, M. (2015). *Efsanelerden Masallara Mardin*, M.S.T. Projesi.

Coler, R. (2010). *Kadın krallığı*, Nemesis Kitap, İstanbul.

Malinowski B. (1989). *İlkel Toplumlarda Cinsellik Ve Baskı*, Türkçe İlk Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Malinowski Bronislaw (1990) *Büyü, Bilim ve Din*, Türkçe İlk Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Örnek, S.V. (2000). *Türk Halkbilimi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 2. Baskı, Ankara.

Örnek, S.V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların Ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yolcu, M.A. (2017). *Kadın folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, Kömen Yayınları, Konya.

Kaynak Kişiler

KK1- HARBİYE BOSTANCI: 68 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Savur.

KK2- ARZU BOSTANCI: 43 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Kızı, Savur.

KK3- ADİLE ÇINAR: 43 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK4- MERVE ÇINAR: 25 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK5- NERGİS AKYOL: 28 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Savur.

KK6- EMİNE TURNACI: 55 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Savur.

KK7- BEHİYE TURNACI: 70 Yaşında, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Savur.

KK8- MÜJDE TURNACI: 29 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK9- FATMA TÜRK: 48 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK10- AYCAN DEĞİRMENCİOĞLU: 25 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK11- HALİME DEĞİRMENCİOĞLU: 68 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Savur.

KK12- HAMİDE AKTAŞ: 52 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK13- RABİA BULUT: 39 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK14- FATMA TURNACI: 30 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Savur.

KK15- GURBET AYAZ: 46 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Savur.

KK16- ASYA GARAN: 22 Yaşında, Üniversite Öğrencisi, Ev Kızı, Kayatepe Köyü.

KK17- EMİNE ERMİŞ: 37 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü

KK18- ZEYNEP SALMAN: 30 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

KK19- AYŞE BOZKURT: 30 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

KK20- MERYEM ARTUÇ: 26 Yaşında, Ortakokul Mezunu, Ev Kızı, Kayatepe Köyü.

KK21- EMİNE OĞUZ: 38 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

KK22- GAZALE OĞUZ: 30 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

KK23-GAZALE OĞUZ: 70 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

KK24- SAKİNE OĞUZ: 80 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi 16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- KK25-** NURCAN SALMAN: 45 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK26- MAKBULE AYKAL: 39 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK27- ZÜBEYDE FİLİZ: 46 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK28- BEŞİRE UTLU: 45 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK29- TÜRKAN ÖZTÜRK: 35 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK30- LATİFE ASKAY: 55 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK31- ATİYE UTLU: 38 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK32- FEHİME OĞUZ: 39 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Kayatepe Köyü.
KK33- HÜSNİYE ÇİTFCİ: 39 Yaşında, Ev Hanımı, Okur-Yazar değil, Kayatepe Köyü.
KK34- EMİNE ÖZGÜÇ: 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK35- MENİCE TURGAY: 27 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK36- NEFİSE TURGAY: 80 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK37- SİBEL KAVAK: 28 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK38- BAHAR GÜLER: 25 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK39- SADİYE ÇINAR: 29 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK40- HALİME ÖZDEMİR: 30 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK41- EMEL KORTAK: 45 Yaşında, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Koşuyolu Köyü
KK42- ATİYE ODUNCU: 48 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Köprülü Köyü.
KK43- MEDİNE KAYMAZ: 58 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Serenli Köyü.
KK44- MEDİNE YAŞAR: 40 Yaşında, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, Soylu Köyü.
KK45- TULAY EROĞLU: 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Soylu Köyü.
KK46- TENZİLE EROĞLU: 25 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Soylu Köyü.
KK47- ESRA ÖZBEK: 23 Yaşında, Lise Mezunu, Ev Kızı, Şenocak Köyü.
KK48- HALİME ÖZBEK: 41 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Şenocak Köyü.
KK49- NURSEL TEKİN: 39 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Şenocak Köyü.
KK50- YAZGÜL ÖZBEK: 28 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Şenocak Köyü.
KK51- HANIMI DEMİR: 75 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Kırballı Köyü.
KK52- ELMAS DEMİR: 50 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Kırballı Köyü.
KK53- SULTAN GÜL: 50 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Kırballı Köyü.
KK54- HAYAT GÜL: 60 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Kırballı Köyü.
KK55- HIZNA ARSLAN: 65 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Kırballı Köyü.
KK56- GURBET AVCI: 42 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Erkurana Köyü.
KK57- BERİVAN AVCI: 26 Yaşında, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Erkurana Köyü
KK58- HAMİDE AVCI: 25 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Erkurana Köyü.
KK59- AYŞE AYDEMİR: 25 Yaşında, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, Sancaklı Köyü.
KK60- SEMİRA AYZAZ: 42 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Sancaklı Köyü.
KK61- SİHAM AYZAZ: 38 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Sancaklı Köyü.
KK62- SEVİM EROL: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK63- AYHAN FİDAN: 50 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK64- MENİCE ŞİMŞEK: 100 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK65- ZÜBEYDE DEMİR: 70 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK66- RESMİYE UYGUR: 65 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK67- FEYRUZ YAVUZ: 45 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- KK68-** SAMİRA UYGUR: 55 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK69- LAMİA EFETÜRK: 80 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK70- BEDRİYE YILDIZ: 80 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK71- RABİA TULUM: 85 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK72- SEVİM ŞİMŞEK: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK73- HASİBE EROL: 95 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK74- ZÜBEYDE PATIR: 85 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK75- VAHİDE EFETÜRK: 75 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK76- LEYLA DAL: 35 Yaşında, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Üçkavak Köyü.
KK77- EMİNE ÇELİK: 25 Yaşında, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK78- ZEKİYE KANAT: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK79- EMİNE ÇELİK: 95 Yaşında, Okur-yazar değil, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK80- LÜTFİYE GÜL: 48 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK81- AYHAN FİDAN: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK82- BEDRİYE DEMİR: 45 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK83- ZEKİYE KANAT: 37 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK84- ŞERİFE GÜL: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK85- NURTAN TAŞ: 47 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK86- EMİNE YILMAZ: 75 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK87- FATMA GÜL: 34 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Başkavak Köyü.
KK88- AYNUR OĞUZ: 35 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yenilmez Köyü
KK89- MERYEM OĞUZ: 31 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yenilmez Köyü
KK90- GÜLHAN CEYLAN: 32 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yenilmez Köyü
KK91- AYŞE ÇİFTÇİ: 45 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yenilmez Köyü
KK92- HAYAT EKİN: 38 Yaşında, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Yenilmez Köyü

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çorum Ağzından Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüne Katkılar

Derya ÖZDEMİR*

*Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/ TÜRKİYE.

ÖZET

Canlı bir varlık olan dil, kendine has kurallar çerçevesinde doğar, gelişir ve tarih sahnesinden kaybolur. Kullanımı bırakılmayan diller ise yaşamaya devam eder. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşmaya dil denir. Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma diline ağız denir. Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeklerine deyim denir. Dili canlı tutan unsurlardan biri de deyimlerdir.

Leyla Karahan tarafından yapılan ağız tasnifinde Çorum ili 'Batı Grubu' na dâhil edilmektedir. Ahmet Caferoğlu'nun tasnifinde ise ağızlar dokuz gruba ayrılmış ve dördüncü grupta Amasya, Çorum, Ankara kısmen Yozgat ağızları bir araya getirilmiştir.

Türkiye Türkçesinin önemli unsurlarından birini ağız konusu teşkil etmektedir. Ülkemizde ağız konusuyla ilgili yapılan çalışmalar 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. Günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından il, ilçe ve yöre ağızlarıyla alakalı bilimsel çalışmalar kaleme alınmıştır. Çorum ili ağız çalışmaları bakımından üzerinde az çalışma yapılan iller arasındadır.

Bu makalede Çorum merkeze bağlı Celilkırı, Deliler, Köprüalan, Yukarı Cerit, Yukarı Saraylı mahallelerinden irtibata geçilen kaynak kişilerden deyimler derlenmiştir. Bu kaynak kişilerin açıklamaları doğrultusunda deyimler açıklanmış, örneklerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çorum ağızı, söz varlığı, deyimler, derleme.

Giriş

Türkiye Türkçesi ağızıyla alakalı olarak yapılan çalışmalar önemli bir boşluğu doldurmakla beraber bazı yörelerin ağız çalışmaları yetersiz kalmıştır. Çorum ağızı da üzerinde fazla çalışma yapılmayan ağızlara dâhil edilebilir.

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"nde deyimler kısmında 5673 tane deyim yer almaktadır (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 2019). Ağızlardan derlenen bu deyimlerde sadece üçünde Çorum'un adının geçmesi Çorum ağızındaki deyimler üzerinde yapılan çalışmaların yetersizliğini göz önüne sermiştir.

Her canlı grubunun kendileri arasında iletişimlerini sağlayan bir sistem vardır. İnsanlar arasında iletişimi sağlayan sistem de dildir. İletişimi sağlayan bu kavram seslerle şekillendirilmiş, duygularla perçinlenmiş bir birliktelik sistemidir.

Dil kavramı Türkçe Sözlük'te insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle ve işaretlerle yaptıkları anlaşma olarak açıklanmıştır (Türkçe Sözlük, 2011, s. 664). Bu tanımdan yola çıkarak dilin asıl hedefinin insanlar arasındaki iletişimi sağlamak ve anlaşmak olduğunu söylemek mümkündür.

Dil insanları bir arada tutan, insanları birbirine kaynaştırıp çoğaltan doğal bir maya olarak nitelendirmek mümkündür. Maya kavramı devamlılığı sağlamak bakımından önemli bir unsur özelliği taşır. Bir milletin devamını sağlayan en önemli unsurlardan biri de dil olmuştur.

Dilin bir de millet açısından sosyolojik boyutu vardır. Zira dil insanları millet haline getirerek onların bir arada yaşamalarını sağlayan; insanları ortak ülkü, ortak menfaat etrafında birleştiren; gelenekleri, inançları, ülküleri, tarihi tecrübeleri, hülasa milli değerleri geçmişten bugüne aktaran ve bu günden de geleceğe taşıyacak olan sosyal bir kurumdur. Bu bakımdan dilini kaybeden milletler kimliklerini de kaybederler (Avcı,2009, s. 8).

Bayrak insanları bir arada tutan gizli ve güçlü bir kuvvete sahip kutsal bir varlıktır. İnsanları bir arada tutan diğer bir kavram da dildir.

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir (Ergin, 1998, s. 7).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bir deyim bir bölgede anlaşılırken diğer bir bölgede anlaşılması zor olmaktadır. Bu anlaşılmamanın sebebi de ağızın kullanıldığı coğrafyada yaşamamaktan ileri gelmektedir.

Dilbilim terimlerinden olan “ağız” Nurettin Demir tarafından; “aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmî ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleri” (Demir, 2002, s.105) olarak açıklanmaktadır.

Ahmet Caferoğlu Anadolu ağızlarıyla ilgili araştırmaların ikinci plana itildiğini ifade etmektedir (Caferoğlu, 1963, s. 1). Türkiye ağızlar bakımından çok zengin bir varlığa sahip olduğu için her zaman incelenecek bir noktayı bulmak mümkündür. Bu çalışmaların başlangıçlarını tarihlendirmek mümkündür.

Anadolu ağızları üzerine ilk çalışmaların başlamasından bu güne değin yaklaşık seksen yıl geçmiştir. Buna karşın Çorum ağızı üzerine yeterli çalışma yapıldığını ileri sürmek güçtür (Gösterir, 2010, s. V).

Günümüzde en çok kullanılan sınıflandırma Leyla Karahan’ın ağız sınıflandırmasıdır.

Ana Ağız Grupları:

- 1) Doğu Grubu Ağızları (Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Gümüşhane, Kars, Mardin, Hakkâri, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van, Erzurum)
- 2) Kuzeydoğu Grubu Ağızları (Hopa, Borçka, Artvin, Rize, Trabzon)
- 3) Batı Anadolu Ağızları (Adıyaman, Adana, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kayseri, Kastamonu, Konya, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Manisa, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak) (Karahan, 1996).

Konuşma dili ile yazı dili arasında bazen ses farklılıkları göze çarpmaktadır. Bu farklılığı Çorum ağızında da görmek mümkündür.

Hiçbir dil konuşulduğu gibi yazılmaz, yazıldığı gibi de konuşulmaz. Bu nedenle diğer diller gibi Türkçemizi de ‘konuşma dili’ ve ‘yazı dili’ olarak iki ana bölümde inceleyebiliriz. Yazı diline aynı zamanda kültür dili de denmektedir. Sanat yapıtlarında, gazete yazılarında, bilimsel incelemelerde ve resmi yazışmalarda yazı dili geçerlidir ve daha çok İstanbul şivesi kullanılır. Konuşma dilinde birlik yoktur. Her bölgenin asırlardan beri konuşageldiği, kendine özgü özellikleri bulunan bir konuşma dili vardır (Kerman, 1995, s. 7).

Zamanın her şeyi olumlu ve ya olumsuz manada değiştirme gibi bir özelliği vardır. İşte bu değiştirme özelliğinden dil de etkilenir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerin de etkisiyle ulaşım ve iletişim de gelişmiş, insanların etkileşimi de artmış, yörelerin kendilerine has kültürlerinde olduğu gibi ağız özelliklerinde de bazı değişmelerin olduğu ya da yöre ağızlarındaki bazı kullanımların ortadan kalktığı görülmeye başlanmıştır (Demirtaş, 2017, s. 196).

İnsanoğlu her zaman kendini ifade etme çabası içindedir. Bu ifade edişte de yanlış anlaşılmaktan çekinmektedir. Çok konuşmaktan ziyade az ve öz kelimeleri tercih eden insan, kelime birlikteliğinden oluşan deyimlerden yardım alır. Saatlerce konuşulsa izahı mümkün olmayan bir durumu bir deyim anında çözebilir. Karmaşık durumun izaha kavuşturulabilmesi için de hem konuşanın hem de dinleyenin kullanılan deyimini bilmesi gerekmektedir.

Anlatımı güzelleştirmek, savunulan fikir ve düşüncüyü daha etkili kılmak üzere her dilde kalıplaşmış bazı sözler bulunur. Atasözleri, dua ve temenni cümlecikleri, sövgü ve ilençler, bilmece ve tekerlemeler, vb... Bu tür kalıplaşmış sözler arasında, dilin bünyesinde en sık rastlanılanlar ise deyimlerdir (Pala, 2005, s. IX).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Deyimlerin sözcükleri kalıplaştığı için değiştirilemez. Mesela “baş kaldırmak” deyimini “Kafa kaldırmak” olarak değiştirilemez. Çorum yöresinde kullanılan “ırgata gurt göstermek” deyimini “ırgata köpek göstermek” olarak değiştirmek mümkün değildir.

En az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcükleri anlam değişmesine uğrayan, kalıplaşmış söz öbeklerine verilen addır (Çotuksöken, 1992, s. 5).

Bazen atasözü ve deyim birbiriyle karıştırılmaktadır. Atasözleri cümle şeklinde kurulmuş söz birlikleridir, deyimler ise genellikle en az iki kelimedenden oluşmuş tamamlanmamış söz gruplarıdır. Atasözü öğretici ve ders verici bir özelliğe sahipken deyimde bir durum mecazi yolla ifade edilmektedir.

Deyim bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir (Aksoy, 1995, s. 17)

Deyimlerin genel kural niteliği taşımama özelliğine sahip olması neticesinde yörelere göre farklılık arz etmektedir. Bu gibi durumlarda da deyimleri ağızlarda kullanılış şekilleri de çeşitlilik kazanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma oluşturulurken Çorum merkeze bağlı Celilkırı, Deliler, Köprüalan, Yukarı Cerit ve Yukarı Saraylı mahallerindeki kaynak kişilerle irtibata geçilmiştir. Kaynak kişilerden elde edilen 30 adet deyim kaynak kişilerin açıklamalarıyla kaleme alınmıştır. Yine bu kaynak kişilerin verdikleri örneklerle deyimlerin izahı yapılmıştır.

Literatür taraması esnasında Çorum ağızında kullanılan deyimlerle ilgili herhangi bir ilmi çalışmaya rastlanmamıştır. Çorum ağızı ile alakalı olan kitaplar ve internet siteleri incelendikten sonra bu çalışma oluşturulmuştur.

Bulgular

Kaynak kişi taramasında aşağıda sıralanan deyimler tespit edilmiştir:

- 1) Güz yiğidine dönmek
- 2) Irgata gurt gösdermek
- 3) Buruşukları dökmek
- 4) Elli ayaklı
- 5) Dilli dikili
- 6) Kosedag sırtında olmak
- 7) Kosedag sırtından inmek
- 8) Yılanın ödü guşuñ südü
- 9) Diş isdemek
- 10) Gapı eteklemek
- 11) Ağzına gurt düşmek
- 12) Añgara Çañgırı gezmek
- 13) Çekilmiş gılıç
- 14) Danışa danışa danayı gurda yedirmek
- 15) Kil ıslamak
- 16) Bayram gınası sanmak
- 17) Pezisini büyütmek
- 18) Gözüne baba durmak
- 19) Sirkede yatmak
- 20) Çeñeye boğmak
- 21) Yahın koye keşgek daşımak
- 22) Eli guru ayağı guru
- 23) Gicimik dudmak
- 24) Dalına binmek
- 25) Hanoğlu’nuñ komuş gibi yemek
- 26) Sazına yelmek
- 27) Sopa yasiri olmak

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- 28) Yayıdığın'den düñürçü gelmek
- 29) Sacdan elekden olmak
- 30) Külden topraktan olmak

1- Güz yiğidine dönmek: Soğuğa karşı yiğitlik olmaz. Yiğidin hası kendini soğukta gösterir. Çorum'un havası kış mevsiminde çok soğuk olur. Güz mevsiminin soğuğu da kışı aratmaz. Güz soğuğuna dayanan bir insan her türlü zorluğu atlatır. Çok büyük bir problemi hallettikten sonra kişinin başarısını ve ferahlamasını anlatan deyimdir.

- Oğlanı everdiñ güz yiğidine döndüñ.
- *Ferdane abama bah, inşaati bitirdi, güz yiğidine döndü (Celilkırı Mahallesi, İhsan Dede, 79).*

2- Irgata gurt göndermek: Bir iş yapılırken işgüzar birinin işin yapılmasını engelleyecek şekilde davranışlar sergilemesidir. İş yapanların dikkatini dağıtmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

- Sende emme yapıdñ heri. Irgata gurt gönderip duruyoñ. Heç işin yok mu seniñ?
- *İşiñ ibiğinden dudmaz, ırgata gurt göndermesini bilir (Celilkırı Mahallesi, İhsan Dede, 79).*

3- Buruşukları dökmek: Surat asmak, gülmemek, üzgün olmak anlamında kullanılan deyimdir.

- Seniñ gızıñ neyi var? Buruşukları dökmüş oturuyo badalların başında
- *İş yap dedim mi buruşukları döküverir hemencecik (Celilkırı Mahallesi, İhsan Dede, 79).*

4- Elli ayaklı: Çok becerikli olan, başladığı işi başarıyla sonuçlandıranlar için övgü maksatlı kullanılan deyimdir.

- Paşakoylünüñ *Fadime elli ayaklı bi garı olmuş, maşşallah.*
- *Onuñ gibi elli ayaklı birini bulmak eccik zor (Celilkırı Mahallesi, Gazibek Damar, 69).*

5- Dilli dikili: Elli ayaklı deyiminin anlamını taşımaktadır. Çok becerikli insanlar için özellikle bayanlar için kullanılan deyimdir.

- *Onuñ gelin dilli dikilli.*
- *Dilli dikilli olan birini bulması eccik zor (Celilkırı Mahallesi, Gazibek Damar, 69).*

Elli ayaklı, Dilli dikili deyimleri ayrı ayrı kullanıldığı gibi birlikte de kullanılabilir. Birlikte kullanılmadaki amaç beceriklilik ve başarılilik durumunu daha yoğun ifade edebilmektir.

- *Böyük gelinde iş yok da guccük gel elli ayaklı dilli dikilli (Celilkırı Mahallesi, Gazibek Damar, 69).*

6- Köseadağ sırtında olmak: Çok büyük bir sıkıntıya düşmek anlamında kullanılan deyimdir.

- *Şu oğlanı baş göz edeydik, Köseadağ sırtında sanki.*
- *Namazı da gılmadım Köseadağ sırtında (Celilkırı Mahallesi, Gazibek Damar, 69).*

7- Köseadağ sırtından inmek: Çok büyük bir sıkıntıdan kurtulmak anlamında kullanılan deyimdir.

- *Çok şükür oğlanı everdik. Köseadağ sırtından indi.*
- *Namazı da gıldım, Köseadağ sırtından indi (Celilkırı Mahallesi, Gazibek Damar, 69).*

8- Yılanın ödü guşuñ südü: Her şey var, yok yok anlamında kullanılmaktadır.

- *Hanife bir masa sermiş, masafda yılanın ödü, guşuñ südü vardı.*
- *Onuñ evde yılanın ödü guşuñ südü var (Celilkırı Mahallesi, Ömer Dede, 66).*

9- Diş isdemek: Kesme işine yarayan bıçak, makas, testere, keser gibi aletlerin işlevini yerine getiremeyecek kadar ağzının kör olmasını ifade eder.

- *Bu nasıl bi mahas? Heç kesmiyo benden diş isdiyo.*
- *Verdiğñ piçā bahele benden diş isdiyo, şunuynan aş mı kesilir (Celilkırı Mahallesi, Ömer Dede, 66).*

10- Gapı eteklemek: Çok gezenler, gereksiz yere ziyarette bulunanlar için kullanılan iğneleyici bir deyimdir.

- *Şerife kırk gapı eteklemiştir dün.*

Gapı eteklediñ ? Şükür eviñ yolunu bulduñ (*Deliler Mahallesi, Fatma Sayan, 90*).

11- Ağzına gurt düşmek: Kişinin kendisinin veya bulunduğu ortamının pis olmasından dolayı durumun daha vahim bir hâl alacağını anlatan deyimdir.

- *Şu kız da olmasa ağzınıza gurt düşer.*
- *Ben olmasam seniñ ağzına gurt düşer (Deliler Mahallesi, Fatma Sayan, 90).*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

12- Añgara Çağırısı gezmek: Yerli yersiz, gerekli gereksiz gezintiye çıkmak, seyahat etmek anlamında kullanılır.

- Ayaş'a'nın Mevlüd'e bahma sen, cebinde parası var Añgara Çağırısı geziyo.
- Añgara Çağırısı gezmeyinen olmaz, eccik çalış (Deliler Mahallesi, Fatma Sayan, 90).

13- Çekilmiş gılıç: Kendinden yardım istendiği zaman ikiletmeden yardıma koşan, bir işi yapmaya hazır olan kimseler için kullanılır.

- Firdes'in duñürü Ayaş'a'nın maşallahı var. Her işe goşuyo, aynı çekilmiş gılıç
- Bizim Hatice çekilmiş gılıç aha şimdi gelir (Deliler Mahallesi, Hatice Elmas, 66).

14- Danışa danışa danayı gurda yedirmek: Bir işin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak birilerinin fikirlerine veya tecrübelerine ihtiyaç duyulabilir. Bu fikir ve tecrübeler kişiyi hedefe ulaştırmada olumlu bir etkiye sahip olabilir. Bazen de çok fazla insandan çok fazla fikir veya tavsiye almak sonucu olumsuz bir biçime sokabilir. Çok fazla fikir alışverişinde olmanın olumsuz olduğu veya olabileceği durumlarda kullanılan bir deyimdir.

- Danışa danışa danayı gurda yedirecãñiz haydiñ acele ediñ.
- Oña sor řuña sor derken giymayı gohudduñuz, gozũñüz aydın danayı gurda yedirdiniz (Deliler Mahallesi, Hatice Elmas, 66).

15- Kil ıslamak: Kil, su ile bir araya geldiğinde erir ve zemine çöker. Su yüzeyde kalır. Zemine çöken kili zeminden söküp kaldırmak zordur. Gittiği yerde çok oturup kalkmayan insanlar için kullanılmış bir deyimdir.

- Gag eve gidek. Kil ısladıñ gine.
- Onu bekleme heç. Daha gelmez. Kil ıslamışdır o (Deliler Mahallesi, Hatice Elmas, 66).

16- Bayram gınası sanmak: Ele yakılan kına bir iki haftada silinip gider. Uzun ömürlü olmaz. Bazı insanlar giriştikleri işin zorluğunu anlayınca bir şaşkınlık yaşarlar. Bu zorluğun geçici olduğunu düşünürler ama durum onların sandığı gibi değildir. Bu zorluğun ömrü bayram kınası gibi kısa olmayacak, zorluk durumu devam edecektir.

- Evlilik bu bayram gınası mı sandıñ.
- Bahca işi zor, bayram gınası dãl (Köprüalan Mahallesi, Halil İbrahim Aydoğan, 61).

17- Pezisini büyötmek (Payasını büyötmek): Pezi; küçük hamur topağı, pazı, beze anlamında kullanılır (Derleme Sözlüğü-V,s.3441). Kendi için çalışmayıp birikim yapmayan ama başkasının işini yapıp ona maddi ve manevi anlamda kazanç sağlayan insanlar için kullanılır.

- Eliñ pezisini büyötmeyinen olmaz, eccik de gendiñe çalış.
- řunuñ pezisini ne büyödüp duruyosañ? Sanki saña faydası var (Köprüalan Mahallesi, Halil İbrahim Aydođan, 61).

18- Gözüne baba durmak: Baba; büyük ve onulmaz çıban, veba, dert, hastalık anlamında kullanılır. Bazı insanlar büyük bir azim ve gayretle bir işi yapmaya girişirler. Zamanla bu azim ve gayret söner. O işi eskisi gibi yapamazlar. Böyle isteksiz davrananlar için kullanılan bir deyimdir. Ya da çok istekli çalışan birinin bu isteğinin çabuk geçeceğini tahmin etmek için kullanılır.

- Deli gibi çalıřıyoduñ şimdi n'oldu gozũñe baba mı durdu?
- Onuñ öyle yapığına bakma sen, iki günden gozũne baba durur (Yukarı Saraylı Mahallesi, Hasan Yapıcı, 67).

19- Sirkede yatmak: Sirkenin içine konan ürün sert bir şekilde uzun bir süre muhafaza edilir. Sirkenin ayrıca köpürme özelliği vardır. Bu köpürme ve sertlik verme özelliği sinirli insanlar için kullanılan bu deyim ortaya çıkmasını sağlamıştır.

- Ne bağırıp duruyoñ öyle? Sirkede mi yatdın gine ?
- Sirkede yatmış anam o. Ellemeñ onu (Yukarı Saraylı Mahallesi, Hasan Yapıcı, 67).

20- Çeñeye boğmak: Çok konuşarak işin ilerlemesine engel olmak anlamında kullanılır.

- Çeñeye bođmañ heri tandır geçiyö.
- Garı geldi çeñeye boğdu bizi, evlek başa varmadı (Yukarı Cerit Mahallesi, Zekiye Yapıcı 62).

21- Yahın koye keşgek daşımak: Bir işi tamamlayabilmek için büyük hamlelerin yapılması gerekebilir. Ama bazı insanlar da küçük hamleleri tercih ederler. Onların böyle küçük hamlelerle işi tamamlamaya tanışmaları karşısındaki tez canlı insanları rahatsız eder. Bu tez canlı insanların yavaş hamleler yapan insanlara uyarı veya tavsiye niteliğinde olan deyimdir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- *Yahın koye keşgek mi daşıyoñ heri? Böyük gaşşık alsana eliñe.*
- *Yahın köye keşgek daşır gibi o helkeyineñ iş mi gorülür? Şu goca helkeyi al hele (Yukarı Cerit Mahallesi, Zekiye Yapıcı, 62).*

22- Eli guru ayağı guru: Herhangi bir sıkıntısı olmayan, maddî anlamda kendini sağlama almış insanlar için kullanılan bir deyimdir.

- *Oña gore hava hoş, eli guru ayağı guru.*
- *Belki yardım eder bize. Ne de olsa onuñ eli guru ayağı guru (Yukarı Cerit Mahallesi, Zekiye Yapıcı 62).*

23- Gicimik dudmak: Gicimik, uyuz hastalığı olarak bilinir. Uyuz hastalığı olan insan çok kaşınır. Gicimik dudmak deyimini hem gerçek anlamda kullanılır hem de mecaz anlamda kullanılır. Uyuz hastalığı dışında bile sırtı kaşınanları için bu deyim kullanılır.

- *Şunuñ sırtını gaşısana gicimik duddu gine.*
- *Gicimikliniñ sırtına eliñi sürüver, gicimik dudmuş (Yukarı Saraylı Mahallesi, Meliha Koçak, 66).*

Bazen insan söylemek istediklerini söyleyemez dilinin ucuna gelir ama bir türlü derdini ifade edemez. Derdiyle dolanır durur işte bu durumda söylenen bir deyimdir.

- *Gine bi derdi var bunuñ, gicimik dudmuş baksana.*
- *Seni gicimik duddu gine n'oldu, hayırdır (Yukarı Saraylı Mahallesi, Meliha Koçak, 66)?*

24- Dalına binmek: Kişiyeye çok baskı yapmak, gereksiz yere emirler vermek, yapamayacağı sorumluluklar yüklemek anlamı taşıyan deyimdir.

- *Yaşı daha guccük dalına bek binme.*
- *Gucücük bebāñ dalına ne binip duruyoñ gı (Yukarı Saraylı Mahallesi, Meliha Koçak, 66)?*

25- Hanoğlu'nun komüş gibi yemek: Hanoğulları Çorum'un köklü ve zengin ailelerindedir. Çok zengin olmaları sebebiyle yemekle, içmekle ilgili sıkıntıları yoktur. Önünü ardını düşünmeden önüne konan yemeği son lokmasına kadar silip süpürerek yiyenler için kullanılan yakıştırma yollu bir sözdür.

- *Gomşunuñ boyük gobel de Hanoğlu'nun komüş gibi yedi de yedi.*
- *Onu sen doyumamañ. Hanoğlu'nuñ komüş gibi yer durur (Yukarı saraylı Mahallesi, Meliha Koçak, 66).*

26- Sazına yelmek: Bazı kişiler kendi istekleri doğrultusunda diğer insanları yönlendirmeyi, onlara emir vermeyi sever hatta her zaman benim istediğim olsun diye tutturabilirler. Bu tutturmalarının karşısında kayıtsız kalmayan her istediğini yapan insanlar da vardır. Kişinin istediği her şeyi yapan, bir dediğini iki etmeyen, her türlü ihtiyacını karşılamaya çalışan insanlar için kullanılır

- *Heç de erinmiyoñ guccücük bebāñ sazına yeliyoñ.*
- *Onuñ sazına yelmek bek zor anam, emirleri heç bitmiyo (Yukarı Saraylı Mahallesi, Veysel Koçak, 72).*

27- Sopa yāsiri olmak: Bazı çocuklar laftan sözden anlamaz. Habire dayak yemeye alışmıştır. Bu dayak da onu yola getirmeye yetmez. Dayak yediği halde uslanmayan, dayağa alışmış kişiler (genellikle çocuklar) için kullanılır. Yasir sözcüğü esir anlamı taşımaktadır bu tanımla deyimini açıklamaya çalışırsak "sopanın esiri olmuş" anlamına ulaşabiliriz.*

- *Nası bi bebāñ varısa heç laftan sözden ānamıyo, tam sopa yāsiri olmuş bu.*
- *Onuñ gobel sopa yāsiri olmuş, elleme sen onu (Yukarı Saraylı Mahallesi, Veysel Koçak, 72).*

28- Yaydığın'den düñürçü gelmek: Yaydığın Çorum merkeze bağlı bir mahalledir. Yaydığın hanımları çok nazik olduklarından düñürçü olarak gittikleri yerde yapılan işlere yardım etmezlermiş. Bazı insanlar girdikleri ortamlarda bir iş yapılıyorsa o işin ucundan tutmazlar, çalışanlara yardımcı olmazlar. Böyle boş boş oturan insanlara söylenen iğneleyici bir sözdür.

- *Yaydığın'den düñürçü gelmiş gibi oturma, işiñ ucundan dut.*
- *Şu hanım de Yaydığın'den düñürçü gelmiş elleham, öylece oturuyo (Yukarı Saraylı Mahallesi, Veysel Koçak, 72).*

29- Sacdan elekden olmak: Köylünün en önemli aletlerinden biri ekmek sacı, biri de unelediği elektir. Her evde mutlaka bir tane sac, bir tane de elek bulunur. Çok büyük harcamalara yapıldığı

* isminanlaminedirx.com, ziyaret tarihi: 27.11.2020, 00.49.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

zaman bazen ahırdaki inek bazen kapının önünde duran traktör bile satılabilir. Öyle büyük bir harcama yapılmıştır ki elde avuçta ne varsa satılmış, hatta en önemli malzemeler bile(saç ve elek) elden çıkarılmıştır. Harcamanın boyutunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Beklenmedik bir durumda eldeki maddî kazancın uçup gitmesinde de bu deyim kullanılır.

- Bi düşün etdiñ sacdan elekden olduñ. Allah yardımcıñ olsun.
- Oğlan öyle harcadı ki sacdan elekden olduk (Yukarı Saraylı Mahallesi, Veysel Koçak, 72).

30- Külden toprakdan olmak: Köylü ekmeğini yapmak için evinde saç bulundurur. Çorum'da daha çok yufka tüketildiği için evde sacın bulunması çok önemlidir. Sacın üzerinde ekmek yaparken sacın ateşe gelen kısmının odun külü ve su ile yapılan bir bulamaçla kaplanması gerekir. Eğer saç bu bulamaçla kaplanmazsa ekmek yanar. Yani saç kadar kül de önemlidir. Çiftçinin geçimini sağladığı toprak da çok önemlidir. Sacdan elekden olmak deyiminin de ifade ettiği gibi bu deyim de harcamanın çok büyük olduğunu anlatmaktadır.

- Eccik az harcasaymış, kulden toprakdan olmazdı.
- Etdiği bi düşün, getirdiği duluğu sirkeli bi gelin, kulden topraktan oldu

Sacdan elekden olmak, kulden toprakdan olmak deyimleri ayrı ayrı kullanıldıkları gibi izah edilmek istenen harcama ve maddî kayıp durumunun boyutlarının büyüklüğünü ifade edilmek istendiği durumlarda da birlikte kullanılabilir.

- Geçenki yağın dolu elde avuçta bi şey gomadı. Sacdan elekden, külden toprakdan olduk, Allah sonumuzu hayır etsiñ (Yukarı Saraylı Mahallesi, Veysel Koçak, 72).

Çorum Ağzındaki Deyimler ve Standart Türkçedeki Karşılıkları

Güz yiğidine dönmek	Rahata ermek, rahata kavuşmak
Irgata gurt göstermek	Çomak sokmak
Buruşukları dökmek	Surat asmak, suratı bir karış olmak
Elli ayaklı Dilli dikilli	On parmağında on marifet
Kösedag sırtında olmak	Yüreği daralmak, sıkıntıya düşmek
Kösedag sırtından inmek	Yüreği ferahlamak, sıkıntıdan kurtulmak
Yılanın ödü guşuñ südü	Yok yok
Añgara Çañgırı gezmek	Boş gezmek
Kil ıslamak	Minder çürütmek
Gözüne baba durmak	Havlü atmak, pes etmek
Sirkede yatmak	Köpürmek, küplere binmek
Çeñeye boğmak	Çene çalmak
Dalina binmek	Baskı yapmak
Hanoğlu'nun komuş gibi yemek	Pisboğaz
Sazına yelmek	Saçını süpürge etmek, bir dediğini iki etmemek
Sopa yasiri olmak	Dayağa idmanlı olmak
Sacdan elekden olmak	Elde avuçta bir şey kalmamak, saçıp savurmak
Külden toprakdan olmak	

SONUÇ

Bu çalışmada Çorum ağzında kullanılan 30 deyim açıklanmıştır. Elde edilen bu deyimler kaynak kişilerden alınan bilgilerle açıklanıp yine bu kişilerden alınan örneklerle izah edilmiştir. Literatür taraması sırasında bu deyimlere rastlanmaması Çorum deyimleri üzerinde yapılan çalışmaların ve bu deyimlerin tanıtımının yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Ağızlarda yaşatılan söz ve söz gruplarıyla ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir. Bu çalışmalar dilin zenginleşmesini sağlayacak, yabancı dillerin olumsuz etkileri altında olan dilimizi biraz olsun koruyacak ve bu dillerden sözcük alımını azaltacaktır.

Dil bir milletin ses bayrağıysa o bayrak en güzel şekilde dalgalandırılmalıdır. Bu ses kaynağının önemli unsurlarından biri olan ağız konusuna değinilmesi, bununla ilgili kapsamlı çalışmalar yapılması ilim dünyasına taze kan olarak dönecektir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Aksoy, A.(1995). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2, İstanbul: İnkılâp.
- Avcı, R. (2009). Dünya Dili Türkçe. Ankara: Fersa.
- Türk Dil Kurumu, (2019). Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Caferoğlu A.(1963). Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten
- Çotuksöken, Y.(1992). Deyimlerimiz, İstanbul: Özgül.
- Demir, N. (2002). Ağız Terimi Üzerine, Türkbilig. s.105-116.
- Demirtaş A. (2017). Osmaniye Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar. IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı / İnönü Üniversitesi Malatya 02-04 Kasım 2017.
- Türk Dil Kurumu, (2019). Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (1998). Türk Dili. İstanbul: Bayrak.
- Gösterir, İ. (2015). Örnekle Tanımlı Çorum Ağız Sözlüğü. Çorum: Tek.
- Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kerman, T. (1995). Çorum Ağızından Derlemeler. İstanbul: ÇEKVA.
- Pala, İ. (2005). İki Dirhem Bir Çekirdek. İstanbul: Kapı.
- Türk Dil Kurumu, (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Osmaniye İlinin Kültür Turizm Potansiyelinin İncelenmesi

Elif Aysu SOLAK*

Aslı Sultan EREN**

*Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimari Tasarım Yüksek Lisans, İstanbul, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Rehberliği Yüksek Lisans, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Alternatif turizm çeşitlerinin artması ile birlikte pek çok turizm çeşidi çıkmış, bu sayede 3S (deniz kum güneş) turizmi için destinasyonlara sahip olamayan şehirler de turizm destinasyonu haline gelmiştir. Çulha (2008) yılında yaptığı çalışmada kültür turizmini, tarihi ve kültürel değere sahip olan turistik ürünün turist tarafından deneyimlenme olayı olarak tanımlanmıştır. Osmaniye; Akdeniz Bölgesinde Çukurova'nın doğusunda, Gaziantep, Hatay, Adana ve Kahramanmaraş şehirleri arasında bulunan, kültürel açıdan oldukça önemli değerleri içinde barındıran bir şehirdir. Osmaniye ili turizm açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Şehir en az 3000 yıllık tarihi ile antik bir yerleşim merkezi konumunda yer almaktadır. Şimdiye kadar ortaya çıkarılan 26 kale, 113 sit alanı, 8 adet ören yeri, 30 adet höyük alanı ve Türkiye'nin ilk açık hava müzesi olan Karatepe-Aslantaş Müzesi ile kültür turizmi açısından değerli destinasyonları içinde barındırmaktadır (Tıraş ve Besnek, 2017: 757). Çalışmanın amacı, oldukça eski bir tarihe ve multi-kültürel bir yapıya sahip olan Osmaniye ilinin kültür turizm potansiyelinin belirlenmesi ve geliştirilmesidir. Çalışma kavramsal bir çerçeve izlenerek yazılmış olup, Osmaniye ilinin içinde bulunan tarihi dokular ve destinasyonlar turizm ve mimari açıdan incelenmiştir. Çalışma, Osmaniye ilinin turizm gelirlerinin artması ve şehrin bölgesel kalkınması açısından büyük öneme sahiptir. Çalışmanın Osmaniye ilinin kültür turizmi hakkında literatüre de anlamlı bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmaniye; Kültür Turizmi; Kültürel Mimari.

Analysis Of Cultural Tourism Potential Of Osmaniye

ABSTRACT

With the increase in alternative tourism types, many types of tourism have emerged, thus cities that cannot have destinations for 3S (sea, sand, sun) tourism have become tourism destinations. In the study of Çulha (2008), cultural tourism was defined as a tourist experience of a touristic product with historical and cultural value. Osmaniye is a city that is located in the east of Çukurova in the Mediterranean Region, between the cities of Gaziantep, Hatay, Adana and Kahramanmaraş, and has culturally important values. The province of Osmaniye is also of great importance in terms of tourism. The city is located in the position of an ancient settlement with at least 3000 years of history. So far uncovered 26 castles, 113 protected area, 8 ruins, is steeped in 30 mound and Turkey's first open-air museum with valuable destinations for cultural tourism with Karatepe-Aslantas Museum (shaving and Besnek, 2017: 757) . The aim of the study is to determine and develop the cultural tourism potential of the province of Osmaniye, which has a very old history and a multi-cultural structure. The study was written following a conceptual framework, and the historical textures and destinations in the province of Osmaniye were examined in terms of tourism and architecture. The study is of great importance in terms of increasing tourism revenues of Osmaniye province and regional development of the city. It is predicted that the study will make a meaningful contribution to the literature on cultural tourism in the province of Osmaniye.

Keywords: Osmaniye; Culture Tourism; Cultural Architecture.

Giriş

Turizm sektörü, yerel ve genel yönetimler için vazgeçilemez bir ekonomi kaynağı haline gelmiştir. Turizm'den elde edilen gelirleri artırmak için günümüzde de devam eden ülkeler arası rekabet başlamıştır (Meydan Uygur ve Bakan, 2007: 32). Sanayi devriminin ardından gelen makineleşme süreci ve onu takiben insanların çalışma saatlerindeki azalış insanlarda tatile gitme isteği uyandırmıştır. Zamanla insanların tatil anlayışı değişmeye başlamış, 3S (deniz, kum, güneş) turizminden ziyade kişiler özel ilgi alanları doğrultusunda, yalnızca dinlenme amaçlı değil öğrenme, yeni şeyler deneyimleme gibi farklı amaçlarla da turizm faaliyetlerine katılmak istemiştir. Bu arz doğrultusunda alternatif turizm denilen turizm çeşidi ortaya çıkmıştır (Tıraş ve Besnek, 2017: 759).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Alternatif turizm; kitle turizminin negatif etkilerini azaltmak ve dört mevsim kullanılabilir ve sürdürülebilir yeni turizm ürünleri yaratmak için oluşturulmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldız ve Kalağan, 2008; 43). Alternatif turizm çeşitleri arasında gösterilen kültür turizmi, yeni kültürleri deneyimlemek isteyen ziyaretçiler tarafından her geçen gün daha fazla tercih edilen turizm çeşitleri arasındadır (Meydan Uygur ve Bakan, 2007: 32). Ziyaretçilerin seyahat deneyimleri sırasında yeni kültürlerle dair bilinmeyi keşfetme arzusu kültür turizminin gelişmesine ve daha çok tercih edilmesine sebep olmaktadır (Wang ve diğerleri, 2006; aktaran Meydan Uygur ve Bakan, 2007: 32).

Çalışmanın amacı farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, multi-kültürel bir yapıyı içerisinde barındıran Osmaniye şehrinin kültür turizmi potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Literatürde Osmaniye ilinin kültür turizmini değerlendiren disiplinlerarası bir çalışma bulunmaması sebebiyle literatüre anlamlı bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Çalışma kültür turizmi için elverişli destinasyonları ortaya çıkarması açısından Osmaniye ili açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Kültür Turizmi

Farklı kültürler medeniyetin başlangıcından beri insanların dikkatini çekmiştir (Emekli, 2007: 52). Kültür turizmi kavramı ilk olarak 1980'li yıllarda Avrupa Komisyonu'nda ortaya çıkmıştır. Kültür turizminin temeli; yeni insanları, yeni kültürleri tanımak ve deneyimlemek isteğine dayanmaktadır (Aklanoğlu, 2010: 125). Beeho ve Prentice'in (1997) yaptığı çalışmaya göre kültür turizmi, "Kişilerin yerleşik olarak yaşadıkları yerlerden geçici süreliğine ayrılıp, kültürel ihtiyaçlar doğrultusunda, farklı kültürleri tanıma ve deneyimle amacıyla yaptıkları kültürel seyahat" olarak tanımlanmıştır. Kültür turizmi içinde sayılacak faaliyetler arasında;

- Festivaller ve fuarlar,
- Gösteriler ve konserler
- Müzeler, sanat galerileri ve zanaat atölyeleri
- Tarihi ve kültürel anlam taşıyan ören yerleri sayılabilmektedir (Foo ve Rosetto, 1998).

Kültür turizminin tanım ve faaliyet alanlarına bakıldığında yalnızca geçmişi değil günümüzü de kapsadığı anlaşılmakta, alan yazın tarandığında ise kültür turizminin soyut ve somut unsurları olduğu da görülmektedir (Bahçe, 2009: 3). Bu tanımlar çerçevesinde kültür turizmini; bir topluluğun sahip olduğu kendine özgü, geçmişten günümüze ulaşan ya da günümüzde de kendine özgü bir imaja sahip olan soyut ve somut varlıkların ziyaretçilere sunulması ve farklı toplumlar tarafından deneyimlenme olayı olarak tanımlamak mümkündür.

Kültür turizmi, bölge ve ülke ekonomisine sağladığı büyük katkılar sebebiyle ülkeler için de oldukça önemli turizm çeşitleri arasında gösterilmektedir (Aklanoğlu, 2010: 125). Dünya Turizm Örgütü, turizm hareketlerinin %37'sinin kültür turizmi kaynaklı olduğunu ve bu oranın da her yıl %15 değerinde yükseleceğini öngörmektedir (McKercher ve Cros, 2002; aktaran Meydan Uygur ve Bakan, 2007).

Yöntem

Osmaniye şehri kaleler, antik kentler, müze ve yaylalar açısından oldukça büyük bir turizm çekiciliğine sahiptir. Çalışma kavramsal çerçeve izlenerek yazılmıştır. Bu çalışma kapsamında şehrin kültür turizm potansiyelini ortaya çıkaracak olan iki destinasyon; Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi ve Kastabala Hierapolis Antik Kenti üzerinde detaylı bir alan yazın taraması yapılmış, şehre kültürel anlamda büyük katkı yapan usta kalem Yaşar Kemal'den bahsedilmiştir. Araştırmanın öncelikli amacı; Osmaniye şehrinin sahip olduğu kültürel değerlerin duyurulması ve kültür turizmine kazandırılmasıdır. Bu bağlamda bakılacak olunursa çalışma Osmaniye ili için oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

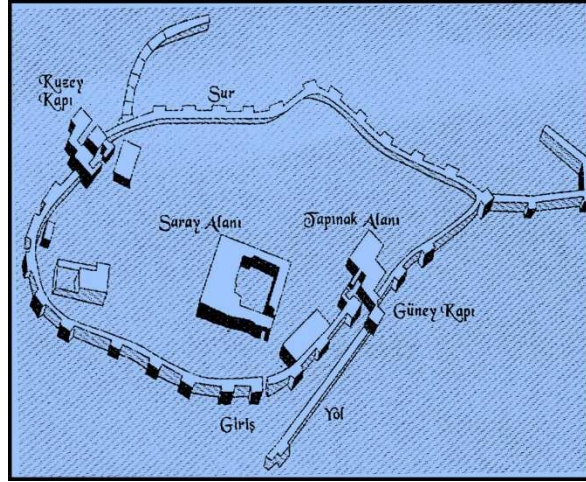
Bulgular

Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi

Bu bölümde Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesinin ve bölgenin kısaca tarihçesi ile kalıntıların bulunuş hikâyesinden bahsedilerek bölgedeki çalışmaların arkeoloji ve mimarlık alanlarına katkılarına değinilecektir. Genel olarak koruma çatısı strüktür tasarımında dikkat edilmesi gereken unsurlar

listelendikten sonra müze tasarımı incelenecek, ziyaret rotası açıklanmadan önce son olarak Halet Çambel ve eşi Nail Çakırhan'dan söz edilecektir.

2020 yılı Nisan ayında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine dâhil edilen Karatepe-Aslantaş Açık hava Müzesi ve kazı evi 1957'de tasarlanmıştır. 1977 kazılarında elde edilen eserlerin sergilendiği Kapalı Müze Bölümü ise ziyaretçi kabul etmeye 2007'de başlamıştır. Osmaniye il merkezine 33 km ve Kadirli ilçesine 21 km mesafede olup Karatepe-Aslantaş Orman Milli Parkı içinde, Ceyhan nehri kıyısında bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Geç Hitit Dönemi'ne ait kalıntıların doğanın içindeki ulaşılması zor bir hudut kalesi olduğu tespit edilmiştir. Karatepe'deki Geç Hitit Döneminin, M.Ö. 8. veya 7. yüzyılda Asurluların işgali ve tahribatı ile sonlandığı düşünülmektedir (Yıl & Özcan).

Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert ve yardımcıları Halet Çambel, Nihal Ogunsu, Muhibbe Darga gibi isimlerden oluşan bir ekiple Geç Hitit Dönemi çalışmaları için 1945 yılında Toros dağlarına seyahat etmişlerdir. Gezide "Aslantaş" ile ilgili duydukları bazı söylemleri teyit için 1946 yılında gittikleri tepede tarihi kalıntıların bulunduğunu fark etmişler. Böylece Çambel'in hayatını adayacağı bu bölgede ilk kazılar Prof. Dr. H. Th. Bossert ve Prof. Dr. Uluğ Bahadır Alkım önderliğinde başlamıştır (Şahin, 2019).

Bulunan bir erkek heykeli üzerindeki kabartmalı yazıların Fenikece olduğu anlaşılmış, bölgedeki diğer yazıtlarda ise hiyeroglif yazılara rastlanmıştır. Bu yazıtların, Kral Asitavatas'ın, aynı anlamlara gelen çift dilli metinleri olduğu anlaşılınca Luwi harfleri ile yazılan Hititçenin nihai çözümüne ulaşılmış oldu. Bu yazıtlardan biri ise şu ana kadar ulaşılan en uzun ve en eski Fenikece metin olma özelliğine sahiptir (Yıl & Özcan).

Türkiye'nin ilk Açık hava Müzesi olması nedeniyle Türkiye'de mimarlık yeni birer yaklaşım ve yapı tipi ile tanışmıştır. Bağlamından koparılarak kapalı bir alanda sergilenmek için götürülen eserlerin korunması ve sergilenmesinde oluşabilecek en küçük hasar bile dikkatle değerlendirilmiş ve tüm bu değerlendirmeler sonucu Türkiye yepyeni bir mimarlık anlayışı ile tanışmıştır. Kazılardan elde edilen buluntuların mimari bir bütünlük oluşturmasından ve taşınırken yaşanabilecek zorluklardan dolayı, Türkiye'de daha önce uygulamasına rastlanmayan bir yaklaşımla, eserlerin buldukları yerde

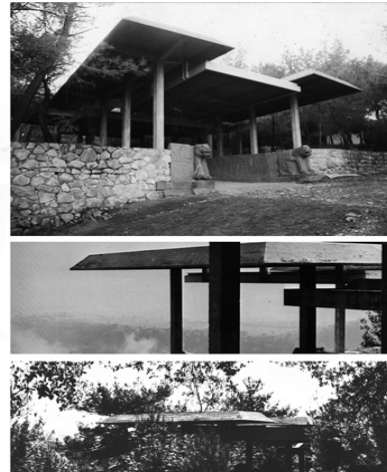
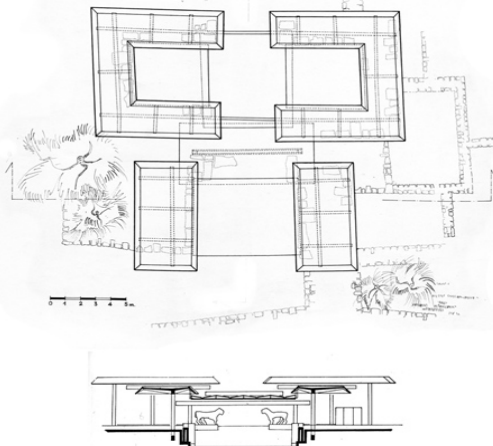
korunması kararı alınır. Bu yeni yaklaşım ile birlikte destinasyonu ziyaret edecek kişiler ören yerinin ruhunu hissedebilecek ve dönemin koşullarını daha iyi kavrayabilecektir.

Kazılardan elde edilen kalıntıların korunması kapsamında yerel halk, eserlere zarar verebilecek olan keçiden ziyade koyun yetiştiriciliğine özendirilmiştir. Ayrıca tasarım süreci tamamlanana kadar doğal hava şartlarından korunması için eserlerin üzeri geçici bir strüktür ile örtülmüştür. Koruma çatısı strüktür tasarımlarının temelinde:

- Kalıntıların kültürel değerine saygılı olması,
- Ziyaretçiler için anlaşılması kolay bir mekân düzenini içermesi,
- Çevreden gelecek olumsuz şartlardan eserleri koruması
- Kalıntıların peyzajını bozmeması ve eserlere zarar vermemesi
- İleride yapılacak kazı ve çalışmaları kısıtlamaması gerekmektedir.
- Bunlarla birlikte zemin suyuna, rüzgâra, havadaki nem ve ısı değişikliklerine, güneş ışınlarına dikkat edilmesi, eserlerin doğal hava koşullarından zarar görmemesi ve yapının uzun ömürlü olması açısından dikkate alınması gereken unsurlardır. Uzun ömürlü, sert hava koşullarına dayanıklı, zemindeki kalıntılara zarar vermeyecek malzemeler seçilmesi ve yapının toprağa olabildiğince noktasal temas etmesi önem taşımaktadır (Zeren & Uyar, 2010, s. 56-57).

Açıkhava Müzesi tasarımı için görevlendirilen İtalyan mimar Franco Minnisi, kendisine verilen bilgilerle bölgeyi görmeden şekillenen tasarımın uygulama projesini Türkiye’den bir mimar tarafından topografyaya uygun olarak hazırlanmasını önermiştir. Ardından uygulama projesi için anlaşılan mimar Turgut Cansever ilk tasarımın temel bazı düşüncelerini koruyarak projede çeşitli değişiklikler yapmıştır (Köksal, 2016). Aykut Köksal’a (2016) göre tasarıma Turgut Cansever’in katkısı en çok kazı evi tasarımında görülebilmektedir. 1950’li yılların, öncesinin ve sonrasının mimari yaklaşımlarının gözlemlenebileceği tasarım, brüt betonun kendini gösterdiği en iyi uygulamalarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi devrimi sonrası popülerleşen ve çok bakım istemeyen beton kullanımının etkisiyle yapı, sanki eserleri korumak için her zaman oradaymış hissi vermekte ve zamansızlık algısı oluşturmaktadır.

Tarihi eserlere saygılı olan bu tasarımın koruma ve sergileme yaklaşımları bağlam çerçevesinde incelenmesi gereken değerli unsurlardır. Saçaklar ve kazı evi tasarımında bu önemli unsurlardan biri

tarihi eserlere zarar vermemek adına toprakla kurduğu noktasal bağlantılardır. Le Corbusier'in yaklaşımlarından etkilenen Turgut Cansever'in pilotisler kullanarak yerden yükselttiği kazı evi, topoğrafyaya uyumlu bir akış sağlayarak farklı kotlarda yerleşmiş, tarihi eserlere saygılı bir anlayış ortaya koymuştur. Saçaklar için düşey ve yatay elemanlarla oluşturulan çerçeve sistemler ise toprak yüzeye uygulanan ağırlığı azaltmıştır. Ayrıca ışık ve gölge kullanımı da burada kendini göstermektedir. Saçaklar, aralarından ışık girmesine olanak sağlayarak orta mekânı aydınlatıp tarihi eserlerin karanlıkta kalmasını da önlemekte ve koruduğu eserlerin mimari formuna uygun olacak şekilde üstlerini örtmektedir (Özorhon, 2008).

Ayrıca 1983'te tasarladığı ve ustalığını yaptığı Akyaka'daki ev ile Ağa Han Mimarlık Ödülü kazanan Nail Çakırhan'ın mimari bir proje ile ilk karşılaşması Karatepe Açık Hava Müzesi'dir. Müteahhitin yarım bıraktığı işi tamamlaması için eşi Halet Çambel'in daveti ile müzenin uygulamasını üstlenmiştir. Çakırhan'ın bu müzenin uygulamasını yaparken öğrendikleri daha sonraki tasarımlarında kendisine yardımcı olmuş ve onu alaylı bir mimar olarak hafızalara kazımıştır.

Kazı ve müze çalışmaları süresince bölge halkının eğitimi ve ihtiyaçları için Çambel seferber olmuş, bölge halkının Halet ablası olarak kültürel hafızada yerini almıştır (Küçük, 2010). Geleneksel Karatepe Kilimlerinin üretiminin de kültür ögesi olarak canlandırılmasında Halet Çambel'in çok katkısı olmuştur.

Ziyaret: Müze kültürel öneminin yanı sıra Doğal Milli Parkın içinde bulunması ve manzarasından dolayı ziyaretçilere unutulmayacak deneyimler vadediyor. Müzeye araçların park edildiği yerden 10 dakikalık bir doğa yürüyüşü ile ulaşılmaktadır.

Koruma alanına girer girmez kapalı müze bölümü ziyaretçileri karşılamakta, alan ile ilgili genel bilgilerin öğrenilmesine ve taşınabilir eserlerin ziyaretine olanak vermektedir. Ardından açık müze bölümüne ulaşıldığında Ceyhan Nehri gelenleri karşılamakta, manzarayı izlemeye olanak sağlayan alanda, gruplar eserlere zarar vermeden vakit geçirebilmektedir. Ardından girişin iki yanında çift dilli tabletlerin olduğu kapıdan geçerek müzenin açık alanının gezisine başlanmaktadır. Müze gezisi; güney kapısındaki eserlerin görülmesinin ardından 10-15 dakikalık yürüyüşle ulaşılan kuzey kapısındaki eserler de görüldükten sonra tekrarlanan kısa bir yürüyüş ile tamamlanmaktadır.

Tablo 1: Karatepe – Aslantaş Açık Hava Müzesi Ziyaretçi Sayısı (2000-2014)

Yıllar	Yerli Turist	Yabancı Turist	Toplam Ziyaretçi Sayısı
2000	3550	1199	4749
2001	5000	1314	6314
2002	5642	1886	5228
2003	2017	1127	3144
2004	8494	2114	10708
2005	9418	2299	11717
2006	6540	1462	8002
2007	7747	1585	9332
2008	11121	1486	12607
2009	8810	1588	10398
2010	14721	3036	17757
2011	15231	2500	17731
2012	8310	4584	12894
2013	11900	2703	14603
2014	15040	2182	17222

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kaynak: Osmaniye İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri (2016).

Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesini ziyaret eden toplam turist sayısının en fazla olduğu yıl 17757 kişi ile 2010 yılı olduğu görülmektedir. En fazla yerli turist ziyaret ettiği yıl ise 15231 kişi ile 2011 yılı olduğu gözlemlenmiştir. En fazla yabancı turist ziyaret ettiği yıl ise 4584 kişi ile 2012 yılında olmuştur. Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesine en az ziyaretçinin geldiği yıl ise 3144 kişi ile 2003 yılında gerçekleşmiştir.

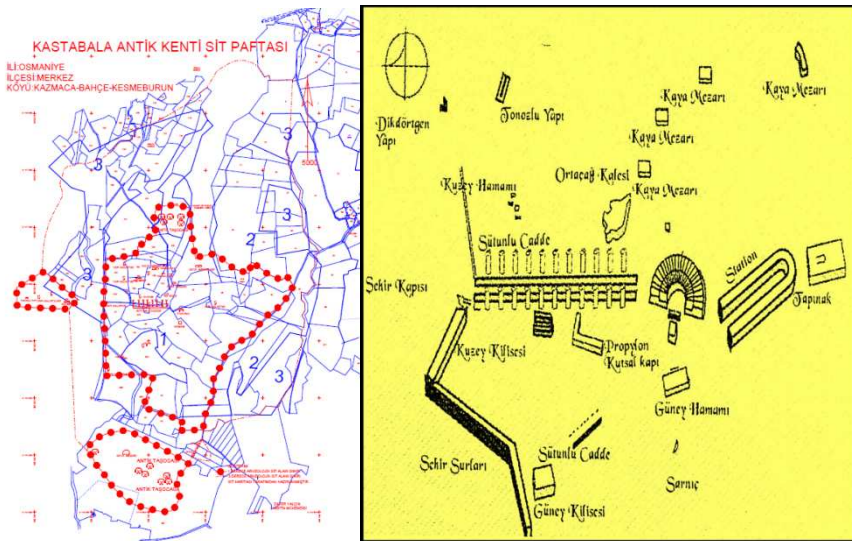
Kastabala-Hierapolis Antik Kenti

Bu bölümde Kastabal-Hierapolis Antik Kentinin konumuna ve hakkında yapılan çalışmalara değinildikten sonra tarihçesi ve öneminden bahsedilecektir. Ardından kent planlaması ve yapıları hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak ziyaret rotası aktarılacaktır.

Osmaniye Karatepe yolu üzerinde olup il merkezine 12 km ve Karatepe Açık Hava Müzesi'ne 20 km mesafede bulunan Kastabala-Hierapolis Antik Kenti, farklı dönemlerde kullanılmış çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Ceyhan (Pyramos) Nehri'ne paralel yerleşen şehir, son derece verimli topraklara sahip bölgede, Kilikya hattında kurulmuştur.

İngiliz diplomat E.J. Davis 1875 yılında antik kenti ziyaret etmiş ve hakkında ilk defa yazan araştırmacı olmuştur (Zeyrek, 2016). 1990 yılında ise Türk araştırmacı M.H. Sayar epigrafik çalışmalar gerçekleştirmiştir. İlk akademik çalışmalara 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turgut H. Zeyrek başkanlığında başlanmış olup kazılara halen devam edilmektedir (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

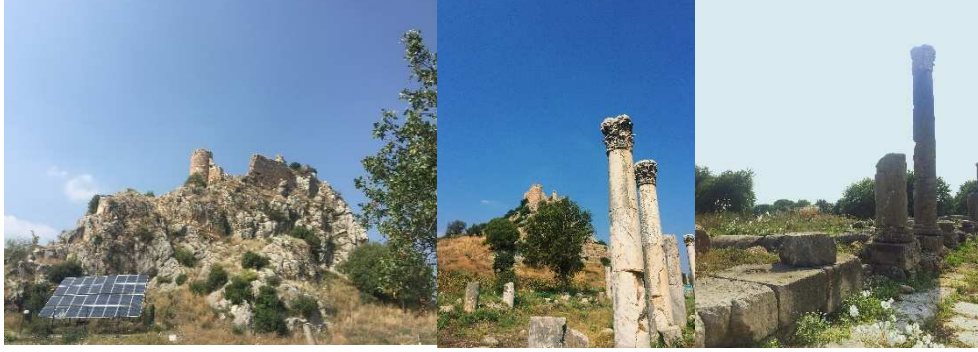
Yüzey buluntularının M.Ö. 2000 ve Roma İmparatorluğu Geç Roma Dönemi arasında farklı tarihlere dayandığı ve şehrin çeşitli gruplar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir (Yıl & Özcan). Kent farklı kültürlerin keşiştiği bir bölgede yer alması, ayrıca verimli toprakları ve coğrafi konumu nedeniyle ilgi çeken bir merkezdi. M.Ö. 1.yüzyıl yarılanırken kral Tarkondimotos yönetimiyle Yunan kültürü yerelle harmanlanmıştır (Andrade, 2011). Böylece kent, Artemis Perasia kült merkezi olmuş, önemli dini, siyasi, ticari ve toplumsal roller üstlenmiştir (Yıl & Özcan). Kalıntıların üzerine Roma şehrinin kurulması ve yerleşim yerlerinin yakınında bulunmasından dolayı kentin Hellenistik dönemine ait kalıntılara ulaşılması zorlaşmıştır (Fırat, 2019, s. 18). Ali Nadir Zeyrek (s. 209), M.S. 2.yüzyılın sonu 3.yüzyılın başlarında Roma şehrinde devam ettirilen Hellenistik geleneğine ait yapı tiplerinin, malzemelerin ve tekniklerin geliştirilerek bilgece kullanıldığından ve benzer şekilde bu gelenekten kültürel bir beslenmenin de olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Roma dönemi şehirlerinin ortalama özelliklerini taşıyan kent, Roma Döneminin başlangıcından itibaren Kilikya Bölgesinin en gelişmiş kenti konumuna gelmiştir (Zeyrek, s. 35-42).

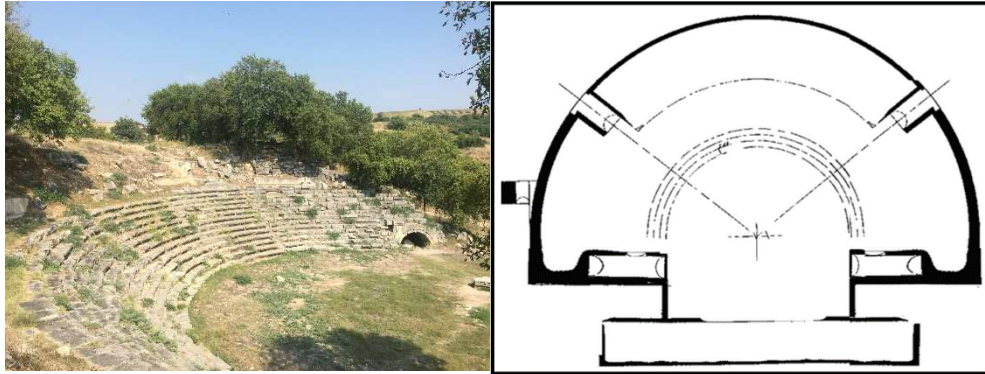
Kastabala'nın M.S. 3. yüzyılda I. Hapur (M.S. 206) M.S. 4. yüzyılda ise Balbinos (M.S. 380) tarafından işgal edildiği bilinmektedir. Muhtemelen bu işgallerin bir sonucu olarak ilk savunma sistemi olan surların M.S. 4.yüzyıldan sonra inşa edildiği düşünülmektedir (Yıl & Özcan). Arkeolojik buluntular kentin Orta ve Geç Bizans Dönemlerinden itibaren önemini kaybettiğini, Haçlı Seferlerinin

tahribatının ardından toparlanamadığını ve bundan kısa bir süre sonra terk edildiğini belgelemektedir (Andrade, 2011).

Bugüne kadar kentte, sütunlu caddeye bağlı tiyatro, Roma hamamları, kiliseler, su kemeri gibi anıtsal mimari yapıların yanı sıra bir Orta Çağ kalesi ile vadiyi çevreleyen kayalıklara oyulmuş kaya mezarların ve tapınakla ilişkili anıt mezarların olduğu tespit edilmiştir (Zeyrek, s. 42-44). Kazılar sırasında evlerin, atölyelerin, kültürel ve ticari yapıların, askeri savunma yapılarının da bulunduğu gözlemlenmiştir (Zeyrek, s. 48).

Kent planının belirlenmesinde yeryüzü şekilleri ve kullanımı etkili olmuş, verimli düzlük alanlar tarımsal faaliyetler için ayrılırken, bölgeye doğal olarak savunma imkânı veren engebeli ve kayalık alanlar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda homojen bir dağılıma sahip olduğu gözlemlenen kentin şekillenmesinde sosyal yaşamın, kamusal ve dini yapılara yakınlığın etkili olduğu düşünülmektedir (Zeyrek). Tabanı taş döşeli kaldırımlı sütunlu cadde, doğu batı yönünde, eğime uygun şekilde basamaklanmakta ve ana aks görevi görmektedir. Diğer yapılar bu ana aks etrafında ona bağlanarak şekillenmiştir. Caddenin doğu ucunda üç bölümden oluşan ve yapımında yerel kireçtaşı ve mermerin kullanıldığı tiyatro yer almaktadır. Tiyatro kare planlı bir sahneden, seyirci kısmından ve bu ikisi arasında bulunan dairesel alandan oluşmaktadır. Doğu ucundaki bir diğer yapının propylon olduğu düşünülmektedir (Yıl & Özcan). Tapınak ve ticari mekânlar da aynı bölgede, tepenin eteklerinde yer aldığı, evlerin ve villaların şehrin çeşitli bölgelerine dağıldığı gözlemlenmiştir (Zeyrek, s. 48). Zeyrek'e (s. 70) göre, ünlü Romalı mimar Vitruvius'un önerdiği gibi, kentte bulunan tiyatro, hamamlar ve doğu tapınak terası, binalar ve süslü avluları simetrik bir uyuma sahiptir.

Sütunlu caddede bulunan Kuzey Kilise ile hamam ve tiyatronun yanındaki Güney Kilise; benzerlikleri açısından Diokaisareia'nın Tapınak Kilisesi ve Hagia Thekla'nın (Meriamlık) Zenon Kilisesi ile karşılaştırılmaktadır (Yıl & Özcan). Su ihtiyacını Ceyhan Nehri'nden karşılamak için inşa edilen su yolu köprüsü ve basınç hattı incelenmesi gereken mühendislik eserleridir (Sayar, 2006, s. 210).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ziyaret: Ana yoldan ayrıldıktan sonra araçla 5 dakika içinde antik kentin girişine ulaşılmaktadır. Araçtan inilerek sütunlu caddedeki yürüyüşe başlandığında soldaki tepenin üzerindeki Bodrum Kalesi rahatça görülebilmekte ve ziyaret edilebilmektedir. Caddenin ortalarına gelindiğinde duvar ve döşeme kalıntıları bulunan kuzey kiliseye ulaşılmaktadır. Caddenin sonuna ulaşıldığında amfi tiyatro ziyaretçileri karşılamakta, sahnenin arkasından yürüyüşe devam edildiğinde hamam ve güney kilise karşımıza çıkmaktadır. Aynı yol tekrar yüründüğünde araçlara ulaşılmakta, ziyaret ise ortalama yarım saat sürmektedir.

Tablo 2: Kastabala-Hierapolis Antik Kenti Ziyaretçi Sayısı (2000-2014)

Yıllar	Yerli Turist	Yabancı Turist	Toplam Ziyaretçi Sayısı
2000	365	395	760
2001	289	356	6345
2002	296	380	676
2003	672	141	813
2004	4970	296	5266
2005	344	162	506
2006	654	209	863
2007	798	125	923
2008	914	131	1045
2009	751	133	884
2010	6017	1214	7231
2011	5775	1152	6927
2012	3850	1040	4890
2013	5571	532	6103
2014	9664	2840	12504

Kaynak: Osmaniye İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri (2016).

Kastabala - Hierapolis Antik Kentini ziyaret eden en fazla toplam turist sayısı 2014 yılında 12504 kişi ile gerçekleşmiştir. En az turist sayısına ise 2005 yılında toplamda 506 kişi ile olmuştur. En fazla yabancı turist sayısı 2840 kişi ile 2014 yılında, en az yabancı turist sayısı ise 125 kişi ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. En fazla yerli turist sayısı 9664 kişi ile 2014 yılında gerçekleşmiş, en az yerli turist sayısı ise 289 kişi ile 2001 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

Bölgenin korunmamasından dolayı çevre halkının hayvanların otlatılması gibi bilinçsiz kullanımı, yangınlar ve Vandalizm sonucu oluşan tahribatların yanı sıra turistlerin eserlerle kurdukları temasın

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kontrol edilebildiği uygulamaların olmaması ve uygun gezi güzergahının oluşturulmamasından kaynaklı antik kente verilen hasarlar artmaktadır.

Yaşar Kemal

6 Ekim 1923 tarihinde dünyaya gelen Yaşar Kemal'in ailesi I. Dünya Savaşı'nda Rus işgali sırasında Van'daki köylerinden kaçarak Osmaniye'nin Hemite Köyü'ne göç etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren farklı işlerde çalışmak zorunda kalan Kemal'in gözlem yeteneği çok güçlüydü. Çukurova'daki yaşantısı eserlerine yansımış, ağaları, köylüleri, çeltik tarlalarında çalışanları anlatmış, insanların varoluşsal sorularına yer vermiştir. İnsan ruhundan anlayışı, kullandığı şaşırtıcı imgelemleri ve şiirselliği ile sadece Türkiye'de değil dünyada da sevilen bir yazar olmayı başarmıştır. 1943 yılında ilk folklor denemesi olan *Ağıtlar*'ı, 1952 yılında ilk öyküsü *Sarı Sıcak* ve 1955 ise ilk romanı *İnce Memed*'i yayımlamıştır. Eserleri kırkı aşkın dile çevrilmiş, çeşitli ödüller kazanmış, Nobel Ödülü'ne aday gösterilen ilk yazarımız olmuştur. Hemite Köyü'nde 1993 yılında yapılan Yaşar Kemal Parkı'nın içinde, İnce Memed heykeli ve 2013 yılında yazarın açılışına katıldığı Yaşar Kemal Kültür Evi bulunmaktadır. 28 Şubat 2015 tarihinde bu dünyaya gözlerini yummuştur (Yıl & Özcan).

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Turizm, bölgelerin ve ülkelerin kalkınmasında oldukça büyük fayda sağlayan önemli sektörlerden biridir. Günümüzde daha çok ziyaretçi çekmek için sadece turizm işletmeleri değil, ülkeler de birbirleri ile rekabet halindedir (Meydan Uygur ve Bakan, 2007: 32). Artan talebin kültür turizmi altında sergilenen turizm faaliyetlerine yönelmesi kültür turizminin önemini artırmaktadır.

Osmaniye ili bulunduğu konum itibarıyla oldukça verimli topraklara sahiptir. Yine çevresinde bulunan büyük ve köklü tarihe sahip şehirlerin olması, Osmaniye'nin de bu köklü geçmişten nasibini aldığını kanıtlamaktadır. Türkiye'nin ilk açık hava müzesi Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi; farklı mimarisi ile özgünlüğünü vurgularken bulunan yazıtlar sayesinde bölgede yaşamış olan eski uygarlıkların varlığı ve şehre katkıları hakkında bilgi vermektedir. Yöre için oldukça değerli olan Kastabala-Hierapolis Antik Kenti ise tiyatrosu, kilise yapısı, sütunlu caddesi ile bir Roma şehri havası sunmakta ve dönem mimarisine, şehir planlamasına dair önemli bilgiler vermektedir.

Sonuç olarak Osmaniye şehri bulunduğu konum ve barındırdığı doğal güzelliklerden dolayı turizm için elverişli bir şehirdir. Yüzyıllar boyunca içinde farklı medeniyetleri barındıran bu şehrin oldukça değerli kültürel destinasyonlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu destinasyonlar; mimarlık, şehir bölge planlama, arkeoloji, tarih çevrelerince de ilgi görecektir altyapıya sahiptir.

Kültür turizmi açısından değerli destinasyonlara sahip bu şehrin; tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi, destinasyon imajı açısından çalışmalar yapılması, Osmaniye ilinin kültür turizmini geliştirici faaliyetlere, etkinliklere veya festivallere ağırlık verilmesi ve Osmaniye şehrinin farklı turizm potansiyellerinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması çalışmanın önerileri arasında bulunmaktadır. Ayrıca şehrin kültür turizmine olan bakış açısı, turizm işletmelerinin yeterli düzeyde olup olmaması ve yukarıda bahsi geçen destinasyonları ziyaret eden turistlerin motivasyon düzeyleri ve tekrar ziyaret düzeyleri de ilgi duyan araştırmacılar için çalışılabilecek konular arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aklanoğlu, F. (2010). Geleneksel Yerleşmelerde Kültür Turizmi: Beypazarı Örneği . *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, 10(2): 125-136.
- Andrade, N. (2011). Local authority and civic Hellenism: Tarcondimotus, Hierapolis-Castabala and the cult of Perasia. *British Institute at Ankara*.
- Beeho, A. J., & Prentice., R. C. (1997). Conceptualizing the experiences of heritage tourists: A case study of New Lanark World Heritage Village. *Tourism management*, 18(2), 75-87.
- Çulha, O. (2008). Kültür turizmi kapsamında destekleyici turistik ürün olarakdeve güreşi festivalleri üzerine bir alan çalışması. *Journal of Yasar University*, 3(12), 1827-1852.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fırat, M. C. (2019). *Tatarlı Höyük Hellenistik Dönem Mimarisi, Yapım ve Taş Teknikleri (Arkeometri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Foo, L. M., & Rossetto, A. (1998). Cultural tourism in Australia: Characteristics and motivations. *Bureau of Tourism Research*, 27.

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, O. V. (tarih yok). 12 7, 2020 tarihinde Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/2273> adresinden alındı

Köksal, A. (2016, Ağustos 01). *Karatepe Saçakları ve Müelliflik Sorunu*. Kasım 18, 2020 tarihinde Mimarizm Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu: https://www.mimarizm.com/kose-yazilari/karatepe-sacaklari-ve-muelliflik-sorunu_126312 adresinden alındı

Küçük, İ. (2010). *Halet Abla Destanı*. (N. Başgelen, Dü.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

McKercher, B., & Cros, H. D. (2002). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. New York: The Hawort Pres.

Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürelvarlıklar üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30-49.

Özorhon, İ. F. (2008, Şubat). *Mimarlıkta Özgünlük Arayışları: 1950-60 Arası Türkiye Modernliği (Doktora Tezi)*. İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sayar, M. H. (2006). Kilikya Yüzeı Araştırmaları 2005. F. Bayram, & B. Koral (Dü.), *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. içinde 2, s. 201-212. Çanakkale: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Seyirci, M. (tarih yok). Halet Çambel ve Çukurova Kültüründe Karatepe.

Şahin, H. A. (2019). Geç Hitit Beylikleri. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 131-153.

Terzi, M. A., & Ergün, A. (2013). *Kınık'tan Kıyı'ya Osmanlı Belgelerinde Osmaniye*. Osmaniye: Osmaniye Belediyesi Kültür Yayınları.

Wang, S., Fu, Y.-Y., Cecil, A. K., & Avgoustis, S. H. (2006). Residents' perceptions of cultural tourism and quality of life - A longitudinal approach. *Tourism Today*, 6, 47-61.

Yıl, G., & Özcan, A. (tarih yok). *Kaleler Şehri Osmaniye*. (Ö. A. Altınkaya, Çev.) Osmaniye: Hasret Basın Yayın İletişim.

Yıldız, Z., & Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri. *Yerel Siyaset Dergisi*, 35, 43-45.

Zeren, M. T., & Uyar, O. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Çatıları ve Gezi Platformlarının Düzenlenmesi Kriterleri . *DEÜ Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 55-64.

Zeyrek, A. N. (2016). Hierapolis-Castabala . *HIERAPOLIS-CASTABALA: The Urban Development in A.D. 1st to 3rd Centuries*. Università di Bologna.

[Karatepe Kilimleri \(osmaniye.gov.tr\)](http://osmaniye.gov.tr)

<http://osmaniye.gov.tr/karatepe-kilimleri>

[Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi - Arkitera](http://www.arkitera.com/proje/karatepe-aslantas-acik-hava-muzesi/)

<https://www.arkitera.com/proje/karatepe-aslantas-acik-hava-muzesi/>

<https://www.arkitera.com/haber/karatepe-aslantas-arkeolojik-alani-unesco-dunya-mirasi-gecici-listesinde/>

<https://www.atabey.k12.tr/karatepe-muzesi>

[Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi / Turgut Cansever - Arkitektuel](http://www.arkitektuel.com/karatepe-aslantas-acik-hava-muzesi/)

<https://www.arkitektuel.com/karatepe-aslantas-acik-hava-muzesi/>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tüketici Husumeti

Ebru ÖZKAN*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Küreselleşme ve teknolojinin etkisiyle kültürlerin birbirleriyle yakınlaştığı, tüketimin benzeşmeye başladığı, iletişim yollarının ve boyutlarının arttığı, dış ticaretin geniş bir alana yayıldığı, arttığı ve bunun gibi birçok farklılıkların küresel olarak yaşanmaya başladığı görülmektedir. Tüm bu gelişme ve değişimlerin yanı sıra küreselleşmenin baskın biçimde artmasına başkaldırıları, özünü, kültürünü korumak, ülkesini maddi-manevi korumak ve kalkınmasına destek olmak isteyenler de bu isteklerini çeşitli yollarla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Bazı ülkelerin ürünlerinin satın alma kararlarını; ürünün kalitesi, ergonomikliği, dayanıklılığı, fiyatı, tasarımı gibi daha çok fiziksel ve maddi özellikleri etkilerken; bazı ülke menşelerine sahip ürünlerin satın alınmasını ise bu özelliklerin yanında ticaret yaptığı ülke ile söz konusu ürünlerin menşei ülkesi arasında tarihsel süreç boyunca yaşanan politik, ekonomik, dini, milli husumetler ya da savaş husumeti gibi durumlar da etkilemektedir. Satış yapılan ülke ile ürünün menşei ülkesi arasındaki husumetler, zamanla tüketici husumetine de dönüşerek söz konusu ülkenin ürünlerinin satın alanını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kuşaklar; tercihler, davranışlar, inançlar gibi birçok açıdan farklılıklar göstermektedirler. Bunun sebebi farklı dönemlerde farklı ortamlarda yetişmeleri ve farklı etkenlere maruz kalmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum kuşakların satın alma davranışlarını da etkilemektedir. Tarihi olayların izlerinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla ya da küreselleşmenin etkisiyle, tüketici husumetinin satın alma niyetleri üzerinde farklı etki derecelerine sahip olduğu düşünülmektedir.

Savaş husumeti, tüketicilerin satın alma niyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Tüketiciler, kendi soydaşlarına ya da aynı dini paylaştıkları topluluklara yönelik yapılan olumsuz eylemler ve uygulamalardan ötürü başka bir ülkeye karşı husumet besleyebilirler. Yıllardır gündemde olan Sincan Uygur Özerk Bölgesinde (Doğu Türkistan) Çin yönetiminin Müslüman Türkler üzerindeki çeşitli yaptırımları ve haksızlık haberlerine yönelik olarak özellikle son dönemlerde daha çok çevirim içi sosyal mecralar vasıtasıyla Türkiye ve çeşitli Müslüman ülkelerde tepkiler oluşmaya başlamıştır. Buradan hareketle Türk tüketicilerin bu olumsuzluklardan etkilenerek tepkilerini satın alma niyetlerine yansıtmaları muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici husumeti, tüketici davranışları, satın alma tutumları, husumet türleri.

ABSTRACT

With the effect of globalization and technology, it is seen that cultures are getting closer to each other, consumption has begun to become similar, communication ways and dimensions have increased, foreign trade has spread over a wide area, has increased, and many such differences have begun to be experienced globally. In addition to all these developments and changes, those who rebel against the dominant increase of globalization, who want to preserve their essence, culture, protect their country materially and spiritually and support its development are trying to realize these requests in various ways.

The purchasing decisions of some countries' products; while affecting mostly physical and material features such as product quality, ergonomics, durability, price and design; In addition to these features, the purchases of products of some country origin are also affected by political, economic, religious, national animosities or war hostility between the country of trade and the country of origin of the products in question. Hostility between the country of sale and the country of origin of the product has also turned into consumer animosity over time and negatively affects the purchasers of the products of the country in question. Generations; They differ in many respects such as preferences, behaviors and beliefs. The reason for this is that they grow up in different environments in different periods and are exposed to different factors. This situation also affects the purchasing behavior of generations. With the gradual disappearance of traces of historical events or the effect of globalization, consumer animosity is thought to have different degrees of influence on purchasing intentions.

War animosity can negatively affect the purchasing intentions of consumers. Consumers may be hostile to another country for negative actions and practices against their own cognates or communities with which they share the same religion. For years, Xinjiang is on the agenda Uighur Autonomous Region (East Turkestan) Muslims of the Chinese government in recent periods for the various sanctions and injustice news on Turkey's more ship online social mediums through Turkey and reactions in several Muslim countries began to form. Hence, Turkish consumers are likely to be affected by these negativities and reflect their reactions to their purchase intention.

Keywords: Consumer animosity, consumer behavior, purchasing attitudes, hostility types.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Tüketici davranışlarını iyi analiz edebilen ve doğru pazarlama stratejileri geliştiren işletmeler ile bu tarz işletmelere sahip olan ya da üretim gücünü elinde bulunduran ülkeler dünya pazarlarını da yönlendirebilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında çalışma literatüre yeni bir bakış açısı kazandırma anlamında önem arz etmektedir. Tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen, satın alma davranışlarını yönlendiren unsurların bilinmesi işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Özellikle uluslararası ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte bu durumun önemi artmış olup, pazarlara yabancı mallar girince tüketici husumeti kavramı artış göstermeye başlamıştır.

Yöntem

Araştırma Nitel Araştırma Yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

TÜKETİCİ HUSUMETİ

Bu başlık altında husumet ve tüketici husumeti kavramları açıklandıktan sonra tüketici husumetinin nedenleri ve türlerine yer verilmiştir.

1.1. Husumet ve Tüketici Husumeti Kavramları

Husumet, önceden meydana gelen ve hâlâ devam eden askeri, ekonomik ya da diplomatik olaylarla ilgili antipati olarak tanımlanmaktadır. Bu durum tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde doğrudan negatif bir etkiye sebep olmaktadır (Ettenson ve Klein, 2005: 203). Husumet, bir ülkenin çeşitli açılardan agresif tavırları nedeniyle o ülkeye karşı insanların olumsuz duygularına denir. Husumet, tüketicilerin menşe ülkelerine doğru, duygusal duruma atıfta bulunmasıdır ki bu da, bu ülkenin emtia seçimini reddetmesine yol açmaktadır (Giang ve Khoi, 2015: 22-25).

Tüketici husumeti kavramı ilk defa Klein vd. (1998) tarafından tanımlanmıştır. Tüketici husumeti ise, daha önceden olan veya hâlâ devam eden askeri, siyasi veya ekonomik olaylarla ilgili olarak nefret kalıntılarının, uluslararası pazarlarda tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde doğrudan bir olumsuz etki yaratmasıdır (Klein vd., 1998: 90).

Hem tüketici etnosentrizmi hem de tüketici husumeti benzersiz yapıdadırlar ve birkaç farklılık içermektedirler. Belirtilmesi gereken temel nokta, bu yapıların uygulanabileceği durumlardır. Etnosentrizm her ülkede ve kültüre uygulanabilirken, husumet duruma özgüdür. Husumet, tanım gereği ülkeye özgü bir yapıdır. Husumet ve tüketici etnosentrizmi ilişkili olabilese de, husumet kavramsal ve kuramsal olarak ülkeye özgüdür (Klein vd., 1998: 90-91; Giang ve Khoi, 2015: 26).

Tüketiciler, suçlanan ulusun ürünlerinden, malın kalitesi hakkında endişe duydukları için değil; ihraç eden ulusun askeri, siyasi veya ekonomik eylemlerini hem ağır hem de affetmeyi zor buldukları için kaçınılabirler. Bazı dış pazarlarda haksız ticaret uygulamalarına maruz kaldıklarını düşünen uluslar, tüketicilerin yankı uyandırmasına neden olabilir. Dolayısıyla, makro düzeyde, ulusa özgü olguların, rahatsız edici ülkeden ihracat yapan firmalar için önemli ve doğrudan mikro düzeyde etkileri olması muhtemeldir (Klein vd., 1998: 90).

1.2. Tüketici Husumetinin Nedenleri

Husumet, nedenlere göre iki ana kategoriden oluşur. Bunlar, savaşın kışkırtıcı ve sabırsız faaliyetlerine verilen tepki olarak husumet ile ticari uyuşmazlık veya başka bir güçlü ülkeden gelen ekonomik hâkimiyetten kaynaklanabilecek ekonomik husumettir (Giang ve Khoi, 2015: 25).

Husumet, tasvir edildiği gibi açık bir duygusal tepkidir. Bununla birlikte yapılan çalışmalar, bir duygu olarak düşmanlığın rolünü tam olarak keşfetmemiştir. Bunun yerine, yalnızca davranışsal sonuçları ve zaman zaman tüm inançlarını etkilemesi üzerinde saptamalarda bulunmuş ve sadece ülke hakkındaki inançları ve ülkenin değerlendirmelerini nasıl etkileyebileceği ve bunlarla nasıl etkileşim kurabileceğine bakılmaksızın bağımsız bir değişken olarak incelenmiştir (Heslop vd., 2008: 358). Tüketicilerin, birkaç yabancı ülkeye yönelik husumetlerini tüm yabancı ülkelere genelleştirmeleri oldukça mümkündür (Shankarnehesh, 2006: 163).

Klein vd. (1998)'nin yaptığı bir araştırmaya göre tüketicilerin yabancı bir ülkeye karşı beslediği husumet duygusu, o ülkenin ürünlerini değerlendirmelerinden bağımsız olarak doğrudan o ülkenin ürünlerini satın alma niyetini olumsuz olarak etkilemektedir. Heslop vd. (2008)'nin yaptığı araştırma

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

da bunu destekler niteliktedir. Yani tüketici bir ülkeye karşı husumet besliyorsa o ülkenin ürünlerini satın alma yönünde negatif bir davranış geliştirirken, söz konusu ülkenin ürünlerinin genel değerlendirmesi üzerinde besledikleri husumet etki etmemektedir. Huang vd. (2010a: 909) ise önceki çalışmaların aksine, tüketici husumetinin ürün kalitesinin değerlendirilmesine bağlı olduğunu saptamıştır.

1.3. Savaşla İlgili Nedenler

Savaş husumeti, bir ülkedeki veya ulustaki saldırganlıktan veya savaş eylemlerinden kaynaklanmaktadır (Shah ve Halim, 2011: 201). Belirli bir ülkeye olan husumet, ev sahibi ülkenin insanlarında olumsuz bir değer haline gelmektedir. Değer haline gelen bu olumsuz duygu, düşman olarak kabul edilen ülkenin ürünlerinin alımına etki edebilmektedir (Fong vd., 2015: 24). Yani savaşlar ve ülkeler arasındaki siyasi gerginlikler, tüketici davranışlarını değiştirebilir. Bu tür olayları yaşayan ülkeler, karşı ülke tarafından yapılan ürünlerin alımını azaltabilir. Özellikle, Eylül-Ekim 2000'de İkinci İntifada, İsrail Arapları tarafından üretilen malların satışlarındaki düşüş buna bağlı olabilir (Guido vd., 2010).

Yüzyıllardır Japonya ile Çin düşmandır ve en son olarak Çin ve Japonya II. Dünya Savaşı'nda (1931-1945) birbirleri ile savaşmışlardır. Japonlar, 1931'de Çin'i işgal etmiş ve "Nanjing katliamı" olayı yaşanmıştır. Bu olaylardan sonra günümüze kadar Çinli tüketiciler, savaşa dayalı ve ekonomik temeli husumeti Japonya'ya yönelik taşımışlardır. Çinli tüketicilerin bu savaşlardan ötürü beslediği husumetin çağdaş ekonomik kaygılarının üzerinde büyük etkisi olduğu saptanmıştır. Husumetin, yabancı ürünlerin kalitesi ve ithalat alımının uygunluğuna ilişkin inançların ötesinde bir durum olduğu ve bu durumun tüketicilerin uluslararası pazardaki satın alma davranışlarını etkilediğine dair kayda değer kanıtlar vardır. Kısacası, düşmanlık önemlidir (Klein vd., 1998).

1.4. Politik Nedenler

Siyaset karşıtı tutumlar, hedef ülkenin (yabancı veya yerli) politikaları ile katılımcıların siyasi veya ahlaki kanaatlerinin çelişip çelişmediği sorusunu kapsamaktadır. Önceki araştırmalar, tüketicilerin hükümetin politikalarını onaylamadıklarını ifade etmek için bazı ülkelere yapılan ithalatları boykot etmeye istekli olduklarını göstermektedir (Bahae ve Pisani 2009a). Örneğin Ettenson ve Klein (2005), bazı Avustralyalı tüketicilerin Fransız hükümeti tarafından düzenlenen Güney Pasifik'teki nükleer silah testleri yüzünden Fransa'ya yönelik düşmanlık hissettiklerini ve bu nedenle Fransız ürünlerini boykot ettiklerini göstermişlerdir.

Aynı faktörlerin genel husumet üzerindeki etkileri farklı ülkelere göre değişmektedir. Almanlar, için belirli bir ülkeye yönelik husumete en fazla kişisel deneyimlerin etkisi vardır. Son on yılda Almanya'nın istikrarlı durumu, husumetin sebebinin algılanan tehditten veya farklı siyasi görüşlerden kaynaklanmadığını açıklayabilir. Buna karşılık, Ukraynalılar için, bazı ülkelere yönelik algılanan tehdit ve politik tutum, bu ülkelere yönelik husumete katkıda bulunmaktır (Hoffman vd., 2011: 241).

Son on yılda yapılan birçok uluslararası araştırma, ülkelere veya bölgelere odaklanan tüketici husumetinin, söz konusu ulusun ürünlerinin husumet besleyen ulusa olan satışlarını (ve şüphesiz ki, hizmetlerini) önemli ölçüde azaltabileceğine dair kanıtlar sunmuştur (Huang vd., 2010a: 910).

1.5. Ekonomik Nedenler

Küresel tüketicilerin sayılarının artmasıyla birlikte daha fazla yabancı ürün piyasaya girmekte, daha fazla ülke ihracatının artmasına yol açmakta ve imajını geliştirmeye çalışmaktadır. Dünya ticaret dengesi sürekli değiştiğinden, ekonomilerin yükselmesi ya da düşmesinden ve borçlanmalardan dolayı ticaret ortakları arasında büyük gerilimler yaşanmaktadır (De Nisco vd., 2016: 65).

Huang vd. (2010a)'un yaptığı bir araştırmada algılanan kişisel ekonomik zorlukların ve bir tüketicinin referans grubu üyelerinin normatif etkisinin tüketici düşmanlığı fenomenini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu durumun da Tayvan'daki tüketicilerin Çin ve Japonya menşeli ürünleri satın alma niyetlerini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Tüketici husumeti, bir tüketicinin rahatsız edici bir ülke ile ilişkili bir firmadan ürün satın alma niyeti üzerinde önemli etkilere sahiptir (Little vd., 2009: 20). Tüketicilerin, düşük düzeyde husumet besledikleri ülkelere ziyade yüksek düzeyde husumet besledikleri ülkelere yabancı ürün satın alma niyetlerinde, husumet daha güçlü bir rol oynamaktadır. Yani tüketici husumet düzeyinin düşük

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olması durumunda bile husumetin satın alma iradesine olumsuz bir etkisi vardır. Ancak ürün kalitesi eşit olduğunda, tüketiciler, husumet düzeylerinin yüksek olduğu ülkenin ürünlerini almaktan kaçınırken, husumet düzeyleri düşük olduğu ülkenin ürünlerini satın alma niyetlerinin nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Tüketiciler, fiyat ile husumet arasındaki dengeyi (birini diğerinin yerine tercih etme) sağlamaya isteklidirler (Cui vd., 2012: 494-503).

1.6. Kişisel Nedenler

Kişisel olarak husumet; yabancı ülke, onun kültürü veya insanları ile olumsuz kişisel deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tüketiciler, satın almalarına bu olumsuzlukları yansıtmaktadırlar (Jung vd., 2002).

Kadınların, düşük sosyoekonomik statüye sahip olanların, kişisel finansları ve milli ekonomilerinden endişe duyanların tüketici etnosentrizmine eğilimi yüksektir. Buna karşılık, Asyalılar hakkında olumsuz tutumları olan daha yaşlı ve beyaz tüketicilerin, Japonya'ya yönelik düşmanlığa daha yakın olması muhtemeldir. Buna ek olarak, hem tüketici etnosentrizmi hem de tüketici husumetini yüksek seviyede gösterenlerin, vatansever ve sendika üyesi olma olasılığı daha yüksektir (Klein ve Ettenson, 1999: 19-20).

1.7. Dinsel ve Kültürel Nedenler

Başka sebeplerin yanı sıra, savaş veya ekonomi ile ilgili olaylardan ziyade ağırlanan zihniyet farklılıklarına dayanan ülkeler arasındaki kültürel farklılığın, yabancı bir ülkeden hoşlanmadığını ifade eden tüketicilerin o ülkenin ürünlerini reddetmelerinin temel nedeni olabilir. Başka bir deyişle, kültürel açıdan birbirine benzemeyen ülkelerin düşmanlık hedefi olma ihtimali daha yüksek iken, sırasıyla kültürel olarak benzer ülkelerin tercih edilmesi muhtemeldir. Din, Türkiye açısından başka bir düşmanlık kaynağı gibi görünmektedir. Ulusal zihniyet farklılıkları, kısmen husumetin sebepleri olarak görülmesine rağmen, husumet ve kültürel benzerlik birbirinden bağımsızdır. Bunun bir sonucu olarak, tüketici husumetinin kültürel olarak yakın olan ülkeler arasında var olabileceği gibi, kültürel açıdan uzak olduğu düşünülen ülkelerin de husumet hedefleri olması gerekmez (Riefler ve Diamantopoulos, 2007: 110-112).

Bir küresel pazarda başarılı bir şekilde rekabet edebilmek için yöneticilerin farklı ülkelerdeki ve kültürlerdeki tüketicilerin neleri tercih ettiklerini tam olarak anlamaları gerekmektedir. Yabancı ürün ve hizmetler açısından tüketicilerin neleri tercih ettiği bilgisi önemli olmakla birlikte, hedeflenen ev sahibi ülkenin düşmanlık düzeyini (savaş, ekonomik, kültürel ve dini) anlamak da önemlidir. Bunları anlamak, çokuluslu şirketleri başarıya götürebilecek iken, bu bilgilere sahip olmamak da başarısızlığa sürükleyebilir (Kalliny ve LeMaster, 2005).

Dünyada kültürel ve dini husumet artmaktadır. Özellikle son yıllarda islamofobinin tırmanışa geçmesi ve Batı'nın buna destek vermesiyle birlikte İslam dünyasına yönelik bazı kötü tutumların yansımaları görülmektedir. Salman Rüştü'nün tahrik amaçlı yazdığı "Şeytan Ayetleri", Danimarka karikatürleri, ABD ikiz kuleleri ve Fransa Charlie Hebdo gazetesinin maksatlı yayınları bu duruma örnek olarak verilebilir (Karaman, 2016: 154- 59). Özellikle 11 Eylül 2001'de yaşanan terör saldırılarından sonra yapılan bir ankette, çoğu ABD vatandaşının Müslümanların Batı değerlerine saygı duymadığına inanırlarken, Müslümanların da Amerikalılar hakkında aynı şekilde hissettiklerini ortaya koymuştur. Bu, Amerikalı tüketicilerin Araplara ve Müslümanlara karşı hem kültürel hem de dini düşmanlık barındırması ihtimalini ortaya koymaktadır. Dış pazarlara girmek isteyen uluslararası firmalar, kendi ülkeleriyle ilgili ülkeler arasındaki husumet düzeylerini göz önüne almalıdırlar. Bu düşmanlıklar, hangi seviyedeki kaynaktan beslendiğine bağlı olarak ülke riskinin değerlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Uluslararası firmalar, kendileri ve yabancı ortakları arasındaki güven seviyesini de değerlendirmelidirler. Çünkü bu, ülke riski düzeyinde kritik bir rol oynayabilir (LeMaster, 2005: 26).

1.8. Milli Nedenler

Milli kimliği oluşturan millet, milliyet, gibi sosyal referanslar bireylerin grup dışında kalanları benzer şekilde algılamalarına ve onlara benzer şekilde tepki vermelerine neden olmaktadır (Yılmaz vd., 2013: 21). Tarihte yaşanan olumsuzluklar ve karşı taraf hakkında oluşan olumsuz algı husumete zemin hazırlamaktadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Pakistan Hindistan ve Afganistan'a komşudur ve sınırlar arasında etnik köken ve dil paylaşılmaktadır. Yine de, Pakistan'daki bir firmanın bir ittifak ortağı olarak bir Hintli veya Pakistanlı firmalardan hangisini seçeceği açık değildir. Ancak İngiltere'nin, ABD'ye kıyasla Fransa'ya çok daha yakın olmasına rağmen İngiltere ve ABD arasında paylaşımdilinin ötesine geçen özel bir ilişki vardır. İngiltere'deki firmaların ABD'li ortaklarının Fransız ortaklardan daha fazla müttefik olduğunu görmek şaşırtıcı değildir. Bir zamanlar ABD ve İngiltere arasında savaş olmasına rağmen ikisinin arasındaki ilişki ile İngiltere ve Fransa ilişkileri arasında çok büyük fark vardır. Geçmişte mücadelede olan iki ulus arasında ittifaklar mümkün olabilir. Örneğin günümüzde iki firmanın birbirlerine ihtiyaç duymamasına rağmen, mücadelede olsalar bile, bazı ulusların daha cazip hale gelmesine yardım eden bazı koşullar vardır. Şartlar tamamen hoşnut edecek vaziyette olmasa da birbirlerine yardım etmektedirler (Greve, 2014).

Bazı tüketicilerin bir ürünü kaliteli bulmalarına rağmen bu ürün belirli bir rahatsız edici ulustan ithal edildiye onun satın alımını engellemek için tüm yabancı mallardan kaçınması ve kötülemesi olasıdır (Klein ve Ettenson, 1999: 19). Benzer düşmanlık yapısı Avustralyalı tüketicilerin Fransa ürünlerine verdikleri tepkiyi Ettenson ve Klein (2005) Güney Pasifik'teki Fransızlar'ın nükleer denemesini takiben yaptıkları bir incelemede test etmişlerdir. Böylelikle, ürün kararlarından bağımsız olarak düşmanlığın, satın alma iradesine yönelik etkilerini gösteren bir kanıt sunmuşlardır

1.9. Husumet Türleri

Husumet türleri, duruma göre husumet türleri ve kapsama göre husumet türleri adı altında iki ana grupta incelenmiştir.

1.9.1. Duruma Göre Husumet Türleri

Duruma göre husumet türleri sabit husumet ve durumsal husumet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Jung vd., 2002: 525-526).

1.9.1.2. Sabit Husumet

Sabit husumet, zaman içinde çoklu askeri, ekonomik ve politik tahriklerden ortaya çıkan kümülatif ve gömülü kinle ilişkilidir. Sabit husumet, dış vurumun yeri ile ilgilidir (Jung vd., 2002: 525). Sabit husumet, ülkeler arasındaki daha önceki ekonomik veya askeri bağlar gibi genel tarihsel geçmişten kaynaklanan olumsuz duygulara işaret eder. Böyle bir husumeti barındıran kişilerin, bu tür duyguları tetikleyen tarihsel olayla (örneğin savaş) ilgili kişisel deneyimleri olmayabilir. Onların sabit husumeti, başkalarının görüşlerine dayanmaktadır ve besledikleri husumet, tetikleyici olay için daha genel hale gelmektedir. Böylece, sabit husumet, nesilden nesile aktarılmış bir değer haline gelir (Ang vd., 2004: 192).

Ang vd. (2004: 203)'nin yaptığı bir araştırmaya göre önceden yaşanan savaşlar ve ekonomik olaylar sabit husumetin üzerinde etkilidir. Kişisel düzeyde, Endonezyalılar ABD'ye karşı en büyük sabit husumeti yaşamaktaydılar. Her ne kadar Endonezyalılar Japon egemenliğinde kalıp asla Amerikan egemenliği altında olmasalar da, Amerikalılara karşı Japonlar'a karşı duydukları husumetten daha fazla düşmanlık duymaktaydılar. Bunun nedeni kısmen uzun süredir devam eden ve Endonezyalılar için iş olanakları yaratan Japonların ekonomik yardımlarına bağlı olabilir Böylece, kişisel düzeyde, Japonlar ekonomiye ve kendilerinin ilerlemesine yardım ettiği için takdir etmektedirler. Buna karşılık, Endonezya'nın ABD'yle olan dış ilişkileri tarihsel süreçte oldukça düzensiz olmuştur. Bu, Endonezyalılar'ın ABD'ye karşı sabit husumetinin neden yüksek olduğunun açıklanmasına neden olabilir. Koreliler de ise, Japonlara yönelik kişisel sabit husumet, ABD'ye besledikleri husumete kıyasla önemli derecede yüksektir Nitekim Japon işgalinin acı anılan hala Koreliler arasında devam etmektedir.

Sabit husumet; ulusal sabit husumet ve kişisel sabit husumet olarak iki kategoride ele alınabilir (Jung vd., 2002: 526-529):

Ulusal Sabit Husumet: Tarihsel koşullardan doğan düşmanlığa işaret etmektedir ve bu durum zamanla ulusal düzeyde hissedilmektedir. Yani ulusal düzeye hakim, derinden bir eğilim haline gelmiştir. Ulusal sabit husumete bir örnek olarak, Güney Korelilerin Japonya'ya karşıtlığı söylenebilir.

Kişisel Sabit Husumet: Düşmanlık eğilimi bireyleri kişisel bir seviyede etkilediğinde ortaya çıkar. Böylece, bir Koreli, kendisi veya aile üyelerinin Japonlarla olan savaş sırasında Japonlarla yaşadığı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sıkıntılar yüzünden genel olarak Japonlar'a karşı olumsuz duygular besleyebilir. Kendisini veya tanıdığı birini içerdği için kişiseldir fakat devamlıdır. Çünkü bu husumet, zamanla diğer olaylardan dolayı güçlenebilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1.9.1.3. Durumsal Husumet

Durumsal husumet, belirli ve güncel bir tahrikten kaynaklanan duyguları içermektedir (Jung vd., 2002: 525). Durumsal husumet, belirli bir durumla ilgili olumsuz duygulara atıfta bulunur. Asya krizi, durumsal düşmanlığın ortaya çıkabileceği bir örnektir. Belli bir ülkeye yönelik olumsuz duygular, ekonomik kriz nedeniyle oluşabilir (Ang vd., 2004: 192).

Durumsal husumet; ulusal durumsal husumet ve kişisel durumsal husumet olmak üzere iki grupta ele alınabilir (Jung vd., 2002: 526-529):

Ulusal Durumsal Husumet: Ulusal düzeyde yankı uyandıran güncel ve özel bir durumdan kaynaklanan düşmanlığı ifade etmektedir. Asya ekonomik krizi, durumsal husumete neden olabilecek belirli bir durumun örneğidir.

Kişisel Durumsal Husumet: Belirli bir durum yaralanma ya da sıkıntı gibi kişisel bir seviyede hissedilen yankı yarattığında ortaya çıkan düşmanlığa kişisel durumsal husumet denir. Asya krizinden dolayı bir Endonezyalı işten çıkarılmış olabilir ve dolayısıyla daha düşük bir yaşam standardına maruz kalmış olabilir. Bu durum, gelir kaybına neden olması ve sorunun hafifletilmesi için zamanında ve yeterli yardım sağlamadığı için Birleşik Devletler'e yönelik kişisel durumsal husumete neden olabilir

1.9.2. Kapsama Göre Husumet Türleri

Kapsama göre husumet türleri; ulusal (makro) düzeyde husumet ve kişisel (mikro) düzeyde husumet olmak üzere iki ana grup altında incelenmiştir (Jung vd., 2002: 525-526).

1.9.2.1. Ulusal (Makro) Düzeyde Husumet

Ulusal husumet, ulusal seviyede hissedilen ve sürdürülen acıların oluşturduğu düşmanlık ile ilgilidir. (Jung vd., 2002: 525-526). Ulusal ya da makro düzeyde husumet; bir ülkeye yönelik husumet, yabancı ülkenin kendi ülkesine ne kadar iyi davrandığına dair algılara dayanmaktadır. Ekonomik kriz durumunda, ulusal husumet bir ülkenin ekonomik ilerlemesindeki etkileri ifade eder. (Ang vd., 2004: :192). Negatif olayların ortaya çıkmasından yıllar sonra bile bu olaylardan ötürü oluşan olumsuz duygular, tüketicilerin satın alma niyetlerinde hala etkili olabilir. Bu yüzden işletme yöneticilerinin bu tür olaylar üzerinden uzunca bir zaman geçtikten sonra etkisini kaybetmiş olacağını düşünerek hareket etmemelidir (Little vd., 2009: 20).

Ulusal husumet hususunda; savaş husumeti, ekonomik husumet ve politik husumet olmak üzere üç tür husumet vardır (Klein vd., 1998: 90; Klein and Ettenson, 1999: 5-22; K İcin, 2002: 346):

Savaş Husumeti: İç savaşlar, rejim değişikliği ve askeri çatışmaları içeren günümüzün küresel dünyası, uluslararası ticaret için devam eden bir meydan okumayı ortaya çıkarmaktadır. Hem geçmişte hem de günümüzde farklı ülkelerden hükümetler ve örgütlerin eylemleri, dünyadaki tüketiciler tarafından iyi karşılanmamaktadır. Örneğin, Danimarka basınında Müslümanları rahatsız ettiği düşünülen bir çizgi roman yayınlanmasından ötürü Ortadoğu ülkelerinde Danimarka menşeli üretim yapan imalatçılar boykot edilmiştir (Munter, 2006).

Bir ürün menşenin (imalatının yapıldığı yerden ve/veya markanın işaret ettiği), tüketicilerin satın alma kararlarını doğrudan, ürün yargılarını bağımsız olarak etkilemesi mümkündür (Cicic vd., 2003: 61). Örneğin, Klein, Ettenson ve Morris (1998), Çinli tüketiciler arasında, markaların kalitesiyle ilgili yargılardan bağımsız olarak, ülkeye özgü husumetten dolayı Japon ürünlerinin satın alınmadığını tespit etmişlerdir. Bunun nedeni, II. Dünya Savaşı sırasında Çin'in Nanjing şehrinde 300.000 kişinin katledilmesidir. Nijssen vd. (1995) tarafından Hollanda tüketicileri üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, II. Dünya Savaşı sırasında Hollanda tüketicilerinin Alman ürünlerini satın alma niyetini etkileyen sebebin Alman işgallerinden kaynaklanan husumet olduğu tespit edilmiştir.

Ekonomik Husumet: Ekonomik husumet, bir ülkenin ekonomik politikaları, gücü ve acısıyla ilgilidir. Bazı Asya tüketicileri ve hükümetleri ABD'yi büyük ekonomik sıkıntıya neden olan ekonomik krizlerinden dolayı sorumlu tutmuştur. Kriz döneminde işletmeler çökmüş ve Doğu Asya'daki pek çok işçi işlerini kaybetmiştir. Bazı Asyalılar, Birleşik Devletler'in ekonomik gücü ve Asya'daki ekonomik uygulamalara müdahale etmeleri nedeniyle oluşan krizin, Asya'daki tüketiciler arasında anti-Amerikan yaklaşımında artışa neden olduğunu düşünmektedirler (Ang vd., 2004: 191-193).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ekonomik husumet, genel ülke imajının veya ürün yargısının algılanan seviyesini etkilememektedir, ancak ürünü satın alma niyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda ekonomik husumet ve tüketici etnosentrizmi arasında ilişki vardır. Yabancı bir ülkeye öfke duyan tüketiciler, yabancı ürünleri kullanmaktan kaçınmakta, yerli ürünlerin lehine karar vermektedir (De Nisco vd., 2016: 1-3). Tüketicilerin belirli bir ülkeye yönelik husumetinin ekonomik konularda olması durumunda bile, yapı yine de tüketici etnosentrizminden ayrıdır (Klein ve Ettenson, 1999: 20).

Politik Husumet: Husumet, yalnızca savaş ve ekonomik olaylardan kaynaklanmamaktadır. Husumet, siyaset, din veya kültür ile ilgili konularda da kök salabilir. Husumetin siyasi sebeplerine örnek olarak, Güney Pasifik'te Fransız nükleer denemesi sırasındaki Avustralya-Fransa diplomatik olayı (Ettenson ve Klein, 2005), Fransa'nın Amerikan dış politikalarına muhalefeti (Russell ve Russell, 2006: 323-324), Tayvan ve Japonya arasındaki toprak anlaşmazlıkları (Huang vd., 2010a: 909-911; Huang vd., 2010b: 364-372) ve İran ile ABD arasındaki gergin ilişkiler (Bahae ve Pisani, 2009a; Bahae ve Pisani, 2009b) verilebilir.

1.9.2.2. Kişisel (Mikro) Düzeyde Husumet

Kişisel husumet, ulusal husumeti oluşturan durumlar gibi olumsuz duygulara neden olan durum ve olaylardan bireysel düzeyde ortaya çıkan kişisel olumsuzluklara ilişkin duygulardır (Jung vd., 2002: 526). Husumet, kişinin yabancı bir ülkeye ya da o ülkeden insanlarla olan olumsuz kişisel deneyimlerine dayanabilir. Buna kişisel ya da mikro seviyede husumet denir. Kişisel husumet, iş kaybı ya da yaşam tarzı giderlerini azaltmak gibi kişisel acılardan kaynaklanan düşmanlığı ifade eder (Ang vd., 2004: 192). Olumsuz kişisel deneyimler, tüketici husumetine sebep olabilir (Little vd., 2009: 16).

Kişisel husumet; kişisel sabit husumet ve kişisel durumsal husumet olmak üzere iki kısımda incelenebilir (Huang vd., 2010a: 910):

Kişisel Sabit Husumet: Kişisel sabit husumet, bireylerin kişisel deneyimlerine dayanır. Örneğin, Japon işgali altında yaşayan yaşlı Çinli veya Kore vatandaşlarının duyguları.

Kişisel Durumsal Husumet: Kişisel durumsal husumet, belirli mevcut koşulların neden olduğu geçici olumsuz düşüncelerdir. Bunun bir örneği, Amerikan otomobil işçilerinin Japonya ve Avrupa'dan gelen ithalatın başarısı ile endüstrilerine yönelik tehditlere yönelik tutumlarıdır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen, satın alma davranışlarını yönlendiren unsurların bilinmesi işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Özellikle uluslararası ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte bu durumun önemi artmış olup, pazarlara yabancı mallar girince tüketici etnosentrizmi ve tüketici husumeti kavramları artış göstermeye başlamıştır. Tüketici davranışlarını iyi analiz edebilen ve doğru pazarlama stratejileri geliştiren işletmeler ile bu tarz işletmelere sahip olan ya da üretim gücünü elinde bulunduran ülkeler dünya pazarlarını da yönlendirebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ang, S. H. - Jung, K. - Kau, A. K. - Leong, S. M. - Pornpitakpan, C. - Tan, S. J., (2004). Animosity towards economic giants: what the little guys think, *Journal of Consumer Marketing*, 21(3), 190-207.
- Bahae, M., and Pisani, M.J., (2009a). Iranian consumer animosity and U.S. products: A witch's brew or elixir? *International Business Review*, 18(2), 199-210.
- Bahae, M., and Pisani, M.J., (2009b). The use of the consumer ethnocentrism and consumer animosity scales in iran: a research note, *Thunderbird International Business Review*, (51)2, 143-150.
- Cui, A. P. - Wajda, T. A. - Hu, M. Y. , (2012). Consumer animosity and product choice: might price make a difference?, *Marketing*, (29)7, 494-506.
- De Nisco, A. — Mainolfi, G. — Marino, V. — Napolitano, M. R., (2016). Effect of economic animosity on consumer ethnocentrism and product-country images. A binational study on the perception of germany during the euro crisis, *European Management Journal*, 34, 59-68.
- Ettenson, R. and Klein, J. G., (2005). The fallout from french nuclear testing in the south pacific, *International Marketing Review*, 22(2), 199-224.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Fong, C. M. , Lee: C. L. & Du, Y., (2015). Consumer animosity and foreign direct investment: an investigation of consumer responses, *International Business Review*, 24, 23-32.
- Giang, N. T. and Khoi, N. D., (2015). The impact of consumer animosity consumerethnocentrism on intention to purchase foreign products: the case of chinese branded household appliances in vietnam market, *Journal of Economics and Behavioral Studies*.
- Greve, H., (2014). The Role of National Animosity in Business Partnerships.
- Guido, G. — Prete, M. I. — Tedeschi, P. — Dadusc, (2010). Effects of jewish-italian consumer ammosity towards arab products: the role of personality, *The Marketing Management Journal*, (20)1, 1-18.
- Heslop, L. A. — Lu, I. R. R. — Cary, D, (2008). Modeling country image effects through an international crisis, *International Marketing Review*, 25(4), 354-378.
- Hoffmann, S. — Mai, R. — Smirnova, M., (2011). Development and validation of a cross-nationally stable scale of consumer animosity, *Journal of Marketing Theory and Practice*, (19)2, 235-252.:
- Huang, Y.A. „Phau, I. - Lin, C, (2010 Oa). Consumer animosity, economic hardship, and normative influence: how do they affect consumers' purchase intention?, *European Journal of Marketing*, 44(7/8), 909-937.
- Huang, Y.A. - Phau, I. - Lin, C., (2010b). Effects Of Animosity And Allocentrism On Consumer Ethnocentrism: Social Identity On Consumer Willingness To Purchase, *Asia Pacific Management Review*, 15(3), 359-376.
- Jung, K -Ang, S.H. -Leong, S. M. -Tan, S. J. - Pornpitakpan, C. - A. • K., (2002). A typology of animosity and its cross-national validation, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(6), 525-539.
- Kalliny, M. and LeMaster, J., (2005). Before you go, you should know: the impact of war, economic, cultural and religious animosity on entry modes, *The Marketing Management Journal*, 15(2), 18-28.
- Karaman, E, (2016). İslâm ve Batı, Uluslararası Sempozyum Yanlış Algılar ve Doğru İslam, 28-30 Ekim 2016, Şanlıurfa, Türkiye, (152-173).
- Klein, J. G. and Ettenson, R. (1999). Consumer Animosity and Consumer Ethnocentrism: An Analysis of Unique Antecedents, *Journal International Consumer Marketing*, II(4), 5-24.
- Klein, J. G., Ettenson, R. and Morris, M. (1998). The Animosity Model of Foreign Product Purchase: An Empirical Test in The People's Republic of China, *Journal of Marketing, American Marketing Association*, (62)1, 89-100.
- Klein, J.G. (2002). Us Versus Them, or Us Versus Everyone? Delineating Consumer Aversion to Foreign Goods, *Journal of International Business Studies*, 33(2), 345-63.
- Klein, K. E., (2008). The Basics of selling to Generation X, The Volume XL The Journal of the Household Goods Fonvaders Association of America, Inc., Defining, Managing, and Marketing to Generations X, Y, and Z, MARCH/APRIL 2008, 4-4, http://iam.files.cms-plus.com/newimages/portalpdfs/2008_03_04.pdf
- Little, • J. P. — Little, E. — Cox, K. C., (2009). U.S. Consumer Animosity Towards Vietnam: A Comparison Of Generations, *The Journal of Applied Business Research*, 25(6), 13-22.
- Munter, P. (2006). "Muslim Boycott Cuts Danish Dairy Exports By 85%" Financial Times, April 11 .
- Nagashima, A., (1970), "A Comparison Of Japanese And Us Attitudes Toward Foreign Products", *Journal of Marketing*, Vol.34, Issue 1, (68-74).
- Riefler, P. and Diamantopoulos, A. , (2007), "Consumer Animosity: A Literature Review And A Reconsideration of Its Measurement", *International Marketing Review*, Vol. 24, Issue 1, (87-115)
- Russell, D.W. and Russell, C.A., (2006), "Explicit And Implicit Catalysts Of Consumer Resistance: The Effects Of Animosity, Cultural Salience And Country-Of-Origin On Subsequent Choice's", *International Journal of Research in Marketing*, Vol,23, Issue 3, (321—331)..
- Shah, K. A. M. and Halim, A. H., (201 1), "The Influence of Demographic Profiles on Consumer Animosity, Consumer Ethnocentrism and Patriotism", *International Journal of Current Research*, *International Journal of Current Research*, Vol.3, Issue. 10, (200-208).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Shankarmahesh, M. N., (2006), "Consumer Ethnocentrism: An Integrative Review of Its Antecedents and Consequences", International Marketing Review, Vol: 2,3 Issue 2, (146-172).

Yılmaz, M. - Sütüemiz, N. -Altunışık, R, (2013), "Milli Kimlik ve Tüketici Aşinalığının Menşey Ülke İmajı Üzerine Etkilerinin incelenmesi; Bulgaristan Örneği", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.9, S.20, (1936).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Yazılı Üretimlerine Yönelik Yanlış Çözümlemesi¹

Emel ASLAN*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, A1 (Temel) düzeyinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı üretimlerinde yaptıkları yanlışları “yanlış çözümleme yaklaşımına göre” değerlendirmektir. Bunun için araştırmanın yöntemi doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın verileri, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde öğrenim gören A1 düzeyindeki 10 erkek 10 kız olmak üzere toplam 20 öğrencinin kur atlama sınavındaki yazılı üretimlerinden elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerden kur atlama sınavında beklenen “Saat kaçta uyanıyorsun, Sabahları evden kaçta çıkıyorsun, Teneffüslerde neler yapıyorsun, Okulda genellikle neler yapıyorsun, Eve/Yurda ne zaman dönüyorsun, Akşamları neler yapıyorsun, Saat kaçta uyuyorsun?” sorularından hareketle bir günlerini anlatmalarını. Toplanan verilerin analizinde içerik analizi yapılmış; öğrencilerin yazılı üretimlerindeki yanlışlar; dil bilimsel yanlışları, söz dizimsel yanlışlar, sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar ve yazım-noktalama yanlışları olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda öğrencilerin yazılı metinlerinde toplam 276 yanlış tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yanlışların 113’ü dil bilimsel (%40,94), 132’si yazım-noktalama (%47,82), 7’si söz dizimsel (%2,53) ve 24’ü ise sözcük seçiminden (%8,69) kaynaklanan yanlışlardır. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçların Türkçe öğrenen öğrencilerin yazma hatalarına yönelik bir veri tabanı sağlayacağı, öğretmenlerin geribildirimde bulunurken dikkat etmeleri gereken hususları gözler önüne sereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe Öğretimi; Yazma Becerisi; Yazılı Üretim; Yanlış Çözümlemesi.

Wrong Analysis For Written Production Of Those Who Learn Turkish As A Foreign Language

ABSTRACT

The purpose of this research is to evaluate the mistakes made by foreign students who learn Turkish at A1 (Basic) level in their written production according to the "wrong analysis approach". For this, the method of the research has been determined as document analysis. The data of the study were obtained from the written productions of a total of 20 students, 10 boys and 10 girls at A1 level, studying at Gazi University Turkish Learning, Research and Application Center in the 2019-2020 academic year. In this context, the students are expected to tell about their one day based on the questions “What time do you wake up, what time do you leave home in the morning, what do you do during breaks, what do you usually do at school, when are you returning home/dorm, what do you do in the evenings, what time do you sleep?”. Content analysis was made in the analysis of the collected data, mistakes in students' written production; grammatical errors, syntactic errors, word choice errors and spelling-punctuation errors. As a result of the evaluation, a total of 276 errors were detected in the written texts of the students. Of these detected errors, 113 were grammatical (40.94%), 132 were spelling-punctuation (47.82%), 7 were syntactic (2.53%) and 24 were word choice (8.69%). It is thought that the results obtained within the scope of the research will provide a database for the writing errors of students who learn Turkish, reveal the points that teachers should pay attention to while giving feedback.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners; Writing Skills; Written Production; Incorrect Analysis.

Giriş

Dil becerileri okuma, dinleme, konuşma ve yazmadan oluşmaktadır. Okuma ve dinleme; anlama becerileri, konuşma ve yazma ise anlatma becerilerindedir. Bir dili öğrenmek, o dilin dil becerilerini düzgün bir şekilde yerine getirmekle mümkündür. Dilin dört temel becerilerinden biri olan yazma becerisi bireylerin kendilerini yazılı olarak doğru ve güzel ifade etmelerinin yanı sıra duygu, düşünce ve isteklerini etkili bir şekilde dile getirmeleri açısından da son derece önemlidir (Boylu, Güney ve Özyalçın, 2017: 185). Günlük yaşamda önemli bir yere sahip olan yazma becerisi, hem ana dili hem de yabancı dil öğretiminde kazandırılması en zor beceri olarak bilinmektedir. Yazma becerisi, öğrenciler tarafından da zor bir beceri olarak algılanmaktadır. Bu önyargı ise bir dili öğrenmeye

¹Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Doç. Dr. Deniz MELANLIOĞLU danışmanlığında hazırlanan “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Yazılı Üretimlerine Yönelik Yanlış Çözümlemesi” isimli tezden üretilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışan öğrencide kaygıya sebep olmaktadır. Yazma becerisinin öğrenciler tarafından zor bir beceri olarak algılanmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri de yabancı öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin, öğrencilerinden yanlışsız bir metin üretmelerini istemeleridir. Bu durumda ister istemez öğrencilerin yazmaya karşı motivasyonlarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İstenilen başarıyı elde edememenin bir başka sebebi de yazma etkinliğinin kendisinden kaynaklanan bazı kuralları öğrencilerin yeterince yerine getirememeleri sayılabilir (Çakır, 2010: 166-167). Bu sebepler, öğrencinin yazma becerisini bir sorun haline getirmesine hatta bu sorunu daha da büyütmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yazma becerisinin kazandırılmasında pek çok sıkıntı yaşandığı ve bu sıkıntılarla ilgili birçok çalışma yapıldığı (Büyükkiz ve Hasırcı, 2013; Yılmaz ve Bircan, 2015; Bölükbaş, 2011) görülmektedir. Bu bağlamda Büyükkiz ve Hasırcı (2013) çalışmalarında B2 (Orta) düzeyinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı metinlerini “yanlış çözümlene yaklaşımına göre” değerlendirmişlerdir. Yabancı öğrencilerin yazım yanlışları; dil bilgisel, söz dizimsel, sözcük seçimi kaynaklı ve yazım-noktalamadan kaynaklı yanlışlar olarak gruplandırılmıştır. Çalışmada toplam 1282 yanlış tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yanlışların %31’i dil bilgisel, %9,9’u söz dizimsel, %44,46’sı yazım-noktalamadan ve %14,4’ü de sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlardır. Yılmaz ve Bircan (2015), çalışmalarında A2 düzeyinde Türkçe öğrenen 22 yabancı öğrencinin yazılı metinlerini “yanlış çözümlene yöntemine göre” değerlendirmişlerdir. Yabancı öğrencilerin yazılı metinlerinde yaptıkları yanlışlar; dil bilgisel, sözcük seçimi, söz dizimsel ve imla-noktalamadan kaynaklı yanlışlar olarak gruplandırılmıştır. Çalışmada toplam 1154 yanlış tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yanlışların %5,7’si sözcük seçiminden kaynaklı, %7,1’i söz dizimi kaynaklı, %22,09’u dil bilgisel ve %64,9’u ise imla ve noktalama kaynaklı yanlışlar olduğu belirlenmiştir. Bölükbaş (2011) ise çalışmasında Türkçe öğrenen 20 Arap öğrencinin yazılı metinlerini “yanlış çözümlene yaklaşımına göre” değerlendirmiştir. Değerlendirme sonucunda toplam 372 yanlış tespit edilmiştir. Bu tespit edilen yanlışların %16,39’unun dil bilgisi, %13,17’sinin söz dizimi, %15,59’unun sözcük seçimi ve %54,58’inin ise yazım ve noktalama kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaları değerlendirdiğimizde öğrencilerin daha çok yazım-noktalama kaynaklı yanlışlar yaptıkları görülmektedir. Brown (1994: 204)’a göre bu yanlışlar öğrenme sürecinin kaçınılmaz bir parçasıdır ve Corder (1967: 167), dil öğrenme sürecindeki yanlışların verdiği kanıtları şu şekilde ele almaktadır (Aktaran: Büyükkiz ve Hasırcı, 2013: 54):

1. Yanlışlar, gelişimin ne kadar gerçekleştiğine ilişkin bilgi verebilir.
2. Yanlışlar, ikinci dilin nasıl edinildiğine ilişkin kanıtlardır.
3. Öğrenme süreci boyunca öğrenci için hangi aşamaların gerektiği, yanlışlarla açığa çıkarılmaktadır.
4. Yanlışlar, öğrenme sürecini ilerletmek için dilsel araçların gözden geçirilmesini sağlar.

Yazılı üretimlerdeki yanlışlar, son dönemlerde yaygınlık kazanan sorun odaklı yaklaşımlardan biri olan yanlış çözümlenmeye göre tespit edilmektedir. Yanlış çözümlenmeleri; öğrencilerin dil öğrenim sürecinde yaptıkları yaygın yanlışları sistematik biçimde tanımlayarak öğretmene, ders kitabı yazarlarına yol gösterir. Bunun yanında, öğrencilerin öğrendikleri dile ilişkin varsayım ve genellemelerinin doğru olup olmadığı konusunda da onlara geribildirim sağlar (Çetinkaya, 2015:167). Yanlış çözümlenmeler sayesinde öğretmenler, öğrencilerin hangi konularda daha çok zorlandıklarını görürler ve zorlanılan konular üzerinde daha fazla durarak bundan sonra yapılacak olan hataların önüne geçmiş olurlar. Öğrenciler ise yaptıkları hataları görüp kendi ana dillerini ve öğrenmiş oldukları yabancı dili karşılaştırıp doğru olan kuralları öğrenmiş olurlar. Bu çalışmada da yabancı öğrencilerin yazılı üretimlerinde yaptıkları yanlışlar, yanlış çözümlene yaklaşımından hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde A1 düzeyinde öğrenim gören yabancı öğrencilerle sınırlıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı A1 (Temel) düzeyinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı üretimlerinde yaptıkları yanlışları “yanlış çözümlene yaklaşımına göre” değerlendirmektir.

Yöntem

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çalışmada kullanılan araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri analiz yöntemi hakkında bilgiler aşağıda verilmiştir.

Araştırma Modeli

Yabancı öğrencilerin yazılı üretimlerindeki yaptıkları yanlışları tespit etmek amacıyla tarama modelinde yapılan bu çalışma nitel yöntemle göre desenlenmiştir ve araştırma verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. “Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Gazi Üniversitesi TÖMER’de öğrenim gören A1 (Temel) düzeyindeki 10 erkek 10 kız olmak üzere toplam 20 yabancı öğrenci oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

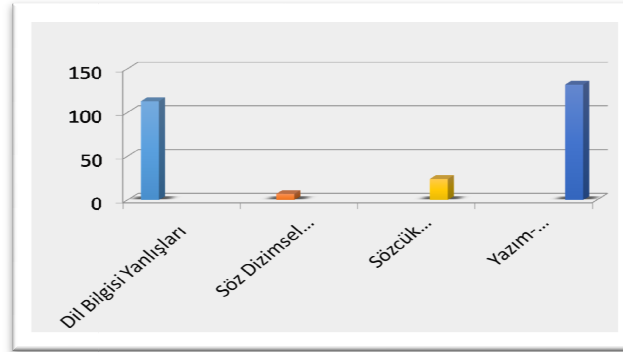
Çalışmadaki veriler Gazi Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi tarafından yapılan kur atlama sınavındaki yazma kısımlarından toplanmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Nitel desene sahip çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. “İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Araştırmanın verilerini oluşturan yazma kâğıtları önce okunmuş, kâğıtlardaki yanlışlar tespit edilmiş ve daha sonra yabancı öğrencilerin yazılı metinlerinde yaptıkları bu yanlışlar; dil bilgisel yanlışlar, söz dizimsel yanlışlar, yazım-noktalama yanlışları ve sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar şeklinde gruplara ayrılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Grafik 1. Yanlışların Sınıflandırılması

Grafik 1’e bakıldığında Gazi TÖMER’de A1 düzeyde Türkçe öğrenen 20 yabancı öğrencinin yazılı metinlerinde toplam 276 yanlış tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yanlışların 113’ü dil bilgisel, 7’si söz dizimsel, 132’si yazım-noktalamadan ve 24’ü ise sözcük seçimi kaynaklı yanlışlardır. Gazi TÖMER’de Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı metinlerindeki yanlışların dağılımı ise aşağıdaki Grafik 2’de verilmiştir.

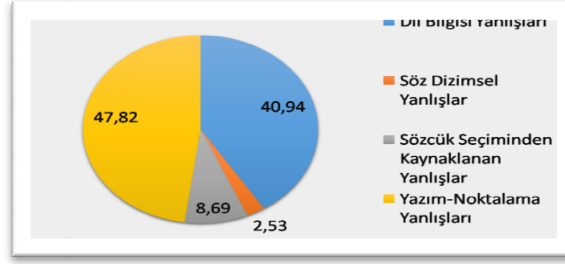
Grafik 2. Yanlışların Dağılım Oranları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Grafik 2’de görüldüğü gibi yapılan yanlışların %40,94’ü dil bilgisel, %2,53’ü söz dizimsel, %47,82’si yazım-noktalamadan ve %8,69’u sözcük seçimi kaynaklı yanlışlardır.

Dil Bilgisel Yanlışlarına İlişkin Bulgular

TÖMER’de öğrenim gören öğrenciler A1 düzeyinde oldukları için dil bilgisel yanlışlarının tespit edilmesinde ad durum eklerinin, çokluk eklerinin, kişi eklerinin, zaman eklerinin, iyelik eklerinin ve bazı ses olaylarının (ünsüz sertleşmesi, ünsüz yumuşaması, ünlü düşmesi gibi) uygun kullanımı dikkate alınmıştır. Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı metinlerinde yaptıkları dil bilgisel yanlışlarından örnekler aşağıda yer almaktadır:

kütüphane gidiyorum. (K1)

Saat üçte doğru yurda dönüyorum. (K1)

Sabahları evde saat dokuzda çıkıyorum. (E2)

ellerim ve üzüm yakıyorum. (E3)

Saat sekize on geçiyor evden çıkıyorum. (E3)

derse giriyorum, ve dikkatlice öğretmene dinliyorum. (K4)

okulda genellikle arkadaşım la oturuyorum. (E1)

Teneffüslerde arkadaşlarıyla sohbet ediyoruz. (K5)

Okuldan sonra saat üç beş geçe otobüsle yurduma dönüyorum. (E9)

sonra TÖMER’de gidiyorum. (E2)

Sonra yurtta saat beşe gidiyorum. (E2)

Saat sekizde yurduktan çıkıyorum. (K4)

On dakika bekleden sonra otobüs geliyor. (K4)

Yakın bir metro istasyon yürüyorum. (E4)

Yemekden sonra ders çalışıyorum. (E6)

Ders bittimedem sonra saat 4’te yurda dönüyorum. (K7)

benim arkadaşmla teneffüs yapıyoruz. (E1)

Saat 12.30 ta benim dersim betiyor ve öğle yemeden sonra benim dersim başlıyor. (E5)

Sonra ailem konuşuyorum. (K7)

Saat alıtıda eve dönüyörüm. (E3)

Öğrencilerin yazılı metinlerinde en çok özellikle ad durum eklerinden yönelme, ayrılma ve belirtme hâli eklerinin ve şimdiki zamanın kullanımında yanlışlar yaptıkları tespit edilmiştir.

Söz Dizimsel Yanlışlara İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin yazılı metinlerinde yer alan cümleler, Türkçenin söz dizimsel yapısı dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmenin sonucunda Türkçe öğrenen öğrencilerin cümlelerinde tespit edilen yanlışlardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

Teneffüslerde yürümeyi koridorda seviyorum. (K1)

Farçalıyorum. (K2)

Yorucu günden sonra bir dolandırıcı duş almak çok önemli stres atmak için. (K4)

Kahvaltı yemeden önce üzüm ve dişimi fırçalıyorum. (E6)

yemek akşam yeyorum. (K9)

Benim bir güntüm geçiyor. (K8)

Yukarıdaki örnek cümleler incelendiğinde söz dizimsel yanlışların çoğu öğelerin dizilişinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumda yabancı öğrencilerin, Türkçenin söz dizimsel yapısına fazla hâkim olmadıklarını söyleyebiliriz.

Sözcük Seçiminden Kaynaklanan Yanlışlara İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin yazılı metinlerindeki sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar tespit edilmiştir. Yapılan bu yanlışlardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

sonra evde dinleyorum. (E1)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

simitçi yiyorum. (E2)

Sonra saat on ikiye uyardım. (E2)

Hafta içi günleri Ben saat yedide uyanıyorum. (K3)

Gece geç uyuyorum, yakışıklı saat on ikide. (K3)

ellerim ve yüzüm yakıyorum. (E3)

saat sekizde kahavıltı yiyorum. (E3)

Kahveltiden önce düş yapıyorum. (K7)

Genellikle yurda saat dört'e kadar dönüyorum. (E8)

Kahvaltıdan sonra kiyafetlerimi takıyorum. (E6)

Yorucu günden sonra bir dolandırıcı duş almak çok önemli stres atmak için. (K4)

Derslerime saat dokuzda başlıyor , ve akşam saat üçte bitiyor. (K4)

Yukarıdaki örnek cümleler incelendiğinde sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışların nedeni öğrencilerin yanlış kavram geliştirdiklerinden dolayı olduğunu söylemek mümkündür.

Yazım-Noktalama Yanlışlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde ise yabancı öğrencilerin yazılı metinlerindeki yazım ve noktalama yanlışları tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına baktığımızda yapılan yanlışların büyük çoğunluğu yazım ve noktalama yanlışlarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Yapılan bu yanlışlardan örnek cümleler aşağıda yer almaktadır:

Genellikle okulda ders çalışıyorum. (K1)

nadern de televizyon izliyorum. (E10)

televizyonda dizleri izliyorum. (K1)

Genellikle tenefüslerde arkadaşım ile Türkçe konuşuyorum. (E4)

bazen kızım ile oyunuyorum. (K1)

kahavıltı yapıyorum. (E3)

nadiren tiatroya gidiyorum. (K1)

yirmi veya on beş dikika otubüse bekliyorum. (E6)

gece çoğu zaman saat onda uyuyorum. (K1)

Okulda türkçe öğreniyoruz. (E9)

Sonra Türkçe konusuyorum. (E2)

yemekhana gidiyorum. (E3)

Saat altıda eve dönüyörüm. (E3)

Çok yurgunum. (K10)

sonra motfağa gidiyorum. (E3)

buş alıyorum. (E3)

Ben her sabah saat 6.00'da unanıyorum. (K1)

bazen televizyon izliyorum. (E3)

Sonra lavaboya (tavulet) gidiyorum. (K1)

bir az dinleniyorum yada ailemle konuşuyorum. (E9)

sonra kahvat içiyorum. (K6)

saat on'de uyuyorum. (K6)

dişlerimi fıraçlıyorum. (E7)

ekmekle penıyr yiyorum. (E7)

Saat 8.15'e dorğu yurttan çıkıyorum. (E7)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ünverstiye gidiyorum. (E7)

muzik dinleyorum. (K7)

çünkü sınıf arkadaşlarım'la konuşuyorum. (K7)

Ben saat on birede uyuyorum. (K8)

Akşam da yemek yeyorum sonra kitap okuyorum. (E5)

Genellikle kahvaltımda sütlu kahve içiyorum , ve biraz çikolata yiyorum. (K4)

Sonra ben su veye çay içiyorum. (K1)

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada varılan bulgular değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- A1 düzeyinde Türkçe öğrenim gören yabancı öğrencilerin yazılı metinlerinde toplam 276 yanlış belirlenmiştir. Belirlenen bu yanlışların çoğunu %47,82'lik (132) oranla yazım-noktalama yanlışları oluşturmaktadır. Yazım ve noktalama, ana dili Türkçe olan öğrencilerin de göz ardı ettikleri ve hataya düştükleri bir konudur. Türkçede yazım ve noktalama önemli olduğu için yabancı öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin A1 düzeyde bu konu üzerinde çok durabilirler. Öğrencilere yazım ve noktalama konusunda çok fazla etkinlikler yaptırılabilir ve böylece yapılan yanlışlar azalabilir.
- Öğrencilerin yazılı metinlerinde yaptıkları dil bilgisel yanlışları %40,94'lük (113) oranla ikinci sırada bulunmaktadır. Bu konuda öğretmenler, yabancı öğrencilere dil bilgisi kurallarının sezdirildiği yazma etkinliklerine yer verebilirler.
- Öğrencilerin yazılı metinlerde yaptıkları sözcük seçiminden kaynaklanan yanlışlar ise %8,69'luk (24) bir oranla üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu konuda, öğrencilerin kelime hazinesini geliştirmeye yönelik etkinliklere yer verilebilir.
- Yanlışlarda en az kısmı %2,53'lik (7) oranla söz dizimsel kaynaklı yanlışlar oluşturmaktadır. Bu konuda öğrencilerin çok fazla sıkıntı yaşamadıklarını söylemek mümkündür. Bu konuda öğrencilerin zorluk yaşamamalarının sebebi genelde basit ve kısa cümleler kurmaları olduğunu söyleyebiliriz.
- Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazma konusunda çok fazla etkinlik yapabilmeleri için dersler dışında gidebilecekleri yazma kulüpleri oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

- Boylu, E., Güney, E. Z. ve Özyalçın, K. E. (2017). Yanlış çözümleme yaklaşımına Göre Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen B1 Seviyesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarının Değerlendirilmesi, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(3), 184-202.
- Bölükbaş, F. (2011). Arap öğrencilerin türkçe yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1357-1367.
- Büyükkiz, K. K. ve Hasırcı, S. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarının yanlış çözümleme yaklaşımına göre değerlendirilmesi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 51-62.
- Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur? *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 165-176.
- Çetinkaya, G.(2015). Yanlış çözümlemesi: yabancı dil olarak türkçe öğrenen b2 düzeyindeki öğrencilerin yazılı metinlerine ilişkin görünüm, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(1), 164-178.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2012), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, F. ve Bircan, D. (2015), türkçe öğretim merkezinde okuyan yabancı öğrencilerin yazılı kompozisyonlarının "yanlış çözümleme yöntemi"ne göre değerlendirilmesi, *International Journal of Language Academy*, 3(1), 113-126.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Pandemiye Yönelik Ülkesel Yaklaşımlar

Endam ÇELİK*

*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Lisans Öğrencisi

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019- nCov olarak adlandırdığı Covid -19 Virüsü, Aralık 2019'da Çin'in Wuhan(Wuhan) kentinden tüm Dünya'ya hızla yayılmış ve Mart 2020'den bu yana küresel bir salgın olarak, II.Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan en büyük kriz olarak gündemdeki yerini almıştır. Bu çalışmanın konusu, Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla ilan ettiği Pandemi sonrasında ülkesel düzeyde, Dünya'dan bazı örnekleri farklı yaklaşımlar çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla farklı siyasal sistemler de göz önüne alınarak İtalya, Güney Kore, İngiltere, ABD, İsveç ve Türkmenistan örnekleri incelenmek üzere seçilmiştir. Çalışmada farklı temalar altında (siyasal yapı, ekonomik yapı, sosyo-kültürel yapı) bu ülkelerin Pandemiye yönelik yaklaşımları, ulusal yayın organları çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, küresel bir salgın sonrasında yaşanan ülkesel krizlerde belirlenen temaların baskın etkisi olduğu, ancak ilerleyen süreçte, özellikle sosyal izolasyon konusunda, salgının küresel boyutuna uygun olarak yaklaşımların da küresel boyuta ulaştığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19; Karantina; Küresel kriz; Pandemi; Ülkesel kriz.

ABSTRACT

The Covid -19 Virus, which the World Health Organization called 2019-nCov, spread rapidly from Wuhan (Wuhan), China in December 2019 to the whole world and has become a global epidemic since March 2020 after World War II. It took its place on the agenda as the biggest crisis experienced. The subject of this study is to examine some examples from the world within the framework of different approaches at the national level after the Pandemic announced by the World Health Organization as of March 11, 2020. For this purpose, taking into account different political systems, the examples of Italy, South Korea, England, USA, Sweden and Turkmenistan were selected to be analyzed. In the study, the approaches of these countries towards the pandemic under different themes (political structure, economic structure, socio-cultural structure) were examined using the method of content analysis within the framework of national media organs. As a result of the study, it is observed that the themes determined in the national crises experienced after a global epidemic have a dominant effect, but in the following process, especially in social isolation, approaches have reached a global dimension in accordance with the global dimension of the epidemic.

Keywords: Covid-19; Quarantine; Global crisis; Pandemic; Territorial crisis.

Giriş

Covid-19 (Corona Virüs Disease 2019), kontrol altına alınamamış ve Çin'den sonra Pandemiye yol açarak başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Türk Kardiyoloji Derneği Araştırması, 2020:2). Vaka sayısının ve virüsten hayatını kaybedenlerin sayısının artmasıyla, Dünya Sağlık Örgütü Covid -19'u Pandemi ilan etmiş ve bu sebeple ülkelerin aldığı önlemler hızlanmıştır.

Başta Çin olmak üzere birçok ülke salgını yayılımını azaltmak için sosyal mesafe, izolasyon ya da karantina uygulamasını harekete geçirmiş, hatta bu uygulamalar zorunlu devlet politikası haline gelmiştir. Bu bağlamda hükümetler sağlık sistemini geliştirmek, ekonomik krizle karşılaşmamak, halkın motivasyonunu yüksek tutmak için kendi sosyo-kültürel ve toplumsal yapılarına göre tedbir almışlardır. Alınan bu tedbirler dijital uygulamalar ve dijital araçlarla yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Bu yoğun tedbirler özellikle toplumu bilgilendirme anlamında önem arz etmektedir. Ayrıca ülkelerin sağlık altyapısını kuvvetlendirmek ve vatandaşa yardımcı olmak için bütçe oluşturmaları da önemli bir konu olmuştur.

Bu makalede, Pandemi kavramı ve tarihi, Covid-19 virüsü ve bu virüse karşı 6 ülkenin aldığı tedbirler ve salgının seyrine bağlı olarak aldığı kararlar hakkında bir değerlendirme yapılacaktır. Ülkelerin virüse karşı takındığı tutum ve siyasi açıklamaları ulusal yayın organları aracılığıyla bu çalışmada incelenmiştir. Küresel dengelerin değişimi, izlenen politika süreci ve ülkelerin dönüşümü eleştirel bir bakışla değerlendirilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Pandemi Nedir?

Pandemi genel anlamıyla dünyada yaygın bir şekilde yayılan ve çok fazla sayıda insan tehdit eden bulaşıcı hastalıklara verilen addır. En basit tanımıyla Pandemi, bir hastalığın küresel salgınıdır. Sadece Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ-WHO) tarafından Pandemi ilan edilebilmektedir. DSÖ'nün açıklamasına göre, bir hastalığın Pandemi olması için belli başlı üç kriter taşıması gerekir:

- a)Yeni bir virüs olması,
- b)Tehlikeli bir hastalığa yol açması
- c)İnsandan insana hızlı ve kolay bir şekilde bulaşması ve artması (Dünya Sağlık Örgütü, 2020).

Bir hastalığın Pandemi ilan edilebilmesi için sadece yaygın olması yeterli değildir. Aynı zamanda bulaşıcı olması gerekmektedir. Örneğin kanser yaygın bir hastalık olmasına rağmen bulaşıcı değildir, bu sebeple pandemik hastalıklar arasında yer almamaktadır. Pandemiler ilk etapta salgın hastalık olarak sınıflandırılmaktadır; salgın hastalık olabilmesi için de belli bir bölgeye veya bölgelere hızla yayılması gerekmektedir. Buna 2014-2016 yılları arasında gerçekleşen Batı Afrika'daki Ebola Salgını örnek verilebilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Diğer bir örnek de ABD'de 2017'den beri yanlış bir ilacın kullanımı sonucunda oluşan ve çok sayıda ölüme yol açan Opioid Salgını'dır (ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı, 2019).

Pandemi'nin tarihine baktığımızda, 1347-1352 yılları arasında ortaya çıkan ve veba salgını olan "Kara Ölüm" dikkat çekmektedir. Asya'dan başlayarak Ortadoğu'ya ve oradan Avrupa'ya sıçrayan bu salgın, binlerce insanın ölümüne yol açmıştır (Karaimamoğlu, 2016:592). Ardından 19.yy'ın başlarında meydana gelen "Kolera Salgını" da binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Kolera Salgını yedinci aşamasında olup halen devam etmektedir (Yılmaz, 2017:32-51). Günümüzde halen devam eden ve Pandemi salgınlarının başında gelen "AIDS" (Acquired Immune Deficiency Syndrome) ise DSÖ'nün verilerine göre ilk kez 1976 yılında ortaya çıkmıştır ve 1981 yılından bu yana en az 36,9 milyon insanın bu virüsle yaşadığı bilinmektedir (Türkiye 2019 - 2024 Kontrol Programı HIV/AIDS, 2019). Bir diğer pandemi örneği ise "Domuz Gribi" denilen H1N1 küresel grip salgınıdır. Bu salgın ilk olarak Meksika'da tespit edilmiştir. Grip ABD başta olmak üzere, önce tüm bölgelere, daha sonra da dünyaya yayılmıştır. DSÖ yeni H1N1 grip virüsüne bağlı Pandemi'yi 11 Haziran 2009'da duyurmuştur (Sağlık Bakanlığı Pandemi Koordinasyon Birimi, 2009). 2020 yılı itibariyle, en yeni vaka Covid-19 salgınıdır ve bu salgın 11 Mart 2020'de DSÖ tarafından Pandemi ilan edilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020).

Mart 2020, Covid-19 Küresel Salgını

Covid-19 salgını, daha önce de insanlarda tanımlanmış bir hastalıktır. Sars- Corona (SARS-CoV), 2003 yılının Şubat ayında ilk kez Çin'de görülmüş ve epidemik salgınlar oluşturmuştur. Hızlı ve doğru tanı sayesinde tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi mümkün olmuştur (Yücel ve Görmez, 2019:32-37). Ancak hastalık ciddi risk taşıdığı için, 2019 sonlarında Çin'de tekrar görülmüş dünyanın geneline yayılmıştır.

Ülkeler küresel salgının yeni vakalarını hızlı bir şekilde teşhis etmek için gözetimi arttırmıştır. Salgının yayıldığı ülkeler, Uluslararası Sağlık Tüzüğü'ne (2005) uygun olarak hazırlanmaya teşvik edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), vakaları izlemek, örnekleri test etmek, hastaları tedavi etmek ve halkla iletişim kurmak gibi tüm ülkeler için rehberlik yayınlamıştır (Dünya Sağlık Örgütü,2020). Covid-19 için henüz aşı veya tedavi bulunamamıştır. Bilim insanları potansiyel tedavileri değerlendirip birçok klinik çalışmada bulunmaktadır. Şu ana kadar 3.118.642 onaylanmış vaka, 224.301 onaylanmış ölüm ve 215 vaka görülen ülke veya bölge DSÖ tarafından yayınlamıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). 21 Ocak 2020 itibariyle durum raporları DSÖ tarafından oluşturulmuştur. Dünya Sağlık Örgütü, 11 Mart 2020'de "Covid-19" virüsünü Pandemi ilan etmiştir.

Pandemi sebebiyle uluslararası toplantılar ve spor müsabakaları iptal edilmiştir. Salgının dünya ekonomisine verdiği zararın 2 trilyon ABD Doları olacağı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2020). DSÖ virüsle mücadele için uluslararası toplumdaki 675 milyon ABD Doları istemiştir. DSÖ başkanlığında Birleşmiş Milletler Kriz Yönetimi Ekibi kurulmuştur (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2020).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ülkesel Kriz Sürecinde Covid-19

Ülkeler pandemiye karşı kendi sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi sistemlerini göz önüne alarak birtakım önlemler almıştır. Bu ülkelerden İngiltere, Güney Kore, İtalya, ABD, Türkmenistan ve İsveç'in aldığı tedbirler, Covid-19 sonrası yapılan siyasi açıklamalar, tepkiler ve siyasi yaklaşıma ilişkin yorumlar ulusal yayın organları aracılığıyla bu çalışmada aktarılacaktır.

İngiltere

İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan oluşan, meşruti monarşi ve parlamenter demokrasi ile yönetilen bir ülkedir. Kraliçe II. Elizabeth devlet başkanlığını üstlenmektedir. Başbakan ise Temmuz 2019 yılından beri görevde olan Boris Johnson'dur. Nüfusa bakıldığında, 2018 verilerine göre 66,5 milyondur (Ticaret Bakanlığı, 2020). Ülkedeki yaşlanma sınırı giderek artmaktadır; bu sebeple erkekler için ortalama yaşam süresi 79.3, kadınlar için ise 82.9'dur (İngiltere Ulusal İstatistik Ofisi, 2020).

İngiltere'de de 30 Ocak itibariyle ilk vakalar görülmeye başlanmıştır. 2 Şubat'ta İngiltere genelinde Covid-19'a yönelik kamuoyu bilgilendirme kampanyası başlatılmıştır. Ardından Sağlık Bakanı Matt Hancock, 10 Şubat'ta kamu sağlığını korumak için yasal yetkileri güçlendirdiğini açıklamıştır (İngiltere Başbakanlığı Basın Ofisi, 2020). 17 Şubat'ta ise eğitim kurumları için rehberlik yayınlanmıştır. Hükümet 3 Mart tarihinde Covid-19 Eylem Planını harekete geçirmiştir (İngiltere Başbakanlığı, 2020). 12 Mart'ta da dört aşamalı virüsle eylem planı oluşturulmuştur;

- a) Kontrol altında tutma,
- b) Yayılmasını geciktirme,
- c) Virüsle ilgili araştırma,
- d) Etkiyi azaltma (İngiltere Başbakanlığı, 2020).

İlk etapta "sürü bağışıklığı" stratejisi uygulanmaya çalışılmış, toplumun yüzde 60'ına virüsün kontrollü bir şekilde yayılması amaçlanmış, ancak vaka sayısı ve ölümlerin artmasıyla bu stratejiden vazgeçilmiştir (National Geographic/ Bilim, 2020). Virüsten ilk ölüm 5 Mart tarihinde gerçekleşmiştir (İngiltere Başbakanlığı Basın Ofisi, 2020). Bir günde hızla artan ölüm sayısı sebebiyle hükümetin acil durum komitesi (cobra) toplanmıştır. İngiltere Hükümeti, Ulusal Sağlık Araştırmaları Enstitüsü (NIHR), Tıbbi Araştırma Konseyi (MRC) ve İngiltere Araştırma ve İnovasyon Konseyi (UKRI) gibi kurumlarla salgını koordine etmek için irtibat haline geçmiştir (İngiltere Başbakanlığı Basın Ofisi, 2020). Eğitim Bakanı Gavin Williamson 18 Mart itibariyle okulların kapanıp ara verileceğini duyurmuştur. Ulusal İstatistik Dairesi (ONS), 31 Mart'tan itibaren her Salı haftalık ölüm sayılarını yayınlamaktadır. Güncel vaka sayısı 78.991, ölüm sayısı ise 9875'tir (İngiltere Başbakanlık Rehberlik Ofisi, 2020). İngiltere için risk yüksek seviyelere çıkarılmıştır. Dünya genelinde virüsten etkilenen altıncı ülke olarak listede yerini almıştır (SETA, 2020).

Hükümet temsilcilerinin Pandemi hakkındaki yorumları çoğunluk tarafından tepki çekmiştir. Örneğin Başbakan Johnson 3 Mart'ta "Sürekli el sıkışıyorum. Geçen gece bir hastanedeydim, aslında birkaç korona virüs hastasıyla ve herkesle el sıkıştım, bilmekten memnun olacaksınız. El sıkışmaya devam ediyorum" diye açıklamada bulunmuştur (The Guardian, 2020). Tepki çeken bu açıklamadan sonra, ölümlerin artmasıyla birlikte halka evlerinde oturmasını ve mümkün olduğunca dışarı çıkmamaları gerektiğini söylemiştir (The Guardian, 2020). Johnson hükümetinin uyguladığı politikalar ve geç alınan tedbirler büyük eleştirilere sebep olmuştur. 7 Nisan tarihinde virüs testi pozitif çıkan Başbakan yoğun bakıma alınmıştır. Başbakanın yerine Dışişleri Bakanı Dominic Raab vekâlet etmiştir (BBC, 8 Nisan 2020). Ardından Kraliçe II. Elizabeth, 1991 yılından sonra ilk kez 5 Nisan 2020'de ulusa sesleniş konuşması yapmıştır (BBC, 5 Nisan 2020). Bu, II. Elizabeth'in beşinci konuşması olmuştur. Konuşma başta İngiliz halkı olmak üzere tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Covid-19'a yönelik çalışmalar Çin, ABD ve Türkiye gibi ülkelerde sürekli test edilmekte ve güncellenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, Küresel Sağlık Güvenliği Girişimi (GHSI), Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC) ve komşu ülkelerle birlikte pandemi tespit çalışmalarında aktif küresel oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güney Kore

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Güney Kore Cumhuriyeti, Başkanlık Sistemi ile yönetilen bir ülkedir. Devlet Başkanı Mart 2017'den beri Moon Jae-in, Başbakanı ise Mart 2017'den beri görevde olan Lee Nak-yan'dır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Nüfusu 51.778 (2018) olan Güney Kore Cumhuriyeti'nin yaş ortalaması 42.6'dır (HuffPost, 2020). En kalabalık şehri ise Seul'dur (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Ocak ayının sonundan bu yana Pandemi ile mücadele eden Güney Kore, hızlı tespit uygulamaları ile virüsü kontrol altına almayı başarmıştır. 26 Ocak 2020'de Başkan Moon Jae-in "Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri Direktörü ile Ulusal Merkezi Tıp Merkezi'ni cesaret vermeye çağırdım" şeklinde açıklamada bulunmuştur (HuffPost, 2020). 20 Şubat'tan itibaren salgının artmasıyla, hükümet test sayısını arttırmış ve günlük vaka sayısı 200'ün altına düşürülmüştür. Ayrıca vaka sayılarının artması, parlamento ve mahkemelerin de kapanmasına sebep olmuştur. Dünya genelinde virüsten etkilenen 21.ülke olarak yerini alan Güney Kore, SARS ve MERS gibi hastalıklarla daha önce mücadele ettiği için deneyim sahibi olmuştur. Laboratuvar Tıp Vakfı Başkanı Profesör Gye Cheol Kwon "Yeni enfeksiyon riskini ve etkileri 2015 yılında Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) deneyiminden öğrendik" demiştir ve ardından şunları eklemiştir: "Doğru testler ve izolasyon ile erken hasta tespiti ölüm oranını düşürebilir ve virüsün yayılmasını önleyebilir." (BBC, 2020). Bu deneyimin ana hatlarını enfekte olmuş kişilerin tespiti ve izolasyon oluşturmaktadır.

Güney Kore'de virüsün yayılmasının temel sebebi Shincheonji Jesus Kilisesi olarak görülmüştür. Virüsün bitmesi amacıyla ayin yapılmış ve bu sırada tek bir sprey ile ayine katılanların ağızına tuzlu su sıkılmıştır. Kilisedekilere yapılan test sırasında 31.kişi testten kaçmış ve kaçtığı için virüsü taşıyıp yaklaşık beş bin kişiye bulaştırmıştır (SETA, 2020). Daha sonra kilisede bulunan herkes ayırım gözetilmeksizin karantinaya alınmıştır. Daegu şehri virüsün en fazla tespit edildiği şehir olmuştur (Güney Kore Sağlık ve Refah Bakanlığı, 2020) Ülkede kamu kurumları mobilize edilmiş ve test kitleriyle salgın hemen tespit edilmiştir. Güney Kore'de salgınla mücadelede başarılı olunmasının temel sebebi ise, virüsün başından itibaren hükümet tarafından ciddiye alınmasıdır. 316 bin kişiye test uygulanmış ve pozitif çıkan kişiler hemen karantinaya alınmıştır (SETA, 2020). Güney Kore, Covid-19'u test etmek için 96 kamu ve özel laboratuvar ağı oluşturmuştur (BBC, 2020). 6 Mart'ta okullar bir sonraki emre kadar kapatılmış ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Başkan Moon Jae-in halka "Güçlü Sosyal Mesafe" çağrısında bulunmuştur (Huffpost, 2020). Güney Kore terapötik ve aşıların geliştirilmesinde lider olmayı hedeflemektedir. Ülke, Trump'ın isteği üzerine ABD'ye 600.000 Covid-19 tespit kiti ihraç etmiştir (Huffpost, 2020).

Güney Kore bir ilke imza atarak Pandemi'ye karşı sıra dışı bir yöntem geliştirmiştir. Hükümet, ülkedeki herkese bir GPS çipi takarak enfekte olmuş insanların nerede olduğunu ve neler yaptığını internetten canlı yayınla takip etmiştir. Haritada hiç kimsenin ismi yer almamakta ve hastaların Covid-19 teşhisi konduğu tarihi, kişinin uyruğu, yaşı, cinsiyeti ve ziyaret ettikleri yerleri göstermek için görevli kamu kurumlarından veri toplanmaktadır (EY Türkiye Kamu Sektörü Danışmanlık Hizmetleri, 2020)4. Hükümet izleme, takip ve uyarı sistemi ile virüsün enfekte olmadığı kişilere uyarı mesajı göndermektedir. Güney Kore'den sonra Çin, Singapur ve Hong Kong gibi birçok ülke bu uygulamayı kullanmıştır.

İtalya

İtalya, parlamenter demokrasi ile yönetilen bir cumhuriyettir. Nüfusu yaklaşık 60.360.000 (IMF tahmini, 2019), erkeklerde yaş ortalaması 48,5 kadınlarda ise 51,5'tir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Şubat 2015'ten beri Sergio Mattarella Cumhurbaşkanlığı görevini, Mayıs 2018'den beri Giuseppe Conte de Başbakanlık görevini yerine getirmektedir.

İtalya 12 Mart 2020 itibarıyla virüse en çok maruz kalan ülke olmuştur (SETA, 2020). 23 Ocak'ta Çin'den İtalya'ya giden iki turistten ve 6 Şubat'ta Çin'den İtalya'ya dönen bir İtalyan vatandaşından virüsün yayıldığı bilinmektedir. 22 Şubat'ta ilk ölümler gerçekleşmiştir. 22 Şubat'tan bu yana vaka ve ölüm sayılarındaki artış, dünya çapında İtalya'nın dikkat çekmesine sebep olmuştur (SETA, 2020). 14 Nisan 2020 itibarıyla vaka sayısı 104.291'e, ölüm sayısı ise 21.067'ye ulaşmıştır (İtalya Sağlık Bakanlığı, 2020). Salgının bu kadar yayılmasının temel sebepleri ülkedeki yaşlı nüfusunun fazla olması, hükümetin ilk zamanlarda virüsü ciddiye almaması ve sağlık sistemindeki aksaklıklar olarak gösterilmektedir. Virüs ilk kez Lombardiya ve Veneto bölgelerinde saptanmıştır. Bu bölgelerin Çin ile sıkı ticari ilişkiler içinde olması virüsün yayılma hızını arttırmıştır. Pandemi sebebiyle İtalya'da hayat

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sekteye uğramıştır. 22 Mart itibarıyla Giuseppe Conte pazartesi günü yürürlüğe giren ve ülke çapındaki tüm zorunlu olmayan üretimi sona erdiren yeni bir kararname imzalamıştır (Ansa, 2020). Temel ihtiyaçların karşılandığı işletmeler hariç her yer kapatılmıştır. Ölümün artmasıyla alınan tedbirler katılmıştır. Hükümet İtalya'yı "kırmızı bölge" ve "sarı bölge" olarak ikiye ayırmıştır. 11 kent kırmızı bölge ilan edilmiş ve bu kentlere giriş ve çıkış yasağı getirilmiştir. Sarı bölge ise enfeksiyonun az olduğu bölgeler olarak kayıt altına alınmıştır. Hükümet bu bölgelerdeki tüm etkinlikleri bir sonraki emre kadar iptal etmiştir (Lastampa, 2020) Bu bağlamda "ulusal karantina" uygulamasını uygulayan ilk ülke İtalya olmuştur. Hükümet seyahat kısıtlaması ve halka açık toplantı yapma yasağı da getirmiştir. Okullar ve üniversiteler kapatılmıştır. Faaliyet gösteren sanayi şirketleri için katı güvenlik önlemleri alınmıştır (IMF, 2020).

Yöneticilerin Pandemi hakkındaki açıklamaları da dikkat çekmiştir. Lombardiya Bölge Başkanı Attilio Fontana kamu ve özel hastanelerdeki sağlık sistemlerinin eksikliklerinin giderilmesinin pahalıya mal olduğunu açıklamıştır (La Repubblica, 2020). İtalya Başbakanı Conte ise Paskalya Bayramı'nın ülkede kutlanamayacağını dile getirmiş ve şu açıklamalarda bulunmuştur: "Herkes mutlu paskalyalar. Birlikte başaracağız. Önemli olan şeyleri kaybetmemek için bugün vazgeç!" (Ansa, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), çoğulcu demokrasiye dayalı başkanlık sistemiyle yönetilen federal bir cumhuriyettir. Kasım 2016'dan beri Donald J. Trump başkanlık görevini yerine getirmektedir. ABD'nin nüfusu yaklaşık 329.272.000 (IMF, 2019 tahmini)'dur, 2050 yılında 400 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Ortalama yaş süresi kadınlarda 77,1 erkeklerde ise 81,9 yıldır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

ABD'de Covid-19'a yönelik ilk vaka 22 Ocak 2020'de görülmüş, Mart 2020'den bu yana da hızla yayılmıştır. 12 Mart 2020 itibarıyla Pandeminin küresel dağılımına bakıldığında ABD birinci sırada yer almaktadır (SETA, 2020). Virüs ABD'nin hemen hemen her eyaletine girmiş ve ülkesel bir kriz haline gelmiştir. Ülke genelinde spor müsabakaları iptal edilmiş ve eğitime bir süre ara verilmiştir. 29 Şubat'ta Washington'da Covid-19 sebebiyle ilk ölüm gerçekleşmiştir. 16 Mart itibarıyla "Yayılmayı Yavaşlatmak için 30 Gün" programını harekete geçiren hükümet, programı sosyal izolasyon seyahat kısıtlamaları ve karantina uygulamaları etrafında planlamıştır (Beyaz Saray, 2020). Topluluk Tabanlı Test Siteleri (CBTS) kurulmuş ve 9 Nisan itibarıyla Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı'nda Sivil Haklar Ofisi Direktörü olan Roger Severino, mobil test sitelerinin büyümesi için olağanüstü çaba gösterdiklerini açıklamıştır. 18 Nisan 2020 itibarıyla vaka sayısı 694.296, virüsten ölenlerin sayısı ise 31.456'ya ulaşmıştır (John Hopkins Üniversitesi, 2020).

Virüsün en çok yayıldığı yer New York olarak görülmüştür. Burada vaka sayısı 230.597, ölüm sayısı da 17.131 olarak tespit edilmiştir (John Hopkins Üniversitesi, 2020). ABD'deki yüksek vaka ve ölüm sayılarının sebebi, hükümetin Pandemi hakkında sergilediği tavır, testlere sınırlı erişim ve hastane kaynaklarının yetersiz olmasıdır. Testlere sınırlı erişim, vaka sayısını gerçekte olduğundan daha az göstermektedir (CNN, 2020). Hastalık ve Kontrol Önleme Merkezleri (CDC), sağlık alanındaki kısıtlı imkanlar yüzünden vaka sayılarının arttığına vurgu yapmışlardır. Uzmanlar ABD'nin test yapmakta yetersiz olduğu konusunda hemfikir olmuştur. Başkan Trump Beyaz Saray'da gerçekleştirilen basın brifinginde uzmanların duyduğu endişelerin "yanlış ve yanıltıcı" olduğunu iddia etmiş, "ABD, dünyanın herhangi bir ülkesinden daha sağlam, gelişmiş ve doğru test sistemine sahiptir" şeklinde açıklamada bulunarak uzmanlara tepki göstermiştir (New York Times, 2020). Ölen vatandaşların çoğunun Afro- Amerikalılar olması ABD'de ırksal söylemlere sebep olmuştur. CNN'in haberine göre (2020), ABD'de Pandemi sebebiyle ölen insanların %70'i Afro-Amerikan'lardır.

Hükümetin pandemi hakkındaki söylemleri vatandaşın ve uzmanların tepkisini çekmiştir. CNBC'nin haberine göre (2020), Donald Trump 22 Ocaktaki röportajında virüs için, "Tamamen kontrolümüz altında" diyerek halka moral vermiştir. 30 Ocak'ta, DSÖ'nün virüsü küresel acil durum ilan etmesinden birkaç saat sonra, "Bizim için çok iyi bir son. Sizi temin ederim" şeklinde açıklama yaparak vatandaşlarına, onları iyi bir son beklediğini yazarak virüs hakkında güvence vermeye çalışmıştır (Politico, 2020). Ardından Nisan'da havanın ısınmasıyla virüsün yayılma hızının azalacağını iddia etmiştir. 15 Nisan'da ABD tarihinde ilk kez yardım için gönderilecek olan çeklerin sol köşesinde başkan Trump'ın resminin bastırılacağı duyurulmuştur (Washington Post, 2020). 16

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Nisan'da ABD'de vaka ve ölüm sayıları hızla artarken, Trump bir basın brifingi gerçekleştirmiş ve verilerin artışına rağmen "ABD, neredeyse tüm ülkelerden önemli ölçüde düşük bir ölüm oranı yakaladı" diyerek çelişkili ifadelerde bulunmuştur. Yanlış tahminler ve beyanlar, hükümetin eleştirilmesine yol açmıştır. 17 Nisan itibariyle hükümet üç aşamalı "Amerika'yı Yeniden Açma" kılavuzunu yayınlamıştır. Birinci aşama sosyal mesafe kurallarını ve kimleri kapsadığı, ikinci aşamada kurum ve kuruluşların (okullar, işyerleri, restoran, bar vs.) tekrar açılacağı, üçüncü aşamada ise orta kalabalık olmak şartıyla hastane ziyaretlerinin, restoran ve benzeri işletmelere girilebileceğinin izinleri açıklanmaktadır (Beyaz Saray, 2020). Uzmanlar bu kararı desteklememiş ve kararın vatandaşlar için doğru bir yol olmadığını belirtmişlerdir.

Türkmenistan

Türkmenistan, Cumhurbaşkanlığı sistemiyle yönetilen bir devlettir, yetki Cumhurbaşkanı etrafında toplanmaktadır. Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhammedov'dur. Nüfusu 5,8 milyon ve ortalama yaşam süresi 67,8'dir (Dünya Bankası, 2018). Türkmenistan, sıkı kontrollerle yönetilen bir devlettir.

Pandemi sebebiyle dünya genelinde vaka ve ölüm sayıları artarken, Türkmenistan'da hiç vaka kaydedilmemesi insanlarda şaşkınlık yaratmıştır. Ülkeler spor müsabakalarını ve diğer etkinlikleri iptal ederken, Türkmenistan'da 7 Nisan'da bisiklet turu düzenlenmiştir (Türkmenistan Büyükelçiliği, 2020). Türkmenistan, pandemiye yönelik diğer ülkelere kıyasla daha farklı şekilde bir önlem almıştır. Ülkede "koronavirüs" kelimesi yasaklanmış, yerine "akut solunum yolu enfeksiyonu" ibaresi kullanılmıştır. Türkmen yetkililer salgın hakkında bilginin yayılmasını caydırmak amacıyla "koronavirüs" kelimesini kullanmaktan kaçınmışlardır (RSF, 2020). Paris merkezli Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RSF)'nin haberine göre (2020), ülkedeki sağlık bilgi broşürleri kaldırılmıştır. Özgürlük, yolsuzluk, yönetim vb. konularla gündeme gelen Türkmenistan, halkına sansürlenmiş internet kullanma hakkı tanımaktadır. Bu bağlamda Türkmen vatandaşlar bilgi ve iletişim özgürlüğünden yoksun bırakılmaktadır. Aşgabat'ta Radyo Liberty muhabirleri, yüz maskeleri takan veya halkla açık bir şekilde Pandemi hakkında konuşan insanların da tutuklandıklarını bildirmişlerdir. Bu ve buna benzer çalışmalar, "risk grubunda bulunan vatandaşların hayatını tehlikeye atmakta ve Cumhurbaşkanı'nın otoritesini güçlendirmektedir" şeklinde eleştirilere sebep olmuştur (NPR News, 2020). Cumhurbaşkanı'nın aldığı diğer bir ilginç yöntem ise "harmala" adı verilen bir tür tütsü bitkisini tedbir amaçlı kullandırmasıdır. Bu bitki halk arasında "üzerlik" veya "nazar otu" diye de bilinmektedir (Kırıcı vd., 2011: 1).

2019 yılında yayımlanan Dünya Basını Özgürlük Endeksi'nde son sırada yer alan Türkmenistan'ın dışı kapalı bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Hükümet yerel medyanın tamamına hâkim durumdadır. Bu sebeple hükümet, "insan hakları ihlali" ve "aşırılık" gerekçesiyle sürekli eleştirilmektedir.

İsveç

İsveç krallıkla yönetilen anayasal bir monarşi ülkesidir. Kral XVI. Carl Gustaf'ın rolü simgeseldir. Başbakan Ekim 2014 tarihinden itibaren Stefan Löfven'dir (Ticaret Bakanlığı, 2020). Nüfusu 10.230.000'dir (IMF, 2018). Ülke nüfusunun %20,3'ü 65 yaş üstündedir. Genç nüfus artış oranı azalma göstermektedir.

Pandemi konusunda kendini "sürü bağışıklığı" yöntemiyle gösteren İsveç, ilk ve orta dereceli okulların yanı sıra kafe ve restoranlar da dahil olmak üzere birçok işletmeyi açık tutmuştur (Euronews, 2020). Vakalar kayda geçmeden önce İsveç Halk Sağlığı Kurumu, İsveç'in er yada geç bu olaydan etkileneneğini duyurarak halkın temkinli olması uyarısında bulunmuştur. Ardından ilk vaka 24 Ocak'ta görülmüştür (Ma Bra, 2020). İsveç Halk Sağlığı Ajansı Müdürü Johan Carlson, "İsveç'te sürü bağışıklığı gerçekleştiği durumda, virüsle kesinlikle başa çıkacağız" şeklinde açıklama yapmıştır (İsveç Halk Sağlığı Kurumu, 2020). Ocak itibariyle virüs kontrollü ve korumalı bir şekilde yayılmaya çalışılmıştır. Hükümet, korunmayan ülkeler ve bölgelerde virüsün yayılmasını önlemek için BM'ye 100 milyon SEK yardım sağlamıştır (Di, 2020). 22 Nisan itibariyle İsveç Pandemiyle mücadelede 21.sırada yer almaktadır. Vaka sayısı 14.385, ölüm sayısı ise 1.540'a ulaşmıştır, ayrıca virüsten en çok etkilenen şehirler Norway ve Stockholm olarak belirlenmiştir (John Hopkins Üniversitesi, 2020).

30 Mart'ta Halk Sağlığı Kurumu, "Covid-19 Tanısı için Ulusal Stratejiler" başlığı altında birtakım önlemler ve uygulamalar yayınlamıştır. Başlıca stratejiler "genişletilmiş örnekleme ve laboratuvar analizi, sağlık, bakım ve kurumsal barınma alanlarında kapasite sağlamak, toplumdaki enfeksiyon

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yayılımını incelemek, risk yönetimi ve 19 bölgede klinik mikrobiyolojik laboratuvar kurmak” şeklindedir (İsveç Halk Sağlığı Kurumu, 2020). Başbakan Stefan Löfven 8 Nisan’da verdiği bir demeçte, vatandaşları “yetişkin” olarak davranmaya ve “panik ya da söylenti” oluşturmamaya çağırmıştır (Euronews, 2020). Daha sonra hükümet, Schengen bölgesi dışındaki ülkelerden İsveç’e giriş yasağını 15 Mayıs’a kadar uzatmıştır. Bu kararı Başbakan Stefan Löfven, İçişleri Bakanı Mikael Damberg ve Sınır Polisi Başkanı Patrik Engström ile düzenlediği basın toplantısında duyurmuştur (Bohuslänningen, 2020). Kısıtlamaların amacı İsveç’te daha fazla yayılmayı önlemek ve risk grubundaki insanları korumaktır. Bu kısıtlamalara rağmen insanların bir araya gelmesini engelleyecek sistem mevcut değildir. Hükümetin aldığı yayılma politikası sebebiyle özellikle son haftalarda ölüm sayıları artmış, İsveç virüsten en kötü etkilenen İskandinav ülkeleri arasında yer almıştır.

Yöntem

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, içerik analizi yöntemi, akademik araştırmalarda en çok tercih edilen model haline gelmiştir. Bu yöntem hemen hemen tüm toplum bilimsel alanlarda kullanılmaktadır. Basit bir tanımla içerik analizi, medya metinlerini sistemli bir biçimde çözümlemeye kullanılan modellerden biridir (Çomu ve Halaiqa, 2014: 42). Başka bir tanımda ise “içerik analizi iletişim içeriğinin kantitatif, sistematik ve nesnel bir araştırma tekniği” olarak tanımlanmaktadır (Berelson 1952, Akt. Çomu ve Halaiqa, 2014: 43). İnsanın ürettiği herhangi bir şey, bu yöntem için potansiyel bir materyal özelliği taşımaktadır.

İçerik analizinin amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaştırmaktır. Betimsel analizde özetlenen tüm veriler, içerik analizinde daha geniş bir işlemde geçmekte ve betimsel analizle fark edilmeyen kavram ve ilişkiler bu yöntemle keşfedilmektedir. Bunun sonucunda, içerik analizi yöntemiyle veriler tanımlanmakta ve bu verilerin içinde saklı olan kavramlar da ortaya çıkarılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 227). İçerik analizinin temel özellikleri arasında “açık içeriğin çözümlenmesi”, “sistemli bir şekilde yapılan araştırma tekniği”, “nicel betimleme” ve “nesnellik” gösterilmektedir (Geray 2011, Akt. Çomu ve Halaiqa, 2014: 43). Krippendorf (1989), içerik analizini iletişim disiplini içinde sistematik bir yöntem olarak tanımlamış, içerik analizinin tanımlamasına ilişkin üç yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre birinci yaklaşım, araştırmacının metnin özündeki içeriği hedef almasıdır. İkinci yaklaşım, araştırmacının metnin kaynağının bir özelliğini kullanmasıdır. Üçüncü yaklaşım ise, araştırmacının belirli bir bağlamla ilişkili bir metni analizi sürecinde ortaya çıkan içeriği baz alan tanımlamalar yapmasıdır. Bunun amacı, metnin bağlamsal özellikleri ele almaya ve niteliği önemsemeye yöneliktir (Akt. Yıldırım, 2015: 119).

Bu çalışmada kavramsal çerçevede örnek olarak incelenen ülkelerin ulusal yayın organlarında, Covid-19 ile ilgili yapılan haberlerin rastlantısal olarak seçilerek, içerik analizi yöntemiyle incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Tablo.1. Covid-19 Haberlerine Yönelik Ulusal Haberler

Ülke	Online Haber Kaynağı	Haber Başlığı
İngiltere	BBC	“Covid-19: Kraliçe İngiltere’ye ‘Mücadelede başaracağız’ diyor”
İtalya	Ansa	“Covid-19: Yeni tedbirlerle kararnamenin taslağı”
ABD	The New York Times	“Resmi sayılar ABD’deki Covid-19 bilançosunu olduğundan az gösterdi”
Güney Kore	KBS World	“Moon her işi Covid-19 salgınından koruyacağına söz veriyor”
Türkmenistan	RSF	“Türkmenistan’daki Covid-19 sınırları aştı”
İsveç	Bohuslänningen	“İsveç’in Covid-19 stratejisi DSÖ tarafından ödüllü”

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo.2. İçerik Analizi Kategori ve Kodları

Kategori	Kodlar
Karantina	Yasak, engel, kısıtlama
Kriz	Tedbir, bilanço, hükümet
Virüs	Yayılım, mücadele, strateji

İngiltere: “Covid-19: Kraliçe İngiltere’ye ‘Mücadelede başaracağız’ diyor” (BBC, 2020)

İngiltere örneği için seçilen BBC İngiltere’nin devlet yayın organı olarak faaliyetlerini sürdüren ve güvenilir bir kaynak olarak nitelendirilen, Dünya’da 40’den fazla dilde yayın yapan bir medya kuruluşudur (BBC, 2020).

İngiliz medyasına bakıldığında *virüs* kategorisi altında, incelenmek üzere seçilen haber metninde *yayılım*, *mücadele* ve *strateji* kodlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle Kraliçe II. Elizabeth’in halka yaptığı konuşma, virüsle mücadele konusunda cesaret verici olmuştur. İngiltere, gelenekçi bir ülkedir ve Kraliçe’nin halk üzerinde siyaset üstü bir görevi vardır. Bu bağlamda Kraliçe’ye duyulan saygı, onun sözlerine itimat edilmesini sağlamıştır. Diğer bir kod olan *yayılım* kelimesi, ülkede vakaların artmasıyla paralel olarak kullanılmıştır. Ardından Başbakan Boris Johnson’un izlediği virüsle ilgili stratejileri, onun eleştirilmesine sebep olmuş, vaka sayılarının artmasıyla da izlediği stratejiler sürekli değişmiştir. Değişen bu stratejik planlar da haber başlıklarında ve metinlerde sıkça kullanılmıştır. Burada içerik analizi bağlamında ülkede stratejik açıdan virüsün yayılımı konusunda bir kriz ortamının yaşandığı, bunun haber metni vasıtasıyla da yansıtıldığı yorumunu yapmaktır mümkündür.

İtalya: “Covid-19: Yeni tedbirlerle kararnamenin taslağı” (Ansa, 2020)

İtalya için seçilen Ansa, 1945’den beri dünyadaki tüm bilgileri toplayan, dağıtan ve sunan ilk İtalyan bilgi ajanslarından biridir. Ajansın değerleri hem İtalyanlar hem de Dünya platformunda her zaman lider olarak onaylanmıştır (Ansa, 2020).

Karantina kategorisi altındaki *yasak*, *engel* ve *kısıtlama* kodları, İtalyan medyasında sıkça kullanılmıştır. Pandemi sebebiyle ölüm oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri olan İtalya’da bu kodların sık kullanılmasının sebebi, vakaların artışıyla birlikte hükümetin uyguladığı sokağa çıkma yasağı ve karantina politikasıdır. Ülkenin sağlık sisteminin zayıf olduğu ve kısıtlamalarda geç kalındığı şeklindeki yorumlar, hükümetin sert bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Ülke karantina günlerinde söylediği şarkılarla gündeme gelmiştir. Bunlardan biri “Bella Ciao” şarkısıdır. Bu şarkı Mussolini dönemindeki anti-faşist partizanların marşı haline gelmiştir. Halk karantina sürecinde birbirlerini şarkılarla motive etmiştir. Kısaca bu kodların haber metinlerinde yoğun geçmesinin sebebi, İtalya’nın ilk etapta virüsü engelleyici bir çalışmasının olmaması ve virüsün ülkesel krize neden olmasıyla yasakların ve kısıtlamaların katı bir şekilde uygulanmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri: “Resmi sayılar ABD’deki Covid-19 bilançosunu olduğundan az gösterdi” (The New York Times, 2020)

ABD örneği için seçilen The New York Times, 1851’den bu yana görevini yerine getiren köklü bir şirkettir. Merkezi New York olan bu şirket, Dünya çapında en çok Pulitzer Ödülü alan çalışanlara sahiptir (The New York Times, 2020).

ABD’de *kriz* kategorisi altındaki *tedbir*, *bilanço* ve *hükümet* kodları sıkça kullanılmaktadır. Covid-19 vaka ve ölüm oranlarında birinci sırada yer alan ülke, her geçen gün bilançosunu arttırarak dünya basınında da kendinden fazlaca bahsettirmiştir. Özellikle Başkan Trump’ın virüs yorumları haber başlıklarında yoğun bir şekilde görülmektedir. Sonbaharda yapılacak olan başkanlık seçimleri nedeniyle Trump, artan bilançoları reddederek, halka karşı “tedbirli hükümet” imajını korumaya

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışmış, raporların açıklanmasıyla da “anti-bilimsel düşünceli” olarak yorumlanmıştır. ABD’de Demokrat Parti’nin başkan adayı olması beklenen Joe Biden Trump’ı, “virüsle mücadelede başarısız olması” sebebiyle eleştirmiştir (NBC News, 2020). Hükümetin almakta geç kaldığı tedbirler de bir başka tartışma konusu olmuştur. Tedbirler konusunda rahat davranılması sonucu, virüs ülkesel kriz olarak gelişme göstermiştir. Özetle, *tedbir*, *bilanço* ve *hükümet* kodları haberlerde siyasi ve ekonomik nedenlerle kullanılmıştır.

Güney Kore: “Moon her işi Covid-19 salgınından koruyacağına söz veriyor” (KBS World Radio, 2020)

KBS World Radio, 11 dilde yayın yapan ve Kore’nin siyaseti, ekonomisi, geleneği, kültürü ve güncel konuları hakkında doğru haber sunarak küreselleşme yolunda ilerleyen bir Güney Kore kuruluşudur (KBS World Radio, 2018).

Güney Kore’nin haber başlıklarında genel olarak kriz kategorisi altındaki *tedbir*, *bilanço* ve *hükümet* kodları dikkat çekmektedir. Güney Kore hükümeti, daha vakalar görülmeden aldığı tedbirlerle dünya basınında adından sıkça söz ettirmiştir. Covid-19 bilançosu en hafif görülen ülkelerden biridir. Hükümetin pandemi planları (fazla test sayıları, mobil uygulama vb.) birçok ülkeye örnek olmuş ve vatandaşlar bu planlar doğrultusunda bilinçlenmiştir. Bu sebeple Güney Kore halkı, ulusal birlik bilinciyle virüse karşı her zaman tedbirli olmuştur. Böylece Güney Kore’de ülkesel bir kriz yaşanmamıştır. Bu bağlamda hükümetin doğru zamanda aldığı kararlar ve uyguladığı tedbirler, krizden en az şekilde etkilenilmesinde yarar sağlamış, *tedbir*, *bilanço* ve *hükümet* kodları Güney Kore haberlerinde fazlaca yerini almıştır.

Türkmenistan: “Türkmenistan’daki Covid-19 sınırları aştı” (RSF, 2020)

Güney Fransız şehri Montpellier’de 1985’te dört gazeteci tarafından kurulan RSF, şu anda bilgi özgürlüğünün savunulması ve geliştirilmesinde dünyanın önde gelen STK’larından biridir. Brüksel, Washington, Berlin, Tunus, Rio de Janeiro ve Stockholm dahil olmak üzere on şehirde bulunan bürolara ve 130 ülkedeki muhabir ağına sahiptir (RSF, 2020).

Türkmenistan, diğer ülkelerden farklı olarak, virüsle alakalı haberlere sahip olmayan tek ülkedir. Ülkede basın ve ifade özgürlüğünün, toplumun rolünün ve siyasi partilerin kısıtlı olması, diğer ülkeler için bilgi paylaşımını zorlaştırmıştır. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF)’in haberlerine bakıldığında, *virüs* kategorisi altındaki *yayılım*, *mücadele* ve *strateji* kavramlarının daha çok kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Ancak buradaki kullanımlar Türkmenistan’ın virüsün yayılımına karşı hiçbir şekilde mücadele etmediğine yöneliktir. Ülkede “koronavirüs” kelimesi yasaklanmış, hatta maske takan vatandaşlara ceza bile verilmiştir. İzlenen bu strateji, halkın sağlığını tehlikeye atmıştır. Cumhurbaşkanı’nın stratejileri “hem ülkenin hem de kendinin itibarının korunmasına yönelik çalışmalar” şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Türkmenistan yönetiminde vatanın korunması, kolektivizm ve itaat en önemli esaslardır (Kuru, 2002: 78). Özetle, Türkmenistan’daki siyasi ve toplumsal faktörler *yayılım*, *mücadele* ve *strateji* kodlarının haber başlıklarında farklı bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur.

İsveç: “İsveç’in Covid-19 stratejisi DSÖ tarafından övüldü” (Bohuslänningen, 2020)

Bohuslänningen, İsveç’in yerel bir gazete kuruluşudur. Kuruluş hem ulusal hem de uluslararası haberleri toplayıp sunmaktadır (Bohuslänningen, 2020).

İsveç, karantınayı reddeden bir ülke olarak dikkat çekmiş, bu sebeple yapılan haberlerde *karantina* kategorisi altındaki *yasak*, *engel* ve *kısıtlama* kodları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Diğer ülkelere nazaran daha az kısıtlama ve yasak uygulanan ülkede, “sürü bağışıklığı” yöntemi benimsenmiştir. Sadece elli kişilik toplantılar ve huzurevlerine ziyaret yasaklanmış ve AB dışından İsveç’e seyahat kısıtlamaları getirilmiştir. Günlük yaşama herhangi bir kısıtlama getirilmemesi, hükümetin eleştirilmesine sebep olmuştur. İsveç’te herhangi bir sosyal mesafe kuralının da olmaması dikkat çekmiştir. Vaka sayılarının aynı seyirde ilerlemesi, vatandaşın sokağa çıkmasında hiçbir engel teşkil etmemiştir. Bu bağlamda ülkenin karantınayı kabul etmemesi ve hükümetin topluma az denecek kadar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yasak getirmesi, *yasak*, *engel* ve *kısıtlama* kodlarının yaygın bir şekilde haber başlıklarında görülmesine sebep olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, pandemi kavramı ve tarihi, Covid-19 virüsü ve bu virüse karşı 6 ülkenin uyguladığı tedbirler ve salgının seyrine bağlı olarak aldığı kararlar hakkında veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda önceden aldığı tedbiri ve örnek stratejileriyle Güney Kore, bürokrasideki iç bölünmeler nedeniyle salgını ihlal ettiği için ABD, plan ve tedbir eksikliğiyle İtalya, yeterli bilgi aktarımı yapmayarak insan hakları ihlali yapan ve geleneksel tedbirler geliştiren Türkmenistan diğer ülkelere kıyasla daha çok dikkat çekmektedir. Araştırmada “sosyal mesafe, karantina, tedbir, kısıtlama ve yasak” pandemiyle mücadele en önemli kavramlar haline gelmiştir.

Araştırma, incelenen ülkelerin resmi kurumları, ulusal medya organlarıyla DSÖ'nün, John Hopkins Üniversitesi'nin, IMF'nin ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın durum raporları analiz edilerek yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda vaka sayısı ve ölüm oranlarında artış gösteren ülkelerin sağlık ve sosyal bakım, ekonomik iyileşmeyi destekleme ve salgın durumu açıklanırken şeffaf olma konusunda daha iyi strateji izlemeleri gerektiği anlaşılmıştır. Ülkeler tedbirlerin zamanlamasını, koordinasyonun sağlanmasını ve etkin işbirliğini doğru yerde ve doğru zamanda harekete geçirirse, Covid-19 sınavını daha rahat atlatacakları tahmin edilmektedir.

Pandemiye yönelik ülkelerin destek paketleri, Covid-19 krizinde uluslararası ilişkiler ve dönüşüm veya Covid-19'un evrensel boyutunun başka bir araştırma konusu olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ansa English Editions, (2020). “Tighter lockdown measures kick in, our survival is at stake says Conte”, (Conte ‘Daha sıkı kısıtlama önlemleri devreye giriyor, hayatta kalmamız tehlikede’ diyor). Erişim: https://www.ansa.it/english/news/2020/03/23/tighter-lockdown-measures-come-into-force_d50049e1-42db-4327-b94d-b47038eeb95b.html (02.04.2020)

Ansa, (2015). “Profilo”, (Profil). Erişim: <https://www.ansa.it/corporate/it/info/profilo.html> (29.04.2020)

Ansa, (2020). “Conte: rinunce oggi per non perdere ciò che conta”, (Conte: önemli olan şeyleri kaybetmemek için bugün vazgeç). Erişim: https://www.ansa.it/sito/notizie/politica/2020/04/12/conte-rinunce-oggi-per-non-perdere-cio-che-counta_548f3f2f-c402-4f39-8c02-ad27f37d80eb.html (12.04.2020)

Ansa, (2020). “Coronavirus, la bozza del decreto con le nuove misure”, (Covid-19, yeni tedbirlerle kararnamenin taslağı). Erişim: https://www.ansa.it/sito/notizie/politica/2020/04/10/bozza-dpcm-proroga-lockdown-fino-al-3-aprno-le-librerie_e9d84201-3178-4667-9cec-35e355ce092f.html (10.04.2020)

BBC News Asia, (2020). “Coronavirus in South Korea: How 'trace, test and treat' may be saving lives” (Güney Kore'deki Covid-19: ‘izleme, test etme ve tedavi etme’ hayat kurtarıcı olabilir). Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-asia-51836898> (12.04.2020).

BBC, (2020). “Coronavirus: Queen tells UK 'we will succeed' in fight”, (Covid-19: Kraliçe İngiltere'ye ‘Mücadelede başaracağız’ diyor). Erişim: <https://www.bbc.com/news/uk-52176222> (06.04.2020)

BBC, (2020). “About the BBC”, (BBC Hakkında). Erişim: <https://www.bbc.co.uk/aboutthebbc> (29.04.2020)

Binark M. (Ed.) (2014). “Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri”, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), (2020). “Covid-19 ile mücadele için en üst düzeyde siyasi kararlılık gerekiyor”. Erişim:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2020/03/COVID-19.html>
(08.04.2020)

Bohuslaningen, (2020). “Sveriges coronastrategi hyllas av WHO”, (İsveç’in Covid-19 stratejisi DSÖ tarafından ödülüne). Erişim: <https://www.bohuslaningen.se/nyheter/sverige/sveriges-coronastrategi-hyllas-av-who-1.27381022> (29.06.2020)

Bohuslaningen, (2020). “Virusåtgärder och inreseförbud kvar länge”, (Virüs önlemleri ve giriş yasakları uzun süre devam ediyor). Erişim: <https://www.bohuslaningen.se/nyheter/sverige/virus%C3%A5tg%C3%A4rder-och-inresef%C3%B6rbud-kvar-l%C3%A4nge-1.26856396> (16.04.2020)

Centers for Disease Control and Prevention, (2020). “Cases of Coronavirus Disease (Covid-19) in the U.S.” (ABD'deki vakalar). Erişim: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/cases-updates/cases-in-us.html> (06.04.2020)

CNBC, (2020). “Trump issues guidelines to open up parts of US where coronavirus cases are in decline, testing ramped up”, (Trump ABD’de Covid-19 vakalarının düşüşte olduğu kısımları açmak için kurallar yayımladı, testler hızlandı). Erişim: <https://www.cnbc.com/2020/04/16/coronavirus-trump-issuing-guidelines-on-reopening-parts-of-us-amid-outbreak.html> (16.04.2020)

CNN, (2020). “Coronavirus hitting some African American communities extremely hard”, (Covid-19 bazı Afro-Amerikan topluluklarına son derece sert vurdu). Erişim: <https://edition.cnn.com/2020/04/06/health/us-coronavirus-updates-monday/index.html> (06.04.2020)

CNN, (2020). “How the rapidly spreading coronavirus evolved in the US”, (ABD’de hızla yayılan Covid-19 nasıl gelişti?). Erişim: <https://edition.cnn.com/2020/03/08/health/coronavirus-evolved/index.html> (10.04.2020)

Çobanoğlu, N. (2020). “Bireysel, Profesyonel, Toplumsal, Bilimsel ve Siyasal Etiği Yeniden Sorgulatan Covid-19 Pandemisi.”, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt 25, Ek Sayı 1, Ankara.

Dışişleri Bakanlığı, (2019), “Güney Kore Ülke Künyesi”. Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/guney-kore-kunyesi.tr.mfa> (06.04.2020)

Di, (2020). “Sverige ger 100 miljoner extra till FN för virusåtgärder”, (İsveç, BM'ye virüs önlemleri için fazladan 100 milyon veriyor). Erişim: <https://www.di.se/live/sverige-ger-100-miljoner-extra-till-fn-for-virusatgarder/> (02.04.2020)

EuroNews. (2020), “Coronavirus: Sweden stands firm over its controversial Covid-19 approach”, (Covid-19: İsveç tartışmalı Covid-19 yaklaşımı konusunda kararlı). Erişim: <https://www.euronews.com/2020/04/06/coronavirus-sweden-stands-firm-over-its-controversial-covid-19-approach> (06.04.2020)

EY Türkiye Kamu Sektörü Danışmanlık Hizmetleri, (2020). “Hükümetlerin Büyük Sınavı: 19 Ülkede Covid-19 Destek Paketleri”. Erişim: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_19-ulkedecovid19destekpaketleri/\\$File/EY%20Türkiye_H%C3%BCK%C3%BCmetlerin%20B%C3%BCy%C3%BCK%20S%C4%B1nav%C4%B1%20-%202019%20%C3%9Clkede%20COVID-19%20Destek%20Paketleri.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_19-ulkedecovid19destekpaketleri/$File/EY%20Türkiye_H%C3%BCK%C3%BCmetlerin%20B%C3%BCy%C3%BCK%20S%C4%B1nav%C4%B1%20-%202019%20%C3%9Clkede%20COVID-19%20Destek%20Paketleri.pdf) (03.04.2020)

Folkhälsomyndigheten, (2020). “Nationell strategi för diagnostik av Covid-19”, (Covid-19 tanısı için ulusal strateji). Erişim: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/n/nationell-strategi-for-diagnostik-av-covid-19/> (10.04.2020)

Folkhälsomyndigheten, (2020). “Nytt bekräftat fall av Covid-19”, (Yeni teyit edilen covid-19 vakası). Erişim: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/februari/nytt-bekraftat-fall-av-covid-19/> (10.04.2020)

Ghebreyesus, T. A., (2020). “WHO Director-General's opening remarks at the Mission briefing on Covid-19” (DSÖ Genel Direktörü, Covid-19 Misyon Brifinginde Açılış Konuşması), *World Health Organization (WHO)*. Erişim: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---12-march-2020/> (06.04.2020)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Güngörmez, O. , (2020). “İtalya’nın Koronavirüs ile Mücadelesi”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. Erişim: <https://www.setav.org/5-soru-italyanin-koronavirus-ile-mucadelesi/> (06.04.2020)
- HuffPost, (2020). “2019년 한국인 평균 연령은 42.6세다”, (2019’daki ortalama Kore yaşı 42.6 yaşında). Erişim: https://www.huffingtonpost.kr/entry/story_kr_5e1abf9dc5b6da971d17337d (12.04.2020)
- Huffpost, (2020). “문재인 대통령이 '신종 코로나바이러스 관련 대국민 메시지'를 냈다”, (Başkan Moon Jae-in yeni koronavirüs hakkında halka bir mesaj yayınladı). Erişim: https://www.huffingtonpost.kr/entry/story_kr_5e2d1439c5b6d6767fd5c267?utm_hp_ref=kr-covid-19 (06.04.2020)
- IMF, (2020). “Policy Responses To Covid-19”, (Covid-19'a Yönelik Politika Yanıtları). Erişim: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#S> (06.04.2020)
- İstikbal, D. (2020). “Güney Kore’nin Koronavirüsle Mücadelesi”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, <https://www.setav.org/5-soru-guney-korenin-koronavirusle-mucadelesi/> (06.04.2020)
- John Hopkins University (2020). “Covid-19”, Erişim: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> (06.04.2020)
- John Hopkins University (2020). “Covid-19 United States Cases by Country”, (Covid-19 ABD, Ülkelere Göre Vakalar). Erişim: <https://coronavirus.jhu.edu/us-map> (06.04.2020)
- Karaimamoğlu, T. (2016), “Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere’sine Etkileri”, *The Journal Of Academic Social Sciences*,4 (37): s. 591-610.
- KBS World (2018). “About us”, (Hakkımızda). Erişim: http://world.kbs.co.kr/service/about_us.htm?lang=e (29.04.2020).
- KBS World (2020). “Moon Vows to Protect Every Job from COVID-19 Pandemic”, (Moon Her İşi COVID-19 Salgınından Koruyacağına Söz Veriyor). Erişim: http://world.kbs.co.kr/service/news_view.htm?lang=e&Seq_Code=153115 (29.04.2020)
- Kelly, H. (2011). “The classical definition of a pandemic is not elusive”, *Bulletin of the World Health Organization*, 89, s.540-541. doi: 10.2471/BLT.11.088815.
- Kırıcı, S., Demirci , S. ve Tokuz, G. (2017), “Doğu Akdeniz Bölgesinde Üzerlik (Peganum Harmala L.) Bitkisinin Tütsü Olarak Kullanımı”, *Lokman Hekim Dergisi*, 8 (1): 01-12.
- Kuru, A. T. , (2002). “Devlet ve Kültürel Bölgeler Arasında: Türkmenistan'da Ulus Binası, Orta Asya Araştırması ”, 21: 1, 71-90, DOI: [10.1080 / 02634930220127955](https://doi.org/10.1080/02634930220127955)
- La Repubblica, (2020). “La Lombardia e la debolezza di credersi invincibili. Gli errori della regione ex feudo di Formigoni e Berlusconi”, (Lombardiya ve kendini yenmenin imkansızlığı. Formigoni ve Berlusconi'nin eski feodal bölgesinin hataları). Erişim: https://www.repubblica.it/politica/2020/04/15/news/la_lombardia_e_la_debolezza_di_credersi_invincibili-254071352/ (15.04.2020)
- Lastampa, (2020). “Zona rossa, zona gialla e precauzioni per tutti: il vademecum dei divieti”, (Kırmızı bölge, sarı bölge ve herkes için önlemler: yasakların vademecumu). Erişim: <https://www.lastampa.it/cronaca/2020/03/07/news/zona-rossa-zona-gialla-e-precauzioni-per-tutti-come-dobbiamo-comportarci-1.38562268> (10.04.2020)
- Ma Bra, (2020). “Första fallet av coronaviruset i Sverige”, (İsveç'teki ilk Covid-19 vakası). Erişim: <https://www.mabra.com/halsa/forsta-fallet-av-coronaviruset-i-sverige/> (15.04.2020)
- Ministero Della Salute Italiano, (2020), “La situazione in Italia”, (İtalya'daki durum). Erişim: <http://www.salute.gov.it/nuovocoronavirus> (10.04.2020)
- National Geographic, (2020). “The U.K. backed off on herd immunity. To beat Covid-19, we'll ultimately need it.”, (İngiltere sürü bağışıklığına dayanıyordu. COVID-19'u yenmek için nihayetinde buna ihtiyacımız olacak). Erişim: <https://www.nationalgeographic.com/science/2020/03/uk-backed-off-on-herd-immunity-to-beat-coronavirus-we-need-it/> (06.04.2020)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- NBC News, (2020). “Biden criticizes Trump in statement against anti-Asian coronavirus racism”, (Biden, Trump’ı Asya karşıtı Covid-19 ırkçılığına karşı açıklamada eleştirdi). Erişim: <https://www.nbcnews.com/news/asian-america/biden-criticizes-trump-statement-against-anti-asian-coronavirus-racism-n1183051> (27.04.2020)
- Office for National Statistics, (2019). “National life tables, UK: 2016 to 2018”, (Ulusal yaşam tabloları, İngiltere: 2016-2018). Erişim: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/lifeexpectancies/bulletins/nationallifetablesunitedkingdom/2016to2018> (03.04.2020).
- Politico,(2020). “Trump: Coronavirus will have ‘a very good ending for us”, (Trump: Covid-19 “bizim için çok iyi bir son olacak”). Erişim: <https://www.politico.com/news/2020/01/30/trump-close-cooperation-china-coronavirus-109701> (15.04.2020)
- Prime Minister’s Office U.K, (2020). “PM Statement on Coronavirus”, (Başbakanlık Covid-19 Bildirimi). Erişim: <https://www.gov.uk/government/organisations/prime-ministers-office-10-downing-street> (27.04.2020)
- RSF (2020). “World Press Freedom Index”, (Dünya Basın Özgürlüğü İndeksi). Erişim: <https://rsf.org/en/ranking> (15.04.2020)
- RSF, (2016). “Presentation”, (Sunum). Erişim: <https://rsf.org/en/presentation> (29.04.2020)
- SETA, (2020), “Koronavirüs (Covid-19) Salgınında Dünyada ve Türkiye’de Son Durum”. Erişim: <https://www.setav.org/koronavirus-covid-19-dosyaları/> (03.04.2020)
- Statsrådets Kommunikationsavdelning, (2020). “Regeringen utfärdade en förordning om upphävande – Begränsningarna i rörelsefriheten i Nyland är över”, (Hükümet feshetme kararı aldı - Uusimaa’da serbest dolaşım kısıtlamaları sona erdi). Erişim: https://valtioneuvosto.fi/sv/artikeln/-/asset_publisher/10616/hallitus-antoi-kumoamisasetuksen-uudenmaan-liikkumisrajoitukset-paattivat? (15.04.2020)
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, (2019). “Türkiye 2019 - 2024 HIV/AIDS Kontrol Programı”, ISBN : 978-975-590-719-2 , Yayın No : 1131, Artı6 Medya Tanıtım Matbaa Ltd. Şti., Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Pandemi Koordinasyon Birimi, (2009). “H1N1 Küresel Grip Salgını (Pandemi)”. Erişim: <https://www.ttb.org.tr/h1n1/images/stories/sb/halk.pdf> (03.04.2020)
- The Guardian, (2020), “How coronavirus advice from Boris Johnson has changed?”, (Boris Johnson’un Covid-19 tavsiyesi nasıl değişti”). Erişim: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/23/how-coronavirus-advice-from-boris-johnson-has-changed> (20.04.2020)
- The New York Times, (2018). “Our History”, (Tarihimiz). Erişim: <https://www.nytimes.com/company/history/our-history/> (29.06.2020)
- The New York Times, (2020). “Official Counts Understate the U.S Coronavirus Death Toll” (Resmi sayılar ABD’deki Covid-19 bilançosunu olduğundan az gösterdi). Erişim: <https://www.nytimes.com/2020/04/05/us/coronavirus-deaths-undercount.html> (27.04.2020)
- The New York Times , (2020). “U.S. sends funds to needy nations to fight the virus, but maybe not for masks”, (ABD virüsle mücadele için muhtaç ülkelere fon gönderir belki, ama maskeler için değil). Erişim: <https://www.nytimes.com/2020/04/16/us/politics/coronavirus-foreign-aid-protective-equipment.html> (16.04.2020)
- The Washington Post, (2020). “In unprecedented move, Treasury orders Trump’s name printed on stimulus checks”, (Hazine, eşi görülmemiş bir hamleyle Trump’ın adının teşvik çeklerine yazdırılmasını emretti). Erişim: https://www.washingtonpost.com/politics/coming-to-your-1200-relief-check-donald-j-trumps-name/2020/04/14/071016c2-7e82-11ea-8013-1b6da0e4a2b7_story.html (14.04.2020)
- The White House, (2020), “Opening Up America Again”, (Amerika’yı yeniden açmak). Erişim: <https://www.whitehouse.gov/openingamerica/#phase-one> (20.04.2020)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- The White House, (2020), “The President’s Coronavirus Guidelines For America”, (Başkanın Amerika için klavuzu). Erişim: (https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/03/03.16.20_coronavirus-guidance_8.5x11_315PM.pdf) (10.04.2020)
- The World Bank, (2018). “The World Bank in Turkmenistan”, (Dünya Bankası’nda Türkmenistan). Erişim: <https://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview> (06.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2018). “Güney Kore Cumhuriyeti Ülke Profili”. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/guney-kore-cumhuriyeti/ulke-profilii/genel-bilgiler> (06.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2019). “ABD Genel Bilgiler”. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/kuzey-amerika/abd/ulke-profilii/genel-bilgiler> (06.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2019). “İsveç Genel Bilgiler”. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/isvec/ulke-profilii/genel-bilgiler> (06.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2020). “İngiltere Ülke Profili/ Genel Bilgiler”. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/ingiltere/ulke-profilii/genel-bilgiler> (06.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2020). “İtalya Ülke Profili”. Erişim: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/italya/ulke-profilii/genel-bilgiler> (06.04.2020)
- Türk Kardiyoloji Derneği Uzlaşma Raporu, (2020). “Covid-19 Pandemisi ve Kardiyovasküler Hastalıklar Konusunda Bilinmesi Gerekenler”, Suppl 1: 1-48 doi: 10.5543/tkda.2020.97198
- Türkmenistan Büyükelçiliği/ Haberler, (2020). “Türkmenistan Cumhurbaşkanı Dünya Sağlık Günü'nde vatandaşları tebrik ediyor”. Erişim: <https://turkey.tmembassy.gov.tm/en/news/53714> (07.04.2020)
- U.S. Department of Health and Human Services (HHS), (2019), “What is the U.S. Opioid Epidemic?”, (ABD’deki Opioid Pandemisi nedir?). Erişim: <https://www.hhs.gov/opioids/about-the-epidemic/index.html> (03.04.2020)
- United Kingdom Government Department of Health and Social Care , (2020). “£20m announced to fund vaccines for coronavirus and other infectious diseases”, (Covid-19 ve diğer bulaşıcı hastalıklar için 20 Milyon Sterlin fon duyurusu). Erişim: <https://www.gov.uk/government/news/20m-announced-to-fund-vaccines-for-coronavirus-and-other-infectious-diseases> (06.04.2020)
- United Kingdom Government Department of Health and Social Care , (2020). “Number of coronavirus (Covid-19) cases and risk in the UK” (Birleşik Krallık’taki Covid-19 risk ve vaka sayıları). Erişim: <https://www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-information-for-the-public#number-of-cases-and-deaths> (06.04.2020)
- United Kingdom Government Department of Health and Social Care, (2020). “Health Secretary announces strengthened legal powers to bolster public health protections against coronavirus”, (Sağlık Bakanı, Covid-19’a karşı halk sağlığını korumaya yönelik güçlendirilmiş yasal yetkilerini açıkladı). Erişim: <https://www.gov.uk/government/news/health-secretary-announces-strengthened-legal-powers-to-bolster-public-health-protections-against-coronavirus> (10.04.2020)
- United Kingdom Government Department of Health and Social Care, (2020), “Coronavirus (Covid-19) Action Plan”, (Covid-19 Eylem Planı). Erişim: <https://www.gov.uk/government/publications/coronavirus-action-plan/coronavirus-action-plan-a-guide-to-what-you-can-expect-across-the-uk> (06.04.2020)
- World Health Organization Europe, (2020), “Coronavirus disease (Covid-19) outbreak”, (Covid-19 salgını). Erişim: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19> (03.04.2020)
- World Health Organization (WHO) (2020), “Coronavirus disease (Covid-19) outbreak situation”, (Covid-19 salgını durumu). Erişim: <https://covid19.who.int/> (03.04.2020)
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2006). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Örnekleri”, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım B. (Ed.) (2015). “İletişim Araştırmalarında Yöntemler”, Konya: Literaturk Academia Yayınevi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yücel B. Ve Görmez A. (2019). “SARS-Corona Virüsüne Genel Bakış”, *Türkiye Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(1): 32-39, ISSN: 2528-8652.

한국보건복지부 (*Kore Sağlık ve Refah Bakanlığı*) (2020, April). “코로나 바이러스 감염 -19”, (Covid-19 Enfeksiyonu). Erişim: <http://ncov.mohw.go.kr/> (06.04.2020)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2010-2020 Yılları Arasında Yapılan İletişim Çalışmalarına Yönelik Betimleyici Bir Araştırma

Erdem ÇİLTAŞ*

*Öğretim Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Radyo ve Televizyon Teknolojisi Programı

ÖZET

İletişim alanında yapılan çalışmalar dönemsel olarak yeni iletişim teknolojilerinin de gelişimine bağlı olarak bir takım farklılıklar taşımaktadır. Medyanın kullanımına yönelik görülen değişimler bu yönde yapılan çalışmaları da etkilemektedir. Başlangıç itibariyle iletişim alanına yön veren anaakım çalışmalar ortaya çıkmıştır. Anaakım yaklaşımlar 1920'lerden itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yaklaşımlar o dönem medyanın çok etkili bir yapısının olduğunu dile getirmiştir. Bu çok etkililik anaakım çalışmaların çıkış noktasını oluşturmuştur. Süreç içerisinde anaakım çalışmalar yanında eleştirel yaklaşımlar kabul görmeye başlamıştır. Anaakım ve eleştirel yaklaşımları birbirinden ayıran en temel unsur toplumsal gerçekliği ele alış biçimi olarak görülmüştür. Anaakım yaklaşımlar toplumsal gerçekliği olduğu gibi kabul eder. Ancak eleştirel yaklaşımlar toplumsal gerçekliği yanılgı olarak görür. Günümüzde de bu bağlamda iletişim çalışmalarındaki farklılaşmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında 2010-2020 yılları arasında radyo televizyon ve sinema bilim dalında yapılan çalışmalar gruplandırılarak betimleyici içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Bu bağlamda iletişim alanında yapılan çalışmaların değişimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Çalışmaları; Anaakım Çalışmalar; Eleştirel Çalışmalar.

ABSTRACT

Studies in the field of communication continue to differ periodically depending on the development of new communication technologies. The changes seen in the use of the media also affect the studies conducted in this direction. In the beginning, mainstream studies that guide the field of communication have emerged. Mainstream approaches have started to spread since the 1920s. These approaches expressed that the media had a very effective structure at that time. This very effectiveness has formed the starting point of mainstream studies. In the process, critical approaches started to be accepted alongside mainstream studies. The most basic element that distinguishes mainstream and critical approaches from each other is seen as the way of dealing with social reality. Mainstream approaches accept social reality as it is. However, critical approaches see social reality as an illusion. Today, the differences in communication studies draw attention in this context. Within the scope of this study, the descriptive content analysis method was used by grouping studies conducted in radio, television, and cinema sciences between 2010-2020. In this context, the changes in the studies in the field of communication have been tried to be revealed. **Keywords:** Communication Studies; Mainstream Studies; Critical Studies.

Giriş

İletişim, bireyleri bir arada tutan en önemli ögedir. Bireyin en temel gereksinimlerinden biri olarak iletişim, etkileşimi sağlamaktadır. En az iki kişinin duygu, düşünce ve bilgilerini paylaşması ve birbirleriyle iletişime geçmesi ile ilgili bir süreçtir. İletişim sürecinin en temel özelliği, bilgi ya da mesaj akışının olmasıdır. İletişim, sosyal yaşamın merkezi bir kavramdır. Birey daha anne karnında iletişim kurmaya başlamaktadır ve bu süreç doğduğu an itibariyle daha da yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. İçinde yaşadığı toplum tarafından şekillenen birey, nasıl giyineceğini, nasıl davranacağını, nasıl konuşacağını yine toplumun dayattığı formlar ile öğrenmektedir.

Sosyalleşme süreci bireyi yaşadığı toplumun üyesi haline getirir, aynı zamanda kendi kimliklerinin de oluşumuna katkıda bulunmaktadır. İletişimin ortaya çıkışı insanlık tarihine kadar uzanmaktadır. Yaşamın temel ihtiyacı olarak iletişim her zaman var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. İletişim, “kişinin kendi yaşantılarına, duygularına, düşüncelerine ilişkin her türlü verinin bir başkasına aktarılması, alıcının bu mesajları alması ile ortak bir anlamın yaratılması sürecidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Deniz, 2003, s. 8). Bu sürecin en temel özelliği, anlam yaratmadır. Mesajı ya da içeriğini çözen kişi yanıt olarak vereceği mesajı düşündüğünde anlam yaratma sürecini inşa etmiş olur (Üstün, 2005, s. 88). *İletişim, mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir.*” (Gerbner’den akt. Mutlu, 2012, s. 148). Dolayısıyla iletişim, toplumun tüm alanlarını etkileyen bir

olgudur. Toplumun toplum yapan bireyler, mutlaka iletişim kurmak zorundadır. Bu durum fiziksel olduğu kadar bireyin psikolojik gelişimi açısından da gereklidir. Kendisini, başkasını, çevresini

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

tanınması, bir kimlik ve benlik oluşturması kişiyi özgüvenli hale getirmektedir. “İnsan, ancak, toplum içinde yaptıkları eylemleri ve davranışları ile anlam kazanır.” (Bingöl ve Karaca, 2014, s. 188). Bir toplumun başarısı, o toplumda iletişimin niteliğine bağlıdır. Kuramsal bir konu olarak bu sayıltı şöyle ifade edilebilir: “İletişim toplumun temel süreci ve demokrasinin işleyişinin gerekli, olmazsa olmaz bir koşuludur. Çünkü ‘ben’, iletişim süreciyle ‘başkasına katılabilirim; anlamlı bir ilişkiler örüntüsü içinde yaşayabilirim” (Mutlu,1996, s. 166). İletişim alanına yönelik en önemli gelişmeler 20.yüzyıl ile birlikte yaşanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin de dâhil olduğu bu yeni iletişim çağında iletişim çığır açmıştır. Dolayısıyla bu süreci dinamik öge yeni iletişim teknolojileri olmuş ve pek çok iletişim çalışması merkeze yeni iletişim teknolojileri koyarak hareket etmiştir. Disiplinlerarası bir akademik alan olarak iletişim çalışmaları aynı zamanda sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi farklı alanlardan beslenmektedir. İletişim alanı için disiplinler kimlik sorun olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı ile birlikte iletişim siyaset bilimi ile bütünleşen bir bilim olarak var olmuştur. Dolayısıyla bu durum da ayrı bir bilim dalı halinde değildir. İletişim bilimi 1960’lı yıllar ile ayrı bilim dalı haline gelmiştir. İletişim alanı önce beşeri bilimler alanı içindeyken daha sonra sosyal bilimler alanına geçmiştir (Swnason’dan akt. Hepkon, 2006, s. 22). Günümüzde iletişim çalışmaları artık her alan için önemli hale gelmiştir. Çünkü iletişim süreci dediğimiz olgu bilinç yönetimi ve ideolojik araç vb. amaçlar için de kullanılmaktadır. İletişim süreci dinamik bir süreçtir. Dolayısıyla bu süreçte yer alan her bir unsuru ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. İletişim alanının da disiplinlerarası bir alan olmasından dolayı iletişim alanında araştırmaya dâhil olabilecek konular geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Bir üretim ve tüketim süreci olarak iletişim, tarihsel ve toplumsal yaşam süreçlerinden ayrı düşünülemez. Birey, iletişim ile birlikte bireysel ve toplumsal varlığını üretmektedir. İnsanlar bin yıllardır iletişim sayesinde birçok şey üretilip insanlığa katkıda bulunmuştur. Farklı katmanlarda gerçekleşen iletişim birçok alana hem kaynaklı hem etmiş hem de diğer disiplinlerden faydalanmıştır. İletişim çalışmalarında genellikle terminolojik ve epistemolojik veriler kavramsal çerçeve ile aktarılmaktadır. Bu alanın başvurduğu disiplinler psikoloji, dilbilim, sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimidir. Yaylagül, iletişim çalışmalarını nitel bir kuramsal çerçeve sunmadığından dolayı eleştirmektedir. Yapılan bu tür çalışmalarını nicel bir veri toplama ve biriktirme alanı olarak görmektedir (Yaylagül, 2008, s. 20). Dolayısıyla var olan iletişim çalışmalarını bu bağlamda değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu çalışmada da iletişim ve iletişim çalışmaları kavramsal çerçeve olarak ele alınmış ve alanda yapılan iletişim çalışmaları literatür taraması yöntemiyle ortaya konmuştur.

Yöntem

Bu araştırmada, iletişim alanı içerisinde “Radyo, Televizyon ve Sinema” bilim dalına yönelik yapılan çalışmalar incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Araştırma çalışmalarında yöntem olarak kullanılan literatür taraması alanı analiz ederek yeni çalışma konularının da oluşmasına katkıda bulunur. Bu yöntem, sadece akademik çalışmalarda değil, yenilikçi her alanda kullanılabilir (Koroğlu, 2015, s. 61). Araştırmada zaman dilimi olarak 2010-2020 yılları arasında kapsayan dönem ele alınmıştır ve çalışma konu başlıklarına göre kategorilere ayrılarak sınıflandırılmıştır.

Bulgular

Bu dönem içerisinde Türkiye’de yapılan iletişim alanına ait akademik çalışmalar çok farklı bir yapı göstermektedir. Radyo Televizyon ve Sinema alanının taşımış olduğu sosyal ve teknik temel çalışmaların büyük bir bölümünü teknoloji merkezli bir hale getirirken diğer taraftan sosyolojik ve psikolojik temelli insan ve toplum davranışlarının altında yer alan değişen yaşam pratiklerine odaklanmış çalışmalar da dikkati çekmektedir. Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında yapılan iletişim çalışmaları çok farklı içeriklere sahip olmasına rağmen temelde aşağıdaki şekilde gruplandırabiliriz:

- Siyasal İletişim Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar
- Medya ve Çocuk Konulu Çalışmalar
- Kültürel Medya Kullanımı Bağlamında Yapılan Çalışmalar
- Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları
- Yeni Medyayı Anlama Çalışmaları
- Dijitalleşmenin Sinema ve Televizyon Üzerindeki Etkilerine Yönelik Yapılan Çalışmalar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

siyasal iletişim alanında yapılan çalışmalar; geçmiş dönemler itibari ve günümüzde dâhil olmak üzere ilgi çekici olmuştur. Geleneksel medya ve yeni medya araçlarıyla insan davranışlarını kontrol etme anaakım medya anlayışının da en önemli işlevlerinden birini oluşturmuştur. Lazarsfeld'in 1945 Amerikan seçimleri üzerinde yapmış olduğu siyasal iletişim çalışması günümüze kadar gelen süreç açısından başlangıç noktasını oluşturmuştur. İletişim alanındaki çalışmalar bu yönüyle insanlar mesajı nasıl ve hangi etkiyle alır önem kazanırken mesaj nasıl daha etkili hale getirilebilir önemine işaret etmiştir. Siyasal iletişim çalışmalarının bu etki merkezli anlayışına Gebner'in kültürel ekinleme analizinde de üretim sürecinin de ele alınmasının gerekliliğini ifade edilmesi bu alanda yapılan çalışmaların üretim ve izleyici süreçlerine odaklanmasının gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. 2010-2020 yılları arasında yapılan çalışmalar dikkate alındığında üretim sürecindeki etkisi belirginleşmeye başlayan yeni medyaya yönelik çalışmalar oldukça dikkati çekmektedir. Hedef kitle özelliklerinin değişimine bağlı olarak yeni nesil siyasal iletişim araçlarının da değişme uğraması çalışmaların yeni medya yönelik yapılmasında alımlama araştırmaları da ön plana çıkmaktadır. Üretim sürecine odaklanan çalışmaların özellikle dikkate alındığında bir diğer yönü ise televizyon ve editoryal bağımsızlık üzerine yapılan inceleme çalışmaları dikkati çekmektedir. Televizyonu merkeze alan bu çalışmalarda haber üretim süreci özellikle ele alınmaktadır. Haberin sunum şekli süresi ve sıralaması gibi özellikler çerçevesinde ekonomi politik bir yapının medya üzerindeki politik gücü değerlendirilmektedir. Siyasal iletişime yönelik yapılan çalışmaların bir diğer alanıysa seçim dönemleri itibariyle yapılan kampanyaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle kanalların ekonomi politik yapılarını ortaya çıkarma amacıyla reklamların içerik analizleri dikkate alınmaktadır. Öte yandan izleyicilerin kampanyaları alımlama süreçleri de yine siyasal iletişim çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. 2010-2020 sürecinde seçmenlerin medya ile olan ilişkisine yönelik araştırmalar da yeni medya ve geleneksel medya araçlarına yönelik farklı araştırmaların yapılmasında etkili olmuştur.

Medya ve çocuk ile ilgili yapılan çalışmalar; bu kapsamda yapılan çalışmalarda geçmiş dönemin aksine televizyon yerine internet ve mobil oyunların çocuklar üzerindeki etkisine odaklanmış çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların karakteristik özelliklerinden biri de medya okuryazarlığı ve şiddet eğilimlerinin özellikle dikkate alınmasıdır. Yeni medya okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmalar da yine bu bağlamda özellikle çocuklara odaklanmaktadır. Bir diğer çalışma alanı olarak da çizgi filmler üzerine oluşturulmuş olan tematik kanalların incelenmesidir. Tematik kanalların hedef kitlesi olan çocuklara yönelik olarak sunduğu reklam içeriklerinin onların tüketim alışkanlıklarını hangi düzeyde etkilediği konusu da bu çalışmaların diğer bir bölümünü oluşturmuştur. Bu çerçevede eğitim ve öğrenme de yine çocuklar ve medya üzerine yapılan çalışmalarda incelenen farklı bir alandır. Çocukların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak yapılan çalışmalar da medya ve çocuk ilişkisi, düşünme becerileri ekseninde değerlendirilerek öğrenme üzerindeki etkiler medya araçlarının etkisiyle ele alınır. Öğrenme üzerinde dijital medya araçlarının kullanımı da yine bu bağlamda çocukların öğrenme ve kişisel gelişimleri üzerine olan etkileri de değerlendirilmektedir. Aile ve toplum yaşamına odaklanan çalışmalar da yine sosyalleşme ve medya kullanımı korelasyonu üzerinden çocuk medya ilişkisini ele alır. Bu tarz çalışmalar yöntem açısından fokus grupların alımlaması üzerinden değerlendirilir.

Televizyon ve yeni medyada çocukların temsili de yine iletişim alanında yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır. Çocukların özellikle dizi ve reklamlarda temsil edilmesi ve değişen çocuk paradigması özellikle incelenmektedir. Bu yönüyle çocuklara yönelik yapılan içerikler de değerler açısından ele alınarak çocukların içinde yaşadığı dünya ve kurgulanmış gerçeklik arasındaki ilişkisel farklılıklar da araştırmaların amacını oluşturmaktadır. Çocukların çevrimiçi ortamlarda yaşamış olduğu siber zorbalık da yine iletişim çalışmalarında önemli yer bulmaktadır. RTÜK tarafından oluşturulmuş olan yayın politikalarının medya mesajların hazırlanması sürecine etkileri de araştırmalar kapsamında yer bulmaktadır. Çocukların karakterlerle özdeşleşmesi sorunsal araştırmaların çizgi film ve tüketim ürünlerine yönelik belirleyici etkilerini anlamlandırmakta bir diğer çalışma motivasyonunu oluşturmuştur. 2010-2020 arasında yapılan çalışmalarda çocukların geçmiş dönem tecrübeleri ekinleme analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu yönüyle uzun süreli etkilerin ortaya konulması da amaç edinilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kültürel medya kullanımı bağlamında yapılan çalışmalar; 2010-2020 yılları arasında yapılan çalışmalarda kültürel dinamiklerin etkisi oldukça fazladır. Medya yapımlarının kültürel etkisinin yanında medyayı tüketen insanların bir popüler kültür ürünü olarak oluşmuş tüketim pratiklerinin alt nedenleri araştırmalarda önemli bir konu haline gelmiştir. Boş zaman etkinleri, tüketim kültürü, popüler kültür, kültür endüstrisi, kültürel yabancılaşma gibi kavramlar çalışmaların içerisinde yer alan önemli kavramlar arasındadır. Medya araçlarının kültür üzerindeki etkisi özellikle yeni iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak iletişim alanında yapılan çalışmalarda büyük bir paya sahip olmuştur. Bu açıdan sosyal medya başta olmak üzere televizyon ve sinema yapımlarının kültür üzerindeki etkisi araştırma konularında yer almıştır. Kültürel çalışmaların anlaşılmasında bir takım kesitler alınarak küresel ve yerel değişimler arasında farklılaşma eğilimlerinin etkide bulunduğu yeni kültürel formların medya aracılığıyla dağıtılması ve bunun sonucunda oluşan yeni eğilimlerin kitleler tarafından tüketilmesi bu çalışmaların da uğrak yerini oluşturmuştur. Bu yönüyle küreselleşmenin hızla dayalı kültürel alt yapısının etkisi kültürel anlamda yapılan çalışmalarda özellikle hissedilmektedir. Kültür ürünleri olarak sunulan yapımlar çalışmalar da önemli bir başat noktayı oluşturmaktadır. Dizilerin o dönemlerde dış piyasaya açılması yeni bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bu dönem yapılan çalışmalarda yerli dizilerin küresel pazarda yer bulmasına bağlı olarak oluşan kültür algılaması biçimleri araştırmalar kapsamında eleştirel olarak ele alınmıştır. Belirlenen bu süreçte kültürel anlamdaki hızlı değişimler, kültürel çalışmaların da çeşitlenmesine neden olmuştur. Birçok farklı yönüyle gündelik zaman ve boş zaman sosyolojisi üzerinden değerlendirilebilecek bu farklılaşmalar değerlerin küresel bir boyutta değişmesi yönüyle ortak bir duruş sergilemektedir.

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları; kadın ve erkeğe yönelik olarak belirli toplumsal anlamda oluşturulmuş bazı davranış kalıplarının da medya aracılığıyla sunularak insanların gerçek yaşam pratiklerinin belirlenmesinin ciddi anlamda bu durumda etkilendiği görüşüne sahip toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları bulunmaktadır. Bu alanda yapılan iletişim çalışmaları ticari anlamda tüketime yönelik alanlarda cinsiyet üzerinden yapılan ayrımlara odaklanmıştır. Nitekim reklamlarda tüketim nesnesini oluşturulmasına yönelik en önemli alanı oluşturmaktadır. Kadınların özellikle reklamlarda kullanımı ve bir toplumsal rollerin belirlenmesine yönelik içerikler çalışmaların eleştirel boyutunu oluşturmaktadır. Reklamlar içerisinde kadının sürekli ev hayatıyla ilgili olarak gösterilmesi bunun karşısında erkeğin kamusal alanın bir parçası olması bu tarz çalışmalarda özel alana sıkıştırılmış bir kadın algısının oluşturulması işlenmiştir. Bu anlamda yapılan çalışmaların da bir diğer yönü de kadının cinsel bir meta olarak sunulması problemidir. Her ne kadar yapılan çalışmalar da erkek bedeninin de bu yönde kullanıldığı yönelik örnekler olsa da büyük bir oranda kadın bedeninin reklamlarda tüketim nesnesi olarak kullanılması çalışmalarda ağırlıklı yer almıştır. Sinema filmleri ve yeni medya üzerinden yapılan çalışmalarda da kadın kimliğin temsili ele alınmaktadır. Sinema filmlerinde kadının geleneksel temsiline yönelik bir eleştiriye yer verilirken yeni medya üzerinde yapılan çalışmalarda bir kadın aktivitesi olarak kadının temsili ve yüceltilmiş bir anlayışın varlığına vurgu yapılmaktadır. Televizyon yapımlarında özellikle reality showlarda kadının temsili bir sorun olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalar yöntem açısından değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak söylem analizi ve gösterebilimsel analizin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerin tercih edilmesinin en önemli sebebi görünenin ötesinde yer alan genel anlatı formunu ortaya koyabilmektedir. Reklamları konu alan bu çalışmalar birincil anlam dışında ortaya çıkan diğer anlamları çalışmalarının bulguları açısından daha önemli görmektedir.

Yeni medya üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; 2010 sonrası ilk dönemde çalışmaların özellikle yeni iletişim teknolojilerini anlama çabası taşıdığı görülmektedir. Geleneksel medya anlayışından yeni medya anlayışına geçiş döneminin bir etkisi olarak bu yeni dönemi anlamak ve değişen izleyici pratiklerini ortaya çıkarmak bir gereklilik olarak görülmüştür. Ancak süreç içerisinde geleneksel medyanın değişen haber üretme pratikleri yeni nesil üretim süreçlerinin yapılmasına yönelik incelemeler yapılmıştır. 2010 sonrası ikinci dönemdeyse yeni medyanın özellikle olumsuz yönleri ve denetim biçimlerindeki yetersizliğin getirmiş olduğu katılım kültürüne yönelik içerikler ağırlıklı işlenmeye başlamıştır. Bu dönem çalışmalarında dikkati çeken bir diğer özellikse çevrimiçi etnografi yönteminin çalışmalar içerisinde veri toplama tekniği olarak kullanılmaya başlanmasıdır. Etnografi yöntemin aktif olarak yapılmasına bağlı olarak izleyici tepkilerinin anında ölçülebilir olması yeni araştırma konularının ve süreçlerin de yönlendirilmesinin önü açmıştır. Bu dönem yapılan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışmalarda araştırma kapsamına alınan kesimse ağırlıklı olarak 15-30 yaş aralığında yer alan gençler olmuştur. Yeni medyayı geleneksel medyadan kalma alışkanlıkların olumsuz aktarmaya etkisinin çok daha düşük olduğu bu kesimin medyayı kullanım alışkanlıkları geleneksel medyadaki dönüşümünden anlaşılabilirliği açısından oldukça önemli bir hal almıştır. Dijitalleşmenin sinema ve televizyon üzerindeki etkilerine yönelik yapılan çalışmalar, başlangıçta yeni medya ve dijitalleşmenin kitle iletişim araçları üzerindeki etkisi üzerine detaylı bir çalışma yapılmamasına rağmen süreç içerisinde değişen izleyici kimliğine bağlı olarak bu yöndeki değişimlerinin anlaşılmasının zorunlu bir sonuç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dijital ya da sayısal televizyon yayıncılığı sistemine yönelik yapılan çalışmalar değişen ekran kültürünün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. İzleyici katılımlı televizyon yayıncılık sistemleri anlaşılmalı çalışılması ve sürecin ortaya konulması geleceğin yayın sistemin anlaşılması açısından önemli olarak görülmektedir. Öte yandan sinema yapımlarında analog yapımlarının yerini dijital yapımların alması hem ekonomik anlamda bir değişimin oluşmasında ve bu değişimin etkisiyle ürün çeşitliliği artması bu dönem çalışmalarında incelenen bir diğer bölümü oluşturmuştur. Sinema yapımlarının pazarlanmasına yönelik olarak oluşturulan televizyon uyumlu teknoloji sayısal ekranın getirmiş olduğu kolaylıkların sektörel anlamdaki etkilerine yönelik çalışmalar dikkati çekmektedir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler (*)

2010-2020 yılları arasında yapılan çalışmalar bütün olarak ele alındığında daha önceki dönem iletişim çalışmalarında pasif izleyici kitlesinin özellikleri dikkat çekerken yeni çalışmalar ağırlıklı olarak ikili bir üretim sürecinin izlerini taşımaktadır. Yeni medyayı hipermetinsellik özelliğinin bir uzantısı olarak birçok iletişim kanalı arasında geçişkenliğin sağlanması yapılan çalışmaların da medya incelemelerinde birçok farklı iletişim aracına yer verdiği görülmektedir. 2010-2020 arasındaki süreci ilk döneminde özellikle yapılan çalışmaların değişen iletişim sahasının etkilerini analiz etmek üzere kurgulandığı görünürken bu süreç içerisinde toplumsal anlamda öngörülen değişimler de yine çalışmalara yön vermiştir. Yeni iletişim teknolojileri her dönem için bir etkisi olduğu düşünülürse 2010-2020 yılları arasında yer alan süreçte izleyici alışkanlıklarının ve hâkimiyetini arttığı yeni bir süreç olarak görülmüştür. Ancak yapılan çalışmalar geleneksel medya üzerine yapılacak çalışmaları da bu süreçte tek başına anlamsız hale getirmiştir. Geleneksel medya ve yeni medya entegrasyonunun bir sonucu olarak yeni medyadan bağımsız yeni bir çalışmayı elde edebilmek yetersiz olarak görülmektedir. Bu sürecin bir diğer yönü ise kültürel anlamda yapılan çalışmalarda tek tipleşme tezinin küresel bir formda sunulmasıdır. Bu yönüyle bağlantısallığın bir sonucu olarak yerel ve küresel geçişlerin güçlü etkileri çalışmalara yön veren bir değişken olmuştur.

KAYNAKLAR

- Bingöl, İ. ve Karaca, M. (2014). Küreselleşme, iletişim ve haber dengesizliği, *Atatürk İletişim Dergisi*, (7), 187-203.
- Deniz İ. (2003). *İletişim becerileri eğitiminin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin iletişim becerisi düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hepkon, Z. (2006). İletişim bilimleri ve kültürel çalışmalar: bir disiplinin sınırları sorularımızın sınırlarını kapsayabilecek mi? *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 19-27.
- Koroğlu, A.S. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB Dergi*, (1), 61-69.
- Mutlu, E. (1996). İletişim çalışmaları alanına aykırı bir bakış: bir üst iletişim olarak iletişim çalışmaları, *AÜ İLEF Yıllık 1994-1995*, 165-180.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos yayınları.
- Üstün, B. (2005). Çünkü iletişim her şeyi değiştirir. *Atatürk Üniversitesi. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8, (2), 88-94.
- Yaylagül, L. (2008). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkiye’de Enerji Tüketimi, İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Esra KİLCİ*

Dr. Öğr. Üyesi Aysun Özen**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, İktisat Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı etkileyen en önemli unsurlardan bazıları ihracat, ithalat ve enerji tüketimidir. İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemektedir, nitekim toplam harcamalar yönünden milli gelir denklemi ($Y=C+I+G+(X-M)$...) esas alındığında X ile temsil edilen ihracatın ve M ile temsil edilen ithalatın, milli gelirin temel bileşenleri olduğu görülmektedir. Enerji tüketimi ise üretim ve tüketime etkisi nedeniyle dolaylı olarak milli gelirdeki değişimleri yani ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürülmesi için enerjinin kesintisiz olarak temin edilmesi gerekmektedir. Gelirin ve sosyal refahın artmasıyla enerji tüketimi de önemli ölçüde artmıştır. Ülkeler refah seviyelerini arttırmak için dışa açık politikalar uygulamaktadır. İhracat yoluyla dış ticaret kazançlarının artırılması hedeflenirken, girdi ithalatı ve üretim süreçlerinde enerji kullanımı yoluyla üretim miktarı artmakta ve bu sayede ihracat ta artırılmaktadır. Görüldüğü gibi enerji tüketimi, ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında güçlü ilişkiler söz konusudur. Bu ilişkilerin tespiti ekonomik büyüme amacıyla uygulanacak ekonomi politikaları açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı 1989-2018 dönemine ait verilerden hareketle Türkiye’de enerji tüketimi, ihracat ve ithalat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Enerji tüketim verileri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığından alınmış olup ithalat, ihracat ve GSYİH verileri Türkiye İstatistik Kurumundan alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler nominal değerdedir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için ARDL sınır testi, kısa dönem ilişkinin tespiti için ise hata düzeltme modeli (ECM) kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular enerji tüketimi, ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre Türkiye’de enerji tüketimi, ihracat, ithalat ve ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri söylenebilmektedir. Hata düzeltme modelinin sonucuna göre ise seriler arasında kısa dönemli istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye, enerji ihtiyacının büyük kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. İthalata olan bu bağımlılık üretimin ve buna bağlı olarak kalkınmanın önünde bir engeldir. Diğer taraftan fosil enerji kaynaklarının tükenmesi ve çevre kirliliğine sebep olması gibi nedenlerle ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu bilgiler ışığında sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması için, mevcut ve potansiyel enerji kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına yönelik politikalara ağırlık verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, İhracat, İthalat, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı.

ABSTRACT

Some of the most important factors affecting economic growth and development are export, import and energy consumption. Export and import directly affect the economic growth, as a matter of fact, when the national income equation ($Y = C + I + G + (X - M) \dots$) is taken as basis in terms of total expenditures, it is seen that export represented by X and import represented by M are the basic components of national income. Energy consumption, on the other hand, indirectly affects the changes in national income, in other words economic growth, due to its effect on production and consumption. In order to ensure and sustain economic growth, energy must be supplied uninterruptedly. Energy consumption has increased significantly with the increase in income and social well-being. Countries implement policies that are open to the outside in order to increase their welfare levels. While it is aimed to increase foreign trade gains through export, the amount of production increases through input import and the use of energy in production processes and thus export can be increased. As can be seen, there are strong relationships between energy consumption, export, import and economic growth. The determination of these relations is important in terms of economic policies to be applied for economic growth.

The aim of this study is to investigate the relationship between energy consumption, import, export and economic growth in Turkey, using the data of 1989-2018 period. Energy consumption data is taken from the Energy and Natural Resources Ministry and data on import, export and GDP are taken from the Turkish Statistical Institute. The data used in this study are at nominal value. In this study, the ARDL boundary test was

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

used to determine the long-term relationship between the variables, and the error correction model (ECM) was used to determine the short-term relationship.

Findings show that there is a long-term relationship between energy consumption, export, import and economic growth. Accordingly, it can be said that in Turkey the energy consumption, export, import and economic growth are acting together in the long-term economic growth. According to the results of the error correction model, a statistically significant short-term relationship was found between the series. Turkey as a developing country, meets energy needs at a large scale through import. This dependence on import is an obstacle to production and development accordingly. On the other hand, countries have turned to renewable energy sources for reasons such as the depletion of fossil energy resources and environmental pollution. Turkey has a great potential in terms of renewable energy sources. In the light of this information, in order to ensure a sustainable economic growth, policies towards the sustainable use of existing and potential energy resources should be emphasized.

Keywords: Energy Consumption, Export, Import, Economic Growth, ARDL Boundary Test Approach

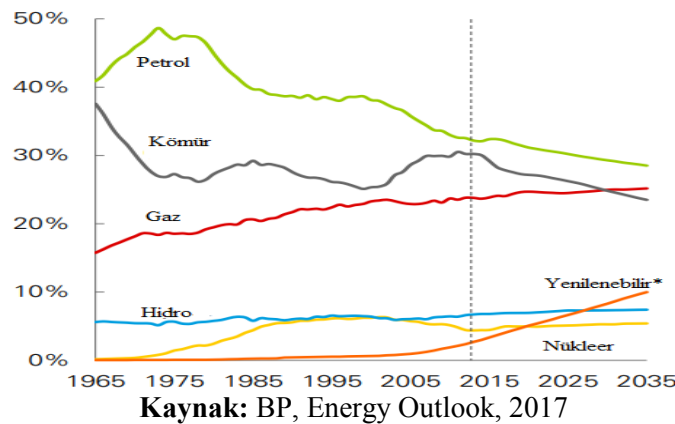
1. Giriş

Enerji, insanoğlunun varoluşundan bugüne kadar varlığını sürdürmekte ve önemi her geçen gün artmaktadır. Üretim ve tüketiminin fazla olması ve kaynaklarının çeşitli olması gibi nedenlerden dolayı enerji, ekonomik faaliyet olarak ele alınmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgili olması nedeniyle az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler gelişimlerini sağlamak, gelişmiş ülkeler ise mevcut konumlarını sürdürebilmek için enerji konusunda büyük titizlik göstermektedir (Anatürk, Özata, 2019, 1018-1019).

Enerjinin toplum ve ekonomi üzerindeki etkisi bazı önemli gelişmelerle ön plana çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri Sanayi Devrimi, II. Dünya Savaşı ve 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleridir. Sanayi devrimiyle birlikte buharlı makinelerin kullanılmaya başlanması enerji ihtiyacını giderek artırmıştır. Üretim faaliyetlerinin artması nüfusun şehirlerde toplanmasına ve bütün bunlar da daha fazla enerji tüketimine neden olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin hızlı büyüme süreçlerine girmesi, enerji talebinin artmasındaki bir başka nedendir. Enerji tüketiminin artış göstermesi ilerleyen yıllarda çevre sorunlarının ortaya çıkmasında ve yeni enerji kaynaklarının araştırılmasına neden olmuştur.

Enerji, hem kavram olarak hem de üretim faktörü olarak ekolojik iktisat yaklaşımıyla modern anlamda ekonomideki yerini almıştır. Ekolojik iktisat anlayışına kadar emek ve sermaye arasında gerçekleşen ve Neoklasik akım olarak belirtilen bu döngü, ekolojik iktisat anlayışında küresel ekosistemin bir alt sistemi olarak görülmüştür. Bir madde veya maddeler sisteminin iş yapabilme yeteneği ya da bir etki meydana getirebilme kapasitesi ve kabiliyetine enerji denilmektedir (Yapraklı ve Yurttaçıkırmaz, 2012). Enerji dünyada bütün canlıların yaşamasını sağlaması ve sanayi, ulaşım ve konut sektörlerinde girdi olarak kullanılması açısından önemli bir yere sahiptir (Smith 1994: 125; Bayramoğlu, 2015:163). Enerji kaynakları birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil enerji kaynakları kömür, ham petrol, rüzgâr, doğalgaz gibi doğada hazır olarak buldukları biçimde değiştirilmeden kullanılan enerji kaynaklarıdır. Birincil enerji kaynaklarının bazı işlemlerden geçirilmesiyle oluşan enerji türlerine, ikincil enerji kaynakları denilmektedir (İsmiç, 2015: 261).

Şekil 1: Temel Enerji Kaynakları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Şekil 1’de dünya geneli için türlerine göre enerji tüketimi gösterilmektedir. Yapılan tahminlere göre fosil yakıt tüketimi gelecek yıllarda da ilk sıralarda yer alacaktır. Ayrıca yenilenebilir enerji tüketiminin de hız kazanacağı şekilde net olarak görülmektedir.

Ekonomik büyüme kavramı genel anlamda çıktı artışı şeklinde tanımlanabilir. Daha detaylı olarak, üretim artışıyla birlikte milli gelirin de artış göstermesi olarak ifade edilebilir (Arrow et.al., 1995). Üretim miktarı, üretimde kullanılan girdilerin miktarına ve üretim teknolojisine bağlıdır. Üretimde kullanılan her girdi, fiyatına oranla sağladığı ekonomik fayda ölçüsünde rekabet gücüne sahiptir. Enerji sektörünün rekabet gücü fazlaysa, ekonomide daha fazla enerji talep edilir ve tüketilir, böylece ekonomik gelişme hızlanacaktır (Ang, 2007: 4773).

Ekolojik iktisat anlayışında enerji, üretimin tek birincil faktörüdür (Usta, 2016: 182). Ekonomik faaliyetlerin temel amacı toplumdaki bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasıyla refahın artırılmasıdır. “Dışa kapalı ekonomilerde mi yoksa dışa açık ekonomilerde mi toplumsal refah daha fazla artmaktadır?” ikileminde kalınsa da, dışa açık ekonomilerde ihtiyaçların daha fazla karşılandığı ve bunun sonucunda ise refahın daha yüksek seviyelere ulaştığı bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerin büyüme performansları göstermesiyle ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte ülkeler hızla dışa açılmaya başlamıştır. Zaman içerisinde gelişen ithalata dayalı ihracat olgusu açığa çıkmıştır. Başka bir ifadeyle ülkeler dış ticaret kazançlarını arttırmak amacıyla başta hammadde ve ara malı ithalatı olmak üzere, ithalat yapmak zorunda kalmışlardır. İhraç malı üretiminde kullanılan girdilerin başında enerji gelmektedir. Karşılaşılan enerji ihtiyacı ise iç ve dış kaynaklardan temin edilmeye çalışılmaktadır (Sandalcılar ve Ayran, 2018).

Günümüzde devletler incelendiğinde her ülkenin az veya çok dışa açık ekonomik yapısı olduğu görülmektedir. Bu ekonomik yapının geliştirilmesi ve büyütülmesinin ise ihracat ve ithalata bağlı olduğu bilinmektedir. İhracat bir ülkenin ürettiği malları başka ülkelere satması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ülkeden mal satın almaya ise ithalat denilmektedir

Ekonomik büyümenin nasıl düzenli ve sürekli hale getirileceği iktisat biliminin doğuşundan beri tartışma konusudur. Adam Smith’in uzmanlaşma teorisiyle başlayıp Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle devam eden dış ticaretin büyümenin motoru olduğu tezini Michaley ve Feder de doğrulamıştır (Gül ve Kamacı, 2012: 80).

Günümüzde ülkeler, sahip oldukları üretim faktörlerini, teknolojik düzeyini ve coğrafi-fiziksel koşullarını dikkate alarak ekonomik büyüme ve kalkınmasını gerçekleştirecek farklı stratejiler benimsemektedir. Genel olarak ülkeler birbirini tamamlayıcı nitelikte iki farklı strateji uygulamaktadır ki bunlar “ithal ikamesine dayalı strateji” ve “ihracata dayalı strateji”dir.

İlk stratejide dışarıdan alınan mal ve hizmetlerin ülkede üretilebileceği bir yapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple ithalat, çeşitli araçlarla (gümrük vergileri, görünmez engeller vb.) engellenmektedir. İhracata dayalı stratejide ise ithal ikameci strateji çerçevesinde oluşturulan kapasitenin ürettiği mal ve hizmetleri ülke dışına satması şeklinde tanımlanabilir. Aslında iki stratejide birbirine rakip değildir, birbirini tamamlayan stratejilerdir. Uygulamada yapılan bazı hatalar, birinci stratejinin hedefine ulaşamamasına neden olmakta ve bu strateji dış ödeme sorunları ve döviz darboğazı gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Korkmaz ve Aydın, 2015: 49-50).

1970’li yıllarda petrol arz şokları ile birlikte, enerji kavramı daha da önem kazanmış, üretilen enerji miktarının enerji ihtiyacını karşılamadığı görülmüştür. Enerji tüketimi, GSYİH, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ampirik bir konu olup, bu ilişkinin yönü geliştirilecek enerji politikaları ve dış ticaret politikaları açısından da oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışmada 1989-2018 dönemi için Türkiye’de enerji tüketimi, GSYİH, ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi ile analiz edilmiştir. Bu bakımdan yapılan çalışmanın başta enerji politikaları olmak üzere, Türkiye’nin iktisat politikaları için bir çıkarımda bulunulmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada konu ile ilgili genel bilgi verildikten sonra, ilgili literatür hakkında bilgi verilmiş, ardından veriler, çalışmanın analiz yöntemi ve bulguları açıklandıktan sonra, sonuç ve değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

2. Literatür

Yapılan çalışmalarda ülke grupları, çalışılan dönem ve kullanılan yöntemlere göre farklı sonuçlar elde edilse de, analizler enerji tüketimi ve GSYİH arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamaktadır. Enerji

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

tüketimi ile ihracat veya ithalat arasındaki ilişki daha az çalışmada yer alsa da, elde edilen bulgular bu değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik kanıt sunmaktadır (Sancar ve Atay Polat, 2015: 418).

Literatürde yer alan yakın tarihli bazı çalışmalar ve bulguları şöyledir: Han, Z., Fan Y., Wei Y., (2004), Çin’de ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi 1978-2000 dönemi için zaman serisi analizi ile incelemişler, iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit etmişlerdir. Ancak uzun dönemde bu iki değişken arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Chontanawat vd. (2006), enerji tüketimi ile GSYİH ilişkisini 30 OECD ülkesi için 1947-1988 dönemini dikkate alarak ve OECD üyesi olmayan olan 78 ülke için 1950-2002 dönemi yıllık verileriyle, VAR analizi kullanarak irdelemişlerdir. Buna göre, enerji tüketiminden GSYİH’ya doğru nedensellik ilişkisi, OECD üyesi ülkelerde %93, OECD üyesi olmayan gelişmekte olan ülkelerde ise %77 bulunmuştur. Bilgin ve Şahbaz (2009), Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1987-2007 dönemi aylık verileri kullanarak, hata düzeltme modeline dayalı Granger Nedensellik analizi ile araştırmışlar, ihracat ve sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Halıcıoğlu (2009), Türkiye’de 1960-2005 döneminde enerji tüketimi, karbon emisyonu, gelir ve dış ticaret arasındaki dinamik nedensel ilişkileri sınır testi ve eşbütünlük gibi yöntemlerle araştırmış, gelirin Türkiye’de karbon emisyonunu açıklayan en önemli değişken olduğu ve bunu enerji tüketimi ve dış ticaretin takip ettiğini tespit etmiştir. Tsani (2010), çalışmasında 1960-2006 dönemi için Yunanistan ekonomisinde sanayi sektörü, taşıma sektörü ve enerji tüketimini dikkate alarak yaptığı analizde, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ancak ilgili sektörlerde enerji tüketiminden reel milli gelire doğru nedenselliğin olduğunu tespit etmiştir. Sadorsky (2011), sekiz Orta Doğu Ülkesinde 1980-2007 dönemi için GSYİH, dış ticaret ve enerji tüketimi ilişkisini Panel Veri Yöntemi ile analiz etmiş, ampirik bulgulara göre kısa dönemde ihracattan enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik enerji tüketimi ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Uzun dönemde ise kişi başı ihracattaki %1’lik bir artışın enerji tüketimini %0.04 oranında arttırdığı sonucuna ulaşmış, ayrıca Ortadoğu ülkelerinde dış ticarete yaşanan artışın hem kısa dönemde, hem de uzun dönemde enerji talebini arttırdığını tespit etmiştir. Nasir ve Rehman (2011), çalışmalarında 1972-2008 döneminde Pakistan’daki enerji tüketimi, gelir, karbon emisyonları ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştırmak için Johansen eşbütünlük yöntemini kullanmış, ampirik bulgulara göre karbon emisyonu ile gelir arasında uzun dönemli bir ilişki bulmuşlardır. Ayrıca hem enerji tüketimi hem de dış ticaretin emisyon üzerinde artırıcı yönde etkisi olduğu, büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu da tespit edilmiştir. Bu sonuca göre politika yapıcıların sadece gelecek büyüme senaryoları ile enerji talebini tahmin etmeye değil, aynı zamanda en düşük maliyetli enerjiyi elde etmeye odaklanmalarına da dikkat çekilmiştir.

Sadorsky (2012), Güney Amerika’nın 7 ülkesi için 1980-2007 döneminde enerji tüketimi, dış ticaret ve GSYİH arasındaki ilişkiyi Panel Veri Yöntemi ile test etmiş, kısa dönemde enerji tüketimi ile ihracat, GSYİH ile ihracat ve GSYİH ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmada kısa dönemde enerji tüketiminden ithalata doğru ise tek yönlü, uzun dönemde enerji tüketimiyle ithalat ve ihracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Hossain (2012), Japonya’da 1960-2009 dönemi için karbondioksit emisyonları, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve dış ticaretin etkilerini incelemiş olup, kısa dönemde enerji tüketimi ve ticareten karbondioksit emisyonuna doğru, ticari açıklıktan enerji tüketimine doğru, ekonomik büyümeden ticari açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptamıştır. Dedeoğlu ve Kaya (2013), 25 OECD ülkesinin 1980-2005 dönemi verilerinden hareketle enerji tüketimi, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkileri CIPS birim kök testi, panel eşbütünlük ve Granger nedensellik analizleri ile incelemişlerdir. Enerji tüketimi ve ihracat arasında Avusturya, İrlanda ve Şili hariç çift yönlü nedensellik ilişkisi enerji tüketimi ve ithalat arasında da İrlanda hariç çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Shakeel vd. (2013), Güney Asya ekonomileri için 1989-2000 döneminde enerji tüketimi, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dinamik panel veri yöntemiyle analiz etmişler, kısa dönemde enerji tüketimi ve ihracat arasında, uzun dönemde enerji tüketimi ile GSYİH arasında tek yönlü tespit etmişlerdir.

Akpolat ve Altıntaş (2013), Türkiye’de 1961-2010 döneminde enerji tüketimi ile reel GSYİH arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünlük testi ve VECM modeli kullanarak analiz ettikleri

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışmalarında, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiş, Türkiye'nin uzun dönemli sürdürülebilir büyüme hedefine ulaşabilmesi için enerjiye bağımlı olduğunu saptamışlardır. Saraç (2013), Türkiye'de 1989-2011 döneminde dış ticaretin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Shahbaz vd. (2013), farklı gelir gruplarına göre ayırdıkları OECD ülkelerinde, enerji tüketimi ve uluslararası ticarete dışa açıklık oranı arasındaki ilişkiyi 1980-2010 dönemi için Panel Veri Analizi ile test ederek, değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi tespit etmişlerdir. Uçan ve Koçak'ın (2014), Türkiye'de 1990-2011 dönemi için dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, iki değişken arasında uzun dönemde ilişki olduğu ve kısa dönemli sapmaların yedi dönem sonra uzun dönem dengesine ulaştığı sonucuna varmışlardır. Gövdere ve Can (2015), Türkiye'de 1970-2014 döneminde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu üç dönem gecikme içeren analizleri ile tespit etmişlerdir. Ali vd. (2018), Somali ekonomisinde 1970-1991 dönemini kapsayan veriler ile ihracat, ithalat ve GSYİH arasındaki ilişkileri Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile araştırmışlar, ihracattan ithalata doğru tek yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

3. Veri ve Metodoloji

Türkiye'de enerji tüketimi, ithalat ve ihracat ve GSYİH arasındaki ilişkinin, 1989-2018 dönemi için araştırıldığı bu çalışmada yıllık frekansta kullanılan veri seti ve değişkenlere ilişkin bilgiler, Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
LGSYİH	Logaritmik Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (ABD \$)	Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)
LENJ	Logaritmik Enerji Tüketimi (bin tep)	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
LX	Logaritmik İhracat Değeri (bin \$)	Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)
LM	Logaritmik İthalat Değeri (bin \$)	Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)

Tablo 2'de ise değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Bu tabloda bağımlı ve açıklayıcı değişkenlerin ortalama, maksimum ve minimum değerleri ile standart sapmaları gösterilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	LGSYİH	LENJ	LX	LM
Ortalama	12.79032	11.10811	17.75373	18.20182
Maksimum Değer	13.66095	11.62312	18.93900	19.34359
Minimum Değer	11.57235	10.60646	16.26864	16.57502
Standart Sapma	0.710583	0.305288	0.941080	0.924364
Gözlem Sayısı	29	29	29	29

3.1. Birim Kök Testi

Ekonometrik analiz çerçevesinde kullanılacak olan zaman serilerinin durağanlığı son derece önemli bir konudur. Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan seriler ile analiz yapılması durumunda tahmin edilen regresyon ilişkisinin sahte olabileceğini belirtmiştir (Savaşan ve Çetintaş, 2008). Bu çalışmada zaman serilerinin entegrasyon sırası hakkında bilgi sahibi olabilmek için ADF birim kök testi uygulanmıştır.

Y gibi bir değişkene ait ADF birim kök test eşitlikleri aşağıdaki gibidir:

• Sabit terimli model: $\Delta Y_t = \alpha + \theta Y_{t-1} + \Delta Y_{t-p} + \varepsilon_t$ (1)

• Sabit ve trend teriminin olmadığı model: $\Delta Y_t = \theta Y_{t-1} + \beta \Delta Y_{t-p} + \varepsilon_t$ (2)

• Sabit terimle ve trend terimli model: $\Delta Y_t = \alpha + \delta t + \theta Y_{t-1} + \beta \Delta Y_{t-p} + \varepsilon_t$ (3)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ADF birim kök testine ait hipotezler şu şekildedir;

$H_0: \theta=0$ (Birim kök vardır/ Seri durağan değildir)

$H_1: \theta \neq 0$ (Birim kök yoktur/ Seri durağandır)

Eğer hesaplanan t istatistik değeri ADF birim kök testine ait kritik değerlerden küçük ise H_0 reddedilemez, yani değişkenlerde birim kök vardır. Bunun aksi durumunda ise t istatistik değeri ADF testine ait kritik değerlerden büyük ise H_0 hipotezi reddedilir ve değişkende birim kök olmadığı sonucuna varılır.

Bu çalışmada enerji tüketimi, ithalat, ihracat ve GSYİH arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla ARDL Sınır Testi kullanılmıştır. Değişkenler arasında bir ilişki olmamasına karşın, aralarında bir ilişki olduğuna yönelik yanıltıcı sonuçların önüne geçebilmek için her iki değişkene Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi uygulanmıştır.

Tablo 3: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzye-I(0)		Birinci Fark-I(1)		
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli	
LGSYİH	-1.473 (0.532)	-2.112 (0.518)	-5.944 (0.000)	-6.005 (0.000)	
LENJ	-0.377 (0.900)	-3.629 (0.044)	-6.405 (0.000)	-6.269 (0.000)	
LM	-1.404 (0.566)	-1.904 (0.627)	-6.305 (0.000)	-6.455 (0.000)	
LX	-0.799 (0.804)	-1.073 (0.917)	-4.155 (0.003)	-4.186 (0.013)	
Anlamlılık Düzeyleri	1%	-3.670	-4.296	-3.679	-4.309
	5%	-2.963	-3.568	-2.967	-3.574
	10%	-2.621	-3.218	-2.622	-3.221

*Parantez içindekiler değişkenlerin olasılık değerini göstermektedir.

Serilerin durağan olup olmadığını anlamak için hesaplanan değer ile test istatistik değerinin mutlak değer içinde karşılaştırılması gerekmektedir. Hesaplanan test istatistik değerinin kritik değerden büyük olması durumunda serinin durağan olduğu, aksi durumda ise durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca durağanlık sınaması olasılık değer yardımıyla da bulunabilir.

Tablo 3'e bakıldığında düzeyde ve trendli modelde sadece enerji tüketiminin olasılık değeri 0.044 çıkmış olup, durağan olduğu görülmektedir. Buna karşılık diğer değişkenler birinci farklarında durağan hale gelmektedir. Genel anlamda tabloya bakıldığında değişkenler birinci farkları alındığı zaman hem sabitlide hem de sabit ve trendli değerlerinde durağan hale gelmektedir.

3.2. ARDL Sınır Testi

Çalışmada kullanılan ARDL Sınır Testi yönteminde değişkenlerin I(0) veya I(1) düzeylerde durağan olma şartı aranmamaktadır. Ayrıca bu yöntemle değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki test edilebilmektedir. ARDL sınır testiyle elde edilen analiz sonuçlarının diğer eşbütünlüşme testlerine göre daha tarafsız ve etkili olduğu sonuçlar verdiğini tespit eden çalışmalar vardır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada ARDL sınır testi yöntemi kullanılacaktır (Kızılkaya, Sofuoğlu ve Karaçor, 2016: 209).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p B_{\alpha i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p B_{\alpha i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon \quad (1)$$

Eşitlik 1'de p uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Modelde kullanılan gecikme uzunlukları Akaike info criterion (AIC), Schwarz Info Criterion (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) gibi bilgi kriterleri tarafından belirlenmektedir. Belirlenen gecikme uzunluğunun ardından $H_0=B_1=B_2=0$ hipotezi F istatistiği kullanılarak sınanma işlemine geçilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımında iki grup asimptotik kritik sınır kullanılmaktadır; (Alper ve Alper, 2017).

1. Eğer F istatistik değeri alt sınırın altında ise H_0 kabul edilir ve değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı söylenir.

2. Eğer hesaplanan F istatistiği kritik değer üst sınırını geçerse H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenlerin eşbütünleşik olduğu yorumu yapılır.

Eşbütünleşme ilişkisinin sınır testi ile tespit edilmesinin ardından denklem 2 yardımıyla değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin belirlenmesi amacıyla ARDL modeli kurulur.

$$LOGGSY\dot{I}H_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^m \alpha_{1i} LOGGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} LOGENERJ\dot{I}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} LOG\dot{I}HR_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} LOG\dot{I}TH_{t-i} \quad (2)$$

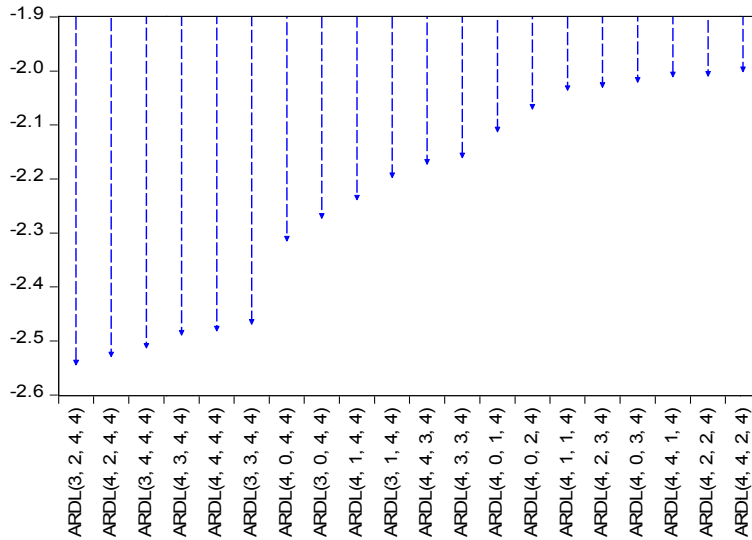
ARDL sınır testi yaklaşımının en son aşamasında, değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi eşitlik 3'deki ARDL modeli ile tahmin edilmektedir.

$$\Delta LGSY\dot{I}H = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \vartheta_{1i} \Delta LGSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=0}^m \vartheta_{2i} \Delta LENJ_{t-i} + \sum_{i=0}^n \vartheta_{3i} \Delta LM_{t-i} + \sum_{i=0}^h \vartheta_{3i} \Delta LX_{t-i} + \varphi HDT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Eşitlik 3'te hata düzeltme terimi olarak ifade edilen HDT_{t-1} değişkeni uzun dönem ARDL modelinden elde edilen kalıntı serisinin bir dönem önceki değeridir. Söz konusu değişkene ait olan φ katsayısı, kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltilebileceğini göstermektedir” (Pamuk ve Bektaş, 2014).

ARDL sınır testi yaklaşımının ilk aşamasını modelin uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi oluşturmaktadır. Modele göre uygun gecikme uzunluğu AIC, SIC ve HQ bilgi kriterleri gözetilerek belirlenmektedir. En küçük bilgi kriterine sahip olan model en uygun ARDL modeli olarak seçilmektedir (Akel ve Gazel, 2014: 33).

Akaike Information Criteria (top 20 models)

Şekil 2: Gecikme Uzunlukları

ARDL sınır testi yapılmadan önce modele ait birtakım tanı testleri yapılmalıdır. Aşağıdaki tabloya göre yapılan tanı testlerinin olasılık değerleri 0.05'den büyük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu, değişen varyans sorunu ve spesifikasyon hatası olmadığı görülmektedir.

Tablo 4: Modele Ait Tanısal Testler

Testler	F-istatistik	Olasılık	
R2	Breusch-Pagan-Godfrey Varvans Testi	1.167	0.412
0.940	Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM	0.298	0.749
Düzeltilmiş R2	Jarque- Bera Normallik Testi	0.617	0.734
0.844	Ramsey Reset Test	2.490	0.149

Eşbütünleşmenin varlığını analiz edebilmek için ARDL sınır testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen F-istatistik değeri alt ve üst sınır değerleri açısından yorumlanmaktadır. Eğer F-

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

istatistik değeri üst sınır değerinin üzerindeyse H_0 hipotezi reddedilir veya alt sınır değerinin altındaysa H_0 hipotezi kabul edilir.

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 5'te görüldüğü üzere; 1989-2018 yılları arasında 29 gözlem sayısına sahip model için Akaike info criterion (AIC) kriteri bağlamında alt ve üst sınırlar belirlenmiş ve F-istatistik değerinin 7,175 olduğu görülmektedir.

Tablo 5: ARDL Sınır Testi Sonuçları

F-Istatistik Değeri (7.175)		Kritik Değerler
Anlamlılık Seviyesi	Alt Sınır- I(0)	Üst Sınır- I(1)
%10	2.37	3.2
%5	2.79	3.67
%1	3.65	4.66

Tablo 6'da değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları görülmektedir. Buna göre, -0.393483 çıkan LENJ serisi LGSYİH serisini istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde negatif yönlü etkilemektedir. Tabloya göre LM ve LX serileri ise bağımlı değişken olan LGSYİH serisini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 6: ARDL (3, 2, 4, 4) Modeline Ait Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

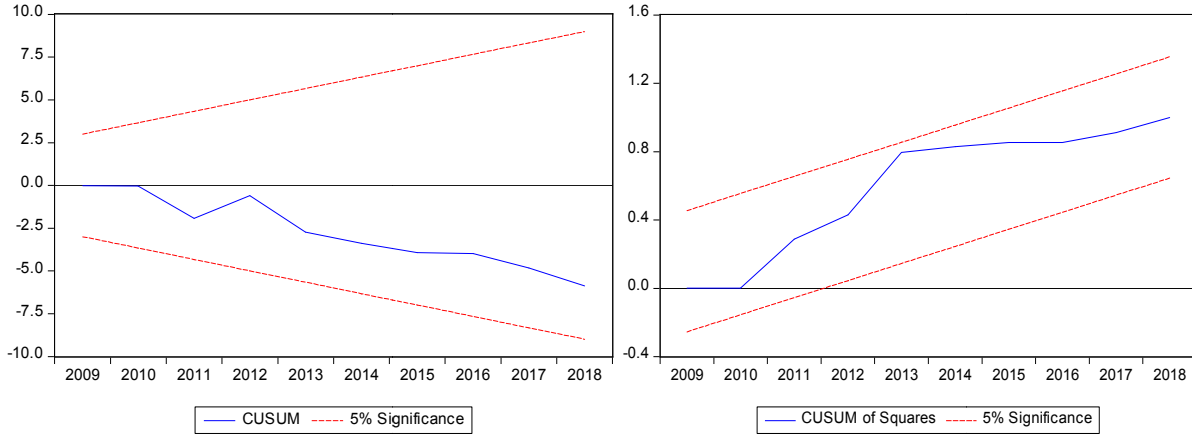
Bağımlı Değişken: LGSYİH				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
LENJ	-0.393483	0.237704	-1.655352	0.1289
LM	0.130780	0.233057	0.561150	0.5870
LX	0.744672	0.238720	3.119432	0.0109
C	0.687678	0.630418	1.090829	0.3009

Tablo 7'de ARDL Sınır Testine ait Hata Düzeltme Modeli (ECM) gösterilmektedir. Tabloda ECM katsayısının beklediği şekilde negatif bir değer aldığı ve istatistiksel olarak da %1 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla modelde meydana gelen kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde giderildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7: ARDL (3, 2, 4, 4) Modelinin Hata Düzeltmeli (ECM) Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LGSYİH				
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri	
C	4.578923	6.813985	0.0001	
D(LOGGSYİH(-1))	0.772925	4.843518	0.0009	
D(LOGGSYİH(-2))	0.782058	4.869701	0.0009	
D(LOGENJ)	-0.616752	-1.749906	0.1141	
D(LOGENJ(-1))	1.142896	3.480855	0.0069	
D(LOGM)	0.337569	2.579882	0.0297	
D(LOGM(-1))	-0.105773	-0.676711	0.5156	
D(LOGM(-2))	0.111166	0.794655	0.4473	
D(LOGM(-3))	0.582488	5.981261	0.0002	
D(LOGX)	0.263815	1.425949	0.1876	
D(LOGX(-1))	-0.822891	-3.132965	0.0121	
D(LOGX(-2))	-0.982456	-4.825577	0.0009	
D(LOGX(-3))	-0.714675	-4.250093	0.0021	
CointEq(-1)*	-1.497518	-6.920006	0.0001	

ARDL analizi kapsamında elde edilen ARDL modeli tahmin sonuçlarının istikrarlılığının araştırılmasında CUSUM ve CUSUM of Squares şekilleri kullanılmış ve Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: Cusum ve CusumSQ Grafikleri

CUSUM şekilleri %5 anlamlılık sınırları içerisinde yer aldığı için ARDL analizinde elde edilen katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla tahmin edilen ekonomik büyüme modelinin politika belirlemek amacıyla kullanılmasında bir sakınca görülmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son dönemlerde enerjiye yönelik çalışmaların hızla artması enerjinin ısınma, barınma gibi temel ihtiyaçlarımızın karşılanmasının yanı sıra, aynı zamanda üretim ve tüketim gibi temel ekonomik faaliyetlerinin gerçekleşmesinde gerekli ve önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye için 1989-2018 döneminde GSYİH, enerji tüketimi, ithalat ve ihracat arasındaki ilişki analiz edilmiştir. İlk olarak GSYİH'nın bağımlı değişken; enerji tüketimi, ithalat ve ihracatın açıklayıcı değişken olduğu modelde değişkenlere ait serilerin durağanlığı sınanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre serilerin seviye düzeyinde birim kök içerdikleri, birinci farkları alındığında ise durağan oldukları gözlemlenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki ARDL Sınır Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre GSYİH, enerji tüketimi, ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ise hata düzeltme modeli yardımıyla incelenmiştir. Hata düzeltme modelinin sonucuna göre ise seriler arasında kısa dönemli istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Ekonomik büyüme, enerji tüketimi, ithalat ve ihracat arasındaki bu güçlü ilişkiler, Türkiye gibi enerji bağımlısı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha da önem arz etmektedir. Çünkü ekonomik faaliyetlerin temelinde enerji tüketimi yatmaktadır. Ülkelerdeki enerji talebinde artışın olması ve enerji rezervlerindeki yetersizlikten dolayı enerjide dışa bağımlılık gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yüksek enerji fiyatlarına bağlı olarak gerçekleşen dış ticaret açıkları ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye'nin dış ticaretinin önemli bir kısmını enerji tüketimi oluşturmaktadır. Fosil enerji kaynaklarının kıt olmasından dolayı Türkiye enerji ihtiyacının büyük kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır. İthalata olan bu bağımlılık üretimin ve buna bağlı olarak kalkınmanın önünde bir engeldir. Diğer taraftan fosil enerji kaynaklarının tükenmesi ve çevre kirliliğine sebep olması gibi nedenlerle ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Kamu ve özel sektör yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi açısından konuya yönelik farkındalığı arttırmalıdır. Böylece, daha yaşanabilir bir çevrede ve daha yaşanabilir koşullar altında, refah içinde sürdürülebilirliği devam edebilecektir.

KAYNAKLAR

Akel, V., Gazel, S., (2014). Döviz Kurları ile BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Akpolat A.G., ve Altıntaş N., (2013). Enerji Tüketimi ile Reel GSYİH Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1961-2010 Dönemi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2).
- Ali A. vd. (2018). The Impact of Imports and Exports Performance on the Economic Growth of Somalia. *International Journal of Economics and Finance*, 10(1): 1916-9728.
- Alper, F.Ö., Alper, A.E., (2017). Karbondioksit Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 25(33), 145-156.
- Anatürk, Ş., Özata, E., (2019). Türkiye’de Yenilenebilir ve Yenilenemeyen Enerji Kaynaklarından Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 1018-1030.
- Ang, J. B. (2007). CO₂ Emissions, Energy Consumption and Output in France. *Energy Policy*, 35(10), 4772-4778.
- Arrow K., et.al., (1995). Economic Growth, Carrying Capacity and the Environment, *Policy Forum* 268, 520-521.
- Bayramoğlu, T., (2015). Biyokütle Enerjisi Isıtma Amaçlı Fosil Yakıtlara Alternatif Olabilir mi? TRA 1 Bölgesi Üzerine Tanımsal Bir Analiz. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 163-174.
- Bilgin, C., Şahbaz, A., (2009). Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(1), 177-198.
- BP, Energy Outlook, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2017.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.12.2020)
- Chontanawat, J., L. C. Hunt and R, Pierse. 2006. Causality Between Energy Consumption and GDP: Evidence from 30 OECD and 78 Non-OECD Countries, Surrey Energy Economics Centre (SEEC), *School of Economics Discussion Papers (SEEDS)*, 113, Surrey Energy Economics Centre (SEEC), School of Economics, University of Surrey.
- Dedeoğlu, D., ve Kaya, H., (2013). Energy Use, Exports, Imports and GDP: New Evidence from the OECD Countries, *Energy Policy*, 57, 469-476.
- Gövdere, B., ve Can, M., (2015). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1(1), 105-114.
- Gül, E., Kamacı, A. (2012). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* (3), 81-89.
- Halıcıoğlu, F., (2009). An Econometric Study Of CO₂ Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade in Turkey, *Energy Policy* 37, 1156-1164.
- Hossain, S. (2012). An Econometric Analysis For CO₂ Emissions, Energy Consumption, Economic Growth, Foreign Trade And Urbanization Of Japan. *Low Carbon Economy* (3), 92-105.
- İsmiç, B., (2015). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 259-274.
- Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E., Karaçor, Z. (2016). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi* 23(1), 203-215.
- Korkmaz, S., Aydın, A. (2015). Türkiye’de Dış Ticaret – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 10(3), 47-76.
- Nasir, M., Rehman, F.U., (2011). Environmental Kuznets Curve for Carbon Emissions in Pakistan: An Empirical Investigation. *Energy Policy*, 39, 1857-1864.
- Pamuk, M., Bektaş, H. (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2(2), 77-90.
- Sadorsky, P., (2011). Trade and Energy Consumption in the Middle East. *Energy Economics, Elsevier* 5(33), 739-749.
- Sadorsky, P. (2012). Energy Consumption, Output and Trade in South America. *Energy Economics, Elsevier* 34, 476-488.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Sancar, C., Polat, M.A., (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi ve İthalat İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* (12), 416-432.
- Sandalcılar, A.R., Cihan, K.A., (2018). Türkiye’de İthalatın İktisadi Büyümenin ve Elektrik Tüketiminin İhracat Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* 7(14), 25-37.
- Saraç, T.B., (2013). İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi* 13(2), 181-194.
- Savaşan, F., ve Çetintaş, H., (2009). Kamu Sağlık-Eğitim Harcamaları ve Büyüme. *24. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF, 193-212.
- Shahbaz, M., Nasreen, S., Hui, C. (2013). Causality between Trade Openness and Energy Consumption: What Causes in High, Middle and Low Income Countries. *Munich Personal RePEc Archive* 50382, 1-48.
- Shakeel, M., Iqbal, M., Majeed, M.T. (2014). Energy Consumption, Trade and GDP: A Case Study of South Asian Countries, *Pakistan Institute of Development Economics*.
- Smith, Z. A. (1994). *The Environmental Policy Paradox*, Prentice Hall, Second Edition, New Jersey.
- Tsani, Z.S., (2010). Energy Consumption and Economic Growth: A Causality Analysis for Greece. *Energy Economics* (32), 582-590.
- Uçan, O., Koçak, E., (2014). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* 7(2), 51-60.
- Usta, C., (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 2(2), 181-201.
- Yapraklı, S., Yurttaçıkırmaz, Z.Ç., (2012). Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 13(2), 195-215.
- Han, Z., Fan Y., Wei Y., (2004). Study on the Cointegration and Causality between GDP and Energy Consumption in China. *International Journal of Global Energy Issues, Inderscience Enterprises Ltd*, 22(2/3/4), 225-232.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Roma İmparatorluğu'nun İlk İmparatoriçesi: Livia Drusilla

Esra ÖZKAYA*

Erkan İZNIK**

*Esra Özkaya, Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Tarih, Eskişehir, Türkiye (Sorumlu yazar)

**Erkan İznik, Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskişehir Tarih, Eskişehir, Türkiye.

ÖZET

Kadınlar, insanlık tarihi boyunca uzun bir dönem hep ikinci plana atılmışlardır. Onlar, bugün herkesçe bilinen en erken dinsel söylemlerden biri olan Havva-Adem mitolojisinde bile Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış düşüncesiyle erkeğe bağımlı kılınmışlardır. Bu bildirinin konusunu oluşturan Antik Roma'nın kuruluşu ile ilgili söylencelerde de komşu Sabinli kadınlar kaçırılarak tecavüze uğramış, erkeğin şiddetinden kurtulamamıştır. Diğer bir deyişle Roma'nın erken tarihlerinden itibaren uzun bir süre erkekler her anlamda söz sahibi olmuşlardır. Ancak ilginçtir ki Roma'da Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru eğer de olsa bazı kadınlar o günün dünyasına göre hiç de küçümsenmeyecek etkinlikte bulunmuşlardır.

Henüz imparator olmadan önce ve oldukça çalkantılı bir dönemde Octavianus ile evlenerek, en baştan itibaren Roma'nın en güçlü kişisinin yanında yer alan Livia Drusilla, imparatorluğun ilk imparatoriçesi (*augusta*) olarak kendinden sonraki birçok imparator eşine örnek oluşturduğu için bu bildiriye Roma'nın ilk imparatorunun eşi Livia Drusilla'nın saraydaki konumu tartışılmaya çalışılacaktır. Nitekim kendinden önce benzer konumda bir eş olmadığı için Livia'nın işi hiç kolay gözükmesine de, ilk imparatoriçe gerek Octavianus'un hükümrانlığında gerekse ölümünün ardından veraset ve hanedanlık sorunun çözümünde oldukça başarılı olmuş ve bu anlamda kadın tarihi çalışmalarında kendine farklı bir yer edinmiştir. Kısacası bu bildiri, arkeolojik, numizmatik ve filolojik kaynaklar ışığında tamamen Livia'nın eylemleri üzerine odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmparatoriçe; Antik Roma; Livia Drusilla.

First Empress Of Rome Empire: Livia Drusilla

ABSTRACT

Women has been put to second plan for a long time during the human history. They, even in the one of the best known religious discourse -Adam and Eva- have been made dependent to man in thought of being created from rib. In the nights related to foundation of the Ancient Rome which is constituting of this notice women from neighbor city – Sabin was abducted and raped- couldn't abstain from male violence. In other terms men have a say in every sense for a long time from early Rome's days. But in Rome interestingly women was rarely active which couldn't be underestimated in the world of that day.

Being married with Octavianus in a quite turbulent period only before he became an emperor and also being with the most powerful person of the Rome from the very beginning -Livia Drusilla served as a model for the next emperors' wives as the first empress (*augusta*) of the empire that's why her position in the palace will be discussed in this notice. Even if Livia's job never seems easy because her, was no spouse in a similar position before her, the first empress became quite successful not only in the Octavianus' sovereignty but also in the field of inheritance and dynasty after his death and in this sense she took place in women's history studies. Shortly this notice will focus on her actions in the light of archeological, numismatic and philological sources.

Keywords: Empress; Ancient Rome; Livia Drusilla.

Yöntem

Öncelikle çalışmanın konusu tam anlaşılması için imparator, imparatoriçe, *augusta* gibi kavramların tanımı yapılmıştır. Tanımlar yapıldıktan sonra önce antik yazarların daha sonra modern araştırmacıların Roma imparatorluğunun ilk imparatoriçesi ve aynı zamanda konumuzun asıl ögesi olan Livia Drusilla hakkındaki toplanan verileri tasnif edilmiştir. Çalışmada kronolojik bir sıra izlenmiştir. Aynı zamanda Livia Drusilla'ya ait sikkeler ve portrelerle çalışma doğrudan birinci el kaynaklarla desteklenmiştir.

Bulgular

Bu bildiri, Augustae: Roma İmparatoriçeleri (Sarayda Kadın İzleri) adlı yüksek lisans tez çalışmasının bir parçasıdır. Çalışma halen devam etmektedir. Ancak şundan söz edilebilir ki ilk imparatoriçe olması nedeniyle Livia, kendinden sonraki *augusta*'lar için bir örnek oluşturmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Augustus; kutsal, ulu anlamlarına gelen ve MÖ 27'de Octavianus'a verilen ve sonra gelen imparatorlar tarafından da kullanılan bir sıfattır.¹ *Augusta* ise Roma imparatorunun eşi, kızı, annesi ya da kız kardeşine verilen² *augustus* sıfatının dişil versiyonudur. Dilimize İtalyanca'dan geçmiş 'imparatoriçe' sözcüğü ise imparatorun karısı, imparatorluğu yöneten kadın anlamına gelmektedir.³ İki sözcüğün de Türkçedeki karşılığı düşünüldüğünde *augusta* sözcüğünü imparatoriçe olarak Türkçe'ye tercüme etmek hiç de yanlış olmayacaktır. Bu bildiriye *augusta* unvanı bu unvanı ilk kullanan Livia Drusilla üzerinden anlatılacaktır. MÖ 27 yılından itibaren Roma uygarlığında imparatorluğun başındaki imparatorun yanında da eşi ya da annesi; imparatoriçe olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Livia Drusilla'dan bahsetmeden önce tarihsel süreci ana hatlarıyla ele almak, konun izlenmesi açısından yararlı olacaktır. Caesar'ın ölümünden sonra Roma'da başlayan bir iç savaşta Marcus Antonius'un eşi Fulvia, Octavianus'a karşı savaş başlatacak kadar etkili bir kadın olarak karşımıza çıkmıştır. Plutarkhos, Fulvia'yı örgü örmeyi ve evde oturmayı bilmeyen bir kadın olarak tanımlarken⁴ bile Antik Roma dünyasındaki kadının konumunu gözler önüne sermekteydi. Antik Roma'da kadının konumu örgü örmekle ve evde oturmakla sınırlı çizilmişti. Ama Fulvia kadınlara çizilen bu rolün dışına çıkmıştı. Fulvia'nın resmedildiği bir sikkede Fulvia zafer tanrıçası Victoria gibi resmedilmişti (EK 1).⁵ Fulvia'nın zafer tanrıçasını seçmesinin sebebi kuşkusuz kadınların kazandığı bir zaferdi. Ancak Fulvia Antonius'u karşılamaya giderken Sicyon'da ölmüştü.⁶ Fulvia'nın ölümünden sonra Octavianus ve Antonius arasındaki barışı sağlamak için Antonius, Octavianus'un kısa süre önce dul kalmış kız kardeşi Octavia ile evlenmişti. Octavia bu sırada hamileydi ve yasalar gereği on ay beklemesi gerekirdi. Ancak Roma yasaları bu çiftin evliliklerinde geçerli olmamıştı.⁷ Antonius ile evliliğinde Octavia, Fulvia'nın aksine oldukça ılımlı bir politika izlemişti. Octavia, ağabeyi Octavianus ile kocası Antonius arasındaki bir anlaşmazlıkta barışı sağlama görevini üstlenmiş ve oldukça başarılı olmuştu.⁸ Ancak Octavia her ne kadar ılımlı bir politika izlese de Antonius'u Cleopatra'dan uzaklaştırmayı başaramamıştı. Octavia kendisinin sebep olacağı bir iç savaşın çıkmasını önlemek için Antonius'un evinde kalmaya devam etmişti. Ancak bu dönemde Cleopatra'nın yanında bulunan Antonius, Octavia'yı evinden kovunca Antonius ile Octavianus arasında bir savaş kaçınılmaz hale gelmişti.⁹ MÖ 31 yılında Octavianus ile Antonius arasında yapılan Actium Savaşı'nın kazananı Octavianus olmuş ve Octavianus için yönetimde tek başına kalacağı bir çağ aralanmıştı: Roma İmparatorluk Dönemi.¹⁰

1. İKİ İMPARATOR BİR AUGUSTA: LIVIA DRUSILLA

1.1. Livia ve Önceki Yaşamı

Roma imparatorluğunun ilk imparatoriçesi Livia Drusilla, ilk Roma imparatoru Augustus'un eşi ve ikinci Roma imparatoru Tiberius'un annesi olarak uzun yıllar hüküm sürmüştü. Livia, İtalya'nın zengin ailelerinden Marcus Livius Drusus Claudianus ve Alfidia'nın kızı olarak 30 Ocak MÖ 58'de

¹ Cassel & Company Ltd (1982). *Cassell's latin dictionary*. United States of America: Macmillan Publishing, s. 68.

² Cassel & Company Ltd, 1982, **a.g.k.**, s. 68.

³ A. Püsküllüoğlu (2004). *Türkçe sözlük* (7. baskı), Ankara: Arkadaş Yayınları, s. 666.

⁴ Plutarkhos (2006). *Paralel yaşamlar marcus antonius*. (Çev: Furkan Akderin), İstanbul: Alfa Yayınları, XXX, X.

⁵ O. D. Hoover (2012). *Handbook of coins of nothern and central anatolia*. London: Clasical Numismatic Group, s. 249.

⁶ Plut. Ant. XXX.

⁷ Plut. Ant. XXX.; Cass. Dio (2004). *Roman history*. (English Translation By; Earnest Cary), England: Harvard University Press, XLVIII. 279- 285.

⁸ Plut. Ant. XXXII-XXXV.

⁹ Plut. Ant. LVIII-LVII.

¹⁰ Suetonius (2019). *On iki caesar'ın yaşamı*. (Çev: Gül Öztürk, Ü. Fafö Telatar), Ankara: Doğu Batı Yayınları, Aug. VIII.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dünyaya gelmişti.¹¹ Marcus Livius Drusus Claudianus MÖ 42’de Philippi Savaşı sırasında Antonius ile Octavianus’a karşı Brutus ve Cassius’un yanında yer almış ve müttefikleri Makedonya’da yenilince intihar etmişti.¹²

Livia Drusilla, ilk evliliğini Roma’daki geleneğe uygun olarak on beş ya da on altı yaşında MÖ 43 veya 42 yılında akrabası Tiberius Claudius Nero ile yapmıştı. Caesar’ın emrinde çalışıp yükselerek *quaestor* olan Livia’nın ilk kocası ile arasında yaş farkı vardı.¹³ Ancak Antik Roma’da evliliklerde bu tür yaş farkının olması olağan bir durumdu.¹⁴ Bu evlilikten 16 Kasım MÖ 42’de Tiberius adlı oğulları dünyaya gelmişti.¹⁵

Caesar’ın emrinde çalışan Nero, Caesar’ın ölümünden sonra triumvirliğin karşısında yer alsada daha sonra affedilmiş ve Octavianus ile Antonius arasındaki savaşta Antonius safında yer almıştı. MÖ 41 yılındaki Perusia Savaşı’nın bir parçası olarak Campania bölgesindeki köle ayaklanmasını ateşlemeye çalışan Nero, başarılı olmayınca çareyi kaçmakta bulmuştu. Nero’nun bu kaçışında Livia kocasını yalnız bırakmamış ve bu sırada iki yaşında olan oğlu ile beraber onun yanına gitmişti. Ancak MÖ 39 yılında Octavianus ile Antonius arasında yeniden bir anlaşma sağlanınca Livia ve kocası Nero İtalya’ya geri dönmüşlerdi.¹⁶ Livia kocasının peşinde küçük çocuğuyla oradan oraya sürüklenmişti. Octavia’nın Antonius’u evinde beklediği gibi Livia da her hâlükârda evinde oturup kocasının evine dönmesini bekleyebilirdi. Ayrıca babasının zengin mal varlığından da yararlanıp rahat bir hayat sürebilirdi. Ama Livia kocasının yanında tüm zorlukları göğüs germeyi tercih etmişti. Livia burada adeta vefalı bir eş portresi çizmektedir.

1.2. Livia ve Octavianus ile Yaşamı

MÖ 38 yılında Livia ikinci çocuğuna altı aylık hamileydi. Bu sırada Octavianus ise MÖ 40 yılında evlendiği Scribonia’dan bir çocuk bekliyordu. Triumvirliğin anlaşmasından sonra Roma’ya dönen Livia, bu sırada Octavianus ile karşılaşmıştı. Nasıl başladığı bilinmese de bu karşılaşmayla başladığı tahmin edilen ilişkilerinin başında her ikisi de evliydi.¹⁷ Cassius Dio, onların birbirlerinin ilk gördüklerinde birbirlerine aşık olduklarını vurgulamaktadır.¹⁸ Octavianus ve Livia birbirlerine bağlansalar da ikisinin de evli olması birlikteliğine engeldi. Çünkü Roma’da tek eşlilik (*monogami*) geçerli idi.¹⁹

Livia ve Octavianus eşlerinden boşandıktan sonra çift 28 Ocak MÖ 38 yılında evlenmişlerdi. Bu düğünü ilginç kılan ise Livia’nın ilk eşi Nero’nun Livia’ya düğünde babası gibi eşlik etmiş olmasıdır.²⁰ Bu durumda akıllara şu soruyu getirir: Livia ve Octavianus’un evliliği bir aşk evliliğinden ziyade siyasi bir evlilik miydi? MÖ 38 yılında yaptıkları evliliklerinde Octavianus henüz tek adam konumunda değildi. Antonius gibi güçlü ve soylu bir aileden gelen rakibine karşı kendisinin büyük dedesi urgancı, dedesi de tefeci idi.²¹ Claudian ailesi ise yukarıda değindiğimiz gibi soylu bir aileydi. Octavianus, ailesinde başarı serüvenleri dolu Claudian hanedanlığından Livia ile evlenerek siyasi bir güç elde etmek istemiş olabilirdi. Octavianus tarafından yapılan bu çıkar evliliğinin Livia ve Tiberius Claudius Nero için katkısı ne olacaktı? Ferrero, bu durumu “Sezarların Kadınları” adlı eserinde Nero’nun bu evlilik sayesinde eski aristokrasi ile devrimci liderleri bir araya getirmek istemiş olabileceğinden bahsetmiştir.²² Belki de Nero, Octavianus’un ileride tek adam olacağını görece kadar ileri görüşlü bir adamdı ya da Ferrero’nun bahsettiği gibi amacı tamamen Roma’ya hizmetten kaynaklanıyordu. Bu dönemde cumhuriyetin sona erip bir imparatorluk kurulacağı kimsenin aklına

¹¹ M. and B. Lightman (2008). *A to z of ancient greek and roman women*, New York: An imprint of Infobase Publishing, s. 188.

¹² Cass. Dio. XLVIII.313.; M. and B. Lightman, 2008, **a.g.k.**, s. 188.

¹³ Suet. Tib. IV.; M. and B. Lightman, 2008, **a.g.k.**, s. 188; A. Ergene (1998). *Antik roma’da kadın*, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 69.

¹⁴ G. Gönenç (2010). *Roma hukukunda kadın*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 94.

¹⁵ Suet. Tib. V.

¹⁶ Suet. Tib. IV.; M. and B. Lightman, 2008, **a.g.k.**, s. 188; Ergene, 1998, **a.g.k.**, s. 69- 70.

¹⁷ M. and B. Lightman, 2008, **a.g.k.**, s. 188.; Ergene, 1998, **a.g.k.**, s. 70.

¹⁸ Cass. Dio. XLVIII.291.

¹⁹ Gönenç, 2010, **a.g.k.**, s. 101.

²⁰ Cass. Dio. XLVIII.313.

²¹ Suet. Aug. II.

²² G. Ferrero (2016). *Sezarların kadınları*, İzmir: Atlantis Yayınevi, s. 38.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bile gelemezdi. Çünkü Caesar da bu uğurda ölmüş ve muhtemelen bu fikri tekrar beyan etmek isteyen kişiyi de aynı akıbet bekliyor olacaktı. Bu nedenle kanımızca Ferrero'nun düşüncesi daha makuldür.

Livia ve Octavianus, Livia'nın hamileliğinin son üç ayını beraber yaşamışlardı. Ancak evlilikleri Livia, Nero'dan olan ikinci çocuğunu Drusus'u doğurduktan sonra yasallaşmıştı.²³ Livia'nın ikinci çocuğu Drusus da doğunca Livia'nın büyük oğlu Tiberius ile beraber babaları Nero'ya onunla yaşaması için verilmişti.²⁴

MÖ 33'te Livia'nın ilk eşi Tiberius Claudius Nero öldü. Bu ölümden sonra Octavianus'un koruyucusu altına giren Tiberius ve Drusus anneleri Livia ile aynı çatı altında yaşamaya başladılar. Livia, artık çocuklarına kavuşmuş oldu. Bu durum halk arasında “Şanslıların, üç ay içinde çocukları oldu” şeklinde konuşmalara neden olmuştu.²⁵

2. İmparatorluğun İlk İmparatoriçesi

Actium Savaşı'ndan sonra yönetimi tek başına Octavianus ele geçirmişti. Bu dönemde Octavianus'un yanında eşi Livia vardı. Octavianus ilk imparator olurken, Livia da ilk imparatoriçe olmuştu. Bu nedenle Livia'ya büyük iş düşmekteydi. Çünkü Livia'nın kendisinden önce örnek alabileceği kimse olmadığı gibi Livia kendisinden sonra gelenlere örnek olmalıydı.

Octavianus gücü ele geçirdiğinde çeşitli onurlar elde etmişti. Octavianus; *pontifex maximus*, *augur*, *quindecimvir sacris faciundis*, *septemvir epulonum*, *Frater Arvalis*, *Sodalis Titius* ve *Fetialis*, *Pater Patriae* unvanlarını almış, halkı yirmi bir kez *imperator* olarak selamlamıştı.²⁶ Bu sıfatların dışında *augustus* adını da almıştı. Çünkü *augustus* kutlu, yüce, ulu anlamına geliyordu.²⁷

Livia imparatorluk döneminde bir ikon olarak görülmüştü. O dönemde pek çok nesneye onun adı verilmişti. Pliny bu nesnelere bazılarının “Livia Kağıdı” veya “Livia İnciri” olarak adlandırdığını bizlere aktarmıştı.²⁸ Hatta onunla ilgili efsane yaratılmıştı. Buna göre bir kartal beyaz defne yaprakları tutan beyaz bir kuşu Livia'nın kucığına bırakmıştı. Kuşun ağzındaki defne yaprakları dikilmişti. Dikilen defne yaprakları o kadar büyümüşü ki Augustus'tan sonra gelen imparatorlar zafer törenlerinde bu ağaçtan yetişen defne yapraklarıyla yaptıkları çelengi giymişlerdi.²⁹ Bu olay da Livia ile özdeşleştirilmişti.

Augustus imparator olduktan sonra yaptığı ilk iş MÖ 27 yılında bir gezi düzenlemek olmuştu. Suetonius bile bu durumu “Afrika ve Sardunya bir yana bırakılırsa, gitmediği eyalet kalmadı” şeklinde tabir etmişti.³⁰ İlk gezi turunu Galya ve İspanya'ya düzenledikten sonra doğuya Sicilya, Yunanistan, Anadolu ve Suriye'ye geçecekti. Livia'nın da bu gezinin ilkine katılıp katılmadığı bilinmemekle beraber ikinci gezi turuna katıldığı neredeyse kesin gibidir. Augustus, İspanya gezisinin başında hastalandığında diğer hastalıklarında olduğu gibi onunla Livia ilgilenmişti.³¹

Augustus ve Livia'nın doğu seyahatlerinde Samos ve Sparta'da da duraklamalar yapılmıştı. Bu iki yer de Livia ve ailesi için önem taşıyordu. Özellikle ilk eşiyile kaçarken bu bölgeye sığınmışlardı.³² Bu nedenle olacak ki bu iki kente de sembolik bir özgürlük verilerek vergilerden muaf tutulmuştu.³³

²³ Ergene, 1998, a.g.k., s. 70.

²⁴ Cass. Dio. XLVIII. 315.; M. and B. Lightman, 2008, a.g.k., s.189.

²⁵ Cass. Dio. XLVIII.315.; Suet. Cl. I.

²⁶ Augustus (2009). *Monumentum ancyanum ankara anıtı* (Çev: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. I. 5,7, II.10, III. 34, 35.; Cass. Dio. LIII.237.

²⁷ Suet. Aug. VII.

²⁸ Pliny (2005). *Natural history* (English Translation By; H. Rackham). England: Harvard University Press,. XIII. XXIII, XV. XIX.

²⁹ Cass. Dio. XLIII. 383.; Plin. Nat. XV. VL.

³⁰ Suet. Aug. XLVII.

³¹ J. Burns (2007). *Great women of imperial rome*, New York: Routledge, s. 10.; C. Scarre (1995). *Chronicle of the roman emperors*. London: Thames and Hudson Ltd, s. 19.

³² Cass. Dio. LIV.299.

³³ Burns, 2007, a.g.k., s. 10.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Suriye'deki gezi sırasında Livia, Yahudi bir arkadaşı olan Salome ve onun erkek kardeşi Büyük Herodesle görüşmüş olması muhtemeldir³⁴. Livia'nın Iudea kralı Herodes ile görüşmesi Livia'nın oldukça önemli konumunu göstermektedir.

Livia, Augustus'un her zaman yanında olan bir kadın olmuştur. Gneaus Cornelius, Augustus'a bir suikast düzenlemiştir. Augustus, Livia'ya bu konuda kendisiyle konuşması için teşvik etmiştir. Livia, Augustus'a oldukça makul teselli etmiştir. Livia komplonun Augustus'un kişiliğine karşı değil de rejime yönelik olduğunu vurguladıktan sonra suç işleyenleri affetmesi için Augustus'a tavsiye vermiştir. Çünkü Livia'ya göre iyilik, acımasızlıktan daha iyiydi. Augustus, Livia'nın nasihatlerini dinlemiş ve uygulamıştır. Cornelius affedilmekle kalmayıp *consullük* görevi ile ödüllendirilmiştir.³⁵ Livia, Augustus'u düşünceleriyle etkilemiştir. Augustus aldığı kararlarda Livia'dan fikir anlamında büyük ölçüde yararlanmasını bilmiştir.

Livia ve Augustus çiftinin çocuklarının olmaması bir varis sorununu doğurmuştur. Bu nedenle ailedeki kadınlardan -Octavia, Iulia ve Livia- yararlanıp Augustus'a bir varis oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle vasi için ilk çözüm önerisi Augustus'un Scribonia'dan olan kızı Iulia idi. MÖ 25 yılında Iulia, Octavia'nın oğlu Marcellus ile evlendirilmiştir. Ancak bu evlilik MÖ 23 yılında Marcellus'un ölmesiyle sona ermiştir.³⁶ Marcellus'un ölümünden Livia suçlu tutulmuştur. Çünkü Livia'nın taht adayı, doğal olarak kendi oğluydu. Ancak Dio, Marcellus'un bünyesinin zayıflığından ve o yıl pek çok ölümün meydana geldiğinden bahsetmektedir.³⁷ Başka bir deyişle Dio'nun aktardıkları, Livia'nın suçlu bulunmasının yersiz olduğunu kanıtlamaktadır.

Iulia, Marcellus'un ölümünden sonra dul kalmıştı. Octavia'nın araya girmesiyle Iulia, Augustus'un yakın arkadaşı Agrippa ile evlendirilmiştir.³⁸ Agrippa aslında Octavia'nın damadıydı. Ama bu evliliği bizzat Octavia'nın istemiş olması Livia ile aralarındaki uyuşmazlığı göstermektedir. Çünkü Iulia'nın evliliği için Livia'nın oğullarından birinin düşünülmesi halinde Livia tahta daha çok yaklaşacaktı. MÖ 20 yılında Livia'nın oğlu Tiberius ise Agrippa'nın kızı Vipsania Agrippina ile evlendirilmiştir.³⁹

2.1. İmparatorluk Ailesindeki Amansız Ölümler ve Kadınların Durumu

Iulia ve Agrippa'nın evliliklerinden Gaius, Lucius ve Agrippa adlarında üç erkek ve Iulia ve Agrippina adlarında da iki kız çocukları olmuştur. Augustus Gaius ve Lucius'u evlat edinerek vasi sorununu ortadan kaldırmıştır. Gaius ve Lucius *consul* olarak çeşitli eyaletlere yollanarak taht için yetiştirilmeye başlanmıştır.⁴⁰ Agrippa'nın MÖ 12 yılındaki ölümü Iulia'yı tekrar dul bırakmıştır.⁴¹ Bu nedenle Iulia için yeni bir aday arayışına başlanmıştır. Yeni aday Livia'nın oğlu Tiberius idi. Tiberius bu dönemde Vipsania ile evliydi ve Suetonius'un aktardıklarına göre karısını da seviyordu.⁴² Vipsania'dan istemeyerek de olsa boşanan Tiberius MÖ 11 yılında üvey kardeşi Iulia ile evlenmiştir.⁴³ Tam bu yılda Octavia'nın ölmesi⁴⁴ bu evliliği daha da kolaylaştırmış olmalıydı. Çünkü Tiberius ve Iulia'nın evlilikleri, Tiberius'u vasi adayı yapacaktı. MÖ 9 yılında kırk dokuzuncu yaşına giren Livia'ya Ara Pacis Anıtı adanmıştı. Campus Martius'a inşa edilen bu anıt sunak ve dört duvardan meydana gelmişti. Bu anıtın kuzey ve güney tören frizlerinde imparatorluk ailesi anlatılmıştı. İmparatorluk ailesini anlatan kabartma Agrippa ile başlayıp Livia, Gaius Caesar, Iulia ve Tiberius ile devam etmişti.⁴⁵ (EK 1) Aynı yıl içinde Livia'nın küçük oğlu Drusus'un ölüm haberiyle Livia sarsılmıştı. Oğlunun ölümü

³⁴ Burns, 2007, a.g.k., s. 10.

³⁵ Cass. Dio. LV. 427-451.

³⁶ Suet. Aug. LXIII.

³⁷ Cass. Dio. LIII. 279.

³⁸ Suet. Aug. LXIII.

³⁹ Suet. Tib. VII.

⁴⁰ Suet. Aug. LXIV.

⁴¹ Suet. Aug. LXIII.

⁴² Suet. Tib. VII.

⁴³ Suet. Tib. II.; Cass. Dio. LIV. 373.

⁴⁴ Suet. Aug. LXII.

⁴⁵ I. Albasan (2017). *Ara pacis augustae kabartmalarında mitolojik ve dinsel etkilerin incelenmesi*, İstanbul: T. C. Mimar Sinana Güzel Sanatlar Üniversitesi, s. 64-92.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

karşısında Livia'yı avutmak için Drusus'un heykelleri dikilmiş ve ona üç çocuk annesi hakları verilmişti.⁴⁶

Tiberius ve Iulia'nın evlilikleri de çok geçmeden sarsılmaya başlamıştı. Suetonius, Tiberius'un sessiz sakin bir hayat sürmek için bir kenara çekilmesinin nedenleri arasında karısına tahammül edemediğini, sürekli göz önünde olmaktan sıkıldığını ve devletin kendisine ihtiyaç duyarsa saygınlığını yitirmek istemediğini aktarmaktadır.⁴⁷ Karısı Iulia'ya tahammül edemeyen Tiberius, Livia'nın tüm itirazlarına rağmen MÖ 2 yılında Rodos Adası'na çekilmiş ve karısını yanına götürmemiştir.⁴⁸

Tiberius'un yokluğunda çeşitli ahlaksızlar ve zinalar yapan Iulia, babası Augustus tarafından Tiberius ile evliliğini sona erdirip Campani kıyısındaki Pandateria'ya sürgüne gönderilmişti. Augustus, Iulia'ya kızgınlığı hafifleyince beş yıl sonra onu daha iyi bir adaya sürgün etmişti. Ama kızını hiçbir zaman affetmemişti. Hatta Augustus'un "*Keşke evlenmeyip çocuksuz ölseydim*" dediği de bilinmektedir.⁴⁹ Iulia'nın sürgününden sonra Tiberius, Roma'ya geri dönmek istemişti. Ancak Augustus dönmesine izin vermeyince araya Livia girmiş ve MÖ 2 yılında Tiberius Roma'ya geri dönmüştü.⁵⁰

Augustus tarafından evlat edinilen Iulia'nın oğullarından Lucius MS 2 yılında İspanya'da aniden geçirdiği bir hastalıkla, Gaius ise MS 4 yılında doğuda görev yaparken yaralanması nedeniyle ölmüştü. Livia bu iki ölümden de suçlu bulunmuştu. Tam bu sırada Tiberius'un Roma'ya dönmesi de şüpheleri güçlendirmişti.⁵¹

Augustus'un vasilerini yitirmesi Iulia'nın diğer oğlu Agrippa Postumus'u ve Tiberius'u evlat edinmesine sebep olmuştu. Çok geçmeden Postumus'un akli dengesini yitirmesi onun Planasa Adası'na sürgün edilmesine sebep olmuştu.⁵² Böylece tahta için tek aday Livia'nın oğlu Tiberius kalmıştı. Bu sırada yetmiş yaşında olan Augustus Neapolis'te iken hastalığı iyice artmıştı. Augustus'un hastalandığında yine yanında eşi Livia vardı ve son sözleri yine Livia'ya idi: "*Livia, birlikteliğimizin anısıyla yaşa, sağlıklı kal!*"⁵³ Augustus'un bu son sözleri Livia'ya aşkı bir kez daha kanıtlamaktadır. Augustus, 19 Ağustos MS 14 yılında ölmüştü.⁵⁴

Augustus'un ölümüyle yine Livia sorumlu tutulmuştu. Cassius Dio'nun anlattıklarına göre Livia ağaçtan taze meyve toplamış ve bazılarını zehir bulaştırmıştı. Zehirli olanları Augustus'a veren Livia, Augustus'un ölümüne sebep olmuştu.⁵⁵ Ancak sağlığında bile çok az yemek yediği bilinen Augustus'un⁵⁶ hasta yatağındaiken incirle zehirlemiş olmak pek makul gözükmemektedir. Augustus öldüğünde mirasının üçte birini Livia'ya bırakmıştı. Bununla beraber Augustus, Livia'yı kendi adına ortak etmiş, ona *augusta* unvanını vermişti.⁵⁷

3. TİBERİUS DÖNEMİNDE AUGUSTA LIVIA

MS 14 yılında Augustus'un ölümüyle yerine Livia'nın oğlu Tiberius tahta geçmişti. İmparatorluk tahtı el değiştirirken imparatoriçelik tahtı aynı kişide yani Livia'da kalmıştı. Livia yavaş yavaş ilerleyerek Tiberius'u tahta çıkarmayı başarmıştı.

Tiberius dönemine tarihlenen bir sikkenin ön yüzünde Livia'nın yandan portresi yer almaktadır. Dalgalı saçlarını arkadan topuz şeklinde toplamıştır. Dalgalı saçlarından küçük bir tutam kulağının arkasından sarkmaktadır. Burnunun uzunluğu, gözlerinin badem şekli hemen ayırt edilir. Takı takmamış olması Livia'nın sadeliğinin bir göstergesidir. Ayrıca boğaza kadar gelen kıyafetinin

⁴⁶ Cass. Dio. LV. 283-285.

⁴⁷ Suet. Tib. X.

⁴⁸ Suet. Tib. XI.

⁴⁹ Cass. Dio. LV. 411-413.; Suet. Aug. LXV.; Suet. Tib. XI.

⁵⁰ Suet. Tib. XI-XIII.

⁵¹ Suet. Aug. LXIV.; Cass. Dio. LV. 419-421.

⁵² Suet. Aug. LXV.

⁵³ Suet. Aug. XCIX.

⁵⁴ Suet. Aug. C.

⁵⁵ Cass. Dio. LVI. 67.

⁵⁶ Suet. Aug. LXXVI.

⁵⁷ Suet. Aug. CI.; Cass. Dio. LVI. 71-73.; Tacitus (2006). *The histories* (English Translation By; Clifford H. Moore). England: Harvard University Press, I. VIII.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kapalılığı da dikkatlerden kaçmaz. Ön yüzünde “Salus Augusta” yazısı hemen okunur. Livia bu sikkede Salus ile özdeşmiştir. Salus sağlığı, refahı, güvenliği sembolize eder. Başka bir deyişle adeta Augustus’un hastalığı ya da ömrünün son anlarında onun yanında bulunduğunu göstermek istemektedir. (EK 3)

Livia’nın Ephesos’daki portresini inceleyen Erkoç bizlere şu bilgileri aktarır. Bu portrede *khiton* ve *himation* giymiş Livia’nın yüzü oval, çenesi kısa, kaşları kavisli, gözleri büyük, elmacık kemikleri belirgin, küçük ağız aralık olarak tasvir edilmiştir. Nodusu kırıktır, saç perçemleri kulaklarının önüne düşmektedir.⁵⁸

Tiberius döneminde ekim ayına Livia adının verilmesi teklif edilmişti. Pek çok kişi Livia’nın “Vatanın Annesi” olarak anılması gerektiğini önermişti. Yine Yunanlılarda yöneticilerin babasının adlarıyla anılması gibi Tiberius’un da annesinin adıyla anılmasını gerektiğini düşünenler vardı. Ancak bu tüm öneriler Tiberius tarafından reddedilmişti. Vesta Tapınağı’ndan çıkan bir yangında halka ve askerlere yardım eden Livia’nın elinden halk meseleleriyle ilgilenmesi de alınmış, sadece evle ilgili meselelere karışabilme izni verilmişti.⁵⁹ Her ne kadar bu yetki, sıfat ve otoriteler reddedilse de tüm bunların Livia’ya verilmesinin düşünülmesi bile Livia’nın gücünün göstergesi olmuştur. Livia, oğlu Tiberius döneminde o kadar etkili olmuştu ki tarihçi Dio, Augustus’un ölümünden sonra yönetimdeki hükümdarın Livia olduğunu vurgulamıştı.⁶⁰

Yargıyla ilgili bir başka örnekte de Livia’nın yakın arkadaşı Urgulania’nın mahkemesinde tanık olarak görünmeyi reddetmesi üzerine Urgalina, Vesta rahibelerine has bir uygulamayla evinde yargılanmıştır.⁶¹ Urgulania’nın böyle ayrıcalıklı bir muamele görmesinin ardında da hiç kuşkusuz Livia’nın yakın arkadaşı olmasının payı vardır.

MS 26 yılında Livia’nın otoritesinden kaçmak isteyen Tiberius Capreae Adası’na çekilmişti.⁶² Böylece Livia yönetim merkezinde tek başına kalmıştı. Ancak bu durum çok uzun sürmemişti. MS 29 yılında Livia hayata gözlerini yummuştu. Tiberius ise Livia’nın hastalığı sırasında onu birkaç saat ziyareti dışında ziyarette bulunmamış ve annesinin cenazesine katılmamıştı.⁶³

SONUÇ

Soylu bir aileden gelen Livia önce babasını iç savaşa kurban vermiş sonra da kendisini kocası Nero’nun yanında yine bir iç savaştan kaçarken bulmuştu. İç savaşların Livia’nın üzerine verdiği yıkımlardan sonra kendisini imparator Augustus’un yanında imparatoriçe olarak bulmuş ve sonra oğlunu tahtta geçirmeyi başararak ele geçirdiği saltanatını devam ettirmiştir.

İmparatorluk döneminde Augustus örnek bir aile profili çizmeyi düşündüğünde Livia için hiç de zor olmamıştı. Çünkü Livia oldukça erdemli, politik bir kadındı. Gerek yaşanan birtakım olaylarda Augustus’a yön vermesinden gerekse Augustus’un gezilerinde ona eşlik etmesiyle siyasi anlamda tecrübe kazanan Livia, bu siyasi tecrübesini Tiberius döneminde oldukça başarılı bir şekilde kullanmıştı. Augustus ve Tiberius döneminde pek çok sikke ve portrelere konu olmuştu. Livia kendisinden sonra sarayda onun boşluğunu dolduracak kadınlar sorununu yaratmıştı.

Octavianus’un aldığı birçok unvan içinden *augustus*’un dişili olan *augusta* unvanının Livia’ya verilmesi uygun görülmüş ve daha sonra gelen imparator eşlerine de bu unvan verilmişti. Ulu, yüce, vb. şeklinde dilimize çevirebileceğimiz *augusta* siyasi anlamdan çok dini bir anlam taşımaktaydı. Augustus bu unvanı bilerek seçmişti. Çünkü bilindiği gibi Augustus dönemi artık savaş dönemi değil barış dönemiydi (*Pax Romana*). Bu nedenle siyasi bir anlama gelen *imperator* onurunun dişili yerine daha çok kutsal olan *augustus* unvanının dişili tercih edilmiş olmalıydı.

⁵⁸ S. Erkoç (2016). *Küçük asya’daki livia portreleri*. Antalya: Cedrus The Journal Of MCRI, s. 211.

⁵⁹ Suet. Tib. XXVI, L. Tac. I. XIV.; Cass. Dio. LVII. 143.

⁶⁰ Cass. Dio. LVII. 141.

⁶¹ Tac. Ann.

⁶² Suet. Tib. LI.

⁶³ Cass. Dio. LVIII. 187.; Suet. Tib. LI.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

Antik Yazarlar

- Augustus. (2009). *Monumentum Ancyranum Ankara Anıtı*, (Çev: Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Cass. Dio. (2004). *Roman History*, (English Translation By; Earnest Cary), England: Harvard University Press,
- Pliny. (2005). *Natural History*, (English Translation By; H. Rackham), England: Harvard University Press.
- Plutarkhos. (2006). *Paralel Yaşamlar Marcus Antonius*, (Çev: Furkan Akderin), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Suetonius. (2019). *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (Çev: Gül Öztürk, Ü. Fafotatar), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tacitus. (2006). *The Histories*, (English Translation By; Clifford H. Moore), England: Harvard University Press.

Modern Kaynaklar

- Albasan, I. (2017). *Ara Pacis Augustae Kabartmalarında Mitolojik Ve Dinsel Etkilerin İncelenmesi*, İstanbul: T. C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Baydur, N. (1998). *Roma Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Burns, J. (2007). *Great Women Of Imperial Rome*, New York: Routledge.
- Cassel & Company Ltd (1982). *Cassell's Latin Dictionary*. United States of America: Macmillan Publishing.
- Ergene, A. (1998). *Antik Roma'da Kadın*, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferrero, G. (2016). *Sezarların kadınları*, İzmir: Atlantis Yayınevi.
- Gönenç, G. (2010). *Roma Hukukunda Kadın*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Hoover, O. D. (2012). *Handbook Of Coins Of Nothern And Central Anatolia*. London: Clasical Numismatic Group.
- Lightman, M. and B. (2008). *A To Z Of Ancient Greek And Roman Women*, New York: An Imprint of Infobase Publishing.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Scarre, C. (1995). *Chronicle Of The Roman Emperors*. London: Thames and Hudson Ltd.

EK 1. Bir sikkede yer alan Fulvia. (Hoover, 2002, a.g.k., s. 249.)

EK 2. Ara Pacis kabartmasında imparatorluk ailesi. (Erkan İznik'in arşivindedir.)

EK 3. Livia'ya ait bir sikke. (N. Baydur (1998). *Roma sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Levha XI. 87.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

EK 4. Efes Müzesi'nde bulunan Livia'ya ait bir portre. (Esra Özkaya'nın arşivindedir.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Muhâsibî'nin er-Riâye ve İbnü'l Arabî'nin et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye Adlı Eserlerinde Nefs Kavramı

Esra ÖZTÜRK*

*Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmamızda Hâris el-Muhâsibî'nin *er-Riâye* ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *et-Tedbîrât* adlı eserlerinde işledikleri nefis teorileri ele alınmış ve karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Muhâsibî ve İbnü'l-Arabî farklı zamanlarda ve özgün bir şekilde nefis kavramını metinlerinde işlemişlerdir. Muhâsibî, nefsi kötülüğü emreden bir fakülte olarak inşa ederken İbnü'l-Arabî'ye göre nefis, Muhâsibî'nin zıddına bir kötülük öznesi değildir. Nefs, fücür ve takva arasındadır. Değişme (tağyîr)-temizlenme (tathîr) yeri, nehy-emr merkezidir. Nefs hevâya uyarsa kötü, ruha tabii olup akla riâyet ederse iyinin tezahür alanı olur. *et-Tedbîrât*'da ruh ve nefis ile güneş ve ay arasındaki sıfat benzerliği ve tekâbüliyeti hususunda söyledikleri kayda değerdir. İnsani memlekette hiyerarşisindeki nefsin konumuna dair şema ve nefsin fonksiyonlarına dair geliştirdiği perspektif seyr u sülûk konusunda yeni yaklaşımlar sunar. İbnü'l-Arabî nefsin tesir, ruhun ise tesir eden olduğunu, nefsin ruhun eşi hükmünde bulunduğunu ifade eder. Oysa nefis hevânın eline düşmüş ve esir edilmiştir. Bu gönüllü bir esarettir. Nefsin hevânın elinden alınması için enfûsî bir mücahâde kaçınılmazdır. el-Muhâsibî ise nefsin ayıpları konusunda ilk tahlilleri yapan sûfî sayılabilir. *er-Riâye*'sinde nefis kavramını açık ve basit bir şekilde ifade edilmiştir. Kendini beğenmişlik, büyülenme, haset gibi nefsin hastalıklarını inceleli bir şekilde ve psikolojik tahlillerle ele alarak nefis muhasebesi, nefsi tanıma ve nefisle mücadele konularında temel esasları sistemleştirmeye çalışmıştır. Nefs, kendisinin ürettiği veya kendisinde tezahür eden bütün hastalık ve çatışmalardan kendisini Hakk'ın huzuruna hazırlayarak kurtulabilir. Bu çatışmaların merkezinde de nefse tabiatın dürtülerinden musallat olarak onu Hakk'ın huzurundan uzaklaştıran riya vardır. el-Muhâsibî ve İbnü'l-Arabî'nin nefis yaklaşımlarındaki farklılıklar, tasavvuf düşüncesi açısından zengin bir içerik sunar.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Muhâsibî, nefis.

Nefs Kavramı

Sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi mânalara gelen nefis kelimesi (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “nfs” md.; Lisânü'l-'Arab, “nfs” md.; Tâcü'l-'arûs, “nfs” md.). Kur'an'da “ruh” anlamında kullanıldığı gibi (el-En'âm, 6/93) “zat ve öz varlık” manasında da kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/28, 30). İnsanı ilâhî hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme (Yûsuf 12/53), nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama (el-Kiyâmet 75/2), daha ileri bir aşamada huzura erme (el-Fecr 89/27) gibi birbirinden farklı görevler yüklenmiştir.¹ Birçok sufi tarafından tahlili yapılmış nefis kavramına Muhâsibî'nin er-Riâye'sine göz atarak devam edeceğiz.

Muhâsibî'nin er-Riâyesi'nde Nefs Teorisi

Nefis muhasebesinden söz eden ve nefsi kınayan ilk sûfî Ahmed b. Âsım el-Antâkî'dir. Tasavvuf anlayışını nefsi sorgulama esasına dayandırdığı için “Muhâsibî” diye tanınan ilk sûfilerden Hâris b. Esed er-Ri'âye, Âdâbü'n-nüfûs, Mu'âtebetü'n-nefs ve el-Veşâyâ gibi eserlerinde nefsin hile, desise, kurnazlık ve hainliklerinden, insana kurduğu tuzaklardan, ona karşı korunmanın çarelerinden, nefsi eğitmenin ve denetim altına almanın yollarından bahsetmiş, bu hususta psikolojik tahliller yapmıştır.²

Muhâsibî, insanın varlık tarzını bir bütün olarak kabul eder. İnsanın nefsinin de bu bütünlük içerisinde yerleştirir.³ O, insan nefsinin, ahlaki kötülüklerin nominal bir toplamı olmadığı açıkça tesbit eder: “(Nefsiyle mücadele eden) bir kula düşen, kendini (nefsini) şehvet ve hevadan, alıkoymaktır. Bu, insanın benliğini, yani nefsinin meleğin yetkin fitratına dönüştürme külfetini ona yüklemeyiz. Böyle bir şey zaten gerekmez. Onun yapacağı (tek şey) tabiatının (nefsinin) çağırdığı(kötülük) den kendini alıkoymaktır.”⁴ Öyleyse nefis, nominal bir varlık değil, tabii bir cevherdir. İnsanın nefisten ayrı

¹ Selçuk Eraydın, *TDV İslam Ansiklopedisi*

² Nefis Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*

³ Muhâsibî, *el-Kasb ve'r-Rucu illallah*, s. 76-77, th. A. A. Ata, Beyrut 1976

⁴ Muhâsibî, *er-Riâye li Hukukillah*, s. 250, th. A. A. Ata, Beyrut 1989.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

düşünülmesi veya nefsinin gerçekliği olmayan adsal bir tanımdan ibaret görünmesi, onun tabii hakikatini inkâr etmek demektir. Nefis şu halde çift kutuplu olup hem iyiye hem de kötüye mütemayildir. Muhasibi, bu temayülü iyi ve doğruya yönlendirmenin insan irade ve mücahedesine bağlı olduğunu bildirir. Muhasibi, insanın nefsinin tabii bir hakikat olarak kabul ettiği için bizi, riyazet ve mücahedenin, nefsin bizzat kendisine değil, onun kötü arzu ve heveslerine yönelik olduğu sonucuna götürür. Öyleyse nefsin kendisi değil, onun fiil ve davranışları ıslah edilmeli, düzeltilmelidir.⁵ Muhasibi nefsi kınamıştır. Tasavvuf anlayışını nefis sorgulama esasına dayandırdığı için bu ismi almıştır. Nefis hem iyiye hem de kötüye iletebilir. İnsan kontrolündedir nefsin direksiyonu. Muhasibi insan nefsinin bir gerçeklik olarak kabul etmiştir. Ve bundan ayrı düşünmemiştir. Nefis değil onun istediği kötü istekler ıslah edilmelidir.

İbnü'l Arabî'nin et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye'sinde Nefs Kavramı

Tedbirât'ın üslubu İbnü'l-Arabî'nin diğer birçok eserinin üslubu gibi veciz ve semboliktir. *Tedbirât* diğer eserleriyle mukayese edildiğinde biraz daha sarıh ve anlaşılırdır. *Tedbirât*'ın konusu ise eserin bizzat İbnü'l Arabî tarafından belirlenen iki ayrı isminin de çağrıştırdığı gibi insandır. Eser, insan ülkesinin salahı ve kemali için gerekli olan manevi tedbirleri ve siyaseti konu edindiğini açıkça ifade etmektedir. Eserin (Kitabu'l İmami'l Mübin Ellezi La Yedhuluhu Raybün ve La Tahmin) şeklindeki ismi de İbnü'l Arabî'nin zengin ıstılahı göz önünde bulundurulduğunda insanı konu edinen bir eser olduğunu hemen çağrıştırır. Kısacası İbnü'l Arabî âlemde bulunan her şey eksik bırakılmaksızın "insan" da mevcut olup sayıldığı için ona her şeyin sayıldığı Kitab'ın bir vasfı olan İmam-ı Mübin sıfatını verir ve bu husus *Tedbirât*'ın ana temasını oluşturur. Bu eserinde İbnü'l Arabî insan (mikrokozmoz) ile âlem (makrokozmoz) arasındaki tekabülü, siyaset konusu ve terimleri içinde ele alarak işlemekte, insanın bedeni ve melekelerini bir hükümdarın ülke ve teb'asına benzeterek, beden ülkesinin nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Daha çok insan, insanın yetileri, manevi siyaset... gibi konular farklı boyutlarıyla eserin temel konusunu teşkil etmektedir. Şeyhü'l Ekber'e göre insan âlemin benzeri ve eşidir, âlemde her ne var ise bir benzerini insanda bulmak mümkündür. İbnü'l Arabî'ye göre insan tasavvuf yolunun delillerini kitaplardan ya da şahıslardan tedris ederek değil tam bir teslimiyet ve tasdik ile bu yola girerek bizzat kendi nefsinde Rabbinin nefsindeki ayetlerine kulak vererek tecrübi olarak aramalıdır. *Tedbirât*'a bu tarz bir giriş yaptıktan sonra İbnü'l-Arabî, eserin ilk bölümlerinde insan ülkesinin hükümrânı olan "halife"nin varlığı ve "külli ruh" diye isimlendirdiği bu hükümdâr hakkında başta Gazâlî olmak üzere mutasavvıfların ne kastettiklerinden genel hatlarıyla bahseder. Burada İbnü'l-Arabî bu "halife"nin, "ruh", "ilk madde", "arş", "ilk muallim" şeklindeki farklı isimlerinden bahseder. Daha önce ifade ettiğimiz gibi kendisi ise İbn Berrecân ile muvafık kalarak bu "halife"ye "imâm-ı mübin" der. Yine eserin bu ilk bölümlerinde İbnü'l-Arabî, hükümdârın hakikati hususundaki farklı görüşleri zikreder.

İşte İbnü'l-Arabî'nin bu şekilde tasvir ettiği insan ülkesinde sürekli bir savaş vuku bulmaktadır. Zîrâ bu ülkenin kudretli hükümdârının karşısında ona muhalefet edebilme gücüne sahip bir düşman vardır. Dahası bu düşman hükümdârın eşine âşıktır ve bütün gücüyle halifenin bu değerli eşine meyletmekte, onun gönlünü almak için türlü türlü hîlelere başvurmakta ve ona en değerli hazînelerini sunmaktadır. Hükümdâr bundan habersiz olmakla birlikte vezîri/akıl bu durumun farkındadır. Akıl belki halifenin haberi olmadan bu kuvvetli komutan/hevâ isteklerinden vazgeçer diye durumu hükümdardan gizler ve durumu kendi idare etmeye çalışır. Bu durumda ülkenin yönetimi vezîr/akıl elindedir. Hükümdârın değerli eşi/insânî nefis ise iki amansız gücün, akıl ile hevânın otoritesi altında kalmıştır. Her iki otorite de ona sürekli seslenmektedir. Bu sebeple o, ayette (İsrâ 17/20) ifade edildiği üzere, hem fücûrun hem de takvânın mahallidir. Şehvetin de etkisiyle hevâyaya cevap verirse aslından uzaklaşır, değişir (tağyîr), fücûr hasıl olur ve kötülüğü emreden (emâre) nefis diye isimlendirilir. Vezîr/akla cevap vererek kudretli eşine yönelirse temizlik, saflık, takvâ hâsıl olur ve huzura ermiş (mutmainne) nefis diye isimlendirilir. Bu pasajların devâmında İbnü'l-Arabî, hükümdârın ülkesinin böylesi bir düşmanla karşı karşıya olup çetin bir savaşa mâruz kalmasını ve bundan kendisinin habersiz oluşunun sebebinin açıklar: Kemâl üzere yaratılan hükümdarın aciziyetini idrak etmesi ve mutlak güc ve kuvvet sahibi

⁵ Şahin Filiz, *Muhasibi ve Bazı Tasavvufi Problemler* s.181-182

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Rabbi karşısındaki fakirlik ve zilletinin farkına varması, bir ülkeye sultan olmakla birlikte kulluğunu/köleliğini ikrâr etmesi. Ruh/sultan çağırır kendi eşi/nefis ona icâbet etmez. İşte bu acziyet üzere ruh kulluğunu ikrâr ederek Rabbine münâcaatta bulunur. Zîra sürekli nîmet, ihsan, kolaylık ve hayırlar içerisinde ömür süren kendi mertebesinin ve acziyetinin farkına varamaz. Ancak zorlukla imtihan edilirse kendi mertebesini ve kendisine sonsuz ihsanda bulunan Efendisinin kadrini bilir.⁶ Burada görmüş olduk ki bir Sultan var bu Ruh ve eşi Nefs (bir tarafı beşeri diğer tarafı enfüsi) Sultanın eşi gezerken bir kişiyi görüyor emir (heva) nefsi kendi tarafına çekiyor. Vezir Ruha söylüyor haberi olmadığı için ve ardından bütün beden hevânın tarafına geçiyor. Ruh hevaya savaş açıyor elçiler gönderiliyor. Bu bölümlerde eserin üslûbu klasik bir kelam kitabının üslûbundan farksızdır. İbn Arabinin zengin ıstılahını görmüş oluyoruz eserlerinde ve tasvirlerinde. İnsan ve alem içindeki ilişkiyi siyaset terimleri ile işlemiştir.

SONUÇ

Görmüş oluyoruz ki insan birçokluktur. Benlik bir toplumdur. İçimiz çok uğultulu bir mekândır. İbnü'l Arabî ve Muhasibi'nin bahsi geçen eserlerinde ki nefis teorilerini görmüş olduk. İbnü'l Arabî çok çarpıcı bir bakış açısıyla nefsi sembolik bir anlatımla dile getirmiştir. Ona göre hırs, yalan vb. kavramlar kötü değildir. Doğru kullanıldığı yerde ve takdirde doğrudur. Muhasibi insanın nefsinin bir bütünlük içerisine yerleştirir. Ona göre nefis bir cevherdir. İnsanın nefsten ayrı düşünülmesi onun hakikatini inkâr etmek demektir der. Nefis çift kutupludur, iyiye ve kötüye mütemayildir. Muhasibi, insanın nefsinin tabii bir hakikat olarak kabul ettiği için bizi, riyazet ve mücahedenin, nefsin bizzat kendisine değil, onun kötü arzu ve heveslerine yönelik olduğu sonucuna götürür. Öyleyse nefsin kendisi değil, onun fiil ve davranışları ıslah edilmeli, düzeltilmelidir. Giriş ve gelişme kısımlarında da dile getirdiğimiz üzere nefse bakış açılarının farklı olduğunu dile getirdik. Bu bahsi İbnü'l Arabî'nin başka bir konuya değindiği sözlerle bitirmek isterim. İbnü'l Arabî insanı bir devlet olarak görerek sembolize ederek ifade etmiştir. Fütûhat'tında da çok çarpıcı bir şekilde dile getirir makamda oturan makamın hükmünü taşıyıyor olabilir. Öyle Sultan ve yöneticiler vardır ki tahtı bile onu azletmiştir. Onun saltanatı koltuğa da makamın hakikatine de zulümdür. Bu çalışmamda bana yardımları dokunan çok değerli hocama Özkan ÖZTÜRK'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR

- Eraydın Selçuk, TDV İslam Ansiklopedisi
Nefis Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi
Muhasibi, el-Kasd ve'r-Rucu illallah, s. 76-77 , th. A. A. Ata, Beyrut 1976
Muhasibi, er-Riaye li Hukukillah, s. 250, th. A. A. Ata, Beyrut 1989.
Filiz Şahin, Muhasibi ve Bazı Tasavvufi Problemler s.181-182
Çakmaklıoğlu M. Mustafa, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (560-638/1165-1240),
Et-Tedbiratü'l-İlahşyye Fi Islahı Memleketi'l-İnsaniyye

⁶M. Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî (560-638/1165-1240), Et-Tedbiratü'l-İlahşyye Fi Islahı Memleketi'l-İnsaniyye*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Konut Kredi Talebi İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki

Fadime TOLU*

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Elanur KAPLAN**

*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

**Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

ÖZET

Bireylerin barınak ihtiyacını karşılayan bir araç olarak tanımlanan konut; yatırım aracı olma, ekonomik ve hukuksal güvence sağlama, kentsel çerçevenin oluşumu gibi birçok işleve sahiptir. Aynı zamanda konut risk profili düşük yatırımcılar tarafından çoğu zaman tercih edilen geleneksel yatırım araçlarından birisi olmuştur. Özellikle son yıllarda Türkiye’de inşaat sektörü güçlü bir büyüme göstermiş, ekonomik büyümede lokomotif rolünü üstlenmiş ve konut satışlarında yüksek seviyeler görülmüştür. Konut piyasasının ekonomilerde önemli bir yere sahip olması nedeniyle konut talepleri ile makroekonomik değişkenler arasında bir ilişkinin olması veya makroekonomik değişkenleri etkilemesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de konut kredileri ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamda, Ocak 2016 ile Ağustos 2020 dönemi arasındaki aylık verilerden yararlanılarak Türkiye’de konut kredi talepleri ile işsizlik oranı arasında ilişkinin olup olmadığı varsa hangi yönde olduğu analiz edilmiştir. Konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, çalışmanın amacı doğrultusunda Birim Kök Testi, Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucu konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, kısa dönemde ise tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen analiz bulguları, konut kredi hacmindeki artış ve azalışların işsizlik oranı üzerinde artış ve azalışların belirlenmesinde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konut Kredi Talebi; İşsizlik Oranı; Eş bütünleşme

ABSTRACT

Housing defined as a tool that meets the shelter needs of individuals; It has many functions such as being an investment tool, providing economic and legal security, and the formation of an urban framework. At the same time, it has been one of the traditional investment tools preferred by investors with a low risk profile. The construction sector in Turkey has shown strong growth in recent years, he has assumed the leading role in economic growth and a high level of interest in housing sales. Since the housing market has an important place in economies, it is important that there is a relationship between housing demand and macroeconomic variables or that it affects macroeconomic variables. The aim of this study was to analyze the relationship between the unemployment rate housing loans with Turkey. In this context, if there is a relation between benefiting from the monthly data from January 2016 to August 2020 period, with housing credit demand in Turkey has been analyzed that the unemployment rate in which direction. In this study, which examines the causality relationship between housing loan volume and unemployment rate, Unit Root Test, Johansen Cointegration Test and Granger Causality Test have been performed in line with the purpose of the study. As a result of the analysis, it was concluded that there is a long-term relationship between the housing loan volume and the unemployment rate, and a one-way relationship in the short run. According to the analysis findings obtained, it reveals that the increase and decrease in the volume of housing loans are important in determining the increase and decrease in the unemployment rate.

Keywords: Housing Loan Demand; Unemployment Rate; Cointegration

Giriş

Bireylerin barınak ihtiyacını karşılayan bir araç olarak tanımlanan konut; yatırım aracı olma, ekonomik ve hukuksal güvence sağlama, kentsel çerçevenin oluşumu gibi birçok işleve sahiptir. Aynı zamanda konut risk profili düşük yatırımcılar tarafından çoğu zaman tercih edilen geleneksel yatırım araçlarından birisi olmuştur. Ülkemizde son yıllarda inşaat sektörü ciddi bir büyüme göstermiş, diğer sektörler üzerinde lokomotif rol üstlenmiştir. Konut piyasasının ekonomilerde önemli bir yere sahip olması nedeniyle konut talepleri ile makroekonomik değişkenler arasında bir ilişkinin olması veya makroekonomik değişkenleri etkilemesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de konut kredileri ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamda, Ocak 2016 ile Ağustos 2020 dönemi arasındaki aylık verilerden yararlanılarak Türkiye’de konut kredi talepleri ile işsizlik oranı arasında ilişkinin olup olmadığı varsa hangi yönde olduğu analiz edilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu bağlamda çalışmanın ilk kısmında konut piyasasına değinilmiş ve konu ile ilgili literatür çalışmasına yer verilmiştir. Veri ve yöntem bölümünde analizde kullanılan veriler açıklanmıştır. Daha sonra analizler sonucu elde edilen sonuçlar tartışılmış olup, son bölümde ise çalışma sonucunda elde edilen veriler ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Literatür Taraması

Konut kredi talebi ile ilgili literatürdeki çalışmalara bakıldığında aralarında işsizlik oranı, faiz oranı, tüketici güven endeksi, konut fiyatları, kişi başı gelir, vade, sanayileşme, istihdam, medeni durum gibi demografik özelliklerin bulunduğu açıklayıcı değişkenler ile ilişkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan çoğu farklı değişken ve değişken sayısı, ülke ve zaman dilimleri olarak, yapılan bu çalışmadan farklılık göstermiştir. Mevcut literatür dahilindeki çalışmadaki konuyla ilgili birebir çalışmalar tespit edilmemiş olsa da konut kredi talebi ile çalışmada analiz değişkeni olarak kullanılan işsizlik oranı gibi makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkisini analiz eden araştırma çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

Bocutoğlu ve Ertürk (1992) tarafından yüksek enflasyon çerçevesinde gerçekleşen nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmenin Türkiye'deki konut talepleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'deki konut talebini etkilemede ilk sırayı nüfus artışı olduğu tespit edilmiştir.

Zhu ve Meeks (1994) taraflarınca yapılan çalışmada ABD hane halkının tüketici kredisi talebi ile gelir düzeyi, eğitim seviyesi ve medeni durum gibi faktörler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Martin (1996) yaptığı çalışmasında konut talebi modelinin genişleterek nüfusun yıllık büyüme oranı, aile geliri, hane halkı sayısı, işsizlik oranı, medeni durum gibi değişkenlerin konut kredi talebini etkilediğini ortaya koymuştur.

Zhong (1999) yapılan çalışmada OLS modeli kullanılarak ABD 'deki konut talebi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada işsizlik, enflasyon, konut kredisi, gelir gibi faktörler yer almaktadır. Analiz sonucunda konut talebi ile işsizlik arasında zıt yönlü bir etki bulunmuştur. Konut talebinin konut kredisi ve enflasyon arasında anlamsız bir etki bulunduğu ayrıca enflasyonun konut talebini önemli düzeyde yavaşlatıcı bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Durkaya ve Yamak (2004) Türkiye'de konut piyasasının yönünü inceleyen çalışmalarında 1964 ile 1997 arasındaki veriler kullanılarak konut talebi ile gelir, fiyat ve maliyet faktörleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Zaman serisi analizi sonucunda konut talebi ile gelir arasında pozitif ve anlamlı bir etkinin olduğu ortaya atılmıştır.

Martinez ve Rio (2004) tarafından yapılan çalışmada İtalyan hane halkı tüketici kredileri üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre tüketici kredi talebi ve gelir arasında pozitif bir ilişki, uzun vadede faiz oranı ile anlamsız bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Allesie vd. (2005) 1995-1999 yılları arasındaki dönemi kapsayan veriler kullanılarak İtalyan hane halkının kredi talepleri ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında İtalya hane halkının konut kredi taleplerine faize karşı duyarlı ve esnek olduğu bulgularına varılmıştır.

Agarwall vd. (2006) araştırmalarında 135 bin hane halkı üzerine yapılmıştır. Çalışmalarında konut kredi taleplerinin faiz oranlarındaki değişime duyarlı olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre bu değişime karşı bireylerin duyarlı olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Martins ve Villanueva (2006) Portekiz'e ait 1998 ile 2011 dönemi arası veriler kullanılarak yapmış oldukları çalışmalarında Portekizli hane halkının konut kredi taleplerinin faizdeki değişim ile negatif ilişki olduğu tespit edilmiş ve çalışmada belirtilmiştir.

Jin ve Zeng (2007) çalışmalarında yatırım amaçlı konut talebi ile faiz gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonuçları yatırım amaçlı olarak kullanılan konut talepleri için verilen destekler arttığında yatırım amaçlı olarak kullanılan konut talebi de artmaktadır. Ayrıca çalışmasına ek olarak konut talebinin azalması ile işsizlik oranının da arttığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Saiz (2007) çalışmasında ABD'deki konut talebinin diğer değişkenler ile ilişkisinin incelenmesinin yanı sıra göçün konut talebi üzerindeki etkisine yoğunlaşmıştır. Analizde EKK yönteminden

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yararlanılmış, değişkenler olarak göçmen yoğunluğu, kişi başına düşen gelir, arazi sayısı, eğitim düzeyi ve işsizlik oranları kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre Amerika için ekonomik bir etkisinin yanında, konut talebini de arttırdığı analiz sonuçlarına varılmıştır.

Boylu vd. (2007) yapmış oldukları çalışmada farklı gelir düzeyine sahip ailelerin tüketici kullanımına karşı talepleriyle ilgili yapmış oldukları çalışmada bireylerin tüketici kullanımına karşı talebinde öncelikle ihtiyaç duyduklarını bilgiler arasında neler olduğunu tespit etmeye yönelik yapmış oldukları çalışmada analiz sonucunda ilk sıralarda faiz oranı olduğu tespit edilmiştir.

Lindh ve Malmberg (2008) çalışmalarında demografik faktörlerin konut arz ve talebi üzerinde önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu demografik faktörlerin ise eğitim düzeyi, istihdamdaki değişimler, gelir ve göç oranları faktörleri olduğunu tespit edilmiştir.

BDDK (2008) tarafından yapılan çalışmada Aralık 2003 ve Eylül 2005 döneminde aylık verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda faiz oranlarında %1'lik bir artışın konut kredi taleplerinde %1,79 oranında azaltılacağı tespit edilmiştir.

Lebe ve Yiğit (2009) Türkiye'de konut talepleri ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarında negatif ve pozitif yönde etki eden faktörleri tespit etmiştir. Pozitif yönde etki eden faktörler arasında kişi başına düşen gelir, nüfus, sanayileşme ve evlenen çiftler olarak belirlenmiş. Negatif yönde etkilerin ise fiyatlar genel düzeyi, faiz, maliyet, tarım sektöründeki istihdam olarak tespit edilmiş ve çalışmalarında belirtilmiştir.

İbicioğlu ve Karan (2009) yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye'deki tüketici kredi kullanımında ekonomi geleceğine dair beklentiyi nasıl etkilediği konusunda bir araştırma yapılmıştır. Nedensellik analizi sonucunda faiz oranında tüketici kredi yönüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Öztürk ve Fitöz (2009) Türkiye'deki konut taleplerini ve arzının belirleyicilerini tespit etmek amacıyla regresyon ve korelasyon analiz yöntemi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre kişi başına düşen milli geliri, faiz oranları ve konut fiyatları ile konut talebi arasında bir pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu ancak demografik özelliklerin konut talebi üzerinde anlamsız bir etkisi olduğu tespit edilmiş ve analiz bulguları ile kanıtlanmıştır.

Massimo (2010) tarafından yapılan çalışmada tüketici kredilerinin kullanımı sırasında en belirleyici olan faktörün faiz oranları olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışmalarına ek olarak tüketici kredileri talebi karar verme sürecinde etkili olan diğer bir faktör ise kredi vade yapısının olduğu araştırma sonuçlarında belirtilmiştir.

Castro ve Santos (2010) araştırmalarında kullanılan tüketici kredi talepleri ile faiz oranı arasındaki ilişki incelenmiştir. 1990 -2009 dönemi arasındaki 80 gözlemde oluşan verileri kullanarak eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda kullanılan kredi ile kredi faiz oranı arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Güriş vd. (2011) yapmış oldukları çalışmalarında Logit, Probit ve Gompit modellerini kullanılmıştır. Bu modeller kullanılarak kentsel ve kent dışı konut talebini etkileyen faktörleri bulmayı hedeflemiştir. Analiz sonucuna göre Logit modelinin daha iyi sonuç verdiğini belirterek demografik faktörler, istihdam, konut tipi ve gelir gibi faktörlerin konut talebi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulguları tespit edilmiştir.

İbicioğlu ve Karan (2012) tarafınca yapılan çalışmada Türkiye'deki konut kredi talebi ile faiz oranı, işsizlik oranı ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi çalışmanın amacı olarak belirleyerek analiz yapmışlardır. 2005 -2012 dönemi arası verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda incelenen değişkenler arasında eş bütünleşme olduğu, Granger Nedensellik analizi sonucunda ise gelir, işsizlik ve faiz değişiminin konut kredisindeki değişime neden olduğu kanıtlanmıştır.

Lebe ve Akbaş (2014) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'deki konut talebinin uzun ve kısa dönemdeki etkilerinin ortaya koymayı amaçlamışlardır. Johansen Eş bütünleşme zaman serisi analiz yönteminin kullanarak 1970 ile 2011 dönemi arasındaki aylık verilerden yararlanılmıştır. Kişi başına düşen gelir, sanayileşme, tarım sektöründeki istihdam, faiz oranı ve medeni durum gibi açıklayıcı değişkenler kullanılarak konut talebi ile aralarındaki nedensellik ilişkisini incelemişler ve bulgularla tespit edilmiştir. Tespit edilen analiz bulgularına göre sanayileşme, kişi başına düşen gelir ve medeni

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

durum Türkiye'deki konut talebini olumlu yönde etkilediği; tarım sektöründeki istihdam, faiz oranları ve konut fiyatları ise Türkiye'deki konut taleplerini olumsuz bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik analizi sonuca göre ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgularla tespit edilerek çalışmalarını tamamlamışlardır. Mussa vd. (2017) yapmış oldukları çalışmalarında mekânsal Durbin modelinin kullanarak analiz bulgularına ulaşmışlardır. Bağımlı değişken; olarak konut kirası ve fiyatları, bağımsız değişken olarak; kişi başına düşen milli gelir, işsizlik oranı, nüfus yoğunluğu, hırsızlık, göçmen sayısı, arazi sayısı kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre konut talebinin artmasıyla hırsızlığın, arazi sayısının, konut arzının, işsizlik oranlarının artmasıyla kira bedellerinin düşmesine sebebiyet verdiği; gelirin artması ile de kiraların artmasına sebebiyet verdiği sonuçlarına varılmıştır. Hatipoğlu ve Tanrıvermiş (2017) yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye'deki konut talebi açısından aralarında ilişki olabileceği kanısı ile nüfus artışı, yaş dağılımı, göç, kişi başına düşen gelir, istihdam, faiz oranı, konut kredileri gibi makroekonomik değişkenler ile aralarındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Türkiye'deki yaş ortalamasının düşük olmasıyla beraber çalışan nüfusun çok yoğun olması konut kredilere talebi arttıracak kanısına ulaşmışlardır. Ayrıca kredi faiz oranlarının düşük olması konuta talebi arttırdığı da çalışmalarında yer verilmiştir. Çalışmalarına ek olarak Türkiye'deki büyüme ve inşaat sektöründeki büyüme hızının birbiri ile ilişki içerisinde olduğu çalışmalarında belirtilmiştir. Çelik ve Kıral (2018) yapılan çalışmada SWOT analizi ve Panel Veri Kümeleme yöntemi kullanılarak analiz yapmışlardır. Çalışmadaki temel amacın Türkiye'deki konut talebinde etkileyen faktörleri bularak, bu faktörlerin hangi illerde olduğu tespit etmek olduğu çalışmada belirtilmiştir. Çalışmada incelenen analiz sonucuna göre gayri safi yurtiçi hasıla, gelir, göç sayısı, evlenme ve boşanma verileri, konut fiyat endeksinin konut talebi üzerindeki etki pozitif yönlü olduğu görülmüştür.

Veri ve Yöntem

Çalışmadaki veriler Türkiye'de konut kredi talepleri ile işsizlik oranlarına ait Ocak 2016 ile Ağustos 2020 dönemi arasındaki aylık verilerden yararlanılarak elde edilmiştir. İbicioğlu ve Karan (2012) yapmış oldukları çalışma göz önünde bulundurularak kredi talebinin kredi arzına eşit olduğu varsayıp, konut kredi talebi değişkenini temsilen konut kredi hacmi değişkeni kullanılmıştır. Konut kredi hacmi değişkeni için veriler TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) internet sitesi aracılığı ile elde edilmiş ve verilerin büyük olması dolayısıyla logaritması alınarak analize dahil edilmiştir. İşsizlik oranı verileri ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) internet sitesi aracılığı ile elde edilerek veri seti oluşturulmuştur. Konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, Ocak 2016 – Ağustos 2020 dönemi için çalışmanın amacı doğrultusunda Birim Kök Testi, Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testi gerçekleştirilmiştir.

Analiz Bulguları

Zaman serisi çerçevesinde uygulanacak bir modelde analizde kullanılacak olan değişkenlerin durağan olmaması ekonometrik analiz sonucunda yanıltıcı sonuçlar verecektir. Dolayısıyla analiz yapılmadan önce değişkenlerin durağanlık sınamasından geçirilmesi gerekmektedir. Çalışmada değişkenlerin durağanlığın incelenmesi için Dickey ve Fuller (1979-1981) ile Phillips Perron (1988) taraflarınca ortaya konulan ve literatürde de çokça kullanılan Augmented Dickey- Fuller (ADF) ile Phillips Perron (PP) birim kök testi kullanılmıştır. Her iki değişken için değerler mutlak olarak değerlendirilmiş ve konut kredi hacmi değişkeninin verileri çok büyük olmasından dolayı analize logaritması alınarak dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

DÜZEY I(0)		T-statistic	%5 Kritik Değer	P
KONUT KREDİ HACMİ	ADF (c,t)	0.720	-3.495	1.0000
	PP (c,t)	0.720	-3.495	1.0000
İŞSİZLİK ORANI	ADF (c,t)	-1.840	-3.495	0.6854

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

PP (c,t)

-1.840

-3.495

0.6854

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

DÜZEY I(1)

		T-statistic	%5 Kritik Değer	P
KONUT KREDİ HACMİ	ADF (c,t)	-4.425	-2.928	0.0003
	PP (c,t)	-3.025	-2.927	0.0326
İŞSİZLİK ORANI	ADF (c,t)	-3.747	-2.927	0.0035
	PP (c,t)	-3.747	-2.927	0.0035

Değişkenlere ait düzey seviyeleri sabitli ve trendli olarak değerlendirilmiştir. Tablo incelendiğinde her iki değişken için düzey seviyelerinde ADF yöntemi kullanılarak yapılan durağanlık analizi sonucu T-statistic değerinin %5 kritik değerden büyük ve P değerinin 0.05'den büyük olması dolayısıyla serilerin durağan olmadıklarını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilir. ADF yöntemi sonrasında durağanlık analizi bu kez PP testi ile yapılmıştır. Yine aynı sonuçların bulunması dolayısıyla değişkenlerin seviyede durağan olmadıkları, birim kök içerdikleri sonucuna varılmıştır. Değişkenleri durağanlaştırmak için birinci farkı alınarak analize devam edilmiştir. Değişkenler için birinci farkında sabitli ve trendsiz modeli kullanılmış. ADF ve PP testi sonucu %5 kritik değerinin T-statistic değerinden büyük ve P değerinin 0.05'den küçük olması serilerin durağan olmadıklarını ifade eden sıfır hipotezi reddedilip, serilerin durağan olduklarını ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiş olur. Sonuç olarak birim kök testleri sonucunda konut kredi hacmi ve işsizlik oranı değişkenlerinin birinci farkında durağan oldukları, birim kök içermedikleri sonucuna varılmıştır.

Değişkenlerin aynı mertebede durağan olması Eş bütünleşme analizinin yapılması gerektiğini göstermektedir. Eş bütünleşme analizinin yapılmadan önce uygun gecikme uzunluğunu belirlenmiş ve aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Uygun Gecikme Uzunluğu Tespiti

Lag	LL	LR	df	P	FPE	AIC	HQIC	SBIC
0	124.099				0.000021	-5.08746	-5.058	-5.0094
1	238.659	229.12	4	0.00	2.1e-07	-9.69412	-9.60573	-9.4602
2	269.947	62.576	4	0.00	6.8e-08	-10.6838	-10.6838	-10.4413
3	280.608	21.321	4	0.00	5.2e-08	-10.9024	-10.9024	-10.5629
4	294.28	27.346	4	0.00	3.5e-8	-11.2465	-11.2465	-1.81
5	305.134	21.708	4	0.00	2.6e-08	-11.4732	-11.4732	-10.9396
6	310.841	11.413*	4	0.022	2.5e-08	-11.4853*	-11.4853*	-10.8548*
7	314.664	7.646	4	0.105	2.5e-08	-11.419	-11.419	-10.6915
8	316.424	3.5206	4	0.475	2.8e-08	-11.2668	-11.2668	-10.4422

* Uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Uygun gecikme uzunluğunun tespiti için AIC (Akaika Bilgi Kriterleri) kriterine göre belirlenmiştir. Tabloya bakıldığında AIC kriterine göre uygun gecikme uzunluğu 6 olarak tespit edilmiştir. Sonraki aşamada ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla Johansen Eş Bütünleşme testi yapılmıştır.

Johansen Eş Bütünleşme testinde değerlerin anlamlı olup olmadığını bakmak için Trace ve Max İstatistik değerleri bulunmaktadır. "Her iki istatistik testte, eş bütünleşme değerlerinin konusunda birbirine yakın sonuçlar elde edilmektedir" (Lebe ve Akbaş, 2014: 66). Bu nedenle değişkenlerin uzun dönemli ilişkisini ortaya koymak için yapılan analizde sadece Trace Statistic değerlerine yer verilmiştir. Test sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

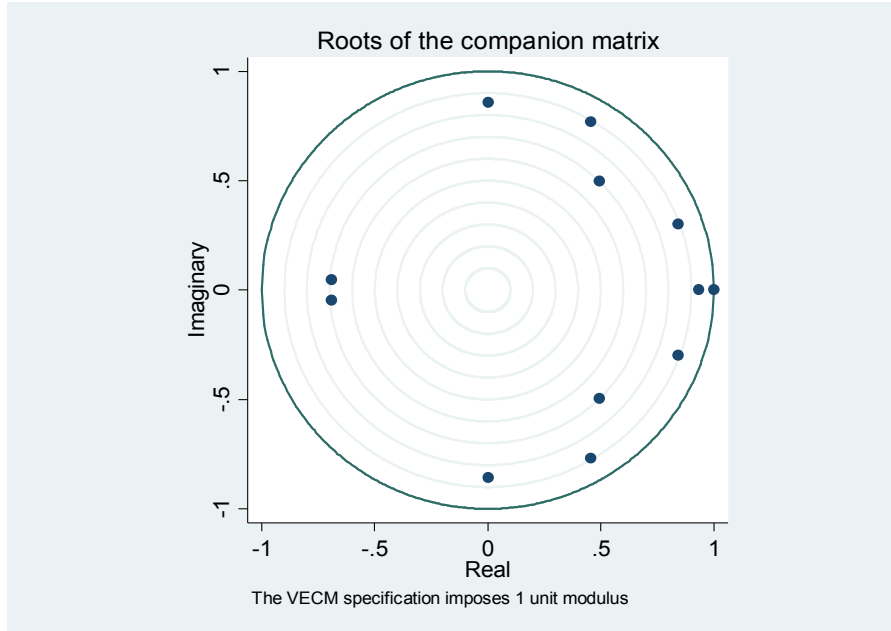
Tablo 3: Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Max. Rank	Parms	Olasılık Değeri	Trace Statistic	%5 Kritik Değer
0	22	-	17.4691	15.41
1	25	0.21797	5.1762	3.76
2	26	0.09835		

Yapılan Johansen Eş Bütünleşme testi sonucu Trace Statistic değerinin %5 kritik değerden büyük olması değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı şeklinde ifade edilen sıfır hipotezi reddedilir. Tablo incelendiğinde ise Trace Statistic değerinin %5 kritik değerden büyük olması değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılır. Kısacası konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonraki aşamasında Post Estimation testleri yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarında herhangi bir hatanın olup olmadığı Stabilize Analizi, LM Otokorelasyon ve Normallik testleri ile incelenmiştir.

Grafik 1: Stabilize Analizi Grafik Gösterimi

Tablo 4: Stabilize Analizi Sonuçları

Eigenvalue	Modulus
1	1
0.9343667	0.934367
0.8427194	0.894405
0.8427194	0.894405
0.456895	0.894056
0.456895	0.894056
0.00321308	0.858374
0.00321308	0.858374
0.4948939	0.700961
0.4948939	0.700961
0.690368	0.691983
0.690368	0.691983

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo incelendiğinde modulus değerlerinin 1'den küçük olması hiçbir probleminin olmadığını göstermektedir. Ayrıca Grafik 1'de görülen noktaların grafik içinde olması bu değerleri desteklemektedir.

Aşağıdaki tabloda Stabilize Analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: Stabilize Analizi Sonuçları

Lag df		Chi2	Prob > Chi2
1	3.4970	4	0.4783
2	3.4199	4	0.49017

Tablo 5'de P değerlerinin 0.05'den büyük olması ile otokorelasyon probleminin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi kabul edilir. Aşağıdaki Jarque-Bera Normallik testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları

Equation df		Chi2	Prob > Chi2
İŞSİZLİK ORANI	0.426	2	0.80800
KONUT KREDİ HACMİ	2.95	2	0.22817

Test sonucunda P değerinin 0.05'den büyük olması normallik varsayımının karşılandığını göstermektedir ve herhangi bir problemin olmadığını göstermektedir. Yapılan Post Estimation Analizi sonucunda yapılan test değerlerinde herhangi bir problemin olmadığı tespit edilmiş ve analize devam edilmiştir.

Johansen Eş Bütünleşme analizi sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmış. Ancak bu test kısa dönemde aralarındaki ilişkiyi göstermemektedir. Aralarındaki bu kısa dönemli nedensellik ilişkisinin olup olmadığına bakmak için Granger Nedensellik Analizi yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

H_0 Hipotezi	Chi2	P	Sonuç
İşsizlik Oranı, Konut Kredi Hacminin Granger nedeni değildir. (İŞSİZLİK ORANI → KONUT KREDİ HACMİ)	10.80*	0.0128	H_0 Reddedilir
Konut Kredi Hacmi, İşsizlik Oranının Granger nedeni değildir. (KONUT KREDİ HACMİ → İŞSİZLİK ORANI)	3.04*	0.3852	H_0 Kabul Edilir.

*%5 anlamlılık düzeyinde önemlidir.

Yukarıdaki tablodaki sonuçlar p değerinin %5 anlamlılık düzeyinden küçük olması ile H_0 reddedilerek, büyük olması ile H_0 kabul edilerek sonuçlara ulaşılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre İşsizlik Oranından Konut Kredi Hacmine doğru bir nedenselliğin olduğu ancak konut kredi hacminden işsizlik oranına doğru bir nedenselliğin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sonuç

Bireylerin barınak ihtiyacını karşılayan bir araç olarak tanımlanan konut; yatırım aracı olma, ekonomik ve hukuksal güvence sağlama, kentsel çerçevenin oluşumu gibi birçok işleve sahiptir. Aynı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

zamanda konut risk profili düşük yatırımcılar tarafından çoğu zaman tercih edilen geleneksel yatırım araçlarından birisi olmuştur. Özellikle son yıllarda Türkiye’de inşaat sektörü güçlü bir büyüme göstermiş, ekonomik büyümede lokomotif rolünü üstlenmiş ve konut satışlarında yüksek seviyeler görülmüştür. Konut piyasasının ekonomilerde önemli bir yere sahip olması nedeniyle konut talepleri ile makroekonomik değişkenler arasında bir ilişkinin olması veya makroekonomik değişkenleri etkilemesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de konut kredileri ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu bağlamda, Ocak 2016 ile Ağustos 2020 dönemi arasındaki aylık verilerden yararlanılarak Türkiye’de konut kredi talepleri ile işsizlik oranı arasında ilişkinin olup olmadığı varsa hangi yönde olduğu analiz edilmiştir.

Konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, çalışmanın amacı doğrultusunda Birim Kök Testi, Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testi gerçekleştirilmiştir.

Analiz sonucunda iki değişken olan konut kredi hacmi ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, kısa dönemde ise tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, konut kredi hacmindeki değişimlerin işsizlik oranı üzerinde değişime neden olduğu söylenebilecektir. Elde edilen bu yöndeki bulgu, konut kredi hacmindeki artış ve azalışların işsizlik oranı üzerinde artış ve azalışların belirlenmesinde önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen mevcut literatür dahilinde farklı değişken ve değişken sayısı, ülke ve zaman dilimleri olarak, yapılan bu çalışmadan farklılık göstermiştir. Daha sonraki çalışmalarda ülke, değişken ve zaman dilimi değiştirilerek çalışma devam edebilir, ayrıca literatüre bu yönde katkıda bulunabilir.

KAYNAKLAR

- Agarwal S., Ambrose B. W., Chomsisengphet S., Liu C. (2006). An empirical analysis of home equity loan and line performance. *Journal of Financial Intermediation*, 15, 444.
- Alessie, R., Hochguertel, S., WeberSource, G. (2005). Consumer credit: evidence from italian micro data. *Journal of the European Economic Association*, 3(1), 144-178.
- BDDK (2008). Türk bankacılık sektörü konut kredileri raporu, http://www.bddk.org.tr/turkce/raporlar/calisma_raporlari/13132006-1.pdf, Mart 2008, Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Bocutoğlu, E., Ertürk, Z. (1992). Supply and demand analysis in housing market: a case study in turkey as a developing country. *Management Quality and Economics*, 203-210.
- Boylu A., A., Günay., G., Terzioğlu G. (2007). Ailelerin bankalarca sağlanan tüketici kredilerini kullanma durumlarının incelenmesi. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleleler_cerceve.htm, Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Castro, G., Santos, C. (2010). Bank interest rates and loan determinants. *Economic Bulletin*, Spring, Banco de Portugal.
- Çelik, C., Kırıl, G. (2018). Panel veri analizi ve kümeleme yöntemi ile Türkiye’de konut talebinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(4), 1009-1026.
- Durkaya, M., Yamak, R. (2004). Türkiye’de konut piyasasının talep yönlü analizi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(217), 75-83
- Güriş, S., Çağlayan, E., Ün, T. (2011). Estimating of probability of homeownership in rural and urban areas: Logit, probit and gompit model. *European Journal of Social Sciences*, 21, 405-411.
- Hatipoğlu, Ü., Tanrıvermiş, H. (2017). Türkiye’de arz ve talep açısından konut yatırım tercihlerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Bankacılar Dergisi*, 49-75.
- İbicioğlu M., Karan M. B. (2009). Türkiye’de faiz oranlarının tüketici kredileri üzerindeki etkisi. *Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 3(2).
- İbicioğlu, M., Karan, M. (2011). Konut kredisi talebini etkileyen faktörler: Türkiye üzerine bir uygulama. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 65-75.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Jin, Y., Zeng, Z. (2007). Real estate and optimal public policy in a credit-constrained economy. *Journal of Housing Economics*, 16(2), 143-166.
- Lebe, F., Akbaş, Y. E. (2014). Türkiye'nin konut talebinin analizi: 1970-2011. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 57-83.
- Lebe, F., Yiğit, B. (2009). Analysis of the short and long run housing demand in Turkey. *The 7th International Symposium of The Romanian Regional Science Association*, 12-13.
- Lindh, T., Malmberg, B. (2008). Demography and housing demand—what can we learn from residential construction data. *Journal of Population Economics*, 21, 521-539.
- Martin, P. (1966). Aggregate housing demand: Test model, southern California. *Land Economics*, 42, 503-513.
- Martinez, C., C., Rio, A., D. (2004). Households borrowing and consumption in Spain: A VECM Approach. *Working Paper*, 0421.
- Martins, N., C., Villanueva, E. (2006). The Impact of mortgage interest-rate subsidies on household borrowing. *Journal of Public Economics*, 90, 8-9.
- Massimo, C. (2010). Transparency in consumer credit: The usage of the APR. *ASBBS Annual Conference: Las Vegas*, 17(1).
- Mussa, A., Nwaogu, U. G., Pozo, S. (2017). Immigration and housing: A spatial econometric analysis. *Journal of Housing Economics*, 13-25.
- Öztürk, n., fitöz, e. (2009). Türkiye'de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 21-46.
- Saiz, A. (2007). Immigration and housing rents in American cities. *Journal of Urban Economics*, 345-371.
- Zhu, L., Y., Meeks, C., B. (1994). Effects of low income families' ability and willingness to use consumer credit on subsequent outstanding credit balances. *Journal of Consumer Affairs*, 28(2), 403-422.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Ermenice Kaynaklarda Komutan Garegin Njdeh

Fatma Nur GÜCÜYENER*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ÖZET

1 Ocak 1886'da Nahçıvan'da dünyaya gelen Garegin Nzhdeh (Garegin Njdeh) kendisini tamamen Ermeni davasına adanmış bir kişidir. Bu konuda Ermeni davasını gerçekleştirme yolunda Türklere ve Müslümanlara karşı hiçbir katliamdan geri de durmamıştır. Njdeh henüz daha çok genç yaşlarında Ermeni Kurtuluş Hareketi'ne katılmıştır. 1906'da Bulgaristan'da Dmitry Nikolov Askeri Okulu'na girip Teğmen rütbesi ile mezun olmuştur. 1907'de Ermenistan'a dönüp burada Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (Ermeni Devrimci Federasyonu)'na katılmıştır. Kafkasya'da Çarlık rejimi tarafından yakalanıp 3 yıla yakın hapis yattıktan sonra tekrar Bulgaristan'a gitmiştir. Daha sonra 1912'de Birinci Balkan Savaşının patlak vermesi ile Ermeniler, Njdeh ve Andranik Ozanyan önderliğinde Türklere karşı savaşmak üzere Bulgar ordusunun yanında, önüne çıkan her Türk'ü ve Müslümanı katleden, savaşın en utanç verici suçlarını işleyen gönüllü bir birlik kurmuşlardır. Bu birlikler ile kazandığı savaşlar sonucunda kendisine Balkan Halkların Kahramanı madalyası verilmiştir. İkinci Balkan Savaşı'na katılmayı ise savaşın Türklere için faydalı bir iç savaşa dönüştüğü gerekçesiyle reddetmişlerdir. Çarlık tarafından affedildiğinde Türklere karşı savaşta yer almak şartı ile Kafkasya'ya dönmüş, katliamlarına devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşının başında İkinci Ermeni Gönüllü Alayı komutan yardımcılığı görevini üstlenmiş sonrasında ayrı bir Ermeni-Yezidi birliğinin komutanlığını yapmıştır. Birinci Dünya Savaşında General Drastamat Kanayan (Dro)'in yardımcısı olarak da görev almıştır. Daha sonra Ani civarında savaşan Njdeh, burada sadece savaşmakla kalmayıp aynı zamanda adamları ile Nikolaos Mar'ın kazıları sonucu Ani'den çıkarılan değerli tarihi eserlerin de buradan taşınmasını sağlamıştır. İşlediği savaş suçları meşrulaştırılmak istenircesine, yüksek cesaret madalyası ile ödüllendirilmiş, 1918 yılı sonlarında Nahçıvan'a vali olarak atanmış ve 1919 Ağustosundan sonra ise Kapan, Arevik ve Goghtan'a Genel Komutan (Başkomutan) olarak atanmıştır. Aleksandr Khatisyan'ın hükümeti ona kuşatma altındaki Goghtan'dan Ermenileri çekmesi emrini verince Njdeh bu emri uygulamak istememiş, Goghtan'dan Ermenileri göç ettirmek yerine burada yaşayan Türkleri yerlerinden etmiş ve Türk yerleşim yerlerini ortadan kaldırmıştır. 1918-1921 yılları arasında Ermenistan Cumhuriyeti'nin etnik katliam uygulayan bir subayı olan Njdeh bize bu çalışmamızda, bazı Ermeniler'in tek kaygısının vatanları olmayıp, her nerede olurlarsa olsunlar Türk düşmanlığı yapmak için ellerinden geleni yaptıklarını ve farklı milletlerce maddi manevi her alanda desteklendiklerini gözler önüne sermiştir. Üstelik bu Türk düşmanlığı çoğu zaman ödüllendirilmiştir. Bugün dahi Bulgaristan'da Njdeh'i anlatan belgeseller çekilip adına heykeller yapılmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmada Ermeni ırkçılık ideolojisinin önemli isimlerinden olan Ermeni komutan Garegin Nzhdeh (Garegin Njdeh)'in hayatı, savaşları, katliamları konu edinilmiş, araştırma süresinde Ermenice ve Türkçe kaynaklar tarafımızca incelenmiş ve kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Garegin Njdeh, Ermeni, Ermenistan, Katliam.

GAREGIN NJDEH COMMANDER IN ARMENIAN SOURCES

ABSTRACT

Garegin Nzhdeh (Garegin Njdeh), who was born on January 1, 1886 in Nakhchivan, is a person who devoted himself entirely to the Armenian cause. He did not refrain from any massacre against Turks and Muslims in the way of carrying out the Armenian cause on this issue. Njdeh joined the Armenian Liberation Movement at a very young age. In 1906, he entered the Dmitry Nikolov Military School in Bulgaria and graduated with the rank of Lieutenant. He returned to Armenia in 1907 and joined the Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (Armenian Revolutionary Federation). After being caught by the Tsarist regime in the Caucasus and imprisoned for nearly 3 years, he went to Bulgaria again. Later, with the outbreak of the First Balkan War in 1912, the Armenians, led by Njdeh and Andranik Ozanyan, formed a voluntary union alongside the Bulgarian army to fight against the Turks, murdering every Turk and Muslim who came before them, committing the most embarrassing crimes of the war. As a result of the battles he won with these units, he was awarded the Hero of the Balkan Peoples medal. They refused to participate in the Second Balkan War on the grounds that the war turned into a useful civil war for the Turks. When he was pardoned by the Tsarism, he returned to the Caucasus on the condition that he took part in the war against the Turks and continued his massacres. At the beginning of the First World War, he assumed the position of deputy commander of the Second Armenian Volunteer Regiment and then commanded a separate Armenian Yazidi unit. He also served as the deputy of General Drastamat Kanayan (Dro) during the First World War. Later, Njdeh, who fought around Ani, not only fought

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

here, but also carried the valuable historical artifacts unearthed from Ani as a result of the excavations of Nikolaos Mar with his men. As if he wanted to legitimize his war crimes, he was awarded with a medal of high courage, he was appointed governor of Nakhchivan at the end of 1918, and after August 1919, Kapan was appointed as the General Commander (Commander in Chief) of Arevik and Goghtan. When the government of Alexander Khatisyan ordered him to withdraw Armenians from Goghtan, which was under siege, Njdeh did not want to implement this order, instead of moving Armenians from Goghtan, he displaced the Turks living here and destroyed the Turkish settlements. In this study, Njdeh, an officer of the Republic of Armenia who carried out ethnic massacres between 1918 and 1921, showed us in this study that some Armenians are not the only concern of their homeland, but that they do their best to make hostility towards Turks wherever they are, and that they are supported by different nations in every field. Moreover, this hostility towards Turks has often been rewarded. Even today, documentaries about Njdeh are shot and sculptures are made in Bulgaria. In our study, the life, wars and massacres of the Armenian commander Garegin Nzhdeh (Garegin Njdeh), one of the important names of the Armenian racism ideology, were examined and used by us during the research period.

Keywords: Garegin Njdeh, Armenia, Armenia, Massacre.

Giriş

Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma düşüncesi ilk defa İran'da yaşayan Ermeniler arasında ortaya çıkar. Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ermenilerin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşlarına kadar göze çarpar nitelikte ayrılıkçı bir bağımsızlık hareketi içinde oldukları söylenemez. Ancak, Osmanlı'nın dağılma dönemlerine geldiğimizde büyük devletlerin politikaları sonucu ortaya Ermeni milliyetçiliği sorunu çıkmıştır.¹

Ermeni milliyetçiliğinin teorisyeni olarak sayılan Artsruni, kitaplarında Türkleri, Kürtleri, Müslümanları aşağılıyor, Mşag adlı gazetesinde Osmanlı idaresi altındaki Ermenileri isyana teşvik ediyordu. Aynı düşünceye sahip Dro, Anranik, Njdeh gibi Ermeniler de bu ideoloji çerçevesinde hareket ediyorlardı.²

Bu çalışmada ise Ermeni milliyetçi ideologlarından olan Garegin Njdeh'in hayatı, Ermeni ırkçılığı üzerindeki çalışmaları, kurmuş olduğu gönüllü birlikler vb. konular üzerinde Ermenice kaynaklara yer verilerek durulacaktır.

1886'da Nahcivan vilayetinin Kznut köyünde doğan Garegin Nzhdeh (Garegin Ter-Harutyunyan),³ ailenin en küçük çocuğuydu. İlköğrenimini Nahcivan'da bir Rus okulunda ardından Ermeni Kurtuluş Hareketine katılacağı Tiflis'teki Rus ortaokuluna başlayan Njdeh, sonrasında Petersburg'da yerel bir üniversitede hukuk eğitimi aldı ve kendini tamamen Ermeni Devrimi davasına adanmıştı.⁴

1906 yılında, Makedon Kurtuluş Hareketi liderinin desteği ile Sofya Subay Okulu'na giren Njdeh, eğitimini tamamladıktan sonra 1907'de Kafkasya'ya geri dönüp 1907-1908 yıllarında Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun)'na girdi. Samson Tadevosyan'ın yardımcısı olarak Pers Devrimci Hareketi'ne katıldı.⁵

1909 yılında silah ve mühimmat taşımak için gittiği Kafkasya'da Çarlık rejimi tarafından yakalandı ve 3 yıldan fazla Culfa, Peterburg gibi hapisanelerde kaldı sonrasında ise Türklere karşı savaşacağı Bulgaristan'a gitti.⁶

1912' yılında Balkan Savaşı'nın başlamasıyla⁷ Türklere karşı savaşmak için Andranik ve Njdeh liderliğindeki Ermeniler, Bulgar ordusunun yanında gönüllü bir birlik oluşturdu. 1913'teki İkinci

¹ Seyit Sertçelik, Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914, SRT yayınları, Ankara, 2015, s. 2

² Gaffar Çakmaklı Mehdiyev, Ermeni Düşünce Sistemi ve İdeolojileri, Ekim yayınları, İstanbul, 2015, s.12

³ Ալ վարդ Ալ Եքսանյան, «Գարեգին Նժդեհի թաղաքական հրավերը և Նյեհի հրավերը», ԵՊՀ հրավերի տրևյալի հանրամատչելի տեղեկությունները, 2018, Երևան, 2019, s.17.

⁴ Գարեգին Նժդեհ, Հատուկ հարցեր, Հայաստանի Հանրապետության Կուլտուրալ Երևան, 2006, s.3.

⁵ Գարեգին Նժդեհ, s.3.

⁶ Գարեգին Նժդեհ, s.3-4.

⁷ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, Haturaların Işığında Balkan Savaşları, Dtef Dergisi 56.2, 2016, S. 200

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Balkan Savaşı'na Balkan halklarının iç savaşı olduğu ve Türklere faydası bulunduğu gerekçesiyle katılmamış, bu sırada Andranik ile aralarında sorunlar yaşanmış olsa da daha sonra bu sorunlar çözülmüştür.⁸

Burada akıllarımıza gelmesi gereken soru Ermenilerin, Türklere karşı Bulgaristan'da gönüllü birlik kurup savaşıyor kadar mı Türklere nefret ettikleridir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesine geldiğimizde Çarlık Rusya tarafından affedilen Njdeh, sadece Türklere karşı savaşta yer almak şartı ile Kafkasya'ya dönmüş ve bu şartına istinaden İkinci Ermeni Gönüllü Alayı'nın komutan yardımcılığını üstlenmiş daha sonra ayrı bir Ermeni-Yezidi birliğine komutanlık etmiştir. 1918'de Ani'ye giden Njdeh, burda sadece savaşmakla kalmamış aynı zamanda, Nikolaos Mar kazıları neticesinde bulunan antik eserlerin buradan taşınmasını sağlamıştır.⁹

1918 Mayıs'ına doğru Türk birliklerine karşı savaşan Njdeh ve birliği Karakilise'ye çekilmişti. Dilican Kilisesi'nin avlusunda yaptığı konuşmada "Cepheye! Kurtuluşumuz orada!" diyen Njdeh sayesinde Ermeniler burada başarı elde etmişler, Njdeh ise en yüksek cesaret nişanı ile ödüllendirilmiştir. Hatta bununla da kalmayan Ermenistan hükümeti onu 1918 sonunda Nahcivan valiliğine ve Ağustos 1919'dan itibaren ise Kapan, Arevik ve Goghtan'ın (Kapargoght) genel komutanlığına atadı.¹⁰

Zangezur'da 1919-1921 yılları arasında yürüttüğü faaliyetler neticesinde Njdeh Ermenistan hükümeti tarafından verilen emirlerin çoğuna karşı gelmiştir. Bunlardan birine örnek vermemiz gerekirse; Khatisyan hükümeti ona Goghtan'dan Ermenileri çıkarması emrini verince Njdeh, bunu reddedip vilayetteki Türk yerleşim yerlerini ortadan kaldırmıştır. Bir diğer örnek ise; Ağustos 1920'de Savunma Bakanı Rupen Ter-Mnasyan'ın telgrafındaki Erivan'a çekilmesi emrini reddetmiş, Syunik'te kalmış ve 25 Ağustos 1920'de Kapan'ın Kavart köyünün kilisesinde sloganı Vatan adına-David Bekabar olan Davit Bekyan andını (yeminini) gerçekleştirmiştir.¹¹

Ermenistan hükümetinin pasif tutumunu kabul etmeyen Njdeh, Ermenistan'ın sovyetleşmesinden sonra davasına devam etti. 25 Aralık 1920'de Syunik Tatev Manastırı'nda toplanan 1. Hamazangezur Kongresi, bölgeyi Özerk Syunik ilan etti.¹²

Ocak 1921'de Dro, Njdeh'e gönderdiği telgrafında; Zangezur'un sovyetleşmesine izin vermesini, yapılacak Moskova konferansında Sovyet Rusya'nın Ermenistan'a dost olacağını ve Ermeni emekçilerinin çıkarlarını ve topraklarını koruyacağını bildirdi. Fakat bunu da kabul etmeyen Njdeh, savaşına devam etti. 1921'de Goris'te Dağlık Ermenistan'a çağrılar ve askerlerine emir içeren "Hustupyan Çağırısı" kitapçığı yayınladı. Nisan 1921'de Komutan Nzhdeh'in önderliğinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ilan edildi.¹³

Haziran ayı sonlarında Sisia'ya giren Sovyet güçleri karşısında Njdeh, savaşmayı durdurmaya karar verip Goris'ten Kapan'a geri çekildi. Saldırıyı sürdüren Kızıl Ordu birlikleri, birkaç gün sonra 2 Temmuz'da Goris'e, ardından da Meghri'ye girdi. Zangezur böylelikle Sovyetleşmiş oldu.¹⁴

Temmuz 1921'de, Zangezur'dan ayrılıp Tebriz'e geçen Njdeh ile Taşnaksutyun arasındaki ilişkiler gerilmiş durumdaydı. Bu arada İngilizler Lenkeran'daki yerel halk Sovyet hükümetine isyan etmesini fırsat bilmiş olacak ki Tebriz'de bulunan Njdeh'e geri dönüp Ermenistan'da isyan etme teklifinde bulundular. Fakat bu teklifi reddeden Njdeh Bulgaristan'da Sofya'ya yerleşti.¹⁵

1923 Bükreş'te bulunan Njdeh'in yerel "Nor Arshaluys" gazetesinde "Sözüm: Sovyet birliklerine karşı neden silaha sarıldım?" makalesi çıktı. Aynı yıllarda Boston'un "Hayrenik" dergisinde Syunik

⁸ Պարեգիս Նժդեհ, s.4

⁹ Պարեգիս Նժդեհ, s.4.

¹⁰ Պարեգիս Նժդեհ, s.5 Ալեքսանյան, s. 18.

¹¹ Պարեգիս Նժդեհ, s. 5-6.

¹² Էդիկ Գեվորգյան, Կարեն Խաչատրյան, Ամատունի Վիրաբյան, Յայնգ Պատմունքներ, 2-րդ հատոր, 2-րդ հատոր, 2-րդ հատոր, Երեւան, s. 53.

¹³ Պարեգիս Նժդեհ, s. 6.

¹⁴ Գեվորգյան, Խաչատրյան, Վիրաբյան, s.54.

¹⁵ Պարեգիս Նժդեհ, s.8.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

savaşlarının tarihi hakkında ayrıntılı demeçler verdi. Bunlar 1924-1925 yıllarında Filibe (Bulgaristan) merkezli Taşnak yayını olan Hayastan'da yayımlandı. 1927'de Selanik'te "Oğulların Babalara Karşı Mücadelesi" kitabını yayınladı. 1928-1929 yılları arasında Paris'te Shahan Natali'nin editörlüğünü yaptığı Azatamart gazetesinde ve Bulgaristan Taşnak gazeteleri Nor Araks ve Azat Khosk'ta bazı yayınları vardı.¹⁶

1933'te Paris'te yapılan Taşnaksutyun 12. Genel Kurulu'na Bulgaristan'dan milletvekili olarak katılan Njdeh, toplantıda şu konuları gündeme getirdi;¹⁷

1. Ermeni Diasporasının Ermenistan'ın nefsi müdafaasında askeri bir etken haline gelmesi için çabalamak,
2. Tüm Ermeni genç kuşağı örgütlemek,
3. Tüm güçleri Türk karşıtı cepheye toplamak.

1933 yazında ABD'ye giden Njdeh, Genel Kurul kararı ile Kopernik Tandrcyan'la birlikte Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Muhtar Bey' suikast düzenlemek ile görevlendirildi. ABD'nin Ermeni nüfuslu bölgelerinde ırka ibadet manasına gelen Tseğakron¹⁸ Hareketi'ni oluşturmaya başladı¹⁹ ve bu ırkçı hareket²⁰ hatırı sayılır bir başarı elde etti.

1934 sonlarında Sofya'ya dönen Njdeh'in Taşnaksutyun ile ilişkileri Başpiskopos Ghevond'un bıçaklanmasını Njdeh'in organize ettiğinin öne sürülmesi yüzünden oldukça gergindi. 1937'de parti bürosu onu sorunları çözmek için Kahire'ye çağırdı. Fakat buradan olumlu bir sonuç çıkmayınca Sofya'ya dönen Njdeh Taşnaksutyun'dan istifa ettiğini açıkladı. Büro da 1938'de 13. Genel Kurul toplantısı kararında, bölücü faaliyet suçlamasıyla Njdeh'in partiden ihraç edildiğini duyurdu.²¹

Partiden ayrılan Njdeh, Tseğakron Hareketi'nin çalışmalarına devam etti ve 1937'de Filibe'de kendi gibi partiden ihraç edilmiş olan Hayg Asatrya ile milliyetçi Razmik gazetesini yayınlamaya başladı. Karo Sasuni, Dro gibi isimler yeni bir teşkilat oluşturmaması konusunda Njdeh ile görüşmeler de o karardan dönmeyerek, Taşnaksutyun'dan ayrılanlar ve Tseghakron mensupları için bir kongre yapmaya karar verdi.²²

Berlin'de Nazi Partisi temsilcisiyle görüşen, Almanların Ermeni karşıtı propagandasıyla ilgili endişelerini dile getiren Njdeh 'Alman kurdunu tok tutarak Ermeni kuzularını korumak' politikasıyla hareket ederek Bulgaristan'da bir grup Ermeni'yi, Berlin'de eğitmek ve Almanya'nın Türkiye'ye savaş olasılığında kullanmak konusunda anlaştı.²³

Eylül 1944'te Sovyet birlikleri Bulgaristan'a girmişti. 1944 Ekim ayının sonlarında, Njdeh, Sovyet Smersh Ordusu Karşı İstihbarat Dairesi personelleri tarafından tutuklandı. Moskova'ya götürülüp Lubayanka'da hapsedildi. Kasım 1946'da Erivan'a gönderildi burada mahkemesi 1948'de sona erdiğinde 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1947'de, Sovyet hükümetine, Diaspora'da amacı Batı Ermenistan'ı kurtarmak ve Sovyet Ermenistanı ile yeniden birleştirmek olan "Ermeni İredenta" adlı bir askeri-siyasi örgüt oluşturma fikrini sundu. Önerisi ilgi uyandırsa da daha sonra reddedildi. Njdeh, 1948-1952 yılları arasında Vladimir hapishanesinde, 1953 yazına kadar ise Erivan hapishanesinde tutuldu. Daha sonra Vladimir hapishanesine tekrar gönderilen Njdeh, 21 Aralık 1955'te burada öldü.²⁴

¹⁶ Քարեգիւ Լժնէհ, s.8-9

¹⁷ Քարեգիւ Լժնէհ, s.9.

¹⁸ Njdeh kendi otobiyografisinde bunu vatansever savunma olarak adlandırıyor. Ayrıca Bknz. Արմէնական Բարսեղեան, Յեղակոս Ծարժնւմը, Հայրենիք Ազնւմը, Երեւան, 2009.

¹⁹ Քարեգիւ Լժնէհ, s.9-10.

²⁰ Mehmet Perinçek, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak İşbirliği, TESAM Akademi Dergisi, 2(1), Ocak 2015, s.130

²¹ Քարեգիւ Լժնէհ, s.10.

²² Քարեգիւ Լժնէհ, s. 11.

²³ Քարեգիւ Լժնէհ, s. 12.

²⁴ Քարեգիւ Լժնէհ, s. 13-15

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ölümünün ardından Njdeh adına filimler²⁵ çekilip, adına anıtlar dikilmiştir. Örnek verecek olursak; 1968'de Beyrut'ta Hamazkayin, Avetis Tumaya tarafından derlenen Njdeh'e adanmış büyük kitap yayınlanmıştır.²⁶ 28 Mayıs 2016'da Erivan'da Njdeh'in heykelinin açılışı yapılmıştır.²⁷ Bulgaristan'da da Njdeh adına bir belgesel filmi yapılmıştır.²⁸

Sonuç

Çalışmamız bize göstermektedir ki Ermeni milliyetçiliği gerek Batı gerek Doğu tarafından olsun her zaman kullanılmaya açık bir ideoloji çerçevesinde gelişmiştir. Çarlık Rusya'dan Nazi Almanya'ya kadar uzanan serüvenleri Taşnakların izlediği politikanın bir sonucudur. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk düşmanlığı için elinden geleni yaptığını gördüğümüz Njdeh'in bugün hala bazı kesim Ermeniler tarafından kahraman olarak görülmesi son derece üzücüdür. Aynı kesim Ermenilerin 1915 için Türkiye'yi ırkçı bir soykırımla suçlamaları da bir o kadar komiktir. Ermenilerin halen günümüzde bu tutum içinde olmaları (Erivan'da heykelinin yapılması buna en iyi örnektir) ırkçı nefreti körüklemektedir. Aynı şekilde bazı batılı devletlerin de hala Njdeh'e belgeseller çekmesi adına madalyalar vermesi de Türk düşmanlığı olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Ալ վարդ Ալ եքսանյան (2019), “Գարեգին Նժդեհի թաղաքական հրավազան Յայացքները”, ԵՊՀ հրավազատույնի հանրահավաքի Պրոֆեսորադասախոսական Կազմի Գիտաժողովի Նյութերի ժողովածու, 2 (2) 2018, Երևան, 17-28.
- Արմենակ Բարսեղյան, Ցեղակրոն ծարժումը, Յայրենիք Այնուր, Երեւան, 2009.
- Գարեգին Նժդեհ (2006), Յատընտիր, Յայաստանի Յանրապետական Կուսակցությանը, Երեւան.
- Էդիկ Գեվորգյան, Կարեն Խաչատրյան, Ամատունի Վիրաբյան, Յայոց Պատմությունը, 2-րդ հատոր, Յայրենիք, Երեւան.
- Çakmaklı M., Gaffar, Ermeni Düşünce Sistemi ve İdeolojileri, Ekim yayınları, İstanbul, 2015.
- Perinçek, Mehmet (2015), İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak İşbirliği, TESAM Akademi Dergisi, 127-156.
- Sertçelik, Seyit, Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu Ortaya Çıkış Süreci 1678-1914, SRT yayınları, Ankara, 2015.
- Sezer Feyzioğlu, Hamiyet (2016), Hatıraların Işığında Balkan Savaşları, DTCF Dergisi, 200-213.
- URL <https://azlogos.eu/qaregin-njde-irqcilik-və-nifrətə-abidə-kimi/>
- URL http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=28&month=05&year=2016&NewsID=8475&lang=arm
- URL <https://hyetert.org/2020/07/30/unlu-ermeni-komutan-ve-devlet-adami-garegin-njdeh-hakkinda-bulgaristanda-belgesel-film-cekildi/>

²⁵Qaregin Njde İrqçilik və Nifrətə Abidə Kimi, Sevda Sultanova, 01.11.2020, <https://azlogos.eu/qaregin-njde-irqcilik-və-nifrətə-abidə-kimi/>

²⁶Գարեգին Նժդեհ, s. 15.

²⁷Երեւանում բացվել է Գարեգին Նժդեհի հիշատակը հավերժացնող հուշարձանը, 28.05.2016, http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=28&month=05&year=2016&NewsID=8475&lang=arm

²⁸Մնլու Երմենի Կոմուտան և Դևլետ Ադամի Գարեգին Նjdeh Հակկոնդա Բուլղարիստան'դա Բելղեսել Ֆիլմ Չեկիլդի, 30.07.2020, <https://hyetert.org/2020/07/30/unlu-ermeni-komutan-ve-devlet-adami-garegin-njdeh-hakkinda-bulgaristanda-belgesel-film-cekildi/>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Joseph Campbell'ın Kahramanın Sonsuz Yolculuğu Eseri Bağlamında Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyu

Gökhan KARABUDAK*

*Gaziantep Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep, Türkiye.

ÖZET

Dede Korkut hikâyeleri tarihi seyir içerisinde Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün ve tarihinin önemli bir taşıyıcısı olmuştur. Dede Korkut boylarının 2019 yılının ortalarına kadar Dresden ve Vatikan nüshaları bulunmaktaydı. 2019 yılının ortalarında "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı 13. boy üç ayrı yayım ile sunulmuştur. Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi serüveninde Joseph Campbell'ın monomit adını verdiği ve ayrılma-erginlenme-dönüş olarak formülize ettiği aşama arketipi görülmektedir. Monomitin çekirdeği olarak ele alınan, kahramanın mitolojik macerasının standart yolundaki geçiş ayinleri olarak sunulan formülize on yedi alt başlığa ayrılmaktadır. İlk aşama olan ayrılma "Maceraya Çağrı, Çağrının Reddedilişi, Doğaüstü Yardım, İlk Eşiğin Aşılması, Balinanın Karnı"; ikinci aşama olan erginlenme "Sınavlar Yolu, Tanrıçayla Karşılaşma, Baştan Çıkarıcı Olarak Kadın, Babanın Gönlünü Alma, Tanrılaştırma, Nihai Ödül"; üçüncü ve son aşama olan dönüş ise "Dönüşün Reddedilişi, Büyülü Kaçış, Dışarıdan Gelen Kurtuluş, Dönüş Eşiğinin Aşılması, İki Dünyanın Ustası, Yaşama Özgürlüğü" adlı alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Bir anlatıda kahraman bu aşamaların hepsinden geçmek zorunda değildir. Bir kahramanın sıradan dünyadan çıkıp doğaüstü tuhaflıklar bölgesine doğru ilerlemesi, burada masalsi güçlerle karşılaşması ve kesin bir zafer kazanması, kahraman bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri dönmesi monomit döngüsünün yapısını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi adlı boy, Joseph Campbell'ın Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı kitabındaki "ayrılma-erginlenme-dönüş" şeklinde formülize ettiği aşama arketipi açısından ele alınmıştır. Çalışmada Salur Kazan'ın monomitin yapısındaki hangi aşamalardan geçtiğini ve bu aşamalardan geçmeden önce nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu, bu aşamaları geçerken ve geçtikten sonra nasıl bir karaktere büründüğünü tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma modellerinden kültür analizi deseni ile incelenmiş; veri toplama aracı olarak da doküman analizinden yararlanılmıştır. Bireyin kişiliğinin bilinç ve bilinçdışı bölümlerinin uyum içerisinde bir araya getirilmesine "bireyleşme süreci" denmektedir. Bireyleşme süreci, edebî metinlerde kahramanın yolculuğa çıkması şeklinde kendisini göstermektedir. Sonuç kısmında aşama arketipinden geçen Salur Kazan'ın bireyleşmesi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Salur Kazan, On Üçüncü Boy, Joseph Campbell, Monomit.

The text of Salur Kazan Killing the Seven-Headed Dragon in the Context of Joseph Campbell's Hero's Journey

ABSTRACT

Dede Korkut stories have been an important carrier of Turkish language, literature, culture and history in the historical course. Dede Korkut tribes had Dresden and Vatican copies until the middle of 2019. In mid-2019, the 13th dimension named "Salur Kazan Killing the Seven-Headed Dragon" was presented in three separate publications. In the adventure of Salur Kazan killing the seven-headed dragon, the stage archetype that Joseph Campbell called the monomite and formulated as separation-maturity-return is seen. It is divided into seventeen formulated subheadings, which are presented as the rites of passage in the standard path of the hero's mythological adventure, which he treats as the core of the monomite. The first stage of separation "Call to Adventure, Rejection of the Call, Supernatural Help, Crossing the First Threshold, Whale's Belly"; the second stage of maturity, "The Path of Examinations, Meeting the Goddess, Woman as the Seducer, Taking the Heart of the Father, Deification, Final Reward"; The third and final stage, the return, is handled under the subheadings "Refusal of Return, Magical Escape, Salvation from Outside, Exceeding the Threshold of Return, Master of Two Worlds, Freedom to Live". In a narrative, the hero does not have to go through all of these stages. The movement of a hero from the ordinary world to the region of supernatural strangeness, encountering fairytale powers and a decisive victory here, the hero's return from this mysterious adventure with a power that has superiority over its counterparts constitute the structure of the monomite cycle. In this study, the dimension named Salur Kazan Killing the Seven-Headed Dragon is discussed in terms of the stage archetype that Joseph Campbell formulates as "separation-maturity-return" in the book named Hero's Endless Journey. In the study, it is aimed to determine what stages Salur Kazan went through in the structure of the monomite and what kind of personality he had before passing through these stages, what kind of character he took on while passing and after these stages. The study was examined with a cultural analysis design, one of the qualitative research models; Document analysis was used as a data collection tool. Bringing together the conscious and unconscious parts of the individual's personality in harmony is called the "individuation process". The process of individualization shows itself in

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

literary texts as the hero's journey. In the conclusion part, the individuation of Salur Kazan passing the stage archetype is evaluated.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Dede Korkut hikâyeleri tarihi seyir içerisinde Türk dilinin, edebiyatının, kültürünün ve tarihinin önemli bir taşıyıcısı olmuştur. Kolektif belleğimizin temelini oluşturan bu anlatılarda Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikleri süre boyunca yaptıkları savaşlar, kahramanlıklar, devlet yapısı ele alınmış; Türk milletinin sosyal yaşamı, aile yapısı, gelenek ve göreneklere, inanışlarına ek olarak atasözleri, deyimleri, ağıtları, alkış-kargışları gibi birçok konu hakkında bilgiler verilmiştir. Oğuznamecilik geleneğinin başyapıtlarından biri olan Dede Korkut kitabının 2019 yılının ortalarına kadar Dresden ve Vatikan nüshaları bulunmaktaydı. 2019 yılının ortalarında "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı 13. boy üç ayrı yayım ile sunulmuştur.

Dresden nüshası Dede Korkut kitabının bilinen ilk yazmasıdır. Dresden Krallık Kütüphanesinde bulunan ilk yazma H. L. Fleischer tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. Fleischer külliyyatında yer alan bu yazma 153 sayfadan oluşmakta ve ilk yaprağında kitabın adı olan "Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân" yazmaktadır. İçerisinde bir mukaddime ile on iki tane boy bulunan nüshanın her sayfasında on üç satır bulunmaktadır (Gökyay, 1973: I; Ergin, 2014: 64-65; Kaçalin, 2014: 11).

Vatikan nüshası Vat. Turco 102 kaydı Vatikan Kütüphanesinde bulunmakta ve "Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri" adını taşımaktadır. Bu nüshanın 2-58. yaprakları arasında "Hikâyet-i Latife-i Ucube ve Mahcube-i Zarife" adlı risale bulunmaktadır ve Dede Korkut nüshası ile birlikte ciltlenmiştir. Dede Korkut nüshası 56b ile 106. yapraklar arasında yer almakta ve 99 sayfada sona ermektedir (Ergin, 2004: 65-67). 1952 yılında Ettore Rossi tarafından yayımlanmış olan nüshada giriş ile altı boy yer almaktadır (Rossi, 1999: 196). Dresden nüshasındaki 4, 5, 6, 8, 9 ve 10. boylar Vatikan nüshasında bulunmamaktadır.

Kimi araştırmacılar tarafından Türkmen Sahra nüshası kimi araştırmacılar tarafından Günbet nüshası olarak tanıtılan 13. boy üç ayrı yayım ile Türkoloji alemine tanıtılmıştır. Bu yayımların ikisi kitap olarak çıkarken biri makale olarak sunulmuştur. Kitap olarak çıkan iki yayımın biri Metin Ekici tarafından "Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası/ Soylamalar ve 13. Boy/ Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adıyla, ikincisi ise Yusuf Azmun tarafından "Dede Korkut'un Üçüncü El Yazması/ Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikayeler) ile Türkmen Sahra Nüshası" adıyla yayımlanmıştır. Makale formatında olan yayım ise Modern Türklük Araştırmaları dergisinde Nasser Khaze Shahgoli, Valiollah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabai ve Sara Behzad tarafından "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım" adıyla çıkartılmıştır. Bu nüsha soylamalar ve "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adlı 13. boydan oluşmaktadır. Yusuf Azmun, kitabında bu boyu 13. ve 14. boy olarak iki boy şeklinde ele alırken diğer yayımlarda tek boy olarak ele alınmıştır. Her sayfada genellikle 14 satırlık yazı yer almaktadır. 31 varaktan oluşan bu eser pdf biçiminde olduğu için kitap ve kâğıt özellikleri hakkında bilgilere ulaşamamıştır (Ekici, 2019; Azmun, 2019; Shahgoli ve öte., 2019).

Salur Kazan'ın ejderha öldürmesiyle ilgili başka destanların bulunabileceğini Orhan Şaik Gökyay "Dedem Korkudun Kitabı" (1973: CLXXIII-CLXXIV) adlı eserinde ifade etmiştir. Ali Duymaz ise "ejder öldürme" motifini Salur Kazan'ın tam bir destanının kaybolmuş epizotlarından biri olarak değerlendirmiş ve ejderha öldürmesinin onun ilk kahramanlığı olabileceğini vurgulamıştır (Duymaz, 1997: 64). Bu çalışmada Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi adlı boy, Joseph Campbell'in Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı kitabındaki "ayırılma-erginlenme-dönüş" şeklinde formülize ettiği aşama arketipi açısından ele alınmıştır. Çalışmada Salur Kazan'ın monomitin yapısındaki hangi aşamalardan geçtiğini ve bu aşamalardan geçmeden önce nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu, bu aşamaları geçerken ve geçtikten sonra nasıl bir karaktere büründüğünü tespit etmek amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma modellerinden kültür analizi deseni ile incelenmiştir. Antropoloji geleneğini yansıtan kültür analizi, bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Kültür analizine yönelik çalışmalarda amaç belirli bir grubun kültürünü tanımlama ve yorumlamadır. Bu tanımlama genellikle o kültüre özgü kavramlar, süreçler ve algılar çerçevesinde yapılır. Veri analizi, betimsel analiz ya da içerik analizi yaklaşımı ile yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 70-72).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi yapılırken halkbilimi çalışmalarında kullanılan kuramsal yaklaşımlarından biri olan psikoanalitik yöntem uygulanmıştır. Psikoanalitik yöntemin içerisinde yer alan ve Jungcu yaklaşımın halk edebiyatı metinleri üzerine en etkili uygulayıcısı olan Joseph Campbell'ın psikoanalitik olarak incelediği asıl-tür kalıplarını gösteren (Çobanoğlu, 2015: 190) yöntemi ele alınmıştır.

Bulgular

1. Monomit ve Kahramanın Sonsuz Yolculuğu

Monomit, Campbell'ın arketip fikrinin mitlerin ardında yatan ortak izleklerin bir haritasını çıkarmakta kullandığı yöntemdir (Demirkol, 2008: 78). Campbell ilk olarak 1949 yılında yayımladığı asıl adı "Bin Yüzlü Kahraman (The Hero With a Thousand Faces)" olan Türkçeye "Kahramanın Sonsuz Yolcuğu" şeklinde çevrilen eserinde monomit terimini açıklamıştır. Campbell, monomit sözcüğünü James Joyce'in 1939 yılında yayımlanan "Finnegans Wake" isimli eserinden almıştır (Campbell, 2013: 42).

Campbell "ayrılış-erginleme-dönüş" olarak formüle edilen geçiş ayinlerinin genişletilmiş bir halini monomit olarak ifade etmektedir. Monomitin çekirdeği olarak ele alınan "ayrılma-erginlenme-dönüş" şeklinde formülize edilen bu aşamalar, kahramanın mitolojik macerasının standart yolundaki geçiş ayinleri olarak sunulmuştur. Ayrılma-erginlenme-dönüş olarak ele alınan üç büyük aşama on yedi alt aşamaya ayrılmıştır. İlk aşama olan ayrılma "Maceraya Çağrı, Çağrının Reddedilişi, Doğaüstü Yardım, İlk Eşiğin Aşılması, Balinanın Karnı"; ikinci aşama olan erginlenme "Sınavlar Yolu, Tanrıçayla Karşılaşma, Baştan Çıkarıcı Olarak Kadın, Babanın Gönlünü Alma, Tanrılaştırma, Nihai Ödül"; üçüncü ve son aşama olan dönüş ise "Dönüşün Reddedilişi, Büyülü Kaçış, Dışarıdan Gelen Kurtuluş, Dönüş Eşiğinin Aşılması, İki Dünyanın Ustası, Yaşama Özgürlüğü" adlı alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Kahramanın monomit döngüsünü sağlaması için bu aşamaların hepsinden geçmesi gerekmez. Hatta aşamaların yerleri bile değişebilmektedir. Bir kahramanın sıradan dünyadan çıkıp doğaüstü tuhaflıklar bölgesine doğru ilerlemesi, burada masalsi güçlerle karşılaşması ve kesin bir zafer kazanması, bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri dönmesi monomit döngüsünün yapısını oluşturmaktadır.

Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı kitabın ikinci kısmında ise Campbell kozmogonik çevrimden bahsetmektedir. Campbell, evrende nasıl kozmogonik bir çevrim varsa kahramanların yolculuğunda da bu çevrimin var olduğunu belirtmiştir. Nasıl ki evrenin var oluşu türlü süreçlerden geçer ve yok olmasıyla sonsuz bir hayata kavuşur, kahraman da yolculuğunda bu süreçlerden geçip erginlenir ve yeniden doğar. Bu doğumu Campbell "Kahramanın Dönüşümleri" başlığı altında incelemiştir.

2. Salur Kazan'ın Monomit Yolculuğu

Kahramanın Sonsuz Yolcuğu kitabında yer alan aşamalar Türkiye'de birçok araştırmacı tarafından sadece mitlere değil masal, hikâye, destan, roman gibi çeşitli edebî eserlere uygulanmıştır (Saltık-Özkan, 2009; Kasımoğlu, 2017; Durmuş, 2015; Özkara, 2016). Bu bölümde Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi boyunun aşama arketipine göre çözümlenmesi yapılmıştır.

2.1. Maceraya Çağrı

Mitolojik yolculuğun ilk aşaması olan "maceraya çağrı" kahramanı çağırın ve onu toplumunun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi tanımlamaktadır. Bu tehlikeli bölge çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Uzak bir ülke, bir orman, yer altında, dalgaların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi ya da derin bir düş hali bu tehlikeli bölgelerden bazılarıdır (Campbell, 2013: 72).

Kahramanın yeni bir yola girmesiyle tinsel doğumunun başlangıç aşaması olarak kabul edilen bu aşama, dış kaynaklı bir olayın sonucunda kahramanın benliğinin uyanması ve kendisi olabilme yolundaki hedefe ilerlemesindeki deneyimlenme/tecrübelenme evresidir (Özkara, 2016: 116-117). Bu yeni yol bir kaza olarak başlayabilir ya da insan rastgele dolanırken, çevreye bakınırken bir olayla

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

karşılaşır ve bu da onu alışılmış insani yollardan uzaklaştırır (Campbell, 2013: 72). Campbell, eserinde maceraya çağrışı üç başlık altında toplamıştır. 1. Kahraman bir gereksinim ile zorlanıp kendiliğinden yola düşebilir. 2. Yetkili bir kişi tarafından yolculuğa çıkarılabilir. 3. Rastlantı ya da yanlışlık sonucu kendini serüvene atılmış da bulabilir (Gökeri, 1979: 64).

Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi boyunda Salur Kazan, beyleri ve askerleri ile birlikte av avlamaktadır. Bu sırada Salur Kazan tek başına av avlamak ister. Bu epizot metinde şu şekilde geçmektedir:

"Bir gün âdemler evreni, İslâm dini kuvveti, Konur atlı, Salur iği, Eymür'ün sevinci, Dulkadir delisi, Savalan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı, seksen bin er heybetli, kara çelik kılıcın keskini, sürcüdanın çeviği, sahar okların temreni, Azerbaycan lengeri, Padişahın vekili, Ulaş Oğlu Kazan; kara yazın en sıcak günlerinde ava çıkmış, tazısıyla av arıyordu. Ördekleri ürküttü, ala parsları kükretti, üç yüz yiğidi alıp, Ak Minkan'a ava gitti. Ak Minkan'da av avladı, kuş kuşladı, ikinci zamani dedi ki: Beylerim, kimse benimle gelmesin, hepimiz orduya geri dönün. Ben yalnız başıma bir av avlayıp gelirim." (Ekici, 2019: 201).

Maceraya çağrı olarak adlandırılan yolculuğun ilk aşamasında kahramanın sembolik olarak başlangıçta tek başına kalması gerekmektedir. Tek başına kalan kahraman fiziksel veya düşsel bir yolculuğa çıkmaktadır. Bu yolculuğun temelindeki gerçek, kahramanın bilinç katmanını terk ederek bilinçdışı ile yüzleşmesidir (Kasımoğlu, 2017: 43). Salur Kazan'ın ava tek başına gitmek istemesi mitik macerasının çağrısıdır. Salur Kazan'ın maceraya çağrısı kendi isteği üzerine olmuş; bu istekle kahraman birçok av avlamasına rağmen rahatını terk edip kendi gücünü keşfetmek, ruhsal olarak ölüp yeniden dirilmek için fiziksel bir yolculuğa çıkmıştır.

2.2. Doğaüstü Yardım

Campbell'a göre macerayı reddetmeyen kahramana, ilk engelini aşmasında, erginlenmesinde ve karşılaştığı çeşitli zorlukların üstesinden gelebilmesi için yardım eden mitik, doğaüstü bir yardımcı söz konusudur (Campbell, 2013: 83-84). Jung'a (2005) göre bu yardımcı, yaşlı bir adam veya bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Jung, yaşlı adamın hem ulvi hem de yardımsever olmasının onun Tanrı ile arasında bir paralellik kurduğunu belirtir (Jung, 2006: 170).

Doğaüstü yardım prensibi kendi içinde bilinçdışının tüm belirsizliklerini taşımaktadır. Kazan ava çıkarken bir belirsizlik içerisinde yol almaktadır. Salur Kazan'ın doğaüstü yardımı bir aracı vasıtasıyla değil Tanrı'ya dua etmesi sonucu Tanrı'nın kendisinden gelmektedir. Dua neticesinde avı olan yedi başlı ejderhayı bulan Kazan, artık mitik macerasının derinliklerine doğru yol alabilecektir. Doğaüstü yardım boyda şöyle geçmektedir:

"Askerlerini gönderdikten sonra, Kazan, Konur At'ının üstünde Ak Minkan'ın tepesine geldi, karanlık bastı. Bu kadar yol gelmesine rağmen bir şey avlayamadı. Perverdigâr'a el açıp; 'Ben beylerimden bir av avlarım diye ayrıldım. Bir av avlayayım, yurduma avsız gitmeyeyim. Yurduma, orduma sen beni avsız gönderme.' Bu yakarıştan sonra alçak yerlere göz gezdirip av aradı. Kara Dağ'ın eteğinde yedi yerde meşale gibi yanan ışıklar gördü. Yedi yerde koyu koyu tüüp çıkan duman gördü. Kazan bu ışıkları kendi ordusunun meşale ışıkları sandı. Atının üstünde o ışıklara doğru, dağın tepesinden aşağıya, yola koyuldu" (Ekici, 2019: 201).

Jung, "yaşlı bilge adam" olarak adlandırdığı ve kahramana yardım eden, ona yol gösteren bir figürden bahsetmektedir. Bu yardımcı figür bazen düşsel olarak bazen de bir hekim, büyücü, öğretmen, rahip, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görülebilmektedir (Jung, 2005: 85-86). Bu boyda Jung'un ifadesiyle "yaşlı bilge adam" Salur Kazan'ı cesaretlendiren, savaşması için telkinde bulunan lalasıdır. Lala Kılbaş, Salur Kazan'ın kendisine karşı öfkelenmesinden korktuğu için onu ejderha ile mücadeleye gönderse de verdiği cevap ile monomit döngüsünde önemli bir rol oynamıştır. Eğer Salur Kazan'ın "Canım Lala, bu tepe gibi yatan ejderhayı görür musun? Bu ejderhanın üstüne varalım mı, yoksa yan taraftan sessizce savuşup kaçalım mı? Bu konudaki fikrin, en iyisi nedir?" sorusuna Lala Kılbaş "yan tarafından sessizce savuşup gidelim" cevabını verseydi monomit döngüsü başlamayacak, Salur Kazan nihai ödülüne, erginlenmeye ulaşamayacaktı.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2.3. İlk Eşiğin Aşılması

Eşik, bilinçle bilinçdışı arasında bir kapı vazifesi görmektedir. İlk eşiğin aşılması ise kahramanın bir çağrı ile karşılaşmasından hemen sonra maceraya başlaması için yaptığı ilk hamledir (Kasımoğlu, 2017: 80). Artık geri dönüşü olmayan bir yola giren kahraman amacına ulaşabilmek için ilerlemekte, karşısına geçmek zorunda olduğu bir eşik çıkmaktadır. Bu ilk eşiği geçen kahraman erginleşip nihai ödülünü alana kadar daha zorlu eşikler ile karşı karşıya gelecektir.

Eşikler, eşik muhafızları tarafından korunmaktadır. Bu muhafızlar bilinçdışının derinliklerini deneyimlemeye hazır olmayanları dışarıda tutmaktadırlar. Eşik muhafızları yılan, dev, ejderha veya herhangi mitolojik bir hayvan olarak çok değişik sembollerle karşımıza çıkmaktadırlar. Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi boyunda ise eşik muhafızı ne bir yılan ne bir yaratık ne de bir yabancı düşmandır. Bu boyda eşik muhafızı, Salur Kazan'ın kendi kendine vermesi gereken mertlik sınavıdır.

"Kazan, Komur At'ını sürüp ejderhanın yakınına geldi. Ejderhayı ölü gibi yatar gördü. Kazan kendi kendine düşündü: 'Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz. Hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakışan bir vuruşma olmaz.' Sadağından sahar bir ok çıkardı, oku ejderhaya atıp, onu uyandırdı." (Ekici, 2019: 202).

Salur Kazan ejderhayı uykusunda yakalamış ancak onu uyurken öldürmenin mertliğe sığmayacağından karşılıklı mücadele etmek istemiştir. İlk eşikten yani mertlik sınavından geçen Salur Kazan, erginlenmenin ilk adımını da böylelikle atmıştır.

2.4. Balinanın Karnı

Jung, bireyin bilinçdışı ile yüzleşmesini Yunus peygamberin balina tarafından yutulduğu metaforuyla izah etmiştir (Jung, 2006: 173). Bu bağlamda Campbell'da bu psikolojik evreye balinanın karnı adı verilmiştir. Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgelenmiştir. Doğum alanı tapınak, mağara, balina karnı, cennet toprağı gibi çok çeşitli sembollerle ifade edilmektedir (Campbell, 2013: 107-109). "Balinanın karnına" bir başka ifadeyle doğum alanına kahraman tek başına girmeli ve oradan tek başına çıkıp yeniden doğmalıdır. Doğum alanında kahraman parçalanır, çarpmıha gerilir ve yeniden doğar.

"Salur Kazan ejderhayı uyandırıp mücadeleye başladığı sırada kendisinin galip gelmesi için Tanrı'ya dua etmiştir. Bunun sonucunda Tanrı, Salur Kazan'a otağ gibi bir kaya parçası göndermiştir. Kazan o kayanın korunaklı tarafına geçip eline kalkanı almıştır. Kalkan onun savrulup derin derin nefes çeken ejderhanın ağızına doğru yuvarlanmasını engellemiştir. Bu sırada Kazan kayanın kuytu yerinde tutunmaya devam etmiştir." (Ekici, 2019: 202-203).

Salur Kazan'a Tanrı tarafından gönderilen otağ gibi kaya; Kazan'ın tinsel olarak ölüp yeniden dirildiği, Campbell'ın balinanın karnı olarak adlandırdığı mağara, tapınak şeklinde bir yapı olarak algılanmalıdır.

2.5. Sınavlar Yolu

Tutsaklıktan sonra erginlenmeye giden yolun en önemli aşaması kahramanın birtakım sınavlardan geçmesidir. Bu aşamada karşılaşılan tüm zorluklar bir sınav niteliğindedir. Sınavlar aslında inanç ve güvene götürülen bir yoldur. Sınavdan başarıyla çıkan kahraman inanç ve güven objesine dönüşmektedir. Sınama, tecrübenin bir daha yoklanması anlamına gelmekte; tecrübesizlik kutbunun sağlam olup olmadığının kanıtıdır (Abdullah, 1997: 42).

Kahramanların sınavları arasında Jung'un bilinçdışında bulunan diğer yüzümüz, karanlık yanımız olarak nitelendirdiği "gölge" (Jung, 2006: 69) ile yüzleşmesi bulunmaktadır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istek ve duyguları kapsayan gölge arketipi, utanç duyduğumuz ve kendimiz hakkında bilmek istemediğimiz her şeyi kendi bünyesinde toplamıştır (Fordham, 2008: 62-63). Bağımlılıklar, alışkanlıklar, geçmişe saplantılar ya da korku kişinin benliğini örten bir toz olarak düşünülürse kahramanın bu tozu kendi benliğinin üstünden silip atması yani

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gölgesi ile yüzleşmesi gerekmektedir. Kahraman ancak böyle yaparsa kendisini tanımaya başlayabilir, ruhsal bütünlüğünü koruyabilir (Pearson, 2003: 242).

"Bu sırada, ejderhanın heybetinden Kazan'ın bir gözü bulandı, kan çanağına döndü. Kazan kendi gözüne kızıp: Mere sen benim namert gözüm! Kara çelik kılıcın keskinliğinden korkmazdın, sahar oklar temreninden bunalmazdın, on altı batman kâfir gürzü başıma vuruldu, pörtlemedin. Ejderha dedikleri bir yilandır, bundan ne var ki bulanırsın, kanlanırsın? Senin gibi namert göz, benim gibi mert yiğitte neyler?"

Hançerini çıkarıp gözlerini oymaya niyetlendi ancak: Eğer ben kendi gözümü oyarsam, Kazan ejderhayı görünce korkusundan başka bahane bulmayıp gözlerini çıkarmış derler. diye düşünüp vazgeçti." (Ekici, 2019: 203).

Kazan'ın gözünün bulanması; korkması istenmeyen bir durum, gölge arketipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazan bu durumda gölgesiyle yüzleşip onu yok etmek istemektedir. Ancak bu gölgeyi yok etmek Kazan'a erginlenme yolunda ruhsal olarak zarar vereceği için bundan vazgeçerek onunla bütünleşmektedir. Kazan'ın gözünün ejderha karşısında kan çanağına dönmesi, bunun üzerine Kazan'ın kendi gözünü çıkartmak istemesi ancak toplum tarafından farklı anlaşılacağı için bundan vazgeçip gölgesiyle bütünleşmesi kahramanın erginlenmesindeki adımlardan biridir.

Kahraman her sınavdan daha güçlü bir şekilde çıkarak yoluna devam etmektedir. Monomit döngüsünün en derin noktasına, en zor sınavına gelene kadar kahraman kararlı bir şekilde ilerlemektedir. Kazan'ın ejderha ile mücadele etmesi sınavlar yolunun zirvesidir.

"Hemen sadağında bulunan okları çıkardı, seksen oku önüne döküp birbiri ardınca ejderhaya attı. Oklanan ejderhada daha sömürecek hâl kalmadı, can çekişmeye başladı. Kazan, kara çelik sağlam kılıcını eline alıp kılıcıyla ejderhanın üstüne yürüdü ve yedi başını da boynundan kılıçla kesip yere düşürdü. Ejderhanın ağusu yere dökülünce, yeryüzüne alevler saçılıp her yeri ateş sardı. Kazan, ejderhaya hançerini sapladı, kılıcını sapladı bıçağını sapladı ve ejderhanın üstüne bağdaş kurup oturdu." (Ekici, 2019: 203).

Son sınavından başarı ile çıkan kahraman artık dünyevi kimliğinde ölmüş, ruhsal olarak yeniden doğmuştur. Bunun neticesinde kahraman tanrısal bir güç ile donanmıştır. Tanrılaşma, kişinin kendini savunan, kendisiyle ilgilenen eski egosunun yanılsamalarını terk ederek aynı dinginliği içinde ve dışında duymasındır (Campbell, 2010: 189). Bu arketip Freudcu yaklaşımda "ben" in üstben ile özdeşleşmesinin, Jungcu yaklaşımda ise bilinçdışıyla bilincin birleşiminin bir sembolüdür (Kasımoğlu, 2017: 166). Salur Kazan'ın ejderhanın üstünde bağdaş kurup oturması ve Lala Kılbaş'a "Canım Lala! Ejderhayı ben öldürmedim. Senin bana verdiğin cesaret ve güç öldürdü." şeklinde verdiği cevap Salur Kazan'ın üstbenliğinin (süperego) "ben" e (ego) üstün geldiği şeklinde okunabilir.

2.6. Nihai Ödül

Mitlerde zorlu geçen her yolculuğun sonunda, tüm engelleri aşarak dönüşümünü sağlayan kahraman, mutlaka bir ödülle kutsanmaktadır. Engelli yollardan ve sınavlardan geçerek tinsel anlamda doğumunu sağlayan kahraman geçmişteki sıkıntılarını bir kenara bırakarak nihai amacı olan ödülüne ulaşmaktadır (Özkara, 2016: 126). Önüne çıkan eşikleri ve sınavları başarılı bir şekilde geçen kahraman, ödülünü alarak dönüş yolculuğuna çıkmaktadır. Kahramanın bu ödülü, sihirli bir nesne olabileceği gibi herhangi bir somut ödül yahut önemli bir bilgi, aydınlanma ya da sevgiliyle buluşma gibi soyut bir kavram da olabilmektedir (Özkan, 2006: 57). Salur Kazan'ın ödülü ejderha postundan yapılan çeşitli savaş aletleri ve kıyafetlerdir. Ejderhanın derisinden yapılan savaş aletleri ve kıyafetler diğer savaş aletlerinden ve kıyafetlerden çok daha sağlam olduğu için savaşçı toplumlar için oldukça hayattır. Salur Kazan nihai ödülünü aldığı boyda şu şekilde geçmektedir.

"Hemen en iyi ustaları bul, getir, bu ejderhanın derisini yüzdür. dedi. Lala en iyi ustaları getirtip ejderhanın derisini yüzdürdü. Kazan, ejderhanın derisinden, korkusuz bedenine giysi diktirdi; akça tozlu katı yayına kiriş gerdirdi; üç yelekli sahar oklarına sadak diktirdi; kara çelik sağlam kılıcına kın yaptırdı; altı dilimli kubbe şeklinde gürzüne kılıf diktirdi; ala budak sürcidasına kap yaptırdı; kurt tokalı Konur At'ının eyerine örtü diktirdi; gölgeliğinin yelkenlerini ejderha derisinden yaptırdı. Ejderhanın yedi başını hiç israf etmeden yüzdürüp ejderhanın iki kafa

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

derisini Kazan kendi başına giydi. Atının örtüsü ile kendi ejderha donuna girdikten sonra Padişah Bayındır'ı görmek için yola çıktı." (Ekici, 2019: 203-204).

Salur Kazan ejderha donuna girmesiyle monomitin erginlenme aşamasını tamamlamış ve bu ödülü halkına götürmek için dönüş yolculuğuna geçmiştir. Salur Kazan'ın maceraya başlamadan önceki hali ölmüş; eşiklerden, sınavlardan geçip heybetli, güçlü, bilgilerle dolu bir kişi olarak yeniden doğmuştur. Salur Kazan çıktığı bu yolculukta başarılı bir şekilde yeniden doğmuş, erginlenmiş ve bütünleşmiştir.

2.7. Dönüş Eşiğinin Aşılması

Bilinçdışıyla yüzleşen, eşiklerden ve sınavlardan geçip nihai ödülü alan kahramanın bir sonraki aşaması maceraya başladığı yere geri dönmesidir. Kahraman ister kendi isteğiyle ister dışarıdan gelen bir kurtuluş vasıtasıyla kurtulsun başladığı noktaya geri dönmek zorundadır. Çünkü monomitin üç yüz altmış derecelik döngüsü tamamlanmalıdır. Dönüş yolu ise birtakım zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Bu zorluklar kahramanın kendisi olabileceği -maceraya başladığı noktaya geri dönmek istememesi- gibi dönüş yolunda kahramanın önüne çıkan eşiklerde olabilmektedir.

Erginlenen kahramanın artık bu yabancı dünyadan, yola ilk çıktığı bilindik dünyasına dönme vakti gelmiştir. Salur Kazan dönüş yolunda aşılması gereken ve onu son kez sınayan bir eşiğe gelmiştir. Bu eşik, kahramanın bildiği dünyaya tekrar girmesini engelleyen toplumun bir üyesidir.

Salur Kazan ejderha donuna girmiş ve Bayındır Han'ı görmek için yola çıkmıştır. Bu sırada halk arasında Salur Kazan'ın bir ejderha olduğu haberi yayılmıştır. Konuşulanları dinleyen Bayındır Han, Salur Kazan'ın belki ejderhayı öldürüp onun donuna girdiğini belki de gerçekten ejderha olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine Kara Budak, padişahın izin alıp Salur Kazan'ın karşısına dikilmiştir.

"Kara Budak at oynattı, Kazan'ın karşısına gitti. Sesi duyulacak yerde durdu. Sadağından sahar bir ok çıkartıp, yayına taktı ve amcasına: 'Senin ejderha olduğunu söylüyorlar. Olmadıysan benimle gümbür gümbür söyleş. Söylemezsen sahar okun temreniyle öldürürüm Kazan seni. Kara çelik kılıcımın keskin tarafıyla doğrarım Kazan seni. Eğer ejderha öldürdüysen, gazan mübarek olsun. Avından bir parça delili bana ver.' dedi. Kazan atından indi. Kılıcını Kara Budak'ın beline bağladı. Kara Budak ki kılıcına pehlivan, orda durdu durmadı, hemen Bayındır Padişah'a varıp 'Kazan ejderha öldürmüştür.' diye haber verdi." (Ekici, 2019: 204).

Kendisi ile bilindik dünya arasında duran eşiği nihai ödülün bir parçasıyla aşan Kazan artık hem macera yolundaki mekânın (bilinçdışı) hem de bilindik dünyanın (bilinç) ustası olmuştur. Campbell bu durumu şu şekilde özetlemektedir: *"İki dünya ayrımı arasında, zamanın görünümünün bakış açısından nedensel derinliğinkine -birinin ilkelerini diğerinkilerle karıştırmadan, aklın birinin erdemiyile diğerini tanımasını sağlayarak ileri geri gidip gelmek özgürlüğü ustanın becerisidir." (Campbell, 2013: 258).*

2.8. Yaşama Özgürlüğü

Artık bilindik dünyaya ve yaşama hükmedebilecek konuma gelen kahraman, varoluş mücadelesini kazanarak nam alır ve o zamana kadar emri altında olduklarından sıyrılarak gerçek anlamda bir özgürlüğe kavuşur (Özkara, 2016: 127). Artık kahraman aşkın bir hâl almıştır ve durum sonsuza kadar sürecektir. Campbell bu durumu şöyle izah etmektedir: *"Nasil biri yıpranmış giysileri çıkarıp yeni olanları giyerse, gövdelenen benlik de yıpranan bedenleri çıkarır ve yenilerini giyer. Silahlar kesmez onu; ateş onu yakmaz; su ıslatmaz onu; rüzgâr onu üşütmez. Bu benlik kesilemez, yakılamaz, ıslatılamaz ya da üşütülemez. Ebedi, her şeyi kapsayan, değişmeyen, kıpırdamaz benlik sonsuza dek ayındır." (Campbell, 2013: 267).*

Yolculuğun bitişinin son metaforu ise iksirdir. Monomiti tamamlayan kahramanın döndüğü yere uyum sağlaması için yanında getirdiği birikimleri, Campbell'in ifadesiyle dünyayı yenileyen ödülü yani iksiri de paylaşması gerekmektedir (Campbell, 2013: 274; Kasımoğlu, 2017: 193). Salur Kazan da içinde bulunduğu topluma tekrar adapte olmak ve elde ettiği ödülü halkına sunmak için Bayındır Han'ın huzuruna çıkmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

"İç Oğuz'u Dış Oğuz'u çağırıp, Kazan'ı karşıladılar. Kazan meydana varınca atından indi, yetmiş adım yürüdü, Bayındır Padişah'ın ayağına kapandı. Ejderha derisinden yapılmış gölgesi dikti. Bayındır Padişah gölgesinin altında bağdaş kurup oturdu. Yedi gün, yedi gece burada Padişah'ı konuk etti." (Ekici, 2019: 204).

Görülüyor ki Salur Kazan elde ettiği nihai ödülü yani ejderha derisini halkına özellikle de Bayındır Han'a ulaştırmıştır. Döngüyü tamamlayan Salur Kazan erginlenmiş ve toplum içinde bir üst konuma yükselmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Joseph Campbell'ın dünyanın bütün mit ve efsanelerinde kahramanların yolculuğunu ve dönüşümünü izleyerek tek bir arketipik kahramanın varlığını ortaya koyduğu, Bin Yüzlü Kahraman (The Hero With a Thousand Faces) adını verdiği, Türkçeye "Kahramanın Sonsuz Yolcuğu" şeklinde çevrilen eserinden yola çıkılarak "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" boyu çözümlenmiştir.

Salur Kazan dairesel bir çizgi olan bu yola tecrübesiz olarak girmiş; erginlenmiş, bilinçdışının tüm engellerini aşmış ve aşkın bir hâl ile donanmış bir kişi olarak bildiği dünyasına geri dönmüştür. Monomit döngüsünü başarılı bir şekilde geçen Salur Kazan artık eski benliğini çıkarmış yeni benliğini üzerine geçirerek birçok bilgiye vâkıf olan bir kişi olarak karşımıza çıkmıştır. Salur Kazan on yedi tane aşamadan oluşan monomit döngüsünün dokuzunu geçmiştir. Bunlar arasında "Maceraya Çağrı, Doğaüstü Yardım, İlk Eşiğin Aşılması, Balinanın Karnı, Sınavlar Yolu, Nihai Ödül, Dönüş Eşiğinin Aşılması, İki Dünyanın Ustası, Yaşama Özgürlüğü" aşamaları yer almaktadır. Ancak üç büyük aşama olan ayrılma-erginlenme-dönüş evrelerinin hepsinden geçtiği tespit edilmiştir. Ayrıca Campbell'ın "Kahramanın Dönüşümü" başlığı altında aldığı savaşı olarak kahraman tipine her yönden uyduğu belirtilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdullah, K. (1997). *Gizli Dede Korkut*, akt. Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü El Yazması/ Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikayeler) ile Türkmen Sahra Nüshası*, İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Campbell, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirkol, N. (2008). *İngiliz Roman Geleneğinde Çocuk Edebiyatının Gelişimi: Arketipçi Eleştiri Kuramına Göre Alice Harikalar Diyarında, Defne Adası, Orman Kitabı Eserlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, G. (2015). "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" Bağlamında Ferhat İle Şirin Halk Hikâyesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, ss. 128-137.
- Duymaz, A. (1997). *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası/ Soylamalar ve 13. Boy/ Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı-I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fordham, F. (2008). *Jung Psikolojisi*, çev. Aslan Yalçın, İstanbul: Say Yayınları.
- GÖKERİ, A. İpek. (1979). *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*, haz. Saydam, M. B., İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*, çev. Ender Gürol, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Kaçalin, M. S. (2014). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Kasimoğlu, S. (2017). *Binbir Gece Masalları'nda Kahraman İzleği Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Özkan, T. (2006). *Bey Böyrek Anlatılarının Kahramanın Yolculuğu Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkara, O. (2016). Joseph Campbell'ın Kahramanın Sonsuz Yolculuğu Eseri Bağlamında Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü Destan, Korkmaz, R. içinde, *Dede Korkut Okumaları*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Pearson, Carol S. (2003). *İçimizdeki Kahraman*, çev. Semra Ayanbaşı, İstanbul: Akaşa Yayınevi.
- Rossi, E. (1999), "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", çev. Mahmut H. Şakiroğlu, *Erdem*, C.12, S. 34, ss. 181-276.
- Saltık-Özkan, T. (2009), Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erginleme Süreci, *Milli Folklor*, S. 81, ss. 27-33.
- Shahgoli, N. K. ve öte. (2019), Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 2, ss. 147-379.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eski Türk İnançlarının Günümüz Ölüm Gelenekleri Üzerindeki İzleri (Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği)

Gözde DEMİRTAN*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Toplumların sahip olduğu inançlar, o toplumların cenaze merasimlerini ve yuğ törenlerini etkileyen temel özelliklerdendir. İnançlardaki değişime paralel olarak ölümle ilgili adetlerde de değişimler görülmektedir. Türklerin İslamiyet'ten sonraki inançlarında ortaya çıkan farklılaşma eski geleneklerin bazılarının yok olmasına yol açmışsa da yerleşik kültürden günümüze kadar gelenleri de olmuştur. Köklü bir geçmişi olan Türk kültür tarihi, içine aldığı kültür ve inançların sentezi haline gelmiştir. Anadolu, devam eden bu kadim geçmişle günümüz arasında köprü vazifesi görmektedir.

Çalışmamızda bozkır Türkleri hakkında çalışma yapan araştırmacıların eserlerini temel alarak, inceleme alanımız olan Ankara'nın Çubuk İlçesi'nde farklı köylerden insanlarla görüşerek konumuz dâhilinde olan bu uygulamaların neler olduğunu görüşüp belirleyerek benzer yönlerinden hareketle araştırmamız temellendirilmiştir. Günümüzde devam eden ritüellerin geçmişten gelen izleri de ele alınıp değerlendirilmiştir.

Görüşülen insanların aslında adetlerin kökenlerini tam olarak bilmedikleri, çoğunun ise İslamiyet'in gereği olarak bu uygulamalara devam ettikleri anlaşılmıştır. Diğer önemli unsur ise Alevi köylerinde eski Türk geleneklerinin belirgin bir şekilde karşımıza çıkmasıdır. Bu köylerde görülen türbe ziyaretleri, kurban kesme ve ölü aşı adetleri diğer köylere nazaran daha sık karşımıza çıkmaktadır. Uzun bir yolculuktan sonra Anadolu topraklarına gelen Türklerin geleneklerini nesilden nesile aktarabilmeleri derin bir kültürel geçmişe sahip olmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmayla geçmişten gelen geleneklerin gelecek nesillere nasıl değişerek aktarıldığını bir kez daha ortaya koyacağız görmüş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Saçı, Defin, Yas, Yuğ.

TRACES OF OLD TURKISH BELIEFS ON CURRENT DEATH TRADITIONS

(Ankara Province Çubuk District Example)

ABSTRACT

The beliefs of societies are some of the important factors that affect the basic characteristics of funeral ceremonies and buria iceremonies of those societies. There are also changes and variationsin customs that have related to death of paralleling to the change in beliefs, although the change that has emerged in the beliefs of the Turk safer Islamled to the destruction of some of the old traditions, there have been also those from thees tablished culture until today. Turkish cultural history, which has a long history, has become a synthesis of the cultures and belief sthatin cludes. Anatolia has acted as a bridge between this on going ancient pastand the present.

While our study is based on the Works of the researchers who work on the stepe Turks, we interviewed people from different villages in Çubuk District in Ankara, which is our area of studying, and after determining what these practice sare with in our subject, we tried toin vestigate there asons for their similara spect. The traces of the rituals that are continuing today are also discussedan devaluated.

It was understood that the people interviewed actually did not know the origins of the customs, and most of them continued the sepractices as a requirement of Islam. Another important factor is that old Turkish tradition sare more prominent in Alevi villages. Visits to shrines, sacrifices and dead vaccinations are more common in these villages compared toot her villages. The fact that Turks, who came to Anatolia after a long journey, were able to pass down their ancient traditions from generation to generation for centuries is probably based on their deep cultural background. On this study, we will once again see how traditions from the past are transferred to future generations through a change.

Keywords: Şamanizm, Saçı, Burial, Mourning.

Giriş

Ölüm; hayat yolunun sonu mudur? Yoksa başka bir yolun başlangıcı mı? İnsanlık tarihinin en muammalı sorularından birinin cevabını tam olarak bilemesek de ölümün kendisi de ölmek de bizi hep

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

korkutmuştur. Korkutmuştur çünkü, bu sorunun ardında sonsuz bir bilinmezlik, merak, arzu ve beklenti vardır.

İlk insandan günümüze ölüm öncesi, ölüm anı ve defin işlemlerinde çeşitli ritüeller uygulanmış, gömülme işleminin tamamlanması yeterli gelmeyerek devamını yas uygulamaları takip etmiştir. Eski Türk kültüründen günümüze değin gelmiş olan uygulamalar arasında ölü merasiminde gördüklerimizde oldukça fazladır. Türkler yaşadıkları Türkistan coğrafyasında komşu toplulukların etkisiyle inançlarında değişiklikler yaşamışlar, zamanla yer değiştirmelerle de birlikte değişik inanç ve dinleri tanıma fırsatı bulmuşlardır. Coğrafi sınırlardaki değişiklik somut bir değişimin yanında soyut değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi eski inançlardan bazılarını yok ederken kimilerinde ise değişikliklere neden olmuştur. Günümüzde uygulanan birçok adetin temelini de Türklerin eski örf ve adetleri oluşturmaktadır. Zamanımızda uygulanan geleneklerin nedenleri zaman zaman insanların zihinlerinde bu ritüelleri neden yapıyoruz sorusunu canlandırmıştır. Biz de bu sorudan yola çıkarak çalışmamızda insanların ölüm karşısındaki tepkilerinden oluşan ritüelleri ele aldık. Ritüellerin hangi amaçlarla yapıldığı ve kökenleri hakkında Eski Türklerin inançlarını inceledikten sonra çeşitli köylerden insanlarla görüşüp ne tür uygulamalar yapıldığı ve bunları neden yaptıkları konusunda sorularla çalışmamızı temellendirdik.

Çalışmamızda Abdülkadir İnan'ın Eski Türk Dini, Salim Koca'nın Türk Kültürünün Temelleri adlı eserlerin yanında Durmuş Arık'ın Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları adlı makalesinden de yararlanmanın dışında çeşitli eser ve çalışmalardan yararlanılmıştır.

Çubuk ilçesinin çeşitli köylerinden insanlarla görüşülüp cenaze habercisi olarak yorumlanan belirtiler, ölüm ve defin anında yapılan uygulamalar, yas ritüellerinin neler olduğunu kimi zaman yüz yüze görüşmelerle kimi zaman teknolojinin yardımı ile görüntülü röportaj tekniği ile verileri topladık. Verilerin toplanma aşamasında ses kayıt cihazı kullanarak verilerin kaybolmasının ve yanlış anlamaların önüne geçildikten sonra konularına göre tasnif edilip sıralandı. Çalışmamızın çerçevesi ortaya çıktıktan sonra uygulamalar arasında Türklerin eski inançlarından geldiklerini düşündüklerimizi listeleterek bunların hangi temele dayandığı, yapıldığı topluluk tarafından hangi nedenle yapıldığı sorularının cevaplarını bulmaya çalıştık.

Eski Türk inançlarının izlerini sürdürdüğümüz yaşamın son evresi olan ölüm hakkında yaptığımız araştırmaların sonucunda kadim Türk inançlarının değişimlere uğrayarak İslam dini içerisinde yaşamaya devam ettiğini görmüş olduk. İnsanların yaptıkları uygulamaları aile büyüklerinden devralıp pek fazla sorgulamadan devam ettirdikleri anlaşılmış oldu. Görüşme yaptığımız insanlara sorduğumuz sorulardan biri olan "İslam dininde böyle bir uygulama var mı?" sorusuna ise İslam'a uyarlanmış olabileceği cevabının yanı sıra böyle bir uygulamanın olamayacağını ama yapıldığını dile getirdiler.

ÖLÜM ÖNCESİ İNANIŞLAR ve RUHU UZAKLAŞTIRMAK İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Evin çatısına baykuş konması (Arık, 2016, s. 200).

Halk tarafından iyi karşılanmamaktadır. Baykuşun evin çatısına konması o ev ya da evin çevresinden cenaze çıkacağı habercisi olarak algılanmaktadır. Baykuş konduğu zaman onu kovalamak gibi çeşitli davranışlarda bulunulur. Çoğu kültürde baykuş felaket ve ölümün sembolü olmuştur (Gülakan Kaman, 2015, s. 1141-1142). Baykuş aynı zamanda Türk boylarından Bayatların sembolü olarak kabul edilmiştir (Sever, 2011, s. 84). Geleneksel Türk dininde rüyada görülmesi de ölümü simgelemiştir.

Rüyada ölen birisini görmek ve onun kendisini ya da başka birini çağırdığını görmek. Rüyada evin önünde kalabalık görmek. Rüyasında evin temelini yıkıldığını görürse, ev sahibinin öleceğine yorumlanır.

Rüya motifi Türklerin İslam öncesi ve sonrası inançlarında açık şekilde görülmektedir. Rüyalara anlatılması ve yorumlanması önemli bir konudur. Oğuz Kaan Destanı'nda da rüyanın yorumlanıp bu yorum çerçevesinde davranılması karşımıza çıkmaktadır. Uygur Dönemi'ne ait Göç Destanı'nda da rüyanın yorumlanması ve bu yorum çerçevesinde gelişen davranışlar görülmektedir. Türk devletlerinin

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kuruluşunda önemli bir unsur olarak algılanan rüya yorumlarının halk arasında da önemli olması muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında halk anlatılarında destanlarda, şiirlerde yön verici unsuruyla karşımıza çıkmaktadır. Görülen rüyanın yorumlanması önemli görülmüştür. Deneyimler sonucu rüyalarda görülen motiflerin anlamları hakkında yorumlamalar yapılır. Günümüzde kötü rüya gören insanların, suya anlat ya da hayır yap gibi uygulamalarla bu kötü rüyanın gerçekleşmesinden kurtulmaya çalıştıkları görülmektedir. Su kültü ve rüya motifi birleştirilmiştir. Eski inanışlardaki rüya motifini İslamiyet sonrası en açık şekliyle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Osman Gazi'nin rüyası ve Şeyh Edebali'nin rüyasında da görmekteyiz. Bir devletin kuruluşunu meşrulaştırmak için kullanılan rüya motifi devletlerarasında kabul görmesini kolaylaştırmasının yanı sıra halk arasında da o devleti önemli bir konuma yükseltildiğinin açık kanıtıdır. Aslında bu kanıtlar ışığında bakıldığında geçmişten gelen rüya motifinin insanların hayatında haber verici olarak süreklilik arz etmesi muhtemeldir.

Köpek ulması, at, camız gibi büyükbaş hayvanların böğürmesi, tepinmesi (Bilge, 2020):

Ölüm habercisi olarak görülmektedir. Hayvanların Azrail'i gördüğüne inanılır. Göçebe kültürün ve çobanlığın etkisiyle hayvanların tepkileri Türkler için önemlidir. Cüveyni eserinde Uygurlar felaket habercisi olarak atların şiddetli biçimde kişnemesi, develerin böğürmesi, köpek ve yırtıcı hayvanların ulması, havlaması öküzlerin böğürmesi kuşların tedirgin olması, koyunların tedirgin meleşmesini gösterir ve bu durumlardan dolayı buldukları yerden göç ettiklerini bildirir (Ersoy, 2002). Hayvanların tepkileri yol gösterici ve haber verici olmuştur. Hayvan davranışlarındaki yorumlamının büyük ihtimalle bu kültürden geldiğini düşünmekteyiz.

Ölenin olduğu yerde su dolu kaplar boşaltılır.

Uygulamanın nedenini sorduğumuz kişiler tam bir anlamlandırma yapamamışlar ve büyüklerinden duyduklarını bizlerle paylaşmışlardır (Olca, 2020). Suyun ortamdaki ölüm ağırlığını çektiğini insanlara huzursuzluk vereceğinden bahsederken bazı görüşmecilerimiz Azrail'in insanları farklı yöntemlerle öldürdüğünü ve bıçakla öldürülenlerin bıçağının bu sulara yıkandığını aile büyüklerinden duyduklarını söylemişlerdir (Bilge, 2020).

Ölü yıkanırken uyuyanlar uyandırılır. Ölünün yakınları defin günü erkenden kalkar.

Ölümün ağırlığının insanların üzerine çökeceği inancı nedeniyle uygulanmıştır (Olca, 2020). Ruhun, ağırlığın çökebilmesi için yükselmesi yani uçuşması gerekir. Eski Türk inancında var olan ruhun uçuşmasının şahin olup uçuşması [(sonkur oldu (Kocasavaş, 2002))] ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Ölen kişinin ayakkabıları evin dışına bırakılır, örneğin apartman dışı veyahut bahçe kapısı dışı, merdiven gibi (Koçer, 2020).

Bu uygulama yapılmazsa ruh eve tekrar döner inancı vardır. Artık bu evle işinin olmadığını ruha anlatmak için yapılmaktadır. Eski Türklerde ruhun geri geleceği inancı ritüellerde açık bir şekilde görülür. Geri dönmemesi için sevdiği eşyaların ölen kişi ile birlikte gömüldüğü yapılan arkeolojik kazılarla da kanıtlanmıştır. Ruhun ölümsüzlüğü eski Türk inancında var olan bir durumdur, İslam inancında da ruh bir dünyadan diğer bir dünyaya göç eder bu durum insanların ölümden sonra ruhun geri gelmesinden korkmasına sebebiyet verir. İnsanlar böylelikle ruh uzaklaştırma ritüelleri gerçekleştirir. Ruh uzaklaştırmanın günümüze yansımalarıdır. Ölen kişinin eşyaları da ruhun evde dolaşmasını engellemek için 3 gün içinde evden uzaklaştırılır. İhtiyaç sahiplerinde dağıtılır.

ÖLÜMÜN DUYURULMASI VE DEFİN

Eski Türk topluluklarında ölüm haberinin duyurulması işlemi çadıra bayrak asma, direk dikme çevre topluluklara ulaklar gönderme şeklinde yapılırken günümüz teknoloji dünyasında teknolojik aletlerle ilan edilirken ölü evinin tüm ışıkları yakılarak da çevreye bu bilgi duyurulur.

Türkler kendilerine özgü ölü gömme törenlerine de sahiptirler, Türklerde ölüm olayından sonra hemen ceset yıkanıp temizlenmekte ve "eşük" adı ile anılan bir kefene sarılmaktaydı. İslamiyet'te de

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kefenleme işlemi devam etmektedir. Ayrıca kefenleme işleminden önce yıkama işlemi de yapılmaktadır (Koca, 2018, s. 239). Orhun Kitabeleri ve bazı kaynakların verdiği bilgilere göre kefen kullanımı Türklerde daha eskiye dayanmaktadır (Tryjarski, 2012, s. 184).Günümüzde imam (din görevlisi) ya da bilen bir kişi (gassal) tarafından ceset yıkanır. Yıkamada erkek mefta için erkek yıkayıcı, kadın mefta için kadın yıkayıcı olmak zorundadır.

Cesetlerin bozulmaması eski çağlardan beri mumyalama işlemi yapılmakta ve bu iş için bitkilerden destek alınmaktadır. Mumyalama işlemi herkese yapılan bir uygulama değildir, önemli kişilerin cesetleri mumyalanmaktadır. Ölünün kutsanması ve sonsuz yaşamın garantilenmesi için beden çürümesinin geciktirilmesi gerekir ki vücut bütünlüğü bozulmasın ve yaşayanlar ölünün ruhundan korunsun uygulamalarının ölünün diğer dünyadaki yaşamıyla bağlantılı olduğu dikkat çekmektedir. Bu kapsamda ölü bedeni çeşitli yağlarla ovma, nemlendirme, tütsüleme, tahıl taneleri serpmeye ve aşı boyası uygulamaları görülmektedir (Tryjarski, 2012, s. 178). Genel olarak insanların cesetlerinde İslamiyet ile birlikte gülsuyu, zenzem, çörek otu ve kına kefenleme esnasında kullanılmaktadır. Bu uygulamaların gerçek anlamı konusunda günümüz Türklerinde net bir bilgi yoktur. Anlamalarını sorduğumuzda güzel koksun, börtü böcek gelmesin diye yapıldığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Çubuk İlçesi Alevi Köylerinde ölenlerin ellerine ve ayaklarına kına yakıldığı ve bu kınanın Fadime Ananın kınası olduğu inancı da vardır (Demirtan, 2020).

Mezar önceden kazılıp hazırlanır. Sapıtma adı verilen kertik kible tarafına yapılır ve içine doğru ölen kişi yerleştirilir. Mezarın içerisine ölen kişinin erkek yakınları (eş, kardeş, oğul.vb) tarafından yerleştirilir. Ölenin üzerine toprağın direkt gelmesini önlemek için sapıtma mertek adı verilen tahta parçaları kapatılır. Yakınlarından başlamak üzere mezara toprak atılır ve mezar kapatılır. Mezar kapatıldıktan sonra üzerine su dökülür. Bazı köylerde mezar üzerine arpa, buğday serpilir veya konur. Üzerine su dökülmesi suyun arındırıcı ve hayat kaynağı olmasının yanında toprağı da besleme amacı taşır. Mezarın üzerine atılan arpa, buğdayın bereket anlamının dışında ölünün ne tür bir berekete ihtiyacı olabilir düşüncesini akla getirmektedir. Arpa, buğday, darı saçılması kansız saçığa örnektir ve eski Türk toplumlarından günümüze ulaşmıştır. Ruhun rahatlaması için yapılmaktadır.

Mezarlıktan dönüşte ölenin yakınları arkalarına bakmadan mezarlıktan çıkar.

Eski Türk geleneklerinde sık sık karşımıza çıkan ruhu şaşırtmak için yapılan bu uygulama neredeyse günümüze kadar gelmiştir. Mezardan dönenlerin evlerine değişik yollardan gitmeleri ruhun onları takip etmesini ve böylece rahatsızlık vermesini engellemek için yapılmaktadır. Yakutlar ile Soyotlar'ın ölünün ruhundan korktukları için ölüyü çadırdaki bırakarak kaçtıklarına dair bilgiler bulunmaktadır (Kocasavaş, 2002, s. 68).

ÖLÜNÜN ARDINDAN YAPILAN UYGULAMALAR

Ölünün ardından yapılan uygulamalara baktığımızda şunları görmekteyiz:

Ölü Aşı

Ölen kişinin evinde üç gün yemek pişirilmez bunun yerine ölenin yakınları, komşuları ölü evine yemek getirir, buna kıt yemeği denmektedir. Ölü aşının çeşitli formlara girmiş halini Anadolu'nun her yöresinde görmekteyiz. Çubuk ilçesinde kıt yemeği, ölü helvası (Bilge, 2020) ve ölü yemeği olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçenin neredeyse tüm köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Ölenin yakınları ekonomik durumlarına göre bu geleneği sürdürmektedir. Ölünün ruhuna bir dua okunması niyetinin altında ruhun memnun edilmesi, ruhu bağışlatmak vardır ki insanlara bir zarar vermesin. İlk dönemlerde ölünün bizzat kendisine verilen yemek zamanla ölünün ruhu için çevresindekilere verilir olmuştur (İnan, Eski Türk Dini Tarihi, 1976, s. 153).

Uygulamalara farklı anlamlar yüklenmesine rağmen temeli bozkır Türk kültürüne dayanan aş geleneği önceleri ölünün kendisine verilirken mezarın içine konmuş zamanla mezarın dışına çıkarılmıştır ve ölünün yakınlarına verilmiştir (İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, 1986, s. 189). Oğuzlar ve İskit topluluklarında da ölünün kendisine verilmektedir. Şekilsel değişimlere uğramasına rağmen amaç aynı kalmıştır. Ölünün ruhunu huzura kavuşturmak, ruhun insanlara kötülük yapmasını engellemek amaçlanmıştır. Günümüz insanları bu uygulamaların İslamiyet'te olmadığını

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bildikleri halde ölenin ruhuna değsin diyerek geleneği devam ettirmiştir. Bu durum kansız saçiya örnektir (Eğilmez, 2019, s. 300). Ata ruhlarına kurban anlayışının benzer bir örneğidir. Eski çağlardan günümüze kadar ruhun iyilik ve kötülük getireceği inancı devam etmiştir. Bu inanç uygulamaların temel nedeni olmuştur.

Türkler insanın sadece bedenden ibaret olmadığını, bedenin içinde bilinmeyen bir varlığın, ruhun bulunduğuna inanmaktadır (Koca, 2018, s. 233).Eski Türklerde ruhun şahin olup uçtuğu inancını *sonkur oldu* “şahin oldu” (Kocasavaş, 2002, s. 67) ya da “uç bardı sözü” (Ögel, 1971) belirtmektedir. Ölen kişinin ruhunun bir yıl süreyle evlere tekrar dönebileceği inancı yaygındır (Güngör, 2010, s. 326). Ruhun ölümsüzlüğü anlayışı bu uygulamada da görülmektedir.

Kurban uygulamasını dar kurbanı adıyla Alevi köylerinde görmekteyiz. Kurban aynı zamanda kanlı saç örneğidir. Bu kurbanın kesilebilmesi için ölenin gardaşlığının (musahiplik) olması gerekmektedir. Ayrıca mezar kazanlara 12 adet ekmek (gözleme) verilmesi ruhuna değsin anlamında verilmektedir. Ölü aşı ya da Kaşgarlı Mahmut’un tabiriyle yağ basan (Onay, 2003, s. 486) yemeklerini de ölü gömüldükten sonra ölü evinde ya da cemevinde verilirken görmekteyiz. Bu kurbanın kesilme sebeplerinden biri de mahşer günü kişinin Sırat Köprüsü’nden bu kurbanı binerek geçeceği inancıdır. Bu kurban 7 yıl içinde kesilmezse kişiler bulunduğu toplum tarafından ayıplanır ve büyükler tarafından kurbanın kesilmesi gerektiği bildirilir. Hunlar, Tabgaçlar ve Göktürkler her yıl Gök Tanrı ve ölmüş ataları için kurban kesmiştir (Koca, 2018, s. 230).

Çubuk ilçesinde türbe ziyaretleri de yapılmaktadır. Önemli günlerde türbeler ziyaret edilir, türbeye yakın oturanlar, türbe görevlileri türbenin bakım hizmetlerini yürütürler. Türbelere adak adanması, türbelerde yemek dağıtılması Alevi kültüründe oldukça yaygın görülmele birlikte çeşitli köylere de yayılmıştır. İlçede Sele köyünde bulunan Şah Kalender Veli Türbesi (13.yy) ve Seyit Siyami Fakı’nın (Kalender Veli’nin babası) mezarı çevresinde anlatılarda oldukça yaygındır (Aydos, 2019, s. 297-298). Bunun yanında Gülbaba Türbesi (1976 yılında yıkılmış), Musa Dede Yatırı (Yazır Köyü), Emir Dede Yatırı (Aşağı Emirler Köyü), Zarif Dede Yatırı (Cücük Köyü) örneklerini daha da çoğaltabilmekteyiz (Avcı, Onay, & Kayan, 1987, s. 79-82). Türbe ve mezarlık ziyaretlerinin geçmişini atalar kültüründe aramak gereklidir. Ölmüş atalara saygı, zaman zaman mezarlarına giderek anma Türk kültürünün köklerinin devamıdır.

Ölü evi ziyaretlerinde evin ihtiyacı olacağı düşünülen hediyeler götürülmektedir. Çay, şeker (Demirtan, 2020) vb. eski Türk geleneğindeki sunguya denk gelen bu adet de hala uygulanmaktadır (Tryjarski, 2012, s. 167). Ölüyü anmak için ölüm günlerinde de yemek vermek veyahut dağıtmak da görülmektedir.

YUĞ TÖRENLERİ / YAS UYGULAMALARI

Çubuk ilçesinde yas uygulamalarına baktığımızda genel olarak ilk üç gün evlerde yemek yapılmadığı komşuların ziyarete gelirken yemek getirdiği görülür. Radyo, televizyon gibi eğlence verici olarak kabul edilen araçlar açılmaz. Renkli kıyafetler tercih edilmez. İlk 3 ila 7 gün evlerde ölü için Kur’an okutulur. Ölen kişinin 7,40 ve 52. gününde mevlüt okutularak ölenin ruhuna iyi dilekler sunulur. Kimi köylerde helva, helva ekmek (Bilge, 2020) dağıtılır. Yıl dönümlerinde de helva ve yemek dağıtılıp Kur’an okutulmaktadır. Eski Türklerde gömme işleminden 7 gün geçtikten sonra halkın ya da obanın toplanıp mezara gittiği, yemek yendiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Sarı Uygurlar’ın ölümlerini 3 veya 7 gün sakladıkları ve yas süresinin 3 yıl olduğu bilinmektedir (İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, 1986, s. 188). Topluluklarda bu süreler değişiklik gösterse de 3,7 ve 40 sayıları genel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu günlerde toplanılarak dua edilirken yıl dönümlerinde de ölmüş kişiler anılmaktadır. Şamanizm inancında da dua etme görülmektedir (Koçak, 2019).

Arife günlerinde mezarlıklar ziyaret edilip ölenler anılır, dualar okunur. Mezarlık çıkışında ölü ruhlar için imkanı olanların lokum dağıttığı da görülmektedir. Zaman zaman ölen yakınlarını rüyalarında görenler ruhuna değsin diyerek yemek dağıtma, yoksul giydirme, lokma ya da ekmek dağıtma gibi hayırlarda yapmaktadır (Demirtan, 2020).

SONUÇ

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan yolculuklarında yanlarında somut eşyalarını taşıyan yüreklerinde de yüzyıllar boyunca yok olmayacak çok önemli bir değer olan kültürlerini de taşımışlardır. Türklerin bugüne kadar varlıklarını sürdürebilmelerindeki en büyük etken de kültürlerine bağlılıkları olmuştur. Birçok coğrafyaya yayılan Türkler gittikleri bölgelerin kültürlerinden etkilendikleri kadar o bölgeleri kendi kültürleriyle de etkilemişlerdir. Kültür etkileşiminin yanında inanç farklılıkları ve din değiştirmeler olmuşsa da Türkler eski inançlarını bu dinlerle kaynaştırmışlardır. Çalışmamızın konusu olan eski Türk inançlarının günümüz ölüm gelenekleri üzerindeki izlerinin Çubuk ilçesinde hala devam ettiğini görmekteyiz. Günümüzde ölü gömme, yas ve geleneklerinin çoğunun eski Türk inançlarından geldiği, bunların İslamiyet'in getirilmesi olduğu düşünülmektedir. Fakat çalışmamızda, bu geleneklerin köklerinin Orta Asya Türklerinin inançları olduğu belirlenmiştir.

Kaynakça

- Arık, D. (2016). Çubuk ve Çevresinde Halk İnanışları. Ö. T. Çınar Hüseyin (Dü.) içinde, *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu* (s. 191-208). Ankara: Çubuk Belediyesi.
- Avcı, Y., Onay, M., & Kayan, M. (1987). *Bütün Yönleriyle Yeşil Çubuk*. Ankara, Çubuk.
- Aydos, S. (2019). Yaşayan Çubuk Efsaneleri. A. N. Erkoçoğlu Fatih (Dü.) içinde, *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Sempozyumu II* (s. 293-316). Ankara: Çubuk Belediyesi.
- Bilge, H. H. (2020, Kasım 11). Kızılöz Köyünde Devam Eden Ölü Gelenekleri. (G. Demirtan, Röportaj Yapan) Ankara, Çubuk.
- Demirtan, S. (2020, Aralık). Yukarı Emirler, Kargın ve Ömercik Köyünde Görülen Ölü Gelenekleri. (G. Demirtan, Röportaj Yapan) Ankara, Çubuk.
- Eğilmez, S. (2019). Yenisey Bölgesinde Türklerde Kurban ve Ölü Gömme Adetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(67), 299-305.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller. *Milli Folklor*(54), 86-101.
- Gülakan Kaman, S. (2015). Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/8, 1137-1154.
- Güngör, H. (2010). Şamanizm. *İslam Ansiklopedisi* (s. 325-328). içinde İstanbul: TDV.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koca, S. (2018). *Türk Kültürünün Temelleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 67-75). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçak, K. (2019). *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri*. İstanbul: Berikan Kitapevi.
- Koçer, T. (2020, Kasım). Melihşah Köyü Ölü Gelenekleri. (G. Demirtan, Röportaj Yapan) Ankara, Çubuk.
- Olcay, Ş. (2020, Kasım). Çubuk İlçesinde Ölü Gelenekleri. (G. Demirtan, Röportaj Yapan) Ankara, Çubuk.
- Onay, İ. (2003). İslamiyetten Önce Türklerde, Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları. *International Journal of Social Science*, 479-490.
- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II* (1 b.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sever, M. (2011). Türk Mitolojisinde Kuşlar. *Milli Folklor*(42), 83-88.
- Şimşek, R. (2018, Şubat). Karaağaç ve Yukarı Emirler Köyü Ölü Aşı Gelenekleri. (G. Demirtan, Röportaj Yapan) Ankara, Çubuk.
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*. (H. Er, Çev.) İstanbul: Pinhan.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yeni Uygur Türkçesinde Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu İkilemeler¹

Gurbet DEMİR*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi.

ÖZET

İkileme, bir nesneyi, bir niteliği veya bir eylemi karşılamak için eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime öbeğine verilen isimdir. Anlamı zenginleştiren ve kuvvetlendiren ikilemeler aynı zamanda cümlede ahengi sağlamaktadır. İkilemeler, Türk dili içerisinde kıymetli bir yere sahiptir. Dilin yapısının daha iyi anlaşılması için üzerinde durulması gereken bir konudur. İkilemeler aynı, ayrı, zıt anlamlı ya da ses benzerliği olan kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Öğrenme ve anlamayı kolaylaştırmanın yollarından biri de tekrar etme yöntemidir. Anlaşılması istenilen konu veya sözcük tekrar edilerek konunun anlaşılması daha kolay hale gelmektedir. Tekrar yöntemiyle veya çağrışım yoluyla elde edilen bilgiler hafızalarda uzun süre yer almaktadır. Atasözü ve deyimlerin hafızalarda kalıcı olmasının sebeplerinden biri de ikilemelere sıkça yer verilmesidir. İkilemeler üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konu hakkında araştırma yapan kişilerin terim ve tanım üzerinde ortak bir karara varmadığı görülmektedir. Bu konu üzerinde pek çok tanım ve sınıflandırma çalışması yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde elde edilen bilgilere bakıldığında ikilemeler daha çok eş veya zıt anlamlı kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Türkçenin tarihi ve çağdaş tüm lehçelerinde ikilemeler önemli bir yere sahiptir. Yeni Uygur Türkçesinde de ikilemeler sıkça kullanılmaktadır. Aynı kelimelerden, zıt anlamlı kelimelerden, ses benzerliği olan kelimelerden, ünlemlerden ve taklidi seslerin oluşturduğu kelimelerden oluşan ikilemelerin var olduğu görülmektedir. İkilemeler cümlede anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek ve ahenk sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. İkilemelerin cümlenin tamamlayıcı unsuru olduğu düşünülmektedir. Şiire ve düz yazıya gözle görülür bir güzellik ve zenginlik sağladığı düşüncesiyle şair ve yazarlar ikilemeleri sıkça kullanmışlardır. Bu çalışmada ikilemeler üzerinde yapılan tanım ve sınıflandırma nedenleri üzerinde durularak bu durumun Yeni Uygur Türkçesine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Yeni Uygur Türkçesinde bulunan ikilemeler incelenerek zıt anlamlı kelimelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ikilemeler hakkında bilgi verilecektir. Araştırmanın yöntemi Vecihe Hatiboğlu'nun sınıflandırma çalışması üzerinden belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: İkilemeler, Yeni Uygur Türkçesi, Zıt Anlamlı Kelimeler.

ABSTRACT

A dilemma is the name given to a phrase formed by two words that are co-tasks to satisfy an object, an attribute, a movement. Dilemmas that enrich and strengthen meaning also provide harmony in the sentence. Dilemmas have a valuable place in the Turkish language. It is an important issue to focus on in order to better understand the structure of language. Dilemmas are formed by combining words that are the same, separate, antonyms, or sound similarities. One of the ways to facilitate learning and understanding is the method of repetition. By repeating the subject or word that is desired to be understood, the subject becomes easier to understand. Information obtained by repetition or connotation is contained in memories for a long time. One of the reasons proverbs and idioms are permanent in memory is that dilemmas are often included. When studies on dilemmas are examined, it seems that people who conduct research on this topic do not reach a common decision on the term and definition. Many definition and classification studies are carried out on this topic. Looking at the information obtained when studying the studies, dilemmas are mainly formed by combining equivalent or antonyms. Dilemmas have an important place in all historical and contemporary dialects of Turkish. Dilemmas are also frequently used in New Uyghur Turkish. It seems that dilemmas exist, consisting of the same words, antonyms, words with a sound similarity, exclamations, and words formed by imitation sounds. Dilemmas are used in the sentence to increase the power of expression, strengthen the meaning, enrich the concept and provide harmony. Dilemmas are thought to be the complementary element of the sentence. Poets and writers have often used dilemmas, thinking that poetry and prose provide noticeable beauty and wealth. In this study, it will be discussed how this situation is reflected in the New Uyghur Turkish by focusing on the definition and classification reasons made on dilemmas. The dilemmas found in the new Uyghur Turkish will be examined and information will be given about the dilemmas created by combining antonyms. The method of the study was determined by Vecihe Hatiboğlu's classification study.

¹ DEMİR, Gurbet (2020). Yeni Uygur Türkçesinde Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu İkilemeler, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Nevşehir (Hazırlanacak olan tezin bir bölümü.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Key Words: Dilemmas, New Uyghur Turkish, Antonyms Words.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Türk dili zengin bir kullanım sistemine ve içeriğine sahip bir dildir. Bu kullanım ve içerikler arasından öne çıkan özelliklerden biri de ikilemelerdir. Türkçenin eski ve yeni tüm lehçelerinde anlamı zenginleştirmek ve kuvvetlendirmek için ikilemeler kullanılmıştır. İkileme, Osmanlıca'da atf-ı tefsiri; Fransızca'da redoublement, hendiadyoin; İngilizce'de reduplication dual, hendiadyoin; Almanca'da verdoppelung, zwillingsformen, hendiadyoin terimleriyle karşılır (HATİBOĞLU, 1981: 9). Türkçede ikileme için dil bilimciler "ikileme, tekrar, ikizleme, katmerleme, yineleme, hendiadyoin, atf-ı tefsiri" gibi terimler kullanılmaktadırlar (BAYRAKTAR, 2004: 9). Çeşitli kalıplarla oluşturulan ikilemeler, bir olayı veya durumu aktarırken daha ahenkli bir söz oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda cümledeki hareketlilik ikileme kullanılarak daha iyi ifade edilmekte ve güçlü bir canlandırma ile anlam kolaylığı sağlanmaktadır. İkilemeler cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanılmaktadırlar. İkilemeler öğrenme ve anlamayı kolaylaştırdıkları için atasözü ve deyimlerde de sıkça kullanılmakta ve bu durum akılda kalıcı olmalarını sağlamaktadır. Anlamı pekiştirmek ve kavram zenginliğini arttırmak için ikilemeler yazarlar ve şairler tarafından sıkça kullanılmaktadır. İkilemeler hakkında çok fazla inceleme ve tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda ikilemeler hakkında yapılan tasnif çalışmalarının bazılarına yer vereceğiz.

Vecihe Hatiboğlu ikileme tanımını "İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır" (HATİBOĞLU, 1981: 9) olarak vermektedir.

Muharrem Ergin, ikilemeleri "Tekrarlar" başlığı altında ele almış ve tanımını şu şekilde vermiştir: "Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamıyla birbirine eşittir." (ERGİN, 2013: 337)

Ergin, "Türkçede aynen tekrarlar, eş mânâlı tekrarlar, zıt mânâlı tekrarlar, ilâveli tekrarlar olmak üzere dört çeşit tekrar vardır." diyerek, ikilemeleri dört grup altında toplamaktadır (ERGİN, 2013: 377).

Ahmet Buran ikileme tanımını "Türklük Bilimi Terimler Sözlüğü" adlı eserinde "İkileme: Eş anlamlı (delik deşik), zıt anlamlı (aşağı yukarı), aynı kelimenin tekrarı (yavaş yavaş) ya da eklemeli (ev mev, kitap mitap) kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşturulan ifadelerdir." (BURAN, 2015: 149) şeklinde açıklamaktadır.

Zeynep Korkmaz ikileme tanımı için "Gramer Terimleri Sözlüğü" adlı eserinde "İkileme, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi: birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, yorgun argın, düğün dernek, hısım akraba, boy pos endam vb. (KORKMAZ, 1992: 82).

Cümlede anlamı güçlendirmek üzere kullanılan ve çeşitli kelime gruplarına giren ikilemelerin başlıca türleri şunlardır:

a- Aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar: birer birer, teker teker, dinleye dinleye, dura dura, bekleye bekleye, göre göre vb.

b- Eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar: ev bark, belli başlı, bitip tükenmek, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, düğün dernek, yalan yanlış, soy sop vb.

c- Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar: bata çıka, düşe kalka, yaza çize, doğru yanlış, iyi kötü, az çok, üst baş, analı babalı, karı koca, yaz kış vb.

d- Aynı kelimenin önsesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar: ayak mayak, güzel müzel, yaka maka, kutlu mutlu, çehiz mehiz, sandık mandık vb." (KORKMAZ, 1992: 82-83) şeklinde açıklamıştır.

Süer Eker, ikilemeleri "Tekrar Grupları" başlığı altında ele almış ve tanımını şu şekilde vermiştir: "Tekrar grupları; aynı, yakın ya da karşıt anlamlı iki sözcüğün bir tek sözcük gibi işlev görmek üzere, yan yana gelmesiyle oluşur. Tekrar gruplarını oluşturan sözcükler aynı yapım veya çekim ekini alabilirler (EKER, 2013: 356).

Bu grupların, tümce içinde şu işlevleri vardır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Anlamı kuvvetlendirmek : sora sora (Bağdat bulunur.), güçlü kuvvetli
- Çokluk ve abartma bildirmek: katar katar (turnalar), sıra sıra (kolyeler)
- Süreklilik ya da belirtmek: yavaş yavaş (sorun, çözüm yoluna giriyor.)
- Ortalama ve yaklaşıklık göstermek: az çok, iyi kötü ” (EKER, 2013: 356)

Eker, “ Yapısına ve anlamına göre aynen tekrar grubu, yakın ya da eş anlamlı tekrar grubu, karşıt anlamlı tekrar grubu ve ilaveli tekrar grubu olarak dört çeşit anlam grubu vardır.” diyerek ikilemeleri dört grup altında ele almaktadır (EKER, 2013: 356-357).

1. YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ZIT ANLAMLILIK KELİMELERİN OLUŞTURDUĞU İKİLEMELER

Türkçenin tarihi ve çağdaş her lehçesinde anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve cümlede ahenk sağlama amacıyla kullanılmış olan ikilemelerin Yeni Uygur Türkçesinde de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Yeni Uygur Türkçesinde şairler ve yazarlar cümlede tamamlayıcı unsur olarak düşündükleri ikilemeleri kullanarak metinlerinde anlam zenginliği oluşturmuşlardır. Yeni Uygur Türkçesinde eş anlamlı, zıt anlamlı, birbirine yakın anlamlı, taklidi seslerin ve ünlemlerin meydana getirdiği ikilemeler bulunmaktadır. Bu çalışmamızda Yeni Uygur Türkçesinde birbirine zıt iki kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ikilemeler tespit edilerek bu ikilemelerin kullanıldığı metinlerden örnek cümlelere yer verilecektir.

aççık - tatlık : acı tatlı (ÖZTOPÇU, 1992: 73).

aldi – berdi: alış veriş (NECİP, 2008: 9).

aldi – sattı: alış satış, alış veriş (NECİP, 2008: 9).

algu - bergü : alış veriş (NECİP, 2008: 10).

ast - üst : alt üst (NECİP, 2008: 19).

azdur - toludur : azdır çoktur (NECİP, 2008: 26).

az - köp : az çok (NECİP, 2008: 26).

biler - bilinmes : belirli belirsiz (NECİP, 2008: 41).

biliner - bilinmes : bilinir bilinmez (NECİP, 2008: 42).

bolar- bolmas : küçük, ufak (NECİP, 2008: 46).

çoñ - küçük : büyük küçük (İNAYET, 2004: 368).

er- xotun : karı koca (NECİP, 2008: 115).

erte- keç : sabah akşam (NECİP, 2008: 115).

élik - setik : alış veriş (NECİP, 2008: 125).

élim - setim : alım satım (NECİP, 2008: 125).

éliš - bériş : alış veriş (NECİP, 2008: 125).

hayat - mamat : ölüm kalım (NECİP, 2008: 150).

heğ - naheğ : hak ve haksızlık (NECİP, 2008: 152).

ister - istimes : ister istemez (NECİP, 2008: 179).

jırağ - yékinlik : uzak ve yakınlık (NECİP, 2008: 184).

katta - küçük : büyük küçük (NECİP, 2008: 192).

keldi - ketti : gelen giden (NECİP, 2008: 193).

keçe - kündüz : gece gündüz (HARBALIOĞLU, 2019: 88).

kün - tün : gece gündüz (İNAYET, 2014: 114).

keri - yaş : yaşlı ve genç (ÖZTOPÇU, 1992: 256).

kış - yézi : kış ve yaz ; kış boyu ve yaz boyu (NECİP, 2008: 238).

ölüş - tiriliş : ölme ve dirilme (NECİP, 2008: 305).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

satti - aldi : alış veriş (NECİP, 2008: 342).

tiler - tilimes : ister istemez (NECİP, 2008: 412).

toyar - toymas : doyar doymaz (NECİP, 2008: 422).

uzak - yekin : uzak ve yakın (NECİP, 2008: 442).

yeter - yetmes : yeter yetmez (NECİP, 2008: 467).

kıoya - kıoymay : koyar koymaz (ÖZTÜRK, 2015: 128).

Uniñ bilen biz aldi-berdini keskenmiz (NECİP, 2013: 9)

Onun ile alış verişi kesmiştik.

Ast-üst kılamak (NECİP, 2013: 19)

Alt üst etmek

Az-tola çarva méli bar dixanlar (NECİP, 2013: 26)

Az çok hayvancılığı var çiftçiler.

Bolar-bolmas pulum kıaldi. (NECİP, 2013: 46)

Cüz'i bir param kaldı.

İspihan helki çoñ-kıçık, kıeri-yaş, er-ayal hemmisi sancağ-sancağ bolup yolniñ ikki kıasniğida sep tartip turatti. (İNAYET, 2004: 368)

İsfahan halkı büyük küçük, kadın erkek kalabalık bir grup yolun iki kenarında saf olmuş.

Éliñ xuşal caranlığan keçe-kündüz (HARBALİOĞLU, 2019: 88)

Halkın mutlu, neşeliydi gece gündüz.

Ölüm yaş-kériğa bakmas (ÖZTOPÇU, 1992: 256)

Ölüm genç ihtiyar bilmez.

Ahturarmen yazu-kışı (İNAYET, 2014: 169)

Arıyorum yaz ve kışı.

Karahán gemnak bolup, kün-tün uñliyalmidi. (İNAYET, 2014: 114).

Karahan kaygılandığı için gece gündüz gözlerine uyku girmiyordu.

Uzak-yekinlikiğa kıarimidim. (NECİP, 2013: 442)

Uzak ve yakınlığına bakmadım.

SONUÇ

Öğrenme ve anlamayı daha kolay hale getirmenin en önemli yöntemlerinden biri de tekrar etmektir. Tekrar etmeyle veya çağrışım ile elde edilen bilgiler hafızalarda uzun süre yer edinmektedir. Aynı, zıt, birbirine yakın veya bazı ses değişikliklerine uğrayarak meydana gelen söz öbeklerinin oluşturmuş olduğu ikilemeler bundan ötürü hafızalarda uzun süre yerini korumaktadır. Dilin yapısının daha iyi incelenebilmesi için ikilemeler gramer çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk dilinin her döneminde sıkça kullanılmış olan ikilemeler, cümleye anlam zenginliği ve ahenk uyumu katmaktadır. Yeni Uygur Türkçesi içerisinde önemli bir yere sahip olan ikilemeler şiir, düz yazı, deyim ve atasözlerinde sıkça kullanılmakta ve cümlenin tamamlayıcı ögesi olarak yer almaktadır. İkilemeler cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf görevinde bulunmaktadırlar. İkilemeler zamanla kalıplaşmış ve bunun sonucunda kelimelerin yeri değiştirilemez hale gelmiştir. Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeler isim soylu ve fiil soylu söz öbekleri olarak görev yapabilmektedir. Aynı zamanda taklidi seslerin oluşturduğu ikilemeler de bulunmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmamızda Yeni Uygur Türkçesinde yer alan zıt anlamlı kelimelerin tekrar edilmesiyle oluşturulan ikilemeler incelenmiş, örnekler verilerek konunun anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- BAYRAKTAR, S. (2004). *Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- BURAN, A. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- EKER, S. (2013). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara. Grafiker Yayınları.
- ERGİN, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- HARBALIOĞLU, N. (2019). *Uygur Şair Nimşehit ve Şiirleri*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- HATİBOĞLU, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK.
- İNAYET, A. (2004). *Uygur Halk Destanları-1*, Ankara: TDK Yayınları.
- İNAYET, A. (2014). *Uygur Halk Destan/ Hikayeleri Üzerinde İncelemeler*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- KORKMAZ, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- NECİP, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, (çev. İklil Kurban)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZTOPÇU, K. (1992). *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- ÖZTÜRK, R. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Birinci Dünya Savaşı'nda Orta Doğu'nun Paylaşılmayan İncisi Hicaz'da Hakimiyet Mücadelesi

Gülüzar AVCI*

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DOĞAN**

*Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

**Kırıkkale Üniversitesi, Tarih, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı hem Türk tarihi hem de dünya tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupalı devletlerin silahlanma ve sömürgecilik yarışına girmeleri, büyük bir savaşın çıkmasına neden olurken Osmanlı Devleti de bu durumdan payına düşeni almıştır. Osmanlı Devleti, bu büyük savaşın öncesinde yapılan Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'nda topraklarını kaybetmiş, bu durum devleti, ekonomik sıkıntılara sokmuştur. Diplomatik olarak yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti Almanya ile ilişkilerini geliştirmiş, bu durum ise Osmanlı Devleti'ni Almanya yanında savaşa sürüklemiştir. Almanya'nın baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti, 1914 yılı sonunda kendini savaşın içinde bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra Osmanlı Devleti savaşa dâhil edilmiş, savaşta müttefik güçlere karşı mücadele etmek için birçok bölgede cephele açmıştır. Bunlardan biri de güneyde Hicaz-Yemen-Asir Cephesi'dir. Arabistan yarımadasında bulunan Hicaz, yarımada'nın önemli bir bölgesidir. Yarımada boğazlar, kanallar ve denizleriyle stratejik açıdan önemlidir. Bununla birlikte Süveyş Kanalı açılmasıyla stratejik önemi daha da artmıştır. Osmanlı Devleti için Hicaz Bölgesi diğer bölgelerden çok daha önemlidir. Çünkü Hz. Muhammed'in İslam'ı tebliğ edip yaydığı topraklar ve kutsal yer olan Kâbe bu bölgede bulunmaktadır. Bölge, Avrupa ülkeleri tarafından da büyük ilgi görmüştür. Çalışmada bölgeyi önemli kılan faktörler tarihi, dini dokusu ve jeopolitik öneminin açıklanması amaçlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru petrolün yakıt olarak kullanılması ülkeler arasında politik, ekonomik ve askerî mücadeleye neden olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Fransa ve savaş yıllarında da Almanya'nın Orta Doğu'ya ilgisi giderek artmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecinde özellikle Orta Doğu'da savaşın sonucunu tayin eden Kanal Seferi ve Hicaz Cephesi'nde verdiği mücadeleler sonucunda Mütareke başlayana kadar yüzyıllarca yönettiği kutsal topraklardan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı dönemi ile ilgili arşiv belgeleri taranmış, tarihi kaynaklar araştırılarak konunun içeriğinin istenen amaca yönelik olup olmadığı amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Orta Doğu, Hicaz.

ABSTRACT

The First World War is of great importance in terms of both Turkish history and world history. While European states' entrance into an armament and colonialism race caused the breakout of a great war, the Ottoman State took its share from this situation as well. The Ottoman Empire lost its lands in the Tripoli War (Turco-Italian War) and the Balkan Wars before this great war, and this situation put the state into economic problems. The Ottoman State, with the intention to give an end to this diplomatic isolation, developed its relations with Germany, and this situation dragged the Ottoman Empire into the war on the side of Germany. Shortly after the outbreak of the First World War, the Ottoman Empire was included in the war and opened fronts in many regions to fight against allied powers in the war. One of them is the Hejaz-Yemen-Asir Front in the South. Located in the Arabian Peninsula, Hejaz is an important region of the peninsula. The peninsula is strategically important with its straits, canals, and seas. Moreover, its strategic importance increased even more with the opening of the Suez Canal. For the Ottoman Empire, the Hejaz region is much more important than the other regions because the Kaaba, where Prophet Muhammad preached and spread Islam and the holy place is located in this region. The region attracted great attention from European countries. The aim of this study is to explain the factors that make the region important are its historical, religious fabric, and geopolitical importance. The use of oil as fuel towards the end of the 19th century caused political, economic, and military struggles between countries. The interest towards the Middle East of mainly England, and then France and Germany during the years of war gradually increased. Consequently, during the First World War, as a result of its struggle in the Canal Expedition and the Hejaz Front, which specifically determined the outcome of the war in the Middle East, the Ottoman Empire had to withdraw from the holy lands it had ruled for centuries until the armistice began. In this study, archive documents related to the First World War were scanned, historical sources were searched and it was aimed whether the content of the subject was aimed at the desired purpose.

Keywords: The First World War, Ottoman Empire, Middle East, Hejaz.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Avrupa'da, 18. yüzyılda buhar gücüyle çalışan sanayi ve 19. yüzyıl boyunca devam eden insanlığın hizmetine giren yeni buluşların üretime olan etkisiyle büyük sermaye birikimi ortaya çıkması üzerine İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi önce Almanya, sonra Batı Avrupa ve ardından da tüm Dünya'ya yayılmış ve bunun sonucunda savaşların teknolojik alt yapısı oluşmuştur (Gündoğdu, 2014, s. 18-20). 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi ile Avrupa'da güçler dengesi kurulmuş; ancak 1870 Sedan Savaşı ile Almanya ve İtalya'nın birliklerini kurmaları Avrupa'daki güçler dengesini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu durum, Avrupa'da yeni blokların ortaya çıkmasına neden olmuş, bloklar karşılıklı silahlanmış ve bu durum devletleri Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğine getirmiştir (Renouvin, 1969, s. 214-220).

Birinci Dünya Savaşı hem Türk tarihi hem de dünya tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı devletlerin güç yarışının yanı sıra Osmanlı Devleti üzerinde emelleri ve bu devletlerin birbiriyle çatışan istekleri olmuştur. Bu nedenle de savaş öncesinde her devlet kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için siyasal çıkar çatışmaları başlatmıştır. Bu çatışmalar ve iktisadi gelişmeler bloklaşan Avrupalı devletlerin silahlanma ve sömürgecilik yarışına girmelerine neden olurken Osmanlı Devleti de bu durumdan payına düşeni almıştır. Osmanlı Devleti, bu büyük savaşın öncesinde 1911 yılında İtalyanlarla yapılan Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 yıllarında yapılan Balkan Savaşları'nda topraklarını kaybeden devlet, ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Osmanlı Devleti, büyük savaş öncesi hem siyasi yalnızlıktan kurtulmak hem de kendisini garantiye almak için bazı diplomatik girişimlerde bulunmuş ve ittifak arayışlarında ilk tercihini de İtilaf Devletleri'nden yana kullanmıştır. Bu arayıştaki ilk ittifak devleti ise İngiltere olmuştur (Menteşe, 1986, s. 182-183). İngiltere başta olmak üzere Fransa ve Rusya bahaneler öne sürerek iş birliğine yanaşmamıştır. İtilaf Devletleri'nden olumsuz cevap alan İttihat ve Terakki Hükümeti, Almanya'ya daha da yanaşmıştır (Erarlan, 2002, s. 420). Avrupalı devletler arasında gerilim artmış ve Birinci Dünya Savaşı, Arşidük Franz Ferdinand'a 28 Haziran 1914 yılında Sırp Gavrilo Princip tarafından yapılan suikast sonucu resmen başlamıştır (Bott, 2014, s. 240). Esasında Birinci Dünya Savaşı'nın görünür sebebi ile gerçek sebebi birbirinden farklıdır. Savaşın gerçek sebebi "Küçük Asya'yı yönetme mücadelesi" veya "Şark meselesi" olan Osmanlı topraklarının paylaşımı sorunudur (Jabotinsky, 2007, s. 5-13). Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra büyük ve stratejik coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti savaşa dâhil edilmiştir. Sonuçta Osmanlı Devleti büyük savaş sırasında müttefik güçlere karşı mücadele etmek için birçok bölgede yeni cephe açmıştır. Bunlardan biri de güneyde Yemen-Hicaz Cephesi'dir (Görgülü, 1993, s. 51-52).

Çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Hicaz Bölgesi'nin Osmanlı Devleti'nin güvenliği açısından taşıdığı jeopolitik ve jeostratejik önem ve Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin yüklenmiş olduğu misyon ile birlikte Avrupalı Devletlerin Hicaz'daki hakimiyet mücadelesinin incelenmesidir. Bu kapsamda Birinci Dünya Savaşı öncesinde yapılan savaşlarda asker eksikliğinden dolayı savaş zamanında Hicaz Bölgesi'nde Osmanlı ordusuna asker takviye edilmek istenmesi, bunun üzerine bölgede Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin kurulması ve bu kuvvetin bölgeyi korumak için yaptığı mücadele anlatılmıştır. Bu çalışmada tarihi yöntem benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak arşiv araştırması ve literatür taraması kullanılmıştır. Konu, tarihsel yöntem benimsenerek nitel ve nicel araştırma teknikleri birlikte kullanılmış, arşiv belgeleri ve tarihi kaynaklar aracılığıyla ele alınıp incelemeler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Kuramsal tartışmaya öncelikle Hicaz Bölgesi'nin coğrafi konumu ve stratejik önemi ile başlanmıştır. Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki genel durumu, ıslah edilmesi ve Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin kuruluşu ve yapılanması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Son olarak ise Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri, Arap milliyetçiliğinin getirmiş olduğu Arap isyanı, isyanın yansımaları olan ve Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da kalan son kalesi Medine Bölgesi'nin ve demir yolunun korunması ve güvenliğinin sağlanması, Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin Mondros Mütarekesi sonucunda Yıldırım Orduları Komutanlığı'na bağlanması incelenmiştir. Araştırma neticesinde, Hicaz'da yaşanan mücadele sonucunda Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar yüzyıllarca yönettiği kutsal topraklardan geri çekilmek zorunda kaldığı tespit edilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1- Hicaz'ın Coğrafi Durumu ve Stratejik Önemi

Arabistan Yarımadası'nda Kızıldeniz boyunca uzanan ve Haremeyn ile Mekke'yi de içine alan coğrafi bölge olan Hicaz, yarımadanın önemli bölgesidir. Bölgede düz araziler, dağlar, vadiler ve çöller yer almaktadır (Küçükaşçı, 1998, s. 432). Bu yönüyle Hicaz Bölgesi, coğrafi açıdan Arap Yarımadası'nın diğer bölgelerinden ayrılmaktadır (Hizmetli, 2011, s. 145-146). Yarımada da boğazlar, kanallar ve denizler stratejik öneme sahiptir (Atalar, 1999, s. 5-7). Ayrıca Şam ile Yemen'i birbirine bağlayan ticaret yolunun üzerinde bulunan Hicaz, bu iki bölge arasında geçit görevi yapmaktadır (Küçükaşçı, 1998, s. 433-434). Hicaz Bölgesi, özellikle Avrupa'yı Hint Okyanusu'na oradan Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Mendep stratejik yolunu etkilediği için de ayrıca büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda Süveyş Kanalı açıldıktan sonra İngilizlerin güvenlik açısından Aden'i stratejik üs olarak kullanmaları ve Perin Adası'nı almaları, bölgenin stratejik önemini daha da artırmıştır (Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, 1985, s. 35).

2- Hicaz'ın Osmanlı Devleti, Avrupa Ülkeleri ve Bölgede Konuşlu Arap Ülkeleri Açısından Taşındığı Stratejik Önem

Arap ülkelerinden Cezayir'in 1516 yılında, Mısır ve Suriye'nin 1516-1517 yıllarında, Trablusgarp'ın 1555 yılında, Tunus'un 1574 yılında ve Yemen'in 1580 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesi, ayrıca Hicaz Bölgesi'nin de Mısır'ın fethinden sonra tabiiyetini bildirerek Osmanlı topraklarına katılması, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da gücünün giderek artmasına neden olmuştur (Atalar, 1999, s. 5-7).

Osmanlı Devleti için Hicaz Bölgesi diğer bölgelerden çok daha önemlidir. Hicaz'ı önemli kılan faktörlerin başında tarihi ve dini doku gelmektedir (Karaca, 2019, s. 122). Aynı zamanda İslam'ın kutsal yeri olan Kâbe'nin bu bölgede bulunması, Hz. Peygamber'in doğduğu, yaşadığı ve vefat ettiği yer olması açısından da bölge çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle İslam dünyasında Hicaz Bölgesi'ne hâkim olan devlet başkanı, aynı zamanda Müslümanların hâkimi ve manevi lideri olacağından Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Dört Halifeler Dönemi, Emeviler, Abbâsiler, Fatimiler, Eyyûbiler, Selçuklular, Memlûkler ve son olarak da Osmanlı Devleti bu büyük güce sahip olmak istemişlerdir (Sarçam, 2014, s. 19).

Irak, Suriye, Mısır, Hicaz, Yemen gibi toprakları da içine alan Hicaz Bölgesi, Avrupa ülkeleri tarafından da büyük öneme sahiptir (Şenel, 2016, s. 189-190). Ayrıca Orta Doğu'yu önemli kılan bir başka faktör jeopolitik konumudur. Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan deniz, kara ve hava ulaşım hatlarını da oluşturmaktadır. Yine Süveyş Kanalı, Babel Mendeb Boğazı ve Hürmüz Boğazı gibi üç stratejik deniz yolunun bu bölgede yer alması, bölgenin önemini daha da artırmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru petrolün yakıt olarak kullanılmaya başlanması tüm dünyada politik, ekonomik ve askerî mücadeleye neden olmuştur (Temeltaş, 2008, s. 3-4). Özellikle İngiltere hem uzun süredir sömürgeci olan Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlama hem de petrolün ana vatanı olan Arap Yarımadası'nda etkinliğini artırmıştır. İngiltere'nin Orta Doğu'ya ilgisi 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları sonucunda Fransa'dan Hindistan'ı alması ile başlamıştır. Bundan sonra Hindistan, İngiltere'nin ekonomisi için önemli bir faktör olmuştur. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması İngiltere'nin bölgeye verdiği önemi daha da artırmıştır (Temeltaş, 2008, s. 3-44). Ayrıca İngiltere, Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar yapılacak olan bir demir yolunun, İngiliz askerlerinin Hindistan'a ulaşımında hızla gidip gelmesini sağlayacağından bu demir yolu Basra Körfezi için bir kalkan görevi görecektir (Choueiri, 2011, s. 610). Ancak İngiltere ile rekabet halinde olan Fransa İngiltere'nin Hindistan ile bağlantısını kesmek için Mısır'a 1798 yılında bir sefer düzenleyerek bir yüzyıl sürecek İngiliz-Fransız rekabetini başlatmıştır. Bu rekabet, 1916 yılına gelindiğinde farklı bir boyut kazanmış ve iki ülke arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile iki devlet arasında bir ittifak sağlanmıştır (Temeltaş, 2008, s. 3-46). İngiliz-Fransız koruyuculuğunda olan Suriye'nin diğer bölgelerine gelince, Musul ve Ürdün'ü de içine alan bir Arap Krallığı kurulması kararlaştırılmıştır (Choueiri, 2011, s. 611).

Almanya da Orta Doğu'ya büyük önem vermiş ve İmparator II. Wilhelm'in izlediği politika doğrultusunda 1888 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Harp Akademilerinin 127 Yılı (1848-1975), 1975, s. 5). İngiltere'nin "İmparatorluk Yolu"na, yani Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan topraklarına darbe vurmaya isteyen

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Almanya, “Berlin-Bağdat Demir Yolu Projesini” ortaya atarak, hem büyük bir pazar elde etmek istemiş hem de kendine hammadde arayışına girmiştir (Temeltaş, 2008, s. 3-29).

3- Bölgenin Coğrafi Konumunun Askerî Harekât Üzerine Etkisi

Arap Yarımadası'nın Hicaz, Asir ve Yemen'de elverişli yolların bulunmaması, bir takım dağ ve boğazlar ile kumlarla kaplı ovalarının yer alması askerî harekâtı olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca kavurucu sıcaklar, yeterli suyun olmaması ve yoğun çöl rüzgârları bölgede birliklerin harekâtını oldukça güçleştirmiştir. Sıcaklığın yüksekliği ve kısıtlı su imkânları özellikle Avrupa'nın ılıman ikliminden Hicaz'a gelecek silahlı güçleri savaş döneminde zor duruma sokmuştur. Ayrıca stratejik öneme sahip olan bölgede su kuyuları ve vahalarda kurulacak pusular işgal kuvvetlerinde büyük zarara neden olabilecektir. Hicaz Bölgesi'nin iklimine alışkın olmayan insanlar açısından yaşam oldukça güç olduğundan, ordu genellikle yerli halktan kurulmuştur. Hava şartları nedeniyle askerî harekât daha çok kış aylarına bırakılmıştır. Zorunlu olan yaz harekâtlarında ise gece vakti tercih edilmiştir. Hicaz Bölgesi'nde dağlık alanlarda iklim şartları ise harekâtın gündüz yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bölgede kayalıkların ve uçurumun olması bakımından birtakım zorluklarla karşılaşılınca harekât, geçitlerde yapılmıştır. Bu kesimler taarruzdan çok savunmaya elverişli bölgelerdir (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1978, s. 48-49).

4- Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Genel Durumu

İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nda askerî yetersizlik, Balkan Savaşları sırasında birlikler arasında iletişimsizlik, siyasi çekişmeler ve yetersiz eğitim gibi sebepler Osmanlı ordusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan itibaren yabancı subaylardan yararlanmaya başlamıştır (Kabacalı, 2019, s. 79-87). Birinci Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa, orduda askerî başarı için disiplini öne çıkarmış, askerî tatbikat ve atış konularını en üst düzeye çıkararak ordudaki yetersizlikleri gidermek için büyük bir çalışma başlatmıştır. Bu konuda Alman Askerî Heyeti'nin de katkılarıyla Osmanlı ordusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ordunun silah, araç-gereç yetersizliği ise Alman silah fabrikalarına yapılan silah ve teçhizatlarıyla giderilmeye çalışılmış, subayların bireysel donanımlarını arttırmak için de karargâhlarda dil kursları açılmıştır (Akbaş, 1991, s. 128). Sonuçta Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'ndan ağır kayıplarla çıkmış, askerî ve ekonomik açıdan henüz yaralar sarılmadan Birinci Dünya Savaşı başlamış ve kendisini yeni bir savaşın içinde bulmuştur (Eroğlu, 1982, s. 76).

5- Birinci Dünya Savaşı'nda Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecinde özellikle Orta Doğu'da savaşın sonucunu tayin eden Birinci Kanal Seferi ile Hicaz Cephesi'nde Arap İsyanı ve Medine Müdafası'nda verdiği mücadeleler önemlidir. Yedi cephede dört yıl savaşan Osmanlı Devleti, savaşa büyük ekonomik sıkıntılarla girmenin yanı sıra askerî gücü açısından da büyük kriz yaşamıştır (Çavuş, 2011, s. 31). Osmanlı ve Alman askerî liderleri, savaşta izlenecek stratejide taarruza karar verirken Osmanlı ordusundaki insan gücü sorununu dikkate almamış (Zürcher, 2005, s. 182), bu nedenle yeni açılan cepheelerde sürekli asker ihtiyacı olmuştur (Çavuş, 2011, s. 31).

Balkan Savaşları'nda büyük bozguna uğrayan Osmanlı ordusunda yeniden düzenleme yapma ihtiyacı doğmuştur. Bu dönemde Enver Paşa, Harbiye Nazırlığı görevindeyken ordunun subay kadrosunda yaptığı tasfiye sonucunda mevcut yapıda önemli değişiklikler yapmıştır. Enver Paşa, Balkan Savaşları'nda ordunun yetersizliğini görünce yaşlı ve alaylı 1.000'den fazla subayı emekli etmiş, bu durum ise ordunun sevk ve idare kadrosunun gençleştirilmesine neden olmuştur (Kabacalı, 2019, s. 79-87). Başta Arap Yarımadası'nda Hicaz, Yemen ve Asir'deki askerî teşkilâtlanma olmak üzere diğer Kara Kuvvetleri de yeniden düzenlenmiştir. Bütün bu düzenlemeler sonucunda Hicaz Bölgesi'nde Ordu komutanlığı yetkisinde ordunun kuvvetinin artırılması için yeni bir birlik kurulması ihtiyacı doğmuştur. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdiği sırada karargâhı Şam'da bulunan 4. Orduya bağlı olan Arap Yarımadası'nda Mekke'de 22. Bağımsız Tümen'i kurmuştur (ATASE Arşivi, K:2486 YD: 22, Tarih: 24.1.30-9.5.34). Bu ordunun Süveyş Kanalı'na gönderilerek bir Seferi Kuvvet'i temsil etmesi ve diğer kuvvetlerle birlikte Suriye ve Filistin sahillerini koruması amaçlanmıştır (Sanders, 1968, s. 60). 1913 yılında yeniden teşkilâtlanma yapılırken Hicaz Bölgesi'nde 2. Ordu Müfettişliği'ne bağlı 22. Hicaz Tümeni ile birlikte Medine'de düzeni korumakla görevli Medine Muhafız Komutanlığı emrinde bir muhafız taburu kurulmuştur. Savaş başladığında ise

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Başkomutanlığa bağlı olan Bağımsız 22. Hicaz Tümeni, 11 Ocak 1915'te 4. Orduya bağlanmış ve Hicaz'da Birinci Kanal Seferi'ne katılmak üzere 22. Tümen'in büyük kısmı Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'ni oluşturmuştur (Görgülü, 1993, s. 257-259). 8. Kolordu'ya bağlı olan Seferi Kuvvet, bu kolordunun en iyi alay ve taburlarından oluşan özel bir kuruluştur. Osmanlı Devleti, 1 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne karşı savaşa girdikten sonra tümenin seferberliği emredildi ise de tümen seferber olamamış az sayıdaki er de Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in ısrarı ile seferber olamamıştır (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1978, s. 84). Ancak ilerleyen zamanlarda asker ihtiyacı olunca bu durum değişmiş ve Seferi Kuvvet savaşa dahil olmuştur. Seferi Kuvvet'in sayısını arttırmak için ayrıca bölge halkından oluşan gönüllü teşkilât da kurulmuştur (Arduç, 2005, s. 203).

6- Hicaz Cephesi'nde Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin Rolü

a. Birinci Kanal Seferi'ndeki Rolü

Almanya gelişen sanayisi ile mallarını sömürge olan bölgelere pazarlamaya ihtiyaç duyunca, bu ihtiyacını karşılayabilmek için Orta Doğu'ya yani Süveyş Kanalı'na yönelmiştir. Bu nedenle de Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni köprü olarak görmüş ve burada yeni bir cephe açtırmıştır. Alman Genelkurmay Başkanı General Bronzart'ın Almanya'dan aldığı emir üzerine 20 Ağustos 1914 tarihli harekât projesinde Mısır'a sefer yapılmasını istemiş, aynı zamanda proje Enver Paşa tarafından da onaylanmıştır (Belen, 1964, s. 56). Seferi Kuvvet'in kurulmasının ardından 14 Ocak-4 Şubat 1915 tarihlerinde İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Birinci Kanal Seferi Harekâtı başlamıştır (Erden, 1948, s. 6). Süveyş Kanalı'nı koruyan İngiliz müfrezeleri, Osmanlı ordusuna karşı ilk savunma ateşini açmış (Sanders, 1968, s. 61), İngiliz zırhlıları ile Seferi Kuvvet arasında uzun süren bir çatışma başlamıştır (Bayur, 1983, s. 181-182). Sonuçta Osmanlı ordusundaki Arap askerlerin panikleyerek bazıları kendilerini suya atmış bazıları ise kayıkları bırakmış ve karşı kıyıya kaçmıştır (Sanders, 1968, s. 61). Bu nedenle Kanal'ı Osmanlı askerî gücünden sadece 600 kişi geçebilmiş (Erden, 1948, s. 7), onlara arkadan destek gelmeyince de bu askerler İngilizlere esir düşmüştür (Kabacalı, 2019, s. 184). Sonuç olarak İngilizlerin ağır top atışları nedeniyle Türk taarruzu tamamen durdurulmuştur (Arduç, 2005, s. 207). Birinci Kanal Seferi'ne, Şerif Hüseyin ve oğlu Şerif Ali'nin yardımcı bir kuvvet ile Hicaz Kumandanlığı'na katılması istenmiş; ancak Şerif Hüseyin'in oğlu, Medine'de kalarak kumandanlığa yardımda bulunmamıştır (Kabacalı, 2019, s. 180). Bu dönemde Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in, bahaneler öne sürerek ısrarla sefere katılmaktan kaçınması gelecekte yapılması düşünülen isyanın habercisi olmuştur.

b. Arap İsyanı'ndaki Rolü

19. yüzyılda milliyetçilik akımı sonucu yaşanan sorunlar, Avrupa'yı olduğu kadar Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Fransız İhtilali sonrası bütün Avrupa'yı etkisi altına alan bu ideoloji, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı idare teşkilâtının bozulması ile birlikte imparatorluk sınırları içinde bulunan Arap topraklarında Batılı devletlerin faaliyetlerini arttırmasına neden olmuştur. Balkanlardan sonra Arap coğrafyasında da milliyetçilik hareketleri başlamış (Okutan, 2001, s. 161), bu duruma paralel olarak 1916 yılında Hicaz Cephesi'nde, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in liderliğinde İngilizlerin kışkırtmaları ve yardımlarıyla Arap kuvvetleri ayaklanmıştır (Zeinne, 2003, s. 85-90).

Sonuçta Şerif Hüseyin, Adana ve Mersin'den başlayan ve Orta Doğu topraklarının önemli bir kısmını içine alan büyük bir Arap İmparatorluğu kurma amacıyla İngilizlerle iş birliği yapmış, Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan başlatmıştır (Langer, 1952, s. 937-938). İngiliz ile Fransızların desteği ile Lawrence'ın idaresinde başlatılan isyan, Şam ve Medine arasındaki demir yolu hattı üzerinden 9 Haziran 1916 yılında Arap asileri (bedeviler) tarafından tahrip edilmiş, böylece bölgeye ulaşım engellenmiştir. Şerif Hüseyin'in Mekke'de kışlalara hücum etmesiyle de 10 Haziran'da Cidde, Mekke ve Taif'te isyan resmen başlamıştır (Çabuk, 2018, s. 448).

c. Medine Savunması'ndaki Rolü

Hicaz Bölgesi'nde Şerif Hüseyin'in isyan etmeye hazırlandığı bilgisinin alınması üzerine Şam'da 4. Orduya bağlı Fahreddin Paşa komutasında Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Komutanlığı bulunmaktadır (ATASE Arşivi, K: 5776 YD: 1, Tarih: 27.9.35-18.9.33). Fahreddin Paşa, isyanı bastırmak üzere Medine'ye gönderilerek Mayıs 1916 yılında yeni birliklerle takviye edilen Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanlığı'na tayin edilmiştir (BEO, 4461-334561, Tarih: H-05-06-1335).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bölgeyi savunan Osmanlı ordusu bir yandan İngilizlerle savaşırken diğer yandan isyan eden Arap asileriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Hicaz vilayetinde Mekke, Cidde, Yenbu ve Taif'in elden çıkmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki tek şehri Medine kalmıştır. Arapları cesaretlendirmek için Lawrence'ın da içinde bulunduğu halk ile birlikte Hicaz Cephesi'nde görev yapan İngilizlerin en önemli başarısı Türkleri Medine'de yalnız bırakmak olmuş (Barlak, 2016, s. 23-26) ve bunu da başarmıştır. İngilizler bunu yaparak, Fahreddin Paşa'nın Hicaz ve Yemen'de Osmanlı Hükümeti'nden bağımsız bir direniş harekâtı yürütmesinden ve Şerif Hüseyin'in en yakın rakibi olan İbni Suud ile iş birliği yapmasından korkmuşlardır (Sonyel, 1972, s. 338).

İsyancıların Hicaz demir yoluna sık sık zarar vermesi ve Medine'de bulunan Osmanlı askerlerinin Şam ile olan ulaşımını kesmesi, Fahreddin Paşa komutasındaki Hicaz kuvvetlerini zor durumda bırakmıştır. Bu uğurda çok fazla şehit verilmesi üzerine demir yolu ulaşımını tekrar açmak isteyen Fahreddin Paşa, İstanbul'dan ve Şam'daki Yıldırım Orduları Komutanlığı'ndan yardım alamamasına rağmen az sayıdaki askerle Medine'yi savunmaya çalışmıştır (ATASE Arşivi, D: 78-A, F: 1-72, Tarih: 11.2.29). Fahreddin Paşa emrindeki az bir kuvvetle, şehrin dış dünya ile her türlü bağlantısının kesilmesine, açlığa, hastalığa ve saldırılara rağmen Medine'yi düşmana teslim etmemiştir (ATASE Arşivi, KN: 169 YD: 733, Tarih: 19.2.1331-26.1.1332). Fahreddin Paşa ve askerleri yaşanan her türlü zorluğa rağmen Medine için direniş İngiliz istihbarat raporlarında dahi yer almıştır (Çabuk, 2018, s. 452).

Her türlü zorluk karşısında Fahreddin Paşa Medine'yi teslim etmemesine karşın 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 16. maddesindeki "Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıta en yakın İtilaf kumandanına teslim olacaktır." emri gereği Hicaz Bölgesi'ndeki Osmanlı askerlerinin en yakın İtilaf kuvvetlerine teslim olması istenmiştir (Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk, 2015, s. 213-264). Artık Osmanlı askerlerinin Hicaz'dan çekilmesi gerekecektir (Çabuk, 2018, s. 446). Ancak Fahreddin Paşa, Antlaşma imzalanmasına rağmen Medine'yi teslim etmeyerek 13 Ocak 1919 yılına kadar (Yatak, 1995, s. 88) Medine'yi müdafaaaya devam etmiştir.

Hicaz Bölgesi'nde çıkarılan isyan, Osmanlı Devleti'nin en zor anında Müslümanların Batılı devletlerle iş birliği yaparak Arap Yarımadası'ndaki varlığına son vermesine neden olmuştur. Hicaz isyanı aslında Arap halkının isyanı değil, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngiliz desteği ile çıkardığı şahsi isyanıdır (Erden, 2003, s. 91). Şerif Hüseyin'in isyanı, kendisine güvenen Osmanlı Devleti'ni çok sarsmış, derinden yaralamıştır. Bu durum İngilizlerin Mısır'dan sonra Filistin'e girmelerini kolaylaştırmıştır (Bayur, 1983, s. 202). Bu isyan 400 sene Arap Yarımadası'nda Osmanlı egemenliğinde bulunan Hicaz, Filistin ve Suriye topraklarının elden çıkmasına neden olmuştur. İngilizler; Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı, Sina Yarımadası ve Kızıldeniz'e hâkim olup, Hindistan ticaret yolunu açık bulundurarak Orta Doğu'daki çıkarları için Irak ve Arap Yarımadası'ndaki petrol yataklarını ele geçirmek istemiştir. 2 Ağustos 1914 yılında Osmanlı Devleti ile ittifak yapan Almanların doğuya yayılmasını engellemek isteyen İngiltere, Osmanlı Devleti tarafından ilan edilen "Büyük Cihad"'a karşı önlem almak istemiş, amacını gerçekleştirmek için de Araplarla yakın ilişki kurmuş, onlara her türlü araç, silah, malzeme ve para yardımıyla bulunmuştur (Çopur, 2001, s. 123). İngiltere'nin Arabistan coğrafyasındaki amacı bölgede güçlü bir Osmanlı Devleti yerine İngiltere'ye bağımlı; ama birbirinden bağımsız hareket eden siyasi bir yapı oluşturmaktır (Özdemir, 2011, s. 11).

7- Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nin Yıldırım Orduları Komutanlığı'na Bağlanması

İsyan devam ederken Fahreddin Paşa kuvvetlerinin (Hicaz Kuvve-i Seferiyesi) Yıldırım Ordular Komutanlığı'na bağlanması gündeme gelmiştir (Beyoğlu, 2019, s. 236). Enver Paşa, Filistin'i teftiş etmeye gittiğinde bazı ordu komutanlarının katılımıyla 24 Haziran 1917 yılında tüm ordu komutanlıklarıyla birlikte Halep'te bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı sonucunda alınan kararda Bağdat'a düzenlenecek olan bir taarruz için bazı komutanlıkların birleştirilerek "Yıldırım Grubu" adı altında bir ordu kurulması kararı alınmış ve komutanlığına da Mustafa Kemal Paşa atanmıştır (Arşiv Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk, 2015, s. 188-190). Bu karara göre 26 Eylül 1917 yılında Hicaz Bölgesi'nde bulunan 4. Ordu lağvedilecek, Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen'deki kıta komutanlıkları da "Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı" (Beyoğlu, 2019, s. 235) adı altında yürütülecektir. 10 Aralık 1917 yılından itibaren harekât bakımından da bu ordu Yıldırım Orduları Komutanlığı'na

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bağlanacaktır. 18 Ocak 1918 yılına gelindiğinde Başkomutanlık Vekâleti'nin emriyle "Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı" lağvedilmiş, yerine 13 Ekim 1918 yılında tekrar 4. Ordu Komutanlığı kurulmuştur. Ancak 4. Ordu'dan kalan kıta ve karargâhlar (Hicaz Kuvve-i Seferiyesi dahil) ile Şam'da bulunan tüm birlikler Mustafa Kemal Paşa'nın komutasındaki 7. Ordu'ya yani Yıldırım Orduları Komutanlığı'na bağlanmıştır (Şahin, 1997, s. 166-172).

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın geneline bakıldığında, Orta Doğu'ya egemen olmak isteyen Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni saf dışı bırakmak istemişlerdir. Bunu yaparken bölgede hem siyasi hem de askerî propagandalar yapmış ve stratejik hareket etmişlerdir. Orta Doğu'nun jeopolitik konumunun yanı sıra bölgede petrol kaynaklarının tespit edilmesi her zaman Avrupalılar için büyük öneme sahip olmuş, aynı zamanda kültürel ve tarihsel zenginliği olan bu bölge, uluslararası alanda güçlü olmak isteyen Avrupalı devletlerin ilgi odağı olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı döneminde başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletleri de Orta Doğu'yu kendi çıkarları için kullanmak istemiş ve Osmanlı Devleti'nin himayesinde olan Hicaz Bölgesi topraklarına göz dikmiştir. Bunu yaparken her türlü hileye başvurmuşlardır. Büyük savaş sonrasında İngiltere emellerine ulaşmış, Arap halkını ve topraklarını kendi çıkarı için Osmanlı Devleti'nden ayırmıştır. Bununla birlikte Arapların hayal ettiği Büyük Arap Devleti hiçbir zaman gerçekleşmemiş, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in ihaneti pahalıya mal olmuş ve Şerif Hüseyin hayal kırıklığına uğramıştır. Savaş sonunda Araplar bağımsızlık yerine İngiliz ve Fransızların hâkimiyeti altına girmiştir. 1918 yılı Hicaz Bölgesi için kırılma noktası olmuş, büyük savaş öncesinde Osmanlı egemenliği altında bulunan Irak, Hicaz, Filistin ve Suriye gibi bölgelerin İngiltere ve Fransa mandası altına alınması siyasi haritada büyük değişikliklere neden olmuştur. Avrupalı Devletler kendi menfaatlerine ve isteklerine göre Hicaz Bölgesi ile ilgili planlarını yapmış ve bölgenin sınırlarını çizmiş, Osmanlı Devleti ise yüzyıllarca yönettiği kutsal topraklardan geri çekilmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları:

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Araştırma ve Tetkik Eserler:

Akbay, C. (1991). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi I. Cilt Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve askerî hazırlıkları ve harbe girişi*. Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

Arduç, N. (2005). *Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) askerî ve siyasi hayatı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Arşiv belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk (Cilt I). (2015). Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

Atalar, M. (1999). Osmanlı yönetiminde Orta Doğu eyaletleri. *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV(4), 5-7.

Aydemir, Ş. S. (2007). *Enver Paşa (Cilt III)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barlak, H. (2016). Fahreddin Paşa'nın Hicaz Cephesi'nde bayrak mücadelesi (Haziran 1916-Ocak 1919). *Studies Of The Ottoman Domain*, 6(11), 20-47.

Barlak, H. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Osmanlı Devleti ve Almanya açısından Hicaz Cephesi. *Uluslararası Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yılı sempozyumu bildiriler kitabı* (Cilt I, ss. 37-58). Ankara: TTK Yayınları.

Bayur, Y. H. (1983). *Türk inkılap tarihi (Cilt III / Kısım 3)*. Ankara: TTK Basımevi.

Belen, F. (1964). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1915 yılı hareketleri (Cilt II)*. Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları.

Beyoğlu, S. (2019). *Medine müdafaası ve Fahreddin Paşa*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Birinci Dünya Harbi idari faaliyetler ve lojistik (Cilt X). (1985). Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Cilt VI: Hicaz, Asir, Yemen Cepheleeri ve Libya Harekâtı 1914-1918)*. (1978). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bott, M. (2014). *Görünmeyen ordular: gerilla tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Choueiri, Y. M. (2011). *Orta Doğu tarihi*. (F. Aytuna, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çabuk, M. (2018). İngiliz belgelerine göre Fahreddin Paşa ve Medine müdafaası. *2 nd Istanbul International conference on new approaches in social and humanities, 26-28 October 2018*, (ss. 446-453). İstanbul.
- Çavuş, R. (2011). *Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Hicaz'da Osmanlı idaresi ve ordusu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Çopur, İ. (2001). Hicaz, Filistin ve Suriye Cephesi'ndeki Arap ayaklanması, bu ayaklanmada İngiliz Lawrence'ın rolü. *Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni*(1), 197-237.
- Erarslan, C. (2002). *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye. VII*. (A. Birinci, H. C. Güzel, Düz.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Erden, A. F. (1948). *1. Cihan Harbinde 4. Ordu mücmel tarihçesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Erden, A. F. (2003). *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye hatıraları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınevi.
- Eroğlu, H. (1982). *Türk inkılap tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Görgülü, İ. (1993). *On yıllık harbin kadrosu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2014). *Büyük Harbe giden yol ve dünya dengeleri, 100. yılında Birinci Dünya Savaşı*. Ankara: Kripto Yayıncılık.
- Harp Akademilerinin 127 yılı (1848-1975)*. (1975). İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Hizmetli, S. (2011). *İslam tarihi (ilk dönem)*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları.
- Jabotinsky, V. (2007). *Türkiye ve savaş*. (Z. Tapunç, Çev.) İstanbul: Gerekli Kitap.
- Kabacalı, A. (2019). *Cemal Paşa hatıraları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karaca, E. A. (2019). *Osmanlı idaresinde Hicaz ve Meclis-i Mebusan zabıt ceridelerinde Hicaz vilayeti (1908-1918)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat.
- Küçükaşçı, M. S. (1998). Hicaz. *TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt XVII, ss. 432-437)*. Ankara: TDV Yayınları.
- Langer, William L. (1952), *An encyclopedia of world history*, Boston, Houghton Mifflin Company.
- Menteşe, H. (1986). *Osmanlı Mebusan Meclisi üyesi Halil Mentеше'nin anıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Okutan, Ç. (2001). Arap milliyetçiliği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(2), 157-172.
- Özbek, G. (2010). *Arap milliyetçiliğinin doğuşu : İttihat ve Terakki Döneminde Türk-Arap ilişkileri (1908-1916)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Özdemir, B., ve İrkıçatal, E. (2011). *İngiliz Arap bürolarında Arap ayaklanması bir isyanın kodları*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Renouvin, P. (1969). *Birinci Dünya Savaşı tarihi (1914-1918) (Cilt I)*. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Sanders, L. V. (1968). *Türkiye'de beş yıl*. (M. Ş. Yazman, Çev.) İstanbul: Burçak Yayın.
- Sarıçam, İ. (2014). *H. Muhammed ve evrensel mesajı*. Ankara: DİB Yayınları.
- Sonyel, S. R. (1972). İngiliz belgelerine göre Medine Müdafii Fahrettin Paşa. *Bellekten*, XXXVI(143), 333-376.
- Şahin, S. (1997). *Birinci Dünya Harbinde Dördüncü Ordunun faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Şenel, Ş. (2016). 19. yüzyılda İngiltere'nin Basra bölgesindeki faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış*, IX(18), 187-207.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Temeltaş, T. (2008). *1.Dünya Savaşı sonrası İtilaf Devletlerinden Orta Doğu politikaları ile ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesinden karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Mekke-i Mükerrreme emirleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Yatak, S. (1995). Fahreddin Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XII, ss. 87-89). İstanbul: TDV Yayınları.

Zeinne, Z. N. (2003). *Türk Arap ilişkileri ve Arap milliyetçiliğinin doğuşu*. (E. Akbaş, Çev.) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, devrim ve ulusallaşma Türkiye tarihinde geçiş dönemi: 1908-1928*. (E. Aydınoglu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Suriyeli Sığınmacıların Birey Güvenliği Meselesi: Türkiye'nin İç Güvenliği Bağlamında Bir Değerlendirme*

Hacer KAYA*

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARAS**

*Yüksek Lisans Öğr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Uluslararası Güvenlik ve Terörizm ABD

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Güvenlik ve Terörizm ABD

ÖZET

Arap coğrafyasında başlayan ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan halk hareketleri Suriye Arap Cumhuriyeti’ndeki (Suriye) etkilerini 2011 yılının ortalarından itibaren göstermiştir. Bu halk hareketlerinin ülkede sebep olduğu iç savaş çevre ülkelere doğru kitlesel göçlere yol açmıştır. Bu göçlerin yöneldiği ülkelere biri Türkiye’dir. Suriye’den çok sayıda sığınmacının bu şekilde Türkiye’ye gelmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni (Türkiye’yi) acil çözümler isteyen sığınmacı meselesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumu bir mesele haline getiren, Suriyeli sığınmacıların kamu düzeni için oluşturduğu potansiyel tehdittir. Nitekim Türk halkının Suriyeli sığınmacılara ilişkin kimi zaman olumsuz yargılar içeren algıları, bunun önemli bir mesele olduğunu göstermiştir.

Çalışmada Suriye’deki iç savaştan dolayı Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacılar için insanî güvenlik kavramı bağlamında “birey güvenliği”nin sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Çünkü sığınmacılar için de olsa, birey güvenliğinin sağlanamamasının ülke içinde önemli siyasal ve toplumsal sorunlara yol açabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle “Suriye’den Türkiye’ye gelen sığınmacılar meselesi” Türkiye’yi herhangi bir zamanda millî ve uluslararası ölçekte etkileyebilecek olan bir “iç güvenlik meselesi” olarak değerlendirilmekte ve “birey güvenliği” temelinde incelenmesi önemli görülmektedir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada veri toplamak için İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir kurum olarak sığınmacı meselesini yönetmek üzere görevlendirilmiş bulunan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından gerçekleştirilmiş olan faaliyetler incelenmiştir. Verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından geliştirilen ve açık uçlu sorulardan oluşan bir görüşme formu AFAD yetkililerine araştırmacıların yönetimindeki bir yüz yüze görüşmede yöneltilmiş ve alınan cevaplar kaydedilmiştir. Verilerin toplanması için alan yazın taraması da yapılmıştır.

Elde edilen bilgiler Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılar için birey güvenliği meselesini millî ve küresel politikaları gereğince başarılı biçimde yönetip yönetemediğini tespit edebilmek için kullanılmıştır. Sürecin yönetiminde ulaşılan sonuçlar ise Türkiye’nin siyasal ve toplumsal meşruiyeti temelinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler benzer bir durumun gelecekte tekrar yaşanması halinde işe koşulabilecek güvenlik politikalarının fayda esası üzerinde tayin edilebilmesinde kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacı; Birey güvenliği; İç güvenlik; AFAD.

ABSTRACT

Anti-government's social movements that started in the Arab geography and called the “Arab Spring” have had shown their effects on the Syrian Arab Republic (Syria) since mid-2011. The instability that caused by these social movements in the country have led to mass migrations to neighboring countries. Turkey is one of the countries where these migrations take place. The case of to come a large number of refugees from Syria to Turkey with these migrations has left the State of the Republic of Turkey (Turkey) confronted with the refugee issue that demands urgent solutions. What makes this situation an issue is the potential threat posed by Syrian refugees to public order. As a matter of fact, the perceptions of the Turkish people about Syrian refugees, which sometimes contain negative judgments, have shown that this is an important matter.

In this study, in the context of the concept of human security, it has been examined whether “personal security” had been provided for Syrian refugees coming to Turkey whom because of instability in the Syrian Arab Republic. Because it is thought that failure to ensure personal security, even for refugees may lead to important political and social problems in the country. Therefore "the matter of Syrian refugees" is considered as an "homeland security matter" which could affect at any time in the national and international scale the State of the

* Bu çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Anabilim Dalı’nda ilk yazar tarafından hazırlanmakta olan “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların İnsani Güvenliği: AFAD Örneği” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Republic of Turkey, and is considered important the examining on the basis of "personal security".

In the study, in which qualitative research methods were used, were examined to collect data the activities which carried out by the Disaster and Emergency Management Presidency (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı - AFAD) which was assigned to manage the refugee matter as an institution affiliated to the Ministry of Internal Affairs. A interview form consisting of open-ended questions which developed by the researchers to collect the data was directed to AFAD officials in a face to face interview that conducted by the researchers and the answers received were recorded. Literature review was also conducted to collect data.

It has been used the collected data to determine the State of the Republic of Turkey whether successfully to managed the matter of personal security for Syrian refugees in accordance with national and global policies. The gained results have been evaluated on the basis of political and social legitimacy about the State of the Republic of Turkey. The information obtained can be used to determine the security policies that can be employed in the event of a similar situation in the future.

Keywords: Syrian Refugees; Personal Security; Homeland Security; AFAD.

Giriş

Arap Baharı adıyla bilinen halk ayaklanmaları 2010 yılının son aylarında başlamıştır. Bu siyasî içerikli ve silahlı halk hareketleri, Arap ülkelerinde demokrasinin yerleşmesi ile ilişkilendirilmesi ve etkisini bahar aylarında artırması gibi nedenlerden dolayı Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Arap coğrafyasındaki bu halk ayaklanmalarının görüldüğü devletlerden biri de Suriye Arap Cumhuriyeti'dir (Suriye). Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Suriye'de Mart 2011'de etkisini göstermeye başlamıştır. Mevcut iktidarın değişmesini ve insan haklarının kullanılmasını isteyen Suriye halkının eylemleri ve gösterileri Suriye'de yıllarca devam eden bir iç savaşın başlangıcı olmuştur. Bu iç savaşın bir sonucu olarak Suriye'den başka ülkelere kitlesel göçler gerçekleşmiş ve göçlerin hedefindeki ülkelere biri ise Türkiye olmuştur.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı arttıkça sığınmacı sorununun başarılı bir şekilde yönetilmesi önemli hale gelmiştir. Çünkü bu sorunla bağlantılı olarak Türkiye'de bir yandan çeşitli iç güvenlik sorunları yaşanmış diğer yandan iç güvenlik sorunlarının artacağına ilişkin kaygılar çoğalmıştır. Türk halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik algılarının ve tutumlarının, sığınmacı sayısının artması ve sığınmacıların Türkiye'de kalma sürelerinin beklenenden fazla uzaması gibi nedenlerle olumsuzlaşmaya başlamış olması bunun kanıtlarındandır. Tek başına Türk halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz algı ve tutumları bile sığınmacı sorununun başarılı biçimde yönetilmesini elzem hale getirmektedir. Alan yazındaki göç ve suç arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bunun önemini göstermektedir.

Mears (2001), Bianchi, Buonano ve Pinotti (2012), Carliss, Curtis ve Fitzgerald (2012), Martinez ve Stowell (2012), Kubrin ve Ousey (2018) göç ve suç arasındaki ilişkiyi incelemiş olan araştırmacılardan bazılarıdır. Türkiye'de de Suriyeli sığınmacıların oluşturdukları muhtemel güvenlik riskleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ağır ve Sezik (2015), Akgül, Kaptı ve Demir (2015), Ünal ve Yılmaz (2018), Karasu (2018a), Karasu (2018b) ve Kızmaz (2018) göçmenlerin göç alan ülkede bir takım ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucu güvenlik sorununa dönüşebilecekleri üzerinde inceleme yapmış olan bazı araştırmacılarıdır. Gerek uluslararası alan yazında gerekse yerli alan yazında yer alan bu çalışmalarda göç ve suç arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağı, ancak göç alan ülkelere gerekli önlemler alınmazsa göçmenlerin güvenlik sorunlarına neden olabileceği tespit edilmiştir.

Bu çalışma göç ve suç arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ışığında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar meselesine odaklanarak Suriyeli sığınmacılar nedeniyle yaşanabilecek iç güvenlik sorunlarının başarılı biçimde yönetilip yönetilemediğini belirlemek amacındadır. Suriyeli sığınmacıların, Türkiye'de mutlak surette iç güvenlik sorunlarının nedeni oldukları ya da olabilecekleri iddia edilmemektedir. Ancak yine de Suriyeli sığınmacıların insanî güvenlik kavramı temelinde birey güvenliklerinin sağlanamamış olmasının ve belki de bununla bağlantılı olarak sığınmacılar hakkında Türk halkının algısını olumsuz yönde etkileyen bazı olaylar yaşanmasının birtakım iç güvenlik sorunlarına yol açabilmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu ihtimalin göz ardı edilemeyeceği konusundaki değerlendirmeler çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

İnsanî Güvenlik ve Birey Güvenliği

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İnsanî güvenlik kavramından Birleşmiş Milletler'in (BM) 1994 yılındaki "İnsani Kalkınma Raporu"nda "Ölmeyen bir çocuk, yayılmayan bir hastalık, kesilmeyen iş, yaşanmayan etnik gerilim ve susmayan muhalif" olarak bahsedilmektedir. Buna göre insani güvenlik silahlarla ilgili bir mesele değildir, insan yaşamı ve haysiyetiyle ilgilidir (UNDP, 1994, 22). Adı geçen rapor insani güvenliğin temel özelliklerini dört başlık altında toplamaktadır. Bu özelliklerden ilki, tüm insanlara yönelik tehdit bulunduğundan insani güvenliğin evrensel bir sorun olmasıdır. Yoğunlukları yerlerine göre değişiklik gösterse de uyuşturucu, suç, çevre kirliliği ve insan hakları ihlâli her kesimden insanı ilgilendirmektedir. İkincisi, insani güvenliğin bileşenlerinin birbirine bağlı olmasıdır. Üçüncüsü, insanların güvenliğinin dünyanın her yerinde tehlike altında olma ihtimalidir. Kıtık, hastalık, çevre kirliliği, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm, etnik çatışmalar ve toplumsal parçalanma gibi sorunlar ulusal sınırları aşmaktadır. Dördüncüsü ise erken önleme müdahaleleriyle insani güvenliği sağlamanın kolay olmasıdır (UNDP, 1994, 22).

Birleşmiş Milletler'in 1994 yılındaki İnsani Kalkınma Raporunda insanî güvenlik; ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik (birey güvenliği), toplumsal güvenlik ve siyasi güvenlik olmak üzere yedi başlık altında ele alınmaktadır (UNDP, 1994, 24). Bu güvenlik alanlarından biri olan birey güvenliği, insanlara yönelik fiziksel şiddetin önlenmesini hedefler. Çünkü bu şiddet insanları tehdit etmektedir. Bu tehditlerin kaynağı siyasi şiddet uygulandığında devlet, devletlerarası çatışma ve savaş durumlarında diğer devletler, etnik tabanlı problemlerde diğer insanlar kaynaklı olabilir. Ayrıca sokak çetelerinin, çevredeki suç işlemeye eğilimli kişilerin, tacize, tecavüze ve aile içi şiddete maruz kalan kadınların ve çocukların, intihara ve uyuşturucu kullanımına başvuran kişilerin yarattığı tehditler de insanlar için "birey güvenliği" açısından yönetilmesi gereken sorunlardır. Tüm bu tehditler Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (BMKP) 1994 yılında yayımladığı raporunda birey güvenliği kapsamında değerlendirilmiştir. Rapor'a göre, var olan tehditler insanların korkusuzca yaşama haklarını elinden almaktadır (UNDP, 1994, 30-31). Başka bir deyişle birey güvenliği, bireylere yönelik fiziksel şiddetin ortadan kaldırılarak yaşama hakkının korunmasıdır. Bu nedenle birey güvenliğinin sağlanması insanları hem intihar, uyuşturucu madde kullanımı vb. gibi yöntemlerle kendilerine zarar vermelerinden hem de dışarıdan kaynaklı tehditlere karşı korumak için oldukça önemlidir. Ayrıca kendisini güvende hissetmeyen bir bireyin suça yönelme ve karışma ihtimali bulunmaktadır. Bu yüzden birey güvenliğinin korunması ve devamlılığının sağlanması elzemdir. Devlet içi ve devletlerarası çatışmalar ve terörizm gibi olaylar yüzünden yüzlerce insan yerlerinden edilmekte, dahası hayatını kaybetmektedir.

Birey güvenliği, bireyi özellikle de savunmasız kadınları ve çocukları aile içi istismardan, savaş ve çatışmalar sonucunda devletten veya devletlerden kaynaklı şiddetten, etnik ayrımcılık ve fiziksel işkence gibi diğer insanlardan kaynaklı fiziksel şiddetten, intihar gibi kişiyi kendisine zarar verebileceği durumlardan korumaktır. Bu kavram şiddet, çatışma ve doğal tehditlere karşı bireyin korunmasını hedeflemektedir (Henk, 2005, 93; Acharya, 2007, 492; Menon, 2007, 10; Tangör, 2012, 62; Tekin, 2019, 40; Yıldırım, 2019, 11-12). Birey güvenliğine yönelik tehditlerin çoğunun nedeni, bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasi baskılar oluşturan bir çevreyle kaçınılmaz olarak bütünleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır (Buzan, 2015, 50). Bu tehditler var olduğu sürece bireyler kendilerini güvende hissedemeyebilirler. Böyle bir ortamda bireyler kendi güvenliklerini kendi yöntemleriyle sağlamaya çalışabilirler.

Buzan (2015, 60) Britanya şehirlerinde göçmenlere yönelik şiddet nedeniyle Asyalıların kendilerini korumak için kurdukları yasadışı infaz örgütlerini buna örnek olarak gösterir. İşte bu, kamu düzeni için önemli bir sorundur ve birey güvenliğinin devletler tarafından başarılmasının ne kadar önemli olabileceğinin kanıtı sayılabilir. Başka bir ifadeyle bireyler diğer bireylerin güvensizliğinin sebebi olabilirler. Bu durum iç güvenlik hizmetlerini sorunsallaştırarak bu hizmetlerin niteliğini etkileyebilir.

Türkiye'de İç Güvenlik Yapılanması ve AFAD

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde iç güvenlik hizmetlerinin sunulmasından İçişleri Bakanlığı sorumludur. İçişleri Bakanlığı bu sorumluluğunu genel ve özel kolluk kuvvetlerini kullanarak yerine getirir. Kolluk kuvvetlerinin temel amacı hakların ve özgürlüklerin kullanılabilirdiği, herkesin korkusuzca yaşamını sürdürebildiği kamu düzenini tesis edebilmektir. Yenisey'in (2015, 11) ifade

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ettiği üzere bu düzenin tesisi kamu yararı için gereklidir. Çünkü “*kamu düzeninin güvenlik, sağlık, dirlik ve esenlik yönlerinden bozulmamasının sağlanması*” (Özay, 2017, 728) kamunun yararına. Kamu yararı söz konusu olduğunda sadece kolluk birimleri değil, kolluk birimlerinden başka birimler tarafından yerine getirilebilecek görevler de önem kazanır. Çünkü kamu düzeninin güvenlik, sağlık, dirlik ve esenlik yönlerinden tesis edilebilmesi farklı uzmanlık alanlarına münhasır faaliyetlerin sunulabilmesini zorunlu kılar. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kamu düzenine karşı bir tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar nedeniyle üstlendiği görevler açısından bu bağlamda önem kazanmış olan birimlerden biridir.

Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerinin sağlanması sorunu Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından sığınmacıların kamusal düzene yönelik bir tehdit oluşturma potansiyeli taşıması nedeniyle elzem görülmüştür. Bu tehdit nedeniyle bu sorunu yönetebilmek gayesiyle İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir kurum olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) görevlendirilmiştir. Suriyeli sığınmacılara geçici koruma imkânı sağlayan Geçici Koruma Yönetmeliği’nin “Geçici Korunanlara Sağlanacak Hizmetler” başlıklı altıncı bölümünün “Hizmetler” başlıklı 26’ncı maddesinde “Bu Yönetmelik kapsamında ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen hizmetler AFAD koordinasyonunda yürütülür.” hükmünü amirdir. Faaliyetler, 2011 yılının ortalarında Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye ilk girişlerinden itibaren 2018 yılının ortalarında faaliyetlerin koordinasyonu Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne devredildiği zamana kadar AFAD koordinasyonluğunda ilgili birimlerle birlikte yönetilmiştir. Bu bağlamda bu çalışma AFAD’ın faaliyetlerin koordinasyonundan sorumlu olduğu Nisan 2011-Mart 2018 tarihleri arasında kapsamaktadır.

Yöntem

Suriye’deki iç savaş bu ülkeden Türkiye’ye doğru yoğun kitlesel göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu göçler nedeniyle Türkiye’nin iç güvenlik sorunları yaşayabilmesi olasılığı vardır. Bu sorunların başka toplumsal sorunlara yol açabilmesinin sonucunda devletin siyasal ve toplumsal meşruiyetine zarar verebilmesi de mümkündür. Bu bağlamda çalışma, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerinin sağlanması temelinde gerçekleştirilmiş olan faaliyetlerin etkililiğinin tespit edilmesini sağlayarak ve nihayetinde varsa eksikliklerin giderilmesi için öneriler sunarak Türkiye’de iç güvenliğin Suriyeli sığınmacılar sebebiyle olumsuz yönde etkilenmesinin önüne geçilmesine katkılarda bulunabilecektir.

Çalışmanın gerek Türkiye’de gerekse başka devletlerde gelecekte benzer sorunların yaşanması halinde alınabilecek önlemler konusunda kurumsal anlayışlar geliştirilmesi ve bu çerçevede etkili kamu politikaları üretilmesi için yol gösterici olabileceği de değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada “Suriye’de yaşanmış olan iç savaştan kaçarak Türkiye’ye gelmiş olan Suriyeli sığınmacıların insani güvenlik kavramı temelinde ‘birey güvenliklerinin’ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmüş olan çalışmalarla sağlanabilmesi suretiyle Türkiye’de iç güvenlik sorunlarına sebep olabilmelerinin önüne geçilip geçilemediği” sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmada halen devam eden bir durumu var olduğu şekliyle ortaya koymayı amaçlayan tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, AFAD’ın Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sorununun yönetilmesi için birey güvenliği çerçevesinde neler yaptığını belirlemek amacıyla AFAD Genel Merkezi’nde AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu’nda yer alan uzmanlarla Patton (1987) görüşme formu yaklaşımı kullanılarak gevşek yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Patton (1987) görüşme formu yaklaşımı, benzer konulara yönelmek amacıyla farklı kişilerden aynı tür bilgilerin alınması olan görüşme türüdür. Bu görüşme türüne göre hem önceden hazırlanmış olan sorular sorulur hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular da sorulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Gevşek yapılandırılmış mülakatta ise açık uçlu sorulara yer verilir. Bu mülakat türünde görüşen ve görüşülen kişi bazı konularda derinlere inebilir.

Görüşmede kullanılan “Görüşme Formu” araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Alan yazın taraması yapılarak hazırlanan form, önce araştırma konusu ile ilgili alanda uzman olan üç (3) öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzman denetimi olarak değerlendirilen bu aşamada öğretim üyelerinin formun

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

biçimine, formdaki sorulara ve araştırmacının amacıyla uyumluluğuna ilişkin görüşleri alınmış ve alınan görüşler doğrultusunda form yeniden oluşturulmuştur.

Görüşme isteği Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı tarafından 15.04.2020 tarihinde AFAD'a kurumlar arası yazışma yapmak suretiyle "Araştırma İzni" konulu yazıyla bildirilmiştir. Yapılan başvurunun AFAD tarafından uygun görülmesiyle Ankara'da Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Genel Merkezi'nde 08.09.2020 tarihinde AFAD tarafından tayin edilmiş olan dört (4) uzmanla "Görüşme Formu"ndaki sorulara cevapların alındığı bir yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede uzmanlara Görüşme Formu'nda yer alan sorulardan birey güvenliği ile ilgili olarak şu iki soru sorulmuştur:

1. "Birey güvenliği kavramı alan yazında bireylerin fiziksel şiddete karşı korunması olarak tanımlanmaktadır. Devlet kaynaklı (devlet içi savaş, devletlerarası savaş, siyasal şiddet) ya da bireylerin birbirlerine uyguladıkları fiziksel şiddete karşı insanların korunması adına gerçekleştirilen mağdur olan kişinin güvenli alana tahliye edilmesi vb. gibi faaliyetler bu kapsamda önemli görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisindeki geçici barınma merkezlerinde ve dışında olmak üzere AFAD kayıtlarında yer alan Suriyeli sığınmacıların birey güvenlikleri için bu süreçte görevli olduğu dönemde AFAD tarafından ne gibi faaliyetlerde bulunulmuştur?"

2. "Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerinin sağlanması neden önemli görülmüştür?"

Görüşmede gerek AFAD'a yapılan başvuruda belirtilmiş olması nedeniyle gerekse görüşme öncesinde uzmanların bilgilendirilmesi ve onaylarının alınması gereğince ses kaydı yapılmıştır. Ses kayıtları araştırmacı tarafından yazılı metne çevrildikten sonra imha edilmiştir.

Çalışmada bu veri toplama yöntemi dışında, veri toplamak için alan yazın taraması da yapılmıştır. 2013-2017 yılları arasında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından hazırlanmış olan ve Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılar ile ilgili bilgilerin yer aldığı raporlar incelenmiştir. Ayrıca Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) iş birliği ile Orhan ve Gündoğar tarafından 2015 yılında hazırlanmış olan "*Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*" başlıklı rapor incelenmiştir. Bunlara ek olarak çalışmanın konusu ile ilgili alanda araştırma yapmış olan bazı araştırmacıların makaleleri, tezleri ve konu ile ilgili internet kaynakları incelenmiştir.

Toplanan verilerin analizi "verilerin azaltılması", "verilerin sunumu", "sonuç çıkarma ve doğrulama" kapsamındaki üç etkinlik basamağı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. "Verilerin azaltılması" süreci, elde edilen bilgilerin içerisinden ham verinin önemli kısımlarını seçme, belirli noktalara odaklanma, basitleştirme, özetleme ve dönüştürme sürecidir (Miles ve Huberman, 1984, 23). Verilerin azaltılmasında bu süreç dikkate alınmıştır. "Verilerin sunumu"nda doğrudan kısa alıntı ölçütü dikkate alınarak veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. "Sonuç ve doğrulama" sürecinde ise veriler ile ilgili var olan belirsizlikler düzenlenip organize edilerek değerlendirilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında Birleşmiş Milletler'in (BM) 1994 yılındaki "İnsani Kalkınma Raporu"nda yer alan birey güvenliği tanımından yola çıkılarak ulaşılan "Fiziksel Şiddetin Ortadan Kaldırılması" ve "Yaşama Hakkının Korunması" ölçütleri baz alınmış ve Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacıların birey güvenliği ile ilgili olarak birincil ve ikincil kaynaklardan ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

Birincil Kaynaklardan Ulaşılan Bulgular

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Genel Merkezi'nde AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu'ndan uzmanlarla gerçekleştirilmiş olan yüz yüze görüşme sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Fiziksel Şiddetin Ortadan Kaldırılması Ölçütüne İlişkin Bulgular

AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu (2020) tarafından verilmiş olan bilgilere göre, Suriyeli sığınmacılar gıda ve barınma gibi sadece temel ihtiyaçları giderilmesi gereken insanlar olarak görülmemiş, mesele bir iç güvenlik meselesi olarak da değerlendirilmiştir. Suriyeli sığınmacılar Türkiye'de sadece belirli alanlara yerleştirilerek sınırlandırılmamış, bunun yerine sığınmacıların ülkenin farklı yerlerinde yaşamalarına izin verilmiştir. Geçici barınma merkezlerinde ise kalan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sığınmacı sayısına dikkat edilmiş ve aynı durum geçici barınma merkezleri içerisinde de sağlanmıştır. Böylece sığınmacıların bir araya gelerek gettolaşmalarının ve buna bağlı olarak bir iç güvenlik sorununa yol açmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Bu yüzden AFAD tarafından sağlanan hizmetler devamlı hale getirilmiştir.

Geçici barınma merkezlerinin güvenlik hizmetlerinin jandarma ve özel güvenlik personelleri tarafından sağlanmış olduğu ve parmak izi uygulaması ile geçici barınma merkezlerine giriş-çıkışların denetim altına alınmış olduğu AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu (2020) tarafından verilen bilgiler arasındadır. Buna ek olarak geçici barınma merkezlerinde yaşamamış olan Suriyeli sığınmacılar fiziksel şiddete maruz kaldıklarında Türk vatandaşları gibi emniyet güçlerinden yardım talebinde bulunabilmişlerdir.

Yaşama Hakkının Korunması Ölçütüne İlişkin Bulgular

AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu'yla (2020) yapılan görüşmede elde edilen bilgilere göre, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanmış olan istikrarsızlıktan kaçarak Türkiye'ye gelmiş olan sığınmacıların kendi ülkelerinde yaşadıkları olayların psikolojilerinde yarattığı etkilerden kurtulamadıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bu durumun özellikle uyku problemine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçici barınma merkezlerinde yaşamış olan sığınmacıların önemli bir kısmının psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunun tespit edilmesinin ardından AFAD koordinatörlüğünde, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliği ile alanında uzman kişiler tarafından geçici barınma merkezlerinde yaşamış olan sığınmacılara psikolojik destek verilmesi sağlanmıştır. Birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş ve geçici barınma merkezlerinde yaşamış olan sığınmacıların psikolojik sorunlarıyla ilgilenilmiştir. AFAD Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu'ndan (2020) alınan bilgiye göre, geçici barınma merkezlerinin mahalleleri için kadın sığınmacılara yönetimde söz sahibi olduklarında kendilerine olan güvenlerinin artabileceği düşüncesiyle muhtarlık yapabilme imkânları sunulmuştur.

İkincil Kaynaklardan Ulaşılan Bulgular

Alan yazın taraması gerçekleştirilerek çalışmanın konusu ile ilgili araştırmalar yapılmış; makale, tez, rapor vb. gibi ikincil kaynakların incelenmesi sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Fiziksel Şiddetin Ortadan Kaldırılması Ölçütüne İlişkin Bulgular

Hem fiziksel şiddete hem de taciz veya tecavüz olaylarına maruz kalan Suriyeli sığınmacı kadınlar için geçici barınma merkezlerinde AFAD koordinatörlüğünde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmetler uzmanları tarafından seminerler düzenlenmiştir. Bu seminerlerde, kadınların sahip oldukları haklar, kadının aile ve toplumdaki yeri ve önemi, aile içi şiddetin yanlışlığı ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. Yapılan seminere Suriyeli sığınmacı erkek ve kadınların katılımı sağlanmıştır (AFAD, 2014b, 38). Aile içi şiddet, cinsel istismar ve saldırı durumu söz konusu olduğunda Suriyeli sığınmacı kadınlar AFAD yetkilileri tarafından geçici barınma merkezi içerisinde ayrı bir alanda koruma altına alınmıştır (AFAD, 2014b, 75; ORSAM-TESEV, 2015, 38). Ayrıca AFAD koordinatörlüğünde İçişleri Bakanlığı'na bağlı 3.512 güvenlik personeli tarafından geçici barınma merkezlerinin güvenliği sağlanmıştır (AFAD, 2016, 44-46).

Yaşama Hakkının Korunması Ölçütüne İlişkin Bulgular

Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının travma sonrası stres bozukluğu riski taşıdığı tespit edilmiş ve özellikle sığınmacı çocuklarda şiddetli depresyon, anksiyete semptomları görülmüştür (Akgün, 2016). Bu yüzden geçici barınma merkezlerinde özellikle travmaya maruz kalmış, yetim veya öksüz olan Suriyeli sığınmacı çocuklar için psikolojik ve maddi destek hizmeti, aile danışmanlığı hizmeti, sağlık hizmeti vb. gibi hizmetler sağlanmıştır (Duruel, 2016, 1409). Ancak geçici barınma merkezlerinde yaşamamış olan Suriyeli sığınmacıların psikolojik destek alabilecekleri sığınmacılar için özel olarak açılmış psikolojik danışma merkezleri olmadığından sığınmacılar Türk vatandaşlarının yararlandıkları danışma merkezlerinden yararlanmışlardır (Kaya, 2016, 34).

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanmış olan istikrarsızlık yüzünden ailesini kaybeden ve Türkiye'ye gelmiş olan Suriyeli yetim çocuklar Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yetimhanelere yerleştirilmiştir. Türkiye genelinde Suriyeli sığınmacı yetimlerin barındırıldığı, temel ihtiyaçlarının yanı sıra sağlık ve eğitim hizmetlerinin de verildiği yetimhaneler sosyal politika alanında önemli bir

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

misyon üstlenmiştir. Ailesini savaşta kaybetmiş olan çocukların sahiplenilmesi, barındırılması ve eğitimi hem bugünün hem de yarının sosyal risklerinin önüne geçilmesini sağlamak gayesiyle yapılmıştır. Kimsesiz kalan Suriyeli sığınmacı çocukların terör örgütlerinin, organ mafyalarının ve sokak suçlarının kurbanı olmalarının engellenmesi hususunda yetimhanelerin önemli bir görevi üstlendiği düşünülmektedir (Duruel, 2016, 1409). Bu yüzden İHH İnsani Yardım Vakfı, Katar RAF İnsani Yardım Kuruluşu ortaklığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliğiyle Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 100 dönüm arazi üzerinde inşa edilen, Suriyeli 990 yetim çocuğun kaldığı dünyanın en büyük "Çocuk Yaşam Merkezi" 2017 yılında hizmete açılmıştır (İHH). Eğitimden sağlığa, barınmadan gıdaya, psikolojik destekten güvenliğe kadar birçok konuda desteğe ihtiyaç duyduğu tespit edilen sığınmacı yetim çocuklar için açılmış olan Çocuk Yaşam Merkezi'nde okul, sağlık ocağı, oyun alanları, rehabilitasyon merkezi ve poliklinik binası yer almaktadır. Bu yaşam merkezi sayesinde madde bağımlılığı, zorla silah altına alınma, insan kaçakçılığı gibi hem misyoner örgütler hem de organ, fuhuş ve dilenci mafyaları tarafından tehdit edilen Suriyeli yetim çocuklar koruma altına alınmıştır (İHH).

Sonuç ve Öneriler

Suriyeli sığınmacılar meselesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından başarıyla yönetilmesi gereken bir iç güvenlik meselesidir. Sığınmacıların taşıdıkları muhtemel güvenlik riskleri Türk halkı içerisinde olumsuz algıların yayılmasına neden olmuştur. Yaşanan işsizlik ve yaygınlaşan malî sıkıntılar nedeniyle Suriyeli sığınmacılar arasında suça yönelme hali olabilmektedir. Örneğin Suriye'deki bir müzeden çalınan yaklaşık 2 bin yıllık olduğu düşünülen tarihi eser İncil'i Bursa'da satmaya çalışan Suriyeli sığınmacı yakalanmış (Milliyet, 2017), İstanbul Güvercintepe Mahallesi'nde mahalleli çocuklar ile Suriyeli sığınmacılar arasında çıkan bir tartışma sonucunda mahalleli bir çocuk Suriyeli sığınmacı tarafından bıçaklanmıştır (Hürriyet, 2015). Adana'da bir Suriyeli sığınmacı dünyanın en pahalı maddelerinden olan ve altın aramada da kullanılan "kaliforniyum" adlı kimyasal maddeyi satmaya çalışırken yakalanmıştır (Haberler, 2019). İstanbul'da Suriyeli bir sığınmacı Suriye'de satamadığını iddia ettiği sahte altınları satmaya çalışırken yakalanmıştır (Kartal24, 2020). Konya'da para ve cep telefonu gasp eden 9 kişilik Suriyeli sığınmacı çetesi çökertilmiştir (Cnnturk, 2018). 32 kentte eş zamanlı olarak düzenlenen bir operasyonda ise, PKK ve IŞİD'e ilaç satan içinde Suriyeli sığınmacıların da bulunduğu bir şebeke güvenlik güçlerince çökertilmiştir (Haberler, 2016). Kars'ta su yüzünden çıkan kavgada iki Suriyeli sığınmacıdan biri Türk vatandaşı olan bir çocuğu gözüne tahta batırarak yaralamıştır (Hürriyet, 2020).

Özellikle Suriyeli sığınmacıların karışmış oldukları suç olayları Türk toplumunda sığınmacılara yönelik tepkilere yol açmıştır. Türk halkının bu tepkilerine karşılık olarak Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerini kendi yöntemleriyle sağlamaya çalışmaları ihtimali Türk halkının birey güvenliğini tehdit altına sokmak gibi bir başka önemli soruna yol açmaktadır. Bu yüzden kendilerini toplum içerisinde güvende hissedemeyen Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerini kendi yöntemleriyle sağlamaya çalışma potansiyelleri göz önünde bulundurulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) görevlendirilmiştir.

AFAD gerek geçici barınma merkezlerinde gerekse geçici barınma merkezleri dışında koordinatörlüğünü üstlenmiş olduğu faaliyetleri ilgili birimlerle birlikte yürütmüştür. Sığınmacıların birey güvenliklerinin sağlanması adına kolluk birimleri ile birlikte yürütülmüş olan çalışmaların, Suriyeli sığınmacılar ile Türk halkı arasında oluşabilecek bir takım problemlerin ortaya çıkmasını engellemiş olabileceği tespit edilmiştir.

Geçici barınma merkezlerinin güvenliği AFAD koordinatörlüğünde kolluk birimleri tarafından sağlanmıştır. Geçici barınma merkezlerinin hem iç hem de dış güvenliğinden özel güvenlik ve jandarma sorumlu olmuştur. Geçici barınma merkezlerine yönelik Türk halkı tarafından bir müdahalenin gerçekleşebilme ihtimalinin önüne geçilmiş olması açısından bu önlemlerin yararlı olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca geçici barınma merkezlerine giriş çıkışlarda parmak izi uygulaması kullanılmış ve geçici barınma merkezleri güvenlik kameraları ile izlenmiştir. Böylece geçici barınma merkezlerine yabancı kişilerin (geçici barınma merkezlerinde kalmayan kişilerin) girişleri engellenmiştir. AFAD

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

koordinatörlüğünde alınmış olan bu tedbirler Suriyeli sığınmacıların birey güvenliklerinin sağlanması açısından önemli görülmektedir.

Geçici barınma merkezleri dışında yaşamış olan Suriyeli sığınmacılar tehdit anında kolluk birimlerinden yardım talebinde bulunabilmişlerdir. Bir Suriyeli sığınmacı fiziksel bir şiddete maruz kaldığında Türk vatandaşlarından farkı olmaksızın kolluk kuvvetlerine başvurabilmiş ve haklarını arayabilmişlerdir. Suriyeli sığınmacıların kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanması, bir tehdit durumunda sığınmacıların birey güvenliklerini sağlamak için kendi yöntemlerine başvurmalarının önüne geçilmesi açısından gereklidir.

Çalışmayla, Suriyeli sığınmacı meselesinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından hem bir insanlık sorunu hem de bir iç güvenlik meselesi olarak değerlendirildiği görülmüştür. Bu nedendir ki, ihtiyaç duyulan önlemler zamanında ve etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayabilecek biçimde alınmıştır. AFAD koordinatörlüğünde gerçekleştirilmiş olan çalışmaların Türk halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz yargılarının azalmasına veya daha fazla artmamasına katkı sunmuş olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim olumsuz yargıların azaltılması veya artmasının önüne geçilmesi iki toplum arasında gerçekleşebilecek olan şiddet içerikli eylemlerin ve suçların önüne geçilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu yüzden Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanmış olan istikrarsızlık ve Türkiye'nin bu süreçteki rolü hakkında bilgilendirmelerin yapıldığı konferanslar düzenlenmeli, Türk halkının bu konuda daha detaylı bir şekilde bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Bu noktada Suriyeli sığınmacıların yararlandıkları hizmetlere ait bilgilerin verildiği ve sürecin nasıl işlediği gibi konularda basın konuşmaları yapılabilir veya programlar düzenlenebilir. Suriyeli sığınmacı konusunda şeffaf bir politikanın izlenmesi hem yanlış bilgilendirmelerin önüne geçilmesini sağlayabilir hem de Türk halkının sığınmacılara yönelik olumsuz yargılarının kırılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca iki toplum arasında karşılıklı olarak uygulanabilecek fiziksel şiddetin engellenmesini de kolaylaştırabilir. Suriyeli sığınmacı meselesi hem günümüzde hem de gelecekte Türkiye'nin iç güvenliğini herhangi bir zamanda hem millî hem de uluslararası ölçekte etkileyebilecek önemli bir mesele olmaktan çıkarmaya katkı sağlayabilecek olan bu yaklaşımlar bu soruna karşı daha fazla kurumsallık sağlanmasına da katkı sunabilir.

Hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti Devleti Suriyeli sığınmacılar için birey güvenliği meselesini millî ve küresel politikaları gereğince başarılı biçimde yönetebilmiş ve Suriyeli sığınmacıların hâlihazırda bir iç güvenlik sorununa kalıcı olarak dönüşmelerinin önüne geçebilmiştir. Bu kadar önemli bir sorunla baş edebilmiş olmak hem gelecekte yaşanabilecek benzer sorunlarla baş edebilme iradesi sağlaması hem de bölgesel ve küresel sorunları başarılı biçimde yönetebilme tecrübesi kazandırması açısından son derece önemli kıymetler taşımaktadır.

Kaynaklar

- Acharya, A. (2001). Human security: East versus west. *International Journal* 56(3), 442-460.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), (2014b). *Türkiye'deki Suriyeli kadınlar*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2020, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), (2016). *Suriyeli misafirlerimiz kardeş topraklarında, kamp yönetim sistemi ve kuruluş süreci*. Erişim tarihi: 11 Eylül 2020, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25332/xfiles/13a-Suriyeli_Misafirlerimiz_Kardes_Topraklarinda_2016_Turkce_.pdf.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Suriye Koordinasyon Çalışma Grubu (2020). *Mülakat*. Hacer KAYA, Ankara, 8 Eylül.
- Ağır, O., Sezik, M. (2015). Suriye'den Türkiye'ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum Dergisi* 5(9), 95-123.
- Akgül, A., Demir, O.Ö. ve Kaptı, A. (2015). Göç ve kamu politikaları: Suriye krizi üzerine bir analiz. *The Global A Journal of Policy and Strategy* 1(2), 1-22.
- Akgün, N. (2016). *Suriyeli mültecilerde ruhsal iyilik hali ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Selçuk Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Konya.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Bianchi, M., Buonanno, P. & Pinotti, P. (2012). Do immigrants cause crime? *Journal of the European Economic Association* 10(6), 1318-1347.
- Buzan, B. (1983). *İnsanlar, devletler ve korku*. (E. Çıtak, Çev.) İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Carliss, C.L., Curtis, K.A. & Fitzgerald, J. (2012). Anxious publics: Worries about crime and immigration. *Comparative Political Studies* 45(4), 477-506.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli sığınmacıların eğitim sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 30(5), 1399-1414.
- Henk, D. (2005). Human security: Relevance and implication. *Parameters* 35 (2), 91-106.
- Cnnturk. (2018). *Suriyeli gasp çetesi çökertildi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2020, <https://www.cnnturk.com/turkiye/suriyeli-gasp-cetesi-cokertildi>.
- Haberler. (2019). *Adana'da bir Suriyeli, dünyanın en pahalı maddesini satmak isterken yakalandı*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2020, <https://www.haberler.com/20-bin-dolarlik-kaliforniyum-maddesini-satmak-11944151-haberi/>.
- Haberler. (2016). *32 ilde operasyon düzenlenen ilaç çetesinin ucu PKK ve IŞİD'e dayanıyor*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2020, <https://www.haberler.com/ilac-cetesinin-ucu-pkk-ve-daes-e-dayaniyor-8404287-haberi/>.
- Hürriyet. (2015). *İstanbul'da Suriyeli savaşı*. Erişim tarihi: 13.09.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-suriyeli-savasi-28969339>.
- Hürriyet. (2020). *Kars'ta feci olay: Yusuf AKTAŞ'ın sesi duyuldu*. Erişim tarihi: 15 Eylül 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karsta-feci-olay-yusuf-aktasin-sesi-duyuldu-41538855>.
- İHH (İnsani Yardım Vakfı). *RAF ve İHH Çocuk Yaşam Merkezi*. Erişim tarihi: 6 Kasım 2020, <https://www.ihh.org.tr/raf-ihh-cocuk-yasam-merkezi>.
- İHH (İnsani Yardım Vakfı). (2017). *Suriyeli yetimler için Türkiye'de dev yaşam merkezi*. Erişim tarihi: 6 Kasım 2020, <https://www.ihh.org.tr/haber/suriyeli-yetimler-icin-turkiyede-dev-yasam-merkezi>.
- Kartal24. (2020). *'Suriye'de satamadım' diyerek sahte altın satmaya çalışan Suriyeli sahte altın çetesi yakayı ele verdi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2020, <https://www.kartal24.com/104334-suriyede-satamadim-diyerek-sahte-altin-satmaya-calisan-suriyeli-sahte-altin-cetesi-yakayi-ele-verdi>.
- Milliyet. (2017). *Değeri 1,5 milyon dolar olan tarihi İncil ele geçirildi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/degeri-1-5-milyon-dolar-olan-tarihi-incil-ele-gecirildi-2409568>.
- Karasu, M.A. (2018a). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların kentlerde neden oldukları güvenlik riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 36(2), 51-73.
- Karasu, M.A. (2018b). Türkiye'ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 14(1), 21-41.
- Kaya, A.S. (2016). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların sorunları: Nizip örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kızmaz, Z. (2018). Suriyeli sığınmacılar: Güvenlik kaygıları ve suç. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(2), 392-431.
- Kubrin, C.E. & Ousey, G.C. (2018). Immigration and crime: Assessing a contentious issue. *Annual Review of Criminology* 1, 63-84.
- Miles, B.M. & Huberman, A.M. (1984). Drawing valid meaning from qualitative data: Toward a shared craft. *Educational Researcher*, 1984 (May), 20-30.
- Mears, D.P. (2001). The immigration- crime nexus: Toward an analytic framework for assessing and Guiding Theory, Research and Policy. *Sociological Perspectives* 44, 1-19.
- Menon, S.V. (2007). Human security: Concept and practise. ICFAI Business School, Ahmedabad, MPRA Paper No. 2478: 1-28.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. O. Orhan, S. Senyücel Gündoğar (Ed.), Rapor No: 195, Ankara, Erişim tarihi: 9 Eylül 2020,

https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf.

Özay, İ. (2017). *Gümüşğında yönetim*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Patton, Q.M. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. London: Sage Pub.

Stowell, J.I. & Martinez, J.R. (2012). Extending immigration and crime studies: National implications and local settings. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 641(1), 174-191.

Tangör, B. (2012). Kuramsal tartışmalar ışığında insan güvenliği ve politikaları. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8(10): 59-92.

Tekin, F. (2019). Türkiye'de ve uluslararası alanda yapılan insani güvenlik çalışmalarının tarihsel perspektiften nitel analizi. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

UNDP (United Nations Development Programme). (1994). *Human development report*. Erişim tarihi: 12.11.2020, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.

Ünal, S. ve Yılmaz, E.A. (2018). Türkiye'deki kamu politikalarının Suriyeli sığınmacıların uyum süreçlerine yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6(14), 318-330.

Yenisey, F. (2015). *Kolluk hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Yıldırım, E. (2019). İnsani güvenlik kapsamında gerçekleştirilen insani diplomasi faaliyetlerinin Türkiye'nin yumuşak gücüne etkisinin analizi: Suriye örneği (2011-2017). Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yalova.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tereke Kayıtları Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Servet Dağılımına Bir Bakış, 1650-1914

Hande Nur KIRMIZIKUŞAK*

Dr. Bora ALTAY**

*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İktisat, Ankara, Türkiye

**Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İktisat, Ankara, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nda servet dağılımının uzun dönemli bir analizini gerçekleştirmektir. Bu analiz, Osmanlı Kadı Mahkemeleri (Şerîye Sicilleri)'nin kayıtları içerisinde bulunan miras kayıtlarına (tereke) dayanmaktadır. Bu çalışma özelinde Osmanlı Anadolu'sunda bulunan 36 farklı yerleşim yerine ait mahkeme kayıtları kullanılmıştır. Bu yerleşim yerleri İstanbul gibi büyük şehirler ile Seydişehir ya da Bor gibi Anadolu'nun küçük yerleşim yerlerini de içermektedir. Farklı büyüklükteki şehirlerin analize dâhil edilmesi servetlerin bölgesel seyirlerinin analizlerinde daha isabetli sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışma servetlerin karşılaştırmalı analizini bölgelere göre gerçekleştirmektedir. Bu bölgeler Kütahya ve batısını kapsayan *Batı Bölgesi*, Ankara ve çevre illerini içine alan *Merkez Bölgesi*, Sivas ve doğusundaki illeri kapsayan *Doğu Bölgesi* şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın temel dayanağı ise, her bölge için yakın örneklem sayısının kullanılması gerekliliğidir. Bölgesel ayrıştırmadan sonra, servetlerin karşılaştırmalı analizleri için 3 farklı veri seti kullanılmıştır. Bu veri setleri, servet dağılımını gösteren *GİNİ* katsayıları ile en zengin yüzde 10 ve yüzde 25'in ortalama servetlerini içermektedir. Miras kayıtlarından oluşturulan veri setleri ışığında elde edilen sonuçlar iki farklı sonuca işaret etmektedir. İktisat Tarihi literatüründe uzun süreli varsayımlarından biri olan servet eşitsizliğinin yavaş ekonomik büyüme ile yakın ilişkisi bu çalışmanın sonuçları ile uyumludur. Servet eşitsizliğinin azaldığı alt dönemlerde ise, Osmanlı ekonomisinin büyüme hızının arttığı görülmektedir. Bir diğer önemli sonuç, Osmanlı Anadolu'sunun *Batı Bölgesi*'nde servet dağılımı diğer iki bölgeye göre daha eşittir. Bu anlamda, iktisat tarihi literatürünün bir diğer önemli varsayımı olan merkeze yaklaştıkça iktisadi etkinliğin ve verimliliğin arttığı varsayımı ile bu çalışmanın sonuçları örtüşmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma ilk defa Osmanlı İmparatorluğu'nda servetlerin uzun dönemli seyri ile ilgili sistematik ve niceleyici bir analizi daha geniş bir coğrafya ve dönem için gerçekleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu; Servet Dağılımı; GİNİ; Karşılaştırmalı Analiz; Yakınsama

ABSTRACT

The main purpose of this study is to execute a long-term analysis of the wealth distribution in the Ottoman Empire. This analysis is based on the data called inheritance records (*tereke*) within the records of the Ottoman *Kadı Courts* (*Sharia Registers*). This study employs court records belonging to 36 different provinces in Ottoman Anatolia. Including cities with different sizes in the analysis provides more accurate results for the regional distribution of wealth. This study also carries out a comparative analysis of wealth distribution by region. These regions are classified as the Western Regions, the Central Regions, and the Eastern Regions. After regional decomposition, 3 different data sets are used for comparative analysis of wealth. These data sets include the average wealth of the richest 10 percent and 25 percent, together with the GINI coefficients showing the wealth distribution. The results obtained in the light of the data sets created from the inheritance records point to two different results. The close relationship of wealth inequality with slow economic growth, one of the long-term assumptions in the Economic History literature, is consistent with the results of this study. It is observed that the growth rate of the Ottoman economy increased in the sub-periods when wealth inequality decreased. Another important result is that the distribution of wealth in the Western Region of Ottoman Anatolia is more equal than in the other two regions. In this sense, the results of this study overlap with the assumption that economic efficiency and productivity increase in provinces close to the center, another important assumption of the economic history literature. As a result, this study is the first to conduct a systematic and quantitative analysis of the long-term course of wealth in the Ottoman Empire for wider geography and period.

Keywords: The Ottoman Empire; Wealth Distribution; GINI; Comparative Analysis; Convergence

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Son birkaç on yılda, özellikle sanayi öncesi dönemde, toplumların ekonomik performansları üzerinde kurumların rolü üzerine artan bir literatür vardır (North, 1990; Greif, 2006; van Zanden, 2009; North, Wallis ve Weingast, 2009; Acemoğlu, 2012; Hoffmann, 2015; Rubin, 2017). Servet (sermaye) birikimi, sanayileşme yolunda en önemli tartışmalardan biri haline gelmiştir (Van Zanden, 2003). Literatür, her toplumun erken modern dönemde refah artırıcı yapılar kurmak için çeşitli kurumsal mekanizmalar geliştirdiğini savunmaktadır. Son birkaç yılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik performansı ve aynı dönemdeki kurumsal yapıları hakkında da artan bir literatür mevcuttur. Özellikle servet dağılımı, eşitsizlik, sosyal refah ve yaşam standartlarına ilişkin ekonomik performanslarla ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır (Özmucur ve Pamuk, 2002; Pamuk, 2004a, 2006; Ergene ve Berker, 2009; Coşgel ve Ergene, 2011, 2012; Ergene, Kaygun ve Coşgel, 2013; Kotzageorgis ve Papastamatiou, 2014; Altay ve Bulut, 2017).

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nda servet dağılımının uzun dönemli bir incelemesini yapmaktır. Daha önce bahsettiğimiz gibi son dönem iktisat tarihi literatüründe servet ve gelir dağılımının uzun dönemli iktisadi performanslar üzerindeki etkisini inceleyen nicel çalışmalar artmaktadır. Fakat bu çalışmalar, özellikle 19. yüzyıl öncesi dönemlerde veri bulma zorluklarından dolayı sınırlı dönemleri ve sınırlı bölgeleri kapsamaktadır. Bu bölgeler büyük oranda tek bir kenti içermektedir. Bu çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı, uzun dönemli ve birçok kenti kapsayan analitik bir inceleme yaparak, literatürdeki eksiklikleri gidermeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda bahsi geçtiği gibi, sanayi öncesi dönem için, Osmanlı İmparatorluğu'nda bireysel servetlerin ekonomik analizi veri eksikliği ve yetersizliğinden dolayı zor hale gelmektedir. Bu nedenle, verilerin eksik ve dağınık olması iktisat tarihçilerini farklı yöntemler uygulamaya yöneltmiştir. Bireysel servete dayanan son literatür, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik performansını incelemek için tek bir kent ve belirli bir dönem için sınırlı veri — bkz. Coşgel ve Ergene (2011) — kullanmaktadır. Yine, Metin Coşgel ve Boğaç Ergene (2012) tereke kayıtları ışığında elde ettikleri veri setleri üzerinden Kastamonu kentinin 18. yüzyıldaki servet seviyelerini karşılaştırmıştır. Bu çalışmada 1650-1914 yılları arasında Osmanlı Anadolu'sunun coğrafi konum olarak birbirine yakın 36 farklı kenti için 3 farklı bölgeye odaklanarak servet eşitsizliğinin tanımlayıcı bir analizini sunmaktadır. Osmanlı kurumları üzerine literatür, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde bir dizi ekonomik, siyasi ve kurumsal dönüşümle karşı karşıya olduğunu iddia etmektedir (Çizakça, 1996; Darling, 1996; Pamuk, 2004b, 2004c, 2009; Karaman ve Pamuk, 2010; Tezcan, 2010; Yayıcıoğlu, 2016). Osmanlı iktisat tarihçileri ekonomik performansı kurumsal değişimle incelerken, sonuçlar açık ve nicel yaklaşımlar yerine örtük analizlere dayanmaktadır. Sınırlı sayıdaki araştırma ise yukarıda belirtildiği gibi sınırlı bir dönem için kentsel bağlamda olsalar bile açık ve sistematik bir analiz sunmaktadır. Bu çalışma ise, Osmanlı İmparatorluğu için farklı vilayetleri ve daha uzun dönemleri kapsayan yeni veri dizileri üreterek bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kişi başı gelirler cinsinden nispi olarak daha yavaş büyümesinin nedenleri üzerine servet dağılımı üzerinden eğilmektedir. Daha hızlı büyüyen ekonomilerde servet dağılımının daha eşit olduğu varsayılmaktadır (van Zanden, 2003). Servet birikimi, sermaye oluşumunun önemli bir belirleyicisidir. Çünkü servet birikimi, sermayeyi kurumsal çevrenin koyduğu kurallar nedeniyle parçalara ayırmak yerine bir arada tutmaktadır. Son literatür, bu anlamda, servet dağılımındaki göreceli eşitsizliğin ve kurumsal yapıların, Orta Doğu toplumlarının uzun vadeli kalkınmasına engel olan düşük ve durgun ekonomik performanslara neden olduğunu savunmaktadır (Kuran, 2011). Bu çalışma, ilk kez, 17. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun daha fazla vilayetini kapsayan uzun vadeli servet dağılımına odaklanarak, bu varsayımlar üzerine eleştirel ve açık bir analiz sunmaktadır.

Bu makale, Osmanlı Devleti'nde bölgesel servet farklılıklarının ortaya çıkıp çıkmadığını test etmektedir. Çalışmanın temel sorusu bölgesel farklılıkların servet eşitsizliği üzerine bir etkisinin var olup olmadığını tespit etmektir. Fakat bu inceleme iki yönlü de geçerlidir. Bir başka deyişle, servet eşitsizliği de bölgesel ekonomik gelişmişlik farklarına yol açtığı göz önünde tutulmaktadır. Uzun süre gelen bir varsayım olarak Batı Anadolu'nun daha yüksek servetlere sahip olduğu ve servet dağılımının daha eşit olduğu bölgelerin iktisadi performanslarının daha yüksek olduğu söylenmektedir. Bu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışma, bahsettiğimiz hipotezleri birincil kaynaklar vasıtası ile uzun dönemli olarak incelemeyi hedeflemektedir.

Yöntem ve Veriler

Bu çalışma amacını gerçekleştirmek için Osmanlı Anadolu'sunda bulunan kentlere odaklanmaktadır. Bu kapsamda 36 farklı kentin verileri 1650-1914 yıllarını kapsayan Kadı Mahkeme kayıtlarından derlenmiştir. Kadı Mahkeme kayıtlarında özel olarak tutulan tereke(miras) kayıtları kişisel servetler için önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Kişisel servetlerin olduğu Kadı Mahkeme kayıtları benzer ölçekteki tarımsal üretim ve ticaret faaliyetlerinin olduğu kentlerden elde edilmiştir. Kadı Mahkeme kayıtlarının her kent için düzenli olmaması bizi bölgesel analizlere yönlendirmiştir. Bu bölgesel analizler, 3 farklı bölgeyi içermektedir. Bu bölgelerden ilki, Batı Bölgesi, İstanbul ve günümüz Ege Bölgesi'ndeki kentler iken, Merkez Bölgesi, Ankara ve çevresindeki kentler ile yakın meridyenlerde bulunan Karadeniz ve Akdeniz kentleridir. Son olarak, Doğu Bölgesi ise Sivas ve doğusundaki meridyenlerin kestiği kentler olarak belirlenmiştir.

Veriler ilk olarak, nominal değerleri ile alınmıştır. Nominal veriler genel olarak, 4 farklı Osmanlı para biriminde (dirhem, para, akçe, kuruş) görülmektedir. Reel verilerin bulunması için öncelikle bütün değerler kuruş cinsine çevrilmiştir. Daha sonra, kuruşun içerdiği gümüş miktarından yola çıkılarak servetlerin gümüş değeri hesaplanmıştır. Son olarak reel değerlere ulaşmak için gümüş cinsinden tüketici fiyat endeksi kullanılarak reel değerler elde edilmiştir.¹ Servet dağılımı analizlerinde ilk olarak, ele aldığımız dönem, 50 yıllık alt dönemler halinde ayrılmıştır. Her bir alt dönem için ve uzun dönem için *gini* katsayıları ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Servet dağılımlarında hesaplanan *gini* katsayıları, gelir dağılımı üzerine yapılan *gini* hesaplamalarından daha yüksek çıktığı için ikincil bir yöntem daha uygulanmıştır. Fakat bu çalışmada önemli olan uzun dönemli servet eşitsizliği seyirleridir. Bu yöntemde en zengin %10, en zengin %25 ve en düşük servetli %25'in ortalama servetleri çıkarılmıştır. Daha sonra, ikinci bir yöntem olan en zengin %25/en düşük servetli %25 oranı analize dâhil edilmiştir. Bu oransal yöntemin analize dâhil edilmesinin başlıca nedeni, reel ortalama servetlerin karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmesidir. Başka bir deyişle, *gini* katsayısı analizi ile karşılaştığımız birtakım problemler mevcuttur. Bunlar, veri eksikliği ve demografik niceliklerin kesin olarak bilinmemesi gibi nedenlerdir. Dolayısıyla, *gini* katsayısı analizi ile gelir ve servet dağılımı üzerinde farklı sonuçlara ulaşıldığı için, bu noktada servetlerin oransal yöntemi (en zengin %25/en düşük servetli %25) *gini* katsayısı ile birlikte amaca daha yakın hizmet edip, aynı zamanda daha tanımlayıcı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulgular

1650-1914 yılları için 3 farklı bölgedeki toplam servet dağılımları *gini* katsayıları üzerinden analiz edildiğinde, Batı Bölgesi'nde servet eşitsizliğinin daha az olduğu görülmüştür. ($Gini=0.65$) Aynı dönem içinde Merkez Bölgesi ve Doğu Bölgesi olarak tanımlanan, İstanbul'dan daha uzak olan, bölgelerdeki servet eşitsizliği daha yüksek çıkmıştır. Merkez Bölgesi'nde *gini* katsayısı 0.75 olarak hesaplanmıştır. Doğu Bölgesi için ise 0.72 olarak bulunmuştur. Bu anlamda, Osmanlı iktisat tarihi servet dağılımı literatüründe süregelen Batı Bölgeleri'nin daha düşük servet eşitsizliği ve daha yüksek ekonomik performansların olduğu varsayımı, uzun dönemli *gini* katsayıları ışığında desteklenmektedir.

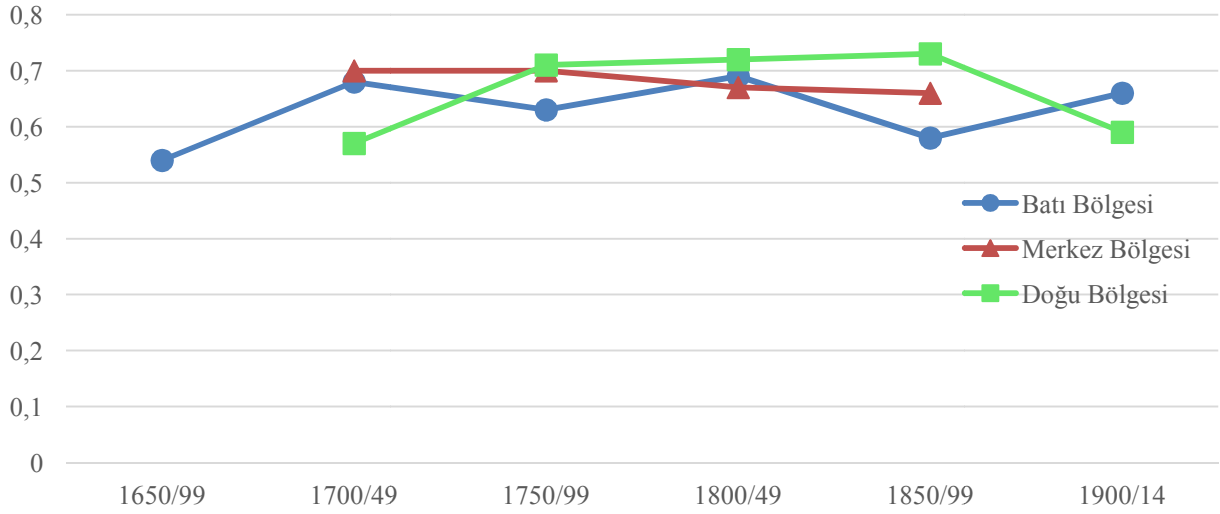
¹ Osmanlı para birimleri ve kurları için bkz. Pamuk (2017) ve Osmanlı tüketici fiyat endeksleri için bkz. (Pamuk, 2004a, s. 455).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

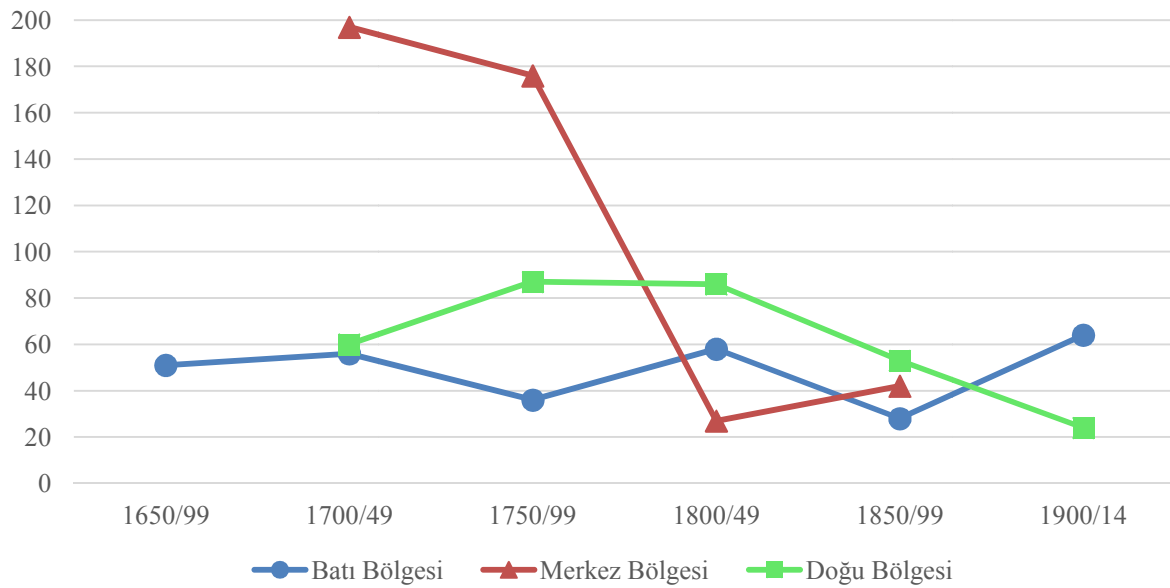
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Şekil 1. Bölgelere ve 50 Yıllık Alt Dönemlere İlişkin Değişen Gini Katsayılarının Seyri (1650-1914)

Şekil 1’de görüldüğü üzere ilk alt dönem (1650/99) için Merkez ve Doğu Bölgeleri’ne ait veriler eksiktir. Her iki bölge için 1700/49 alt döneminden itibaren veriler bulunmakta ve hatta Merkez Bölgesi için son alt döneme (1900/14) ait veri mevcut değildir. Bunun başlıca sebebi, döneme ve belirtilen iki bölgeye ait Kadı Mahkemeleri ve tereke(miras) kayıtlarına ulaşılamamasıdır. Aslında, başlangıç alt dönemi ve belirtilen son alt dönem için veriler mevcuttur fakat analize dâhil edilebilmesi için yeterli bir örneklem sağlamamaktadır. 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda servet dağılımına baktığımızda, en az eşitsizliğin Doğu Bölgesi’nde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Batı ve Merkez Bölgeleri’nin eşitsizliği daha fazladır (Şekil 1). Diğer bir alt döneme geçtiğimizde, Doğu Bölgesi’nde servet eşitsizliğinin arttığını, bununla beraber Batı ve Merkez Bölgeleri’nde azalmaya geçtiği görülmektedir.

Bu çalışmada, elde edilen bulgular, bu varsayımı alt dönemlerin karşılaştırılmalı bir analiziyle nicel olarak test etmektedir. Bu test, sadece *gini* katsayılarına değil, aynı zamanda literatürde yaygın olarak kullanılan servetlerin yüzdesel sınıflandırmalarına dayanmaktadır. En zengin %10, en zengin %25, en düşük %25, en düşük %25/en zengin %25 oranı ve son olarak *gini* katsayıları ile %25’lik oranlar bu çalışmada kullanılmıştır.

Şekil 2. Bölgelere ve 50 Yıllık Alt Dönemlere İlişkin Servetlere Göre İlk %10’luk Dilimin Dağılım Seyri, 1650)

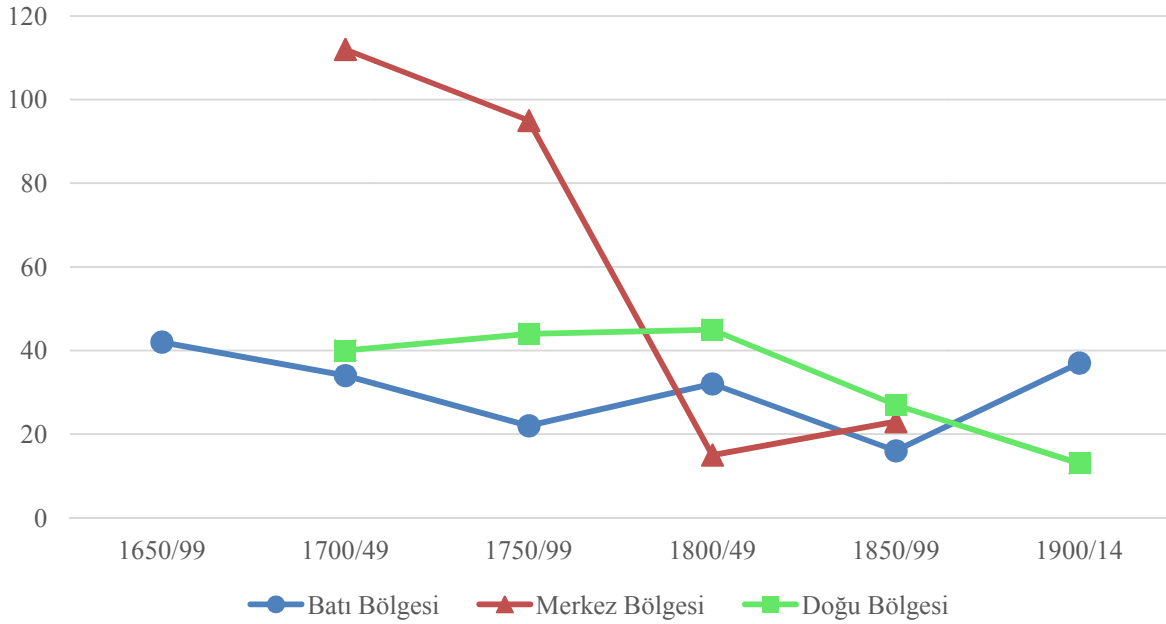

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

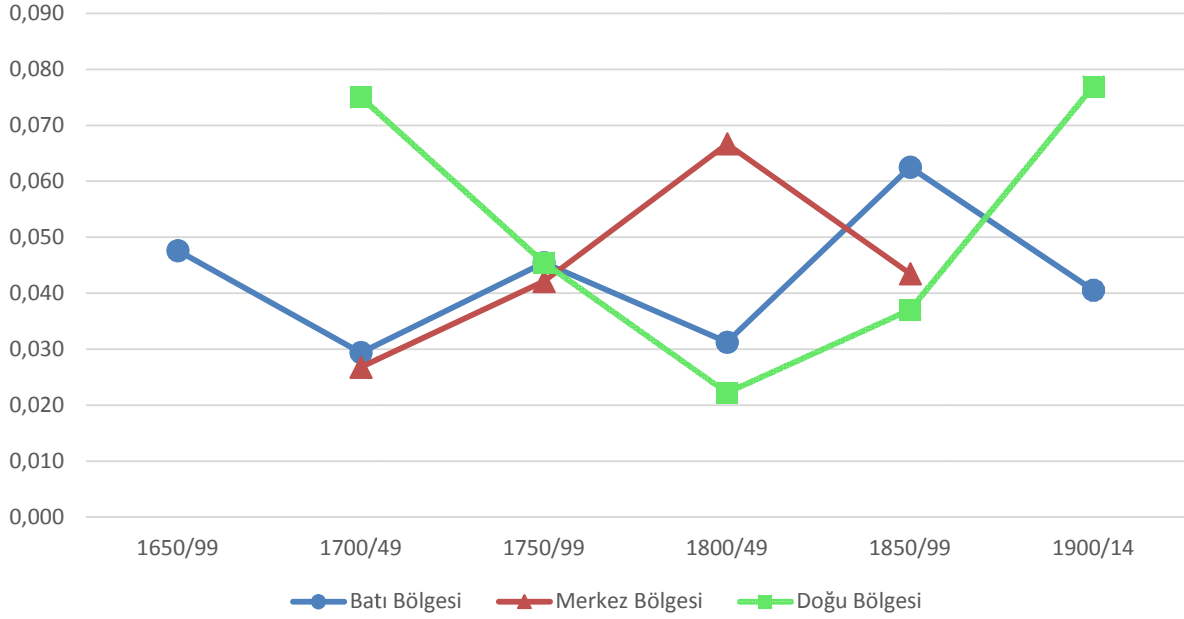
Şekil 2 servetlerin ilk %10'luk dilimini oluşturan zenginler arasındaki dağılımı göstermektedir. İlk %10'luk dilimin serveti ne kadar düşüğe o bölgenin gelir dağılımı o kadar adildir denilebilir. Görüldüğü üzere, Batı Bölgesi'nde ilk %10'luk dilim genel tabloda yaklaşık seyirde devam etmekte ve ani değişimler izlenmemekte, bunun aksine Merkez Bölgesi'nde ani değişimler görülmektedir. Son alt döneme (1900/14) baktığımızda, Doğu Bölgesi'nin Batı Bölgesi'nden daha adil servet dağılımına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Fakat yine de son alt dönem için, Merkez Bölgesi'ne ait veriler yetersiz ve dağınık olduğundan, üç bölge arasında analiz yapılamamaktadır. 18. yüzyılın başından 19. yüzyılın sonuna kadar üç bölgenin de karşılaştırmalı servet dağılımı analizini yapmak daha mümkün görülmektedir. Şekil 2, Batı Bölgesi için durağan seyirde, Doğu Bölgesi için durağan olmayan fakat görece olarak daha az dalgalanmalara sahip seyirde, ancak Merkez Bölgesi için ani değişim seyrinin sebebinin adil olmayan gelir dağılımı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, yüzdesel yöntem analizi bölgeler arası servetlerin dağılımı konusunda ayırt edici bilgiler vermektedir.

Şekil 3, en zengin %25'lik dilimin dağılım seyrinin yine uzun dönemli seyrin ilk %10'luk değişimi ile benzer bir eğilime sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, hala Batı Bölgesi'nin daha durağan bir seyre sahip olduğu, Doğu Bölgesi'nin Merkez Bölgesi'ne göre görece daha durağan olduğunu, Merkez Bölgesi'nin seyrinde ise keskin geçişler görüldüğü net bir şekilde analiz edilmektedir.

Şekil 3. Bölgelere ve 50 Yıllık Alt Dönemlere İlişkin Servetlere Göre İlk %25'lik Dilimin Dağılım Seyri (1650-1914)

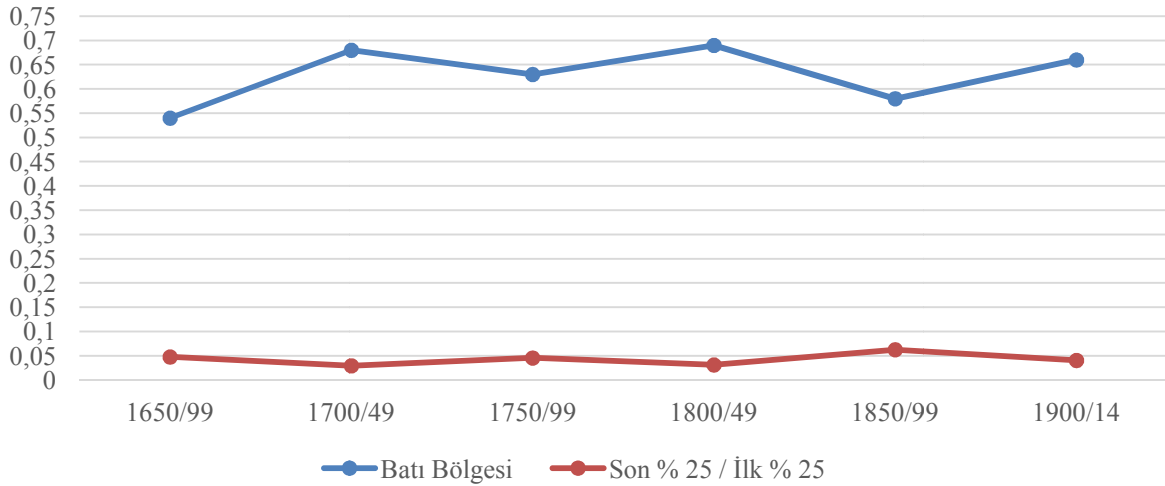
En düşük %25/en zengin %25 oranının 1'e yaklaştığı durumlarda servetlerin yakınsadığı ve servet eşitsizliğinin azaldığı varsayılmaktadır. Bu oranlar ile *gini* katsayılarının seyrinin ters hareket etmesi beklenmektedir. Şekil 4 alt dönemlere göre en zengin yüzde 25 ile en düşük servete sahip yüzde 25 arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu oranlardaki uzun dönemli değişim Osmanlı ekonomisinin geçirdiği dönüşümler ile ilgili bazı fikirler sunmaktadır. Verilerin her bölge için yeterli olduğu 1800/49 dönemi ele alındığında anlamlı bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Bu dönem ele alındığında, iki grup arasındaki servet dağılımının merkez bölgelerde daha yakın olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle en yüksek servete sahip grubun ortalama servetleri en düşük servete sahip grupların ortalama servetlerinin yaklaşık 15 katı kadardır. Bu oran diğer bölgelerde yaklaşık 30 ila 50 kat arasına çıkmaktadır. Bu sonuçlardan elde edilen veriler ışığında, özellikle Osmanlı merkez bölgesi ile tanımlanan coğrafyada *gini* katsayısı ile servet oranlarının birbirine doğru hareket etmesidir (bkz. Şekil 6).

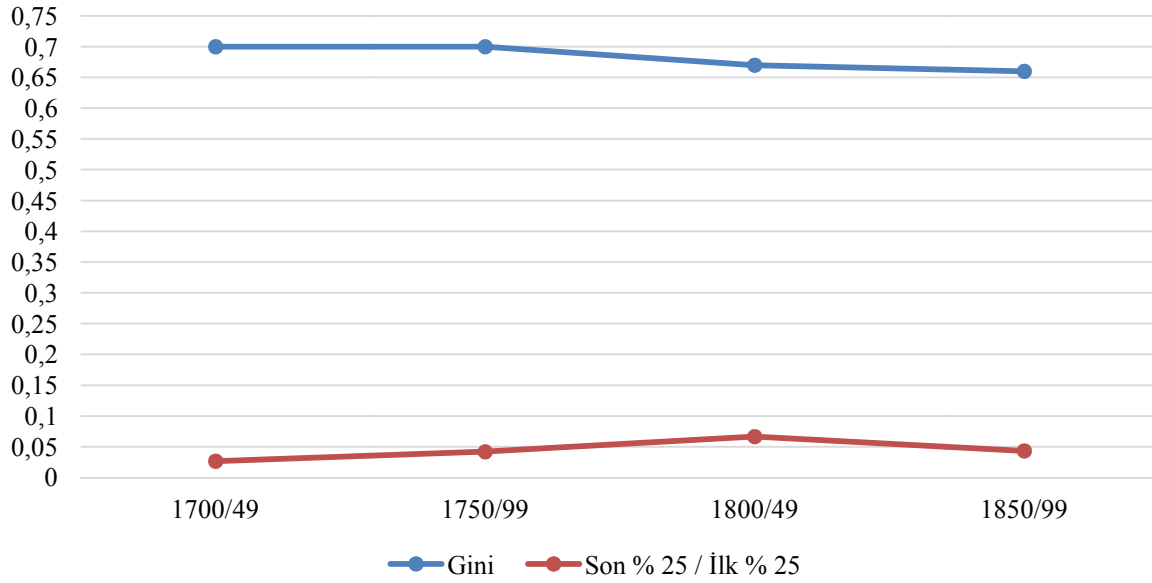
Şekil 4. Bölgelere ve 50 Yıllık Alt Dönemlere ait Servet Oranlarının (Son %25/ İlk %25) Seyri (1650-1914)

Daha önce bahsettiğimiz gibi, Son %25/İlk %25 oranı reel ortalama servet değerlerini karşılaştırmaktadır. Gelir dağılımındaki *gini* ile servet dağılımındaki *gini* katsayısı farklılaşmaktadır. Servet dağılımında *gini* katsayısı olağandan yüksek bir değerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri veri eksikliği iken diğer neden ise nüfus niceliklerinin kesin olarak bilinmemesidir. Oran arttıkça eşitsizlik azalır. Bu oransal değer, *gini* katsayısı ile ters yönlü bir ilişkisi vardır. Dolayısıyla, seyir yönünün Şekil 1 seyirinin tam tersi eğilimde olması beklenmektedir. Bu seyir, özellikle, Doğu Bölgesi için net bir şekilde gözlenmektedir. Şekil 1’de Doğu Bölgesi’nin uzun dönem seyri, ters U şeklinde iken, Şekil 4’te ise seyri U şeklini almaktadır.

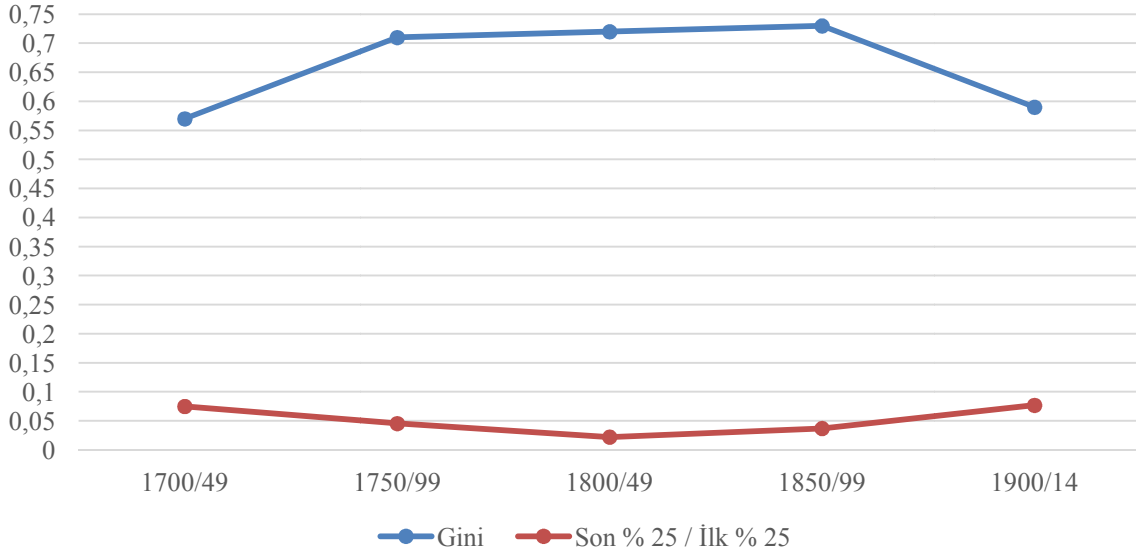
Son %25/İlk %25 analizinin, *gini* analizinden farklılaşması, Şekil 1 ve Şekil 4 arasındaki ilişki ile beraber açıklığa kavuşmaktadır. Örneğin, Doğu Bölgesi için hesaplanan *gini* katsayısı verisi (0.72) Batı Bölgesi’ne kıyasla daha yüksek servet eşitsizliği gösterirken, en zengin %25 ile en yoksul %25 arasındaki servet farklılaşmasının, özellikle, 19. yüzyıl başından itibaren azaldığı ve hatta son iki alt dönem arasında bir noktada aynı değere ulaştığı açıkça görülmektedir.

Şekil 5. Batı Bölgesi’nin 50 Yıllık Alt Dönemlere İlişkin Gini ve Yakınsama Değerleri (1650-1914)

Şekil 6. Merkez Bölgesi'nin 50 Yıllık Alt Dönemlere İlişkin Gini ve Yakınsama Değişimleri (1700-1900)

Şekil 7. Doğu Bölgesi'nin 50 Yıllık Alt Dönemleri İlişkin Gini ve Yakınsama Değerleri (1700-1914)

Gini ve yakınsama eğilimlerinin birbirleri ile ters yönlü ilişkide olduğu bütünsel olarak bu grafik ile gösterilmektedir. Şekil 5, Şekil 6 ve Şekil 7'de gösterilen seyirler bölgesel servet eşitsizliği analizlerini, *gini* ve yakınsama değerleri ile karşılaştırmayı hedeflemektedir.

Burada dikkat çekilmeye değer iki önemli konu bulunmaktadır. Birinci olarak, gini ve yakınsama grafiklerine ait seyirleri analiz edilirken, gini katsayısının daha dalgalı eğilim göstermesine rağmen reel ortalama servetlere bakıldığında daha durağan bir seyir görülmektedir. İkinci önemli konu ise, sonuçların güvenilirliği adına beklenen varsayımın gini katsayılarının düşük değerlerde olması, bununla beraber en düşük servetli %25/en zengin %25 oranının artış eğiliminde olmasıdır. Başka bir deyişle, Son%25/İlk %25 oranı 1'e yaklaşır ise, oransal değer artacaktır. Beklenen varsayım ise, gini katsayısı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ve servet oranlarının birbirine yaklaşmasıdır. Nicel büyüklükler bazında, iki yöntemde hesaplanan değerler birbirinden uzaklaşsa bile, varsayım sonuçlarına göre, ekonomik analizin anlamlılığı sağlanmış görülmüştür.

Gini ve yakınsama değerleri Merkez Bölgesi'nde daha durağan veya kısmen diğer bölgelere göre daha sabit eğilim göstermektedir. Bu durum, Merkez Bölgesi'nin içsel ve dışsal değişkenlerden — burada bahsi geçen içsel ve dışsal faktörler: bireylerin unvanları, bireylerin dini mensubiyetleri, cinsiyet, İstanbul'a uzaklık, savaş, ademimerkeziyetçilik, vakıf ve dış borçlar— Batı Bölgesi'ne kıyasla daha az etkilendiğini önermektedir. Doğu Bölgesi'nde ise, grafikte görüldüğü gibi, 18. yüzyıl'ın ilk yarısı ve son alt dönem için servet eşitsizliğinin ciddi dalgalanmalar eğiliminde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, reel ortalama servetlerin seyri gini katsayısı ile uyumlu hareket etmektedir. Az önce bahsi geçen alt dönemlerin ise, içsel ve dışsal değişkenlerden, diğer dönemlere göre daha çok etkilendiği düşünülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı'nın iktisadi olarak daha gelişmiş olduğu varsayılan Batı Bölgesi'nin servet dağılımındaki eşitsizliğin diğer bölgelerden aslında çok da farklı olmadığını fakat yine de görece eşit eğilimde olduğunu göstermektedir. Osmanlı İktisat tarihi literatüründe süregelen varsayım olarak Merkez Bölgesi'ne yaklaştıkça iktisadi performansın arttığı, bununla birlikte, servet eşitsizliğinin azaldığı çalışmalarımız sonucu ile uyum içindedir. Bu çalışmanın analizinde ele alınan alt dönemlere ilişkin, değişen ekonomik, politik ve kurumsal yapıların servet dağılımında etkili rolü olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, örneklem sayılarının servet eşitsizliği farklılıklarına sebep olduğu düşünülmektedir. Özellikle, endüstrielleşme öncesi toplumlar için iktisadi verilerin eksik ve dağınık olması analizlerde sapmalara sebep olmaktadır. Bu çalışma özelinde, 4434 adet tereke(miras) kaydı, 3 farklı bölge için yakın örneklem sayıları ile kullanılmıştır. Bu şekilde hata payı en aza indirilmiştir. Bulgularımız Osmanlı Devleti'nin modern Türkiye sınırları içerisinde kalan bölgenin uzun dönemli servet dağılımını deneysel ve niceliksel olarak göstermektedir. Bu çalışma, servet dağılımında ortaya çıkan eşitsizliklerin hangi içsel ve dışsal faktörlerden etkilendiğinin ölçülmesine dayalı bir ön çalışmadır. Gerçekleştirilecek olan yüksek lisans tezinde, ekonometrik analizler, mikro ve makro veriler dâhil edilerek ilk defa Osmanlı Devleti'nde servet dağılımının uzun dönemli ve Osmanlı'nın bütününe temsil edecek bir örneklem üzerinden yapılacaktır. Kişilerin unvanları, cinsiyetleri ve dini mensubiyetleri ve diğer içsel ve dışsal değişkenler ise gelecek çalışmanın bölgesel analizlerden farklı olarak, karşılaştırmalı analizlerin temellerini oluşturacaktır.

KAYNAKLAR

Acemoğlu, D. and Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. London: Profile Books Ltd.

Altay, B. ve Bulut, M. (2017). Vakfiyeler ışığında osmanlı Makedonya'sında bulunan para vakıflarının sosyo-ekonomik analizi 1506-1912, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 209-237.

Coşgel, M. and Ergene, B. (2011). Intergenerational wealth accumulation and dispersion in the Ottoman Empire: Observations from eighteenth-century Kastamonu. *European Review of Economic History*, 15(2), 255-276.

Coşgel, M. and Ergene, B. (2012). Inequality of wealth in the ottoman empire: War, weather, and long-term trends in eighteenth-century Kastamonu. *The Journal of Economic History*, 72(2), 308-331.

Çizakça, M. (1996). *A comparative evolution of business partnerships: the Islamic world and Europe, with specific reference to the ottoman archives*. Leiden: Brill.

Darling, L. (1996). *Revenue-Rising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*. Leiden: Brill.

Ergene, B. ve Berker, A. (2009). Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: An Empirical Investigation. *Journal of Family History*, 34(1), 25-47.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Ergene, B. Kaygun, A. and Coşgel, M. (2013). A temporal analysis of wealth in eighteenth-century ottoman Kastamonu. *Continuity and Change*, 28(1), 1-26.
- Greif, A. (2006). *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, P. T. (2015). *Why did Europe conquer the world?* Princeton: Princeton University Press.
- Karaman K. and Pamuk, Ş. (2010). Ottoman state finances in European perspective, 1500-1914. *The Journal of Economic History*, 70(3), 593-629.
- Kotzageorgis, P. and Papastamatiou, D. (2014). Wealth accumulation in an urban context. *Turkish Historical Review*, 5(2), 165-199.
- Kuran, T. (2011). *The long divergence: How Islamic law held back the middle east*. Princeton: Princeton University Press.
- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D., Wallis, J. and Weingast, B. (2009). *Violence and social orders: A conceptual framework for interpreting recorded human history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özmucur, S. and Pamuk, Ş. (2002). Real wages and the standards of living in the Ottoman Empire, 1469-1914. *The Journal of Economic History*, 62(2), 293-321.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2004a). Prices in the Ottoman Empire, 1469-1914. *International Journal of Middle East Studies*, 36, 451-68.
- Pamuk, Ş. (2004b). Institutional change and the longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800. *The Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), 225-247.
- Pamuk, Ş. (2004c). The Evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600-1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32.
- Pamuk, Ş. (2006). Estimating economic growth in the Middle East since 1820. *The Journal of Economic History*, 66(3), 809-828.
- Pamuk, Ş. (2009). Changes in factor markets in the Ottoman Empire, 1500-1800. *Continuity and Change*, 24(1), 107-136.
- Rubin, J. (2017). *Rulers, religion and riches: Why the west got rich and the Middle East did not?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Tezcan, B. (2010). *Second Ottoman Empire: Political and social transformation in the early modern world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Zanden, J. L. (2003). Inequality of wealth of income distribution. In Joel Mokyr (ed.), *Oxford Encyclopedia of Economic History* (56-59). Oxford: Oxford University Press.
- Van Zanden, J. L. (2009). *The long road to the industrial revolution: The European economy in a global perspective, 1000-1800*. Leiden: Brill.
- Yaycioğlu, A. (2016). *Partners of the empire: The crisis of the ottoman order in the age of revolutions*. California: Stanford University Press.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İbn Rüşd'ün Te'vil Anlayışı

Hatice Nur PİŞKİN*

Mahmut YILDIZ**

*Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

**Araştırma Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

ÖZET

Din ile felsefe, akıl ile vahiy arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusu İslam dünyasında filozoflar ve kelimciler tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde üretilen en önemli kavramlardan birisi te'vil kavramıdır. Te'vil kavramı İslam düşüncesinde hem kelim ve tefsir gibi dini ilimlerin hem de felsefenin üzerinde durduğu verimli bir kavramdır. Bu çerçevede İbn Rüşd te'vil kavramını din ile felsefe uzlaşısının bir aracı olarak kullanır. Ona göre te'vil, burhan ile elde ettiğimiz bir sonucun dini ifadenin zahirine aykırı olması durumunda devreye girmektedir. İbn Rüşd'e göre göre te'vil rastgele yapılan bir işlem olmayıp bazı şartları vardır. Öncelikle yapılacak olan te'vilin Arap dilinin kurallarına uygun olması gerekmektedir. Diğer taraftan te'vil yapacak kişinin ilim ehli olması gerekmektedir. İbn Rüşd, bilgi düzeyleri açısından insanları üç sınıfa ayırmıştır. Birincisi duyu yoluyla elde ettiği bilginin ötesine geçemeyen hitabet ehlidir. İkincisi cedel ehli olarak da nitelendirdiği kelimcilerdir, sonuncusu ise burhan ehli olan filozoflardır. İbn Rüşd bu üç sınıftan sadece burhan ehli olanlar te'vil yetkisi vermektedir.

Bu çalışmada felsefe din ilişkisi bağlamında İbn Rüşd'ün te'vil anlayışı ele alınacaktır. İbn Rüşd felsefe ile dinin birbiriyle uyuşan ve birbirini destekleyen iki temel yapı olduğunu ileri sürmektedir. İkisinin de en önemli amacı insan mutluluğunun elde edilmesidir. Fakat din ile felsefenin bu gayelere ulaşmak için izledikleri yöntemler farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Rüşd, te'vil, felsefe- din ilişkisi.

İbn Rushd's Understanding Of Ta'wil

ABSTRACT

The question of the relationship between religion and philosophy, reason and revelation has been discussed by philosophers and theologians in the Islamic world. One of the most important concepts produced within the framework of these discussions is the concept of ta'wil. The concept of Ta'wil is a fruitful concept in Islamic thought that emphasizes both religious sciences such as theology and tafsir and philosophy. In this context, Ibn Rushd uses the concept of ta'wil as a means of reconciling religion and philosophy. According to him, ta'wil comes into play when a result we have obtained with demonstration is contrary to the literal meaning of the religious expression. According to Ibn Rushd, ta'wil is not a random act, it has some conditions. First of all, the ta'wil to be made must be in accordance with the rules of the Arabic language. On the other hand, the person who will make ta'wil must have knowledge. Ibn Rushd divided people into three classes in their level of knowledge. The first is a person of rhetoric who cannot go beyond the information he obtains through sense. The second is the theologians, which he described as the people of jadal(dialectician), and the last one is the philosophers who are the people of burhan(demonstration). Among these three classes. Ibn Rushd gives the authority of ta'wil only to those who have demonstration. In this study, Ibn Rushd's conception of ta'wil will be discussed in the context of the relationship between philosophy and religion. İbn Rushd suggests that philosophy and religion are two basic structures that are compatible and support each other. The most important purpose of both is to achieve human happiness. However, the methods followed by religion and philosophy to achieve these goals differ.

Keywords: Ibn Rushd, ta'wil, philosophy-religion relationship.

Giriş

Ebû Hâmid el-Gazâlî (ö.555/1111) İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kelam, fıkıh, tasavvuf, mantık ve felsefeyi içeren çeşitli alanlarda eserler üretmiştir. Gazâlî'yi İslam düşüncesinde konumunu ön plana çıkaran husus, Grek felsefesinin bir devamı olarak gelişen İslam felsefesi geleneğinde ortaya konulan metafizik düşüncelere dini kaygılarla karşı çıkmasıdır (Terkan, 2016, s. 289). Gazâlî'nin düşünceleri yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal atmosferinden bağımsız değildir. Bu dönemde İslam dünyası siyasi birliğini kaybetmiş, merkezi hilafet güçlü konumunu yitirmiş ve yerel sultanlıklar iktidar mücadelesine girişmiştir. Diğer yandan haçlı tehlikesi kargaşa ortamını

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

körüklemiştir. Bütün bu siyasi istikrarsızlıkların yanı sıra Şî bir grup olan bâtini-İsmaililerin Sünni Selçuklulara karşı mücadelesi bağlamında mezhep çatışmalarını da özellikle zikretmek gerekir(Terkan, 2016, ss. 290-291). Selçuklu yönetimi faaliyetlerini artıran bâtînlere karşı bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Gazâlî söz konusu tedbirler kapsamında bâtînlere karşı ilmi cevaplar üretmiştir. Öyle ki onun filozoflara yönelik eleştirilerinin bir nedeni de filozofların görüşleri ile bâtînlere teorik destek sağladıklarına inanmasıdır. Felsefecilerin ve bâtînilerin sapıklığa sebep olduğunu belirten Gazâlî söz konusu iki grubu eleştirmek için müstakil eserler yazmıştır. Özellikle bu iki gruba yönelik eleştirilerin temel nedeni onların hak yol olduğunu söylediği ehl-i sünnet akaidine muhalif görüşler beyan etmeleridir.

Gazâlî, *el-Münkız mine'd-dalâl ve'l-mufşih'ani'l-ahvâl* adlı eserinde kendi deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak hakikati arayanları dört sınıfa ayırmaktadır: Kelamcılar, bâtîniler, filozoflar ve sûfiler. Gazâlî re'y ve istidlal yöntemini kullanan kelamcılardan istifade ettiğini ancak onların yöntemini yeterli bulmadığını, ta'lim yöntemini kullanan bâtînileri taklitçi oldukları için benimsemediğini, mantık ve burhan yöntemini kullanan filozofları hafif ve hakir gördüğünü ve nihayet mükâşefe ve müşâhede yöntemini kullanan sûfileri tercih ettiğini belirtir (el-Gazâlî, 2019, ss. 33-34). Bu çalışmada diğer grupları bir kenara bırakıp Gâzâlî'nin filozoflara ve dolayısı ile felsefeye bakışına odaklanacağız. Buradaki amacımız Gâzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirileri analiz etmek değil, onun filozoflara ve felsefi ilimlere karşı genel tutumuna ve bu tutumun arkasında yatan sebeplere işaret etmektir. Diğer taraftan onun felsefeye bakışını netleştirmek adına filozofları tekfir etmesini ve akla karşı tutumu inceleyeceğiz (Başka bir çalışma için bkz; Alper, 2012).

1.Filozoflara Bakışı

Gazâlî yöntem olarak herhangi bir grubun görüşlerini derinlemesine öğrenmeden onları eleştirmedeğini söyler. Bu minvalde filozofların görüşlerini öğrenmek için belli bir süre felsefe ile meşgul olan Gazâlî filozofların hak ile bâtılı bir birine karıştırdıkları sonucuna varmıştır. Burada Gazâlî “hak” ile Kur'an ve sünnete uygun olan görüşleri, “bâtıl” ile Kur'an ve sünnete aykırı olduğunu düşündüğü görüşleri kast etmektedir.

Araştırmaları neticesinde “filozofların iddialarındaki tutarsızlığı tespit edip, onların aldatmalarına ve hilelerine vakıf olduğunu” belirten Gazâlî, ilk olarak filozofları üç kısma ayırır: Dehriiler (materyalistler), tabiatçılar (naturalistler) ve ilahiyatçılar (metafizikçiler). Gazâlî asıl hedef aldığı İlahiyatçıların aksine dehriler ve tabiatçılar hakkında çok az şey söylemektedir (el-Gazâlî, 2019, s. 42).

Gazâlî'nin dehriye olarak adlandırdığı filozofların kimler olduğu açık değildir. Sözlükte “mutlak zaman” anlamına gelen *dehr* kelimesine nispet edilen dehriye İslâm dünyasında genel olarak ateist ve materyalist düşünce akımlarını temsil eder.¹ Altıntaş'ın belirttiği gibi dehriye belirgin şahsiyetlerin oluşturduğu bir felsefi akımı ifade etmesi yanında çeşitli felsefe akımlarındaki inkârcı tezlerin de ortak adıdır. İslâm dünyasında sistematik bir ekol olamayan dehriye, ilhad hareketleri ile beraber anlam genişlemesine uğramıştır.² Böylece dini öğretilere aykırı olduğu düşünülen çeşitli metaryalist düşünceleri savunanlara bu isim verilmeye başlanmıştır (Altıntaş, 1994).

Gazâlî'ye göre filozofların en eskileri olan dehriler her şeyi düzenleyen ve her şeye gücü yeten bir yaratıcının varlığını inkâr eder. Buradan hareketle âlemin ezeli olarak kendiliğinden var olduğunu ve canlıların spermden, spermin de canlılardan çıktığını, bunun böyle devam ettiğini iddia ederler.

¹Kur'an-ı Kerim'de, “Dediler ki hayat ancak yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman (dehr) helâk eder” (el-Câsiye 45/24) meâlindeki âyetten İslâm'dan önce bazı câhiliye Arapları arasında dehriye anlamında materyalist bir dünya görüşünün mevcut olduğu anlaşılmaktadır.(Hayrani Altıntaş, “Dehriye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, ss.107-109.)

²Gazâlî, dehrileri zındık olarak nitelermekte yalnız değildir. Zındıklar, dehriler, mülhidler daima birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Söz gelimi İbnü'r-Râvendî bu üç vasıf ile nitelendirilmiştir. Altıntaş'ın belirttiği gibi zındıklar (zenâdika) hareketinin dehriye ile münasebetinin gösterilmesi, Fars-Hint kültürünün bu akımın doğuşundaki rolünün tesbiti bakımından önemlidir.(Hayrani Altıntaş, “Dehriye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, ss.107-109.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kısacası dehri filozoflara göre âlemin bir yaratıcısı olmadığı gibi zamansal bir başlangıcı da yoktur (el-Gazâlî, 2019, ss. 42-43). Dehrilerin iddialarını önermeler şeklinde yeniden oluşturalım:

P1) Evrenin bir yaratıcı yoktur.

P2) Evrenin yaratıcısı yoksa sonradan meydana gelmiş olamaz.

C1) Evren ezeldir.

Her ne kadar Gazâlî dehrilerin iddialarını tam bir argüman olarak sunmasa da P1 ve P2'yi kabul etmenin C1'i kabuk etmeyi gerektirdiğini düşünebiliriz. (Evrenin başlangıcı olduğunu kabul eden Big-bang teorisi kabul edildiğinde P2'nin doğru olmayacağına dikkat etmeliyiz.) Diğer taraftan argüman bir kısır döngüyü içermektedir. P1 ile C1 'in yerini değiştirmek mümkündür. Buna göre evrenin ezeli olduğu ve ezeli olanın yaratıcısı olamayacağı dolayısı ile Tanrı'nın olamayacağı şeklinde anlaşılabilir. Ancak bu da zorunlu bir sonuç değildir. Çünkü evrenin ezeli olduğu zorunlu olarak Tanrı'nın yokluğunu gerektirmez. Nitekim sudur teorisinde âlem ezeli olmasına rağmen Tanrı'nın varlığı kabul edilir. Gazâlî açısından Allah kadîm evren ise hâdistir. Her halükarda Gazâlî'nin söz konusu öncülleri hem dini hem de akli olarak kabul etmeyeceği açıktır.

Gazâlî, filozofların ikinci grubu olan tabiatçıların özelliklerini şöyle sıralar:

1. Tabiatçılar, doğadaki çeşitli varlıkları, hayvanları, hayvanların organlarını, bitkileri inceleyen araştırmacılarıdır.

2. Araştırdıkları şeylerde, özellikle canlıların yapısında, yaratıcının hayret verici sanatını görerek bütün yaratılmışların gayesini bilen Allah'ın varlığını itiraf etmek zorunda kalmıştır.

3. Ancak araştırmaları sonucunda canlıların yetilerinde mizacın büyük bir tesiri olduğunu, öyle ki insanın düşünme yetisinin bile mizaca tâbi olduğunu zannettiler. Dolayısı ile mizacın değişmesi ile akıl yetisinin de değiştiğini ve yok olduğunu zannettiler. Buradan hareketle ruhun öldükten sonra dirilmeyeceği sonucuna vardılar ve böylelikle ahireti; cenneti cehennemi reddettiler (el-Gazâlî, 2019, s. 43).

Gazâlî'nin zikrettiği özelliklere bakarak tabiatçıların deist görüşe sahip oldukları söylenebilir. Onlar tabiata dair gözlemleri neticesinde Tanrı'nın varlığını kabul etmektedir. Ancak Tanrı'nın varlığını kabul etmek dinlerin ve peygamberlerin getirdikleri şeyleri kabul etmeyi zorunlu kılmaz. Tabiatçı filozoflara ağır eleştiriler getiren Gazâlî onların "gemlerinden çözülmüş hayvanlar gibi arzularının esiri olduklarını, dini ve peygamberliği kabul etmedikleri için hiçbir yasak tanımayıp ve hiçbir sınırlamaya tabi olmadıklarını" söyler. Kısacası Gazâlî tabiatçı filozofları dehriler gibi dinsiz ve zındık olarak niteler. Çünkü ona göre imanın aslı Allah'a ve ahiret gününe inanmaktır. Oysa tabiatçılar Allah'a inanıp, ahireti reddetmektedirler (el-Gazâlî, 2019, s. 44).

Gazâlî'nin tabiatçılar olarak nitelendirdiği filozofların kimler olduğu açık değildir. İslam toplumunda birçok isim tabiatçılık görüşü ile anılmıştır. Câbir b. Hayyân ve Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî bunların en önde gelenlerindedir. Bu filozofların hedefi tabiata dayalı bir metafizik kurmaktır. Onlar için asıl olan varlığı açıklamada deney ve tümevarım yöntemlerinin kullanılmasıdır. Köroğlu'na göre tabiatçılar her ne kadar kâinatı yaratan Allah'ın varlığını kabul etseler de nübüvveti ve dini kabul etmemişlerdir (Köroğlu, 2010).

Filozofların üçüncü grubu olan ilahiyatçılar; Sokrates, Platon, Aristoteles ve bunların takipçileridir. İslam dünyasındaki başlıca takipçileri Fârâbî ve İbni Sînâ olan ilahiyatçılar, Gazâlî'ye göre dehrilerin ve tabiatçıların ateist ve deist görüşlerini reddetmektedir. Bununla beraber onların bazı görüşleri dine aykırıdır. Başka bir ifade ile onlar Tanrı'nın varlığını ve nübüvveti kabul ederler. Ancak peygamberin getirdiği bazı haberlerin sembolik olduğunu, avama hitap ettiğini, hakikate burhan ile ulaşan filozoflar için bağlayıcı olmadığını iddia ederler. Bu görüşleri onları küfre götürmektedir. Gazâlî'nin düşüncesinde bu filozoflar dine yönelik iç tehdit olup dehriler ve tabiatçılar gibi dış tehditlerden daha tehlikelidir. Gazâlî ilahiyatçıların görüşlerini dini açıdan üç kategoriye ayırır:

- Küfre düşmesini gerektiren görüşler.
- Bid'ata düşmesine sebep olan görüşler.
- Temel olarak inkâr edilmesi gerekmeyen görüşler (el-Gazâlî, 2019, ss. 45-48).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gazâlî müslüman toplumunda yaşayan tabiatçı ve dehri filozoflara örnek vermezken ilahiyatçı filozoflardan Fârâbî ve İbni Sînâ'nın ismini zikretmektedir. Gazâlî'nin eleştirilerin temel hedefi olan ilahiyatçı filozofların görüşlerinden etkilendiği söylenir. İlahiyatçı filozofların görüşlerine ileriki bölümlerde tekrar döneceğiz.

2. Felsefi İlimlere Bakışı

Gazâlî felsefi ilimleri altıya ayırmaktadır: Matematik, mantık, tabiat bilimleri, ilahiyat, siyaset ve ahlak. Gazâlî söz konusu ilimleri din ile çelişip çelişmemeleri açısından değerlendirmektedir. Buna göre matematik ilmi özü itibari ile dinin hükümleri ile çelişmez. Aksine bu ilimler kesin delile ve burhana dayalıdır. Bununla beraber Gazâlî din açısından iki tehlikeye işaret eder.

Birinci tehlike: Zayıf zihinler matematik ilimlerdeki incelik ve kesinlikten etkilenecek felsefecilerinin ilahiyat alanındaki iddialarının da böyle açık ve kesin olduğunu zannedebilir. Böylece filozofların dine aykırı görüşlerini sorgulamadan kabul edebilir. Dolayısı ile din hakkında yanlış kanılara sahip olan felsefecilere aldanabilirler. Söz konusu yanlış akıl yürütmeyi şöyle yeniden formüle edebiliriz:

P1) Matematik ilmi kesin bilgileri içerir.

P2) Filozoflar matematik bilgisine sahiptir.

C1) Filozoflar kesin bilgilere sahiptir.

C2) Filozofların ilahiyat alanındaki bilgileri kesindir.

Gazâlî'ye göre buradaki çıkarım hatası matematikteki kesinliğin felsefenin diğer alanlarını kapsadığının zannedilmesinden kaynaklanır. Başka bir ifade ile buradaki örtük önerme bir genellemedir ve şöyledir: "x alanında kesin bilgiye sahip olan biri bütün alanlarda kesin bilgiye sahiptir." Gazâlî'ye göre matematik alanında doğru bilgiyi elde eden biri ilahiyat alanında hataya düşebilir. Kısacası filozofların, ilahiyat alanındaki çıkarımları, matematik alanındaki çıkarımlar gibi evrensel değildir. Dolayısıyla onların ilahiyat alanındaki iddialarını sorgulamadan tasdik etmek kişiyi küfre götürebilir. Gazâlî matematik alanındaki söz konusu arızî tehlikeden yola çıkarak halkın bu ilimle gereğinden fazla meşgul olmasının engellenmesi gerektiği sonucuna varır. Hatta daha da ileri giderek bu ilimle fazla meşgul olup da dinden çıkmayan çok az insan olduğunu söyler (el-Gazâlî, 2019, ss. 48-50).

Gazâlî'nin tespit ettiği ikinci tehlike ise İslam'a hizmet etmek isteyen samimi fakat cahil kimselerin dini üstün kılmak adına bütün felsefi ilimleri inkâr etmesidir. İslam'ı cehalet ve kesin bilgileri inkârı üzerine inşâ eden bu kimseler güneş tutulması gibi alelade şeylerin bile şeriata aykırı olduğunu zanneder. Gazâlî'ye göre şeriat bu ilimleri reddetmediği halde bunların söz konusu ilimlere yönelik aşırı tutumu insanların İslam'dan uzaklaşmasına sebep olmaktadır (el-Gazâlî, 2019, ss. 48-50). Kısacası Gazâlî bir taraftan din açısından aslında nötr olan matematiği arızî bir tehlikeden dolayı yasaklamak isterken diğer taraftan bu ilmi tamamen inkar etmenin tehlikesine işaret etmektedir.

Gazâlî'ye göre mantık ilminin içerdiği bilgilerin de olumlu ya da olumsuz, dinle hiç bir ilgisi yoktur. Mantık ile ilgili temel problem filozofların mantık ilminde belirlenen kesin bilginin şartlarına ilahiyat alanında uymamalarından kaynaklanır. Bu ilme yönelen bazı kişiler, filozofların ilahiyat alanındaki görüşlerinin mantık ilminde açıkladıkları burhana dayalı olduğunu zanneder. Böylece filozofların dini bakımdan küfrü gerektiren iddialarını düşünmeden kabul ederler (el-Gazâlî, 2019, ss. 52-55). Mantık ilmi ile ilgili yanlış akıl yürütmeyi şöyle düzenleyebiliriz.

P1) Filozoflar doğru bilginin burhan ile elde edileceğini söyler.

C1) Filozofların ilahiyat alanında söyledikleri burhan ile elde edilmiştir.

C2) Filozofların ilahiyat alanındaki çıkarımları doğrudur.

Buradaki argümanın safsatalı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü filozofların iddiaları, mantıktaki otoritelerine başvurulmak sureti ile kabul edilmektedir. Oysa mantık ilmine sahip olmak onu her zaman doğru bir şekilde kullanmayı gerektirmez. Nitekim Gazâlî'ye göre filozofların tutarsız olduğu yer tam da bu noktadır. Onlar mantık ilminde ortaya koydukları burhan yöntemine ilahiyat alanında bağlı kalmazlar. Yani filozoflar mantık ilmindeki otoritelerinin farkında olup, onu meşru olmayan biçimde kullanmaktadır. Gazâlî *Tehafüt el-felâsife*'de filozofların iddialarının burhânî olmadığını savunur (el-Gazâlî, 2015a).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Diğer taraftan Gazâlî'nin mantığa dair işaret ettiği bu tehlike de tamamen arızidir. Esasında Gazâlî'nin mantığı benimsediği hatta dini bakımdan meşrulaştırdığı görülmektedir. Bu doğrultuda, *el-Müstasfâmin 'ilmi'l-üşûl* adlı eserine “medâriku'l- ukûl” adını verdiği mantık ilmini içeren bir mukaddime yazmıştır. Burada bu mukaddimenin bütün ilimlerin girişi olduğunu ve mantık bilmeyenin ilmine güven olmayacağını söylemektedir (el-Gazâlî, 2017, s. 45). Yine aynı amaca hizmet etmek üzere *Mi'yârü'l- 'ilm* ve *Mihakkü'n-nazar*, gibi mantık eserleri kaleme almıştır.

Gazâlî *Tehâfütü'l-felâsife*'nin dördüncü mukaddimesinde filozofların delil getirmede zorlandıkları zaman metafiziğin herkesin anlamayacağı kadar karmaşık bir ilim olduğunu ve onu anlamak için mantık ve matematik öğrenmenin şart olduğunu iddia ettiklerini söyler. Gazâlî buna matematiğin ve geometrinin metafizikle bir alakası olmadığını söyleyerek itiraz eder. Onların mantığı iyi bilmek gerekir sözleri doğrudur ancak mantık filozofların tekelinde değildir. Onların mantık adını verdiği ilim kelimelerinde kitabı'n-nazar olarak adlandırılır. Kelamcılarının bu ilme bazen “medâriku'l- ukûl” ya da kitâbu'l- cedel dendiğini belirtir (Gazâlî, 2015a, s. 10).

Gazâlî felsefi ilimlerin üçüncüsü olarak bütün olarak âlemi, canlıları, maddeleri vb. inceleyen tabiat ilmini zikreder. Ona göre din açısından bu ilmi inkâr etmek gerekli değildir. Ancak bu ilmin konusu olan ve dinin hükümleri ile çelişen bazı meseleler istisnadır. En önemlisi varlıkta zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi varsaymak olan bu meseleler *Tehâfütü'l-felâsife*'de ele alınmıştır (el-Gazâlî, 2015a, s. 166).

Gazâlî'ye göre tabiat ilimlerinin meşruiyeti için genel ilke şudur: “Tabiat olayları Allah'ın emri altındadır. Kâinata bulunan her şey yaratıcısı tarafından hareket ettirilmektedir; onun emrine ve iradesine bağlıdır” (el-Gazâlî, 2019, ss. 55-56). Buradan hareketle Gazâlî'nin söz konusu ilkeyi kabul ederek tabiat ilmi ile uğraşmakta bir sakınca görmediği söylenebilir.

Gazâlî siyaset biliminin yönetim ve dünya işlerinin yürütülmesi ile ilgili hikmetli sözlerden ibaret olduğunu ve bu ilimdeki hakikatlerin peygamberlerden alındığını ileri sürmektedir. Benzer durum nefsin halleri ile ilgili olan ahlak ilmi için de geçerlidir; felsefeciler bu bilgileri mutasavvıflardan almışlardır. Buradaki iddia ahlak ve siyaset alanında felsefecilerin sözlerinin akli değil dini bir temele dayandığıdır. Bu savunulabilir bir iddia olarak görülebilir. Ancak Gazâlî söz konusu bilgilerin peygamberlerden ve mutasavvıflardan filozoflara geçişini doğal bir süreç olarak görmeyip art niyetli bir faaliyet olarak sunmaktadır. Ona göre filozofların maksatları kendi bâtil fikirlerini yayarken hoş görünmektir (el-Gazâlî, 2019, ss. 59-66).

Siyaset ve ahlak ilmini peygamberlere ve mutasavvıflara dayandıran Gazâlî, bu ilimlere ilişkin iki tehlikeye işaret eder. Birinci tehlike, filozofların ahlakla ilgili sözlerini toptan reddetmektir. Gazâlî'ye göre bu yanlış bir tutumdur; çünkü bu görüşler aslen filozoflara değil peygamberlere ve sûfilere aittir. “Akıllı kişi önce hakkı tanırsın sonra söylenen söze bakar. Doğru ile yanlışın birbirine karıştığı bu alanda halkın âlimlere tabi olması gerekir. Sapıklık yolunu tutmuş olanların sözlerinin içinden hak olanı bulup çıkarmak büyük gayret ister.” Ancak bu ustalık gerektiren bir iş olduğu için halkın onlardan tamamen uzak olması gerekir. Çünkü onlar hakkı bâtilden ayırt edemez (el-Gazâlî, 2019, ss. 59-66).

İkinci tehlike ise filozofların ahlak hakkında söylediklerini toptan kabul etmektir. Bu da yanlış bir tutumdur; çünkü onların yanlış görüşleri doğrularla karıştırılmış olabilir. Böylece kişi farkına varmadan yavaş yavaş bâtila sürüklenebilir. Bütün bunlardan dolayı halkın, filozofların kitaplarından uzak tutulması gerekmektedir. Bu noktada âlimin görevi halkı korumak; halkın görevi de âlime uymaktır. Âlimler onların sözlerindeki hakkı bâtilden ayırt eder. “Hak ile birlikte bulunan bâtil söz, hak mevkinde yükselemeyeceği gibi bâtil ile birlikte bulunan hak söz de bâtil durumuna düşmez” (el-Gazâlî, 2019, ss. 66-70).

Gazâlî'ye göre filozofların yanlışlarının çoğu ilahiyat alanında ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi onların mantık alanında ileri sürdükleri burhan şartına ilahiyat alanında bağlı kalmamalarıdır. Gazâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*'de filozofların metafizik iddialarının kesin bilgiye değil zanna dayandığını ifade eder. Onlar metafizikle ilgili görüşlerini matematik ve mantıktan yardım alarak güzel göstermeye çalışır. Oysa metafizik iddiaları kesin bilgiye dayansaydı matematikte olduğu gibi görüş ayrılıklarına düşmezlerdi. Başka bir ifade ile ilahiyat alanında ileri sürdükleri iddialar burhana dayalı olsaydı aralarında ihtilafa düşmezlerdi (el-Gazâlî, 2015a, s. 4).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gazâlî filozofların yirmi konuda yarıldıklarını ve bunların üçünün küfrü gerektirdiğini ileri sürer. Birincisi bedenlerin haşrini inkâr etmeleridir. Gazâlî'ye göre haşir hem cismani hem de ruhanidir. İkincisi Allah'ın küllileri bilip cüz'leri bilmediğini iddia etmeleridir. Gazâlî'ye göre Allah her şeyi bilir. Üçüncüsü ise âlemin ezeli ve ebedi olduğunu iddia etmeleridir. Gazâlî'ye göre âlem hâdistir. Ona göre bu üç husus açıkça dine aykırıdır ve hiçbir Müslüman bunları kabul edemez. Diğer on yedi mesele ise küfrü gerektirmese de yanılğıya sebep olur (el-Gazâlî, 2019, ss. 56-58).

Sonuç olarak Gazâlî felsefi ilimleri toptan kabul ya da toptan reddetmeyip seçmeci bir tavır sergilemektedir. Bunu yaparken iki kritere dikkat etmektedir. Birincisi söz konusu felsefi ilimlerin dinin önermeleri ile çelişip çelişmediğine bakmaktadır. Bu noktada mantık, matematik ve tabiat gibi yoruma daha kapalı olan ilimlerin verileri din ile özsel olarak çelişmezken ahlak, siyaset ve ilahiyat gibi yoruma daha açık olan Gazâlî'nin ifadesiyle hakkın içine bâtılın karışabileceği ilimlerin bazı önermeleri dinin önermeleri ile çelişebilir. Gazâlî'nin felsefi ilimleri değerlendirirken göz önünde bulundurduğu ikinci kriter söz konusu ilmin özünde din ile çelişme bile halkın inancına zarar verip vermediğine bakmaktadır. Birinci şartı sağlayamayan yani dinin önermeleri ile çelişen ilimler doğal olarak halka zarar vermektedir. Diğer taraftan matematik, mantık ve tabiat ilimleri gibi dinin önermeleri ile özünde çatışmayan ilimlerin bile çeşitli yanlış anlaşılmalardan yüzünden halkın inancına zarar verebileceğini düşünmektedir.

3. Filozofların Tekfir Edilmesi

Yaşadığı dönemde halkın dini emirlere uyma hususunda kayıtsız davrandığını gören Gazâlî, söz konusu kayıtsızlığın çeşitli sebeplerini sıralar. Bu sebeplerden birisi de filozofların fikirlerini benimsemektir. Gazâlî'ye göre filozoflar nübüvvetin özünü ve hakikatini idrak ettiğini ileri sürerek sıradan halkın maslahatı için getirilmiş dini emirlere uymayı gerekli görmez. Söz gelimi filozoflara göre şeriat insanlar birbirilerinin canına kıymasın diye bir takım düzenlemeler getirmiştir. Filozoflar amaçlanan hikmete sahip olduklarını iddia ederek şeriatın getirdiği bu düzenlemelere ihtiyacı olmadığını zanneder. Söz konusu akıl yürütmeyi şöyle yeniden formüle edebiliriz.

P1) Şeriatın emirleri insanları bazı gayelere ulaştırmayı hedefler

P2) Filozoflar söz konusu gayelere zaten ulaşmıştır

C1) O halde filozofların şeriatın emirlerine ihtiyacı yoktur.

Gazâlî'ye göre bu, Fârâbî ve İbni Sînâ'nın görüşlerinin mantıki sonucudur. Onları takip edenler tabiri caizse İslam dinini oyuncak haline getirmektedir. Onlar görünüşte Kur'an okur ve cemaatle namaz kılar, ancak içki içmekten ve günah işlemekten geri durmazlar. Onlar beden sağlığı ya da içinde bulunduğu toplumdaki dışlanmamak gibi nedenlerle namaz kılar. Yine onlar, "içki insanlar arasındaki husumet getirdiği için yasaklanmıştır. Oysa ben ilim ve hikmet ile bunları aştım" diyerek içki içmekte beis görmez (el-Gazâlî, 2019, ss. 127-130). Kısacası Gazâlî; Fârâbî ve İbni Sînâ gibi filozofları dinin içini boşaltmakla suçlar.

Daha önce ifade edildiği gibi Gazâlî ilahiyatçı filozofları üç meselede tekfir etmiştir. Bu tekfirin ne anlama geldiğine daha yakından bakmamız gerekir. Sözlükte "örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" anlamındaki *küfr* kökünden türeyen tekfir "küfre nisbet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek" demektir. Terim olarak "Peygamber'in tebliğ ettiği kesinlikle bilinen dinî bir esasın inkâr eden kimsenin kâfirliğine hükmetmeyi" ifade eder. Yavuz'a göre "başlangıçta büyük günah işleyen müminin dinden çıkıp çıkmadığı konusunu sınırlı kalan tekfir mezheplerin teşekkülünden sonra farklı bir boyut kazanmış ve mezhep mensupları hemen her meselede muhaliflerini tekfir etmeye yönelmiştir" (Yavuz, 2011).

Gazâlî'nin yaşadığı dönemde artan mezhep kavgalarının da etkisi ile tekfir yaygın hale gelmiştir. Griffel'in belirttiğine göre on birinci asırdan önce irtidat, İslam'dan açıkça zahiri olarak dönmeyi ifade ederken bu dönemde neredeyse sünnilik dışı inançları ifade eder hale gelmiştir (Griffel, 2006). Gazâlî, *Fayşalü't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendeğa* adlı eserinde küfrü, peygamberi yalanlamak, imanı ise peygamberi doğrulamak (tasdik) olarak tanımlamaktadır. Gazâlî bu eserde küfrü tıpkı kölelik gibi hukuki bir statü olarak değerlendirir. Buna göre kâfirin hükmü "kanının mübah olması ve cehennemde ebedi kalması"dır. Ona göre Müslüman olmayan diğer inanç mensupları ve inançsızlar da kâfirdir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yahudi ve Hıristiyanlar, İslam peygamberini, Berâhime ise bütün peygamberleri inkâr ettiği için kâfirdir. Dehriyeler ise peygamber göndereni reddettiği için öncelikle kâfirdir (el-Gazâlî, 2015b, ss. 43-44).

Yukarıda belirtildiği gibi Gazâlî imanı tasdik ile ilişkilendirir. Tasdik peygamberin getirdiği haberi doğrulamak anlamına gelir. Dolayısı ile tasdik haber ve haber veren ile alakalıdır. Ona göre kendisinden haber verilen şeyin varlığı şu beş varlık tarzından biri ile sabit olabilir: Zâtî, hissî, hayâlî, aklî, şîbhî. Dolayısı ile peygamberin haber verdiği şeyin varlığını bu beş mertebeden biri ile tasdik eden kimsenin küfrüne hükmedilmez (el-Gazâlî, 2015b, ss. 45-46; Görmez, 1999). Başka bir ifadeyle peygamber haber verdiği şeyle gerçek anlamı ya da mecâzi bir anlam kast etmiş olabilir. Küfür peygamberin getirdiği haberin ne hakiki ne de mecâzi anlamlarını tasdik etmemektir.

Gazâlî'nin filozofları tekfiri felsefe-din ilişkisi bağlamında taraflar arasındaki çatışma noktalarının en belirgin olarak karşımıza çıktığı alanları göstermektedir. Felsefe/akıl ile din/vahiy arasında bir uzlaşma geliştirmek isteyen düşünürlerin yöneldiği temel kavram te'vil kavramıdır. Bu noktada Gazâlî'nin te'vil kavramına yüklediği anlamı orta koymak önem arz etmektedir. Gazâlî'nin düşüncesinde peygamberden gelen bir haberin hakiki anlamının dışında mecâzi bir anlamı kabul etmek te'vil anlamına gelmektedir. Ancak Gazâlî'ye göre te'vil rastgele yapılabilecek bir faaliyet olmayıp birtakım şartları vardır. Her şeyden önce bir haberin te'vil edilmesi için kesin delil gerekir. Ancak bazıları kesin bir delil olmaksızın zannı gâlip ile tevile yönelir. Gazâlî'ye göre böyle bir durumda hemen te'vil yapan kişiyi tekfir etmek gerekmez. Bu durumda öncelikle tevil edilen habere bakılır. Eğer te'vil edilen haber dinin esasları ile ilişkili değilse tekfir gerekmez. Ancak te'vil edilen haber dinin esaslarıyla ilgili ise tekfir edilir. Filozofların tekfiri tam da bu noktada devreye girmektedir. Filozoflar dinin esaslarına dair bazı konularda hiçbir burhan olmaksızın zannı galip ile te'vile yönelmektedir. Örneğin bedenlerin haşri konusunda hiçbir burhan olmaksızın, zanna, vehme ya da imkansız görmeye dayanarak nassın zâhirini inkar ederler. Benzer şekilde "Allah'ın kendi zatından başkasını bilmez" veya "o külliyyattan başkasını bilemez, şahıslara ilişkin cüz'i işleri bilmez" derler. Bu ifadelerinden dolayı filozoflar tekfir edilir; çünkü bu ifadeler, dinin esasları ile ilgili olup, peygamberin bu hususlardaki açık haberlerine muhalefet ettikleri için peygamberi yalanlamak anlamına gelir. Kısacası bunlar te'vil kabilinden değildir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Gazâlî'nin düşüncesinde kesin bir delil olmaksızın bir haberi te'vil etmek bir nevi peygamberi yalanlamak (tekzip) anlamına gelmektedir. Ancak filozofların peygamberi tekzibi, dehrilerde olduğu gibi mutlak tekzip değildir. Daha açık bir ifade ile filozoflar peygamberi inkâr etmezler. Ancak peygamberin söylediklerinin muhatapların akli yetersizliklerinden dolayı hakikati yansıtmadığını ileri sürerler. Söz gelimi onlara göre sıradan halk ruhani haşri idrak edemeyecekleri için peygamber bedensel haşri haber vermiştir (el-Gazâlî, 2015b, ss. 73-77).

Gazâlî iman ile küfür arasını kesin çizgilerle ayırmaz. Ona göre iman ile mutlak küfür arasında çeşitli dereceler vardır. Buna göre filozofların konumu zındıklığın birinci derecesidir. Bu konum mu'tezile ile mutlak zındıklık arasında bir yerdir. Mu'tezile, peygamberi yalanlamamakla birlikte burhân onun hilafını gösterse bile zahiri manayı te'vil ederler. Filozoflar ise ayetlerin zahirlerini te'vil hususunda aşırı gitmektedir. Mutlak zındıklık ile filozofların farkı ise mutlak zındıklar ne âlemin yaratıcısını ne de aklî veya hissî meadî kabul etmezken filozoflar aklî meadî kabul edip, hissî elem ve lezzetleri reddeder.³ Yaratıcıyı ve peygamberleri kabul edip, Yaratıcının cüz'iyatı bilmediğini söylerler. Bu nedenler filozofların durumu mukayyed zındıklık olarak adlandırılır.⁴ Buna göre imandan mutlak küfre sıralama şöyledir: Ehl- sünnet, mu'tezile, filozoflar ve mutlak zındıklar. Buradaki mutlak zındıklar daha önce zikredilen dehriler iken filozoflar ile kastedilen ilahiyatçı filozoflardır.

³Gazâlî'nin burada mutlak zındıklık dediği materyalist görüşü daha önce dehrilerin görüşü olarak zikretmiştik. Dehriler filozoflardan olduğunu belirtmiştik, Gazâlî burada ilahiyatçı filozoflar sınıfından özellikle İbni Sînâ ve takipçilerinden bahsetmektedir.

⁴Bu hususta Gazâlî peygambere atfedilen şu sözü aktarır: "Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacak, zındıklar hariç hepsi cennettir." Buradaki ümmete dahil olan zındıkların filozoflar olduğu sonucuna varır. (*Faysalü't-tefrika* s.78.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gazâlî *Tehâfütü'l-felâsife*'nin hâtimesinde şu soruyu sorar: Filozofların kâfir olduğunu ve onlar gibi düşünenleri öldürmek gerektirdiğini kesin olarak söyler misiniz? Cevap olarak onların âlemin ezeliyeti, Allah'ın ilminin cüz'ileri kuşatmadığı ve bedenlerin dirilişi konusunda küfre düştüklerini ve bu görüşlerin İslâm'la hiçbir şekilde bağdaşmadığını söyler. Ancak kendi sorduğu sorunun ikinci kısmını yani küfre düşen filozofların öldürülmesi gerekip gerekmediği kısmına hiç cevap vermez (el-Gazâlî, 2015a, s. 225). Bu durum "Gazâlî'nin filozofları tekfirinin fihhi bir hüküm olmayıp, sosyal ve siyasi bir tekfir mi" olduğu sorusunu akla getirir.⁵

Griffel, âlemin ezeliyeti hariç Gazâlî'nin küfür olarak nitelendirdiği her yaklaşımın siyasi otorite ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Griffel, 2015, s. 174). Bize göre bu iddia doğru olmakla birlikte Gazâlî hangi tür ifadelerin inkârı ya da te'vilinin küfrü gerektireceğini belirleyerek, küfür hükmünün fihhi çerçevesini çizmiştir. Bu noktada Gazâlî, *Faysalü't-tefrika*'da küfür hükmünü belli bir şartlara bağladığı görülmektedir. Ona göre akâidin asılları ve furû'ları vardır, asılları Allah'a, peygambere ve ahiret gününe inanmaktır. Geri kalan her şey furû'dur.

(A)Asıllar ise ikiye ayrılır: Birincisi (a) bizatihi te'vile ihtimali olmayıp tevatüren nakledilmiş haberler. Bu tür haberlere muhalefet etmek mahza tekziptir ve tekfir edilmeyi gerektirir. Gazâlî buna bedenlerin haşri, cennet ceennem gibi ahirete ilişkin haller ve Allah'ın ilminin cüz'i işleri ihata etmesini örnek gösterir. İkincisi ise (b) te'vile ihtimali olan (mütevâtir olmayan) haberlerdir. Bu tür haberleri te'vil eden kişi hemen tekfir edilmez; öncelikle uzak bir mecaz dahi olsa getirdiği delile bakılır. (b.1.)Delil kesin ise yaptığı 'te'vili kabul etmek vacip olur. Ancak bunu açıklamak âvama zarar verecek ise açıklamak bid'attir. (b.2.) Getirdiği delil kesin değilse ve âvama da zarar vermiyorsa bu küfür değil bid'attir. Ancak hem getirdiği delil zayıf hem de âvama zarar veriyor ise tekfir edilme ihtimali vardır (el-Gazâlî, 2015b, ss. 81-86).

(B) Furû' meselelerde iki kısımdır. Birincisi (a) peygamberden tevatüren gelen haberler. Bu tür haberleri inkâr etmek tekfiri gerektirir. (b) İkincisi ise ehad haberle sabit olan haberlerdir ve inkârı tekfiri gerektirmez.

Özetle Gazâlî'ye göre tekfir şer'i bir hükümdür ve kâfirin malına el konulması, kanının akıtılması ve ceennemde ebedi kalacağına hükmedilmesi mübahdır. Filozofların üç meselede ki küfür hükmü yukarıda zikredilen kıstaslara dayanmaktadır. Buna göre bedenlerin haşri ve Allah'ın cüz'ileri bilmesi şeriatin asıllarına (B/a) dahildir. Ancak âlemin kıdemi için bunu söyleyemeyiz. Âlemin kıdemi ise her ne kadar furû'attan olsa da yaratma ile ilgili mütevâtir haberleri inkâr (A/a) sayılacağı için tekfir gerektirmektedir.

4. Akla Karşı Tutumu

Yukarıda ortaya konulan tablo şu soruyu akla getirmektedir: Gazâlî'nin filozofları eleştirisi onun akli tamamen dışladığı anlamına gelir mi? Gazâlî'nin akıl karşıtı fideist bir tutuma sahip olduğunu söyleyebilir miyiz? Gazâlî'nin *Münkız*'da aklın tek başına insanı hakikate ulaştıramayacağını daha üst bir idrak olan nübüvvet nuruna ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Ancak bu onun akli tamamen dışladığı anlamına gelmez. Gazâlî'nin felsefe eleştirisi belli bir grup filozofun metafizik önermelerine karşı olduğu gibi akıl eleştirisi de aklın kullanımına yöneliktir.

Gazâlî'nin akla karşı tutumunu en iyi *el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil* adlı eserinde görebiliriz. Burada ma'kül-menkûl ilişkisi bağlamında beş görüş saymaktadır. Bunlardan ilk ikisi akla önem verip nakli

⁵Griffel ilk dönemde dinden çıkma ve küfürün farklı şeyler olduğunu; dinden çıkmanın hukuki olarak cezalandırılması için mürtedin açıkça irtidat ettiğini itiraf etmesi gerektiğini belirtir. Yani ilk dönemde bir kişi dinden çıkmadan inançsızlıkla suçlanabilirdi. Oysa Gazâlî kişinin inançsızlığını(küfr) dinden çıkma ile eşirler. Gazâlî'den önce küfür Tanrı'nın ahirette cezalandıracağı bir mesele idi, onlar için bu dünyada sadece bir takım sosyal yaptırımlar söz konusu olabildi. Gazâlî ise siyasi ototritenin küfre müdahale etmesi gerektiğini ileri sürdü. Ancak Gazâlî dinden çıkmayı basit anlamdaki aykırılıktan ayırt etmiştir. Sözcüleri mu'tezile ve şia gibi aykırı gruplar dinden çıkmış değildir. Devlet onlara müsamaha göstermelidir. Kısacası devlet otoritesi Küfür içeren öğretileri engellemeli; ancak bidat hata ve sapma içeren öğretiler müdahale etmemelidir. (Frank Griffel, *Gazâlî'nin Felsefi Kelamı* terc. İbrahim Halil Üçer ve Muhammed Fatih Kılıç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), ss.174-177.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dışlayan ve nakle önem verip akli dışlayan iki aşırı ucu oluşturmaktadır. Gazâlî bu iki aşırı tutuma prim vermediği için üzerinde durmayacağız. Geriye kalan üç görüş akıl ile nakli uzlaştırmaya çalışmaktadır. Bunlardan birinci ma'kûlü asıl yaparak menkûlü ona tâbi kılanların görüşüdür. Bunlar ilk bakışta akla uygun görünmeyen haberleri inkâr etmiştir. İkincisi menkûlü asıl yapıp ma'kûlü ona tabi kılanlardır. Bunlar da akli ilimlerde derinleşemedikleri için imkansızlığı umumileşmeyen her şeyi imkan kabilinden saydılar. Bu nedenle te'vil imkanı olan çoğu yerde te'vilden uzak durdular. Üçüncüsü ise ma'kûl ve menkûlden her birini asıl yapıp, onları birbirine tâbi kılmayan görüştür. Gazâlî makul ile menkulün çelişmeyeceğini savunan bu son görüşü haklı bulmaktadır. Dolayısı ile onun akli dışladığı söylenemez. “Kim akli yalanlarsa muhakkak şeriatı yalanlar. Çünkü şeriatın doğruluğu akıl ile bilinir. Akıl ortadan kalktığında nebi ile mütebbi, yalan söz ile doğru söz arasında fark kalmaz” (el-Gazâlî, 2015c, ss. 135-141).

Neticede Gazâlî'nin akıl olması bakımından akıl ile doğrudan bir problemi olmadığı anlaşılmaktadır. O, dinin asli öğeleri ile akıl arasında bir çatışma olmadığını ispatlamaya çalışır. Nitekim Gazâlî aklın zayıflığı sebebi ile taklit seviyesinde kalan ve zahiri anlama bağlı kalmanın zorunlu olduğunu zanneden Haşviyye'yi küçümsemektedir (Terkan, 2019, s. 130). Bu doğrultuda *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* adlı eserinde aklın gerçekleri ile şeriatın icaplarını uzlaştırmanın önemine vurgu yapar. Menkûl şeriatla mâkul gerçeklerin birbirine zıt olmadığını ifade etmekte ve nakil ve haberi körü körüne taklidi eleştirmektedir. “Peygamberin haber verdiği hususlarda onu tasdik eden akıldır. Sırf akla uyup onunla yetinen şeriatın nuru ile görmeye çalışmayan ve aydınlanmayan nasıl doğru yolu bulabilir.” Gazâlî akli sağlam göze Kur'an'ı da güneşe benzetmektedir. Güneş olmadan göz sağlıklı olsa da göremeyecektir. “Kur'an nuru ile yetinerek akıldan yüz çeviren kimse gözlerini yumarak güneşe yönelen kimse gibidir. Böyle bir kimse ile körler arasında fark yoktur. Şeriat ile bir arada olan akıl nur üzerine nurdur. Onlardan sadece birine yan gözle bakan kimse aldaniş ipine sarılır” (el-Gazâlî, 1971, s. 7).

Özetle Gazâlî akli ve vahyi her zaman birbiri ile dengelemek istemiştir. Bu bakımdan din ile doğrudan alakalı olmayan meselelerde aklın hükümleri geçerlidir. Din ile alakalı hususlarda ise akıl vahyin muhatabıdır. Kısacası salt aklın metafizik alanda hüküm veremeyeceği gibi akıl olmaksızın nakil de tek başına hakikate ulaştıramaz. (Bu konuda başka bir çalıma için bkz; Altuner, 2012; Ayık, 2009).

Sonuç

Gazâlî filozofları ve felsefi ilimleri sistematik bir şekilde araştırmış ve ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Gazâlî filozofları ve felsefeyi hak olarak ifade ettiği İslam dininin sünni yorumunu merkeze alarak değerlendirmektedir. Bu nedenle dine doğrudan karşı olan ateist ve deist filozofların karşısındadır. Ancak ona göre bâtil apaçık ortadadır oysa asıl tehlike hak ile bâtilin birbirine karıştığı ilahiyatçı filozoflarda ortaya çıkmaktadır. Halkın onlardan korunması gerekir. Gâzâlî halkı dine aykırı düşüncelerden korumak için dinle özsel olarak çelişme bile matematik ve mantık bilimlerini halka yasaklamayı göze almıştır.

Gazâlî'nin filozoflara yönelik eleştirisi onların ilahiyat alınıdaki iddialarında yoğunlaşmaktadır. Ona göre filozoflar şeriatı oluşturan menkûl haberleri keyfi olarak yorumlamakta, dini âvama has kılmakta, şeriatın emirlerini hafife almaktadır. Neticede filozofları bu tutumlarından dolayı tekfir etmektedir. Ona göre küfür şer'i bir hükümdür ve tekfir edilen kişinin cezası kanın ve malının mübah olmasıdır.

Gazâlî felsefi ilimleri toptan kabul ya da toptan reddetmeyip seçmeci bir tavır sergilemektedir. Bunu yaparken iki kritere dikkat etmektedir. Birincisi söz konusu felsefi ilimlerin dinin önermeleri ile çelişip çelişmediğine bakmaktadır. İkincisi ise söz konusu ilmin halkın inancına zarar verip vermediğine bakmaktadır.

Gazâlî'nin filozoflara yönelik sert tutumu onun akıl karşıtı olduğu anlamına gelmez. Aksine Gazâlî akıl ile nakil birlikteliğine önem vermektedir. O, hem akli bir tarafa bırakıp sadece nakil ve haber ile yetinmeyi hem de salt akıl ile hüküm verip şeriatı bir tarafa bırakmayı ifrat ve tefrit olarak görmektedir. Bu hususta yapılan çalışmalar onun akıl eleştirisi ile Kant'ın akıl eleştirisi arasında paralellik olduğunu ileri sürmektedir. Bize göre Kant'ın akıl eleştirisi ile Gazâlî'nin akıl eleştirisi oldukça farklı motivasyonlardan kaynaklanır. Kant'ın aklın sınırlarını aşmamayı vurgularken Gazâlî'nin aklın sınırlarında kalmayı yeterli görmediği söylenebilir

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Alper, Ö. M. (2012). Gazzâlî'nin Felsefî Geleneğe Bakışı: O Gerçekten Bir Felsefe Karşıtı mıydı? *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 87-107.
- Altıntaş, H. (1994). Dehriyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Altuner, İ. (2012). Gazzâlî'nin Felsefe'ye Yaklaşım Tarzı Üzerine Bir Soruşturma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 45-58.
- Ayık, H. (2009). Gazali'nin Eleştirileri Felsefeyi Bitirdi mi? *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 37-57.
- el-Gazâlî, E. H. (1971). *El-İktisâd fi'l-i'tikâd*. (K. Işık, Çev.)AÜİF Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- el-Gazâlî, E. H. (2015a). *Tehâfütü'l-felâsife*. (M. Kaya ve H. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Klasik yayınları.
- el-Gazâlî, E. H. (2015b). *Faysalü't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendeka*. (H. Akpur, Çev.). İstanbul: İlkharf yayımevi.
- el-Gazâlî, E. H. (2015c). *El-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vîl*. (H. Akpur, Çev.). İstanbul: İlkharf yayımevi.
- el-Gazâlî, E. H. (2017). *El- Mustasfa min ilmi'l-usûl*. (Y. Apaydın, Çev.). İstanbul: Klasik yayınları.
- el-Gazâlî, E. H. (2019). *El-Münkız mine'd-dalâl ve'l-mufsih'ani'l-ahvâl*. (O. Şenyurt, Çev.). İstanbul: Ehil yayıncılık.
- Görmez, M. (1999). Gazâlî Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması. *AÜİF Dergisi*, 39, 357-368.
- Griffel, F. (2006). Hoşgörü ve Dışlama: Şâfi'î ve Gazâlî'nin Mürted Konusundaki Görüşleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (7), 277-296.
- Griffel, F. (2015). *Gazâlî'nin Felsefî Kelamı*. (İ. H. Üçer ve M. F. Kılıç, Çev.). İstanbul: Klasik yayınları.
- Köroğlu, B. (2010). Tabiatçılar. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- Terkan, F. (2016). Gazzâlî: Hakikat Arayışı ve Tecrid Arasında Bir Hayat. M. C. Kaya (Ed.), *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler içinde* . İstanbul: İSAM yayınları.
- Terkan, F. (2019). *Çatışmanın Dinamikleri / Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*. Elis Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2011). Tekfir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE SES YANSIMALI ÜNLEMLER¹

Hatice SÜSLÜ

ÖZET

Dilin oluşumu insanlık tarihi boyunca merak edilen ve ilgi çeken konulardan biri olmuştur. “Dili ilk kim kullanmış? En eski kelimeler nelerdir veya insanların kullandığı ilk sözcük hangisidir?” gibi sorular bilim insanları tarafından sürekli sorulmuştur ve bu sorulara cevap aranmıştır. Bu konu hakkında araştırmalar yapılmış ve bazı kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan biri ünlemlerdir. Bu kurama göre insanoğlunun kendi içerisindeki iletişimini sağlamak amacıyla kullandığı ilk sözcükler ünlemlerdir. Ünlemler insanoğlunun belirli olaylar karşısında verdiği tepkiler sonucunda ağızdan çıkan seslerden oluşmaktadır. Konuşanın bir olay karşısında bütün duygu durumunu belirten kelimelere ünlem denir. Arap gramerini esas alan araştırmacılar ünlemleri edatlar içerisinde incelerken, Batı gramerini ekol alan araştırmacılar ünlemleri tek başına bir kelime türü olarak incelerler. Ünlemleri tek başına bir kelime türü olarak inceleyen bilim insanları bu kelime türünü kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabii tutmuşlardır. Bu sınıflandırmada ünlemlerin bir alt başlığını da ses yansımaları ünlemler oluşturmaktadır. Dilin oluşumunda en eski unsurlardan biri olan yansıma kelimeler Türkçe de yaygın olarak kullanılmıştır. Yansıma kelimeler doğadaki seslerin taklit edilmesiyle ortaya çıkmıştır fakat doğada duyduğumuz seslerin tam anlamıyla karşılıkları değildir. Bu sesler insanların anlamlandırabildiği kadar yansıtılmış sözcüklerdir. Bu sebeple bu sözcükler her millette farklı sesletimler meydana getirmiştir. Ses yansımaları ünlemler ise doğadaki varlıklara ait seslerin benzetme veya taklit edilmesi ile oluşmaktadır. Türk dilini inceleyen gramerlerde ses yansımaları ünlemler konusu ancak birkaç çalışmada gösterilmiştir. Bundan dolayı ünlemlerin bu yönü tartışılmamıştır. Ses yansımaları ünlemler aynı zamanda ses taklidi ünlemler olarak da adlandırılmaktadır. Ses yansımaları ünlemler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki hayvanların dış dünyaya seslenmek için çıkardıkları sesleri taklit ederek oluşan ünlemlerdir. İkinci ise doğadaki cansız varlıkların hareketlerinden ve doğa olaylarından çıkan sesleri taklit eden ünlemlerdir.

Ünlemler konusu, dil bilgisi çalışmalarında diğer kelime türlerine göre daha az işlenmiştir. Bu nedenle ünlemlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliğine varılamamıştır. Araştırmanın amacını, ünlemlerle ilgili yapılan araştırmalar, sınıflandırma çalışmaları ve Yeni Uygur Türkçesindeki ses yansımaları ünlemlerin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada ünlemlerle ilgili daha önce yapılan çalışmalar üzerinde durulacaktır. Ünlemlerin genel özellikleri ve sınıflandırılması hakkında bilgiler verilerek Yeni Uygur Türkçesindeki ses taklidi ünlemlerin tespit edilmesinin ardından metinlerden örnekler verilecektir.

Anahtar kelimeler: ünlemler, Yeni Uygur Türkçesi, taklidi sesler.

ABSTRACT

The formation of language has been one of the curious and interesting topics throughout human history. “Who was the first to use the language? What are the oldest words or what is the first word people use? ” Such questions have been constantly asked by scientists and answers have been sought. Research has been done on this subject and some theories have been put forward. One of these theories is interjections. According to this theory, the first words that human beings use to communicate within themselves are interjections. Exclamations consist of the voices of human beings as a result of their reactions to certain events. Words that indicate the speaker's overall emotional state in the face of an event are called exclamations. While researchers based on Arabic grammar examine exclamations within prepositions, researchers who take Western grammar as a school study exclamations as a single word type. Scientists who examine exclamations as a single word type have classified this word type in itself. In this classification, a subtitle of the exclamations is the sound reflective exclamation. Reflection words, one of the oldest elements in the formation of the language, were widely used in Turkish. Reflection words are created by imitating the sounds in nature, but they are not the exact equivalent of the sounds we hear in nature. These sounds are reflected words as much as people can make sense of. For this reason, these words have produced different phonemes in every nation. Sound reflective exclamations are formed by simulating or imitating the sounds of beings in nature. The subject of sound reflective exclamation in grammars examining the Turkish language has been shown in only a few studies. Therefore, this aspect of the interjections is not discussed. Sound reflective exclamations are also called phonetic exclamations. Reflective exclamations are divided into two groups. The first of these is the exclamations created by imitating the sounds

¹Yeni Uygur Türkçesinde Ünlemler, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Nevşehir (Hazırlanacak olan tezin bir bölümü).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

animals make to address the outside world. The second is the exclamations that imitate the sounds emitted by the movements of non-living beings and natural phenomena.

The subject of exclamation is less studied in grammar studies than other types of words. For this reason, researchers could not reach a consensus on how to classify the exclamations. The aim of the research is to investigate the interjections, classification studies and to identify the sound reflective exclamations in New Uyghur Turkish. This study will focus on previous studies on exclamation points. By giving information about the general features and classification of exclamations, examples from the texts will be given after determining the phonetic exclamations in New Uyghur Turkish.

Keywords: exclamations, New Uyghur Turkish, imitation sounds.

GİRİŞ

Tahsin Banguoğlu ünlemin tanımını “Bir duyusu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere ünlem (interjection) denir.” (Banguoğlu, 2015: 396) şeklinde yapmaktadır.

Şükrü Haluk Akalın “Türkiye Türkçesinde Ünlem” başlıklı çalışmasında “Ünlemler duyguları, heyecanları, sevinçleri en yakın ve en keskin bir biçimde aktarmaya yardımcı olmaktadır.” şeklinde ünlemleri tanımlamaktadır (AKALIN, 1999: 588-589).

Muharrem Ergin ise “Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Seslenme edatı önce isim sonra gelir.” (Ergin, 2013: 390) olarak değerlendirmiştir.

Zeynep Korkmaz ünlemi “Söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku , çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırma, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türü.” (Korkmaz, 2014: 961) olarak tanımlamaktadır.

Konuşanın bir olay karşında bütün duygu durumunu belirten kelimelere ünlem denir. Ünlemlerin cümlede yeri belli değildir. Ünlemler cümlenin başında veya sonunda bulunabilir. Cümlenin başında kullanılan ünlemlerden sonra genellikle o duygu ve dileği açıklayan başka bir cümle daha gelir. Cümlede vurgu ünlem üzerindedir. Ünlem diğer kelime gruplarına göre daha vurguludur. Ünlemler genellikle cümle de cümle dışı unsur olarak adlandırılır. Ünlemler tek başlarına kullanıldıkları gibi isim ögesi ile birleşerek ünlem grubunu oluşturur.

Gramer konularını Arap gramerinin kalıplarına uydurarak işlemiş olan dilcilerimiz, ünlemleri, kendi başlarına anlamları bulunmadığı, ad, fiil vb. anlamlı kelimeler gibi çekime girmedikleri ve kelime türetmedikleri gerekçesi ile görevli kelime saymışlardır. Bu nedenle de edatlar içinde ve edatların bir türü olarak ele almışlardır. Hatta adlandırma ve sınıflandırmalarını da “seslenme edatları”, “sorma edatları”, “gösterme edatları”, “cevap edatları” veya “ünlem edatları”, “çağırma hitap edatları” gibi başlıklar altında toplamışlardır. Bir kısım gramerlerimizde de ünlem, Batı gramerlerinde olduğu gibi, bağımsız bir kelime sınıfı olarak ele alınmıştır. Ünlemler, nitelikleri ve taşıdıkları özellikler açısından incelendiklerinde, bizce ayrı bir kelime türü olarak değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak ünlem olarak çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık olmamaları dolayısıyla bir yandan görevli kelime özelliği gösterirler ve onlara yaklaşırlar. Yalnız başlarına birer anlam ve anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi çekime girdikleri, yer yer yeni türetmeler yaptıkları veya anlamlı bazı kelimelerin ünlem sınıfına geçebileceği gibi özellikleri dikkate alınınca da aynı zamanda anlamlı kelimeler sınıfına girebilmektedir. (Korkmaz, 2014: 965-966).

Ünlemler gramerlerde diğer kelime türlerine göre daha az işlenmiştir. Bu nedenle ünlemlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliğine varılamamıştır. Bilim insanları tarafından bir çok tasnif denemesi yapılmıştır.

Bu çalışma Zeynep Korkmaz’ın ünlem tasnifinden yola çıkılarak yapılmıştır. Zeynep Korkmaz ünlemleri “görevli- anlamlı kelimeler” ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak değerlendirmiştir. Kendi içerisinde ise ünlemleri; kökenleri, ses ve kelime yapıları, nitelik ve görevleri bakımından olmak üzere üç türlü sınıflandırmıştır. Ünlemleri kökenleri bakımından incelediğinde ünlemlerin çoğunlukla Türkçe kökenli olduklarını tespit etmiş fakat Farsça, Arapça ve İtalyanca gibi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yabancı dillerden dilimize geçmiş olan ünlemlerin var olduğunu belirleterek bu duruma örnekler vermiştir. Ses ve kelime yapısı bakımından ünlemler sınıflandırmasını ise tek sestem oluşan ünlemler, iki sestem oluşan ünlemler ve tek kelimedem, iki kelimedem veya üç kelimedem oluşan ünlemler olarak incelemiştir. Nitelik ve görevleri bakımından ünlemler başlığındaki sınıflandırmasını “İçe Dönük Ünlemler”, “Dışa Dönük Ünlemler”, “Ses Yansımaları Ünlemler”, “Ünlem Gibi Kullanılan Kelimeler” olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirmiştir (Korkmaz, 2014: 965- 1001).

1. Yeni Uygur Türkçesinde Ses Yansımaları Ünlemler

Ses yansımaları ünlemler insanoğlu’ nun tabiatındaki canlı cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile çıkardığı seslerden oluşmaktadır (Korkmaz, 2014: 1000- 1001).

Tahsin Banguoğlu ise “Taklit seslerinde ise tabiat seslerini tekrarlama suretiyle türlü kavramları ifade etmek” (Banguoğlu, 2015: 405) şeklinde yorumlamıştır.

Tabiatta canlı ve cansız bütün varlıklar dolaylı veya doğrudan hareketlerin, gürültülerin kaynağı durumundadırlar. Tabiatın bu hareketliliği ve canlılığı karşısında onu sürekli gözleyen, onun bir üyesi olan ve konuşma yeteneğine sahip olan insan tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularının yardımıyla tabiatındaki bu canlılığı ve hareketliliği tarih boyunca adlandırmaya, söz biçimine getirmeye çalışmışlardır. Bu gürültüler dilin yapısına yaklaşılarak ses yansımalarına has bir sistem ile gürültüler kelimelere dönüştürülmüştür (Zülfikar, 1995: 1).

Ses yansımaları ünlemler veya diğer adı ile taklidi sesler gramerlerde çok fazla işlenilmemiş bir konudur. Bu konuyu Zeynep Korkmaz “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi” adlı eserinde “Ünlemler” konusu altında “Ses Yansımaları Ünlemler” başlığında incelemiştir. Yine konu Tahsin Banguoğlu tarafından “Türkçenin Grameri” isimli eserinde Ünlem konusunun ardından “Yansımaları ve Benzerleri” başlığında taklit sesleri olarak incelenmiştir. Hamza Zülfikar ise “Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler” adlı eserinde Türkçe’deki ses yansımaları kelimeleri incelemiş ve ses yansımaları kelimelerle ilgili yapılan çalışmaları değerlendirmiştir.

Ses yansımaları ünlemler insanoğlunun doğadaki varlıklara ait olan sesleri taklit ederek ya da yaklaşık olarak sesleterek çıkardığı seslere denir. Bu sesler varlıkların çıkardığı seslerin aynısı değildir. Yaklaşık olarak benzeridir. Ses taklidi kelimeler ünlemler içerisinde kelime türetmeye olanak sağlarlar.

Diğer kelime gruplarında olduğu gibi ünlemlerde de yeni türetmelere temel oluşturan birer köke ihtiyaç vardır. İşte ünlem olarak bizi ilgilendiren de bu ses yansımaları köklerdir. Birinci biçim olarak adlandırılan *çat*, *küt*, *güm* vb. şekillerdeki köklere veya bunlardan genişletilmiş ikincil biçim diye adlandırılan *gür-ül*, *çat-ır* gibi türetmelere dayanılarak ad, sıfat, zarf ve fiiller oluşturulur (Korkmaz, 2014: 1000- 1001).

Ses yansımaları ünlemler aynı zamanda ses taklidi ünlemler olarak da adlandırılmaktadır. Ses yansımaları ünlemler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki hayvanların dış dünyaya seslenmek için çıkardıkları sesleri taklit ederek oluşan ünlemlerdir. İkinci ise doğadaki cansız varlıkların hareketlerinden ve doğa olaylarından çıkan sesleri taklit eden ünlemlerdir.

1.1. Hayvanların Dış Dünyaya Seslenmek Üzere Çıkardıkları Sesleri Taklit Eden Ünlemler

Çurçuldımak: Kuş sesi (Necip, 2013: 88).

Ğağa: Karga sesi (Necip, 2013: 139).

Kakkuklimağ : Guguk kuşunun sesi.

Miyañ: Kedi sesi.

Müşük miyañlap, Mehtumsulaniñ içini puşuruptu.

“Kedi miyavlayıp Mahtumsula’nın canını sıkımtı.” (İnayet, 2004: 145).

Çurçuldımak, *ğağa*, *kakkuklimağ* ve *miyañ* gibi hayvanların dış dünyaya seslenmek için çıkardıkları sesler Yeni Uygur Türkçesinde ses yansımaları ünlemleri oluşturur.

İnsanoğlunun hayvanlara seslenmeleri de her hayvan için ayrı ayrı olur ve bu seslenmeler asıl ünlemlerden sayılır (Banguoğlu, 2015: 405).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İtiñizni “çağ” dimeñ

Müşükñimu “pés” dimeñ (İnayet, 2004: 145- 156).

“Köpeğimize hoş demeyin

Kedinize de pist demeyin”

-Tirt, çu!..

U étiğa kıttık bir kamaça salğanlıkını oylidi. (Harbalioğlu ve Kaşgarlı, 2016: 400)

“ “Deh!”

O atına kuvvetli bir kamçı vurduğunu hayal etti.”

Örnek destanda görüldüğü üzere köpeği kovmak ya da uzaklaştırmak için kullanılan çağ, yine kedi için pés, tavuk için tah kelimleri asıl ünlemleri oluşturmaktadır. Yine hayvanlara komut vermek için kullanılan çuv-çuvlimak (dehlemek), kiş, işt, tirt çu (dehlemek, hareket ettirmek) gibi kelimeler Yeni Uygur Türkçesinde asıl ünlemleri oluşturmaktadır.

1.2. Tabiattaki Nesnelerin Hareketlerinden ve Tabiat Olaylarından Çıkan Sesleri Taklit eden Ünlemler

cizildimak: çızıldamak (NECİP, 2013: 64).

çipildimak: Taklidi ses. Dalga ve damlaların çarpıntısını sesidir (NECİP, 2013: 82).

ğaç: Taklidi ses, çubukla vurarak çıkan ses (NECİP, 2013: 139)

güpla: Pat sesi (NECİP, 2013: 138).

ķarsildaş: gıcırdama, şaklatma (NECİP, 2013: 224).

paķ: Şak diye düşme sesi

şart: Taklidi ses, çatırtı, çıtırtı (NECİP, 2013: 375).

turs: Taklidi ses, tak tak (NECİP, 2013: 428).

Paķ kilğan avaz bilen teñ, héç oylimiganda, sémont yerge bir aķ kuşkaçniñ balisi çüştü (Harbalioğlu ve Kaşgarlı, 2016: 392).

“ “Şak” sesi ile beraber, beklenmedik bir şekilde, asfalta bir ak serçenin yavrusu düştü.

Ses yansımali kelimeler ünlemler içerisinde köklerden kelime türettikleri için özel bir yere sahiptir. *ciz* (*cizilda-*), *çip* (*çipildimak*), *çuruk* (*çuruklimak*, *çurkul-çurkul*), *gaç* (*gaççida*, *gaçildatmak*, *gaçildimak*), *gaj-guj* (*gajildaş*, *gajildimak*, *gajildatmak*) gibi kök halindeki sözcükler ek alarak türedikleri için yeni kelimeler oluşturmaktadır..

Tabiattaki nesnelerin hareketleriyle ve tabiat olaylarından çıkan seslerin taklit edilmesi ile oluşan ünlemler genellikle oldukları gibi veya ses değişikliğine uğrayarak sözcüğün tekrarlanmasıyla ikileme şeklinde de kullanımı yaygındır.

çip-çip: Buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır (NECİP, 2013: 82).

dü-dük: Taklidi ses. Güm güm (NECİP, 2013: 107).

gaj-guj: Taklidi ses, cızırdamak (NECİP, 2013: 132).

giç-giç: Taklidi ses (NECİP, 2013: 143).

ķult-ķult: Taklidi ses, lıkır lıkır (NECİP, 2013: 248).

miğ-miğ: Taklidi ses, suyun kaynama sesi (NECİP, 2013: 272).

poruķ-poruķ: fokur fokur (NECİP, 2013: 325).

taķ-tuķ: Taklidi ses, takır takır (NECİP, 2013: 386).

taķıraķ taķıraķ: Taklidi ses, dıgıdık dıgıdık (Harbalioğlu ve Kaşgarlı, 2016: 400)

Sonuç

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ünlemler dillerin doğuşuyla ilgili kuramlara kaynaklık ettiği için dilin en eski kelime türlerinden biridir. İnsanoğlunun fiziksel ve psikolojik olarak olaylara verdikleri tepkilerin sesletilmesi olayına ünlem denir. Ses yansımaları ünlemler kelime türettikleri için ünlemler içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu sebeple ünlemler kelime türetebildikleri, tek başlarına bir anlama sahip oldukları için tek başına bir kelime türü olarak değerlendirilmelidir.

Uygur Türkleri ve Türkçesi, Türk boyları ve lehçeleri arasında özel bir yere sahiptir. Uygurlar gerek sözlü kültürde gerekse yazılı kültürde Türkçenin en önemli eserlerini meydana getirmişlerdir. Yaşam şartlarına göre Türkçe'yi biçimlendirmiş ve geliştirmişlerdir. Türklerin konar göçer yaşam şekli, doğa ile iç içe olmaları dillerine yansımış ve doğada duydukları sesleri dile yaklaştırmışlardır. Bu nedenden ötürü Uygur Türkçesinde ses yansımaları kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır.

Kaynakça

AKALIN, Şükrü Haluk (1999), "Türkiye Türkçesinde Ünlem (Terim ve Tanım, Tasnif, Ünlem Olan Kelimeler, Söz Dizimi ile İlgili Sorunlar)", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı II, Ankara: TDK Yay.

BANGUOĞLU, Tahsin (2015), Türkçenin Grameri, Ankara: TDK Yay.

ERGIN, Muharrem (2000), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yay.

HARBALIOĞLU, Neşe(Ed.), Raile Abdulvahit Kaşgarlı (Yayıma Haz.) (2016), Çağdaş Uygur Hikâyelerinden Seçmeler, Ankara: Gazi Kitabevi.

İNAYET, Alimcan (2004), Uygur Halk Destanları-1, Ankara: TDK Yayınları.

İNAYET, Alimcan (2014), Uygur Halk Destan/ Hikayeleri Üzerinde İncelemeler, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

KORKMAZ, Zeynep (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: TDK Yay.

NECİP, E. Necipoviç (2008), Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, çev. İklil Kurban, Ankara: TDK Yayınları.

Neşe(Ed.), Raile Abdulvahit Kaşgarlı (Yayıma Haz.) (2016), Çağdaş Uygur Hikâyelerinden Seçmeler, Ankara: Gazi Kitabevi.

ZÜLFİKAR, Hamza (1995), Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler, Ankara: TDK Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Slavoj Žižek'te Pragmatik Çelişkilerin Etik Bir Göstergesi Olarak Starbucks Örneği

Havva ÜNLÜ*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.

ÖZET

İnsan gerçekliği farklı disiplinler tarafından incelenmektedir. İnsanın varlığına, bilgisine ve mahiyetine ilişkin etik normlar, normatif koşullar ve varsayımlar günümüz düşünce sisteminde pek çok yönüyle tartışılmaktadır. Bu çalışmada, Slavoj Žižek'te popüler kültür ve kendi gerçekliği arasındaki ilişkide özne, anlam ve değer kavramlarına Starbucks örneği çerçevesinde değinilmektedir. Bu bağlamda pragmatik çelişkilerin gerçekle olan bağında bilme ve yapma eylemlerinin nesne ve meta arasındaki analitik soru, sorun ve çözümleri tartışılmaktadır. Evrensel değerlerin cisimleştirilmesi, nesneleştirilmesi sonucu, gerçekliğin özne tarafından anlama şekillerinin değişime uğraması söz konusudur. İnsanın ihtiyaçları ve arzusu arkasına gizlenmiş post-modern tüketim biçimleri, öznenin ahlaki davranış doğasını sosyal, politik, psikolojik ve ekonomik yönde etkilemektedir. Bir Starbucks kahvesi satın alarak aynı zamanda topluma katkı sağlayan sosyal sorumluluk projelerini ve etik normları desteklediğini düşünmek nasıl mümkün olabilmektedir? Kahveden daha fazlasını almış olmanın kolektif vicdan ve yardımseverlik duygusunun, kahvenin içerisine dahil edilmesi Žižek'e göre tüketiciliğin nihai örneğini oluşturmaktadır. Bu etik eylemlerin imkânı ve varlığı hangi amaçlara hizmet etmektedir? sorusunun karmaşık çözümleri ve cevapları mevcuttur. Küresel değişim ve gelişim olgusu ile etik normları oluşturan şartlar etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Pragmatik çelişkilerin ve kaotik durumların sadece saf olumsuzluğa dayanmadığına dair düşünceler mevcuttur. Etik eylemlerin anlam ve değer taşıyan yönü, ideoloji kavramıyla nasıl bir gerçekliği ifade etmektedir? Žižek, bu gerçeklik ve özneyi ilgilendiren soruları, etik ve politik tartışmalara Starbucks kahvesini tüketme ve arkasında var olan görünmez aşkınlığı eleştirel bir bakışla yorumlamaktadır. Žižek'e göre, ideoloji tanımının geniş alanına ve anlamına giren duygu, düşünce ve eylemlerin özneye karmaşık bir şekilde sunulmakta oluşu özne tarafından gerçek bakış açılarını görmeyi engellemektedir. Dolayısıyla metalar ve etik değerler arasındaki ilişki, öznenin farklı gerçeklik düzlemlerinde karşılaştığı popüler kültür örneklerinden biri olarak Starbucks kahvesi varlığını sürdürmektedir. Metaların yanıltıcı özellikleri ile onların nesnel ve gerçek özelliklerine ilişkin düşünceler, aynı zamanda salt indirgemeci bir yaklaşım fikrinin varlığından oldukça uzak bir gerçeklik biçimi olarak da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik, İdeoloji, Özne, Gerçeklik, Popüler Kültür.

Starbucks Example in Slavoj Žižek as an Ethical Indicator of Pragmatic Contradictions

ABSTRACT

Human reality is studied by different disciplines. Ethical norms, normative conditions and assumptions regarding human existence, knowledge and nature are discussed in many aspects in today's thinking system. In this study, the concepts of subject, meaning and value in the relationship between popular culture and its own reality in Slavoj Žižek are discussed within the framework of the Starbucks example. In this context, analytical questions, problems and solutions of the acts of knowing and doing in the connection of pragmatic contradictions with reality between object and commodity are discussed. As a result of the embodiment and objectification of universal values, the way of understanding reality by the subject changes. Concealed behind the needs and desires of the human, post-modern consumption forms affect the subject's moral behavior nature in social, political, psychological and economic aspects. How is it possible to think that by purchasing a Starbucks coffee, it also supports social responsibility projects and ethical norms that contribute to society? The inclusion of the collective conscience and sense of helpfulness in taking more than coffee is the ultimate example of consumerism, according to Žižek. What purposes do the possibility and existence of these ethical actions serve? There are complex solutions and answers to the question. Global change and development phenomenon and conditions that constitute ethical norms are used effectively. There are thoughts that pragmatic contradictions and chaotic situations are not just based on pure contingency. What kind of reality do ethical actions carry meaning and value with the concept of ideology? Žižek critically interprets these questions concerning reality and the subject, the ethical and political debates, consuming Starbucks coffee and the invisible transcendence that exists behind it. According to Žižek, the complex presentation of emotions, thoughts and actions that fall into the broad scope and meaning of the definition of ideology to the subject prevents him from seeing real perspectives. Therefore, the relationship between commodities and ethical values, Starbucks coffee continues to exist as one of the examples of popular culture that the subject encounters on different levels of reality. The misleading properties of commodities and the thoughts about their objective and real properties are also seen as a form of reality far from the existence of a purely reductionist approach.

Keywords: Ethics, Ideology, Subject, Reality, Popular Culture.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Postmodern düşünce teorilerin varlığı, geleneksel ve modern fikirleri eleştirel bir yöntemle incelemekte ve alternatif çözüm yolları sunmaya çalışmaktadır. Žižek, kendine özgü bir dille Hegel, Lacan ve Marx düşünceleri çerçevesinde günümüz konu ve sorunlarını irdelemektedir. Alman idealizmi ve Fransız Devrimi etkileri Aydınlanma ile akıl ve insan ekseninde gelişen ve değişen dünya koşullarının özneyi ilgilendiren psikolojik, sosyokültürel, politik ve ekonomik yönlerdeki etkisi kendini göstermektedir. Friedrich Nietzsche ile gündeme gelen değerlerin yeniden değerlendirilmesi fikri, 21.yüzyılda da kendisini Žižek'te farklı biçimlerde göstermektedir. Kimsenin inanmadığı ve değerlerin olmadığı kinik bir devirde yaşadığımız fikrinin terkedilmesi gereken ilk mit olduğunu düşünen Žižek, insan olmak ne demektir 'den başlayarak her şeyi yeniden tanımlamak zorunda olduğumuz düşüncesini hatırlatmaktadır. Böylelikle Žižek, özneye nihai bir kimlik krizine sahip olan gerçekliklere dair pek çok güncel ve dinamik konu hakkında diyalektik eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Žižek, 2007a: 446).

Žižek eserlerinde farklı düşüncelerden bahsederken özne, ahlak, eylem, ideoloji, zorunluluk, yanılısma gibi pek çok etik-politik kavramı birlikte kullanmaktadır. Bu çalışmada, 21.yüzyıl düşünürlerinden olan Žižek'te popüler kültür eleştirisi ve ideoloji kavramının etik eylemlere etkisine, öznenin konumu ve nesnelere olan iletişimi bağlamında Starbucks kahvesi örneği çerçevesinde açıklamak amaçlanmaktadır. Eleştirel düşünceleri ile gündeme gelen Žižek, Starbucks kafelerinin alışveriş mekanları gibi politik-etik sorumluluğu hatırlatan birer mimari paralaks olarak özneyi toplumsal gerçeklikten koparan ütopyik hayal yerleri olduğunu düşünmektedir (Žižek, 2011:119). Žižek, etiği kişinin kendi tutarlılığına ve kendi arzusuna bağlılığı olarak tanımlamaktadır. Etik, Žižek'te "naif" kelimesiyle anlatılmaktadır. Bu naifliğin düşünselliği dışlamadığı ve kişi yapması gereken şeyi iyi olduğu için değil, yapılması gerektiği için yapmaktadır ve hatta bu durum, insanın yaptığı şeye karşı soğuk, katı bir mesafesi olmasına izin vermektedir (Žižek, 2007b: VIII).

Özne ve etik olan arasındaki bağda kurulan ilişkiye bütüncül bir bakış açısı ile bakmak oldukça güçtür. Bu bağlamda Žižek, özneyi ve onun gerçeklik düzlemlerini tanımlarken psikanaliz, diyalektik ve politik temelli etik, ideoloji, kapitalizm, zorunluluk, meta fetişizm, popüler kültür kavramlarını kullanmaktadır. Bu kavramlara farklı yerlerde öznenin gerçekliğinin tanımlarken ve eleştiriye tabii tutarken dağınık şekilde değinmektedir. Düşüncelerindeki eleştiri ve öneriler çerçevesinde kavramsal çerçeve, bu çalışmada özne, popüler kültür, ideoloji, etik gerçeklikler bağlamında işlenmektedir. Žižek, dilimize çevrilmiş çok eseri olmakla birlikte yayın açısından zengin bir literatüre sahiptir.

Eserlerinin konu başlıkları oldukça aykırı ve alışılmadık dışarıda düşünceler barındırmaktadır. Onun çalışmalarının çoğunda etik ve politik olan tartışmalar birlikte işlenmektedir. Çalışmada özellikle konuyla yakından ilgili olan *Önce Trajedi Sonra Komedi, İdeolojinin Yüce Nesnesi, Paralaks, Gıdıklanan Özne* ve diğer önemli eser ve çalışmaları kaynak olarak kullanılmakla beraber aynı zamanda "*Sapığın İdeoloji Rehberi (The Pervert's Guide to Ideology)*" belgesel filmdeki kesitlerde yer alan eleştirel düşünce ve önerilerden de yararlanılmaktadır.

Etik-politik açıdan özne, kendisine sunulan nesnelere karşısında ne yapacağına karar vermekte zorlanmaktadır. Böylece özne parçalanmışlık ve bölünmüşlük tanımı ile küresel pazarların bir ürünü haline alabilmektedir. Görülen pek çok şeyin aslında gördüğümüzden çok daha farklı olduğu vurgusunu dile getiren Žižek, tüketim kararlarımız üzerinden öznenin kendini anlamaya ve var etmeye çalışma çabasının sonsuz bir döngü oluşundan bahsetmektedir. Bu unsurların çoğunu özne hayatının daha anlamlı olması adına yapmaktadır. Özneye sunulan metalar gerçekten onu kendi gerçekliğinden uzaklaştırmakta mıdır yoksa gerçek olanın farklı bir yansıması mıdır? Starbucks kahvesi ile bir metanın bedeline dahil edilen vicdan kavramı, yardım, çevre etiği ve organik bir tüketici olmak gibi unsurlar özne için bir ideoloji satın aldığı anlamlarına mı gelmektedir yoksa öznenin gerçekliğini bulanıklaştıran etik bir yanılısamayı mı ifade etmektedir? Starbucks kahvesi tüketerek iyi bir iş yapmış olmak duygusunun varlığına inanmak öznenin vicdanını uyulandırmakta mıdır? Nasıl etik bir eylem göstermiş olunur? Etik bir temel olmaksızın nasıl oluşmaktadır? sorularını akla getirmektedir.

Öznenin daha fazlasını tüketme arzusu gerçeği üzerine kurulan ve medya unsurları aracılığıyla bildirilen metaların özneye sunulmaları medyatik bir şiddet görüntülerinin başka bir yansıması da olabilmektedir. Žižek, etik açıdan arzu edilene dair şiddeti oluşturan koşulsuz buyruk yasalarının,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kant'ın ödev ahlaki ilkesinin aynı zamanda da Nietzsche'nin iyi ve kötünün ötesindeki etik anlayışını 'ahlaksız etik' olarak tanımlamakta ve varlığını sürdüren bu etik normlar ve koşulların şiddete yol açtığını düşünmektedir (Žižek, 2007b: VIII). Çalışma, *Popüler Kültürde Özne ve Etik-Politik Gerçeklik* adlı bir başlıktan oluşmaktadır. Žižek, bu çerçevede etik-politik durumların metanın değeri ve toplumsal olanla bağına şu şekilde açıklamaktadır:

“Meta fetişizminin özsel niteliği, (insanlar arasındaki ilişkiler, şeyler arasındaki bir ilişki biçimine bürünür.) ifadesindeki insanların yerini şeylerin aldığı o ünlü yer değiştirme değildir; bunun yerine meta fetişizminin asıl niteliği, bir taraftan yapılaşmış ağ ile öte taraftan bu ağın öğelerinden biri arasındaki ilişkinin belirli bir yanlış anlaşılmasıdır: Gerçekte yapısal bir etki, öğeler arasındaki ilişkiler ağının bir etkisi olan şey, öğelerden birinin doğrudan bir özelliğiymiş gibi görünür, sanki bu özellik de diğer öğelerle ilişkisinin dışında ona aitmiş gibi görünür” (Žižek, 2015: 39).

Popüler Kültürde Özne ve Etik-Politik Gerçeklik

Starbucks, dünyada büyük kitlelere ulaşmayı başarmış ünlü bir kahve markasıdır. Dünyadaki kahve zincirlerini, öznelerin hem bireysel hem de toplumsal psiko-sosyal ihtiyaç ve keyif özelliklerini bilerek tasarlamakta ve mekandan kahvelerin çeşitlerine kadar bireylerin tüketimini cazip kılacak pazarlama tekniği olarak küresel varlığını sürdürmektedir. Kitlelerin müşteri olarak kahve ve keyifli vakit geçirme talepleri çok sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. Starbucks kahvesi içmeye gittiğinizde mekanın tasarımında seçilen menünün çeşitliliğini ve internet sayfasının kendi içindeki gelişmiş ağ ve ekonomik alt pazarın hitap kitlesinin zenginliğini görmek mümkündür. Kahve tüketimi sayesinde eğitim, sağlık, kültür, iletişim alanlarında yardım, destek ve tüketimin devamlılığını sağlayan ekonomik stratejisini içinde barındırmaktadır. Kahvenin basit tüketim şeklinden karmaşık ve popüler kültürün en çok tercih edilen marka ürünleri arasında yer alması konusundaki düşüncelerini Žižek, küresel kapitalizm ve ideoloji bağlamında *Sapığın İdeoloji Rehberi (The Pervert's Guide to Ideology)* isimli belgesel filminde şöyle açıklar:

“Starbucks'tan kapuçino aldığımızda epeyce ideoloji de aldığımızın farkında mıyız? Starbucks'ın kafeteryalarında çoğu zaman şu mesaja sahip posterler asılır: Evet, bizim kapuçinomuz diğerlerinden daha pahalı. Ama biz gelirimizin yüzde birini sağlıklı kalabilinler diye bazı Guetamalalı çocuklara veriyoruz. Su tedariki için sahralı çiftçilere, organik kahve üretilmek için ormanları kurtarmaya, vesaire vesaire... Bu yöntemin ustalığını takdir ediyorum. Saf, basit tüketiciliğin eski zamanlarında bir ürün alırdınız ve kendinizi kötü hissederdiniz. 'Tanrım, Afrika'da insanlar ölüyor, ben tüketiyorum.' Yani ana fikir, kafa karıştırıcı. Saf tüketiciliğin etkisini yok etmek amacıyla bir şeyler yapmamız gerektiğidir. Örneğin; bir hayır kurumuna bağışta bulunursunuz. Starbucks sizi bir tüketici kılıyor. Vicdan azabı çekmeyen bir tüketici! Çünkü tüketicilikle savaştığınız karşı tedbirin bedeli, ürünün bedeline dahil edilmiş durumda. Sanki biraz fazla ödeyerek sadece tüketici olmuyorsunuz. Çevreye, yoksullara, Afrika'daki aç insanlara karşı görevinizi de yerine getiriyorsunuz. Bence tüketiciliğin nihai biçimi budur” (2012).

Günümüz tüketim biçimlerine dair bir eleştiri olan bu ifadeler insanın vicdan azabının dahi küresel düzende özgür olmadığını anlatır. İnsanın tüketim şekilleri ve kendisi arasındaki bağda bir ürünü alırken ideoloji aldığını ya da yardımseverlik duygusunun bu yolla mümkün olduğunun varlığı tartışılmaya açıktır. Metaların bedelinde saklı olan sanal ya da görünmeyen etik normları yapmayı emreden buyrukları görmek çoğu kez mümkün olsa da görüldüğü zaman yapılabilecekler hakkında Žižek çözüm önerisi sunmaz.

Kay'a göre Žižek'te, gerçek kavramı politik projesinin merkezini oluşturur ve ideoloji Žižek'e göre keyfin toplumsal örgütlenmesine dayalıdır ve politik uyum korunması durumunun da keyfe bağlı olduğunu söyler (Kay, 2003:17). Starbucks kahve firmasının adil ticaret vurgusu ile bireyleri toplumsal sorumluluk projelerine katkı sunmaya çağırdığını ve bir şeylere katkı sunmanın insanların vicdanında oluşturduğu tüketimle gelen sorumluluğu da yerine getiriyorum hissine dikkat çeker. Aynı zamanda 'Ethos Water' isimli Starbucks'ın yan kuruluşunun da dünyadaki (Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki) çocuklara temiz su götürmeyi ve Starbucks aracılığıyla insani su programları ve eğitimlerini desteklemeyi amaçlayan bir marka olduğunu belirtir (Žižek, 2009: 53-54/2010).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Žižek'in Starbucks eleştirisi ile ortaya koyduğu düşüncelerini anlarken gerçeği arama yolundaki amacına özne, ideoloji, etik ve popüler kültür tanımlamalarının yardımcı olduğunu görmekteyiz ve böylelikle kendisi bu kavramları psikanaliz, felsefe, sosyoloji ve siyaset disiplinleri çerçevesinde işlemektedir. Žižek, güncel mevzuları kültürel, felsefi ve politik olanla birlikte araştırır. Onun bu sorgulamaları sırasında en çok işlediği sorun *gerçek* kavramıdır. Bu sorgulamalardan birisi şu şekildedir:

“Hiçbir şey beklemediğimiz anda davetsizce çıkagelen devasa Gerçek'in dehşetiyle baş başa kalırsak? “Hiçbir şey yerine niçin bir şey var? metafizik sorusunun temelinde belki de işte bu “hiçbir şey yerine bir şeyin deneyimlenmesi vardır” (Žižek, 2014b: 12).

Özne probleminin Tanrının özne konumunda olması anlayışından insan özneye geçişin varlığı ve gerçekliğin ölçütünün özne olarak tarihten uzak ya da tarihle birlikte tanımlanmış olması söz konusudur. Öznenin aklına indirgenen bir gerçeklik ile açıklandığı kavramsal ve tarihsel süreç günümüz düşünce teorileri tarafından irdelenir. Öznenin mahiyeti ve niteliği varlık, bilgi ve metafizik alanlarda bir problem olarak tartışılır. Öznenin aklına indirgenen gerçeklikler sorunu Max Horkheimer tarafından akıl tutulması olarak tanımlanır:

“Aklın bugünkü bunalımının temelinde, düşüncenin belli bir noktadan sonra böyle bir nesneliliği ya hiç kavrayamaması ya da bir sanrı olarak reddetmesi yatmaktadır. Bu süreç giderek bütün rasyonel kavramlara yayılmış, sonunda hiçbir gerçeklik kendi başına akla uygun olarak görülemez olmuştur; içerikleri boşalan bu temel kavramlar biçimsel kabuklara dönüşmüştür. Akıl öznelleşirken, biçimselleşmektedir de. Aklın biçimselleşmesinin hemen görülmeyen teorik ve pratik boyutları vardır. Öznelci görüş geçerli olunca, düşünce de herhangi bir amacın kendi içinde değerli olup olmadığını belirleyemez olur. Ülkülerin benimsenebilirliği, eylem ve inançlarımızın ölçütleri, ahlak ve siyasetin temel ilkeleri ve bütün önemli kararlarımız, aklın dışındaki etmenlere bağlı duruma gelir. Bunların eğilimlerin, mizaçların sonucu olduğu kabul edilir; pratik, ahlaki ya da estetik kararlarda doğruluktan söz etmek anlamsızlaşır” (Horkheimer: 2013: 62).

Žižek'te Lacan kuramından etkilenen bir özne anlayışı mevcuttur. Özneye dair görünümünün içeriğini daha iyi anlamak ancak öznenin temellerinin atıldığı Antik Çağdan, Modern düşünceye yani Descartes'in cogito kavramına ve akılla anlamlandırılan Kant'ın kategorik imperatif ve pragmatizm düşüncelerine bakarak mümkün olmaktadır. Postmodern dönemde öznenin tanımı karışık ve geleneksel özne anlayışından oldukça farklı anlamlar taşımaktadır. Disiplinlerin gelişimi, uzmanlık alanlarının hızla ilerlemesi, dijital çağdaki değişim ve dönüşümler bu konuda etkili olan unsurlar arasındadır. Žižek, özne tanımında etkili olan ve Lacan'ın bilinçdışının öznesini inşaa eden “*arzundan vazgeçme*” ifadesi yani “*kendinin bilmediğin parçasından vazgeçme!*” vurgusu yapar. Böylece bilinçdışının öznesini ve özne-nesne arasındaki iletişimi arzu kavramı kurmaktadır (Žižek, 2014a:17/ Žižek, 2015:19).

Starbucks popüler kültürün önemli bir markası olarak küresel anlamda öznelere keyif ve arzularına hitap eder ve bu durum pratiğe geçmiş bir ideoloji harikası olarak Žižek tarafından tanımlanır. Marx'ın bilinen meta yorumu; *'bir meta hiçbir zaman yalnızca alıp tükettiğimiz basit bir nesne değildir. Meta teoloji, hatta metafizik inceliklerle dolu bir nesnedir'* Žižek için ideoloji ve nesne arasındaki bağı açıklamada etkili olmuştur (Marx, 2003:76). Böylelikle Žižek, ideolojilerin bize basit bir yolla empoze edilmediğini belirtir. İdeolojilerin kafa karıştırıcı ve gerçek bakışı bulanık kılan bir durum olduğunu bildirir. İdeolojiler sosyal dünyada iletişim halinde olduğumuz bir kavramdır. Žižek, Marx'ın yapmış olduğu ideoloji tanımını “*bilmiyorlar, ama yapıyorlar.*” toplumsal gerçeklik anlayışımızdaki bu çarpıtılmış gerçeklik epistemolojik bir sorun olan ideoloji sorununun öznelere tarafından farkına varılması ve anlaşılması vurgusu yapılmaktadır (Žižek, 2015: 43). Hepimizin sinik öznelere durumunda olduğunu belirten Peter Sloterjik'in, *Sinik Aklın Eleştirisi* kitabındaki ifadeyi Žižek şöyle aktarır:

“İdeolojinin hakim işleyiş tarzı siniktir, ki bu da klasik eleştirel-ideolojik işlemi imkansız, daha doğrusu beyhude kılar. Sinik özne ideolojik maske ile toplumsal gerçeklik arasındaki mesafenin gayet iyi farkındadır, ama yine de maskede ısrar eder” (Žižek, 2015:44).

Žižek bu ifadeleri şöyle formüle eder: “*Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar, ama yine de yapıyorlar.*” Burada Žižek sinik aklın artık naif olmaktan uzak olduğunu ve yanlış bilinç paradoksunu oluşturduğunu anlatmaktadır yani kişi yanlış olanı oldukça iyi bir şekilde bilmekte ve ideolojik

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

evrenselliğin arkasındaki tikel çıkarın farkında bir yapıdadır ancak onu reddetmez bir hal almıştır (Žižek, 2015: 44). Buradaki durum Starbucks kahvesi alan bir kişinin aslında fazla bir fiyat ödeyerek almış olduğu kahvenin içeriğine dahil olan ideolojik aygıt ve unsurların farkında olması ancak yine bu durumu reddetmemesinde gizlidir. Bir kahve alarak hem tüketici hem de gönüllü bir birey olmak özne ile nesne arasındaki bağda ideolojinin sunuş şekillerindeki pragmatik çelişkileri doğurmaktadır. Dolayısıyla ideolojik bu yanılsamalar ne düşündüğümüz ile mi yoksa ne yaptığımız ile mi ilgilenmektedir? ‘Bilme’ ve ‘yapma’ya ilişkin durumlar gerçekliğin çelişkilerden doğduğu düşüncesini barındırarak yapmanın aktif varlığına dayanmaktadır. Buradaki ideoloji gerçekliği aynı zamanda sadece bir yanılsamaya dayalı olması değildir ideolojik olarak anlaşılması gereken gerçekliğin kendisini içerir.

“İdeolojik”, tam da mevcudiyeti katılımcılarının, onun özünü bilmemesini gerektiren bir toplumsal gerçekliktir. Yani yeniden üretilmesi, bireylerin “ne yaptıklarını bilmemelerini” gerektiren toplumsal fiiliyattır. İdeolojik bir toplumsal varlığın yanlış bilinci değil, yanlış bilinçten destek aldığı sürece bu varlığın kendisidir” (Žižek, 2015:36).

Böylece özne, keyfini sürdürdüğü nesnenin ancak onun mantığını görmezden geldiği sürece keyfini devam ettirebilir. Faydacı çelişkiler barındıran bu düşüncenin temelinde Žižek’in Hegel diyalektiğini yorumlama şekli vardır. Žižek bunu şöyle açıklar:

“Mutlak bilgi”, çelişkinin bütün kimliklerin/özdeşliklerin içsel bir koşulu olduğunu en nihayet kabul eden öznel bir konuma karşılık gelir (Žižek, 2015:22).

Starbucks kahvesi, metanın kendisi olarak evrensel bir takım değerleri cisimleştirmekte ve keyif, değer ve anlam alanlarında postmodern öznenin pragmatik çelişkiler yaşamasına sebep olmaktadır. Bu noktada var olan etik bir tartışma gündeme gelmektedir. Etik olanın belirlendiği esaslar neye dayanmaktadır? Özne özgürce seçimde bulunurken çelişkilerin oluşması kişiyi gerçekten özgür kılmakta mıdır? ve özgürce bir seçim mümkün olmakta mıdır?

Žižek, özneyi, Lacan’ın psikanaliz kuramından etkilenerek açıklar. Žižek, Lacan’ın ‘*hepimiz biraz eksikiz*’ ifadelerinden hareketle özneyi tanımlar. Burada Lacan’ın gerçek ve simgesel düzen kavramlarına başvurur. Bu bağlamda Žižek özneyi Lacan’ın simgesel ve gerçek düzeni arasına yerleştirir. Žižek’e göre özne kendisinde bulunan bir eksikle kendisinden koparılmıştır. Özne kendisindeki bu eksikliği gidermek için istek ve arzularına başvurur. Buradaki eksik ifadesi özneye ihtiyaç ve istek arasındaki dilsel boşluğu kaplayan arzunun kendisini ifade eder. Öznenin doğmuş olma durumu ilk eksiktir. Dilin içinde olan bu eksikliği özne simgesel olarak ifadeye etmeye çalıştığı zaman burada tatmini mümkün olmayan bir eksik arzudan bahsetmek mümkündür (Žižek, 2015:246) (Butler, 2014:89-92).

Özneyi devamlı arzu ve keyfe iten durum, kapitalizmin kendi içinde devamlı var olan ekonomik krizi sürdürebilme gerçeğidir. Žižek, kapitalizmin üretim koşullarını sürekli olarak geliştirme olgusuna şöyle değinir:

“Sermayenin kendi kendinin sınırı olduğu formülünün evrimci okuması yetersizdir: Mesele, gelişiminin belli bir uğrağında, üretim ilişkisi çerçevesinin üretim güçlerinin daha fazla gelişmesini ketlemeye başlaması değildir; mesele, *kapitalizmi sürekli gelişmeye iten şeyin tam da bu için sınır, bu “iç çelişki” olmasıdır*. Kapitalizmin normal durumu, kendi varoluş koşullarını sürekli devrimcileştirmesidir (Žižek, 2015:67). Kapitalizme özgü paradoks, kapitalizmin son çağrısı burada yatar: kapitalizm kendi sınırını, iktidarsızlığının kendisini gücünün kaynağına dönüştürebilmektedir” (Žižek, 2015:68).

İdeolojilerin özneyi devamlı olarak koşulsuz kabule ve eyleme zorlayan baskıcı ve bir o kadar da rızaya dayalı çelişkili yapıları ile öznenin gerçeği görmesini engelleyen gözlükleri ideolojiler kişilere takar. Starbucks kahvesini kişi kendi rızasıyla tüketir ve aynı zamanda medya ve iletişim araçları ile de kahveyi tüketmesi gerektiği baskısıyla karşı karşıya kalır. Tüketim tercihinin ardında stratejik olarak var edilen zorunlu tüketim ve gönüllü faydacılık, iyi bir birey olma vurgusu pragmatik bir çelişkinin göstergesidir. Küresel sistemler tarafından öznenin bilinen ihtiyaçlarına yine özne üzerinden tikel çıkarlar aracılığıyla özne için yapılmış hissi ve stratejik ekonomi yapılarının kullanılması durumu önemli bir rol almaktadır. Žižek, bilinçdışı öznenin ideolojik aygıtlarla kendini çağırıldığı bir örneklik olarak Starbucks kahvesini gösterirken, kurumsal stratejilerin kitleler ve özelde öznenin kendisi için

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yapılan çağrı sonucu ortaya çıkan eksikliği kapatmak çabası yani tüketiciliğin varlığımızın merkezinde zorunlu olarak yer edindiğinden bahsetmektedir. Bu yer edinme beraberinde etik normlar, politik ve ticari kaygılar taşımaktadır. Keyif almayı emreden buyruklardan nasıl kurtulacağımızı sorgulayan Žižek'in yaptığı etik ve ideolojik tespitlerde net bir çözüm önerisine denk gelmek mümkün olmamaktadır. Örneğin; Starbucks kahvesi gibi kola, Kinder Sürpriz Yumurta ve organik ürünler için yaptığı açıklamalarda da öznenin içinde bulunduğu pragmatik çelişkilerden nasıl kurtulacağına dair çözüm önerileri sunmaktan ziyade döngüsel bir şekilde ideolojik olana hapsedilen bir gerçeklikten çok uzaklaşmadığını söylemek mümkündür.

Etik- politik tartışmalar çerçevesinde küresel amaçların ikna edilmiş özneleri konumunda olan bireyler, küreselleşmenin görünmez ve soyut duvarları içinde anlamlı eylem nasıl oluşturacaklar ve oradan da etik olan nasıl doğacaktır? Etik normların belirli eylem türlerinin ihlali veya doğası dışındaki değer koşullarını meydana getirebileceği gerçekliğinin değişimi söz konusudur. Etik açıdan bir eylemin teorik boyutta doğru olup olmadığına ilişkin normların belirlenmesi konusundaki kararsızlık ve sorgulamalar özneyi kendi içinde pek çok problemle karşı karşıya bırakmaktadır. Öznenin rasyonel seçim teori ikilemelerinde kalma, dürtüsel satın alma, marka sadakati ve arzu ve keyfin dışsal obje değeri üzerinde anlam, değer ve etik açıdan varlığı ve ortaya çıkardığı problemleri sonucunda gerçek değer ve sembolik değer kavramlarını üzerinden var olan belirsizlikleri Žižek şöyle ifade eder:

“Özneler kendilerini radikal bir şekilde belirsiz, ‘asıl yüzleri’nden yoksun, dayatılmış bir maskeden yine bir başkasına dönüp duruyorsa deneyimlerler, zira bu maskenin ardında en nihayetinde hiçlikten başka bir şey yoktur -bu takıntı-lı/kompulsif eylemlerle veya kimliklerini vurgulayarak ortaya koyacağını düşündükleri için aralarında gittikçe daha da fazla gidip geldikleri özgül hobilerle veya giyim tarzlarıyla çılgıncasına örtmeye çalıştıkları ürkütücü bir boşluktur bu. Bu noktada aşırı bireyselleşmenin (sabit sosyo-simgesel rollerden bağımsız kalarak kendi Benlik'inin gerektirdiği gibi olmanın) aslında nasıl da zıttıyla çakışabildiğini görürüz - yani o tedirgin edici ve kaygı verici kimliğin kaybedildiği hissiyle... Peki bu, kişinin yalnızca simgesel ağ içinde yabancılaşmayı kabullenerek ‘kendi olabileceği’ne ve minimum bir kimlik/özdeşlik hissi edinebileceğine dair Lacancı iç görüyü olumlar nitelikte değil midir?” (Žižek, 2007a: 446).

Sosyal sorumluluk görevi ve vicdani olarak rahat bir iş yapmış olma durumu postmodern dünyadaki etik norm ve koşulları çerçevesinde tartışma konusudur. Gelişimin tek ve evrensel bir yolu yoktur. Hakikate tek bir yönden ve salt bir akılla bakmak postmodern yapıda mümkün değildir. Aşkın ve felsefi bir açıdan bakıldığında postmodern öznenin kendisi için var olan etik gerçeklikler daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Öznenin farklı görünüşleri mevcuttur ve bu görünüşlere bütüncül bir anlam yüklemek mümkün olmamaktadır. Žižek'te pragmatik çelişkilerin popüler kültür ve ideoloji aracılığıyla özneye konumlanması ve belirlenim kazanması sonucunda etik koşulların ideolojik anlam alanında kendisini var etme çabası Starbucks örneği ile toplum işleyişine dahil edilerek kitlelere ulaşmaktadır. Žižek'te öznenin tanımlanmasından kaynaklanan ve ideolojinin keyfin toplum örgütlenmesine dahil edilmiş olması düşüncesi çerçevesinde bireyin mutluluk maksadıyla aradığı ideal ve sonsuz keyif arayışındaki eksikliği anlama çabası etik-politik olan üzerinden anlatılmaktadır.

SONUÇ

Žižek, güncel sorunları sorgulamak amacıyla felsefe, psikanaliz, siyaset ve sosyoloji gibi farklı disiplinleri bir araya getirir. *Popüler kültür* problemlerini kendine özgü *anamorfik* (yamuk bakmak) bir bakış açısı ile eleştirir. Žižek, küresel dünyanın ikna edilmiş öznelerine yansıyan ideolojinin farklı şekillerinden bahseder. Bu ideoloji biçimleri öznelerin *gerçek* olanı görme ve anlama eylemini engellemektedir. *İdeoloji* bir yönüyle olgu ve olayları yorumlama ve anlama biçimlerinden ibarettir. Žižek, Starbucks kahvesi örneği ile öznenin içinde bulunduğu postmodern etik soru ve sorunların tekrar düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özneleri kendi *etik-politik gerçekliği* ve var oluşları hakkında tekrar düşünmeye yönlendiren Žižek için *gerçek*, çelişkilerin birbiri içine geçmesiyle meydana gelmektedir ve aynı zamanda çelişkilerin silinmediği yegâne düzeni *gerçek* oluşturmaktadır.

Özne, postmodern çağın pek çok alanında hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu gelişim bireyi etik norm ve koşulların farklı boyutlarını düşünmeye yönlendirmektedir. Bu noktada Žižek,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Starbucks kahvesi örneği eleştirisi ile etik ve politik tartışmalardan bahsetmektedir. Bir bardak Starbucks kahvesi satın almanın kişiyi hem tüketici hem de aynı zamanda sorumluluk sahibi ve gönüllü bir birey yaptığına vurgu yaparak saf tüketicilik ve günümüz tüketiciliğinin karmaşık yapısının arka planını açıklamaktadır. Küresel sermayenin bireyleri devamlı satın almaya ve tüketmeye yönlendirme çabasını ideoloji kavramı ekseninde eleştirirken bu durumun insanlar arasında görünmez duvarlara ve öznedeki hiçliğe ve ürkütücü bir boşluğa sebep olduğunu anlatmaktadır. Tüketim metaları basit bir nesne değildir aksine içerisinde pek çok psiko-sosyal ve ekonomik anlam barındırmaktadır. Žižek, nesne ve özne arasındaki sonsuz döngünün arzu ve keyif üzerine yerleştirildiğini düşünmektedir. Žižek, pragmatik çelişkilerin çözümü ve metaların gerçek ve nesnel olan özellikleri hakkında belirli öneri ve çözümler getirmemekle beraber *gerçek* olanın ideoloji kavramına bir yönüyle hapsettiğini söylemek de mümkündür.

Etik politik tartışmaların pragmatik çelişkilerle özneye yansımaları sonucunda etik normların ve koşulların tanımlanmasında çeşitli zorunluluklar ortaya çıkmaktadır. Žižek'te bu zorunluluklara doğrudan sebep olan unsurlar arasında radikal belirsizlikler, küresel güçlerin mücadelesi, toplumdaki değişimler, dijital yaşamlar yer almamakta; aksine temel alınacak doğa, ilke veya geleneğin var olmayışı yani tözsel zeminin kaybolması ve öznel bir dünyanın baskın gelmesi yer almaktadır. Dolayısıyla Žižek'in vurguladığı nokta *gerçeğin* ne olduğunu sorgularken kavramlar ve perspektifler içinde zorunluluklar, yanlısamlar etik-politik olan üzerindeki etkisinin göstergelerine vurgu yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- Butler, R. (Ed.). (2014). *The Žižek Dictionary*. Durham, UK: Acumen Publishing.
- Fiennes, S. (Yönetmen). (2012). *The Pervert's Guide to Ideology*. İngiltere / İrlanda: [Zeitgeist Films](http://zeitgeistfilms.com). Erişim tarihi: 04.05.2020, <https://zeitgeistfilms.com/film/pervertsguidetoideology>.
- Horkheimer, M. (2013). *Akıl Tutulması*. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınevi.
- Kay, S.(2003). *Žižek Eleştirel Bir Giriş*. (Z. Kuyumcu, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Marx, K. (2003). *Kapital I*, (A. Bilgi, Çev.) Yer Belirtilmemiş: Eriş Yayınları.
- Žižek, S. (2007a). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*. (Ş. Can, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Žižek, S. (2007b). *Paralaks*. (S. Gürses, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Žižek, S. (2008). *The Sublime Object Of Ideology*. Verso: London.
- Žižek, S. (2009). *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso.
- Žižek, S. (2011). *Mimari Paralaks*. (B. Turhan, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Žižek, S. (2014a). *Günümüz İdeolojisinden Kesitler*. (E. Ünal, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Žižek, S. (2014b). *Tarkovski-İçsel Uzamdan Gelen Şey-*. (M. Öznur Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Žižek, S. (2015). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Cumhuriyetten Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı

Hülya KABADAYI*

Doç. Dr. Hasan YAVUZER*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ÖZET

İnsanlık tarihi ile başlayan aile, günümüze kadar varlığını sürdüren toplumun en eski ve en köklü kurumudur. Aile, tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde var olmuş, olmaya da devam etmektedir. Tarihin her döneminde hemen her alanda çeşitli gelişmeler ve değişimler yaşanmış, aynı durum daha da artarak günümüzde de devam etmektedir. Dünyadaki gelişim ve değişimler pek çok kurumu olduğu gibi aileyi ve aile kurumunu da etkilemiştir. Geçmişten günümüze pek çok değişim geçirmiş olmasına rağmen aile günümüzde de toplumların en önemli ve en temel kurumlarından bir tanesidir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türk toplumunun aile yapısı da pek çok değişim yaşamıştır. Türk aile yapısı Osmanlı döneminde geniş, ataerkil ve geleneksel bir aile yapısı idi. Cumhuriyet dönemi ile başlayan süreçte aile ile ilgili değişimler başlamış, özellikle son yıllarda Türk aile yapısında önemli değişimler gerçekleşmiştir. Aile yapısında gerçekleşen bu değişimin en önemli boyutu geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşmesi olmuştur. Geniş ve geleneksel aile yapısından, çekirdek ve modern aile yapısına geçiş ile birlikte aile yapısında ve yaşantısında da birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte aile yapısındaki değişime etki eden en önemli etkenlerden biri yasalarda yapılan değişiklikler, bir diğeri de kadının eğitim seviyesinin yükselmesi olmuştur. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle Türk kadını sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal hayatta daha fazla yer almaya başlamıştır. Kadınların çalışma hayatına daha fazla girmesi, sosyal, kültürel ve siyasal hayatta daha fazla yer alması ise Türk aile yapısında çeşitli değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Bu durum kadınlara pek çok yeni hak ve imkânlar kazandırmıştır.

Toplumların hayatında aile, tarihin her döneminde önemli olmuştur. Gerek ülkemizde gerekse dünya genelinde yaşanan gelişmeler ise ailenin önemini daha da ortaya koymuştur. Bu durum sağlam temeller üzerine kurulan aile ortamına duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı Türk aile yapısının geçirmiş olduğu değişimi ele almak ve bugünkü aile yapımız ile ilgili gelinen durumu ortaya koymaktır. Çalışmada aile kurumu ve Türk ailesi yapısal işlevselci yaklaşım ile ele alınacak, geçmişten günümüze ailede ve özellikle de Türk aile yapısında yaşanan değişimler üzerinde durulacaktır. Elde edilen veriler sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Aile, Türk Aile Yapısı, Cumhuriyet Dönemi, Değişim.

FAMILY STRUCTURE IN TURKISH SOCIETY FROM REPUBLIC TO PRESENT

ABSTRACT

The family, which started with the history of humanity, is the oldest and most rooted institution of the society that has existed until today. The family has existed in every period of history and all over the world and continues to be. In every period of history, various developments and changes have been experienced in almost every field, the same situation continues to increase even more today. Development and changes in the world have affected the family and family institution as well as many institutions. Although it has undergone many changes from the past to the present, the family is one of the most important and basic institutions of societies today.

The family structure of Turkish society has undergone many changes, as in the world. The Turkish family structure was a large, patriarchal and traditional family structure during the Ottoman period. In the period that started with the Republican period, changes related to the family started, and especially in recent years, important changes have taken place in the Turkish family structure. The most important aspect of this change in family structure has been the transformation from traditional family structure to nuclear family structure.

With the transition from the large and traditional family structure to the nuclear and modern family structure, many changes and transformations have been experienced in the family structure and life. In this process, one of the most important factors affecting the change in family structure has been the changes made in the laws and the other is the increase in the education level of women. With the increase in the level of education, Turkish women started to take more place in social, cultural, economic and political life. The fact that women are more involved in working life and in social, cultural and political life has caused various changes and transformations in the Turkish family structure. This situation has given women many new rights and opportunities.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Family has been important in the life of societies in every period of history. Developments both in our country and around the world have further revealed the importance of the family. This situation further increased the need for a family environment founded on solid foundations. The aim of this study is to discuss the change of Turkish family structure and to reveal the current situation regarding our family structure today. In the study, the institution of family and the Turkish family will be analyzed with a structural functionalist approach, and the changes in the family and especially the Turkish family structure from the past to the present will be emphasized. The data obtained will be analyzed from a sociological perspective.

Keywords: Society, Family, Turkish Family Structure, The Republic Period, Change.

Giriş

İnsanlık tarihi ile başlayan aile, günümüze kadar varlığını sürdüren toplumun en eski ve en köklü kurumudur. Aile, insanlığın başlangıcından beri tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde var olmuş, olmaya da devam etmektedir. Evrende her dönemde ve her alanda çeşitli gelişmeler ve değişimler yaşanmış, aynı durum daha da artarak günümüzde de devam etmektedir. Tarihin her döneminde bütün kurumlar toplumun değişim ve dönüşümüne tanıklık etmiş ve bu değişimden etkilenmiştir. Toplumun temel kurumlarından biri olan Aile Kurumu da bu değişimlerden nasibini almış ve almaya da devam etmektedir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türk toplumunun aile yapısı da pek çok değişim yaşamış, halen de yaşamaktadır. Geçmişten günümüze pek çok değişim geçirmiş olmasına rağmen aile, günümüzde de toplumların en önemli ve en temel kurumlarından bir tanesidir.

Araştırmanın konusu: Bu araştırmanın konusu Cumhuriyetten Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı olarak belirlenmiştir.

Amacı: Tarihin her döneminde ve her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da aile ile ilgili değişimler yaşanmıştır. Bu çalışmadaki amacımız Cumhuriyetten günümüze Türk toplumunda aile yapısında meydana gelen değişim ve gelişmeleri tespit etmektir.

Önemi: Aile insanlık tarihi ile başlamış ve insanlık ile yaşıt bir kurumdur. Tarihin çeşitli dönemlerinde ve farklı toplumlarda değişim geçiren aile halen toplumların en temel ve en önemli kurumlarından bir tanesidir. Böyle bir kurumu incelemek başlı başına çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları hemen her alanda ülkenin zor günler geçirdiği dönemdir. Daha sonraki süreçte ülkede hemen her alanda pek çok değişim yaşanmış, bu değişimler aileyi de etkilemiştir. Yaklaşık 100 yıllık bir dönem içerisinde Türk aile yapısındaki değişim ve gelişmeleri araştırmak ve bu konuda tespitlerde bulunmak çalışmanın bir başka önemini ortaya koymaktadır.

Yöntemi: Çalışma literatür taraması ve konuyla ilgili kaynaklardan yararlanarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden gözlem metodundan yararlanılmıştır.

Sınır: Araştırmanın sınırı Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Cumhuriyet dönemi aile yapısı ile sınırlıdır.

1. Aile Kavramı ve Aile Kurumu

Evrensel bir olgu olarak toplumlarda eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman gibi temel kurumlar vardır. Toplumların değişmeyen bu temel kurumlarından bir tanesi de ailedir (Akyüz, 2008; Aydın, 2000, Yavuzer, 2016, 100). Aile kelimesinin kökenine bakacak olursak: *“Türkçede, günlük dilde kullandığımız aile kelimesi Arapça kökenlidir ve sözünü ettiğimiz birincil ilişki anlamını öncelemektedir”* (Aydın, 2013, 17).

Aile kavramı ile ilgili tarihin her döneminde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Farklı tanımlar yapılmış olsa da ortak bir karar vardır ki o da ailenin toplumun temelini oluşturduğudur. Aile kurumunun yapısı ve işlevleri zamana, mekâna, topluma ve kültüre göre değişmektedir. Bu nedenle de insanlık tarihi ile yaşıt olan ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça zordur.

Ailenin kesin ve evrensel bir tanımını yapmanın güçlüğü nedeniyle farklı aile tanımları karşımıza çıkmaktadır. Yapılan her bir tanım ise aileyi farklı bir kategori içerisine yerleştirmektedir. Aile, çoğunlukla “anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birim” olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu tanım da ailenin bir türü olan “çekirdek aileyi” ifade etmektedir. Daha geniş tariflere göre ise *“Aile; nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesedir”(Mehmet Sait Doğan, Selahattin Özyurt, Galip Boztoprak, 2009, s. 41).Bir başka tarife göre “*Aile, insan neslinin devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, ekonomik, sosyal, hukuki vb. gibi yönleri bulunan toplumsal bir birimdir”* (Karaarslan, 2015, 188).

Nasıl bir tarif yapılırsa yapılsın “*Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içinde yer aldığı, ona yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin sunulduğu sosyal bir ortamdır. Toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin en ciddi ve yoğun olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir”* (Bayer, 2013, 102).“*Aile hangi zamanda ve hangi kültürde olursa olsun insan topluluklarının karakteristik bir özelliğini oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Özellikle, son zamanlarda değişik kültürler üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar, aile olmadan yeryüzündeki toplumların hiçbirisinin varlık gösteremediği yönünde bulgular ortaya koymaktadır”*(Aybey, 2016, 204). Bu veriler aile kurumunun önemini ortaya koyduğu gibi yapısı ve işlevleri de ailenin tamamen ortadan kalkmasının mümkün olmadığını da ortaya koymaktadır.

İnsanlık tarihi ile yaşıt olan ve en ilkel toplumlardan en gelişmiş toplumlara kadar her yerde ve her zaman var olmuş olan aile, evlilik yolu ile kurulur. Bu nedenle bireylerin ve toplumların hayatında ve geleceğinde hem aile hem de evlilik önemli iki konudur. İnsanlar dişi ve erkek olarak farklı özelliklerde yaratılmış, birbirlerinin ilgi ve desteğine muhtaç kılınmıştır (Yavuzer, 2016, 100). İnsanlığın başlangıcından bu yana evlilik yoluyla aileler kurulmakta, bir taraftan biyolojik vepsiyolojik ihtiyaçlar giderilmekte, diğer taraftan da üreme sağlanarak çocuklar sosyalleştirilerek topluma katılmaktadır.

Nikâh kelimesiyle ifade edilen evlenme akdi, birbirleriyle evlenmelerine hukuken bir engel bulunmayan bir erkek ile bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı hak ve görevler belirleyen bağdır (Yaman, 2015:49-50; Yaman, 2002: 25, Yavuzer, 2019, 101). Türk Medeni yasasına göre evlenme, “Tam ve sürekli hayat ortaklığı yaratmak üzere cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul geçerli bir şekilde birleşmesidir. Medeni hukuk, ayrı cinsten iki kişinin evlenme ile yalnızca cinsel otaklığı değil, yaşamın acı ve tatlı tüm alanlarını kapsayan bir yaşam ortaklığını kastetmektedir. Yasaya göre evlenme, sürekli ve ortak bir yaşam şartı koştuğundan belli bir süreyle sınırlı ve ayrı yaşamayı öngören bir evlilik söz konusu değildir (Akyüz, 2008, 103, Yavuzer, 2019, 102). Bunun için evlenen çiftlere bir ömür boyu mutluluklar dilenir.

2. Ailenin Tarihsel Gelişimi

Hız. Adem ve Havva ile başlayan aile hayatı tarihsel gelişimi itibariyle avcı ve toplayıcı toplumda aile, tarım toplumunda aile, sanayi toplumunda aile, sanayi sonrası toplumda aile olarak ele alınmaktadır (Köse, 2012, 17-23).Bir başka açıdan dailkel toplumlarda aile, endüstri öncesi dönemlerde aile, endüstri toplumlarında aile ve post endüstri toplumlarında aile (Dirimeşe, 2016, 22-27)olarak kategorilere ayrılmaktadır.

Aile kurumunun yapısı zamandan zamana, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişiklikler gösterdiği gibi ailenin kuruluş biçimleri ve işlevleri de tüm toplumlarda farklılık göstermektedir. Adak bu konuya şöyle dikkat çekmektedir. “*Günümüzden bin yıl öncesine kadar, bütün topluluklar, büyük bir kısmı otuz ya da kırk kişiden oluşan küçük sürüler halinde göçebe olarak yaşarken, diğer bir kısmı da daha geniş bir toplumsal örgütlenmenin görüldüğü topluluklar halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir”* (Adak, 2012, 17).

Göçebe olarak yaşayan toplumlar toplayıcılık ve avcılık ile hayatlarını devam ettirmişlerdir. Daha sonra zamanla yaşanmış değişimlerle birlikte göçebe yaşam, yerini yerleşik hayata bırakmıştır. Yerleşik hayat ile birlikte tarım toplumu başlamış, insanlar yaşamlarını bu şekilde devam ettirmişlerdir. İlerleyen süreçte gelişen yenilikler ile birlikte tarım toplumu da yerini sanayi toplumuna bırakmıştır. Sanayileşmeye bağlı olarak oluşan şehirleşme ilenüfus yoğunluğu şehirlerde toplanmış, bu durum ailenin yapısı ve işlevlerinde yeni değişimlere neden olmuştur.

Sanayileşmeden önce toplumda geniş ve geleneksel aile yapısı hâkim iken sanayileşme ile birlikte bu durum tersine dönmeye başlamıştır. Aynı zamanda sanayileşmeden sonra aile kurumu ve aile kavramı da değişime uğramıştır. Sarı bu konuya şöyle dikkat çekmektedir. “*Modern Batı toplumlarında aile kavramı gerek sosyal gerekse hukuksal anlamda çekirdek aileye atıfta bulunur. Sanayileşmenin*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

getirdiği işçi aileleri ile başlayıp yayıldığı düşünülen çekirdek aileler anne-baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Geniş aileye göre çekirdek ailede çocuk sayısı da nispeten daha azdır (Sarı, 2016, 93).

3. Ailenin Kuruluşu

Aile evlilik yoluyla kurulur. Ancak farklı toplumlarda ve farklı kültürlerde evlilik ile ilgili uygulamalarda farklılıklar olmuş, aynı durum günümüzde de devam etmektedir. Farklı toplum ve kültürlerde görülen evlilikler ana hatları ile şu şekilde sıralanmaktadır.

- 1- Grup ilişkilerine göre
- 2- Eş sayısına göre,
- 3- Otorite tiplerine göre,
- 4- Çiftlerin yerleşim yerlerine göre
- 5- Soy ve şecere ilişkilerine göre (Özkalp, 2005,148, Yavuzer, 2019, 108).
- 1- Grup ilişkilerine göre grup içinden ya da grup dışından yapılan evliliğin yapıldığı yere göre endogami ve exogami,
- 2- Eş sayısına göre tek eşlilik ve çok eşlilik,
- 3- Otorite tipine göre babaerkil ve anaerkil,
- 4- Çiftlerin yerleşim yerlerine göre erkeğin babasının evine, kadının babasının evine veya ayrı bir eve yerleşme durumuna göre patrilokalite, matrilokalite ve neolokalite gibi durumlar yaşanmıştır.
- 5- Aile reisi öldüğü zaman mirasın nasıl paylaşılacağına göre patriliniyal, matriliniyal ve bilateral evlilikler dikkat çekmiştir (Yavuzer,2019, 108-114). Dünyanın farklı yerlerinde benzer uygulamalar günümüzde de halen devam etmektedir.

İlkel toplumlarda olduğu gibi tarım toplumlarında ve sanayi devriminden önce de dünya genelinde geniş aile hakimdi. Aynı durum Osmanlı döneminde de geçerli idi ve Osmanlı'da da geniş, ataerkil ve geleneksel bir aile yapısı vardı.

Cumhuriyet dönemi ile başlayan süreçte diğer konularda olduğu gibi aile ile ilgili konularda da değişimler başlamış ve zamanla her alanda bu değişim devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan bu değişim yapılan reformlar ile desteklenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan değişim ve gelişimler artarak devam etmiş günümüzde de devam etmektedir.

Atabey Cumhuriyet dönemindeki bu değişimleri ve değişimlerin felsefesini şöyle dile getirmektedir. *“Cumhuriyet dönemi Türk ailesi, toplumsal değişimin doğasına uygun olarak ailede karakteristik değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemin aile yapısı Cumhuriyetin temel felsefesine uygun olarak Batılılaşmanın empoze ettiği kültürel dönüşümleri yaşayacak; bu çerçevede modernleşmenin görünür etkisiyle de şekillenecektir”* (Aybey, 2016, 210).

4- Cumhuriyet Dönemi Türk Aile Yapısı

Cumhuriyet 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da geniş, geleneksel ve ataerkil aile yapısı hâkimdi. O dönemde ailenin kurulmasında yani çocukların evlenmelerinde-evlendirilmelerinde anne-baba veya diğer büyükler etkindi. Çoğunlukla çocukların görüşü alınmadan hatta bazen adayların hiç haberi olmadan sözlendirilme veya evlendirilme durumu olmaktadır. Görücü usulü ve akraba evliliği daha yaygındı. Gelin, erkeğin babasının evine gelir ve hayat orada devam ederdi. Çocuklar orada doğar ve orada büyürdü. Çocuklar küçük yaşlarda evlendirilir, bu yüzden evlilik yaşı küçüktü. Doğum kontrolü olmadan çok çocuk sahibi olunurdu. Evliliklerde başlık parası alınır, yöresel özellikler ve günün şartlarına göre bu miktar da değişirdi. Başlık parasının olmadığı yerlerde süt hakkı adı altında erkek tarafından yine para alınır yani kadına bir bedel ödenirdi.

Erkelerin birden fazla kadın ile evlenmeleri normal karşılanmakta ve bu uygulama yaygın olarak görülmekteydi. Boşanma hoş karşılanmaz, boşanma konusuna sıcak bakılmaz bu nedenle de boşanma oranları az idi. Kadınların okuma oranları düşük, siyasette, ticarete ve sosyal hayatta yer almaları yok denecek kadar az idi. Miras konusunda da kadına eşit miras verilmez, çoğu yerde de hiç miras verilmezdi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kadın para getirici ve ücret karşılığı bir işte çalışmaz, ev işleri, çocukların büyütülmesi, yaşlı ve hastaların bakımı ile ilgilenirdi. Artan zamanında ailenin diğer işlerine yardım ederdi. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren uzun yıllar nüfusun çok büyük bir kısmı köylerde ve kırsal alanda yaşamaktaydı. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında nüfusun %83,6'sı kırsal alanda, %16,4'ü kentsel alanda yaşamaktaydı (Özkalp, 2013, 239). Ailelerin geçim kaynakları da tarım ve hayvancılık ağırlıklı idi. Kadın ev işlerinden ayrı olarak tarım ve hayvancılık konusunda da eşine ve ailesine yardım ederdi.

Türk tarihinin her döneminde yenilikler ve reformlar olsa da Cumhuriyet döneminde her alanda bu reform ve yenilikler çok daha fazla ve çok daha hızlı olmuştur. Yapılan reformlardan aile kurumu da payını almıştır. Aybey'e göre bu durum "*Cumhuriyet'in geçmişten devraldığı sosyo-kültürel birikimlerin yanı sıra Anayasa'nın söz konusu tespitleri çerçevesinde alınan önlem ve uygulamalar çağdaş Türk aile yapısının belirlenmesinde temel etkenler olarak düşünülmelidir*" (Aybey, 2016, 212).

Cumhuriyet döneminde birçok kanun ve hukuk düzeni ile aile yapısında değişimler olmuştur. "*Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen yıllarda devrim hareketleri çeşitli alanlara yöneldiği gibi, aile konusunu da kapsamına almış ve 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile Türk ailesi-sosyolojik tanımla-modern aile tipine ulaştırılmak istenmiştir*" (Aybey, 2016, 213). Yapılan düzenleme ile "*Erkeklerle tanınan birden fazla kadınla evlenme yasaklanarak evlilik sözleşmesi yasal teminata kavuşmuştur. 1930 yılında kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanınırken, 1934'te oy kullanma hakkı genel seçimleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir*" (Özkerem ve İşçi Baş, 2016, 91). "*Meclis tarafından kabul edilen bu yasa, gerek aile mallarının yönetiminde, gerekse ölümden sonra servetin paylaşılmasında kadına, erkekle eşit haklar tanımaktadır. Erkeğin çok eşli evliliği yasaklanmış ve evlilik anlaşması yasaların güvencesi altına koyulmuştur*" (Canatan ve Yıldırım, 2013, 114). Getirilen bu yasalar ile gerek toplum hayatında gerek aile hayatında birçok şey değişmiştir.

Medeni Kanun ile birçok hak elde edilmiştir. "*Evlenmede, boşanmada, çocuklar üzerinde söz hakkına sahip olmayan, mirasta erkeklere nazaran yarı hisse sahibi olan kadın medeni kanun ile yeni haklar elde etmiştir*" (Kılıçoğlu, 2003, 20). Böylece bu yasa ve kanunlar ile birlikte çoğu alanda yenilik meydana gelmiştir. "*Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hız kazanmıştır. Bu reformlarla birlikte toplumsal ve siyasal alandan dışlanmış olan kadının durumu değişmeye başlamıştır*" (Zafer, 2013, 124). Kadın daha çok hak ve özgürlük kazanmıştır. Böylece kadın hem siyasetin içinde yer edinmeye başlamış hem de erkekler ile eşit haklara sahip olmaya başlamıştır. Kadınların elde ettikleri bu haklar ve özgürlükler Cumhuriyet Dönemi'nde ilerleyen süreçlerde de yasalar ile koruma altına alınmıştır. Günümüzde aile yapısı daha eşitlikçi bir durumda olmakla birlikte daha özgür ve ortak kararlar verilebilmektedir. Geleneksel aile tipinden çekirdek aile tipine olan dönüşümle birlikte toplumun büyük çoğunluğu çekirdek aile olarak yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır.

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak toplumsal değişim en çok da ailenin yapısında meydana gelmiş, bu durum kuruluşundan gelişmesine hayatın her safhasını etkilemiştir. Bir diğer değişim de ailenin işlevlerinde meydana gelmiştir. Aile kurumunun işlevleri dönemden döneme, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişmektedir. Değişen ve dönüşen aile yapısında genel olarak değişim kadın ve çocuklar üzerinde olmakla birlikte erkeğin yeri, konumu ve hakları kadına nazaran daha az değişmektedir. "*Tarım toplumunun gelişmesi ve ilerlemesiyle tarımda kadınlarla beraber erkekler de çalışmaya başlamışlardır. Kadının azalan emeği ve erkeğin artan emeğiyle birlikte toplumda kadının statüsü de azalmaya başlamıştır. Erkeğin yeni aletleri icadıyla beraber toplumdaki gücü artmaya ve babaerkil bir toplum yapısı oluşmaya başlamıştır*" (Dirimeşe, 2016, 23).

5- Günümüz Modern Türkiye'sinde Aile Yapısı

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların eğitimi oldukça düşüktü. Uzun yıllar da bu süreç böyle devam etti. Zamanla alınan tedbirler sayesinde kız çocuklarının okutulması teşvik edildi. Günümüzde bu konuda çok önemli mesafeler kat edildi. Bu durum kadının sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik durumuna da yansdı. Kadın hayatın her safhasında daha aktif ve daha etkin olarak yer aldı. Bu durum

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ailenin kurulmasından gelişmesine, varlığını devam ettirmesinden sonuçlanmasına her alanına da yansdı.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ailede yaşanan gelişmelerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Cumhuriyet döneminin ilk yılları da dâhil olmak üzere ilerleyen dönemlerde de ailenin kurulmasında anne-baba ve büyüklerin kararları etkin olmuştur. Zamanla bu konuda önemli değişimler yaşanmış, anne-baba ve büyükler bu yetkilerini büyük oranda kaybetmiştir. Günümüzde kız ve erkek çocuklar evleneceği kişiyi büyük oranda kendileri seçmekte, anne-baba ve büyükler sadece onay makamı haline gelmiş bulunmaktadır.

Daha önceden yaygın olan akraba evliliği ve görücü usul ile evlilik günümüzde önemli oranda azalmış, eğitim, iş, seyahat ve sosyal medya dolayısıyla farklı kültürlerden evlilikler yaygınlaşmıştır. Hatta farklı dil, din ve etnik yapıdan kişiler ile evlilikler gündeme gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından intikal eden geniş aile tarım ve hayvancılığın etkin olduğu kırsal alan başta olmak üzere pek çok yerde uzun süre devam etmiştir. Sanayi ve teknolojiye bağlı olarak kentleşme önem kazanmış, bu da aile yapısını etkilemiştir. Zamanla geniş aileden çekirdek aileye dönüş başlamış ve günümüzde çekirdek aile etkin olmuştur.

Cumhuriyet döneminde kadının eğitim durumunun yükselmesi, sosyal, kültürel, siyasi, ticari ve iş hayatında daha fazla yer alması hem evlenme yaşını yükseltmiş hem de doğum oranlarını azaltmıştır. Bu durum çekirdek aileye geçişte önemli bir etken olmuştur.

Şu veriler ailenin geldiği konumu daha net olarak ortaya koymaktadır. *“Yetmişli yılların başında ülkemizde çekirdek aile oranı yüzde 60 iken, bugün bu oran yüzde 80’i geçmektedir. Bu demektir ki Cumhuriyet Döneminde çekirdek aile, diğer aile biçimlerine fark atarak egemen bir biçim haline gelmiştir”* (Canatan ve Yıldırım, 2013, 114). Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde çekirdek aile yaygınlaşmış ve her geçen gün artmıştır.

Geleneksel ailede kararlar genellikle ailenin en büyük erkeği tarafından alınmakta iken, günümüz modern dönem ailesinde genellikle kararlar birlikte ve ortak verilmekte bu nedenle geleneksel aile ve çekirdek aile arasındaki ayrım netleşmektedir.

Daha önce çok eşlilik yaygın iken, medeni kanun ile çok eşlilik yasaklanmış, bunun sonucunda günümüzde tek eşlilik yaygın hale gelmiştir.

Eskiden gelin erkeğin evine gelir erkeğin anne ve babası ile beraber yaşanırdı. Cumhuriyet döneminde bu konuda da önemli değişim ve gelişmeler oldu. Aynı durum kısmen de olsa devam etmekle beraber günümüzde evlenen çiftlere ayrı ev açılarak hayatlarını orada devam ettirme durumu yaygınlık kazandı.

Geçmişte ve Cumhuriyetin ilk döneminde boşanma oranları az iken günümüzde boşanmalar artmıştır. Büyük umutlarla kurulan yuvalar çok basit sebepler yüzünden yıkılır hale gelmiştir. Daha önceden boşanma konusu tasvip edilmeyen bir husus iken günümüzde normal hale gelmiştir. Toplum da bunu normal karşılamaya başlamıştır.

Günümüzde evliliğe alternatif nikâhsız birlikte yaşama gündeme gelmiş ve konuda bir artış dikkat çekmektedir. Batılı ülkelerde başlayan bu uygulama son zamanlarda ülkemizde de görülmeye başlanmıştır. Nikâhın ve evliliğin sorumluluğunu almak istemeyen bireyler nikâhsız birlikte yaşamaktadırlar. Böylece herhangi bir sorumluluk almazken istedikleri zaman da birlikteliklerini sonlandırmaktadırlar. Bu tür birliktelikler aileyi ve aile kurumunu zedelemektedir. Ahlaki ve dini bakımdan da tasvip edilmeyen bu durum sosyal ve kültürel açıdan da pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Birlikte yaşama sonlandırıldığında varsa çocuk veya çocuklar perişan olmaktadır. Bu nedenle çekirdek ailenin çözülmeye başladığı düşünülmektedir.

Aileyi tehdit eden bir diğer gelişme de evlenmeden bekar olarak hayatlarını devam ettirenlerin sayısında yaşanan gelişmeler olmuştur. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında evlenme hızı azalmış, hatta evlenmeden bekar kalanların sayısında ciddi artışlar gözlenmeye başlanmıştır. Bu durum da ailenin ve toplumun devamı açısından mahzurlar doğurmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ailede yaşanan değişimlerden bir diğeri de yaşlılar ve çocuklar ile ilgili olmuştur. Eskiden yaşlılar aileleriyle beraber yaşar, kendilerine aile içinde bakılırdı. Günümüzde bu durumda da önemli değişim yaşanmıştır. Hem kadın hem de erkek çalıştığı için yaşlılara bakamaz olmuşlar ve yaşlılar huzurevi ve bakım evigibi yerlerde bakılmaya başlanmıştır. Bu durum başta kırsal alanlar olmak üzere toplumda yadırgansa da zamanla genel kabul görmüş ve günümüzde hemen her kesimde normal karşılanmaya başlanmıştır. Artık yaşlıların bakım evi, huzurevi gibi yerlerde kalmalarında ciddi artışlar yaşanmıştır.

Bir başka değişim de kadının çalışması ve çocukların bakımı konusunda yaşanmıştır. Daha önceden kadın para getirici bir işte çalışmaz iken günümüzde kadınlar da ücret karşılığında çalışmakta, hatta kendi işini kurup işinin başına geçmektedir. Eğitim, siyaset ve bürokraside de önemli konumlarda görev alan kadınların sayısı her geçen gün artmaktadır. Kadın iş hayatına atıldığından dolayı dışarıda çalışarak aile bütçesine katkı sağlamaktadır. Kadının aile bütçesine katkı sağlamasının aile bütçesine olumlu katkıları olmakla birlikte ailelerin özellikle annelerin çocukları ile ilgilendikleri süre azalmıştır. Böyle bir durumda çocuklar ebeveynlerinin mesai saatlerinde genellikle kreş ve anaokulu ortamında veya ev ortamında kendisi ile ilgilenmek üzere ebeveynleri tarafından işe alınan kişilerle vakit geçirmektedir. Geniş ailede çocuk bakımına evde yaşayanlar yardım ederken çekirdek ailede çocuk bakımı ebeveynlerin üzerinde kalmış, bunda da annenin yükü ve sorumluluğu daha da artmıştır. Kadının çalışmasında ise bu sorumluluk bakıcı veya ilgili kurumlar ile paylaşılır olmuştur.

Ailede pek çok değişim olmasına rağmen aile bağlarının devamı halen güçlü bir şekilde sürmektedir. Sarı bu durumu şöyle dile getirmektedir. *“Türkiye’de ailenin dönüşümünde ele alınması gereken bir aile tipi ise bağlantılı çekirdek aile formudur. Türkiye, gelenekselden moderne doğru ilerleyen gelişmekte olan bir ülke olarak geçiş evresini yaşamaktadır”*(Sarı, 2016, 95).Bağlantılı çekirdek aile; evlenmiş çiftlerin halen ailelerinden destek almaları anlamına gelmektedir. Bağlantılı aileler genellikle aileleriyle aynı apartmanda ya da yakın konumlarda yaşayabilmekte veya onlarla irtibatlarını devam ettirmekte ve onlardan maddi-manevi destek görebilmektedirler. Özellikle de çocukların bakım ve büyütülmesinde erkek ve kadının ailesinin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.İmkânlardâhilinde bu ihtiyaca cevap verilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu araştırmada, Cumhuriyet Dönemi’nden günümüze kadar aile yapısında yaşanan değişim ve dönüşümler ele alınmıştır. Bu konuda tespit edilen en önemli sonuca göre Cumhuriyet döneminde Türk aile yapısında önemli değişim ve gelişmeler yaşanmıştır.

Cumhuriyet Döneminde aile yapısında meydana gelen değişimler yasal düzenlemelerle desteklenmiş, Meclis 1926 yılında İsviçre Medeni Yasasını iktibas etmiştir.Bundan sonraki süreçte Türkiye’de değişen aile yapısının en önemli hukuksal temeli Medeni Kanun’un kabulü ve getirdiği hükümler olmuştur. Böylece aile ile ilgili hususlar yasa ile koruma altına alınmıştır. Bundan sonraki süreçte hem yasal düzenlemeler hem de sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeler Türk aile yapısındaki değişim ve gelişmelere katkı sağlamıştır.

Gelinen noktada Türk aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye evrilmiş, ailenin kurulması ve evliliklerin gerçekleşmesinde geleneksel yapıdaki anne-baba ve büyüklerin rolü azalmış, adayların tercihleri etkin olmuştur. Boşanma konusunda ciddi bir artış gözlenmeye başlanmış, her geçen gün de bu durum normal karşılanma noktasına gelinmiştir. Geleneksel toplumdaki gelinin erkeğin baba evine gidip hayatını orada devam ettirmesi istisnalar dışında büyük oranda azalmış, yeni evlenen çiftlerin kendileri için hazırlanan evlerde eşleri ile birlikte yaşamalarında artışlar gözlenmiştir.

Aileye alternatif gelişmeler gündeme gelmiş, evlenmeden birlikte yaşama ve bekâr olarak hayatını devam ettirme konusunda kaygı verici artışlar dikkat çekmiştir.

Türk aile yapısı çeşitli değişimler geçirmiş olmasına rağmen günümüze kadar varlığını güçlü bir şekilde koruyabilmiş halen de toplumun en önemli temel kurumlardan bir tanesidir.

KAYNAKLAR

Adak, Nurşen, (2012),*Değişen Toplumda Değişen Aile*. Ankara: Ekinoks Yayın Dağıtım.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Akyüz, Hüseyin. (2008), Kurumlar Sosyolojisi (Tanımlar, Kuramlar ve Uygulamalar), Siyasal Kitabevi, Ankara,
- Aybey, Salih, (2016), Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunun Aile Kurumuna Bakışı ve Aile Yapısındaki Değişimin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi* , 203-217.
- Aydın, Mustafa. (2000), Kurumlar Sosyolojisi, Vadi yayınları, Ankara
- Aydın, Mustafa, (2013). *Sistematik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bayer, Ali, (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 101-129.
- Canatan, Kadir;Ergün Yıldırım. (2013). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Dirimeşe,(2019), Aile Tanım ve Türleri, Lisans Yayınları, İstanbul.
- Doğan,Mehmet Sait, Selahattin Özyurt, Galip Boztoprak. (2009). *Sosyoloji Çarşısı*. E Yazı Yayınları.
- Dündar, Özge Zeybekoğlu, (2012), “Değişen ve Değişmeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”, Değişen Toplumda Değişen Aile Yapısı, Siyasal Kitabevi, Ankara,
- Karaaslan, Arzu, (2015). Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik. *Yaşam Bilimleri Dergisi* , 186-199.
- Kılıçoğlu, Ahmet, (2003). *Kadın ve Çocuk Hakları Açısından Yeni Türk Medeni Kanunu*.T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara
- Köse, Begüm, (2012), “Geçmişten Günümüze Aile”, Değişen Toplumda Değişen Aile Yapısı, Siyasal Kitabevi, Ankara,
- Özkalp, Enver, (2013), Sosyolojiye Giriş, 21. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa
- Özkiraz, Ahmet, Gül, İşçi Baş. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* , 87-95.
- Yaman, Ahmet (2002), İslam Aile Hukuku,5. Baskı, Konya: Yediveren Yayınları.
- Yaman, Ahmet (2015), Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuzer, Hasan, (2019), Evlilik, Evlilik Türleri ve Evlilikte Uyumu Etkileyen Faktörler, Lisans Yayınları, İstanbul.
- Zafer, Ayşenur Bilge, (2013). Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 121-134.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Azerbaycan Efsanelerinde Dini Ve Günlük Yaşama Dair Unsurlar

İbrahim DEMİRCİ*

*Ardahan Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Ardahan, Türkiye

ÖZET

Efsane, çok eski bir geçmişe dayanan mitik dönemlerden, tarihi serüvenden, kültürden ve olmazsa olmazı inanç temelli izler taşıyan anonim bir anlatma türüdür. Köken itibarıyla Farsça “efsane”, “efsane, fesane, fesane” şekillerinde de görülmekte olan ve hikâye etme, sergüzeşt manasına gelmektedir. Asılsız, boş mesel anlamına da gelen efsane, şifahi/sözlü geleneğin en eski türlerinden birisidir. Şifahi halk edebiyatında ise efsane, doğa olaylarından, tarihi, dini şahsiyetlerden, geçmişe dayanan, tarihten ilham alan insanoğlunun medeniyet namına ilk keşiflerinden bahseden ve insanların olay karşısında ki fantezilerini dile getiren hikâyeler olarak tanımlanmaktadır.

Türk dünyası efsaneleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Köklü bir geçmişe sahip olan Türk dünyası son derece zengin bir efsane geleneğine sahiptir. Bu geleneğin en zengin olduğu sahalardan birisi de Azerbaycan’dır. Azerbaycan Türkleri, köklü bir geçmişine sahip efsanelerinde, tarihi olay ve keşif abideleri, bitki ve hayvanlar âlemi ile din ve inançlarıyla ilgili sayısız anlatmalara, efsanelere sahiptir. Bu efsaneler yapılan çalışmalarla halk edebiyatı araştırmacılarına sunulmuştur.

Dini efsaneler, Azerbaycan sahasında Türk kültürleriyle ilgili efsanelere İslamiyet’le beraber yeniden bir şekil almıştır. Peygamberler, evliyalar, âlimler, dini hadiselerin şahısları, varlıkları, kutsal mekânlarla ilgili çok sayıda efsanede türemiş ve Azerbaycan efsanelerine zenginlik katmıştır. Dini efsanelerin şahıs kadrosunu peygamberler, evliyalar, şeyhler ve bunlarla birlikte tarihi şahsiyetler ve karşı kadro birbirinin rakibi durumundadır.

Günlük yaşama dair unsurlar, efsaneler içinde tarihi, mitolojik, arkaik, hayali, mucizevi bir anlatımın içerisinde her türlü olağanüstülüklerde gerçek yaşama dair anlatımların da bulunmasıdır. Efsane geleneği içerisinde günlük yaşamla ilgili motifler, unsurlar üzerine şekillenmiştir. Efsanede anlatılan olayların her bir numunesinde, her ne kadar mucizevi öğelerle donatılmış olsa da günlük yaşamda da olayların yaşanma ihtimali her zaman vardır Azerbaycan efsanelerinde de bu durum kaçınılmaz unsurdur.

Azerbaycan efsaneleri üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalar ışığında ele aldığımız Azerbaycan efsanelerinin içeriğinde dini ve günlük yaşama dair unsurları, efsaneyi oluşturan şahıs kadrosuyla birlikte irdeleyerek ele almak amaçlanmıştır. Araştırmayı oluşturan bu efsaneler örnek ve unsurlarıyla beraber ortaya konulacaktır. Ayrıca incelenen Azerbaycan efsaneleri alfabetik sırayla çalışma sonunda verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türk dünyası; Azerbaycan efsaneleri; Dini efsaneler; Günlük yaşam.

ABSTRACT

Legend is an anonymous narrative type that carries traces of ancient times, historical adventure, culture and faith-based traces from a very old past. In its origin, it is seen in the forms of "legend", "in Persian and it means narrating, adventure. Legend, which also means an unfounded parable, is one of the oldest types of oral / oral tradition. In oral folk literature, legends are defined as stories that talk about the first discoveries of human beings on behalf of civilization, based on natural events, history, religious personalities, and inspired by history, and express the fantasies of people in the face of the event.

Many studies have been done on the legends of the Turkish world. The Turkish world, which has a long history, has an extremely rich legend tradition. Azerbaijan is one of the fields where this tradition is richest. Azerbaijani Turks have numerous accounts and legends in their legends, historical events and discovery monuments, plant and animal world, and their religion and beliefs. These legends have been presented to the folk literature researchers with the studies.

Religious legends have been reshaped with Islam in the legends about Turkish cults in the Azerbaijani field. Prophets, saints, scholars, persons of religious events, their existence, derived from many legends about sacred places and enriched Azerbaijani legends. The prophets, saints, sheikhs, and together with them, historical figures and the opposing staff are rivals of each other.

The elements of daily life are the presence of all kinds of extraordinary expressions of real life in a historical, mythological, archaic, imaginary, miraculous narrative within the legends. Legendary tradition 'is based on motifs and elements related to daily life. It is aimed to examine the Azerbaijani legends, religious and daily life elements in their content, together with the personal staff that make up the legend. In every sample of the events described in the legend, although they are equipped with miraculous elements, there is always the possibility of events taking place in daily life. This is an inevitable element in Azerbaijani legends. These legends that make up the research will be set forth with their examples and explanations.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Keywords: Turkish World; Azerbaijani legends; Religious legends; Daily life.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

1. Efsane

Efsane, mitik dönemlerden, tarihten, kültürden ve inançlardan izler taşıyan anonim bir anlatma türüdür. Farsça kökenli (TDK) bir sözcük olan “efsane”, “efsan, fesane, fesane” şekillerinde de görülmekte olup, hikâye, sergüzeşt manasına gelmektedir. Asılsız, boş mesel, abartılı hikâye vb. anlamlarına da gelen bu tür sözlü halk anlatımlarının en eski türlerinden birini oluşturmaktadır.

Türk dünyasında “efsane” terimi birçok farklı sözcükle karşılanmıştır. Anadolu’da “efsane, menkıbe”; Azerbaycan’da “esatir, mif, efsane”; Türkmenler ’de “epsana, rovayat”; Özbekler ’de “efsana, rivayat”; Karakalpaklar’da “legenda, epsane, anız, anız-engime”; Kazaklar’da “anız, anız-engime, epsane, hikâyat”; Kırgızlar’da “legenda, ulamış, mif, ıllakap, comok”; Başkurtlar’da “rivayat, legenda”; Altay Türkleri’nde “kuuçın, kep-kuuçın”; Kırım Tatarları’nda “efsane; Kazan Tatarları’nda “rivayat, legenda, ekiyet, beyt”; Hakaslar’da “kip çoo, çoo-çaah, nımah”; Tuvalar’da “tool-çurgu, çuuga, tögü-çugaa”; Karaçay Türkleri’nde “aytım, tavruh; Uygurlar’da “rivayet, epsane” (Baydemir, 2011: 13). Çuvaş Türkleri’nde “halap, mif, yumah” (Ergun, 1997: 1-2). Yakut-Saha Türkleri’nde “sehel, kepsel, kepsen, bırlırgı sehan (Duranlı, 2004: 97-99).

Efsane, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatinde şöyle tanımlar almıştır: “1. Nesillerden nesillere, ağızlarda dolaşan, çoğu zaman olağanüstülükler taşıyan hikâye, rivayet. 2. Dillere düşmüş, genişçe yayılmış vaka, dastan, hikayet, uydurma masal, boş sohbet.”

Şifahi halk edebiyatında ise efsane, doğa olaylarından, tarihi, dini şahsiyetlerden, geçmişe dayanan, tarihten ilham alan insanoğlunun medeniyet namına ilk keşiflerinden bahseden ve insanların olay karşısında ki fantezilerini dile getiren hikâyeler olarak tanımlanmaktadır (Hacıyeva; Köktürk; Paşayeva, 1999: 48).

Efsane terimi Azerbaycan halk edebiyatı araştırmacılarında da farklı tanımlar almıştır. T. Ferzeliyev, Farsça kökenli kelime olan efsane, kafa karıştırmak anlamına gelir. Sanki gerçekmiş gibi ağızlarda sözlü olarak yaşatılan hikâye, masal, asılsız hikâye, dillerde dolaşan vakıa ve daha geniş anlamda destan manasını da içermektedir (Ferzeliyev, 1978: 32). İ. Abbaslı: “Efsanenin özünü oluşturan hikâyenin ihtiva ettiği fevkaladeliliğin, anlatıcı veya dinleyici tarafından inanılarak kabul edilmiş olması esastır. Bu suretle efsaneler, hep fantastik bir muhteva taşımakta ve yine bu yönleriyle rivayetlerden ayrılmaktadır. Hem geçmişte (art zamanlı, diyakronik), hem bugün, hem de gelecekte (eş zamanlı, senkronik) cereyan eden olaylar birer efsane şeklinde anlatılabilmektedir” (Abbaslı, 2004: 206). Azerbaycan mifolojik metinlerin neşrinde M. Kazimbey “Fırdevsi’de İran Mitolojisi” adlı eserinde “efsanesiz halk, rivayetsiz ülke yoktur” şeklinde tanımlanmıştır (Acaloğlu, 2005: 17). Hayatını Azerbaycan folkloruna efsane-mitler araştırmalarını toplamaya yönelik adayan bilim adamı Sednik Paşa, efsane ve efsaneden uzak her insanın bundan daha fazlası edemeyeceği görüşüyle bir toplumu toplum yapan değerlerin efsaneden geçmeden hayallere dahi varamadığı bir yapıdan söz ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Pirsultanlı, sözlü edebiyat türlerini maziye ilişkin en güvenilir kaynak olarak nitelendirirken efsane ve rivayetlerin halkın tarihi serüven içinde tecrübe ettiği yansımalar toplamının yaşam yeri olarak belirtmiştir. Pirsultanlı, bu sözüne dayanak olarak Azerbaycan efsane –rivayet karşılaştırmaları tetkik konulu araştırmasında K. Paustovski’nin “efsane, halkın sevgisi, saygısı ve teşekkürün ifadesidir” tanımına yer vermiştir (Pirsultanlı, 2008:5 ve Paustovski, 1971: 13).

Azerbaycan sahası folklor araştırmaları XX. yüzyıl başlarında araştırmalar başlamış (Muhtaroglu, 1993:138) 1960’larda yoğunlaşan çalışmalarla destek verildiği görülürken Sednik Paşa Pirsultanlı’nın 1970’lerde efsane araştırmalarında ise söz konusu halk ürünü için araştırmaların yetersiz görüldüğü gerçeğine vurgu yapılmıştır. Aradan geçen son yarım asırlık zaman diliminde Sednik Paşa, Veliyev, Abdullayev, Ferzeliyev vb. Azerbaycan halk edebiyatına kendisini adanmış öncü bilim adamlarının yaptıkları temel efsane-rivayet araştırmalarının üzerine ciddi manada folklor araştırmaları görülmediği, var olan bu temel araştırmalar üzerine birikimler yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.1 Azerbaycan “Efsaneleri” Üzerine Bazı Temel Çalışmalar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

E. Ahundov (1968) “Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri”; V. Veliyev (1968) “Sovyet Dönemi Azerbaycan Dastanlarında Efsane Konusu, (1970) “Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı”, (1973) “Yaşayan Efsaneler”, (1978) “Yanardağ Efsaneleri”; S. Paşa (1978) “Bir Efsanenin İzinde”, (1983) “Nizami ve Halk Efsaneleri”, (1985) “Azerbaycan Halk Efsaneleri”, (1999) “Halkın Söz İncileri”; B. Abdullayev (1977) “Bir Esatirin Hatırası, (1981) “Yusuf Vezir Çemenzemini ve Folklor; T. Ferzeliyev (1978) “Efsane Kavramı ve Azerbaycan Efsanelerinin Sınıflandırılması Üzerine”; M. H. Tahmasib (1960) “VII. Asra Kadar Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı; R. Efendiyev (1981) “Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı”.

Türk dünyasında efsane üzerine yapılan araştırma ve incelemelerden hareketle, bu çalışmalar Azerbaycan efsaneleri, rivayetleri noktasında yarım asırlık temel çalışmaların efsane ve efsanenin tema, motif, şekil vb. farklı tahlillerle olan çalışma eksikliği araştırmamızın temel dayanağı durumundadır. Araştırma Azerbaycan halk efsaneleri, rivayetleri, esatirleri gibi ayrımları temel alınarak Azerbaycan Latin ve Kiril harfli metinler incelenmek ve Türkiye Türkçesi’ne aktarımıyla bu çalışmayla söz konusu efsanelerde dini ve günlük yaşam unsurlarının ele alınmaya çalışılacaktır.

Söz konusu unsurların yer aldığı her bir Azerbaycan efsanelerinden birkaçı özetler halinde verilmiş ve her efsane altında dini ve günlük yaşam unsurları maddeler halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Azerbaycan Efsaneleri

Türk dünyası, folklor, sözlü halk bilimi türleri açısından son derece zengin ve köklü bir geleneğe sahiptir. Bu sözlü halk geleneği içinde Azerbaycan efsaneleri de önemli bir parça durumundadır. Azerbaycan Türkleri, köklü bir geçmişine sahip efsanelerinde, tarihi olay ve keşif abideleri, bitki ve hayvanlar âlemi ile din ve inançlarıyla ilgili sayısız anlatımlara, efsanelere sahiptir. Bu efsaneler yapılan çalışmalarla halk edebiyatı araştırmacılarına sunulmuştur.

Azerbaycan halk edebiyatında, efsane; tarih öncesi efsanevi söylentiler olarak adlandırılan esatir ve söylenegelmiş olarak adlandırılan rivayet gibi Azerbaycan folklorunda belli ayrımlara sahip bu türlerin çok sayıda zengin anlatımlara, örneklere sahiptir. Hayvanlar, kuşlar, yer adları, kaleler, boy, halk, totem, semaya ilişkin varlıklar vb. tüm bunlara ilişkin oluşum, yok oluş gibi çeşitli yerel ve ya evrensel yapılara bürünmüş tarzda kadroya sahiptir. Tüm bunların yanında kadroya eşlik eden tarihi olaylar, şahsiyetler, dini yapı ve unsurların her halkasında halkın maddi-manevi geçmişinden çıkardığı derslerle, geleceğine dair arzu, istek ve çabalarına karşılık bulunması amaçlanmakta ve esas yer tutmaktadır (Muhtaroglu, 1993: 138). Azerbaycan sahası zengin ve köklü efsanelerinde tarihi yapı ve hadiseler, bitki ve hayvanlar âlemi ve tüm bunların temelinde olmazsa olmazı din ve inanç sistemiyle örüntülü sayısız anlatımlara sahne olmuştur. Bu yapılar içerisinde de dini ve günlük yaşam unsurları çalışmamızın merkezini oluşturmaktadır.

3. Efsanede Dini Unsurlar

Azerbaycan’da mit ve efsanelerden bahsedilirken önemli bir parçasını Zerdüşt inancının getirdiği etkiler oluşturmaktadır. İslamiyet öncesi mitolojik ve arkaik unsurlarla ve dahi Zerdüştlük vb. inançların temel oluşturduğu efsanevi yapılar İslamiyet ile birlikte karşılıklı olarak Azerbaycan efsanelerinde harmanlanmış ve İslamiyet ile Zerdüşt inancının mücadele alanına dönüşüvermiştir (Pirsultanlı, 2010: 12).

Köroğlu, Aldede, Hz. Ali gibi tarihi, dini şahsiyetler Azerbaycan efsanelerinde Zerdüşt inanç ve uygulamalarıyla mücadele örneği göstermişlerdir.

Dini efsaneler, Azerbaycan sahasında Türk kültürleriyle ilgili efsanelerde İslamiyet’le beraber yeniden bir şekil almıştır. Peygamberler, evliyalık, âlimler, dini hadiselerin şahısları, varlıkları, kutsal mekânlarla ilgili çok sayıda efsanede türemiş ve Azerbaycan efsanelerine zenginlik katmıştır. Dini efsanelerin şahıs kadrosunu peygamberler, evliyalık, şeyhler oluştururken bunlarla birlikte tarihi şahsiyetler, karşı kadro ile rekabet ve mücadele içinde bulunmuşlardır.

4. Efsanede Günlük Yaşam Unsurları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Efsaneler içinde tarihi, mitolojik, arkaik, hayali ve mucizevi her türlü olağanüstülükler içerisinde gerçek yaşama dair anlatımların var olmasıdır. Bu anlatılar sözlü gelenekle yaşatıldıkları için anlatıldığı dönemin koşullarına uyarlanması ve kuşaklar arası aktarımda değişiklikler görülmesi olağandır (Baydemir, 2011: 8).

Efsanenin anlatıldığı dönemin, zamanın koşullarında yaşatılan gelenek-görenek, örf-adet, var olan düzen içinde kullanılan araç-gereçler vb. varlığın süreğenliğinde tüm boyutlarıyla günlük yaşam kaçınılmaz unsurdur. Efsaneleri asıl değerli kılan o mucizevi olağanüstülükleriyle tüm olay örgüsünde mütevazı bir geçiş durumunda olan günlük yaşam parçaları anlatımlarda göze çarpmasa da efsaneyi oluşturan hayal dünyası ve arka plandaki gerçeklik arasında bir sınırı da ihtiva etmektedir.

Efsanede anlatılan olayların her bir numunesinde, her ne kadar mucizevi öğelerle donatılmış olsa da günlük yaşamda olayların yaşanma ihtimali her zaman vardır Azerbaycan efsanelerinde de bu durum kaçınılmaz unsurdur.

a) Yusuf-Nesib Kuşu (E. Ahundov - Halk Yazını)

Efsane Özeti: Yakup'un on iki oğlu vardır. Yakup, on iki oğlu içinde en çok Yusuf'u özen gösterir. Günlerden bir gün, Yusuf eve gelmedi. Yakup, iki oğlunu çağırır ve Yusuf'un gelmediğini söyler. Kardeşleri, Yusuf'u arar ama bulamaz. Erenler, dua eder ve kardeşlerine kanatlar açılır ve göğe uçarlar. Adına Yusuf-Nesib kuşu derler. Kardeşleri gökte ararken hepsi Yusuf diye seslenirken biri Nesib diye seslenir. Yusuf'u bulurlar.

Dini unsurlar: -Hz. Yakup ve Hz. Yusuf peygamber,

-Hz. Yusuf hikâyesi,

-Erenlerin duası.

Günlük yaşam unsurları: -Yusuf'un kaybolması,

-Kardeşlerin baba (Yakup) ile görüşmesi,

-Kardeşlerin Yusuf'u araması.

b) Pervane ve Od (E. Ahundov - Halk Yazını)

Efsane Özeti: Denildiğine göre pervane kız, od ise oğlanmış. Birbirlerini severler ama padişah varmalarına müsaade etmez. Çiftçinin oğlunu öldürmek için başka yerlere gönderir onu sınavlara tabi tutar ve başarır geri döner. Kız ile oğlan kaçır. Padişah emriyle yakalanırlar. Vezir kendi oğluna kızı almak için oğlanı efsunlayarak od (ateşe) çevirir. Kız gözyaşlarıyla Allah'a yalvarır ve pervane olur. Pervaneye dönen kız, ateşe atlar ve yeniden dirilir. Padişah ve halk hayretle olayı izler, padişah pişman olur.

Dini unsurlar: -Kızın, sevdiği oğlan için Allah'a yalvarıp yakarması,

-Pervane(kul, kanatlı varlık) ateş (güneş) etrafında dönmesi (kulun zikretmesi),

-Ateşe atlama ve yeniden diriliş.

Günlük yaşam unsurları: -Kız ile oğlanın birbirlerini sevmesi,

-Oğlanın yollara düşmesi, sınava tabi tutulması,

-Kız ve oğlanın kaçması,

-Kızın gözyaşı dökmesi.

c) Baykuş ve Tovuz Kuşu (E. Ahundov - Halk Yazını)

Efsane özeti: Süleyman peygamber Tovuz adında bir kıza âşık olur. Tovuz, peygambere varmak istemeyince Tovuz'u kaçırmak ister. Tovuz, tabanı sulu, başı bulutlu, kuş gagasından bir ev yapması şartıyla varacağını bildirir. Süleyman peygamber haber aldı. Dünyadaki bütün kuşlar toplandı. Ancak peygamber kuşlar içinde yapalak (yırtıcı kuş) olmadığını görünce veziriyle haber aldı. Yapalak, peygamberi ayağına çağırdı. Bir saatliğine kendisini padişah yapmasını ve kuşların başına getirilmesi şartını koştı. Yapalak, bir kız için kuşların neslini yok etmesinden sitem eyledi. Yapalak, kuşlara gagalarının ucundan kesmesi için emir verdi. Büyük bir dağ olan gaga uçlarından peygamber ev yaptırdı. Süleyman peygamber, kuşlara layık bir bey olduğuna kanaat getirerek yapalak kuşunun adını baykuş koydu ve yanına kabul etti. Tovuz alındı, kırk gün kırk gece düğün yapıldı. Tovuz, güzelliğinden her gün süslenir peygamberin karşısına çıkardı. Ancak ayakları çirkin olduğundan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

peygamberden gizler. Tovuz, peygamberin bunu fark ettiğinden karşısına çıkmamak için Allah'a kuş olması için yalvarıp yakarır. Tovuz kuşa döner ve uçar. Tovuz, güzelliğini yitirmez ama ayaklarına bakınca üzüntü duyar.

Dini unsurlar: -Süleyman peygamber.

-Peygamberin kuşlarla iletişime geçmesi.

-Tovuz'un Allah'a dua etmesi.

Günlük yaşam unsurları: -Süleyman peygamberin sevmesi.

-Peygamberin haber göndermesi, emretmesi.

-Peygamberin evliliği, düğünü.

-Tovuz (kuşların) uçması.

d) Od Kız (Efsane İncileri-A. Zöhrabbeyov)

Efsane özeti: Efruz adında bir kadın etrafına genç kızları toplar ve başlar anlatmaya. Kadim zamanlarda Abşeron topraklarından alevler çıkmakta ve insanlarda bu ateşe tapmaktaydılar. Bu toprakların yakınında bulunan şehirde Sabayel adında hükümdar vardır. Bu hükümdarın İskender veya komutanı olduğu söylenir. Aynı şehir su altında tutuşan ve demiri eriten bir ağaç yardımıyla işgal edilir. Şehir yağmalanır, halkı yok edilir. Yıllar sonra yaşam izleri görülür. Şehrin ortasındaki küçük köyün topraklarından alevler çıkmakta, patlayarak ilerlemektedir. Zamanla Ziyaeddin Camii yakınında bile ateş tapınakları oluşur. Ülkenin her bucağında kutsal ateşler çıkmakta, ulular buraya Azerbaycan adını vermişlerdir. Burada yaşayan Zerdüşt peygamber dini öğretilerini on iki bin ineğin derisine yazdırılmıştır. Ateşler ülkesi Derbent ve Giz şehirlerine kadar uzanmıştır. Hükümdar, Azerjunas adında ana türbeyi ziyaret etmeden tahtına çıkmazdı. Tahta Mesud ibn Davud çıkınca aynı şehirde Abşeron yanında yeni bir ateş kulesi yükseltildi. Kule öylesine ihtişamlı yanyordu ki denizin yedi mil ötesinden bir mum gibi yandığı görülmekteydi. Bir süre sonra İslam halifeleri komutanlarını Azerbaycan'a gönderdi. Gittikleri yerde kuleler yıktırıldı, ateşler söndürüldü. Görevlerinden sapan bazı Araplar halkı köleleştirmeye başladılar. Komutan Abdulaziz, Bakü'yü doksan gün boyunca kuşattı. Günlerce halk zorluk çekti, sunaklardan kanlar akıtıldı. Her kutsal ateş kulesinin rahipleri öldürülür. Son rahip ölürken Abdulaziz'e dedi:

-Cezalandırılacaksınız! Ateşin Hürmüz çocukları, kurtuldunuz! Ateşin bakir gücü düşmanı yok edecek!

O sırada kaleden bedenini mavi alevler sarmış, elinde bir kılıç ve altın sarısı saçları ile dumanlar içinde bir kaybolup bir görünür halde bir kız çıkar. Gizemli, mavi alevli kız Abdulaziz'in karargâhına gider. Abdulaziz'i kuşatmayı kaldırıp, çekilmesi için uyarır fakat Abdulaziz, dini için mücadele ettiğini söyler. Kız, bu sözlerden sonra Abdulaziz'e âşık olur ve cevap veremez. Kız, halkının çektiği acı çığlıkları duyar ve Abdulaziz'in boynunu vurur. Halkını işgalden kurtaran kız, sevgilimi öldürdüm ben de ölmeliyim der ve Abdulaziz'in kanına dokunur ve alev alarak oracıkta ölür. Kız ölünce fırtına kopar şehri yok etmeye gelir. Alevler ise ateşli kızın ölümüyle kontrolden çıkar ve halka zarar vermeye başlar. Fırtına yedi gün yedi gece sürer. Halkın gözyaşları alevleri söndürür. Ama kız kulesinin ateşi sonsuza kadar yanmaya devam eder.

Dini unsurlar: -Kutsal ateşlerin çıkması ve insanların bu ateşlere tapması.

-Ziyaeddin Camii.

-Zerdüşt peygamber.

-Komutan Abdulaziz ve İslam'ı yaymak için yola çıkması.

-İslamiyet'in Zerdüşt inancıyla mücadelesi.

-Hükümdarın Azerjunas adındaki türbeyi ziyareti.

Günlük yaşam unsurları: -Efruz adındaki kadının, kızları etrafına toplayıp efsaneyi anlatmaya başlaması.

-Komutanların Azerbaycan'a seferi ve kuşatması,

-Rahibin son nefesinde Abdulaziz ile olan iletişimi, isyanı,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Aevli kızın Abdulaziz ile konuşması,
- Abdulaziz ve kızın ölümü,
- Fırtınanın kopması, alevin harlanması.

e) Hz. Ali ile Köroğlu'nun Görüşmesi (S. Pirsultanlı-Az. Türk. Halk Efsaneleri)

Efsane özeti: -Hükümdarın oğlu Sultan Perzad adında bir kıza âşık olur. Fakat kızın büyücülüğünden korkan babası dâhil kimse ona yaklaşamaz. Kız, çaresizce Köroğlu'ndan yardım diler. Köroğlu Kıratına binerek tılsımlı dağa gider. Tılsımlı dağ öyle bir yerdir ki, sisten göz gözü görmez ve oraya düşen taş kesilir. Oraya varan insanı da bir kuş ötüşüyle kandırır ve düşmesine sebep olur. Köroğlu, tılsımlı dağa çıkar. Peçeli bir at Köroğlu'nun yolunu keser ve şöyle der:

-Senin bu tılsımlı dağda ne işi var? Ne cüretle buraya gelirsin?

Hz. Ali: "Benim altımda Düldülüm var."

Köroğlu: "Benim de altımda Kıratım var."

Hz. Ali: "Benim belimde Zülfikarım var."

Köroğlu: "Benim de belimde Mistri kılıcım var."

Hz. Ali: "Ben yürürken çöller kederinden titrer."

Köroğlu: "Ben yürürken de dağ-taş titrer."

Hz. Ali: "Sen kimsin?"

Köroğlu: "Ben Türkoğlu Koç Köroğluyum"

Köroğlu: "Peki ya sen kimsin?"

Hz. Ali: "Ben de Araboğlu Hz. Aliyim" dedi.

Hz. Ali Köroğlu'na dedi:

-Senin gibi bir yiğide kıymak olmaz. Sana yardım edeceğim. Tılsımlı dağı böyle geçemezsin. Okunla kuşu vur, ikiye bölünsün. Dağ taşa ne kadar sis pus varsa hepsi dağılır gider. Karşında Sultan Perzad göreceksin. Onu tatlı dilinle, gönlünü hoş tut. Ardınca dağ taş onun emrindedir. Onu yakalamaya ömrün yetmez dedi.

Köroğlu, yardımından dolayı Hz. Ali'ye teşekkür eder. Helalleşerek ayrılırlar. Köroğlu, yola devam eder. Dağdaki kuşu okuyla vurur. Kuşun kanı taşa düşünce gürültü kopar ve dağ ikiye bölünür. Ejderha ağzı gibi açılır, sisi dumanı yutar. Perzad, Köroğlu'na yaklaşır. Köroğlu'na sordu:

-Atlı sen kimsin?

Köroğlu:

-Hanım, ben Köroğlu'yum. Beni, seni seven Bürcü Sultan Çanlıbel'e geldi. Yardım için senin ardından Telli Hanım gönderdi.

Perzad Sultan dedi:

-Bürcü Sultan'ın babası hükümdarın zulmünde kalsaydı ona gitmezdim. Ben yoksul bir kentli kızımı, eğer Bürcü Sultan Çanlıbelde kalırsa ben de seninle gelirim.

Köroğlu, Bürcü Sultan'ın istediği kadar kalacağını vaad ederek, Perzad'ı razı etti. Yola koyuldular. Perzad'ı Bürcü Sultan'a verdiler. Mutlu yaşadılar.

Dini unsurlar: -Hz. Ali,

-Hz. Ali'nin atı Düldül

-Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar.

Günlük yaşam unsurları: -Hükümdar oğlu (Bürcü Sultan) Perzad Sultan'a âşık olması

-Perzad Sultan'ın yardım dilemesi,

-Köroğlu'nun Kıratı ile tılsımlı dağa gitmesi,

-Köroğlu'nun- Hz. Ali ile muhabbeti,

-Bürcü Sultan ile Perzad Sultan'ın evliliği.

f) Göyberçin (S. Pirsultanlı- Az. Türk. Halk Efsaneleri)

Efsane özeti: Bir vakitler imamlar ve peygamberimizle Ezidiler arasında kanlı savaş yaşanmaktadır. Savaş aylarca, yıllarca devam eder. Savaş su nedeniyle çıkmıştır. Peygamberin su almak için gönderdiği seyitler, Ezidilerce öldürülür ve geri yollanır. Durumu gören peygamberlerin kendileri suya gitmeye mecbur kalır. Peygamberlerden Muhammed omuzunda imam kuşu güyberçin vardır. Her kim

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Muhammed'e zarar vermek isterse onun gözlerini oymaktadır. Bunu gören Ezidilerin başı peygamberin omuzundaki kuşu gözünden vurur. Peygamber kendini unutarak kuşun gözüne elleriyle sıvazlayarak yarasını dağlar. Bundan istifade eden Ezidi başı peygamberi öldürür. Güvercin peygamberin kanına gözlerini bulandırır. Gözleri iyileşir. Bu vakitten beri, güvercinin ayakları ve gözleri kırmızı renktedir.

Dini unsurlar: -Peygamberler, Muhammed, imamlar, seyitler,

-Peygamberlerin Ezidiler ile mücadelesi,

-Peygamberin (Muhammed) güvercinin gözlerini elleriyle sıvazlayarak yarasını dağlaması (peygamber mucizesi),

-Güvercinin peygamber kanıyla gözlerinin şifa bulması.

Günlük yaşam unsurları: -Peygamberlerin, seyitlerin su için mücadelesi,

-Peygamberin ölümü.

Değerlendirme ve Sonuç

Türk dünyası efsaneleri arasında sözlü-şifahi halk geleneğinin zengin ve aynı zamanda köklü bir kolunu ihtiva eden Azerbaycan efsaneleri, gerek mitik gerekse İslamiyet öncesi ve sonrası pek çok dini, mitolojik, arkaik, günlük yaşam vs. unsuru barındırmaktadır. Bu unsurlardan biri de çalışmaya konu olan dini unsur ve beraberinde efsanelerin daim unsuru olan günlük yaşam unsurları yer almaktadır.

Köklü bir geçmişine sahip Azerbaycan efsanelerinde, tarihi olay ve keşif abideleri, bitki ve hayvanlar âlemi ile din ve inançlarıyla ilgili sayısız anlatımlara, efsanelere sahip iken bu efsane anlatımların temelinde inanç unsuru olayları şekillendirmiştir. İslamiyet öncesi Zerdüşt ve mitsel inanç ve uygulamaların şekil verdiği Azerbaycan efsaneleri XI. Yüzyıldan itibaren bölgenin İslamiyet ile tanışıklığı efsanelerin içeriğini daha da zengin kılmıştır.

İslamiyet etkisiyle, efsanelerde inanç temelinde Zerdüşt inançlarıyla çatışma alanlarına dönüşmüş ve inancın baskın yönleri efsanelere yön vermiştir. İnanç ve uygulamaların mücadele alanı olan Azerbaycan efsanelerinde dini unsurların baskınlığı dikkate değerdir. Dini unsuru şekillendiren karakterler, kahramanlar efsane içerisinde dini yönünün gerektirdiği bütünlük aynı zamanda tarihi şahsiyet olarkten efsane kahramanına sorumluluk yüklemiştir.

Araştırmada 199 adet Azerbaycan efsanesi incelenmiş olup, bunlardan kısmi olarak bu çalışmada özet halinde verilmiştir. İncelenen Azerbaycan efsanelerinin 73 adetinde dini unsur ve beraberinde eşlik eden günlük yaşam unsuru; geriye kalan 126 adet efsaneyi ise kozmogonik, toponomik, mitolojik örüntülerle şekillenmiş unsurlara rastlanmıştır. Ayrıca dini unsurlu efsanelerde Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. Süleyman peygamberleri; Hz. Ali, Pir Baba gibi önemli dini ve tarihi şahsiyetlerin baskınlığı da dikkat çekmektedir.

Söz konusu Azerbaycan efsaneleri unsur, tema ve motif gibi çok çeşitli muhtevaya sahip bir folklor yapısına sahiptir. XX. yüzyıl ortalarında yoğun bir çalışmayla halktan toplanan yüzlerce efsane ve bu efsaneler üzerine yapılan çalışmalara belirttiğimiz içeriklerle konu edinmek folklor sahasına ve çalışmalara destek olması umut edilmektedir.

KAYNAKLAR

ABDULLAYƏV, B. (1977). Bir Əsatinin Hatırası. *Əlm və Həyat*, 19-21.

ABDULLAYƏV, B. (1981). *Yusuf Vəzir Çəmənəmli*. Bakı.

ACALOĞLU, A. (2005). *Əsatirlər, Əfsanə və Rəvayətlər*. Bakı: Şərq-Qərb.

AHUNDOV, E. (1968). *Azerbaycan Halk Yazını Örnəkləri*. (S. Tezcan, Dü., & S. Tezcan, Çev.) Bakü: Türk Dil Kurumu.

ƏFƏNDİYƏV, R. (1981). *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı*. Bakı.

FERZELİYEV, T. (1978). *Efsane Kavramı ve Azerbaycan Efsanelerinin Sınıflandırılması Üzerine*. Bakü: Azerbaycan Bilimler Akademisi Haberleri (Edebiyat, Dil ve Güzel Sanatlar Serisi).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 – 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- HACIYEVA, M., KÖKTÜRK, Ş., & PAŞAYEVA, M. (1999). *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı .
- KASIMOVIÇ, M. K. (1848). *Firdevsi'de İran Mitolojisi*. Kazan: Kazan Üniversitesi.
- PAUSTOVSKI, K. (1971). *Yakın ve Uzak İnsanlar*. Bakü.
- PİRSULTANLI, S. P. (1978). Bir Əfsanənin İzində. *Əlm və Həyat* , 17-18.
- PİRSULTANLI, S. P. (1983). Nizami və Xalq Əfsanələri. *Əlm və Həyat*, 20-22.
- PİRSULTANLI, S. P. (1985). *Azərbaycan Xalq Əfsanələri*. Bakı.
- PİRSULTANLI, S. P. (1999). *Xalqın Söz İnciləri*. Bakğ.
- PİRSULTANLI, S. P. (2008). *Azərbaycan Efsane ve Rivayetlerinin Edebiyat Anıtlarımızla Karşılaştırmalı Tetkiki*. (A. Ağaoğlu, Çev.) Bakü: Baki-Kismet.
- PİRSULTANLI, S. P. (2009). *Azərbaycan Türklərinin Xalq Əfsanələri*. Bakı: Azərneşr.
- PİRSULTANLI, S. P. (2010). *Azərbaycan Yazarlar Aləmində Əfsanə İnciləri*. Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti.
- TAHMASİP, M. H. (1960). *VII. Asra Kadarki Azərbaycan Sözlü Halk Edebiyatı*. Bakü: Azərbaycan Bilimler Akademisi.
- VELİYEV, V. (1968). *Sovyet Dönemi Azərbaycan Destanlarında Efsane Konusu*. Bakü .
- VELİYEV, V. (1970). *Azərbaycan Sözlü Halk Edebiyatı*. Bakü.
- VELİYEV, V. (1973). *Yaşayan Efsaneler*. Bakü: Gençlik.
- VƏLİYƏV, V. (1978). *Yanardağ Əfsanələri*. Bakı: Gençlik.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Lojistik Sektöründe Araç Yükleme Faaliyetlerinin Kalite Açısından Değerlendirilmesi: Bir Altı Sigma Süreç İyileştirme Uygulaması

Elif Karaca*

Nuri Özgür Doğan**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, İşletme Ana Bilim Dalı, Nevşehir, Türkiye.

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Nevşehir, Türkiye.

ÖZET

Lojistik sektörü geçtiğimiz yüzyılın ortalarından başlayarak gelişmiş ve artık günümüzde stratejik öneme sahip hale gelmiştir. Lojistik; tedarikçiler, üreticiler, hizmet sağlayıcılar, depolar, dağıtıcılar, toptancılar, perakendeciler ve nihai müşteriler arasında cereyan eden bilgi, ürün, hizmet ve finansal akışın gerçekleşmesini sağlayan ve kolaylaştıran bir sektördür. Müşteri memnuniyetinin en öncelikli kriter olarak benimsendiği günümüz piyasasında, koşullar ne olursa olsun müşteriler talep ettikleri ürün ya da hizmete tam zamanında ve hatasız bir şekilde ulaşmak istemektedir. Bu durum ise koşullar ne denli zorlu da olsa lojistik sektörünün durmaksızın etkili bir şekilde işlemlerini gerektirmektedir. Yaşamakta olduğumuz pandemi dönemi de bunun en somut göstergesi olmuştur. Lojistik sektörünün en önemli bileşenlerinden olan lojistikçiler, müşterilerin beklentisini optimum bir şekilde karşılayabilmek için sürekli bir çaba içerisindedir. Gösterilen bu çabaların amacına ulaşmasında araç yükleme faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bir ürünün yüklenmesinde varış yeri, ürünün büyüklüğü, sipariş süreci gibi faktörler araç yüklemeyi ve yük taşıma sistemini etkileyen temel unsurlardandır. Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yer alan araç yükleme faaliyetine odaklanılmış, İstanbul'da faaliyet gösteren ve lojistik firmalarına araç yükleme hizmeti veren bir işletmede gerçekleştirilen Altı Sigma uygulamasına yer verilmiştir. Buradan hareketle çalışmada, lojistik firmalarının beklentisini karşılamak ve nihai müşterilerin memnuniyetini sağlamak uğraşında olan bu işletmenin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacak şekilde operasyonel süreçlerindeki yükleme hatalarının belirlenmesi ve bunların en aza indirilmesi amacıyla gerçekleştirilen altı sigma süreç iyileştirme uygulamasına yer verilmiştir. Sözü edilen süreç iyileştirme çalışması kapsamında Tanımlama-Ölçme-Analiz-İyileştirme-Kontrol şeklindeki altı sigma adımları takip edilmiştir. Bu adımların uygulanması sürecinde neden-sonuç diyagramlarından da yararlanılmış, böylece hem araç yükleme hizmeti veren işletmeden hem de lojistik firmalarından kaynaklanan araç yükleme hatalarının neden ve alt nedenleri ile birlikte belirlenmesine çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın, lojistik sektörünün araç yükleme faaliyetleri dışındaki diğer faaliyet ya da alanları için de bir örnek model teşkil edebileceği öngörülmüştür. Son olarak bu çalışmanın birtakım kısıtlarından bahsedilmiş ve gelecekte yapılacak benzer çalışmalar için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altı Sigma, Araç Yükleme, Lojistik Sektörü, Neden-Sonuç Diyagramı, Süreç İyileştirme.

Quality Assessment of Vehicle Loading Activities in the Logistics Sector: A Six Sigma Process Improvement Case Study

ABSTRACT

The logistics sector has developed since the middle of the last century and has now become strategically important. Logistics is a sector that enables and facilitates the realization of information, products, services and financial flows between suppliers, manufacturers, service providers, warehouses, distributors, wholesalers, retailers and customers. In today's market where customer satisfaction is adopted as the primary criterion, whatever the conditions are, customers want to reach the product or service they demand in a timely and error-free manner. This situation requires the logistics industry to function constantly and effectively, however difficult the conditions are. The pandemic period we are living in, has been the most concrete indicator of this. Logistics professionals, one of the most important components of the logistics industry, are in a constant effort to meet customers' expectations in an optimum way. Vehicle loading activities are of great importance in achieving the goals of these efforts. When loading a product, factors such as destination, product size and order process are the main factors affecting vehicle loading and the freight transport system. This study focuses on the vehicle loading activity in the logistics sector, and the Six Sigma application carried out in an enterprise operating in Istanbul and providing vehicle loading services to logistics companies is included. Based on this, the study included the Six Sigma process improvement practice, which was carried out in order to determine the loading errors in the operational processes and to minimize them, in order to help this enterprise, which is trying to meet the expectations of logistics companies and ensure the satisfaction of the end customers, to achieve its goals. Six sigma steps in the form of Identification Measurement-Analysis Improvement-Control were followed within the scope of the mentioned process improvement study. In the process of implementing these steps, cause and effect diagrams were also used, so that the reason and sub-reasons of vehicle loading errors caused by both the

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

company providing vehicle loading service and logistics companies were tried to be determined. In addition, it is predicted that this study can serve as an example model for other activities or areas of the logistics sector other than vehicle loading activities. Finally, some limitations of this study were mentioned and some suggestions were developed for similar studies to be carried out in the future.

Keywords: Six Sigma, Vehicle Loading, Logistics Sector, Cause and Effect Diagram, Process Improvement.

1. Giriş

1940'lerden günümüze kadar gelen ve her dönemde başka bir boyut ekleyerek gelişen ve gelişmekte olan lojistik sektörü zor ve büyük bir alandır. Müşteriler, bilgisayar teknolojisi ile birlikte ihtiyaç duydukları ürün ve hizmete en hızlı ve en iyi şekilde ulaşmak istemektedir. Lojistikçiler istenen hizmeti en iyi şartlarda, uygun çalışma ortamlarında ve en önemlisi müşteri isteklerini kendi çıkarları doğrultusunda birleştirerek sunmaktadır.

Bir ürünün üreticiden nihai tüketiciye kadar olan nakliye, depolama, gümrükleme, paketleme, dağıtım gibi tüm süreçleri ifade eden lojistik sektörü gün geçtikçe önemini arttırmaktadır (Yazıcı vd., 2019: 88). Araç yükleme konusu lojistik sektörü için oldukça önemlidir. Çünkü bir ürünün ambalajlanmasından son tüketiciye ulaşana kadar geçen süreçte yer alan tüm aşamalar en iyi şekilde planlanmış, kontrol edilmiş olmalıdır. Bu sayede yüksek kalite ve müşteri memnuniyetine ulaşmak mümkün olacaktır.

Gönderinin büyüklüğü, sıklığı, varış yerleri, taşıma mesafesi, stok, transfer zamanı ve sipariş süresi yük taşıma sistemini etkileyen lojistik gelişmelerdendir. Bilgi teknolojisinin artmasıyla beraber ulaşım sektöründe ürünün stokta bekleme süresi kısalmıştır (Zeybek, 2007: 396-397). Sevkiyat işini yapacak olan araçlar seçilirken dikkat edilmesi gereken husus aracın gideceği yere dolu olarak gönderilmesidir. Böylece, taşıma maliyetlerinde azalma meydana gelecektir. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da işlem gerçekleşip, araç yükünü boşalttıktan sonra ne yapacağıdır. Bu noktada aracın başka bir yük olarak geri dönmesi ya da yeni iş için boşta beklemesi şeklinde iki alternatif söz konusudur (Gürgen, 2010: 34).

Her sektörde olduğu gibi lojistik sektöründe ve onun alt sektörlerinde operasyonların nasıl gerçekleştirildiği ve süreçlerin nasıl ilerlediğinin bilinmesi daha rasyonel planlamalar yapabilmek için gereklidir. Süreç iyileştirme bir organizasyonda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin baştan sona akışların analiz edilmesi esasına dayanan ve mevcut durumun tespit edilip, hedeflenen durumla kıyaslanmasıyla yapılabilecek iyileştirmeleri içeren bir yaklaşımdır.

Bu çalışmada süreç iyileştirme yöntemlerinden olan altı sigma ve neden-sonuç diyagramından yararlanılarak lojistik sektöründe araç yükleme faaliyetlerine ilişkin bir süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, araç yükleme firmasının mevcut durumdaki hatalarını tespit etmesinde yardımcı olmak ve ileriye dönük süreçlerini daha iyi yönetmesi noktasında yol gösterici olmaktır.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde literatür özetine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde yöntem ve veri setinden, dördüncü bölümde ise gerçekleştirilen süreç iyileştirme uygulamasından bahsedilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Özeti

Bu bölümde literatürde yer alan süreç iyileştirme çalışmalarına yer verilmiştir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında süreç iyileştirmenin çok çeşitli sektör ya da alanlarda uygulandığını görmek mümkündür.

Chan ve Spedding (2002) süreç kontrolü, verim ve maliyet yönetimi sorununu çözmek için geliştirilen çok boyutlu süreç iyileştirme metodolojisi için iki örnek olay incelemişlerdir. Birinci çalışmada kontrol çizelgeleri ile sistem dizaynı, ikinci çalışmada ise çevrimiçi kalite iyileştirmeye odaklanılmıştır. Örnek olaylar için ilk önce süreç iyileştirme programı tanımlanmış ve daha sonra gerçek sisteme aktarılmıştır. Simülasyon yöntemi ile verimlilik, maliyet ve kalite birbiri ile ilişkilendirilmek istenmiş, sistem analizi de yapıldıktan sonra kontrol tablolarının en iyi süreç

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kontrolünü sağlayacağı ve karmaşık araçlar olmadan en iyi performansı elde edebilen çevrimiçi bir kalite iyileştirme aracı olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Eroğlu (2006) gerçekleştirdiği süreç iyileştirme çalışmasında, danışmanlık hizmeti veren bir firmayı ele almıştır. Firmanın faaliyet aşamalarına süreç iyileştirme yöntemi uygulanmış ve böylece mevcut durumda yaşanan müşteri memnuniyetsizliği, yüksek maliyet, düşük verimlilik ve kalite kontrol hataları şeklindeki problemler tespit edilmiş ve sonrasında söz konusu problemlerin ortadan kaldırıldığı ya da en aza indirildiği hedef duruma ulaşmak noktasında öneriler geliştirilmiştir.

Özkan ve Tanyaş (2006) çalışmalarında bir lojistik firmasının dağıtım faaliyetlerini en uygun planlama ile yerine getirebilmesi için kurulan bir model yardımıyla sistemin optimize edilmesini sağlayacak şekilde sevkiyatlar için en uygun rota ve dağıtım planlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada yapılan planlamalar ile firmanın lojistik ve dağıtım maliyetlerini minimuma indirebilmesinin ve pazar payını genişleterek rekabet avantajı sağlayabilmesinin önü açılmıştır.

Engin (2006) hizmet sektöründeki iyileşmeler için Altı Sigma tabanlı “tasarım altı sigma (DFSS)” çözümü sunulmuş, iyileştirme ve yeniden tasarım için DFSS metodoloji haritası oluşturulmuştur. Bu kapsamda ABC A.Ş. firmasının çağrı merkezi çözüm süreci incelenmiş ve bu süreçte müşteri beklentilerinin karşılanmadığı, bunun sonucu olarak da müşterilerin rakip firmaları seçtiği ve dolayısıyla firmanın imajının zedelendiği gözlemlenmiştir. Bu sorunların ortadan kaldırılması için birtakım iyileştirilmeler ve müşteri değerini arttıracak öneriler sunulmuş, önerilenin uygulamaya geçirilmesiyle çağrı çözüm sürecinde yaşanan problemlerin %10 oranında azaltılabileceği sonucuna varılmıştır.

Gitlow vd. (2006) çalışmalarında Altı Sigma yönteminin DMADV modeline ait tanımlama, ölçüm, analiz, tasarım ve doğrulama aşamalarından yararlanarak Miami Üniversitesi’nde hizmet kalitesine ilişkin olarak bir uygulama yapmışlardır. Yapılan uygulamada açılması planlanan öğrenci yurtları için öncelikler belirlenmiş, yüksek kalitede hizmet sunumunun garanti altına alınması amacıyla maliyetler, istek ve beklentiler, zamanında teslimat, öğrenci başvuru sayısı ve kiralama isteği gibi temel kriterler göz önünde bulundurulmuştur.

Zeybek (2007) çalışmasında Avrupa’da ulaştırma ve lojistik sektörünü yük taşımacılığı açısından değerlendirmiş ve yapılan değerlendirmeler sonucunda maliyet ve erişilebilirlik faktörleri dikkate alınarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Buna göre ulaşım ve lojistik ağının daha geniş alanlara yayılmasında Doğu Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika’nın etkili olduğu ancak söz konusu alanın merkezinde bulunan Türkiye’nin maliyet, kalite ve hız bakımından daha iyi bir konumda olabileceğine ilişkin tespitler yapılmıştır.

Güneyli (2009) çalışmasında bir sağlık kuruluşunda süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirmiş ve bu kapsamda ameliyat sürecinin iyileştirmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Söz konusu öneriler ameliyat öncesi hazırlıklar, personel eğitimi, ameliyat öncesi testlerin ameliyat gününden önce olması, personel yetersizlikleri türünden hataların iyileştirilmesini içermekte olup, bu önerilerin uygulanması halinde ameliyat sürecinin daha sade olacağı, faaliyetlerin tam zamanında yapılacağı görülmektedir.

Durmuş (2010) lojistik sektöründe depo yer seçimine etki eden faktörlerin belirlenip modellenmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasını İstanbul’a odaklanarak yürütmüştür. Çalışmada lojistik firmalar için depo yeri seçiminde depolara erişilebilirlik, faaliyet alanlarına göre farklılıklar, kira, altyapı, arsa bedelleri gibi faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yapılan modellemeyle ulaşılan sonuçlara göre depoların daha merkezi yerlerde, konum olarak ulaşım ağına yakın yerlerde tercih edildiği, sanayi bölgelerinde daha fazla depo yeri olduğu, kiralardan düşük olması gibi etmenlerin lojistik firmaların depo seçiminde etkili olduğu görülmüştür.

Saatçioğlu (2010) çalışmasında lojistik sektöründe yer alan bir işletmeyi ele almış ve bu işletmenin depolama ve dağıtım faaliyetlerindeki etkililiği ile müşteri memnuniyetini arttırmak için Kalite Fonksiyon Göçerimi yönteminden yararlanarak bir uygulama gerçekleştirmiştir. Uygulama çalışmasından elde edilen bulgular göre müşteri beklentileri doğrultusunda dağıtım altyapısı, sevkiyat ve depolama fiyatlarında yapılacak iyileştirmelerin firmaya müşteri memnuniyeti olarak geri döneceği öngörülmüştür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gürgen (2010) çalışmasında en temel lojistik faaliyetleri ele almış ve bu kapsamda lojistik planlamalar ile maliyetlerin azaltılması için sistemin etkin ve verimli çalışmasında uygulanacak matematiksel modellere ayrıntılı bir biçimde yer veren bir lojistik planlama ve modelleme uygulaması gerçekleştirmiştir.

Cheng vd. (2011) çalışmalarında bir sağlıklı yaşam merkezinde süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada müşteri memnuniyetinin sağlanması, şikayetlerin azaltılması, müşteri beklentisinin karşılanması ve hizmet kalitesinin artırılması amaçlanmıştır. Sözü edilen amaçlar doğrultusunda önerilen iyileştirmelerin uygulamaya konması halinde müşteri şikayetlerinin azaltılabileceği ve hizmet kalitesinin artırılacağı anlaşılmıştır.

Çaka (2012) çalışmasında Türkiye’de işlem gören uluslararası bir firmanın tek lokasyon ile çalışmalarını sürdürebilmesi için farklı çalışma gruplarının bir araya gelmesiyle en iyi depo seçimini yapmasına ilişkin bir karar problemini ele almıştır. Söz konusu karar problemi tedarik zinciri yönetimini kapsamında olup, öncelikle kriterler belirlenmiş ve depo yeri seçimi ise Choquet integral yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Zhang vd. (2016) yalın üretim ve altı sigma yöntemlerinin entegre bir şekilde lojistik sektöründe uygulanabilirliğini araştırmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada lojistik şirketlerinin sözü edilen entegre yöntemi neden uygulamadıkları, yöntemin avantaj ve dezavantajları ile şirket büyüklüğü ve hizmet standardını etkileyip etkilemediği türünden bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir. Singapur’da gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda lojistik sektörde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunun yalın üretim ve altı sigma yöntemleri hakkında farkındalığının olmadığı, yalın üretimi tek başına bir araç olarak kullanmadıkları ve altı sigma yönteminin ise genellikle büyük şirketler tarafından benimsendiği anlaşılmıştır.

Keskintürk vd. (2016) Ege Bölgesi’nde araç rotalama problemleri üzerine odaklanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada depo yerinin belirlenmesi, koordinat sisteminde depo yerlerinin tespit edilmesi ve bu tespitlere göre güzergâhların ayarlanması yapılarak dağıtım, taşıma ve kaza riski türünden maliyetlerin azaltılmasına yönelik çözümler geliştirilmiştir.

Türkan ve Görener (2017) çalışmalarında çelik üretimi yapan bir firmada süreç iyileştirme uygulaması yapmışlardır. Süreç iyileştirme çalışması kapsamında farklı tekniklerden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda, müşteri talepleri doğrultusunda süreçlerin doğru tanımlanması ve iyi analiz edilmesiyle daha hızlı ve hatasız iş yapabilme, maliyet ve zaman tasarrufu, müşteri memnuniyeti şeklinde iyileştirmelerin firmaya sağlayabileceği kazanımlardan bazıları olduğu anlaşılmıştır.

Eren (2017) çalışmasında gıda sektöründe süreç iyileştirme konusunu ele almış ve spesifik olarak bir pizza şirketinde uygulama gerçekleştirmiştir. Uygulamada sevkiyat sürecinde yaşanan birtakım sorunların çözümü için iyileştirme önerileri sunulmuş; sunulan önerilerin hayata geçirilmesi halinde teslimat gecikmelerinde azalmaların olacağı, müşteri memnuniyetinin ise artacağı görülmüştür.

Yazıcı vd. (2019) çalışmalarında lojistik sektörde iade edilen ürünlere ilişkin süreci ele almışlar ve müşteri memnuniyetinin azalmasına neden olan iade ürünlere ilişkin yüksek oranın düşürülmesi amacıyla bir lojistik firmasında altı sigma yönteminden yararlanarak uygulama gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada mağaza, nakliye ve depolama ile ilgili hatalar tespit edilmiş, depo kaynaklı hataların diğerlerine oranla fazla olması nedeniyle söz konusu hataları ortadan kaldıracak iyileştirme önerileri sunulmuştur. Sunulan iyileştirmelerin uygulanması halinde hataların önceden tespit edilebileceği ve maliyetler ile müşteri şikayetlerinde azalmaların olabileceği anlaşılmıştır.

Aksungur ve Bekmezci (2020) çalışmalarında Türkiye’nin 2017-2018 yılları arasındaki lojistik performansını incelemişler ve ilgili performans indekslerinin iyileştirilmesi için birtakım öneriler geliştirmişlerdir. Nitel araştırmalar ile dünya bankası verilerine dayanarak analizler yapılmış ve yapılan analizler sonucunda gümrüklerin gözden geçirilmesi, liman bekleme sürelerinin azaltılması, depolama faaliyetlerinde kalitenin artırılması, taşımacılık maliyetlerinin azaltılması, akıllı konteynerlerin kullanılması şeklinde çeşitli öneriler sunulmuş lojistik performans indekslerinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda yer alan paragraflardan da anlaşılacağı üzere literatürde süreç iyileştirme ile ilgili lojistik sektörde ve/veya diğer sektörlerde yapılmış çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışma lojistik

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sektöründe araç yükleme faaliyetlerini ele alan bir çalışma olmasıyla diğer çalışmalardan farklılaşmakta olup küçük de olsa ilgili literatüre katkı sağlayabilecek niteliktedir.

3. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yar alan araç yükleme faaliyetlerinde yaşanan hataların azaltılması amacıyla İstanbul'da faaliyet gösteren bir araç yükleme firmasında süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan hataların neden ve alt nedenlerini tespit edebilmek için makine operatörleri ve lojistik firma çalışanlarının bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmış ve ilgili veriler söz konusu kişilerle yüz yüze görüşmeler yapılarak ve araç yükleme firmasında çeşitli zamanlarda doğrudan gözlemlerde bulunularak elde edilmiştir. İzleyen paragraflarda ve/veya alt başlıklarda süreç iyileştirme ile süreç iyileştirme yöntemlerinden olan ve bu çalışmada da kullanılan altı sigma ve neden-sonuç diyagramı hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Süreç iyileştirme, organizasyonların iş süreçlerinin ve organizasyonel yapılarının, ayrıntılı incelemeler yapılması sonucunda ve belirli yöntemlerden yararlanılarak döngü süresinin azaltılması, kalite ve iş performanslarında artış sağlanması, müşteri memnuniyetinin en üst düzeye çıkarılması ve maliyetlerin düşürülmesi için yapılan çalışmalardır (Eroğlu, 2006: 43). Süreç iyileştirme kapsamında yapılan uygulamalar üst yönetim tarafından yürütülmeli ve çalışanlar da sürece dahil edilmelidir. Maliyeti düşürmek, verimi artırmak, daha iyi kalite kontrol sağlamak süreç iyileştirme ile amaçlananlar arasındadır (Chan ve Spedding, 2002: 677-678).

Süreç iyileştirme farklı organizasyonlara, farklı yöntemlerle uygulanabilmekte olup iyileştirme yapılan alana göre değişiklikler olabilmektedir. Alanların farklı olmasından dolayı en iyi şekilde spesifik bir yöntem yoktur. Süreç iyileştirme çalışmalarında kullanılan temel yöntemler 5S, Altı Sigma, Neden-Sonuç Diyagramı, 8D, Poka-Yoke, FMEA, Zaman Etüdü, Kontrol Kartları ve Grafikleri, Dağılım Diyagramı, Histogramlar, Pareto Analizi, Nominal Grup Tekniği, Beyin Fırtınası, Akış Şeması, Çetele Tablosu, Ağaç Diyagramı, Kıyaslama, Ok Diyagramı, Kalite Fonksiyon Göçerimi ve Güç Alan Analizi şeklindedir (Türkan ve Görener, 2017: 25).

3.1. Altı Sigma

Altı sigma etkili bir süreç iyileştirme yöntemidir. İş prosesindeki kusur ve değişikliklerin giderilmesine odaklanmaktadır. Gerçek ile ideal olan iş prosesi arasındaki farkı tanımlamaktadır (Zhang vd., 2016: 1625). Altı sigma yönteminde amaç müşteri memnuniyetini ve karı artırmak, sürekli iyileştirmeler elde etmek olup, yöntem milyonda 3.4'ten fazla hata üretmeyen prosesler için tasarlanmıştır (Gitlow vd., 2006: 299).

Motorola'nın yaptığı çalışmalar sonucunda altı sigma ortaya çıkmıştır. M-A-I-C (measure/ölçme, analyze/analiz, improve/iyileştirme, control/kontrol) adını verdikleri problem çözme modelini kurmuşlardır. 1995 yılında metodolojiye "define/tanımlama" aşaması da eklenmiştir (D-M-A-I-C) (Güneyli, 2009: 7). Altı sigmada yer alan adımlar kısa açıklamalarıyla aşağıda listelenmiştir (Cheng vd., 2011: 707):

- Tanımlama: Proje ve problem tanımlanır.
- Ölçme: Gerçekteki performans durumunu ölçülür.
- Analiz: Sorunların nedenleri analiz edilir.
- İyileştirme: Sorunlara yönelik iyileştirmelerde bulunulur.
- Kontrol: Elde edilen kararlılığın ve özenin korunması için kontrol mekanizması oluşturulur.

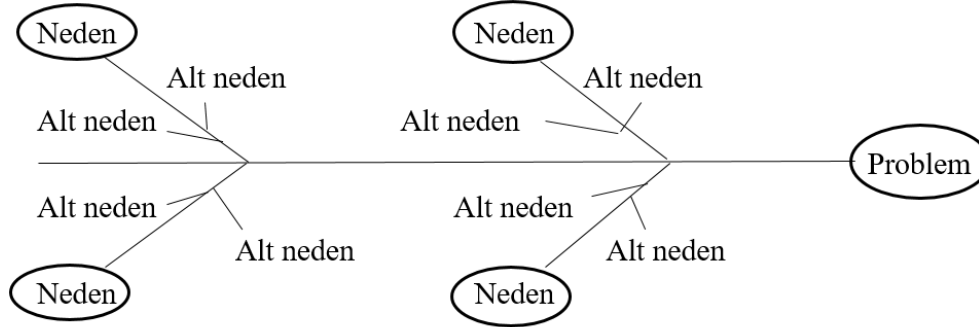
3.2. Neden-Sonuç Diyagramı

Neden-sonuç diyagramı (Balık Kılıcı), Kaoru Ishikawa tarafından çıktuları açıklayacak girdileri bulmak için geliştirilmiştir. Çalışanları teşvik etmek, prosesleri anlaşılır kılmak, problemlerin veya hataların temel nedenlerini belirlemek, çıktı nedenlerini belirlemek ve bilgi toplamada ana alanları belirlemek için kullanılmaktadır (Neuhauser ve Best, 2008: 150). Sonuçların nedenlerini belirlemek

için diyagram tabanlı bir yaklaşım kullanılmakta olup analizlerin daha kolay yapılması amaçlanmaktadır. Diyagramda yer alan dört adım aşağıdaki gibidir (Liliana, 2016: 162): Problemin tanımlanması,

- Ana faktörlerin hesaplanması,
- Nedenlerin belirlenmesi,
- Diyagramın analiz edilmesi.

Nedenlerin kaynaklarını belirlemek için kullanılan ana kategoriler ise kişiler, yöntemler, makineler, malzemeler, ölçümler ve çevre şeklindedir (Liliana, 2016: 162). Şekil 1’de örnek bir neden-sonuç diyagramı gösterilmiştir (Görener, 2013: 26).

Şekil 1. Neden-Sonuç Diyagramı, Kaynak: (Görener, 2013: 26).

4. Uygulamanın Gerçekleştirilmesi ve Uygulama Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Süreç iyileştirme çalışması kapsamında altı sigma ve balık kılıçğı diyagramı yöntemleri bütünleşik bir biçimde lojistik firmalara araç yüklemesi yapan ve İstanbul’da faaliyet gösteren bir işletmeye uygulanmıştır. Uygulama çalışmasıyla araç yükleme faaliyetini gerçekleştiren işletmenin lojistik firmalara sağladığı hizmete ilişkin olarak yaptığı işlemlerde hem işletme içinden hem de işletme dışından kaynaklanan hataların azaltılması amaçlanmıştır. Altı sigma yönteminin beş adımı (TÖAİK-DMAIC) izlenerek uygulama yapılmış; altı sigmanın üçüncü adımında balık kılıçğı diyagramından yararlanılmıştır.

Tanımlama

Lojistik firmalarda araç yükleme faaliyeti sonrasında hasarlı, hatalı ya da eksik yüklemeler olabilmekte, böyle durumların sonucunda ise müşteri memnuniyetsizliği ortaya çıkmaktadır. Araç yükleme hizmetinin kusurlu olması hem işletme içinde hem de işletme dışında maliyetlerin artmasına ve zamanın israf edilmesine neden olmaktadır. Lojistik firmaların işletme içinde yanlış depolama, taşıma ve paketleme kusurları ekstra maliyetler doğurmaktadır. Çalışmada hem lojistik firmadan hem de araç yükleme firmasından kaynaklanan kusurların en aza indirilmesi ve azalan kusurlar sonucunda zaman kaybının önlenmesi, maliyetlerin azaltılması ve müşteri memnuniyetinin artırılması amaçlanmıştır.

Ölçme

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Araç yükleme işini yapan işletmeden ve lojistik firmadan çalışanlarla görüşmeler yapılmış ve bunun sonucunda araç yüklemeden ve lojistik firmadan kaynaklı hatalar Tablo 2’de belirtildiği şekilde elde edilmiştir. Buna göre hatalar yanlış paketleme, yanlış konumlandırma, fazla ürün yükleme ve gereksiz taşımadan kaynaklanmaktadır. Tablo 2’de yer alan verilere Ekim-Kasım 2020 dönemini içeren iki ayda yapılan hataların incelenmesiyle ulaşılmıştır. Sözü edilen dönemde toplam 3220 palet yükleme yapılmış ve bunlardan 23’ünde hata tespit edilmiştir.

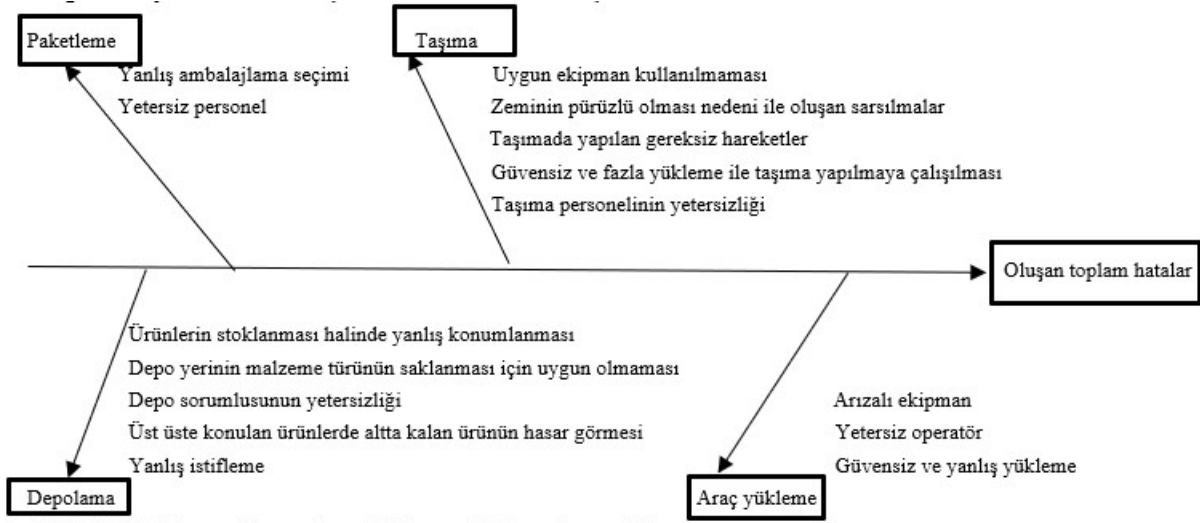
Tablo 2: Araç Yükleme ve Lojistik Firma Hataları

	Yanlış paketleme	Yanlış konumlandırma	Fazla ürün yükleme	Gereksiz taşıma	Toplam
Lojistik firmadan kaynaklı hatalar					
• Depolama	—	4	—	—	4
• Paketleme	10	—	—	—	10
• Taşıma	3	—	2	2	7
Araç yüklemeden kaynaklı hatalar	—	—	2	—	2

Tablo 2’de görüldüğü gibi en çok hata yanlış paketlemeden gerçekleştirilmiştir. Bu durum da paletlere yerleştirilen ürünlerin taşınmasında hataya yol açmaktadır. Ürün başına düşen toplam hata miktarını bulabilmek için iki aylık dönemde elde edilen toplam hata miktarı toplam palet yüklemesine bölünmüştür. Toplam hatalar dikkate alınarak ürün başına düşen hata miktarı 0,007 olarak hesaplanmıştır. DPO(Defects Per Opportunities) değeri olan fırsat başına kusurun hesaplanması için ürün miktarı ve fırsat sayısı çarpılarak tekrar toplam hata sayısına bölünmüştür ve DPO değeri 0,00178 olarak bulunmuştur. Başarı yüzdesini hesaplamak için 1’den DPO değerinin çıkartılması ile 0,998214 sonucu elde edilmiştir.

Analiz

Yapılan hataların neden ve alt nedenleri belirlemek amacıyla neden-sonuç (balık kılıçığı) diyagramı oluşturulmuştur (Şekil 2). Alt nedenler belirlenirken çalışan işçiler, operatörler, kullanılan ekipman, yöntem ve koşullar dikkate alınmıştır.

Şekil 2: Hataların Kaynağını Gösteren Neden-Sonuç Diyagramı

İyileştirme

Analiz aşamasında belirlenen hataların nedenlerinin ortadan kaldırılması için düzeltici faaliyetler önerilmiştir.

- Paketleme sebebiyle oluşan hatalar ürünlerin daha fazla hasar görmesine yol açmaktadır. Oluşan bu hasarlar yükleme sebebiyle değil lojistik firmanın kendi hatasından kaynaklanmaktadır. Bunu önlemek adına firma her paletten rastgele bir ürün seçip palet kontrolü yapmakta ama kullanılan bu yöntem ile her ürün incelenmediği için hatalar önlenememektedir. Bunun için uygulanması gereken firmanın palet sayısını artırıp, ürünleri daha açık yerleştirerek kolay inceleme yapılabilmesini sağlamak ve palet kontrolü için deneyimli çalışanlarını görevlendirmektir. Ayrıca paketleme bölümündeki tüm çalışanlara eğitimler verilerek işleri daha özenli yapmalarının önü açılabilir.
- Taşımadan kaynaklı hatalar firma içi hatalardır. Taşınan yolun pürüzlü olması, taşıma aracının uygun olmaması, taşınırken yanlış hareketlerde bulunulması, güvensiz ve fazla yükleme olması ve personel yetersizliği firmaya maliyet olarak geri dönmektedir. Öncelikle palet üzerine yerleştirilen ürünlerin taşınması için transpalet veya forklift kullanımı sağlanmalıdır. Pürüzlü zemin düzeltilmeli, transpalet-forklift yolu yapılmalı ve ürün taşıyan çalışanın taşıma esnasındaki gereksiz hareketleri aza indirilmelidir. Bunlar için de eğitimler verilerek çalışanların deneyim kazanması sağlanmalıdır. Tek seferde daha fazla ürün taşımak adına gereksiz yüklemelerden kaçınılmalıdır.
- Yanlış konumlandırılan ürünler ya da hassas ürünlerin üst üste konulması depoda saklama esnasında hasarların meydana gelmesine yol açmaktadır. Her ürün uygun koşullarda uygun ortamlarda saklanmalıdır. Depodan sorumlu personel aldığı eğitim sonucu doğru konumlandırma yaparak hataları aza indirmektedir. Depodaki denetimler artırılmalı ve saklanan ürünün özellikleri dikkate alınmalıdır. Üst raflarda saklanan ürünler indirilip, yerleştirilirken forkliftlerden yardım alınmalıdır. Daha hassas, kırılabilir ürünlerin üzerine başka ürünler konulmamalı ve onlar için ayrı raflar yapılmalıdır.
- Araç yüklemeden kaynaklı hatalar firmaya maliyet olarak geri dönmekte ve hizmet verilen lojistik firma bakış açısıyla ise itibar kaybına neden olabilmektedir. Araç yükleme yapacak olan firma ile lojistik firma arasında araç yükleme esnasında oluşacak ürün hasarının karşılanması için ürün sigortası yapılmaktadır. Buna ek olarak araç yükleme firmasının ISO 9000 belgesi alması ve standartlarını karşılaması firmada kalitenin iyileştirilmesini sağlayacaktır. Araç yüklemeden sorumlu olan operatör G sınıfı ehliyete sahip olmalı ve eğitim alarak kendini daha da geliştirmelidir. Böylece operatörden kaynaklı hatalara rastlanmayacaktır. Yüklemeden önce ürünlerin firmadan kaynaklı çizilme, çatlama, kırılma gibi hataları olup olmadığı öğrenilmelidir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çünkü yükleme esnasında zaten var olan kusur ortaya çıkarsa araç yükleme firması bundan sorumlu olur ve maliyet kaybına uğrar. Kullanılan makinelerin bakımı yüklemeye önce kontrol edilmeli ve tır, kamyon gibi büyük vasıta yüklemelerinde yüklenen araca uygun rampalar seçilerek yükleme esnasında devrilme, kırılma gibi hataları ortadan kaldıracak ortam hazırlanmalıdır.

Kontrol

Önceki aşamalarda önerilen iyileştirme faaliyetleri takibe alınmalı ve böylece elde edilen iyileştirmenin sürekliliği sağlanmalıdır. Kontrol aşaması öneriler uygulandıktan sonra gerçekleştirilecek ve iyileştirmeler yapıldıktan sonra başarı yüzdesi yeniden ölçülerek hedeflenen düzeye ulaşıp ulaşılmadığı belirlenecektir. Ulaşılan başarı seviyesi ile çalışmanın çözümüne etkisini ve başarısını daha iyi görmek mümkün olacaktır.

SONUÇ

Yüksek kalitede hizmet sunumu, artan müşteri memnuniyeti demektir. Bunun devamlılığının sağlanması için müşteri odaklı hizmet sunulmalıdır. Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yer alan araç yükleme faaliyetlerinde yaşanan hataların azaltılması amaçlanmıştır. Hem lojistik firmasından hem de araç yükleme firmasından kaynaklanan hataların oranlarını azaltmak amacıyla altı sigma ve neden-sonuç diyagramı yöntemleri entegre bir şekilde kullanılmış ve yaşanan hataları önleyici faaliyetlere ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Altı sigma yönteminin tanımlama, ölçme, analiz, iyileştirme ve kontrol adımları izlenerek 0,007 olan toplam hata oranının azaltılması için iyileştirme önerileri sunulmuştur. Neden-sonuç diyagramı ile oluşan toplam hataların nedenleri ve alt nedenleri belirlenmiştir. Lojistik sektörden kaynaklanan hataların işletme içinde hemen görülüp düzeltilmeye gidilmesi zaman ve maliyet kaybını önleyecektir. Araç yükleme operasyonları sırasında ürün sigortası yapılması iki firma için de daha titiz ve güvenli çalışmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada lojistik sektöründe araç yükleme operasyonlarında yaşanan hataların azaltılması ve süreçlerin iyileştirilmesi için birtakım önerilerinde bulunulmuştur. İyileştirme önerileri sistemle tamamen birleştirildiğinde ve her iki firmanın da katılımı ve onayıyla uygulandığında problemlerin çözülmesi kolaylaşacak, toplam maliyetlerde azalmalar ve dolayısıyla müşteri memnuniyetinde artış sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

- Aksungur, M., & Bekmezci, M. (2020). Türkiye'nin Lojistik Performansının Değerlendirilmesi: Boylamsal Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 19-40. doi:2147-8414
- Chan, K., & Spedding, T. (2002). An Integrated Multidimensional Process Improvement. *Computers & Industrial Engineering*, 44(4), 673-693. doi:10.1016/S0360-8352(03)00002-0
- Cheng, K.-M., Hsu, C.-H., & Huang, C.-H. (2011). A Study On The Application Of 6-Sigma On The Enhancement Of Service Quality Of Fitness Club. *Springer Science+Business Media B.V.*, 705-713. doi:10.1007/s11135-010-9424-7
- Çaka, E. (2012). Tedarik Zinciri Yönetiminde CHOQUET İntegral Yöntemi ile Depo Yeri Seçimi. *Tez*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Durmuş, A. (2010). Lojistikte Depo Yer Seçimine Etki Eden Faktörlerin Modellemesi: İstanbul Örneği. *Tez (Yüksek Lisans)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Engin, G. (2006). Hizmet Sektöründe Altı Sigma Yaklaşımı ile Süreç İyileştirme. İstanbul: İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eren, N. S. (2017). Süreç İyileştirme Yöntemleri ve Altı Sigma Uygulamaları Bir İşletme Örneği. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezleri.
- Eroğlu, C. (2006). Süreç İyileştirme ve Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Gitlow, H., Johnson, J., Widener, S., & Popovich, H. (2006). Designing New Housing at the University of Miami: A "Six Sigma" DMADV/DFSS Case Study. *Quality Engineering*, 18(3), 299-323. doi:10.1080/08982110600719399
- Görener, A. (2013). Toplam Kalite yönetimi Kapsamında Paydaş Memnuniyetin İncelenmesi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12(23), 151-165. doi:11467/705
- Güneyli, O. (2009). Sağlık Sektöründe Altı Sigma Uygulaması. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi , Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürgen, E. (2010). Lojistik Planlama ve Modelleme. *Mersin Deniz Ticaret Odası ve Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayını*, 28-40. <https://www.researchgate.net/publication/322593305>., Erişim Tarihi: 22.11.2020
- Keskintürk, T., Özyeşil, O., & Topuk, N. (2016). Araç Rotalama ve Çözüm Yöntemleri. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2), 77-107. doi:22921/245436, Erişim Tarihi: 18.11.2020
- Liliana, L. (2016). A New Model Of Ishikawa Diagram For Quality Assessment. *20th Innovative Manufacturing Engineering and Energy Conference (IManEE 2016)*, (s. 161-166). Yunanistan. doi:<https://doi.org/10.1088/1757-899X/161/1/012099>
- Neuhauser, D., & Best, M. (2008). Kaoru Ishikawa: From Fishbones To World Peace. *BMJ Quality & Safety*, 150-152.
- Özkan, P., & Tanyaş, M. (2006). Araç Rotalama ve Çizelgeleme. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Saatçioğlu, D. (2010). Kalite Fonksiyon Yayılımı ve Lojistik Sektöründe Bir Uygulama. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Türkan, T., & Görener, A. (2017). Süreç İyileştirme: Vasıflı Çelik Üretim Sektöründe Bir Uygulama. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 4(2), 23-40. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakoeyb/>, Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Yazıcı, K., Boran, S., & Gökler, S. H. (2019). Bir Lojistik Firmasında 6 Sigma Yöntemi Uygulaması. *Alfasayısal Dergi*, 7, 87-98. doi:10.17093 / alfasayısal.505021
- Zeybek, H. (2007). Avrupa'da Ulaşım ve Lojistik Sektörünü Etkileyen Dinamikler: Türkiye'ye Yansımaları. *7. Ulaştırma Kongresi (Bildiri Kitabı)* (s. 394-403). İstanbul: TMMOB Yayınları.
- Zhang, A., Luo, W., Shi, Y., Chia, S. T., & Sim, Z. X. (2016). Lean And Six Sigma In Logistics: A Pilot Survey Study In Singapore. *International Journal of Operations & Production Management*, 36(11), 1625-1643. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-02-2015-0093>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Gazâlî'nin Felsefeye Bakışı Üzerine

Mahmut YILDIZ*

*Arş. Gör. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Bu çalışmada Gazâlî'nin filozoflara, felsefi ilimlere ve akla bakışı ele alınmaktadır. Gazâlî; filozofları, felsefi ilimleri ve akli değerlendiren dini bakışı ve ehl-i sünnet yorumunu merkeze almaktadır. Gazâlî, filozofların görüşlerini öğrenmek için belli bir süre felsefe ile meşgul olmuştur. Araştırmaları neticesinde filozofların doğru ile yanlış bir birine karıştırdığı sonucuna varmıştır. Gazâlî ilk olarak filozofları üç kısma ayırır: Dehriiler, tabiatçılar ve ilahiyatçılar. Bu üç grup arasında özellikle ilahiyatçıları hedef alır. Çünkü ilk ikisi açıkça dini inkâr etmektedir. Oysa ilahiyatçı filozoflar dini yanlış yorumlayarak halk için daha büyük bir tehlike oluşturmaktadır.

Gazâlî felsefi ilimleri altıya ayırmaktadır. Bunlar; matematik, mantık, tabiat bilimleri, ilahiyat, siyaset ve ahlak. Gazâlî söz konusu ilimleri din ile çelişip çelişmemeleri açısından değerlendirmektedir. Matematik ve mantık ilmi özü itibari ile dinin hükümleri ile çelişmez. Ancak din açısından ârizî olarak bazı tehlikelere yol açabilir. Tabiat ilimleri de ilke olarak "tabiat olaylarının Allah'ın emri altında olduğu" kabul edildiği sürece din ile çelişmez. Siyaset ve ahlak ilmi ise özünde peygamber ve sülûlere dayanır. Gazâlî'ye göre filozofların yanlışlarının çoğu ilahiyat alanında ortaya çıkar.

Gazâlî, halkı dine aykırı düşüncelerden korumak için esasında dinle çelişmeyen matematik ve mantık ilimlerini halka yasaklamayı teklif etmektedir. Diğer taraftan ilahiyat alanındaki bazı görüşlerinden dolayı filozofları tekfir etmiştir. Gazâlî'nin felsefi ilimleri toptan kabul ya da toptan reddetmeyip seçmeci bir tavır sergilediği görülmektedir. Yine akla karşı tutumu toptan kabul ya da reddetmek olmayıp akıl ve nakil birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre din olmaksızın salt akıl, kendi başına hakikate ulaşamaz.

Anahtar Kelimeler: Gazâlî, münkız, felsefe, Akıl.

On Al-Ghazâlî's View of Philosophy

ABSTRACT

In this study, al-Ghazali 's view of philosophers, philosophical sciences and reason is discussed. While evaluating philosophers, philosophical sciences and reason, he centers the religious point and the interpretation of Ahl al-Sunnah. For a period of time al-Ghazali is interested in philosophy to learn about philosophers' views. As a result of his research, he came to the conclusion that philosophers confuse right and wrong. Al-Ghazali first divides philosophers into three parts: materialists, naturalists, and metaphysicists. Among these three groups, al-Ghazali specifically targets metaphysicists. Because the first two openly deny religion. However, metaphysicists misinterpret religion and posing a danger to the public.

Al-Ghazali divides philosophical sciences into six. These; mathematics, logic, natural sciences, metaphysic, politics and morality. Al-Ghazali evaluates these sciences in terms of whether they conflict with religion. Mathematics and logic do not contradict the provisions of religion as of their essence. However, it may cause some accidental dangers in terms of religion. Natural sciences also do not conflict with religion as long as it is accepted that "natural phenomena are under the command of God". The science of politics and ethics is essentially based on prophets and Sufis. According to al-Ghazali, most of the mistakes of philosophers occur in the field of metaphysic.

Al-Ghazali proposes to ban the sciences of mathematics and logic, which do not contradict religion, in order to protect the people from thoughts against religion. And he accused the philosophers of abandoning religion (kufr) due to some of their views in the metaphysical field. It is seen that al-Ghazali does not accept or reject the philosophical sciences altogether and exhibits a selective attitude. Again, the attitude towards reason is not a total acceptance or rejection, but emphasizes the unity of reason and revelation. According to him, reason alone cannot attain the truth without religion.

Keywords: Gazâlî, münkız, philosophy, reason.

Giriş

Ebû Hâmid el-Gazâlî (ö.555/1111) İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kalam, fıkıh, tasavvuf, mantık ve felsefeyi içeren çeşitli alanlarda eserler üretmiştir. Gazâlî'nin İslam düşüncesindeki konumunu ön plana çıkaran husus, Grek felsefi düşüncesinin bir devamı olarak

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gelişen İslam felsefesi geleneğinde ortaya konulan metafizik düşüncelere dini kaygılarla karşı çıkmasıdır.(Terkan, 2016, s. 289)

Gazâlî'nin düşünceleri yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal atmosferinden bağımsız değildir. Bu dönemde İslam dünyası siyasi birliğini kaybetmiş, merkezi hilafet güçlü konumunu yitirmiş ve yerel sultanlıklar iktidar mücadelesine girişmiş ve bir yandan Haçlı tehlikesi baş göstermiştir. Bütün bu siyasi istikrarsızlıkların yanı sıra Şîî bätini-İsmaililerin Sünni Selçuklulara karşı mücadelesi bağlamında mezhep çatışmalarını da özellikle zikretmek gerekir (Terkan, 2016, ss. 290-291). Selçuklu yönetimi faaliyetlerini artıran bätinîlere karşı bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Gazâlî söz konusu tedbirler kapsamında bätinîlere karşı ilmi cevaplar üretmiştir. Öyle ki onun filozoflara yönelik eleştirilerinin bir nedeni de filozofların görüşleri ile bätinîlere teorik destek sağladıklarına inanmasıdır. Felsefecilerin ve bätinîlerin sapkınlığa sebep olduğunu belirten Gazâlî söz konusu iki grubu eleştirmek için müstakil eserler yazmıştır. Özellikle bu iki gruba yönelik eleştirilerin temel nedeni onların hak yol olduğunu söylediği ehl-i sünnet akaidine muhalif görüşler beyan etmeleridir.

Gazâlî, *el-Münkız mine'd-dalâl ve'l-mufşih'ani'l-ahvâl* adlı eserinde kendi deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak hakikati arayanları dört sınıfa ayırmaktadır: Kelamcılar, bätinîler, filozoflar ve sûfiler. Gazâlî re'y ve istidlal yöntemini kullanan kelamcılardan istifade ettiğini ancak onların yöntemini yeterli bulmadığını, ta'lim yöntemini kullanan bätinîleri taklitçi oldukları için benimsemediğini, mantık ve burhan yöntemini kullanan filozofları hafif ve hakir gördüğünü ve nihayet mükâşefe ve müşâhede yöntemini kullanan sûfileri tercih ettiğini belirtir (Gazâlî, 2019, ss. 33-34). Bu çalışmada diğer grupları bir kenara bırakıp Gâzâlî'nin filozoflara ve dolayısı ile felsefeye bakışına odaklanacağız. Buradaki amacımız Gâzâlî'nin filozoflara yönelttiği eleştirileri analiz etmek değil, onun filozoflara ve felsefi ilimlere karşı genel tutumuna ve bu tutumun arkasında yatan sebeplere işaret etmektir (Başka bir çalışma için bkz; Alper, 2012). Diğer taraftan onun felsefeye bakışını netleştirmek adına filozofları tekfir etmesini ve akla karşı tutumu inceleyeceğiz.

1.Filozofların Tasnifi

Gazâlî yöntem olarak herhangi bir grubun görüşlerini derinlemesine öğrenmeden onları eleştirmediğini söyler. Nitekim o, hem bätinîlerin hem de filozofların görüşlerini ele aldığı müstakil kitaplar yazmıştır. Filozofların görüşlerini öğrenmek adına belli bir süre felsefe ile meşgul olan Gazâlî filozofların hak ile bätîli bir birine karıştırdıkları sonucuna varmıştır. Burada Gazâlî “hak” ile Kur'an ve sünnete uygun olan görüşleri, “bätîl” ile Kur'an ve sünnete aykırı olduğunu düşündüğü görüşleri kast etmektedir.

Araştırmaları neticesinde “filozofların iddialarındaki tutarsızlığı tespit edip, onların aldatmalarına ve hilelerine vakıf olduğunu” belirten Gazâlî, ilk olarak felsefeyi üç kısma ayırır: Dehriler (materyalistler), tabiatçılar (naturalistler) ve ilahiyatçılar (metafizikçiler)(Gazâlî, 2019, s. 42). Gazâlî asıl hedef aldığı İlahiyatçıların aksine dehriler ve tabiatçılar hakkında çok az şey söylemektedir.

1.1.Dehriler

Gazâlî'nin dehriye olarak adlandırdığı filozofların kimler olduğu açık değildir. Sözlükte “mutlak zaman” anlamına gelen *dehr* kelimesine nispet edilen dehriye İslâm dünyasında genel olarak ateist ve materyalist düşünce akımlarını temsil eder.¹ Altıntaş'ın belirttiği gibi dehriye belirgin şahsiyetlerin oluşturduğu bir felsefi akımı ifade etmesi yanında çeşitli felsefe akımlarındaki inkârcı tezlerin de ortak adıdır. İslam dünyasında sistematik bir ekol olamayan dehriye, ilhad hareketleri ile beraber anlam genişlemesine uğramıştır.² Böylece dini öğretilere aykırı olduğu düşünülen çeşitli materyalist düşünceleri savunanlara bu isim verilmeye başlanmıştır (Altıntaş, 1994).

Gazâlî'ye göre filozofların en eskileri olan dehriler her şeyi düzenleyen ve her şeye gücü yeten bir yaratıcının varlığını inkâr eder. Buradan hareketle âlemin ezeli olarak kendiliğinden var olduğunu ve

¹Kur'ân-ı Kerîm'de, “Dediler ki hayat ancak yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman (dehr) helâk eder” (el-Câsiye 45/24) meâlindeki âyetten İslâm'dan önce bazı câhiliye Arapları arasında dehriye anlamında materyalist bir dünya görüşünün mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Hayrani Altıntaş, “Dehriye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, ss.107-109).

²Gazâlî, dehrileri zındık olarak nitelermekte yalnız değildir. Zındıklar, dehriler, mülhidler daima birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Söz gelimi İbnü'r-Râvendî bu üç vasıf ile nitelendirilmiştir. Altıntaş'ın belirttiği gibi zındıklar (zenâdika) hareketinin dehriye ile münasebetinin gösterilmesi, Fars-Hint kültürünün bu akımın doğuşundaki rolünün tesbiti bakımından önemlidir (Hayrani Altıntaş, “Dehriye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.9, ss.107-109).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

canlıların spermden, spermin de canlılardan çıktığını, bunun böyle devam ettiğini iddia ederler. Kısacası dehri filozoflara göre âlemin bir yaratıcısı olmadığı gibi zamansal bir başlangıcı da yoktur (Gazâlî, 2019, ss. 42-43). Dehrilerin iddialarını önermeler şeklinde yeniden oluşturalım:

- P1) Evrenin bir yaratıcı yoktur.
- P2) Evrenin yaratıcısı yoksa sonradan meydana gelmiş olamaz.
- C1) Evren ezeldir.

Her ne kadar Gazâlî dehrilerin iddialarını tam bir argüman olarak sunmasa da P1 ve P2'yi kabul etmenin C1'i kabuk etmeyi gerektirdiğini düşünebiliriz. (Evrenin başlangıcı olduğunu kabul eden Big-bang teorisi kabul edildiğinde P2'nin doğru olmayacağına dikkat etmeliyiz.) Diğer taraftan P1 ile C1'in yerini değiştirmek mümkündür. Buna göre evrenin ezeli olduğu ve ezeli olanın yaratıcısı olamayacağı dolayısı ile Tanrı'nın olamayacağı şeklinde anlaşılabilir. Ancak bu da zorunlu bir sonuç değildir. Çünkü evrenin ezeli olduğu zorunlu olarak Tanrı'nın yokluğunu gerektirmez. Nitekim sudur teorisinde âlem ezeli olmasına rağmen Tanrı'nın varlığı kabul edilir. Dehrilerin akıl yürütmesi yukarıdaki ilk argümana yakındır. Gazâlî açısından Allah kadîm evren ise hâdistir. Her halükarda Gazâlî'nin söz konusu öncülleri hem dini hem de akli olarak kabul etmeyeceği açıktır.

1.2. Tabiatçılar

Gazâlî, filozofların ikinci grubu olan tabiatçıların özelliklerini şöyle sıralar:

1. Tabiatçılar, doğadaki çeşitli varlıkları, hayvanları, hayvanların organlarını, bitkileri inceleyen araştırmacılarıdır.
2. Araştırdıkları şeylerde, özellikle canlıların yapısında, yaratıcının hayret verici sanatını görerek bütün hâdisâtın gayesini ve maksadını bilen Allah'ın varlığını itiraf etmek zorunda kalmıştır.
3. Ancak araştırmaları sonucunda canlıların yetilerinde mizacın büyük bir tesiri olduğunu, öyle ki insanın düşünme yetisinin bile mizaca tâbi olduğunu zannettiler. Dolayısı ile mizacın değişmesi ile akıl yetisinin de değiştiğini ve yok olduğunu zannettiler. Buradan hareketle ruhun öldükten sonra dirilmeyeceği sonucuna vardılar ve böylelikle ahireti; cenneti cehennemi reddettiler (Gazâlî, 2019, s. 43).

Gazâlî'nin zikrettiği özelliklere bakarak tabiatçıların deist görüşe sahip oldukları söylenebilir. Onlar tabiata dair gözlemleri neticesinde Tanrı'nın varlığını kabul etmektedir. Ancak Tanrı'nın varlığını kabul etmek dinlerin ve peygamberlerin getirdikleri şeyleri kabul etmeyi zorunlu kılmaz. Tabiatçı filozoflara ağır eleştiriler getiren Gazâlî onların "gemlerinden çözülmüş hayvanlar gibi arzularının esiri olduklarını" söyler. Başka bir ifade ile onlar dini ve peygamberliği kabul etmedikleri için hiçbir yasak tanımaz ve hiçbir sınırlamaya tabi olmazlar. Kısacası Gazâlî tabiatçı filozofları dehriler gibi dinsiz ve zındık olarak niteler. Çünkü ona göre imanın aslı Allah'a ve ahiret gününe inanmaktır. Oysa tabiatçılar Allah'a inanıp, ahireti reddetmektedirler (Gazâlî, 2019, s. 44).

Gazâlî'nin tabiatçılar olarak nitelendirdiği filozofların kimler olduğu açık değildir. İslam toplumunda birçok isim tabiatçılık görüşü ile anılmıştır. Câbir b. Hayyân ve Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî bunların en önde gelenlerindedir. Bu filozofların hedefi tabiata dayalı bir metafizik kurmaktır. Onlar için asıl olan varlığı açıklamada deney ve tümevarım yöntemlerinin kullanılmasıdır. Köroğlu'na göre tabiatçılar her ne kadar kâinatı yaratan Allah'ın varlığını kabul etseler de nübüvveti ve dini kabul etmemişlerdir (Köroğlu, 2010).

1.3. İlahiyatçılar

Filozofların üçüncü grubu olan ilahiyatçılar Sokrates, Platon, Aristoteles ve bunların takipçileridir. İslam dünyasındaki başlıca takipçileri Fârâbî ve İbni Sînâ olan ilahiyatçılar, Gazâlî'ye göre dehrilerin ve tabiatçıların ateist ve deist görüşlerini reddetmektedir. Bununla beraber onların bazı görüşleri din ile çelişmektedir. Başka bir ifade ile onlar Tanrı'nın varlığını ve nübüvveti kabul ederler. Ancak peygamberin getirdiği bazı haberlerin sembolik olduğunu, avama hitap ettiğini, hakikate burhan ile ulaşan filozoflar için bağlayıcı olmadığını iddia ederler. Bu görüşleri onları küfre götürmektedir. Gazâlî'nin düşüncesinde bu filozoflar dine yönelik iç tehdit olup dehriler ve tabiatçılar gibi dış tehditlerden daha tehlikelidir. Gazâlî ilahiyatçıların görüşlerini dini açıdan üç kategoriye ayırır:

- Küfre düşmesini gerektiren görüşler.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Bid'ata düşmesine sebep olan görüşler.
- Temel olarak inkâr edilmesi gerekmeyen görüşler (Gazâlî, 2019, ss. 45-48).

Gazâlî müslüman toplumunda yaşayan tabiatçı ve dehri filozoflara örnek vermezken ilahiyatçı filozoflardan Fârâbî ve İbni Sînâ'nın ismini zikretmektedir. Gazâlî'nin eleştirilerin temel hedefi olan ilahiyatçı filozofların görüşlerinden etkilendiği söylenir. İlahiyatçı filozofların görüşlerine ileriki bölümlerde tekrar döneceğiz.

2. Felsefi İlimlerin Tasnifi

2.1. Matematik

Gazâlî felsefi ilimleri altıya ayırmaktadır: Matematik, mantık, tabiat bilimleri, ilahiyat, siyaset ve ahlak. Gazâlî söz konusu ilimleri din ile çelişip çelişmemeleri açısından değerlendirmektedir. Buna göre matematik ilmi özü itibarı ile dinin hükümleri ile çelişmez. Aksine bu ilimler kesin delile ve burhana dayalıdır. Bununla beraber Gazâlî din açısından iki tehlikeye işaret eder.

Birinci tehlike: Zayıf zihinler matematik ilimlerdeki incelik ve kesinlikten etkilenerek felsefecilerinin ilahiyat alanındaki iddialarının da böyle açık ve kesin olduğunu zannedebilir. Böylece filozofların dine aykırı görüşlerini sorgulamadan kabul edebilir. Dolayısı ile din hakkında yanlış kanılara sahip olan felsefecilere aldanabilirler. Söz konusu yanlış akıl yürütmeyi şöyle yeniden formüle edebiliriz:

- P1) Matematik kesin bilgileri verir.
- P2) Filozoflar matematik bilgisine sahiptir.
- C1) Filozoflar kesin bilgilere sahiptir.
- C2) Filozofların ilahiyat alanındaki bilgileri kesindir.

Gazâlî'ye göre buradaki çıkarım hatası matematikteki kesinliğin felsefenin diğer alanlarını kapsadığının zannedilmesinden kaynaklanır. Halbuki matematik alanında doğru bilgiyi elde eden biri ilahiyat alanında hataya düşebilir. Kısacası filozofların, ilahiyat alanındaki çıkarımları, matematik alanındaki çıkarımlar gibi evrensel değildir. Dolayısıyla onların ilahiyat alanındaki iddialarını sorgulamadan tasdik etmek kişiyi küfre götürebilir. Gazâlî matematik alanındaki söz konusu arızî tehlikeden yola çıkarak halkın bu ilimle gereğinden fazla meşgul olmasının engellenmesi gerektiği sonucuna varır. Hatta daha da ileri giderek bu ilimle fazla meşgul olup da dinden çıkmayan çok az insan olduğunu söyler (Gazâlî, 2019, ss. 48-50).

İkinci tehlike ise İslam'a hizmet etmek isteyen samimi fakat cahil kimselerin dini üstün kılmak adına bütün felsefi ilimleri inkâr etmesidir. İslam'ı cehalet ve kesin bilgileri inkârı üzerine inşâ eden bu kimseler güneş tutulması gibi alelade şeylerin bile şeriata aykırı olduğunu söyler. Gazâlî'ye göre şeriat bu ilimleri reddetmediği halde bunların söz konusu ilimlere yönelik aşırı tutumu insanların İslam'dan uzaklaşmasına sebep olmaktadır (Gazâlî, 2019, ss. 48-50). Kısacası Gazâlî bir taraftan din açısından aslında nötr olan matematiği arızî bir tehlikeden dolayı yasaklamak isterken diğer taraftan bu ilmi tamamen inkar etmenin tehlikesine işaret etmektedir.

2.2. Mantık

Gazâlî'ye göre mantık ilminin içerdiği bilgilerin de olumlu ya da olumsuz, dinle hiç bir ilgisi yoktur. Mantık ile ilgili temel problem filozofların mantık ilminde belirlenen kesin bilginin şartlarına ilahiyat alanında uymamalarından kaynaklanır. Bu ilme yönelen bazı kişiler, filozofların ilahiyat alanındaki görüşlerinin mantık ilminde açıkladıkları burhana dayalı olduğunu zanneder. Böylece filozofların dini bakımdan küfrü gerektiren iddialarını düşünmeden kabul ederler (Gazâlî, 2019, ss. 52-55). Mantık ilmi ile ilgili yanlış akıl yürütmeyi şöyle düzenleyebiliriz.

- P1) Filozoflar doğru bilginin burhan ile elde edileceğini söyler.
- C1) Filozofların ilahiyat alanında söyledikleri burhan ile elde edilmiştir.
- C2) Filozofların ilahiyat alanındaki çıkarımları doğrudur.

Buradaki yanlış çıkarım mantık ilmine sahip olmanın onu her zaman doğru bir şekilde kullanmayı gerektirmediğini bilmemekten kaynaklanmaktadır. Gazâlî'ye göre filozofların tutarsız olduğu yer tam da bu noktadır. Onlar mantık ilminde ortaya koydukları burhan yöntemine ilahiyat alanında bağlı kalmazlar. Gazâlî *Tehafüt el-felâsife*'de filozofların iddialarının burhânî olmadığını savunur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Diğer taraftan Gazâlî'nin mantığa dair işaret ettiği bu tehlike de tamamen arızidir. Esasında Gazâlî'nin mantığı benimsediği hatta dini bakımdan meşrulaştırdığı görülmektedir. Bu doğrultuda, *el-Müstasfâmin 'ilmi 'l-usûl* adlı eserine “medâriku'l- ukûl” adını verdiği mantık ilmini içeren bir mukaddime yazmıştır. Burada bu mukaddimenin bütün ilimlerin girişi olduğunu ve mantık bilmeyenin ilmine güven olmayacağını söylemektedir (Gazâlî, 2017, s. 45). Yine aynı amaca hizmet etmek üzere *Mi 'yârü 'l- 'ilm* ve *Mihakkü 'n-nazar*, gibi mantık eserleri kaleme almıştır.

Gazâlî *Tehâfütü 'l-felâsife*'nin dördüncü mukaddimesinde filozofların delil getirmede zorlandıkları zaman metafiziğin herkesin anlamayacağı kadar karmaşık bir ilim olduğunu ve onu anlamak için mantık ve matematik öğrenmenin şart olduğunu iddia ettiklerini söyler. Gazali buna matematiğin ve geometrinin metafizikle bir alakası olmadığını söyleyerek itiraz eder. Onların mantığı iyi bilmek gerekir sözleri doğrudur ancak mantık filozofların tekelinde değildir. Onların mantık adını verdiği ilim kelimelerinde kitabu'n-nazar olarak adlandırılır. Kelamcılarının bu ilme bazen “medâriku'l- ukûl” ya da kitâbu'l- cedel dendiğini belirtir (Gazâlî, 2015a, s. 10).

2.3. Tabiat

Gazâlî felsefi ilimlerin üçüncüsü bütün olarak âlemi, canlıları, maddeleri vb. inceleyen tabiat ilmini zikreder. Ona göre din açısından bu ilmi inkâr etmek gerekli değildir. Ancak bu ilmin konusu olan ve dinin hükümleri ile çelişen bazı meseleler istisnadır. En önemlisi varlıkta zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi varsaymak olan bu meseleler *Tehâfütü 'l-felâsife*'de ele alınmıştır (Gazâlî, 2015a, s. 166).

Gazâlî'ye göre tabiat ilimlerinin meşruiyeti için genel ilke şudur: “Tabiat olayları Allah'ın emri altındadır. Kâinata bulunan her şey yaratıcısı tarafından hareket ettirilmektedir; onun emrine ve iradesine bağlıdır”(Gazâlî, 2019, ss. 55-56). Buradan hareketle Gazâlî'nin söz konusu ilkeyi kabul ederek tabiat ilmi ile uğraşmakta bir sakınca görmediği söylenebilir.

2.4. Siyaset ve Ahlak

Gazâlî siyaset biliminin yönetim ve dünya işlerinin yürütülmesi ile ilgili hikmetli sözlerden ibaret olduğunu ve bu ilimdeki hakikatlerin peygamberlerden alındığını ileri sürmektedir. Benzer durum nefsin halleri ile ilgili olan ahlak ilmi için de geçerlidir; felsefeciler bu bilgileri mutasavvıflardan almışlardır. Buradaki iddia ahlak ve siyaset alanında felsefecilerin sözlerinin akli değil dini bir temele dayandığıdır. Bu savunulabilir bir iddia olarak görülebilir. Ancak Gazâlî söz konusu bilgilerin peygamberlerden ve mutasavvıflardan filozoflara geçişini doğal bir süreç olarak görmeyip art niyetli bir faaliyet olarak sunmaktadır. Ona göre filozofların maksatları kendi bâtil fikirlerini yayarken hoş görünmektir (Gazâlî, 2019, ss. 59-66).

Siyaset ve ahlak ilmini peygamberlere ve mutasavvıflara dayandıran Gazâlî, bu ilimlere ilişkin iki tehlikeye işaret eder. Birinci tehlike, filozofların ahlakla ilgili sözlerini toptan reddetmektir. Gazâlî'ye göre bu yanlış bir tutumdur; çünkü bu görüşler aslen filozoflara değil peygamberlere ve sûfilere aittir. “Akıllı kişi önce hakkı tanır sonra söylenen söze bakar.” Doğru ile yanlışın birbirine karıştığı bu alanda halkın âlimlere tabi olması gerekir. “Sapıklık yolunu tutmuş olanların sözlerinin içinden hak olanı bulup çıkarmak büyük gayret ister.” Ancak bu ustalık gerektiren bir iş olduğu için halkın onlardan tamamen uzak olması gerekir. Çünkü onlar hakkı bâtıldan ayırt edemez (Gazâlî, 2019, ss. 59-66).

İkinci tehlike ise filozofların ahlak hakkında söylediklerini toptan kabul etmektir. Bu da yanlış bir tutumdur; çünkü onların yanlış görüşleri doğrularla karıştırılmış olabilir. Böylece kişi farkına varmadan yavaş yavaş bâtıla sürüklenebilir. Bütün bunlardan dolayı halkın, filozofların kitaplarından uzak tutulması gerekmektedir. Bu noktada âlimin görevi halkı korumak; halkın görevi de âlime uymaktır. Âlimler onların sözlerindeki hakkı bâtıldan ayırt eder. “Hak ile birlikte bulunan bâtil söz, hak mevkiye yükselemeyeceği gibi bâtil ile birlikte bulunan hak söz de bâtil durumuna düşmez” (Gazâlî, 2019, ss. 66-70).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2.5. İlahiyat

Gazâlî'ye göre filozofların yanlıgılarının çoğu ilahiyat alanında ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi onların mantık alanında ileri sürdükleri burhan şartına ilahiyat alanında bağlı kalmamalarıdır. Gazâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*'nin birinci mukaddimesinde filozofların metafizik iddialarının kesin bilgiye değil zanna dayandığını ifade eder. Onlar metafizikle ilgili görüşlerini matematik ve mantıktan yardım alarak güzel göstermeye çalışırlar. Oysa metafizik iddiaları kesin bilgiye dayansaydı matematikte olduğu gibi görüş ayrılıklarına düşmezlerdi. Başka bir ifade ile ilahiyat alanında ileri sürdükleri iddialar burhana dayalı olsaydı aralarında ihtilafa düşmezlerdi (Gazâlî, 2015a, s. 4).

Gazâlî filozofların yirmi konuda yanıldıklarını ve bunların üçünün küfrü gerektirdiğini ileri sürer. Birincisi bedenlerin haşrini inkâr etmeleridir. Gazâlî'ye göre haşir hem cismani hem de ruhanidir. İkincisi Allah'ın küllileri bilip cüz'leri bilmediğini iddia etmeleridir. Gazâlî'ye göre Allah her şeyi bilir. Üçüncüsü ise âlemin ezeli ve ebedi olduğunu iddia etmeleridir. Gazâlî'ye göre âlem hâdistir. Ona göre bu üç husus açıkça dine aykırıdır ve hiçbir Müslüman bunları kabul edemez. Diğer on yedi mesele ise küfrü gerektirmese de yanlıgiya sebep olur (Gazâlî, 2019, ss. 56-58). Gazâlî bu yirmi meselede filozofların görüşlerini çürütmek için *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eseri kaleme almıştır.

Sonuç olarak Gazâlî felsefi ilimleri toptan kabul ya da toptan reddetmeyip seçmeci bir tavır sergilemektedir. Bunu yaparken iki kritere dikkat etmektedir. Birincisi söz konusu felsefi ilimlerin dinin önermeleri ile çelişip çelişmediğine bakmaktadır. Bu noktada mantık, matematik ve tabiat gibi yoruma daha kapalı olan ilimlerin verileri din ile özsel olarak çelişmezken ahlak, siyaset ve ilahiyat gibi yoruma daha açık olan Gazâlî'nin ifadesiyle hakkın içine bâtilin karışabileceği ilimlerin bazı önermeleri dinin önermeleri ile çelişebilir. Gazâlî'nin felsefi ilimleri değerlendirirken göz önünde bulundurduğu ikinci kriter söz konusu ilmin özünde din ile çelişme bile halkın inancına zarar verip vermediğine bakmaktadır. Birinci şartı sağlayamayan yani dinin önermeleri ile çelişen ilimler doğal olarak halka zarar vermektedir. Diğer taraftan matematik, mantık ve tabiat ilimleri gibi dinin önermeleri ile özünde çatışmayan ilimlerin bile çeşitli yanlış anlaşılmalardan yüzünden halkın inancına zarar verebileceğini düşünmektedir.

3. Filozofların Tekfir Edilmesi

Gazâlî yaşadığı dönemde insanların şeriatın emirlerine uyma hususunda kayıtsız davrandıklarını gözlemlemiştir. Söz konusu kayıtsızlığın çeşitli sebeplerini sıralar. Bu sebeplerden birisi de filozofların fikirlerini benimsemektir. Gazâlî'ye göre filozoflar nübüvvetin özünü ve hakikatini idrak ettiğini ileri sürerek sıradan halkın maslahatı için getirilmiş dini emirlere uymayı gerekli görmez. Söz gelimi filozoflara göre şeriat insanlar birbirilerinin canına kıymasın diye bir takım düzenlemeler getirmiştir. Filozof zaten hikmeti bulmuş bir kişi olarak şeriatın getirdiğine ihtiyacı olmadığını zanneder. Söz konusu akıl yürütmeyi şöyle yeniden formüle edebiliriz.

- P1) Şeriatın emirleri insanları bazı gayelere ulaştırmayı hedefler
- P2) Filozoflar söz konusu gayelere zaten ulaşmıştır
- C1) O halde filozofların şeriatın emirlerine ihtiyacı yoktur.

Gazâlî'ye göre bu, Fârâbî ve İbni Sînâ'nın görüşlerinin mantıki sonucudur. Onları takip edenler tabiri caizse İslam dinini oyuncak haline getirmektedir. Onlar görünüşte Kur'an okur ve cemaatle namaz kılar, ancak içki içmekten ve günah işlemekten geri durmazlar. Onlar beden sağlığı ya da içinde bulunduğu toplumdaki dışlamamak gibi nedenlerle namaz kılar. Yine onlar, "içki insanlar arasındaki husumet getirdiği için yasaklanmıştır. Oysa ben ilim ve hikmet ile bunları aştım" diyerek içki içmekte beis görmez (Gazâlî, 2019, ss. 127-130). Kısacası Gazâlî; Fârâbî ve İbni Sînâ gibi filozofları dinin içini boşaltmakla suçlar.

Daha önce ifade edildiği gibi Gazâlî ilahiyatçı filozofları üç meselede tekfir etmiştir. Bu tekfirin ne anlama geldiğine daha yakından bakmamız gerekir. Sözlükte "örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" anlamındaki *küfr* kökünden türeyen tekfir "küfre nisbet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek" demektir. Terim olarak "Peygamber'in tebliğ ettiği kesinlikle bilinen dinî bir esası inkâr eden kimsenin kâfirliğine hükmetmeyi" ifade eder. Yavuz'a göre "başlangıçta büyük günah işleyen müminin dinden çıkıp çıkmadığı konusunda sınırlı kalan tekfir mezheplerin teşekkülünden

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sonra farklı bir boyut kazanmış ve mezhep mensupları hemen her meselede muhaliflerini tekfir etmeye yönelmiştir” (Yavuz, 2011).

Gazâlî'nin yaşadığı dönemde artan mezhep kavgalarının da etkisi ile tekfir yaygın hale gelmiştir. Griffel'in belirttiğine göre on birinci asırdan önceki irtidat, İslamdan açıkça zahiri olarak dönmek iken bu dönemde neredeyse Sünnilik dışı inançlar haline gelmiştir (Griffel, 2006). Gazâlî, *Fayşalü't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendeqa* adlı eserinde küfrü, peygamberi yalanlamak, imanı ise peygamberi doğrulamak (tasdik) olarak tanımlamaktadır. Gazâlî bu eserde küfrü tıpkı kölelik gibi hukuki bir statü olarak değerlendirir. Buna göre kâfirin hükmü “kanının mübah olması ve cehennemde ebedi kalması”dır. Ona göre Müslüman olmayan diğer inanç mensupları ve inançsızlar da kâfirdir. Yahudi ve Hıristiyanlar, İslam peygamberini, Berâhime ise bütün peygamberleri inkâr ettiği için kâfirdir. Dehriyeler ise peygamber göndereni reddettiği için öncelikle kâfirdir (Gazâlî, 2015b, ss. 43-44).

Yukarıda belirtildiği gibi Gazâlî imanı tasdik ile ilişkilendirir. Tasdik peygamberin getirdiği haberi doğrulamak anlamına gelir. Dolayısı ile tasdik haber ve haber veren ile alakalıdır. Ona göre kendisinden haber verilen şeyin varlığı şu beş varlık tarzından biri ile sabit olabilir: Zâtî, hissî, hayâlî, aklî, şibhî. Dolayısı ile peygamberin haber verdiği şeyin varlığını bu beş mertebeden biri ile tasdik eden kimsenin küfrüne hükmedilmez (Gazâlî, 2015b, ss. 45-46; Görmez, 1999). Başka bir ifadeyle peygamber haber verdiği şeyle gerçek anlamı ya da mecâzi bir anlam kast etmiş olabilir. Küfür peygamberin getirdiği haberin ne hakiki ne de mecâzi anlamlarını tasdik etmemektir.

Gazâlî'nin filozofları tekfiri felsefe-din ilişkisi bağlamında taraflar arasındaki çatışma noktalarının en belirgin olarak karşımıza çıktığı alanları göstermektedir. Felsefe/akıl ile din/vahiy arasında bir uzlaşma geliştirmek isteyen düşünürlerin yöneldiği temel kavram te'vil kavramıdır. Bu noktada Gazâlî'nin te'vil kavramına yüklediği anlamı orta koymak önem arz etmektedir. Gazâlî'nin düşüncesinde peygamberden gelen bir haberin hakiki anlamının dışında mecâzi bir anlamı kabul etmek te'vil anlamına gelmektedir. Ancak Gazâlî'ye göre te'vil rastgele yapılabilecek bir faaliyet olmayıp birtakım şartları vardır. Her şeyden önce bir haberin te'vil edilmesi için kesin delil gerekir. Ancak bazıları kesin bir delil olmaksızın zannı gâlip ile teville yönelir. Gazâlî'ye göre böyle bir durumda hemen te'vil yapan kişiyi tekfir etmek gerekmez. Bu durumda öncelikle tevil edilen habere bakılır. Eğer te'vil edilen haber dinin esasları ile ilişkili değilse tekfir gerekmez. Ancak te'vil edilen haber dinin esaslarıyla ilgili ise tekfir edilir. Filozofların tekfiri tam da bu noktada devreye girmektedir. Filozoflar dinin esaslarına dair bazı konularda hiçbir burhan olmaksızın zannı galip ile te'ville yönelmektedir. Örneğin bedenlerin haşri konusunda hiçbir burhan olmaksızın, zanna, vehme ya da imkansız görmeye dayanarak nassın zâhirini inkar ederler. Benzer şekilde “Allah'ın kendi zatından başkasını bilmez” veya “o külliyattan başkasını bilemez, şahıslara ilişkin cüz'i işleri bilmez” derler. Bu ifadelerinden dolayı filozoflar tekfir edilir; çünkü bu ifadeler, dinin esasları ile ilgili olup, peygamberin bu hususlardaki açık haberlerine muhalefet ettikleri için peygamberi yalanlamak anlamına gelir. Kısacası bunlar te'vil kabilinden değildir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Gazâlî'nin düşüncesinde kesin bir delil olmaksızın bir haberi te'vil etmek bir nevi peygamberi yalanlamak (tekzip) anlamına gelmektedir. Ancak filozofların peygamberi tekzipi, dehriyelerde olduğu gibi mutlak tekzip değildir. Daha açık bir ifade ile filozoflar peygamberi inkâr etmezler. Ancak peygamberin söylediklerinin muhatapların akli yetersizliklerinden dolayı hakikati yansıtmadığını ileri sürerler. Söz gelimi onlara göre sıradan halk ruhani haşri idrak edemeyecekleri için peygamber bedensel haşri haber vermiştir (Gazâlî, 2015b, ss. 73-77).

Gazâlî iman ile küfür arasını kesin çizgilerle ayırmaz. Ona göre iman ile mutlak küfür arasında çeşitli dereceler vardır. Buna göre filozofların konumu zındıklığın birinci derecesidir. Bu konum mu'tezile ile mutlak zındıklık arasında bir yerdir. Mu'tezile, peygamberi yalanlamamakla birlikte burhân onun hilafını gösterse bile zahiri manayı te'vil ederler. Filozoflar ise ayetlerin zahirlerini te'vil hususunda aşırı gitmektedir. Mutlak zındıklık ile filozofların farkı ise mutlak zındıklar ne âlemin yaratıcısını ne de aklî veya hissî meadî kabul etmezken filozoflar aklî meadî kabul edip, hissi elem ve lezzetleri reddeder.³ Yaratıcıyı ve peygamberleri kabul edip, Yaratıcının cüz'iyatı bilmediğini söylerler. Bu

³Gazâlî'nin burada mutlak zındıklık dediği materyalist görüşü daha önce dehriyelerin görüşü olarak zikretmiştik. Dehriyeler filozoflardan olduğunu belirtmiştik, Gazâlî burada ilahiyatçı filozoflar sınıfından özellikle İbni Sînâ ve takipçilerinden bahsetmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

nedenler filozofların durumu mukayyed zındıklık olarak adlandırılır. ⁴ Buna göre imandan mutlak küfre sıralama şöyledir: Ehl- sünnet, mu'tezile, filozoflar ve mutlak zındıklar. Buradaki mutlak zındıklar daha önce zikredilen dehriler iken filozoflar ile kastedilen ilahiyatçı filozoflardır.

Gazâlî *Tehâfütü'l-felâsife*'nin hâtimesinde şu soruyu sorar: Filozofların kâfir olduğunu ve onlar gibi düşünenleri öldürmek gerektirdiğini kesin olarak söyler misiniz? Cevap olarak onların âlemin ezililiği, Allahın ilminin cüz'ileri kuşatmadığı ve bedenlerin dirilişi konusunda küfre düştüklerini ve bu görüşlerin İslâm'la hiçbir şekilde bağdaşmadığını söyler. Ancak kendi sorduğu sorunun ikinci kısmını yani küfre düşen filozofların öldürülmesi gerekip gerekmediği kısmına hiç cevap vermez (Gazâlî, 2015a, s. 225). Bu durum "Gazâlî'nin filozofları tekfirinin fihki bir hüküm olmayıp, sosyal ve siyasi bir tekfir mi" olduğu sorusunu akla getirir. ⁵

Griffel, âlemin ezililiği hariç Gazâlî'nin küfür olarak nitelendirdiği her yaklaşımın siyasi otorite ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Griffel, 2015, s. 174). Bize göre bu iddia bir yönü ile haklı olsa da Gazâlî'nin zikredilen üç meselede filozofları tekfiri kendi sunduğu kıstaslar gereğince fikhîdir. Bu noktada Gazâlî, *Faysalü't-tefrika*'da küfür hükmünü belli bir şartlara bağladığı görülmektedir. Ona göre akâidin asılları ve furû'ları vardır, asılları Allah'a, peygambere ve ahiret gününe inanmaktır. Geri kalan her şey furû'dur. (A) Furû' meselelerde (a) sadece peygamberden tevâtüren gelen bir esası inkâr etmek tekfiri gerektirir. (b)Ehad haberle sabit olan bir şeyin inkârı tekfiri gerektirmez. (B)Asıllar ise ikiye ayrılır: (a) bizatihi te'vile ihtimali olmayıp tevâtüren nakledilmiş haberlere muhalefet etmek mahza tekziptir ve tekfir edilmeyi gerektirir. Gazâlî buna bedenlerin haşri, cennet ceennem gibi ahirete ilişkin haller ve Allah'ın ilminin cüz'i işleri ihata etmesini örnek gösterir. İkincisi ise (b) te'vile ihtimali olan (mütevâtir olmayan) haberlerdir. Bu tür haberleri te'vil eden kişi hemen tekfir edilmez; öncelikle uzak bir mecaz dahi olsa getirdiği delile bakılır. (b.1.) Delil kesin ise yaptığı 'te'vili kabul etmek vacip olur. Ancak bunu açıklamak âvama zarar verecek ise açıklamak bid'attir. (b.2.) Getirdiği delil kesin değilse ve âvama da zarar vermiyorsa bu küfür değil bid'attir. Ancak hem getirdiği delil zayıf hem de âvama zarar veriyor ise tekfir edilme ihtimali vardır (Gazâlî, 2015b, ss. 81-86).

Özetle Gazâlî'ye göre tekfir şer'i bir hükümdür ve kâfirin malına el konulması, kanının akıtılması ve ceennemde ebedi kalacağına hükmedilmesi mübahtır. Filozofların üç meselede ki küfür hükmü yukarıda zikredilen kıstaslara dayanmaktadır. Buna göre bedenlerin haşri ve Allah'ın cüz'ileri bilmesi şeriatin asıllarına (B/a) dahildir. Ancak âlemin kıdemi için bunu söyleyemeyiz. Âlemin kıdemi ise her ne kadar furû'attan olsa da yaratma ile ilgili mütevâtir haberleri inkâr (A/a) sayılacağı için tekfir gerektirmektedir.

4. Akla Karşı Tutumu

Yukarıda ortaya konulan tablo şu soruyu akla getirmektedir: Gazâlî'nin filozofları eleştirisi onun akli tamamen dışladığı anlamına gelir mi? Gazâlî'nin akıl karşıtı fideist bir tutuma sahip olduğunu söyleyebilir miyiz? Gazâlî'nin *Münkız*'da aklın tek başına insanı hakikate ulaştıramayacağını daha üst bir idrak olan nübüvvet nuruna ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Gazâlî'nin felsefe eleştirisi belli bir grup filozofun metafizik önermelerine karşı olduğu gibi akıl eleştirisi de aklın kullanımına yöneliktir.

Gazâlî'nin akla karşı tutumunu en iyi *el-Kânûnu'l-Küllî fi't-Te'vil* adlı eserinde görebiliriz. Burada ma'kül-menkûl ilişkisi bağlamında beş görüş saymaktadır. Bunlardan ilk ikisi akla önem verip nakli dışlayan ve nakle önem verip akli dışlayan iki aşırı ucu oluşturmaktadır. Gazâlî bu iki aşırı tutuma prim vermediği için üzerinde durmayacağız. Geriye kalan üç görüş akıl ile nakli uzlaştırmaya çalışmaktadır. Bunlardan birinci ma'külü asıl yaparak menkûlü ona tâbi kılanların görüşüdür. Bunlar

⁴Bu hususta Gazâlî peygambere atfedilen şu sözü aktarır: "Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacak, zındıklar hariç hepsi cennettedir." Buradaki ümmete dahil olan zındıkların filozoflar olduğu sonucuna varır. (*Faysalü't-tefrika* s.78.)

⁵Griffel ilk dönemde dinden çıkma ve küfürün farklı şeyler olduğunu; dinden çıkmanın hukuki olarak cezalandırılması için mürtedin açıkça irtidat ettiğini itiraf etmesi gerektiğini belirtir. Yani ilk dönemde bir kişi dinden çıkmadan inançsızlıkla suçlanabilirdi. Oysa Gazâlî kişinin inançsızlığını(küfür) dinden çıkma ile eşirler. Gazâlî'den önce küfür Tanrı'nın ahirette cezalandıracağı bir mesele idi, onlar için bu dünyada sadece bir takım sosyal yaptırımlar söz konusu olabildi. Gazâlî ise siyasi ototritenin küfre müdahale etmesi gerektiğini ileri sürdü. Ancak Gazâlî dinden çıkmayı basit anlamdaki aykırılıktan ayırt etmiştir. Sözelimi mu'tezile ve şia gibi aykırı gruplar dinden çıkmış değildir. Devlet onlara müsamaha göstermelidir. Kısacası devlet otoritesi Küfür içeren öğretileri engellemeli; ancak bidat hata ve sapma içeren öğretiler müdahale etmemelidir. (Frank Griffel, *Gazâlî'nin Felsefi Kelamı* terc. İbrahim Halil Üçer ve Muhammed Fatih Kılıç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), ss.174-177).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ilk bakışta akla uygun görünmeyen haberleri inkâr etmiştir. İkincisi menkûlü asıl yapıp ma'kûlü ona tabi kılanlardır. Bunlar da aklî ilimlerde derinleşemedikleri için imkansızlığı umumileşmeyen her şeyi imkan kabilinden saydılar. Bu nedenle te'vil imkanı olan çoğu yerde te'vilden uzak durdular. Üçüncüsü ise ma'kûl ve menkûlden her birini asıl yapıp, onları birbirine tâbi kılmayan görüştür. Gazâlî makul ile menkulün çelişmeyeceğini savunan bu son görüşü haklı bulmaktadır. Dolayısı ile onun akli dışladığı söylenemez. “Kim akli yalanlarsa muhakkak şeriatı yalanlar. Çünkü şeriatın doğruluğu akıl ile bilinir. Akıl ortadan kalktığında nebi ile mütebbi, yalan söz ile doğru söz arasında fark kalmaz” (Gazâlî, 2015c, ss. 135-141).

Neticede Gazâlî'nin akıl olması bakımından akıl ile doğrudan bir problemi olmadığı anlaşılmaktadır. O, dinin asli öğeleri ile akıl arasında bir çatışma olmadığını ispatlamaya çalışır. Nitekim Gazâlî aklın zayıflığı sebebi ile taklit seviyesinde kalan ve zahiri anlama bağlı kalmanın zorunlu olduğunu zanneden Haşviyye'yi küçümsemektedir (Terkan, 2019, s. 130). Bu doğrultuda *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* adlı eserinde aklın gerçekleri ile şeriatın icaplarını uzlaştırmanın önemine vurgu yapar. Menkûl şeriatla mâkul gerçeklerin birbirine zıt olmadığını ifade etmekte ve nakil ve haberi körü körüne taklidi eleştirmektedir. “Peygamberin haber verdiği hususlarda onu tasdik eden akıldır. Sırf akla uyup onunla yetinen şeriatın nuru ile görmeye çalışmayan ve aydınlanmayan nasıl doğru yolu bulabilir.” Gazâlî akli sağlam göze Kur'an'ı da güneşe benzetmektedir. Güneş olmadan göz sağlıklı olsa da göremeyecektir. “Kur'an nuru ile yetinerek akıldan yüz çeviren kimse gözlerini yumarak güneşe yönelen kimse gibidir. Böyle bir kimse ile körler arasında fark yoktur. Şeriat ile bir arada olan akıl nur üzerine nurdur. Onlardan sadece birine yan gözle bakan kimse aldandığı ipine sarılır” (Gazâlî, 1971, s. 7). Özetle Gazâlî akli ve vahyi her zaman birbiri ile dengelemek istemiştir. Bu bakımdan din ile doğrudan alakalı olmayan meselelerde aklın hükümleri geçerlidir. Din ile alakalı hususlarda ise akıl vahyin muhatabıdır. Kısacası salt aklın metafizik alanda hüküm veremeyeceği gibi akıl olmadan nakilde tek başına hakikate ulaşıramaz. (Bu konuda başka bir çalıma için bkz; Altuner, 2012; Ayık, 2009).

SONUÇ

Gazâlî filozofları ve felsefi ilimleri sistematik bir şekilde araştırmış ve ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Gazâlî filozofları ve felsefeyi hak olarak ifade ettiği İslam dininin sünni yorumunu merkeze alarak değerlendirmektedir. Bu nedenle dine doğrudan karşı olan ateist ve deist filozofların karşısındadır. Ancak ona göre bâtil apaçık ortadadır oysa asıl tehlike hak ile bâtilin birbirine karıştığı ilahiyatçı filozoflarda ortaya çıkmaktadır. Halkın onlardan korunması gerekir. Gâzâlî halkı dine aykırı düşüncelerden korumak için dinle özsel olarak çelişme bile matematik ve mantık bilimlerini halka yasaklamayı göze almıştır. Gazâlî'nin filozoflara yönelik eleştirisi onların ilahiyat alınındaki iddialarında yoğunlaşmaktadır. Ona göre filozoflar şeriatı oluşturan menkûl haberleri keyfi olarak yorumlamakta, dini âvama has kılmakta, şeriatın emirlerini hafife almaktadır. Neticede filozofları bu tutumlarından dolayı tekfir etmektedir. Ona göre küfür şer'i bir hükümdür ve tekfir edilen kişinin cezası kanın ve malının mübah olmasıdır.

Gazâlî felsefi ilimleri toptan kabul ya da toptan reddetmeyip seçmeci bir tavır sergilemektedir. Bunu yaparken iki kritere dikkat etmektedir. Birincisi söz konusu felsefi ilimlerin dinin önermeleri ile çelişip çelişmediğine bakmaktadır. İkincisi ise söz konusu ilmin halkın inancına zarar verip vermediğine bakmaktadır.

Gazâlî'nin filozoflara yönelik sert tutumu onun akıl karşıtı olduğu anlamına gelmez. Aksine Gazâlî akıl ile nakil birlikteliğine önem vermektedir. O, hem akli bir tarafa bırakıp sadece nakil ve haber ile yetinmeyi hem de salt akıl ile hüküm verip şeriatı bir tarafa bırakmayı ifrat ve tefrit olarak görmektedir. Bu hususta yapılan çalışmalar onun akıl eleştirisi ile Kant'ın akıl eleştirisi arasında paralellik olduğunu ileri sürmüşleridir. Bize göre Kant'ın akıl eleştirisi ile Gazâlî'nin akıl eleştirisi oldukça farklı motivasyonlardan kaynaklanır. Kant'ın aklın sınırlarını aşmamayı vurgularken Gazâlî'nin aklın sınırlarında kalmayı yeterli görmediği söylenebilir

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Alper, Ö. M. (2012). Gazzâlî'nin felsefi geleneğe bakışı: O Gerçekten Bir Felsefe Karştı mıydı? *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 87-107.
- Altıntaş, H. (1994). Dehriyye. *Tdv İslam Ansiklopedisi*.
- Altuner, İ. (2012). Gazâlî'nin Felsefe'ye Yaklaşım Tarzı Üzerine Bir Soruşturma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 45-58.
- Ayık, H. (2009). Gazâlî'nin Eleştirileri Felsefeyi Bitirdi Mi? *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 37-57.
- Gazâlî. (1971). *El-İktisâd Fi'l-İ'tikâd*. (K. Işık, Çev.)Aüif Yayınları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gazâlî. (2015a). *Tehâfütü'l-Felâsife*. (M. Kaya Ve H. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gazâlî. (2015b). *Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm Ve'z-Zendeka*. (H. Akpur, Çev.). İstanbul: İlkharf Yayınevi.
- Gazâlî. (2015c). *El-Kânûnu'l-Küllî Fi't-Te`vîl*. (H. Akpur, Çev.). İstanbul: İlkharf Yayınevi.
- Gazâlî. (2017). *El- Mustasfa Min İlmi'l-Usûl*. (Y. Apaydın, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gazâlî. (2019). *El-Münkız Mine'd-Dalâl Ve'l-Muhsih'ani'l-Ahvâl*. (O. Şenyurt, Çev.). İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- Görmez, M. (1999). Gazâlî Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması Ve Yorumlanması. *Aüif Dergisi*, 39, 357-368.
- Griffel, F. (2006). Hoşgörü Ve Dışlama: Şâfi'î Ve Gazâlî'nin Mürted Konusundaki Görüşleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (7), 277-296.
- Griffel, F. (2015). *Gazâlî'nin Felsefi Kelamı*. (İ. H. Üçer Ve M. F. Kılıç, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Köroğlu, B. (2010). Tabiatçılar. *Tdv İslâm Ansiklopedisi*.
- Terkan, F. (2016). Gazzâlî: Hakikat Arayışı Ve Tecrid Arasında Bir Hayat. M. C. Kaya (Ed.), *İslâm Felsefesi Tarih Ve Problemler İçinde* . İstanbul: İsam Yayınları.
- Terkan, F. (2019). *Çatışmanın Dinamikleri / Din Ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine*. Elis Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2011). Tekfir. *Tdv İslâm Ansiklopedisi*.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Finansal Oranları Kullanarak Havayollarının Performans Değerlendirmesi

Masoumeh GHOUCHI*

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF

**Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale MYO

ÖZET

Küreselleşen ve hızla gelişen dünya ekonomisinde, ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişiminde büyük pay sahibi olan ve rekabetin artmasına katkıda bulunan en önemli faktörlerden biri de hızla büyüyen ve gelişen havayolu taşımacılığıdır. Bu çalışmanın amacı da Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) ve Evaluation based on Distance from Average Solution (EDAS) yöntemleri kullanılarak Avrupa'nın 5 iyi havayolu firmasının 2009-2018 yıllarındaki on yıllık finansal performansını değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda değerlendirmeye alınan 5 havayolu firmasının bilançolarından elde edilen finansal oranlar ÇKKV yöntemlerinden olan WASPAS ve EDAS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri "likidite oranları", "mali oranlar", "faaliyet oranları" ve "karlılık oranları" başlığı altında gruplandırılmıştır. "Cari oran", "asit test oranı", "nakit oranı", "finansal kaldıraç oranı", "aktif devir hızı", "alacak devir hızı", "duran varlıklar devir hızı", "özsermaye karlılığı", "aktif karlılığı", "faaliyet kar marjı", "brüt kar marjı", "net kar marjı" olmak üzere toplamda 12 adet kriter literatür çalışması neticesinde belirlenmiştir. Havayolu şirketleri bu kriterlere göre belirtilen yöntemler ile 2009-2018 yılları baz alınarak objektif olarak değerlendirilmiş ve şirketlerin performansı ölçülmüştür. Avrupa'nın önde gelen 5 havayolu firmasının finansal oranlara göre analiz edilmesi neticesinde performansı en yüksek firmanın Ryanair olduğu ortaya konmuştur. Son sırada ise Lufthansa yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Çok Kriterli Karar Verme, WASPAS, EDAS.

PERFORMANCE EVALUATION OF AIRLINES USING FINANCIAL RATIOS

ABSTRACT

In the globalizing and rapidly developing world economy, one of the most important factors that has a large share in the socio-cultural and economic development of countries and contributes to the increase of competition is the rapidly growing and developing air transport. The aim of this work is to evaluate the ten-year financial performance of Europe's 5 best airline companies in 2009-2018 by using Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) and Evaluation based on Distance from Average Solution (EDAS) methods. In line with this purpose, the financial ratios obtained from the balance sheets of 5 airline companies evaluated were analyzed using WASPAS and EDAS methods, which are among the Multi Criteria Decision Making methods. The evaluation criteria used in the study are grouped under the headings of "liquidity ratios", "financial ratios", "operating ratios" and "profitability ratios". A total of 12 criteria, namely "Current ratio", "acid test ratio", "cash ratio", "financial leverage ratio", "asset turnover rate", "receivable turnover rate", "fixed assets turnover", "return on equity", "return on assets", "operating profit margin", "gross profit margin", "net profit margin" were determined as a result of the literature search. Airline companies were evaluated objectively based on the years 2009-2018 with the methods specified according to these criteria and the performance of the companies was measured. As a result of the analysis of 5 leading airline companies in Europe according to financial ratios, it was revealed that Ryanair had the highest performance. Last place was Lufthansa.

Keywords: Financial Performance, Multi Criteria Decision Making, WASPAS, EDAS.

Giriş

Günümüzde hızlı bir şekilde büyüyen ve gelişen ulaşım sektörü ülkelerin sosyo kültürel ve ekonomik kalkınmalarına katkı sağlayan en önemli faktörlerden birisidir. Küreselleşen ve hızla gelişen dünya ekonomisi, artan rekabet ve uluslararası lojistik gelişmeler ile ulaşım sektöründen havayolu taşımacılığı önem kazanmıştır. Taşımacılık hizmeti, canlı veya cansız olan her varlığın zamandan tasarruf sağlayarak bir mekândan farklı bir mekâna kolaylıkla gitmesini sağlayan bir hizmettir. Yüzyıllardır sürekli gelişmekte olan taşımacılık, insanların yaşamlarındaki ekonomik ve sosyokültürel gelişimleri için yaşamsal bir faktördür. Taşımacılık sağladığı zaman faydasının yanı sıra ekonomik ve elverişli mekân değişimine de imkân sağladığı ölçüde değerli olur ve böylece dünyanın her bölgesinde mekân ve zaman ilişkileri kurulmuş olur. Taşımacılıkta uygun fırsatların varlığı veya yokluğu birçok

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ulusun, bölgenin, şehrin, sanayinin, kurumların, işletmelerin gelişmesine veya geri kalmasına neden olmuştur (Gerde, 2015:3). Dünyada 20. Yüzyılın başlarında ticari uçuşların da başlamasıyla birlikte havacılık endüstrisinin gelişmesi daha da hız kazanmıştır. 1970'lerde ABD'nin iç hatlarda başlattığı serbestleşmenin etkisiyle yayılan liberalleşme birçok ülkeyi de etkileyerek, dünyada sivil havacılık için yeni bir dönem başlatmıştır (Aldemir ve Kuyucak Şengür, 2018: 142).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (ICAO) yayınladığı veriler, 2017 yılında tarifeli yolcu taşımacılığın %6,1 artarak toplamda 4,3 milyar olduğunu göstermektedir. 2018 yılında tüm dünyada tarifeli uçak kalkış sayısı 38 milyon olmuştur. Uluslararası tarifeli yolcu trafiğinde %37 paya sahip olan Avrupa 2018 yılında bir evvelki yıla göre %6,7 büyüyerek en büyük uluslararası pazara sahip olmuştur (SHGM Faaliyet Raporu 2018: 23).

İşletmelerin en önemli kontrol işlevlerinden biri finansal performans ölçümüdür. Finansal veriler, yönetim performansı raporlarını oluşturan, yönetsel başarı veya başarısızlığı doğrulayan ve gelmekte olan zorlukların sinyallerini oluşturan ve habercisi olan ticari işletmelerin panelleridir. Kaynakların kısıtlı olduğu rekabetçi bir ortamda, finansal performans ölçümü ve yönetimi çok önemlidir. Finansal performans kriterleri işletmelerin rekabet gücünü yansıttığından dolayı finansal performansın da oldukça doğru ve uygun bir şekilde değerlendirilmesi de oldukça önemlidir (Feng ve Wang, 2000: 134; Safaei Ghadikolaei vd., 2014: 275). Finansal performans, şirketlerin mali değerleri ile hesaplanan kar ve zarar arasındaki doğru ve uygun ilişkinin kurulması ve şirketin finansal gücünün ve zayıflıklarının belirleme sürecini oluşturmaktadır. İşletmelerdeki bu süreç karar alıcılar ve yöneticiler açısından oldukça önemlidir (Al Masum ve Tuz-Johora, 2012: 38). Dünyada havayolu şirketlerinin yoğun rekabeti nedeniyle, finansal performanslarını ölçmek ve analiz etmek daha da önemli hale gelmiştir. Finansal performans işletmelerin yaptıkları yatırım faaliyetlerinin güvenilirliğini ve riskini değerlendirmede ve genel anlamda işletmenin geleceğine dair alacağı finansal kararlarda oldukça önemlidir.

Günümüzde seçeneklerin çok olmasının yanı sıra, karar sürecinde etkili olan kriterler de çeşitlenerek çoğalmıştır. İşletmeler, yatırımcılar ve analistler de küreselleşen piyasalarda ortaya çıkan finansal krizlerin, farklılıkların ve yeni risklerin yarattığı belirsizlik sorunlarının çözümü, varlıklarının devamı için karar verme sürecinin etkin olarak kullanılmaktadırlar. Günümüzde işletmelerin karşı karşıya kaldıkları sorunların ve risklerin çözümünde finansal tabloların değerlendirilmesinin yanı sıra ÇKKV yöntemlerini de kullanarak etkin bir finansal yönetimin olması sağlanmıştır.

Bu çalışmada da ÇKKV yöntemlerinden WASPAS ve EDAS yöntemleri kullanılarak Avrupa'nın 5 iyi havayolu şirketinin 2009-2018 yıllarındaki on yıllık finansal performansı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Finansal veriler firmaların hem belirli bir zamanın hem de geçmiş yıllara ait durumlarını gösterir. Değerlendirilmeye alınan Air France (KLM), Easyjet, Lufthansa, Ryanair ve Türk Hava Yolları (THY) işletmelerinin finansal performans analizi ve ölçülmesi için, firmaların bilançolarından elde edilen finansal oranlar ÇKKV yöntemlerinden olan WASPAS ve EDAS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Literatür çalışması sonucunda 4 başlıkta toplam 12 finansal oran, kriter olarak belirlenerek havayolu firmalarının 2009-2018 yıllarındaki on yıllık finansal performansı değerlendirilerek başarı sıralaması elde edilmeye çalışılmıştır.

1. Literatür Araştırması

Akkaya (2004), finansal oranlar yardımıyla havayolu firmalarının performanslarını gri bölge ve TOPSIS yöntemini kullanarak değerlendirmiştir.

Wang (2008), yaptığı çalışmada Tayvan havayollarının finansal performansını Bulanık Çok Kriterli Karar Verme (FMCDM) Yöntemi ile analiz etmektedir. Çalışmada finansal oranları kümelemek ve temsili göstergeler bulmak için gri ilişki analizini kullanılmıştır.

Wang ve Kao (2009), Bulanık Birçok Kriterli Karar Verme (FMCGDM) yöntemini kullanarak Tayvan'daki üç yerel havayolunun finansal performanslarını değerlendirmişlerdir.

Ömürbek ve Kınay (2013), Borsa İstanbul'da (BIST) faaliyet gösteren bir havayolu şirketi (ABC) ile Frankfurt Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren bir havayolu şirketinin (XYZ) performans göstergelerini kullanarak TOPSIS yöntemi ile finansal performanslarını değerlendirmişlerdir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Teker, vd. (2016), 2011-2014 dönemi için en iyi 20 havayolunun finansal performansını analiz etmişlerdir. Çalışmada havayollarının finansal performansı kısa ve uzun vadeli şirket kararlarını etkilemekte ve stratejik planlamayı şekillendirmekte olduğu görülmüştür.

Sakız (2017), yaptığı çalışmada havayolu sektöründe finansal oranlar kullanılarak, finansal risk değerlendirme modellerinden biri olan Altman Z'nin notunu incelemiş ve Türk Hava Yolları'nın son 3 yılda üç aylık mali verilerini içeren bir uygulama gerçekleştirmiştir.

Asker (2017), petrol fiyatlarının en yüksek seviyeye ulaştığı 2012 yılından sonrasını baz alarak dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet eden 16 havayolu şirketinin etkinliğini Veri Zarflama Analizini (VZA) kullanarak incelemiştir.

Gümüş ve Bolel (2017), Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren THY firması ile Pegasus Hava Yolları firmasının 2010-2015 dönemine ait finansal performanslarını Rasyo Tekniği Eşitlikleriyle analiz etmişlerdir.

Avcı ve Çınaroğlu (2018), çalışmalarında AHS ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak Avrupa'nın 5 iyi havayolu işletmesinin 2012-2016 dönemine ait finansal performanslarını değerlendirerek sıralamalarını yapmışlardır.

Perçin ve Aldalou (2018), çalışmalarında Bütünleşik Bulanık AHS ve Bulanık TOPSIS yöntemleriyle bir finansal analiz modeli oluşturmuşlardır. Oluşturulan Bütünleşik Bulanık AHS ve Bulanık TOPSIS modelini kullanılarak BIST' te işlem gören havacılık sektöründe çalışan şirketlerin finansal performansları değerlendirilmiştir.

Battal (2018), The Decision Making Trial and Evaluation Laboratory (DEMATEL) yöntemini kullanarak Türkiye'deki havayolu işletmelerinin finansman sorunları inceleyerek sorunlar arasındaki neden sonuç ilişkisi, ilişki düzeyi ve öncelik durumunu açıklamaya çalışmıştır.

Dalak, vd. (2018), Türkiye'de halka açık olan ve olmayan havayolu yolcu taşımacılığı şirketlerinin finansal analiz tekniklerinden faydalanma durumlarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Kaya ve Kendirli (2018), Türkiye'deki havayolu işletmelerinin uygulamaları açısından Hedging yönteminin kullanılmasını incelemiş ve Hedging uygulamalarına bakılarak, havayolu şirketlerinin mali tablolarındaki etkilerini değerlendirmeye çalışmışlardır.

Kıracı ve Asker (2019), yıllara göre havayolu şirketlerinin etkinliklerindeki değişimini inceleyerek, bu etkinlikleri belirleyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışmada 2010-2016 dönemine ait dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren 45 havayolu işletmesini VZA ve Tobit Regresyon (TR) yöntemini kullanarak incelemiştir.

Kıracı ve Bakır (2019), havayolu firmalarının küresel finans krizi öncesi ve sonrası performansının ÇKKV yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Bu doğrultuda 2005-2012 dönemine ait 13 havayolu işletmesinin performansını önce kullanılan kriterlerin ağırlık değerlerinin belirlenmesi için CRITIC yöntemini ve ardından havayolu şirketlerinin performanslarını EDAS yöntemini kullanarak incelemiştir.

Çetin ve Altan (2019), Bulanık TOPSIS yöntemini kullanarak Ankara Esenboğa Havalimanı'nda hizmet veren 3 havayolu şirketinin performansını değerlendirmişlerdir.

2. Metodoloji Ve Yöntem

Avrupa'nın 5 iyi havayolu şirketinin 2009-2018 yılları arasındaki finansal performanslarını değerlendirmek için ÇKKV yöntemlerinden WASPAS ve EDAS yöntemleri kullanılmıştır.

2.1. Değerlendirme Kriterleri

Araştırmanın amacı, Avrupa'nın 5 iyi havayolu şirketinin 2009-2018 yılları arasındaki on yıllık finansal performanslarının WASPAS ve EDAS yöntemleri ile değerlendirilmesi ve birbirleriyle karşılaştırılmasıdır.

Çalışmada Avrupa'nın en iyi 5 havayolu firması alternatif olarak belirlenmiştir. Bu firmaların 2009-2018 yılları arası bilanço ve gelir tablolarından yararlanarak finansal oranlar hesaplanmıştır. Çalışmada alternatif olarak seçilen Avrupa'nın 5 iyi havayolu firması Tablo 1'de verilmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 1: Değerlendirmeye Dâhil Edilen Havayolu Firmaları

NO	Havayolu Firmaları
1	Air France (KLM)
2	Easyjet
3	Lufthansa
4	Ryanair
5	THY

Değerlendirmede kullanılan kriterler “likidite oranları”, “mali oranlar”, “faaliyet oranları” ve “karlılık oranları” başlığı altında gruplandırılmıştır. “Cari oran”, “asit test oranı”, “nakit oranı”, “finansal kaldıraç oranı”, “aktif devir hızı”, “alacak devir hızı”, “duran varlıklar devir hızı”, “özsermaye karlılığı”, “aktif karlılığı”, “faaliyet kar marjı”, “brüt kar marjı”, “net kar marjı” olmak üzere toplamda 12 kriter literatür çalışması neticesinde belirlenmiştir. Finansal performans analizinde kullanılan finansal oranları ve Eşitlikleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Finansal Performans Değerlendirme Kriterleri

Finansal Oranlar ve Formülleri		
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlıklar/ Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Asit Test Oranı	Dönen Varlıklar- Stoklar/ Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Nakit Oran	Hazır Değerler/ Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Finansal Mali Oranları	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar/ Toplam Aktifler
Faaliyet Oranları	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/ Toplam Aktifler
	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar/ Ticari Alacaklar
	Duran Varlıklar Devir Hızı	Net Satışlar/ Duran Varlıklar
Karlılık Oranları	Özsermaye Karlılığı	Net Kar/ Özkaynaklar
	Aktif Karlılığı	Net Kar/ Toplam Aktifler
	Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Karı/ Net Satışlar
	Brüt Kar Marjı	Brüt Satış Karı/ Net Satışlar
	Net Kar Marjı	Net Kar/ Net Satışlar

Likidite oranları: Firmaların kısa vadeli borçlarının ödeme gücünün ölçülmesi ve çalışma sermayelerinin yeterli olup olmadığının belirlenmesi için kullanılan oranlardır (Ömürbek ve Kınay, 2013: 350).

Cari oran: Şirketlerin kısa vadeli yabancı kaynaklarını karşılayabilme gücünü ölçmek ve çalışma sermayelerinin yeterli olup olmadığının belirlenmesi için kullanılan bir orandır. Cari oran değeri 1’den küçük olduğunda, firmalar için kısa vadeli yabancı borçlarını ödemek zor olmaktadır (Köse ve Çekici, 2016: 161). Cari oran finansal performans değerlendirmelerinde en çok kullanılan oranlar arasındadır.

Asit test oranı: Bir işletmenin bilanço değerlerinin kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanması için kısa vadeli varlıklara sahip olup olmadıklarını gösteren bir orandır. Nakit oranı: İşletme satışlarının durması ve alacaklarının tahsil edilmemesi durumu olduğunda kısa vadeli borçlarının karşılama gücünü göstermektedir (Avcı ve Çınaroğlu, 2018: 322).

Mali Yapı Oranları: Şirketlerin mali yapısını ortaya koyarak uzun vadede borç ödeme kapasiteleri hakkında bilgi vermektedir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 350).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Finansal kaldıraç oranı: Şirket varlıklarının nasıl finanse edildiğini göstermektedir. Finansal kaldıraç oranının yüksek olması finansal riskin de yüksek olması demektir. Ama bu oranın düşük olması durumu da, şirketlerin yabancı kaynaklardan yeteri kadar faydalanmayarak finansal kaldıraç etkisi ile özsermaye karlılığının yükselmediği anlamına gelmektedir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 350-351).

Faaliyet Oranları: Şirket faaliyetlerinin ne kadar verimli kullanıldığını göstermektedir. İşletmelerin varlık ya da varlık gruplarının ve bu varlık gruplarının sağladığı gelirlere oranla ne ölçüde yatırım yaptığını ve bu varlıkların ne ölçüde verimli kullandığını değerlemede kullanılan oranlardır (Ömürbek ve Kınay, 2013: 351).

Aktif devir hızı: Bu oranla varlıkların her bir lirası ile elde edilen gelirler hesaplanmaktadır. Bu oranın çok yüksek olması şirketlerin hemen hemen tam kapasiteyle çalıştığını göstermektedir. Aktif devir hızı oranı şirketlerin karlılığını belirleyen önemli faktörlerden biridir (Avcı ve Çınaroğlu, 2018: 322).

Alacak devir hızı: Şirketlerin alacaklarının tahsil etme yeteneğini ve likiditesini gösteren bir oranın yüksek olması alacakların kısa sürede tahsil edildiğini göstermektedir. Şirket alacaklarının kısa sürede tahsil edilmesi nakit akışının sağlandığını ve likiditesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Oranın düşük olması ise şirket alacaklarının uzun sürede tahsil edildiğini ve nakış akışı bakımından zorlandığını göstermektedir (Köse ve Çekici, 2016: 161).

Duran varlıklar devir hızı: Bu oran şirketlerin maddi duran varlıklara gereğinden fazla yatırım yapıp yapmadığını ve şirketlerde atıl kapasitenin olup olmadığını göstermektedir (<https://www.inovanadolu.com/sozluk/maddi-duran-varlik-devir-hizi>)

Karlılık Oranları: Şirketlerin geçmişteki kazanç gücü ve faaliyetlerinin etkinliği hakkında bilgi vermektedir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 351). **Özsermaye karlılığı:** Net karın özsermayeye bölünmesi ile elde edilen bu oran şirket varlıklarının ne derecede verimli kullanıldığını göstermektedir. Bu oran başarı ve karlılık durumu analizlerinde önemli bir orandır ve yüksek olması arzu edilmektedir (Metin, vd. 2017: 380). **Aktif karlılığı:** Şirket yatırımlarının karlılığını gösteren bu oran şirket aktiflerinin ne ölçüde karlı kullanıldığının tespit edilmesinde kullanılmaktadır (Avcı ve Çınaroğlu, 2018: 323; Önal, vd. 2018: 734). **Faaliyet kar marjı:** Satışlar üzerinden faaliyet karlılığını gösteren bu oran şirketlerin ana faaliyetlerinden ne derecede kar sağladığının tespiti için de kullanılmaktadır. (Önal, vd. 2018: 731). **Brüt kar marjı:** Satılan malların satış fiyatı ile maliyetleri arasında ne derecede bir marjın olduğunu, kaynakların düşük fiyatlarla temin edilip edilmediğini göstermektedir (<https://www.inovanadolu.com/sozluk/brut-kar-marji-3625>). **Net kar marjı:** Şirket satışlarının vergi sonrası karlılığını gösteren bu oran şirketlerin uyguladığı çeşitli politika ve kararların oluşturduğu sonuçlar hakkında bilgi vermektedir (Ömürbek ve Kınay, 2013: 351).

3.2 WASPAS Yöntemi

WASPAS yöntemi yaygın olarak kullanılan Ağırlıklandırılmış Toplam Model (Weighted Sum Model-WSM) ve Ağırlıklandırılmış Çarpım Model (Weighted Product Model-WPM) yöntemlerini temel alan yeni bir ÇKKV yöntemidir. Çok kriterli problemlerin çözümü için kriterlerin ağırlık değerlerini kullanarak alternatiflerin kriterlere göre performansını değerlendiren WASPAS yöntemi 2012 yılında Zavadskas vd. tarafından geliştirilmiştir. WASPAS yönteminin çözümü sonucunda seçenekler en iyiden en kötüye sıralanmaktadır (Özbek, 2019: 43). WASPAS yöntemi, 6 aşamadan oluşan bir çözüm sürecini içerir. Özbek (2019), WASPAS yönteminin adımlarını şu şekilde açıklamıştır.

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

x_{ij} , i. seçeneğin j. kritere göre performans değeri

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Adım 2: Karar matrisinin normalize edilmesi. Kriterler maliyet yönlü olduğunda (2), fayda yönlü olduğunda ise (3) numaralı Formül kullanılır.

$$x_{ij}^* = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad (2)$$

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (3)$$

Adım 3: WSM yöntemine göre seçeneklerin görelî performansının hesaplanması

$$P_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n x_{ij}^* w_j \quad w_j, \text{ kriterlerin ağırlığı} \quad (4)$$

Adım 4: WPM yöntemine göre seçeneklerin görelî performansının hesaplanması

$$P_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \quad (5)$$

Adım 5: Seçeneklerin nihai performansının hesaplanması

$$P_i = 0.5 P_i^{(1)} + 0.5 P_i^{(2)} \quad (6)$$

Karar verme sürecinin sıralama etkinliğini ve doğruluğunu arttırabilmek için aşağıdaki formül kullanılabilir.

$$P_i = \alpha P_i^{(1)} + (1 - \alpha) P_i^{(2)} \quad (7)$$

α , [0,1] arasında değer alabilen bir parametredir. Bu parametrenin değeri, $\alpha=0$ olduğunda WASPAS yöntemi, WPM yöntemine ve $\alpha=1$ olduğunda ise WSM yöntemine dönüşmektedir. Karar vericiler α değerini serbest olarak belirleyebilmektedirler. Zavadskas vd. α değeri için 0,5 değerini belirlemiş olmasına rağmen α için en uygun değerin hesaplanmasını önermektedir (Özbek, 2019: 45-46).

Adım 6: seçeneklerin nihai sıralamalarını belirlenmesi

3.3 EDAS Yöntemi

İlk olarak Ghorabae vd. (2015) tarafından geliştirilen EDAS yöntemi, envanter kalemlerinin ABC analizine göre sınıflandırmasını yapmak amacıyla kullanılmış ve geçerliliği test edilmiştir (Kiracı ve Bakır, 2019:159).

EDAS yöntemi aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Özbek, 2019:269).

Adım 1: Başlangıç matrisinin (X) oluşturulması.

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

x_{ij} , i. seçeneğin j. kriterine göre performans değeri

Adım 2: Tüm kriterlere göre ortalama çözümün belirlenmesi

$$AV_j = \frac{\sum_i x_{ij}}{m} \quad (9)$$

$$AV = [AV_j]_{1 \times n} \quad (10)$$

Adım 3: Ortalamadan pozitif uzaklık ve negatif uzaklık matrisi oluşturulur. Kriterler fayda yönlü oldukları zaman PDA ve NDA matrisleri (13) ve (14) nolu Formüller ile maliyet yönlü oldukları zamanda ise PDA ve NDA matrisleri (15) ve (16) nolu Formüller ile oluşturulur (Özbek, Engür, 2018: 422).

$$PDA = [PDA_{ij}]_{m \times n} \quad (11)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{m \times n} \quad (12)$$

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (13)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (14)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (15)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (16)$$

Adım 4: Bu aşamada aynı indisli kriterlerin ağırlık değeri ile PDA ve NDA matrislerinin değerleri çarpılarak PDA ve NDA matrisleri ağırlıklandırılır (Özbek, 2019:274).

Adım 5: Seçeneklerin ağırlıklandırılmış PDA ve NDA değerlerinin toplanması

$$SP_i = \sum_{j=1}^n v_j PDA_{ij} \quad (17)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n v_j NDA_{ij} \quad (18)$$

Adım 6: Seçeneklerin ağırlıklı toplamının normalize edilmesi

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (19)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (20)$$

Adım 7: Sıralama puanının hesaplanması

$$AS_i = \frac{1}{2} (NSP_i + NSN_i) \quad (21)$$

AS_i değeri, 0 ≤ AS_i ≤ 1 koşulunu sağlamalıdır.

Adım 8: Seçenekler, AS puanına göre azalan düzeyde sıralanır.

3. BULGULAR

Çalışmada ilk olarak Avrupa'nın 5 iyi havayolu şirketinin bilançolarından yararlanarak finansal oranları hesaplanmış ve bu oranlarla şirketlerin 2009-2018 yılları arasındaki finansal performansları WASPAS ve EDAS yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Yöntemlerin uygulamasında kriterlerin ağırlık değeri tüm kriterler için 0.083 eşit değer olarak belirlenmiş ve kriterler bu eşit ağırlık değerine göre analiz edilmiştir. WASPAS yöntemi ile değerlendirilen havayollarının finansal performansları ve başarı sıralaması Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Havayolu Şirketlerinin WASPAS'a Göre 10 Yıllık Performansı Sıralaması

	Air France	Easyjet	Lufthansa	Ryanair	THY
2009	0,312	0,415	0,337	0,502	0,648
	5	3	4	2	1
2010	0,543	0,599	0,466	0,734	0,541
	3	2	5	1	4
2011	0,472	0,767	0,352	0,815	0,356
	3	2	5	1	4
2012	0,507	0,595	0,428	0,797	0,583
	4	2	5	1	3
2013	0,478	0,669	0,315	0,700	0,407
	3	2	5	1	4
2014	0,363	0,580	0,198	0,692	0,510
	4	2	5	1	3
2015	0,378	0,653	0,234	0,708	0,515
	4	2	5	1	3
2016	0,511	0,569	0,225	0,799	0,227
	3	2	5	1	4
2017	0,238	0,551	0,264	0,827	0,402
	5	2	4	1	3
2018	0,434	0,553	0,207	0,820	0,500
	4	2	5	1	3

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

EDAS yöntemi ile değerlendirilen havayollarının finansal performansları ve başarı sıralaması Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Havayolu Şirketlerinin EDAS'a Göre 10 Yıllık Performans Sıralaması

	Air France	Easyjet	Lufthansa	Ryanair	THY
2009	0,128	0,305	0,338	0,581	0,859
	5	4	3	2	1
2010	0,244	0,378	0,055	0,754	0,192
	3	2	5	1	4
2011	0,207	0,746	0,027	0,885	0,136
	3	2	5	1	4
2012	0,156	0,399	0,020	0,842	0,377
	4	2	5	1	3
2013	0,491	0,718	0,008	0,852	0,187
	3	2	5	1	4
2014	0,471	0,757	0,018	0,923	0,546
	4	2	5	1	3
2015	0,186	0,643	0,092	0,819	0,363
	4	2	5	1	3
2016	0,409	0,516	0,178	0,944	0,000
	3	2	4	1	5
2017	0,081	0,401	0,375	0,914	0,147
	5	2	3	1	4
2018	0,256	0,463	0,012	0,930	0,389
	4	2	5	1	3

Sonuç ve Değerlendirme

Hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen havayolu taşımacılığı sektörü dünya ekonomisi ve ülkelerin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerine fayda sağlayan en önemli sektörlerden biridir. Uluslararası ortamda havayolu şirketlerinin yoğun rekabeti nedeniyle varlıklarını başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri için finansal performans anlamında yüksek ve başarılı bir performansa sahip olmaları gereklidir. Çalışmada Avrupa'nın 5 iyi havayolu firmasının 2009-2018 yıllarındaki on yıllık finansal performansı ÇKKV yöntemlerinden WASPAS ve EDAS yöntemleri ile incelenmiş ve finansal performans bakımından başarı sıralaması elde edilmiştir. WASPAS ve EDAS yöntemleri kapsamında elde edilen bulgular, 2009-2018 yılları arasında finansal performansı en yüksek havayolu firmasının Ryanair olduğunu ve son sırada ise Lufthansa'nın yer aldığını göstermektedir. Her iki yöntemle göre havayolu şirketlerinin on yıllık finansal performans sıralaması Ryanair, Easyjet, THY, Air France(KLM) ve Lufthansa şeklinde olmuştur.

Finansal performans analizinde en yüksek performansa sahip olan Ryanair ve Easyjet havayolu şirketleri "düşük maliyetli" havayolu şirketleridir. "Düşük tarifeli hizmetler" sunan Ryanair ve Easyjet havayolları zamanla hem yüksek ve istikrarlı gelirlere hem de yolcu sayısı bakımından yüksek doluluk oranlarına ulaşmışlardır. Uygulanan bu strateji ve yükselen doluluk oranları sayesinde satış gelirlerinin ve kar marjlarının arttığı ve bu sayede devir hızlarının ve karlılık oranlarının yükseldiği de düşünülmektedir. Böylelikle bu firmalar havayolu sektörünün ileri gelen yüksek performanslı firmalarından olmayı başarmaktadırlar.

KAYNAKLAR

Aldemir, Hüseyin Önder, & Kuyucak Şengür, Ferhan, "Türkiye'de Havayolu Rekabeti Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *Journal of Aviation*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s. 141-155.

Al Masum, Abdullah, & Tuz-Johora, Fatema, (2012), "Performance Evaluation of Selected Ceramic Companies of Bangladesh", *Asian Business Review*, No 1, pp. 37-47.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Asker, Veysi, (2017), “Veri Zarflama Analizi ile Finansal ve Operasyonel Etkinlik Ölçümü: Geleneksel Havayolu İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s.153-172.
- Avcı, Tunahan, & Çınaroğlu, Eda, (2018), “AHP Temelli TOPSIS Yaklaşımı İle Havayolu İşletmelerinin Finansal Performans Değerlemesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, s. 316-335.
- Battal, Ünal, (2018), “Türkiye’de Havayolu Taşımacılığının Finansman Sorunları: DEMATEL Yöntemi Uygulaması”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, s. 96-111.
- Dalak, Selda, & Günay, Fatih, & Beyazgül, Mehmet, & Karadeniz, Erdinç, (2018), “Türkiye’de Faaliyet Gösteren Havayolu Şirketlerinde Finansal Analiz Tekniklerinin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s.1-14.
- Feng, Cheng-Min, & Wang, Rong-Tsu, (2000), “Performance Evaluation For Airlines Including The Consideration Of Financial Ratios”, *Journal of Air Transport Management*, No 6, pp. 133-142.
- Gerede, Ender, *Havayolu Taşımacılığı Ve Ekonomik Düzenlemeler Teori Ve Türkiye Uygulaması*, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2015.
- Gümüş, Umut Tolga, & Bolel, Neslihan, (2017), “Rasyo Analizleri İle Finansal Performansın Ölçülmesi: Borsa İstanbul’da Faaliyet Gösteren Havayolu Şirketleri’nde Bir Uygulama”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s. 87-96.
- İnoanadolu, Maddi Duran Varlık Devir Hızı, <https://www.inovanadolu.com/sozluk/maddi-duran-varlik-devir-hizi>, (Erişim: 11.09.2020)
- İnoanadolu, Kar Marjı, <https://www.inovanadolu.com/sozluk/brut-kar-marji-3625>, (Erişim: 11.09.2020).
- Kaya, Aslıhan, & Kendirli, Selçuk, (2018), “Havayolu Şirketlerinde Finansal Bir Araç Olarak Hedging Yönteminin Kullanılması”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, s. 113-126.
- Kıracı, Kasım, & Bakır, Mahmut, (2019), “CRITIC Temelli EDAS Yöntemi İle Havayolu İşletmelerinde Performans Ölçümü Uygulaması”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 35, s.157-174.
- Kıracı, Kasım, & Asker, Veysi, (2019), “Etkinlik ve Etkinliği Belirleyen Faktörler: Havayolu Şirketleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 25-50.
- Köse, Ali, & Çekici, Demet, (2016), “BIST Sınai Endeksi’nde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performans Analizi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s. 145-181.
- Ömürbek, Vesile, & Kınay, Bülent, (2013), “Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, s.343-363.
- Önal, Servet, & Mat, Murat, & Eroğlu, Sevim Ezgi, (2018), “Hava Taşımacılığı İşletmelerinin Karlılık Analizi: Türkiye Ve Avrupa Sektör Karşılaştırması”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, s. 721-744.
- Özbek, Aşır, & Engür, Merve, (2018), “EDAS Yöntemi İle Lojistik Firma Web Sitelerinin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, S. 417-429.
- Özbek, Aşır, *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Problem Çözümü*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2019.
- Perçin, Selçuk, & Aldalou, Eyad, (2018), “Financial Performance Evaluation Of Turkish Airline Companies Using Integrated Fuzzy AHP Fuzzy TOPSIS Model”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 18. EYI Special Issue, pp. 583-598.
- Safaei Ghadikolaei, Abdolhamid, & KhaliliEsbouei, Saber, & Antuchevicien, Jurgita, (2014), “Applying Fuzzy MCDM For Financial Performance Evaluation Of Iranian Companies”, *Technological And Economic Development Of Economy*, Vol 20, No 2, pp. 274-291.
- Sakız, Burcu, (2017), “Finansal Oranlar Kullanılarak Risk Yönetimi ve Havayolu Sektörü-Bir Uygulama”, *International Conference On Eurasian Economies*, s. 282-290.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

SHGM (2018). Faaliyet Raporu, <http://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/4006-faaliyet-raporlarimiz>, (Erişim: 17.12.2020).

Teker, Dilek, & Teker, Suat, & Güner, Ayşegül, (2016), "Financial Performance of Top 20 Airlines", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol 235, pp. 603-610.

Wang, Yu-Jie, (2008), "Applying FMCDM To Evaluate Financial Performance Of Domestic Airlines in Taiwan", *Expert Systems With Applications*, Cilt 34, No 3, pp.1837-1845.

Wang, Yu-Jie, & Kao, Chao-Shun, (2009), "A Fuzzy Multi-Criteria Group Decision-Making Model For The Financial Performance Evaluation Of Airlines", *Sixth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery*, pp. 193-197.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Emir Artuk Bey'in Kimliği ve Diyarbakır'ın Fethinde Cüheyroğlu Fahrüddeve ile İlişkisi

Meral SEVİM*

*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı Konya/ Türkiye

ÖZET

Artuk Bey, Sultan Alp Arslan döneminde Büyük Selçuklu Devleti'ne katılmış ve Anadolu fetihlerinde yer almıştır. Malazgirt zaferinde sultanın yanında bulunmuştur. Sultan Melikşah babasının ölümü ile tahta oturduğunda onun yanında da önemli hizmetlerde bulunmuş, Karmatiler ile mücadeleye gönderilmiş ve başarılı olmuştur. Artuk Bey, daima devletin yanında olmuş bir Türkmen beyidir. Devletin verdiği her görevi başarı ile tamamlamış, hiç yenilgi görmemiş bir komutan olarak adlandırılmıştır. Bu başarısına rağmen kendi hâkimiyet bölgesine sahip olamamış, onun ölümü ile evlatları onun adını taşıyan beylikler kurmuşlardır. Bu çalışma, Emir Artuk'un Diyarbakır fethinde başkomutan olarak yer alabilecek bir kumandan iken Fahrüddeve'nin hizmetine verilmesini konu edinmiştir. Artuk Bey'in karakteri itaat altında bulunacak bir yapıda değildir. Türklerin ana karakteri olan özgürlük ve adaletin yanında bulunmak gibi güzel özellikler onun ana karakteridir. Bu seferde Fahrüddeve'nin siyasi oyunlarına maruz kalmış ve güçlü bir emir olmasına rağmen başarılı bir politika yürütememiştir. Gücünü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmamıştır. Çalışmada Türkmen beylerinin yönetim kadrolarından uzak tutulmuş oldukları görülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artuk Bey, Döğer boyu, Diyarbakır, Fahrüddeve.

ABSTRACT

Artuk Bey joined the Great Seljuk State in the period of Sultan Alp Arslan and took part in the Anatolian conquests. He was found next to the sultan in the Malazgirt victory. When Sultan Melikşah ascended the throne with the death of his father, he also performed important services besides him, was sent to fight against the Karmatis and succeeded. Artuk Bey is a Turkmen bey who has always been with his state. He was named as a commander who successfully completed every task given by his state and had never been defeated. Despite this success, he could not have his own domain of domination, and his children established principalities named after him. This study is about placing Emir Artuk into the service of Fahrüddeve while he was a commander who could take part in the conquest of Diyarbakir. Artuk Bey's character is not in a structure that can be obeyed. Beautiful features such as being with freedom and justice, which are the main characters of the Turks, are his main characters. At this time, he was exposed to the political games of Fahrüddeve and although he was a powerful order, he could not pursue a successful policy. He could not use his power in his own interests.

Keywords: Artuk Bey, Döğer tribe, Diyarbakır, Fahrüddeve.

Giriş

Selçuklu ailesi Oğuzların Kınık boyundan olup, tarihte büyük izler bırakmıştır. Kendi adlarına iki büyük Türk devleti kurmuş ve pek çok Türk devletlerinin kuruluşuna da öncü olmuşlardır. Horasan bölgesinde Nişâbur merkezli Büyük Selçuklu ve Anadolu'da İznik'te kurulan Türkiye Selçuklu devletleri bu hanedan ailesinin eserleridir. Kendi boylarından hariç birçok Türkmen nüfus da onlara katılarak, bu Türk devletlerinin güçlenmesinde, hayatta kalmasında onlara destek vermiş, bu boylar da onların himayesi altında yok olmaktan kurtulmuşlardır. Artuk b. Eksük de kendine bağlı Döğer obası ve kendine katılmış Türkmen halk ile birlikte Sultan Alparslan döneminde Selçuklu Devletine katılmış ve önemli hizmetlerde bulunmuştur. Güçlü kişiliği, askeri yetenekleri, sadakati ve büyük nüfusu ile Sultanın değer verdiği kıymetli emirlerinden biri olmuştur. Anadolu fetihleri yıllarında Selçuklu bünyesine katılmış olması, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş aşamasında önemli hizmetler yapmasını sağlamıştır. Fetihler yaparak Anadolu'nun en batı ucuna kadar gitmiş, faaliyetlerini Güney Doğu Anadolu, Kuzey Suriye, Arap topraklarında devam ettirmiş, devlet kendisine nerede ihtiyaç duydu ise orada görev almıştır.

I. Konunun Önemi ve Sınırlandırılması

Emir Artuk, Büyük Selçuklu Devletinin en güçlü sultanları ve Türkiye Selçuklu Devletinin temellerinin atıldığı dönemde yaşamış ve önemli olaylara dâhil olmuştur. Başarılı denebilecek bir ömür yaşamış ve tarihin akışına etki etmiştir. Ancak kendine bir hâkimiyet sahası oluşturamamış ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kendinden sonra adına evlatları beylikler kurmuşlardır. Tarihi kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulamadığımız böyle sadık, güçlü, savaş kaybetmeyen bir kumandan olan Artuk Bey nedense etkili vazifelerde, idari kadroda bulunmamıştır. Selçuklu devleti içinde hangi şartlar onun daha başarılı olmasını engellemiştir? Artuk Bey ile ilgili kafamıza takılan, tarihte tam aydınlatılmamış olan pek çok mesele vardır. Bizim ilgimizi de bu aydınlatılmamış, hatta hak ettiği ilgiyi, başarıyı yakalayamamış olması çekmiştir. Artuk b. Eksük üzerine yapılacak bir çalışma, dönemi daha iyi anlamak, devletin askeri, siyasi kimliğini daha iyi görmek açısından yarar sağlayacaktır. Devlet yönetimindeki güç dengelerini ve ileride kurulacak olan Türkiye Selçuklu Devletinin temellerinin hangi şartlar ile oluştuğunu görmemize de imkân verecektir. Artuk Bey'i tanımaya ve onun Diyarbakır fethine hangi şartlar altında katıldığını, devletin kuruluşunda önemli güç olan Türkmenlerin nasıl arka planda kaldıklarını görmeye çalışacağız.

II. Araştırmada Takip Edilen Metot Ve Teknikler

Bu çalışmada bilimsel metotlar takip edilmeye çalışılmıştır. Onun dönemi Büyük Selçuklu Devletinin büyük güç kazandığı ve aynı zamanda Türkiye Selçuklu Devletinin temellerinin atıldığı dönem olduğu için pek çok önemli olayın içinde bulunduğu bir tarih sürecidir. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletleri ile ilgili tüm kaynaklar bu konuya değinmektedirler. Bu nedenle araştırmada kaynak sıkıntısı yaşanmamıştır. Özellikle ana kaynaklardan yararlanarak konu ele alınmaya çalışılmıştır. Kaynaklar önem sırasına göre kütüphaneden temin edilip bilgi fişleri oluşturulmuş, elde ettiğimiz bilgiler düzenli toplanmıştır. Konu ile ilgili temin edilen ve yararlanılan kaynaklar dipnotlarda gösterilmiştir. Konumuz dışında aydınlatılması gereken yer, kişi, olaylar hakkında bilgiler dipnot yardımı ile verilmeye çalışılmıştır. Bibliyografyada, kullanılan kaynaklar alfabetik sıra ile verilmiştir.

Artuk Bey dönemini içeren pek çok kaynak bulunmasına rağmen bir beylik oluşturmamış olmasından kaynaklı doğrudan onun anlatıldığı kaynaklar mevcut değildir, bu nedenle hakkında bazı konuların tam çözülememiş olduğu görülmektedir. Emir Artuk'un hangi boydan olduğu tartışma konusu olmuş, Anadolu'da hangi tarihler içinde bulunduğu, Danişmend Gazi ya da Süleymanşah emri altında hareket ettiği, fethettiği toprakların Danişmend Gazi'nin fetihleri ile karıştırılması, Anadolu'dan alınma nedeni ve tarihi, Melik Tutuş'u isyana teşvik ettiği gibi pek çok üzerinde durulması gereken konular mevcut bulunmaktadır. Bütün konuları ele aldığımız konumuz üzerinden Artuk Bey'in kimliği ve Diyarbakır fethinde yaşananlar bu makalede ele alınmıştır.

Üstün askeri kabiliyetlerine ve elde ettiği başarılarına rağmen bir beylik kuramamış olması, üst düzey bir mevki elde edememesi, vermiş olduğu hatalı kararlara, istikrarsız tutumuna bağlanmaktadır. Yapılan bu çalışma ile Fars ve Arap kökenli devlet adamlarının etkin olarak devlet hizmetinde buldukları ve Türkmenlerin geri planda bırakıldıkları görülmeye çalışılmıştır.

I. Artuk Bey'in Menşei, Ailevi Hayatı Ve Anadolu'daki Faaliyetleri

A. Artuk Bey'in Mensup Olduğu Boy

Sultan Alp Arslan döneminde tarihte yer alan önemli Türkmen komutanlardan olan Artuk b. Eksük, ününün Türkçe kelimelerden oluşması Türkmen olduğu üzerinde şüphe bırakmamakta ve Oğuz boylarından birine mensup bulunduğu bütün tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Oğuzlar, feodal bir bağ ile yabguya bağlı 24 boy birliğinden oluşmaktadır. Oğuzlar, Bozok ve Üçok olmak üzere iki kola ayrılır ve her kola bağlı on kişer boy bulunmaktadır¹. Oğuz yurdu, batısında Hazar ve Bulgar Türk devletleri, kuzeyinde Kimekler, güneyinde İslâm devletleri ile çevrilidir². Artuk Bey'in Oğuz Türkmenlerinden ve bu coğrafyadan geldiği bilinir.

¹ Sümer, 1953, s. 139.

² Sevim ve Merçil, 1993, s. 1.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

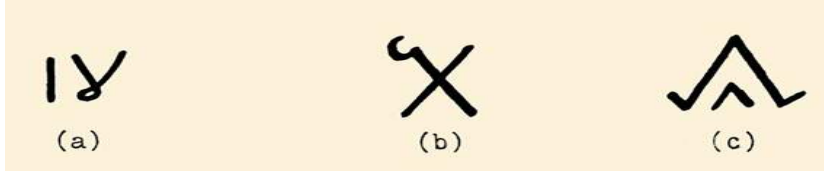
16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Oğuz boylarından olduğu kabul edilen Artuk Bey'in, hangi boydan olduğu tarihi kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmediğinden elde edilen bilgiler doğrultusunda Kayı ve Döğer Boyu'na mensup olduğu konusunda tarihçiler iki farklı görüşü savunmuşlardır.

Artuklular Beylikleri döneminde bastırılmış olan paraların üzerinde bulunan damgaların Kayı boyu damgalarına benzetilmesi nedeniyle Kayı boyundan geldiği kabul edilmiştir. Türk tarihçisi Münecimbaşı Ahmed, İbrahim Kafesoğlu³, Ali Emiri ve M. Fuad Köprülü sikkelerdeki damgalara bakarak Artukluların Oğuzların en önemli boylarından biri olan Kayı boyundan olduklarını söylemişlerdir⁴. Kayı boyunun damgası, "IVI" şeklinde olup, Artuk paraları üzerinde ise Artukluların damgası "V" şeklinde gösterilmiştir.

a) Kaşgarlı'ya göre b) Reşidüddin'e göre c) Yazıcıoğlu'na göre⁵

Kaşgarlı'nın eserinde çizmiş olduğu yukarıda gördüğümüz Oğuz kabile damgaları arasında Artuklu paralarında görülen damga Oğuz kabilelerinin damgaları içinde en az Kayı'nın damgasına benzemektedir⁶ Yazıcıoğlu'nun çizmiş olduğu Döğer damgası ise Artuklu paralarındaki damgasına daha fazla benzemektedir⁷. Şemseddin el-Cezeri⁸ ve bazı tarihçiler de Kayı boyuna değil, Artuklu sülalesinin Oğuz boylarından biri olan Döğer boyuna mensup olduğunu kabul etmişlerdir⁹. Cezeri, Cevahirü's-Sülük adlı eserinde Artukluların Döğer boyundan geldiğini şöyle anlatmıştır: "Artuklar Döğer, Selçuklular Kınık sülalesindedir, her ikisi Oğuz Türkmenlerinin iki büyük sülalesindedir" şeklinde yazmıştır¹⁰.

Artuk Bey hayatta iken bir hâkimiyet bölgesi, bir beylik kuramamış olması nedeniyle onun dönemini gösteren bilgi, belge elimizde mevcut değildir. Fakat kendinden sonra çocuklarının kurdukları hâkimiyet sahalarında yani Artuk illerinde Döğer adına rastlanmıştır. Artuklu ilinde en kuvvetli ve en kalabalık Türkmenlerin Döğerler olduğunu yazan Memlük kaynakları bu devletin yıkılışı sırasında Suruç, Harran ve Siverek bölgelerinde Döğer boyuna ait 30.000, 5.000, 3.000 çadır halkının bulunduğunu yazarlar¹¹. Başka boyların nüfusunun da bu coğrafyada bulunduğunu söylese de Kayı boyundan hiç bahsedilmez. Eğer Artuklular Kayı boyundan gelse idi bu beyliğin yaşam alanlarında Oğuz boyları arasında onların da bulunması gerekirdi. Artuklular zayıflayınca onlar ile birlikte Döğerler de Memlûklere tabi oldular. Bu bilgiler doğrultusunda Artukluların Kayı değil Döğer boyuna mensup olduğu daha ağır basmaktadır¹². Artuklulardan kalan para damgalarına ve Artuk hâkimiyetinin kurulduğu coğrafyadaki nüfusa baktığımızda Artuk Bey'in Döğer boyuna tabiiyetinin daha yakın geldiğini görürüz.

Döğerler, ilk olarak Artukluların hizmetinde görülüp, en kalabalık ve kuvvetli grubunu oluşturmuşlardır. Döğerlerden ilk defa 1165'de Finiza kalesi hâkimi Döğer Han oğlu Nasruddevle Mahmud ile bahsedilmiştir¹³. Selçuklu Devleti kuruluşunda büyük rol almışlardır. Artuk Bey gibi Selçuklu tarihi için önemli katkıları olmuş bir Bey'in Döğer boyundan olmasından ve onun yanında bulunan Türkmenler ile kazandığı büyük başarılarından gücünü, önemini anlıyoruz. Artuk Bey ve oğulları, büyük bir nüfusa sahip ve asil bir aileden sayılıyorlardı¹⁴. Artuklular, göçebe bir Türkmen

³ Tülücü, 1986, s.313; Kafesoğlu, 1973, s. 27.

⁴ Sümer, 1953, s. 140-141; Köprülü, 1978, s. 617.

⁵ Sümer, 1994, s. 514-515.

⁶ Sümer, 1953, s. 140-141.

⁷ Sümer, 1953, s. 140-141.

⁸ Sümer, 1994, s. 514

⁹ Artuk, 1944, s. 8; Koca, 2011, s. 179; Alptekin, 1991, s. 415; Sevim, 1991, s. 414; Sümer, 1994, s. 514; Turan, 1997, s. 137.

¹⁰ Artuk, 1988, s.1; Sevim, 1962, s. 121.

¹¹ Turan, 1997, s. 138; Koca, 2011, s. 180.

¹² Turan, 1997, s. 138.

¹³ Ersan, 1989, s. 8.

¹⁴ Sümer, 1994, s. 514.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kitlesine dayanmakta, ordusu da bunlardan oluşmaktadır. Hanedana daima sadakatle bağlı olmuşlardır. Döğerler, devletin yıkılışına kadar hükümdarın yanında yer almışlardır¹⁵. Ancak Sultan Sancar'ın Oğuzlar tarafından mağlup edilip esir alındığı mücadelede Oğuzların yanında yer aldıklarını görüyoruz¹⁶.

B. Artuk Bey'in Adı Ve Anlamı

Artuk bin Eksik bin İlgâzî bin Davud, Artuk Bey'in tam adıdır. Artuk kelimesi, yazılış tarzında kullanılan hareketlere göre dört, beş şekilde okunur. Harekelerin değişmesine göre manası da değişir. Ama kaynaklarda harekesiz yazılmış, bu da farklı okunuşlara neden olmuştur. Avrupalı eski doğu ilimciler adını Ortok, Urtuk, Artak, Ortokides, Urtukides olarak yazmışlardır. Ama gerçek okunuş şekli Artuk olup, kelime anlamı Osmanlı tarihinde faziletli olarak kabul edilmiştir¹⁷. Avrupalı tarihçi Herbelot, Türkistan'da Artak adlı bir dağ olduğunu, Artuk Bey'in de oradan geldiği için ismini o dağdan aldığını belirtir. Bu bilgiye bir kaynak göstermez¹⁸. Artuk Bey'in adını Maveraünnehir'de bulunan Şehirman adlı bir köyden aldığı görüşü mevcuttur. Diyarbakırlı Sait paşa, Mardinli Abdüsselam efendinin *Miratil İber* adlı eserinden bu bilgiyi edinmiştir¹⁹.

Artuk adının Karahanlı Türkçe sözlüğe göre anlamı, “fazla, ziyade, batıl, kaymış, boş, pay, hisse, paylaşırma” gibi manalara gelmektedir²⁰. Karahanlıların Türkçeye hâkim olup, etkili kullandıklarını ve Türkçenin gelişiminde çok önemli katkılarının olduğunu biliyoruz. İlk Türkçe eserler burada verilmiştir. Artuk ismi tam da buradaki fazla anlamı ile kullanılmış olmalıdır. Artuk bin Eksük, adındaki “Eksük” Türkçedeki manasıyla “eksik, noksan” anlamında kullanılmış, Türklerde erken doğan çocuklara genellikle Eksük adı verilmiştir. “Artuk” ise “artık, fazla” anlamında kullanılmış ve geç doğan çocuklara bu isim konulmuştur²¹. Eksük, Artuk Bey'in babasının adıdır²². Anlam olarak baktığımızda babası Eksük, ana rahminde 9 ay 10 günlük süreyi tamamlamadan doğmuş, Artuk Bey ise ana rahminde daha fazla kaldığı için Artuk adını almıştır²³. Eksük Bey'in, oğluna bu adı Artık, kendinden sonra yaşayıp, soyunun sürdürülmesini dilemek amacıyla verdiği düşünülür²⁴.

C. Artuk Bey'in Ailesi

Artuk bin Eksik bin İlgâzî bin Davud'un, Maveraünnehir'de bulunan Şehriban köyünde 1009/1010 yılında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Türkmen bir ailenin ve çoban bir babanın çocuğu olduğu²⁵ Abdulgani Bulduk'un eserinde verilirken; Faruk Sümer, *Oğuzlar* adlı eserinde Artuk Bey'in babası Eksük'ün salar (kumandan) ünvanını taşıdığını yazmıştır²⁶. Babasının salar olduğu, Tuğrul Bey ve Alp Arslan dönemlerinde büyük ihtimalle görev alıp, devletin kuruluşunda etkili bir kişi olduğu düşünülür²⁷. Artuk Bey'in gücünün ve nüfusunun kendi ölümünden sonra da oğullarının beylik kurmalarının boy içinde oba beyliğine hâkim olduklarını gösterir.

Artuk Bey'in aile hayatı ile ilgili kesin bilgi elimize ulaşmamıştır. Fakat diğer kaynaklarda bulunmayan bir bilgi Abdulgani Bulduk'un eserinde karşımıza çıkmıştır. Emir Artuk'un Sultan Alp Arslan'ın kızı, Melikşah'ın ve Tutuş'un kız kardeşi ile evli olduğunu yazmıştır²⁸. Bulduk, bu evlilikten dört oğlu olduğunu, isimlerinin Sökmen, Necmüddin İlgâzî, Behram, Hasan olduğunu yazarken²⁹, İbnü'l-Ezrak ise bu evlilikten bahsetmez ve Zahirüddevele Artuk'un dokuz oğlu olduğunu, bunların adlarının Sökmen, İlgâzî, Behram, Abdülcebbâr, Siyâvuş, İnal, Alpyaruk, Begtaş, Alataş olduklarını

¹⁵ Turan, 1997, s. 137.

¹⁶ Sümer, 1953, s. 141.

¹⁷ Artuk, 1944, s. 7; Artuk, 1990, s. 46; Köprülü, 1978, s. 617.

¹⁸ Artuk, 1944, s. 8.

¹⁹ Artuk, 1944, s. 8.

²⁰ Ünlü, 2012, s. 58.

²¹ Koca, 2011, s. 179.

²² Koca, 2011, s. 179.

²³ Koca, 2011, s. 199.

²⁴ Sevim, 1990, s. 46.

²⁵ Bulduk, 2004, s. 40.

²⁶ Sümer, 1992, s. 119.

²⁷ Sevim, 1990, s. 46.

²⁸ Bulduk, 2004, s. 40.

²⁹ Bulduk, 2004, s. 40.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

söyler³⁰. Abdulgani Bulduk ve İbnü'l Ezrak'tan edindiğimiz çocukları ve isimleri birbirini tutmamaktadır. Tarihte de oğulları Sökmen, İlgazi ve Behram adları geçmekte diğerleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Artuk'un oğlu Sökmen'in, İbrahim, Davud, Süleyman adlı üç oğlu, diğer oğlu İlgâzî'nin ise Hüsameddin Timurtaş, Süleyman adlı oğulları; oğlu Behram'ın Belek, oğlu Hasan'ın ise Yakut ve Ali isimli çocukları olduğu bilinir³¹. Artuk Bey'den sonra çocukları babalarının adını verdikleri beylikler kurmuşlardır.

D. Artuk Bey'in Ölümü

Artuk b. Eksük, 1085 yılında Tutuş-Süleymanşah mücadelesinde yer aldıktan sonra valilik yaptığı Kudüs'e çekildi ve burada 1091 yılına hüküm sürdü, 1091 senesinde vefat etti³². Süleyman mabedine giden yol üzerinde defnedildi³³. 1063-1091 yılları arasında yirmi sekiz yıl Selçuklu Devletine hizmet etmiş ve Arap kaynaklarına nadir Türk komutanlarından biri olarak geçmiştir³⁴.

Artuk Bey'in Kudüs'de beş yıl valilik yaptığı bilinir ve 1088/1089 yılında öldüğünü veren kaynaklar doğru değildir³⁵. 1086 yılında Kudüs valiliği görevine getirildiği ve 1091 yılında vefat ettiği bilinmektedir

Artuk Bey'in mücadelelerini inceledik, onun kahraman, kuvvetli, akıllı bir komutan, kendine sadık Türkmen boylarının bulunduğu önemli bir bey olduğunu gördük. İbnü'l-Esir de onun hiç mağlup olmadığını söylemiştir. Hristiyan tarihçiler de onun için "Kudüs'de Artuk ve oğlu İlgâzî zamanından beri bu aileye karşı korku ve saygıları vardır" demişlerdir. İşte bu başarısı hem onun karakteri hem de önemli bir nüfusa sahip olması ile alakalıdır. Türk törelerine bağlı olmaları da bunda etkilidir.

E. Artuk Bey'in Oğullarının Siyasi Faaliyetleri

Artuk Bey, vefatının ardından Emir Sökmen, Necmeddin İlgâzî, Behram, Abdalcabbar, Siyavuş, Alpyaruk, Bağdaş, Alptaş adlı oğullar bırakmıştır³⁶. Artuk Bey'in iki oğlu İlgâzî ile Sökmen tarihte önemli yer almışlardır³⁷. Bölgenin idaresini babalarından sonra onlar devam ettirdiler³⁸. Necmeddin İlgâzî, Kudüs ve Filistin Beyliğini üstlendi. Tutuş'a tabi olarak devam etti. 1096 yılına kadar Kudüs'ü idare ettiler³⁹. Fakat uzun müddet burada tutunamadılar. Şii-Fatımi devleti, Haçlı saldırılarından faydalanarak Artuk'un oğullarını Kudüs'ten attılar. Haleb'e dönmek zorunda kaldılar⁴⁰.

Kendilerine hâkimiyet sahaları aramaya giriştiler. Babalarının mücadele ettiği Diyarbakır civarını kendi hakları olarak gördükleri için bu coğrafyada mücadele verdiler⁴¹. Melik Tutuş ve Sultan Berkyaruk'un ölümünden yararlanarak, Sökmen, Suruç'a yerleşti⁴². Haçlı mücadeleleri sırasında Suruç'u bırakmak zorunda kalan Sökmen, 1101 yılında Hısn Keyfa'yı ele geçirip kendi beyliğini kurmayı başardı. Suruç ve Mardin'i de topraklarına kattı⁴³. Bu beylik, Sökmen'in adını alarak Sökmeniyye ya da kurulduğu yerin adını alarak Hısn Keyfa Artukluları adını aldı⁴⁴. Ama bu hâkimiyeti uzun sürmedi, Sökmen, 1104'de Karyeteyn'de vefat etti ve oraya defnedildi⁴⁵.

Necmeddin İlgazi Kudüs'ten geldikten sonra Bağdat valisi oldu. Fakat onun da gözü Diyarbakır'da idi. Kardeşi Sökmen ve kardeşi Alpyaruk'un oğlu Yakuti'nin ölmesi onun önünü açtı ve 1108 yılında

³⁰ Turan, 1997, s. 139; Koca, 2011, s. 198-199; Artuk, 1944, s. 13.

³¹ Bulduk, 2004, s. 40-41.

³² Turan, 1997, s. 135; Koca, 2011, s. 179; Tülücü, 1986, s. 314; Artuk, 1944, s. 12; Sevim, 1990, s. 70.

³³ Turan, 1997, s. 135; Tülücü, 1986, s. 314; Sevim, 1990, s. 70.

³⁴ Sevim, 1991, s. 414; Tülücü, 1986, s. 314.

³⁵ Bulduk, 2004, s. 41.

³⁶ Artuk, 1944, s. 13.

³⁷ Turan, 1997, s. 139.

³⁸ Sevim, 1990, s. 70; Koca, 2011, s. 179.

³⁹ Koca, 2011, s. 179.

⁴⁰ Artuk, 1944, s. 13.

⁴¹ Turan, 1997, s. 139.

⁴² Turan, 1997, s. 139.

⁴³ Artuk, 1944, s. 13; Koca, 2011, s. 179.

⁴⁴ Turan, 1997, s. 143-144.

⁴⁵ Artuk, 1944, s. 13.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Mardin'i aldı ve burada bir Artuklu devleti kurdu⁴⁶. Mardin Artukluları ya da İlgaziler olarak anılan bu beylik en uzun Artuklu hanedanlığı oldu. İlgazi, Haçlılar ile büyük mücadeleler verdi⁴⁷.

Artuk Bey'in oğullarından Behram'ın Nuruddevle Belek adlı bir oğlu oldu. Belek, 1113 yılında Ane, Harput, Halep ve Palu civarını ele geçirdi. Böylece Çubuk Beyliği yıkıldı ve Artuklu Harput kolu kurulmuş oldu. Babalarının yolunda giden oğulları onun arzu ettiği hedefe ulaştılar. Belek, 1124'de Haçlılar ile yapmış olduğu Mumbuş muharebesinde şehit oldu⁴⁸.

Artuk'un oğlu Siyâvüş'un Emir Yunis ve daha başka çocukları oldu. Bunlar Hısnı Keyfa'da hüküm süren Fahreddin Karaarslan'a hizmet ettiler. Alpyaruk'un Ali Şirbalik, Mahmut adlı oğulları, Abdulcabbar'ın Yağışiyan, Aslan, Süleyman adlı oğulları, Alptaş'ın Ali Elharami, oğlu Bağdaş'ın ise Arslan Tuğmiş adlı, İlgazi'nin de Ayyaş, Bazmi, Kühar Hatun, Ummer, Nasır adlı çocukları oldu. Artuk Bey'in torunları dedelerinin ardından kendilerine edindikleri idari bölgelerde hükümler sürdürdüler⁴⁹.

Artuk oğulları, güçlü bir Türkmen nüfusa sahipti. Babalarının hakkı olarak gördükleri topraklarda üç ayrı Artuklu devleti kurdular. Hiçbir zaman birleşmeyi düşünmediler. Onlar Türk geleneklerini uygulayarak toprak hanedanının ortak malı anlayışı ile merkezi yönetimi değil, bu şekilde hanedan üyelerinin yönetimine bıraktılar. Babaları Artuk Bey gibi cesur, kabiliyetli, adaletli birer hükümdar oldular. Babalarının büyük Selçuklu merkezi yönetimi ile anlaşamayan, bağımsızlık düşkünü yapısı yanında oğulları daima devletlerine sadık tabileri oldular. Sultanın emri doğrultusunda seferlere katılmayı bir görev olarak en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştılar⁵⁰.

F. Artuk Bey'in Şahsiyeti

Artuk Bey, Sultan Alp Arslan ve Melikşah döneminin en yetenekli, en başarılı Türkmen Beylerinin başında gelir. Güçlü, dirayetli, askeri yetenek sahibi bir kumandandır. Ona bağlı önemli bir Türkmen nüfus bulunmakta bu da gücünü artırmaktadır. Malazgirt zaferinde yer almış olması, Anadolu fetihlerinde gösterdiği başarılar, onun korkusuz, kudretli, akıllı bir kumandan olduğunu göstermektedir. Onun burada yaptığı başarılı fetihler, Bizans İmparatorunun dikkatini dahi çekmiş ve Ursel ile yaşadığı sorundan kurtulmak için Artuk Bey'den yardım istemiştir. Pek çok Türkmen Beyi Anadolu'da fetihlerde bulunmasına rağmen imparator, onu seçmiştir. Bu bize onun gücünü göstermektedir.

Kavurd isyanında genç sultan Melikşah'ın Artuk Bey'i yanına çağırması, ona duyduğu güveni göstermektedir. Babasının önem verdiği bu sadık kumandana kendisinin de sırtını dayayabileceğini bilmiş ve kendi yanında yer alacağına inanmıştır. Artuk Bey, bu güveni boşa çıkarmamış ve tüm gücüyle destek vermiştir.

Ahsa ve Bahreyn'de Karmatilerin güçlenmesi karşısında yine Sultan Emir Artuk'un askeri yeteneklerine güvenmiş ve onu bu sorunu halletmek için görevlendirmiştir. Artuk Bey, bu önemli sorunu hallederek, Abbasi halifesinden büyük övgüler almıştır.

Artuk Bey'in, dürüst, güçlü, boyun eğmez tavırlarını Diyarbakır kuşatmasında yaşanan olayları incelediğimizde görürüz. Fahrüddeve b. Cehir'in teşviki ile Diyarbakır bölgesinin Mervanioğullarından alınmasını isteyen Sultan Melikşah, bu görevde Fahrüddeve'yi başkumandan olarak görevlendirmiş ve pek çok beyleri de onun idaresi altında kuşatma için göndermiştir. Emir Artuk da bu beylerden biridir. Ancak bu olayda gördüğümüz gibi Artuk Bey, Fahrüddeve ile sorunlar yaşamış ve kuşatma alanını terk etmiştir. Burada onun güçlü, emir altına girmeyen, boyun eğmeyen kişiliğini görüyoruz. Kendi gibi güçlü bir emirin başka bir kumandan himayesine verilmiş olmasını hazmedemeyen ve kendi doğruları dışında hareket etmeye yanaşmayan bir tavır sergilemiştir. Tepkisini açıkça göstermiş, Fahrüddeve'nin onu sultana karşı zor durumda bırakmak isteyen politik oyunlarına karşı savaş alanını terk ederek tepki vermiştir. Olayların sonunda, menfaatini düşünerek değil, karakterinden ödün vermeyerek hareket etmiştir.

⁴⁶ Turan, 1997, s. 145; Koca, 2011, s. 199.

⁴⁷ Turan, 1997, s. 145.

⁴⁸ Artuk, 1944, s. 14.

⁴⁹ Artuk, 1944 s. 15-16-17.

⁵⁰ Turan, 1997, s. 201.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Artuk Bey için “Melikşah’dan korkup kaçarak, Tutuş’a iltihak ettiği” iddiasında bulunanlar olmuştur⁵¹. Artuk b. Eksük, başarılarının görülmemesi, yetenekleri ölçüsünde görevlendirilmemesi gibi durumlardan dolayı, sultan Melikşah’a kırılmış ancak ona karşı asi bir tavır takınmamış, kardeşi Melik Tutuş ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Ancak Artuk Bey, her zaman kendi çıkarlarından önce devletin menfaatini ön planda tutmuştur. Melikşah’a karşı korku değil kendisine yapılan hak etmediği davranışlar nedeniyle sadece kırgındır. O kendi menfaati için sultana ya da ittifak yaptığı kişilere kesinlikle karşı bir davranış içinde olmamış, her zaman mert, dürüst bir kişilik sergilemiştir.

Süleymanşah’ın Büyük Selçuklu vassallarına ait olan toprakları ele geçirmesi karşısında yine sultanın menfaatlerini savunmaya çalışmış ve Kutalmışoğlu Süleymanşah’ı mağlup ederek, ölümüne neden olmuştur. Kendisinin de sultana karşı harekete geçtiği ve Fatimi halifeliğinden destek ile Halep’i almak istediği, Tutuş’u da bu asi tavrı yanında olmasını sağlayarak, sultana karşı bir tutum sergilediği söylene de hiçbir zaman devlete karşı harekette bulunmamıştır. Tutuş’u Halep kuşatmasında yorgun gelen sultanın ordusuna karşı çarpışmaya yönlendirmek istediği belirtilir. Kendisine hakkının verilmemesinden dolayı bir kızgınlığı olsa da uygulamada bu düşüncesini faaliyete geçirmemiştir. Yine aynı dönemde Tekiş’in isyanı yaşanmış ve sultan ile birlikte isyanı bastırmak için yanında gitmiştir. Devletine sağlamış olduğu desteğinin karşılık bulmamış olması fikri bir tepki oluştursa da uygulamada bunu yapmaya gönlü razı olmamıştır. Kalabalık maiyeti ile bir beylik kurabilecek durumda olmasına rağmen sultan ona bu fırsatı hiç vermemiş, gönlü kırık bir şekilde Tutuş’un ona verdiği Kudüs valiliği ile yetinmiştir. Kaynaklar, Artuk Bey için akıllı, kudretli, kahraman bir insan olduğunu söylerler. Yaşadığı olaylardan aldığımız kesitleri incelediğimizde, başarıları ve olaylara karşı duruşunda onun üstün kişiliğini görüyoruz. Artuk Bey için İbnü’l Esir şöyle söylemiştir; “ömründe yenilgi tatmayan ve girdiği her savaştan muzaffer olarak çıkan, gözü pek, azametli, zeki, Haçlılar nezdinde itibarı yüksek ve şöhret sahibi” şeklinde onun nasıl başarılı bir komutan olduğunu belirtmiştir⁵².

II. Diyarbakır Fethinde Artuk Bey’in Rolü

A. Bölgenin Coğrafi ve Siyasi Özellikleri

Cezire, Fırat ve Dicle nehirleri arasında bir bölgedir. Araplar el-Cezire adını verirler⁵³. Bu bölge üç idari bölgeye ayrılır, “Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabia, Diyar-ı Bekr” adları ile anılırlardı⁵⁴. Kuzeyden Keban kasabasındaki Fırat nehrinden başlar, Samsat, Rumkale, Birecik, Rakka, Rahbe ve Hille beldelerinden geçer. Doğuda Dicle sınır kabul edilir, İmare, Bendar, Tikrit, Hadise, Musul, Cezire-i İbn Ömer, Hasankeyf, Batman’ı içine alırdı⁵⁵. Kuzeyde Meyyafarikin, Tercil, Atak, Hani’den Murad nehrine kadar olan bölgeyi kapsardı. Nehirlerin suladığı ziraate, iskâna elverişli zengin bir bölge olup kıtalar arası güzergâhta ticaret yolları üzerinde önemli merkezi bir konumda idi. Bu özellikleri onun tarih boyunca güçlü idareler arasında sorun yaratmasına, askeri, siyasi yönden önemini artırmasına neden olmuştur⁵⁶.

Birçok güçlü devletin idaresinde bulunmuş olan El-Cezire, 990 yılında Ebu Ali Hasan bin Mervan tarafından ele geçirilerek Mervanoğulları devleti kurulmuştur⁵⁷. Mervanoğulları Tuğrul Bey döneminden itibaren Büyük Selçuklu Devletinin vasallarından biridir⁵⁸. Mervanilerin hâkim olduğu bu bölge, XI. Yüzyılda Diyarbakır ve Ahlat olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Diyarbakır bölümü, Amid(eski Diyarbakır), Silvan (Meyyafarikin), Erzen, Mardin, Siirt, Düneysir(Kızıltepe), Hasankeyf, Maden, Gölcük, Atak, Ergani, Çermik, Cizre, Savur, Hısnı Zülkarneyn, Behmut civarını içine alan; Ahlat bölümü ise Ahlat ve Bitlis civarını kapsayan bölgedir⁵⁹.

⁵¹ Üremiş, 2005, s. 48-49.

⁵² Tülücü, 1986, s. 314; Sevim, 2014, s. 96.

⁵³ Bulduk, 2004, s. 1.

⁵⁴ Koca, 2011, s. 147.

⁵⁵ Bulduk, 2004, s. 1.

⁵⁶ Bulduk, 2004, s. 2.

⁵⁷ Bulduk, 2004, s. 29; Koca, 2011, s. 148.

⁵⁸ Koca, 2011, s.148; Sevim, 1990, s. 58; Sevim, 2014, s. 93.

⁵⁹ Sevim, 1990, s. 58; Sevim, 2014; s. 93.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Alp Arslan döneminde Mervanilerin başında Nasr b. Mervan var idi. Sultan Diyarbakır üzerine yönelince, Nasr ona yüz bin altın hediye getirerek vazgeçmesini sağladı. Sultan sonradan bu altının halktan toplandığını öğrenince bu hediyeyi geri göndererek kabul etmedi. Bu kızgınlıkla Amid'e geldi, şehrin yüksek, güçlü surlarını görünce ellerini duvarına sürüp mübarek gördüğü duvardan bereketlenmek istedi ve Şam'a yöneldi⁶⁰. Diyarbakır'a Alp Arslan zamanında herhangi bir faaliyet bir daha yapılmadı, Mervanoğulları da Selçuklu vasalı olarak devam ettiler.

Mervanoğulları idaresine, Melikşah döneminde 1080'de Nizamüddin Nasr'ın ölümüyle yerine oğlu Nasruddevle Mansur geçti⁶¹. Mansur, Müslüman olan vezir Ebu Tahir Enbari'yi azledip, onun yerine Hıristiyan olan Tabip Ebu Salim'i göreve getirdi⁶². Musul emiri Şerefüddeve Müslim ile iyi ilişki içinde idiler. Müslim de Büyük Selçuklu vassalı idi ama Kuzey Irak ve El-Cezire'de bağımsız bir Arap devleti kurma planları içindeydi. Yeni emir Nasruddevle Mansur'un Şerefüddeve Müslim ile ilişki içinde olması ve Şii taraftarı olması Müslüman halk arasında sorunlar oluşmasına⁶³, yeni göreve gelen vezir Salim'in Hıristiyan olması daha da zor duruma düşmelerine neden oldu⁶⁴.

B. Fahrüddeve'nin Diyarbekir Emiri Atanması

Cüheyroğlu Fahrüddeve, bir dönem Mervanilerin vezirliğini⁶⁵ yapmış, sonra 1062 yılında da Abbâsi halifesinin veziri olmuş, mühim bir devlet adamıydı⁶⁶. Mervanilerin hizmetinde iken oldukça ünlenmişti, halifeye yazarak onun vezirliğine talip oldu. Hazinesine yüklü miktarda ganimet getireceğini söyleyerek halifeyi ikna etti. Kendine gönderilen Nakibünnükaba Kamil Ebülfevaris Tarrad b. Muhammed üz-zeynebi ile birlikte Bağdat'a geldi. Kendine verilen ferman ve menşur ile 454 senesi Arefe günü halifenin vezirliği görevine atandı⁶⁷. Fakat Bağdat'da çıkan bazı olaylar nedeniyle 1067 yılında⁶⁸ görevinden azledildi⁶⁹. Bağdat'ta Şafiler ile Hanbeliler arasında kavga çıkmış, şikâyetçilerden bir kısmı Hanbeliler taraftarı olan Fahrüddeve'nin bu sorunda parmağı olduğunu söylemişlerdi. Sultan ve Nizamülmülk, halifeye haber göndererek Fahrüddeve'nin azlini istediler. Sultan Fahrüddeve'yi hapsedi ama vezir oğlunu Nizamülmülk'e göndererek olay ile ilişkilerinin olmadığını ikna etti⁷⁰. İmad ad-Din eserinde; Nurüddeve (Dübeys) ile Nizamülmülk'ün gönderdiği mektupta İbni Cehir'in en iyi vezir ve en hayırlı yardımcı olduğu yazılı olduğunu, Halifenin, İbni Cehir'i tekrar vezirlik makamına getirmeğe razı olduğunu ve İbni Cehir'in, tekrar Bağdat'a gelerek, 1068 yılında vezirlik makamına oturduğunu belirtir⁷¹. 471 senesinde ise sultan tarafından Gevherayin ile gönderilen mektup ile İbni Cehir yeniden görevden alındı ve evine kapandı⁷². Fahrüddeve'nin oğlu Amidüddeve b. Cüheyr Rey'de Nizamülmülk'ün kızıyla evlenmiş, Bağdat'a gelmişti⁷³. Fahrüddeve'den sonra oğlu halifenin veziri oldu. 1078 senesinde o da vezirlikten azledilince, sultan ile Nizamülmülk, halifeye elçi göndererek Cehiroğullarının kendilerine gönderilmesini istedi⁷⁴. İbrahim Artuk eserinde, "Fahrüddeve'nin halife vezirliğinden azledildiği gün Sultan Melikşah'ın veziri Nizamülmülk'ün halifeye gelerek, Cüheyr ailesinin sultan huzuruna gidebilmeleri için izin istediğini ve Halifenin gitmelerine izin verdiğini"⁷⁵ söyler.

⁶⁰ Al-İsfahâni, 1943, s. 36.

⁶¹ Sevim, 1990, s. 59; Turan, 1999, s. 204; Bulduk, 2004, s. 33; Abdurrahim Tufantoz, 2004, s. 231; Sevim, 2014, s. 93.

⁶² Tufantoz, 2004, s. 2004, s. 231; Sevim, 1990, s. 59; Turan, 1999, s. 204; Sevim, 2014, s. 93.

⁶³ Sevim, 1990, s. 59; Turan, 1999, s. 204; Sevim, 2014, s. 93.

⁶⁴ Tufantoz, 2004, s. 231; Sevim, 2014, s. 93.

⁶⁵ Turan, 1999, s. 204; Yinanç, 1944, s. 136; Bulduk, 2004, s. 33; Koca, 2011, s. 149; Sevim, 2014, s. 93; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 190; Kafesoğlu, 1973, s. 35.

⁶⁶ Yinanç, 1944, s. 137; Koca, 2011, s. 149; Sevim, 2014, s. 93; Kafesoğlu, 1973, s. 36; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 190.

⁶⁷ Al-İsfahâni, 1943, s. 23.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, 1991, s. 65.

⁶⁹ Artuk, 1944, s. 9; Sevim, 1990, s. 60; Turan, 1999, s. 204; Koca, 2011, s. 149; Sevim, 2014, s. 93; Al-İsfahâni, 1943, s. 33.

⁷⁰ Kafesoğlu, 1973, s. 36; İbnü'l-Esir, 1991, s. 106-107.

⁷¹ İbnü'l-Esir, 1991, s. 65; Al-İsfahâni, 1943, s. 34.

⁷² Al-İsfahâni, 1943, s. 55.

⁷³ İbnü'l-Esir, 1991, s. 69.

⁷⁴ Al-İsfahâni, 1943, s. 76.

⁷⁵ Artuk, age, 1944, s. 9-10; Sevim, 2014, s. 93; İbnü'l-Esir, 1991, s. 122.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Böylece Fahrüddevlle serbest kalarak ailesi ile birlikte Büyük Selçuklu devletinin başkenti İsfahan'a geldi ve Sultan Melikşah'ın huzuruna çıktı. Sultan tarafından ikram, iltifat gördüler. Fahrüddevlle, daha önce vezirliğini yapmış olduğu Mervanoğulları hakkında sultana geniş bilgi verdi⁷⁶. Bu devlette iktidar boşluğu olduğunu, Müslüman halkın mağduriyetini, Mervanoğulları'nın büyük servet yapıp sakladıklarını,⁷⁷ bunların yerini bildiğini ve hazineye katmak için yardım edeceğini söyleyerek, ayrıca bu coğrafyanın zenginliğini, şehirlerinin ne kadar mamur olduğunu anlatarak sultanı Mervan oğullarının ortadan kaldırılmasına ikna etti. Mervanoğullarında vezir iken, bu emirlik hakkında önemli bilgilere vakıf olmuştu. Mervanilerin Selçuklu devleti sınırlarına alınmasının gerekliliğini belirtti⁷⁸.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, bu bölgeyi dikkatle takipte idi, önemli sorunların ve oluşturacağı tehdidin farkında idi. Suriye ve Filistin Selçukluları imparatorluğa tabi ama sürekli kontrol altında tutulması gereken önemli bölgelerdi. Diyarbakır'da tam bu dikkat gerektiren coğrafya için stratejik bir konumda bulunmaktaydı. Fahrüddevlle'nin verdiği bilgileri de dikkate alan sultan Melikşah, bu bölgeyi doğrudan devlete bağlamaya karar verdi⁷⁹. Divan üyeleri de sultan da Fahrüddevlle'nin anlattıklarından ikna oldular ve Mervanoğulları idaresine Fahrüddevlle'yi atadılar⁸⁰. Sultan Melikşah, Fahrüddevlle'yi Temmuz 1083 yılında Diyarbakır bölgesi hâkimi olarak görevlendirdi ve ona meliklik alametleri olan hilat, kôs (üç kez çalınmak üzere)⁸¹ ve sancak verdi. Kendi adına hutbe okutmak, adına para bastırmak için yetki verdi⁸². Her yıl hazineye düzenli vergi ödemek koşuluyla Diyarbakır emiri görevine getirdi⁸³.

Sultan, Fahrüddevlle'nin bu bölgelerin hâkimiyetini ele geçirebilmesi için yanına, önemli Selçuklu emir ve komutanlardan büyük bir güç verdi. Artuk Bey'i bir grup Türkmen ile onun yardımına gönderdi⁸⁴. İmad Ad-Din, Artuk Bey'in Fahrüddevlle'ye gönderilen askerinin başı olduğunu belirtir. Arap Emir Sadüddevlle, Bağdat Şahnesi Gevherayın, Çökürmüş, Çubuk, Demleçoğlu Mehmet⁸⁵, Hacıp Altuntak, Humartaş, Türşek, , Malazgirt ve Muş emiri Sandak Bey, Ayaz, devletin vasalı olan Hille emiri Bahaüddin Mansur ve onun oğlu Sadaka'yı da ona yardımla görevlendirdiği belirtilmiştir.⁸⁶

Artuk Bey, Türkmen obaları arasında güçlü bir nüfuz sahipti. Irak-ı Arap, El-Cezire bölgelerinden kısa sürede güçlü bir birlik toplamayı başardı. Dilmaçoğlu Mehmet, Emir Çubuk ve başka Türkmen reisleri de onunla birleşti. Fahrüddevlle komutasındaki orduya katıldılar. Artuk Bey, bu büyük seferden, zengin bölgeden kendine ve arkadaşlarına önemli pay düşeceğini umut ediyordu⁸⁷.

C. Diyarbakır (Amid) Kuşatmasında Artuk Bey ve Türkmen Askerlerin Baskını

Mervani Emiri Mansur, kendi üzerine gelmekte olan büyük orduyu haber alınca savunma hazırlıklarına başladı. Musul-Haleb hâkimi olan Şerefüddevlle Müslim'e⁸⁸ haber gönderip, ondan yardım talep etti⁸⁹; karşılığında Amid, Cizre ve bazı kaleleri ona vermeyi teklif etti. Şerefüddevlle, hanedan ailesinin damadı olmasına rağmen, aynı durumun kendi başına da gelme ihtimalini düşünerek teklifi kabul etti. Kendisine verilmesi teklif edilmiş olan Amid'e gelip karargâhını kurdu⁹⁰.

⁷⁶ Sevim, 1990, s. 60; Turan, 1999, s. 204; Koca, 2011, s. 149; Sevim, 2014, s. 94; Al-İsfahânî, 1943, s. 76; İbnü'l Esir, 1991, s. 122.

⁷⁷ Merçil, 2002, s. 617; Koca, 2011, s. 150.

⁷⁸ Sevim, 1990, s. 60; Yinanç, 1944, s. 137; Koca, 2011, s. 150; Tufantoz, 2004, s. 231; Kafesoğlu, 1973, s. 38; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 190.

⁷⁹ Sevim, 1990, s. 60; Merçil, 2002, s. 617; Sevim, 2014, s. 94.

⁸⁰ Artuk, 1944, s. 9-10; Sevim, 2014, s. 93; Kafesoğlu, 1973, s. 38.

⁸¹ Kafesoğlu, günde beş nöbet çaldırması için davul verildiğini ifade eder; Kafesoğlu, 1973, s. 38.

⁸² Münecimbaşı Ahmet, 2000, s. 55; Sevim, 1990, s. 60; Turan, Selçuklular Tarihi, 204; Yinanç, 1944, s. 137; Koca, 2011 s. 151; Artuk, 1944, s. 10; Sevim, 2014, s. 94; Kafesoğlu, 1973, s. 38; Al-İsfahânî, 1943, s. 76; İbnü'l Esir, 1991, s. 122.

⁸³ Sevim, 1990, s. 60; Koca, 2011, s. 150; Sevim, 2014, s. 94.

⁸⁴ Münecimbaşı Ahmed, 2000, s. 55; Yinanç, 1944, s. 138; Koca, 2011, s. 151; Merçil, 2002, s. 617; Artuk, 1944, s. 10; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 190; Al-İsfahânî, 1943, s. 76; Turan, 1999, s. 204; İbnü'l Esir, 1991, s. 125; Kafesoğlu, 1973, s. 38.

⁸⁵ Merçil, 2002, s. 617; Yinanç, 1944, s. 138; Sevim, 2011, s. 94.

⁸⁶ Sevim, 1990, s. 60; Koca, 2011, s. 151; Sevim, 2014, s. 94; Kafesoğlu, 1973, s. 38-39.

⁸⁷ Yinanç, 1944, s. 138.

⁸⁸ Sultanın kız kardeşi, Tacü'l-mülük Hezaresb b. Bengir b. İyâd'ın karısı idi, onun ölümü ile Şerefüddevlle b. Müslim'le evlendi ve Müslim, Hezaresb ünvanı aldı. İbnü'l-Esir, 1991, s. 69.

⁸⁹ Bulduk, 2004, s. 33; Sevim, 1990, s. 60; Yinanç, 1944, s. 139; Koca, 2011, s. 152; Sevim, 2014, s. 94; Kafesoğlu, 1973, s. 39; Al-İsfahânî, 1943, s. 77; İbnü'l Esir, 1991, s. 125.

⁹⁰ Sevim, 1990, s. 60; Yinanç, 1944, s. 139; Koca, 2011, s. 152; Sevim, 2014, s. 94; Kafesoğlu, 1973, s. 39.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fahrüddevele, Artuk Bey ve Çubuk Bey ile Amid'e gelerek harekâta hazırlandılar⁹¹. Diyarbakır kuşatması yapıldığı sıralarda Mansur, sultana elçi heyeti gönderdi (1085). Topraklarının kendilerine bırakılması için sultana ricada bulundular. Sultan Melikşah, Mansur'a şöyle haber gönderdi; *“Memleketi paylaşalım. Meyyâfârikin'i sana verelim, çünkü evin ordadır. Amid de senin olsun. Biz Cezire'yi alalım, memleketin kalan kısmını da bölüselim. Memleketin yarısı senin yarısı bizim olsun, sen istediğin yeri al”* buyurdu. Emir Mansur, sultanın bu teklifine düşünelim dedi ama Amid'den veziri Ebu Salim'den şöyle bir mektup geldi: *“Sen canını sıkma memleketin durumu iyi. Yirmi yıl kuşatılsak umurumuzda değildir. Çünkü memleket sağlam ve güçlüdür. Senden Barin'i istediklerini ve onu Diyar-ı Rebia ile Diyarbakır'a ilhak edeceklerini duydum. Sakın kabul etme, eğer mutlaka bir yer vermen gerekirse onlara Diyarbakır'ın son sınırı olan kalemiz Balosa'yı ver. Evimi teslim etmem, memleketimden çıkmam”*⁹². Ebu Salim'in bu sözleri, Müslim'in elini rahatlatan, onun cesur davranmasını sağlayan bir mektup oldu. Bu süreçte kuşatmalar başlamış, büyük bir hızla şiddetlenmişti.

Mansur, Müslim ile ittifak yapmıştı fakat ona ve diğer mütteliklerine itimadı yoktu. Kendi topraklarında gözleri olduğunu biliyor, hatta onları kale içine alırsa tehlike oluşabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle Amid surları dışında mütteliklerinin mevzilenmesini sağladı. Halep hâkimi Müslim, Selçuk vassalı olup, Mansur'un teklifi karşısında duramamış ve sultanın karşısında yer almıştı⁹³. Ancak, Şerefüddevele Müslim, gelen ordunun büyüklüğü ve Selçuklu Devletinin bayrağını görünce korkuya kapıldı ve bu ittifak yanında yer almaktan vaz geçmek istedi. *“Bizler Büyük Selçuklu Devletinin vasallarıyız. Bu savaş neden yapılıyor?”* diyerek Fahrüddevele'ye haber yolladı. Fahrüddevele, Müslim gibi Arab kökenli olup hatta akraba idiler. Fahrüddevele, millî duyguları yüksek bir kişi idi. Kendi ırkından kanın dökülmesine gönüllü razı gelmedi ve Müslim bu sözleri karşısında onunla barış antlaşması yaptı. Selçuklu ordusu geri çekilecek, Müslim ve ordusu buradan çekip gidecekti⁹⁴.

Fahrüddevele bu anlaşmayı yaparken diğer, beylere, komutanlara danışmamış, bu durum Beyleri kızdırmıştı. Amid giriş çıkış yollarını tutan kişi Artuk Bey idi ve o ordunun geri çekilmesine razı olmadı⁹⁵. Fahrüddevele'ye karşı çıkararak, *“Büyük Sultanın daima ileri gitmesi gereken sancağını asla geri çekmeyeceğini”* söyledi⁹⁶. Artuk Bey gibi Türkmen askerleri de savaşmadan çekilmeyi kabul etmediler, *“biz uzak yollardan buraya ganimet elde etmek için geldik, barış antlaşması yapılırsa biz elleri boş mu döneceğiz?”* diyerek duruma itiraz ettiler⁹⁷. Türkmen askerler atlarına binerek 19 Temmuz⁹⁸ 1084⁹⁹ gece yarısı Müslim'in ordusuna Çubuk Bey'in komutasında¹⁰⁰ baskın yaptılar. Bazı tarihçiler harekâtın 31 Temmuz gecesi yapıldığını kabul ederler¹⁰¹. Arap askerleri, bütün ağırlıklarını bırakarak dağılıp kaçtılar¹⁰². Müslim'in oldukça hızlı koşan kıymetli bir atı vardı, Beşşar. Onun sayesinde Amid surları içine sığınmayı başarabildi. Fakat Müslim'in ordusunun önemli komutanları esir oldu ve bütün malzemelerini bırakan ordudan oldukça yüklü bir ganimet kaldı¹⁰³. Artuk Bey ve

⁹¹ Sevim, 2014, s. 95.

⁹² İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 191-192.

⁹³ Koca, 2011, s. 152.

⁹⁴ Turan, 1999, s. 205; Sevim, 1990, s. 61; Yinanç, 1944, s. 139; Koca, 2011, s. 153-154; Sevim, 2014, s. 95; Artuk, 1944, s. 10; Kafesoğlu, 1973, s. 39-40; Al-İsfahânî, 1943, s. 77.

⁹⁵ Turan, 1999, s. 205; Sevim, 1990, s. 61; Yinanç, 1944, s. 139; Koca, 2011, s. 154; Sevim, 2014, s. 95.

⁹⁶ Kafesoğlu, 1973, s. 40; Sevim, 1990, s. 61; Yinanç, 1944, s. 139; Koca, 2011, s. 154; Sevim, 2014, s. 95.

⁹⁷ Sevim, 1990, s. 61; Yinanç, age, 139; Koca, 2011, s. 154; Sevim, 2014, s. 95.

⁹⁸ Turan, 1999, s. 205; Yinanç, 1944, s. 139.

⁹⁹ Amid kuşatmasının 1074 yılında ve Şerefüddevele Müslim'e karşı Artuk Bey ile Sultan Alp Arslan'ın adamları arasında yapılan bir mücadele olduğunu söylüyor, ama bu tarihte sultan, Melikşah'tır. 185. Sayfada ise 1080 yılında gerçekleştiğini yazıyor. Ayrıca yıl da 1084 olmalıdır. Artuk Bey ve sultanın ordusunun galip gelip, Arapların yenilgiye uğradığını yazar fakat Artuk Bey savaş alanını terk etmiş, sultanın komutanı da aynı zamanda Arap kökenli Fahrüddevele'dir. Yani Arap ve Türkler karşı karşıya değillerdir; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 180, 185.

¹⁰⁰ Koca, 2011, s. 155; Sevim, 2014, s. 95; Kafesoğlu, 1973, s. 40.

¹⁰¹ Sevim, 2014, s. 95; Kafesoğlu, 1973, s. 40.

¹⁰² Agacanova, 2004, s. 166; Sevim, 2014, s. 95; Al-İsfahânî, 1943, s. 78.

¹⁰³ Sevim, 1990, s. 61; Koca, 2011, s. 155; Sevim, 2014, s. 95.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fahrüddeve bu harekete engel olmak istediler ise de başarılı olamadılar denilse de Artuk Bey bilerek bu olaya göz yummuş ve Türkmen askerler Fahrüddeve'nin emrini dinlememiş olmalıdır¹⁰⁴.

Türkmenler Arap reislerini, özellikle Müslim'in kabilesinden yani Ukayl kabilesine mensup olanları boyunlarına ipler takarak Amid kapısında büyükleri 10'ar, orta hallileri 5'er, geride kalanları birer ikişer dinara sattılar, diğer ele geçirdiklerini de burada elden çıkardılar. Arap atlarını 5 dinara, develeri birer dinara, koyunları, eşekleri birkaç dirheme sattılar¹⁰⁵. Öyle çok ganimet ele geçti ki her şey değerinden çok ucuza satıldı.

Abdulgani Bulduk, Fahrüddeve ve Artuk karşısında olan Şerefüddeve ile Mansur ittifakı arasında yaşanan harekâtı farklı anlatır. Fahrüddeve'nin Müslim ve Mansur'un askerlerini görünce barış yapmak istediğini, ama onların kabul etmediklerini ve Fahrüddeve ile Emir Artuk'un askerlerinin başında olmadığı bir anda Arap ordusunun saldırıya geçtiğini anlatır. Fahrüddeve'nin askerlerinin tarumar olduğu, hayvan ve eşyalarına da el koyduklarını, takip edilmemek için de şehre girerek kale kapılarını kapadıklarını söyler. Askerlerinin başına gelenleri gören Fahrüddeve ve Artuk Bey'in şehri kuşattıkları ve Şerefüddeve Müslim'in, bu durumdan kurtulmak için yolların güvenliğinden sorumlu olan Artuk Bey'e birçok mal vererek gidişine izin verilmesini istediği, Emir Artuk'un, bu anlaşmayı kabul ettiği ve 28 Temmuz 1084 de Müslim'in Diyarbakır'dan çıkıp gittiği¹⁰⁶; şeklinde anlatmıştır.

¹⁰⁴ Koca, 2011, s. 155.

¹⁰⁵ Yinanç, 1944, s. 140.

¹⁰⁶ Bulduk, 2004, s. 33.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

D. Fahrüddeve ve Artuk Bey Mücadelesi

Kaynaklar bu hareketin Artuk Bey'in izni ve Çubuk Bey'in komutasında yapıldığını söyler. Artuk Bey bu hareketi onaylıyormuş gibi görünmese de engellemek için de herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Fahrüddeve, Artuk Bey'in Türkmenlere ne kadar hâkim olduğunu, onlara sözünün nasıl geçtiğini biliyordu; bu yüzden bu hareketin onun emri dâhilinde yapıldığını düşündü¹⁰⁷. Bu baskın onun itibarını zedelemiş, Türkmen askerleri onun sözünü dinlememiş, aynı zamanda onun yaptığı anlaşmaya zarar da vermişlerdi¹⁰⁸. Bu nedenle Artuk Bey'i bu yaptığından dolayı cezalandırmak istedi. Sultanın karşısında zor duruma sokmak için Artuk Bey'in ele geçen ganimetleri toplatıp sultana göndermesini söyledi¹⁰⁹. Ayrıca kaleye sığınmış Müslim'i de yakalamasını emretti¹¹⁰. Bu Türk törelerine aykırı bir uygulamadır, askerın elinden ganimeti alınmaz. Ayrıca bu hareket, Artuk Bey'in kendi hâkimiyeti altındaki Türkmen Beyleri ile aralarının bozulmasına neden olur, kendinden ayrılmasına ve hatta aralarında büyük düşmanlıklar çıkmasına yol açardı¹¹¹.

Fahrüddeve, kurnaz bir siyaset adamıydı. Bu verdiği emirdeki gerçek amacı şuydu:

Artuk Bey'i zor duruma sokup, seferi terk etmesini istiyordu. Ayrıca Arapları korumak için Müslim ile yaptığı anlaşmanın duyulmasını, Sultan Melikşah'ın kulağına gitmesini engellemeye çalışıyordu. Ganimeti sultana göndererek kendi zafer kazanmış gibi göstermek ve Sultanın gözünde değer kazanmak istiyordu¹¹². Müslim'i yakalamasını isteyen Fahrüddeve, Artuk Bey'in Müslim ve Mervan oğlu Mansur ile birleşmesinden çekinmiş ve onu tekrar kendi safına çekmeye çalışmıştı. Amid'i kuşatarak içeride sıkışmış bulunan Müslim'i yakalamasını¹¹³, böylelikle onun elinde olan Musul, Haleb, El-Cezire'nin sultanın topraklarına katılacağını, onun büyük nam kazanacağını, Mısıra kadar her yere hâkim olacağını söyleyerek ikna etmeye çalışmıştı¹¹⁴.

Yapılan tuzağın farkına varan Artuk Bey, Fahrüddeve gibi bir siyaset adamı değildi. O başarılı bir komutan ve onurlu, gururlu bir beydi. Fahrüddeve'ye "*Biz savaş adamıyız, tutsakları hapsedmek, ele geçen ganimeti geri vermek bizim törelerimize uymaz. Biz onları ya satar ya da salar azad ederiz*" dedi¹¹⁵. Türkmenler savaşlarda aldıkları ganimetlerde sadece kendileri söz sahibi olup, esirler için istedikleri kararı verebilirlerdi. Artuk Bey, Fahrüddeve komutasında bulunuyordu ama o sadece Sultan Melikşah'a bağlı bir komutandı. Türkmenler savaşmaları karşılığında her hangi bir ücret almıyorlardı. Sefere gönüllü katılarak, ganimetten pay almak ve aylak kışlak kullanma hakkı elde etmekten başka karları da yoktu¹¹⁶.

Artuk Bey, bu mücadelede bulunmasının ona bir yarar sağlamayacağını, Fahrüddeve'nin Diyarbakır fethinden ona değerli bir hisse vermeyeceğini anladı. Fahrüddeve'nin yaptığı oyunlara da çok kızmıştı. Müslim, kale içinde sıkışıp kalmıştı¹¹⁷. Şerefüddeve, Artuk Bey'e bir ulak gönderdi ve kendisinin buradan sağ salim çıkmasına izin vermesini istedi, karşılığında da para ve mal teklifinde bulundu, Artuk Bey bu teklifi kabul etti, Şerefüddeve'nin gitmesine izin verdi¹¹⁸ (Ağustos 1084)¹¹⁹.

Artuk Bey'in Şerefüddeve Müslim ile yapmış olduğu anlaşmanın bu şekilde gerçekleşmediği, Artuk Bey'in kendinin teklif götürdüğü iddiası mevcuttur. Müslim'in vereceği mal ve para karşılığında onu serbest bırakmayı teklif ettiği, Müslim'in de bundan memnuniyet duyarak birçok vaatlerde bulunduğu belirtilir¹²⁰. Fahrüddeve, Müslim'in kurtulmasını zaten istiyordu, bunun Artuk ile anlaşarak yapılmış olması onun çıkarına olan bir durumdu. Şimdi Artuk Bey'i kızdırarak seferden ayrılmasını sağlamak

¹⁰⁷ Yinanç, 1944, s. 140; Sevim, 2014, s. 95.

¹⁰⁸ Koca, 2011, s. 156.

¹⁰⁹ Yinanç, 1944, s. 140; Koca, 2011, s. 156; Sevim, 2014, s. 95; Kafesoğlu, 1973, s. 40-41.

¹¹⁰ Koca, 2011, s. 156; Sevim, 2014, s. 96; İmad Ad-Din Al-Kâtib Al-İsfahâni, 1943, s. 77.

¹¹¹ Yinanç, 1944, 140; Kafesoğlu, 1973, s. 41.

¹¹² Koca, 2011, s. 156.

¹¹³ Sevim, 1990, s. 62; Yinanç, 1944, s. 141; Sevim, 2014, s. 96; Al-İsfahâni, 1943, s. 77.

¹¹⁴ Yinanç, 1944, s. 141.

¹¹⁵ Sevim, 1990, s. 62; Yinanç, 1944, s. 140; Koca, 2011, s. 157; Sevim, 2014, s. 96.

¹¹⁶ Koca, 2011, s. 157.

¹¹⁷ Koca, 2011, s. 157.

¹¹⁸ Sevim, 1990, s. 62; Turan, 1999, s. 205; Artuk, 1944, s. 10; Sevim, 2014, s. 96; Kafesoğlu, 1973, s. 41; Al-İsfahâni, 1943, s. 77; İbnü'l Esir, 1991, s. 125; Koca, 2011, s. 158.

¹¹⁹ Sevim, 1990, s. 62; Turan, 1999, s. 205; Sevim, 2014, s. 96; Kafesoğlu, 1973, s. 41.

¹²⁰ Yinanç, 1944, s. 141.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

istiyordu. Ona, “Sultanın kendini Diyarbakır fethi ile görevlendirdiğini, emrindeki askerlerin sultanın buyruğu doğrultusunda hareket ettiğini, bu işte başarı gösteremediği takdirde görevi Hacı Altuntak’a devredip gideceğini” söyledi¹²¹. Bu sözlere çok sinirlenen Emir Artuk, Maiyetindeki Türkmenleri de yanına alarak üç gün sonra buradan ayrıldı¹²². 1084’de Diyarbakır’dan ayrılarak Suriye’ye gitti¹²³. Emir Çubuk ve bazı Türkmen Beyleri Fahrüdevle ile kaldılar¹²⁴. Müslim de 28 Temmuz günü buradan ayrıldı. Fahrüdevle’nin gizli izni dâhilinde ayrılmış olmalı. Rakka’ya gider gitmez Müslim, Artuk Bey’e vad ettiği para ve eşyaları gönderdi. Müslim’in kabilesine dâhil olan esirler, Sayfü’devle Sadaka tarafından ücretleri ödenerek ailelerine iade edildiler¹²⁵.

Artuk Bey, Fahrüdevle gibi usta bir siyasetçi değildi. Bu yaptığı büyük bir hataydı. Selçuklu ordusu için önemli bir güç ancak Fahrüdevle için de önemli bir rakip idi. Artuk Bey, Diyarbakır fethinin Fahrüdevle’ye verilmesini kabullenemiyor, kendi gibi bir komutanın bu görevde olması gereğine inanıyor, hele bir de onun emri altında bulunmayı hiç sindiremiyordu. Sultan Melikşah, Anadolu fetihlerinden onu almış, bir de Fahrüdevle’nin emrine vermişti. Oysa onun namı “Türk gücünün kırılmaz direği” idi. Girdiği hiçbir savaşta yenilmemişti. Sultan haricinde kendinden üstün kimsenin idaresine girmeyi kabul edemezdi¹²⁶.

E. Fahrüdevle’nin Artuk Bey’i Sultana Şikâyet Etmesi

Fahrüdevle, Şerefüdevle-Mansur ittifakının bitip, Müslim’in buradan ayrılmasından dolayı rahatlamıştı. Güçlü rakibi Artuk Bey’i de yaptığı siyasi oyunları ile komutasındaki Selçuklu ordusundan ayrılmasını sağlamıştı. Elinde bulunan ordusu ile Amid, Silvan, Ahlat şehirlerini ve bazı kalelerini kuşattı. Fakat hiçbirinde bir başarı yakalayamadı. Kışı geçirmek için beklerken, Sultan Melikşah’a Artuk Bey’i şikâyet eden bir mektup yazdı. Anlatacak bir başarı hikâyesi yoktu, yaşanan başarısızlıklarda Artuk Bey’in payının büyük olduğunu anlatıp, sultanı da ona karşı kıskırttı. Kendini haklı göstererek, “Müslim’in Amid’de kuşatıldığını, yakalanmak üzere olduğu halde, Artuk Bey’in Müslim’den aldığı rüşvet sayesinde serbest kalıp kurtulduğunu” yazdı. Artuk Bey’i, ihanet ile suçlamıştı. Sultanın karşısında yer alan düşman ile işbirliği yapmak ve onu serbest bırakmak ağır bir suçtu. Fahrüdevle, bu hareketle hem başarısızlığının suçunu Artuk Bey’e atmak hem de rakibi gördüğü Artuk Bey’i sultanın gözünde tamamen affedilmez konuma getirmek istemişti¹²⁷.

Sultan, Fahrüdevle’nin mektubunu alınca bazı yeni kararlar aldı. Öncelikle bu oldukça ikna edici mektup karşısında sultan, babası Alp Arslan zamanından buyana büyük hizmetleri bulunmuş, Türkmen Beylerinin en cesuru olan Artuk Bey için söylenenlere tam olarak inanmamakla beraber, şüpheye de düşmemiş değildi¹²⁸. Emir Artuk’a bir uyarı mektubu yazılarak sultan ile uyum içinde olması istendi¹²⁹.

Mektupla yaptığı şikâyet haricinde Fahrüdevle’nin beratını almak için sultanın huzuruna geldiğinde yine Artuk Bey’i ve Müslim’i şikâyet ettiği söylenir. Müslim’in Sultanın emirlerine muhalif davrandığını, Mervan oğlu Mansur’a nasıl yardım ettiğini anlatır. Artuk Bey’in onunla gizlice anlaşarak serbest kalmasını sağladığını, Diyarbakır kuşatmasını yarıda bırakıp bozgunculuk yapıp, ihanet ettiğini söyler¹³⁰.

F. Artuk Bey ve Sultan Melikşah’ın Karşılıklı Güvensizliği

Müslim, Amid’den kurtulunca yine Mısırlılardan yardım talep etmişti. Sultanı, öncelikle vasalı olan aynı zamanda hanedan ailesi damadı olan Müslim’in hem Diyarbakır kuşatmasında yarattığı sorunlar, hem de Şii Fatımi devleti ile ilişki içinde olması kızdırmıştı¹³¹. Onun elinde olan Rahbe, Musul, El-

¹²¹ Koca, 2011, s. 159.

¹²² Koca, 2011, s. 159.

¹²³ Tülüçü, 1973, s. 314.

¹²⁴ Yinanç, 1944, s. 141;

¹²⁵ Yinanç, 1944, s. 141-142; Artuk, 1944, s. 10; Kafesoğlu, 1973, s. 41; Al-İsfahâni, 1943, s. 78; İbnü’l Esir, 1991, s. 126.

¹²⁶ Koca, 2011, s. 160.

¹²⁷ Koca, 2011, s. 161-162.

¹²⁸ Yinanç, 1944, s. 143-144; Sevim, 2014, s. 96; Koca, 2011, s. 163.

¹²⁹ Koca, 2011, s. 163.

¹³⁰ Yinanç, 1944, s. 143.

¹³¹ Sevim, 1990, s. 62; Yinanç, 1944, s. 143; Sevim, 2014, s. 96.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Cezire ve Halep şehirlerinin idaresini ondan alıp, Fahrüddeve'nin oğlu Amidüddeve'ye verdi¹³². Şerefüddeve Müslim'in de yakalanmasını emretti. Amidüddeve'nin Müslim ile mücadelesine yardım etmeleri için ise Hacib Humartigin Savvab¹³³, Kasımüddeve Aksungur¹³⁴, Sadüddeve Gevherayin'i Türkmen savaşı gurubuyla birlikte görevlendirdi¹³⁵.

Artuk Bey bu esnada Sancar'da karargâh kurmuş, maiyetindeki Türkmenler ile birlikteydi. İsfahan'a giderek, Sultanın huzuruna çıkmayı, Fahrüddeve'nin yaptıklarını anlatarak ondan şikâyetçi olmayı planlıyor, Şerefüddeve Müslim içinde af dilemek istiyordu. Fakat Sultan ona da haber göndererek Amidüddeve'nin ordusuna katılmasını ve onun emrinden çıkmamasını bildirdi. Artuk Bey, mecburen Musul'a giderek Amidüddeve'nin ordusuna katıldı¹³⁶. Sultan Melikşah, Onun sadakatini böylelikle test etmiş olacaktı¹³⁷. İbnü'l-Esir, Artuk Bey'in yolda iken Amidüddeve'nin ordusundan ayrılıp, sultanın yanına gittiğini belirtir.

1084-1085'de Diyarbakır fethinde yaşanan mücadeleler sırasında büyük sorunlar yaşanmış ve fetihler de uzamıştı. Bu sorunları kendi eliyle çözmek isteyen Sultan Melikşah, Musul'a geldi, ancak tam o geldiği zaman kardeşi Tekiş'in isyan haberini aldı¹³⁸. Kendi yanındaki kuvvetlerini yanına alarak harekete geçti. Diyarbakır kuşatmasında bulunan Sadüddeve Gevherayin'den kuvvetlerinin bir kısmını kendine göndermesini istedi. Fahrüddeve'de Humartaş Türşek, Ayaz gibi önemli komutanları Musul'a sultanın ordusuna katılmaları için yolladı¹³⁹. Sultan Melikşah, yanına Artuk, Bozan, Porsuk, Kumaç, Ayaz gibi Selçuklunun ileri gelen emirlerini alarak¹⁴⁰ hızla 27 Teşrin II 1084(477)'de İsfahan'a geldi ve kışı burada geçirdi¹⁴¹. Artuk Bey de sultan Melikşah ile birlikte gelmişti, çünkü Fahrüddeve'nin yaptığı oyunları anlatmış ve sultan tarafından affedilmişti¹⁴².

Sultan Melikşah ile Artuk Bey'in arası hiçbir zaman çok iyi olmadı. Fahrüddeve, Artuk'un kendi üzerine yapacağı saldırıyı biliyor, onun faaliyetlerini takip ediyor ve Amid'de Artuk'a karşı hazırlanıyor, bir taraftan da onun her yaptığını sultana bildirerek Sultanı daha da kıskırtmaya çalışıyordu. Sultan Melikşah, Artuk'un faaliyetlerine karşılık bir adım attı. Sultan Artuk Bey'e hediyeler, hilat, at, beş bin dinar göndererek kendi yanına gelmesini istedi¹⁴³. Sultana güvenemeyen Artuk Bey, bunları kabul etmedi, bu tavrı ile sultana isyan eder bir görüntü sergilemiş oluyordu. Sultan Melikşah ve Artuk Bey her ikisi de birbirlerine tam güvenemiyorlardı. Sultan, Irak, El-Cezire'de bulunan emirlerine Gevherayin, Karatekin, Anuştekin'e onu kontrol altında tutmalarını istedi. Bu beyler onun Sultan ile arasını düzeltmesini tavsiye ettiler. Ona; "Eğer sultana karşı isyan ediyorsan sana karşı yürüyeceğiz, yok değilsen sultanın hizmetinde bizimle birleşmelisin" dediler. Artuk; Sultana daima itaatte bulunduğunu, fakat Fahrüddeve ile yaşadığı sorunlar yüzünden onun sultanı kendine karşı kıskırttığını, sultanın artık kendisine güveni kalmadığını ve bu yüzden kendini de güvende hissetmediğini, söyledi¹⁴⁴. Kendisi bu arada Diyarbakır zaptı için hazırlanmaya başladı. Irak, Arap, Acem, Azerbaycan, Anadolu'da ne kadar Türkmen beyi varsa irtibata geçerek kendine bağlı olan Türkmenlerin, sahip oldukları iktâlarını, yaylak ve kışlaklarını bırakarak Suriye'ye gelmelerini istedi ve sultana karşı onları kıskırttı¹⁴⁵. Sultanın emrindeki beyler, Artuk Bey'e yaptıkları uyarıyı, Emir Artuk'un hizmetinde olan ya da yakın hisseden beylere de yaptılar, ondan ayrılmalarını, sultana bağlanmalarını bildirdiler. Beylerden pek çoğu Artuk Bey'i bırakarak yanından ayrıldılar¹⁴⁶.

¹³² Koca, 2011, s. 162; Yinanç, 1944, s. 144; İbnü'l Esir, 1991, s. 126.

¹³³ Koca, 2011, s. 163; Kafesoğlu, 1973, s. 47.

¹³⁴ Turan, 1999, s. 205; Kafesoğlu, 1973, s. 47; İbnü'l Esir, 1991, s. 126.

¹³⁵ Yinanç, 1944, s. 144.

¹³⁶ Yinanç, 1944, s. 144; Turan, 1999, s. 205; Kafesoğlu, 1973, s. 47.

¹³⁷ Yinanç, 1944, s. 143-144.

¹³⁸ Bayır, 2019, s. 408; Yinanç, 1944, s. 145.

¹³⁹ Yinanç, 1944, s. 145.

¹⁴⁰ Bayır, 2019, s. 408; Yinanç, 1944, s. 146.

¹⁴¹ Yinanç, 1944, s. 146.

¹⁴² Koca, 2011, s. 163.

¹⁴³ Kafesoğlu, 1973, s. 82; Turan, 2018, s. 104; Sevim, 1990, s. 66.

¹⁴⁴ Sevim, 1990, s. 66-67; Yinanç, 1944, s. 153.

¹⁴⁵ Yinanç, 1944, s. 153.

¹⁴⁶ Sevim, 1990, s. 66-67; Yinanç, 1944, s. 153.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Artuk Bey, Sultana bağlı beylerin teklifini kabul etmedi, kendi beylerinin de yanından ayrılmaları ve yalnız kendi kuvvetleri ile kalması üzerine sultan ve emirleri ile mücadele edemeyeceğini anladı ve sultana bağlı olduğunu, Müslim'i Fahrüddeve'nin elinden kurtardığı için Fahrüddeve'nin sultanı kendine karşı tahrik ettiğini söyledi. Süleymanşah'ın sultanın toprağı olan Halep üzerine geleceğini, buranın sultana tabii Şerefüddeve Müslim'in elinde olduğunu, bu asiye karşı harekete geçeceğini bildirdi¹⁴⁷ ve “*Süleymanşah'ın üzerine varıp sultanın memleketlerini tahrip etmesine izin vermeyeceğim, şimdi Halep'e gidiyorum*” diyerek beyler ile buluşmadı ve sultanın yanına da gelmedi. Bu tavrı sultanı memnun etti¹⁴⁸. Ama onun aldığı önlemler nedeniyle ne kendine bir bölge edinebildi ne de sultanın tam güvenine sahip olabildi. Tutuş'un hizmetinde olup, onunla birlikte Süleymanşah'ın üzerine hareket etti¹⁴⁹.

G. Fahrüddeve ile Yapılan Seferin Sonuçları

Fahrüddeve komutasındaki Selçuklu ordusu, uzun süren kuşatmalar sonucunda Siirt, Erzen, Hasankeyf'i aldı. Mayıs 1085¹⁵⁰'de Amid ele geçti. Bitlis ve Ahlat Türkmenlerin eline geçti. Meyyafarikin kuşatması uzun sürdü, fakat sonuçta halk teslim olmaktan başka çare bulamadı. Emir Moncuk Böri, Mardin'i, Emir Çökürmüş, Cizre'yi ele geçirdi¹⁵¹(29 Eylül 1085)¹⁵². 991'de kurulmuş olan Mervanoğulları Devleti, 1085/1086'da yıkıldı¹⁵³. Diyarbakır bölgesi artık vasal değil doğrudan büyük Selçuklu devletine bağlı hale geldi, bahsi geçen büyük hazinesi İsfahan'a götürülüp, sultana takdim edildi.¹⁵⁴ Fahrüddeve, amacına ulaştı, Başkenti Silvan olan bu eyaletin başına atandı. Bağdat'a halifenin huzuruna, sonra da İsfahan'a Sultan Melikşah'ın huzuruna giderek yeni kurulan eyalet ve bağlı Türk Beylikleri hakkında bilgi verdi, valilik beratını da alarak görev yerine döndü¹⁵⁵.

Bu sefer sonucunda Güney Doğu Anadolu bölgesi Selçuklu hâkimiyetine girdi. Mansur, pek çok kez sultan ile görüşmek için fırsatlar aradı ama başarılı olamadı. Onun açısından yaşanan bu kötü sondan sonra sultan Melikşah ona; “*Memleketine karşılık ne istersen vereyim*” dedi. Mansur ise şu cevabı verdi: “*Göğsüme saplanıp sırtımdan çıkacak bir mızrak isterim*”. Mızrağa “Harbe” denirdi, bu yüzden sultan ona Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Harbe'yi verdi¹⁵⁶.

Sultan Melikşah bu seferiyle, Musul hâkimi Şerefüddeve b. Müslim, Ermeni hükümdar Philaretos ve Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı Süleymanşah'ın Suriye topraklarını ele geçirmiş oldu¹⁵⁷. Devletin bu bölgede güç kazanmış, otoritesini kurmuş olmasında Artuk Bey'in de büyük katkısı bulunuyordu. Artuk Bey, bu harekâttan hiçbir şey elde edemedi, ısrarla istediği bu topraklar kendi hayatta iken eline geçmedi. Onun ölümünden sonra Mardin ve Meyyafarikin Artuk Bey'in oğlu İlgazi'nin, Hısn Keyfa'da diğer oğlu Sökmen'in eline geçti ve beylikler kurdular. Harput ve civarını torunu Emir Belek ele geçirerek kendi beyliğini kurdu¹⁵⁸.

Sefere katılan emir, komutan, Beyler alınan kalelere, kentlere vali, kale komutanı olarak atandılar. Türkmenler bu bölgede yaylak-kışlak edindiler. Fahrüddeve, Silvan valisi oldu. Artuk Bey bu seferde görev aldı fakat yaşanan olaylar onun ayrılmasına neden oldu. Artuk Bey yine umduğu kazancı elde edemedi¹⁵⁹. Artuk Bey Diyarbakır seferinde Fahrüddeve idaresindeki orduda görevlendirilmişti. Onun gibi güçlü bir komutan, bu göreve doğrudan atanabilecekken daha alt bir pozisyonda tutulması Melikşah'ın siyasi denge politikası gereği yapılan bir uygulama idi. Artuk Bey'in burada sağlayacağı başarı burada ona bağlı güçlü bir beylik demek olurdu. Melikşah bunu engellemek istemiş olmalıdır¹⁶⁰. Artuk Bey'in Türkmenler üzerindeki etkisi, Döğer boyuna mensup olması ve Döğerlerin bu

¹⁴⁷ Yinanç, 1944, s. 154.

¹⁴⁸ Turan, 1997, s. 135; Turan, 2018, s. 104; Sevim, 1990, s. 67.

¹⁴⁹ Kafesoğlu, 1973, s. 82.

¹⁵⁰ Amid'in 1086 yılında fethedildiğini söyler; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 193.

¹⁵¹ Merçil, 2002, s. 617; Koca, 2011, s. 171; Sevim, 2014, s. 98.

¹⁵² İbn'ül Esir, 1991, s. 132.

¹⁵³ Bulduk, 2004, s. 33; Merçil, 2002, s. 617; Sevim, 1990, s. 63; Artuk, 1944, s. 11.

¹⁵⁴ Merçil, 2002, s. 617; Sevim, 1990, s. 63; İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 193; İbn'ül Esir, 1991, s. 132.

¹⁵⁵ Sevim, 1990, s. 63; Koca, 2011, s. 172.

¹⁵⁶ İbnü'l-Ezrak, 1975, s. 194.

¹⁵⁷ Cahen, 1979, s. 92; Sevim, 2014, s. 99.

¹⁵⁸ Yinanç, 1944, s. 155.

¹⁵⁹ Sevim, 2014, s. 99

¹⁶⁰ Koca, 2011, s. 182.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

coğrafyada yerleşmiş bulunmaları onu tedirgin etmiştir. Musul, Diyarbakır, Halep bütün fetihlere katılmış ama onun gücü hep kendinden çekinilmesine neden olmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sonuç

Artuk Bey, Döğer boyuna mensup olup, obanın ileri gelenlerinden biridir. Döğer Boyu'nun damgasının Artuklu paralarında bulunan damgalar ile uyuşması ve Döğer Boyu'na ait önemli bir nüfusun Artuklu Beyliği topraklarında yerleşmiş olmaları Artuk Bey'in, Döğer Boyu'na mensup olduğu sonucunu kabul etmemizi sağlamıştır. Artuk Bey gücünü kendi hâkimiyeti altında bulunan Türkmen nüfustan almıştır. Bu bize onun ve babasının obanın ileri gelenlerinden olduğunu göstermektedir.

Selçuklu Devletleri kuruldukları coğrafyaları konumu itibarıyla Fars ve Arap halkı ve kültürü ile iç içe olmuşlardır. Konar-göçer bir yaşam süren Türkmen halk ile geldikleri bu topraklarda ayakta kalabilmek ve bu yerli halka da hükmedebilmek için onların yetişmiş devlet adamlarını kullanmışlar, kendi kültürlerini kaybetmeden onlarla bütünleşmeye çalışmışlardır. Devlette uzun yıllar vezirlik yapan Amidülmülk Künduri, Nizamülmülk gibi güçlü şahsiyetler bu durumda çok etkili olmuşlardır. Öncelikle savaşta üstün meziyet sahibi olan Türkmenler orduda güçlüler iken Fars ve Arap kökenli devlet adamları yönetim kademesinde yer buldukça zamanla Türk nüfusu devre dışı bırakmaya çalışmışlardır.

Devletin çıkarları için her daim sadakatle çalışan Artuk Bey de bu durumdan etkilenen Türkmen beylerinden biridir. Güney Doğu Anadolu ve Suriye topraklarında devletin ayakta kalması için mücadeleler vermiş, hiçbir zaman ihaneti düşünmemiştir. İyi bir asker olan fakat kötü bir siyaset uygulayan Artuk Bey, yaşamı boyunca politik davranmamış, Fahrüddeve'nin yaptığı gibi kendine oynanan oyunlar karşısında ortamı terk etmeyi tercih etmiştir. O her zaman dürüst ve kendi istediği gibi davranmış, çıkarları için planlar kurarak hareket etmemiş, kimsenin boyunduruğu altında olmayı da kendine yedirememiştir. Devlet idaresinde Türkmen nüfusun güçlenmesine fırsat vermeyen bürokratlarla, devlet adamları ile mücadele edememiş ve bu nedenle hayalini kurduğu beyliği hiçbir zaman elde edememiştir. Melik Tutuş'un ona iktâ olarak verdiği Kudüs ile hâkimiyet bölgesi elde etmiş, ancak burada uzun süren bir idareye ömrü yetmemiştir. Oğulları onun ölümünden sonra Artuk adını taşıyan beylikler kurmuşlardır.

Selçuklular'ın en ünlü komutanlarından olan ve yaptığı bütün savaşları kazandığından ötürü “*daima cesur, daima muzaffer*” adını alan, İbnü'l-Esir'in; “*Zaferin kendisinin olmadığı hiçbir savaşta bulunmamıştır*”¹⁶¹ dediği Artuk b. Eksük'ü tanımak, anlamak için bu sözler aslında her şeyi anlatmaktadır.

Bibliyografya

I. Yayınlanmış Kaynaklar

İbnü'l-Esir, (1991). *İslam Tarihi El-Kamil Fit Tarih*. X. (Çev. Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Bahar.

İbn'ül-Ezrak, (1975). *Mervani Kürtleri Tarihi*. (Çev. Emin Bozarıslan). İstanbul: Koral.

İmad Ad-Din Al-Kâtib Al-İsfahani, (1943). *Zubdat Al-Nuşra Va Nuhat Al Usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. (Çev. Kıvameddin Burslan). İstanbul: TTK.

Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, (2000). *Camii'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*. (haz. Ali Öngel). İzmir: Akademi.

II. Modern Araştırmalar

Agacanova, S. G. (2004). *Oğuzlar* (3. Baskı). (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev). İstanbul: Selenge.

Alptekin, Coşkun. (1991). Artuklular. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 3, 415-418. ss). İstanbul.

Artuk, İbrahim, (1988). *Artuk Beğ*. Ankara: Nüve.

Artuk, İbrahim. (1944). *Artuk Oğulları Tarihi*, İstanbul: İstanbul Gençler.

¹⁶¹ Sevim, *Ünlü Komutanlar*, 70.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bayır, Abdullah. (2019:1). Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, 399-412.

Bulduk, Abdulgani. (2004). *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, (Haz. Mustafa Öztürk-İbrahim Yılmazçelik). Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Cahen, Claude. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (3. Baskı). (Çev. Yıldız Moran). İstanbul.

Ersan, Mehmet. (1989). *XII-XV. Yüzyıllar Arasında Oğuzlar'ın Döğer Boyu*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim. (1973). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sultan Melikşah*. İstanbul: MEB.

Kafesoğlu, İbrahim. (1972). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: MEB.

Koca, Salim. (2011). *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. (Haz. Selcan Koca-İsa Sari). Ankara: Berikan.

Koca, Salim. (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi*. Ankara: Berikan.

Köprülü, M. Fuad. (1978). Artuk Oğulları. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, 617-625. ss.). İstanbul: MEB.

Köymen, Mehmet Altay. (2003). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. C. 1, Ankara: TTK.

Merçil, Erdoğan. (2002). Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi. *Türkler* içinde (Cilt 4, 478-480. ss.). Ankara: Yeni Türkiye.

Sevim, Ali. (2014). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* (4. Baskı). Ankara: TTK.

Sevim, Ali. (1991). Artuk b. Eksük. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt III, 414-415. ss.). İstanbul.

Sevim, Ali. (1962:101). Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri. *Bellekten* 26, 121-146.

Sevim, Ali. (2002). Suriye Selçuklu Melikliği. *Türkler* içinde (Cilt 4, 766-767. ss.). Ankara: Yeni Türkiye.

Sevim, Ali. (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*. Ankara: TTK.

Sevim, A. ve Erdoğan M. (1993). *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: TTK.

Sümer, Faruk. (1994). Döğer. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, 514-515. ss.). İstanbul.

Sümer, Faruk. (1953). Döğerlere Dair. *Türkiyat Mecmuası*. 10, 139-158.

Sümer, Faruk. (1992). *Oğuzlar, (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: TÜRDAV.

Sümer, Faruk. (1998). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri* (2. Baskı). Ankara: TTK.

Tufantoz, Abdurrahim. (2004). Mervaniler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 29, 231. ss.). Ankara.

Turan, Osman. (1997). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (4. Baskı). İstanbul: Boğaziçi.

Turan, Osman. (1999). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* (8. Baskı), İstanbul: Boğaziçi.

Turan, Osman. (2018). *Selçuklular Zamanında Türkiye* (16. Baskı). İstanbul: Ötüken.

Tülücü, Süleyman. (1986). Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7, 291-334.

Ünlü, Suat. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim.

Üremiş, Ali. (2005). *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*. Ankara: Babil.

Yinanç, M. Halil. (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

2 Ağustos 2020 tarihinde <https://pbs.twimg.com/media/DhqsZExWkAA5Rxf.jpg>. 2 Ağustos 2020 tarihinde <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/62/Al-Jazira.svg/1200px-Al-Jazira.svg.png>.

2 Ağustos 2020 tarihinde https://i.ytimg.com/vi/qtAMmCh_tIq/hqdefault.jpg.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

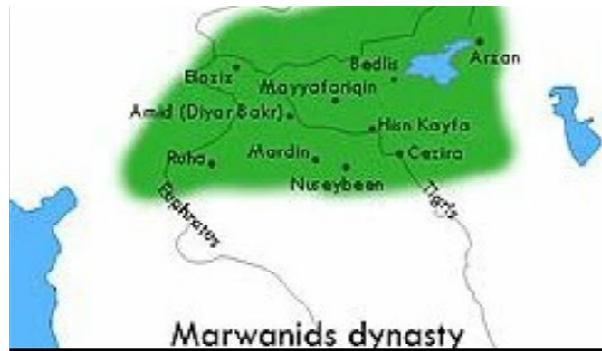

Ek 1: Artuk Bey'in faaliyetlerini gösteren harita;
<https://pbs.twimg.com/media/DhqsZExWkAA5Rxf.jpg>, Erişim Tarihi: 2. 08. 2020.

Ek 2: El Cezire Haritası; <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/62/Al-Jazira.svg/1200px-Al-Jazira.svg.png>, Erişim Tarihi 2. 08. 2020.

Ek 3: Mervani Devleti haritası; https://i.ytimg.com/vi/qtAMmCh_tIg/hqdefault.jpg, Erişim Tarihi: 2. 08. 2020

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku

Mert ÖZDEN*

Bengisu GÖKMEN**

Deniz BERK***

(*) (**) (***) Kırıkkale Üniversitesi, Sınıf Öğretmenliği Lisans 4. Sınıf, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

“Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku”, Kırıkkale Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği 4. Sınıf öğrencilerinin koordine ettiği TÜBİTAK BİDEB 2209-A kapsamında desteklenen bir projedir. Temel amacı eğitim fakülteli öğretmen adaylarının masal okuyuculuğu yetilerini geliştirmektir. Dijital Türk masalı okuma yarışması olarak planlanmıştır. Öğretmen adayları Türk masalarını seslendirmiş, görselleştirmiş ve dijital masal elde etmiştir. Masal puanlamaları için benzer nitelikli bilimsel yayınlardan yararlanılarak bir değerlendirme formu oluşturulmuş ve ulusal çapta 20 ayrı üniversiteden 45 masal değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme formu dört boyuttan oluşmaktadır: Anlatım, Görsellik, Hedefe Uygunluk, Dijital Ortama Aktarma. 25 maddeden oluşan değerlendirme formu 1 (Çok Zayıf), 5 (Çok iyi) aralığında derecelendirilmiştir. Değerlendirmeye alınan masallar 15 kişilik değerlendirme kurulu tarafından bu forma göre puanlanmıştır. Değerlendirme kurulu akademisyenlerden, sınıf öğretmenlerinden ve lisans öğrencilerinden oluşturulmuştur. Dereceye giren ilk yedi masal ödüllendirilmiştir. Değerlendirme formları istatistiklerine göre Anlatım boyutu puanının en yüksek, Dijital Ortama Aktarma boyutunun en düşük puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür. Proje verilerine göre ortaya çıkan sonuç masal okuyuculuğu yetisinin yanında dijital teknolojileri kullanma becerisinin iyileştirilmesi gerektiğidir. Geleneksel Türk masallarının nitelikli kaynaklardan hareketle anlatım ve görselliğe dikkat ederek dijital ortama aktarılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayları; Türk masaları, Masal okuyuculuğu; Dijital okuryazarlık.

Read A Tale For Your Future Students

ABSTRACT

“Read A Tale For Your Future Students” is a project supported by TÜBİTAK BİDEB 2209-A, and coordinated by Kırıkkale University senior students of the Education Department. Its main purpose is to improve the fairy tale reading skills of prospective education teachers. It is planned as a digital Turkish tale reading competition. Teacher candidates voiced and visualized Turkish fairy tales and obtained digital tales for tale scoring. An evaluation form was created using similar scientific publications and 45 tale from 20 different universities nationwide were evaluated. The evaluation form consists of the following dimensions: Storytelling, Visuality, Conformity to the Target, and Digitization. The evaluation form contains 25 items scored by the evaluation committee of 15 people in the range of 1 (Very Poor) to 5 (Very Good). The evaluation board is composed of academicians, teachers, and undergraduate students. The first seven tale were awarded according to the statistics of the evaluation forms. It was observed that the Storytelling dimension score was the highest, and the Digitization dimension was the lowest score. According to the project data, the result is that the ability to use digital technologies should be improved as well as the ability to read fairy tales. It can be suggested that traditional Turkish tales be transferred to digital media by paying attention to narration and visuality from different sources.

Keywords: Teacher candidates; Turkish tales; Storytelling; Digital literacy.

Giriş

Masallar ve halk hikâyeleri, çağımıza kadar sözlü aktarımlarla gelmiştir. Bu taşınım süresince ait olduğu kültürden çok fazla doku kazanmış ve başlı başına kültürel birikimlere bürünmüşlerdir. Arıcı (2009) masalların bu donanımlı yapısından şöyle bahseder: “İnsanoğlu, kendi yaşam gerçeğini, çözüm önerilerini beklentilerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu bu yolla gelecek kuşakları uarmaya, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donatmaya çalışmıştır.”(s. 36). Masallar ve halk hikâyeleri, bu yönüyle, ülke toplumlarının tarihi kodlarını barındıran bir bellek görevi görmüş olur ve halkların yaşantıları süresince karşılaştıkları problemleri hikâyeleştirir. Böylece masallar ve halk hikâyeleri öğrenilmişliklerini yeni nesillere aktararak onların kültürel profillerini oluşturmalarını ve buna sahip çıkmalarını sağlar.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Masalların büyük ölçüde kapsadığı hikâye kavramı bütünlüğü, anlamı, yaşanmışlığı içine alan güçlü bir kavramdır. Hikâyeler ile birey kendi yaşam hikâyesi üzerinde düşünmeye başlar. Medeniyeti, kültürü ve dili aktaran hikâyeler aynı zamanda bireyin başarı hikâyeleri için de temel sağlar. Toplumların hikâyelerini ve kültürlerini barındıran masallar, böylece eğitim- öğretim sürecinde öğrenciler için ilham kaynağı olma potansiyeli taşır. Çocuklar, masalların onları davet ettiği dünyada hayal gücünü kullanarak anlatılan hikâyenin akışıyla sınırsız bağlantı kurar. Masalın ana ve yan karakterleri ile empati kurar ve kendisinin o durumda ne gibi çözüm yolları arayacağını düşünür. “Masalların temel felsefesine göre çile çekmeden, hüner göstermeden, kendini ispat etmeden başarı ve mutluluğa erişmek mümkün değildir” (Türkeş, 2011, s. 682). Böylece masalların yalnızca kültürel aktarımı sağlayıp hayal gücünü geliştirmenin yanında problem çözme becerileri edindirdiği de görülür. Masalların bu anlatım gücüne sahip olması, dilin temel özelliklerini barındırmasının yanında o dilin nüanslarını, nüktelerini ve kıvraklığını da kapsamı, onu okul öncesi ve ilkökul öğrencileri için önemli bir kaynak haline getirir. Bu kaynak, öğrenciyi eğlendirecek öyküsellğe sahip olup onun gündelik dilde esneklik kazanmasına ve kendini ifade etme becerisine katkı sağlar. Bu yönüyle masalın ve diğer sözlü edebiyat ürünü olan tekerleme, bilmece ürünleri çocuğun dinleme becerisi kazanmasında büyük öneme sahiptir (Melanlıoğlu, 2012). Yavuz, masalların dil gelişimine katkısından şöyle bahsetmiştir: “Bir insana anadilini; anlatımı ikilemeler, benzetmeler, uyaklar, deyimler, atasözleri vb. gibi konuşma dilinin bütün incelikleriyle zenginleştirilmiş masallardan daha iyi, sözlü veya yazılı hangi edebiyat ürünü öğretebilir ki? (Yavuz, 2002, s. 10)”.

Masallar ve halk hikâyeleri, günlük yaşantıyı; ananeleri, değer yargılarını alıcısına dilin tüm sınırlıklarını kullanarak gönderirken, onu olağanüstülükleri ile eğlendirmeyi de bilir. Bu olağanüstülükler çağımızda da birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. “Açıl susam açıl” dediğinde açılan kapıların yerini birçok lüks mağazanın kapısından girerken kendiliğinden açılan otomatik kapılar almıştır. Bu ve buna benzer gelişmeler, aslında masal dünyasının, bugünün gerçek dünyasından çok da farklı olmadığını, masallardaki olağanüstülüklerin çağımızda gerçekleştirilebilir olduğunu örnekliyor (Çıblak, 2008). Dijital teknolojilerin merkezde ve aktif olarak kullanıldığı, birçok disiplin alanı olsa da (Özdemir, 2017) ne yazık ki sözlü kültür ürünleri ve özellikle masallar, medya araçlarındaki içeriğin ilgi alanına girmekte zorlanmıştır. Bahsedildiği gibi modern dünyanın ani ve süratli değişimleri için en büyük gösterge internet ortamıdır. Bu noktada öğretmen adayları, özellikle de Z kuşağını eğitecek olan öğretmen adayları, belirli bir teknolojik okuryazarlık seviyesinde olmalı ve toplumunun kültürel kodlarını bünyesinde bulunduran Türk masallarını gelişen teknolojiyle birlikte arka plana atmamalıdır. Eğitim için dijital teknolojilerin kullanımında “geçmiş- gelecek sentezi” bizleri ideal verime bir adım daha yaklaştıracaktır. Bu sentezin sağlanamamasında internette bilgi edinimi amacının oyundan geride olması büyük derecede etkilidir. Yapılan çalışmalarda çocukların interneti sırasıyla oyun, iletişim (e-posta ve sohbet) ve bilgi amaçlı kullandıkları belirlenmiştir (Subrahmanyam, Kraut, Greenfield, 2000). Bu kültürel ve eğitsel içerikler internet ve teknoloji için sağlanmadığı takdirde öğrencilerin sanal gerçeklik, üç boyutlu oyunlar gibi unsurları odaklarına alacağı ve bu içerikleri eğlence amacından ziyade vakit öldürücü özneler haline getireceği görülür. Geçen on yıllar sonrasında, gittikçe artan internet kullanımında ebeveynler çocukları için korkuya düşmüş ve bu süreye bir sınırlandırma gerektiğini düşünmüşlerdir. Ebeveynler, internetle geçirilen süre noktasında koydukları sınırlamanın çocuklarıyla olan ilişkiyi olumsuz etkilediğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca bu alana yönelik sınırlamalarının okuldaki diğer arkadaşları yüzünde ihlal edilmesi başka bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Sahip olunanla yetinilmemesi, kişiliklerin olumsuz etkilenmesi, kültürel değerlerin deforme olması, ahlaki çöküntü yaşanması, dikkat dağınıklığı ve agresif davranışlar bu teknolojilerle ilintilendirilmektedir (İlhan ve Aydın, 2019). Teknolojinin doğurduğu kazançların yanında bunlar gibi birçok kayıp da vardır. Örneğin milli kültürün internet aracılığı ile aktarılamaz. Oysa ki yapılan çalışmalar sonucunda ilkökul öğrencilerinin masalların etkileşimli anlatım tekniğiyle anlatılmasını tercih edecekleri ve bu teknikle daha çok masal dinlemek isteyerek sıkılmadıklarını dile getirdikleri görülmüştür (Duran ve Öztürk, 2018).

Bahsedilen bütün yola çıkış noktalarından hareketle “Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” adında Eğitim Fakültesi lisans öğrencilerine yönelik olarak “dijital Türk masalı okuma yarışması” tasarlanmıştır. Projenin temel odağı öğretmen adaylarının masal anlatıcılığı yetilerini geliştirmeye katkı sağlamaktır. TÜBİTAK BİDEB 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı bünyesinde desteklenen ve Prof. Dr. Oktay Akbaş’ın danışmanlığını üstlendiği

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

projede öğretmen adayları Türk masallarını seslendirmiş, dijital teknolojiler aracılığı ile görselleştirmiş ve yarışmaya katılım sağlamıştır.

Amaçlar ve Alt Amaçlar

Projenin organize edilmesindeki amaçlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Öğretmen adaylarında masal okuyuculuğu ve anlatıcılığı konusunda yeterlilikler geliştirmek
2. Yurtdışındaki Türk çocuklarına, geleneksel masalları internet ve sosyal medya ile ulaştırmak
3. Çocuklara masalı farklı alanlara da aktarabileceğini göstermek
4. Modern dünyanın getirdiği yenilikleri fayda sağlayıcı konumda kullanarak öğrencileri internetin zararlı kullanımından uzaklaştırmak
5. Yarışma ile öğretmen adaylarında masal okuma ve anlatıcılığı konusunda farkındalık geliştirmek ve öğrencilere ve ailelere güvenilir içerik sunmak

Bu çalışmada, pandemi sebebiyle yüz yüze uygulama koşullarının sağlanamaması nedeniyle internet üzerinden gerçekleştirilen “Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” yarışması için değerlendirmelerle birlikte aşağıdaki soruların cevabı aranmıştır:

1. “Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” projesine katılan ve dereceye giren masalların puanı nasıldır?
2. Masalların değerlendirme formundaki ana boyut ve alt boyutlara göre aldıkları puanlar nasıl yorumlanır?
3. Elde edilen sonuçlara göre ne türden öneriler sunulabilir?

Ön Çalışmalar

Proje ekibi, süreci deneyimlemek amacıyla masal okuma ve dijital masal ürünü oluşturma çalışmalarında bulunmuştur. Bu etkinlikler aşağıda numaralandırılmıştır:

1. Çocuk kitapları hazırlama: Proje ekibi üyeleri, lisans derslerinden biri olan “Çocuk Edebiyatı” dersinde masal yazmış ve görselleştirerek kitaplaştırmıştır. Böylece çocuk kurmaca metinlerinin pedagojik altyapıları öğrenilmiştir.
2. Masal ürünü hazırlama: Proje ekibi üyeleri, masal okuma etkinliği yapmıştır. “Yelkenler Fora” adında bir masal yazmış, kitap haline getirmiş; kitabı dijital teknolojilerle hareketlendirerek ve masalı seslendirerek bir dijital masal oluşturmuştur.
3. Topluma hizmet projesi: Proje ekibi üyeleri, yaşları 5 ile 13 arasında değişen 78 çocuğa Tuz Masalı’ndan birer cümle okutmuş ve masalı görselleştirmelerini istemiştir. Proje sonunda bir dijital masal elde edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada betimsel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel çalışma, çok elemanlı evrenin hakkında genel kaniya varmak için evrenin tümü ya da bir grubu hakkında yapılan taramadır. (Karasar, 2004). Betimsel çalışmalar olayların, objelerin ve diğer farklı alanların tasvir edilip açıklanmaya çalışılması sebebiyle kullanılır (Üstün ve Bozkurt, 2003).

Katılımcıların Belirlenmesi

Katılımcılar Google Formlar aracılığıyla başvuru formlarını doldurmuş ve masallarını Wetransfer.com üzerinden proje ekibine ulaştırmıştır. Ulusal çapta 20 farklı üniversiteden katılım sağlanmış, 1 masalın iptali neticesinde 45 adet dijital masal değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme kurulu Eğitim Fakültesi akademisyenlerinden; derslerinde masallarla etkinlik yapan, konuya ilgili sınıf öğretmenlerinden ve geçmiş yıllarda masal ürünleri hazırlayıp seslendirmiş lisans öğrencilerinden oluşturulmuştur. Uzmanların unvan, bölüm ve cinsiyet dağılımı Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Değerlendirme kurulu uzmanlarının dağılımı

Cinsiyet	Yüzde (%)
Erkek	53,33
Kadın	46,67
Unvan	Yüzde (%)
Profesör	13,33
Doçent	20
Doktor	6,67
Arş. Gör.	13,33
Öğretmen	13,33
Öğrenci	33,33
Bölüm	Yüzde (%)
Eğitim Bilimleri Bölümü	20
Sınıf Öğretmenliği	66,67
Türkçe Öğretmenliği	6,67
BÖTE	6,67

Görsel 1: Yarışma afişi

Görsel 2: Kapanış Töreni

Tablo 2'de proje kapsamında değerlendirilen masalların üniversitelere göre dağılımı gösterilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 2. Değerlendirilen masalların üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Masal Sayısı
Kırıkkale Üniversitesi	15
Yıldız Teknik Üniversitesi	4
Akdeniz Üniversitesi	3
İstanbul Aydın Üniversitesi	2
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	2
Uludağ Üniversitesi	2
Celal Bayar Üniversitesi	2
Sıtkı Koçman Üniversitesi	2
Uşak Üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Pamukkale Üniversitesi	1
Osmangazi Üniversitesi	1
Karamanoğlu Mehmet Bey	1
Ordu Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Kafkas Üniversitesi	1
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1
Toplam	45

Değerlendirmeye alınan masalları hazırlayan öğretmen adaylarının bölümlere göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Değerlendirmeye Alınan Masalları Hazırlayan Öğretmen Adaylarının Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Masal Sayısı
Sınıf Öğretmenliği	23
Okul Öncesi Öğretmenliği	11
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	3
Türkçe Öğretmenliği	3
Fen Bilimleri /Fen ve Teknoloji Öğretmenliği	2
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	1
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	1
Özel Eğitim Öğretmenliği	1
Toplam	45

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Öncelikle benzer nitelikli bilimsel yayınlardan (Akbaş, Canoğlu ve Ceylan, 2015; Sarıca ve Usluel, 2016) madde havuzu oluşturulmuştur. Elde edilen madde havuzundan hareketle uzman görüşleri alınarak masalların kapsamlı ve detaylı olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacak bir değerlendirme formu oluşturulmuştur. Bu değerlendirme formu, 4 ana boyuttan ve 25 alt boyuttan oluşmakta olup 5 Puan (Çok iyi), 1 Puan (Çok zayıf) aralığında puanlama işlemine uygun düzenlenmiştir.

Uzmanlardan oluşturulan değerlendirme kurulu, masalları internet paylaşımı üzerinden izlemiş ve dinlemiş; değerlendirme formu üzerinde puanlama uygulamıştır. 7'şer ve 8'er kişilik değerlendirme grupları ile gerçekleştirilen süreç sonucunda, toplam puanlardan elde edilen aritmetik ortalamalar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yarışma derecelerini belirlemiştir. Süreç sonunda elde edilen verilerin Excel programında tablolaştırılmasıyla yüzde (%), aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma (S) değerlerine ulaşılmıştır.

Bulgular

“Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” yarışmasına katılan 45 masalın değerlendirme formunun boyutlarına göre aldığı puan ortalamaları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Değerlendirilen Masalların Değerlendirme Formuna Göre Ortalamaları

Ölçek/Boyutlar	\bar{X}	S	Min	Max
Anlatım	3.53	.07	2.65	3.93
Görsellik	2.94	.09	2.72	3.07
Hedefe Uygunluk	3.44	.04	3.17	3.78
Dijital Ortama Aktarma	2.84	.1	2.66	2.91
Genel	3.21	.09	1.82	4.95

Verilerin tutarlık düzeyi birbirine oldukça yakındır. Bu bağlamda öğretmen adaylarının başarı düzeylerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Dereceye giren ilk yedi masal hakkındaki bilgiler Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Dereceye giren ilk yedi masal hakkında bilgiler

Masalın İsmi	Katılımcı	Üniversite	Puan Ort.
Keloğlan ve Cangoloz	Yurdanur Sıla Şener	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi	103,42
Keloğlan ile Prenses	Özcan Acar	Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi	103
Keloğlan ile Dev Anası	Tuğçe Nur Sakarya	Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi	96,85
Kibirli Gül	Akif Arkan	Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi	95,71
Keloğlan Ese ve Köse	Fatma Zehra Tayfur	Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi	93,28
PofPof Bulut ve Gökkuşuğu	Rabiya Bektaş	Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi	93,12
Tavşan ile Kirpi	Sena Akkoyun	Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi	92,42

Yarışmanın birincisi Keloğlan ve Cangoloz adlı masalı ile Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencisi Yurdanur Sıla Şener olmuştur. Masal süresi 6 dakika 49 saniye olup masalın okunmasında dengeli, akıcı ve temiz ses kullanımı dikkati çekmektedir. Masalın akışına uygun hızdaki görselleştirmeler, el yapımı karakter tasarımı, sahne kullanımı ilkokul ve okul öncesi öğrencilerinin hikâyeden masal boyunca kopmamasını sağlayıcı niteliktedir.

Yarışmanın ikincisi Keloğlan ve Prenses adlı masalı ile Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencisi Özcan Acar olmuştur. Tamamen dijital olarak hazırlanmış, hareketli akışa sahip, teatral diyaloglarla desteklenen masal 5 dakika 27 saniye sürmektedir.

Yarışmanın üçüncüsü Keloğlan ve Dev Anası isimli masal ile Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencisi Tuğçe Nur Sakarya olmuştur. Masal 4 dakika 8 saniye sürmektedir. Masal anlatımı dengelidir ve el yapımı kuklalarla, dekorla görselleştirilmiştir.

Yarışma kapanış toplantısı ve paneli , 14 Ocak 2021 tarihinde Zoom üzerinden Prof. Dr. Oktay Akbaş, Prof. Dr. Erol Duran, Doç. Dr. Deniz Melanlıoğlu ve Doç. Dr. Mehmet Katrancı katılımıyla yapılmıştır. Proje yürütücüsü Mert Özden’in proje sunumu ile devam eden toplantı, yarışma derecelerinin açıklanması ve ilk üç masalın seyri ile son bulmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ana Boyut ve Alt Maddelerin Değerlendirilmesi

Değerlendirme formu 4 ana boyut ve 25 alt maddeden oluşmaktadır. Bütün alt maddeler 1 Puan (Çok Zayıf), 5 Puan (Çok İyi) aralığında puanlanmıştır. Ana boyutlar içerisinde en yüksek puanı alan ana boyut maddesinin “Anlatım” olduğu görülmüştür. 5 üzerinden 3.53 puan ortalamasına sahiptir.

“Anlatım” boyutu altında bulunan alt maddelerden en yüksek puanı “Madde 1: Ses açık ve nettir” almıştır. 5 üzerinden 3.93 puan ortalamasına sahiptir.

“Anlatım” boyutu altında bulunan alt maddelerden en düşük puanı ise “Madde 7: Müzik görsellerle uyumlu, tutarlı, anlamlı ve izleyici tarafından kolay anlaşılır durumdadır.” almıştır. 5 üzerinden 2.65 puan ortalamasına sahiptir.

Bu sonuçlardan hareketle öğretmen adaylarının, Anlatım boyutunda ses açıklığı, masalın akışına uygun ses tonunun belirlenmesi, dil bilgisi ve noktalama işaretlerine dikkat edilmesinde yeterlilik derecesi iyi düzeydedir.

Tablo 6. “Anlatım” boyutunda en yüksek puanları alan ve en düşük puanı alan maddelerin bilgileri

Madde No	Boyut/Maddelere Ait İfadeler	\bar{X}	S	Min	Max
	<i>ANLATIM BOYUTU</i>	3.53	.07	2.65	3.93
Madde 1	Ses açık ve nettir.	3.93	.49	3.22	4.95
Madde 3	Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat edilmiştir.	3.65	.43	3.04	4.6
Madde 7	Müzik görsellerle uyumlu, tutarlı, anlamlı ve izleyici tarafından kolay anlaşılır durumdadır.	2.65	.66	1.90	4.2

Ana boyutlar içerisinde en düşük puanı alan ana boyut maddesinin “Dijital Ortama Aktarma” olduğu görülmüştür. 5 üzerinden 2.84 puan ortalamasına sahiptir.

“Dijital Ortama Aktarma” boyutu altında bulunan alt maddelerden en yüksek puanı “Madde 25: Kamera açıları ve yerleşim doğrudur; çerçeve nesneye uygun kullanılmıştır” almıştır. 5 üzerinden 2.91 puan ortalamasına sahiptir.

“Dijital Ortama Aktarma” boyutu altında bulunan alt maddelerden en düşük puanı ise “Madde 24: Masal/ hikâye anlatımı dijital teknolojilerle desteklenmiştir” almıştır. 5 üzerinden 2.66 puan ortalamasına sahiptir.

Buradan hareketle öğretmen adaylarının masal ürünü hazırlamada (görselleri ve sesi birleştirme dışındaki) dijital teknolojileri kullanmada yeterlik seviyesinin daha düşük olduğu, animasyon-illüstrasyon oluşturup kullanmada düşük puana sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 7. “Dijital Ortama Aktarma” boyutunda en yüksek puanı alan ve en düşük puanları alan maddelerin bilgileri

Madde No	Boyut/Maddelere Ait İfadeler	\bar{X}	S	Min	Max
	<i>DİJİTAL ORTAMA AKTARMA BOYUTU</i>	2.84	.1	1.86	4.65
Madde 25	Kamera açıları ve yerleşim doğrudur; çerçeve nesneye uygun kullanılmıştır.	2.91	.7	1.86	4.65
Madde 24	Masal/ hikâye anlatımı dijital teknolojilerle desteklenmiştir.	2.66	.53	1.91	4.17
Madde 22	Sahneler arası geçişler etkili, tutarlı ve akıcıdır; zamanlaması doğrudur.	2.85	.63	1.95	4.43

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada öncelikle “Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” projesine katılım sağlayan 45 öğretmen adayının ve öğretmen adaylarından oluşan proje ekibinin, Türk masalları ve Türk kültürü hakkında farkındalığa sahip olması sağlanmıştır. Öğretmen adayları, üretim sürecine katılarak eğitim- öğretim hayatlarında kullanmak üzere belirli beceriler geliştirmiştir. Bu becerilerden başlıcaları masal okuyuculuğu, grup içi çalışma ve dijital okuryazarlık becerileri olarak örneklenebilir.

Lisans öğrencilerinden oluşan proje ekibi, projeler yoluyla araştırmalar yapmaya teşvik edilmiş ve bilimsel süreç becerilerine dair tecrübeler edinmiştir.

Yarışmada derece alan eserlerin arasında ilk üç eser için görsel ve işitsel öğelerin kullanımı, hedefe odaklanma, masalın pedagojik uygunluğu, hedef kitleyi dikkate alma, video bileşenlerini uygulama gibi temel koşulları sağladığı görülmektedir.

Öğretmen adaylarının “Anlatım” boyutunda en yüksek, “Dijital Ortama Aktarma” alt başlığında en düşük puan ortalamasını aldıkları görülmüştür. Öğretmen adaylarının masal okuyuculuğu yeterliğine katkıda bulunmak amacıyla hazırlanan projenin değerlendirilen masallardan ulaşılan sonuçlar neticesinde dijital teknolojilerin kullanımı konusunda geliştirmelere ihtiyacı oldukları proje kapsamında yapılabilecek bir yorumdur.

Öneriler

“Gelecekteki Öğrencilerin İçin Sen de Bir Masal Oku” projesi kapsamında ulaşılan temel sonuç katılım sağlayan öğretmen adaylarının masal okuyuculuğu becerisi yerine dijital teknolojilerin kullanımı becerisi konusunda iyileştirmelere ihtiyaç duyduğudur. Bu bağlamda gerek lisans öğrencileri gerek akademisyenler tarafından TÜBİTAK, MEB, BAP sayesinde yeni projeler üretilebilir. Projelerin etkileşimli ve sosyal yapısı da dikkate alındığında birçok deneyimin ve iyileştirmenin sağlanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dijital yeterlilik, Hayat Boyu Öğrenme içerisindeki 8 Anahtar Yeterlilik içerisinde yer alır. Bu husus, dijital becerinin hayat boyu kullanıma hazır olması gerektiğini destekler. Bu açıdan, bu yeterliliğin gelişmesi için lisans eğitimi süresince görülen dersler etkili olmaktadır. Lisans programı derslerindeki değişiklik ile gelen “Öğretim Teknolojileri” dersinde üretilen masalların dijital ortama aktarılması, bunların duyurulması ve eğitim-öğretim süreçlerinde materyal olarak kullanılması gerekmektedir.

Geleneksel Türk masallarının farklı kaynaklardan hareketle anlatım ve görselliğe dikkat ederek dijital ortama aktarılması önerilebilir.

Masallarımız, eğitsel açıdan donanımlıdır ve dinleyene problem çözme becerisinin yanında yeni düşünme yöntemleri kazandırır. Bu yapıları sebebiyle Türk masallarının eğitim programlarına entegre edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaş, O., Canoğlu, S. N., & Ceylan, M. (2015). Eğitsel Kısa Film ve Videoları Yeniden Düşünmek: Eğitsel Kısa Film ve Video Yarışmasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(2).

Arıcı, A. F., (2009). Masalların Çocuk Edebiyatında Kullanımı, *ÇocukÇocuk Dergisi*, 87, 35-38.

Çetinkaya, F. Ç., & Sönmez, M. (2019). Masal anlatımının ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin konuşma prozodilerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(2), 297-308.

Çıblak, N. (2008). Teknoloji Çağında Kültürel Miras Olan Masalların Korunması. *Türklük Bilimi. Araştırmaları*, 39-50.

Çıralı Sarıca, H. ve Koçak Usluel, Y. (2016). Eğitsel bağlamda dijital hikâye anlatımı: bir rubrik geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulama*, 6(2), 65-84.

Duran, E. & Öztürk, E. (2018). Etkileşimli Masal Anlatım Tekniğinin Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerisine Etkisi. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi* 2(2), 85-103

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İlhan, V. ve Aydın, H. (2019). Okul topluluğu üyelerinin internet ve mobil iletişim teknolojileri ile etkileşimin olası riskleri üzerine düşünceleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 755-772.

Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 29, 65-77.

Özdemir, C. (2017). Dede Korkut kitabında saygı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 7-29.

Subrahmanyam, K. (2000). The Impact of Home Computer Use on Children's Activities and Development. *The Future of Children*, 10 (2), 123-144.

Türkeş Günay, Umay (2011). *Elâzığ Masalları ve Propp Metodu*, Akçağ yayınları, Ankara.

Üstün, A. ve Bozkurt, E. (2003). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kendilerini Algılayışlarına Göre Problem Çözme Becerilerini Etkileyen Bazı Mesleki Faktörler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11 (1), 13-20.

Yavuz, M. H. (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gazzâlî' de İlimlerin Tasnîfi

Meryem IŞIK*

Şaziye KARATAŞ**

*Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

**Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Bu makale, ilimler tasnifinin nasıl ortaya çıktığını, ilk ilimler tasnifinin kimler tarafından yapıldığını ve İslam dünyasında ilimler tasnifini ele almayı daha sonra Gazzâlî'nin ilimler tasnifini incelemeyi amaçlamıştır. İslam dünyasında ilmî çeşitlilik, birtakım sebepler ve yaşanan problemlerle ortaya çıkmış ve bunun bir sonucu olarak Müslümanların arasında fikrî ayrılıklar oluşmuş, çeşitli zümreler teşekkül etmiştir. Dinî ilimlerin felsefenin cüz'ü kabul edildiği ve hatta aynı hakikati ortaya koyduğu bir dönemde Gazzâlî, bu ilimlerin değersizleşmesi ve geri planda kalması sebebiyle onları canlandırmak, geçmiş imamların yolunu göstermek ve mahiyetlerini açıklamak istemiştir. Çalışmada Gazzâlî'nin eserleri çerçevesinde ilimler tasnifi incelenmiş ve eserler arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Ayrıca Gazzâlî'nin kendisinden önceki filozoflardan ayrıldığı noktalar yansıtılmaya çalışılmış ve ilimler tasnifindeki bu teorinin kendisinden sonra meydana getirmiş olduğu etkiler ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlim, tasnif, Gazzâlî.

ABSTRACT

This article aims to examine how the classification of sciences emerged, by whom the first classification of sciences was made, and the classification of sciences in the Islamic world and then to examine the classification of sciences by Ghazali. Scientific diversity in the Islamic world emerged with a number of reasons and problems, and as a result of this, there were intellectual differences among Muslims and various groups were formed. At a time when religious sciences were accepted as part of philosophy and even revealed the same truth, al-Ghazali wanted to revive them, show the way of the imams of the past and explain their nature, as these sciences were devalued and left behind. In the study, the classification of sciences within the framework of the works of Ghazali was examined and the differences between the works were discussed. In addition, the points that al-Ghazali differed from the philosophers before him were reflected and the effects of this theory in the classification of sciences after him were expressed.

Keywords: Science, classification, Ghazali.

Giriş

İnsanda var olan sorgulama, araştırma ve kendini geliştirme güdüsü birçok konunun temeli olduğu gibi ilimlerin ortaya çıkmasının da temel sebeplerinden biridir. Zamanla artan bu durum ilmin temelini oluşturmuş ve çoğalmasını sağlamıştır. Nitekim bu ilim dallarının sürekli artıp karmakarışık hale gelmesi, anlaşılmasını ve kavranmasını zorlaştırmıştır. Bu durum ilimleri kategorize etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu çalışmada, İlk ilimler tasnifi nasıl ortaya çıkmıştır? İlimler tasnifinin İslam dünyasına intikali nasıl gerçekleşmiştir? Tasnif faaliyetlerinde Gazzâlî'den önce hangi ilimler ön plandadır? Gazzâlî'nin tasnif faaliyetlerindeki yeri ve önemi, kendisinden önceki âlimlerden farkı nedir? Gazzâlî'nin tasnif faaliyetlerine etkileri nelerdir? Sorularına cevap aranacak ve tasnife yer verdiği eserleri tahlile tabi tutularak incelenecektir. Eserleri arasındaki temel farklılıklara değinilerek Gazzâlî'nin takip ettiği yol ifade edilmeye çalışılacaktır.

İlk tasnif faaliyetlerine baktığımızda, Antik Yunan filozoflarından Platon'un (m.ö.428/427-348/347) tarihte ilk kez ilimleri kategorize etme yoluna gittiğini görmekteyiz. Platon ilimleri; aritmetik, geometri, astronomi, harmoni olarak kabul etmiştir. "Tarihin en büyük filozoflarından olan Aristoteles (MÖ.384-322) ise yaptığı geniş çaplı çalışmalarında ilim dallarını düzenlemiş, her birinin konusunu kendi çevresinde oturmuş, felsefenin ve ilimlerin ilişkilerini ve ayrımlarını belirlemiştir. Böylece kendine özgü bir ilimler sınıflandırması sunarak ilimleri teorik, pratik ve üretken olarak ayırmıştır."¹

İlimlerin İslam dünyasına intikaline bakıldığında, İslam Coğrafyası'nın fetihlerle genişlemesinin bir sonucu olarak farklı medeniyetlerin karşılaşması ve bunları müteakip ortaya çıkan problemlerin ilmî

¹ Eyüp ERDOĞAN, "Platon ve Aristoteles'in Bilimlere İlişkin Sınıflamaları", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.7 (2009), s.153.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çeşitliliğin meydana gelmesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu çeşitlilikle birlikte Müslümanlar arasında fikrî ayrılıklar oluşmuş ve çeşitli zümreler teşekkül etmeye başlamıştır. Akıl ve vahyin, din ve felsefenin kutuplaşması, insanların zihinlerinde oluşan karışıklık, İslam düşüncesinde ilimlerin tasnifi problemini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Yunan felsefesinin Arapça tercüme hareketleriyle İslam Dünyası'na intikali ayrı bir bilgi sahasını ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı İslam düşüncesine giren felsefeyi, ayırt etme ve tanıtmaya yoluna gidilmiştir.

Aslı ve alet ilimlerinin oluşum sürecinden sonra İslam düşüncesinde tasnif geleneği Câbir b. Hayyân (ö.200/815), Yakup b. İshak el-Kindî (ö.252/866) ile başlayarak; Fârâbî (ö.339/950) Ebu Hasan el-Âmirî (ö.381/992), İbn Sînâ (ö.428/1037), İbn Hazm (ö.456/1064) ile devam etmiş, Gazzâlî (ö.505/1111) ile farklı bir ivme kazanmıştır. Gazzâlî, yaşadığı yüzyılda (XI./V.) Meşşâî felsefe geleneğinin temsilcilerinden olan İbn Sînâ, Kîndî ve Fârâbî gibi din ile felsefeyi uzlaştırmamıştır. Bu düşünceye sahip filozofların tam aksine dikkatleri ilimlerin dinî hükmüne çevirmiştir. Gazzâlî'nin ilimlerin tasnifine geçmeden önce, Gazzâlî öncesi dönemdeki tasnif faaliyetlerine değinmek faydalı olacaktır.

İlk Arap filozofu olan Yakûb b. İshak el-Kindî'nin yaklaşık üç yüze yakın eseri vardır. İslam düşüncesinde dinî ve aklî şekilde ayırımında bulunan ilk tasnif Kindî'ye aittir. "Muasır araştırmacıların bir kısmının ilimler tasnifi olarak kabul etmiş olduğu ilk yazı Kindî'nin *Kitâbu Aksâmi'l-imi'l-insî* adlı risalesidir."² Her ne kadar Kîndî'nin bazı eserlerinde ilimleri aklî ve naklî olarak sınıflandırdığı bilinse de eserleri elimizde mevcut olmadığı için ilimleri nasıl sınıflandırdığı hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır. Kîndî'nin filozof kimliğine rağmen ilimleri dinî ve aklî olarak sınıflandırması ilgi çekmektedir. Aslında o, filozofların gayretleri sonucu elde ettikleri bilgilerin, peygamberlerden gelmiş olan bilgilerden daha aşağı olduğu beyan etmiş fakat filozofların hâl bakımından benzer bilgiye ulaşabileceğini de dile getirmiştir.

Tasnif geleneğinin en temel varoluş sebeplerinden biri olan din-felsefe, akıl-vahiy çatışması Fârâbî'yi vahyin dinden bağımsız bir bilgi kaynağı olup olmadığı sorusuna yöneltmiştir. Fârâbî bu soruya cevap olarak bir nübüvvet teorisi geliştirmiştir. Bu teoride, peygamberlerin tebliğ ettiği vahyin ancak gerçek felsefedeki asıllarına ircâ edildiğinde doğru ve anlaşılabilir olduğunu vurgulamıştır. Vahyin yalın haliyle felsefeden bağımsız ele alınırsa aslından çarpıtılacağı görüşüne sahiptir. Fârâbî'nin *İhsâu'l-ulûm* adlı eseri, İslam dünyasında tamamen ilimlerin tasnifini konu alan ilk sistematik eser kabul edilmiştir. Bununla birlikte, *Tahsilü's-sa'âde, el-Elfâzü'l-müsta'mele fi'l-mantik, et-Tenbih 'alâ sebîli's-sa'âde ve et-Tevtû'e fi'l-mantik* eserlerinde ilimlerin birbirine epeyce yakın olduğunu vurgulamıştır. Fârâbî'nin bu teori ve tasnifi ondan sonraki filozofların tasniflerinde etkili olmuştur.

İbn Sînâ tasnif metodunda Fârâbî ile aynı çizgiyi takip etmişse de bazı hususlarda önemli değişikliklere gitmiştir. Bunlardan biri, Fârâbî'nin nübüvvet teorisiyle ilgili, nübüvvetin aklın tamamlayıcısı olduğunu ifade etmesidir. İbn Sînâ, amelî ilimleri felsefi ilimlere zıt görmemiş ancak "*Aksâmü'l-ulûmi'l-akliyye*" adlı risalesinde, sadece aklî ilimleri tasnife tabi tutarak, nazarî ve amelî olarak iki kategoride incelemiştir. "*Et-Tabiiyat Min Uyun el-Hikmet*" eserinde de buna benzer bir tasnif yapmıştır. Zira İbn Sînâ'nın tasnifinde metafizik ilmi hâlâ filozofların elinde bir disiplin olarak görülmektedir.

Gazzâlî ise dinin temel konularının felsefenin bir cüz'ü olduğu veya aynı hakikat olduğu anlayışını terk etmiş, geri planda kalan dinî ilimleri ihyâ ederek mahiyetlerini ortaya koymak istemiştir. Bunu müteakip birçok eserinde de ilimlerin tasnifine yer vermiştir. İlimleri en kapsamlı ele aldığı eseri *İhyâ'u ulumi'd-din* olmak üzere, *er-Risalatü'l-Ledüniyye, el-Munkız mine'd-Dalâl, Cevâhirü'l-Kurân ve el-Müstasfâ*'da ilimleri konusuna, amacına, fayda ve zararına göre tasnife tabi tutmuştur. Hayatı boyunca birçok alanda eser vermiş olan Gazzâlî, eserlerini meydana getirdiği dönemlerde bazı fikir değişikliklerine gitmiş ve bu tasniflerine yansımıştır. Bundan ötürü konuya hâkim olabilmek adına tasnife yer verdiği eserleri ayrı ayrı ele almak daha sonra farklılıkları zikretmek gerekmektedir.

² Ömer TÜRKER, "İslam Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi", *Sosyoloji Dergisi*, c.3/22 (2011), s.540.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1) er-Risâletü'l-ledüniyye

Bu esere bakıldığında Gazzâlî'nin gaybî bilginin imkânını ele aldığı görülmektedir. Gazzâlî bir kısım âlimlerin tasavvufî bilgiyi reddetmeleri sebebiyle bu eseri yazmıştır. Eserde bilginin tanımı, bilgiyle bağlantılı olarak ruh ve nefse dair açıklamalar yapılmıştır. İlimler şer'î ve akli olarak ikiye ayrılmış ve bilgi edinme yolları da insanî öğretim ve rabbânî öğretim şeklinde iki kategoride ele alınmıştır. "Rabbânî öğretimin de vahiy ve ilham olmak üzere iki mertebesi bulunduğu, son peygamberin gelişyle vahiy mertebesinin sona erdiği, ilham yolunun ise sürekli açık olduğu bildirilerek arındırılıp aydınlatılması halinde nefislerin ilhama mazhar olabileceği ileri sürülmektedir."³ Şer'î ilimler; aslı olan tevhid ilmi ve ilm-i fûr'û (fıkıh, ahlâk gibi ilimler) olarak iki kısımdır. Akli ilimleri ise "riyâzî ve mantıkî ilimler", "tabii ilimler", "ilahî ilimler" olarak üç kısma ayırmıştır.

1) el-Münkız mine' d-dalâl

Kendi düşünce seyrini anlattığı bir otobiyografi mahiyetinde olan bu eserde Gazzâlî, sadece felsefenin bölümlerini tasnif ederek altı bölümden oluştuğunu ifade etmiştir. "Bunlar; ilâhiyat, matematik, doğa bilimleri, mantık, ahlâk ilimleri ve siyasî bilimlerdir. Matematik; matematik, geometri ve astronomi ilimlerini konu alır."⁴ Gazzâlî, matematik ve mantık ilimlerinin dinle ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Doğa bilimleri ile ilgili olarak, doğanın kendi başına aktif olmadığını, yaratıcısı tarafından işletilip çalıştırıldığını ve var olan her şeyin Allah'ın emrinde olduğunu kaydetmiştir. İlâhiyat alanında çok fazla görüş ayrılığı meydana geldiğini ifade etmekle birlikte filozofların ilahiyat alanındaki yanlışlarını yirmi maddede toplamıştır. Bu maddelerin üçünde onların kâfir geriye kalan on yedisinde ise bid'atçı kabul edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Siyaset bilimleri, dünya işlerinin yürütülmesi ve idarî işlerle ilgili konularda kamu yararını gözeten hikmetlerden oluşmaktadır. Nefsin nitelikleri, çeşitleri, nefsin ahlaki ve nefis eğitimi ise ahlak ilimlerini kapsamaktadır.

2) Mîzânü'l-amel

Bu eser ahlâk ve tasavvuf ağırlıklı bir eserdir. Gazzâlî, Mîzânü'l-amel'de ilimleri üçe ayırır. Bunlar; dil ilimleri gibi lafızla ilgili olanlar, mantık ilimleri gibi lafzın mânâya delalet etmesi bakımından mânâ ile ilgili olanlar ve sadece mânâ ile ilgili olanlardır. Sadece mânâ ile ilgili olanlar da, yalnızca ilmî olanlar ve amelî ilimler olarak ikiye ayrılır. Gazzâlî amelî ilimlerin şer'î hükümler, fikhî bilgiler ve nebevî sünnetlere dayandığını ifade etmektedir. Ayrıca ahlâk ve fikhî ev yönetiminin karşılığı olarak dile getirmektedir.

3) İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn

Gazzâlî bu eserini Bağdat'ı terk ettikten sonra kendini tefekkür ve derûnî bilgiye adayarak yazmıştır. Dinî, ahlâkî, felsefî ve tasavvufî içeriğiyle dönemin en ilgi çekici eserlerinden biridir. Aynı zamanda en geniş ve kapsamlı ilimler tasnifine bu eserinde yer vermiştir. İhyâ'da iki tasnif görmekteyiz. İlk olarak Gazzâlî, meseleye her insana ilk vâcip olan şeylerden hareketle yaklaşır. O, farz-ı ayn olan fiillerin; itikad, fiil ve tark şeklinde Bunlardan sonra da geriye kalan ilimler; şer'î (dinî) ve gayr-ı şer'î (akli) ilimler olmak üzere iki nevidir. Şeri ilimler; usul, (kitap, sünnet, icma-i ümmet, asar-ı sahabe), fûrû, (fikhî ve kalbî ilimler), mukaddimât (dil ve gramer) ve mütemmimât (Kur'an, asar ve ahbar)tır. Şer'î olmayan ilimler kendi içinde üç bölüme ayrılır; mahmûd ilimler (övülen, dünya hayatının düzenini sağlamakta ihtiyaç duyulan ilimlerdir), mezmûm ilimler (sihir ve tılsım gibi dinen yasaklanan ilimler) ve mübah (tarih ve şiir gibi ilimler)tır. Mahmûd ilimler de; farz-ı kifâye (tıp, siyaset, çiftçilik gibi toplumun yerine getirmede müstağni kalamayacağı işler) ve fazilet (bu işlerde derinleşmek, inceliklerini bilmek) olarak iki kısımdan oluşmaktadır.

İkinci olarak, iyilik ve kötülük derecelerine göre ilimleri tasnife tabi tutmuştur. Bu ilimleri; azı ve çoğu mezmum olan ilimler (sihir, tılsım ve nücum ilimleri gibi), azı ve çoğu mahmûd olan ilimler (Allah'tan, hikmetinden ve sıfatlarından bahseden ilim gibi), kâfi derecede mahmûd, fazlası ise mezmum olan ilimler (farz-ı kifâye olan ilimler) olarak üçe ayırmıştır.

³ H. Bekir KARLIĞA, "Gazzâlî", TDV İslam Ansiklopedisi, c.13 b.5 (İstanbul 1996), s.6.

⁴ Gazzâlî, *el-Munkız mine' d-dalâl*, çev.Osman Arpaçukuru, (Ekim: Beyan Yayınları, 2018), s.59.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

4) Cevâhirü'l-Kur'ân

Bu eser, Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerini, inceliklerini ve sırlarını açıklamayı amaçlayan bir çalışmadır. Eserin birinci bölümünde, şer'î ve gayr-ı şer'î ilimler değerlendirilmiş ve Âyetü'l-kürsî, Fâtîha, Yâsîn, İhlâs gibi bazı âyet ve sûrelerin özellikleri anlatılmıştır. "Dinî ilimleri sedef (kabuk) ve lübab (öz) şeklinde ikiye ayırmış, lübabı da alt ve üst ilimler olarak ikiye ayırmıştır."⁵

5) el-Müstasfâ fi ilmi'l-us'ûl

Gazzâlî'nin Nişâbur'da hayatının son zamanlarında yazdığı bilinen bu eser, içeriği ve etkileri açısından önemli eserlerinden biridir. Yeni mantık anlayışının doğmasına ortam hazırlayan Gazzâlî, mantık ve fıkıh usulünü özenle mezcetmiştir. Bu eserinde diğer eserlerinden farklı olarak iki ayrı tasnif yaptığını görmekteyiz. İlk tasnifinde ilimleri üçe ayırmıştır. İlki; matematik, geometri gibi 'sırf aklî' ilimlerdir. Bu tür ilimler, istikrarsız aldatıcı bilgiler ile yararsız doğru bilgiler arasında yer alır. İkincisi; hadis ve tefsir gibi 'sırf naklî' ilimlerdir. Bu tür ilimlerde ezber kuvveti ön planda olduğu için öğrenmek kolaydır. Üçüncüsü; İlimlerin en şerefli olan, kendisinde 'akıl' ve 'sem'in eşleştiği 'rey' ve 'şer' in birlikte bulunduğu ilimdir. Fıkıh ve fıkıh usulü bu tür ilimlerdenidir. Zira fıkıh ve fıkıh usulü doğru yolu, şer'in ve aklın özünden alır. Bu ilim sadece akıl veya sadece taklit üzerine inşa edilmemiştir.

İkinci tasnifte ise aklî ilimler-naklî ilimler diye ikili bir ayırım dikkatleri çekmektedir. Bu aklî ve naklî ilimleri de küllî ve cüz'î olarak ikiye ayırmıştır. Genellikle tasniflerinde kelama doğrudan yer vermeyen Gazzâlî, burada kelama ayrı bir önem atfetmiş, kelamın küllî bir ilim olduğunu, hadis, tefsir, ahlâk, fıkıh, usûl-i fıkıh gibi dinî ilimlerin ise cüz'î olduğunu ifade etmiştir. Kelamın, dinî ilimlere ilkelerini verdiğini, 'var olan' (mevcûd) dan başlayarak detaya indiğini ve bu noktada her âlimin kendi inceleme alanına giren ilmi aldığını söylemektedir. "Bu noktadan hareketle usulcû, fâkih, müfessir ve muhaddisin kelam ilmini tahsil etmiş olmalarının şart olduğu, çünkü bu âlimlerin en yüksek küllî ilmi halletmeden cüz'î ilimlere inmelerinin mümkün olmadığı söylenebilir."⁶

Gazzâlî'nin eserleri arasındaki tasnif farklılıklarına baktığımızda, er-Risâletü'l-Ledüniyye, el-Mustasfâ ve Cevâhirü'l-Kur'an adlı eserlerinde doğrudan ilimleri aklî ve naklî olarak sınıflandırdığını görmekteyiz. İhyâ'da ise ilimleri farz- ayn ve farz-ı kifâye oluşlarıyla da incelemiştir. Burada Gazzâlî'nin ilim kavramının dinî ilimleri de ihtiva ettiğini vurguladığını görmekteyiz. Ayrıca İhyâ'da, gayr-ı şer'î ilimleri saymadığını görüyoruz. Bunun sebebi aklî ilimlerin naklî ilimlerin bir parçasını ihtiva etmesidir. Yani gayr-ı şer'î ilimler müstakil disiplinleri ihtiva etmezler. Gazzâlî, tasniflerinde genel olarak kelam ilmine karşı farklı tutumlar sergilemiştir. El-Munkız'da kelam ilminin nihai amacına ulaşmadığını⁷ ve kendisine beklediği faydayı sağlamadığını ifade etmiştir. İhyâ'da kelamı açıkça zikretmemiş, kapalı bir şekilde dinî ilimlere dahil etmiş olsa da mahmûd veya mezmum hükmünün verilemeyeceğini zikretmiştir. Er-Risâletü'l-Ledüniyye ve Cevâhirü'l Kur'an'daki tasniflerinde de kelama ikincil bir değer vermiştir. El-Mustasfa'ya baktığımızda ise bambaşka bir tutumla karşılaşılmaktadır. Hakikati ifade etmede başlangıçta yetersiz gördüğü kelam ilmine aslî bir değer atfetmiş ve küllî bir ilim olduğunu ifade etmiştir. Gazzâlî'nin el-Mustasfa'daki ilimler tasnifinin sonuncu ve en sistematik tasnif olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar felsefeye ve filozoflara karşı çıksa da felsefenin fonksiyonunu kelama vermiş olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu tasnifler doğrultusunda Gazzâlî'nin, kendinden önce tasnif yapan filozoflardan farkına baktığımızda öncelikle tasavvufun yer almadığını görürüz. Örneğin; Kîndî, ilimlerin öncelik ve sonralığını esas alarak sosyal, ilahî, nazarî, ve pratik olarak sınıflandırmalar yapmıştır. İbn Sinâ, tasnifinde sadece aklî ilimlerden söz etmiştir. Fârâbî ise ilimleri, nazarî ve pratik olarak tasnif etmiş ve hiçbiri tasavvufun söz etmemiştir. Gazzâlî öncesi filozofların tasniflerinde tasavvufun bu denli önem görmemesinin sebebi, onların Aristo felsefesine sâdik kalmalarından kaynaklı olabilir. Zira Gazzâlî'nin tasniflerine baktığımız zaman, tasavvufu kelam etkisinden kurtararak, metafizik bir disiplin olarak bağımsızlaştırmayı amaçladığını görmek mümkündür. "Hatırlanacak olursa Fârâbî'nin

⁵ Hasan TURGUT, "Gazzâlî'nin İlimler Tasnifi ve Bu Tasnifte Kelâm İlminin Yeri", s.256.

⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfa fi ilmi 'l-us'ûl*, s.5.

⁷ Gazzâlî, *el-Munkız mine 'd-dalâl*, s.19.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

tasnifinde, ilimlerin birliği, akıl gücü esas alınıp, iç ve dış duyuşsal güçler akıl gücüne bağlanmakla sağlanıyordu. Fârâbî'deki akıl kavramının Gazzâlî'deki mukabili, kalp kavramıdır ve bütün bilgi ve ilimler, doğrudan veya dolaylı olarak kalbin arınmasına ve marifetullahı ulaşmasına hizmet etme ilkesine göre değerlendirilmektedir.”⁸

Gazzâlî'nin bu tasnifi, kendisinden sonraki İslam müelliflerinin sınıflandırmalarında yol gösterici bir etken olmuştur. Ortaya koymuş olduğu bu tasnif teorisi Saçaklızâde'nin *Tertibü'l-Ulûm* adlı eserinde ayrıntılı hale getirilmiş ve bazı yazarlarca geliştirilmişse de teörinin hâkim biçimi değıldir. “Fahreğdin Râzi (ö.606/1210), Seyyid Şerif Cürcânî (ö.816/1413) tarafından esaslı değışimlere uğrayarak İslam düşünceşinin hâkim tasnifi konumuna gelmiştir. En gelişmiş ve sistemleştirilmiş halini ise Taşköprüzâde'nin (ö.968/1561) *Miftâhu's-saâde* adlı eserinde bulmaktadır.”⁹

Sonuç olarak, ilimler tasnifi başlangıçta zihni karışıklıkları gidermek amacıyla ortaya çıkmış olsa da incelemelerimiz sonucu kişilerin düşünce dünyalarının tasniflerinde etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Alimlerin ilimlere verdikleri ayrıcalık ve değerler, yükledikleri anlam ve düşünce dünyalarındaki konumları tasniflerine yansımıştır. Gazzâlî'nin ilimler tasnifinde bu yansımanın, insanı ebedî mutluluğa ulaştıracak olan bilgiyi elde etmek olduğunu söylemek mümkündür. Dinî ilimlerin ihyâsı için mücadele etmiş olan Gazzâlî'nin, eserlerinde farklı kanaatlerin var olduğunu görmekteyiz. Birbirleriyle çelişkili görünen bu farklılıkların değışen fikirlerinin tezahürü olduğunu söyleyebiliriz. Felsefi ilimleri bile dinî bakımdan değerlendirmiş olan Gazzâlî'nin, dinî ilimlerin ihyâsı için göstermiş olduğu bu gayret kendisinden sonra çok etkili olmuş, geliştirilmiş ve sistemleştirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Apaydın, H.Y. (2006), *El-Müstasfâ*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (32), 124-126.
- Arıcı, M. (2016), İlimler Tasnifi Literatüründe Ahlâk İlmi, *Mukaddime*, 1(7),10.
- Çağrııcı, M. (2006), *El-Munkız mine'd-dalâl*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (32), 16-17.
- Çağrııcı, M. (2000), İhyâü Ulûmi'd-Dîn, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (22), 1013.
- Çubukçu, İ.A. (1859-1959), İslam Müelliflerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzâlî'nin Yeri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7),126.
- Erdoğan, E. (2009), Platon ve Aristoteles'in Bilimlere İlişkin Sınıflamaları, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7),153.
- Gazzâlî, (1970), *Mizânu'l-Amel*, (R. Barışık, Çev.). Ankara: Kılıçarslan Yayınları.
- Gazzâlî, (2019), *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, (A. Müftüoğlu, Çev.). İstanbul: Çelik Yayınları.
- Gazzâlî, (2018), *El-Munkız mine'd-dalâl*, (O. Arpaçukuru, Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları,
- Gazzâlî, (1994), *El-Müstasfa fi ilmi'l-usûl*, (Y. Apaydın, Çev.). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Gazzâlî,(2011), *Cevâhirü'l-Kur'ân*, (A.Duram, Çev.). Hikmet Yayınları,(1320).
- Gazzâlî,(2004), *Er-Risâletü'l-ledüniyye* (S. Özburun-Y. Özkan Çev.). İstanbul: Semerkand Yayınları, (1328).
- Gökbulut, S. (2007), İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (19).
- Karlığa, H.B. (1996), Gazzâlî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (13), 518-530.
- Kaya, M. (2000), İhsâu'l-ulûm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (21),550.
- Turgut, H. (2011), 900. Vefât Yılında İmâm Gazzâlî, *İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 251-259.
- Türker, Ö. (2011), İslam Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi, *Sosyoloji Dergisi*, 3(22),540.

⁸ Ömer TÜRKER, “İslam Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi”, s.551

⁹ Ömer TÜRKER, “İslam Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi”, s.55

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Rol Model Olarak Sınıf Öğretmenlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri ve Önemi

Murat TURGUT*

Doç. Dr. Vedat AKTEPE**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ÖZET

Değerlerin insanların kişiliğinin oluşmasında, hayatını şekillendirmede önemli bir rolü vardır. İnsan yetiştirmede, sınıf öğretmenlerinin değerlere yükleyecekleri anlam, öğrencilerin yaşama yükleyecekleri anlamı şekillendireceğinden, değer yargıları oldukça önem arz etmektedir. Sınıf öğretmenleri sadece kendi yaşamını inşa etmez; kendisiyle birlikte öğrencilerinin geleceğini de inşa eder. Nitekim sınıf öğretmenlerinin görevi öğrencilere sadece bilgi aktarmak değil, onları hayata hazırlayarak, rol model olmak ve erdemli bir yaşamın örneğini davranışlarıyla göstermektir. Bu araştırmada rol model olarak sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimindeki yeri ve öneminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili yapılan tez, makale ve kitaplar incelenmiş, ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması neticesinde sınıf öğretmenlerinin değerler eğitiminde ilkökul öğrencilerine hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda rol model olduğunu ortaya koyan bazı araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi yaklaşım ve yöntemlerini kullanmakta zorlandıkları belirlenmiştir. Değerler eğitiminde sınıf öğretmenlerinin davranışlarının, söylemlerine göre öğrenciler üzerinde daha etkili olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, sınıf öğretmenlerinin yapmış olduğu her davranış, öğrenci tarafından doğru ve olumlu bir davranış olarak görülüp modellenmektedir. Bu nedenle sınıf öğretmenlerinin öğrencilerine olumlu rol model olma bilinci ile hareket etmeleri gerektiği değerlendirilmiştir. Değerler eğitiminin etkili olması için, sınıf öğretmenlerine etkili iletişim becerileri, değerler eğitimi yaklaşım ve yöntemleri ile etkinlikler konularında hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, sınıf öğretmeni, rol model, önem.

ABSTRACT

Values have an important role in the formation of people's personalities and in shaping their lives. Teachers' value judgments are very important in raising people, as the meaning that classroom teachers attach to values will shape the meaning students will attach to life. The classroom teacher doesn't just build his own life; builds the future of his students with himself. As a matter of fact, the task of the classroom teacher is not only to convey information to students but to prepare them for life, to be a role model, and to show an example of a virtuous life with their behaviours. In this study, it was aimed to determine the place and importance of classroom teachers in values education as role models. Document review method was used in the research. Theses, articles, and books on the subject of the research were examined and the relevant literature was searched. As a result of the literature review, some conclusions have been reached that classroom teachers can be role models for primary school students in values education, both positively and negatively. It has been determined that classroom teachers have difficulties in using value education approaches and methods. It has been observed that what class teachers do with their behaviours in values education is more effective than what they do by saying. According to the results of the study, it was determined that every behaviour of classroom teachers was seen and modelled as a correct and positive behaviour by the student, and it was determined that they should always act with the awareness of being a positive role model for the student. In order for values education to be effective, pre-service and in-service training can be given to classroom teachers on effective communication skills, values education approaches and methods, and activities.

Keywords: Values education, classroom teacher, role model, importance.

Giriş

Değer

Alanyazın incelendiğinde, değer ve değerler eğitimi kavramları ile ilgili birçok tanımın yer aldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde değer kavramı; "Bir şeyin önemini ortaya koymak için belirlenmiş, somut olmayan kriterler, bir milletin bir toplumun benimsediği ilke ve unsurların tümü" (TDK, 2020) olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda değerler, kişide doğuştan var

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olmayıp, gözlem ve etkileşim sonucunda yaşayarak öğrenilir. Değerler aynı zamanda kişinin ve çevresinin yaşam standardını da yükseltir (Bostrom, 1999).

Aile, kurum, okul ve bunların tümünü oluşturan toplumun içerisinde insanların sağlıklı ve barış içerisinde yaşamasının en önemli temellerinden birisidir değerler. Değerler, sosyal yaşam içerisine dâhil olan bireylerin doğru, adaletli, iyi gibi kavramları oluşturmalarını sağlar. Bu sayede yaşamdan ölüme kadar insanoğlunun ilişkilerini yönlendirmeye ve etkilemeye devam eder (Cüceloğlu, 2018).

Değerler, kişiliğimizin inşasında büyük rol oynar (Russell, 2001). İnsanı yönlendirmede ve kişisel yargılarının oluşmasında büyük rol oynayan değerlere bakarak milletlerin de değer yargıları hakkında fikir edinebiliriz. Çünkü her topluma, her millete has değerler vardır ve zamanla oluşan bu değer yargıları, insanların değer yargılarını şekillendirir. Bir toplumda insanların davranış şekillerine bakarak o topluma ait değer yargılarını görebilir ve o toplum için önemli olan ile önemli olmayan durumları ayırt edebiliriz. Kişilere ve topluma ait olan bu değer yargıları zamanla değişebilir (Uçar, 2009).

Değerler Eğitimi

Çocuklarda değer yargılarının gelişmesi için eğitim kurumlarına büyük roller düşmektedir. Çünkü değer eğitiminin aktarıldığı okullar, çocukları olumsuz durumlardan muhafaza eden yerlerdir. (Bhave, 2016). Bu doğrultuda, toplumda onaylanan ve değer gören özellikler, bu kurumlarda/ okullarda davranışlara dönüştürülmeye çalışılır (Aktepe ve Gündüz, 2019).

Çocukların, öğrendikleri değerleri içselleştirerek gelişim kaydetmelerine yönelik uygulanan eğitsel çabalar değerler eğitimi olarak adlandırılmaktadır (UNESCO, 2020). Değerler eğitimi, okullarda gerçekleştirilen, öğrencilere hayat bakışı kazandıran ve anlayışlarını geliştiren etkinliklerin bütünüdür (Şahin, 2013).

Elkatmış (2009)'a göre değerler eğitimi, değerlerin istendik bir şekilde aktarılması sürecidir. Değerler eğitimi, temel değerleri çocuklara kazandırarak onlarda bilinç yaratmaya yönelik çabalar (Çağlayan, 2018); öğrencilerin akademik başarılarını arttırmalarını sağlayan kişisel ve sosyal yeteneklerini güçlendiren bir eğilimdir (Berkowitz, 2011).

Rol Model Olarak Sınıf Öğretmeni

Okullarda sınıf öğretmenleri, fiziki olarak derslerini sınıf ortamında işlemekte ve değerler eğitimi bu fiziki ortamlarda gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle okullar, resmi programları uygulamanın yanında değerlerin temelini atıldığı, uygulandığı ve sağlaştırıldığı yerler olmalıdır. Çocukların toplum içerisinde bir birey olarak yerini almasında, çevreyi tanımasında, hayata karşı bakış açısı oluşturmada ve yaptıkları davranışlarda sınıf öğretmenlerinin payı büyüktür. Bundan dolayı geleceğin yetişkinleri olacak çocukların yaşamını inşa eden sınıf öğretmenleri, yaşadıkları ülkenin istikbaline dolaylı da olsa şekil vermiş olurlar (Ekşi ve Katılmış, 2015).

Rol model; tutum, düşünce, davranış bireysel özellikleri ya da kendine özgü nitelikleriyle örnek alınan kişi olarak tanımlanmaktadır (Baykan, 2017). Çocukların okula başlamasıyla beraber kişiliklerinin ana yapıları oluşmaya başlar. Bu kişilik yapısını oluşturacak kişi ise kendine özgü vasıfları olan öğretmenlerdir (Tekışık, 1998). İlkokul dönemi, öğrencilerin kişilik inşasında ve karakter oluşturmada kritik bir öneme sahiptir. Bu anlamda sınıf öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir. Sınıf öğretmenleri sadece formal bilgiyi aktaran kişiler değildir. Çocuklara örnek davranışlar sergilemek durumunda olan, geniş bir misyona sahip kişilerdir. Bu nedenle sınıf öğretmenlerinin değerlere atfedeceği manalar fazlasıyla önemlidir.

Değerler, bütün insanları etkilediği gibi toplumun en temel unsurlularından biri olan öğretmenler için de önemli bir kavramdır. Kendi kişisel gelişimini büyük bir özveri ve uyum ile gerçekleştiren öğretmenler, öğrencilerine kaliteli bir yaşamın da kapılarını aralar. Her öğrenci farklı mizaç, yetenek ve ilgi ile dünyaya geldiği için öğretmenin her öğretisi öğrencilerde farklı şekillerde etkisini gösterecektir. Bu nedenle öğretmen değer eğitiminde, çocukların düzeyine uygun, birbirinden farklı ve zengin eğitim etkinlikleri sunulmalıdır (Cüceloğlu, 2018).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sınıf öğretmenleri, geleceğin emanet edileceği çocukların sosyalleşmesinde ve sosyal hayata hazırlanmasında, toplumun değerlerini yeni kuşaklara aktarmada kilit bir öneme sahiptir. Sınıf öğretmeni; öğrencilerinin gözünde karakteri, kişiliği, değerleri, sınıf içi ve dışı davranışları, duruşu, konuşma tarzı ve kılık kıyafeti ile örnek bir kişilik olmak durumundadır. Bu anlamda sınıf öğretmenlerinin okul içi ve okul dışı davranışlarıyla öğrencilere, yakın çevresindeki insanlara ve topluma karşı sorumlulukları çerçevesinde davranması ve bunun bilincinde hareket etmesi gerekmektedir. Özellikle çocuklar, zamanlarının büyük bir çoğunluğunu okulda ve sınıf ortamında geçirmektedir. Bu nedenle öğretmenlerinin davranışlarını sürekli gözlemekte ve taklit edebilmektedirler. Sınıf öğretmenlerinin sahip olduğu bilgi, beceri, değer, deneyim, tutum ve davranışların özellikle ilkökul çağındaki çocukların dünyasında bambaşka izler bıraktığı, iyi veya kötü anlamda adeta öğrencilerin karakterini oluşturmada örnek aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlik mesleğinin kilit bir konumda olduğu söylenebilir. Öğrencilerin her biri için büyük öneme sahip olan öğretmenlerin, iyi bir eğitim için çocuklarla etkili bir iletişim içerisinde olması gereklidir (Köse ve Demir, 2014).

Bu araştırmada rol model olarak sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimindeki yeri ve önemini belirlenmesi amaçlanmıştır. Değerler, bireylerin temel yaşam felsefelerinden mesleki bakış açılarına değin hayata dair pek çok alanda bakış açılarını bütünüyle etkileyen olgulardır. Nitekim öğrenci değerlerini oluştururken iyi veya kötü anlamda sınıf öğretmenini örnek almakta ve karakterini şekillendirmektedir. Temel eğitim kademesinde öğrenim gören ilkökul öğrencileri, günlük yaşamda zamanlarının önemli bir bölümünü sınıf öğretmenleriyle etkileşim içerisinde geçirirler. Bu nedenle öğretmenlerin değerlerinden oluşan karakterini özellikle o yaşlarda gözlerler ve taklit edebilirler. İlkokul yılları, bireylerin gelecek yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen yıllardır. Bireylerin karakter gelişimlerinin şekillendiği, temel değer yargılarının edinildiği bu dönemde öğrenilen davranışların kalıcılığı, ilerleyen yıllarda öğrenilen davranışlara oranla daha kalıcı nitelikte olmaktadır. Bu nedenle ilkökul yıllarında edinilen değerler hem bireylerin yaşamlarını hem de toplumun geleceğini etkilemektedir.

Araştırmanın Önemi

İlkokul yılları, bireylerin toplumsal yaşama geçişlerinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Sınıf öğretmenleri ise toplumsal yaşama geçişte bireylerin ailelerinden sonra tanıdıkları ilk kişilerdendir. Bu bağlamda sınıf öğretmenleri rol model olarak bireyler üzerinde aileleri kadar etkili olmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin bireylerin yaşamındaki bu önemli rolü göz önünde bulundurulduğunda; öğretmenlerin kişilik özelliklerinin, sahip oldukları değer yargılarının ve davranış kalıplarının yetiştirdikleri bireyleri doğrudan etkileyeceği öngörülebilir. Bu araştırma, değerlerin öğrencilere istendik yönde kazandırılması noktasında sınıf öğretmenlerine kendilerindeki gücün farkına varmaları ve bu bilinçle hareket etmeleri açısından hayati bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın Yöntemi

Rol model olarak sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimindeki yerini ve önemini incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman analizine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırma konusuyla ilgili yapılan tez, makale ve kitaplar incelenmiş, ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Doküman analizi, yazılı materyallerin muhtevasının detaylı ve düzenli bir şekilde analiz edilerek yararlanılan bir nitel araştırma desendir (Wach, 2013). Literatür taraması akademik çalışmalarda, araştırılan konuyla ilgili var olan kaynakları ve olarak daha önce yapılan çalışmaları sistematik bir şekilde ele alıp incelenmesi sürecidir (Demirci, 2014).

Bulgular

Aktepe ve Gündüz (2019), değerler eğitimi faaliyetleri kapsamında öğretmenlerin öncelikle kendi hazırbuluşluklarının yeterli seviyede olmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Öğretmenlerin sınıf içerisinde uygulayacakları değerler eğitimi etkinliklerinde; öğrencilerinin düzeylerinin, yeteneklerinin ve ilgilerinin göz önünde bulundurulup buna uygun eğitsel faaliyet örnekleri sunmaları gerektiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin, öğrencilere örnek bir rol olabilmesinin sahip olduğu değerleri içselleştirmesi, gerekli bilgi ve donanımına sahip olmasıyla doğru orantılı olduğunu da vurgulamışlardır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Öğrencilerin kişisel sorunlarıyla ilgilenerek onlara rehberlik yapan, formal eğitim içerisinde öğretim programlarını uygulayarak süreci yöneten ve değerlendiren öğretmenlik branşı sınıf öğretmenliğidir (Vatansever Bayraktar, 2019).

Okullarda yapılan eğitim faaliyetlerinde öğrencilerin bilişsel düzeylerini geliştirmenin yanında, insanın kişiliğini oluşturan tutum, görüş, fikir, eylem ve davranış gibi öğeleri de olumlu yönde etkilemek ve geliştirmek amaçlanır. Bundan dolayı değerler eğitimi, insanın doğumundan itibaren getirdiği bu kişilik özelliklerini ortaya çıkarabilmede oldukça önemli bir yere sahiptir (Tulunay Ateş, 2017).

Aktepe ve Tahiroğlu (2016) çalışmalarında; öğretmenlerin değerleri çocuklara aktarırken, çocukların düzeyine uygun zengin bir eğitim öğretim ortamı sunması, öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine zemin hazırlayacak etkinlikler yapması, süreç sonunda uygun ölçme araçlarıyla değerlendirmeyi yapması gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte öğretmenlerin değerler eğitiminde başrolde olmalarının, bu konuda yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olduğu manasının çıkarılmaması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Sidekli ve Aydın'ın (2016) araştırmalarında; ilkökulda öğrenim gören çocukların gözünde, sınıf öğretmenleri çok farklıdır. Öğrenciler, kendi sınıf öğretmenlerini asla yanlış yapmayacak ve bütün sorunların üstesinden gelecek kişi olarak görürler. Bu algıyı olumlu yönde kullanmak için öğretmenlerin hal ve hareketlerine dikkat etmeleri ve davranışlarını bu bilinçle sergilemeleri oldukça önemlidir. Öğrencilerin bu düşünce yapısında olması, öğretmenin üzerinden büyük bir sorumluluk oluşturmaktadır. Öğretmenin sınıf içerisinde öğrencilerine karşı konuşma tarzı, giyimi, konuşurken seçmiş olduğu kelimeleri, duruşu, etkili iletişim becerilerine sahip olması, alanında uzman olması, sözünün eri bir tutumda olup tutarlı davranması, öğrencilerin olumlu davranış kazanmalarında büyük öneme sahiptir. Çünkü öğrenciler, öğretmenlerinin bütün davranışlarını kendilerine rol model olarak kişiliklerini inşa edeceklerdir. Öğrenciler, öğretmenlerinin sadece olumlu davranışlarını örnek almazlar. Öğretmenin davranışlarındaki olumlu duruşun yanında, sergileyebileceği bütün olumsuz davranışlar da öğrenci tarafından örnek alınacak ve öğrencilerin olumsuz bir şekilde yetişmesine zemin hazırlayacaktır.

Çocukların verilen değerleri içselleştirerek davranış haline getirmesi ve kendi kişiliklerine göre ilerleme kaydedebilmeleri açısından yapılan eğitsel faaliyetlerin tümüne değerler eğitimi adı verilmektedir (Meydan, 2014).

Öğrenme, birçok farklı yolla gerçekleşebilir. Bunlardan en etkililerinden birisi de sosyal öğrenme yani model olarak öğrenmedir. İnsanlar küçük yaşlardan itibaren çevrelerindeki kişileri model olarak kişiliklerini şekillendirirler. Bu nedenle, özellikle karakter ve değer eğitiminde model alınan kişinin özellikleri de çok önemlidir. Okullarda öğrencilerin en çok model aldığı kişiler olan öğretmenlere büyük iş düşmektedir. Öğretmenlerin sınıf içerisinde sergiledikleri tutum ve tavırlar her an çocuklar tarafından gözlemlenmekte, hafızaya alınmakta ve model olarak alınmaktadır. Yani öğretmenlerin davranışları öğrencilerin kişiliklerinde kalıcı izler meydana getirmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin kendini yetiştirme süreçlerinde ve görev yaptıkları süreçte aldıkları hizmet içi eğitimlerle sürekli kendilerini geliştirmeleri, her anlamda kendilerini yenilemeleri ve öğrenciler için önemli bir rol model olduklarının farkında olmaları gerekmektedir (Köse ve Demir, 2014).

Köse ve Demir (2014) çalışmalarının sonucunda; öğrencilerin rol model olarak öğretmenlerini örnek aldıklarını; ancak öğretmenlerin bazı değerleri benimsemediklerini, rol model konusunda yeterli iletişim becerilerine sahip olmadıklarını ve ana değerler konusunda yeterli donanıma sahip olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu nedenlerden dolayı öğretmenlerin hizmet öncesinde yani öğrenim gördükleri eğitim fakültelerinde ve öğretmen olarak görev başladıktan sonra hizmet içi eğitim faaliyetleriyle desteklenmelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Öğrenciler eğitim faaliyetleri esnasında sadece formal bilgileri almazlar. Bunun yanında sevgi, saygı, hoşgörü, adalet gibi temel değerleri de öğrenirler. Bu süreçte en büyük görev öğretmene düşmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin bu bilince varmalarının oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır.

Öğretmenler iyi değerlere sahip olmak için sağlıklı tutum ve davranışlar sergilemek zorundadır. Öğretmen sadece bilgi aktaran bir kaynak değil, aynı zamanda koruyucu bir arkadaş, filozof/akıl hocası ve bir rehber olarak hareket etmelidir. İyi değerlere sahip olan bir öğretmen, kendisine ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

mesleğine saygı duymalı, öğrencilerini ve mesleğini sevmelidir ki öğrencilerine ilham kaynağı olabilsin (Yogini, 2014).

Çubukçu, Özenbaş, Çetintaş, Satı ve Şeker (2012)'in “İdareci, öğretmen, öğrenci ve ebeveyn görüşlerine göre öğretmenin sahip olması istenen değerler” isimli araştırmasında; eğitimin paydaşları olan öğretmen, öğrenci, veli ve idarecilerden alınan dönütlere göre öğrencilerin kendilerine rol model olarak öğretmenlerini seçtiklerini dile getirmektedir. Bu açıdan ele alındığında toplumun oluşumunda öğretmenler kilit rol oynamakta ve temel değerlerin aktarılmasında öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

Yörükoğlu (2012) “Çocuk ruh sağlığı” isimli eserinde; öğrencilerin öğretmenlerinin sınıf içinde aktardıkları bilgilerden öte, öğretmenlerinin kişiliğine önem verdiklerini ve öğretmenleriyle benzer bir kişilik sergilemeye çalıştıklarını belirtmektedir.

Bakioğlu ve Tokmak (2009) çalışmalarında; öğrencilerin değer ediniminde sınıf öğretmenine benzerliğine ilişkin denetmen, yönetici ve özel ders öğretmeni görüşlerinin büyük oranda öğrencilerin sınıf öğretmenlerini model aldıklarını ortaya koymuştur.

Rogers, öğrencilerin öğrenmelerini destekleyen bir iklimde eğitim almaları için öğretmende bulunması gereken bazı değerlerin önemine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla verimli bir eğitim öğretim ortamı ile öğretmenin sahip olduğu değerler arasında doğru orantı vardır (Akt. Lovat & Toomey, 2009).

Yazıcı (2006) “Değerler eğitime genel bir bakış” adlı çalışmasında; çocukların ebeveynlerinden sonra en çok öğretmenlerini model aldıklarını tespit etmiştir. Bu sebeple, özellikle sınıf öğretmenlerinin göreve başlamadan önce aldığı ve göreve başladıktan sonra alacağı eğitimlerle, değerler eğitimi ile ilgili bilgilerinin desteklenmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına göre Aktepe ve Gündüz (2019), Ayan (2016), Taymur (2015) ve Ateş (2013) sınıf öğretmenlerinin yapmış olduğu her davranış, öğrenci tarafından doğru, iyi, olumlu bir davranış gibi görülüp modellendiğinden dolayı, her zaman öğrenciye olumlu rol model olma bilinci ile hareket etmesi konusunda ortak sonuca varmışlardır.

Aktepe ve Gündüz (2019), Batmaz ve Erdoğan (2019) ve Yıldırım (2019) araştırmalarında ortak olarak öğretmenlerin değerleri kazandırırken çocukların düzeylerine uygun farklı yöntem, teknik ve etkinliklerden yararlanması gerektiğinin sonucuna ulaşmışlardır.

Ekin, (2019) ve Taymur (2015) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin sadece iyi davranışları değil, öğretmenin sergileyebileceği olumsuz, kötü birtakım tutum ve davranışları da örnek aldıkları konusunda ortak sonuca varmışlardır.

Abukan (2019), Aktepe ve Gündüz (2019) ve Ayan (2016) yaptıkları çalışmaları sonucunda, değerler ve eğitimi konusunda hizmet içi eğitim programlarının öğretmenler için düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerin öğrencilere olumlu anlamda rol model olduğu durumlara örnek olarak; öğretmenin yerdeki bir kağıt parçasını alıp çöp tenekesine atmasından sonra öğrencilerin yere çöp atmayıp yerdeki çöpleri alıp çöp tenekesine atmaları, öğretmenin okula girerken ayağını paspasa sildiğini gören bütün öğrencilerinin her seferinde öğretmenleri söylemediği halde ayaklarını paspasta silmeleri, öğretmenin öğrencilere sınıftaki yaklaşım tarzına göre öğrencilerin birbirleri ile iletişim kurmaları gösterilebilir. Sınıf öğretmenlerinin öğrencilere olumsuz anlamda rol model olduğu durumlar ise otoriter bir öğretmenin öğrencilerinin saldırgan ve otoriter olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmenlerin öğrencilere olumsuz anlamda rol model olduğu durumlara verilebilecek diğer bir örnek; her türlü şiddetin zararlı olduğunu ve hiçbir şekilde şiddet içeren davranışlarda bulunmamaları yönünde öğrencilerini ikaz eden öğretmenin buna rağmen çocukların kulağını çekmesi, şiddetle çocuklara bağırması sonucu çocukların sınıf dışında şiddete devam ettikleri görülmektedir (Taymur, 2015).

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

Değerler eğitiminde sınıf öğretmenlerinin davranışlarının oldukça önemli olduğu, davranışlarıyla yaptıklarının, söyleyerek yaptıklarına göre daha fazla etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle sınıf öğretmenleri topluma ve öğrencilerine örnek rol model olmak durumundadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Araştırma sonuçlarına göre sınıf öğretmenlerinin olumlu anlamda rol model olabilmeleri için öncelikle etkili vatandaş yetiştirme ve demokratik bilinç oluşturma bakımından kilit rolde olduğu söylenebilir. Bu anlamda yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, sosyal katılım ve iletişim becerilerinin iyi olması gerektiği görülmektedir. Yine sorumluluk, duyarlılık, hoşgörü, farklılıklara saygı, açık fikirlilik, işbirliği, barış, bilimsellik, özgürlük, eşitlik, empati, haklarını bilme ve koruma, özgüven, özsaygı ve özdenetim değerlerini özümsemeleri ve davranış haline getirmeleri gerekmektedir. Yine sınıf öğretmenlerinin değer eğitimi yaklaşım ve yöntemlerini kullanmakta ve etkinlik geliştirmede zorlandıkları belirlenmiştir.

Ayrıca değerler eğitiminde sınıf öğretmenlerinin davranışlarının oldukça önemli olduğu, davranışlarıyla yaptıklarının, söyleyerek yaptıklarına göre daha fazla etkili olduğu görüldüğünden sözleriyle değil, davranışlarıyla örnek rol model olması gerekmektedir.

Öncelikle değerler eğitiminin etkili olması için, sınıf öğretmenlerine etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesi önerilir. Değerler eğitimi yaklaşım ve yöntemleri konusunda hizmet öncesi ve sonrasında eğitimler verilebilir. Değerler eğitimiyle ilgili etkinlikler konularında sınıf öğretmenleri adaylarına hizmet öncesi ve sınıf öğretmenlerine hizmet içi eğitimler verilebilir. Öğretmenler, sınıflarında yaptıkları değerler eğitimi etkinliklerinde sevgi, hassasiyet, adaletli olma, saygılı olma, güvenilir olma, duyarlı bir vatandaş olma gibi değerlere daha sık yer vermelidir.

Kaynaklar

- Abukan, F. (2019). *Öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik farkındalık düzeyleri materyal ve okul politikası oluşturulmasına yönelik görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Amasya.
- Aktepe, V. ve Gündüz, M. (2019) *Karakter ve Değer Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aktepe, V. ve Tahiroğlu, M. (2016). Değerler eğitimi yaklaşımı ve etkinlik örnekleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 361-38.
- Ateş, F. (2013). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayan, K. (2016). *Değerler eğitiminin imkanı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Bakioğlu, A. ve Tokmak, N. (2009). Öğretmenlerin değer yargılarının eğitim süreçlerine etkisinin incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30(44), 65-83.
- Batmaz, O. ve Erdoğan, T. (2019). Sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimine yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), 2681 - 2692
- Baykan, Z. (2017). İyi örnek olma (Rol model olma). *Türkiye Klinikleri Medical Education - Special Topics*, 2(3):135-9
- Berkowitz, M. W. (2011). What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 50(3), 153-158.
- Bhave, B. B. (2016). Role of school & teacher in promoting value education through positive psychology. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies (SRJIS)*, 3(24), 2288-2294.
- Bostrom, K.L. (1999) *The value – able child: Teaching values at home and school*, Addison Wesley Educational Publishers Inc. Illinois.
- Cüceloğlu, D. (2018). *Öğretmenim bir bakar mısın? Öğretmen'in gücü üzerine* (2.Baskı), İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları,
- Çağlayan, E. (2018). *Değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik veli ve öğretmen tutumlarının değerlendirilmesi: Bingöl örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Çubukçu, Z., Özenbaş, E., Çetintaş, N., Satı, D., ve Şeker, Ü. (2012). Yönetici, öğretmen, öğrenci ve veli gözünde öğretmenin sahip olması gereken değerler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 25-37.
- Demirci, A. (2014). *Coğrafya araştırma yöntemleri*. Arı, Y. ve Kaya, İ. (Ed.), Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Ekin, A.İ. (2019). *Öğretmenlerin değerler eğitimi öz yeterlilik algularının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Siirt.
- Ekşi, H., ve Katılmış, A. (2015). *Karakter eğitimi el kitabı*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Elkatmış, M. (2009). *Hayat bilgisi öğretiminde değer eğitimi*. Tay, B. (Ed.), Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Köse, M. ve Demir, E. (2014) . Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğrenci görüşleri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(1), 08-18.
- Lovat, T. & Toomey, R. (2009) . *Values Education and Quality Teaching*, Springer Science Publishing.
- Meydan, H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108
- Russell, R. F. (2001). The role of values in servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 2(22), 76 -84.
- Sidekli, S. ve Aydın, Y. (2016). İlkokul Eğitiminde Etik İklimi: Olumlu/Olumsuz Örnekler. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(03), 16-26.
- Şahin, T. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimi öz-yeterliliklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, İstanbul.
- Taymur, Z. A. (2015). *İlkokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma: Batman il örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Tekışık, H. H. (1998). Sekiz yıllık zorunlu ilköğretimde öğretmen sorunu ve çözüm önerileri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 23(241), 1-8
- Tulunay Ateş, Ö (2017). Türkiye’de Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilere Kazandırılması İstenen Olumlu Özellikler Üzerindeki Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 41-60.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2020). *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 25.12.2020, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçar, S. (2009). *Sosyal bilgiler programındaki değerlerle ilgili kazanımlara yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- UNESCO (2020). *Living values education overview*, Erişim tarihi: 30.11.2020, www.livingvalues.net
- Vatansever Bayraktar, H. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (24), 37 -63.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper In Brief*. 13: 1-10.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(5), 499-522.
- Yıldırım, S. G. (2019). *Değerler eğitimine yönelik bir model önerisi: Değer İçselleştirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Bursa.
- Yogini, S. Barahate (2014) . Role of a Teacher in imparting Value – Education. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 13-15.
- Yörükoğlu, A. (2012). *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tuhaf Bir Kadın'da Anne Arketipi

Nida KILIÇ*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Her birey kalıtım yoluyla iyi veya kötü geçmişin izlerini taşır. Bu izler bireyin bilinç dışı hâl ve hareketlerinde görülebilir. Bireyin bu bilinç dışı hâl ve hareketlerinde gözlemlenen kalıtları analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung, “arketip” olarak adlandırır. Arketip, bireyin bilinçaltının gündelik hayatına yansımaları olarak tanımlanabilir. Çalışmada, Jung’un arketiplerle ilgili tespitlerini içeren *Dört Arketip* merkeze alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından olan Leylâ Erbil tarafından 1971 yılında yayımlanan *Tuhaf Bir Kadın* adlı roman, “anne arketipi” bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamda Nermin ile annesinin çatışmaları etrafında dönen olaylar ve romanın ana karakteri Nermin’in, annesindeki anne arketipi çeşitleri bu olay örgülerinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda anne arketipinin Nermin üzerindeki etkileri tespit edilmiş ve ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arketip kavramı, Anne arketipi, Carl Gustav Jung, Leylâ Erbil, *Tuhaf Bir Kadın*.

ABSTRACT

Each individual carries traces of a good or a bad past through inheritance. These marks can be seen in the unconscious state and movements of the individual. Carl Gustav Jung, the founder of analytical psychology, called these inheritances “archetypes”. Archetype can be expressed as the reflection of the human subconscious in daily life. In the study, Four Archetypes containing Jung's determinations about archetypes were centered and the novel *A Strange Woman*, published in 1971 by Leylâ Erbil, one of the important female writers of Turkish literature in the Republican period, was examined in the context of the “mother archetype”. In this context, the events revolving around the conflicts of Nermin and her mother and the maternal archetypes in the mother of the novel, the main character, Nermin, are evaluated in these plots. As a result of these evaluations, the effects of the mother archetype on Nermin as an individual were determined.

Keywords: Archetype concept, Mother archetype, Carl Gustav Jung, Leylâ Erbil, *A Strange Woman*.

Giriş

1. Arketip Kavramına Dair

Arketip kavramından ilk defa Carl Gustav Jung bahsetmiştir. Jung’un arketiplerle ilgili görüşleri, Metis Yayınları tarafından hazırlanan *Dört Arketip*’te bir araya getirilmiştir. Zehra Aksu Yılmaz tarafından çevrilen eserin orijinal başlığı *Die Archetypen und das kollektive Unbewusste*’dir. Eser; “Sunuş: Nesnel Ruhun Şamanı” ile “Anne Arketipinin Psikolojik Yönleri”, “Yeniden Doğuş Üzerine”, “Masallarda Ruhun Fenomenolojisi Üzerine” ve “Hilebaz Figürünün Psikolojisi Üzerine” olmak üzere dört ana başlık, her bir başlığın içinde yirmi alt başlık, kaynakça ve son notlardan oluşmaktadır. Eserin ilk iki bölümünde “Anne Arketipi” ve “Yeniden Doğuş” konusuna değinen ve arketiplerin arkasındaki psikolojik nedenleri derinlemesine ele alan Jung, *Dönüşüm Sembolleri* adlı eserinde de aynı konuyu ele almıştır. Eserde, bahsedilen dört arketip, arketipin farklı şekillerde ortaya çıktığını ve tek tip olmadığını göstermektedir. Bu da arketip kavramını çeşitlendirmektedir. Çeşitlilik gösteren bu durumda da “arketipler” kavramı ortaya çıkmaktadır.

M. Bilgin Saydam’ın, eserin giriş bölümünde arketiplerin işlevlerinden bahsetmiştir. Arketiplerin işlevlerini Jung’un düşüncelerinden hareketle açıklayan Saydam’ın aynı zamanda arketipin tanımını yaptığı da söylenebilir. Saydam, arketiplerin işlevinin, kristalizasyon odakları gibi “mevcut” türe-özgü biyolojik-evrimsel algılama-duyumsama-yorumlamatepki-le(ş)me şemalarını oluşturmak olmadığını söylemiştir. Arketipler, bu şemaların mihenk noktalarında beliren, kendini gösteren ve kendini zorlayan görüngülerdir. Arketiplerin gücü kendilerinden menkul değildir; bir yer ve durumun imgesidirler ve o yer ve durumun kendisinden kaynaklanan bir zorlayıcılıkları vardır. Bu olgu onları paradoksal gözükse de daha bir vazgeçilmez kılar. Zira güçleri kendilerinden menkul değildir. Varoluş açılımı bütünlüğünün zorunlu görüngüleridir. Ana eylem şemaları ve duruşların somutlaşmalarıdır

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

(Jung, 2005, s. 31-32). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere imge/görüngü niteliğinde olan arketipler, bir yer ve durum içinde kendini gösterir.

Arketiplerle ilgili Ayşe Öztekin'in, "İbn Arabî'nin Â'yân-ı Sâbite'si ile Jung'un Arketipleri Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışması bulunmaktadır. Çalışmada Öztekin, psikoloji biliminde yaptığı çalışmalarla olduğu kadar teolojiye olan yakınlığıyla da bilinen Jung'un, analitik psikolojisinin temelini oluşturan ortak bilinç dışı ve Arketipler Kuramı ile İslam Dünyası'nda konuyu asırlar öncesinde ilahi boyutta ele alan İbn Arabî'nin Â'yân-ı Sâbite'sini değerlendirmiştir (Öztekin, 2001, s. 293). İbn Arabî ile tasavvuf tarihine bir terim olarak katılan â'yân-ı sâbite, gölge varlıktır. Bu terim, Allah'ın bilgisi ve ilmi dâhilinde varlık ötesinin varlığına olan inancı temsil etmektedir. Jung'un ilk defa dile getirdiği arketip kavramı ise insanın geçmişten, içinde yaşadığı zamana taşıdığı bilinç dışıdır. Her iki kavram da ortak bilinç dışına işaret etse de Jung'un ifade ettiği bilinç dışında, İslâmî bir betimleme durumu söz konusu değildir. Bu da aralarındaki önemli farkı ortaya koymaktadır. Ancak Öztekin, konuya farklı bir yorum yaparak Jung'un, ortak bilinç dışının arketipler kuramının, her ne kadar İslâmî kaynaklara ve yazarlara atıfta bulunmasa da hem hakikatin (gerçeklerin) zaman ve mekân ötesi olduğu ve ilâhi olanın bağı kurabilen tüm insanlara açık olduğu bilgisinden hareketle hem de bir bilim adamı olarak yaptığı araştırmalarla aralarında asırlar olmasına rağmen İbn Arabî'ye yakın sonuçlar elde ettiğini gözler önüne serdiğini söylemiştir (Öztekin, 2001, s. 300).

Taylor Eugene de *The Mystery of Personality: A History of Psychodynamic Theories* adlı eserinde arketiple ilgili bazı tespitler yapmıştır. Eugene'in yaptığı tespitleri Öztekin, çalışmasında şöyle aktarmıştır: "Arketipler, her bireyin kendi içinde sahip olduğu/içinde taşıdığı, tüm insanlık için ortak olan evrensel motifler yoluyla doğuştan kendilerine miras bırakılmış olan ifade biçimleridir" (Öztekin, 2001, s. 296). Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere arketipler kalıtsaldır.

Öztekin'in çalışmasında, Jung'un arketiplerle ilgili görüşlerinin yer aldığı diğer bir eser de Frieda Fordham'ın *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* adlı eseridir. Öztekin, bu esere gönderme yaparak Jung'un arketip kavramıyla ilgili yorumunu aktarmıştır. Bu aktarmada, Jung'a göre arketip kavramı, toplumsal bilinç dışının kaçınılmaz bir uzantısıdır, insan ruhunun oldu olası ve her yerde belirgin bazı muhtevalarına işaret eder (Öztekin, 2001, s. 296).

Damla Torun da "Anlatmaya Dayalı Türlerde Anne Arketipi" adlı çalışmasında, arketipin ilk biçim anlamına geldiğini ve kolektif bilinçaltını yansıtan, tüm insanlığın ortak değeri olan ve nesilden nesile aktarılacak varlığını sürdüren imgeler olduğunu söylemiştir. Platon'un idea kavramıyla benzerlik gösteren arketip kavramı, 20. yüzyılda "Analitik Psikoloji"nin kurucusu olan İsviçreli psikolog, Carl Gustav Jung tarafından modern bir çerçevede sunulmuştur. (Torun, 2019, s. 8) Torun, çalışmasında Duane P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz'in *Modern Psikoloji Tarihi* adlı çalışmalarına da yer vermiştir. Schultz ve Schultz'a göre arketipler, bir kişiyi benzer durumlarla karşılaşan ataları ile benzer şekilde davranmasına hazırlayan zihinsel deneyimlerin daha önceden var olan belirleyicileridir (Torun, 2019, s. 1).

Jung'a göre arketipler, içeriği belirli, yani bir tür bilinç dışı "fikir" değildir. Bu yanlış anlamayı önlemek için Jung, arketiplerin içerik olarak değil, yalnızca biçimsel olarak belirlenmiş olduğunu, biçimsel belirlenmelerinin de son derece kısıtlı olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Jung'a göre arketip, kendisinin boş, salt biçimsel bir unsur, kendi tasvirinin bir olasılığından ve tasarlanan yetiden başka bir şey değildir. Kalıtım yoluyla aktarılanlar tasvirler değil biçimlerdir. Bu bakımdan da yine biçimsel olan içgüdülere tekabül ederler. Arketiplerin varlığı, kanıtlanamaz olduğu gibi somut bir biçimde görülmedikleri sürece içgüdüler de kanıtlanamaz. Bu nedenle prensipte nitelenebilen arketip, tezahür biçiminin asla somut olarak değil, yalnızca prensipte belirleyen değişmez bir anlam çekirdeğine sahiptir (Jung, 2005, s. 53-56).

Arketipler hakkında pek çok görüş bulunsun da bütün tanımlar, arketiplerin, bireyin atalarından aldığı, içinde yaşadığı ana dek taşıdığı, değişken çevresel ve kalıtsal anne-baba gibi faktörlerin etkisinde kalarak dış dünyaya yansıttığı bir özellik, olduğu konusunda ortak paydada buluşmaktadır. Arketip kavramını çoğulculuğa götüren yön ise arketipin, Jung'un dört ana başlık şeklinde ele aldığı; "Anne Arketipinin Psikolojik Yönleri", "Yeniden Doğuş", "Masallarda Ruhun Fenomenolojisi" ve "Hilebaz Figürünün Psikolojisi" gibi farklı şekillerde görünmesiyle ilgilidir. Bütün bu görüşler, arketip kavramının anlaşılmasında kolaylık sağlamaktadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2. Anne Arketipi

Jung, arketiplerin bir çeşidi olan anne arketipini, “büyük ana” kavramı ile özdeşleştirmiştir. *Dört Arketip*'te Jung'un anne arketipi ilgili düşünceleri şu şekilde yer almaktadır: “Simge elbette ki anne arketipinin bir türevidir. Fakat Büyük Ana imgesinin arka planını psikolojik açıdan incelemeye kalkıştığımızda, incelememizin temelini, çok daha kapsamlı olan anne arketipini oturtmak zorundayız” (Jung, 2005, s. 43). Jung, büyük ana kavramının yanı sıra anne arketipinin çok sayıda tezahürü olduğunu söylemiştir. Bu tezahürler onun ifadeleriyle şöyledir:

Kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne-sevgili olarak, ayrıca Kybele-Attis tiplmesi, ya da kız-[gençleşmiş anne-]sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs); geniş anlamda kilise, üniversite, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve dölleme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus); büyüdü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (Bereket Boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); Yoni; fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan. Bütün bu simgeler olumlu, iyi bir anlam ya da olumsuz, kötü bir anlam taşıyabilirler (Jung, 2005, s. 57-58).

Anne, dişil enerjile kendini gösteren ve koruyucu gücü olan bir varlıktır. Ondaki koruyuculuk, geçmişten taşıdığı içgüdüsel ve kalıtsal bir özelliktir. Kalıtsal olanı taşıyan ve yalnızca davranışta incelenen özellikler, arketip kavramını karşılamaktadır. Anneliğe ait özellikleri içinde barındıran arketipler “anne arketipi” olarak ifade edilir.

Jung, anne arketipinin özelliklerinin “annelik”le ilgili olduğunu ve anne arketipinin; dışının sihirli otoritesi, aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik, iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan, sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri, yararlı içgüdü ya da itki, gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan gibi özelliklere sahip olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte annenin, etiyolojik, yani travmatik etkilerini iki gruba ayırmıştır. Bunlardan birincisi, kişisel annenin gerçekten sahip olduğu karakter özellikleri ya da tutumlardan kaynaklanırken ikincisi, kişisel annenin görünürde sahip olduğu, aslında çocuğun anneye yansıttığı fantastik (yani arketipik) özelliklerden kaynaklanmaktadır (Jung, 2005, s. 59-62).

Annenin bu iki farklı şekildeki tutumunun çocuğun psikolojik gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğu söylenebilir. Bu durum her zaman anne veya babadan geçmez. Çocuğun, çevresel faktörlerin etkisi altındaki gelişimiyle de ilgili olabilir. Ancak çevresel faktörlerin dışında anne ve babadan geçen olumlu veya olumsuz kalıtsal özelliklerin, kişisel gelişim üzerinde büyük etkisi vardır. Bu açıdan anne arketipinin “olumlu” ve “olumsuz” olmak üzere iki farklı yönü olduğu söylenmelidir. Anne-çocuk ilişkisi bağlamında ele alındığında, olumlu etki, annenin çocukla özdeşleştirilmesi iken olumsuz etki, anne kompleksi ve anneye karşı dirençtir. Olumsuz etki, anne ve çocuk arasındaki çatışmalar neden olur.

Anne kompleksi denen kompleksin temelini anne arketipi oluşturur (Jung, 2005, s. 65). Oğlun ve kızın olmak üzere iki türlü anne kompleksi vardır. Jung, bu komplekslerin olumlu ve olumsuz etkiler bıraktığını söylemiştir. Erkek çocuktaki tipik etkileri eşcinsellik, Don Juanizm, bazen de iktidarsızlık iken kızdaki anne kompleksi saftır ve karmaşık değildir. Burada, annenin etkisiyle dışı içgüdülerin aşırı güçlenmesi ya da tamamen yok olana kadar zayıflaması söz konusudur (Jung, 2005, s. 68). Etki açısından olumlu ve olumsuz olarak iki ayrılan anne arketipinde, Jung'un ifadeleri ile anneliğe özgü unsurların hipertrofisi, Eros'un aşırı gelişimi, anneye özdeşleşme ve anneye karşı direnç gibi durumlar görülmektedir.

Torun, çalışmasında, anne arketipi ile ilgili Murat Ukray'ın, *Jung Psikolojisi* adlı eserindeki görüşlerine yer vermiştir. Ukray'a göre anne arketipi, “annelik” ilişkisinin tanınmasını sağlayan ve doğuştan gelen bir yetenektir. Jung'un ifadesiyle bireyler, bu arketipi, belirli bir kişi üzerinde yansıtmaları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

eğilimindedirler (Torun, 2019, s. 14). Anne arketipi ile ilgili görüşleri olan Campbell'in görüşlerini de şöyle aktarmıştır:

Campbell, Kraliçe Tanrıça olarak adlandırdığı Yüce Ana'nın rahatlatıcı ve besleyici yanını "iyi" anne olarak değerlendirmektedir. Bu imgenin her zaman iyi kalpli olmayışı "kötü" anneyi oluşturmaktadır. Kötü anne; saldırgan fantezilerin yönetildiği ulaşılmaz anne, engelleyici, yasaklayıcı ve cezalandıran anne, uzaklaşmaya çalışan büyüyen çocuğu kendinde tutan anne ve arzulanan fakat yasak olan anne olarak farklı görünümünde karşımıza çıkmaktadır (Torun, 2019, s. 14).

Aynur Koçak ve Serdar Gürçay'ın, "Altın Beşik Efsanesinin Yüce Ana Ekseninde Göstergebilimsel İncelenmesi" adlı çalışmalarında, anne arketipiyle ilgili görüşleri yer alır. Çalışmada anne arketipi, efsanelerdeki anne arketipinin özelliği bağlamında değerlendirilse de tüm anne arketiplerinin özelliğini kapsamakta ve yansıtmaktadır. Koçak ve Gürçay'ın ifadeleriyle bu durum şöyledir:

Anne arketipinin kuvveti; ana ve bebek arasındaki doğurma-besleme-koruma ilişkisinin yansımasıdır. Bir bebek dünyaya annesinin karnında gelir, ilk besinini ondan alır, ilk yakın teması onunladır. Kişisel çekicilik adı verilen bu yaklaşma bebeklik döneminde başlar, ilerleyen safhada koşullarla değişime girer (Gürçay, 2017, s. 7).

Ece Serrican Balcı da "Anne Arketipinin Didem Madak'ın Şiirlerindeki İzleri" adlı çalışmasında, anne arketipinin bireyin hayatı üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Anneyle kurulan bir bağa sahip olma ya da onda yoksun olma hâli, bilinç dışında bulunan anne arketipini faaliyete geçiren ve gizli ya da açık bir şekilde onun dışı vurumunu gerçekleştiren bir durumdur. Arketipin farkına varılarak onun nasıl tezahür ettiğinin araştırılması da arketipsel eleştiri kapsamında ele alınan çözümleme çalışmalarını oluşturmaktadır. Söz konusu çözümleme çalışmaları, birçok alana olduğu gibi edebiyat alanına da kaynaklık etmektedir (Balcı, 2019, s. 171).

Anne arketipi, Jung ve onun görüşlerinden hareketle eserler üzerinde değerlendirmeler yapan farklı kişilerin görüşleri ile açıklanmıştır. Bu görüşler, Leylâ Erbil'in 1971 yılında yayımlanan *Tuhaf Bir Kadın* romanındaki anne arketipinin analizinde ana çıkış noktası olacaktır. Bir eserin kurgulayıcısı yani yazarı gerçek yaşamı okurlarına aynen aktarmaz ancak zaman zaman okuyucusuna gerçek hayattan kesitler sunar. Bu nedenle ilk olarak yazar Leylâ Erbil ve eseri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra *Tuhaf Bir Kadın*'da, Nermin'in, annesiyle olan çatışmaları anne arketipi bağlamında incelenecek ve değerlendirilecektir.

Yöntem

Arketipler, bireyin geçmişten taşıdığı kalıtsal özelliklerin gündelik yaşamındaki yansımalarıdır. Her bireyde farklı şekillerde görülen arketiplerden "anne arketipi", içinde anneliğe özgü özellikleri barındırır. Bu bağlamda Leylâ Erbil'in 1971 yılında yayımlanan *Tuhaf Bir Kadın* adlı romanı, analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung'un arketiplerle ilgili görüşlerinin yer aldığı *Dört Arketip* adlı eserden yola çıkılarak "anne arketipi" bağlamında incelenecektir. Bunun için önce arketip sonra da anne arketipinin tanımı, Jung ve onun görüşlerine göre eserleri değerlendiren farklı kişilerin görüşleri ile verilecektir. Ardından *Tuhaf Bir Kadın*'ın yazarı Leylâ Erbil'in sanatına değinilecektir. Leylâ Erbil'in sanatına değinilmesi çalışmanın amacına uygunluğu açısından önemlidir. Bununla birlikte çalışmada arketipsel inceleme, yazar-eser ilişkisi bağlamında yapılacaktır.

3. Leylâ Erbil ve *Tuhaf Bir Kadın*'ı

3.1. Leylâ Erbil'in Sanatı

Leylâ Erbil, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kalemi güçlü olan ve 1950 kuşağına yeni bir ses getiren önemli kadın yazarlardan biridir. Lise yıllarında yazmaya başlayan Leylâ Erbil'in, edebî kimliğinin oluşumunda, yaşadığı dönem içinde karşılaştığı bireysel ve toplumsal sorunların büyük önemi olduğu söylenmelidir. Edebî kimliğini "kadın" ve "eşitlik" kavramlarını genişleterek oluşturmuş ve eserlerinde bu iki kavramın ihmalinden doğan sorunları birer tem olarak işlemiştir. Erbil, toplumda geleneğin izlerini, dini, sınıf ve cinsiyet ayırımı ve ötekileştirilmeyi reddetmiştir. Eserlerinde bireysel ve toplumsal çatışmalara neden olan bu temlere yergi ve mizahla tepki göstermiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Leylâ Erbil'in ve onu izleyen 1950 kuşağının sanatta geleneği yıkarak yeni bir oluşum için harekete geçtiği görülür. Bu yeni edebî anlayışta, bireysel ve siyasal, sosyal, kültürel dâhil olmak üzere toplumsal sorunlar mizah ve yergi yoluyla ifade edilmiştir. Erbil ve kuşağı, bireysel ve toplumsal hayatta olduğu kadar sanatta da özgürlük arayışı içindedir. Yaşadığı toplumda en çok rahatsızlık duyduğu konulardan birisi, kadınların “din” adı altında arka plana atılması, cinsel obje olarak görülmesi, değersizleştirilmesi ve küçümsenmesidir.

Toplumda kadının nesne değil özne olarak görülmesini isteyen Leylâ Erbil, kadınların ötekileştirilmesiyle ilgili her soruna tepki göstermiştir. Yaşadığı toplumda kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi tutumdan ve bunun sonucunda ortaya çıkan eşitsizliklerden rahatsız olmuştur. Ömrünün sonuna kadar “davası” olarak nitelendirilebilecek “kadın” meselesinin yansımalarını, hikâye ve romanlarındaki tepkisinde görmek mümkündür.

O, kültürlü, edebiyatla ilgili, toplumdaki yanlışlıkları tespit eden ve bu yanlışlıkların karşısında duran “aydın kadın”lardandır. Bu açıdan bakıldığında feminist gibi görünen Erbil'in, herhangi bir taraf tutmadığını ancak yazımsal alanında, “kadın” konusunda kendisine yakın bulduğu feminizmden sık sık yararlandığını söylemek mümkündür.

3.2. *Tuhaf Bir Kadın*'a Genel Bakış

Tuhaf Bir Kadın, “Kız”, “Baba”, “Ana” ve “Kadın” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu eserinde Erbil, “geriye dönüşler”i ve “içinde yaşanan an”ı birlikte kullanmıştır. Bu da onun, “zaman”ı aktarmak ve canlı tutmak için başarılı bir teknik kullandığını ortaya koymaktadır. Eserde Erbil, Nermin karakteri ile kadının sesi olmak istemiştir. Nermin, “Kız” adlı ilk bölümde yaşadığı bireysel ve toplumsal sorunları, dışa dönük bir genç kız olarak anlatırken eserin “Kadın” adlı son bölümde ise yine aynı sorunlardan yakın fakat bu kez içe dönük dul bir kadın olarak okurun karşısındadır. Nermin'in kendisi ve çevresi ile olan çatışmaları, “gelenek” ve “din” kavramları çerçevesinde toplanabilir. Hülya Dünder'in eserle ilgili yorumu şu şekildedir:

Romanın birinci bölümünde, Nermin'in, geleneksel ahlâk değerlerini temsil eden annesiyle çatışmaları, fakülteden arkadaşlarıyla ilişkileri ve erkek egemen edebiyat dünyasına karşı verdiği mücadele anlatılır. Günlük şeklinde tutulmuş notlardan oluşan bu bölüm, Nermin'in, arkadaşı Meral'in ağabeyi Bedri ile evlenmesiyle sona erer. İkinci bölümde Nermin'in 55 yıl gemilerde çalışmış olan, hasta ve yatalak babası Hasan Efendi'nin hayatı, geriye dönüşlerle ve bilinç akışı tekniğiyle aktarılır. Hasan Efendi'nin denizcilik anıları anlatılırken Türkiye Komünist Partisi'nin kurucularından Mustafa Suphi'nin ölümü hakkındaki bilgi ve belgelere de yer verilir. İkinci bölüm, Hasan Efendi'nin ölmesiyle sona erer. Üçüncü bölümde, Hasan Efendi için verilen mevlitte, Nuriye Hanım'ın, eve gelen misafirleri kovmasıyla yaşanan kargaşa anlatılır. -Miş'li geçmiş zaman kipinin kullanılması, anlatılanların bir rüya olduğu izlenimini verir. Son bölümde, kocası Bedri tarafından terk edilen Nermin'in, bir otel odasında yalnız başına geçirdiği birkaç saat anlatılır. Bu süre içinde, Nermin'in “halk”a ulaşma sevdası uğruna kocasıyla birlikte Taşlıtarla'ya taşınmaları, burada yaşadığı hayal kırıklığı, Bedri'yle olan evliliği ve cinsel hayatında yaşadığı sorunlar geriye dönüşlerle aktarılır. Roman, Nermin'in, hayranlık duyduğu bazı devrimci liderlerle ve yazarlarla seviştiği sanrılara sürüklenmesiyle sona erer (Dünder, 2004, s. 9-10).

Buradan da anlaşılacağı üzere dört bölümden oluşan eserin her bölümünde, Erbil'in toplumla çatışma yaşadığı davaları vardır. İlk bölümde, Nermin'in üniversite yıllarında yaşadığı toplumdaki yozlaşmış zihniyetleri değiştirebilmenin umudu ve heyecanı ile attığı ilk adımlardan bahsedilmiştir. Birey olarak yenilik ve değişim isteyen Nermin umutludur. İkinci bölümde Erbil, Nermin'in Deniz Yolları'nda çalışan emekçi babası Hasan Efendi'nin anılarından kesitler sunmuştur. Eserde, Hasan Efendi'nin Kemalist bir emekçi oluşundan söz edilmiştir:

Şuraya, bizim bu içinde öleceğim evin-içinde öleceğim; karar verdim gitmeyeceğim hastaneye- girişine yaptırdığımız camlık yere oturmuşuz karşılıklı baba kız, yakmışız cıgaraları. Hoş yobaz değilim ben, vermişim kızıma bu hakkı bir baba gibi Avrupalı, o sıralar giyerdi bir kara etek bir kara gömlek hep... Güzel bir gün gene böyle titretiyor yelpazelerini gülübrişim. Bahçe duvarını sarmış çarkıfelekleri Nuriye'nin, Atatürk çiçekleri açmışlar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

donuk kırmızı saksılarına, mercanköşklere, katlı küpeler, zilli maşalar, kirli gülsümleri...
(Erbil, 2009, s. 84-85).

Hasan Efendi, kızı Nermin'e gelenekçi tutumla yaklaşmamış ve baskı yapmamıştır. Atatürk inkılaplarına bağlı bir hayat sürmüş ve kızını da bu yönde yetiştirmek istemiştir. Nermin ile babası Hasan Efendi'nin en büyük çatışması "din" konusunda olmuştur. Nermin, bir ateisttir. Üniversitedeki arkadaşları ve Lambo'da tanıştığı ozan, ressam ve gazeteci çevresi onun hayata bakışını değiştirmiştir. Bu nedenle geleneğe bağlı olan annesinin hakaretlerine maruz kalmıştır. "Din" konusunda hassas olan babasının ise üzüntüsüne sebep olmuştur. Bu noktada, Nermin'in gözünden bakıldığında, onun dine karşı olan tutumu, dinin kadın-erkek eşitliğinin önünde engel olduğu inancıyla ilişkilendirilebilir.

Leylâ Erbil'in, eseri *Tuhaf Bir Kadın*'in başkişisi Nermin ile benzerliğinden de söz etmek gerekir. 1950'li yıllarda doğan Leylâ Erbil'in romanının kahramanı Nermin de bu yıllarda doğmuştur. Nermin tıpkı yazar gibi üniversiteye 19 yaşında başlamıştır. Nermin'in babası da Leylâ Erbil'in babası gibi denizcidir. Nermin, tıpkı Leylâ Erbil gibi ateist veya ateist düşüncelere yakın aktif bir sosyalisttir. Nermin'in annesi ile Leylâ Erbil'in gerçek hayattaki annesi arasında karakteristik yönlerden oldukça yakın alakalar da bulunmaktadır (Esa, 2019).

Nermin'in, Leylâ Erbil'in hayatı ve görüşleriyle benzerlik göstermesi okurun, yazarın bu eserde kendi hayat hikâyesini yansıtmak istediğini düşünmesine neden olabilir. Ancak yazar-eser ilişkisi kurarken yazarı, birebir kurguladığı ana karakterle özdeşleştirmek doğru değildir. Bir yazar eserinde, geçmişi, bugünü ve geleceği kurgusal bir şekilde okuruyla paylaşmak isteyebilir. Bu durum bazen yazarın ideolojisi bazen de tamamen özgür bir bakışla şekillenebilir. Yazar ile okur arasında kuvvetli bir bağın oluşması, yazarın okurunun duygu ve düşüncelerinin ne kadar derinine inebildiği ve onunla ne kadar bütünleştiği ile ilgilidir. *Tuhaf Bir Kadın* bağlamında ele alındığında toplumdan, yönetimden, modası geçmiş zihniyetlerden son derece rahatsız olan ve değişime gitmek isteyen yazar Leylâ Erbil ve romanın kahramanı Nermin ile karşılaşılır. Nermin karakteri, gerçek dünyada Erbil değildir. O, eserin okuruna, gerçek dünyadan yalnızca kesitler sunduğu kurgusal dünyadan bir varlıktır ve ancak Erbil'in yansıması olabilir. Bu nedenle her ideali olan yazar gibi Leylâ Erbil'in de idealini, eserinde oluşturduğu karakterde yansıttığı ve koruduğu söylenebilir.

Bulgular

4. Anne Arketipi Bağlamında *Tuhaf Bir Kadın*

Mehmet Şahin Yavuzer, "Cemal Süreya'nın Şiirlerinde Kadın Arketipi" adlı çalışmasında, Jung'un arketipsel eleştirisinin edebiyatçılar tarafından benimsendiğini ve eser incelemelerinde kullanıldığını söylemiştir. Masal, destan, roman, şiir gibi edebî türler, arketipsel eleştiri kuramıyla farklı bir bakış açısı ile incelenmektedir. Dolayısıyla arketipsel açıdan eser incelemesi, Türk edebiyatında da ilgi çeken çalışmalar arasına girmektedir. Bu tür çalışmalarda, yazarın hayatı esere yansımışsa yazar-eser ilişkisi göz önünde bulundurularak arketipsel eleştiriye göre inceleme yapılmaktadır (Yavuzer, 2018, s. 133). Yazar Leylâ Erbil ile *Tuhaf Bir Kadın*'daki Nermin'in; aileleri, kişilikleri, hayata bakış açıları ve yaşam tarzlarındaki benzerliklerinden daha önce söz edilmişti. Yavuzer'in ifadelerinden hareketle bu benzerlik, yazarın yaşamının esere yansıması olarak yorumlanabilir.

Leylâ Erbil, tüm öykü ve romanlarında kendi düşüncelerinin sözcüsü olan ve davalarını savunacak olan "kadın"ı sık sık kullanmıştır. Öykü ve romanlarındaki olay örgüsü bir "kadın" etrafında olup bu kadınlar geçmişten gelen geleneksel öğretilerle baskıcı tutumlar sergileyen, ailesine ve yaşadığı çevreye karşı başkaldıran, direnen "aydın kadınlar"dır. Cumhuriyet döneminin yazarı Erbil'in aydın kadınları, henüz hayalde, imgelemindedir. O, bu kadınlar ve kendi okurları aracılığıyla toplumdaki yanlışları düzeltme kaygısı güderek idealine ulaşmayı hedeflemiştir. Onun "kadın" konusundaki hassasiyeti ölene kadar devam etmiştir. Bu bağlamda ele alındığında arketipsel açıdan ele alınan ve incelenen *Tuhaf Bir Kadın*, Erbil'in "kadın"a ve "anne"ye bakışını da ortaya koyacaktır.

Leylâ Erbil'in sanatı üzerinde feminizm, Kemalizm, komünizm gibi düşünce akımlarının ve Samuel Barclay Beckett, Sigmund Freud ve Karl Marx gibi isimlerin önemli etkileri vardır. Bu etkiler, onun birey ve toplumdaki sorunları çözmesine yardımcı olmuştur. Bu sorunlar, bireysel olarak "kadın" ve toplumsal olarak "kadının toplumdaki yeri" etrafında gelişmiştir. *Tuhaf Bir Kadın*'da Nermin, Erbil'in kurgusal dünyadaki temsilcisidir. Dolayısıyla bütün bu sorunları onda görmek mümkündür. Nermin,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

annesinin geleneksel ve baskıcı tutumundan oldukça rahatsızdır. Eserde, “Kız” başlıklı bölümde, Lambo meyhanesinde tanıştığı Komünist arkadaşı ozan Halit’e annesinden şu şekilde bahseder:

Bugün son gün. Degustasyon’da buluştuk Halit’le. Nasıl oldu bilmiyorum, birden her şeyimle açılıverdim ona. Başım dönerек anlatıyor anlatıyor anlatıyordum. Meral’le dertleşircesine en saklı şeylerimi; annemin diktatörlüğünü, geçimsizliklerimizi, bir çeşit tutsak oluşumu, din baskılarını, acılarımı, özgürlüğümü elde edemezsem kendimi öldürmeyi düşündüğümü bile söyledim ona (Erbil, 2009, s. 17).

Nermin, özgürce yaşamak isteyen genç bir kızdır. Özgürlüğü uğruna, ne pahasına olursa olsun annesinden kaçma isteği duymaktadır. Nermin’de, “anne”, korku verici ve kaçılması gereken bir komplekse dönüşmüştür. Dolayısıyla burada “anne kompleksi”nin varlığından söz edilebilir. Jung’un da “Deneyimlerim bana, özellikle de çocuk nevrozlarında ya da etiyolojik olarak erken çocukluk evresine dek uzanan nevrozlarda, rahatsızlığın oluşumunda annenin daima aktif bir rol oynadığını gösterdi. Fakat her halükârda çocuğun içgüdüleri bozulmuş; yabancı, genellikle korku uyandıran unsurlar olarak anne ile çocuğun arasına giren arketipler oluşmuştur” ifadeleri, buradaki durumu destekler niteliktedir (Jung, 2005, s. 65).

Yine “Kız” başlıklı bölümde Nermin, annesiyle olan çatışmasından bahsetmiştir: “Allahsızlardan başladı. Yalancılardan cehennemde çekeceği işkencelerden. Mahrem yerlerini örtmeyenlerin uğrayacağı gazaplardan” (Erbil, 2009, s. 19). Bu kısmın devamında ise annesiyle aralarında şu diyalog geçmektedir:

Birden döndü, gusül abdesti alıp almadığımı sordu. Sussam patırtı çıkacak belli. “Aldım,” dedim, yüzüne bakmadan. “Hiç inanmıyorum sana,” diye dikildi iyice kapının önünde, “zerre kadar güvenim yok sana, gözlerin velfecir okuyor. Her şeyi yapabilirsin sen. Öyle karakersizsin ki iki çeşit hayatın var. Görmüyorum ama bizden gizli bir şeyler yaptığını seziyorum. Şunu bil ki ben Allah’ın emirlerini yerine getiriyorum. Evladına bildiklerini öğreteceksin, bana düşen bu. Sen gizli gizli her şeyi yapabilirsin. Unutma ki bu dünyada gizli kalan öteki dünyada açığa çıkar. Orada da yüz yüze geliriz. Yalan söylüyorsan, bizden saklı bir şeyler yapıyorsan öteki dünyada yılanların, çıyanların yemi olacaksın...” “Anlaşıldı, anlaşıldı,” diyerek çıkmak istedim. Kapıyı tutmuş, “Ne o küçükhanım hoşunuza gitmedi mi öğütlerim?” dedi. “Ders çalışacağım,” dedim. “Bunlar ders değil mi? Bunlar Allah’ın dersleri, defol git, dersin batsın,” diyerek bir tokat indirdi yüzüme. Ağlayarak odama koştum. *Konovalof* u okuyayım şimdi (Erbil, 2009, s. 19).

Bu diyalogda Nermin’in, anne kompleksini ne kadar ağır yaşadığı görülmektedir. Nermin, annesiyle en büyük çatışmayı “din” konusunda yaşamış ve annesinin hem psikolojik hem de fiziksel şiddetlerine maruz kalmıştır. Çocukluğundan beri devam eden bu şiddet olaylarına üniversite yıllarında kendini ifade etme ve tanıma yetisinden dolayı isyan etmeye başlamıştır. Bu nedenle kendini, ailenin, toplumun, geleneğin dayattığı ve insanların özgürlüğünü kısıtladığını düşündüğü her şeyle mücadele etmeye adanmıştır. Burada Jung’un ifadesiyle “anneye karşı direnç”ten söz edilebilir: “Bu orta tipin özelliği, dışı içgüdülerin aşırılığı ya da felç olması değil, annenin üstünlüğüne karşı direnmenin diğer her şeyden daha büyük bir önem taşımasıdır. Bu tip, olumsuz anne kompleksine mükemmel bir örnektir. Leitmotifi şudur: Nasıl olursam olayım, yeter ki annem gibi olmayayım!” (Jung, 2005, s. 79).

Nermin’in annesiyle bu çatışmaları sırf annesine muhalefet etmek ve ona benzememek için mi yoksa mantıklı seçimler yaptığını düşündüğü için mi yaşadığı konusu yoruma açıktır. Ancak her durumda, anneye karşı zıtlık, anneden kaçma ve uzaklaşma olduğu görülmektedir. Nermin’in annesi ne kadar din, namus, örf, gelenek konularında hassasiyet duyuyorsa Nermin de bir o kadar umursamaz davranışlar sergilemektedir. O annesinden, annesi de ondan rahatsızlık duymaktadır. Annesinin, hassas olduğu konularla ilgili kendisini geleneğin taşıyıcısı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Annesi, toplumun dayattığı kuralların, anneden çocuğa öğretilerek aktarılması gereken kalıtsal bir özellik olduğunu düşünmektedir. Ancak Nermin çocuk olmadığı için annesi onunla konuşmakta ve ona sözünü geçirmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte Nermin’in ne zihnine, ne fikirlerine ne de çevresindeki insanlara müdahale edemediğini gördükçe öfkelenmekte ve Nermin’in aşağılık kompleksine girmesine neden olacak davranışlarda bulunmaktadır. Havva Hanım’ın büyük kızı olan,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dininden de eğitiminden de ödün vermeyen Neriman ile kendi kızı Nermin'in karşılaştırmasını yapması buna örnektir.

Nermin'in rüyalarında da anne arketipinin çeşitli yönleri tespit edilebilir. Bir rüyasında eski bir resmin bir anda gökyüzünü kapladığı, içindeki insanların bir bir yere düştüğü, bu nedenle Nermin'in, yakın arkadaşı Meral'in abisi Bedri ve insanların dehşete düştüğünden bahsedilmektedir. Rüya, kıyametin kopuşunun anlatılışı gibi anlatılmıştır. Bu korku sırasında Nermin'in "Anneciğim" diye seslenişi dikkat çekicidir. Annesinden nefretle kaçarken yine onun yardımına ihtiyaç duyması, "anne kompleksinin olumlu özelliği"nden kaynaklanmaktadır. Jung'un ifadeleriyle anne kompleksinin olumlu yönleri şu şekildedir:

Birinci tip kompleksin, yani annelik içgüdüsünün aşırı gelişmesinin olumlu yönü, bütün çağlarda övgüler düzülmüş olan anne imgesidir. Yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anılarından biri, her tür oluşum ve değişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her tür başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir. Doğa kadar tanıdık ve yabancı, sevgi ve şefkat dolu, yazgı kadar acımasızdır, şevkle, bıkmadan usanmadan yaşam verir, acıların anasıdır, ölünün ardından kapanan karanlık, yanıtsız kapıdır. Anne, anne sevgisidir, *benim* deneyimim, *benim* sırrımdır (Jung, 2005, s. 82).

Annesinin rüyasında: "Tövbe et, tövbe istiğfar et, günaha girmişsin, söyle kız mısın?" demesi ve Nermin'in: "Kızım anneciğim, hiçbir şey yapmadım," diye cevap vermesi üzerine rüyadaki bütün korkunçluklar, yerini normallığe bırakmıştır. Burada, dinî inanç yeniden vurgulanırken "kadının bekâreti"nin de ne derece önem taşıdığına dikkat çekilmiştir. Nermin, annesinin bu konudaki hassasiyetinin üzerine gitmek istemiş ve birkaç kez evlilik dışı birlikteliğe yeltenmiştir. Ancak zihninde ne kadar özgür olursa olsun toplum ve din algısı onu kısıtlamıştır.

Nermin'in başka bir rüyasında ise çoğunu daha önce görmediği akrabaları babasının cenazesine gelmiştir. Akrabalarının Nermin'e, yaşamına, fikirlerine ve Nermin'in annesine yönelik olumsuz eleştirilerinin üzerine annesinin öfkelenerek akrabaların üzerine saldırması anlatılmıştır. Nermin'in gözünde annesi adeta bir "cadı"ya dönüşmüştür. Jung, aşırı evhamlı bir annenin çocuklarının düzenli olarak rüyalarında annelerini kötü bir hayvan ya da bir cadı olarak görmelerinin, çocuğun ruhunda bir bölünmeye, böylelikle de nevroz olasılığına yol açacağını söylemiştir (Jung, 2005, s. 65-66).

"Bana bakın akrepler, çenenizi kapayın, ben sağken kızıma söz söyletmem, ben hem anası, hem babasıyım onun" (Erbil, 2009, s. 149). Eserde Nermin'in annesinin bu ifadelerinde dikkat çeken durum, aralarındaki tüm tartışma ve çatışmalara rağmen kızı için koruyuculuğunu ortaya koymasındır. Anne arketipinin varlığı, kalıtsal olan anne içgüdüsüyle gösterilen bu davranışlarda görülmektedir.

Nermin'in bekâret konusundaki kalıpları kırarak evlilik dışı beraberlik kurma isteğinden daha önce bahsedilmişti. Bir gün bu isteğini gerçekleştirmek için evden kaçmak istemiş ancak annesine yakalanmıştır. Onu bu durumdan kurtaracak olan ise toplumun dayattığı evliliktir. Bu nedenle, cinsellik tecrübesini edinmek adına arkadaşı Meral'in düşüncelerinin de etkisinde kalarak ve sevmemesine rağmen Meral'in abisiyle evlenmeye karar vermiştir. Jung, Nermin'in bu durumuna benzer olarak anne-kız ilişkisiyle ilgili şunları söylemiştir:

Böyle bir kız ne istemediğini çok iyi bilmesine rağmen, yazgısının nasıl olmasını istediği konusunda genellikle bir fikri yoktur. Tüm içgüdüleri anneyi reddetmek üzerine yoğunlaştığı için, kendine ait bir yaşam kuramaz. Ola ki bir gün evlenirse, evliliği ya anneden kurtulma aracıdır, ya da yazgı onun başına öyle bir erkek sarar ki, adam anneye aynı karakter özelliklerine sahiptir. Tüm içgüdüsel süreçlerde beklenmedik zorluklarla karşılaşır; ya cinsel sorunları vardır, ya istemediği çocuk sahibi olur, ya da evlilik ilişkisinin gereklerini sabırsızlık ve huzursuzlukla yerine getirir. Çünkü tüm bunların, anneyi reddetmekten ibaret olan yaşamının asıl gerçekleriyle ilgisi yoktur. Bu kişilerde anne arketipinin özelliklerinin tüm ayrıntılarını görmek mümkündür (Jung, 2005, s. 79-80).

Bozmak istediği bekâretini Bedri ile evlenerek gerçekleştiren Nermin, evliliğinde mutlu olamamıştır. Çünkü annesinin gelenekçi tutumu, onun cinsellik konusunda bilgi sahibi olmasını engellemiştir. Bu evliliği bir aile, bir düzen kurma düşüncesi taşımadan yapması ve sadece cinsel ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç olarak görmesi de buna eklenebilir. Bunların yanı sıra Erbil'in eserindeki temsilcisi olduğu için kendisini bir dava kadını olmaya adanmış ve eşini de bu yüzden ihmal etmiştir. Eşi Bedri,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

aralarındaki soğukluğun ve sorunların üstesinden gelemedikleri için Nermin'i terk etmiştir. Eserin sonunda ise Nermin, tatil için gittiği bir yerde otel odasında, sevdiği yazarlarla birliktelik yaşadığını hayal ederek halüsinasyon görmeye başlamıştır. Jung, Nermin'in içinde bulunduğu durumu ve çizdiği kadın portresini “olumsuz anne kompleksi”nde tespit etmiş ve şöyle ifade etmiştir:

Bu tip kadın dünyaya yüzünü çevirerek yaklaşır, arkasına dönüp gözlerini Sodom ve Gomorra'ya diken Lut'un karısı gibidir. Dünya ve yaşam bir düş gibi geçer gider yanından, bir kere de başını kaldırıp karşısına bakmayı beceremediği için, yaşam onun için yanılısma, hayal kırıklığı ve huzursuzluk kaynağıdır. Gerçekliğe karşı salt bilinçdışı-tepkisel bir tutum içinde olması nedeniyle, sonunda yaşamı en çok savaştığı şeyden, yani salt annelik-dişilik'ten ibaret olur. Fakat yüzünü çevirmediğinde, dünyayı olgunluğun ışığında, gençliğin, hatta çocukluğun tüm renkleri ve büyüleyici mucizeleriyle görüverecektir. Böyle bir vizyon, bilincin vazgeçilmez önkoşulu olan gerçekliğin kavranmasını ve keşfedilmesini sağlar. Yaşamın bir parçası yitirilmiştir gerçi, ama anlamı kurtarılmıştır (Jung, 2005, s. 99-100).

Nermin'in yaşadığı tüm bu olaylarda, annesinin çocukluğundan beri Nermin'e uyguladığı psikolojik şiddetlerin sonraki dönemlerde ne kadar etkili olduğu görülmektedir. *Tuhaf Bir Kadın*'da, çocukluğundan beri, baskı altında olduğu her şeyden kurtulmak isteyen bir “kadın”ın, Nermin'in, kuralları yıkarak ve düzeni değiştirerek ideallerinin peşinde koşması anlatılmıştır. Ancak ideallerinin peşinde koşarken ruhsal bozukluklarla mücadele ettiği söylenebilir. Bu durum, tek başına bireysel ve toplumsal sorunlarla boğuşan ve çıkmaza girerek kendi hayatını kuramayan bir kadının dramı olarak adlandırılabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Leylâ Erbil'in 1971 yılında yayımlanan *Tuhaf Bir Kadın* adlı romanı, analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung'un arketiplerle ilgili görüşlerinin yer aldığı *Dört Arketip* adlı eserden yola çıkılarak “anne arketipi” bağlamında incelenmiştir. Önce arketipin ardından da anne arketipinin tanımı, Jung ve onun görüşlerinden hareketle eserler üzerinde değerlendirme yapan farklı kişilerin görüşleri ile verilmiştir. Ardından *Tuhaf Bir Kadın*'ın yazarı Leylâ Erbil'in sanatına değinilmiştir. Leylâ Erbil'in sanatına değinilmesi, onun hayat görüşünü ve ideolojisini yansıtması ve çalışmanın amacına uygunluğu açısından önemlidir. Erbil, toplumda geleneğin izlerini, dini, sınıf ve cinsiyet ayrımını, ötekileştirilmeyi reddetmiştir. Onun sanatını asıl amacı, bireyin özgürlüğünden başlayarak toplumun özgürlüğüne doğru ilerlemektir. Toplumun herhangi bir alanında dayatma ve ötekileştirmenin olmadığı özgür bir dünyayı hayal etmiştir. *Tuhaf Bir Kadın*'da rahatsızlık duyduğu bu konuları, kurgusal dünyasında tasarlayarak ve okuruyla iletişim kurmak istemesine bir tem olarak işlemiştir.

Söz konusu eserin, daha önce arketipsel bağlamda değerlendirilmemesinden hareketle bu çalışmanın yapılmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Arketipsel değerlendirme çerçevesinde incelenen eserde, eserin başkişisi olan Nermin, ailesinin ve içinde yaşadığı toplumun kurallarıyla çatışma yaşamıştır. Jung'un “anne arketipi” kavramı üzerinden bir inceleme yapıldığı için yalnızca Nermin ve annesinin çatışmaları ekseninde tespitler yapılmıştır. Bu tespitler neticesinde Nermin'in annesinde “anne kompleksi” bağlamında “olumlu anne kompleksi” ve “olumsuz anne kompleksi” ile “anneye karşı direnç” in olduğu görülmüştür. Eserde, Nermin'in gençliğinden kadınlık çağına uzanan serüveni anlatılsa da bu komplekslere çocukluğundan beri maruz kaldığı saptanmıştır. Yıllarca annesiyle mücadele hâlinde olan Nermin'in yaşadığı ruhsal bozukluklar onu eserin başında olduğu gibi eserin sonunda da yalnızlığa itmiştir. Bu da anne arketipinin kompleksli yanının kişiye verdiği büyük zararı gözler önüne sermektedir.

KAYNAKLAR

- Balcı, E. S. (2019). Anne Arketipinin Didem Madak'ın Şiirlerindeki İzleri. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 167-182.
- Dündar, H. (2004). *Leylâ Erbil'in Romanlarında Cinsellik Sorunsalı*. Ankara.
- Erbil, L. (2009). *Tuhaf Bir Kadın*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Esa. (2019, 04 14). *Tuhaf Bir Kadın Hakkında Konu Özet İnceleme: Leyla Erbil*. Edebî Yâd ve Sanat Akademisi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/kitap-ozetleri-ve-elestirileri/tuhaf-bir-kadin-hakkinda-konu-ozet-inceleme-leyla-erbil/63964> adresinden alındı

Gürçay, A. K. (2017). Altın Beşik Efsanesinin Yüce Ana Ekseninde Göstergebilimsel İncelenmesi. *Karen*, 1-16.

Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.

Öztekin, A. (2001). İbn Arabî'nin 'Âyân-ı Sâbite'si ile Jung'un 'Arketipler'i Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 293-303.

Torun, D. (2019). *Anlatmaya Dayalı Türlerde Anne Arketipi*. Muğla.

Yavuzer, M. Ş. (2018). Cemal Süreya'nın Şiirlerinde Kadın Arketipi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 133-150.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Antik Roma'da Kraliçelerin Yönetime Etkisi

Nuray KÖŞK*

Suzan Akkuş MUTLU**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Geçmişten günümüze kadar birçok uygarlık, devlet ve imparatorluk dünya tarihi üzerinde yerini almıştır. Bunlardan bir tanesi de yaklaşık bin yıl ayakta kalmayı başarmış olan Roma İmparatorluğu'dur. Bu imparatorluk geleneksel inanca göre M.Ö. 753 yılında kurulmuştur. Roma İmparatorluğu tarihin en büyük imparatorluklarından birisidir. İmparatorluk tarihi boyunca İmparatoriçeler, hanedan mensupları ve soylu kadınlar gücüyle ve zekâsıyla ön plana çıkmışlardır. Özellikle soylu kadınlar, ataerkil toplum yapısına rağmen siyasette ve yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Böylece kadınlar üzerinde kurulan baskıya rağmen kadınların birçok alanlara yönelmesine engel olunamamıştır. Roma toplumunda kadınların varsayılandan çok daha büyük roller almayı başardıkları da tarihsel kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma Antik Roma'da devlet teşkilatında yer alan kadınların yönetime olan etkilerini ve siyasal yaşamdaki rolünü incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu araştırmada Roma tarihinde ön plana çıkan imparatoriçeler ve soylu kadınların biyografilerine yer verilmiştir. Birçok imparatoriçenin keskin zekâsı sayesinde, tek başına ya da imparator ile birlikte ülkeyi yönetebilmesi de Roma kadınlarının gücü olarak karşımızda durmaktadır. Antik Roma kadını, Roma tarihine önemli bir ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma İmparatorluğu, İmparatoriçeler, Soylu Kadınlar, Siyasi Yönetim.

ABSTRACT

From the past to the present, many civilizations, states and empires have taken their places in world history. One of them is the Roman Empire, which has survived for about a thousand years. According to the traditional belief this empire BC. It was founded in 753. The Roman Empire is one of the greatest empires in history. Throughout the history of the empire, Empresses, members of the dynasty, and noble women have stood out with their power and intelligence. Especially noble women have had a say in politics and administration despite the patriarchal social structure. Thus, despite the pressure on women, women could not be prevented from turning to many areas. It is also seen in historical sources that women in Roman society managed to take on much greater roles than supposed.

This study has been prepared to examine the effects of women in the state organization in Ancient Rome on government and their role in political life. In this research, the biographies of empresses and noble women who were prominent in Roman history were included. Thanks to the keen intelligence of many empresses, being able to rule the country alone or with the emperor stands before us as the power of Roman women. The ancient Roman woman sheds an important light on Roman history.

Key Words: Roman Empire, Empresses, Noble Women, Political Management

1. Giriş

Roma'nın kuruluşu efsanelerden ve mitolojilerden öğrenilmektedir. Efsaneye göre Romulus ve Remus adlı ikiz kardeşler M.Ö. 753 yılında Roma İmparatorluğunu kurmuşlardır. Romulus ve Remus'u yarı-tanrı konumuna getiren başlıca iki sebep vardır. Bunlardan ilki ikizlerin Truva prensi Aeneas'ın soyundan gelmeleridir. Diğer sebep ise anneleri Rhea Silva'nın Mars'ın tecavüzüne uğramış bir Vesta bakiresi olmasıdır. Bu durum Roma'nın tanrının seçtiği bir devlet olduğu mitolojisini ortaya çıkarmıştır. Hem Romulus hem de Remus şehrin ilk kralı olmak isteyince aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu anlaşmazlık sonunda ise Romulus Remus'u öldürüp ilk kral olmuş ve şehre kendi adını vermiştir. Romulus'un daha sonra Sabinlerle ittifak yaparak bütünleşmesi de efsanevi öğelere yansımıştır. Efsaneye göre Latinler Sabinleri festivale davet ederek bakire kadınlarını çalmışlardır. Bu durum Sabinler ve Latinlerin bütünleşmesine neden olmuştur.¹ Geleneksel inanca göre, Roma

¹ Hasan Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Sentetik İnançlar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 7.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İmparatorluğu M.Ö. 753 yılında kurulmuştur. M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış Romalı akademisyen ve yazar olan Varro, yıllık seçilen konsül listelerinden hareketle M.Ö. 753 yılını Roma'nın kuruluş tarihi olarak belirtmiştir. Bu tarih Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi olarak kabul edilse de gerçekte tartışmaya açıktır.²

Romalılar tarafından Etrusci veya Tusci adlarıyla anılan Etrüskler, M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında Roma'da siyasi kontrolü sağlamışlardır. Ancak Etrüskler M.Ö. 6. yüzyıl sonlarında ise bu güçlerini yitirmişlerdir. Bu sırada Latin ve Sabin kabileleri bir cumhuriyet oluşturmuşlardır. Roma Cumhuriyeti dünya tarihinin ilk cumhuriyet örneğidir. Bu durum M.Ö. 509 yılında monarşinin kaldırılmasıyla başlamıştır. Roma Cumhuriyeti'nin Roma İmparatorluğu'na ne zaman dönüştüğü ile ilgili birbirinden farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Tarihçiler bu dönüşümün gerçekleştiği dönemi belirlemek için bazı olayları hedef olarak göstermişlerdir. Bu olaylar arasında Jul Sezar'ın M.Ö. 44'de daimi diktatör seçilmesi, Aktium Savaşı ve Roma Senatosu'nun M.Ö. 27'de Augustus'a olağandışı yetkiler vermesi sayılabilir.³ Dolayısıyla Roma, M.Ö. 27'de Augustus ile birlikte imparatorluk dönemine girmiştir. 330 yılında ise İmparator I. Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak Byzantion'u seçmiş ve ismini Konstantinopolis'e çevirmiştir. İmparatorluk 395 senesinde Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikili yönetime geçmiştir. Batı İmparatorluğunun çöküşü aşamalı olarak sürmüştür. 476 yılında Germen kavimler batının son Roma İmparatoru olan Romulus'u tahttan indirmiş ve Roma'nın batıdaki egemenliği sona ermiştir. Doğuda ise İslâm'ın yükselişi bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Doğu Roma 8. yüzyılda bu tehdidi ortadan kaldırarak Müslümanların ilerleyişini durdurmayı başarmış ve 9. yüzyıldan itibaren kaybettiği topraklarını geri almıştır. Fakat Doğu Roma'nın bu başarısı 1071 yılında meydana gelen Malazgirt Savaşı ile aniden kesilmiş ve imparatorluk çöküşe geçmiştir. İmparator I. Aleksios Komnenos bu Türk akınları sonucunda 1095'de Batı'dan yardım istemek zorunda kalınca Batı, Haçlı Seferleri'ni düzenlemiştir. Dördüncü Haçlı Seferi'nde İstanbul yağmalanıp işgal edilmiştir. 1204'de İstanbul'un işgal edilmesinin ardından İmparatorluk topraklarında ardıl devletler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi olan ve İznik'te kurulan devlet Konstantinopolis'i tekrar geri almıştır. Konstantinopolis'in geri alınmasından sonraki dönemde ise İmparatorluk Ege kıyılarına hapsedilmiş bir Yunan devletinden ibaret duruma gelmiştir. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu, Fatih Sultan Mehmet önderliğindeki Osmanlı Devleti'nin 29 Mayıs 1453'de Konstantinopolis'i ele geçirmesiyle yıkılmıştır.⁴ Fakat biz bu yıkılışa ilgisiz kalamayız, çünkü bu olay papaların gücünü ve aynı zamanda kendisine çok şey borçlu olduğumuz Ortaçağ'ı doğurmuştur.

2. İmparatoriçe Kleopatra

Mısır kraliçesi Kleopatra, Helenistik krallıkların sonuncusu olan Ptolemaios hanedanının kraliçesidir. Kraliçenin tarihteki önemi, siyasi ve kültürel açıdan Eskiçağ Roma ve Mısır dünyasına yön vermesidir. Kleopatra'nın krallık sınırlarını genişletmesine, Caesar ve Marcus Antonius ile kurduğu ilişkiler neden olmuştur. Ayrıca Mısır'ın dinsel festivallerine katılan ilk Helenistik yöneticisi de Kleopatradır.⁵ Krallar kraliçesi olabilmek için cazibesini silah olarak kullanıp kendi görüntüsünde para bastırmıştır. Kleopatra Mısır tahtına oturan bir kraliçe olmak istemiş, Roma Komutanı Jul Sezar ise Mısır'ı Roma'ya bağlı bir eyalet yapmak istemiştir. Kleopatra amacına ulaşabilmek için Jul Sezar'a ihtiyaç duymuştur ve Jul Sezar'ın ölümünden sonra da Roma'nın komutanlarından Marcus Antonius ile ilişkisi olmuştur.⁶

Roma Cumhuriyet dönemine damgasına vuran olayların birisi Pompeius ile Sezar arasında yaşanan iç savaşlardır. Kleopatra bu süreçte adını duyurmaya başlamıştır. Caesar, Pompeius'a darbe indirmek isteyince Pompeius'un kovalamış, ancak Caesar, İskenderiye'ye geldiğinde Pompeius öldürülmüştür. Caesar, Pompeius öldürüldüğü halde İskenderiye'ye girerek burada savaşmıştır.⁷ Ardından

² Gamze Hasdemir, *Roma Cumhuriyet Dönemi Portre Sanatı "Gelenekler ve Stiller"*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2014, s. 6.

³ Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Sentetik İnançlar*, s. 7-8.

⁴ Gürsoy, *Roma İmparatorluğu'nda Sentetik İnançlar*, s. 10-12.

⁵ Kürşat Bardakçı, "Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği", *Anasay*, Sayı 3, s. 117-128, 2018, s. 118.

⁶ Meltem Onay, "Antik Çağdan Bugüne Tarihin Başarılı Kadın Liderleri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2013, s. 219-220.

⁷ Bardakçı, "Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği", s. 119-120.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ptolemaios'u yenerek son Mısır Firavunu VII. Kleopatra'yı tahta oturtmuştur.⁸ Bir süre sonra da Caesar ile Kleopatra'nın çocukları olan Kaisarion doğmuştur. Caesar'ın katli sürecine zemin hazırlayan Marcus Antonius olmuştur. 15 Mart M.Ö. 44'de, Caesar'ın sefere gitmek için Roma'dan ayrılacağı tarihten 3 gün önce, cinayet planlandığı gibi gerçekleşmiş ve Caesar son nefesini vermiştir. Caesar'ın ölümünden sonra Kleopatra Roma'yı terk edip yurdu İskenderiye'ye dönmüştür.⁹ Caesar'ın ölümü üzerine Antonius, Kleopatra'nın güzelliği karşısında çok etkilenmiştir. Antonius, M.Ö. 41-40 kışını Kleopatra ile birlikte İskenderiye'de geçirmiş ve Kleopatra'dan ikiz çocuğu olmuştur. Ancak Kleopatra ve Antonius'un ilişkileri çıkar ilişkisine dayanmıştır. Çünkü Antonius Mısır'ın zenginliğini istemiş, Kleopatra ise krallığın geleceği için Roma'nın desteğini almak istemiştir. M.Ö. 34'de Antonius ile Kleopatra İskenderiye'de gösterişli bir tören düzenlemişlerdir. Antonius, M.Ö. 34'de tamamen Kleopatra'nın etkisi altına girerek Ephesos'ta Mısır'ın en büyük Tanrıçası olan İsis adına bir tapınak yaptırmıştır.¹⁰ Bu sırada Octavianus politik manevralarla Roma halkını Antonius'a karşı kıskırtmıştır. Octavianus M.Ö. 31 yılı konsülü seçilmiş ve Antonius, Roma'nın düşmanı ilan edilmiştir. Her iki taraf da savaş hazırlıklarına başlamıştır.¹¹ Savaşın nedeni Antonius'un bir kadına verdiği yetkiyi onun elinden almaktır ve savaş Kleopatra'ya karşı başlatılmıştır. Bu savaş, M.Ö. 2 Eylül 31 tarihinde meydana gelmiştir.¹² Actium Deniz Savaşı'nda Octavianus'un dostu Agrippa Mısır savaş filosunu yenilgiye uğratmış ve son Helenistik krallık olan Mısır, M.Ö. 30'da Roma'nın eyaleti haline gelmiştir. Artık uzun zamandır devam eden İç Savaşlar Dönemi kapanmıştır. Bu durum, Roma'da monarşinin başlangıcı anlamına gelmektedir.¹³ Dolayısıyla Octavianus'un başarısıyla sonuçlanan savaş, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu getirmiştir. Octavianus M.Ö. 27 yılında Augustus unvanını alarak Roma'nın ilk İmparatoru olmuş ve 41 yıl tek lider olarak Roma'yı yönetmiştir.¹⁴

Kleopatra değişik zehirlerden oluşan bir koleksiyon oluşturmuştur. Bunları ölüme mahkûm edilen insanlar üzerinde deneyerek hangi zehrin daha az acı verdiğini tespit etmiştir. Bu deneyler sonrasında daha çok acı veren zehrin daha çabuk bir insanı öldürdüğünü, az acı veren zehrin ise insanı hızlı ve acı çektilerinde öldürdüğünü fark etmiştir. Kleopatra Apsis adı verilen Mısır yılanının zehrinin en etkili olduğunu anlamıştır. Bu zehir, kişiyi önce derin bir uykuya sokmuş, sonra duyuları azalan bireyi derin bir uykudayken öldürmüştür.¹⁵ Tarihin en dikkat çekici ölümlerinden biri de, Kleopatra'nın engerek yılanı tarafından sokulurken, Antonius'un kendisini bıçaklaması olmuştur. Bunun üzerine Kleopatra'nın oğlu Kaisarion da katledilmiştir. Dolayısıyla son Helenistik krallık olan Mısır, artık Roma İmparatorluğu'nun eline geçmiştir.¹⁶ Ptolemaios Hanedanı idaresinde bağımsız bir Mısır ortadan kalkması, Kleopatra'nın 12 Ağustos M.Ö. 30 yılında intihar etmesi ile gerçekleşmiştir.¹⁷ Kleopatra'nın ölümü, Roma'nın Cumhuriyet rejiminden İmparatorluk rejimine geçişini sağlamıştır.¹⁸

3. İmparatoriçe Helena

Roma yönetiminde önemli rol oynayan kadınlardan birisi de I. Konstantin'in annesi Helena'dır. Helena, aynı zamanda Roma İmparatoru Konstantius Chlorus'un eşidir. Bithynia şehri, I. Konstantin imparator olduktan sonra "Helenopolis" adını almıştır. Bu yüzden Helena'nın 250 yılında Bithynia'da doğduğu bilinmektedir.¹⁹

⁸ Charles Freeman, *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Suat Kemal Angı Çev.), Dost Kitapevi, Ankara 2003, s. 427-428.

⁹ Müşerref Arslanhan, Marcus Antonius'un Hayatı, Ege Üniversitesi, Lisans Tezi, İzmir 2016, s. 22-23.

¹⁰ Bardakçı, "Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği", s. 121-122.

¹¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 222.

¹² Arslanhan, *Marcus Antonius'un Hayatı*, s.76.

¹³ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 90-91.

¹⁴ Kevser Taşdöner, "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 209-236, Ankara 2012, s. 230

¹⁵ Arslanhan, *Marcus Antonius'un Hayatı*, s.80-82.

¹⁶ Freeman, *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Suat Kemal Angı Çev.), s. 436.

¹⁷ Ali Oğuz Bozkurt, *Roma-Mısır İlişkileri (MÖ 3. Yüzyıl – MS 395)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 79.

¹⁸ Bardakçı, "Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği", s. 125.

¹⁹ Ülkü Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2018, s. 92.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Helena'nın Konstantius Chlorus tarafından boşanmasının sebebi soylu bir aileden gelmemesinden kaynaklanmıştır. Helena Konstantius Chlorus'dan ayrıldıktan sonra oğlu I. Konstantin'in yanında yaşamına devam etmiştir. I. Konstantin, annesi Helena'ya 306 yılında "Augusta" unvanı vererek onu onurlandırmıştır. Helena taç giyme ve para üstüne resmini bastırma hakkına bu unvan ile sahip olmuştur. Dindar bir kişi olan Helena kutsal beldelere geziler düzenlemiş ve bu geziler sırasında da hacı olmuştur. Helena Augusta unvanını aldıktan sonra önemli bir vazifeye görevlendirilmiştir. Bu görev ise Yahudi-Hristiyan geleneğinde kayıp kutsal emanetler olarak bilinen değerli eşyaların bulunmasıdır. Bundan dolayı 325/326 yılında Kudüs'te araştırmalar yapmıştır. Helena'nın yaşadığı dönemde büyük bir itibar kazanmasının sebebi Kudüs'te, İsa'nın çarmıha gerildiği gerçek haçı bulması ile olmuştur.²⁰ Helena ilk Hristiyan imparatoriçe olma özelliğine sahip olup, yaptığı dini görevlerle de kendisinden sonraki Bizans imparatoriçelerine yol göstermiştir. Soylu kadınların dine çok önem vermelerinin nedeni Bizans'ın dini ve kültürel değerlerine bağlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle imparatoriçeler ve soylu kadınlar saraydaki ve toplum üzerindeki etkinliklerini korumuşlardır.²¹ Helena din alanında yaptığı hizmetlerinden dolayı "Azize Helena" olarak anılmış ve tarihi kaynaklara geçmiştir. Helena'nın izinden giderek onu örnek alan imparatoriçeler ise "Yeni Helena" adıyla anılmışlardır. Helena 329 yılında vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine lahiti Roma'ya götürmüş, naaşının ise oğlunun yaptırdığı Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömüldüğü tahmin edilmektedir.²²

Hem imparatoriçeler hem de sıradan halk kadınları için, Bizans İmparatorluğu'nun kırılma noktası Helena'dır. Helena, ideal bir anne ve imparatoriçe olmasından dolayı Bizans kadınları için örnek model olmuştur. Aynı zamanda hayırseverliği ve dindarlığı ile ön plana çıkmıştır. Helena eski algıyı yıkarak Bizans toplumunda kadınların idol olarak yer almasına sebep olmuştur.²³ Azize Helena, Banilik kültürünü ilk başlatan kadın konumunda yer alarak Batı Medeniyetinde banilik kültürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Hatta Helena tarafından başlatılan bu uygulama Bizans'tan sonra, Doğu Medeniyetinin en önemli temsilcisi olan Osmanlı Devletini 'de etkilemiş, Osmanlı'nın soylu kadınları banilik kültürünü değişik şekillerde sürdürmüşlerdir. Örneğin manastır ve kilise yaptırma geleneğinin yerini bu dönemde medrese, çeşme, cami, külliye yaptırma geleneği almıştır.²⁴

Bizans İmparatorluk sikkelerinde her imparatoriçe yer alamamıştır. Ama Helena'nın sikkelerde yer aldığı göze çarpmaktadır. Helena, 330 yılında öldüğünde sadece sikkelerde yer almakla kalmamış, aynı zamanda Roma, Kudüs gibi önemli şehirlere de heykelleri dikilmiştir.²⁵

4. İmparatoriçe Theodora

Tarihte devletleri ve imparatorlukları kurup idare eden erkekler olduğu gibi, bu devletlerin devletleri zirveye çıkararak ya da çöküşe götüren yönetici kadınlar da olmuştur. Bunlardan biri Bizans imparatoru I. Justinianos'un eşi Theodora'dır. Theodora I. Justinianos ile evlendikten sonra Bizans'ın en mühim kadın şahsiyeti haline gelmiştir.

Theodora'nın babası sirklerde hayvan bakıcılığı yapmıştır. Bizans tarihçilerinden öğrenilen bilgilere göre; Theodora babası öldükten sonra annesi ve kardeşi ile beraber sirklerde çeşitli gösteriler yapmıştır.²⁶ Theodora'nın babası 503 yılında ölünce Theodora'nın annesi başka biri ile evlenmek zorunda kalmıştır. Fakat bu adam Theodora'nın kız kardeşlerini süsleyerek sahneye çıkarmıştır. Theodora kısa zaman içinde güzelliği ve dansları ile herkesin ilgi odağı olmuştur. Theodora Makedonia isimli bir dansöz kızla karşılaşmıştır. Onun görevi ajanlık yaparak Justinianus'a topladığı bilgileri ulaştırmaktır. Ama asıl dikkat çeken durum Makedonia'nın, Theodora ile Justinianos'un arasını yapması olmuştur. Theodora'ya âşık olan Justinianos onunla evlenmek istemiştir. Ancak o

²⁰ Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 92.

²¹ Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 71-72.

²² Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 93.

²³ Hüseyin Ömer Özdemir, *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018, s. 55.

²⁴ Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 121.

²⁵ Özdemir, *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset*, s. 55.

²⁶ Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 99.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

dönemdeki kanunlara göre konsül ve senatörlerin aktrislerle evlilik yapması yasaklanmıştır. Ayrıca Justinianos, İmparatoriçe Eufemia'ya saygı duyduğu için de bu evliliği yapmamıştır. Eufmia öldükten sonra Justinyen Theodora ile evlenmiş ve Theodora ölünceye kadar ona sadık bir eş olmuştur.²⁷

İlk kez bir kadın için bir yasa değişikliği meydana gelmiştir. Roma yasalarına göre konsül mertebesindeki birinin, fahişe ile evlenmesi kesinlikle yasaktır. Justinianus gerekli yasa değişikliğini yürürlüğe koyarak Theodora ile evlenmiştir. Bu evlilikten sonra Theodora eski yaşantısına sünger çekerek artık sadece imparatoriçe olmanın gereklerini yerine getirmiştir.

Dönemin tarihçisi olan Prokopius tarafından; zengin memurların parasına el koyan ve her türlü kirli işte uzman olarak nitelenen Theodora, Bizans tarihinin en büyük isyanında etkili rol oynamıştır. İmparatorluğun iki siyasi grubunun bir araya gelerek Konstantinopolis'i kasıp kavurduğu Nika İsyanı sırasında Justinianus'u kaçma girişiminden vazgeçirmiştir.²⁸ 532 yılında Hipodrom'da yarışmalar gerçekleşmiş ve I. Justinianos bu yarışta hazır olarak bulunmuştur. I. Justinianos'un Mavileri desteklediğini belirtmesi üzerine Yeşiller harekete geçmiş ve çok tehlikeli olan Nika İsyanı meydana gelmiştir.²⁹ İmparatoriçe Theodora bu isyanın bastırılması sırasında kaçmak isteyen I. Justinianos'u durdurmuş ve I. Justinianos'u isyancılarla mücadele etmesi için kışkırtmıştır. Theodora eşine tahtın en güzel mezar olduğunu belirtmiş, bir korkak gibi kaçmanın aksine bir İmparator gibi ölmesi gerektiğini söylemiştir. İmparatoriçenin kararlılığı ile yönlendirmesiyle isyan bastırılmış ve I. Justinianos isyana katılan 30.000 kişiyi hipodromda katletmiştir. İmparatoriçe Theodora'nın saray ve yönetimdeki etkisi isyanın bastırılmasından sonra daha fazla artmıştır. Theodora'nın özellikle dini alanda da kendisini göstermiştir. Örneğin koruyucu yasalar çıkartarak monofizitleri koruma altına almış ve Theodora'nın baskısı ile Konstantinopolis'te monofizitlere ait kiliseler açılmıştır. Theodora akıllı ve bilgisiyle devleti idare etmiş, fakat ihtiras ve hile ile sarayı alt-üst etmiştir.

İmparatoriçe Theodora 547 yılında hastalanıp 548'de ölmüştür. Theodora'nın sayesinde Bizans İmparatorluğu'nda pasif kadın imgesi değişmeye başlamış ve kadınlar sosyal hayatta, siyasette ve yönetimde etkili olmaya başlamışlardır. Ancak bu durum hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kadınların Theodora ile birlikte yönetimde söz sahibi olmaları saray entrikalarını arttırmıştır. Böylece İmparatorluğun istikrarı sarsılmış ve siyasi otoritesi zayıflamıştır. Prokopios gerçekleşen bu olumsuz olaylardan dolayı hem Theodora'yı hem de Justinianos'u birer iblis olarak nitelendirmiştir.³⁰

Theodora, keskin zekâsıyla hem Bizans İmparatorluğa hem de Ortaçağ Tarihine damgasını vurmuştur. Entrikaları ile siyasette yer alan Theodora, eyleme geçirdiği her hareketi ile Bizans siyasetine yön vererek en büyük imparatoriçelerden biri olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda kadın algısının değişmesinde de etkili bir rol oynamıştır.

5. İmparatoriçe İrene

Bizans tarihine damgasını vuran diğer bir imparatoriçe, her daim yönetme hırsına sahip olan İrene'dir. İrene, 780'de ölen eşinin ardından tek çocuğu ile imparatorluk yönetimini üstlenmiştir.³¹ IV. Leon'un 780 yılında ölmesi üzerine eşi İrene tahta geçmiştir. İrene taht naibi olarak oğlu VI. Konstantin ile beraber 11 yıl ülkeyi idare etmiş, ancak oğlu öldükten sonra 797-802 yılları arasında ülkeyi tek başına yönetmiştir.³²

Kaynaklarda İrene'nin Konstantinopolis'ten önceki yaşamından hiç bahsedilmemiş ve bu eşsiz onur için onun neden seçildiğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.³³ İrene 769'da, on yedi yaşındayken,

²⁷ Ömer Yıldırım, *Bizans Siyasetinde İmparatoriçelerin Rolü (VI. ve IX. YY)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2019, s. 27- 28.

²⁸ Özdemir, *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu 'nda Evlilik ve Siyaset*, s. 27.

²⁹ Abdullah Kaya, "Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, Aralık 2013, s. 26.

³⁰ Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 100-102.

³¹ Özdemir, *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu 'nda Evlilik ve Siyaset*, s. 28.

³² Akdemir, *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, s. 16.

³³ Gülcan Gülyaparak, *Bizans İmparatorluğu 'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2019, s. 16.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bizans İmparatoru V. Konstantinos tarafından Konstantinopolis'e getirilip Leo ile evlendirilmiştir. Fakat tarihi kaynaklarda imparator ile imparatoriçenin evliliğini yazan çok az sayıda kaynak mevcuttur. Bizans geleneklerine göre bir "gelin-görücülük müsabakası" yapılmıştır. Bu müsabakada başkent ve taşradaki soylular ile genç kızlar yer almıştır. Tarihi kaynaklara göre imparator, bunlar arasından imparatoriçe İrene'yi kendisine eş olarak seçmiştir.³⁴

İrene evlenmeden önce eşinin ısrarı üzerine, ikona kırıcı politikayı sürdüreceğine dair yemin etmiştir.³⁵ İmparatoriçenin önemli sorunlardan bir tanesi ikona kırıcılık olmuştur. IV. Leo zamanında etkisini oldukça yitirmiş olan ikona karşıtı politikaya, İmparatoriçe İrene'nin gayretleri sonucunda, II. İznik Konsülü ile son verilmiştir. Fakat bu geçici bir durum olmuş çünkü Ermeni V. Leo'nun imparatorluk tacını ele geçirmesiyle ikinci bir ikonoklast dönem başlamıştır.³⁶ İmparatoriçe İrene II. Nikaia konsülünde ikona kırıcılığı yasaklamış ve eski ikona kırıcıları tövbe etmeleri koşuluyla affetmiştir. Bu tasvir kırıcılık uzun yıllar boyunca Bizans siyasetinde önemli bir yer almıştır.³⁷ Fakat 31 Ekim gecesi ikonoklast olan ordunun ayaklanması ile İrene tahttan indirilmiştir. İrene saray entrikalarıyla artık baş edemediğinden bu durumu direnmeden kabullenmiştir.³⁸ İrene'nin hükümdarlığı, 802'de kendisine düzenlenen bir komplo ile son bulmuştur. İrene önce Büyükada da bulunan manastıra sürgün edilmiş, sonra Midilli adasındaki manastıra sürgüne gönderilmiş ve 803'de vefat etmiştir. Cesedi Büyükada'da bulunan büyük kiliseye defnedilmiştir.³⁹

İrene, kendisine ait "basilissa" unvanını bırakıp imparatorlara özgü "basileus" unvanını kullanmıştır. Bu durum Bizans tarihinde sadece bir kez gerçekleşmiştir.⁴⁰ İrene, genç ve güzel gelin olarak saraya gelen bir kadından, imparatoriçe olmak için oğlunun gözlerini kör ettirip onu ölüme mahkûm eden bir kadına dönüşmüştür. Ortaçağ kaynaklarında eşi benzeri olmayan bu korkunç davranış, ona kötü bir şöhret kazandırmıştır. Ancak yine de o kaynaklarda Azize olarak gösterilmektedir. Çünkü İrene, her ne kadar ikona kırıcı olacağına yemin etse de her zaman bir ikona sever olmuştur. Ayrıca Bizans sikke sisteminde 641-780 arası imparatoriçe tasvirleri açısından büyük bir kırılma yaşanmıştır. Çünkü ikonoklazmayı sona erdiren ilk imparatoriçe olan İrene'ye kadar hiçbir imparatoriçe sikkeler üzerinde tasvir edilmemiştir.⁴¹ İrene'nin saray entrikaları, Bizans'ta seksen yıl devam edecek olan saray enrikaları dönemini de yeniden açmıştır.⁴² I. Iustinianos'un eşi Theodora, IV. Leon'un eşi İrene gibi birçok imparatoriçe gücün, ihtişamın, asaletin ve zekânın temsili olarak tarihe geçmişlerdir.⁴³

Sonuç

Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi olarak bilinen M.Ö. 753 yılından son yıllarına kadar, Roma toplumu içerisindeki kadınların yaşamlarını, konumlarını ve haklarını ele alan bu çalışma Antik Roma kadınının ne kadar değerli olduğunu gözler önüne sermiştir. Devlet teşkilatında etkili rol oynayan kadınlardan en önemlileri Kleopatra, Helena, Theodora, İrene'dir. Mısır kraliçesi Kleopatra'nın siyasal ve kültürel açıdan tarihteki önemi Eskiçağ Roma ve Mısır dünyasına yön vermesi olmuştur. Kleopatra'nın hem Caesar hem de Marcus Antonius ile gerçekleştirdiği siyasi münasebetler krallık sınırlarını genişletmesine sebep olmuştur. Kleopatra Romalı yöneticileri güzelliğiyle değil aklı ve zekâsıyla kendisine bağlamış, çıkarları gereği Romalı yöneticilerle siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. İlk Hıristiyan imparatoriçe olma özelliğini taşıyan Helena, dini alandaki hizmetleriyle kendisinden sonra gelen Bizans'ın soylu kadınlarına öncülük etmiştir. Onun yolunu izleyen, dini hizmetler yaparak hayır işlerinde bulunan imparatoriçeler "Yeni Helena" olarak anılmışlardır. Azize Helena Banilik kültürünü

³⁴ Yıldırım, *Bizans Siyasetinde İmparatoriçelerin Rolü (VI. ve IX. YY)*, s. 45.

³⁵ Gülyaprak, *Bizans İmparatorluğu'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*, s. 17-20.

³⁶ Bekir Zakir Çoban "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 4, 2008, s. 121.

³⁷ Yıldırım, *Bizans Siyasetinde İmparatoriçelerin Rolü (VI. ve IX. YY)*, s. 52.

³⁸ Gülyaprak, *Bizans İmparatorluğu'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*, s. 73.

³⁹ Yıldırım, *Bizans Siyasetinde İmparatoriçelerin Rolü (VI. ve IX. YY)*, s. 54.

⁴⁰ Özdemir, *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset*, s. 29-30.

⁴¹ Dilek Maktal Canko, "Sikkelerin Işığında Bizans'ta İmparatoriçe İmgesi (780- 1204)", *Art-Sanat Dergisi*:8, 2017, s. 116.

⁴² Gülyaprak, *Bizans İmparatorluğu'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*, s. 77.

⁴³ Dilek Maktal Canko, *Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2016, s. 42.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ilk başlatan kadın konumunda olduğu için Bizans toplumuna damgasını vurmuştur. İmparatoriçeler arasında en ünlü olan Theodora ise tarihte silinmeyecek izler bırakmıştır. Theodora “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır” sözünü bize en iyi gösteren imparatoriçe olmuştur. Diğer imparatoriçelerden en çok göze çarpanı da kendi oğlunun gözlerine mil çektirip onu öldüren ve iktidarı ele geçiren İmparatoriçe İrene’dir. İmparatoriçe İrene ikonaların katı bir destekçisi olarak tarihe geçmiştir. Dolayısıyla Roma toplumunda kadınlar varsayılandan çok daha büyük roller alarak her alanda etkili olmuşlardır. Roma kadınlarının birçok engelleri başarılı bir şekilde aşarak toplumda söz sahibi olmayı başarmaları onların azimli ve hırslı yapısından kaynaklanmıştır. Onların bu yapıları ve yüzyıllarca süren etkileri tarihi kaynaklar ışığında bizim çağımıza da ulaştırmıştır.

KAYNAKLAR

- Akdemir, Ülkü (2018), *Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Arslanhan, Müşerref (2016), *Marcus Antonius'un Hayatı*, Ege Üniversitesi, Lisans Tezi, İzmir.
- Bardakçı, Kürşat (2018), “Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Kilikia'daki Egemenliği”, *Anasay*, Sayı: 3, s. 117-128.
- Bozkurt, Ali Oğuz (2019), *Roma-Mısır İlişkileri (MÖ 3. Yüzyıl – MS 395)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Canko, Dilek Maktal (2017), “Sikkelerin Işığında Bizans'ta İmparatoriçe İmgesi (780- 1204)”, *Art-Sanat Dergisi*:8.
- Canko, Dilek Maktal (2016), *Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Çoban, Bekir Zakir (2008), “Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 4.
- Freeman, Charles (2003), *Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Suat Kemal ANGI Çev.), Dost Kitapevi, Ankara.
- Gülyaprak, Gülcan (2019), *Bizans İmparatorluğu'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Gürsoy, Hasan (2010), *Roma İmparatorluğu'nda Sentetik İnançlar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hasdemir, Gamze (2014), *Roma Cumhuriyet Dönemi Portre Sanatı “Gelenekler ve Stiller”*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- İplikçioğlu, Bülent (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Abdullah (2013), “Doğudaki Roma'nın Bizanslaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, Aralık.
- Onay, Meltem (2013), “Antik Çağdan Bugüne Tarihin Başarılı Kadın Liderleri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2.
- Özdemir, Hüseyin Ömer (2018), *11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu'nda Evlilik ve Siyaset*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Taşdöner, Kevser (2012), “Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 209-236, Ankara.
- Tekin, Oğuz (2008), *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ömer (2019), *Bizans Siyasetinde İmparatoriçelerin Rolü (VI. ve IX. YY)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkiye’de Adalet Harcamalarının Uzlaştırma Uygulamaları Bağlamında Değerlendirilmesi

Onur DEĞİRMENCİ*

*Kırıkkale Üniversitesi, Maliye, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Geniş anlamda kamu harcamaları, toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kamu ve özel sektör tarafından sunulan sosyal faydası olan mal ve hizmetler için ödenen bedeller olarak tanımlanabilmektedir. Ancak tüm topluma yönelik olarak, piyasada alım satım konu edilmeyen, faydasından kimsenin dışlanmadığı ve herkes tarafından aynı anda tüketime konu olabilen mal ve hizmetler ise tam kamusal mal ve hizmet sınıflandırılmasında olup, sunumu sadece kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Çalışmamızın odak noktası olan adalet harcamaları, bu konudaki örneklerden biridir. Adalet hizmetinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, mahkemelerin iş yükünün hafifletilmesi, daha etkin ve verimli hizmetin sunulabilmesi için geliştirilen alternatif çözüm yollarının uygulama sonuçları çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Sanık ile müşteki arasında meydana gelen uyuşmazlığın geleneksel yargılama yoluyla değil de “Onarıcı Adalet” olarak nitelendirilen uzlaştırma müessesesi bağlamında sağlanması tarafların mahkeme sürecindeki katlanacakları yargılama giderlerinden kaçınmalarını sağlayacaktır. Bununla birlikte tarafların uzlaşmış olmaları halinde daha az bir külfet ile yüksek maddi tazminat ya da hapis cezasından kurtulabileceği örnekler ile çalışmamızda desteklenmiştir. Uzlaştırma müessesesi, arabuluculuk, tahkim, müzakere gibi alternatif çözüm yolları, tarafları; mahkeme yoluna gidilmesi durumunda katlanacakları ağır külfetten kurtarmakta ve failin(sanık) topluma geri kazandırılmasında önem arz etmektedir. Gerek ekonomik gerekse manevi açıdan topluma oldukça fayda sağlayan söz konusu çözüm yolları, yargının yükünü hafifletmekte ve kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlayarak toplam faydanın artmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı söz konusu uygulamaların kamu harcamaları içerisindeki yerinin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Adalet Hizmeti, Onarıcı Adalet, Alternatif Çözüm Yolları, Uzlaştırma.

ABSTRACT

In a broad terms, public expenditure can be defined as the prices paid for socially beneficial goods ve services provided for social services. However, these expenses is public goods and services community oriented, invaluable, use cannot be excluded, everyone at the same time can be used. Just ice services which be focalpoint in study are example in these expenses. Other focalpoint is Alternative Dispute Resolution Methods. These methods provide efficiency and productivity. At the same time court’s is decrease work load. The parties a reprefers reconciliation who be restorative just ice foravoid fromlitigation costs. So there are courts not use. However, it was supported in my work that if the parties a greed, they could be saved in burden, higher financial compensation or imprisonment. Reconciliation, mediation, arbitration, negotiationsuch Alternative Dispute Resolution Methods saves heavyburden. At the same time, culprit provides reintegration to society. Alternative Dispute Resolution Methods contribute both economic and spiritual as to society. There provide slighten burden of court. This service purpose is to evaluate the place of the said titles in the expenditures.

Keywords: Public Expenditures, Justice Services, Restorative Justice, Alternative Dispute Resolutions, Reconciliation.

Giriş

Devletlerin topluma yönelik yaptığı hizmetler neticesinde, sınırsız insan ihtiyaçlarının sınırlı miktarda kaynaklarla karşılanması ve tatmin edilmesi hedeflenmektedir. Toplumun bu ihtiyaçları bireysel olarak karşılayamayacağı düşünüldüğünde, özellikle sosyal devlet anlayışını benimsemiş güçlü bir organik yapısı bulunan devlet kurumunun bu hizmetleri karşılaması gerekmektedir (Şimşek ve Çelik, 2012, s.1).

Devlet için esas olan toplum içerisindeki müşterek faydanın yaratılmasıdır. Toplum için yaratılacak bir faydanın ilgili makamlar tarafından belirlenip hizmete dönüştürülmesi ve bu hizmetin dağıtımının kamu kaynaklarının etkin bir biçimde kullanılarak yapılması toplumsal düzenin işlerliğine büyük katkı sağlayacaktır (Erginay, 1972, s.3).

Kamusal hizmetler toplumun ortak ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu ihtiyaçların giderilmesi hususunda devletin, merkezi ve yerel yönetimleri aracılığıyla gerçekleştirdiği hizmetler “kamu hizmeti” olarak nitelendirilir. Toplumun bu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gerçekleştirilen ve kamusal hizmetlerin sonucu oluşan giderler ise “Kamu Harcamaları” olarak adlandırılmaktadır. (Akdoğan, 2011, s. 39, 62). Başka bir deyişle kamu harcamaları; sağlık, eğitim, tarım, kırsal kalkınma, sosyal refah, hukuk, adalet, toplumsal düzen gibi sosyo-ekonomik konulardan oluşmaktadır. Devletlerse bu harcama sorumluluklarını kamu birimleri ve yerel yönetimler üzerinden yerine getirmektedir (Murugan, 2013, s. 120).

Adalet Harcamalarının Teorik Çerçevesi

Yapılan bir hizmetin kamusal mal ve hizmet kategorisinde ele alınması için hizmeti sunan yapının devlet kurumu olup olmadığı büyük önem taşıyacaktır. Ancak yapılan hizmetin sadece devletin kurum ve kuruluşları haricindeki kurumlarca sunulabilmesi yapılan hizmetin yarı kamusal özelliklerini de ön plana çıkartabilecektir. Bu hususta yapılan hizmetin niteliği o hizmetin sunumunun bölünebilirliği ile eş değer olacaktır. Kamusal mal ve hizmetler hususunda bu bölünebilirliğe ilk dikkat çeken kişi ise Amerikalı İktisatçı Paul Anthony Samuelson olarak karşımıza çıkmaktadır (Ömür ve Giray, 2016, s. 131).

Adalet hizmetleri de bölünebilirlik hususunda tam kamusal mal ve hizmet niteliği taşır. Adalet hizmeti piyasa mekanizması içerisinde işlenemeyecek kadar ağır mali yüke, fiyat mekanizması ile piyasada satış konusu olamayacak kadar hassas bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğinden dolayı adalet hizmetleri devletin özel kesime devredemeyeceği hizmetlerdendir. Devletler bu hizmetleri ilgili birimleri aracılığıyla vermektedir.

Serbest piyasa ekonomisi tarafından üretilmesi mümkün olmayan adalet hizmetleri, aksi bir durum düşünüldüğünde tamamen çıkara ve paranın sağladığı üstünlüğe dayalı adaletin yok olarak sayılabileceği bir sisteme dönüşecektir (Öztürk, 2015, s. 105). Üretim hacminin ve mali yükünün yüksek olması, fiyatlandırılmayacak ve üzerinden kar konusu yaratılmayacak bir hizmet olmasıyla beraber tam kamusal mal ve hizmet olarak değerlendirilmektedir.

Adalet Harcamalarının Türk Bütçe Sistemindeki Yeri

Analitik bütçe sınıflandırmasının, fonksiyonel dağılımına göre Adalet Hizmetleri 03 fonksiyonel kodunda yer alan “Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri” başlığının altında yer almaktadır. Güvenlik hizmetleri, mahkeme hizmetleri ve cezaevi idaresi hizmetleri gibi adaleti yerine getirmeye yönelik hizmetler bu bağlamda incelenmektedir.

Ekonomik sınıflandırmaya göre adalete yönelik yapılacak harcamalar ise personel giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, yedek ödenekler, cari transferler ve diğer gider kollarından oluşmaktadır. Bu sebepten adalet hizmetleri sadece taraflar arası husumetin giderilmesi amacıyla mahkeme hizmetleri için devlet tarafından sağlanan olanakları değil, aynı zamanda adaleti sağlamaya yönelik her türlü altyapı hizmetini de kapsamaktadır. Şöyle ki; bir hâkimin adliye atanması veya adliye binasına kalorifer yaptırılması kalkınma carisi olacakken, adliye binası veya ceza tevkif evleri, ıslahevleri yaptırılması yatırım harcaması olarak değerlendirilecektir. Ayrıca adli personellerin ücretleri ve dava dosyası gibi kırtasiye malzemelerinin alımı cari harcamalar arasında sayılacaktır.

Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Yüğü İtibariyle Değerlendirilmesi

Devlet, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılaması gereken bir oluşumdur. Yüksek maliyetlere katlanabilmesi, tarafsız ve adaletli bir oluşum olabilmesi aynı zamanda toplumsal faydayı temsil eden bir kurum olması kamu harcamalarının devlet eliyle sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Yapılacak kamusal harcamaların etkin ve verimli sunumu da oldukça önemli bir husustur. Devletin ya da kurumunun kamusal harcamalarını gereksiz olarak kullanması etkinliğin ve verimliliğin önünde engel teşkil edecektir.

Kamunun tasarruf uygulamalarını, hizmet faaliyetleri üzerinde gösteremeyeceğini düşündüğümüzde, etkinlik kavramının önemi büyük oranda anlaşılmaktadır. Olabildiğince daha az kaynakla adalet hizmetinin daha çok kişi üzerine ulaşması da etkinliğin en önemli göstergesidir. Bu etkinliği belirleyen faktörler ise; mali yapı, personel yapısı, teşkilat yapısı, altyapı ve teknoloji, yargılama usulleri, davaların görüşülme süresi, dosya üzerine düşen hâkim ve savcı sayısı, mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olmasıdır (Egeli ve Yaşa, 2017, s. 86).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 141. Maddesi gereğince; “*Davanın en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.*” İfadeleri yer almakla birlikte yargılama giderlerinin en

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

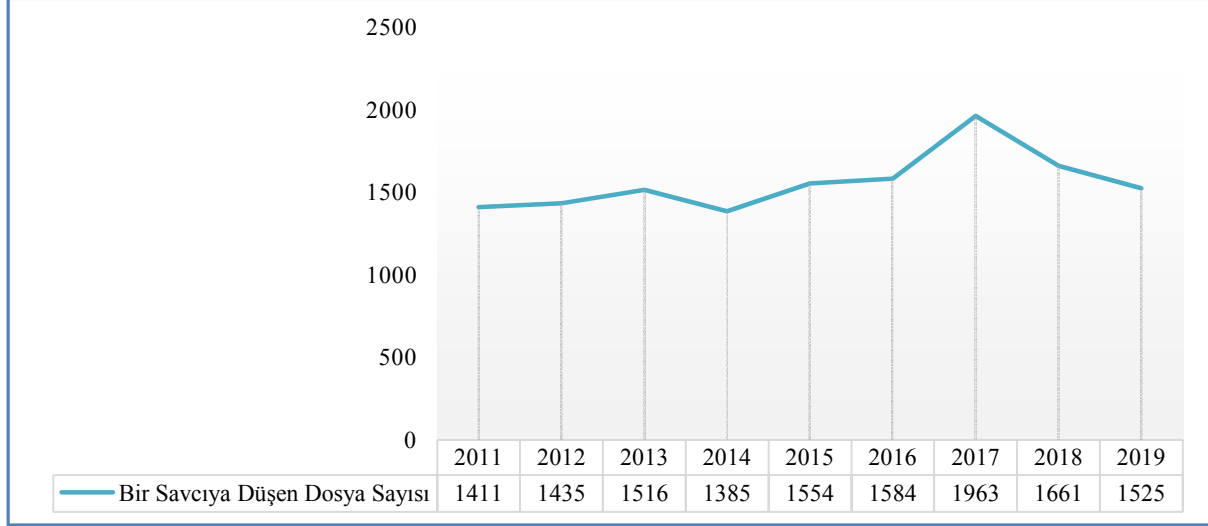
16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

az maliyetle ve en iyi mümkün olan sürede sonuçlandırılması yargının önemli bir görevi olarak hüküm altına alınmıştır. Lakin gerek yargılama giderleri hususunda gerekse adli organların ağır iş yükünün altında ezilmesi adalet hizmetlerinin sunumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

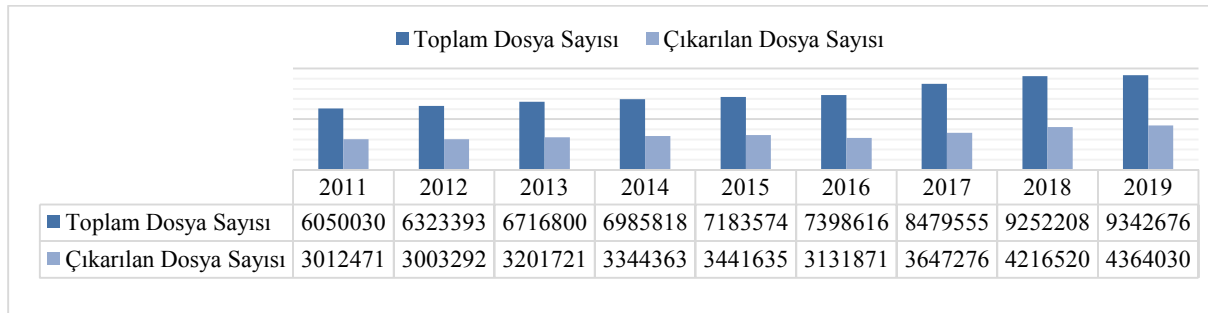
Grafik 1. Türkiye'de Yıllara Göre Bir Savcıya Düşen Dosya Sayısı

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, 2019.

Bir Cumhuriyet Savcısı suç eyleminin gerçekleştiği bilgisine ulaştığından itibaren kamu davasını açar ve işin gereğini araştırmaya başlar. Bu süreç adli kolluk kuvvetlerinin destekleriyle çözümlenmeye çalışılır. Bahsi geçen olayın aciliyeti nazarında kolluk kuvvetlerine verilen yazılı emirler sözlü olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Bu hususlar Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 160/1 ve 161/2 maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Sürecin açık ve net olarak kanunda belirtilmesine karşın, bir olayın çözümlenme süreci o kadar da kısa olmamaktadır. Bu sebepten Grafik-1'de görüldüğü üzere 2019 yılında bir savcıya 1525 dosyanın düşmesi iş yükü ve yoğunluğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca 2011-2019 yılları arası bir savcıya bir yılda ortalama 1559 dosyanın düşmesi yüklenilen ağır iş yükünün seneler boyu sürdüğünü göstermektedir. Savcıların bu kadar dosyayı bir yıl içinde tamamlayamaması sonucu ise bir sonraki adli döneme sarkan dosyalar, iş yükünün ve yoğunluğunun eskiye nazaran daha da artmasına sebep olmaktadır.

Grafik 2: Yıllar İtibariyle Adli Yargıda Cumhuriyet Başsavcılıklarına Gelen Soruşturma Dosya Sayılarına Karşılık Çıkarılan Dosya Sayıları

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, 2019.

Adalet hizmetlerinin devlet açısından sunumunda, dikkat edilmesi gereken durum etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi olacaktır. Özellikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda kamu kaynağının kullanımı hususunda genel esaslar belirtilmiş ve bu durum etkinlik ve verimliliğin yasalar içerisindeki yeri ve önemini bizlere göstermektedir. Etkinlik adalet hizmetini sağlamaya yönelik personel sayılarının artırılmasıyla değil, sunulan hizmetin en az maliyetle yapılmasını sağlamaktır. Grafik 2'de 2011-2019 yılları arasında adli yargıya ulaştırılan dava dosyası ile çıkarılan dava dosya sayıları incelenmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yıllar bazında doğrusal bir biçimde artış gözlemlenen dava sayılarına karşılık çözümlenen elden çıkarılan dava dosyalarının sayılarının azlığı da dikkat çekmektedir. 2019 yılında 9 milyon 342 bin toplam dosya sayısına karşın 4 milyon 364 bin dava dosyasının elden çıkarılması ortalama % 46 bir başarı sağlandığı göstermektedir. Geriye kalan %54'lük kısım ise beklemekte ve yargının üzerinde kambur misali yük olmaya devam etmektedir.

2018 yılında 5.571 savcı 9.252.208 dosya içerisinde 4.216.520 dosyayı elden çıkarmış bulunmaktadır. Bunun beraberinde aradaki dosyaların ise bir daha ki yargı dönemine yani 2019 yılına sarkacaktır. Bu durum ise adalet hizmetlerinin gecikmesine ve yığılma sonucu artan görev yükünün verimliliği azaltmasına sebep olacaktır. 2019 yılında bir savcının bir yılda aldığı dosya sayısının 1.525 olduğu düşünüldüğünde yükün nedeni ağır olduğu ortaya çıkmaktadır (Adli İstatistikler, 2019: s.4).

Tablo 1: Mahkemelerin Yıllar Bazında Bütçe Giderleri

2018	2019	2020
2.596.511.597,02	868.309.532,33 TL	1.071.794.821,15 TL

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 06Aralık 2020.

Tablo 2: 2020 Yılı Mahkemelerin Bütçe Giderlerinin Fonksiyonel Sınıflandırması

Personel Ödemeleri	1.026.525.054,93
Tüketime Yönelik Ödemeler	6.842.867,95
Yolluklar	322.826,66
Görev Giderleri	23.774,81
Hizmet Alımları	37.918.228,30
Menkul Mal, Gayrimaddi Hak Alım, Bakım ve Onarım	30.343,18
Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri	131.725,32
Toplam	1.071.794.821,15

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 06Aralık 2020.

Tablo-1' de üç yıl bazında ele alınmış bütçe giderleri yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 2018 yılı bütçe giderlerinde diğer yıllara karşılık oldukça yüksek bir gider gözlemlenmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri personel ödemelerindeki ciddi artıştır.

2018 yılı bütçe giderleri ve ödenekleri tablosu üzerindeki kalemlerden en yüksek rakamın personel giderlerine ait olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu giderler; sözleşmeli personel, memur, işçi, geçici personel gibi ödenek kalemlerinden oluşmaktadır. Yine baktığımızda ise 2020 yılında en çok gider kalemi personel ödemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılına ait diğer önemli bir kalem ise yolluklardır. Yapılan görevlendirmelerdeki zorunlu harcamalar olarak nitelendirilen yolluklar personel ödemelerinden sonra en çok gider yapılan kalemdir.

Aynı zamanda Mahkeme giderleri, Adalet Bakanlığı bütçe giderlerinin %60'ını oluşturmaktadır. Bu durum Adalet Bakanlığı'nın bütçe giderlerinin yarısından fazlasının mahkeme giderlerinden oluştuğunu göstermektedir. Bu durumda mahkemeler üzerinde ağır yükün adalet hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimliliği olumsuz yönde etkileyeceği kesindir. Bu ağır yüke karşı mahkemeye konu olabilecek dosya sayılarının alternatif çözüm yolları ile sonuca kavuşturulması yargının yükünü azaltacaktır. Uzlaştırma müessesesi tam bu noktada yargının ağır yükünü hafifletecek alternatif çözüm yollarından biridir. Tarafların, uzlaştırma kapsamındaki sorunları mahkeme yoluna gitmeden aralarındaki uyuşmazlığı uzlaştırma müessesesi ile çözmeleri yargının daha karmaşık davalara zaman ayırabilmesini sağlayacaktır.

Yargı Yükünü Hafifleten Bir Hizmet Olarak Uzlaştırma Müessesesi

Uzlaştırma, şüpheli veya sanıkların, mağdur ya da suçtan zarar gören kişilerin yahut bunların kanuni temsilcilerinin aralarında doğan uyuşmazlıkların, avukat uzlaştırmacılar ya da hukuk öğrenimi görmüş

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

uzlaştırmacılar tarafından, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu usul ve esaslarına uygun bir biçimde giderilmesini sağlayan hukuki bir süreçtir.

Geleneksel yargılama hizmetlerinden uzak, faili topluma kazandırmayı ve mağdurun ise mağduriyetini gidermeyi hedefleyen onarıcı bir adalet kurumudur. Yargılamayı durdurur, mahkemenin cezai eylemini kısıtlar ve kişinin adli sicil kaydının bozulmasını engeller. Mağdurun maddi ya da manevi zararının fail tarafından giderilmesini ve toplumsal huzur, barış ve güven ortamının oluşmasına destek sağlar (Akçay, 2008, s. 137).

Uzlaştırma müessesesi, adalet hizmeti kapsamında kamusal hizmet sunan bir kurumdur. Bu sebeple yine kamuya bağlı bir kurum içerisinde yapılması ve faaliyet göstermesi kaçınılmazdır. Türkiye’de uzlaştırma müessesesi Adalet Bakanlığı bünyesinde örgütlenmiş, yine bakanlık bünyesinde faaliyet gösteren Ceza İşleri Genel Müdürlüğü altında yapılmış olan ve 10/10/2016 tarihinde kurulan Alternatif Çözümler Daire Başkanlığının bünyesinde hizmet sağlamaktadır. Cumhuriyet başsavcılığının işverenliği altında faaliyet gösteren uzlaştırma büroları, Cumhuriyet başsavcılıklarına gelen dosyaların uzlaştırma faaliyetlerini yürütmektedir.

Yöntem

Çalışmamızda kamusal kaynaklarda etkinlik ve verimliliğin sağlanmasına yönelik önemin incelenmesi, onarıcı bir adalet anlayışı olan uzlaştırma müessesesi ele alınarak yapılmıştır. Adalet hizmetlerinin kamusal harcamalar içerisindeki yeri literatür taramaları ile desteklenmiş, uzlaştırma müessesesinin yargının ağır iş yükünün hafifletilmesi hususundaki önemi kurumlar bazında elde ettiğimiz verilerce değerlendirilmiştir.

Bulgular

Türkiye’de uzlaştırma müessesesi adalet sistemi içerisinde yargının yükünü hafifletmek amacıyla toplumsal onarıcı adalete hizmet etmektedir. Toplum içerisinde meydana gelen uyuşmazlıklar farklı suç fiillerinden meydana geldiği gibi bu suçların geleneksel yargılama yollarından uzak bir şekilde uzlaştırma müessesesine yönlendirilerek fail ile mağdur arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de 2015-2019 yılları arası toplamda 695.524 dosya yargının yükünden alınıp uzlaştırma bürosuna yönlendirilerek olumlu bir şekilde sonuçlandırılmıştır. 2019 yılında ise 486.462 uzlaştırmaya tabi toplam dosya içerisinde 238.905 dosya olumlu sonuçlanarak %49 oranında başarı elde edilmiştir (Uzlaştırma İstatistik, 2019, s. 2).

01.01.2020-11.12.2020 tarihleri arası toplam 200.908 dosyada uzlaşma sağlanmıştır. Bu durum aynı zamanda toplumun uzlaştırma müessesesine farkındalığının artmakta olduğunu göstermekle birlikte uzlaştırma kurumunun yargı kolları içerisinde önemli bir ciddiyet kazandığını da göstermektedir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Dosya sayılarındaki artış ile birlikte uzlaşılan dosya sayılarının halen yargının yükünü hafifletmekte yeterli olmadığını söyleyebilmekteyiz. Bu durumun önemli etkilerinden biri de toplumun uzlaştırma kurumuna karşı yeterli derecede bilgi eksikliği yaşamasıdır. Toplumun bu hususta bilinçlendirilmesi, uzlaştırma faaliyetlerini yürüten uzlaştırmacı kişilerinde işlerini kolaylaştıracak uzlaşmaya karşı ciddiyet daha da artacaktır.

Fail ile mağdur arasında meydana gelen uyuşmazlığın uzlaştırma müessesesi ile çözümlenmeye çalışılması aynı zamanda söz konusu yargılama giderleri olan; Avukat giderleri, tebligat giderleri, taraf giderleri, dosya giderleri, keşif giderleri, tanık giderleri, vekâlet harcı, bilirkişi giderleri, peşin harçlar, celse ve posta giderleri gibi birçok giderlerin gerek devlet hazinesi üzerindeki yükü gerekse tarafların üzerindeki yükünü azaltacaktır. Bununla birlikte tarafların uzlaşmış olmaları halinde daha az külfetle yüksek maddi tazminat ya da hapis cezasından kurtulabileceğini belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akçay, P. (2011). Onarıcı adalet modeli çerçevesinde uzlaştırma ve çocuk mahkemelerinde uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 129-144.

Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı. (2019). *Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri*. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Egeli, H. ve Yaşa, AA. (2017). Devlet bütçesi açısından adalet hizmetleri ve harcamaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 84-94.
- Erginay, A. (1972). *Kamu maliyesi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Murugan, K. (2013). *Public expenditure and economic development in India states*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). The University of Madras, Chennai.
- Ömür, ÖM., ve Giray, F. (2016). Kamusal mal ve hizmet olarak eğitim hizmeti ve harcamaları: Türkiye ve diğer OECD örnekleri karşılaştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 129-160.
- Öztürk, N. (2015). *Kamu maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (2012). *Genel işletme*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, (2019). *Adli İstatistikler 2019*. Erişim tarihi: 09 Kasım 2020, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/>
- T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü. (2019). *Adli istatistikler 2019*. s.4. Erişim tarihi: 07 Aralık 2020, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/>
- T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü. (2019). *Adli istatistikler 2019*, s. 12. Erişim tarihi: 07 Aralık 2020, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/>
- T. C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2020). *2018/2019/2020 yılları bütçe giderlerinin kurumsal sınıflandırılması tablosu*. Erişim tarihi: 06 Aralık 2020, <https://sgb.adalet.gov.tr/>
- T. C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2020). *2020 ocak ayı bütçe giderleri ve ödenekleri tablosu*, Erişim tarihi: 06 Aralık 2020, <https://sgb.adalet.gov.tr/>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkiye’de Kullanılan Online Alışveriş Sitelerinin Performanslarının Karşılaştırılması

Ömer SIRAKAYA*

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK**

*Kırıkkale Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon, Kırıkkale, Türkiye

**Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale MYO Bilgisayar Teknolojileri Bölümü , Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma ile online alışveriş sitelerinin tercih edilebilir olmasını sağlayan kriterlerin önem ağırlıkları ve Türkiye’de kullanılan 5 online alışveriş sitesinin (Trendyol, Hepsiburada, GittiGidiyor, N11 ve Morhipo) performansları karşılaştırılmıştır. Kriterler, uzun süredir online alışveriş sitelerinden alışveriş yapan tüketicilerle görüşme yapılarak belirlenmiştir. Görüşmeye 10 adet tüketici katılmıştır. Görüşmeler neticesinde birçok kriter arasından 10 adet kriter belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan kriterler DEMATEL yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır. Yöntemin uygulanması neticesinde “bilgi zenginliği” ve “güvenilirlik” kriterlerinin karar vericiler için etkili kıstaslar olduğu ortaya konmuştur.

Online alışveriş sitelerinin performans değerlendirmesi pandemi koşulları nedeniyle online görüşme yapılarak 10 karar verici tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirmede 1-9 arası puanlama ölçeği kullanılmıştır. Alışveriş sitelerinin performansı ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden (ÇKKV) ARAS (Additive Ratio Assesment) ve EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) yöntemleri ile ölçülmüştür. Yöntemlerin uygulanması neticesinde performansı en yüksek alışveriş sitesinin Trendyol ve performansı en düşük alışveriş sitesinin Morhipo olduğu görülmüştür. Online alışveriş sitelerinin sıralaması sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: Trendyol, Hepsiburada, GittiGidiyor, N11 ve Morhipo’dur.

Anahtar Kelimeler: Online Alışveriş, Çok Kriterli Karar Verme, DEMATEL Yöntemi, ARAS Yöntemi, EDAS Yöntemi.

ABSTRACT

With this study, the importance weights of the criteria that make online shopping sites preferable and the performances of 5 online shopping sites (Trendyol, Hepsiburada, GittiGidiyor, N11 and Morhipo) used in Turkey were compared. The criteria are determined by interviewing consumers who have been shopping on online shopping sites for a long time. 10 consumers participated in the interview. As a result of the interviews, 10 criteria were determined among many criteria. The criteria used in the study were weighted by the DEMATEL method As a result of the application of the method, it was determined that the criteria of "wealth of knowledge" and "reliability" were effective criteria for decision makers. The performance evaluation of online shopping sites was evaluated within the framework of the criteria determined by 10 decision makers by conducting online interviews due to pandemic conditions. 1-9 scoring scale was used in the evaluation. The performance of shopping sites was measured by ARAS (Additive Ratio Assesment) and EDAS (Evaluation based on Distance from Average Solution) methods from multi-criteria decision-making methods (MCDM). As a result of the implementation of the methods, it was seen that the highest performance shopping site was Trendyol and the lowest performance shopping site was Morhipo. The ranking of online shopping sites was as follows: Trendyol, Hepsiburada, GittiGidiyor, N11 and Morhipo respectively.

Keywords: Online Shopping, Multi-Criteria Decision Making, DEMATEL Method, ARAS Method, EDAS Method

Giriş

Teknolojinin yıllar içinde gelişmesi hem firmaların ekonomilerinde hem de insanların sosyal yaşamlarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerden biri de tüketiciler tarafından son zamanlarda çok fazla tercih edilen online alışveriş uygulamalarıdır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak pandemi gibi özel durumların da ortaya çıkmasıyla online alışveriş artarak tercih edilmeye başlanmıştır. Online alışveriş insanlara sağladığı kolaylık, rahatlık ve zamandan tasarruf olarak alışkanlıklarımıza farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu nedenle günümüzde insanların sabırsızlığı ve ihtiyaçlarını anında gerçekleştirmeleri dikkate alındığında pek çok firmaların online alışveriş sitesine sahip olmasına neden olmuştur. Online alışveriş için çok sayıda firmanın yer aldığı bu platformda, rakip firmalar arasından kendini göstermek kolay olmamaktadır. Birçok firma arasından tercih edilebilir olmak doğrudan firmanın performansı ile ilgili olmaktadır. Tercih edilebilme başarısı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ise tüketicilere; güvenlik, güncellik, ürün çeşitliliği, teslimat hızı gibi kıstaslarda yüksek kaliteli hizmet sunarak müşteri sadakatinin ve memnuniyetinin kazanılmasıyla elde edilir.

Çalışma konusu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar şu şekildedir; Dünder vd. (2007), dört online mağazanın web sitelerini; 4 kritere göre üçgen bulanık sayılar kullanarak bulanık TOPSIS (Technique For Order Preference By Similarity To Ideal) metoduyla değerlendirmiştir. Altuğ ve Özhan (2012), Trakya bölgesinde yer alan üniversitelerde görevli öğretim elemanlarının online alışveriş için algıladıkları risklerin ve faydaların arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. 520 kişiye yüz yüze anket uygulayarak bilgileri elde etmişlerdir. Çabuk vd. (2012), bulanık TOPSIS yöntemini kullanarak 4 özel alışveriş sitesini belirledikleri 4 kritere göre değerlendirmişlerdir. Marangoz vd. (2012), Türkiye’de yer alan cirosunun en yüksek olduğu ilk 10 elektronik ticaret işletmesini araştırmışlardır. İçerik analizi yöntemiyle belirledikleri 28 kritere göre değerlendirme yapmışlardır. Özgüven (2012), PROMETHEE (The Preference Ranking Organization Method For Enrichment Evaluation) yöntemiyle 3 adet özel alışveriş sitesini değerlendirmiştir. Çetin (2014), online alışverişlerde akademisyenlerin davranışlarını ve onları alışverişe yönelten etkenlerin neler olduğu konusunda araştırma yapmıştır. Çalışma kapsamında 300 kişiye anket uygulamışlardır. Ömürbek ve Şimşek (2014), alışveriş sitelerinin tespitinde AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) ile AAS (Analitik Ağ Süreci) yöntemlerini kullanarak sonuçları karşılaştırmışlardır. Akroush ve Al-Debei (2015), Ürdün’de online alışverişe yönelik davranışları etkileyen entegre bir model incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 273 kişiye anket uygulamışlardır. Tatlı ve Korkut (2015), 18-25 yaş aralığındaki öğrencilerin internet kullanımları ile online alışveriş tecrübeleri üzerinde etkisi bulunan faktörleri incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 368 kişi üzerinde anket uygulamışlardır. Zaim vd. (2016), fabrikadan tüketiciye, e-ticaret sitelerinin kalite değerlendirilmesinde kendilerinin oluşturdukları yaklaşık ağırlıklandırma modelini önermişlerdir. Akarsu ve Dilbaz Alacahan (2018), Gökçeada’da bulunan kişilerin online alışveriş yaparken etkisi olan faktörler ile bu faktörlere etki eden tüketicilerin görüşlerini tespit etmek amacıyla çalışma yapmışlardır. Çalışma kapsamında 361 kişiye anket uygulamışlardır. Karabaş (2018), online ticaret ile üniversite öğrencilerinin online ticarete karşı sergiledikleri tavır ve ilgilenme seviyelerinin tespit edilmesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında 422 kişiye anket uygulamışlardır. Kaplan (2018), tüketicilerin online alışveriş yapma ve yapmama sebeplerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışma kapsamında 502 kişiye anket uygulamıştır. Yapraklı vd. (2019), mobil alışveriş uygulamalarının tüketiciler tarafından kullanılmalarını etkileyen kriterler ile memnuniyet ve kullanım niyeti üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışma kapsamında 412 kişiye anket uygulamışlardır. Şahin ve Sara (2019), çok kriterli karar verme (ÇKKV) modellerinden VIKOR yöntemiyle elektronik alışveriş sitelerinin tercih analizini yapmışlardır.

Çalışmanın amacı, online alışveriş sitelerinin tercih edilebilme kriterlerinin öncelikleri ile Türkiye’de kullanılan 5 online alışveriş sitesinin performanslarının karşılaştırılmasıdır.

Giriş kısmından sonraki bölümde yöntemler tanımlanmıştır. Bulgular bölümünde kullanılacak kriterler, DEMATEL (The Decision Making Trial And Evaluation Laboratory) yöntemiyle ağırlıklandırılmış ve online alışveriş sitelerinin performansları ARAS (Additive Ratio Assessment) ile EDAS (Evaluation Based On Distance From Average Solution) yöntemiyle hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır.

Yöntem

DEMATEL Yöntemi

Battelle Memorial Enstitüsü tarafından geliştirilen 1972 ile 1976 yılları arasında karışık ve iç içe geçmiş problemlerin çözümlenmesi amacıyla kullanılan DEMATEL bir ÇKKV yöntemidir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010: 907). DEMATEL yöntemi kriterler arasındaki ilişkileri analiz etmek için matrisler ve diyagramlardan yararlanan bir yöntemdir (Karaatlı vd., 2016: 51). Bu yöntem, matrisler ve diyagramlar tanımlanarak elde edilen sonuçlar üzerinden kriterler arasındaki ilişkilerin gücünü göstermektedir (Bai ve Sarkis, 2013: 285).

DEMATEL yöntemi, iç içe geçmiş problem çözümlerinin sıralı bir şekilde uygulanabilmesi ve bu problemlerin anlaşılabilirliğini sağlamak amacıyla bilimsel araştırma yöntemlerine öncülük etmesi düşüncesiyle geliştirilmiştir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010: 907). Bu yöntem ile kriter ağırlıkları tespit edilebilmekte ve önem değerlerine göre sıralamaları yapılabilmektedir (Karaoğlu, 2016: 12). Bu yöntemde, diğer kriterlerin üzerinde çok etkiye sahip ve yüksek önceliği bulunan kriterlere sebep

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kriteri adı verilirken diğer kriterlerden daha çok etkilenen ve düşük önceliği bulunan kriterlere ise sonuç kriterleri adı verilmektedir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010: 907). DEMATEL yönteminin avantajı sebep-sonuç ilişkilerini analiz eden güçlü bir yöntem olmasıdır (Büyüközkan vd., 2017: 195). Literatürde çalışmalarda kullanılan DEMATEL yöntemleri incelendiğinde 5 adımdan oluştuğu görülmektedir. Son adımda etki- yönlü graf diyagramı oluşturularak çözüm açıklanır.

DEMATEL Yöntemi İşlem Adımları

Bu yöntemin adımları şu şekildedir (Memiş ve Korucuk, 2019: 1074);

1. Adım: Direkt İlişki Matrisinin Oluşumu

Tablo 1’de gösterildiği şekilde 5 düzeyin yer aldığı ikili karşılaştırma ölçeği yardımıyla Direkt İlişki Matrisi elde edilir.

Tablo 1: DEMATEL, İkili Karşılaştırma Ölçeği

İfadelerin Sayısal Etkisi	İfadelerin Sözel Etkisi
0	Etkisi Olmayan
1	Düşük Etkili
2	Orta Etkili
3	Yüksek Etkili
4	Çok Yüksek Etkili

Tablo 1’de gösterilen ölçeğe göre karar verici gruptan kriterler için “birbirlerini hangi düzeyde etkiliyorlar?” sorusuna cevap vermeleri talep edilir ve n x n boyutunda bir matris elde edilir.

2. Adım: Normalleştirilmiş Direkt İlişki Matrisinin Oluşumu

Direkt İlişki Matrisi (A) yardımıyla Eşitlik 1 ve Eşitlik 2 kullanılarak Normalleştirilmiş Direkt İlişki Matrisi oluşturulur. Eşitlik 2’de gösterildiği gibi Direkt İlişki Matrisi (A)’nın her bir değerini, A matrisinin satır ve sütun toplam değerinin maksimum değerine bölerek normalleştirilmesi sağlanır (Koçak ve Diyadin, 2018: 114).

$$S = \max \left(\max_{j=1}^n \sum_{i=1}^n a_{ij}, \max_{i=1}^n \sum_{j=1}^n a_{ij} \right) \quad (1)$$

$$B = \frac{A}{S} \quad (2)$$

3. Adım: Toplam İlişki Matrisinin Tespiti

Eşitlik 3 kullanılarak Toplam İlişki Matrisi (S) elde edilir. I, Birim matrisini ifade etmektedir.

$$S = B \cdot (I - B)^{-1} \quad (3)$$

4. Adım: Gönderici ve Alıcı Grubunun Hesaplanması

Bu adımda Eşitlik 5’de ifade edilen satır toplamının (D) ve Eşitlik 6’da ifade edilen sütun toplamının (R) belirlenmesiyle D+R değerleri ile D-R değerleri elde edilerek kriterlerin birbirleriyle olan etki ve ilişki seviyeleri tespit edilir.

$$S = [S_{i,j}]_{n \times n}, i, j \in \{1,2,3, \dots, n\} \quad (4)$$

$$D = \sum_{j=1}^n S_{i,j} \quad (5)$$

$$R = \sum_{j=1}^n S_{i,j} \quad (6)$$

D+R değeriyle gönderici ve alıcının toplam etki değeri ifade edilirken, D-R değeriyle bir kriterin bütüne olan net etkisi ifade edilmektedir. (<https://prezi.com/m3nt97psa9sa/dematel/>).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5.Adım: Eşik Değerin Ayarlanması, Kriterlerin Ağırlıklarının Tespiti ve Etki-Yönlü Graf Diyagramı Değerlerinin Oluşturulması

Etki yönlü graf diyagramının oluşturulması için eşik değer ayarlanmalıdır. Eşik değer, karar vericilerin doğrudan belirlemesi şeklinde ya da bu çalışmada kullanılan S matris değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Graf diyagramının karışıklığını gidermek için eşik değer gerekmektedir. Kullanılacak eşik değer büyüklüğü ya da küçüklüğü kriterlerin birbirleriyle olan ilişkisinin boyutunu etkilemekte ve çözümün karışıklığını ya da basitleşmesini sağlayabilmektedir (Aksakal ve Dağdeviren, 2010: 908).

Yatay eksen D+R, dikey eksen D-R olan koordinat düzleminde etki yönlü graf diyagramı D+R ile D-R noktalarının tespitiyle oluşturulur.

Hesaplanan D+R değeri ve D-R değeri yardımıyla Eşitlik 7 ve Eşitlik 8'den yararlanarak kriterlerin ağırlıkları ortaya çıkarılır.

$$w_i = \{(D_i + R_i)^2 + (D_i - R_i)^2\}^{1/2} \quad (7)$$

$$W_i = \frac{w_i}{\sum_{i=1}^n w_i} \quad (8)$$

ARAS Yöntemi

Zavadskas ve Turskis, ARAS yöntemini yeni yaklaşım olarak ortaya çıkarmıştır. ÇKKV problemlerinin analizi için oldukça kolay bir yöntemdir. ARAS yöntemi, karar seçeneklerini değerlendirme kriterleriyle fayda değerlerine göre sıralamasını yapan bir yöntemdir.

ARAS yöntemi, karar seçeneğinin fayda fonksiyon oranları ile optimum karar seçeneğinin fayda fonksiyon değerlerini karşılaştırır (Shariati vd., 2014: 411). ARAS yöntemi, performans değerlendirmesini yaparken, bir karar seçeneğinin uygun karar seçeneğine göre oransal benzerliği ifade edilir (Dadelo vd., 2012: 68; Özbek, 2017: 69). Bu yöntem 5 adımdan oluşmaktadır.

ARAS Yöntemi İşlem Adımları

Problemlerin çözümünde kullanılan ARAS yöntemi işlem adımları şu şekildedir (Zavadskas vd., 2010: 126-129).

1.Adım: Karar Matrisinin Oluşumu

İlk olarak Eşitlik 9'da belirtildiği gibi karar matrisi oluşur. Klasik ÇKKV yöntemlerine nazaran bir yaklaşımla ARAS yönteminde, optimum değerlerin bulunduğu satır yer almaktadır. Optimum değerler Eşitlik 10 ya da Eşitlik 11 yardımıyla belirlenebildiği gibi karar verici tarafından da belirlenebilir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & \cdots & x_{0j} & \cdots & x_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mj} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad j = 1,2, \dots, n \quad (9)$$

$$x_{0j} = \max_i x_{ij}, \text{ fayda (maksimizasyon) durumu} \quad (10)$$

$$x_{0j} = \min_i x_{ij}, \text{ maliyet (minimizasyon) durumu} \quad (11)$$

X karar matrisi üzerinde,

x_{ij} ; j.kritere göre i.karar seçeneğinin performans değerlerini, m karar seçeneklerini ve n kriter sayılarını, x_{0j} ise j.kriterin optimum değerlerini göstermektedir.

2.Adım: Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Kriterler maksimizasyon (fayda durumu) yönlü ise normalleştirme Eşitlik 12'ye göre yapılır.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (12)$$

Kriterler minimizasyon (maliyet durumu) yönlü olması halinde ise normalleştirme iki aşamalı olarak Eşitlik 13 yardımı ile yapılır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}^*}; \quad \bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (13)$$

Normalize edilen değerler belirlendikten sonra Eşitlik 14 ile ifade edilen normalize edilmiş matris oluşturulur.

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \cdots & \bar{x}_{0j} & \cdots & \bar{x}_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \bar{x}_{i1} & \cdots & \bar{x}_{ij} & \cdots & \bar{x}_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \bar{x}_{m1} & \cdots & \bar{x}_{mj} & \cdots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad j = 1,2, \dots, n \quad (14)$$

3.Adım: Ağırlıklı Normalleştirilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

Hesaplanan w_j kriter ağırlıkları kullanılarak Eşitlik 17'deki \hat{X} ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi hesaplanır.

Kriterlerle ilgili ağırlık ifadeleri $0 < w_j < 1$ aralığında yer alır. Eşitlik 15'de gösterildiği gibi ağırlık toplamı 1 olur.

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (15)$$

Eşitlik 16 ile \hat{X} ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi tespit edilir.

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} * w_j \quad ; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve} \quad j = 1,2, \dots, n \quad (16)$$

$$\hat{X} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \cdots & \hat{x}_{0j} & \cdots & \hat{x}_{0n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \hat{x}_{i1} & \cdots & \hat{x}_{ij} & \cdots & \hat{x}_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \hat{x}_{m1} & \cdots & \hat{x}_{mj} & \cdots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix}; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve} \quad j = 1,2, \dots, n \quad (17)$$

4.Adım: Optimumluk Fonksiyonunun Hesaplanması

3.Adımda elde edilen ağırlıklı normalize matrisinin oluşturulmasından sonra Eşitlik 18 kullanılarak seçeneklere ait optimal değerler hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij} \quad ; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad \text{ve} \quad j = 1,2, \dots, n \quad (18)$$

S_i , i.seçeneğin optimumluk fonksiyon değerini belirtir. S_i değeri en yüksek olan en iyi seçenek ve S_i değeri en küçük olan en kötü seçenek olarak değerlendirilir. Hesaplama süreci dikkate alındığında S_i , kriterlerin nihai sonucuna etki eden x_{ij} ve w_j değerleri ile orantılı ve direkt ilişkilidir. Bundan dolayı S_i değeri diğerlerine göre büyük olan seçenek daha etkindir. Seçeneklerin öncelikleri S_i değerine göre sıralanır.

5.Adım: Fayda Derecelerinin Tespiti ve Sıralamaların Yapılması

K_i fayda dereceleri Eşitlik 19 yardımı ile belirlenir.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad ; \quad i = 0,1,2, \dots, m \quad (19)$$

S_i bir seçeneğin optimumluk fonksiyon değerini, S_0 en iyi seçeneğin optimumluk fonksiyon değerini ifade etmektedir.

Bulunan K_i değerleri büyükten küçüğe sıralanarak değerlendirme yapılır.

EDAS Yöntemi

ÇKKV yöntemlerinden olan EDAS yöntemi Keshavarz Ghorabae ve arkadaşları tarafından 2015 yılında geliştirilmiştir. EDAS yöntemi, seçenekler arasında karar verilmesinde ortalama çözümü dikkate alır (Keshavarz Ghorabae vd., 2016: 439-441). EDAS, geliştirici yazarları tarafından diğer ÇKKV yöntemlerinden SAW (Simple Additive Weighting), COPRAS (Complex Proportional

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Assessment), VIKOR, TOPSIS ile karşılaştırmaları yapılmış ve geçerliliği test edilmiştir (Özbek, 2017: 267). Bu yöntem 6 adımdan oluşmaktadır.

EDAS Yöntemi İşlem Adımları

Bu yöntemin işlem adımları 6 şekildedir (Keshavarz Ghorabae vd., 2016: 439-441);

1. Adım: Karar Verme Matrisi (Y) Oluşturulması

Eşitlik 20'de y_{ij} , i. seçeneğin j. kritere göre performansını temsil eder.

$$Y = [Y_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} y_{11} & \cdots & y_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ y_{m1} & \cdots & y_{mn} \end{bmatrix} \quad (20)$$

2. Adım: Ortalama Değerler Matrisi (AV) Oluşturulması

Kriter değerlerinin ortalaması alınarak ortalama değerler matrisi (AV) oluşturulur.

$$AV = [AV_j]_{1 \times n} \quad (21)$$

Eşitlik 21'de gösterilen AV_j , j. kriterin ortalamasını belirtmektedir. AV_j Eşitlik 22'de olduğu gibi hesaplanmaktadır.

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^m Y_{ij}}{m} \quad (22)$$

3. Adım: PDA ve NDA Değerleri

Kriterler için Eşitlik 23 ile belirtilen PDA (Ortalamadan Pozitif Uzaklık Matrisi) hesaplanır. Eşitlik 24 ile belirtilen NDA (Ortalamadan Negatif Uzaklık Matrisi) hesaplanır. Kriter değerleri fayda türüne göre hesaplamaları değişkenlik gösterir. Eğer kriter fayda türünden ise Eşitlik 25 ve Eşitlik 26 kullanılır. Eğer kriter maliyet türünden ise Eşitlik 27 ve Eşitlik 28 kullanılarak hesaplanır.

$$PDA = [PDA_{ij}]_{m \times n} \quad (23)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{m \times n} \quad (24)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (y_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (25)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - y_{ij}))}{AV_j} \quad (26)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - y_{ij}))}{AV_{ij}} \quad (27)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (y_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (28)$$

4. Adım: SP_i ve SN_i Değerleri

Her bir seçenek için SP_i ve SN_i değerleri hesaplanır. Eşitlik 29 seçeneğin ağırlıklı toplam pozitif değerini, Eşitlik 30 ise seçeneğin ağırlıklı toplam negatif değerini gösterir.

$$SP_i = \sum_{j=1}^n v_j PDA_{ij} \quad (29)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n v_j NDA_{ij} \quad (30)$$

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5. Adım: Normalize Edilmiş SP_i ve SN_i Değerleri

Seçenekler için SP_i ile SN_i değerleri, Eşitlik 31 ve Eşitlik 32 ile normalleştirilir.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (31)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (32)$$

6. Adım: Değerlendirme Puanlarının Hesaplanması

Her bir seçenek için değerlendirme puanları Eşitlik 33 ile hesaplanır.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (33)$$

$$0 \leq AS_i \leq 1$$

Elde edilen puanlara göre en yüksek değerlendirme puanına sahip seçenek en uygun seçenek olarak bulunur.

Bulgular

Bu çalışmada 5 online alışveriş sitesi 10 kritere göre ARAS ve EDAS yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme kriterleri, 5'i kadın, 5'i erkek olacak şekilde 10 karar verici tarafından ve literatür taramasından oluşturulmuştur. Kriterlerin tamamı maksimum (fayda) yönlüdür. Kriter ağırlıkları DEMATEL yöntemine göre belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları Tablo 2'de gösterildiği gibidir. Değerlendirme kriterleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Kriter Ağırlıkları

Kriterler	BZ	GY	GC	GV	GK	KİÇ	KU	MH	TK	ÜÇ
Kriter Ağırlığı	0,1101	0,0946	0,0998	0,0999	0,1058	0,0895	0,1016	0,1033	0,0961	0,0993
Öncelik Sıralaması	1	9	6	5	2	10	4	3	8	7

Tablo 3: Değerlendirme Kriterleri

BZ	Bilgi Zenginliği
GY	Görsel Yapı
GC	Güncellik
GV	Güvenlik
GK	Güvenilirlik
KİÇ	Kupon ve İndirim Çekleri
KU	Kullanışlılık
MH	Müşteri Hizmetleri
TK	Teslimat Kolaylığı
ÜÇ	Ürün Çeşitliliği

Yukarıdaki kriterler dikkate alınarak 5 Online alışveriş sitesi 10 karar verici tarafından basit puanlama tekniği ile 1-9 arası (1:çok kötü, 9:çok iyi) puan verilerek iki yöntem için değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda karar vericilerin puanlarının aritmetik ortalaması alınarak seçeneklerin

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kriterlere göre değerlerini gösteren başlangıç matrisi elde edilmiştir. Başlangıç karar matrisi Tablo 4’de gösterildiği gibidir.

Tablo 4: Başlangıç Karar Matrisi

	BZ	GY	GC	GV	GK	KİÇ	KU	MH	TK	ÜÇ
w_i	0,1101	0,0946	0,0998	0,0999	0,1058	0,0895	0,1016	0,1033	0,0961	0,0993
Yön	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi	Maksi
Trendyol	7,7	7,2	7,6	8,3	8,1	4,4	8,0	7,5	7,2	7,3
Hepsiburada	7,7	7,1	7,7	8,0	8,0	4,7	7,4	7,6	7,2	7,6
N11	6,9	6,2	7,0	7,8	6,8	4,2	6,8	6,9	6,7	7,4
GittiGidiyor	6,9	6,3	7,2	7,8	7,4	4,1	6,9	6,9	6,4	7,0
Morhipo	6,7	6,8	6,9	7,5	6,1	3,8	6,3	6,2	6,3	6,5

ARAS Uygulaması

ARAS uygulamasının 1.adımı başlangıç karar matrisinin oluşturulmasıdır. Bu matris Tablo 4’de gösterilmiştir. Tablo 4’de verilen matris temel alınarak ARAS uygulamasına geçilmiştir. ARAS yöntemi sonuçlarına göre alışveriş sitelerinin sıralamaları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Optimumluk Fonksiyonu, Fayda Dereceleri, Sıralamalar

	S_i	K_i	Sıralama
Optimum	0,1773	1,000	
Trendyol	0,1756	0,9904	1
Hepsiburada	0,1746	0,9848	2
N11	0,1597	0,9007	4
GittiGidiyor	0,1598	0,9013	3
Morhipo	0,1511	0,8522	5

Tablo 5 incelendiği zaman 5 online alışveriş sitesi arasında en uygun olanın Trendyol olduğu görülmektedir. İkinci en iyi seçenek olarak ise Hepsiburada olduğu anlaşılmaktadır. Son sırada yer alan Morhipo’nun fayda derecesi en az olduğu anlaşılmıştır. Son sıralarda yer alan alışveriş siteleri müşteri kaybı yaşamamak için kendi internet sitelerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Online alışveriş sitelerin dizilimi Trendyol>Hepsiburada>GittiGidiyor>N11>Morhipo şeklinde gerçekleşmiştir.

EDAS Uygulaması

EDAS uygulaması neticesinde oluşan sıralama Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: AS_i Değerleri ve Sıralama

	AS_i	Sıralama
Trendyol	1,0000	1
Hepsiburada	0,9846	2
N11	0,3379	4
GittiGidiyor	0,3496	3
Morhipo	0,0081	5

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 6 incelendiğinde online alışveriş siteleri değerlendirme puanlarına göre en iyi sitenin birinci sırada yer alan Trendyol olduğu görülmüştür. Değerlendirme puanlarına göre sıralama şu şekildedir; Trendyol>Hepsiburada>GittiGidiyor>N11>Morhipo.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Online alışverişin günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte önemli bir pazar seviyesine ulaştığı ve zaman geçtikçe de bu seviyesini daha da artıracak kaçınılmaz bir gerçekliktir. Teknoloji gelişimine paralel olarak pandemi gibi özel durumlar online alışveriş sitelerine olan ilgiyi artırmaktadır. Bu gibi durumlarda online alışveriş siteleri, mağazalara gidemeyen tüketiciler için en önemli hizmet sağlayıcısı olmuştur. Bu hizmeti sağlarken tüketiciler tarafından tercih edilebilir olmak online alışveriş siteleri açısından son derece önemlidir. Tercih edilebilir olmak ise online alışveriş sitelerinin gösterdikleri performans ile ilgilidir.

Online alışveriş sitelerinin performanslarının karşılaştırılması amacıyla yapılan bu çalışmada 10 karar verici tarafından ve literatür taraması neticesinde belirlenen 10 kriter kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için DEMATEL yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

5 online alışveriş sitesi içerisinde en etkin olanın Trendyol olduğu görülmektedir. ARAS ve EDAS uygulaması için online alışveriş sitelerin sıralaması Trendyol>Hepsiburada>GittiGidiyor>N11>Morhipo şeklinde gerçekleşmiştir. Trendyol alışveriş sitesini Hepsiburada izlemiştir. Sonuncu sırayı Morhipo almıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda son sıralarda bulunan alışveriş siteleri, online sitelerini müşteri beklenti ve istekleri konusunda tekrar gözden geçirmelilerdir. Tespit edilen eksiklikleri yenileyerek müşteri memnuniyetini artırarak devam ettirmeleri gerekmektedir. İlk sıralarda yer alan online alışveriş siteleri ise web sitelerinde mevcut yaptıklarını geliştirerek sürdürmelidir. Sıralamada geride kalan online alışveriş siteleri, web sitelerini tekrar gözden geçirmeleri gerektiği ve müşteri memnuniyetini artırmak için tedbirlerini almaları gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

- Akroush, M. ve Al-Debei, M. (2015). An Integrated Model Of Factors Affecting Consumer Attitudes Towards Online Shopping, *Business Process Management Journal*, 21(6), 1353-1376.
- Aksakal, E. ve Dağdeviren, M. (2010). ANP ve DEMATEL yöntemleri ile personel seçimi problemine bütünlük bir yaklaşım, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(4), 905-913.
- Altuğ, N. ve Özhan, Ş. (2012). Trakya Bölgesi'ndeki Üniversitelerde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Online Alışverişten Algıladıkları Risk ve Fayda Üzerine Bir Araştırma, *Öneri Dergisi*, 10(38), 1-10.
- Akarsu, Y. ve Dilbaz Alacahan, N. (2018). Tüketicilerin Online Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörler: Gökçeada Örneği, *Journal of Life Economics*, 5(3), 77-92.
- Bai, C. ve Sarkis, J. (2013). A Grey-Based DEMATEL Model For Evaluating Business Process Management Critical Success Factors, *International Journal of Production Economics*, 146(1), 281-292.
- Büyüközkan, G., Güleriyüz, S. ve Karpak, B. (2017). A New Combined IF-DEMATEL and IF-ANP Approach for CRM Partner Evaluation, *International Journal of Production Economics*, 191, 194-206.
- Çabuk, S., Südaş, H. D. ve Bulğurcu, B. K. (2012). Bulanık bir model ile özel alışveriş sitelerinin değerlendirilmesi, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 35-47.
- Çetin, H. (2014). Online (çevrimiçi) alışverişte akademisyen davranışları ve alışverişe yönelten etkenler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 65-76.
- Dündar, S., Ecer, F. ve Özdemir, Ş. (2007). Fuzzy topsis yöntemi ile sanal mağazaların web sitelerinin değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 288-305.
- Dadelo, S., Turskis, Z., Zavadskas, E. K., ve Dadelienė, R. (2012). Multiple criteria assessment of elite security personal on the basis of aras and expert methods, *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 46(4), 65-88.
- Karabaş, S. (2018). E-ticaret ve üniversite öğrencilerinin elektronik ticarete ilişkin tutum ve ilgilenim düzeylerinin belirlenmesi: bir alan araştırması, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, 83-104.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kaplan, H. E. (2018). Research For The Investigation Of Consumer Attitudes Towards Online Shopping In Niğde Province, *International Journal of Scientific Research and Management*, 6, 257-273.

Karaatlı, M., Ömürbek, N., Işık, E. ve Yılmaz, E. (2016). Performans Değerlemesinde DEMATEL ve Bulanık TOPSIS Uygulaması, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, İzmir, 16(1), 49-64.

Karaoğlan, S. (2016). DEMATEL ve VIKOR yöntemleriyle dış kaynak seçimi: otel işletmeciliği örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 55, 9-24.

Koçak, A. ve Dişadin, A. (2018). Sanayi 4.0 Geçiş Süreçlerinde Kritik Başarı Faktörlerinin DEMATEL Yöntemi ile Değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış Dergisi İzmir*, 18(1), 107-120.

Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L. ve Turskis, Z. (2016). Multi-Criteria Inventory Classification Using a New Method of Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS), *Informatica*, 26(3), 435-451.

Marangoz, M., Yeşildağ, B., Saltık, I. A. (2012). E-Ticaret İşletmelerinin Web ve Sosyal Ağ Sitelerinin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, *Journal of Internet Applications & Management*, 3(2), 53-78.

Memiş, S. ve Korucuk, S. (2019). DEMATEL ve VIKOR bütünleşik yaklaşımı ile gıda işletmelerinde inovasyon çeşitlerinin önceliklendirilmesi ve en ideal firma seçimi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1070-1084.

Özgüven, N. (2012). PROMETHEE sıralama yöntemi ile özel alışveriş siteleri üzerine bir araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 195-20.

Ömürbek, N. ve Şimşek, A. (2014). Analitik hiyerarşi süreci ve analitik ağ süreci yöntemleri ile online alışveriş site seçimi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 306-327.

Özbek, A. (2017). *Çok kriterli karar verme yöntemleri ve excel ile problem çözümü*, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara.

Shariati, S., Yazdani Chamzini, A., Salsani, A. ve Tamosaitiene, J. (2014). Proposing a new model for waste dump site selection: case study of ayerma phosphate mine, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 25(4), 410-419.

Şahin, Y. ve Sara, D. M. (2019). E-Shopping Sites Preference Analysis with Multi-Criteria Decision-Making Methods, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 12(4), :265-275.

Tatlı, H. ve Korkut, F. (2015). Sanal alışverişte tüketici davranışlarını etkileyen faktörler: bingöl üniversitesi öğrencileri üzerinde bir uygulama, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 63-78.

Yapraklı, T. Ş., Kaçer, Z. ve Ünalın, M. (2019). Mobil alışveriş uygulamalarının kullanımını etkileyen faktörler ve bu faktörlerin memnuniyet ve kullanma niyeti üzerindeki etkisi, *Akademi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 6(17), 391-408.

Zaim, H., Ramdani, M. ve Haddi, A. (2016, October). Multi-Criteria Analysis Approach Based On Consumer Satisfaction To Rank B2C E-Commerce Websites, *2016 11th International Conference on Intelligent Systems: Theories and Applications (SITA)*, Mohammedia, 2016, pp. 1-6, doi: 10.1109/SITA.2016.7772260.

Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Vilutiene, T. (2010). Multiple Criteria Analysis of Foundation Instalment Alternatives by Applying Additive Ratio Assessment (ARAS) Method, *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 10(3), 123-141.

İnternet Kaynakları

<https://prezi.com/m3nt97psa9sa/dematel/>

(Erişim

Tarihi:

03.12.2019).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türkçe ve Rusça Belirtme Durumu Üzerine Karşılaştırma Analizi

Ömer ŞIHANLIOĞLU*

Zeynep SÖMEK**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Dil ile ilgili çalışmalar günümüzde hızla artmakta ve çeşitlenmektedir. Giderek artan dilbilim çalışmaları Karşılaştırmalı dilbilimin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Dillerin karşılaştırılması dilbilim açısından önemli bir etkinliktir. Bu çalışmada Türkçe ve Rusça belirtme durumu üzerine bir karşılaştırma yapılmıştır. Türkçe ve Rusça farklı dil ailesinden iki dil olduğu için her iki dilde de belirtme durumu farklı formlardadır. Rusçada belirtme durumu çekimlenirken kelimenin cinsiyeti, tekil-çoğul durumu ve olumlu-olumsuz olması önemlidir. Diğer taraftan Türkçe için böyle bir sınıflama söz konusu değildir. Belirtme durumunun farklılıklarının daha çok Rusça üzerinden örnek verildiği bu çalışmada bulgular kısmında detaylı analiz yapılmıştır. Dillerin karşılaştırılması oldukça önem arz etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar çok fazla değildir. Dolayısıyla bununla ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir. Karşılaştırmalı dilbilim alanına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmamızda Rusça ve Türkçe öğrenen Türk öğrenciler için bazı dilsel yapıların öğrenilmesi ve algılanması hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dilbilim, Karşılaştırma Analizi, Türkçe, Rusça, Belirtme Durumu.

1. Giriş

Günümüzde dil ile ilgili araştırmalar hızla artmaktadır. Yapılan araştırmalar dili pek çok boyutta ele alıp çeşitli sonuçları göfOzler önüne koymaktadır. Araştırma konusu dil olunca tek bir dilin yanı sıra birden fazla dil de inceleme konusu olabilmektedir. Diğer dillere de temas edilmesi iki dil arasında bir karşılaştırmaların yapılmasını kaçınılmaz kılar. Dilbilim araştırmalarının sürekli olarak ilerlemesi Karşılaştırmalı dilbilimin ortaya çıkışını ve gelişimini hızlandırmaktadır. Karşılaştırmalı dilbilim iki dilin benzerlik ve farklılıklarını tanımlamayı ve iki veya daha fazla dilin karşılaştırılması yoluyla fonetik, sözlük, dilbilgisi ve mantıktaki benzerlik ve farklılıklarını incelemeyi amaçlamayan bir daldır.

Diller arası karşılaştırma yalnızca dilbilimsel araştırmalar için yapılan bir yöntem değildir. Günümüzde giderek artan yeni bir yabancı dil öğrenme isteyenlerin de başvurduğu bir uygulamadır. Değişen ve küreselleşen dünyada artık yabancı dil bilmek gerekli bir durum haline gelmektedir. Öyle ki tek dil bilen bireyler dünyadaki gelişmelerin hızına yetişme bakımından birden çok dil bilenlere göre geride kalmaktadır. Ana dilinin dışın yalnızca bir dil bilmek de günümüz dünyasında yeterli görülmemektedir. Bu nedenle bireyler farklı yabancı dil bilmenin önemini ve sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak yeni bir dil öğrenme girişiminde bulunurlar. Yabancı dil öğrenen bireyler yeni dili öğrenme sürecinde öğrendikleri diller arasında karşılaştırma uygulamasına sıkça başvururlar. Bireyler farklı dillerin özelliklerini, benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırmayı dil öğreniminin bir parçası haline getirmektedirler. Böylece yeni bir yabancı dil öğrenirken karşılaştırma yapmak hafızada tutma, tekrarlama ve taklit kullanmanın yanı sıra daha iyi bir seviyede ustalaşabilmelerine de yardım etmektedir. Örneğin, bazı öğrenciler ilk yabancı dili öğrenme deneyimine ya da kelime oluşumu ve gramer kurallarına atıfta bulunarak her zaman ikinci yabancı dili inceler.

Karşılaştırmalı dil analizi çalışmaları dünyada hızla artmaktadır. Hemen hemen her dilin başka bir dil ile birçok yönden akademik karşılaştırma analizi yapılmaktadır. Türkiye’de de karşılaştırmalı dil analizi çalışmaları yapılmakta ve Türkçe pek çok dil ile farklı noktalardan karşılaştırılmaktadır. Günümüzde Türkçe’nin yabancı dil olarak öğretilmesinde güçlü bir ivme yaşanmaktadır. Türkçe öğrenmek isteyen ve Türkiye’ye bu nedenle gelen bireylerin sayısı giderek artmaktadır. Ülkemize en çok gelen yabancıardan biri de Ruslardır. Rusya Federasyonu Eylül 2019 döneminde en çok turist gönderen ülke sıralamasında yüzde 14,70 artış oranı ile birinci oldu (bloomberght.com, 2019). Rusya’dan ülkemize başta turizm amaçlı olmak üzere birçok sebepten turist gelmektedir. Gelen turistlerden Türkiye’ye yerleşen oldukça Rus turist bulunmaktadır. Türkiye’ye yerleşen Rus ailelerin çocukları Türkiye’de yaşıyor olmanın doğal bir sonucu olarak Türkçe öğrenmektedir. Bu çocuklar Türkçeyi öğrenirken ister istemez Rusça ile Türkçe arasında karşılaştırma yapacaklardır. Birbirleriyle

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

birçok açıdan iletişim içinde olan Rusya ve Türkiye aralarındaki bağı ve yakınlığı her geçen artırmaktadır.

Bu çalışmada ise Türkçe ile Rusça arasında karşılaştırmalı bir dil analizi yapılmaktadır. Rusça ve Türkçe arasında fonetik, dilbilgisi ve söz dizimi açısından karşılaştırması üzerinde durulacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış olup araştırma için mevcut veriler incelenmiştir.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelenmesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Belge yoksa tarih de yoktur (Madge,1965, s.75).

3. Karşılaştırmalı Dil Analizi

Karşılaştırma analizi, iki dili yani öğrencinin ana dili ile hedef dilini incelemek ve karşılaştırmaktır. Sebüktekin’de; ,Karşılaştırmalı dilbilimi iki ya da daha çok dilin dizgesel karşılaştırılması amacıyla bu dillerin her alanındaki (...) benzerlik ve farklılıkları belirlemek için kullanılan bir bilim dalı’ olarak değerlendirmektedir (1990:15). Bu, çalışılan dillerin yapısal benzerliklerine ve farklılıklarına bakarak yapılır. Karşılaştırma analizi fikri, öğrencilerin ikinci bir dil öğrendiklerini gözlemlemekten doğdu. Her öğrenci veya öğrenci grubu, önceki gruplarla aynı dilsel hataları tekrar etme eğilimindeydi. Bu, hataların öğrencinin ikinci diline müdahale eden ilk dilinin neden olduğu varsayımına dönüştü. Bu girişim, ilk dilin kurallarını ikinci dile uyguladığı için, çocuklar da aynı şekilde normal kelimelerin kurallarını düzensiz olanlara uygular.

Dil öğrenimi sırasında, anadili yabancı dil öğrenimini bilinçli ya da bilinçsiz şekilde etkiler. Yabancı dil öğrenen kişi bu süreç esnasında anadilinde edindiği alışkanlıkları öğrenmek üzere olduğu ikinci dile aktarmaya çalışır. Yabancı dil öğrenimi esnasında anadilinin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Çünkü ,Anadili gramerinin bilinmesi, yabancı dil öğrenmede faydalı olacağı’ görüşü de ileri sürülmektedir (Duru 1942: 3-9).

Kontrast analizine yönelik ciddi çalışmalar, Robert Lado’nun 1957 tarihli kitabı “Kültür Genelinde Dilbilim” (Linguistics across Cultures) adlı kitabıyla başladı. Bu kitapta Lado, “öğrencinin ana diline benzeyen unsurların kendisi için basit olacağını ve farklı olan unsurların zor olacağını” iddia etti. Bu yeni bir öneri olmasa da kapsamlı bir teorik tedavi sunan ve dillerin kontrastlı çalışması için sistematik bir teknik prosedür öneren ilk kişi olan Lado idi. Bu, dilleri tanımlamayı (yapısalcı dilbilimi kullanarak), onları karşılaştırmayı ve öğrenme güçlüğüne öngörmeyi içeriyordu (http://en.wikipedia.org/wiki/Second_language_acquisition, January 25th 2011). Bu nedenle, dillerin karşılaştırılması, dil öğrenimine ve öğretilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Merkezi dil ilkeleri ve ikinci dil edinimi hakkındaki diğer gözlemleri, Kontrastlı analiz (CA) dil ediniminde giderek daha etkili hale geldi, 1960’larda ve 70’lerde giderek daha etkili oldu. Dil yapılarının bilişsel düşüncüyü etkilediğine inanan Sapir-Whorf Hipotezi olarak da bilinen dilsel görelilikte ortaya konan fikirler üzerine kurulmuştur. Bu, bir dilin kurallarının diğerine otomatik olarak aktarılmasına neden oldu.

4. Rus Dili

Rusça, Hint-Avrupa dil ailesinin Slav Dilleri grubunun Doğu Slav Dilleri alt kategorisinde yer alır. Rusça dünyadaki başlıca dillerden bir tanesidir. Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletlerin altı resmi dilinden bir tanesidir. Rusça dünyada yaygın olarak konuşulan diller arasında en çok konuşulan sekizinci dil olma özelliğine sahiptir. Dünya üzerinde ana dili (L1) Rusça olan 155 milyon insan bulunmaktadır. Rusçayı ikici dil olarak konuşanlarla beraber (L1/L2) toplamda 260 milyon insan bulunmaktadır. Rusya’nın resmi dili olmakla beraber aynı zamanda Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın da resmi dilidir.

Rusça Kiril alfabesiyle yazılmaktadır. Rusçada 33 harf bulunmaktadır. Rusçada 21 sessiz, 10 sesli, iki tane de sesletilmeyen yumuşaklık ve sertlik işareti bulunmaktadır. Ancak 21 sessiz harften 15’i yumuşak ve sert olmak üzere farklı şekilde telaffuz edilebilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo1. Rusçadaki harfler

Sessiz harfler	• б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ
Sesli harfler	• а, о, и, э, ы, у, я, ю, е, ё
Sesletilmeyen işaretler	• ь -sert işaret • ь - yumuşak işaret

5. BULGULAR

Rusça Belirtme (Accusative) Durumu- Винительный Падеж

Rusça Türkçede olduğu gibi ismin hallerine sahiptir. Toplamda altı tane ismin hali bulunmaktadır. Rusça ismin halleri ismin cinsine göre değişirler.

- İsmi Yalın Hali Именительный Падеж
- İsmi -in Hali Родительный Падеж
- İsmi -e Hali Дательный Падеж
- İsmi -i Hali Винительный Падеж
- İsmi ile Hali Творительный Падеж
- İsmi -de Hali Предложный Падеж

Bu hallerden bir tanesi de belirtme durumu yani ismin -i halidir. Rusçada ismin -i halinin karşılığı “Винительный Падеж”dir.

Belirtme durumu ismin cinsine, ismin niceliğine (tekil, çoğul) ve ismin canlı veya cansız olma durumuna göre çekimlenir. Rusçada sadece ismin -İ halinde isimler, canlı ve cansız olarak ayrılarak son ekler getirilir. Rusçada

Rusçada Türkçeden farklı olarak cinsiyet kategorisi bulunmaktadır. Cinsler (Род) Rusçada ismin sonuna hangi halde hangi harfin geleceği o ismin cinsine göre farklılaşmaktadır. Aşağıdaki tabloda Rusçadaki cinsiyet kategorisi yer almaktadır.

Tablo 2. Rusça cinsiyet için kullanılan kısaltmalar

М.Р = Мужской Род	Erkek Cins.
Ж.Р = Женский Род	Dişi Cins.
С.Р= Средний Род	Nötr Cins.

Belirtme durumunu bulmak için yükleme iki soru yöneltilir. Bunlar: Кого ? (Kimi?) ve Что ? (Neyi ?) sorularıdır. Belirtme durumu geçişli fiillerde kullanılmaktadır. Geçişli fiiller Kimi ve Neyi sorularına cevap veren fiillerdir ve yalnızca bu fiillerde kullanılır.

Tablo 3. Rusçada Belirtme Durumu

İsimler				
	Eril Cansız	Nötr	Dişil Canlı & Cansız	Çoğul Cansız
Sert gövde	стол	письмо	Газета --- газету	газеты
Yumuşak gövde	словарь	платье	Лекция -- лекцию -Ь тетрадь	лекции тетради

Tablo 4. Rusçada Belirtme Durumu Ekleri Tekil İsimler Tablosu

Винительный Падеж - İ Hali Tekil		Кого? Что?	Кими? Neyi?
Cinsler			Я вижу... = Ayşe'yi görüyorum
ERKEK	Canlı Erkek	consonant + a й --> я ь --> я	брат --> брата герой --> героя учитель --> учителя
	Cansız Objе	Değişmez	стол --> стол
Dişi	Canlı Dişi	a --> у я --> ю ь --> ь	книга --> книгу неделя --> неделю дверь --> дверь
	Cansız Objе	Değişmez	лицо --> лицо море --> море здание --> здание имя --> имя
ORTA	Canlı Ortak		Я вижу брата Я вижу героя Я вижу учителя
	Cansız Ortak		Я вижу стол
			Я вижу книгу Я вижу неделю Я вижу дверь
			Я вижу лицо Я вижу море Я вижу здание Я вижу имя

(ruscaonline.com, 2019)

Tablo 5. Rusçada Belirtme Durumu Ekleri Çoğul İsimler Tablosu

Винительный Падеж - İ Hali Çoğul		Кого? Что?	Кими? Neyi?
Cinsler			Я вижу... = Ayşeleri görüyorum
ERKEK	Canlı Erkek	consonant + ов й --> ев ь --> ей	актёр --> актёров герой --> героев царь --> царей
	Cansız Erkek	Nom. pl. = Acc. pl.	столы (pl.) --> столы
Dişi	Canlı Dişi	a --> - я --> ь ия --> ий ь --> ей	актриса --> актрис_ няня --> нянь Мария --> Марий мышь --> мышей
	Cansız Objе	Nom. pl. = Acc. pl.	книги (pl.) --> книги
ORTA	Canlı Ortak		Я вижу актёров Я вижу героев Я вижу царей
	Cansız Ortak		Я вижу столы
			Я вижу актрис_ Я вижу нянь Я вижу Марий Я вижу мышей
			Я вижу книги
			Я вижу лица Я вижу моря Я вижу здания Я вижу имена

(ruscaonline.com, 2019)

- Tabloda cansız eriller ve cansız çoğullar yer almaktadır. Cansız eriller, cansız çoğullar ve nötr isimler belirtme durumunda değişmez aynı kalırlar.

Örnek :

Журнал	→	Журнал (dergi)
Словарь	→	Словарь (sözlük)
Музей	→	Музей (müze)
Окно	→	Окно (pencere)
Море	→	Море (deniz)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Журнал : Dergi kelimesi cansızdır. Yani dergi cansız bir varlıktır ve erildir. Eril cansız isimlerde son ek değişikliği bulunmamaktadır. Bu nedenle kelimedeki belirtme durumunda değişiklik yapılmaz aynı kalır.

Örnek : Дай мне журнал. (*bana dergiyi ver.*)

Окно : Pencere kelimesi cansızdır. Yani pencere cansız bir varlıktır ve nötrdür. Nötr isimlerde son ek değişikliği bulunmamaktadır. Bu nedenle kelimedeki belirtme durumunda değişiklik yapılmaz aynı kalır.

Örnek : Вы закроете окно? (*pencereyi kapatır mısınız?*)

➤ Canlı erillerde ise son eklerde değişiklik söz konusudur. Eklerdeki değişiklik şu şekildedir;

-/ - а	sonu “-” (sessiz) ile biten canlı eril isimler “а” son eki alır.
Ь - я	sonu “Ь” ile biten eril isimler “я” son eki alır.
й - я	sonu “й” ile biten eril isimler “я” son eki alır.

Örnek : Студент → Студент**а**
Преподаватель → Преподавател**я**
Андрей → Андре**я**

Студент: Öğrenci kelimesi canlıdır. Çünkü öğrenci canlı bir varlıktır ve erildir. Eril canlı isimlerde belirtme durumunda ek değişikliği yapılır. Öğrenci kelimesinin sonu sessiz (-/) ile bittiği için belirtme durumunda canlı eril isimler “а” son eki alır.

Örnek : взять студент**а** у двери (*kapıdaki öğrenciyi al*)

*Студент: öğrenci, Студент**а**: öğrenciyi*

Преподаватель: Öğretmen canlı bir varlıktır dolayısıyla öğretmen kelimesi canlı bir isimdir. Öğretmen erildir. Eril canlı isimlerde belirtme durumunda ek değişikliği yapılır. Öğrenci kelimesinin sonu “Ь” ile bittiği için belirtme durumunda canlı eril isimler “я” son eki alır.

Örnek : ученики слушают Преподавател**я** (*öğrenciler öğretmeni dinliyor.*)

*Преподаватель: öğretmen, Преподавател**я**: öğretmeni*

Андрей: Andrey özel isimdir. Aynı zamanda canlı ve eril bir isimdir. Andrey kelimesinin sonu “й” ile bittiği için belirtme durumunda canlı ve eril isim olan Andrey “я” son eki alır.

Örnek : Я видел Андре**я** в продуктовом магазине утром. (*Andreyi sabah markette gördüm.*)

*Андрей: Andrey, Андре**я**: Andre’yü*

➤ Tabloda görüldüğü gibi son eklerde yalnızca dişillerde canlı olsun cansız olsun değişiklik vardır. Eklerdeki değişiklik şu şekildedir;

а - у	sonu “а” ile biten dişil isimler “у” son eki alır.
я - ю	sonu “я” ile biten dişil isimler “ю” son eki alır.
ь - ь	sonu “ь” ile biten dişil isimler “ь” son eki alır

Örnek : Газет**а** → газет**у** (gazete)
Лекци**я** → лекци**ю** (ders)
Тетрад**ь** → Тетрад**ь** (defter)

Газета: Gazete kelimesi cansız bir varlıktır. Gazete kelimesi hem cansız hem de dişil bir isimdir. Dişil isimler canlı veya cansız ayırt etmeksizin belirtme durumunda son ek değişikliğine uğrarlar. Gazete kelimesi sonu “а” ile biten bir dişil isim olduğu için “у” son eki alır.

Örnek : Я положил газет**у** на стол. (*gazeteyi masanın üstüne koydum.*)

*Газета: Gazete, Газет**у**: Gazeteyi*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Лекция: Ders kelimesi cansız ve dişil bir isimdir. Ders kelimesinin sonu “я” ile bittiğinden dolayı belirtme durumu ile çekimlenirken “ю” son eki alır.

Örnek : Студенты слушают лекцию. (*öğrenciler dersi dinliyor.*)

Лекция: Ders, Лекцию: Dersi

Тетрадь: Defter cansız ve dişil bir kelimedir. Defter kelimesinin sonu “ь” ile bittiği için belirtme durumunda kullanırken “ь” son eki alır. Yani kelimedede herhangi bir ek değişimi meydana gelmemektedir.

Örnek : Я положил зеленую тетрадь в библиотеку.. (*yeşil defteri kitaplığa koydum.*)

Тетрадь: Defter, Тетрадь: Defteri

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Dil öğrenen bireyler çeşitli motifler sebebiyle öğrenmeye karar verdikleri dilleri karşılaştırma eğilimindedirler. Dil öğrenen bireylerin iki dil arasındaki karşılaştırma eğilimi karşılaştırma analizinin ortaya çıkış sebeplerinden biri olmuştur. Karşılaştırmalı dil analizi iki farklı dil arasındaki benzerlik ve farklılıkların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan bir rapor, analiz, yazı veya inceleme olarak görülebilir. Bu karşılaştırma dil öğrenen bireyler arasında sık sık yapıldığı gibi dilbilim dünyasında da son yıllarda sık çalışılan bir çalışma alanı olmuştur.

Ülkemize hemen her yıl çeşitli sebeplerle yerleşen yabancıların sayısında artış vardır. Ülkemizin turizm merkezlerinden biri olması bu sayıların artışında son derece önemli rol oynamaktadır. Her yıl dünyanın birçok yerinden turist Türkiye'ye gelmektedir. Gelen bu turistlerin büyük bir kısmı Rusya'dandır. Ülkemize Rusya'dan gelip yerleşen bireyler hedef dili öğrenme sürecinde sürekli olarak ana dillerini ve hedef dillerini karşılaştırma eğilimindedirler.

Daha önce yapılan karşılaştırma çalışmalarında Türkçe ve birçok dil karşılaştırılmıştır. Türkçe ve Rusça arasında da çeşitli karşılaştırma analizleri bulunmaktadır. Dünyanın zor dilleri arasında gösterilen Rusça ve Türkçenin öğrenimi kolay olmamaktadır. Bu iki dil arasında benzer yönler olduğu gibi farklı yönler de bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkçe ve Rusça belirtme durumu üzerine bir karşılaştırma analizi yapılmıştır. Alan yazın incelemesi sonucunda Rusça ve Türkçe belirtme durumu üzerine yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum bu çalışmanın daha önce yapılan çalışmalardan ayrılan bir özelliğini göstermektedir. Türkçe ve Rusça birbirinden farklı iki dildir. İki farklı dil ailesinden gelen Rusça ve Türkçe arasında yapısal olarak çok az benzerlik bulunmaktadır. Bu durum Türkçe ve Rusça arasında karşılaştırma analizi çalışmalarının yapılmasının önünü açmaktadır. Birçok yönden Türkçe ve Rusça karşılaştırılabilir. Bu çalışmada Türkçe ve Rusça belirtme durumu ele alınmıştır. Rusçada cinsiyet kategorisi bulunmaktadır. Dişil, eril ve nötr olmak üzere üç tane cins vardır. Hemen her dil bilgisel yapıda cinsiyet çekimi yapılmaktadır. Türkçede ise böyle bir çekim söz konusu değildir çünkü Türkçe cinsiyet kategorisine sahip bir dil değildir.

Rusça cinsiyet ayırımı her dil bilgisel yapıda yaptığı gibi ismin hallerinde de yapmaktadır. Rusçada altı tane ismin hali bulunmaktadır. Bu haller cinsiyet çekimine göre farklı şekillerde çekimlenebilmektedir. Belirtme durumun karşılaştırıldığı bu çalışmada iki dil arasında yapısal olarak farklılıkların olduğu bulgular kısmında detaylı olarak örneklendirilmiştir. Türkçede ismin hallerini çekimlerken aynı kelime seçilen hal ekini alır ve çekime girer. Türkçede hal ekini alan kelime sadece ünlü uyumunu göz önünde bulundurularak çekimlenirken Rusçada hal ekini alan kelime bir takım değişikliği uğrar. Hal eki, ekleneceği kelimenin cinsiyetine göre son eklerde değişime uğrar. Bu noktada kelimenin eril, dişil, nötr ve tekil-çoğul olma durumu göz önünde bulundurulur çünkü hal eki bu durumlara göre son eklerde değişiklik gösterir. Rusça ve Türkçe arasında yapılan bu karşılaştırma çalışmasının Karşılaştırmalı dilbilim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma Rusça öğrenen Türk öğrenciler için bazı dilsel yapıların öğrenilmesini kolaylaştırabilir, Rus-Türk öğrencilere çeviri yaparken de katkı sağlayabilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

Madge, J. (1965) The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques. Anchor Books Double dayand Comp.

Sebüktekin, Hasan. Grundlagen der Modernen Linguistik I. Ankara: Gazi Büro Basımı, 1990

Duru, Kazım Nami. Gramer Öğretimi Lâzım mı? Yeni Kültür, 1942

<https://ruscaonline.com/rusca-ism-in-halleri-rusca-padej-tablosu.html>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Solomo Reklamcılık ve Sosyal Sermaye Etkileşimi: Ampirik Bir Çalışma¹

Özge GÜNEY*

Prof. Dr. Suzan ÇOBAN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Doktora Öğrencisi, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Çalışmanın amacı, Solomo (Sosyal-Lokal-Mobil) reklamcılıkta algılanan sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlarına karşı tutumu belirlemektir. Araştırmanın amacı çerçevesinde oluşturulan veri toplama yöntemi olarak anket, Nevşehir’de uygulanmıştır. 388 adet anketin, analiz için uygun olduğu görülmüştür. Veriler, analiz edilirken SPSS programından yararlanılmıştır. Analiz yöntemlerinden çoklu regresyon, güvenilirlik-geçerlilik, dağılım, standart sapma, çarpıklık-basıklık ve değişkenler arası korelasyon analizlerinden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda, Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarının Solomo reklamlara karşı tutumu anlamlı ve pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Solomo reklamlarına karşı tutumu pozitif yönde etkilemekte olan sosyal sermaye boyutları, bilişsel boyut, yapısal boyut ve ilişkisel boyuttur.

Anahtar Kelimeler: Solomo Reklamcılık; Sosyal Sermaye; Mobil İletişim.

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the social capital dimensions in Solomo (Social-Local-Mobile) advertising, attitude towards Solomo ads. The questionnaire was applied in Nevşehir as a data collection method created within the framework of the purpose of the research. 388 questionnaires were found to be suitable for analysis. While analyzing the data, SPSS program was used. Among the analysis methods, multiple regression, reliability-validity, distribution, standard deviation, skewness-kurtosis and correlation between variables were used. As a result of the analysis, it was determined that social capital dimensions in Solomo advertising significantly and positively affect the attitude towards Solomo ads. The dimensions of social capital that positively affect the attitude towards Solomo advertisements are cognitive dimension, structural dimension and relational dimension.

Keywords: Solomo Advertising; Social Capital; Mobile Communication.

Giriş

Teknolojinin gelişimi ile pazarlamacıların tüketicilere karşı yaklaşımlarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Mobil cihazlara tanınan GPS (Global Positioning System) özelliği ile pazarlamacılar; tüketicilerin konumlarına yönelik, tüketicilere ürünlerle ilgili teklifler ve bilgiler gönderebilmektedirler (Bruner ve Kumar, 2007). Konum tabanlı ve mobil cihazlar üzerinden sosyal medya aracılığıyla gönderilen reklamların en iyi örneği Solomo reklamlardır. Solomo reklamlar, işletmelerin amaçları çerçevesinde konum tabanlı reklam ve pazarlama faaliyetlerini sosyal ağlar yoluyla tüketicilere iletmektedir. Böylece, tüketicilerin aldıkları reklam mesajlarını birbirleri ile paylaşımları ve ürünle ilgili konuşmaları sağlanmaktadır (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2014). Solomo reklamlar bu sayede, sosyal sermayenin şekillenmesine katkı sağlamaktadır.

Sosyal sermaye, insanlar arasındaki güven temelli ilişkiler bütünüdür (Altunoğlu vd., 2017: 5). Kişiler, katıldıkları sosyal ağlar yoluyla kendi sosyal sermayelerini oluşturmaktadırlar. İşletmeler ise sosyal ağlarda var olan hedef kitlelerinin sosyal sermayelerinden yararlanarak daha çok kişiye daha etkili bir şekilde ulaşma avantajı yakalamaktadırlar. Bu anlamda, sosyal sermayenin oluşması ve sosyal sermaye- Solomo reklam ilişkisi şu şekilde olmaktadır: Bireyler, sosyal medya üzerinde kişisel profillerini oluşturmakta ve yakın çevreleri profillerinde yer almaktadır. Kişisel profillerinde, birbirleri ile fotoğraf, yazı, düşünce vb. paylaşmaktadırlar. Bu sayede, karşılıklı etkileşime dayalı interaktif bir iletişim süreci oluşmaktadır (Kaplan ve Haelein, 2010). Kullanıcılar, Solomo reklamlar aracılığıyla arkadaşlarıyla buldukları yerler ve yerel tekliflerle ilgili eşzamanlı bilgiler paylaşabilmektedirler (Heineman vd., 2015). Kullanıcıların ürün veya hizmetle ilgili yaptığı yorumlar işletmelere yol göstermektedir. İşletmeler de sosyal ağlar yoluyla tüketicilere, konumlarına ilişkin reklam ve pazarlama faaliyetlerini kolayca iletebilmektedir ve Solomo reklamlar sayesinde daha çok sayıda

¹ Bu çalışma, ilk yazar olan Özge Güney’in yüksek lisans tez verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

kişiyi ulaşabilmektedirler. Solomo reklamların başarıya ulaşabilmesi için hedef kitlenin ve tüketicilerin algılarının doğru analiz edilmesi gerekir. Bu nedenle, Solomo reklamların sosyal sermaye açısından nasıl algılandığı ve tüketicilerin bu reklamlara karşı olumlu ve olumsuz yargıları iyi analiz edilmelidir. Reklamlar, bu analiz sonucuna göre tasarlanmalıdır. Reklamların tüketicilere güven vermesi gerekmektedir. Solomo reklamların etkin ve verimli olmasını sağlayacak stratejiler geliştirilmelidir (Güney, 2020). Belirtilen ifadeler yerine getirilirse tüketicilerin Solomo reklamlara olan tutumları da olumlu yönde gelişecektir.

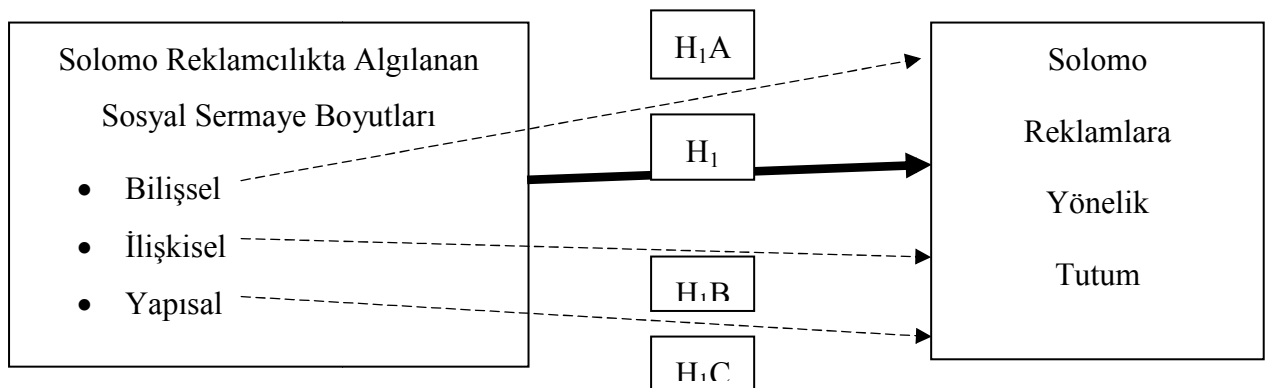
Pazarlama odaklı sosyal sermaye kavramı, yakın geçmiş itibarıyla ele alınmaktadır. Literatürde, Solomo reklam kavramıyla ilgili uygulamalı ve teorik çalışmaların sayısı azdır. Literatür araştırmaları doğrultusunda elde edilen çalışmaların sonuçları şu şekildedir: Lee (2015), mobil uygulamalar üzerinden restoranların yaptıkları Solomo kampanyalarının, tüketicilerin çevrimdışı satın alma niyetlerine etkisini araştırmıştır; Hsieh (2016), Solomo'da doğruluk ve güvenilirlik konularını ele almıştır; Yücel, Güngör ve Doğan (2016), konaklama işletmelerinin yöneticilerinin, Solomo pazarlamaya ilgili bilgi düzeyleri üzerine çalışmışlardır; Lee (2016), Solomo pazarlamaya yönelik algıları, sosyal sermaye perspektifi üzerinden etkileyen faktörler üzerinde durmuştur; Yıldız (2017), sosyal medya ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ele almıştır; Yang ve Lin (2018) çalışmalarında, rahatsız edicilik ve aşırı bilgi yüklemesi faktörlerinin, Solomo reklamcılığa karşı tutum üzerinde etkisini araştırmışlardır ve Güney (2020), Solomo pazarlamada algılanan sosyal sermaye boyutlarının, tutum ve işletmeye bağlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır.

Bu çalışmada, Solomo reklamcılıkta algılanan sosyal sermaye üç boyutta ele alınmıştır. Yapısal boyut, bilişsel boyut ve ilişkisel boyuttur. Yapısal boyut, ağ bağlantısı ve reklam içeriği ile ilgilidir. Bilişsel boyut, kullanıcıların sosyal ağlar yoluyla kendilerini istedikleri şekilde ifade etmeleri ve kullanıcıların gizlilik ve mahremiyet kaygıları ile ilgilidir. İlişkisel boyut ise kullanıcıların, reklamlara olan güveni ve markaya/işletmeye olan bağlılığı ile ilgilidir (Güney, 2020). Lee (2016), sosyal sermayeyi bilişsel, ilişkisel ve yapısal olarak üç ana boyut ve bu üç ana boyutu da sekiz alt boyuta ayırmıştır. Tsai ve Ghoshal (1998) ve Nahapiet ve Ghoshal (1998), sosyal sermayeyi üç ana boyutta incelemişlerdir. Bu boyutlar, yapısal, ilişkisel ve bilişsel boyuttur.

Literatür araştırmaları sonucu, Solomo reklamcılık, sosyal sermaye perspektifinde Solomo reklamcılık ve Solomo reklamlara olan tutum konulu çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışmada, Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlara karşı tutumu belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma modeli Şekil 1'de görüldüğü gibidir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli çerçevesinde oluşturulan ana hipotez ve alt hipotezler aşağıda verilmiştir:

H_1 = Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlara karşı tutum üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

H_{1A} = Bilişsel boyutun, Solomo reklamlara karşı tutum üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H_{1B} = İlişkisel boyutun, Solomo reklamlara karşı tutum üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H_{1C} = Yapısal boyutun, Solomo reklamlara karşı tutum üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

Araştırmada, teori bölümü ve uygulama bölümü olarak iki bölüm bulunmaktadır. Teori bölümü, ikincil kaynaklar üzerinden literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Uygulama bölümü için 3 bölüm ve 35 ifadeden oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Birinci bölümde, Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarına katılma derecelerine yönelik ifadeler ve ikinci bölümde, Solomo reklamlara yönelik tutum ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Ankette 5’li Likert Ölçeği, ‘1: Kesinlikle Katılıyorum’ ile ‘5: Kesinlikle Katılmıyorum’ şeklinde oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde, demografik bilgilere yönelik iki ve çoktan seçmeli beş adet soru vardır. Anketteki ifadelerin oluşturulmasında, Li vd. (2002), Nahapiet ve Ghoshal (1998), Knoll ve Bronstein (2014), Lee (2016), Coleman (1988), Wang (2010), Parker vd. (2010), Mahmoud ve Yu (2006) ve Pavlou’nun (2011) çalışmalarından uyarılma yapılmıştır.

Anket, öncelikle 20 kişiye uygulanmış ve katılımcıların görüş, soru ve önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Analiz öncesi, anketin güvenilirlik ve geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla Cronbach’s Alpha değerine bakılmıştır. Bu sayede, içsel tutarlılık da analiz edilmiştir. Cronbach’s Alpha, 0-1 aralığında bir değerdir. Değerin, bire yaklaşması güvenilirliğinin arttığını göstermektedir. Cronbach’s Alpha değerinin, minimum 0,7 olması beklenir (Altunışık vd., 2015: 116). Bu çalışmada, Cronbach’s Alpha değeri 0,814 bulunmuştur. Böylece, anket formu için geçerli ve güvenilir olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Nevşehir ili, araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Araştırma evreni, geniş olduğu için tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve anketler yüz yüze yapılmıştır. Anket, Nevşehir’de yaşayan 402 örnek birimine uygulanmış ve 388 adet kullanılabilir ankete ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, elde edilen verilere geçerlilik ve güvenilirlik, ortalama, çarpıklık ve basıklık, standart sapma, korelasyon, dağılım ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır ve veriler analiz edilirken SPSS programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Dağılım, Geçerlilik, Güvenilirlik ve Değişkenler Arası Korelasyon

Regresyon analizinden önce dağılım, güvenilirlik-geçerlilik, ortalamalar ve korelasyon analizine bakılmalıdır. Bu veriler, **Tablo 1**’de görülmektedir.

Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin, -1.5 ve +1.5 arasında olması gerekmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bu koşul sağlanırsa verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. **Tablo 1**, incelendiği zaman değişkenlerin, normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

George ve Mallery’e (2003) göre, Cronbach Alpha değeri için $0,060 \leq \alpha \leq 0,70$ aralığında olması güven düzeyinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Toplam Cronbach Alpha değeri %81,4’tür ve ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Dağılım, Geçerlilik, Güvenilirlik ve Değişkenler Arası Korelasyon

Değişkenler	Bilişsel	Yapısal	İlişkisel	Tutum
Bilişsel	1			
Yapısal	,463**	1		
İlişkisel	,672**	,423**	1	
Tutum	,609**	,401**	,671**	1
Aritmetik Ort.	3,018	2,719	2,958	3,097
Std. Sapma	,702	,806	,795	1,057
Çarpıklık	,204	,444	,535	,080
Basıklık	,255	-,324	,299	-,506
Toplam Cronbach’s Alpha: ,814				

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Değişkenlerin aritmetik ortalamaları incelendiğinde, Solomo reklamcılıkta algılanan sosyal sermaye boyutlarının ve tutumun, 3 ortalamasına yakın sonuçlar olduğu görülmektedir ve bu boyutlara ve tutuma yönelik katılımcıların kararsız olduğu söylenebilir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arası ilişkiler incelenmektedir ve analizle değişkenler arası ilişkilerin doğrusallığı ölçülmektedir (Büyüköztürk, 2002: 31). Değişkenler arası ilişkinin doğrusallığı ölçülürken korelasyon kat sayısına bakılır. Korelasyon kat sayısı (r) ile gösterilmektedir. r değeri ± 1 arasındadır. r değerinin +1 olması değişkenler arası ilişkinin derecesinin çok iyi olduğunu gösterir. Değişkenlerden biri, bir birim arttığında diğersinin de bir birim arttığı anlamına gelmektedir. r değerinin -1 olması değişkenler arası ilişkinin derecesinin çok iyi ve ters yönde bir ilişki olduğunu gösterir. Değişkenlerden biri, bir birim arttığında diğersinin bir birim azaldığı anlamına gelmektedir. r değerinin 0 olması, değişkenler arasında bir ilişki olmadığını gösterir (Altunışık vd., 2015: 228). **Tablo 1**'deki verilere göre, yapısal boyut, ilişkisel boyut, bilişsel boyut ve tutum arasındaki ilişkiler, kabul edilebilir seviyededir. Böylece değişkenlere, regresyon analizi yapılabilir.

Solomo Reklamcılıkta Sosyal Sermaye Boyutlarının Tutum Üzerindeki Etkisi

Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlara karşı tutum üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır ve analiz sonucu oluşturulan regresyon modeli, **Tablo 2**'de görüldüğü gibidir.

Regresyon analizine göre, hata terimleri arasında oto korelasyon (ilişkili) olmaması gerekir. Durbin Watson test değerinin, 1,5 ve 2,5 değer aralığında olması oto korelasyon olmadığını gösterir (Kalaycı, 2010: 267). **Tablo 2**'de görüldüğü üzere Durbin Watson değeri, 2,056'dır ve analiz sonucu oto korelasyonun olmadığı saptanmıştır.

Tablo 2. Solomo Reklamcılıkta Sosyal Sermaye Boyutlarının Tutum Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş	t	p	İlişki İstatistikleri	
	β	Standart Hata	Beta			Tolerans Değeri	VIF Değeri
Sabit	-,202	,181		-1,113	,266		
Bilişsel	,392	,076	,261	5,170	,000	,510	1,961
Yapısal	,113	,054	,086	2,093	,037	,763	1,311
İlişkisel	,611	,066	,459	9,306	,000	,533	1,877

Bağımlı Değişken: Tutum; R²: ,502; Tahmini Standart Hata: ,74940; Anlamlılık Düzeyi (p) <0,05; F: 128,874; Durbin Watson: 2,056

Regresyon analizine göre, çoklu bağıntı sorununun olmaması gerekir. Çoklu bağıntı sorunun olup olmadığını belirlemenin birinci yolu, varyans şişme faktörü (VIF) ve tolerans değerlerine bakmaktır. VIF değerinin 10'dan düşük değerli ve tolerans değerinin 0.2'den büyük değerli olması istenir. **Tablo 2**'deki VIF ve tolerans değerlerine bakıldığında, çoklu bağıntı sorununun olmadığı görülmektedir. Çoklu bağıntı sorununun olup olmadığını belirlemenin ikinci yolu, bağımsız değişkenlere ait β katsayılarının karşılığındaki önem düzeylerinin, anlamlılıklarına bakılmasıdır. **Tablo 2**'deki β katsayılarının karşılığındaki p değerleri incelendiğinde de bu koşul sağlanmaktadır ve çoklu bağıntı sorunu olmadığı görülmüştür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

R^2 (açıklama miktarı), bağımlı değişkendeki değişimin ne kadarı, bağımsız değişken tarafından açıklanmakta olduğunu gösterir. **Tablo 2'**de görüldüğü gibi, regresyon modelinde bilişsel, ilişkisel ve yapısal boyutların, toplam varyansın %50,2'sini açıkladığı ve bu boyutların Solomo reklamlara yönelik tutumun açıklayıcısı oldukları söylenebilir (R^2 : ,502, F: 128,874, $p<0,05$). Sosyal sermaye boyutları, Solomo reklamlara yönelik tutumun %50,2'sini açıklamaktadır. Bu bağlamda, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Sosyal sermaye boyutlarının etki düzeyleri sırası ile ilişkisel boyut (β : ,611, t: 9,306, $p<0,05$), bilişsel boyut (β : ,392, t: 5,170, $p<0,05$) ve yapısal boyuttur (β : ,113, t: 2,093, $p<0,05$). Analiz sonuçlarına göre, ilişkisel boyut tutumu tek başına %61,1 oranında etkilemektedir. Tüketicilerin, reklam faaliyetlerine olan güvenleri ve işletme/marka ile bağ kurmaları tutumu pozitif yönde etkilediği ve bu etki düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir. İlişkisel boyuttan sonra tutumu etkileyen bir diğer boyut, bilişsel boyuttur ve tutumu tek başına %39,2 oranında etkilemektedir. Sosyal medya kanalları, tüketicilere kendilerini istedikleri gibi ifade etme olanağı sağlar. Bu sebeple, sosyal medya kanallarını sıklıkla tercih etmektedirler ve bu kanallar tüketicilerin davranışlarını ciddi ölçüde etkilemektedir. Aynı zamanda tüketicilere Solomo reklamların gönderilme sıklığı ve tüketicilerin gizlilik konusundaki endişeleri, Solomo reklamlara yönelik tutumu etkilemektedir. Bu bağlamda, H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. Solomo reklamlara yönelik tutum üzerinde en düşük etkisi olan boyut, yapısal boyuttur. Yapısal boyut, tutumu tek başına %11,3 oranında etkilemektedir. Tüketicilere sunulan gelişmiş ağ bağlantısı ve zenginleştirilmiş reklam içerikleri tutumu etkilemektedir. Bu bağlamda, H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Yeni dünya düzeninde tüketicilerin istek ve ihtiyaçları, işletmelerin rekabet ortamı ve teknoloji değişmiştir. İşletmeler, günümüz dünyasında amaçlarına ulaşabilmek ve işletmelerinin devamlılığını sağlayabilmek için yeni gelişmeleri pazarlama faaliyetlerine uyarlamaları gerekmektedir. Mobil iletişim teknolojileri, işletmeler ve tüketiciler açısından büyük bir yeniliktir. İşletmeler, müşterileriyle etkili iletişim kurabilmek için mobil iletişim teknolojilerinden yararlanmaktadırlar. Solomo reklamlar, mobil iletişim teknolojilerinin pazarlama amacıyla kullanılmasında önemli bir yaklaşımdır. Solomo reklam, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere mobil cihazlar aracılığıyla, konum tabanlı sosyal ağ siteleri üzerinden yapılan pazarlama faaliyetleridir. Heineman vd.'ne (2015) göre, Solomo reklamlar, tüketicilere anında bilgi akışı sağlamaktadır. Bu sayede, tüketiciler birbirleriyle ürün ve hizmetle ilgili fikirlerini ve düşüncelerini sosyal ağlar üzerinden konum merkezli olarak paylaşabilmektedirler. Bu sayede, reklam mesajları sosyal ağlar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Kişilerin sosyal sermayelerinin gücü, sosyal ağlar aracılığıyla ne kadar çok insana ulaşabildiği ile ilgilidir. İşletmeler, Solomo reklamlar aracılığıyla kişilerin sosyal sermayelerini kullanarak daha fazla insana ulaşabilir.

Bu çalışmada, Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlara karşı tutum üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde hazırlanan anket, Nevşehir ilinde uygulanmıştır. Anket verilerinin analizi sonucu, aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Solomo reklamcılıkta sosyal sermaye boyutları, Solomo reklamlara yönelik tutumu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Bu boyutlar, bilişsel, ilişkisel ve yapısal boyuttur. Solomo reklamlara yönelik tutumu en yüksek düzeyde etkileyen boyut, ilişkisel boyuttur. İkinci olarak etkisinin yüksek olduğu boyut, bilişsel boyuttur. Tutum üzerinde en düşük etkiye sahip boyut ise yapısal boyuttur. Regresyon analizi sonucu ulaşılan veriler literatür ile benzer niteliktedir. Literatürdeki benzer konulardaki çalışmaların analiz sonuçları şu şekildedir: Lee (2016) çalışmasında, sosyal sermaye boyutlarının, Solomo reklamlara yönelik tutumu pozitif ve anlamlı yönde etkilediğini saptamıştır. Yang ve Lin'e (2018) göre, rahatsız edicilik ve aşırı bilgi yüklemesi faktörlerinin Solomo reklamcılığa karşı tutumu, olumsuz etkilediği görülmüştür. Güney'e (2020) göre, Solomo reklamcılıkta algılanan sosyal sermaye boyutları, 3 ana boyut ve 8 alt boyut itibarıyla tutumu ve işletmeye bağlılığı pozitif yönde etkilemektedir. Elde edilen bulgular, bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir.

Tüketiciler, etkili Solomo reklamlar sonucu marka/işletme ile daha çok etkileşime girmekte ve etkileşime girme hususunda daha çok çaba, zaman ve para harcamakta istekli olmaktadır. İşletmeler, doğru ve etkili pazarlama stratejileri ile işletmelerini/markalarını daha çok tercih edilir

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

duruma getirebilirler (Güney, 2020). Solomo reklamların, güvenilir olması ve dürüst olarak ifade edilebilmesi son derece önemlidir. Tüketicilerin, Solomo reklamlara yönelik güvenlerinin artması aralarındaki etkileşimi de olumlu yönde artıracaktır. Reklamlarda verilen sözler yerine getirilmelidir ve reklam, marka/işletme ile etkileşimi olan hedef kitlelere gönderilmelidir. Tüketiciler, işletme/marka ile bağ kurarsa marka/işletmeyle ilgili faaliyetlere daha çok katılmaktadırlar. Reklam faaliyetleri bağ kuracak, his ve duyguları harekete geçirecek nitelikte olmalıdır. Tüketicilerin, gizlilik endişelerini en aza indirgeyecek stratejilerin uygulanması tutumu olumlu yönde etkileyecektir. Tüketiciler, sosyal ağlarında kendilerini istedikleri gibi ifade etme imkânı bulmaktadırlar ve bu yüzden sosyal ağları yoğunlukla kullanmaktadırlar. Tüketiciler, sosyal ağlar üzerinde reklamlara yorum yaparak, beğen butonuna basarak, yakın çevreleri ile kişisel deneyimlerini paylaşarak geri bildirim vermektedirler. Bu interaktif ilişkinin sürdürülebilirliği için tüketiciler motive edilmelidir. Çünkü tüketicilerden gelecek her geri bildirim, reklamlar, reklamların geleceği ve geliştirilebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Son olarak ağ bağlantısının geliştirilmesi, son teknolojiye adapte edilmesi ve reklam içeriğinin kullanılabilirliği tutumu olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmanın, bazı sınırlılıkları mevcuttur. İlk kısıt araştırmanın evrenidir. Araştırma, sadece Nevşehir ilinde uygulanmıştır. Bunun sebebi ise zaman ve maliyet kısıtıdır. Araştırma daha geniş kitlelere ulaşılarak geliştirilebilir. İkinci kısıt ise tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kolayda örnekleme yönteminin kullanılmasıdır ve bu yüzden araştırmanın evreni temsil gücü sınırlı olmaktadır.

Solomo alanında çalışacak araştırmacılara öneriler şu şekildedir:

- Solomo reklamlara yönelik tutumu, yüksek düzeyde etkileyen ilişkisel boyut ile ilgili daha detaylı bir çalışma yapılabilir.
- Solomo reklamcılıkta algılanan sosyal sermaye boyutları, tüketicilerin satın alma davranışı açısından incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Spss Uygulamalı*. 8. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayınları.
- Altunoğlu, A.E., Işık, D.A., Erbilgin, R. (2017). Sosyal sermaye ve ilişkisel pazarlamanın satış performansına etkisi: yat işletmeciliğine yönelik nitel bir araştırma. *Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 9(2), 186-211. doi.org/10.18613/deudfd.354392
- Bruner, G.C., Kumar, A. (2007). Attitude toward location-based advertising. *Journal of Interactive Advertising*, 7(2), 3-15. doi.org/10.1080/15252019.2007.10722127
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimleri için veri analizi el kitabı istatistik araştırma deseni-SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- George, D., Mallery, P. (2003). *SPSS For Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference*. Boston: Allyn& Bacon.
- Güney, Ö. (2020). SoLoMo Pazarlama, Sosyal Sermaye, Tutum ve Bağlılık Etkileşimi: Nevşehir İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Heinemann, G., Gaiser, C. (2015). *Social - Local - Mobile: The Future of Location-Based Services*. Berlin: Springer.
- Hsieh, M.Y. (2016). Solomo technology: exploring the most critical determinants of solomo technology in the contemporary mobile communication technology era. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*. 1(12), 307-318. doi.org/10.1007/s12652-016-0375-2
- Kalaycı, Ş. (Ed) (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Beşinci Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Kaplan, A.M., Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53, 59-68. doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003
- Knoll, M., & Bronstein, J. (2014). An examination of the information disclosure behavior of infertility bloggers: Patterns of self-disclosure and anonymity. *Aslib Journal of Information Management*, 66(2), 175-201. doi.org/10.1108/AJIM-06-2013-0055
- Lee, S., Kim, K.J., Sundar, S.S. (2015). Customization in location-based advertising: Effects of tailoring source, locational congruity, and product involvement on ad attitudes. *Computers in Human Behavior*, 51, 336-343.
- Lee, Y.C. (2016). Determinants of effective SoLoMo advertising from the perspective of social capital. *Aslib Journal of Information*, 68(3), 326-346. doi.org/10.1108/AJIM-10-2015-0155
- Li, H., Edwards, S.M., & Lee, J.H. (2013). Measuring the intrusiveness of advertisements. *Journal of Advertising*, 31(2), 37-47. doi.org/10.1080/00913367.2002.10673665
- Mahmoud, Q.H., & Yu, L. (2006). Making software agents user-friendly. *IEEE Computer*, 39 (7), 94-96.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266. doi.org/10.2307/259373
- Parker, W.C., MacInnis, D.J, Priester, J., Eisingerich, A.B., & Iacobucci, D. (2010). Brand attachment and brand attitude strength: Conceptual and empirical differentiation of two critical brand equity drivers. *Journal of Marketing*, 74(6), 1-17. doi.org/10.1509/jmkg.74.6.1
- Pavlou, P.A. (2011). State of the information privacy literature: Where are we now and where should we go?. *MIS Quarterly*, 35(4), 977-988.
- Sabuncuoğlu, A., Gülay, G. (2014). Sosyal medyadaki yeni kanaat önderlerinin birer reklam aracı olarak kullanımı: Twitter fenomenleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 38, 1-24.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (5th ed.). Pearson: Needham Heights: MA.
- Tsai, W., & Ghoshal, S. (1998). Social capital and value creation: The role of intrafirm networks. *Academy of Management Journal*, 41(4), 464-476.
- Wang, A. (2010). The practices of mobile advertising disclosure on consumer trust and attitude. *International Journal of Mobile Marketing*, 5(2), 1-29.
- Yang, H.L., Lin, R.X. (2018). The Impacts of Solomo Services Technostress on Anxiety. *Journal of Electronic Commerce Research*, 19(2), 186-200.
- Yıldız, M. (2017). İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Sosyal Sermaye. *The Journal Of Social Science*, 1(2): 71-82.
- Yücel, M., Güngör, O., Doğan, S. (2017). Kuşadası'ndaki yiyecek ve içecek işletmelerinin solomo pazarlama açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 683-704.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sirenlerin Çağırısı: Denizin Çağırışı ile Anayurt Otel Romanının Karşılaştırmalı Okunması

Özlem BAŞBOĞA*

*Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
İstanbul.

ÖZET

19. yüzyılda ortaya çıkan disiplinlerden biri olan karşılaştırmalı edebiyat, iki veya daha çok edebi eser arasındaki benzerlik, farklılık, tesir, yakınlık gibi ilişkileri inceleyen alan olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada yaklaşık otuz yıl arayla yazılmış olan Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* romanı ile Yusuf Atılgan'ın *Anayurt Otel* romanı kişiler, mekânlar, kurgu ve üslup bakımlarından karşılaştırılacaktır. İki roman arasında çok belirgin benzerlikler söz konusudur. Romanlardaki kişilerin ruhsal durumu ve bazı özelliklerinin yanı sıra olaylar arasında da benzerlikler vardır. Her iki romanın başkişileri dış dünyaya kapalı bir hayat yaşamaktadır. İkisi de babalarına benzemektedirler. Her ikisi de içinden çıkamadıkları sorunları için intiharı seçer. Öğretmen denize doğru giderek intihar eder, Zebercet ise kendini asar ancak ikisinin de intihardan hemen önce duydukları ses benzerdir. *Denizin Çağırışı* romanında öğretmen sık sık kendisini çağıran bir sestən bahseder. Romanın sonunda denizin kendisini çağırdığını söyleyerek kendini dalgalara bırakır. *Anayurt Otel*'nde Zebercet intihar ederken takvimler 10 Kasım'ı göstermektedir. Dışarıda araba kornaları, tren ve fabrika düdükları çalmaktadır. Zebercet bu seslerin dışarının bir çağırısı olduğunu düşünür ancak intihar fikrinden vazgeçmez. Her ikisi de bir çağrı duymuştur ancak öğretmen çağrıya uyduğu için, Zebercet uymadığı için ölür. Yusuf Atılgan'ın romanını yazarken *Denizin Çağırışı*'ndaki sirenlerin çağırısını farklı bir bakışla yeniden yorumlayıp yorumlamadığını kestirmek zor olsa da iki romanda da böyle bir benzerlik olması dikkate değer bir durumdur.

Söz konusu romanlarda mekânlar arasında da benzerlikler vardır. *Anayurt Otel*'nin zaman zaman *Denizin Çağırışı* romanındaki bazı cümlelere ses verdiğini söylemek mümkündür. Çalışmamızda detaylarıyla ele aldığımız bu benzerliklerden yola çıkarak Yusuf Atılgan'ın *Denizin Çağırışı* romanını okuyup bu romandan etkilenmesi yüksek ihtimaldir.

Anahtar Kavramlar: Denizin Çağırışı, Anayurt Otel, etkilenme, karşılaştırmalı edebiyat, intihar.

The Call of The Sirens: The Comparative Reading of The Novels “Denizin Çağırışı” and “Anayurt Otel”

ABSTRACT

The comparative literature, one of the disciplines having appeared in the 19th century, is defined as the scope which analyzes the relations such as similarity, differences, influence and closeness between two or among more literatures. In this study, the novel *Denizin Çağırışı* by Kemal Binbaşar and “*Anayurt Otel*” by Yusuf Atılgan are to be compared from the aspects of characters, places, events. Some very apparent similarities between the two novels are discussed. Besides the spiritual situations and some qualities of the characters in the novel, there are the similarities between the events. Both lead a life which closes doors to the external world. Both take after their fathers. Both choose to commit a suicide because of the problems they can't cope with. The teacher commits the suicide by walking into the sea, and Zebercet hangs himself, but the voice they have heard just before the suicide is similar. In the novel *Denizin Çağırışı*, the teacher mentions about some voice which often calls him. In a point of the novel, he has a nightmare and he tells that he hears a song of the sirens in his nightmare. In the end of the novel, he leaves himself along the waves by saying that the sea calls him. While Zebercet commits the suicide in *Anayurt Otel*, the calendar shows the 10th of November. The car horns, train whistles and factory hooters are being played outside. Zebercet thinks that these voices are the call of the outside but he doesn't give up the suicide idea. Both of the protagonists hear a call but while the teacher dies since he follows the call, Zebercet dies since he doesn't follow the call. Although it's hard to figure out whether he reinterpreted the call of the sirens in *Denizin Çağırışı* with a different aspect while Yusuf Atılgan was writing the novel, having such a similarity of the voice in the two novels is remarkable.

In the aforementioned novels, there are some similarities among the places as well. Moreover, some sentences in *Anayurt Otel* are extremely similar to the ones written in the novel *Denizin Çağırışı*. It is possible to say that from time to time *Anayurt Otel* gives out a sound to some sentences in the novel *Denizin Çağırışı*. In our study, based upon these similarities which we discuss in detail, we think of the fact that Yusuf Atılgan read the novel *Denizin Çağırışı* and he got impressed by the novel.

Key Words: Denizin Çağırışı, Anayurt Otel, impressed, comparative literature, suicide.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş: Karşılaştırmalı Edebiyat

Karşılaştırmalı edebiyat 19. yüzyılda gelişmeye başlamış çalışma alanlarından biridir. İnci Enginün (1992), karşılaştırmalı edebiyatın “19. yüzyılda ortaya çıkan dar milliyetçiliğe karşı oluşturulmuş bir disiplin” olduğunu, buna rağmen bazı araştırmacılar tarafından bir çeşit milliyetçilik savunusu haline getirildiğini belirtir (s. 16). Henry Remak (Akt: Enginün, 1992), karşılaştırmalı edebiyatı “bir edebiyatın bir başkası veya başkalarıyla mukayesesi ve edebiyatın insan ifadesinin diğer alanları ile karşılaştırılmasıdır.” (s. 17) şeklinde tarif etmiştir. Karşılaştırmalı edebiyat için Fransız araştırmacılar tarafından “iki veya daha çok edebiyat arasındaki benzerlik, farklılık, tesir, yakınlık gibi ilişkileri inceleyen alan” şeklinde bir tanım yapıldığını belirten Kefeli (2006) alandaki çalışmalarla yön veren temel izleklerden birinin Goethe tarafından dile getirilen “bütün edebiyatların, evrensel bir konserde her milletin kendine düşen parçayı çaldığı tek ve büyük bir sentezde bütünleşmesi ideali” düşüncesi olduğunu belirtir (s. 333). Rousseau ve Pichois’e göre (1994) karşılaştırmalı edebiyat farklı dillere ait aynı gelenekten gelen eserlerin karşılaştırılmasıdır (182). Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları genel olarak “ortak konu” ve “motif” ağırlıklı yapılmıştır. “Ortak konu’lar, insanlık tarihi boyunca gerek ağızdan ağıza dolaşarak (sözlü) masal, destan, atasözü gibi ortak yaratıcılık ürünlerinde varolan, gerekse antik edebiyatta yazarların el attığı konularken, daha sonra edebiyat tarihi boyunca başka başka yazarların yeniden ele alıp işledikleri beylik konulardır” (Aytaç, 1997, s.74).

Denizin Çağırışı ve Anayurt Otel Romanlarının Karşılaştırmalı Okunması

Kemal Bilbaşar’ın romanı olan *Denizin Çağırışı* 1943’te yayınlanmıştır. Bu roman yabancılaşmayı konu etmesiyle Türk edebiyatının öncü eserlerinden biridir. Bilbaşar’ın sonraki romanlarından oldukça farklı olan *Denizin Çağırışı* yazarın diğer eserlerinin gölgesinde kalmış ve genellikle göz ardı edilmiştir. Romanın başkışisi öğretmen Türk romanının ilk yabancılaşmış kişisidir ve bu özelliği bazı araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir. Doğan Hızlan (2003), *Denizin Çağırışı* romanının başkışisininin Türk edebiyatındaki ilk tutunamayanı olduğunu belirtir. Demir Özlü (2014) ise *Denizin Çağırışı* romanını “20. yüzyıl Türk yazınında roman türünün en büyük birkaç örneğinden biri” olarak kabul etmektedir (s. 210). Özlü’ye göre bu romanın öne çıkan özelliği, tikel anti-kahramanın Türk yazınındaki ilk örneği olmasının yanı sıra Batı’daki varoluşçu örneklerden önce kaleme alınmış olmasıdır (s. 212).

Yusuf Atılğan’ın *Anayurt Otel* romanı 1973’te yayınlanmıştır. *Anayurt Otel* romanı Türk romancılığının dönüm noktalarından kabul edilmektedir. Modernist edebiyatın en iyi örneklerinden biri kabul edilen *Anayurt Otel*, yayınlandığı günden bugüne pek çok çalışmanın konusu olmuştur.

Müberra Bağcı Tayfur, *Denizin Çağırışı* romanı ile yine Yusuf Atılğan’ın eseri olan *Aylak Adam* ve Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar* romanı arasında benzerlikler olduğunu gösteren çalışmalar yapmıştır.¹ *Denizin Çağırışı* ile *Anayurt Otel* arasındaki ilişkiye dikkat çeken isim ise Ahmet Oktay olmuştur. Oktay (1993), *Denizin Çağırışı* romanının “psikolojik yabancılaşmanın ilk örneği” olduğunu belirtir. Oktay’a göre *Denizin Çağırışı* ile *Anayurt Otel* arasında “açık bir akrabalık bulunmaktadır” (s. 444). Bu dikkatlere rağmen bu iki eser arasındaki benzerlikler henüz detaylıca ele alınmamıştır. Ahmet Oktay’ın *Denizin Çağırışı* romanı ile *Anayurt Otel* romanı arasındaki benzerliğe dikkat çekmesi, bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuş, romanlar okunurken göze çarpan benzerlikler de çalışmanın alana katkı sunacağını düşündürmüştür. Çalışmayla birlikte *Denizin Çağırışı* romanının Türk edebiyatındaki yerinin tayininde bir nebze de olsa katkısı olması amaçlanmıştır. Aşağıda, iki roman arasındaki benzerliklerin “akrabalığın” izleri sürülecektir.

¹ Söz konusu çalışmalar şunlardır: Bağcı Tayfur, Müberra, *Denizin Çağırışı*, *Aylak Adam* ve *Tutunamayanlar*’da Yabancılaşmış Kişiler, Ömer Faruk Huyugüzel’e Armağan, (ed, s. Halef Nas), Ege Üniversitesi Basımevi Bornova-İzmir, 2010. / Bağcı Tayfur, Müberra, *Denizin Çağırışı*, *Aylak Adam* ve *Tutunamayanlar*’da Başkışilerin Yabancılaşmasında Çocukluk Hayatlarının Rolü, *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı 2, Ekim 2010, s. 83-101.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1) Roman Kişileri Arasındaki Benzerlikler

Denizin Çağırışı romanı ile Anayurt Oteli romanında göze çarpan ilk şey öğretmen ile Zebercet'in birbirine olan benzerliğidir. Dış dünya ile olan bağlarının zayıflığı, toplumun gözünde hep "erkek olamama" durumları, ailelerinin benzerliği göze çarpar.

a) Roman Kişilerini Cinsellikle İlgili Sorunlar Yaşamaları

Denizin Çağırışı romanı ile *Anayurt Oteli* romanının başkişileri özellikle ruhsal bakımdan ve yaşadıkları olaylar açısından benzerlikler gösterirler. İki roman boyunca sıklıkla dile getirilen konulardan biri roman başkişilerinin cinsellikle ilgili durumları, hatta takıntılarıdır. Hem öğretmen hem de Zebercet toplumun gözünde "erkek olamamış" kadınsı kişilerdir. *Denizin Çağırışı*'nda beş yıl boyunca görev yaptığı kasabada hep yalnız yaşayan, hayatına hiçbir kadın sokmayan "...kendisinden başkasıyla paylaşmadığı bir yatakta, şüphesiz her akşam bir başka adam olmaya" mecbur olan öğretmenin "erkekligi" şüphe götürmektedir (Bilbaşar, 2013, s. 37). Öğretmen, kasabadan kaçıp gittiği İzmir'de, kiraladığı pansiyonda genç bir kız olması sebebiyle mahallelinin saldırılarına maruz kalır. Öğretmen bu saldırılara kızmaz ancak mahallede "Sergilenen taze göğüslere, kalçalara bakmayan" öğretmenin "erkekligi" ile ilgili dedikodular çıkar. Günün birinde çocukların ona "Köse" demeleriyle sarsılır. Öğretmen, "Bir sabah sokaktan her zamanki mağrur ve sakin tavrıyla geçip giderken çocuklar 'Köse-Köse.... Boyalı-Bıyıklı- Haremağası...' diye bağırdılar. Bu saldırı karşısında ilk kez sarsıldığımı (....) duydum." diyerek mahallelinin kendisi hakkındaki düşüncelerinden sarsıldığını belirtir (Bilbaşar, 2013, s. 82).

Zaman zaman öğretmenin kendisi de "erkekligiden" şüphe duyar. Genç bir kızla aynı evde yaşadığı halde ona karşı bir şey hissetmemesi, sokaktaki kadınların davetkâr tavırlarına kayıtsız kalması, mahallelinin kendisi için vardığı hükmü kendisinin de düşünmesine sebep olur:

"Sergilenen taze göğüslere, kalçalara bakmayan, bir çatı altında bulunduğu genç kıza kardeş gibi davranan, hiç kimseyi kıskanmayan erkek nasıl bir yaratıktı? (...) Belki de ben gerçekten onların düşündüğü gibi bir adamdım. (...) Ve o zaman içimde, bu mahalle kadınlarının düşündüğü, hiç olmazsa sezindiği biçimde bir erkek olup olmadığım kuşkusu uyandı. Kederlenerek onlara hak verdim" (Bilbaşar, 2013, s. 82-83).

Öğretmen, erkekligi ile ilgili bu şüphelere "Bir kadın eline değmeden geçen, kuru düşlerde kavrulan yirmi beş yıllık bir ömür insanda cinsel organların o paha biçilmez öz suyunu kurutmaya yetmez miydi?" diyerek yalnızlık içinde geçen yıllarını sebep gösterir (Bilbaşar, 2013, s. 84).

Sadece bu mahallede yaşayanlar değil, tanıdığı başka insanlar da öğretmenin hakkında benzer yargılarda bulunur. Sevdiği kadın tarafından terk edildikten sonra hamallık yapmaya gittiği yerde birlikte çalıştığı kişiler öğretmenin güçsüzlüğünden dem vurup "Karı gibi bir adamın çuvallarla dövülmeye geleceğine, parkta oturup uygunsuz karılara müşteri bulmaya çalış"masının daha yerinde olacağını söylerler (Bilbaşar, 2013, s. 147). Öğretmen çelimsizdir ve diğerlerinin gözünde "karı gibi"dir. (Vurgu bana ait) Bununla beraber Adalet'le yaşadığı kısa zaman zarfında öğretmenin cinsellikle ilgili bir takıntısı veya kadınlara karşı kayıtsızlığı söz konusu değildir.

Anayurt Oteli'nin temel izleklerinden biri cinselliktir. Zebercet çocukluğundan itibaren cinsellik konusunda sorunlar yaşamıştır. Zebercet'in okul ve askerlik hatıraları arasında cinsellikle ilgili olanlar önemli bir yer tutar. Zebercet'in daha isminden başlayarak erkekligiden ziyade kadınsı yanı öne çıkarılır. Berna Moran (2014) da bu noktaya dikkat çeker ve Zebercet'in mücevher ismi olduğunu ve daha çok kızlara verildiğini belirtir (s. 298). Okul arkadaşlarının Zebercet'le alay etmeleri onun "erkeklik"le ilgili sorunlarını belirginleştirir. Sınıf arkadaşlarından "Sabahları sokaklarda simit sattıktan sonra okula gelen Kürt Muhittin, adını 'Çekirdeksiz' takmıştı. Sınıfın büyüğüydü. Başöğretmen gelmişti bir gün, dövmüştü. 'Anası oğlan doğurmuş, Zebercet hamur yoğurmuş'" diyerek Zebercet'in erkek olmadığı ima edilir (Atılgan, 2017, s. 28). "Hamur yoğurmak" kültürel kodlarla düşünüldüğünde kadına ait bir uğraş olarak görülmektedir. "Elinin hamuru" deyimini de bu fikrin mahsulüdür. Zebercet'e kadın gözüyle bakılması askerliğinde de devam etmiştir. Askerliğinde yüzbaşının emireri olarak çalıştığında yüzbaşının karısı ile baldızı kendisini erkekten saymazlar ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yanlarında bir erkek yokmuş gibi konuşmalarına devam ederler: “Sabahtan öğleye değin bir ortalıkçı kadın gibi.. Yüzbaşı’nın karısıyla geçkin baldızı onu umursamadan konuşurlardı yanında” (Atılgan, 2017, s. 31). Zebercet, ortalıkçı bir “kadın gibi”dir onların gözünde. Onu erkekten saymayanlar sadece bu kadınlar değildir. Yüzbaşının karısı ile baldızı hamama gittikleri zaman Zebercet onlara refakat eder. Kadınları beklediği kahvede de Zebercet’in erkekliliğine imalı göndermeler yapılır: “Kahveciyle çirak takılırlardı. ‘Hanımlara dört demli çay.’ ‘Sen mi götüreceksin içeri?’” Bunlar Zebercet’in, çevresindeki insanlar tarafından “erkek” gibi görülmediğini göstermektedir. Zebercet’in erkekliliğine şüphe ile yaklaşılmasının yanı sıra Zebercet’in cinsel yönelimlerinin farklı olduğu da görülmektedir. Horoz dövüşü izlemeye gittiği bir kahvede genç bir erkekle fiziksel yakınlaşmasından haz duyar. Daha sonra bu gençle sinemaya gider. Sinemada genç çocukla daha da yakınlaşır. “Gözlerini kapadı. Sıcaklığına, eline alışmıştı; bacağını bastırıldı; avcundaki eli sıkıp gevşetti. Oğlandan bir karşılık gelmedi” (Atılgan, 2017, s. 52). Genç çocuğu otele davet etmeyi düşünür ancak cesaret edemez. Sinemadayken daha önce de benzer bir deneyim yaşadığını anımsar. Bunun dışında askerlik arkadaşlarından Fatihli dediği kişiye karşı cinsel bir arzu duyduğunu farklı zamanlarda hatırlar. Zebercet’in, Fatihli dediği arkadaşının bütün işlerine koşturmasının sebebi arkadaşlık duygusu değil, Zebercet’in ona ancak bu şekilde yaklaşabilmesidir. Ortalıkçı kadını öldürdükten sonra kâbuslar görür. Bu kâbusların birinde iki erkeğin tecavüzüne uğradığını görür; devamında önce Fatihli ile ardından otele kalmış müşterilerden emekli subay olduğunu söyleyen adamla birlikte olduğunu görür. Zebercet açıkça dile getirmese de erkekliliği konusunda öğretmen ile benzer düşünceleri olduğu sezilir. Görüldüğü gibi hem öğretmen hem de Zebercet bir anlamda “erkek olamamış” kişilerdir. Bu durum onların kabuklarına daha da çekilmesine sebep olur.

Romanlar arasındaki benzerliklerden biri de hayallerinde yaşadıkları kadınlardan başka kimseyle cinsel ilişki yaşayamamalarıdır. *Denizin Çağırışı*’nda öğretmen Zehra ile nişanlanmasına rağmen ona karşı cinsel arzu hissetmez. Öğretmen, Zehra’nın kapısına kadar gitmesine ve Zehra’nın istekli olmasına rağmen onu arzulamaz: “Dakikalarca kapının eşiğini aşamadım. (...) Damarlarımdaki o sıcaklığı yitirmiştim. *Her yanım buz gibiydi.* (...) Arzularıma felç gelmişti. Dayanılmaz bir isteksizlik sıkıntısıyla bunılıyor, hiçbir şeyden memnun olmuyordum” (Bilbaşar, 2013, s. 118). *Anayurt Otel*’inde “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”dan umudunu iyice kestikten sonra eskisi gibi ortalıkçı kadınla yatmak isteyen Zebercet de cinsel isteksizlik duyar. Bu durum Zebercet’in kadını boğmasıyla neticelenir: “Yüreği çarparak bir süre bekledi. Yokladı, elini çekip bastırınca yumuşadı gene, pörsüdü. *Buz gibi oldu her yanı;* dizleri üstüne doğruldu. Kadının gözleri kapalıydı” (Atılgan, 2017, s. 57-58). *Denizin Çağırışı* romanında “*Her yanım buz gibiydi.*” cümlesiyle anlatılan bu durum *Anayurt Otel*’inde kelimelerin yeri biraz değişmekle beraber aynı şekilde ifade edilmektedir: “*Buz gibi oldu her yanı*” Bu cümleler romanlar arasında birbirine ses veren cümlelerdir.

b) Gönüllü Mahrumiyet veya Dış Dünyaya Yabancılaşma

İki romanın başkişilerinin ortak noktalarından biri de dış dünyayla bağlarının çok zayıf olmasıdır. Hem öğretmen hem Zebercet kendi dar alanlarında yaşamayı seçmişlerdir. Yaşamları, kendilerine çizdikleri sınırlar içinde geçer. *Denizin Çağırışı* romanında öğretmen, Adalet’le yaşadığı dönemde, *Anayurt Otel*’inde ise Zebercet “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”ı beklediği dönemde dışarıya kısmen açılırlar ama ikisi de tam olarak toplumla uyuşamazlar. *Denizin Çağırışı*’nın öğretmeni bilhassa yaşadığı kasabada herkesten uzak yaşamıştır. Dış dünyayı adeta bir tehdit gibi görmeleri bakımından birbirlerine benzerler. *Anayurt Otel* romanını yurtsuzluk itkisi bağlamında inceleyen Ramazan Korkmaz, Zebercet’in içe kapanmasının, dışarıyı tehdit olarak algılamasının onun şizofren olmasıyla alakalı olduğunu dile getirdikten sonra R.D. Laing’in “bir şizofren çok şeffaf ve kırılabilir bir camdan yapıldığını, ona yönelen bakışın onu parçalara ayıracağını ve kendisini delip geçeceğini söyleyebilir” (Akt: Korkmaz, 2005, s.146) dediğini aktarır. Bu açıklamadan hareketle öğretmenin de Zebercet’in de şizofrenlere benzer özellikler gösterdiklerini söylemek mümkündür. *Denizin Çağırışı* romanının öğretmeni beş yıl yaşadığı kasabada hiç kimseyle ilişki kurmamıştır. Öğretmen “O kasabanın tüm insanlarından uzak yaşamıştım. Ne erkekleriyle dostluk, ne kadınlarıyla yarenlik etmiştim.” (Bilbaşar, 2013, s. 29) diyerek yalnız bir hayat sürdürdüğünü anlatır. Öğretmenin kasabadaki kadınlarla ve erkeklerle iletişim kurmamasını, kendini soyutlamasını ideallerini gerçekleştirememesine ve kasabadaki insanların cinsel yollarla bulaşan hastalıkları olmasına bağlamak mümkündür. Ancak

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kasabanın ekmeğinden küçük çocuklarına kadar her şeyi ve herkesi bir tehdit olarak algılaması Laing'in şizofrenlerin her şeyi tehdit olarak algıladıkları görüşüyle paralellik göstermektedir: "Aşçısında yemek yiyemediğim, ekmeğini tekrar ateşten geçirmek zorunluğunu duyduğum, kahvesine gidemediğim, öğrencilerini bile okşayamadığım o kasabada, beş yıl, gergin bir uyanıklık içinde yaşamak neye mal olurdu?" (Bilbaşar, 2013, s. 35). Öğretmen kasabadan kaçıp İzmir'e gider ancak karanlıktan korktuğu için istasyondan çıkmakta zorlanır. Sokakta kimse olmaması ve karanlık onu büyük bir krize sürükler. Dışarıyı bir tehdit olarak görür. Kasabadan kurtulduğunu düşünen öğretmen İzmir'e geldikten sonra da çok fazla değişmez. Yine dış dünya onun için tehdittir. İlk gece kaldığı otele sonra yerleştiği pansiyonda kasabadaki gibi dar bir çevre içinde yaşar. Üstelik İzmir'de ne kırılmış idealleri vardır ne de hastalık. Buna rağmen dar bir dikdörtgenin içine hapsolür kalır: "Zaman zaman kasaba doktorunun öğüdünü hatırlamakla birlikte, Konak-Başdurak-Bahribaba Parkı ve pansiyonum arasına çizilen dörtgenin dışındaki yerler hemen hemen meçhulüm kaldı" (Bilbaşar, 2013, s. 69). Öğretmen bildiği, tanıdığı dünyanın dışına çıkınca korkmakta ve kabuğuna çekilmektedir. Basit bir gezi dahi onun için büyük bir strese dönüşebilmektedir.

Anayurt Otel'i'nde Zebercet'in bütün hayatı otele geçmektedir. Kâtip olarak çalıştığı *Anayurt Otel'i*'nin dışına çok az ve belli aralıklarla çıkmaktadır: "Otele pek seyrek çıkardı. Şimdiki gibi olağanüstü bir durum olmazsa yılda ya da iki yılda bir terziye, altı ayda bir keselenmek için hamama, dört haftada bir saç tıraşına, ayda bir otelin paralarını İstanbul'a yerleşen Faruk Keçeci'ye göndermek için postaneye giderdi" (Atılğan, 2017, s. 21). Zebercet'in dünyası otelle sınırlıdır. Dışarıda gördüğü insanları garipsemektedir. "Eskiden beri dışarının insanlarını pek anlayamazdı; otele gelenlerden değillerdi sanki." (Atılğan, 2017, s. 43). Zebercet "On yıldır ilk defa çarşıya yakın bir içkili aşevinde yemeğini yerken bir tek rakı iste"miş ve tek başına içmiştir (Atılğan, 2017, s. 43). Meyhanede kendisine eşlik etmek isteyenler olur ancak Zebercet kimseyle oturmak istemez. Toplumsal mekânlardan olan sinemadan da uzak kalmıştır: "On yıl olmuştu sinemaya gelmeyi; otelin sorumluluğunu yükledikten sonra unutmuş gibiydi" (Atılğan, 2017, s. 51). Zebercet, otelin dışındaki dünyaya yabancıdır.

c) Çoğalarak Yok Olmak: Roman Kişilerinin Kişilik Bölünmesi Yaşamaları

Öğretmen aynı zamanda ciddi bir kişilik bölünmesi yaşamaktadır. Tanıştığı insanlara –onlardan saygı görmek için- gazeteci olduğunu söyler. Onuru kırılmış bir insanın kendine yeni bir kimlik yakıştırması bir yere kadar normalken öğretmen zaman zaman gazeteci olduğuna kendisi de inanmaktadır. "Ah, bu dut ağaçlarının gölgesinde, bozulmuş 'ben'den kurtularak toprağın tadını, hazlarını bana geri verecek olan eski 'ben'e mi kavuşuyordum?" cümlesinden de anlaşıldığı gibi öğretmen de bu ikizleşmenin az çok farkındadır. Öğretmenin, sokakta yürürken bir aynada kendisini gördükten sonra aynayı kırması ve "onu öldürdüm" demesi de kişilik bölünmesiyle açıklanabilir. Öğretmen, "O aynanın arkasından ayrılamıyordum. Her zamanki gölge varlığım beni peşinden sürüklüyordu. Ah, tüm kötülüklerin karanlığından yaratılmış bu gölge varlığımdan bir kurtulabilseydi..." (Bilbaşar, 2013, s. 105) diyerek yaşadığı kötülüklerin sebebi olarak bu gölge varlığa işaret eder. Öğretmen onurunu kıran insanlarla hayalinde hesaplaşır. Otele karşılaştığı kadın tarafından hademe zannedilmesi yüzünden düştüğü kötü durumdan sonra hayalinde onunla defalarca konuşur ve ona hademe olmadığını, gazeteci olduğunu anlatır. Çoğu insan onuru incindiği zaman psikolojik olarak rahatlamak için böyle bir iç hesaplaşma yaşar fakat öğretmen gerçek ile düş arasındaki çizgiyi aşar ve bu iç kavgaları gerçekten yapmışçasına sarışın hayale karşı kabalık ettiğini düşünerek üzülür. Zebercet'te de bir ikizleşme söz konusudur. İç içe geçen anılar, konuşmalar ve söylediklerinden anlaşıldığı gibi kendisini otelin sahiplerinden intihar etmiş olan Faruk Bey'le özdeşleştirmektedir. Eğitilmiş ve oldukça zengin olan Faruk Bey'le kendisi arasında bağ kurmasının bir sebebi muhtemelen Faruk Bey'in intihar etmiş olmasıdır. Kısmen annesinin anlattıklarından kısmen zihninden uydurdıklarından Faruk Bey'in, abisinin karısına âşık olduğu ve ondan başkasıyla birlikte olamayacağını düşündüğü için intihar ettiğini düşünür. Zebercet'in, Faruk Bey'in, abisiyle yengesini sevişirken izlediğini düşünmesi, kendisinin oteledeki müşterilerin sevişmelerini kapı deliğinden izlemesiyle örtüşmektedir. Faruk Bey'in duyduğunu varsaydığı cümleler otele kalan öğretmen çiftin odasını gözetlerken duyduklarıdır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

d) Baba Mirası: Karanlık Korkusu ve İntihar

Romanlar arasındaki benzerliklerden biri de başkışilerin babalarının karanlıktan korkmasıdır. Öğretmen, babasından söz ederken “Annem onun uykudan ve karanlıktan yakındığını söz arasında birçok zamanlar söylemişti. Odasında lamba yanmadan babamı uyku tutmazmış” (Bilbaşar, 2013, s. 13) diyerek babasının karanlıktan korktuğunu dile getirir. Zebercet de babasından benzer şekilde söz eder: “‘Işığı yak’ yerine ‘ışığı uyar’ derdi babası. Karanlıkta kalamazdı” (Atılğan, 2017, s. 97). Babası kendini denize atarak intihar etmiştir. Öğretmen de babası gibi denizde intihar eder. Zebercet her ne kadar babasına benzetilse de romanda kendini özdeşleştirdiği kişi konağın eski sahiplerinden, ‘dayım’ dediği Faruk Bey’dir. Faruk Bey kendini asarak intihar etmiştir. Zebercet de aynı şekilde kendisi asarak intihar eder.

Roman kişileri fiziksel olarak babalarına benzetilirler. *Denizin Çağırışı*’nda Öğretmen, “Büyüdükçe babama benzediğimi söylerlerdi” (Bilbaşar, 2013, s. 13) diyerek babasına olan benzerliğini belirtir. Karanlıktan her korktuğunda da babasına benzediğini dile getirir. Çocukken babasına benzemeyi istemiş ancak büyüüp karanlıktan korkan biri haline gelince babasıyla olan benzerliğinden şikâyet eder. *Anayurt Otel*’nin Zebercet’i de babasına benzemektedir: “(... Eskiden iki-üç ayda bir İzmir’den otelin hesabını almaya gelen Rüstem Bey, Zebercet on altı yaşındayken, daha bıyığı bile yokken, bir gelişinde saçlarını okşayıp ‘Şıp demiş babasınınkinden düşmüş’ dedi.” (Atılğan, 2017, s. 17). İki romanda roman kişilerinin anneleri de benzerlik gösterir. Öğretmenin annesi çamaşıra giden hizmetçi bir kadındır. Zebercet’in annesi de vaktiyle konakta besleme olarak yaşamıştır.

2) İki Romandaki Kurgusal Benzerlikler

Denizin Çağırışı romanında öğretmen rüyasında Zehra’yı görür ve rüyasında onun sesini duyar: “‘Ne zamandan beri seni bekliyordum.’ Bu seste yalnız teslimiyet ve aşk vardı. Nihayet gelebildin, nihayet.” (Bilbaşar, 2013, s. 67). Bu cümleler öğretmenin kendisini çağıran bir hayal olduğu düşüncesinin de bir yansıması gibidir. *Anayurt Otel*’nde Zebercet, “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”ın kaldığı odada yaşamaya başlar. Onun odasına gittiği zaman kadının bıraktığı havlu ve kullandığı yastık ile bir kadınla beraber oluyormuşçasına cinsel haz yaşar. Bu sırada sesini bir kadınınkine benzetmeye çalışarak yastıkla konuşur: “Yastığı çevirdi, sarıldı; yüksek sesle ‘Gelmeseydin ölürdüm’ dedi” (Atılğan, 2017, s. 41). *Denizin Çağırışı* romanında öğretmenin rüyasında duyduğu “‘Ne zamandan beri seni bekliyordum.’” cümlesi ile *Anayurt Otel* romanında Zebercet’in hayalindeki kadına söylediği “‘Gelmeseydin ölürdüm’” cümlesi iki eseri birbirine bağlayan, adeta organik bir bütünlük sağlayan iki cümledir. Her iki romandaki kişilerin gerçekte hayatlarının herhangi bir yerinde olmayan kadınlarla hayali konuşmaları da onların iç dünyalarının benzerliğini göstermektedir.

Denizin Çağırışı’nda öğretmen otelde sarışın kadınla karşılaştığı zaman kıyafetlerinden rahatsızlık duymuş ancak yaşadığı hayal kırıklığından sonra otelden hemen ayrılmış ve bu konuda bir adım atmamıştır. Zehra ile yazışmaya başladıktan sonra kabuğunu kırmaya başlayan öğretmen üstüne başına çeki düzen vermeye çalışır. Gittiği terzide özel bir kıyafet diktirir ancak merdivenlerden inerken kasabadaki terzinin kendisiyle alay ettiğini anımsar ve bir bahaneyle dönüp kontrol etmek ister. *Anayurt Otel* romanının başkışisi Zebercet, “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”dan sonra kapalı dünyasından dışarıya açılmaya başlamıştır. Alışkanlığına aykırı olarak vaktinden önce berbere gider, “erkek giysileri satan bir mağazada, yakışıklı, genç bir satıcının biraz alaylı, gülümsemeli yardımıyla seçtiği bir kara pantolonu, yakası kapalı açık mavi kazak” (Atılğan, 2017, s. 22) alır fakat Zebercet, ufak tefek bir adam olduğu için mağazadaki genç onunla alay eder.

İki romanda da başkışiler hayal dünyalarında yaşattıkları kadının kaldığı otel odasına karşı özel bir ilgi duyarlar. *Denizin Çağırışı* romanında öğretmen Zehra’yı terk ettikten sonra daha önce kaldığı otele gider. Otel kâtipi onu yeni kıyafetleri içinde tanıyamaz. Daha önceki gelişinde kendini gazeteci olarak tanıtmış olduğundan bu ikinci gelişinde “otellerinde bir gece kalmış olan muharririn arkadaşı” olarak tanıtılır. İlk gelişinde karşılaştığı sarışın kadının odasında kalmak ister:

“Sarışın kadının odası beni kendine çekiyordu. Kapıyı açarken o günkü gibi kalbim çarpıyordu. Oda boştu. Ama onun, burada hâlâ korunduğuna emin olduğum ılık nefesi, yüzümü okşuyordu. Onun oturduğu kanepeye oturdum, sinirli parmaklarının oynadığı yeri avuçlarımla öptüm. Otel kâtipi, daima

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kibar hanımefendilere bu odayı verdiğini, *bu esans kokusunun* onlardan kaldığını söyledi” (Bilbaşar, 2013, s. 104).

Anayurt Otel romanında da Zebercet “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”ın kaldığı odayı ondan sonra kimseye vermez. Zaman zaman onun odasına giderek ondan geriye kalan eşyaları inceler. Odanın ışığını hep açık bırakır: “Ankara treniyle gelen kadının kaldığı odaya girdi. Sırtını duvara dayayıp karanlıkta durdu. (...) Işığı yaktı. Her şey yerindeydi; çay bardağı bile” (Atılğan, 2017, s. 41). Zebercet, kadının tekrar geleceğine inandığı süre içinde odanın hoş bir kokusu olduğunu düşünmüş, ancak onun geleceğinden umudunu kestikten sonra odaya girdiğinde odanın sidik koktuğunu fark etmiştir: “Pencerenin sağındaki küçük kapıyı, eskiden yalnız bu oda için yaptırılan özel ayakyolunun kapısını açtı. Yüzünü buruşturdu. Ankara treniyle gelen kadın gittikten sonra burasını kimse kullanmadığına göre onun bıraktığı kokuydu bu; sifonun zincirini çekmemişti demek. “Eh, işte... ya o sabahki koku.” (Atılğan, 2017, s. 82). Görüldüğü gibi her iki romanda da başkişiler hayallerinde yaşattıkları kadının yattığı odada kalmak istemektedir. Hem öğretmen hem Zebercet için bu odaları özel kılan odadaki “koku”dur.

İki romanda da sinemaya gitme hadisesi vardır. Farklı sebeplerle sinemaya gitmelerine karşın her iki romanda da başkişiler sinemadan kötü bir şekilde ayrılırlar. *Denizin Çağırışı* romanında öğretmen karanlık korkusu sebebiyle sinemaya gidememektedir. Nişanlısı Zehra ise sinemaya gitmek istemektedir. Sonunda öğretmen onları sinemaya götürmeye karar verir. Işıkların sönmesiyle beraber karanlık korkusuna çıldırma korkusu eşlik eder. Filmin ona otelde karşılaştığı sarışın kadını hatırlatmasıyla filmin bitmesini beklemeden ve Zehra’yı almadan sinemadan kaçarcasına çıkar. Sinemayı şu şekilde anlatır:

“Işıklar sönünce burada bulunan bütün insanları bir karanlık yutacaktı. Yalnız insanları değil, buradaki bütün şekilleri ve mesafeleri de yok edecekti. (...) Timarhanede doktorun kravatıyla alay eden bu çılgın kahkaha, bende de kabarmak üzereydi. (...) alnımda bir gerilme ve kopma hissettim ve garip, hayvansal bir ses çıkardım. Bağırarak, kahkahalar ve gözyaşlarıyla salonu altüst etmek üzere olduğum bir sırada, kendi kendimden bir kaçışla locadan fırladım.” (Bilbaşar, 2013, s. 121-124)

Zebercet, otelde çalıştığı on yıl boyunca sinemaya hiç gitmemiştir. Sokakta karşılaştığı genç bir erkekle sinemaya gider. Sinemada Zebercet yanındaki erkeğe karşı cinsi duygular hisseder. Filmin ortalarında kalkıp gitmek ister ancak genç çocuk kalması için ısrar eder. Romanda sinemanın tasviri ile Zebercet’in durumu şöyle anlatılır:

“Yarı karanlıkta belirsiz yüzler. Bir ürperme geçti bedeninden; koltuğunda büzüldü. (...) Alın terliyordu. Bir uyuşukluk vardı üstünde. (...) Uzun süre tabancalar patladıktan sonra bir sessizlik oldu.; biri ‘Dur atlama’ diye bağırdı. Işıklar yandı. Ayağa kalkarken koltuğa tutundu; yanlara, gerilere baktı. Kimi konuşan gülen, kimi asık, kimi kayıtsız yüzler. (...) Kolları titremeye başladı; gözleri büyüdü. Kapıya doğru koştu; sendeledi; sıra kıyısında oturan birisine tutundu” (Atılğan, 2017, s. 91).

Sinemanın tasviri iki romanda da ciddi benzerlikler göstermektedir. Ayrıca sinemada öğretmenin ruhsal durumu ile Zebercet’in durumu da benzerlik gösterir.

Denizin Çağırışı romanında öğretmen sık sık kendisini çağıran bir sestən bahseder. Pansiyonda kaldığı bir gece bir kâbus görür ve kâbusunda Sirenlerin şarkısından bahseder ve “Köpüklerde yuvarlanan genç bakire kahkahaları” işitir (Bilbaşar, 2013, s. 67). Yunan mitolojisinde geçen sirenler güzel sesleriyle denizcileri kendilerine çeken ve onların ölümüne neden olan varlıklar olarak geçer.² Romanın sonunda tatlı bir sesin kendisini çağırdığını anlatır. Burada her şeyin sınırlı olduğunu söyleyen ve mavinin sonsuzluğunu arzulayan öğretmen kendisini çağıran sesin nereden geldiğini düşünür ve “Anlıyorum, şimdi anlıyorum. Deniz Tanrıçası! Beni çağıran sensin” (Bilbaşar, 2013, s. 149) diyerek denize doğru gider ve tıpkı babası gibi denizde intihar eder. Mitolojide denizcileri büyüleri sesleriyle kendilerine çeken ve ölümlerine neden olan Sirenler öğretmeni de denize çekmiştir. *Anayurt Otel*’nde Zebercet 10 Kasım günü intihar ederken dışarıdan gelen siren ve korna seslerini duyar.

² “İlkin Odyssea’da sözü geçen Seirenler kadın gövdeli, kuş kanatlı ve güzel sesli olarak tanımlanır. Sonradan ortaçağın yarattığı ve özellikle kuzey folklorunda görülen figürlerin etkisiyle Sirenler kanatlı olmaktan çıkmış ve yarı insan, yarı balık biçiminde denizkızları diye canlandırılmıştır. Bugün de Siren ya da denizkızı deyince, belden yukarısı kadın, belden aşağısı pullu pullu ve yüzgeçli olan yaratıklar akla gelir. (...) Doğadan gelen bir çağrıya dayanamayıp kendini ölüme atan erkek motifi nice nice şiir ve masallara konu olmuş”tur. (Azra Erhat, s. 267-269)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“Tam o sırada dışarıdan birkaç arabanın korna seslerini duydu; başka araçlar da katıldılar buna; kornalar, fabrika düdükları arasız, kesintisiz ötmeye başladılar. Neydi bu? Kulakları mı uğulduyordu? Yoksa dışarının, başkalarının bir çağrısı mıydı? Yüzünü buruşturdu (Atılğan, 2017, s. 108). *Anayurt Oteli*’nde intihar anında Zebercet’in duyduğu korna seslerini sirenlerin modernize edilmiş bir versiyonu olarak düşünmek mümkün.³ Hem öğretmen hem Zebercet intihar anında bir siren sesi, bir çağrı duyarlar. Birisi sirenlerin sesini dinlediği için intiharı seçmiştir diğer ise bu seslere kulaklarını tıkadığı için vazgeçmez. Öğretmen sonsuz özgürlük için intihar ederken Zebercet özgürlüğe dayanamadığını söyler. Benzer bir atmosferde yaşanan iki intiharın motivasyonlarının farklı olduğu görülmektedir.

3) İki Romandaki Mekânsal Benzerlikler

Denizin Çağırışı ve *Anayurt Oteli* romanlarında mekânlar arasında dikkate değer benzerlikler mevcuttur. İki romanda da otel çok önemli bir işlev görür. Öğretmen, sonraki tüm hayatını şekillendirecek olan sarışın kadınla, hayat kadını Adalet’le tek gece kaldığı otelde karşılaşır. Öğretmen geceyi geçirdiği otelde sabah elini yüzünü yıkamak için odasından çıktığı sırada sarışın kadın onu otel çalışanlarından biri sanarak hizmetçiyi çağırmasını ister. Öğretmen, hizmetçi sanılmasına bozulur ve otelde kalan seçkin bir müşteri olduğunu kadına kanıtlamak ister. Kadın için bir buket çiçek alır ancak kadın çiçeklerin başkasından geldiğini düşünür ve öğretmene bahşiş verir. Bu yanlış anlaşılma ve bahşiş öğretmeni çok daha kötü durumda bırakır. Öğretmenin sarışın kadınla iletişimi bununla sınırlı kalır. Onu uzunca süre bir daha görmez. Öğretmen kendisini çağıran hayal ile bu kadın arasında bağ kurar, nişanlanmasına rağmen bu hayalin peşinden gitmek ister ve nişanlısını terk eder. Zebercet de “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”ı kâtiplik yaptığı otelde görür. “gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın”la Zebercet arasında da çok kısa bir diyalog geçer. Bununla birlikte her iki roman kişisi de bu kısacık tanışma anlarını kendi dünyalarında büyütürler. Zebercet de ancak birkaç kelime konuştuğu kadını saplantılı şekilde beklemeğe başlar. *Denizin Çağırışı*’nda öğretmen sokakta bir hamalın taşıdığı aynada kendini görür. Aynadaki hayalin kendisiyle “şeytanca alay etti”ğini düşünür ve aynayı kırar. Bir parka gidip oturur. Öğretmenin yanına yaşlı bir adam oturur, sohbet ederler. Yaşlı adam ona bu parkın geçmişte bir mezarlık olduğunu anlatır:

“Parkın, kısa bir süre önce Yahudi maşatlığı olduğunu söylese inanır mıydım? Bir zamanlar gece vakti, buradan binbir korkuyla geçenler, şimdi ay ışığında kanepelere oturarak türkü söylüyorlardı. Baldıranların, yılanların, cenazelerin kucak kucağa oldukları şu toprakta, şimdi çiçekler açılıyor, kuşlar ve insanlar sevişmekte yarış ediyorlardı” (Bilbaşar, 2013, s. 108-109).

Anayurt Oteli’nde Zebercet, dışarı çıktığı ender zamanlarından birinde bir parka gidip oturur. Zebercet, oturduğu parkın yanında bir mezarlık vardır. Gömütlüğün anlatılışı *Denizin Çağırışı* romanına benzerdir. Bu gömütlükte de insan kemikleriyle çiçekler iç içe geçmiştir: “... çamların, mersinlerin, kasımpatılarının, güllerin, zambakların adını bilmediği sık yapraklı, al çiçekli bitkilerin kök saldıkları, emdikleri toprakta Yangına değin kimbilir kaç yüzyıl buraya gömülen ölülerin çürüyüp ufulanmış kemikleri, etleri, saçları, tırnakları vardı” (Atılğan, 2017, s. 75-76). İki alıntıda söz konusu mezarlıkların tasvirleri benzerlik gösterir. Her iki mezarlık da artık birer çiçek cennetidir. Ölülerin kemikleriyle çiçekler kucak kucağadır.

Öğretmenin yanına yaşlı bir adam gelip oturur, öğretmenle konuşmaya başlar. Yaşlı adam öğretmeni “yabancı”lara benzettiğini söyler. Yaşlı adamla konuşmaları sırasında öğretmen kendi “öteki ben”iyle bir aynada hesaplaştığını düşünür. Benzer şekilde eski mezarlıktan bozma parkta Zebercet’in de yanına yaşlı bir adam gelip oturur. Yaşlı adam Zebercet’e “yabancı mısınız?” diye sorar. Zebercet kendini Keçeciler’den biri olarak tanıtır. Yaşlı adam Faruk Bey ile sınıf arkadaşı olduğunu söyler ve diğer sınıf arkadaşlarının Faruk Bey’i “ittikleri”ni, ona “çelme tak”tıklarını anlatır. Zebercet, roman boyunca özdeşleştirdiği Faruk Bey’in kendi dayısı olduğunu söyler (Atılğan, 2017, s. 76-77). Öğretmenin de Zebercet’in de kendi “öteki ben”ini çok belirgin şekilde fark ettikleri ve düşündükleri yer bu park olur.

³ Araba kornası ve siren sesleri genellikle bir tehlike veya uyarıya işaret etmesiyle mitolojideki sirenlerle arasında bir bağ kurulabilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

4) İki Roman Arasındaki Farklılıklar

Denizin Çağırışı romanı ile *Anayurt Oteli* romanı arasında bu kadar ciddi benzerlikler olmasına karşın konunun ele alınışı iki romanda birbirinden çok farklıdır. *Denizin Çağırışı* romanında okurun alışkın olduğu klasik anlatım teknikleri kullanılmıştır. Romanda zaman zaman geri dönüşlerle öğretmenin çocukluğu ve kasabadaki hayatının kısa bir kesiti gösterilmesine karşın zaman genel olarak düz bir çizgide ilerlemektedir. Olaylar öğretmenin bakış açısından ve onun ağzından okura aktarılmaktadır. Olaylar da düz bir çizgi üzerinde ilerler. *Anayurt Oteli* ise çok farklı anlatım teknikleri kullanılan bir romandır. Olaylar üçüncü tekil kişi anlatımıyla verilir. Zaman düz bir çizgide akmaz. Özellikle romanın sonlarında iyice belirsizleşir. Aynı şekilde hikâye giriş-gelişme-sonuç şeklinde anlatılmaz. Romanda belirgin bir hikâye yoktur. Zebercet'in ruhsal durumu anlatılırken kullanılan teknikler *Denizin Çağırışı*'nda yoktur. İncelediğimiz bu iki romanda roman kişileri olaylar, mekânlar hatta cümleler arasında ciddi benzerlikler olmasına rağmen kullanılan anlatım tekniği ve üslup birbirinden çok farklıdır. Bu iki romanı birbirinden ayıran da budur. Bunca benzerliğe karşın *Anayurt Oteli*'ni orijinal kılan da bu tekniklerdir.

SONUÇ

Yukarıdaki karşılaştırmadan da anlaşıldığı üzere *Denizin Çağırışı* romanıyla *Anayurt Oteli* romanı arasında çok ciddi benzerlikler söz konusudur. Yusuf Atılgan'ın *Denizin Çağırışı*'nı okuyup okumadığına dair bir bilgi elimizde mevcut değil fakat kişiler, olaylar, mekânlar hatta cümleler arasındaki benzerlikler bunun büyük bir olasılık olduğunu göstermektedir.

Ahmet Oktay *Denizin Çağırışı* ile *Anayurt Oteli* arasında bir "akrabalık" olduğunu belirtmiştir ancak bu konuda detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada *Denizin Çağırışı* romanı ile *Anayurt Oteli* romanını detaylı bir şekilde karşılaştırmaya çalıştık. İncelediğimiz romanların kişilerini, olayları, mekânları ayrı ayrı ele alarak aralarındaki benzerliklere dikkat çekmeye çalıştık.

Denizin Çağırışı ve *Anayurt Oteli* arasındaki benzerliklere bakıldığı zaman fark edilen benzerliklerden biri roman kişileri arasındaki benzerliktir. Gerek *Denizin Çağırışı*'nin öğretmeni gerekse *Anayurt Oteli*'nin Zebercet'i pek çok noktada birbirine benzemektedir. İkisi de toplumun gözünde "erkek olamamış" kadınsı kişilerdir. Çocukluklarından itibaren bu konuda sorunlar yaşamışlardır. İlerleyen yaşlarında sorun daha da belirgin bir hale gelmiştir. Öğretmen hem fiziksel anlamda hem ruhsal anlamda babasına benzer, Zebercet de babasına benzetilir. İkisinin de annesi hizmetçidir. Her ikisi de romanın sonunda intihar ederler. Roman kişilerinin yanı sıra olaylar arasında da göz ardı edilemeyecek benzerlikler söz konusudur. Olayların gelişmesi, ilerlemesi, yer yer diyaloglar bile çok ciddi benzerlikler göstermektedir. Romanların mekânları arasında da önemli bir paralellik söz konusudur. Gerek olayların geçtiği yerler gerekse mekânların yüklendiği işlevler bakımından benzerlikler söz konusudur. Özellikle iki romanda da yer alan mezarlık sahnesi romanlar arasında dikkate değer bir bağ kurmaktadır. Bütün bu benzerliklere rağmen bu iki romanı birbirinden ayıran ise romanların üslubudur. Yusuf Atılgan'ın *Denizin Çağırışı* romanını okuduğu ve etkilendiği sonucunu çıkarmak zor değildir. Atılgan söz konusu romandaki konuyu modernist bir bakışla yeniden ele almış gibidir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Atılğan, Y. (2017). *Anayurt Otel*, Yapı Kredi Yayınları.
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Gündoğan Yayınları.
- Bağcı Tayfur, M. (2010). Denizin Çağırışı, Aylak Adam ve Tutunamayanlar'da Yabancılaşmış Kişiler, *Ömer Faruk Huyugüzel'e Armağan*, (ed, s. Halef Nas), Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bağcı Tayfur, M. (2010). Denizin Çağırışı, Aylak Adam ve Tutunamayanlar'da Başkışilerin Yabancılaşmasında Çocukluk Hayatlarının Rolü, *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, 2, 83-101.
- Bilbaşar, K. (2013). *Denizin Çağırışı*, Can Yayınları.
- Engünün, İ. (1992). *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi.
- Hızlan, D. (2003). Türk edebiyatının ilk 'tutunamayan'ı, *Hürriyet*, 2 Ağustos 2003, (Erişim tarihi 27.01.2019)
- Kefeli, E. (2006). Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 331-350.
- Korkmaz, R. (2005). Yurtsuzluk İtkisi ve Anayurt Otel, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 20, 139-148
- Moran, B. (2014). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı 1923-1950*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özlu, D. (2014). *Borges'in Kaplanları*, Yapı Kredi Yayınları.
- Rousseau, A. – Pichois, C., *Karşılaştırmalı Edebiyat*, (çev: Mehmet Yazgan), Milli Eğitim Bakanlığı.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Arap Baharı'nın Etkisiyle Oluşan Yemen Krizinde İslah Partisi (İhvan-ı Müslimin) ve El-Kaide'nin Rolü

Saeed Kamal Mohammed Ali WAKA*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

ÖZET

Bu sunumda, Arap Baharının etkisiyle 2011 yılı itibariyle Yemen'de baş gösteren krizde rol oynayan beş önemli unsurdan iki tanesi üzerinde durulacaktır. Söz konusu Yemen krizinde *İslah Partisi (İhvan-ı Müslimin)*, *El-Kaide*, *Ali Abdullah Salih*, *Yemen Sosyalist Partisi* ve *Husiler* olmak üzere beş faktör etkili olmuştur. Biz bu sunumda saydığımız beş unsurdan iki tanesi (İslah Partisi ve El-Kaide) hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Hem İslah Partisi (İhvan-ı Müslimin) hem de El- Kaide'nin Yemen'de kuruluşundan itibaren kriz başlayınca kadarki geçirdikleri süreçler, kuruluş amaçları, kimlerle ilişki içersinde olduklarını ve 2011 yılında Yemen'de baş gösteren krizde nasıl rol oynadıkları tek tek ele alınarak izah edilmeye çalışılacaktır. Burada kısaca bu iki unsur hakkında bilgi verelim.

İslah Partisi, Kuzey ve Güney Yemen arasındaki sınırların açılmasıyla birlikte taraflar arasında başlayan müzakereler sonucunda 1990 yılında Birleşik Yemen Cumhuriyeti kurulur. Birleşik Yemen Cumhuriyetinin kurulmasından sonra 13 Eylül 1990 tarihinde Haşid kabilelerinin lideri olan Şeyh Abdullah Hüseyin el-Ahmar önderliğinde İslah Partisinin kuruluşu ilan edilir. İslah Partisi, Yemen'deki en büyük muhalefet partileri arasında yer alır. Söz konusu parti, Yemen'deki Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın (İhvan) uzantısı ve aynı zamanda İslami değerleri savunan bir yapı olarak bilinir ve partinin temelleri de bu şekilde atılır. Kısaca kuruluşunda bahsettiğim bu grup hakkında bildiride geniş bilgi verilecektir.

El Kaide, 1979 yılında Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı cihat için Üsâme bin Ladin önderliğinde Müslüman ülkeleri yabancı unsurlardan kurtarma düşüncesiyle kurulan bir örgüttür. Kuruluşundan itibaren uzun yıllar Afganistan'da Ruslara karşı mücadele eder. Ruslar Afganistan'dan çıktıktan sonra orada var olan gayri müslim dış güçlere karşı da mücadelesini devam ettirir. 1990 yılına gelindiğinde söz konusu örgüt, bütün dünyada gayri müslimlere karşı cihad ilan eder. Yemen'de El Kaide, Arap Afganlar olarak bilinen grupları Yemen'e 1990 yılından itibaren dönüşünden sonra ortaya çıkar. Yemen'de faaliyet gösteren ve Yemen krizinde etkili olan bu grup hakkında geniş bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yemen ; İslah Partisi ; El-Kaide.

ABSTRACT

In this presentation, two of the five important factors that played an important role in the Arab Spring in 2011 will be discussed. The topic of the discussion is that , There are five factors affecting the Yemeni crisis, İslah Party (the Muslim Brotherhood), Al Qaeda, Ali Abdullah Saleh (the General People's Congress Party), The Yemeni Socialist Party, and the Houthis. We will try to provide information about two of the five factors (Al-İslah Party and Al-Qaeda) that we mentioned earlier.

Both the İslah party (the Muslim Brotherhood) and al-Qaeda since it's establishment in Yemen, it's founding goals, it's external contacts, and it's role in the Yemeni crisis that erupted in 2011 will be explained. Let us briefly give information about these two elements.

The İslah Party, after the opening of the borders between North and South Yemen and as a result of negotiations between the two parties, the Yemeni unity was established in 1990. After the establishment of Yemeni unity on September 11, 1990, the establishment of the İslah Party was reported under the leadership of Sheikh Abdullah Hussein al-Ahmar, leader of the Hashid tribes. The İslah party is one of the largest opposition parties In Yemen. This party is known as an extension of the Muslim Brotherhood organization in Yemen and at the same time it established a structure in which it defends Islamic values and established the party according to this pattern. I will provide an integrated explanation about this party later.

Al-Qaeda, an organization established in Afghanistan in 1979 to jihad against the Soviet Union led by Osama Bin Laden with the aim of saving Islamic countries from foreign elements. Since it's establishment, it has fought against the Russians in Afghanistan for many years. After the Russians left Afghanistan, al-Qaeda continued it's struggle against the non-Muslim foreign powers. In 1990, the organization declared jihad against non-Muslims all over the world. In 1990 Al-Qaeda appeared in Yemen after the return of groups known as the Arab Afghans to Yemen . Comprehensive information will be provided about this group in Yemen and its effectiveness in the Yemeni crisis later.

Keywords: Yemen, The İslah Party, Al-Qaeda.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Yemen, Arap Yarımadasının güney batısına düşer. Resmî adı *el-Cumhûriyyetü'l- Yemeniyye'dir*. Kuzey sınırında, Suudi Arabistan, güney sınırında Aden Körfezi ile Arap Denizi yer alırken, doğu sınırında Umman Sultanlığı, batı sınırında ise, Kızıldeniz yer alır. Yemen'in yüzölçümü, 530 bin kilometre kare civarındadır. Nüfusu yaklaşık 25 milyondur. Başşehri Sana (yaklaşık 2.500.000), diğer önemli şehirleri *Aden, Taiz, Hudeyde, İb, ve Mükellâ*'dır. *Bâbülmendep Boğazı* ile Afrika kıtasından ayrılır. Yemen, Bab'ül MendepBoğazına bakması ve Perim Adasına yakın olması bakımından, özel bir coğrafi konuma sahiptir (el-Hemedânî, 2010, s. 19). Devletin dini İslam, resmi dili ise Arapçadır.

Yemen'de, nüfusun yaklaşık %55'ni, Süniler, %45'ine yakını Zeydiler kalan %1'lik kısmını da Hindular, Hıristiyanlar ve İsmaililer oluşturur (Ayhan, 2010, s. 6).

Yemen'le ilgili bu şekilde kısa bir giriş yaptıktan sonra sizinle paylaşacağım sunumumda, 2011 yılında itibaren Arap Baharının etkisiyle iç çatışmalara sahne olan Yemen'de o dönemde siyasete yön veren beş önemli faktörden iki tanesini (İslah Partisi ve El-Kaide) tanıtmaya çalışacağım.

İslah Partisi (İhvan-ı Müslimin)

Kuzey ve Güney Yemen arasındaki sınırların açılmasıyla birlikte taraflar arasında başlayan müzakereler sonucunda 1990 yılında *Birleşik Yemen Cumhuriyeti* kurulur. Birleşik Yemen Cumhuriyetinin kurulmasından sonra 13 Eylül 1990 tarihinde *Haşid* kabilelerinin lideri olan Şeyh Abdullah Hüseyin el-Ahmar önderliğinde İslah Partisinin kuruluşu ilan edilir. İslah Partisi, Yemen'deki en büyük muhalefet partileri arasında yer alır. Söz konusu parti, Yemen'deki Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın (İhvan) uzantısı ve aynı zamanda İslami değerleri savunan bir yapı olarak bilinir ve partinin temelleri de bu şekilde atılır. İslah hareketinin ilk kurucusu olan Şeyh Ahmar'ın 2007 yılında vefat etmesi üzerine Muhammed Abdullah el-Yedumi partinin Yüksek Komite Başkanlığına getirilir (Yorulmaz, 2020).

İslah Partisinin isminde her ne kadar "İhvan" ifadesi yer almasa da bu parti, diğer ülkelerdeki *Müslüman Kardeşler* ile irtibatlı olan hareketlerle iyi ilişkilerini sürdürür. Partinin ilişki kurduğu ülkelerin başında ise Sudan gelir. Nitekim Yemen'deki İslami hareketlerin yöneticileri, Ulusal Sudan İslami Hareketi'nin kurucusu ve Sudan Halk Kongresi Partisi lideri Hasan Abdullah et-Turabi'nin² fikirlerin, düşüncelerini etkileyici bulurlar ve son derece önem verirler. İslah Partisi çatısı altında bir araya gelen gruplar içersine Selefilere de dahil olur. Ancak bu Selefi akım, bilinen Selefi yapılardan farklı olarak Yemen'in tarihiyle yakından ilgili olan Zeydiyye mezhebine karşı ilmi dayanakları olan bir akım olarak ortaya çıkar. Bu akımın en önde gelen iki ismi Eski Yemen Başkanlık Konseyi Üyesi Abdülmecid Zindani ile Uluslararası Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın Yemen Temsilcisi Şeyh Yasin Abdülaziz el-Muhafız'dır (Salâh, 2019).

Ali Abdullah Salih'in Yemen'in başına getirilmesiyle birlikte İslah Partisi, Güney Yemen'de faaliyet gösteren Yemen Sosyalist Partisi'ne karşı Salih ile işbirliği yoluna gider (Sımmaz, 2017). Yemen devlet başkanı Salih iktidarını sağlamlaştırmakla meşgul iken, İhvan teşkilatı, kurduğu eğitim kurumlarını yaygınlaştırarak ülkenin birçok yerinde geniş kitlelere ulaşmayı başarır (Hira & Yakut, 2015, s. 23).

2001 yılı 11 Eylül saldırılarının yaşanmasıyla beraber, başta İman üniversitesi olmak üzere İhvan hareketine bağlı tüm ilmi müesseselerin kapatılması kararı alınır. Bu karar, hem yurtiçinde hem de yurtdışında büyük tartışmalara neden olur. Kapatma kararının ardından bu eğitim kurumlarının kurucu başkanı olan Abdülmecid Zindani'den, terörle mücadele bağlamında şüpheye düşmekten kaçınmak gerekçesiyle bu kurumlarda eğitim gören 500 yabancı öğrencinin sürgün etmesi istenilir. Bunun üzerine iktidara karşı tavır alan İhvan hareketi, Yemen'deki sosyalist ve solcu partilerle bir araya gelerek 2003 yılında rejime karşı *Ortak Hareket/Buluşma Partileri* adında bir koalisyon kurulur. Bu koalisyon birlikteliği, Ali Abdullah Salih'in 23 Kasım 2011'de, Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) girişimiyle varılan yetki devrine yönelik anlaşmayı Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da imzalaması ve bütün yetkilerini Abdurabbuh Mansur el-Hadi'ye teslim etmesine kadar varlığını sürdürür (Kurt, 2015, s. 10).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yemen'deki insanlık dışı şartları protesto etmek üzere başlayan Arap Baharı hadisesinde İslah Partisi, göstericilerin yanında yer alarak protestolara destek verip Salih'in devrilmesi ve yerine el-Hadi'nin devlet başkanı olmasında önemli rol oynar. Yönetimin el-Hadi'ye devredilmesinin ardından İslah Partisi, devlet içinde önemli bir konum elde eder, öyle ki partinin, devletin tüm işlerini yönettiği kanaati oluşur (Yorulmaz, 2020).

İslah Partisi, mensubu olduğu Müslüman Kardeşler teşkilatının uluslararası arenada izlediği politikaları pragmatik bir şekilde, kendisinin de yararına olacak biçimde benimser. Parti, bazen görünürde Yemen'deki meşru hükümetin politikalarını destekleyen tutumlar sergilerken zaman zaman da İran tarafından askeri ve stratejik konularda desteklenen Husiler'le paralel hareket eder (Muslu, 2011, s. 328).

El- Kaide ve Yemen'deki Faaliyetleri

El Kaide, 1979 yılında Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı cihat için *Üsame bin Ladin* önderliğinde Müslüman ülkeleri yabancı unsurlardan kurtarma düşüncesiyle kurulan bir örgüttür. Kuruluşundan itibaren uzun yıllar Afganistan'da Ruslara karşı mücadele eder. Ruslar Afganistan'dan çıktıktan sonra orada var olan gayri müslim dış güçlere karşı da mücadelesini devam ettirir. 1990 yılına gelindiğinde söz konusu örgüt, bütün dünyada gayri müslimlere karşı cihad ilan eder (Hira & Yakut, 2015, s. 27).

Yemen'de El Kaide, *Arap Afganlar* olarak bilinen grupları Yemen'e 1990 yılından itibaren dönüşünden sonra ortaya çıkar. Afganistan'dan dönen bu gruplar arasında bir çok Yemen'li de bulunur. 1992 yılında örgüt, Aden'deki ABD Donanması unsurlarını hedef alır. El Kaide, 1990'lı yıllarda gayri müslim unsurlara karşı Yemen'de yaklaşık 73 saldırı gerçekleştirir. Bunların en meşhuru ve ses getireni Aralık 1998'de *Ebyen*'de İngiliz ve Avustralyalı turistleri hedef alan saldırıdır (Doğan, 2009). Daha sonra 2000 yılında 17 Amerikan askerinin ölümü ile sonuçlanan ABD'nin *USS Cole* adıyla bilinen savaş gemisine Aden limanında bombalama eylemi gerçekleştirir (Açıkalın, Coşkun & Laçiner, 2010, s. 105). Bunun üzerine Amerika, Yemen'in çeşitli bölgelerindeki örgüt unsurlarının bombalanması amacıyla Yemen hükümetinin hava saldırılarına destek verir.

Örgüt, 2008 yılının Eylül ayında Sana'daki Amerikan büyükelçiliğine yapılan saldırıyı üstlenir. 2009 yılında ise Suudi Arabistan ve Yemen'de faaliyet gösteren iki kolunun (*El Kaide Arap Yarımadası'nda* adıyla) birleştirilmesiyle yeniden şekillenir. *Ebu Basir Nasır El- Vahayşi* liderliğindeki örgüt, bölgede İslami bir halifelik kurmak için Suudi Arabistan'da kraliyet ailesini ve Yemen hükümetini devirmek amacıyla petrol tesislerine ve yabancılara ait güvenlik güçlerine saldıracağını vaat eder (Arslan, 2016, s. 23-24).

2010'ın Temmuz ayında Ebyen bölgesindeki siyasi ve kamu güvenliğinin iki farklı noktasına yapılan çifte saldırının da sorumluluğunu üstlenir (Açıkalın, Coşkun, & Laçiner, 2010, s. 105).

Örgüt, 2010 yılından itibaren kendisini *Ensar eş-Şeria* (şeriat yanlıları) adıyla lanse etmeye başlar. Ancak siyasetçiler, yapılan bu isim değişikliğinin örgütün hedefine daha kolay ulaşması amacıyla yaptığını, dolayısıyla da bunların El-Kaide'nin gerçek varisi ve uzantısı olduğu görüşünü taşırlar (Haniye, 2014). Bu değişikliği *taktik ve psikolojik bir dönüşüm* olarak nitelendirirler. Bu yeni isimlendirmenin, adında din kullanılarak Yemen'deki aşiret toplumu kandırmak amacıyla yapıldığını ilave ederler.

Yemen'deki *Ensar eş-Şeria* örgütünün düşünce yapısı ve metotları, diğer Arap ve İslam ülkelerindeki El-Kaide unsurlarından farklı değildir. Şöyle ki; *Ensar eş-Şeria*, başta tevhit inancı olmak üzere, Allah'a, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman, Sünnet-i nebevi'nin ikinci vahiy olduğu ve bunun Kur'an'ı Kerim'i açıklayan bir tefsir niteliği taşıdığı, sünnette sahih olan her şeyin hiç kimsenin ne dediğine bakılmaksızın uygulanacağı, bidatlerin büyüğü ve küçüğünden kaçınılması gerektiği görüşünü savunur. Ayrıca *Ensar eş-Şeria*, laikliğin çeşitli bayraklar altında ve doktrin farklılığı ile İslam'a aykırı ve insanımden çıkarılan bir yol olduğuna inanır (Zelin, 2012).

Söz konusu örgütün merkezi Yemen'in Güneydoğusundadır. Ancak örgütün hedefi, genel olarak Yemen'de yeni bir *İslam Emirliği* kurulmasını sağlamaktır. Örgüt, Yemen'deki devrimin patlak vermesinden sonra meydana gelen siyasi karmaşa ile Yemen ordusunun iç meselelerle ve iktidar mücadelesiyle meşgul olmasını fırsat bilerek başta Güney bölgelerde olmak üzere birçok Yemen

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

şehrinde etkisini ve varlığını en üst düzeye çıkarır. Örgüt, Yemen devrimcilerinin sempatisini kazanmak için bir taraftan devrime katılmaya çalışmakta diğer yandan da büyük ayaklanmalar sırasında bir takım eylem girişimlerinde bulunur. Bu eylemlerin bazıları, *Ebyen* bölgesinde devlet güçleri ile zaman zaman çatışmaya girme ve askeri liderler ile güvenlik güçlerinin önde gelenlerine birtakım suikastlar düzenlemekte (Arslan, 2016, s. 24-25). *Ensar eş-Şeria*, ülkedeki Selefi okullarından mezun olanlar ile Müslüman Kardeşler'in (Islah Partisi) önde gelen liderlerinden biri olan *Şeyh Abdulmecid El-Zindani*'ye bağlı, El-İman Üniversitesi mezunlarından beslenmektedir (Açıkalın, Coşkun, & Laçiner, 2010, s. 108).

Görüldüğü üzere *Ensar eş-Şeria* ve benzeri gruplar önemli ölçüde Selefi merkezlerinden destek almaktadır. Yemen'deki Selefi (Vehhabi) düşüncesi Yemen kökenli olmayıp Suudi Arabistan kaynaklıdır. Zira, Yemen'deki bilinen mezhebi gruplar (Zeydiler, Şafiiler, Tasavvuf ehli ve Çok az miktarda İsmaili'ler/Fatmiler) genel anlamda terörizm ve aşırıcılığı üretmezler, Selefi eğilim ve onun desteklediği grupların düşüncesi ile aynı fikirde değiller. Bu durum ise Selefi ve Müslüman Kardeşler örgütlerini hayatta kalmak için birbirleriyle işbirliği yapmaya iter (Açıkalın, Coşkun, & Laçiner, 2010, s. 108).

Yemen'deki bazı gözlemciler, başkent Sana'nın Husiler tarafından ele geçirilmesinde sonra Husilerin hem kuzey hem de güney bölgelerine yönelmeleri üzerine Müslüman Kardeşler'e bağlı eğitim merkezlerinin *Ensar eş-Şeria* örgütüne açıldığını ifade ederler (el-Beydâni, 2020).

Ensar eş-Şeria ve Müslüman Kardeşler arasındaki bu yakınlık, her ikisinin de Yemen'deki Husilerin etkisini azaltmak ve yayılmalarını engellemeye çalışmalarından kaynaklanır. Bu süreçte *Ensarullah örgütü* (Husiler) ile *Ensar eş-Şeria* (El-Kaide) arasındaki mücadele mezhep çatışması halini alır (Büyükkara, 2011, s. 141-143).

Yemen'in birçok bölgesinde Husiler ile El Kaide taraftarları arasında bir dizi savaflara tanık olunur. Bu iki taraf arasında çatışmaların cereyan ettiği en önemli bölgeler, "Zeydiyye coğrafyası"nın dışında kalan yerlerdir. Yemen'de mezhep savaşlarına kapı açan en önemli şey Husi hareketlerinin ve yayılmalarının Yemen'deki El-Kaide'yi ve diğer bütün sünni grupları hedef alıp ortadan kaldırmayı hedeflemeleridir. Ülkeyi yöneten hükümetin ve ona bağlı güvenlik güçlerinin yetersizliği bütün bunların sebebidir demek yanlış olmaz (Büyükkara, 2011, s. 141-143).

SONUÇ

Netice itibarıyla, bildirimde sunmaya çalıştığım Islah Partisi (İhvan-ı Müslimin) ile El-Kaide faktörleri, Arap Baharının etkisinin Yemen'e sıçradığı 2011 yılında siyasette önemli roller üstlenen beş unsurdan ikisini oluştururlar. Diğer üçü ise *Ali Abdullah Salih*, *Husiler* ve *Yemen Sosyalist Partisi*dir.

Maalesef bu saydığımız beş siyasi faktör, Yemen'in birliği ve geleceği için bir araya gelip anlaşamamışlardır. Bu faktörlerden bir kısmı İran'ın etkisinde kalırken bazıları da Suudi Arabistan tarafından yönlendirilmişlerdir. Olan, 2011 yılından itibaren yaklaşık on yıldır iç çatışma ve bir çok sıkıntıyla boğuşan Yemen halkına olmuştur. Yemen'e müdahale eden dış güçlere hiç bir şey olmamıştır. Çekilen bu sıkıntılardan sonra Yemen'de yaşayan bütün insanların ve grupların Yemen'in birliği ve beraberliği hususunda bilinçlenmeleri ümidiyle.

KAYNAKLAR

Açıkalın, S., Coşkun, G., & Laçiner, S. (2010). *Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kısacasında Bir Ülke* (Cilt I). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Arslan, İ. (2016). Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 17-48.

Ayhan, V. (2010). *Yemen İç Savaş: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler ve Türkiye ile İlişkiler*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Stratejik Araştırmalar Merkezi: <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-de-el-kaide-varligi/> adresinden alındı.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- el-Beydânî, S. (2020, Haziran 16). *Daiş ve'l-Kaide fi'l-Yemen: Mühevelâtün yâisetün listiğlâli'l-ferâğî'l-ennî*. Nisan 5, 2020 tarihinde erişildi.
- el-Hemedânî, A. b. (2010). *l-Vehdatü'l-Yemeniye ve emnü düveli'l-haliç*. Sana: ed-Dârü'l-Muhammeddiyye el-Hemedaniyye li'd-dirasâti ve'n-neşr.
- Hira, İ., & Yakut, Ö. (2015). *Yemen*. İstanbul: İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği Gençlik Kurulu.
- Kurt, V. (2015). *Devrim'den Askeri Müdahaleye Yemen*. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Muslu, E. (2011). Yemen 11. *Ortadoğu Yıllığı 2011*, s. 328-358.
- tarihinde İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi: https://insamer.com/tr/yemende-mezhebi-degil-siyasi-bir-savas-var_508.html adresinden alındı
- Doğan, S. (2009, Aralık 25). *Yemen'de El Kaide Varlığı*. Mart 25, 2020 tarihinde Ortadoğu
- Büyükkara, M. A. (2011, Ocak). Sosyal, Siyasî ve Dinî Yönleriyle Yemen Hûsî Hareketi. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 115-151.
- Zelin, A. (2012, Eylül 21). *Know Your Ansar al-Sharia*. Mart 28, 2020 tarihinde Meahed Vaşinton Li-Siyaset Eş-Şark El-Adena: <https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/know-your-ansar-al-sharia> adresinden alındı
- Haniye, H. E. (2014 Eylül 11). *13 Yıl Sonra El Kaide Daha Tehlikeli*. Mart 20, 2020 tarihinde Al Jazeera Turk: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/13-yil-sonra-el-kaide-daha-tehlikeli> adresinden alındı
- Sınmaz, K. (2017, Ocak 18). *Yemen'de mezhebi değil, siyasi bir savaş var*. Mart 9, 2020
- Salâh, M. (2019, Ekim 11). *el-İhvanu'l-müslümûn fi'l-Yemen Tarih min'l-tehâlufât ve't-tehdîdât*. Mart 8, 2020 tarihinde El-Merkiz El-Arabi...Afak Cedide: <http://www.acrseg.org/40952> adresinden alındı
- Yorulmaz, S. (2020, Ocak 10). *Uluslararası Müdahaleler Karmaşık İç Dengeler Ve Işığında Yemen Krizi*. Mart 5, 2020 tarihinde Dünya Bülteni: <https://www.dunyabulteni.net/dubam-ortadogu/uluslararasi-mudahaleler-karmasik-ic-dengeler-ve-isiginda-yemen-krizi-h427970.html> adresinden alındı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Milli Kütüphane’de Kayıtlı ‘06 Mil Yz Cönk 31’ Numaralı Cönkte Yer Alan Şiirlerde Sevgilide Güzellik Unsurlarının Tespiti ve Değerlendirilmesi¹

Salih KOCA*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Özet

Sevgili, geçmişten günümüze âşıkların üzerinde en fazla odaklandığı ve şiir yazdığı varlıklardan biridir. Halk şairleri, şiirleri vasıtasıyla sevgiliye olan aşkı en güzel şekliyle dillendirmeye çalışır. Sevgiliye olan aşkın, hayranlığın; kızgınlığın ve hayal kırıklığının anlatıldığı şiirleri barındırması bakımından cönkler açılmayı bekleyen müthiş birer hazinedir. Cönkler, içerisinde halk edebiyatı, divan edebiyatı, dini-tasavvufi unsurlar, tarihi ve kişisel notlar gibi daha pek çok detayı barındırır.

Sevgiliye ait olan güzellik unsurları halk şiirlerinde büyük öneme sahiptir. Bu unsurlarla âşığın gözünden sevgiliyi daha iyi tanırız. Bu çalışmamızda, belirlediğimiz bir cönkte yer alan şiirlerde sevgilide güzellik unsurlarını ele almayı, değerlendirmeyi ve yorumlamayı amaçladık. Sevgili, âşığın her zaman ilgi odağında olan; gerek görünüşü gerek yaratılışı itibarıyla hayranlık duyulan ve aşığa varlığıyla da yokluğuyla da cefa çektiren biri olarak aşk şiirlerinin başkişisidir. Bu açıdan acımasız, vefasız, zalim olan sevgili aynı zamanda tatlı dilli, güler yüzlü, ceylan bakışlıdır da. Sevgilinin yüzü gül, saçı sümbül, gözleri ela, kaşları keman, kirpikleri ok, gamzesi kılıç, dudakları şeker, teni gümüş, boyu selvi, beli ince, kokusu amberdir.

İncelediğimiz şiirlerde karşılaştığımız sevgili, çok da yabancı olmadığı, günlük hayatta karşılaşma ihtimalimizin olduğu sevgili tipidir. Sevgili, hayali bir varlıktan çok gerçek kişidir. Bu, hayali bir sevgilinin hiç olmadığı anlamına gelmemelidir. Yeri geldiğinde sevgili periye de benzetilir. Halk şairlerinin, ozanlarının, âşıklarının halkın içinden biri olmaları bunda etkili bir sebeptir.

Anahtar Kelimeler: Cönk; Sevgili; Güzellik.

Abstract

Beloved is one of the beings from past to present where lovers focus most on and write poetry. Folk poets try to express their love for the beloved in the most beautiful way through their poems. In terms of containing poems about love, admiration, anger and disappointment to the lover, junks is a great treasure waiting to be opened. Junks contains many details such as folk literature, divan literature, religious-mystical elements, historical and personal notes.

Beauty elements belonging to the lover are of great importance in folk poems. With these elements, we get to know the lover better through the lover's eyes. In this study, we aimed to address, evaluate and interpret the beauty elements of the beloved in the poems in a junk we determined. A lover is the chief of love poems as someone who is always in the center of attention of a lover; admired both in appearance and creation, and suffers the lover with his presence or absence. In this respect, the beloved, who is cruel, unfaithful, cruel, is also sweet-tongued, genial, gazelle-eyed. The face of the lover is rose, his hair is hyacinth, his eyes are hazel, his eyebrows are violin, his eyelashes are arrow, his dimple is sword, his lips are sugar, his skin is silver, his height is cypress, his waist is thin and his scent is amber.

The lover we encounter in the poems we examine is the type of lover that we are not so strangers to, that we are likely to encounter in daily life. The beloved is a real person rather than an imaginary being. This should not mean that there is never an imaginary lover. When appropriate, dear is likened to the fairy. The fact that folk poets, poets, lovers are one of the people is an effective reason for this.

Keywords: Cönk; Dear; Beauty.

Giriş

Geçmişten günümüze insanların ortak bir paydada buluşmasını sağlayan bazı değerler vardır. Bu değerlerin arasında kültürel değerler de kendisine yer edinmiştir. Bizi bir arada tutan birlik ve

¹ Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Ahmet DOĞAN danışmanlığında tarafımızca hazırlanan “Milli Kütüphane’de Bulunan 06 Mil Yz Cönk 31 Numaralı Cönk (İnceleme-Metin)” isimli tezden üretilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

beraberlik içerisinde yaşamamızı sağlayan kültürel değerlerimiz, bizim ortak geçmişimizdir. Cönkler de bu ortak geçmişimizin birer ürünüdür. Sözlü kültür ortamının yazıya geçirilmiş hâli olan cönkler; saz şairlerinin, âşıkların kendi şiirlerinin ya da başka şairlerin beğenilen şiirlerinin yazıldığı uzunlamasına açılan dışı genellikle deri kaplı özel defterlerdir. İçerisinde türkü, semai, şarkı, mani, destan, efsane, halk hikâyesi gibi daha pek çok halk bilimi unsurunu barındırmasının yanında klasik edebiyata ait şiirler, dini tasavvufi unsurlar ve kişisel notları da barındırır.

Biz de cönklerin önemlerinin farkında olarak çalışmamızı bir cönk üzerinde yapmaya karar verdik. Çalışmamızda faydalandığımız cönk Ankara Milli Kütüphane’de kayıtlı ‘‘06 Mil Yz Cönk 31’’ numaralı cönkür. Bu çalışmadaki amacımız, ismi geçen cönk içinde yer alan şiirlerde ‘‘Sevgilide Güzellik Unsurları’’nın neler olduğunu tespit ve tahlil etmek ardından bu unsurların ele alınıp şekillerini cöngü meydana getiren kişinin de edebi zevkine göre değerlendirmek ve yorumlamaktır. Cönklerin genellikle içinde yer alan şiirlerin şairleri tarafından meydana getirilmeyip şiirlere ilgi duyan kişiler tarafından meydana getirilmesi şiirleri, cöngü meydana getiren kişi bağlamında yorumlamamız gerekliliğini hissettirmiştir. Gerekli gördüğümüz yerlerde şiiri yazan âşik/şairin edebi zevkine göre de şiirleri yorumladık.

Adı geçen cönk toplam 56 varaktan oluşur. İçinde başlıksız şiirlerin yanında; semai, şarkı, ilahi, türkü, beste, mani, gazel, mektup, naat, müfret, methiye, beyit, kalenteri tarzında şiirler ve yazılar vardır. Talih, nesih ve rika yazı stilleri ile yazılmıştır. Cöngün ne zaman, kim tarafından oluşturulduğu bilinmemektedir. Tarih olarak bir varakta 1160 tarihi geçer. Bu tarihin cöngün oluşturulma tarihi olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Yöntem

Çalışmanın planlı ve sistematik bir şekilde ilerleyebilmesi için Cemal Kurnaz’ın ‘‘Hayâlî Bey Divanının Tahlili’’ kitabının içindekiler kısmında yer alan ‘‘Sevgilide Güzellik Unsurları’’ tasnifine göre çalışmamıza yön vermeye karar verdik. Tespit ettiğimiz unsurlara göre bu tasnifte eklemeler ve çıkarmalar yaptık.

Çalışmada sevgilinin güzellik unsurları hakkında ilgili yerlerde kısaca bilgilendirme yaptık. Ardından örnek şiirde bu güzellik unsurunun nasıl işlendiğini yorumladık. Daha sonra örnek şiiri verdik ve şiirin hemen sağ altına künyesini verdik. Her bir unsur ile ilgili fazlaca şiir olduğu için unsuru en iyi yansıttığını düşündüğümüz şiiri örnek olarak seçmeye gayret ettik ve unsurun geçtiği diğer yerleri ise kısaca yorumlayarak künyesini verdik. Aynı anlamdan kullanılan unsurların sadece birinin örnek şiirini, diğerlerinin künyesini verdik. Künyelemeyi şu şekilde yaptık: (Varak Numarası/Sayfası-Satır Numarası).

Bulgular

Sevgilide güzellik unsurlarına geçmeden önce incelediğimiz cönkten hareketle kısaca halk şiirinde karşımıza çıkan sevgiliden az da olsa bahsetmenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Şiirlerin temel konusu sevgilidir; şiir sevgili etrafında şekillenir. Sevgilinin varlığı, yokluğu kadar gam, keder verir. Varlığında yüz vermeyen sevgili, yokluğunda hasretle beklenir. Sevgili zalimdir, acımasındır, vefasızdır, cefakârdır; nazlıdır, cilvelidir, dilrubadır, efendidir, şahtır, sultandır, tatlı dillidir ve daha birçok özelliğe sahiptir. Rakiplere yüz vererek âşığı kıskandırmak için elinden geleni yapar.

Sevgilide güzellik unsurları

A. Saç (zülf, gîsû, kâkül, perçem)

Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurları içerisinde adeta güzelliği tamamlayan unsurdur. Sevgilinin âşığa olan tesirinde oldukça etkilidir (Şahin, 2009: 16). Yapısı itibarıyla çiçeğe, tele; kokusu itibarıyla ambere, miske benzetilir. Çeşitli rengi ve kokusuyla insanları etkileyen sümbül çiçeği sevgilinin saçına benzetilir:

Yanağı gül saçı sümbül

‘Âşıktan alma gönül

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Zîrâ kalmadı gönül

Tarîkât olur fenârî (18/a-1), (44/a-4).

Leyla ve Mecnun şiirlerde sık karşımıza çıkan iki âşık tipidir. Şiirlerde sevgili Leyla'ya âşık ise Mecnun'a benzetilir. İncelediğimiz şiirde sevgilinin saçı Leyla'nın saçına benzetilir. Sevgilinin saçları âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi Mecnûn eder:

Ol gözü elâ eliyle meftûn idiser

Dağunub 'aqlumu leyli saçı mecnûn idiser (20/b-8).

Zülûf

Sevgilinin zülfü şiirlerde rengi, kokusu ve şekliyle karşımıza çıkar. Sevgilinin saçlarının şekli ham-be-ham yani kıvrım kıvrımdır (Doğan, 2011: 365). Saçların kıvrım kıvrım ve uzun olması sevgilinin gerdanını kapatır. Âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgilinin gerdanını görememekten yakınır:

Bu ne zülf ham-be-hamdır kim görünmez gerdanın

Hıfz için bir gence yüz biñ ejdehâ gelmiş degil (3/b-9).

Sevgilinin zülfünün kokusu doğada narin bulunan ve elde edilmesi zahmetli olan amber kokusuna benzetilir (9/b-3), (44/b-7). Misk, geyiğin özel bir yerinden elde edilen kıymetli, rengi parlak, keskin bir kokudur (Baytop, Bozkurt, 2005: 181). Sevgilinin zülfünün kokusu aynı zamanda misk kokusuna benzetilir (28/b-5), (39/a-12). Sevgilinin saçlarının rengi siyahtır. Siyah saçlar sevgilinin ay yüzüne değerek güzelliğine güzellik katar (15/a-2), (53/a-6). Sevgilinin zülfünün düşüncesi bile gönlü meftun eder (22/a-2). Sevgilinin ayrılığıyla perişan olan kişi aslında sevgiliden ayrıldığı için değil bir daha zülûflerini göremeyeceği için perişan olur (41/b-2). Bunların yanında sevgilinin zülfü şu hallerde de karşımıza çıkar: Serî zülf (55/b-2), zülfüñ esende (56/b-22), kâkül-i zülfî (5/a-5), zülf dutasın (5/b-1), zülf teli (7/b-14), zülf-ü ğam (8/a-3), zülf-ü perişân (24/b-6), zülfüñ tuzağı (34/b-14), zülf (9/b-5).

Gîsû

Omuza dökülen uzun saç ve kâkül anlamına gelen gîsû (Doğan, 2011: 334) incelediğimiz şiirlerde tek yerde karşımıza çıkar: Sevgilinin kâkülü, yüzüne dağmık bir halde dökülür (21/b-3).

Kâkül

Kâkül sevgilinin en etkili güzellik unsurlarından biridir. Kâkül, âşığı sevgiliye bağlayan, onun aklını başından alan bir etkiye sahiptir (Saraç ve Özdemir, 2015: 115). Ayrıca kâkül şu halleriyle de konu edinilir: Kâkül-i zülf (5/a-5), târ u kâkül (8/b-8), (bela-kâkül), Siyeh kâkül (45/a-1).

C. Kaş (Ebrû)

Kaş, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Kaşın, sevgilinin güzelliğine etkisi daha çok şekliyle ilgilidir (Kardaş, 2019: 159). İncelediğimiz şiirlerde kaş; göz, kirpik, yay, keman, ebru, hilal ile ilişkilendirilerek işlenmiştir. Sevgilinin kaşları yay gibidir. Yaya benzetilen kaşlar, âşığın/cöngü meydana getiren kişinin aklını başından alır, âşık/cöngü meydana getiren kişi kaşlar sayesinde sevgiliye meyl eder:

Karavulusun danır mı ola pâyına

Mâil oldum kaşların yayına

Çonağa varın sū yürütüb kûyun

Çolum bağı düşse kûyun ağarınca (13/b-6).

Sıkıntı çektiren sevgilinin kaşları, şekil olarak kemana benzetilir:

Nice şabr idelim cevriñle ey kaşı kemānım

Bilürüm ğamzeñ okı yüregim hûn idiser (20/b-13), (17/b-5), (51/b-2).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Keman kaşlı sevgilinin güzelliği Hz. Yusuf'a (33/b-5), kaşının güzelliği hüma kuşuna benzetilir (15/a-3). Sevgilinin kaşları sürmelidir (13/b-11), kaşların rengi karadır (17/a-5), (56/a-1).

Ebrû

Ebrû yukarıda ifade ettiğimiz gibi kaş, yay, keman, hilal ile birlikte ele alınır. Sevgilinin ebrusu şekli itibarıyla kemaneye ve kemana benzer:

Kaşlarıñ ebrû kemānem çeşm-i mestānem meded

Ruḥlarıñ 'aqlımı aldı leblerinden vir meded

Çāre yok bir gice bir yere mihmānım olaydñ dilberā

Cānıma kār itdi hecriñ baña bir çāre meded (17-b-5), (18/b-6), (26/b-8).

Başka bir yerde ebrû hilale benzetilir (33/b-5). Sevgilinin ebrusunu gören âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi -şaşkınlık ve heyecandan olsa gerek- titreme tutar (12/b-3).

Ç. GÖZ (ÇEŞM, DİDE)

Göz

Sevgilinin adeta dâhilî ve harici dünyasını aksettiren göz (İnayet, 2011: 78) incelediğimiz şiirlerde yalnız bir organ yönüyle değil renk ve şekil yönüyle ele alınmıştır. Şiirlerde sevgilinin göz rengi eladır. Aman edilen ela gözlü, nazlı sevgilinin nazı yeter:

El âmān hey elā gözlü yeter nāz eylediñ yeter

Tūt-yi dillim şiriñ sözlüm yeter nāz eylediñ yeter

Hişm ile güler geçersiñ gamzeñle kanlar şaçarsın

Niçün bendeñden kaçarsın yeter nāz eylediñ yeter (7/a-1), (15/a-6), (20/b-7), (53/a-16).

Görmeyi kuvvetlendirdiği düşünülerek sağlık açısından faydalı olduğu hadislerde belirtilen sürme (Yalçın, 2010: 169) sevgilinin gözlerinin güzelliğini belirginleştirir. Gözlerine sürme çeken sevgili âşığın/cöngü meydana getiren kişinin daha çok dikkatini çeker:

Dir ki 'Ömer yana varma varub divānında turma

Ela göze siyāh sürme çeken dilber kimiñsiñ sen

Seyrāna gider mestāne bülbül gelür gülüstāna

Baña mestāne mestāne bağan dilber kimiñsiñ sen (15/a-6), (13/b-11, 12).

Kökeni mitolojiye dayanan talih kuşu, devlet kuşu olarak bilinen hüma kuşu (Çoruhlu, 2000: 132) şiirlerde genellikle sevgilinin güzellik unsuru olarak ifade edilir (Kurnaz, 1998: 478). Aynı zamanda ulaşılamaz olması sebebiyle sevgiliye ulaşamamanın sembolü olarak kullanılır. Sevgili hüma kuşuna benzetilir:

Şalınub seyrān yerine çıkān dilber kimiñsiñ sen

Siyāh zülfüñ māh yüziñe degen dilber kimiñsiñ sen

Bağdım gözine kaşına beñzettim hümā kuşına

Bizi 'aşkıñ atāşına yağan dilber kimiñsiñ sen (15/a-3).

Hilekâr, düzenbaz (Doğan, 2011: 691) gibi anlamlara gelen mekkâr sevgilinin gözüyle ilişkili olarak kullanılmıştır. Sevgiliyle arkadaş, sırdaş olmak mümkün değildir. Sevgilinin aldatıcı gözleri bu gerçeği ele verir (21/a-7), (39/a-11). Sevgilinin gözlerinden süzülen bakış âşığın gönlünü çaldığı için sevgilinin gözleri haramiye, hırsıza benzetilir (51/b-5-6). Sevgilinin gözleri belalıdır (14/b-8), rûy-ı ahmerdir (33/b-3), kan döker (34/a-2), karşısındakinin hoşuna gider (48/b-4). Bunun yanında zamanın kötü olduğu bu yüzden sevgilinin açıkgözlü olması, dikkatli olması istenir (41/a-3).

Canlılar içerisinde en güzel göze sahip olan canlılardan birisi de ceylandır. Sevgilinin gözünün güzelliği ceylanın gözüne benzetilir:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yanağı nūn çeşm-i ahū

Ṭîğ-ı müjgān kemān ebrū (18/b-5), (39/b-4).

Bunların yanında sevgilinin çeşmi; çeşm-i cellād (7/b-10), çeşm-i mestāne (17/b-5), çeşm-i gūher (21/b-6), çeşm-i nerm (29/b-1), çeşm-i cihān (40/a-4) ile benzerlik kurularak işlenmiş olup cöngü bilinçli şekilde alınmış olmalıdır.

Dîde

Sevgilinin dideleri kanlıdır (8/a-1), can gözüdür (17/a-5).

D. GAMZE

Sevgilinin güzelliği denildiğinde akla ilk gelen unsurlardan birisi de onun gamzeleridir. Gamze yanakta bulunan çukurluğun dışında, sevgilinin naz ile bakışı (Özön, 1965: 221) anlamına da gelir. Şiirlerde daha çok sevgilinin nazlı bakışı anlamı ile kullanıldığını söyleyebiliriz. Sevgilinin bakışlarından çıkan keskinlikle etrafında değdiği yerlerden kanlar saçılır:

El āmān hey elā gözlü yeter nāz eylediñ yeter

Ṭūṭ-yi dillim şiriñ sözlüm yeter nāz eylediñ yeter

Hışm ile güler geçersiñ gamzeñle kanlar saçarsın

Niçün bendeñden kaçarsın yeter nāz eylediñ yeter (7/a-3).

Sevgilinin gamzesi ok gibidir, değdiği yeri kanatır. Onun nazlı bakışı yüreği yaralar, kanatır:

Nice şabr idelim cevriñle ey kaşı kemānım

Bilürüm gamzeñ okı yüregim hūn idiser (20/b-14), (26/b-11), (29/b-10).

Sevgilinin gamzesi yakıp yıkıcıdır. Onun bakışlarından süzülen naz ile harap olmadık yer, ülke kalmaz (29/b-4). Gamze kılıca benzetilir. Sevgilinin bakışlarındaki keskinlik de âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi göğsünden yaralar (34/b-11), (48/a-6). Sevgili, gamzelerini gizler (2/1). Sevgilinin gamzesi gammazdır (11/a-12), nükte-i razdır (13/a-3), pür cefadır (24/a-7). Bunların dışında bir yerde şiirde gamze kelimesi herhangi bir benzetme olmaksızın kullanılmıştır (47/b-7).

E. KİRPİK (MÜJGÂN)

Kirpik

Kirpik, sevgilinin yüz güzelliğini tamamlayan unsurlardan biridir. Sevgilinin kaşları bir yay, kirpikleri ok gibidir ve bu okun hedefinde âşığın/cöngü meydana getiren kişinin gönlü vardır (Kaya, 2000: 14) Sevgilinin kirpikleri neştere benzetilir. Bakışlarının etkisi kesici, yaralayıcı bir etki bırakır:

Şu karşuda beş güzel

Birbirine eş güzel

Kirpiklerin neşter olmuş

Gel yādıma düş güzel (53/a-3).

Müjgân

Müjgân, kirpiklerin çoğuluna verilen isimdir. Sevgilinin müjgânı âşığı/cöngü ortaya koyan kişiyi yaralar (8/b-8), şekil yönünden kılıca benzer (18/b-6).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

F. YÜZ VE YANAK (RÛY, DÎDÂR, ÇEHRE, RUH, RUHSAR, CEMAL)

Yüz

Sevgilinin yüz güzelliği oldukça önemlidir. Bu güzelliği belirginleştirmek için yüz, çeşitli unsurlarla birlikte ele alınır. Bunlardan birisi güldür, sevgilinin yüzünün güzelliği güle benzetilir:

Bâd-ı şabâdus köyüne uğrarsa yoluñ

'Arz-ı hâlim göster gül yüzlü yâre

Eger hastasınıñ hâliñ şorarsa

Tabîb merhem itmez oldu bîmâre (6/b-2).

Sevgilinin yüzü genellikle parlaklığı ele alınarak işlenir. Sevgilinin yüzü mâh gibi parlaktır:

Şalmub seyrân yerine çıkân dilber kimiñsiñ sen

Siyâh zülfüñ mâh yüziñe degen dilber kimiñsiñ sen

Bakdım gözine kaşına beñzettim hümâ kuşına

Bizi 'âşkıñ atâşına yakan dilber kimiñsiñ sen (15/a-2).

Bunun yanında sevgilinin yüzü parlaklık bakımından güneşe (51/a-11) ve mahpâreye de benzetilir (54/b-15). İki yerde herhangi bir benzetme kullanılmadan sevgilinin yüzü doğrudan söz konusudur (20/b-11), (40/a-15).

Yanak

Sevgilinin yanağı renk ve güzellik yönünden güle benzetilir (18/a-1). Bunun dışında yanak söz konusu olduğunda çok karşımıza çıkmayan nun harfi ile de sevgilinin yanağı arasında benzerlik kurulur:

Yanağı nün çeşm-i ahû

Ŧîğ-ı müjgân kemân ebrû

Güzeldir kâmeti dîlcû

Çünkü yanında buldur eşi (18/b-5).

Ruh

Ruh, yanak, çehre, yüz anlamlarına gelir (Doğan, 2011: 1048). Âşğın/cöngü meydana getiren kişinin aklını başından alan sevgilinin ruhu (17/b-6), renk olarak kırmızı laleye (3/a-7), ateşe (30/a-5) benzetilir. Ruhların hayali bile âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi sıkıntıya düşürür (40/b-3). Sevgilinin ruhuna çizgi gibi gelen saçı yeterlidir (5/a-5).

Ruhsâr

Ruhsâr, yanak, yüz, çehre (Doğan, 2011: 1049) anlamlarına gelir. İncelediğimiz şiirlerde aşağıda görüleceği üzere sevgilinin ruhsârı bu anlamlarıyla iç çe kullanılmıştır.

Sevgilinin ruhsârının vafını, güzelliğini görenler Anadolu'ya böyle bir güzelin daha gelmediğini söylerler:

Gice mir 'ât señindir gelmiş amma dilberiñ

Sînesi âyine-i 'âlem-nümâ gelmiş değil

Vasf-ı ruhsârıñla la 'lin çarhını kim görse dir

Rûma böyle dilber-i şirîn edâ gelmiş değil (3/b-13).

Sevgilinin ruhsârını göstermemesi âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi ateşler içinde bırakır (19/a-1). Sevgilinin gül ruhsârını eğmesi-yüz çevirmesi- âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi bülbül gibi ağlatır

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

(19/b-1). Sevgilinin ruhsârının güzelliği periye (25/a-7), laleye benzetilir (19/b-14). Âşık/cöngü meydana getiren kişi halini sevgilinin ruhsârına bakarak anlatır (46/b-4). Âşığın/cöngü meydana getiren kişinin haline solgun ruhsârlı sevgili şahittir (36/a-14). Sevgilinin ruhsârının isteğiyle âşığın kederi küllenir (53/a-9).

Çehre

Yüz ile aynı anlama gelen çehre şiirlerde güzelliğiyle konu edinilir. Sevgilinin çehresi berraktır, saf ve temizdir (8/b-1), güzelliği gül gibidir (12/b-7).

Didar

Didar, yüz, çehre anlamına gelir. Sevgilinin didârına uzun zamandır hasret çekilir (8/b-13). Sevgilinin didarını görmek arzulanır (12/a-8). Sevgilinin didarını (rakiplere) sunması âşığın/cöngü meydana getiren kişinin sabrını zorlar (19/a-11).

Rûy

Sevgilinin yüzü için söylenen rûy çeşitli tasvirlerle ele alınır. Âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgilinin rûyuna ne zaman baksa sevgilinin parlak, ay gibi olan yüzü onu ağlatır:

Derdimi izhâr idersem 'âleme kân ağladur

Söylesem radde-i hânım halk her an ağladur

Her kaçan rûyîna bakşam mâh-ı tâbân ağladur

Vechî vâ r yanasım yakılasım 'aşkla sulâtânıma (19/a-7).

Sevgilinin gözleri kırmızı yüzü gibi anber kokulu dudakları karabiber gibidir (33/b-3). Yüzündeki ayva tüyleri benefşe gibi görünür (11/b-3). Kâkül, yüzüne dağınık halde dökülür (21/b-3). Bazen feleğin aynası mutluluğun (sevgilinin) yüzünü gösterir (42/b-1). Âşığın/cöngü meydana getiren kişinin gönül pervanesi sevgilinin yüzünün parlaklığıyla, aydınlığıyla yanar (46/b-3). Gönül kuşu sevgilinin yüzünü gördükçe bülbül gibi öter (53/a-10).

Cemal

Sevgilinin cemali çeşitli tasvirlerle birlikte işlenmiştir. Sevgilinin cemalinde dört nesne görülür. Bunlar ay, güneş, sümbül ve zuhaldır:

Şehâ gördim cemâliñde senin dört nesne-i 'ayân

Biri aydır biri gündür biri sümbül biri zual (23/b-6, 8).

Gönül çelici bakışların sevgilinin cemalindeki gözden olması istenir (49/a-2).

Zulmden, sıkıntıdan usanan sevgili cemalinin bakışına aldanır (10/b-5). Âşığın/cöngü meydana getiren kişinin iki gözü nazlı, işveli sevgilinin yüzünü görmeyi arzular (19/b-13). Sevgili güle, yüzü gül bahçesine benzetilir (47/b-2). Sevgiliden güzel yüzünün gösterilmesi (49/b-2); cemalini takdim etmesi istenir (50/a-4). Sevgilinin ay gibi parlak yüzü cennete benzetilir (52/b-5). Âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi hayran eden şey gönülçelen sevgilinin cemalidir (55/b-4).

H. HATT (AYVA TÜYLERİ)

Sevgilinin yüzünde bulunan ince, görmekte güçlük çekilen tüyler ayva tüyüdür. Şiirlerde daha çok hatt olarak geçer. Sevgilinin gamlı hattı, âşığın/cöngü meydana getiren kişinin gönlünü hüznle, kederle doldurur:

Ġam hattıyla yâriñ nice bir dil pür-melâl olsun

Sür ey sâkî ayağı mor ğussa pây-mâl olsun

Yeter şıyt-ı şadâ-yı cân-u nâlânım bu gülzâra

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Çemen bülbülleri şimdengerü hāmūş-ı lā' l olsun (12/a-1).

Sevgilinin yanağındaki hatt ile yüzüne dökülen saçları birbirini tamamlar (5/a-5). Sevgiliye verilen güzellik yüzündeki hatt ile birlikte verilmiştir (5/a-11). Hatt, sevgilin yüzüne hakır (23/b-10). Sevgilinin yanağındaki tüyler benefşe gibi görünür (11/b-3).

I. AĞIZ (FEM), DUDAK (LEB)

Ağız

İncelediğimiz şiirlerde ağız kelimesi doğrudan kullanılmamış bunun yerine fem kelimesi kullanılmıştır. İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin ağızı söz konusu olduğunda öncesinde ya da sonrasında gonca kelimesi kullanılmıştır. Gonca, açılmamış çiçek anlamına gelir (Pala, 2016: 179). Goncalar hafif esen rüzgârdan çiylelerini alır, güzeller bahar mevsiminde ağızlarını açar (38/b-5).

Güzeller faşl-ı bahârda tebrederler femleri

Gonceler bād-ı şabâdan alurlar şebnemleri

Çanı ol zevkı şafâlar 'ayş-ı 'işret demleri

Çol şanub şarmaşdıgım çollar hayâlimdir benim (38/a-5).

Gonca ağızlı sevgili âşığın/cöngü meydana getiren kişinin (kendisi için) ağladığını, inlediğini bilmez (12/a-5). Gonca ağızlı sevgilide bir taze gülün bakışı yoktur (39/a-6).

Leb

Sevgilinin dudağı yerine kullanılan leb incelediğimiz şiirlerde oldukça fazla karşımıza çıkar. Sevgilinin dudakları kırmızıdır, şeker gibi tatlıdır, keyif vericidir. İnsanlar bülbül gibi gülü severse; tek başına (ıssız yerde) kalan gonca dudaklı sevgili de âşığa/cöngü meydana getiren kişiye kalır:

Çalk-ı 'âlem gül seveydi kâşki bülbül gibi

Ol leb-i gonca baña çalurdı tenhâ gül gibi

Zülf-i 'anber bûyınıñ sevdâlarıdır dostum

'Âşıkñ hâliñ perişân eyleyen sünbül gibi (9/b-2).

Sevgilinin gönlünün rica mektubu, dudaklarından dilinden okunur (13/a-7). Dudaklarını emdiren sevgilinin yoluna canlar feda edilir (17/b-3, 4), leblerinden medet umulur (17/b-7). Susamış gönül şekerli tatlı su gibi olan dudakları ister (19/b-12). Dudaklarının arzusuyla gözler kanla dolar (22/a-1). Sevgilinin şeker gibi dudaklarını rakiplerin öpmesi istenmez (28/a-6). Karabiber gibi olan dudakların kokusu anbere benzetilir (33/b-3). Sevgilinin dudaklarının kırmızılığının zevkini tüm içki kadehleri bir arada olsa yine vermez (37/a-5). Şirin dudaklar aynı zamanda maşuk olan Şirin'in dudaklarına benzetilir (39/b-6). Sevgilinin dudaklarının kızılığına olan meyl âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi endişeye düşürür (43/a-4). Dünya kadar dert olsa da sevgilinin dudaklarını öpmek tüm sıkıntıyı giderir (44/a-12). Sevgilinin şeker dudağı kedere benzer (55/b-6).

K. BOY (KAD, KÂMET, ENDÂM)

Boy

Sevgilinin boyu, gerek uzunluğu, gerek salınışı, gerekse kusursuzluğu yönlerinden şiirlere konu olmuştur (Kardaş, 2019: 162). Sevgilinin boyu söz konusu olduğunda benzetilen unsur genellikle selvi/servidir. Sevgilinin kendisi meleğe, boyu selviye benzetilir:

Ahvâl virirse çarc-ı felekler

İnşâallah geçer size dilekler

Güneş yüzlü selvi boylu melekler

Çüriler içinde çilmânde sensin (51/b-11).

Âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgiliye boylu boyuna sarılıp onunla ahenk içinde yaşamak ister (21/b-9).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kad

Sevgili giydiği yeşil elbisesi ile ölçülü boyu ile maşukları kendine hayran bırakır:

Yeşil cāme ile ol kıadd-i mevzun

İder māşukları hayrān-ı mecnūn

Yaraşur aña fāiz al gülgün

Anuñçün giydi yārim mor hāre (11/b-9).

Sevgilinin boyu servidir (19/b-14), ölçülü, biçimlidir (24/b-2). Sevgilinin yiğit namı, boyundan eğridir (13/b-13). Servi boylu sevgili uzun zamandır dışarı çıkıp salınarak yürümemiştir (19/a-9). Sevgilinin ölçülü, orantılı boyunu gören diğer serviler kendilerini dağ servisi olarak görüp utanırlar (21/b-2). Salınarak yürüyen sevgilinin boyu hayal edilir (44/b-2). Sevgilinin beline taktığı kemeri yürüyen ruhunun boyudur (17/a-1).

Kamet

Neyler, çengiye benzetilen sevgilinin boyunu görünce feryada başlar:

Ruḥ u ateş tāb olub meyden perişān olsa kāküller

Tebessümle nigāh itse güzel pek şīve-kār olsa

Görince kāmēt-i çengi fiğāna başlasa neyler

Oķunān meclis meyde bābā tāhir ‘uşār olsa (30/a-7).

Sevgilinin kıyamet gibi olan (3/a-8) kameti güzeldir (18/b-7).

Endam

Sevgilinin endamı gümüştür. Gümüş endamlı sevgilinin verdiği sade bir selam bile âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi neşelendirir:

Beni şād itdi bir sāde selāmıyla o sim-endām

(Silik) ‘āşıklığın ammā dil-fikār olduğum bilmez

İdeli hāne-i tenñi dile teşrīf her demde

Ḳaddumi rūḥ-ı bahşına talepkār olduğum bilmez (12/a-9).

Can, gül endamlı sevgiliye kavuşmayı arzular (19/b-11).

M. KULAK (GŪŞ)

Kulak

İncelediğimiz şiirler içinde sevgilinin kulağı çok söz konusu edilmemiştir. Kulaktan, bir şiirde doğrudan kulak, diğer şiirde gûş olmak üzere iki yerde bahsedilir: Sevgilinin kulağı söz konusu olduğunda küpeler devreye girer. Kulaklardaki elmas küpeler sevgiliye şan, şöhret verir:

Seniñ kullarıñ var karşıñda durur ah durur

Seni seven ‘āşık mum gibi arar ah arar

Ḳulaqlarda elmās küpe şān virir

Ḳo şalınsın ebrūlarıñ kemāndır (26/b-7).

Gûş

Gûş, kulak demektir. Cefâkar sevgiliden âşığın/cöngü meydana getiren kişinin iniltisine kulak vermesi istenir:

Şafā-yı kūy-ı cānāna dilā ayırmaga çārem yok

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

*Be-yabānī reh-i miḥnetde kaldım ğam-gūsārım yok
Çü bülbül vaşl-ı gül deyu fiğāne bir bahārım yok
Şadāyı nālemi güş eylemez mi ol ceḫākārım (19/b-18).*

O. SİNE, GÖĞÜS, GERDAN

Sîne

Göğüs, koyun, kalp, bağır anlamlarına gelen sîne, acının, ıstırabın, heyecanın hissedildiği yerdir (Pala, 2016: 419). Acıyı, ıstırabı çeken daha çok âşık olduğu için şiiirlerde sevgilinin sinesinden çok söz edilmez. Ancak yine de tespit ettiğimiz sevgilinin sinesinden söz eden şiiirlerde vardır. Sevgiliyi sinesinden vuran (kendisine âşık eden) âşık/cöngü meydana getiren kişi bu durumdan hoşlanır:

*Didim ona git gitmedi ol bî- 'aḫl
Urdum onu ben sîneden bir hoşuma geldi
Ol yār şādık şerbet la 'lini baña şundu
Nüş eyledim ben şerbet bir nüşuma geldi (48/b-6).*

Çalıcı bakışlı sevgilinin sinesinin gözü gergin oktur (51/b-6). Dilberin âlemi gösteren aynası olan sine (dünyaya) daha gelmiş değildir (3/b-12). Sevgilinin sinesini âşık/cöngü meydana getiren kişi kendi sinesine sarmak ister (37/b-14), sevgiliden de sinesini âşığın/cöngü meydana getiren kişinin sinesine dayaması istenir (47/a-2).

Göğüs

Sine başlığı altında ele aldığımız sevgilinin göğsü, cennete benzetilir:

*Seniñ işüñ yiyüb içmek dediler
Yādlar ile konub göçmek dediler
Göğsüñ uçmak köşküñ cennet dediler
Haḫ naşīb iderse görmeye geldim (49/b-7).*

Gerdan

Gerdan, şiiirlerde daha çok parlaklığı ve beyazlığıyla ele alınır (Akkaya, 2018: 45). Sevgilinin gerdanı kıvrım kıvrım saçları yüzünden görülmez:

*Saña beñzer 'āleme bir bî-vefā gelmiş degil
Baña hem-pā bir belākeş mübtelā gelmiş degil
Bu ne zülf ḫam-be-ḫamdır kim görünmez gerdanın
Hıfz için bir gence yüz biñ ejdehā gelmiş degil (3/b-9).*

Sevgilinin yüzü berrak, gerdanı bembeyazdır (8/b-1, 5). Bunun yanında bir yerde daha sevgilinin gerdanı söz konusudur. Ancak Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirisini tam olarak yapamadığımız için sadece künyesini verdik (8/a-3).

Ö. BEL (MİYÂN)

Sevgilinin ince ve narin beli güzelliğinin esas ölçülerinden biridir (İnayet, 2014: 82). İncelediğimiz şiiirlerde sevgilinin beli söz konusu olduğunda belin ince olduğu dikkat çeker. Cöngü meydana getiren kişinin sevgili tasavvurunda sevgilinin belinin ince olduğu açıktır. İnce belli sevgiliden hoşlanır:

*Ḳarā bağırım ḫün olupdur derdiylen ah derdiylen
Dilberleriñ cevri baña yāmandır yamandır
Altın pazvendiyle ince beliyle ah beliyle
Şalın cānım şalıncaḫ zamānıdır (26/b-3), (18/b-13), (45/a1), (49/b-13).*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

P. CİSİM, TEN, BEDEN

Cisim

Sevgilinin vücudu, cisim, ten, beden ile ele alınmıştır. Sevgilinin cisminin köşesiyle âşığın/cöngü meydana getiren kişinin eğlencesi keder olur:

Saňa benden efendüm tuhfe-i cānum selām olsun

Çabul eyle ne var bu yādiğārum iş temām olsun

Hemişe maqşadım senden nigāh-ı iltifatındır

Hemān bir gūşe-i cismiñle gönül şādı gam olsun (48/a-4).

Sevgilinin bakışları keskindir. Keskin bakışlarıyla âşığa/cöngü meydana getiren kişiye bakan sevgilinin cismi cellada benzetilir (40/a-5).

Ten

Sevgili, cihanın gencidir, teninin rengi gümüştür; narin tenlidir:

Eger her zerre bir mihr olsa dünyā

Gözüm nūrı görünmez baña sensiz

Olur mı habbe-i naçize 'aşık

Cihānuñ gencini ol sīm tensiz (25/b-8), (44/a-11).

Beden

Sevgilinin bedeni gül gibidir:

Cismimiz döndi hilāle āh efğān itmeden

Kerem it kuluña luft eyle ey gül beden

Çāk bu denlü 'aşıka nāz istiğnāndan

Āh efendim sevdiğim devletli sulţānım benim (54/b-5).

R. BAŞ (SER), EL (DEST), DİL (ZEBAN), KOKU (BÛY), KOL, AYAK

Baş

Baş sevgilin dillere destan yüzünün bulunduğu yer olması sebebiyle değerlidir. Âşık/cöngü meydana getiren kişi, sevgilisini yeşilbaşlı göl ördeğine benzetir:

Şeydā-yı bülbül gonce gülüñde degil

Yeşilbaşlı şūnam gölünde degil

Güzel sevmek benim elimde degil

Çazāyımış naşībimiz ne çāre (6/b-6).

Sevgilinin başı kıymetlidir (50/b-6). Felekten yüzü gülmeyen âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgilisinin, başına güller takıp korkmadan kendisine gelmesini ister (54/a-15).

El

Sevgiliye ortalık yerde dokunmak uygun değildir. Âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgilinin elini öpmek için تنها bir köşe arar fakat bulamaz:

Ayağñ tozuna yüz sürmege rahmet bulamam

Saňa ahvālimi 'arz itmege fırsat bulamam

Elini öpmege bir gūşe-i halvet bulamam

Çorçarım arada ol gamze-i gammāz bulunur (11/a-11).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gönül aşk elinden hastadır (16/b-3). Sevgili eline yelpazesini almaz (18/b-11). Ela gözlü sevgili kendi eliyle kendine âşık ettirir (20/b-7). Güzellik şahı olan sevgilinin elini öpmek bir türlü nasip olmaz (21/a-2). Âşık/cöngü meydana getiren kişi zamanın güzelinin elinden dertlidir (34/a-1, 2, 4). Eller (yabancılar, rakipler) âşığı/cöngü meydana getiren kişinin feryadının iniltisini görüp ayıplarlar (34/a-8, 12). Sevgili kendi eliyle âşığın/cöngü meydana getiren kişinin gönlünü alır (37/b-5). Sevgiliye hasret olan âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgiliden bir el vermesini bekler, el verirse hemen eteğine yapışacaktır (46/b-7). Âşık/cöngü meydana getiren kişi sevgilinin elinden çektiklerini kime şikâyet edeceğini bilemez (54/b-11). Feleğin, yakıcı mum (sevgili) elinden şikâyetçi olmaması istenir (55/b-9).

Dest

El anlamına gelen dest incelediğimiz şiirlerde bir yerde karşımıza çıkar. Burada geçen dest kelimesi herhangi bir estekik kaygı güdülerek seçilmemiştir. Eli boş zahide içki kadehinin yetmeyeceği söylenir (5/a-3).

Zebân

Zebân dil demektir. Sevgilinin dilinden bir yerde bahsedilir. Gönül mektubunun yakarışını, sevgilinin dudakları dil okur:

Niyâz-nâme-i dil yâr leb zebân okunur

Okunsa ger ol perî meclise nihân okunur

Şadâ-yı nâle değil garğa gâh gamdır bu

Sefîne-i dil gem-geştede ezân okunur (13/a-7).

Buy

Koku anlamına gelen bûy bir şiirde sevgilinin saçının kokusunu belirtmek için kullanılmıştır. Sevgilinin saçının kokusu amber kokusudur (9/b-3). Sevgilinin kokusunu kimse almazsa vefa kokusunun önemi kalmaz (39/a-7). Afet kokulu (sevgili) gül bahçesinde kendisini helak ederse/büyük bir aşk yaşarsa insanların buna (acıya) dayanmaya takati kalmaz (46/a-5).

Kol

Sevgilinin kolunun âşığı/cöngü meydana getiren kişiyi sarması hayal edilir (38/a-8).

Ayak

İncelediğimiz şiirlerde sevgilinin ayağı ile ilgili bir benzetmenin söz konusu olmadığı görülür. Sevgilinin ayağının sıradan insan ayağından farkı yoktur (28/a-3), (32/b-3).

SONUÇ

Parça parça işlenen sevgilinin güzelliği tek noktada birleşerek bizi bütününe güzelliğine götürür. Sevgili parçaların birleşerek oluşturduğu bütünlük ve uyum içerisinde güzeldir.

Şiirleri yazan âşığın ya da halk şairinin bazı şiirlerinin seçilerek incelediğimiz cönkte yer almasının tesadüfi olmadığı düşüncesindeyiz. Cöngü meydana getiren kişinin edebi zevki, yaşam tarzı, hayat anlayışı, duygu ve isteklerinin onun bu şiirleri cöngü seçmesinde belirgin olduğunu başka bir ifade ile cöngü meydana getiren kişide sevgilinin güzellik unsurları tasavvurunun bu şiirlerde ifade edildiği için bu şiirlerin cöngü seçildiği düşüncesindeyiz.

Buna göre cöngü meydana getiren kişinin sevgili tasavvuru gayet açıktır. Sevgili gümüş tenli, gül bedenli, ince belli, selvi boyludur. Teni amber kokar. Yüzü güneş gibi ay gibi parlak, gül gibi güzeldir. Gonca ağızlı, şeker dudaklıdır. Kaşları yay ve keman, kirpikleri oktur. Gamzesi yakıp yıkıcıdır, kılıçtır. Gözleri ceylan gözüdür, rengi eladır ve sürmelidir. Aynı zamanda aldaticıdır. Kıvrım kıvrım olan saçları amber ve misk kokar, sümbüle benzer. Sevgilinin bu güzellik unsurlarının işlenişinden ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ele alınışından hareketle söyleyebiliriz ki sevgili ulaşılamaz değildir. Ayakları yere basan, gerçek kişidir.

KAYNAKLAR

- Ağakay, M. A. (1982), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK.
- Baytop, T., Bozkurt, N. (2005), Misk, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 181-182.
- Çoruhlu, Y. (2000), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Doğan, A. (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnayet, A. (2014), Uygur Muhabbet Koşaklarında Sevgili veya Kadın Güzelliği, *Milli Folklor Dergisi*, (101), 73-86.
- Kardaş, C. (2019), Âşık Ali İzzet Özkan'ın Şiirlerinde Güzellik ve Güzellik Unsurları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 155-165.
- Kaya, D. (2000), Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, 243-266.
- Kurnaz, C. (1998), Hümâ, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, 478.
- Kurnaz, C. (2012), *Hayâlî Bey Divanının Tahlihi*, Ankara: Kurgan Edebiyat Berikan Yayınevi.
- Özön, M. N. (1965), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Ata Kitabevleri.
- Pala, İ. (2016), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Saraç, Ö., Özdemir, C. (2015), Âşık Tarzı Türk Şiir Geleneğinde Sevgili Tipi, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 111-120.
- Şahin, K. Ş. (2009), *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kirpik, Hat*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yalçın, İ. (2010), Sürme, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 169-170.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatı'ndaki Önemi

Salih ZOR*

*Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati, Bursa, Türkiye

ÖZET

Fransızların 1798 yılında Mısır'ı işgali neticesinde başlarda bilim ve teknolojiye görülen modernleşme hareketi daha sonra edebiyatı da içerisine almıştır. Edebiyat alanında bu harekete edebi ekoller ve gruplar öncülük etmiştir. Bu ekollerden biri de Dîvân Grubudur. Dolayısıyla bu çalışmada Arap Edebiyatı içerisinde İngiliz edebiyatından etkilenen ve Arap şiirine özellikle şiirin biçim ve içeriğinde bulunması gereken unsurlarla ilgili özgün katkılarda bulunan Dîvân Grubu'nun önemi ortaya çıkarılacaktır. 18. yüzyıl öncesi Arap Edebiyatı'nın geri kalmışlığına çözüm olarak bir yaklaşım benimseme konusunda bazı ekol ve gruplar şiirde olmasını istedikleri bir değişimle birlikte kalkınmanın sağlanacağına inanmışlardır. Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Abbâs Mahmûd Akkâd (1889-1963), İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî (1889-1949) tarafından inşa edilen ve başlarda İngiliz Ekolü adıyla tanınan Dîvân Grubu, Mahmud Sâmi el-Bârûdî'nin temsil ettiği Neoklasik akıma tepki olarak ortaya çıkan bir gruptur. Grubun kurucuları, şiirin biçimine yönelik yaptıkları değerlendirmeleri sonucunda klasik Arap şiirinin her bir beytinin farklı manalar taşıdığından dolayı anlamsal bütünlüğe sahip olmadığını, bu yüzden şiirin her bir beytini şiirin bütününe adapte edecek bağlamlar aracılığıyla kurulacak organik-konu birliğinin gerekli olduğu; şiirde vezin ve kafiye'nin tamamen kaldırılması gerektiğini savunanların aksine klasik Arap Edebiyatı'ndan farklı olarak şiirde tek vezin ve kafiye'nin yerine birden çok vezin ve kafiye'nin olması gerektiği kanaatine varmışlardır. Dolayısıyla Dîvân Grubu, şiiri asıl maksadından uzaklaştıracak siyasî ve sosyal konulardan arındırma düşüncesine girmiş, romantizm akımının benimsenmesini hedefleri arasına almıştır. Grubun şiirin içeriğine yönelik yaptıkları değerlendirme sonucunda ise nazımlı biçimde kaleme alınan edebi metnin şiir olarak kabul edilebilmesi için duygu, hayal, sezgi ve zevki selim gibi kriterler öne sürmüşlerdir. Sonuç olarak, Dîvân Grubu gibi bir ekol sayesinde şiir insanın duygularının ifade aracı olarak Arap Edebiyatında yeni modern kalıplarla karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni kalıplarla Arap şiiri toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bir öneme kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı; Şiir, Dîvân Grubu.

THE IMPORTANCE OF THE DÎVÂN GROUP IN MODERN ARAB LITERATURE

ABSTRACT

As a result of the French invasion of Egypt in 1798, the modernization movement, which was initially seen in science and technology, later included literature. In the field of literature, this movement was led by literary schools and groups. One of these schools is the Dîvân Group. Therefore, in this study, the importance of the Dîvân Group, which has been influenced by English literature and made original contributions to Arab poetry, especially the elements that should be included in the form and content of poetry, will be revealed in this study. In adopting an approach as a solution to the backwardness of Arabic literature before the 18th century, some schools and groups believed that development would be achieved with a change they wanted in poetry. Constructed by Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Abbâs Mahm Ad Akkâd (1889-1963), İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî (1889-1949) and known as the British School at first, the Dîvân Group is a Neoclassical movement represented by Mahmud Sâmi al-Bârûdî. It is a group that emerges as a reaction. The founders of the group, as a result of their evaluations of the form of the poem, stated that classical Arabic poetry does not have semantic integrity because each couplet has different meanings, therefore it is necessary to establish an organic-subject unity through contexts that will adapt each couplet of the poem to the whole of the poem. Contrary to those who argue that the meter and rhyme should be abolished completely in poetry, they came to the conclusion that, unlike classical Arabic literature, there should be more than one meter and rhyme in poetry instead of single meter and rhyme. Therefore, the Dîvân Group has entered into the idea of purifying poetry from political and social issues that would alienate it from its original purpose and included the adoption of the romanticism movement among its targets. As a result of the group's evaluation of the content of the poem, they put forward criteria such as emotion, imagination, intuition, and pleasure in order for the literary text written in verse form to be accepted as a poem. As a result, thanks to a school like the Dîvân Group, poetry appears as a means of expressing human emotions in Arabic literature with new modern patterns. With these new patterns, Arabic poetry has gained importance that will meet the needs of society.

Keywords: Modern Arabic Literature; Poetry, Divan Group.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Arap Edebiyatı'nı daha nitelikli bir seviyeye taşımak düşüncesi ve Fransızların Mısır'ı işgali ile batı kültürü ile tanışılmış olması Arap dünyasında modernleşme adımlarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır'ın 1798 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle Arap dünyasında bilimsel anlamda hızla gerçekleşen modernleşme, hayatın her alanını kuşatarak edebiyatı da sınırları içine almıştır (Muhammed, 2006, s.10). Nitekim geleneksel Arap edebiyatının çağa hitap etmeyerek yetersiz kaldığı görüşü ve bu bağlamda canlandırılması noktasında özellikle el yazma eserlerine duyulan ilgi ve matbaaların, kütüphanelerin ve gazetelerin kurulması Arap Edebiyatı'nın ilerlemesine katkı sağlamıştır. Bu ilerlemeler batı ile temas neticesinde Avrupa'dan örnek alınan eğitim metodu ve Batı dillerinin öğrenilmesi gibi birçok faaliyeti beraberinde getirmiştir. Bu faaliyetler ile birlikte divan grubunun Arap şiirinin modernleşmesine yönelik yaptığı katkılar üzerinde durulmaya değerdir. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde önemli olan temel nokta, divan grubunun Arap ve İngiliz edebi kültürünün özelliklerini eklektik bir yapıda ele alması ve özellikle şiirin biçim ve içeriği konusunda modernleşme anlamında önerileri ile önemli bir konumda olduğunun gösterilecek olmasıdır.

Dîvân Grubu Arap Edebiyatı'nın içinde bulunduğu duruma karşı bir yenileşme ve modernleşme çağrısına verilen ihtiyacın karşılığında ortaya çıkmış fakat gelenekten tamamen bağını koparmamış bir gruptur. O halde geçmişi tamamen silip atmayan bu grubun amacının Arap Edebiyatı'nı 20. yüzyılın edebî gelişimlerine ayak uydurma konusunda geliştirmek olduğu söylenebilir. Bu bağlamlarda Dîvân Grubu ile bağlantılı olarak karşımıza çıkan iki tarihsel durumdan bahsetmek gerekir. Birincisi, Arap edebiyatının köklü geçmişi ile kurduğu bağ, ikincisi ise, Fransız işgali sonucunda modern Batı medeniyeti ile tanışmasıdır (Es-Sübeyyil ve Bakâdir, 2002, s. 17). Arap Edebiyatı'nın modernleşme aşamasında bu tarihi sürecin etkili olması göz önüne alındığında Fransızların Mısır'ı işgali ile Arap Edebiyatı'nda başlayan modernleşme süreci başlıca üç aşamadan geçmiştir. Modernleşmenin birinci evresi, 1798 yılında başlayıp 1882'de sona eren Fransızların Mısır'ı işgalidir (Hafâcî, 1992, s.8). İkinci evresi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olduğu dönem, üçüncü evresi ise, Mısır'da Hidiv İsmail ve İngiliz işgali sonrası dönemdir (Dayf, 1992, s. 8). Fakat burada önemli olan bu dönemlerin olgusal olarak incelenmesi yerine bu dönemlerde modernleşmeye katkı sağlayan önemli gruplardan Dîvân Grubu'nun Arap Edebiyatı'ndaki önemli konumunu ortaya koymak olacaktır. Nitekim Medresetü'l-İhya, Apollo ve Mehcer Ekolü gibi gruplar Arap Edebiyatı'nın modernleşmesinde önemli olmasına rağmen, Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Abbâs Mahmûd Akkâd (1889-1963), İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî (1889-1949) tarafından kurulan Dîvân Grubu Walter Scott, Mary Shelley (1797-1851), John Keats, William Wordsworth (1770-1850), John Milton (1608-1674), Lord Byron, Samuel Taylor Coleridge (1771-1834) gibi İngiliz edebiyatının önde gelen isimlerinden hem anlayış hem de metot bakımından etkilenmiş ve şiirin fonksiyonunu daha önceki Arap şairlerinin anladıklarından farklı, yeni bir bakış açısıyla anlamaya önem vermişlerdir. (Yalar, 2003, s. 94; Çakır, 2013, s. 16). Özellikle şiir alanında yaptıkları özgün katkılarla birlikte Divan Grubu şairlerinin Modern Arap Edebiyatı'na en önemli katkısı, 1920'li yıllarda neoklasizme ve özellikle de Şevkî'ye yönelttikleri eleştiriler sonucunda romantizmin önünü açmış olmalarıdır. Çünkü onlar, karşılık bulan eleştirileriyle, neoklasiklerin dışındaki seslere de kulak verilmesini sağlayabilmişlerdir (Er, 2012, s. 18). Bu anlamda grup üyeleri şair kimliklerinin yanı sıra eleştirmen olarak da Arap Edebiyatı'na katkı sağlamıştır.

Şükrî, Mâzinî ve Akkâd üçlüsünden oluşan bu topluluk, edebiyat sahasında araştırma yapanlar ve bizzat edebiyatçılar tarafından birçok isimle anılmıştır. Topluluğa verilen başlıca isimler arasında *el-Hareketu't-tecdîdiyye* (Yenilik Hareketi), *Hareketu tecdîdî'l-Edeb* (Edebiyatta Yenilik Hareketi), *Medresetu't-tecdîd fi'l-edebi'l-'Arabî* (Arap Edebiyatında Yenilik Ekolü), *ed-Da'vetu't-tecdîdiyye fi'l-edebi'l-'Arabî* (Arap Edebiyatında Yeniliğe Davet), *el-Medresetu'l-Mısriyyetu'l-cedîde fi'l-edeb* (Edebiyatta Yeni Mısır Ekolü), *Du'âtu'l-cedîd* (Yeniliğin Davetçileri), *Ensâru'l-cedîd* (Yeniliğin savunucuları) *Medresetu'd-Dîvân* (Dîvân Ekolü), *Cemâ'atu'd-Dîvân* (Dîvân Grubu) gibi isimler yer almaktadır (Ca'fer, 1973, s. 51).

Hem bireysel olarak hem de grup olarak Arap Edebiyatı alanına özgün katkılar sunan Grubun başlıca özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Arap kültürü ile İngiliz kültürünü birleştirmek.
- Klasik Arap edebiyatının eski form ve kalıplarını taklit eden Klasisizm ekolünü reddetmek.
- Bireyin duygu dünyasının ifadesi olan şiirin, ruh ve hisleri kapsamı.
- Şiirde konu bütünlüğünün olması, yani beyitleri birbirine bağladığından dolayı şiirde organik bir bütünlük olmasını istemişlerdir. Bunun aksine şiirde beyit bütünlüğünü reddetmişlerdir.
- Romantik şiire eğilim göstermek.
- Şiirde tek kafiyeye sürekli bağlı kalmamak. Çünkü şiirde tek bir kafiye olması şiiri sıkıcı hale getirir.
- Şiirde hayal ve tasvire önem vermek.
- Şiirlerinde kötümserliğe ve endişeye çokça yer verilmesi.
- Münasebât şiirinden, siyasi ve sosyal konulardan uzak durmak.
- İçeriğin genel çerçevesine işaret etmek için şiir ve divana başlık koymaya önem göstermek.
- Gündelik hayatta kullanılan kelimelerin yazımında yenilik yapmak (Muhammed, 2006, s. 77).

Görüldüğü üzere grubun şiire olan yaklaşımları şiirde hem içerik hem de biçimsel olarak bir yenileşme gerektiği yönündedir. Grup kurucuları genel itibarıyla şiirin; şairin sezgilerini, karakterini, iç dünyasını ifade etmesini ve bizzat şairin ruhunun ve tabiatının ürünü olması gerektiğine inanmışlardır. Bunun yanında şairin kalitesini, şiirlerinde kişiliğinin ortaya çıkması ve hislerini ifade edişindeki doğruluğunda aramışlardır (Hafâcî, 1992, s. 10). Bu düşüncesiyle Grubun, şiirde öngördüğü başlıca yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

- Şiirde konu, biçim ve içerikte yenilik, şiirde organik birlik, kafiyede çeşitlilik ve serbest kafiye.
- Şairin, kaleme aldığı şiirinde duygusal kişiliği ile üzüntü ve acılarını yansıtmamasının yanı sıra insanın kişiliğini dile getirmesi, varlıkların dış görünüşlerini değil, özünü tasvir etmesi.
- Aşırı karamsarlığa dayalı subjektif bir akım olan ve retorik değil edebî yaratıcılığın, psikolojik bir potansiyel olduğunu savunan psikanaliz ekolünden yararlanması.
- Bir milletin karakteri, tabiatın varlığı ile ilgili gerçeklerin dile getirmesi. Tabiatın ötesine geçilmesi.
- Şiirde anlama önem vermesinin yanında felsefî düşüncelerden ve insanın iç dünyasındaki fısıltılarından bahsetmesi.
- Basit ve sıradan nesnelere ürettiği malzemeleri, canlılık kazandıran sanatsal estetik bir üslûpla şiire dökmesi (Yalar, 2003, s. 97; Kabbiş, 1971, s. 223).

Sonuç

Arap dünyasında başlayan modernleşme hareketinin edebiyat alanında da etkilerinin görülmesi Batı'nın kültür ve edebiyatından etkilenen toplulukların doğmasına ve bu toplulukların ürettiği yenilikçi fikirlerin Arap Edebiyatı'na hatırı sayılır katkılar sağlamasına neden olmuştur. Bu gruplardan biri de 19.yy.'ın sonlarında ve 20.yy.'ın başlarında ortaya çıkan Bünyesinde Arap ve İngiliz edebî kültürünün özelliklerini barındıran Dîvân Grubu'dur. Abdurrahman Şükrî, İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî ve Abbâs Mahmûd el-Akkâd tarafından kurulan ve Edebiyatta geleneğe bağlılık ve taklidin egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkan bu grup, gelenekten tamamen kopmadan özellikle şiire ilişkin yeni fikir ve yaklaşımlarıyla Arap şiirinin yapaylığını geri plana atmayı başarabilmiştir.

Hem anlayış hem de metot bakımından İngiliz Edebiyatı'nın etkilerinin görüldüğü grubu özgün kılan nokta, daha önceki Arap şairlerden farklı bir bakış açısını yakalamış olmasıdır. Nitekim grubun en önemli hedefleri arasında Arap kültürü ile İngiliz kültürünü birleştirmek ve böylece geleneksel Arap Edebiyatı'nın eskiyen formlarından kurtulmak vardır. Bununla birlikte şiirde Arap Edebiyatı'nda bulunan beyit birliği yerine organik birliği tercih etmeleri, şiirde duyguya ve şairin iç dünyasına, hayale ve tasvire önem vermiş olmaları ve kafiye çeşitliliğini ön plana çıkararak, şiirde siyasi ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sosyal konulardan uzak durmaları grubun hem biçimsel olarak hem de tema anlamında özgün etkilerini ortaya koymaktadır.

Tüm bu özgün etkilerle birlikte özellikle Divan Grubu Arap Edebiyatı'nın modernleşmesine dair önerileri ile kendilerinden sonra gelecek olan şairlere yol göstericiliği sayesinde Modern Arap Edebiyatı'ndaki edebî gruplar içerisinde akla gelen önemli gruplar arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ca'fer, S. M. (1973). *et-Tecdîd fi'ş-şi'r ve'n-nakd 'inde cemâ'ati'd-dîvân* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aynu Şems Üniversitesi, Kahire.
- Çakır, M. T. (2013). *Modern Arap Şiirinde Apollo Ekolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Dayf, Ş. (1992). *el-Edebü'l-'arabiyyü'l-mu'âsır fi Mısır*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- Er, R. (2012). *Çağdaş Arap edebiyatı seçkisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Es-Sübeyyil, A., Bakâdir E., Şevkânî M. (2002), *Târîhu Camridge li'l-Edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-'Arabiyyü'l-Hadîs*. Cidde: en-Nâdi'l-Edebiyyü's-Sekâfî.
- Hafâcî, M. 'A. (1992). *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs ve Medârisuh*. Beyrût: Dâru'l-Cîl.
- Hafâcî, M. 'A. (1992). *Kıssatü'l-Edeb fi Mısır*. Beyrût: Dâru'l-Cîl.
- Kabbiş, A. (1971). *Târîhu'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Muhammed, H. 'A. (2006). *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Hadîs: er-Ru'ye ve't-Teşkil*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd.
- Yalar, M. (2003). *Modern Arap Şiiri: Kavram-Kaynak-Yapı*. Bursa: Arasta Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

X ve Y Kuşağının Festivale Katılım Motivasyonları: Mersin Narenciye Festivali

Seda Nur KESKİN*

Doç. Dr. Duygu EREN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler; niteliklerde, beklentilerde, isteklerde ve kuşak anlayışında değişime neden olmuştur. Büyüme tarzları ve içinde buldukları ortam değişiklikleri sebebiyle “kuşak” olarak isimlendirilen jenerasyonlar arasında hem karakter, hemde istek ve ihtiyaçlar, beklentiler ve onları motive eden unsurlar farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı; X ve Y kuşağı bireylerin festivale katılım motivasyonlarını belirlemektir. Çalışma; 1-3 Kasım 2019 tarihlerinde gerçekleşen, 7. Mersin Narenciye Festivaline katılan X ve Y kuşağı bireylere, anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler paket programı yardımı ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, X ve Y kuşağı bireylerin motivasyon faktörleri beş boyut altında toplanmıştır. Bunlar; “deneyim, güvenlik ve konfor, kaçış, eğlence ve sosyalleşme”dir.

Anahtar Kelimeler: Kuşak; Motivasyon; Festival

ABSTRACT

Social, cultural, economic and technological developments; it has caused a change in qualifications, expectations, demands and generation perception. Both character, desires and needs, expectations and motivating factors differ among the generations named as "generation" due to their upbringing style and the changes in their environment. Therefore, the purposes of this research study are to determine motivations of who X and Y generation individuals to participate in the festival. This study; A questionnaire was applied to X and Y generation individuals who attended the 7th Mersin Citrus Festival between 1-3 November 2019. The obtained data were evaluated with the help of the package program. As a result of the analysis, the motivation factors of the X and Y generation individuals were gathered under five dimensions. These; "Experience, Security and Comfort, Escape, Entertainment and Socialization".

Keywords: Generation; Motivation; Festival

Giriş

Yerel etkinlikler, ulusal ve uluslararası boyutlarda turizm pazarlama stratejileri arasında önemli bir rol oluşturmaya başlamıştır (Yoon, Gürsoy ve Chen, 2000, s. 33). Etkinliklerin düzenlendiği şehirler veya destinasyonlar için turistik canlılık sağladığı kadar, yerel halka da sosyal ve ekonomik yararlar sağlamaktadır.

Festivaller; etkinlik turizmi içinde var olan önemli olaylardır (Getz, 2008; Getz, 2010). Festival kavramı; yerel bir topluluk tarafından tarihi önceden belirlenmiş, bölgenin simgesi haline gelerek gelenekselleşmiş ve sürekliliği sağlanarak toplumun ortak belleğinde yer almış etkinlikler olarak ifade edilmektedir (Küçük, 2013, 347). Festivale katılan kişilerin istekleri, ihtiyaçları, kuşak farklılıkları ve onları motive eden unsurlar değişiklik göstermektedir.

Çalışmamızda X ve Y kuşağı bireylerin ihtiyaç ve isteklerini bilmek, bu bireylere yönelik neler sunulacağı ve nasıl tanıtım yapılacağı ile pazarın durumunu ortaya koyarak potansiyel

ziyaretçilerin belirlenmesi önem arz eder. Bu nedenle, Mersin Narenciye festivaline gelen X ve Y kuşağı bireylerin motivasyonları ile ilgili bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. X ve Y Kuşağı

Kuşak kavramı; yaklaşık üç bin yıl önce başlayan, insanlık tarihinden günümüze kadar gelen, aynı zaman aralığında doğup büyümüş ve yaşamları birbirlerine benzeyen bireylerin oluşturduğu topluluklar olarak ifade edilmektedir (Engizek ve Şekerkeya, 2016: 246). Kuşakları, sadece

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bireylerindeki zamanı baz alarak sınıflandırmak yanlıştır. Aynı zamanda onları oluşturan topluluğun deneyimleri ve fikirleri, her bir kuşağın nitelikleri, değişimleri ve önceki kuşaklardan gelen aktarımları sonucu şekillenmektedir. Ayrıca, hayatı algılama ve yaşama biçimleri, farklı iletişim tarzlarıyla mevcut yaşam biçimlerini gösteren kendine has özellikleri de var olmaktadır (Strauss ve Howe, 1991: 1585).

X kuşağı, 1965-1980 yılları arasında doğan bireylerin oluşturduğu ve “kayıp kuşak” olarak adlandırılan nesildir. Kayıp kuşak temsilcileri, kendinden önceki kuşakların çok sayıda çocuk sahibi olmasından dolayı ihmal edilmiş, ortaya çıkan ekonomik krizler nedeniyle gelecek kaygısı oluşmuş ve daha çok çalışmaya odaklanmışlardır (Altıntuğ, 2012: 205-206; Acılioğlu, 2015: 26). X kuşağı bireyleri, iş yaşamında sadık, kanaat duyguları yüksek ve aynı işte uzun yıllar çalışmış bireyler olarak devam etmektedir. Fakat, X kuşağı üyeleri teknolojik devrime denk geldiklerinden zorunlu olarak teknoloji kullanmaya başlamışlardır (Çetin Aydın ve Başol, 2014: 3). Bu kuşaktaki kadınlar yavaş yavaş iş hayatına girmiş, annenin hatta çocuğunda söz sahibi olduğu bir dönem başlamıştır. X kuşağında doğan kişiler özgürlüğüne düşkün, girişimci, tüketim odaklı kişilikler olarak bilinmektedirler (Toruntay, 2011: 74).

Y kuşağı ise; 1981-2000 yılları arasında doğan bireylerin oluşturduğu ve “milyenyum kuşağı veya internet kuşağı” olarak adlandırılan nesildir. Y kuşağı, terörizm ve doğal afetlerin olduğu döneme denk geldiği ve obezite, HIV virüsü gibi rahatsızlıkların ortaya çıktığı ve endişe edilecek hale geldiği bir dönemde yetişmişlerdir (Weingarten, 2009: 29). Ayrıca, Y kuşağı bağımsızlığına düşkün, kendine güvenen, takım çalışmasına yatkın, kendilerini kolaylıkla ifade edebilen, kişisel ve mesleki gelişimde eğitim ve öğrenimin sürekliliğine inanan, bilgiye daha çok internet kaynaklardan ulaşmayı tercih eden bireylerdir (Dereli ve Toruntay, 2015: 5). Y kuşağıyla ilgili bir başka bir özellik ise, bu kuşağı motive eden unsurların öteki kuşaklardan farklı olmasıdır. Bu kuşak üyeleri, elde ettikleri gelirden çok, sosyal yardımlar, esnek çalışma saatleri gibi manevi olarak da onları tatmin edecek faktörlere odaklanmaktadır (Çetin Aydın ve Başol, 2014: 4). 1980’lerden önce X kuşağı etkinliklerde kendi kuşakları ile rastlanırken, bugün X ve Y kuşağına bir arada rastlanmaya başlanmıştır. Kuşakları bir arada tutabilmek ve ortak faaliyetleri yaratmak için, farklı strateji ve pazarlama uygulanmaya başlanmıştır (Helvacıoğlu ve Fırın, 2019: 204).

1.2. Motivasyon

Motivasyon kelimesi, Latince’de “movere” kelimesine dayanmaktadır. Anlam olarak ise “hareket ettirme, güdü ” anlamına gelmektedir. Motivasyon, istekler, arzular, ihtiyaçlar ve dürtüler gibi birçok olguyu içinde barındıran bir kavramdır (Pardee, 1990: 6). Arzu ve gereksinmelerin doyurulması ihtiyacı duyan birey bu ihtiyacı sonucu oluşan gerilimi azaltmak için davranışta bulunma (harekete geçme) aşamasına gelir (Koroğlu, 2011:111). Örneğin acıkan bir kişinin açlığını gidermek için yemek yemesi bir harekete geçme örneğidir.

İnsanların farklı ihtiyaçlarının olması, farklı istek ve beklentilere sahip olmaları ve bu isteklerin devamlı değişmesinden dolayı, bireyi neyin motive ettiğini, neyin etmediğini araştırmaya konu olmuştur. Motivasyon teorilerinin tabanını da bu ihtiyaçların neler olduğunun araştırılması oluşturmaktadır (Northcraft ve Neale, 1990: 136). Motivasyon ile ilgili yapılan çalışmaların en önemli ve bilinenlerinden biri Maslow’a aittir. Maslow’un yaptığı çalışmada insanı etkileyen motivasyon faktörleri hiyerarşik bir piramit şeklinde tanımlanmıştır (Gagne ve Deci, 2005: 343). Maslow’un geliştirdiği 5 düzeyde insanların temel ihtiyaçları üzerine bir hiyerarşisi vardır. Bunlar bireylerin; fizyolojik ihtiyaçları, güvenlik ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyacı, saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır (İnceoğlu, 1985: 38). Fizyolojik ihtiyaçlar; teorisinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. İhtiyaçlar hiyerarşisine göre, öncelikle bireyin temel fizyolojik gereksinimlerinin karşılanması gerekmektedir. Tüm canlılar için geçerli olan evrensel nitelikteki gereksinimlerdir. Sonradan kazanılmış değil doğuştan vardır. Barınma, yiyecek, içecek, hava gibi gereksinimler bu grupta yer alır (Maslow,1970: 35).

Güvenlik ihtiyacı; ikinci basamakta yer alan ihtiyaçlardır. İnsanların işinde, çevresinde ve toplumda kendini güvenlik içinde hissetmesi için gerekli olan ihtiyaçları ifade eder. Örneğin; Hastalık, yaşlılık vb. hallerde kendini garantiye alma ihtiyacı veya emeklilik sistemleri gibi (Maslow, 1970: 35).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ait olma ve sevgi ihtiyaçları; ikinci ve üçüncü basamak giderildikten sonra ait olma ve sevgi gereksinimleri ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bunlar, arkadaş edinme, bir gruba ait olma, sosyal çevre oluşturma, sevme, sevilme şeklinde ortaya çıkmaktadır (Bayrakdar, 2016:13).

Saygınlık ihtiyaçları; iki alt bölüme ayrılır: a) İnsanın kendi kendine duyduğu saygı; güçlü olma, başarı elde etme, kendine güven yer alır. b) Başkalarının saygısı; tanınma, prestij elde etme, önemli olma gibi isteklerdir (Onaran, 1981: 15).

Kendini gerçekleştirme ihtiyacı ise; Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en üst sırada yer almaktadır. Burada birey, kendini geliştirme, işinde ilerleme, öğrenme, yeteneklerini fark etme ve yaratıcılığını geliştirme gibi gereksinimlerini tatmin etmeyi istemektedir (Davis, 1981: 56). Psikologlar, buna ek olarak, iki gereksinimden daha söz etmektedir. 1. Bilme ve anlama gereksinimi, 2. Estetik gereksinimi (güzellik, sanat zevki) (İnceoğlu, 1985: 38).

Festivale katılanların motivasyonları baz alınarak literatür incelendiğinde; Yuan ve diğerlerinin (2005) yaptığı çalışmada; ABD'deki Midwestern eyaletindeki bölgesel şarap festivaline katılanların motivasyonlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Anket yöntemi ile 501 katılımcıya 25 maddeli motivasyon ölçeği uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda; festivalde en önemli motivasyon faktörü "şarap tatma" olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra; "rutin hayattan kaçış, aile ile zaman geçirme ve sosyalleşme" de diğer motive eden unsurlar olduğu ortaya çıkmıştır.

Diğer bir çalışmada; ziyaretçilerin motivasyonları, festival performansı ve ziyaretçilerin memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen Bayrak Özdemir G. (2011), motivasyon faktörlerinden en önemlilerinin "kaçış ve sosyalleşme" olduğu ortaya koymuş, festival performansı ile memnuniyet arasında pozitif bir ilişkiyi tespit etmiştir. Ayrıca; festival motivasyonu ile performans arasında da pozitif bir ilişki saptamıştır.

Saayman, M. (2011) yaptığı çalışmada, festivale katılan ziyaretçilerin motivasyon nedenlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada 409 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, 3 temel motivasyon faktörü elde edilmiştir. Bunlar; etkinlik çekiciliği, kültürel keşif ve kaçış'tır.

2. Yöntem

Mersin Narenciye Festivaline katılan X ve Y kuşağı bireylerin festivale katılım motivasyonlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, öncelikle konuyla ilgili ulusal ve uluslararası yazın incelenmiştir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan, anket tekniği uygulanmıştır. Bu anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (cinsiyet, yaş, gelir, medeni durum, meslek, eğitim) sorular yer almıştır. İkinci bölümde, katılımcıların motivasyonlarını ölçmek için Keskin (2018)'nin yüksek lisans çalışmasında kullandığı 34 maddelik motivasyon ölçeği kullanılmıştır.

Bu yıl 7.si gerçekleştirilen Mersin Narenciye Festivali; 1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Festivalde, şeflerin sunum yaptığı Gastro Showlar yanında, Türkiye'de ilk meyve giydirmeli festivali olan ve ahtapotun aslana, uçaktan yel değirmenine kadar birbirinden ilginç figürlerin sergilendiği, 2018 yılında 100 tona yakın narenciye kullanıldığı ve figürlerin hazırlanmasında 90 kişi 15 gün boyunca emek verdiği büyük bir etkinliktir (www.mersinnarenciyefestivali.com).

Araştırmanın evrenini, Mersin Narenciye Festivaline katılan X ve Y kuşağı bireyler oluşturmaktadır. Bu evreni temsil edecek katılımcılar, bu araştırmanın örneklemini oluşturacaktır. 2018 tarihinde yapılan Mersin Narenciye Festivali, yaklaşık 200 bin katılımcıya ulaşmıştır. (www.mersinnarenciyefestivali.com). Evren için kabul edilebilir örnek büyüklüğü 200 bine göre, 384 kişidir (Sekaran, 1992: 253; Gürbüz ve Şahin, 2018: 130). Araştırmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Festivale katılan 400 katılımcıya yüz yüze anket uygulanmıştır. Eksik bilgiler bulunan 5 anket verileri araştırmada kullanılmamış ve 395 anket verileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada, elde edilen veriler ile ilk aşamada katılımcı profilini belirlemeye yönelik frekans, yüzde dağılım, ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler ile betimlenmiştir. Ayrıca motivasyon boyutlarını ortaya koymak amacıyla, faktör analizi yapılmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan Mersin Narenciye Festivali katılımcılarının demografik özelliklerinin dağılımı aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Özellikler	F	%	Özellikler	F	%
Cinsiyet			Medeni Durumu		
Kadın	201	50,9	Bekar	250	63,3
Erkek	194	49,1	Evli	137	34,7
Toplam	395	100	Birlikte Yaşıyor	8	2,0
Kuşaklar			Toplam	395	100
X Kuşağı	112	28,4	Meslek		
Y Kuşağı	283	71,6	Akademisyen	5	1,3
Toplam	395	100	Serbest Meslek	29	7,3
Eğitim Durumu			Ev hanımı	28	7,1
İlköğretim	27	6,8	İşçi	36	9,1
Lise	87	22,0	Memur	43	10,9
Üniversite	256	64,8	Emekli	17	4,3
Lisansüstü	25	6,3	Öğrenci	131	33,2
Toplam	395	100	İşsiz	16	4,1
			Yönetici	20	5,1
			Diğer	70	17,7
			Toplam	395	100
			Gelir Düzeyi		
			1000 TL’den az	79	20,0
			1000-2000 TL	76	19,2
			2001-4000TL	137	34,7
			4001-6000TL	66	16,7
			6001 TL ve üstü	37	9,4
			Toplam	395	100

Araştırmaya katılan 395 katılımcının, %50,9’u kadın, %49,1’i erkektir. Katılımcıların kuşak özelliklerine bakıldığında, %71,6’sı 19-38 yaş arasında olan Y kuşağı, %28,4’ü ise 39-54 yaş arasında olan X kuşağı oluşturmaktadır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %63,3’ü bekar ve %34,7 ise evli kişiler olduğu görülmüştür. Katılımcıların büyük bir kısmı, %64,8 oranında lisans mezunu ve %22 oranında lise mezunudur. Söz konusu katılımcıların meslekleri incelendiğinde; %33,2’si öğrenci, %10,9’u memur ve %17,7’si ise diğer meslek gruplarından olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak katılımcıların gelirlerine bakıldığında; %20’si “1000 TL’den az”, %19,2’si “1000 ve 2000 TL” arasında, %34,7’si “2001 ve 4000 TL” arasında, %16,7’si “4001 ve 6000 TL” arasında, %9,4’ü ise “6001 TL ve üstü” aylık gelirlere sahip olduğu görülmüştür.

3.2. Festival Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmada festival özellikleri ile ilgili sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır. Ankette, Mersin Narenciye festivaline kaç kez geldiniz? sorusuna katılımcıların %50,6’sı ilk kez geldiğini belirtmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 2. Festival ile ilgili Özellikler

Özellikler	F	%	Özellikler	F	%
Mersin Narenciye festivaline kaç kez geldiniz?			Bu festivale kiminle geldiniz?		
İlk kez	200	50,6	Yalnız	38	9,6
2 kez	96	24,3	Eşimle	29	7,3
3 kez	48	12,2	Ailemle	111	28,1
4 kez	15	3,8	Arkadaşlarımla	173	43,8
5 kez ve üzeri	36	9,1	Diğer	44	11,1
Toplam	395	100	Toplam	395	100
Festivalin hangi yönünü beğendiniz?					
Yerel Yiyecekler	87	22,0			
Etkinlikler	154	39,0			
Atmosfer	115	29,1			
Konum	39	9,9			
Toplam	395	100			

Araştırmaya katılan kişiler, Mersin Narenciye festivaline %43,8 oranında arkadaşlarıyla birlikte katılmıştır. Katılımcıların aile ile gelme oranı %28,1'dir. Diğer kişilerle gelenlerin oranı ise, %11,1'dir. Katılımcıların Mersin Narenciye festivalini beğenme oranları incelendiğinde; %39 oranında etkinlikleri beğendikleri, %29,1 oranında festival atmosferini beğendiklerini, %22 oranında yerel yiyecekleri ve %9,9 oranında ise konumu beğendiklerini belirtmişlerdir.

5.3. Faktör Analizi

Çalışmamızda, Mersin Narenciye Festivaline gelen ziyaretçilerin motivasyon boyutları kaç grupta toplanabilirliğini görmek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Faktör Analizi

	Yükü	Öz değeri	Açıklanan Varyans	Ort.	Güvenirlilik Katsayı
I. Deneyim (7 madde)		4,708	15,187	3,508	,887
1.Yerel yiyecekleri tatmak	,773				
2.Yerel yiyecek ve içecek bilgimi artırmak	,762				
3.Yiyecek ve içecek satın almak	,624				
4.Yemek yapma becerilerimi geliştirmek	,774				
5.Yerel yiyecek ve içecekleri deneyimlemek	,778				
6.Yerel aşçılar ile tanışmak	,722				

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

11.Çeşitli yiyecekleri görmeyi ve yapmayı sevdiğimden	,692				
II. Güvenlik ve Konfor (8 madde)		4,027	12,991	3,960	,891
26.Yerel halkın sıcakkanlığı, yakınlığı	,482				
27.Festival bölgesinde fiyatların uygun olması	,606				
28.Festival bölgesinin güvenliği	,725				
29.Konaklanılan yerin dışındaki restoranların hizmeti	,594				
31.İklim ve hava	,619				
32.Doğal güzellikler ve manzara	,686				
34.Alışveriş olanakları	,616				
35.Ulaşım	,670				
III. Kaçış (7 madde)		3,864	12,466	3,998	,860
7.Festival atmosferinin tadını çıkarmak	,724				
8.Merakımı gidermek	,558				
9.Yerel gelenek ve kültürü tecrübe etmek	,698				
10.Festivalin eşsiz yönlerini deneyimlemek	,671				
12.Festivalin eğlenceli olduğunu duyduğum için	,518				
13.Özgün bir festival olduğundan	,516				
14.Yeni şeyler denemek	,496				
IV. Eğlence (5 madde)		3,554	11,464	4,024	,832
21.Eğlenmek	,655				
22.Dinlenmek ve rahatlamak	,631				
23.Ailemi eğlendirmek	,702				
24.Açık havada dışarıya çıkmak	,742				
25.Ailemle / arkadaşlarımla zaman geçirmek	,679				
V. Sosyalleşme (4 madde)		2,563	8,268	3,697	,751
15.Günlük rutimimde bir değişiklik yapmak	,570				
16.Yeni insanlarla tanışmak	,671				
18.Festivali bir grupla izlemek	,661				
19.Katılan diğer insanları gözlemlemek	,698				

Varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi. Açıklanan toplam varyans: % 60,375

KMO örneklem yeterliliği: %92,8 ;

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bartlett küresellik testi: X²: 6097,538, s.d.: 465, p<0.0001; **Genel ortalama:** 3,859; Ölçeğin tamamı için **Alpha:** .950;

Yanıt kategorileri: 1:Hiç önemli değil ... 5: Çok önemli

Ölçekteki toplam 35 maddeye faktör analizi uygulanmıştır. Uygun faktör sayısının belirlenmesinde öz değerinin 1'den büyük olanların seçilmesine ve faktör yükünün 0,45 korelasyona sahip olmasına ve Varimax dönüşümü kullanılmasına karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda, 33. maddenin hiç yük vermeyen faktör, 17, 20 ve 30. maddenin ise birden fazla faktörde yük oluşturduğu saptanmıştır. Bu nedenle, veri setinden çıkarılmış ve geriye kalan 31 madde faktör analizine tekrar tabi tutulmuş ve 31 maddenin 5 faktörde toplandığı ve bu faktörlerin toplam varyansın %60,3'ünü açıkladığı görülmüştür.

Faktör analizi sonucunda, birinci faktör 7 maddeden oluşmaktadır. Toplam varyansın %15,187'sini açıklamaktadır. Bu faktörler incelendiğinde birinci faktör; “yerel yiyecekleri tatmak (.773)”, “yerel yiyecek ve içecek bilgimi artırmak (.762)”, “yiyecek ve içecek satın almak (.624)”, “yemek yapma becerilerimi geliştirmek (.774)”, “yerel yiyecek ve içecekleri deneyimlemek (.778)”, “yerel aşçılar ile tanışmak (.722)” ve “çeşitli yiyecekleri görmeyi ve yapmayı sevdiğimden (.692)” gibi maddeler bir araya gelmiştir. Maddelerde yer alan ifadelerin festivalde yiyecek içecek deneyimi yaşamak ile ilgili olmasından dolayı faktör “deneyim” olarak adlandırılmıştır.

İkinci faktör sekiz maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %12,991'ini açıklamaktadır. Bu faktörde “yerel halkın sıcakkanlığı, yakınlığı (.482)”, “Festival bölgesinde fiyatların uygun olması (.606)”, “Festival bölgesinin güvenliği (.725)”, “Konaklanılan yerin dışındaki restoranların hizmeti (.594)”, “iklim ve hava (.619)”, “doğal güzellikler ve manzara (.686)”, “alışveriş olanakları (.616)” ve “ulaşım (.670)” gibi maddeler bir araya gelmiştir. Maddelerde yer alan ifadelerin güvenlik ve konfor ile ilgili olmasından dolayı üçüncü faktör “güvenlik ve konfor” olarak adlandırılmıştır. Sahilli Birdir (2009, 138) yaptığı çalışmada, “güvenlik ve konfor faydaları” faktörünü ortaya koymuştur. Bu faktör, çalışmamızın faktörlerinden ikinci faktöre benzerlikler göstermektedir.

Üçüncü faktör yedi maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %12,466'sını açıklamaktadır. Bu faktörde “festival atmosferinin tadını çıkarmak (.724)”, “merakımı gidermek (.558)”, “yerel gelenek ve kültürü tecrübe etmek (.698)”, “festivalin eşsiz yönlerini deneyimlemek (.671)”, “festivalin eğlenceli olduğunu duyduğum için (.518)”, “özgün bir festival olduğundan (.516)” ve “yeni şeyler denemek (.496)” gibi maddeler bir araya gelmiştir. İfadelerin katılımcıları günlük hayattan kaçışa yönelik olması sebebiyle üçüncü faktöre “kaçış” adı verilmiştir. Yuan ve diğerleri (2005, 51) yaptığı çalışmada, “festival ve kaçış” faktörünü elde etmiştir. Bu faktör, çalışmamızın faktörlerinden üçüncü faktöre benzerlikler göstermektedir.

Dördüncü faktör beş maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %11,464'ünü açıklamaktadır. Bu faktörde “eğlenmek (.655)”, “dinlenmek ve rahatlamak (.631)”, “ailemi eğlendirmek (.702)”, “açık havada dışarıya çıkmak (.742)” ve “ailemle / arkadaşlarımla zaman geçirmek (.679)” gibi maddeler bir araya gelmiştir. Bu ifadelerin eğlenmek ile ilgili olduğundan dolayı bu faktör “eğlence” olarak adlandırılmıştır.

Beşinci faktör dört maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %8,268'ini açıklamaktadır. Bu faktörde “günlük rutinimde bir değişiklik yapmak (.570)”, “yeni insanlarla tanışmak (.671)”, “festivali bir grupla izlemek (.661)” ve “katılan diğer insanları gözlemlemek (.698)” gibi maddeler bir araya gelmiştir. Bu ifadelerin sosyalleşme ile ilgili olduğundan dolayı bu faktör “sosyalleşme” olarak adlandırılmıştır. Lee ve diğerleri (2004, 66) festival motivasyonu üzerine yürüttüğü çalışmada elde edilen faktörlerden birisi olan “sosyalleşme” çalışmamızın beşinci faktörüyle benzerlikler taşımaktadır.

Sonuç

Türkiye’de ilk meyve giydirmeli festival olan ve yedincisi düzenlenen Mersin Narenciye Festivaline katılan ziyaretçilerin, katılım motivasyonlarının belirlenmesi amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Katılan ziyaretçilere, anket uygulanmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun “Y kuşağı” olduğu, medeni

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

durumlarının “bekâr”, eğitim düzeylerinin “üniversite” mezunu ve öğrenci statüsüne sahip bireylerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Mersin Narenciye Festivalinin katılım motivasyonları incelendiğinde; “deneyim”, “güvenlik ve konfor”, “kaçış”, “eğlence” ve “sosyalleşme” olduğu belirlenmiştir.

Festivale katılım motivasyon faktör boyutları ele alındığında, Sahilli Birdir (2009) yaptığı çalışmada, “güvenlik ve konfor faydaları” faktörü ile örtüştüğü, Yolal, Çetinel ve Uysal’ın (2009) çalışmasındaki beş faktörden “sosyalleşme” ve “kaçış” faktörleri ile benzerliği, Formica ve Uysal’ın (1998) çalışmalarındaki altı faktörden “sosyalleşme ve eğlence” adlı faktörlerle örtüştüğü görülmüştür. Lee ve diğerleri (2004) festival motivasyonu üzerine yürüttüğü çalışmada elde edilen faktörlerden birisi olan “sosyalleşme” çalışmamızın faktörüyle benzerlikler taşımaktadır.

Yapılan çalışmanın sonucunda; Y kuşağı bireylerin (1981-2000), festivallere daha çok katıldığı belirlenmiştir. İnternet kuşağı olarak adlandırılan Y kuşağı, festival düzenleyicileri tarafından yapılacak faaliyetlerde, bölgenin tanıtımında sosyal medya araçlarını kullanması, internet bazlı etkileşim sağlayarak pazarlama faaliyetleri ön plana çıkarması ve online festival yayınlar yapması söylenebilir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, söz konusu festivali düzenleyen kuruluşlara daha iyi ve etkin bir hizmet sunabilmesi ve çekici pazarlama stratejileri geliştirilebilmesi için yol gösterici olmaktadır.

KAYNAKLAR

Altuntuğ, N. (2012). "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1).

Acılıoğlu, G. (2015). *İş'te Y Kuşağı*, Ankara: Elma Yayınevi.

Bayrakdar B. (2016). Çalışanların Motivasyonunu Etkileyen Faktörler: Bandırma Belediyesi Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*. Yüksek Lisans Tezi.

Bayrak, G. Ö. (2011). Festival Motivators and Consequences: A Case Of Efes Pilsen Blues Festival, Turkey. *Anatolia An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 22, 378- 389.

Birdir Sahilli, S. (2009). Yaz Tatilinden Beklenen Faydalara Göre Turist Pazarının Bölümlendirilmesi: Antalya’da Yapılan Bir Araştırma. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Üretim Yönetimi ve Pazarlama Ana Bilim Dalı, Kayseri.

Çetin Aydın, G. ve Başol O. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı? *Electronic Journal of Vocational Colleges*.

Davis, Keith. (1981). *Organizational Behavior. 6th Edition*. USA: McGraw Hill Inc.

Dereli, B. ve Toruntay H. (2015). Örgütlerde Kuşakların İş Değerleri, Motivasyon ve Mentorluk Kavramlarına Dayalı Yönetimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü*.

Engizek N. ve Şeker kaya A. (2016). X ve Y Kuşağı Kadınlarının Karar Verme Tarzları Bakımından İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 36/13, 242-271.

Formica, S. ve Uysal, M. (1998). Market Segmentation of an International Cultural-Historical Event in Italy. *Journal of Travel Research*, 36(4): 16-24.

Gagne, M. & Deci, E. L.(2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26 (4), 331-362.

Getz, D. (2008). Event Tourism: Definition, Evolution, and Research“ *Tourism Management*, 29, ss. 403-428.

Getz, D. (2010). The nature and scope of festival studies“ *International Journal of Event Management Research*, 5, ss. 1-47.

Gürbüz S. ve Şahin F, (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Helvacıoğlu. T. ve Fırın S. (2019). X ve Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Araçlarının Karşılaştırılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29(2), 203-210.

İnceoğlu, M.(1985). *Güdüleme Yöntemleri*. Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu yayınları: Ankara.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Keskin, S. N. (2018). Katılımcıların Motivasyonlarına Göre Pazar Bölümlendirmesi: Alaçati Ot Festivali Örneği. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Köroğlu, Ö. (2011). İş Doyumu ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Doktora Tezi.
- Küçük, M. (2013). Kültür Turizmi Kapsamında Yer Alan Festival Etkinliklerinin Yerel Kalkınmaya Katkısı: Uluslararası Beyşehir Göl Festivali Üzerine Bir Araştırma. *Ulusal Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 14-16 Kasım 2013, Konya, ss: 345-357.
- Lee, C., Lee, Y., & Wicks, B. E. (2004). Segmentation Of Festival Motivation By Nationality And Satisfaction. *Tourism Management*, 61–70.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality. 2nd Edition*. New York: Harper&Row Publishers.
- Northcraft, Gregory B. and Neale, Margaret A. (1990). *Organizational Behavior: A Management Challenge*. USA: The Dryden Pres.
- Onaran, O. (1981). *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*. Ankara: Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Pardee, R. L. (1990). *Motivation Theories of Maslow*. A Literature Review of Selected Theories Dealing with Job Satisfaction and Motivation.
- Saayman, M. (2011). Motives for attending The Cultivaria Arts Festival. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 33 (1), 109-120.
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods For Business: A Skill Building Approach*. 2nd edition, John Wiley and Sons.
- Strauss, W. & Howe, N. (1991). Generations: The History of America's Future. *Quill William Morrow, New York* 1584–2089.
- Toruntay, H. (2011), Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yoon, Y., Gursoy, D., Chen, J. (2000) Validating A Tourism Development Theory With Structural Equation Modelling, *Tourism Management*, 22: 363-372.
- Yolal, M., Çetinel, F., ve Uysal, M. (2009). An Examination of Festival Motivation and Perceived Benefits Relationship: Eskişehir International Festival. *Journal Of Convention & Event Tourism*, 10(4): 276-291.
- Yuan, J. J., Cai, L. A., Morrison, A. M. & Linton, S. (2005). An Analysis Of Wine Festival Attendees ' Motivations: A Synergy Of Wine, Travel And Special Events? *Journal of Vacation Marketing*, 11, 41-58.
- Weingarten, R.M., (2009). Four Generations, One Workplace: A Gen X-Y Staff Nurse'S View Of Team Building In The Emergency Department. *Journal of Emergency Nursing*. 35 (1), ss. 27-30.
- www.mersinnarenciyefestivali.com 25.10.2019 tarihinde <http://www.mersinnarenciyefestivali.com/> adresinden alınmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Turistik Bir Mekânda Kadın Girişimciliği: Eskişehir/ Odunpazarı Örneği

Güler ZEYTÜNLÜ*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Turizm sektörü kadınların istihdama katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Günümüzde kadınların çalıştıkları ekonomik faaliyet alanlarına bakıldığında özellikle hizmet sektöründe yoğunlaştıkları dikkat çekmektedir. Kadınların istihdam edildikleri sektörler arasında turizm sektörü başı çekmektedir. Turizm sektöründe kadınlar çoğunlukla çalışan kadın veya girişimci kadın şeklinde var olabilmektedir. Kadınların istihdamındaki artış bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Turizm sektöründe girişimci veya çalışan kadın şeklinde var olan kadınların düşük ücret, iş-aile dengesini sağlamak vb. konularda birçok sorun yaşadıkları söylenebilir. Ancak kadınların çalışma hayatına katılımı bazı sorunları beraberinde getirirse de genel anlamda olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Özgüven kazanımı, ekonomik güç ve çeşitli özgürlüklerin elde edilmesi, sosyal hayatta görünür ve aktif olma bu sonuçlardan sadece birkaçıdır.

Bu araştırma, Eskişehir/Odunpazarı'nda faaliyet gösteren girişimci kadınları çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Araştırmanın amacı Eskişehir/Odunpazarı'nda faaliyet gösteren girişimci kadınların sosyo-demografik özelliklerini, çalışma hayatında karşılaştıkları sorunları ve çalışma ile birlikte elde ettikleri olumlu sonuçları ortaya çıkarmaktır. Girişimci kadınlarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığı zaman genel olarak nicel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın nitel araştırma yöntemleriyle yapılması girişimci kadınların iş hayatında karşılaştıkları sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Girişimci kadınlarla ilgili çalışmaların daha çok iktisat, turizm vb. alanların yaptığı sosyoloji alanının bu konuda biraz daha pasif kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın sosyoloji alanındaki pasifliği engelleyecek bir çalışma olduğu ve bu konuda yapılacak çalışmalara örnek verecek nitelikte olduğu söylenebilir. Araştırmada 30 çalışan kadınla yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak mülakat yapılmıştır. Eskişehir/Odunpazarı'nda açık alanda çalışan kadınların iş hayatında en çok karşılaştıkları sorunların iş-aile dengesini sağlamak ve iklim şartları olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar çoğunlukla çalışma aracılığı ile özgüven kazanmaktadır, çalışmaktan mutlu olmakta ve her kadının çalışması gerektiğini düşünmektedirler. Çalışma hayatı her ne kadar kadınların iş yükünü artırsa da toplumsal yaşamdaki ikincil konularını değiştirmekte ve birey olma bilincini güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın çalışanlar, Turizmde kadın emeği, Çalışma sosyolojisi.

Giriş

Çalışmanın insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Fakat kamusal ve özel alanın ayrışması sanayi devrimi ile gerçekleşmiştir. Endüstri devriminden önce çalışma hayatı ve serbest zaman faaliyetlerinin hepsi aynı mekanda gerçekleşirken endüstri devrimiyle birlikte insanlar artık fabrikalarda çalışmaya ve evlerinde dinlenmeye, kendilerini geliştirmeye başladılar (Gönç Şavran, 2013:21-23). Endüstrileşme bütün toplumlarda aynı hızda ve biçimde gerçekleşmemiştir. 19. Yüzyılda başlayan endüstri devrimi etkilerini Türkiye'de çok geç göstermiştir. Endüstri devrimiyle birlikte sanayi sektörünün ön plana çıkması, tarımda insan gücünün yerini makinenin alması sonucunda insanlar kendilerine istihdam alanı bulmak için kırdan kente göç etmeye başlamıştır. Bu süreçten kadın, erkek ve çocuklar farklı şekillerde etkilenmiştir. Göç olgusu kırdan kente göç eden erkek nüfus üzerinde ücretli iş gücüne katılım yaratırken, kadınları ise daha düşük ücret sunan enformel sektöre yöneltmiştir (Çağlayan ve Kemik, 2018:149). Günümüzde tarım, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan bireyler, cinsiyet açısından incelendiğinde tarım sektöründe daha çok kadın emeğinin, sanayi sektöründe daha çok erkek emeğinin öne çıktığı, hizmet sektöründe ise kadın ve erkeklerin istihdam düzeylerinin yakın olduğu görülmektedir. Kırsal alanda ücretsiz kullanılan kadın emeği sanayi ve özellikle hizmet sektöründe ücretli hale gelmektedir. Kadınlarda ücretli istihdamın yeni bir olgu olması, çalışma tarihinin aslında erkeklerin çalışma tarihi olduğu fikrini güçlendirmektedir. Kadınların çalışma hayatına geç katılmaları ve çalışma hayatındaki ikincil konuları, hatta çalışma hayatına doğru düzgün katılmamaları toplumsal yaşamdaki konularını ikincil hale getirmektedir. Kadınların çalışma hayatında çalışan ve girişimci olarak yer aldığı bilinmektedir. "Türkiye'de çalışma yaşındaki nüfusta yer alan her 4 kadından yalnızca 1'i halihazırda işgücü piyasasında etkindir"(DPT Çalışma Raporu, 2010:3). Nicel olarak az sayıda olmalarının nedeni birçok faktörle açıklanabilir. Bu faktörlere örnek olarak toplumsal

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

önyargılar, kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması gösterilebilir. Artık günümüz Türkiye’inde kadınlar ev kadını olmaktan çok herhangi bir istihdam alanında çalışmaya yönelmektedirler. Kadınların ücretli olarak en fazla istihdam edildiği alanların başında turizm sektörü gelmektedir. Topbaş ve Uğuz’un görüşleri de bu durumu desteklemektedir:

Turizm endüstrisi ile ilgili göstergelere bakıldığında ise, dünyada turizm sektöründe çalışan kadınların oranı % 46’dır. Turizm sektörünün kadınlar için önemli bir sektör olduğu gerçeğinde yola çıkarsak; turizm istihdamı içerisinde yer alan kadın çalışanların oranı genel istihdam yapısına uygun olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde genel işgücü içerisinde turizm sektöründeki kadın istihdam oranı %35-%40 arasında seyrederken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran %5 ile %10 arasında değişmektedir. Türkiye’de gelişmekte olan bir ülke olarak %5-%10 arasındaki dilime girmektedir. Kadınların işgücüne katılma oranları gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi, toplumun sosyal ve kültürel gelişmişliği, uzmanlaşma vb. nedenlerle yüksek iken, yine aynı faktörlerin bulunmayışı yüzünden gelişmekte olan ülkelerde düşüktür (Topbaş ve Uğuz, 2014:501).

Turizm sektörü gelişmemiş ülkeleri kalkındırma aracı olarak görülmektedir. Turizm sektörünün yapısına bakıldığı zaman ilk olarak cinsiyet ilişkileri ile inşa edildiği, ikinci olarak ise toplumun ekonomi, sosyal, kültürel, politik ve çevre boyutları hakkında bilgi verdiği görülmektedir (Swain, 1995:249). Turizm sektörüne cinsiyet ilişkileri bağlamında bakıldığı zaman kadınların ve erkeklerin turizm sektöründe farklı işlerde yoğunlaşmaktadırlar. Bu konuda Hemmati’nin çalışması bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Diğer pek çok sektörde olduğu gibi, turizmde de işgücü piyasası açısından önemli bir ‘dikey’ ve ‘yatay’ cinsiyet ayrımı vardır: Erkek ve kadını ayıran cinsiyetçiliğin ölçüsü, yatay olarak iş türleri açısından dikey olarak yükselme şansı ile açıklanır. Yatay olarak, turizm sektöründe kadın ve erkek farklı işlerde yer almaktadır. Kadın; garson, temizlikçi, oda hizmetçisi, seyahat acentesi satış elemanı olarak istihdam edilirken; erkekler garson, barmen, sürücü olarak istihdam edilmektedir. Dikey olarak, turizm sektöründe tipik ‘cinsiyet piramidi’ yaygındır; yönetici pozisyonundaki anahtar işlerde erkekler egemenken, kadınlar çok az kariyer geliştirme fırsatı olan ve düşük seviyelerdeki işlerde yoğunlaşmaktadır (Hemmati, 2000:18; Topbaş ve Uğuz, 2014:498).

Kadınlar turizm sektöründe çalışanların yarısını oluştururken ücret ve vasıf açısından ters orantılı bir görünüm sergilemektedirler. Turizm sektöründeki piramidin en alt ucunda yer alan kadınlar genellikle mevsimlik, geçici ve tam gün olmayan işlerde geri hizmetlerde çalışmaktadırlar. Ancak diğer bir gerçek turizmin kalkınmakta olan ülkelerde o yöredeki insan için umut kapısı olduğu ve toplumsal değişimi hızlandırdığıdır. Özellikle geleneksel dokunun kadını sadece yeniden üretimle sınırladığı sanayileşmemiş bölgelerde turizm sektöründe çalışmanın olumsuz yanları kadar kadının bağımsızlığı ve eğitiminde önemli rol üstlendiği gözlemlenmiştir (Oktik, 2001). Toplumun kadın girişimcilere bakış açısı kadınların girişimcilik deneyimlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Altındal ve Gül, 2016: 121). Kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte aile içindeki konumunun değiştiği fakat toplumsal olarak çok büyük farklılık yaratmadığı söylenebilir. Japonya’da turizm faaliyetinin yerel halkın güç ilişkileri konusunda var olan algıları değiştirdiği, dokuma faaliyetlerine katılan kadınların ücretli istihdam sonucunda ailelerinin yaşamları üzerinde kontrol yetkilerinin arttığı gözlemlenmiştir (Thea Sinclair, 1997:2).

Kadınların çalışma hayatında çalışan olarak yer almasının yanında girişimci olarak da yer aldığı bilinmektedir. Girişimcilik ekonomik, sosyal vb. birçok risk faktörünü içinde barındırmaktadır. Bu risk faktörlerinin etkisini azaltmak için bazı kurumlar kadınları girişimcilik konusunda desteklemektedir.

Türkiye’de kadın girişimciliğinin güçlenmesi adına birçok kuruluş mevcuttur. Bu kuruluşlar KAGİDER (Türkiye Kadın Girişimciler Derneği), KEDV (Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı), KADAV (Kadınlarla Dayanışma Vakfı), ÇKGV (Çağdaş Kadınlar Derneği) ve KAMER-KM (Kadın Merkezi) şeklinde sıralanabilmektedir. Bu kuruluşlara ek olarak TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) Kadın Girişimciler Kurulu, Uluslararası Çalışma Örgütüne bağlı Küçük Girişimciliği Geliştirme Programı, GAP bölgesinde kadın girişimciliğiyle ilgili olarak GAP-GİDEM (Girişimci Destekleme Merkezi) projesi de kadın girişimcileri desteklemektedir (Bayram, 2018:53).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Girişimcilik konusunda kadınların yönetici oldukları alanlara bakıldığı zaman insan kaynakları, pazarlama gibi departmanlarda sayıca fazla oldukları buna karşılık ekonomi, finans departmanlarında sayıca daha az oldukları gözlemlenmiştir (Aydın Tükel Türk ve Şahin Perçin, 2008:120). Turizm sektöründe girişimci kadınların butik tarzı yerlerde hediyelik eşya satışının yapıldığı yerlerde yönetici oldukları bilinmektedir (Erkol Bayram, 2018: 61). Türkiye’de kadın girişimciliğine yönelik başarılı örnekler görülmektedir. Ankara’nın Beypazarı ilçesinde kadınların kurduğu pek çok işletme; Beypazarı’nın neredeyse temel çekim kaynakları arasındadır. Kars, Şanlıurfa, Kastamonu, Kapadokya, Çanakkale gibi farklı bölgelerde turizmin konaklama, yiyecek-içecek, yöresel ürünler, hediyelik eşya gibi alanlarında kadın girişimciliği faaliyetlerinin gerçekleştiği görülmektedir (Erkol Bayram, 2018: 62).

Kadınlar çalışma hayatı içerisinde yer alırken bazı sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Adak’ın yaptığı çalışmaya göre (2007:144) kadınlar evde iyi bir anne ve eş olmaya çalışırken iş yerindeki bazı fırsatları kaçırabilmektedir. Evde yumuşak başlı, iyimser olmanın beklenirken iş hayatında daha hırslı ve başarı odaklı olmak zorunda ve bu durumun sonucunda iş ve aile çatışması yaşanmaktadır. Yine Topbaş ve Uğuz’un yaptığı çalışmaya göre (2016:68) ABD’de turizm sektöründe çalışan 613 işçi ile yapılan görüşmede terfi, işe alma gibi süreçlerde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapıldığı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi olarak taciz karşımıza çıkmaktadır. Bebekoğlu ve Wasti’nin çalışmalarına göre (2002:4) cinsel tacize yol açan etmenlerden birinin örgütsel iklim olduğu belirlenmiştir. Örgüt sistemi taciz gösterilen davranışlara müsamaha gösterdiği zaman bu tür davranışlarda artış göstermektedir. Kadınların çalışma hayatına dâhil olmaları görünürde kadın ve erkek eşitliğini sağlasa da aslında bu katılım, kadınların ikincil konumlarını güçlendirebilmektedir. Örneğin turizm sektöründe kadınların çoğunlukla kat hizmetleri, mutfakta temizlik departmanlarında istihdam edildikleri görülmektedir.

Bir hizmet sektörü olan turizm, aslında misafir kabul etme faaliyeti olarak düşünülebilir. Turist ve turizmin tanımına sadık kalındığında, turistik tüketiciler belirli amaçlar doğrultusunda, belirli süreliğine, turistik destinasyonlardaki turistik mal ve hizmetleri ücretli ya da ücretsiz şekilde kullanıp ikamet yerlerine geri dönen bir nevi misafirlerdir. Toplum yaşamından örnek vermek gerekirse; eve gelen misafirler için yapılan hazırlıklar (temizlik, dizayn, yeme-içme hazırlıkları vb.), sunumlar ve diğer hizmetler genellikle kadınlar tarafından yapılmakta ve genellikle misafirler hoşnut ayrılmaktadır. Turizm sektörü için de bu durum geçerlidir. Özellikle otel işletmeleri açısından bakıldığında, görsel açıdan önem taşıyan çevre düzenlemeleri, dekor, temizlik, oda düzenleme vb. faaliyetleri yerine getiren kat hizmetleri bölümünde genellikle kadınlar çalışmaktadır (Demirdağ vd., 2016:47).

Bununla birlikte kadınlar erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle istihdam edilebilmektedir. Topbaş’ın (2016:75) yaptığı çalışmaya göre turizm sektöründe çalışan kadın ve erkeklerin arasındaki ücret ayrımcılık katsayısının %6 olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda turizm sektöründe kadınların yaptıkları işlerin özel alanda yaptıkları işlerin devamı niteliğindeki işler olduğu ve düşük ücretlerle istihdam edildikleri söylenebilir. Her şeye rağmen istihdamın kadınların toplumsal yaşama daha aktif bir şekilde katılmalarını sağladığını göz önünde tutmak gerekir.

Bu araştırma Eskişehir Odunpazarı merkez ilçesinde yer alan Odunpazarı Evleri’nde yürütülmüştür. Odunpazarı Evleri Eskişehir’in nostaljik mekânlarından biridir. Daha çok eski mimari tarzda yapılan evleri ile dikkat çekmektedir. Her sokak başında bijuteri tarzı yerlerde hediyelik eşya ve el emeği ürünler satılmaktadır. Araştırmada Eskişehir/ Odunpazarı’nda çalışma hayatının kadınların sosyal ve kültürel gelişimi üzerinde ne tür etkilerinin olduğu araştırıldı. Araştırmanın amacı kadınların istihdam alanına dahil olmaları sonucunda ortaya çıkan değişimleri ortaya çıkarmaktır. Araştırma ayrıca kadınların gerek iş hayatına başlarken gerekse çalışma sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlar ile ne şekilde baş edebildiklerini tespit etmeye çalışmaktadır. Araştırmada kullanılan görüşme soruları aşağıda yer almaktadır.

1. Biraz kendinizden bahseder misiniz? (daha önce herhangi bir işte çalıştınız mı, destek aldınız mı?)
2. Bu iş yerinde çalışırken iş hayatında herhangi bir zorlukla karşılaştınız mı ya da bir zorluk yaşıyor musunuz?
3. İşte çalışırken iş ve ev dengesini kurmakta zorlanıyor musunuz?

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

4. Ekonomik özgürlüğünüzü kazandıktan sonra ailenizin ve çevrenizdeki kişilerin size bakışı değişti mi?
5. Bir kadın olarak kadın çalışanların müşterilere yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Eskişehir’de kadın çalışmasını desteklemek amacıyla açılan herhangi bir kurs, eğitim gibi faaliyetler var mı? Varsa bu tarz eğitimlere katıldınız mı?
7. İş yerinizdeki ürünlerden daha çok yerel halk mı yoksa başka yerden gelen kişiler mi alışveriş yapmaktadır?

Yöntem

Bu araştırmanın konusu kadınların turizm sektöründe karşılaştıkları sorunları çeşitli yönleriyle ele almaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanıldı. Farklı yaş gruplarında toplam 30 kadına yapılandırılmış görüşme tekniği ile 7 soru soruldu. Sorular, demografik veriler, kadınların çalışma yaşamına başlamadan önce ve başladıktan sonra karşılaştıkları sorunlar ile ilgilidir. Saha çalışması 2019 Kasım- Aralık ayında gerçekleşti. Çalışmanın örneklem grubunu Eskişehir/ Odunpazarı’nda çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Örneklem grubu iki kategoriden oluşmaktadır. İlk grup kendine ait bir yeri olan ve burada hediyelik eşya satan kadın çalışanlar; diğer grup ise bir çadırın altında kendi el emeği ürünlerini satan kadın çalışanlardır. Görüşme öncesinde çalışma hakkında kısa bir bilgi verildi ve örneklem grubuna kişisel verilerin talep edilmeyeceği ve elde edilen verilerin kod isimlerle paylaşacağı belirtilerek örneklem grubunun güvenilirliği kazanıldı. Görüşmeler kadınların kendi çalıştıkları mekânlarda gerçekleştirildi. Veriler toplandıktan hemen sonra çözümlenerek bilgisayar ortamına aktarıldı. Elde edilen verilerin yorumunda sosyal bilimlerde kullanılan yorumlayıcı ve feminist yaklaşımlar birlikte kullanıldı. Bu yorumlamalar sonucunda alt kategoriler oluşturuldu. Çalışmada görüşme yapılan 30 kadından sadece 10 tanesinin verileri kullanıldı.

Katılımcıların Özellikleri

İsim	Yaş	Çocuk Sayısı	Medeni Durum
Canan	58	2	Evli
Dilek	54	2	Evli
Kübra	40	2	Evli
Asiye	32	2	Evli
Sevim	52	2	Evli
Ebru	56	1	Evli
Özlem	52	2	Evli
Pınar	50	2	Evli
Aysel	40	2	Bekâr
Esmâ	50	1	Evli

Bulgular

Bu bölümde görüşme yapılan kişilerden elde edilen veriler ve bu verilerin yorumlanması yer alacaktır. Yapılan araştırmada elde edilen bulgulardan önemli olarak görülen veriler beş başlık altında toplanmıştır.

Kadınların Çalışma Hayatında Desteklenmesi

Çalışma; insanların belli bir yaşa geldikten sonra hayatlarını devam ettirebilmek için yaptıkları eylem olarak düşünülebilir. Bu noktada bazı ülkelerde cinsiyetler açısından bazı sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Türkiye’de çalışma hayatında kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı oldukları görülmektedir. Bu dezavantajlı durumlara örnek olarak kadın ve erkeklerin aldıkları ücretlerin farklı olması, kadınların çalışma hayatına başlarken aileden, çevreden maddi-manevi destek alamaması çalışma hayatında kadınları biraz daha geri planda bıraktığı şeklinde yorumlanabilir. Bu konu ile ilgili örneklem grubunun verdiği yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

Kadının kendi parasını kazanması çok güzel yavrum. Eşim destek oldu bana. Komşularım destek yerine köstek oldular onlar. Mesela İstanbul’a iki ayda bir mal almaya gidiyordum ben komşular karı

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kısının İstanbul'da tek başına ne işi varmış, niye tek gidiyorsun o kadar yolu diye bana kötü gözle baktılar. (Canan, 58 yaşında).

Aileden destek almadım. Ama kendim çalışmak istedim. Sonuçta daha 32 yaşındayım evde oturamam dört duvar arasında. Çocukları büyütene kadar zaten hep evdeydim. Daha sonra kendimi dışarı atmak istedim, farklı bir insan yüzü görmek istedim. (Asiye, 32 yaşında).

Hiç kimseden destek görmedim. Aksine beni olumsuz eleştirdiler. Annem bile sen yapamazsın, nasıl yapacaksın tek başına o kadar işi dedi kaldı ki başkası destek versin. Annem bile destek vermese kimse vermez. (Sevim, 52 yaşında).

Örneklem grubunun verdiği cevaplardan anlaşılacağı üzere Odunpazarı'nda çalışan kadınlar aileleri tarafından desteklenmekte fakat çevresi tarafından desteklenmemekte, çevresinden olumsuz geri dönüt almaktadırlar. Akyol'un çalışması da elde edilen verilerle paralellik göstermektedir. Akyol'a göre kadın girişimciliğinin önünde aile ve çevre baskısı, sermaye bulma zorluğu gibi sorunlar yer almaktadır (Akyol, 2017; Bayram, 2019: 66). Fakat kadınların hepsi de bütün bu olumsuz koşullara rağmen kararlarından vazgeçmeden bu işe devam etmişlerdir. Kararlı olmalarında en büyük etkenin belediyelerin/ kurumların destekleri olduğu söylenebilir. Örneklem grubunda ki kadınlar "*kurslar var, bende gittim, her mahallede kurslar var, belde evleri var. ESMEK, OMEK gibi belediyenin açtığı kurslar var.*" görüşünde bulunmuşlardır. Bu kurslarda eğitim gören kadınlar daha sonra burada öğrendikleri bilgilerle el emeği ürünlerini üretmekte ve satışa sunmaktadır.

Kadınlar Edilgen Konumdan Etken Konuma Geçiyor

Kadınlar bütün zorluklara rağmen çalışma hayatında var olabilmeyi başarmışlardır. Kadınların çalışma hayatına dâhil olması beraberinde birçok değişimi de getirmektedir. Kadınlar artık evde söz sahibi olmakta, kendilerini çalışan birey olarak tanımlamakta ve bu sayede kendilerini çalışmayan kadınlardan ayırmakta, toplumsal hayatta ikinci plandan çıkıp ön planda yer almaya başlamaktadır. Bu konu ile ilgili örneklem grubunun verdiği cevaplar ise şu şekildedir.

Kesinlikle değişti. Bir kere özgüven kazanıyorsun. Kendin kazanıp kendin harcıyorsun paranı. Hesap verme derdi yok para isterken çekinme derdi yok. Bunlar güzel şeyler. Bir yere gittiğinde bir saygınlığın oluyor çünkü artık ev kadını değersizleşmeye başladı herkes çalışmak istiyor. (Kübra, 40 yaşında).

Herkes şöyle bir bakıyor tabi sana. Herkes çalışmak istiyor. Özgür olmak istiyor tabi herkes. Sen kendini üstün olarak görüyorsun. Mahalledeki komşularından farklı görüyorsun kendini. Burada çalışmak seni farklı yapıyor. İletişimin değişiyor. Bir şeyler öğreniyorsun, farklı bir bilgi öğreniyorsun bunlar bile seni onlardan ayırıyor. Her gün görüştüğün kişilerden kendini ayrı görüyorsun. (Ebru, 56 yaşında).

Değişti tabi. Komşulara çok katılmıyorum burada çalıştığım için. Burada çalışınca kendimi iş kadını gibi hissediyorum onlardan ayırım sonuçta ben çalışıyorum, para kazanıyorum onlar ise evde hani ben onlardan farklıyım yani. (Özlem, 52 yaşında).

Örneklem grubundan elde edilen verilere bakıldığı zaman kadınların çalışmaya hayatına girmesiyle bazı durumların değiştiği görülmektedir. Bu değişimler ise bireysel olarak bakıldığı zaman kadınların özgüven kazanması olarak gösterilirken toplumsal açıdan bakıldığında ise konumlarının değiştiği, çalışan kadınların belirli bir statü elde ettikleri görülmektedir. Bu durum Swain'in tezini doğrulamamaktadır. Çünkü Swain'e göre (Thea Sinclair, 1997: 3) kadınlar çalışma hayatına başladıktan sonra aile içindeki konumları değişmekte fakat toplumsal statüleri değişmemektedir. Yapılan çalışmada ise kadınların toplumsal olarak konumlarının değiştiği, kendilerini diğer kadınlardan farklı gördükleri ortaya çıkmıştır.

Kadın ve Erkek Çalışanların Farkları

Çalışma hayatı içerisinde kadın ve erkek çalışanları birlikte barındırmaktadır. Çalışma hayatında kadın ve erkek arasında bazı farklar olabilir. Çalışma hayatının esas iki temel unsurunu çalışanlar ve müşteriler oluşturmaktadır. Turizm sektöründe ise müşteriler ve çalışanlar arasında yüz yüze iletişim vardır bu yüzden iletişim unsuru özellikle hizmet sektöründe çalışan insanlar için büyük önem arz

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

etmektedir. Kadın çalışanların müşterileri ile iletişimine bakıldığında kadınların iletişim konusunda erkeklere göre ön planda olduğu belirtilmektedir.

Kadınlar daha nazik, yumuşak davranır. Müşteriyle bir sorun olunca orta yolu bulur, alttan alır ama erkekler olsa hemen kendisi haklıymış gibi davranır. Daha sert davranır. Şiddete başvurur. Bu da müşteri de olumsuz bir yargı oluşturur tabi. Onun için kadın çalışan tabi daha iyi bu konuda. Müşteriyle iletişim de kadın daha iyi. (Eσμα, 50 yaşında).

Tabi değişir değişmez mi? kadın daha konuşkan, girişken müşteriyle daha çok ilgileniyor. Bir ürün hakkında müşteriye daha detaylı bilgi verir. Kadınlar biraz detaycıdır erkekler ise daha yüzeyseldir. Sadece satmayı düşünür, sonuç odaklıdır. (Aysel, 40 yaşında).

Görüşme yapılan kadınların verdiği yanıtlara göre iletişim konusunda kadınlar erkeklerden daha başarılıdır. Bu durumu kadınların kendi fitratlarında olduğu, iletişim konusundaki yetkinliğin kadınlara özgü olduğu şeklinde anlatmışlardır. Bu işte kadınlar daha fazla çalıştığı için müşterilerinde bu durumdan memnun olduğu, eğer ki bir erkek çalışan olduğu zaman o kişiden ürün almayıp kadın çalışanlardan ürün aldıkları belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda bu durumu desteklemektedir. Arslaner ve Yolal'ın çalışmalarında ziyaretçilerin kadın çalışanlardan memnun oldukları ve kadın çalışanlara karşı tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür (Arslaner ve Yolal, 2013: 21).

Çalışma Hayatında Görünmeyen Şiddet Türü: Psikolojik Şiddet

Çalışma hayatı içinde bazı zorlukları da barındırmaktadır. Bu zorluklar bazen bireysel bazen de toplumsal kaynaklıdır. Turizm sektörü müşteri odaklı bir sektör olduğu için sorunların da genel olarak müşterilerden kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“İnsanlarda değişik tabi müşteriden de zorluk yaşıyoruz. Kimisi bunları bende yaparım deyip eline alıyor atıyor eşarpları. Ee sende üzülüyor tabi. O kadar uğraş karşında ki gelsin atsın yaptıklarını. Herkes ekmeğinin peşinde ama kimi insanlar bunu anlamıyor, kimisi de el emeği diye saygı duyuyor (Pınar, 50 yaşında)”.

Yapılan görüşmeden anlaşılacağı üzere bazı müşterilerin davranışları sorunlara neden olmaktadır. Bu durum karşısında kadınlar psikolojik olarak kendilerini kötü hissetmektedirler. Çalışma hayatı içinde ki kadınlar psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Psikolojik şiddet ile ilgili Çilli vd. yaptığı araştırmaya göre (Çilli vd., 2004: 3) ev kadınları çalışan kadınlardan daha fazla psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Ev kadınlarının görüştüğü kişi sayısı çalışan kadınlara göre daha sınırlı olduğu için ve çalışan kadınlar toplumda her zaman takdir edildiğinden dolayı ev kadınları psikolojik olarak kendini daha kötü hissetmektedir. Çalışan kadınlar her ne kadar müşterilerden veya çalışma hayatında bir üst kişiden olumsuz geri dönütler ile psikolojik şiddete maruz kalsalar dahi ev kadınlarının bu durumdan daha olumsuz etkilendiği görülmektedir.

“Müşterilerden çok zorluk çekiyoruz. Onlar çok sert de çıksa sen güler yüzlü olmaya çalışıyorsun bu durum zor. Evde ya da arkadaşlarında bir sorun olsa dahi gülümsemek zorundasın. Evini işine getiremezsin. Burada güler yüzlü olmasan müşteri almadan gidiyor ve sen müşteri kaybediyorsun (Sevim, 52 yaşında).”

Yapılan bu görüşme çalışan kişilerin çalışma hayatında duygularını bir meta gibi sattıklarını göstermektedir. Bu durumda kişinin kendi içinde duygusal çatışmaya yol açmaktadır. Duygusal emek insan psikolojisini olabildiğince yıpratır ve bu durum bir süre sonra yaptığı işten mutlu olmamaya ve işi bırakmaya neden olmaktadır.

Çalışan Kadınların Sorunları: İş- Aile İkilemi

Kadınlar çalışma hayatında yer aldıktan sonra başka bir sorun gündeme gelmektedir. Bu sorun ise kadınların iş- aile dengesini korumalarıdır. Kadınlar çalışma hayatına dâhil olduktan sonra hem toplumsal rollerini hem de çalışma hayatının getirdiği sorumlulukları yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum da kadınların iş yükünü artırdığı şeklinde savunulabilir.

“Tabi zor oluyor ne evde iş bitiyor ne burada. Yoğun bir tempoda çalışıyoruz yavrum. Evde yemek, bulaşık var burada bu ürünleri düzeltmesi var derken koşturuyoruz bakalım (Canan, 58 yaşında)”.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“Evet, ev ve iş dengesi zor oluyor tabii. Kadın olarak çalışıyorsan hep kendinden taviz vermek zorundasın. Evde de işler var burada da işler var mutlaka fedakarlık yapmak zorundasın. Başka türlü çalışamazsın yoksa (Dilek, 54 yaşında)”.

“Tabiki de zor oluyor yani evde çalış gel burda çalış hayatın hep çalışma üzerine kurulu. Böyle olunca kendine vakit ayıramıyorsun. Bazen gelen müşterilerle konuşuyorsun muhabbetin sadece onlarla sınırlı kalıyor. Eve git yemek, temizlik, uyku başka hiçbir şey yok hayatında. Bir süre sonra hayatın hep aynı oluyor. İş ev derken kendine vakit kalmıyor (Ebru, 56 yaşında)”.

Yapılan görüşmelerden anlaşılacağı üzere kadınlar çalışma hayatına başladığı zaman iş-aile dengesini kurmakta zorlanmaktadır. Gül ve Gül’ün yaptığı çalışmada da benzer özellikler görülmektedir (Gül ve Gül: 2018, 91). Yapılan çalışmaya göre girişimci kadınlar ev ve iş dengesini kurmakta zorlanmaktadır, bazı zamanlar 2-3 saat uyku ile çalışmaya başlamaktadırlar. Girişimci kadınların ev ve iş dengesini kurmakta zorlanmalarının nedeni olarak da toplumun cinsiyetçi tutumu gösterilmektedir. Toplum kadının ve erkeğin rollerini belirlediği için ve kadının kamusal alanda çalışsa dahi en önemli görevinin ev işi olduğu düşünüldüğünden dolayı kadınlar her iki alana yetişirken zorlanmaktadır. Fakat buna rağmen kadınların çalışmaktan mutlu oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmalarda kadınların çok çalışmalarına rağmen mutlu olmalarının iş tatmini ile doğu olduğu gözlemlenmiştir. Işık vd. yaptığı çalışmaya göre çalışanların mutlu olması iş tatmininin yüksek olmasına bağlıdır (Çetinkaya, Işık ve Işık, 2017: 469).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren farklı şekilde yetiştirilir ve bu nedenle meslek sahibi olacakları zaman farklı mesleklere yönelim gerçekleştirirler. Kadınlar daha çok öğretmen, hemşire gibi mesleklerde yoğunlaşırken erkekler daha çok mühendis, doktor gibi mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Bu durumda toplumsal cinsiyet ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet sadece mesleklerin farklılaşmasında değil hayatın her alanında görülmektedir. Çalışma hayatı toplumsal cinsiyet faktörünün yanında toplumun geçirmiş olduğu önemli olaylardan da etkilenmektedir. 1960'lara kadar tarım toplumu olan Türkiye 1960'lardan itibaren kırdan kente göç olgusunun artmasıyla beraber tarım toplumunun yerini sanayi toplumu almıştır. Tarım toplumunda kadın ücretsiz olarak çalışırken kırdan kente göçle birlikte kadının düşük eğitim seviyesi, “ekmek parasını erkek kazanır, kadın dediğin evde oturur” gibi önyargılarla kadın özel alana hapsedilmiştir. Kadının özel alandan çıkıp kamusal alanda kendine yer edinmesi 1. ve 2. Dünya Savaşları ile birlikte gerçekleşmiştir. Kadınlar ve kız çocukları sanayi sektöründe çalışarak ülkenin üretimini sağlamışlardır fakat buna rağmen emekleri ucuz emek olarak kullanılmıştır. Çalışma yaşamının sorunları arasında çalışma saatlerinin uzun olması, kadınlara ve kız çocuklarına düşük ücret verilmesi, güvencesiz çalışma gibi olgular yer almaktadır. 21. yüzyıla geldiğimiz de ise kadınların daha çok hizmet sektöründe çalıştıkları ve buna karşın çalışma hayatındaki sorunların halen devam ettiği söylenebilir. Hizmet sektöründe kadınlar en fazla turizm sektöründe istihdam edilmektedir. Kültürün metalaşması ile kadınlar daha önceden kullandıkları eşyaları çarşıda, pazarda satmaya başlamışlardır ve böylece kadınlar çalışma hayatında kendilerine yer bulmuşlardır. Kısaca kültürün metalaşması ile birlikte kadınlar kendilerine istihdam alanı yaratmışlardır. Kültürün metalaşmasının en fazla turizm sektöründe yaşandığı söylenebilir. Burada satılan ürünlere bakıldığı zaman daha önceden kullanılan ürünlerin artık hediye, süs eşyası şeklinde satıldığı gözlemlenmektedir. Eskişehir/ Odunpazarı'nda da yine önceden tahtadan yapılan oyuncakların, eski telefonların, aydınlatma lambalarının, eski madeni paraların artık süs eşyası, hediye olarak satışının yapıldığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmada bu sektörde çalışan kadınların akrabalarından, komşularından çalışma konusunda destek almadıkları hatta engellenmeye çalışıldıkları görülmüştür. Bu durum da bize kadınların çalışma hayatına dâhil olmasına ilişkin düşüncelerin halen olumsuz yönde olduğunu gösterebilir. Bütün engellere rağmen çalışma hayatına başlayan kadınların en çok karşılaştıkları sorun olarak iklim şartları ve ev-iş dengesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Kadınlar çalışma yaşamına başladıkları zaman hem iş hayatında hem de evde çalıştıkları için iş yükünün iki kat arttığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışan kadınların ev- iş dengesini sağlarken zorlandıkları söylenebilir. Kadınların çalışma hayatına sorun yaşadığı diğer bir durumun ise duyguların metalaşması durumudur. Turizm sektörü insan odaklı bir sektör olduğu için çalışanlar

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

müşterilere karşı daima güler yüzlü olmak zorundadır. Çalışan kişi özel hayatında her ne olursa olsun dışarıya yansıtılmamak durumunda kalmaktadır bu durumda duyguların çatışmasına yol açmaktadır. Bu durum bazı zamanlarda kişilerin psikolojik olarak yorulmasına ve hatta işten ayrılmasına yol açmaktadır. Bütün bu sorunlara rağmen çalışan kadınların çalışmaktan mutlu olduklarını, çalışma hayatının onların sosyalleşmesine katkı sağladığını anlatmışlardır. Yapılan çalışmalarda da ev kadınlarının çalışma hayatında olan kadınlara göre psikolojik şiddeti daha fazla gördükleri kanıtlanmıştır.

Kadınların bu tür sorunlarla karşılaşmaması için bireyleri işe alırken cinsiyeti, nerede yaşadığı, evli-bekâr gibi durumlara göre değil de liyakat sistemine göre almaları gerekmektedir. Liyakat sistemine göre işe yerleştirildiği zaman bu tür sorunların tamamen olmasa da kısmen olarak azaldığı söylenebilir. İş hayatına dâhil olduktan sonra aynı işi yaptıkları zaman kadın ve erkeğin aynı ücreti alması gerekmektedir. Kadının o işi yapıyor olması düşük ücret alacağı anlamına gelmemektedir. Bu durumun yani kadın ve erkeğin farklı ücretler alması eşitlik olgusunu zedelediği söylenebilir. Hiçbir birey sadece cinsiyetinden dolayı diğerinden üstün ya da aşağı görülemez. Birbirinden üstün olmayan bu bireylerin aynı işi yaptıkları zaman aynı ücreti almaları gerekmektedir. Kadın erkek eşitliğini sağlamanın belki de en temel yolu bireylere doğdukları andan itibaren kadın ve erkeğin eşit olduğu, her iki cinsinde aynı işleri yapabileceği öğretmek ve çocukları bu yönde yetiştirmektedir. Çocuklar bu bilinç ile yetiştikleri zaman erkekler kendilerini kadınlardan üstün görmeyecekleri, kadınlarda çalışma hayatı dâhil olmak üzere yaşamın her alanında daha aktif rol alacakları söylenebilir. Bu durumda kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunların minimum düzeye indiği hatta çalışma hayatında hiç sorun yaşamayacakları gibi düşünceler öne sürülebilir. Son olarak sözü Gandhi ile bitirecek olursak “Bir şeyi yapmaya kalktığınızda insanlar ilk önce önemsemezler, sonra gülerler, sonra kıskanırlar, en sonunda ise yenilirler.” (<https://www.neoldu.com>). Onun için özellikle kadınlar bir işe başladığı zaman öncelikle önemsemedikleri, sonra çevreleri tarafından kıskanıldıkları daha sonra ise kadınlar yaptıkları işi başarmış çevrelerinde ki olumsuz düşünen kişilerin yenildikleri görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adak, N. (2007). Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı. *Sosyoloji Dergisi*, 0(17).
- Altındal, Y, Sallan, Gül, S. (2016). Turizm Sektöründe kadın Girişimcilerin Risk Alma Deneyimleri. *Toplum ve Demokrasi*, Ocak-Haziran, 10(21).
- Arslaner, E, Yolal, M. (2013). Kadın çalışanların müşteri memnuniyetine etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(2).
- Aydın Tükeltürk, Ş., Şahin Perçin N (2008). Turizm sektöründe kadın çalışanların karşılaştıkları kariyer engelleri ve cam tavan sendromu: Cam tavanı kırmaya yönelik stratejiler. *Yönetim ve Bilişim Dergisi*, 6(2).
- Bayram, A. T. (2018). Turizm Sektöründe Girişimci Olarak Kadın. Bayram E G, Bayram, A. T., Sürücü, Ö. A. (edt). *Turizm ve Kadın*, Ankara: Detay yayıncılık.
- Bayram, A. T. (2019). Türk turizm alan yazınında kadınlar üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8(2).
- Bebekoğlu, G., Wasti, A. (2002). Çalışan Kadınlara Yönelik Cinsiyet Temelli Düşmanca Davranışların Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. *10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirisi*, 23- 25 Mayıs.
- Bodur, S., Çilli, A.S., Kaya, N., Kucur, R., Özkan, İ. (2004). Evli kadınlarda ve çalışan evli kadınlarda psikolojik belirtilerin karşılaştırılması. *Genel Tıp Dergisi*, 14(1).
- Çağlayan, S. & Kemik, A. (2018). Kırdan kente iç göç süreciyle kadınların iş yaşamına katılımları ve sonuçları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(43).
- Çetinkaya, N., Işık, M. F., Işık, Z. (2017). Mutluluğun iş tatmini üzerindeki rolü: erzurum ili palandöken kış turizm merkezinde yer alan konaklama işletmelerindeki kadın çalışanlar üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Demirdağ, Ş. A., Güçer, E., Pelit, E. (2016). Kadın iş görenlerin karşılaştığı sorunların iş bırakma eğilimlerine etkisi: otel işletmelerinde bir araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15).

Erkol Bayram, G. (2018). Kadın girişimciler ve turizm: mevcut durum ve sorunlar üzerine sinop ilinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2).

Gönç Şavran, T. (2013). *Klasik Sosyoloji Tarihi*, Serap Suğur (edt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Gül, K., Gül, M. (2018). Balıkesir ilinde kadın girişimci profili ve sorunları: yiyecek sektöründe bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(56).

<https://www.neoldu.com>. Erişim Tarihi: 21.03. 2020, Erişim Saati: 23.45.

Oktik, N. (2001). Turizm sektöründe çalışan kadınların toplumsal değişime etkileri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Sinclair, M. (1997). Issues and theories of gender and work in tourism. The Sinclair M (edt). *Gender, Work and Tourism*.

Swain, M. B. (1995). Gender in tourism. *Annals of Tourism Research*, 22(2).

Topbaş, F., Uğuz, S. Ç. (2014). Toplumsal cinsiyet ve kadın emeği: turizm sektörüne betimsel bir yaklaşım. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7).

Topbaş, F., Uğuz, S. Ç. (2014). Toplumsal cinsiyet ve kadın emeği: turizm sektörüne betimsel bir yaklaşım. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7).

Topbaş, F., Uğuz, S. Ç. (2016). Turizmde kadın istihdamı ve ücret ayrımcılığı: karşılaştırmalı bir analiz, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar, 27(1).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı (2010) *Türkiye’de Kadınların İş Gücüne Katılımında Son Dönemde Gözlenen Eğilimler*. Çalışma Raporu, Sayı:2, Mart, Ankara.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hastanelerin Dijitalleşmesi Üzerine Bir Alan Araştırması³⁴⁴

Şengül SAĞLAM*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜNSALAN**

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Yönetimi

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İşletme

ÖZET

Son yıllarda sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte değişen tüketici davranışlarında üssel bir şekilde büyüyen teknolojilerin (internete bağlı tüketici cihazları, kişisel veri analitiği) ve analitik gelişmelerin (yapay zekâ, sanal gerçeklik) etkili olduğu söylenebilir. Dünya genelinde gelişmekte olan ve Sağlık 4. 0 devrimiyle birlikte hız kazanan sağıktaki dijital uygulamalar da bu değişimden önemli derecede etkilenmektedir. Sağlık 4. 0 süreçlerine sahip akıllı bir sağlık hizmeti sistemi özellikle otomasyon, makine öğrenimi ve yapay zekâ, doktorlar, hastalar, hastaneler, ilaç şirketleri, sigorta şirketleri ve sağıkla bağlantılı tüm diğer alanları etkilemektedir. Dijital hastaneler günümüzde yaygınlaşan bilişim teknolojilerinin esas alındığı bir sağlık sistemidir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda manuel olarak işleyen süreçlerin ortadan kaldırılarak işlemlerin otomasyon sistemleri ile yapıp yönetildiği akıllı, kâğıt kullanılmayan, mobil sağlık uygulamalarıyla hastane içinden veya dışından karşılıklı veri alışverişi yapılabilen bir hastane olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada, hastanelerin dijitalleşme sürecinin sağlık çalışanları tarafından benimsenmesi ve sürdürülebilmesi için dijital hastane uygulamaları kullanımını sağlık çalışanları ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak; dijital hastane uygulamalarının olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirilerek araştırmacılara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda dijital hastane uzmanı değerlendiricisi/ sağlık yöneticisi, dijital hastane sertifikasına sahip sağlık kurumlarında görev yapmakta olan bilgi işlem sorumluları, kalite sorumlusu ve hastane bilgi yönetim sistemleri yazılım firmasında görev yapmakta olan PPP masa yöneticisi, insan kaynakları müdürü olmak üzere 6 uzman kişiyle mülakatlar yapılarak konu hakkında görüşleri alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: sağığın dijitalleşmesi, dijital hastaneler, sağlık 4. 0, dijital pazarlama, HIMSS-EMRAM.

ABSTRACT

It can be said that exponentially growing technologies (internet-connected consumer devices, personal data analytics) and analytical developments (artificial intelligence, virtual reality) have been effective in changing consumer behaviors with the increase in the use of social media in recent years. Digital applications in health, which are developing worldwide and accelerated with the Health 4. 0 revolution, are also significantly affected by this change. A smart healthcare system with Health 4. 0 processes particularly affects automation, machine learning and artificial intelligence, doctors, patients, hospitals, pharmaceutical companies, insurance companies and all other health-related areas. Digital hospitals are a health system based on science technologies that are widespread today. It can be defined as a smart, paperless hospital where manual processes are eliminated and operations are carried out and managed by automation systems in the provision of healthcare services, and where data can be exchanged with mobile health applications from inside or outside the hospital. In this study, in order to adopt and maintain the digitalization process of hospitals by healthcare workers using qualitative researchers by evaluating the positive and negative aspects of digital hospital applications. In this context, digital hospital specialist evaluator/ health manager, information processing officers working in health institutions with digital hospital certification, Quality officer and PPP desk manager working in hospital information management systems software company, human resources manager their opinions were received about.

Keywords: digitalization of health, digital hospitals, health 4. 0, digital marketing, HIMSS-EMRAM.

1.Giriş

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte dijitalleşme inanılmaz bir hıza erişmiştir. Sağlık hizmeti veren kurumlar için de dijitalleşme ve sağlık teknolojilerinin gelişmesi kurumların geleceğine ışık tutmasında hiç şüphesiz önemli rol oynamaktadır. Dijital hastane kavramı, sağlık alanındaki varlığını giderek güçlendiren, bilim teknolojilerinin uygulanması ve geliştirilmesini temel alan bir sağlık sistemidir. Hizmetlerin sunulmasında yeni nesil dijital teknolojilerin kullanılması

³⁴⁴ Bu çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programında devam etmekte olan bir tez çalışmasından türetilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çalışan verimliliğinin olumlu yönde etkilenmesini sağlarken aynı zamanda hasta memnuniyetinin yükseltilmesine de katkı sağlamaktadır. Hizmet alanlarını genişletme, işlem maliyetlerini düşürme, tıbbi karar verme süreçlerini iyileştirmekte ve kurum içerisindeki diğer kaynakların daha etkin olarak kullanılması açısından oldukça önemlidir (Altuntaş,2019, s.15).

Türkiye’de ‘dijital hastane’ kavramı Sağlık Bakanlığının 2013-2017 stratejik planıyla sağlık kurumlarında oluşturulması ve yaygınlaştırılması hedefiyle uygulanmaya başlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra HIMSS kurumuna yapılan başvuru ile EMRAM kriterleri bazında; 2013 yılında Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi ilk 6. Seviye dijital hastane olmuştur. 2020 yılı itibarıyla 175 adet 6. Seviye hastane ile Amerika’dan sonra ikinci ve 3 adet 7. Seviye hastane ile Avrupa’da dijital hastane konusunda lider konumdadır (Dijital hastane, 2019). 2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü ile HIMMS Avrupa arasında beş yıllık protokol yenilenmiş ve çalışmalar hızla devam etmektedir. 2024 yılına kadar dijital hastane sayının hızla artması beklenmektedir (Sayakademi, 2020).

Dijital sistem uygulamaları kullanılarak analiz yeteneği, tıbbi hataların önlenmesi, bakım kalitesi, hasta güvenliği ve hastaya ayrılan zamanın artması gibi kazanımlar elde edebilmektedir. Bu çalışmada, günümüz sağlık hizmetlerinde ve sağlık hizmeti kullanıcıları tarafından kullanılmaya başlanan ve gelecek yıllarda kullanımının yaygınlaşması beklenen dijital sağlık teknolojilerini ve uygulamalarını, dijital hastanelerin ülkemizdeki gelişim süreci incelenerek uzman görüşü almak amacıyla dijital hastane uzmanı değerlendiricisi/ sağlık yöneticisi, dijital hastane sertifikasına sahip kurumların bilgi işlem departmanları, kalite departmanları, hastane bilgi yönetim sistemi yazılım firmasında görev yapmakta olan PPP masa yöneticisi ve İnsan kaynakları müdürü olarak görev yapmakta olan kişilerle görüşmeler yapılmış dijital hastaneleri, alt yapı süreçlerini, iç müşteri olarak nitelendirebileceğimiz sağlık çalışanları için dijital teknolojiler ve hastanelerin dijitalleşme sürecinde gerekli eğitimlerin verilmesi, motivasyon sağlanması, ödüllendirme yapılması, sürece dâhil edilmeleri vb. gibi içsel pazarlama uygulamalarının dijitalleşme sürecini nasıl etkilediği, ne tür değişimler yarattığı araştırılmıştır. Süreç hakkında bilgi sahibi olarak uygulamadaki varsa sorunlu alanların keşfedilmesi, önerilerin geliştirmesi hedeflenmiştir.

2.Sağlık 4. 0 ve Dijital Sağlık Teknolojileri

Son yıllarda sağlık hizmetlerinin çoğunun artık sanal ortamda sağlanabilmesi, bazı özel durumlar haricinde hastaların fiziksel olarak hastanede bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Sağlık hizmetlerinin sunulmasında dijital teknoloji uygulamalarının kullanımının artmasıyla birlikte, sağlık sistemi harcamalarının azalmasını ve daha verimli bir sağlık hizmeti uygulanmasını sağlamaktadır. Bilişim teknolojilerinin sağlık alanında yaygınlaşmasıyla birlikte klinik hatalar azalmakta, tedavi ve sağlık hizmetleri kalitesi yükselmektedir (Mutluay ve Özdemir, 2014, s.185).

Sağlık 4. 0 kavramı düşünüldüğü zaman akla ilk olarak sağlık verilerinin elektronik ortamda depolanması konusu gelmektedir. Yıllar öncesinde elektriğin mucidi Thomas Edison geleceğin hekimlerini tanımlarken ‘Bunlar ilaç yazarak hastayı tedavi etmeyecek, diyet ve kişinin yaşam tarzını düzene koyarak ve de hastalıkların nedenlerini ortadan kaldırarak, bunların oluşmasını engelleyici bir biçimde çalışacaklar’ demiştir. Sağlık 4. 0 kişiye özel ve de sağlıklı olma koşullarını ortaya koyan, hastalıkların erken tanı ve tedavilerinin içeren yeni modeller oluşturmayı hedeflemektedir (Başkan, 2018, s.10).

Bu platformlarda elde edilen veriler çok daha verimli analizlerin yapılmasını sağlaması, kişinin kendi sağlığını daha kolay takip etmesi, özetleyecek olursak; hastaların tüm gerekli verilerini toplayarak hastalığı yönetmek için kullanmak Sağlık 4. 0’ın ilk ortaya çıkış noktasını oluşturmaktadır. Endüstri 4. 0’ın gelişmesi ve daha etkin anlaşılmaya başlanmasıyla sağlık alanındaki devrimin yoluna rehber olma niteliği kazanmıştır. Sağlık 4. 0 ile ameliyat bakım robotları, giyilebilir aygıtlar, akıllı telefon uygulamaları, 3D yazıcılar, akıllı tabletler(haplar), teletıp vb. gibi birçok yenilik hayatımızda yer almaya başlamıştır (Battal, 2018, s.14).

3.Türkiye’de Hastanelerin Dijitalleşmesi

Sağlık Bakanlığı 2013 ile 2017 yıllarını kapsayan stratejik plan ile sağlık hizmetlerine erişim kolaylığının sağlanması, hizmet sunumu kalitesinin ve etkinliğinin artırılması amacıyla bakanlığa ve bağlı tesislerde ‘dijital hastane’ kavramının oluşturulması için harekete geçmiştir (Sağlık Bakanlığı,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2017). Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı ve bakanlığa bağlı kurumlar tarafından Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin dijitalleştirilmesi adına birçok proje sağlık hizmetlerinin sunumunda uygulanması sağlanmıştır. E-Sağlık proje ve uygulamalarından bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sağlık Bakanlığı, 2019):

Kişisel Sağlık Sistemi (e-Nabız) uygulaması: Bireylerin geçmişten geleceğe tüm sağlık verilerinin ve hastalık geçişlerinin elektronik sistemler kullanılarak kaydedilmesi, sınıflandırılması, işlenmesi sonucunda elde edilen tüm verilerdir. Sağlık alanında önemli bir katkı sağlayarak eczanelerden sigorta kuruluşlarına, hastalara, sağlık alanında yatırım yapmayı planlayan üçüncü şahıslara kadar toplumun hemen hemen her kesimine bilgi paylaşımı yaparak daha kaliteli ve ulaşılabilir sağlık hizmeti sunumunun gelişerek bambaşka bir boyuta taşınacağını göstergesidir (Söğüt, 2017, s.82).

Teletıp ve Teleradyoloji sistemi (TELETIP): Radyolojik tetkiklere ait görüntülere 7x24 web ortamında erişilmesinin sağlanması ve bu görüntülerin raporlanabilmesine, radyologlar arası telekonsültasyon yapılabilmesine, tıbbi görüntü ve raporların kalite açısından değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. E-Nabız uygulaması üzerinden kişilerin ulaşım sağlanmasına olanak sağlayan bir sistemdir (Teletıp, 2021).

Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler (SİNA) uygulaması: Kurum kaynaklarının daha etkin yönetilmesi, merkez ve taşra teşkilatı kullanıcılarının karar alma yetkinliğinin artırılması amacıyla geliştirilen, Sağlık Bakanlığına ait yerli karar destek sistemi platformudur. SİNA uygulaması bu yönleriyle sağlık hizmet sunucularından Sağlık Bakanlığına iletilen sağlık istatistiklerinin tüm detaylarıyla raporlanmasına imkân sağlamaktadır (SİNA, 2021).

Mekânsal İş Zekâsı (MİZ): Korana virüs vakalarının yükselmesiyle birlikte Filyasyon ekiplerinin çalışmaları hızlandırıldı. Sağlık Bakanlığı tarafından korana virüs vakaları ve temaslarının takibi için teknolojinin yardımıyla MİZ sistemi uygulamaya koyulmuştur. Mekânsal İş Zekâsı sistemiyle Filyasyon ekipleri, pozitif vakalar ve temasları dijital harita üzerinden edilerek tek tıkla ekiplerin yönlendirilebilmesi sağlanıyor (SBSGM, 2021).

Entegre Kurumsal İşlem Platformu (EKİP): Sağlık Bakanlığına bağlı kuruluşlarda görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının tüm kişisel bilgilerini yönetebildiği ve kurum içi sosyal ağlarını oluşturabildiği bir uygulamadır (EKİP, 2021).

Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi (FİTAS): Pandemi ile mücadeledeki en önemli araçlardan biri Filyasyon (kaynak arama) uygulamasıdır. Ülkemizdeki pandemi vakalarının görülmeye başlamasından hemen sonra, filyasyon ekipleri tabletlerle donatılarak filyasyon uygulaması gerçek zamanlı olarak uygulanmaya başlatıldı. Filyasyon yapılan alanda veriler anlık olarak sisteme kaydedildi ve veri akışı zaman kaybedilmeksizin analiz edilmeye başlanmıştır. Filyasyon ekiplerinin, mobil uygulama ile merkezden yönlendirilerek filyasyon yapılacak alanlara en hızlı şekilde müdahale edilmesi sağlanmıştır (SBSGM, 2021).

Hayat Eve Sığar (HES) Uygulaması: Hayat Eve Sığar Uygulaması Covid-19 konusunda bilgilendirmek, yönlendirmek ve yaşanabilecek salgın hastalık ile ilgili riskleri en az seviyeye indirmek ve yayılmasını önlemek amacıyla Sağlık bakanlığı tarafından geliştirilen mobil uygulamadır (HES, 2021).

Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS): Vatandaşların Alo 182'yi arayarak ulaşım sağlayabildiği aynı zamanda internet üzerinden veya MHRS mobil aplikasyonunu kullanarak Sağlık Bakanlığı'na bağlı kamu hastaneleri, aile hekimleri ve ağız diş sağlığı merkezlerinden 7/24 randevu alabilmesini mümkün kılan sistemdir (Altuntaş, 2019, s.28).

HIMSS Türkiye sürecini kronolojik sıralama ile incelediğimizde, Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü 'Hastanelerimizde Dijital Dönüşüm Projesi' 2012 yılında hayata geçirilmiştir. 2013 yılında ilk 5 yıllık protokol imzalanmıştır. Ankara Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi pilot olarak seçilmiş Nisan 2013'te valide edilen ilk hastane olmuştur. 2017 yılında 16 devlet Hastanesi Seviye 6 ve İzmir Tire Devlet Hastanesi Seviye 7 olarak valide edilmiştir. 2017 yılı içerisinde 153 Kamu hastanesinin HIMSS EMRAM Seviye 6 olarak valide edilmiştir. 2019 yılında ikinci 5 yıllık protokol imzalanmıştır. HIMSS 0- EMRAM modeli uygulanmaya başlanmıştır. 19 hastane EMRAM seviye 6, 2 hastane EMRAM seviye 7, 11 ADŞM/ADŞH 0-EMRAM Seviye 6

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kriterleri ile valide edilmiştir. Hedef olarak 154 hastanemizin revalidasyonunu gerçekleştirmek, Seviye 6 ve 7 hastane sayımızı arttırmak ve HIMSS'in diğer modellerinin uygulanabilirliğini sağlamaktır (Elmas, 2020). Hastalara ait bilgiler zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın ulaşım sağlamak ve en çok memnuniyetsizlik sebeplerinden biri olan hasta bekleme sürelerini kısaltması gibi birçok avantaj sağlayacağı düşünülen dijital hastaneler yavaş günlük hayatımızın içerisine girmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2015).

4.Konuya İlişkin Literatür

Alacadağlı (2019) çalışmasında; bilgi iletişim teknolojileri, dijitalleşme ve ülkemizdeki sağlık sistemine etkilerini araştırmak için niteliksel analiz yöntemi kullanılmış sağlık hizmeti sunucularıyla mülakatlar yapılarak görüşleri alınmıştır. Çalışmanın sonucunda ulaşılan veriler ışığında mevcut sistemin; ülkenin bilgisayar okuryazarlığı, internete ulaşım olanağı ve dijitalleşme oranları da dikkate alınarak daha katılımcı biçimde ortak akılla sorgulanarak; her eğitim düzeyi ile sosyo-ekonomik grubun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve kamu yararı öncelikli olarak yeniden düzenlenmesinin sağlanmasının her açıdan yararlı olacağı kanısına varılmıştır.

Demirel (2019) çalışmasında; hemşirelerin dijital (kâğıtsız-akıllı) hakkındaki görüşlerini incelemek ve sağlık bakımında bilgisayar kullanımına yönelik tutumlarını değerlendirmek için tanımlayıcı ve kesitsel analiz yöntemi kullanılmış Afyonkarahisar Devlet hastanesinde çalışan 400 hemşireye anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde dijital hastane sistemine 20-39 yaş grubunun, bayan çalışanların ve ameliyathanede çalışanların daha olumlu ve istekli olduğu saptanmıştır.

5.Materyal ve Metot

5.1.Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı; sağlıkta dijital teknolojilerin gelişmesi ve hastanelerin dijitalleşmesiyle dijital hastane uygulamalarının hastane yönetim sistemine, sağlık çalışanlarına sağladığı avantajlar ve varsa dezavantajlarının belirlenmesi, sağlık çalışanları tarafından benimsenmesi, gerekli eğitimlerin verilmesi, sürdürülebilmesi için uygulanabilecek yöntemlerin araştırılması ile sağlık çalışanlarına, araştırmacılara ve literatüre katkı sağlamaktır.

5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni T.C. Sağlık Bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlarda görev yapmakta olan sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada, kartopu örnekleme yöntemi kullanılmış konuyla ilgili bilgi sahibi kişiler belirlenmeye çalışılmıştır. 1 Dijital Hastane Uzmanı ve Denetleyicisi, dijital hastane sertifikasına sahip kurumlarda görev yapmakta olan 2 Bilgi İşlem Sorumlusu, 1 Kalite sorumlusu, Hastane Bilgi Yönetim Sistemi yazılım firmasında görev yapmakta olan 1 PPP Masa Yöneticisi, 1 İnsan Kaynakları Müdürü olmak üzere hastanelerin dijitalleşme süreci hakkında 6 sağlık çalışanıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler İstanbul, Ankara, Osmaniye, Sinop illerinde görev yapmaktadır.

5.3. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma türünde olup araştırmada veri toplama aracı olarak yapılan literatür incelemesi ile geliştirilen 'görüşme formu' kullanılmıştır. Görüşme formu 5 demografik soru ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Hastanelere ulaşımın ve erişimin kısıtlı olmasından dolayı e-posta yoluyla görüşme/mülakat yöntemi kullanılmıştır(Opdenakker,2006). Bu çalışmada Walcott'un (1994) nitel veri analizi önerisi benimsenmiştir. Çalışmada da, verilerin analizinde ilk olarak katılımcıların her bir soruya verdikleri cevaplar okuyucuya doğrudan sunulmuş ve irdelenmiştir. Daha sonrasında bulgular yorumlanmış ve birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur.

5.4.Araştırmanın Kısıtlıkları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Araştırmaya dâhil edilen uzman sayısının az olmasının yanı sıra hastanelere erişimin ve ulaşımın kısıtlı olması, hastanelerin dijitalleşme sürecinde aktif rol alan bilgi sahibi uzman sayısının az olması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

6. Bulgular

6.1. Katılımcıların Kişisel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1: Sağlık Çalışanlarının Sosyo-Demografik Özellikleri

Demografik Değişken	1.Görüşmeci	2.Görüşmeci	3.Görüşmeci
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Erkek
Yaş	28	38	35
Eğitim Düzeyi	Lisansüstü	Ön Lisans	Lisans
Mesleki Deneyim	1-5 Yıl	6-10 Yıl	6-10 Yıl
Hastanedeki Mevcut Pozisyonu	Dijital Hastane Uzmanı ve Değerlendiricisi /Sağlık Yöneticisi	Bilgi İşlem Sorumlusu	Bilgi İşlem Sorumlusu

Demografik Değişken	4.Görüşmeci	5.Görüşmeci	6.Görüşmeci
Cinsiyet	Erkek	Erkek	Kadın
Yaş	31	38	41
Eğitim Düzeyi	Ön Lisans	Lisansüstü	Lisansüstü
Mesleki Deneyim	6-10 Yıl	11-15 Yıl	21 Yıl ve Üzeri
Hastanedeki Mevcut Pozisyonu	PPP Masa Yöneticisi (Şehir Hastanelerinden Sorumlu)	HBYS/İnsan Kaynakları Müdürü	Kalite Sorumlusu/Hemşire

6.2. Araştırmaya İlişkin Bulgular

Araştırmaya ilişkin bulgular aşağıda belirtilmiştir.

i. Sağlıkta dijital teknolojiler ve dijital hastane kavramları size ne çağrıştırmaktadır?

Araştırma kapsamında birinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hizmet sektöründe birçok inovasyon hız kesmeden ortaya çıkmaya başlamıştır. Hizmet sektöründe olan hastanelerin hareketli, canlı yapıya sahip olmaları devamlı yenilikleri zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda sağlık teknolojileri ve dijital hastane kavramları dikkat çeken girişimler haline almıştır. Sağlık teknolojileri sağlığı iyileştirmek için geliştirilen cihazların, prosedürlerin sistemler şeklinde organize edilerek bilgi ve becerinin kullanılmasıdır. Aynı zamanda yazılım entegrasyonları iletişim sistemleri ile gerçek zamanlı takibi gerçekleştirebilir. Dijital hastaneler idari, mali ve tıbbi süreçlerde bilişim teknolojileri/ bilgi sistemlerinin kullanıldığı bir hastanede, her türlü iletişim aracı ve tıbbi cihazın birbiriyle ve diğer bilgi sistemleriyle entegre olduğu, sağlık çalışanları ve hastaları e-Nabız, MHRS gibi mobil tıp çözümleri ile hastane içinden veya dışından bilgi ve veri alışverişini sağlayabildiği geniş bir kapsama sahiptir.

Katılımcı 2: Hastane işleyişinin hızlı pratik, bilgi kaybının olmaması ve bilgilerin kayıt altına alınmasıdır.

Katılımcı 3: Sağlıkta dijital teknolojiler hastalara daha iyi ve daha hızlı hizmet verme imkânı sunduğu gibi hastanın sağlık verilerine en etkili şekilde ulaşmaya ve tedavi konusunda daha hızlı karar vermeye yardımcı olmaktadır. Hastanelerin dijitalleşmesi sayesinde eskiden bu yana takibi gerekli hastalıkların dijital olmayan sistemlerde hastanın toplayabildiği veya dosyasında muhafaza edilebildiği kadarıyla tedavisini yürütebilmekteyken şimdi ise tek tuşla hastanın bütün geçmiş kayıtları görüntülenebilmekte ve hekime tedavi konusunda yol göstermektedir.

Katılımcı 4: Şöyle diyebilirim olaya bir yazılım şirketi olarak değil de hasta gözüyle baktığımız zaman kişilerin hastaneye ilk ulaşımından itibaren günümüzde merkezi hasta randevu sisteminden tutunda birçok hastaneye manüel randevu sistemi veya telefonla randevu alma sistemleri mevcut. Yani burada öncelikle çalışanın işini kolaylaştırmaktan ziyade hastaların da bu noktada işlemleri kolaylaşıyor. Sağlıkta dijitalleştiğiniz zaman en basit şekilde örnek vermemiz gerekirse hastaların alacak olduğu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

MR tedavisinde alacak olduğu radyasyon oranını bile ölçebiliyorsunuz. Bu durumda hasta sağlığını daha koruyucu ve kullanıcının da bu sistemi kullanırken ki konforunu düşünmek zorunda olduğu bir sistemdir.

Katılımcı 5: Hastanın dijitalleşmeyle birlikte hastanede geçirmiş olduğu sürenin daha da kısalması, kırtasiyecilik dediğimiz hastane içerisindeki işlemlerin evrakların, imza işlemleri, kaşe işlemleri vb. işlemlerin azalmasıdır. Bununla birlikte yine hastanın dijital olarak datasının bilgilerinin verilerinin bir kurumsal hafıza ağı oluşturulması ve sağlanması açısından tüm bu verilere kolayca erişilebilmesi gibi dijitalleşmenin pozitif yönde iyileştirmelerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcı 6: Hastalara ait tüm kayıtların ve dosyaların, hastaya yapılan işlemlerin elektronik ortamda HBYS üzerinde kayıtlı olmasıdır.

ii. Türkiye’de sağlık kurumlarında dijital dönüşüm adımlarından bahsedebilir misiniz?

Araştırma kapsamında ikinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Türkiye sağlık bilişimi konusunu gündeme alarak, bu konuda kısa sürede başarılı ve hızlı adımlar atmıştır. Şu anda dünya standartlarına göre iyi bir noktaya gelmiş ve sağlık bilgi sistemini ihraç edebilecek seviyeye ulaşmıştır. Dünya’daki gelişmeleri yakından takip eden Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (SBSGM) bu konuda önemli bir karar almış ve 2012 yılında Dijital/Kâğıtsız Hastane projesini başlatmıştır. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (SGSGM) bu gelişimi uluslararası standartlarla karşılaştırmak ve gelişimini gösterebilmek adına uluslararası standartlarla karşılaştırmak ve gelişimini gösterebilmek adına uluslararası kabul görmüş bir ölçüt kullanmaya karar vermiştir. Bu çalışmanın bir uzantısı olarak 15 Kasım 2013 tarihinde Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (SBSGM) ile HIMSS (Healthcare Information and Management Systems Society) Avrupa arasında 5 yıllık bir protokol imzalanmıştır. Bu 5 yıllık süreç iyi değerlendirilmiş ve Türkiye dijital hastane sayısını hızla arttırmıştır. Bu hızlı artışı desteklemek adına Sağlık Bakanlığı 2018’te biten protokolünü 14 Şubat 2019 yılı itibari ile 5 yıllık olarak tekrar yenilendiğini belirterek hastanelerin dijitalleşme sürecinin olumlu yönde ilerlemesini sağlamıştır.

Katılımcı 2: Özellikle acil servisin yatan servis müşahede birimlerinde kâğıt israfının ortadan kaldırılması, doktorların istediği anda sistemden hastanın bütün bilgilerine ulaşması ve karar destek sistemi ile hastaya ayrılan zamanın daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Kullanılan ilaçların kime nasıl hangi zaman ve kimlerin kullandığını barkotlama sistemi ile kayıt altında tutulmasına başlanarak dijitalleşme adımları hız kazanmıştır.

Katılımcı 3: Hemen hemen tüm kurumlar kısmen de olsa dijital süreçte hizmet vermektedir. Görev yapmakta olduğum hastanede neredeyse kâğıt ile işlem kalmamış duruma geldi bu uygulamaların dijital hastane olmamızın getirmiş olduğu faydalar olduğunu ekleyerek böylelikle hem zamandan tasarruf edilmiş hem de gereksiz kâğıt israfının önüne geçilmekte olduğunu en önemlisinin de hastanın tedavisinin daha güvenilir bir şekilde yapılması için yapılan adımlardan oluşmaktadır.

Katılımcı 4: Dijitalleşmenin ilk adımı öncelikle hastanenin bunu bir yaşam tarzı olarak belirlemesinden ibarettir. Siz hastanelere ne kadar teknoloji sunarsanız sunun kullanıcılara ne kadar kolaylık sunarsanız sunun, kullanıcı bunu bir yaşam tarzı olarak belirlemediği sürece hastaneyi dijitalleşmiş sayamazsınız. Örneğin hastanelerimizde kullanıcılara yönelik klinik karar destek sistemleri bunun açılımı yaptığımız zaman kullanıcıların gözünden kaçan ya da yapmayı unuttukları şeyleri kullanıcılara hatırlatan işlemlerdir. Hasta hastaneye girdiğinde muayene olmak istediğini belirtti baş ağrısı şikâyeti var hekim bu şikâyeti aldığı anda baş ağrısının yanında hangi teşhisi koymalı veya koymuş olduğu teşhisin yanında hangi tedaviyi hastaya uygulaması gerektiği, hangi ilaçları reçete etmeli veya hangi testlere tabi tutmalı gibi önerilerde bulunabilen bir sistemdir. Aynı zamanda hastanın yaşam şartlarının için de kolaylıklar sunmaktadır hastanın hastane içerisindeki her hareketinin dijital ortama taşıyan bir sistemdir az önce de belirttiğim gibi yaşam tarzı olarak belirlenmiş olması gerekir ilk adım olarak bunu sayabiliriz.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Katılımcı 5: Hizmet kullanıcıları açısından E-devlet uygulamasıyla birlikte artık birçok işlem entegre olmuş durumda ve bu işlemleri yapabilmekteyiz. E-Reçete, E- İş göremezlik, HES kodu, E-Nabız bütün tanıları ve teşhislerin kayıt altına alınması bu alanda ciddi adımlar olarak düşünebiliriz.

Katılımcı 6: Hastanelerde dijital dönüşüm çalışmaları, 2000’li yılların başında hastanelere teknik altyapıların kurulması ve 2005 yılında yazılım firmaları ile çalışılmaya başlaması ile kademeli olarak hizmetlerin dijitalleşmesi başlamıştır.2018 yılında HIMMS 6 hastanedeki tek bir klinik de tüm hasta formları ve dosyasının dijitalleşmesi ile resmi olarak belgelenme olmuştur. Bu yılda hastanede belge yenilemesi yapılmıştır.

iii. Hastanelerin dijitalleşme sürecindeki gelişimini dikkate alarak dünyadaki ve ülkemizdeki durumu değerlendirebilir misiniz?

Araştırma kapsamında üçüncü soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Bu değerlendirmeyi uluslararası ölçüt olan HIMSS sertifikasına sahip olan sağlık kurumları olarak değerlendirecek olursam; Türkiye mevcut durumu ile Avrupa’da birinci sırada yer almaktadır. Amerika’da ise 985’ten fazla sağlık kuruluşu seviye 6, 141 tane ise seviye 7’dir. Çin’de bu sayı oldukça yüksek olmasından dolayı Türkiye dijital hastane sayıları durumundan önde ilerlemeye devam etmektedir.

Katılımcı 2: Ülkemizdeki sağlık sisteminin yeterli olduğunu düşünerek buna ilave olarak dijitalleşme sürecinin de artı puan olarak yansıttığını söyleyebilirim.

Katılımcı 3: Ülkemizde dijitalleşme süreci gördüğüm kadarıyla hızla ilerlemekte ve insanlar bu dijitalleşme sürecinden çoğunlukla memnun kaldıkları için bu durumun süreci olumlu yönde etkilemektedir.

Katılımcı 4: Dijitalleşme olarak dünya çapında dijitalleşmenin ölçeklendirilmesini yapan kurum HIMSS standardı aslında Amerika kapsamlı bir sertifika dolayısıyla da bunun ölçeklendirildiği zaman dünyada en çok Amerika’da ve Çin ‘de bu sertifikaya sahip kurumlar bulunmaktadır. Ama 2018 itibariyle Türkiye bu konuda çok büyük bir atak yapmış olup dijital hastane sayısını yani belli standardın üzerinde olduğu HIMSS EMRAM 6, HIMSS EMRAM 7 şeklinde ilerleyen buradaki hastane sayısını oldukça gözle görülür bir şekilde arttırmış bulunmaktadır. Bu aşamada Türkiye şu anda hatırı sayılır bir sayı elde etti ama yeni kriterlere göre HIMSS EMRAM 7 standardı şu an ülkemizde üç tane hastanemizde var biri Yozgat Şehir Hastanesi diğer ikisi İzmir ilinde bulunmaktadır. Yine burada hastaneleri birbiriyle yarıştırmamak adına Ağız ve diş sağlığı merkezleri için de Q EMRAM şeklinde ayrı bir standart getirmişlerdir.

Katılımcı 5: Bu konuyla ilgili şunu aktarabilirim Yozgat Şehir Hastanesi yeni kriterlerine göre HIMSS 7 seviyesinde olan Avrupa’da ilk hastanedir. Bu şekilde tescil edilmiş durumda ve Türkiye olarak sağlık bilişimi çalışanları olarak ya da sağlık bilişimi yazılım firmaları olarak birçok ülkelerden önde olduğumuzu öngörebiliyoruz. Firmalarımız Azerbaycan ülkesi sağlık bakanlığına özellikle hastane bilgi yönetim sistemi yazılımları noktasında danışmanlık yapıyor. Bunu da referans olarak alabiliriz. Birde dış ticaret olarak baktığımızda Kazakistan ve Gürcistan’a yapmış olduğumuz faaliyetlerimiz de bulunmakta ve bu ülkelerin sayısı giderek artmaktadır. Yakın çevremiz diyebileceğimiz Avrupa kısmı için HIMSS 7 Seviyesi alan ilk hastaneyiz ve diğer doğu tarafına geçtiğimizde Orta Asya Cumhuriyetlerine de hizmet veriyor olmamızı göz önünde bulundurduğumuz da yeteneklerimizin Türkiye olarak ön planda olduğumuzu ciddi seviyede diğer ülkelere göre fark yarattığımızı öngörebilmekteyiz. Özellikle hükümet politikası olarak yerli ve milli yazılımlar teşvik edilmekte kullanımının arttırılması sağlanmakta olması gibi hususlar ülkemizin konumu açısından pozitif olarak değerlendirebiliriz.

Katılımcı 6: Ülkemizde son 5 yıldır sürecin hızlandırıldığını biliyorum. Dünyada ülkelerin gelişmişlik durumuna göre daha iyi ve daha geri durumda birçok ülke olduğunu biliyorum.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

iv. Ülkemizdeki hastanelerin dijitalleşme sürecini hem özel sektör hem de kamu sektörünü dikkate alarak dijital hastane sertifikası alan kurum sayısını değerlendirebilir misiniz?

Araştırma kapsamında dördüncü soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Bu değerlendirmeyi uluslararası ölçüt olan HIMSS sertifikasına sahip olan sağlık kurumları olarak değerlendirecek olursam; Türkiye’de 889 kamu hastanesi, 68 üniversite hastanesi, 577 özel hastane mevcuttur. Türkiye HIMSS’in 7 ölçüm modeli arasından Türkiye 2’sini kullanmaktadır. Bunlardan biri EMRAM (Electronic Medical Record Adaption Model) yani Elektronik Sağlık Kaydı benimseme modelidir. Bu model yatışlı hizmet veren tedavi kuruluşlarında kullanılmaktadır. Bir diğeri ise 0-EMRAM (Outpatient Electronic Medical Record Adaption Model) yani ayaktan hizmet alan hastalar için elektronik sağlık kaydı benimseme modelidir. Bu model de ayaktan tedavi hizmeti sunan sağlık kuruluşlarında kullanılmaktadır ve Türkiye’de Ağız ve Diş Sağlığı Hastanelerinde ve Merkezlerinde tercih edilmektedir.

Tablo 2: Ocak 2021 itibari ile Türkiye’de Dijital Hastane Güncel Sayıları

Dijital Hastane Sayıları	Seviye 6	Seviye 7
EMRAM Modeli	179	3
0-EMRAM Modeli	11	2

Katılımcı 2: Ülkemizde hastanelerin dijitalleşme sürecinin yoğun bir çaba içerisinde olduğunu ifade edebilirim.

Katılımcı 3: Bilgilerim doğrultusunda kamu sektöründe 180 civarında seviye 6 hastanemizin olduğunu seviye 7 de henüz 3 hastane var olduğunu tabii bunların yanında ADMS ler de çoğunlukta yer almaktadır. Bu verilerle ülkemiz açısından güzel bir ilerleme kaydettiğimizi ciddi sayılara ulaşmış bulunmakta olduğumuzu ve HIMSS farkındalığının tüm ülke genelinde artık hissedilmektedir.

Katılımcı 4: 2018 yılı itibariyle bu noktada bir artış gözlemlendi ve daha çok kamu hastanelerinde sertifika alan kurum sayısı fazladır. Sağlık bakanlığı MHRS sistemini kasım ayı itibariyle değişiklikler yaptı bu noktada görüntülü görüşme ile hasta muayeneleri gerçekleştirilebiliyor. Şu anda sistem buna müsait kamu hastanelerinde çalışan hekimler ben görüntülü muayene yapmak istiyorum şeklinde bildirdiklerinde 182’den randevu alan hastalar görüntülü randevu saatlerine uygunlukları dâhilinde randevularını görüntülü gerçekleştirebiliyorlar kamu hastaneleri de şu anda bu sisteme uygundur.

Katılımcı 5: Ayrıştırma yapacak olursak özel sektör ile kamu sektörü benim bildiğim kadarıyla dijitalleşme daha çok kamu sektöründe ilerliyor. Özelde bu konuda çok fazla bir standart bağımlılığı yok gibi bu konuda kendi ticari faaliyetlerini sürdürebilmek için kullanılıyor asıl ama kamuda kullandığımız şekildeki sistemi artık hastanenin bir demirbaşı kolu ayağı gibi birçok noktada tüm hastaneye hizmet veren bir otomasyon programı diye düşünebiliriz.

Katılımcı 6: Sayısal olarak veri sahibi değilim ancak özel sektörde sürecin daha hızlı ilerlediğini düşünüyorum.

v. Hastanelerin dijitalleşmesi ile sağlık hizmetlerinin sunumu için hastane düzeyinde sağlık teknolojilerinin alt yapısı nasıl oluşturulmalıdır?

Araştırma kapsamında beşinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Hastanelerde teknoloji altyapısının belki de en önemli parçası veri merkezleri olduğunu söyleyebilirim. Veri merkezlerinin oluşturulması önemli bir parçadır. Sağlık teknoloji alt yapısından ziyade veri altyapısı sağlam oluşturulması önemli konulardan biridir. Operasyonların fiziksel olarak işletildiği bu ortamlar, yedekli yapıda elektrik ve güç üniteleri, iletişim bağlantıları, iklimlendirme sistemleri, fiziksel güvenlik önlemleri, yedekli yapıda network yapıları yangın söndürme ve buna benzer sistemleri içinde barındırma kontrol merkezi olması gerekmektedir.

Katılımcı 2: Hastane düzeyinde sağlık teknolojilerinin alt yapısının daha ileri bir seviye temel alınarak yapılması gerekmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Katılımcı 3: Teknoloji alt yapısının her kurumun fiziki durumu ve hizmet verdiği veya verebileceği branşlara göre düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Sağlık hizmetlerinde yapılan işlemleri zaman olarak daha verimli ve daha güvenilir hangi teknolojilerle sağlanabileceğine karar verilerek alt yapı oluşturulabilir.

Katılımcı 4: Sistemsel olarak teknolojik altyapılarının eşit olması şart değildir. HIMSS standartlarına baktığımızda elimizdeki teknolojiyle tamamen dijital bir hizmet sağlamayı hedeflemektedir. Örneğin her hastanenin MR cihazı olmak zorunda değil sizin hastanenizin MR cihazı yoksa elinizdeki röntgen cihazını bu sistemde dijitalleşmede kullanmanız gerekiyor. Örneğin sizin hastanenizde dokunmatik ekranlar yoksa mevcut bilgisayarlarınızla QR okuyucularla tedavi uygulayabilirsiniz. Mesela bir el bilgisayarlarıyla hasta başında tedavinizi yapabilirsiniz. Sizi herhangi bir teknolojiye zorlamamakla beraber elinizdeki teknolojiyle dijitalleşebilirsiniz diyor. Aslında öncelikle en başında da belirttiğim gibi bir yaşam tarzı olarak benimsenmesi gerekiyor. Siz herhangi bir hastanedeki çalışan personele son teknoloji imkânları verseniz bile kişi bu durumu benimseyememiş ve kullanmak istemiyorsa kullanmaz. Yozgat şehir hastanesi bu teknolojilerle donatılmış ve ülkemizin ilk şehir hastanesi ve HIMSS'i iliklerine kadar yaşıyorlar. Nasıl yaşıyorlar teknik olarak bir zorunluluğu olmasa bile hala hasta başında mobil tabletlerle tedavi uyguluyorlar. Hasta başında yoğun bakım sistemlerini kullanarak tedavi ediyorlar ve bu durumu benimsemiş durumdalar. Elimizdeki teknolojiyle dijitalleşmemiz gerekiyor bunun zorunluluğu var. Size şu cihazı almak zorundasınız dijitalleşmek için HIMSS kriterlerine şu marka şu model cihaz alacaksınız gibi kurallar koymuyor elinizdeki cihazı dijitalleştirin diyor. Dijitalleşmenin hastane içerisindeki operasyonel olarak ilk aşaması şuradan başlıyor; insani süreci hasta başında uygulanması gereken işlemin örnek veriyorum günlük olarak ilacı hastanın 70 doz içmesi gerekiyor bu ilacın bir kutusunda 30 tablet çıkıyor bunları hesaplarken eczane birimi bunların her birini küçük parçalara bölüyorlar ve bunları poşetleyerek üzerine barkot yapıyorlar. Hastane içerisinde kullanan toplam ilaçları düşündüğümüzde çok büyük bir iş yükü olarak görünebiliyor. Ama bunu benimsettiğiniz zaman hasta güvenliğini, hastanın sağlığını veya hastaya uygulanacak olan tedavinin çok daha başarılı olacağını savunduğunuz ve bunu belirttiğiniz zaman bu iş yükü olarak gelmemeye başlıyor. Yaptığımız işi sevmek veya sevdiğiniz işi yapmak açıkçası öyle söyleyebilirim. Bu durumu sevdirmeniz lazım.

Katılımcı 5: Hasta popülasyonu ilgili daha çok vizite dediğimiz hastaneye geliş sayısı ile ilgili olarak eğer o noktada bulut teknolojileri devreye giriyor. Hastanelerin düzeyine göre alt yapılarını oluşturulması gerektiğini biliyorum. Eşit olmadığını ve olmaması gerektiğini biliyorum. Örneğin bir hastaneye pandemi öncesinde günde 10.000 hasta girişi yapılıp işlem yapılırken başka bir bölgedeki hastane de günlük hasta sayısı 100 olabiliyor. Aynı teknolojik altyapılarının olması takdir edersiniz ki çok da doğru olmayacaktır. Birinde ciddi bir sağlık hizmeti verilirken diğerinde daha az olacaktır diye düşünüyorum.

Katılımcı 6: Ben şahsen altyapı için daha fazla çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Her çalışanın kendine özel tabletinin çalışırken yanında bulunması gerektiğini düşünüyorum.

vi. Hastanelerin dijitalleşmesi sürecinde yapılan uygulamalar sonrasında sağlık hizmetleri kurumundaki mevcut sağlık çalışanları ile sürdürülebilir mi?

Araştırma kapsamında altıncı soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Elbette sürdürülebilir ancak dijital hastane çalışmaları ile literatür de yapılan bazı çalışma sonuçları gösteriyor ki; Hemşirelik formlarını doldurmak dijital hastane öncesi formlar yapılmış formları doldurma süreleri 2 saatten 40-50 dk' lara düştüğü gözlemlenmiştir şeklinde ifade etmiştir. Zaman tasarrufu sağladığından dolayı ise hemşirelik sayıları da %10,8 ila %13 arasında tasarruf sağlayabileceği görülmektedir. Yani Dijital hastane çalışmaları işlem sürelerine olumlu katkısı olduğundan personel sayılarının tasarrufunu sağlayabilmektedir.

Katılımcı 2: Mevcut çalışan personelle sağlanabilir fakat bu süreçte yeni gelen personelin ve eski personelin belli aralıklarla eğitim verilmesi gerektiğinin altını çizmek gerektiğini söyleyebilirim.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Katılımcı 3: Elbette sürdürülebilir fakat yapılan yatırımlardan yüksek performans alınmak isteniyorsa işin başında teknolojiye açık öğrenmeye istekli kişilerin olması ve yönetebilir kişilerle çalışmak daha yararlı olacaktır.

Katılımcı 4: Yozgat Şehir hastanesinden örnek vereyim kesinlikle sürdürülebilir çünkü mevcuttaki sağlık çalışanları bu sistemi aktif olarak kullanmaya devam ettikleri için sisteme hiçbir şekilde engel olmadıkları için dijitalleşmeye entegre olabilmiş durumdadır. Biz Yozgat Şehir hastanesinde şunu gözlemledik hastane bilgi yönetim sistemlerine kullanıcılardan kendini kolaylıkla empoze edemeyen kişilere baktık ki herkesin elinde cep telefonu var ne yaptık bizim sistemimizin mobilini kurduk onlar için ve dedik ki sizin telefonlarınız ve mobil tabletlerinizle işinizi çözebilirsiniz. Herkesin normalde kullandığı ve evlerinde olan aletler çünkü böyle bir avantaj sağlayarak bu teknolojiyi sevdirmeyi başardık. Bu işlemin nasıl yapıldığı nasıl kullanılabileceği işlemleri nasıl kolaylaştırdığını size nasıl sevdirebiliriz, bu sisteme girme işlemi daha seri hale nasıl getirebiliriz diye yerinde analizler yapıldı ve sisteme girişleri kolaylaştırıldı. Bu durumda şu an yaş olarak ileride olan personellerimiz de artık hasta başında bu sistemi kullanarak tedavi verebiliyor.

Katılımcı 5: Bu konuya şöyle bir örnek verebilirim. Dijital hastanelerde kullanmış olduğumuz bir yoğun bakım programımız var bu program bizim yoğun bakımda yatan hastaları canlı verilerini takip eden vantilatör cihazları ve diğer cihazlarda yapılan iş ve işlemleri dijital olarak monitöre, tablete, bilgisayara aktarabilen ve izlenmesi sağlayabilen bir program. Bir yoğun bakım hemşiresi günlük 9 saatlik mesaisi içerisinde bir hastayla ya da yoğun bakım içerisinde tedavi gören hastalarla ilgilenen şekilde aktif kullanırken bu zamanın yaklaşık 2-3 saatini ilgili formları evrakları verileri hastanın durumunu kayıt altına almakla geçiyordu. Bu sistemle birlikte buradaki iş gücünü %80 azaltarak çarşaf form denilen formların düzenlenmesini dijital ortamda yaparak bunları içeri verdiğimiz vakit günde 5 saatini hastalarına yakın ilgi ile ayırıyor iken yaklaşık 7-8 saatini ayırabiliyor ve buda hasta bakımı, izlem ve takibi açısından ciddi manada kaliteyi arttırmaktadır. İşini seven kişilere bu sistemi kolaylıkla adapte edebilirsiniz. Ama bilgi almaktan itana eden kişilere tekrar tekrar eğitimler vermek konuyu anlatmak zorunda kalabilirsiniz. Yani burada belki kuşaklara biraz daha bu işi yayabilecek olursak x kuşağına ortalama bir ayda öğretebilirsiniz belki y kuşağına on beş günde verebilirsiniz z kuşağındaki kişi ise bir hafta da tamamen işi toparlayabilir. Ama her şeyin başı aynı heves, öğrenme isteğinin olması gerekmektedir.

Katılımcı 6: Bir kısım çalışan için sürdürülebilir. Fakat belli bir yaşın üzeri için zorlayıcı olduğunu düşünüyorum.

vii. Sağlıkta dijital teknolojiler ile her hasta profiline sağlık hizmeti sunulabilir mi?

Araştırma kapsamında yedinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Dijital Teknolojilerin hasta profili gözetmeksizin bilgi ve teknoloji kullanarak sağlık bilgi sistemlerinin doğru kullanımı hasta güvenliği konseptiyle sunmakta olduğunu her hasta profilini kapsayarak standart bir sağlık hizmeti sunabilmektedir.

Katılımcı 2: Sağlıkta dijital teknolojilerin her türlü hasta profiline hizmet sağlayabiliriz.

Katılımcı 3: Bütün hastalara sunulabilir ancak yatan hastalarda bu hizmetten daha fazla yararlanma imkânı bulabiliriz. Yatarak tedavi gören hastalara dijitalleşme sürecindeki yatırım ve hizmetleri kullanabiliriz.

Katılımcı 4: Yozgat Şehir hastanesinde tüm hasta profiline HIMSS kriterlerine uygun hizmet sağlıyoruz. Örneğin acil servislerde şu an hastaların tedavilerinin uygulanması bile mobil tabletler üzerinden sağlanıyor. Hasta başında olabilir, hastaların tedavilerinde doğrularak uygulanıyor aynı şekilde fizik tedavi alan hastaların bunun için de seansları oluyor bir günde şu saatte ki seansına gelip gelmediğini dijital olarak hastanın almış olduğu barkotlarını okutarak takip edebiliyoruz. Yani özetleyecek olursak tüm hasta profiline hitap edecek şekildedir.

Katılımcı 5: Şu an da teknolojik her firmanın altyapısı bunları karşılayacak şekildedir. Burada önemli bir konuya değinmemiz gerekirse şöyle şey yaptık önleyici sağlık hizmeti dediğimiz koruyucu sağlık hizmetleri özellikle yazılımlar ve yapay zekâ araçlarıyla akciğer ve meme kanseri hastalığını erken teşhis edebilme imkânı veren bir sistem geliştirildi. Bu noktada şunu yapabiliyor sistem bir radyoloji

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bir MR tomografisi ya da bir tomografi görüntüsünde kötü huylu bir modül bularak doktora burada kötü huylu bir modül var kanser hücrelidir diye önleyici hizmet hekimliği sağlayabiliyor. Yine de son karar doktorun oluyor ama öncesinde birçok görüntüye bakıldığı için gözde bir tembellik oluşabiliyor bazen hem radyolog tarafında hem de doktor tarafında bu yapay zekâ teknolojileriyle birlikte bir önleyici hizmet vererek yapay zekâ hizmetlerimiz fark yaratabiliyor.

Katılımcı 6: Her tür hastaya hizmet verilebilir.

viii. Mobil iletişim teknolojileri hastane bilgi yönetim sistemleri ile entegre çalışabilir mi buna yönelik yapılması gereken çalışmalar nelerdir?

Araştırma kapsamında sekizinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Mobil iletişim teknolojileri hastane bilgi yönetim sistemleri ile entegre elbette çalışabilir bu entegrasyonlar şu an bakanlığın sunduğu birçok uygulama hastane bilgi yönetim sistemleri ile entegredir. Bunun için en iyi örnek E-nabız'dır.

Katılımcı 2: Çalışabilir görev yapmakta olduğum kurumda şu an aktif olarak kullanılmaktayız.

Katılımcı 3: Entegre çalışabilir, zaten görev yaptığım kurumda mevcut tablet ve telefonlar ile hastane bilgi yönetim sisteminin mobil uygulamasıyla entegre çalışan bir sistemlerinin kullanılmaktayız.

Katılımcı 4: Daha önce vermiş olduğum örneklerde de belirttiğim üzere hastane bilgi yönetim sistemleri tüm mobil iletişim teknolojileriyle birlikte kullanılabilir. Kullanılmaktadır.

Katılımcı 5: Evet tabii ki çalışabilir sağlık bilişim sistemleri tabletle, telefonla her şeyle entegre çalışabilecek bir durumdadır.

Katılımcı 6: Çalışabilir bence ve tam bir dijital hastane sistemi oturtabilmek için zaten ulaşılabilirlik olmalıdır.

ix. Sağlık Hizmeti sağlayan kurum/kuruluşlar sizce dijital teknolojileri ne oranda kullanmaktadırlar?

Araştırma kapsamında dokuzuncu soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Bu değerlendirmeyi yine HIMSS sertifikasyonuna sahip sağlık kuruluşlarında değerlendirebiliriz. 889 kamu hastanesinin 179 seviye 6 sertifikasyonu olduğunu düşünürsek bu oran oldukça yüksek demektir şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı 2: Dijital teknolojiler sağlık kurumları tarafından %85 oranında kullanılmaktadır.

Katılımcı 3: Her kurumun iş ve işleyişi, binanın fiziki yapısı gereği kendi yararına gördüğü tüm imkânları kullanmakta hem işleyişte pratiklik hem de kullanımda bir kolaylık yoksa bu uygulamalar hastaneler tarafından kullanılmamaktadır.

Katılımcı 4: HIMSS EMRAM 7 seviyesindeki hastaneler dijital teknolojileri %98 oranında kullanabilmekteler. Geri kalan %2' lik kısım ise hastalardan manüel olarak alınması şart olan onam formları, ameliyat formları gibi formlarda sağlık bakanlığı kuralları gereği ıslak imza olma kuralı var. Bunlardan dolayı %2' lik kısmı geride kalıyor. Türkiye geneli olarak değerlendirecek olurda %65 diyebiliriz. Çünkü bunun için birçok formu toplu bir şekilde yapabilecekken neden tek tek hasta başına giderek QR kodlarını okutup işlem yapalım düşüncesi olabiliyor. Dijitalleşme adına bazı kurumlar sertifika almak olarak görebiliyorlar sadece sertifikayı alana kadar tüm birimlerim bu şekilde çalışacak diyerek daha sonrasında üç yıl rahatım da diyebiliyor. Üç yıl boyunca kimse arayıp sormaz onları böyle devam ederler. Üç yılsonunda revize işlemleri gerçekleşir yine sıfırdan yapıyormuş gibi tüm işlemler için başa dönmek zorunda kalır.

Katılımcı 5: Yazılımların hastanelerde kullanılması olarak bakacak olursak %100'ünü kullanıyorlar. Bir hastanede HBYS sistemlerinin olması sağlık bakanlığı tarafından zaruridir.

Katılımcı 6: Orta düzeyde diyebilirim.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

x. Hastanelerin dijitalleşme sürecinde iç müşteri olarak nitelendirebileceğimiz sağlık çalışanlarının dijitalleşmeyle birlikte gerekli eğitimlerin verilmesi, motivasyonun sağlanması ve ödüllendirme sisteminin oluşturulması dijitalleşme sürecinde etkili midir? Öyle ise nasıl?

Araştırma kapsamında onuncu soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Dijital dönüşüme direnç ne yazık ki yaşıyor. Ancak o eşik değeri kırıldıktan sonra yani teknolojiye bağımlılık arttıkça geri dönüş neredeyse imkânsız hale gelecektir. Bu açıdan o eşik değer kırılması için motivasyon sağlayıcı ödüllerin oluşturulması sürece kesinlikle olumlu katkı sağlayacaktır.

Katılımcı 2:Etkilidir, personelin kafasındaki soru işaretlerini giderici eğitimler verilip bu eğitimin sonunda alacağı ödülünün ne olacağını da uygulamalı olarak hasta üzerinde göstermenin yeterli olacaktır.

Katılım 3: Eğitimlerin çok etkili olur hatta eğitimlerden daha önce dijitalleşmenin ne olduğu ne gibi faydalar sağlayacağı, kullanıcıların iş yükünün nasıl azaltılacağı konularında tüm kullanıcılara bu sisteme geçmeden önce anlatılmalı ve kullanıcıları bu sisteme hazır hale getirilmesinin sürece olumlu etki vereceğini düşünüyorum.

Katılımcı 4: Kesinlikle çok büyük bir etken şöyle söyleyebilirim geneli kapsamamakla birlikte çoğunlukla kişiler çok fazla ek sorumluluk almak istemezler. Biz bunun için şöyle yaptık bu sürecin içerisinde kendini bu sürece dâhil eden emek veren kişilere ek izinler verildi ve idari izinli sayıldılar. Mesela ek mesai ödemeleri yapıldı. Bu süreç için eğitimlerin verilmesi, isteklendirmenin sağlanması ve ödüllendirme sisteminin oluşturulması çok büyük bir etkidir. Akreditasyon belgesi alındıktan sonra da bu sürece devam edilmesi de oldukça önem arz etmektedir.

Katılımcı 5: Kalite denetimlerinde ekstra puanlar alabiliyor. Diğer kurumlar arasında öne çıkması personelin motive olmasına katkı sağlamaktadır. Hastanelerde kalitenin artması ek ödeme demek buda personelin maaşına yansıtacağı için motive edicidir. Gerekli eğitimlerin sağlanması da gereklidir.

Katılımcı 6: Tabi ki etkili olur. Fakat şu an mevcut olan kamu çalışma düzeninde böyle bir imkân bulunmamaktadır. Bu nedenle istekli ve çalışan insanlarda da bir süre sonra demoralizasyon meydana geliyor.

xi. HIMSS EMRAM modelinin ülkemizde uygulanma sürecinden sağlık çalışanlarına ve vatandaşlara sağlamış olduğu avantajlardan bahsedebilir misiniz?

Araştırma kapsamında on birinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde,

Katılımcı 1: Sağlık çalışanları açısından tedavi sürelerini kısaltmakta olduğunu hastalar için ise hasta güvenliği uygulamaları sunmakta yarar sağlamaktadır.

Katılımcı 2: Sağlık personelinin iş gücünün azalmasında etkili olduğunu, kağıt israfının ortadan kalkmasında etkin rol aldığını belirtmiştir. HIMSS EMRAM modeli ile doktorun hastalarına daha çok zaman ayırması hemşirelerin ise yapılacak işlemlerinin sıralı ve sistematik olarak sistemin yönlendirmesi sağlanmaktadır.

Katılımcı 3: Sistem sayesinde yanlış hasta, yanlış ilaç, yanlış doz gibi kullanıcı hatalarının önüne geçilmiş olduğunu belirtmiştir. Zamandan tasarruf ve israfın önüne geçilmesini sağlamaktadır. Hastalara ait tedavi evraklarına ve geçmiş kayıtlarına rahatlıkla ulaşılabilmesini kolaylaştırmıştır.

Katılımcı 4: Hastanın hastaneye girişinden başlayıp burada hastanın muayene sırası yaklaşırken önceden hastalar kapıların önünde bekliyorlardı şu anki sistemlerde kurum bazlı değişiklik gösterebilir hastanın sırası yaklaşırken hastaya mesaj göndererek sıranıza üç kişi kaldı, şu saatte muayene alacaksınız vb. gibi bildirimler yapılmaktadır. Koridorlarda yoğunlaşmak yerine hastane dışında veya hastane bahçesinde durup sırası yaklaşırken hastaneye gelmesi sağlanabiliyor. Yine hastanelerimize baktığınız zaman yine alışılmışlıklar var yine hastane odasının önünde sırası önünde bekleyenler bulunabiliyor. Ama isterlerse diğer şekilde yapmalarına sistem müsait bulunmaktadır. Hastanın tedavisi sonrasında yanlış bir teşhis bulunmaması konusunda da yardımcı oluyor dijitalleşme kanser modülü keşfettiğinde uyarabilmesi buna örnek verilebilir. Kurumların dijital teknolojilerle hizmet vermeleri doğru hastaya doğru ilaç doğru zamanda ve doğru dozda verilebilmesi sağlanıyor. Bu da

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

hasta açısından çok daha kısa sürede sağlığına kavuşmasını sağlıyor. Örneğin hastadan radyolojik bir test istenecekse bunu da hastanın çok fazla radyasyon almaması için yıl içerisinde geçmiş bilgilerine çok daha kolay ulaşabilmeyi ve hastanın daha fazla radyasyon almamasını sağlayabiliyor. Hasta sağlığını çok daha koruyucu bir şekilde sağladığını söyleyebiliriz.

Katılımcı 5: Konuyla ilgili daha önceki sorularda da verdiğimiz örneklere bakacak olursak hasta sağlığını korumakta ve sağlık çalışanlarına zaman tasarrufu konusunda oldukça katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Katılımcı 6: Geri dönük sağlık verilerine ulaşmak kolaylaştı. Dosya masrafları azaldı. Uyarı sistemleri ve hatırlatma mesajları ile sağlık çalışanları dikkatten kaçacak işler konusunda da uyarılmakta.

xii. Konuyla ilgili eklemek istediğiniz başka bir bilgi var mı?

Araştırma kapsamında on ikinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde

Katılımcı 1 ve Katılımcı 2: Eklemek istediği başka şey olmadığını belirtmiş ve teşekkür etmişlerdir.

Katılımcı 3: Teknolojinin hayatın her anlamında insanlara fayda sağladığı gibi sağlık hizmetlerinin sunumunda da büyük fayda sağlamaktadır.

Katılımcı 4: Tamamen teknolojiyle donatılmış kurumlarımız mevcut ve onlarla çalışıyoruz. Pandemi sürecinde zaten bize sunulmuş imkânların hastanelerde olsun kurumlarda da olsun teknolojik imkânları sonuna kadar kullanabildik. Şu an da evinden çıkmadan tedavi olabildiğimiz bir dünyada yaşıyoruz. Geçmişte olduğumuz tüm tedavileri sistem üzerinden erişim sağlayabiliyoruz.

Katılımcı 5: Dijitalleşmenin yanındayız ve destekliyoruz. Dijitalleşme konusu önemli bir alan sektörel olarak ta insan kaynağı olarak da önem arz etmektedir. Daha eforsuz ve beden gücüne dayalı olmayan zihinsel güce dayalı bir iş hayatı dijitalleşmeyi sağlayacaktır. Genç nüfusu yüksek olan ülkemizde ciddi bir meslek haline geleceğini düşünmekteyiz.

Katılımcı 6: Bilgi güvenliği konusunda daha fazla çalışılmalı diye düşünüyorum.

Sonuç ve Öneriler

Hastanelerin dijitalleşme süreci ile ilgili yapmış olduğumuz görüşme verilerinden elde ettiğimiz bulgulara göre ülkemizde hastanelerin dijitalleşmesi süreci olumlu yönde ilerlediği yönünde görüşler belirtilmiştir. Ancak sağlık çalışanları ve hastaların bu sürece dâhil olmaları için gerekli eğitimlerin düzenlenmesi, motivasyonun sağlanması uygulamaların benimsenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması oldukça önem arz etmektedir. Genel anlamda dijital hastanelerin sağlık çalışanlarına, hasta ve hasta yakınlarına sağlık hizmeti sunumu alımı açısından önceki sisteme göre olumlu yönlerinin fazla olduğu olumsuz yönleri olsa da bunların kabul edilebilir ve kısa sürede çözüm sağlanabilecek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Teknolojinin gelişmesi ve sağlıkta dijital teknolojilerin kullanımının artmasıyla birlikte sağlık işletmeleri müşterilerini memnuniyetin artırılması ve rakiplerine karşı rekabetçi üstünlüğünü sürdürebilmesi için çalışanlarının iş tatmini ve motivasyonunu arttıracak yöntemler üzerinde odaklanması gerekmektedir. Sağlık sektöründe hasta memnuniyetini sağlayan önemli unsurlardan biri olan hizmet kalitesi iç müşteri olarak kabul edilen çalışanların tutum ve davranışlarına bağlıdır. Hastanelerin dijitalleşme süreciyle ilgili incelemiş olduğumuz diğer çalışmaların sonucunda belirtildiği gibi dijital teknolojilerin gelişmesi hız kazanmıştır ancak sağlık çalışanlarının belli bir kısmı tam olarak sürece hâkim olmakta ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaktadır. Diğer kesimin gerekli eğitimlerin verilmemiş olması, kişilerin gelişime açık olmaması, teknolojik gelişmelere direnç göstermesi vb. sebeplerden dolayı bu süreçte aktif rol alamadığı belirtilmiştir.

Görüşme kapsamında edindiğimiz bilgiler doğrultusunda hastanelerin dijitalleşme sürecine başlamadan çalışanlara gerekli eğitimlerin verilmesinin sağlanması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır. Ülkemizin hastanelerin dijitalleşme süreciyle ilgili belirlediği stratejik hedefler doğrultusunda ilerleyebilmesi mevcut personelin dijitalleşme ile ilgili bilgi ve birikimlerinin artırılmasının sağlanmasıyla hız kazanarak sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır. Dijital teknolojilerin sağlık kurumlarıyla entegre çalışabileceği hâlihazırda mevcut uygulamaların kullanılmakta olduğu ve süreç

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

olumlu etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Covid-19 pandemi sürecinde de şahit olduğumuz gibi dijital olarak altyapısını oluşturan kurumlar sağlık hizmetlerini dijital ortamlardan gerçekleştirebilmiş sağlayamayan kurumlar hasta memnuniyeti açısından olumsuz etkilenmiştir. Sağlık Bakanlığının sağlamış olduğu mobil uygulamalar sayesinde kişilerin kendi sağlığını korumasında ve takip edebilmesinde oldukça yardımcı olarak pandemi sürecinin atlatılması sürecinde fayda sağlamaktadır.

Sağlık kurumlarının dijital dönüşüme uyum sağlayabilmesi için uygulaması gereken temel adımlar bulunmaktadır. Bunlar; köklü değişiklikler yapmaya karşı istekli olması ve bu değişiklikleri kontrol edebilme yeteneği kazanılması için yeni stratejiler geliştirmesi, müşteri beklenti ve tüketici davranışlarının iyi analiz edilmesi, dijital dönüşüm için gerekli alt yapıyı oluşturması ve iyi bir bütçe planlaması yapması gerekmektedir. Dijital dönüşüm için alanında görüşleri alınabilecek uzman kişilerle beraber hareket etmek ve onların tavsiyelerine değer verilmesi, takım çalışmasının sağlanmasına önem verilmesi gerekmektedir (Altuntaş,2019, s.13).

Bu kapsamda hastanelerin dijitalleşmesi ve sağlıkta dijital teknoloji uygulamalarının gelişmesi için Üniversite ve Sağlık kurumları iş birliği düzenlenerek hastanelerde Sağlık Grubu Staj uygulaması gerçekleştirilebilir. Staj uygulamasının içeriğinde üniversite son sınıfa geçen ve başarılı olan öğrenciler sağlık kurumlarında staj imkânı sağlanarak, uzman görüşleri ve yardımı alınarak grup içerisine dâhil edilecek bölümler ve kişi sayısı belirlenebilir. Staj süresi boyunca hastanelerdeki sorunların tespit edilmesi ve çözümlenmesi, var olan çözümlerin ileriye taşınması, tıbbi cihaz üretimi, dijitalleşme, mobil sağlık uygulamaları, hastanelerin dijitalleşmesi hakkında grup olarak araştırma yapma imkânı sunulabilir. İlgili bölümlerin ders içeriklerinin de değişiklikler yapılabilir. Halk eğitim merkezlerinde sağlık hizmeti kullanıcıları için dersler düzenlenerek dijitalleşme, sağlık bilişimi, mobil uygulamalar, sağlıkta kullanılan teknolojik cihazların ve sistemlerin kullanımı öğretilir. Sağlık kurum ve kuruluşlarında sürekliliği sağlanmış verimli bir eğitim sistemi oluşturup dijitalleşme süreci dinamik ve daha etkin hale getirilebilir.

KAYNAKLAR

- Alacadağlı, E. (2019). Bilgi yönetimi, dijitalleşme ve Türk sağlık sistemi, *Turkish Studies*, 14(2), 68-86.
- Altuntaş, Yılmaz, E. (Ed.). (2019). *Sağlık hizmetleri uygulamalarında dijital dönüşüm*. Konya: Eğitim Yayınevi
- Başkan, S. (2018). Sağlık 4. 0’da bizleri neler bekliyor. *Health 4. 0 Magazin*, 4,10-12.
- Battal, C. (2018). Sen sağlık 4. 0’ın neresindesin. *Health 4. 0 Magazin*, 4,14-19.
- Demirel, S. (2019). Hemşirelerin sağlık bakımında bilgisayar kullanımına yönelik tutumları ve dijital (kâğıtsız-akıllı) hastaneler hakkındaki görüşlerinin incelenmesi, *Dijital Sağlık Dergisi*, 3,6-47.
- Dijital Hastane,Güncel dijital hastane. Erişim Tarihi: 13.11.2020, www.dijitalhastane.saglik.gov.tr:https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR,25308/guncel.html
- Elmas, Ö.(2020). HIMSS Türkiye süreci. Erişim Tarihi: 11.01.2021. <https://himsseurasia.com/sunumlar/>
- Mutluay, E. (2014). Özdemir I. Sağlık bilişim sistemleri kapsamında hemşirelik bilişiminin kullanımı. *FlorenceNightingale Hemşirelik Dergisi*, 22(3), 180-186.
- Opdenakker, R. (2006). Advantages and disadvantages of four Interview techniques in Qualitative Research. *Forum: Qualitative Social Research*, 7(4): September 2006.
- Sağlık Bakanlığı (2015). 2014 Yılı idari faaliyet raporu, Ankara: SB Yayınları
- Sağlık Bakanlığı (2017). 2016 Yılı idari faaliyet raporu: Ankara: SB Yayınları
- Sağlık Bakanlığı, Sağlık bakanlığından dijital anlaşma. Erişim Tarihi: 05.07.2019 www.saglik.gov.tr:https://www.saglik.gov.tr/TR,53213/saglik-bakanligindan-dijital-anlasma.html
- Sayakademi, HIMMS ve Türkiye’de dijital hastane süreci. Erişim Tarihi: 15.11.2020 <https://sayakademi.com/himss-ve-turkiyede-dijital-hastane-sureci/>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi 16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

SB EKİP, Entegre Kurumsal İşlem Platformu Portal. Erişim Tarihi:11.01.2021
www.ekipportal.saglik.gov.tr

SB HES, Hayat Eve Sığar. Erişim Tarihi: 11.01.2021. www.hayatevesigar.saglik.gov.tr

SB SİNA (Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler Giriş),Sina kullanım kılavuzu. Erişim Tarihi: 11.01.2021. www.sina.saglik.gov.tr

SB Teletıp, Teletıp ve Teleradyoloji sistemi. Erişim tarihi: 11.01.2021 www.teletip.saglik.gov.tr

SBSGM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü), Mekânsal İş Zekâsı Birimi. Erişim Tarihi: 11.01.2021. www.sbsgm.saglik.gov.tr

SBSGM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü), Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi. Erişim Tarihi: 11.01.2021 www.sbsgm.saglik.gov.tr

Söğüt, N. (2017). *Sağlık sektöründe e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma: Isparta ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta

Walcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: description, Analysis and Interpretation*. SAGE, London.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kamu Alacaklarını Yapılandırma Uygulamalarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği¹

Tamer TÜNEL*

Prof. Dr. Seyfi YILDIZ**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Maliye Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

**Kırıkkale Üniversitesi, Maliye Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

ÖZET

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar kamu alacaklarını yapılandırma, vergi affı, vergi barışı, varlık barışı gibi değişik adlarla çok sayıda mali düzenleme uygulamaya konulmuştur. Her ne kadar kanun adları farklı olsa da çıkarılış amacı itibarıyla aynı hükümleri uygulamaya koyan bu düzenlemeler, gerek ülkemizde gerekse de dünyanın birçok ülkesinde uygulanan vergi politikalarının vazgeçilmez bir aracı olarak geniş uygulama alanı bulmuştur.

Yapılandırma uygulamaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılığı ortaya çıkaran hususların başında da ülkelerin ekonomik yapısı gelmektedir. Genel olarak; yaşanan mali krizlerin doğurduğu tahribatı en aza indirmek, girişimcilerin dış piyasada rekabet edebilme gücünü artırmak ve en önemlisi de devletlere sağladığı gelirle bütçe açığını kapatmak amacıyla alternatif bir kaynak olarak söz konusu düzenlemelere başvurulmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’ de son yıllarda sıklıkla başvuru alan kamu alacaklarını yapılandırma uygulamalarının bütçe gelirleri üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda kamu alacağının kavramsal karşılığının ne olduğu, kamu alacaklarının yapılandırılması ile bu yapılandırmalara ilişkin hukuki düzenlemelerin içeriği, uygulamalardan beklenen amaç ve uygulama yöntemlerinin sonuçları özellikle gelir yönünden ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yapılandırma kanunlarının devletin kaynak sağlama yöntemleri arasında yer alan borçlanma gereksinimini ölçmede kullandığı ölçüt olan “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği”ni ne oranda etkilediği verilerden yararlanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Göstergeler doğrultusunda yapılan analize göre Türkiye’ de, yapılandırma kanunlarının kısa vadede devletin bütçe açığını karşılamada önemli bir gelir unsuru olduğu ancak; uzun vadede bireylerde tahsilattan kaçınmaya sebebiyet verme başta olmak üzere vergi uyumuna olumsuz etkisi, vergi idaresine ve vergi kanunlarına olan güveni zedelemesi gibi zararları nedeniyle fazla katkı sağlamayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Alacakları, Mali Af, Bütçe Gelirleri, Vergi Uyumu.

ABSTRACT

Since the proclamation of the Republic of Turkey, many financial adjustments such as restructuring public claims, tax amnesty, and tax peace have been applied. Even though the laws’ names are different, these regulations, which involve the same provisions in respect of the usage objective, broadly adopted in both Turkey and different countries.

Restructuring applications can differ between the developed and emerging countries. One of the first reasons for this difference is the economic structure of the countries. Generally, countries use these financial adjustments to decrease the financial crises’ destruction to minimum, to increase the entrepreneurs’ competitive power in the foreign markets, and most importantly, to close the budget deficits.

In this study, it is aimed to demonstrate the effect of public receivables restructuring practices, which was frequently applied in recent years in Turkey, on the budget incomes. In the direction of the study’s objective, public receivables’ conceptual meaning, the contents of the restructuring public claims and the legal arrangements of the restructuring applications, the purpose of the applications, and results of the application methods were separately examined regarding the income. In this context, it was tried to determine how the restructuring laws affect the “Public Sector Borrowing Requirement”, which is one of the criteria of the debt requirement’s measurement.

According to the analyses done via the indicators, it was concluded that restructuring laws are essential income sources of Turkey in the short-term. However, results indicated that it has not many benefits in the long-term because of the disadvantages, such as its negative impacts on tax compliance and the damage on the trust in tax institutions and tax laws.

¹Bu makale Prof. Dr. Seyfi YILDIZ’ın danışmanlığında yürütülen Tamer TÜNEL’in “Kamu Alacaklarını Yapılandırma Uygulamalarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” adlı yüksek lisans tezinden (Ocak/2021) yararlanılarak hazırlanmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Keywords: Public Receivables, Financial Amnesty, Budget Incomes, Tax Compliance.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Giriş

Devletin yapmış olduğu harcamaları finanse edebilmek için kullandığı gelirlerin en önemlisini vergiler oluşturur. Bazı dönemlerde, ekonomide yaşanan olumsuzluklardan dolayı vergi gelirlerinde azalma olmaktadır. Bu durum, devletin gelir giderlerinin bütününe ifade eden bütçe üzerinde olumsuz sonuç doğurduğu gibi bireyler açısından da kamuya olan borçlarının ödenebilme ihtimalini zora sokmaktadır. Devlet açısından vergi tahsilatında meydana gelen azalmayı önleme, bireyler açısından da kamuya olan borçların ödenebilir hale getirilmesi için fırsat olarak nitelendirilen kamu alacaklarının yapılandırılmasının bu nedenlerden dolayı her iki taraf içinde önemi büyüktür.

Kamu kesiminin mali yılda yaptığı giderlerin ilgili dönem gelirleri ile karşılanamaması halinde bütçe açığı ortaya çıkacaktır. Devlet, ekonomide meydana gelen söz konusu açığı gelirleri artırmak ya da giderleri azaltmak suretiyle kapatabilecektir. Bu doğrultuda iç borçlanma, dış borçlanma, Merkez Bankası avansları başta olmak üzere değişik yöntemlere başvurmak suretiyle kapatma yoluna gitmektedir. Bu noktada adı her ne kadar kanunda “yapılandırma”, “vergi barışı”, “varlık barışı” gibi kavramlarla ifade edilmiş olsa da halk arasında “vergi affı” olarak nitelendirilen kamu alacaklarını yapılandırma da, devletin bütçe açıklarını azaltma amacıyla kullandığı ve son yıllarda sıklıkla başvurduğu finansman yöntemleri arasında yer almaktadır.

Ekonomik, sosyal, psikolojik ve siyasi nedenler başta olmak üzere farklı gerekçelerden dolayı uygulamaya konulan yapılandırma kanunlarının arkasında yatan gerçek neden kayıt dışılığın fazla olmasıdır. Bunun yanı sıra vergi denetiminin etkin olmaması, verginin tabana yayılmaması ve normal işleyişinde çözüme kavuşturulamamış ekonomik sorunlar gelmektedir.

Çalışmamızın amacı, sözü edilen yapılandırma kanunlarının devletin gelir gider dengesini ifade eden bütçe üzerinde meydana getirdiği değişimi, ilgili düzenlemeler kapsamında tahsil edilen alacaklar ile bunların toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yönünden analiz ederek, devletin bütçe açığını kapatabilme yönündeki etkinliği değerlendirilmiştir.

Geniş bir anlam içeren ve genellikle ceza hukukunda kullanılan “af” kavramına vergi hukukunda yer verilmemiş olsa da sonuçları bakımından vergi hukukunu da doğrudan ilgilendirmektedir. Bu yönden çalışmamızın kapsamı, 2003 yılından sonra çıkarılan yapılandırma kanunları ile sınırlandırılmış olup; bu doğrultuda söz konusu hukuki düzenlemeler ve bütçe üzerinde meydana getirdiği etki çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

1. Kamu Alacaklarının Yapılandırılması

1.1. Vergi Affı Kavramı

Devletin temel gelir kaynağı olan vergi, Anayasanın 73. Maddesinde hüküm altına alınmıştır. Vergi konuları ile mükellef arasında bağ kuran ve alacak borç ilişkisini ortaya çıkaran vergiyi doğuran olay, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun (VUK) 19. Maddesinde; “*Vergi alacağı, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar.*” şeklinde ifade edilmektedir.

Günümüzde vergi politikası ile ulaşılmak istenilen temel amaç, kamu harcamalarını düşük maliyetle ve ekonomik istikrarı bozmadan sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için tahakkuk eden vergi alacaklarının tahsilinin zamanında yapılabilmesi şarttır. Ancak bazı durumlarda zamanında ödenmeyen verginin uzlaşma, pişmanlık ve cezalarda indirim gibi yasal yollarla sonradan ödenebilmesi de mümkündür. Vergi borcunun vergi mevzuatında yer almamasına karşın, belirli dönemlerde çıkarılan yapılandırma kanunları ya da halk arasındaki tabirle vergi affı çerçevesinde ödenebilmesi de bir tahsilat şekli haline gelmiştir (Güler, 2020, s. 257).

Günümüzde uygulanan vergi afları, vergi tahsilatının yanında diğer kurumların uyguladığı idari para cezalarını da kapsar hale gelmiştir. Bu nedenle son yıllarda çıkarılan yapılandırma kanunlarını vergi affı gibi bir çerçevede değerlendirmek yerine daha kapsamlı olan ve vergi affını da içeren mali af çerçevesinde değerlendirmek yerinde olacaktır (Savcı, 2018, s. 2).

Günümüz ekonomilerinde vergi politikalarının önemli bir unsuru haline gelen vergi affı kısaca, belirli şartların gerçekleşmesi halinde devletin vergi alacağından vazgeçmesidir. Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse de, mükelleflerin kanuni ödevlerini zamanında yerine getirmemesi sonucu doğan vergisel

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

borçlarının, çıkarılan birtakım düzenlemelerle kısmen ya da tamamen sona erdirilmesi biçiminde ifade edilebilir (Şanver, 2018, s. 38).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, 1924 tarihli “Afv-ı Umumi Kanunu Sureti” ile başlayıp son çıkarılan 17.11.2020 tarih ve 7256 sayılı Yapılandırma Kanunu arasında 35 farklı düzenleme çıkarılmış olup; toplam geçen zamana bakıldığında ortalama üç yılda bir düzenlemeye gidilmesi bu durumun gelenek haline geldiğini göstermektedir (Özgüven, 2018, s. 37).

1.2. Kamu Alacağı ve Yapılandırma Nedenleri

Kelime olarak “amme alacağı” ile eş anlama gelen “kamu alacağı”, literatüre 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunla (AATUHK) girmiştir. Buna göre amme alacağı, devletin kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak amacıyla Anayasadan aldığı yetki doğrultusunda takip ve tahsilini yürüttüğü Devlete, il özel idarelerine ve belediyelere ait, vergi, resim, harç ve ceza gibi asli alacaklarla; gecikme zammı ve faizi gibi fer’i alacakların toplamı şeklinde özetlenebilir. Bir alacağın takip ve tahsilinde kamu gücü ve hukuku belirleyici ise kamu alacağının varlığından söz etmek mümkündür.

Ülkemizde olduğu gibi dünyanın birçok ülkesinde de yapılandırma kanunları çıkarılmakta ancak; çıkarılış süresi ve amacı yönünden farklılık göstermektedir. Bu noktadan değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülkelerde yapılandırma kanunları daha sık çıkarılmakta ve bütçe açıklarını azaltma amacı taşımaktadır. Oysaki gelişmiş ülkelerde çıkarılan yapılandırma kanunları ile kayıt dışı ekonominin payını azaltma ve yatırım gelirlerine katkı sağlama amacı güdülmektedir. Bu yönden değerlendirildiğinde, af yasalarının her ülkede uygulamaya konulması normal ancak; beklenen amaç, uygulama yöntemi, süreklilik ve ortaya çıkan sonuç farklı olmaktadır (Tekbaş, 2014)

Yapılandırma kanunları içinde bulunduğu dönemin etkisini taşır. Bu anlamda yapılandırma kanunlarının çıkarılış nedenleri farklı olsa da öz itibarıyla ekonomik, mali, siyasi, sosyal ve psikolojik nedenlerden kaynaklı çıkarıldığı görülmektedir. Bu bakımdan yapılandırma kanunlarına başvurma nedenlerine aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

1980 sonrasında çıkarılan yapılandırma kanunları daha çok ekonomik gerekçelere dayanmaktadır. Ekonomik nedenleri ise temelde iki etkene dayandırabiliriz. Bunlardan birincisi belge düzeninin tam olarak oturmamış olmamasından kaynaklanan kayıt dışı hâsılatı ekonomiye aktarma düşüncesi, diğeri ise enflasyonun yüksek olması nedeniyle mükellefler üzerindeki aşırı yükü hafifletme çabasıdır (Ovaz, 2019, s. 4).

1.2.2. Mali Nedenler

Kamu harcamalarını karşılama noktasında en önemli kalemi vergi gelirleri oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin ödeme süresinde tahsili devlet açısından önemli olduğu için vergi gelirlerinin tahsilinde zaman unsuru önemli yer tutar. Bu sorununu kısa sürede çözmek mümkün olmadığı için, vergi afları ile tahsili zora girmiş alacakların bir kısmını tahsil ederek devlete kısa zamanda ihtiyaç duyulan gelirin sağlanması ve bu şekilde bütçe açıklarının kapatılması hedeflenmektedir (Eker, 2006, s. 30).

1.2.3. Sosyal Nedenler

Yapılandırma kanunlarına yüklenen sosyal nedenlerin başında mükellefler üzerinde oluşan psikolojik baskıyı azaltma, mükelleflerin geçmişteki hatalarını düzeltmeleri için fırsat sunmak suretiyle gelecekte vergi itaatinin sağlanmasına katkı sunması ve kayıt dışı kalmış mükellefleri kayıt altına alarak oluşacak rekabet eşitsizliğini sağlama gibi nedenlerle başvurulmaktadır (Tekin vd., 2013, s. 10).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1.2.4. Siyasi Nedenler

Yapılandırma kanunlarının çıkarılış nedenlerinden birisi de politik kararlardır. Siyasi mekanizma çoğu zaman oy alabileceği kitleyi artırabilmek adına kamu alacaklarından fedakârlık yaparak, vergisini ödeyen ve ödemeyen kesim arasında vergi yükü açısından adaletsizliğe neden olabilmektedir. Bu da seçim dönemlerinde mükellefleri farklı beklentilere yönelterek vergi aflarının çıkarılmasına ortam hazırlamaktadır (Yelman, 2017, s. 70).

1.2.5. Psikolojik Nedenler

Vergi aflarının psikolojik nedenlerini, daha önce sorumluluklarını zamanında yerine getirmemiş kişilerin, af sürecini fırsat bilerek geçmişteki cezai yaptırımlardan kurtulup benzer sorunlarla tekrar karşılaşmamak adına daha dikkatli hareket etmesi oluşturur. Alacakların yapılandırılması ile bu süreci daha önce yaşamış mükelleflerin daha dürüst olması, sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz yerine getirmesi için bir şans verilmiş olacaktır.

1.3. Yapılandırma Kanunlarının Başarı Koşulları ve Sonuçları

Yapılandırma kanunlarından beklenen tahsilâtın sağlanabilmesi, her şeyden önce söz konusu düzenlemelere girişilmeden önce siyasi iradenin süreci başarıya götüreceği yolları ince ayrıntısına kadar belirlemiş olmasına bağlıdır. Bu kapsamda yapılandırma kanunlarının olumlu ve olumsuz etkileri birlikte değerlendirilerek, kanunun çıkarılıp çıkarılmaması yönünde karara varılmalıdır. Sonuçları tam olarak hesap edilmeden çıkarılacak başarısız bir yapılandırma kanununun, özelinde vergi idaresi ve yönetimini genelinde ise siyasi iradeyi yıpratacağı açıktır.

Yukarıda açıklanan hususlarla beraber yapılandırma kanunları çıkarılırken başarı sağlanabilmesi için nasıl bir yol haritası izlenmesi gerektiği aşağıdaki tabloda ana hatlarıyla gösterilmektedir.

Tablo 1. Yapılandırma Kanunlarının Amaç ve Kapsamı

AMAÇ	KAPSAM
Hedef Kitle	Herhangi bir mükellefiyeti olmayanlar ile beyanname vermeyenler
	Vergi kaçakçılığı yapanlar
Kapsama Girenler	Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi
	Diğer başlıca vergi türleri
Vazgeçilenler	Gecikme faizi ve gecikme zammı ile tutar yönlü vergisel sorumluluklar
	Adli süreç
Uygulanma Şekli	Yaptırımlarda meydana gelecek artış
	Denetimlerin sıklaştırılması
	Vergisel reformların hayata geçirilmesi
Süre	Kısa ya da uzun süreli, devamlı veya belirli sayıda
	Belirlenecek kurallar çerçevesinde alınacak kararlarla
Yapılandırma Programı	Elde edilen getiri ile her türlü illegal yapıların ortadan kaldırılmasında mücadele eden kurum ve kuruluşlara destek sağlanmalıdır.
	Çıkarılacak kanunlarla birlikte yurt dışından getirilen varlıkların meşruiyeti ortaya konmalıdır.

Kaynak: Güler, 2020, s. 259.

Diğer kanunlar gibi yapılandırma kanunlarının da sonuçları itibariyle olumlu ve olumsuz birçok yönü bulunmaktadır. Söz konusu düzenlemelere yönelik bir kısım görüş bu düzenlemelerin olumlu yönünün olduğunu bir kısım görüş ise aksini öne sürmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yapılandırma kanunlarına olumlu yönden bakan kesimin savunduğu temel görüş, yapılandırma kanunlarının idarenin ve yargının iş yükünü hafifletirken bir taraftan da hazineye kısa sürede ek kaynak sağladığı ve bu sağlanan kaynağın bütçe açığının azaltılmasına katkı sunduğu gibi enflasyonun artışına da engel olduğu yönünde olmuştur.

Yapılandırma kanunlarına karşı olan görüşün öne sürdüğü eleştirilerin başında ise vergi bilinci oluşmuş basiretli mükelleflerin, çıkarılan af kanunları sonucu vergi uyumundan uzaklaşacağı, uygulamanın bu mükellefler aleyhinde eşitsizlik yaratarak adalet duygusuna karşı soru işareti oluşturacağı şeklindedir. Ayrıca, bu tür uygulamaların mükelleflerde vergiye karşı itaatsizlik noktasında cesaret oluşturarak hukuksuz uygulamaların artması sonucunu doğuracağı, idarenin uzun vadede telafisi zor sürece taşınacağı noktasındadır.

2. Kamu Alacaklarının Yapılandırılmasına Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Ülkemizde kamu alacaklarının yapılandırılmasına yönelik düzenlemelere, 1960 sonrasında daha çok başvurulmuştur. Teknolojideki hissedilir ilerlemenin neden olduğu uluslararası bütünleşme, 2000' li yıllardan sonra ekonomileri daha kırılgan bir noktaya getirerek krizlerin artmasına neden olmuştur. Artan krizlere çözüm üretme düşüncesi beraberinde yapılandırma kanunlarının uygulama sıklığını artırmıştır (Berksoy ve Kırççek, 2018, s. 138).

2003 ile 2020 yılları arasında, 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ve 5811 sayılı Varlık Barışı Kanunu ile başlayıp; devamında 6111, 6552, 6736, 7020, 7143 ve son olarak çıkarılan 7256 sayılı Kanunla devam eden yapılandırma kanunu çıkarma süreci bunun açık bir göstergesidir.

2.1. 2003 Yılı sonrası Yapılandırma Uygulamaları

Devletin kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla, toplumu oluşturan bireylerden ödeme güçlerine göre karşılıksız ve zorla aldığı ekonomik değer olan vergiler, çoğu zaman mükellefler açısından maddi yük olarak algılandığı için mükellefler vergi ödememek için birtakım yollara başvururlar. Bunun sonucunda ortaya çıkan vergi tahsilatındaki azalmalar, devletin birçok görevinin aksamasına neden olur. Bu noktada, tahsilinde güçlük çekilen alacakların tahsilatında kolaylık sağlaması nedeniyle alternatif mali araç olarak yapılandırma kanunlarına başvurulur.

Bu ve benzeri amaçları gerçekleştirmek için başvurulmuş yapılandırma kanunları, hem çıkarılış hem de uygulama yöntemi bakımından değerlendirildiğinde; çoğunlukla kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı, vergi beyanı ve matrah artırımı, yurt dışı ve yurt içindeki varlıkların ekonomiye kazandırılması, stok beyanı ve muhasebe kayıtlarında düzeltme imkânı başta olmak üzere vergi cezaları ile gecikme faiz ve zamlarında indirim gibi kolaylıklar içermektedir.

2.2. Yapılandırma Kanunlarının Karşılaştırması

27.02.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile 17.11.2020 tarihinde yürürlüğe giren 7256 sayılı Yapılandırma Kanunu arasında geçen sürede 8 farklı düzenleme uygulamaya girmiştir. Söz konusu kanunlar amaç, kapsam ve uygulama esasları bakımından değerlendirildiğinde çok fazla farklılık içermediği görülmektedir

Aşağıdaki tabloda, 2003-2020 yılları arasında çıkarılan yapılandırma kanunlarının benzerlik ve farklılıklarına karşılaştırma yoluyla yer verilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 3. Yapılandırma Kanunlarının Karşılaştırması

KANUN NO	BENZERLİKLER	FARKLILIKLAR
4811	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- İhtilaflı alacakların sulh yoluyla çözümü,- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- Kayıt ve muhasebe düzeltmelerine yönelik stok beyanı,- Verimliliği düşük tutarlı alacaklardan vazgeçme.	<ul style="list-style-type: none">- Varlık barışına yer ve verilmemesi,- SGK ve Bağ-Kur prim borçları gibi bir kısım alacakların kanun kapsamına alınmaması,- Vergi aslına bağlı olmayan (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) cezaların %20' sinin üç taksitte ödenmesi halinde geri kalan kısmın %80' inin silinmesi,
5811	<ul style="list-style-type: none">- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- Yurt dışındaki döviz, para, altın, menkul kıymet gibi varlıkların ülkeye getirilerek beyan edilmesi halinde %2; yurt içindeki işletmelerin öz kaynaklarına dâhil edilmeyen para, döviz, atın, menkul kıymet ve taşınmazların beyan edilmesi halinde söz konusu varlıklardan %5 vergi alınması suretiyle varlık barışının uygulanması.	<ul style="list-style-type: none">- Diğer yapılandırma kanunlarında yer verilen benzerliklerin söz konusu kanunda bulunmaması,
6111	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- Kayıt ve muhasebe düzeltmelerine yönelik stok beyanı,- İhtilaflı alacakların sulh yoluyla çözümü,- Kesinleşen vergi alacaklarının aslında indirim yapılmaması ve TEFE/ÜFE oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin silinmesi.	<ul style="list-style-type: none">- KDV yönünden vergi beyanı olmasına karşın, bankaların KDV' si durumunda olan BSMV' nin kapsama dâhil edilmemesi,- Varlık barışına yer verilmemesi,
6552	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Kasa mevcudu ile ortaklara borçlar ve ortaklardan alacaklar hesabı farkı üzerinden %3 oranında vergi alınmak suretiyle stok affının uygulanması,- İhtilaflı alacakların sulh yoluyla çözümü,- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- Verimliliği düşük tutarlı alacaklardan vazgeçme,- Kesinleşen vergi alacaklarının aslında indirim yapılmaması ve TEFE/ÜFE oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin ödenmesi halinde diğer %50' sinin silinmesi,- Önceki yapılandırma kanunu kapsamında taksitlendirilen borçların ihlaline yönelik yeni bir imkân tanınması.	<ul style="list-style-type: none">- Vergi beyanı ve matrah artırımı sonucu çıkan tutarın ödenmesinin kanundan faydalanmanın temel koşulu olarak sayılması,- Varlık barışına yer verilmemesi,
6736	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- Kayıt ve muhasebe düzeltmelerine yönelik stok beyanı,- İhtilaflı alacakların sulh yoluyla çözümü,- Varlık barışına yer verilmesi,Önceki yapılandırma kanunu kapsamında taksitlendirilen borçların ihlaline yönelik yeni bir imkân tanınması,- Verimliliği düşük tutarlı alacaklardan vazgeçme,	<ul style="list-style-type: none">- Kasa ve stok düzeltmelerine yönelik beyanlar sonucu herhangi bir faiz ve ceza uygulanmaması,- Varlık barışına yönelik yurt içi ve yurt dışı varlıkların beyanında herhangi bir faiz ve ceza uygulanmadan pişmanlıkla beyan edebilme imkânının tanınması,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşen vergi ve diğer alacakların aslında indirim yapılmaması ve enflasyon oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin silinmesi.	
7020	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin ödenmesi halinde diğer %50' sinin silinmesi,- Kesinleşen vergi ve diğer alacakların aslında indirim yapılmaması ve enflasyon oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi.	<ul style="list-style-type: none">- Varlık barışına yer verilmemesi,- Kayıt ve muhasebe düzeltmelerine yönelik stok beyanına yer verilmemesi,
7143	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Vergi beyanı ve matrah artırımı,- İhtilafı alacakların sulh yoluyla çözümü,- Varlık barışına yönelik yurt içi ve yurt dışı varlıkların beyanında herhangi bir verginin uygulanmaması,- Beyan edilmemiş veya eksik beyan edilmiş gelir ve kazançların zam ve faizsiz pişmanlıkla beyan edebilme imkânının tanınması,- Kasa ve stok düzeltmelerine yönelik beyanlar sonucu herhangi bir faiz ve ceza uygulanmaması,- Vergi borçlarının gecikme faizi ve zamlarında Yİ-ÜFE oranında güncelleme ve peşin ödemelerde %90 indirim uygulanması,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin ödenmesi halinde diğer %50' sinin silinmesi,- Kesinleşen vergi ve diğer alacakların aslında indirim yapılmaması ve enflasyon oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi.	<ul style="list-style-type: none">- 6552, 6736 ve 7020 sayılı Kanun kapsamında yapılandırılan alacaklara ilişkin peşin ödemelerde kolaylık sağlanması,- Vergi beyanı ve matrah artırımı sonucu çıkan tutarın ödenmesinin kanundan faydalanmanın temel koşulu olarak sayılması,
7256	<ul style="list-style-type: none">- Kesinleşmiş vergi ve diğer borçlara ödeme kolaylığı,- Varlık barışına yer verilmesi ve bu kapsamda yurt içi ve yurt dışı varlıkların ekonomiye kazandırılması halinde herhangi bir vergi alınmaması ve vergi incelemesine tabi olmaması,- Kesinleşen vergi ve diğer alacakların aslında indirim yapılmaması ve enflasyon oranında güncelleme suretiyle yeniden hesaplanması; güncelleme sonucu çıkan tutarların ödenmesi halinde vergi cezaları, gecikme faizi ve zamlarının tamamen silinmesi,- Vergi aslına bağlı olmayan alacakların (usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları) %50' sinin silinmesi,- Verimliliği düşük tutarlı alacaklardan vazgeçme,- 7143 sayılı Kanun kapsamındaki borçların yeniden yapılandırılması.	<ul style="list-style-type: none">- Vergi beyanı ve matrah artırımına yer verilmemesi,- Kayıt ve muhasebe düzeltmelerine yönelik stok beyanına yer verilmemesi,

Kaynak: GIB Yayınları ve ilgili kanunlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

3. Yapılandırma Kanunlarının Bütçe Gelirlerine Etkisi

Bazı dönemlerde ekonomik gerekçelerden dolayı kamu harcamalarının finansman kaynağı olan vergilerin tahsilinde zorluklar yaşanabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gelir kaleminde meydana

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gelen azalma sonucunda oluşan, kamu kesimi açığının telafi yöntemlerinin başında da borçlanma gelmektedir. Kamu kesimi açığındaki bozulan bu dengeleri yeniden sağlamak amacıyla, en önemli finansman kaynağı olan borçlanma dışında da alternatif kaynakları uygulama gereği ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada, yapılandırma kanunları özellikle 1980 sonrasında daha etkin kullanılmaya başlanılmıştır. Hem faiz baskısı oluşturulmaması hem de daha kısa vadede sonuç vermesi nedeniyle 2003 yılından sonra alternatif bir kaynaktan öte finansal bir kurum işlevi yüklenen yapılandırma kanunları daha sık uygulanmaya başlanılmıştır.

3.1. Yapılandırma Kanunlarının Uygulama Sonuçları

2003 sonrası çıkarılan yapılandırma kanunları incelendiğinde, başta ekonomik gerekçelerle sonra yargı ve diğer kurumlardaki işleyişte meydana gelen tıkanmaları çözme amacıyla çıkarıldığı görülmektedir. Ancak ne amaçla çıkarılırsa çıkarılsın, yapılandırma kanunlarının süreklilik arz etmesi borçlularda ödeme kabiliyetini düşürdüğü gibi yeni düzenlemelerin çıkacağı düşüncesiyle kayıt dışı girişimlerinde artmasına da ortam hazırlamaktadır.

Uygulamaya konulan yasal düzenlemeler açısından olay değerlendirildiğinde, örneğin 4811 sayılı Vergi Barışı Kanununa göre vergi tahsilâtının iki kata yakın arttığı şeklinde olumlu değerlendirmeler yapılsa da, kanunun uygulama sonuçları başka hususlara da işaret etmektedir. Hesap Uzmanları Kurulunun yapmış olduğu araştırma, vergi barışının yürürlüğe girdiği 2003 yılında vergi kaçığının arttığını göstermektedir. Yapılan araştırmaya göre, vergi aflarının devam ettiğinin farkında olan bazı mükelleflerin bu durumu fırsat olarak görüp vergi barışına rağmen vergi kaçırmaya devam ettiği, bunun sonucu olarak da vergi kaçakçılığının 2002 yılına oranla 2003 yılında %173' ten %214' e çıktığı tespitlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra mükelleflerin beyan ettiği verginin iki katını kaçırdığı, son beş yıllık süreç esas alındığında ödenmiş olan her 100 liralık vergiye karşılık 225 liranın kaçırıldığı ve toplam kaçığın 20,3 milyar doları aştığı değerlendirilmesine yer verilmiştir (Milliyet, 2004).

4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile 7143 sayılı Yapılandırma Kanunu arasında çıkan düzenlemelerin vergi tahsilâtına etkisine aşağıda özet şeklinde yer verilmiştir.

Tablo 4. Yapılandırma Kanunu Tahsilât Rakamları ve Vergi Gelirleri İlişkisi

Kanun No	Çıkarılma Yılı	İlgili Kanun Toplam Tahsilatı (TL)	Toplam Vergi Geliri (TL)
4811	2003	4.714.760.611	84.316.168.759
5811	2008	1.576.625.305	189.980.827.000
6111	2011	26.366.265.000	284.490.017.000
6552	2014	10.200.000.000	401.683.956.000
6736	2016	42.990.395.349	529.607.900.959
7020	2017	5.647.964.298	626.082.414.676
7143	2018	13.775.117.138	738.180.401.147
7143	2019	10.003.237.720	820.148.186.205
7143	2020	2.238.931.710	...
TOPLAM		117.513.297.131	3.674.489.871.746

Kaynak: GİB, Kasım 2020; Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2021.

Tablo 3' te yer alan veriler değerlendirildiğinde, Türkiye' de 2003 yılından sonra uygulamaya konulan 4811 ve 6736 sayılı yapılandırma kanunlarından kısa zamanda önemli gelirler elde edilmiş olmasına karşın, genel itibarıyla toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %5' in altında gerçekleşmiştir. Bu veriler yapılandırma kanunlarından beklenen tahsilâtın sağlanamadığını açık bir şekilde

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

göstermektedir. Bu durum vergi aflarının genel itibariyle ciddi bir getirisinin olmadığı yönünde yapılan eleştirileri de destekler niteliktedir.

Uygulama sonuçları, yapılandırmaya rağmen vergi kayıp kaçığındaki artışın devam ettiğini göstermektedir. Bunun farklı sebepleri olmakla beraber, afların gizlilik içerisinde yapılmaması önemli bir gerekçe olarak gösterilebilir. Esasında bu tarz düzenlemelerin halkın tercihlerini etkilememesi anlamında gizli olması gerekirken, ülkemizde bu gizliliğe çok fazla riayet edilmemektedir. Gerek görsel gerekse yazılı medyanın etkisiyle vergi affı sürekli gündemde tutularak halk, “nasıl olsa af çıkacak” beklentisine sokulmakta, bu da vergi kaçakçılığına karşı eğilimleri artırmaktadır.

3.2. Bütçe Açıklarının Finansmanında Yapılandırma Kanunlarının Etkinliği

Bütçe, belirli kaynakların bir araya gelmesinden oluşur. Bütçenin gelir kaynakları üzerinde adalet ve eşitlik ilkelerinin göz önünde bulundurulması kamunun finansman kaynağı sağlamasında önemlidir. Bunun için, öncelikli kaynak vergi olduğu için mükellefiyet kaydı olanlardan ziyade, mükellefiyet kaydı olması gerektiği halde bu zorunluluktan kaçmış olanların sorumluluklarını yerine getirmeleri sağlanmalıdır (Cansız, 2006, s. 79).

Mali yılın başında uygulanmaya başlanılan bütçe kanunu, devletin yaptığı harcamalar ve topladığı gelirler arasındaki fark olan bütçe denkleğini ifade eder. Parlamento, devletin sunacağı hizmetlerin aksamaması için hükümete harcama izni verdiği gibi, vergilerin tahsili ve gerekli durumlarda borçlanma yetkisi de vermektedir. Borçlanma yetkisini gerektiren durumlardan birisi de bütçe açığının ortaya çıkacağı öngörüsüdür (Pınar, 2006, s. 122).

Türkiye, bütçe açığı ile 1950’li yıllarda tanışmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde ekonomik bunalımların da etkisiyle bütçe açıkları hızlı bir artış gösterse de 1980 ve 1990’lı yıllar, körfez krizi ve terör olaylarındaki artışın da etkisiyle açığın kontrolden çıkıp zirveye ulaştığı ve ülke ekonomisi için büyük sorun teşkil ettiği dönemler olmuştur (Orkunoğlu, 2010, s. 89).

Bütçe açıklarını kapatmaya yönelik çok sayıda alternatif çözüm yolu bulunsa da, bunların uygulanmasında ortaya çıkan birtakım yapısal sorunların varlığı çözümü zora sokmaktadır. Örneğin daraltıcı maliye politikasıyla gider kalemlerini azaltma yoluna gitmek siyasi bir iradeyi gerektirdiği için oy kaybına sebebiyet vereceği endişesiyle fazla uygulama alanı bulamayacaktır. Diğer açıdan vergi oranlarını artırmak ya da yeni vergiler ihdas etmek de, ek vergi yükünün paylaşılacağı kesim ile bölüşümü noktasında sorunlara sebep olacaktır. Bu nedenle Türkiye gibi kronik enflasyon sarmalı ve durgunluğun yaşandığı ülkelerde, bütçe açıklarının finansmanı ekonomilerin maliyet açısından kaldıramayacağı sorunları beraberinde getirecektir (Pınar, 2008, s. 133-134).

Bütçe açığının kapatılmasına yönelik uygulanacak maliye politikalarının farklı sorunları beraberinde getirme ihtimali, siyasi iradeyi yeni ve uygulanması daha kolay çözüm yolu arayışlarına sevk etmiştir. Bu çerçevede sorunun çözüm yolu düşünüldüğünde, en uygun kaynak olarak borçlanma, özelleştirmeden sağlanan gelirler ve son yıllarda uygulanma sıklığı artan yapılandırma kanunları ön plana çıkmıştır (Dayar ve Dönmez, 2013, s. 86).

Yapılandırma kanunları özünde iki temel amaca dayanır. Birincisi vergiler başta olmak üzere kamu gelirlerini artırmak suretiyle bütçe açığını azaltmak, diğeri ise vatandaşların yurt dışındaki ve yastık altında duran birikimlerini ekonomiye kazandırmaktır. Gelişmekte olan çoğu ülkede krizlerin çıkışı dövizde yaşanan rezerv azlığına dayanır. Cari işlem dengesindeki açıklar ile orta ve uzun vadeli dış borç stoku artıp döviz rezervlerini geçince ülkelerin dış pozisyonları alarm veren kritik sürece girmektedir. Bu anlamda gelişmekte olan ülkelerde kaynak aktarımı zor olduğu için, iç ve dış kaynağa ihtiyaç duyulduğunda sermayeyi çekmeye dönük yapılandırma kanunlarının yaygınlaşması kaçınılmazdır (İleri, 2017).

3.3. Yapılandırma Kanunlarının Vergi Tahsilâtına Etkisi

Devletlerin temel gelir kaynağı olan vergilerin, tahsilinden vazgeçme şekillerinden birisi de vergi afları ya da kapsamlı bir tanımlamayla mali aflardır. Son yıllarda daha çok vergilerin cezalarından vazgeçme şeklinde uygulanan vergi afları, günümüzde vergi asıllarından fedakârlık yapma boyutuna

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gelmiştir. Yapılandırma kanunlarının fedakârlık alanı genişledikçe de vergisini ödeyen kimseler cezalandırılmaktadır (Keskin, 2018, s. 67).

Bu cezalandırma beraberinde, basiretli mükelleflerde de vergisini ödememe alışkanlığını başlatmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 2003 yılından sonra yayımlanan yapılandırma kanunları sonrasındaki vergi tahsil/tahakkuk oranları incelendiğinde ciddi oranda düşüş olmuştur.

Tablo 4. 2019 İtibariyle Vergi Gelirleri Tahsilât/Tahakkuk Oranları (%)

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017	2018	2019
Tahsil/Tahakkuk	93	92,2	89,7	86,2	86,4	85,2	81,2	82,3	81,4	81,0

Kaynak: GİB, Şubat 2020.

GİB'in resmi verilerine göre, 1970 yılında %88,5 olan genel bütçe vergi gelirleri tahsilât oranı, 1993 yılında %81,3' e kadar gerilese de 2004 yılına kadar sürekli artış eğiliminde olmuştur. 2004 yılında tepe yapan tahakkuk tahsilât oranları daha sonra düşüşe geçmiş ve 2019 yılında en dip noktaya inerek son elli yılın en düşük seviyesine gelmiştir. Bu düşüşün temel nedenlerinin arasında, 2004 yılından sonra çıkarılan af mahiyetindeki yapılandırma kanunlarının etkili olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır (TÜRMOB, 2019, s. 229).

Yapılandırma kanunlarının genel bütçe gelirleri tahsilat rakamları üzerindeki etkisi incelendiğinde de benzer sonuçların olduğu görülecektir. Aşağıdaki tabloda 2002-2020 yılları arasındaki “Genel Bütçe Gelirleri”, “Vergi Gelirleri”, “Vergi Dışı Normal Gelirler” e yer verilerek yapılandırma kanunlarının vergi gelirlerine etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5. Genel Bütçe Gelirleri Tahsilâtı

	GENEL BÜTÇE GELİRLERİ (Bin TL)		VERGİ GELİRLERİ (Bin TL)		VERGİ DIŞI GELİRLER (Bin TL)	
2004	120.089.244	100	101.038.904	84	19.050.340	16
2006	182.577.918	100	151.271.701	83	31.306.217	17
2008	226.653.106	100	189.980.827	84	35.515.512	16
2010	272.775.244	100	235.714.637	87	36.242.770	16
2012	362.654.794	100	317.218.619	87	45.436.175	13
2014	461.450.539	100	401.683.956	87	59.766.583	13
2016	608.336.187	100	529.607.901	87	78.728.286	13
2018	850.728.172	100	738.180.401	87	112.547.771	13
2019	1.002.011.368	100	820.148.186	82	181.145.526	18
2020*	901.624.000	100	754.593.000	84	147.031.000	16

Kaynak: GİB, Mart.2020.

* Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, 2021.

Tablodan görüleceği üzere genel bütçe gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin yüzde olarak ortalaması 80 ile 89 arasında değişmektedir. Bu oranın yapılandırma kanunu çıkarılan yıllarda çok fazla değişmediği düşünüldüğünde, yapılandırma kanunlarının vergi gelirlerinde önemli bir değişiklik meydana getirmediği rahatlıkla söylenebilir.

Yapılandırma kanunu çıkarılan yıllara ilişkin vergi gelirlerindeki artış oranları incelendiğinde, ekonomik krizin yaşandığı dönemlerden sonra çıkarılan af kanunlarının vergi gelirlerinde az da olsa artış sağladığı görülmektedir. Bunun nedeni, krizin yaşandığı dönemlerde ekonominin durma

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

noktasına gelmesi vergi gelirlerinde de azalma meydana getirmektedir. Krizin olmadığı yıllarda çıkarılan yapılandırma kanunlarından elde edilen gelirin ise ortalama gelirin altında olduğu görülmektedir (Berksoy ve Kırççek, 2018, s. 143).

Bu veriler yapılandırma kanunlarının uygulama dönemlerinde gelir üzerinde artışlar meydana getirdiğini ancak; bu artışların devamlılık sağlayıcı yönünün olmadığını, dönemsel katkısının olduğunu göstermektedir. Bunun en önemli gerekçesi de, bireyler üzerinde yeni bir af beklentisi oluşturmasıdır. Bu nedenle yapılandırma kanunları, bütçe açığını kapatma aracı olarak değil, kişilerin vergiye uyumunu sağlama aracı olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Özellikle kriz dönemlerinden sonra ekonomik sorunlara çözüm üretmek, vatandaşların kamuya olan borçlarında ödeme kolaylığı sağlamak, ihtilaflı dosyaların sulh yoluyla çözümüne katkı sunmak gibi amaçlarla hem vatandaşı daha az para ile borç sarmalından kurtarmayı hem de devlet açısından tahsil edemediği alacakların bir kısmından vazgeçerek hazineye gelir sağlamayı amaçlayan yapılandırma kanunları ya da halk arasındaki ifadeyle “vergi afları”, günümüz ekonomilerinin vazgeçilmez siyasi ve mali politika aracı haline gelmiştir. Öyle ki Cumhuriyet döneminden günümüze kadar 35 defa bu yola başvurulmuş olması da bunun en açık göstergesidir.

Yapılandırma kanunları ile tahsil imkânı olmayan kamu alacakları tahsil edilebilir hale gelmesine karşın, devletin alacaklarını bu yolla tahsile girişmesi sorgulanır hale gelmiştir. Her ne kadar hazineye “sıcak para” sağlama gibi bir kaynak işlevi görse de çok sık tekrarlanan mali aflar beraberinde birçok sorunun doğmasına da ortam hazırlamaktadır.

Çıkarılan her yeni düzenleme öncelikle vergiye olan gönüllü uyumu azalttığı gibi mükellefleri, sorumluluklarını yapmaları yönünde isteksizliğe itmekte, vergiden kaçınma konusunda artışa sebebiyet vermekte ve mükelleflerin iyi niyetlerini olumsuz etkilemektedir (Eroğlu, 2018, s. 63). Bunun yanı sıra çıkarılan aflar vergi sistemimizin adil vergilendirme yapmasının önündeki en büyük engeller arasında yer almaktadır. Çünkü bu süreç, vergisini süresinde ödeyen bilinçli mükellefler için aleyhte sonuç doğurmaktadır (Şenyüz, 2014, s. 92).

Sonuç itibarıyla, sorunları çözmeye yönelik eğilimlerin günü kurtarmak amacıyla değil de uzun vadeli yapılması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda yapılması gereken en temel iş vergi reformunu hayata geçirmek suretiyle devletin gelirlerini artırma yolunu tercih etmektir. Vergi reformunun hayata geçmesiyle birlikte, en iyimser haliyle GSMH'nın % 20-% 40'larına ulaştığı söylenen kayıt dışılık azalacak, vergi tabana yayılacak, vergi idaresinde modernizasyon sağlanarak vergi kanunlarındaki karmaşıklık giderilecek, cezaların caydırıcılığı artacak ve mükelleflerde vergi ödemeye yönlendirici teşvikler sağlanacak, böylece kamu açıkları makul seviyelere düşürülebilecektir.

KAYNAKLAR

Akbulut, İ. (2019). *Vergi aflarının vergi mükellefleri açısından vergi uyumuna etkisi: Batman ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.

Berksoy, T., Kırççek, G.E. (2018). Ülkemizde vergi aflarının vergi gelirleri üzerindeki etkisi: 2002 ve sonrası. *Journal of Life Economics Dergisi*, 5(3), 137-152.

Cansız, H. (2006). Türkiye’de devlet bütçelerinin değişen hedefi: faiz dışı fazla kavramı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 67-87.

Dayar, H., Dönmez, Ö. (2013). Türkiye’de merkezi yönetim bütçe açıklarının finansman yöntemleri ve etkileri. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, (114), 77-89.

Eker, C. (2006). *Türkiye’de vergi aflarının sosyal ve ekonomik etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Eroğlu, A. (2018). Vergileme kapasitesini belirleyen faktörler ve Türkiye’de vergi aflarının vergi gelirlerine etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 56-69.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Güler, H. (2020). Türkiye’ de vergi aflarının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olay analiziyle ölçülmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 256-273.

İleri, Y. (31 Mayıs 2019). *Varlık barışının başarısını etkileyen faktörler*. Serbest Kürsü. Erişim Tarihi: 26 Şubat 2020, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/varlik-barisinin-basarisini-etkileyen-faktorler/366828>.

Keskin, N. (2018). Vergiye yönelik mükellef tutum ve tepkileri. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 60-75.

Milliyet, (26 Ocak 2004). *Mazeret yok af da*. Milliyet Ekonomi. Erişim Tarihi: 19 Mart 2020, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/mazeret-yok-af-da-5123883>.

Orkunoğlu, I. F. (2010). Bütçe açığının finansmanının irdelenmesi, *Vergi Raporu Dergisi*, (124), 88-95.

Ovaz, F. (2019). *Türk vergi hukukunda vergi affı ve 6736 sayılı kanunun mali yönden değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Özgüven, A. V. (2018) Vergi etiği açısından vergi afları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, (Etik Özel Sayı), 34-46.

Pınar, A. (2006). *Maliye politikası*. Ankara: Naturel Yayınları.

Pınar, A. (2008). *Kamu maliyesi ve maliye politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Savcı, A. Ş. (21 Haziran 2018). Af yasalarına genel bir bakış ve devamı. Ankara Yeminli Mali Müşavirler Odası. Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2020, <http://www.ankaraymmo.org.tr>.

Şanver, C. (2018). Türkiye’ de 1980 sonrası vergi afları ve kamu gelirleri açısından etkinliği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 35-63.

Şenyüz, D. (2014) Hukuk devleti perspektifinden adil vergileme ve vergi afları. *Tesam Akademi Dergisi*, 1(2), 81-96.

Tekbaş, İ. (Haziran 2014). Türkiye ekonomisi mali aflara bağımlı mı?. Mali Mühendislik. Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020, <http://ismailtekbas.blogspot.com/2014/06/turkiye-ekonomisi-aflara-bagimli-mi.html>.

Tekin, A., Güner, T., Sağdıç, E. N. (2013) Vergi afları sonrasında vergi uyumu. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(2), 1-26.

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği. (2019). *Vergi raporu*. Ankara: Türmob Yayınları.

Yelman, E. (2017) Türkiye’ de çıkarılan vergi aflarının nedenleri ve 6736 sayılı kanunun mali yönden incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 67-84.

GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı), Erişim Tarihi: 27 Şubat 2020, https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_17.xls.htm.

GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı), Erişim Tarihi 18 Kasım 2020, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm.

GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı), Erişim Tarihi: 02 Mart 2020 [www.gib.gov.trhttps://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm).

Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 01 Ocak.2021, <https://www.hmb.gov.tr/kasim-2020-genel-butce-gelirleri>.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi 04 Ocak 2021, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Postmodern Dönemde Gerçeklik Sorunu: Baudrillard Üzerinden Bir İnceleme

Burcu DURAKLI*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.

ÖZET

Postmodern dönemle birlikte, toplumun pek çok kurumunda ve alanında çeşitli değişim ve dönüşümler meydana gelmiş ve özellikle 1970'li yıllar ile yeni bir döneme girme meselesi üzerine en çok da sosyal bilimlerde çeşitli tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sözcük anlamı olarak modern ötesi anlamını taşıyan postmodernizm bu şekilde bir anlama sahip olsa da esasen onun ne olduğu konusunda uzlaşmaya varılabilmemiş değildir. Onun bir dönem, bir durum ya da hiçbir şey olduğu tartışması yıllardır alana dair çalışmalarda rastlanan çeşitli betimlemelerden yalnızca bazılarıdır.

Postmodernizm meselesi üzerine yazdıkları ve kendine ait kurduğu terminoloji içerisinde meseleye dair oluşturduğu kavramlar göz önüne alındığında Baudrillard bu dönemi ya da durumu anlamak adına büyük bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada postmodernizmi anlayabilmek adına, öncelikle postmodernizm ve postmodern döneme dair çeşitli düşünürlerin görüşlerine yer verilmekte ve daha sonrasında Baudrillard'ın gerçeklik, hiper-gerçeklik ve simülasyon kavramlarına değinilerek, böylelikle bu dönem içerisinde bu kavramlar ışığında gerçek olanın durumuna dair bir açıklama sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jean Baudrillard, Postmodernizm, Gerçeklik, Hiper-gerçeklik, Simülasyon

ABSTRACT

With the postmodern period, changes and transformations took place in many institutions and fields, and especially in the 1970s, discussions began to be made on the issue of entering a new era, mostly in social sciences. Although postmodernism, which means postmodern as a lexical meaning, has such a meaning, essentially there is no consensus on what it is. The argument that it is a period, a situation, or nothing is just a few of the various descriptions that have been found in studies on the field for years.

Baudrillard is regarded as a great resource for understanding this period or situation when he writes on the issue of postmodernism and has his own terminology to consider the concepts of the issue. In order to be able to make this postmodernism, first of all, make an interpretation of the real by referring to the postmodernism and the postmodern period in various thinkers' points of view, and then Baudrillard's hyper-reality and its concepts.

Keywords: Jean Baudrillard, Postmodernism, Reality, Hyper-reality, Simulation

1. Giriş

Postmodernizm üzerine tartışmalar ve çalışmalar yapmak günümüz dünyasını anlamak adına oldukça önemlidir. Postmodern düşünce, modernliğin eleştirisini yapma noktasından yola çıkarak toplumsalın neredeyse tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Bu sebeple özellikle de sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda bu meseleye sık sık rastlamak mümkündür.

Modernite ve onun değerleri sonucu oluşan değişimler, dönüşümler ve yıkımları eleştirme çabası olarak ortaya çıkan postmodernite, çalışmanın yararlandığı kaynak olan Baudrillard'a göre bir deyim olmaktan öteye geçmemektedir. Hatta ona göre bu bir kavram olma niteliği bile taşımamaktadır, yani hiçbir şeydir. Günümüz dünyasını anlayabilmek adına postmodernizmi Baudrillard merkezli okumak, postmodern durum hakkında çok daha gerçekçi bir perspektif oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Onun kendi terminolojisi içerisinde yer alan, kendi oluşturduğu kavramları durumu açıklamak için baş kaynak görevi göreceklerdir. Postmodern durumun çeşitli düşünürler tarafından tanımlanması ve daha sonrasında Baudrillard'ın kavramlarının durumu anlamaya yardımcı olması noktasından hareket edilerek bir çalışma gerçekleştirilecektir.

Çalışmada, insan hayatının ve toplumların küresel manada oldukça karmaşık bir durumun içerisine girdiği bu dönem anlaşılmasına çalışılırken, böylesine acımasızca, sarsıcı ve "gerçekçi" bir dille eleştirmesi açısından Baudrillard tercih edilmiştir. Çalışma aynı zamanda bireyleri ve toplumu; bireylerin içinde bulunduğu sıkışmalardan, dünyayı anlamlandırma çabasına girerken o dünya içerisinde boğulmalarından ve bir anlam atfedememelerinden kaynaklı yaşadıkları bunalımlardan kurtarma ve onlara gerçek olanı Baudrillard aracılığıyla gösterme amacı gütmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Postmodernizm ve Postmodern Dönem

Sözcük anlamı olarak post kelimesinin Latince de sonra, öte gibi anlamları vardır. Dolayısıyla postmodern kavramı modern ötesi, modern sonrası anlamlarını barındırır (Güzel, 2014, s. 29). Postmodernizm, modernitenin tüm bilinenlerinden mekansal, zamansal ve tam anlamıyla zihinsel bir kopuş hedefindedir (Demir, 2001, s. 46). Buradan yola çıkarak postmodernizmi anlayabilmek için öncelikle bir modernizm okuması yapmak gerekmektedir.

Kelime anlamı olarak modern, Latince modernus kelimesinden gelmekte ve düşüncedeki açıklık, özgürlük, bağımsızlık ve en yeni düşünceler üzerine söylenen bilgiler anlamında kullanılan sıfattır (Cevizci, 1999, s. 598). Modernizm zamanla alakalı ve zamana ilişkin bir terim olma özelliği taşır. İçinde yaşanılan zamanı yüceltmeye ve o zamanı analiz etmeye dayalı bir hareket biçimi vardır, yani tarihsel olanın karşısında yer almaktadır. Modernite durumunda zamansal kavramlar yerini mekansal kavramlara bırakmış ve böylelikle hem düşünce hem de yaşam mekansallaşmıştır. Modernizm için önemli olan dün, bugün ve yarın üçlemesi içerisinde bugündür. Bugün, modernizm açısından en iyi ve en doğru olanıdır. Çünkü modern döneme giriş ile birlikte zamanın mekansallaşması sonucu dünü ve düne ait gerçekleri reddetme yoluna gidilmiştir. Yalnız günümüzde içerisinde bulunulan an, şuan önemli olma niteliği taşımaktadır. Kısaca bahsetmek gerekirse modernite, bugüne bir kutsallık atfetmekte ve geçmişte yer alan tüm değerleri göz ardı ederek kendi doğru kabul ettiği değerler üzerine dünyayı kurmaktadır (Özkerem, 2007, s. 22-23).

Modernitenin topluma vaat ettiği özgürlük, eşitlik, laiklik gibi çeşitli üst anlatıların modern dönem içerisinde istenilen yönde bir gelişim izlememiş olması modernitenin sorgulanmaya başlanmasına ve sonraki adım olarak da postmodern tartışmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern dönemin vaat ettiği anlatıların kapitalizm, rasyonelleşme gibi kanallar eliyle hızlandırılmış şekilde bir bir çökmesi, bu dönemin bilincinin büyük oranda sorgulanmasına sebep olan başlıca etkidir. Modernizm sonrası olarak da adlandırılan postmodern döneme dair pek çok tanımlama yapılmakta ve bazıları onu bir gerçeklik olarak kabul etmezken bazı kimseler ise onu bir dönemden saymamaktadır. Bu noktada Heller, postmodernitenin yeni bir çağ olmadığını ve onun her bakımdan yalnızca modernite üzerinde asalak bir konumda yer aldığını, modernitenin başarısızlıkları ile yaşayıp beslendiğini dile getirmektedir (Heller ve Feher, 1993, s. 21). Baudrillard'a göre ise postmodernizm bir deyimdir ve bu deyim insanların sürekli kullandığı ama hiçbir anlam ifade etmeyen bir deyimdir. Hatta Baudrillard onu bir kavram olarak bile görmemekte, onun hiçbir şey olduğunu dile getirmektedir. Ona göre postmodern kavramının içi boştur ve o hiçbir şeye gönderme yapmamaktadır (Baudrillard, 2011, s. 11).

Eagleton'a göre "postmodernlik klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır". Postmodernlik aydınlanmanın getirdiği bu normlara karşı dünyanın istikrarsız, temelsiz ve müphem nitelikte olduğunu söyler. Bu noktadan yola çıkarak da postmodern düşüncenin, tarihin ve toplumdaki normların nesnelligi, aydınlanma felsefesi çerçevesinden bakarsak doğanın verili olması ve kimlikler meselesindeki tutarlılıklar hakkında büyük bir kuşkuculuğu meydana getirdiğini ve onu beslediğini söyleyebiliriz (Eagleton, 2011, s. 9). Postmodern sözcüğü bir düşünce tarzı, bir ideoloji ya da belli niteliklere sahip bir "izm" değildir. O yalnızca bir karşı çıkıştır; modern anlatılara karşı çıkış (Güzel, 2014, s. 30).

Huyssens'in belirttiğine göre son zamanların kalıcı olmayan hevesi ya da Baudrillard'ın da dile getirdiği gibi içi boş bir gösterisi gibi görünen postmodernizm, özellikle Batı toplumları için büyük bir kültürel dönüşümün, duyarlılık noktasında bir değişimin parçasıdır. Ona göre postmodern terimi, en azından şuan için bu değişimi ifade etmek adına yeterli görünmektedir (Huyssens'dan akt. Harvey, 1997, s. 54). Harvey farklılık, iletişimde yaşanan güçlükler, çıkar çatışmaları ve kültürel etkenler gibi pek çok meselenin karmaşıklığının üzerine düşünmesi ve bu durumlara değinmesi sebebiyle postmodernizmin olumlu bir etki yarattığını savunmaktadır. Ona göre postmodernizmden farklı olarak modernizmin tüm üst-anlatıları ve üst-teorileri, toplumdaki bariz farklılıkların üzerini örten bir tutum sergilemekteydi. Postmodernizm bu noktada ötekileştirmenin cinsiyetten, ırktan, sınıftan, zamansal ve mekansal yerleşimlerden kaynaklanan pek çok biçimini göstermesi açısından büyük bir öneme

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sahiptir. Postmodernist düşünceye radikal bir boyut kazandıran şey de onun bu yaklaşımıdır (Harvey, 1997, s. 134).

Jameson'a göre postmodernizm ya bastırılmayan tarihsel bir dürtüyü ifade eder ya da onu bastırarak bir şekilde saptırır. Modernizmin tarihten kopuş olduğunu daha önce de söylemiştik. Ancak Jameson postmodernizmin, kopuşların yerine eskisi ile aynı olmayan anların ve şeylerin temsili noktasında meydana gelen tersine çevrilemez değişimlerin izini süren bir yol izlediğini savunmaktadır. Modernistler bu değişimlerin sonuçları ile ilgilenir ve bizzat şeyleri düşünüp onlar üzerine kafa yorarlarken, postmodernistler ise bu değişimlere karşı daha mesafelidirler ve yalnızca değişimleri anı anına izlemekle yetinerek sonuca karşı ütopyacı bir tavır sergilemezler (Jameson, 2011, s. 9). Jameson, kitabının alt başlığında yer alan geç kapitalizmin kültürel mantığı kelimelerinden de anlaşılacağı üzere postmodernizmi bir dönem olarak görmekten oldukça uzaktır. O postmodernizmin kapitalizmde ortaya çıkan üçüncü büyük aşamanın bir sonucu yani geç kapitalizm sonucu ortaya çıkan kültürel bir bilinç olduğunu savunur. Aynı şekilde Lyotard da dönemleştirmenin moderne ait bir şey olduğunu kabul ederek postmodern bir dönem olarak kabul etmemekte, bu sebeple içinde bulunulan aşamaya postmodern durum adını vermektedir (Lyotard, 2013, s. 15).

Post-endüstriyel bir düzene gidiş olarak ele alınan postmodern bir anlatının varlığından da bahsetmek mümkündür. Özellikle Baudrillard ve Lyotard gibi düşünürler postmodern dönemi betimlemek için endüstriyi kullanırlar ve postmodern çağa geçişi post-endüstriyel düzene geçiş olarak görürler. Lyotard, postmodernlikte bir anlam yitimi olduğunu ve bunun sebebinin toplumun mekanikleşmesi, bilgisayarlaşması ile anlatsal bilginin yerini dil oyunlarının alması olduğunu savunur. Onun postmodern durumu açıklarken değindiği en önemli kavramlar dil oyunları ve üst anlatı kavramlarıdır. Bilginin amaç olmaktan çıkarak araç haline gelmesini çeşitli yollarla gerçekleştiren dil oyunlarının varlığı ile bağdaştırır. Postmodern durum içerisinde her şeyin müphem bir hale bürünmesi bilginin de hakikatini etkilemekte ve dilin esnekliği hakikati dönüştüren bir hal almaktadır. Üst anlatıları ise modern dönemde neredeyse hepsinin yıkıma uğraması neticesinde postmodern durumu ortaya çıkaran en önemli etkenlerden biri olarak görmektedir. Üst anlatı olarak özellikle aydınlanma ve rasyonalizmin büyük yıkımı ile ilgilenmiştir diyebiliriz (Lyotard, 2013, s. 20).

Postmodern söylem, batı merkezli işçi hareketinin beklenen yönde gerçekleşmemesi ve rasyonel kapitalist sistemin aşırı tüketici hareketleri ile betimlenebilecek bir dönemin ürünüdür (Özgiraz, 2007, s. 103). Postmodern dönem kısaca özgürlük, eşitlik gibi ideallerin dünyada hüküm sürmesinin ve hiyerarşik yapılanmalardan kaynaklı farklılaşmalar ile eşitsizliklerin ortadan kalmasının mümkün olmadığını anlattığı dönemdir (Özgiraz, 2007, s. 99). Bell postmodernizme karamsar bir yönden yaklaşmakta ve açıkça burjuva değerlerinin çökmesinden ve işçi sınıfının çalışma ahlakındaki aşınmadan kaynaklı üzüldüğünü dile getirmektedir. Ona göre günümüzde daha tercih edilir olan eğilimler mükemmel bir postmodernist gelecek senaryosuna yönelik olmaktan çok, modernizmin yarattığı politik ve sosyal krizlerin habercisi olan bir tükenmişlik olarak ortaya çıkmaktadır (Bell'den akt. Harvey, 1997, s. 134). Benzer bir yönden yaklaşan Demir'e göre de postmodernizm modernitenin ortaya çıkardığı yıkıcı yanları aşmaya çalışırken, günümüz toplumunda bu yıkıcı yanın bir parçası halini almıştır. Çıkış noktası olarak modernizmin getirilerinden duyulan rahatsızlıkla yola çıkan postmodernizm, daha sonrasında bizzat kendisi baskı mekanizmasına dönüşen bir hal almıştır (Demir, 2001, s. 46-47).

Gerçeklik ve Hiper-Gerçeklik

Baudrillard, gerçekliği üreten batılı toplumların ve kültürlerin günümüzde onu sanallaştırma çabası ve süreci içerisinde oldukları tezi ile tanınmaktadır. Ona göre gerçek olan şey artık bizim dünya ile doğrudan gerçekleştirdiğimiz bağlantı olmaktan çıkarak, TV ekranlarından, medyanın veya kitle iletişim araçlarının her hangi bir kolundan bize verilen halini almıştır. Günümüzde gerçek olandan daha gerçek olarak kabul edilebilecek hatta edilen bir hiper-gerçeklik üretimi olduğunu ve artık içerisinde yaşadığımız simülasyon çağında gerçeklik algımızı oluşturan şeyin bu olduğunu söylemek Baudrillard felsefesini anlamak adına yerinde bir tanım olacaktır (Dağ, 2011, s. 137).

Baudrillard'a göre gerçeklik, toplumun kendi çabaları sonucu oluşturduğu ve kendisinin biçimlendirip sonucunda da ona boyun eğdiği ilkedir. Ona göre gerçek denilen şey hakiki olana eşdeğer sayılabilir,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ancak bu yalnızca kurgudan ibaret olan bir hakikattir. Gerçekliğin ilkesini kaybetmesi sonucunda bir duyguya dönüşmesi, hiper-gerçeklik halini alması ile simüle edilen ve gerçek olan ayrımı ortadan kalkmakta ve böylece gerçeklik ilkesi yerini simülasyon ilkesine bırakmaktadır. (Dağ, 2011, s. 155)

Baudrillard gerçekliğe boyun eğmemek gerektiğini savunurken, gerçek olanın inanacak şeylerin azlığından ya da inanacak başka bir şey olmamasından kaynaklı inanılan bir simülakr olduğunu savunmaktadır (Baudrillard, 1998, s. 33). Ona göre modern çağda düşünce ile gerçekliğin uyum içerisinde olduğu bir dünyada yaşamaktayken günümüzde gerçeklik ile düşüncenin birbirinden koptuğu bir dünyada yaşamaktayız. Bu sebeple günümüzde ilkesini kaybetmiş olan gerçeklik ile düşünce arasındaki uyum sona ermekte ve ikisi arasında geri dönülemez bir kopuş gerçekleşmektedir. Sonuçta gerçeklik bir gösteri halini almaktadır (Baudrillard, 1998, s. 60). Günümüzde sanal, gerçekten bağımsızlaşarak özerkliğini ilan etmekte ve gerçeklik bu sanalın özerkleşmesinin oluşturduğu dev simülasyonun baskısı altında anlamını yitirerek çözülmektedir. Yani gerçeklik ölmüş ve yerini sanal gerçeklik almıştır (Baudrillard, 1998, s. 121).

Hiper-gerçeklik kavramı gerçek yerine oluşturulan modelin, temsil etmesi gereken gerçeklikten daha gerçek olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, oluşturulan gerçek, bir modele göre üretilmekte ancak üretilen gerçeklik model alınan gerçekliğin yerini almakta ve ondan daha gerçek olmaktadır. Baudrillard'a göre de hiper-gerçeklik bir durumdur, onun her hangi bir kaynağı ya da kökeni yoktur, o kaynaksız ve kökensiz bir gerçeklik modelidir. Hiper-gerçek olarak sayılan şey gerçeklikten tamamen bağımsız olarak yeniden üretilen şey olma özelliği taşır (Cevizci, 1999, s. 417-418). Bu sebeple Baudrillard, toplumsal olanın toplumsaldan daha toplumsala yani hiper-toplumsallığa, gerçeğin ise gerçekten daha gerçek olana yani bir hiper-gerçeğe, benzediğini savunmaktadır (Baudrillard, 2005, s. 125). O özellikle Disneyland'i, parayı, tüketimi örnek vererek yaşamın çoğu alanının hiper-gerçek bir hal aldığını dile getirmiştir (Baudrillard, 2005, s. 32). Hiper-gerçek kavramı ve günümüzde her alanda yer alan her şeyin anlamını yitirmesiyle Baudrillard çağın ruhsuzluğunu gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Simülasyon ve Simülakr

Simülasyon kavramı, 1970'lerde Baudrillard tarafından modernizm eleştirisi yapmak amacı ile, bu amaç için ilk kez kullanılan kavramdır (Dağ, 2011, s. 79). Simülasyon kuramı hiper-gerçek bir sistem tarafından üretilen anlamlara ve kitle iletişim araçları ile oluşturulan başka başka hakikatlere karşı gerçekleştirilen eleştirilerden oluşmaktadır (Çokgüler, 2019, s. 9).

Bir gerçeklik olarak algılanmak istenilen imgelere simülakr denmektedir. Simülakr, ilk örnekleri bulunmayan, kopyanın kopyasını nitelemek için kullanılan terimdir. Ancak bu noktada simülakrı kopyadan ayıran şey kopya benzerlik üzerine kurulurken, simülakrın imge üzerine kurulmasıdır. Baudrillard sürekli olarak yeni simülakrın üretilmesiyle kendi gerçekliğini üreten simülasyon düzeninin içerisinde simülakrları üç gruba ayırarak açıklamaktadır. İlki kopyalama ve taklit üzerine kurulan doğal simülakrlardır. İkincisi üretici ve çalışan simülakrlardır. Sonuncu gruptakiler ise amacı hiper-gerçeklik oluşturmak olan simülasyon simülakrlarıdır. Baudrillard'ın ilgi alanına giren grup üçüncü grup içerisinde yer alan simülasyon simülakrlarıdır (Dağ, 2011, s. 176-177).

Gerçek olmayan şeyi gerçekmiş gibi göstermeye çalışmak simüle etmektir. Son olarak simülasyon ise "bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesidir" (Baudrillard, 2011, s. 7). Bu simülakrlar ve simülasyon evreni aracılığıyla ortaya çıkarılan şey, yitirilen tüm gerçekliklerin yerini almaya hazır bir hiper-gerçektir. Hiper-gerçeklikte gerçek denilen şey model olanın içerisinde çözülmeye uğrar ve erir. Karşı karşıya olunan yeni gerçeklik olan hiper-gerçek gerçeğin ikizi olarak görülmektedir, çünkü kopya olan bu yeni gerçekliği orijinalinden ayırt edebilmek imkansızdır (Çokgüler, 2019, s. 9).

"Simülakrum postmodern düşüncede, orijinali olmayan bir kopyanın kopyasına verilen addır" (Cevizci, 1999, s. 775). Simülasyon maddi gerçekliğe sahip bir varlığın kopyası olmaktan oldukça uzak bir kavramdır. Çünkü simülasyon ve simülakra ortada her hangi bir gerçeklik olmadan, gerçeklik modeliyle yaratımın meydana gelmesini ifade eden tanımlamalardır. Böylelikle orijinal ile kopya ya da gerçek ile model arasındaki tüm farklılık ortadan kalkmaktadır (Cevizci, 1999, s. 776). O bu durumu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

harita ve toprak parçası ikiliği üzerinden açıklar. Ona göre önceki dönemlerde bir haritanın varlığından söz edebilmek için bir toprak parçasının var olması gerekirken, günümüz simülasyon evreninde önce harita sonra topraktan söz etmekteyiz. Esas gerçek olan toprağı model olarak oluşturulan harita bir süre sonra kendi gerçekliğini oluşturmakta ve bir model olarak toprak gerçekliğinden bağımsız esas gerçeklik kendisi olmaktadır (Baudrillard, 2011, s. 14).

Simülasyon evrenini ve simülakr düzenlerini günümüzden örneklerle açıklama çabasında olan Baudrillard, bu noktada kusursuz bir model olarak Disneyland örneği vermektedir. Disneyland kusursuz bir hiper-gerçeklik evrenidir. O Disneyland'in oldukça düşsel ve illüzyonlarla çevrili bir fantezi dünyası olduğunu savunur. Ona göre aslında bu evren içerisinde bulunduğu Amerika'nın minyatürleştirilmiş bir modelini sunmaktadır ve onu ilgi çekici kılan şey de bu benzerliktir. Disneyland içerisine girildiği andan itibaren her köşesinde ufaklı büyüklü Amerika modelleriyle karşılaşılacak bir yerdir. Amerika'nın ve Amerikan vatandaşlarının sahip oldukları tüm değerler bu çatı altında minyatürleştirilerek tekrar ve tekrar kişilere sunulmaktadır, böylelikle kişiler kendilerinden geçirilmektedir. "Tıpkı içi doldurularak süs eşyasına dönüştürülen ölü vahşi hayvanlar gibi" (Baudrillard, 2011, s. 23).

İdeolojik bir Disneyland okuması yapan Baudrillard, bu mekanın övülen Amerikan değerleri ile ve idealleştirilmiş zıtlıklarla dolu olan bir yer olduğu eleştirisinin yapılabileceğini söyler. Ancak bu yorumlama Disneyland simülasyonunun gerçekte ne olduğunu gizlemek adına oluşturulan ideolojik bir tezgahın başka bir şey değildir. Disneyland aslında gerçek Amerika'nın bir kopyası olarak görev görmekte ve gerçek Amerika denilen yerin Disneyland'den hiçbir farkı olmadığını gizlemeye çalışmaktadır. Bu evrenin esas ideolojik varoluşu bu durum üzerinden kurulmaktadır. Mekan ile gerçekleştirilmek istenen, gerçeğin aslında pek de gerçeğe benzemediğini gizleyebilmek ve gerçeklik ilkesinin sürekliliğini sağlayabilmektir. Amerika'nın bir kopyası olarak gösterilmeye çalışılan Disneyland aslında bir kopya değildir, çünkü Amerika'nın kendisi esas gerçek değil bir hiper-gerçekliktir.

Bir üretim sürecini değil yok oluş sürecinin temsili olan simülasyon düzeni içerisinde Baudrillard'a göre simülasyon pek çok alanı kapsamaktadır. Günümüzde simülasyon özellikle teknolojik bir terim olarak algılanmaktadır. Ancak teknolojik anlamının yanında daha genel çerçeveden bakıldığında; toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal olanı da kapsamaktadır. Simülasyon evreni, gerçekliğin evreni ile karşılaştırılmadan anlaşılacak bir mesele değildir (Adanır, 2004, s. 20). Hem gerçek hem de gerçek dışı olan bu hiper-gerçek evren bir imgeye, dışsal bir görünüme de sahip olmadığından kaynaklı aşılması mümkün olmayan bir konumda yer almaktadır. Simülasyonun gerçek ile sahte olan arasındaki farkı yok etmesi sonucunda olmayan şeyleri varmış gibi kabul etmemiz, aşma çabasına bile girmediğimizin, çünkü zaten sahte olduğunun farkında bile olmadığımızın göstergesidir. Örneğin TV'de devamlı olarak görülen ve doktor rolü yapan kişinin bazen gerçek bir doktormuş gibi algılanması iyi bir temsildir (Dağ, 2011, s. 169).

Sonuç

Postmodernizm günümüz sosyal bilimlerinde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Bunun sebebi ise hakkında gerek olumlayan gerekse sertçe eleştiren pek çok yazı bulunmasıdır. Baudrillard'ın bu noktada ilk başlarda postmodernizmi eleştiren ama daha sonralarında postmodernizme yakınlaşan bir tarafta yer aldığını söyleyebiliriz.

Baudrillard; gerçeklik, hakikat, hiper-gerçek, simülakr gibi kavramlarla postmodern dönemi açıklama çabasıdadır. En azından çalışmada, bu dönemin yarattığı sonuçları açıklamaya dair pek çok kavramı bulunan yazarın, bu kavramları esas alınmıştır diyebiliriz. Ona göre biz gerçek bir dünyanın içerisinde yaşamaktan çok simülakrlar ile artık oluşturulan, gerçeğin yerini tamamen sahte olanın aldığı ve orijinal ile kopyanın birbirinden ayırt edilemediği bir simülasyon evreninde yaşamaktayız. Gerçeklikten uzaklaşılacak ve gerçeklikten tamamen yalıtılmış olan postmodern dönem/durum artık kendi gerçekliklerini icat eden bir konuma evrilmiştir. Sosyal yapının her alanına sirayet eden simülakrlar yoluyla, gerçek olan ile kopya arasındaki ince çizgi ortadan kalkmış ve kopyanın kopyası olan simülakrlar ile dolu bir simülasyon evreni bu dönemin hakimi olmuştur. Simülasyon evrenine geçişle birlikte o evren içerisinde yer alan topluluklar da sessiz yığınlar haline bürünmekte ve yaşamın

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kendisi büyük bir ruhsuzluğun hakimiyeti altına girerek toplumsal sonunu gelmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adanır, O. (2004). *Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerine notlar ve söyleşiler*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Baudrillard, J. (1998). *Kusursuz cinayet*. (N. K. Sevil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve simülasyon*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2005). *Şeytana satılan ruh ya da kötülüğün egemenliği*. (O. Adanır, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çokgüler, B. (2019). *Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden algı yönetiminin tüketim üzerindeki örtük işlevi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağ, A. (2011). *Ölümçül şiddet: Baudrillard'ın düşüncesi*. İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Demir, Y. (2001). *Modernizmden postmodernizme geçiş sürecinin dinamikleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin yanılsamaları*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güzel, M. (2014). *Postmodern dönemde epistemolojik hakikat sorunu: Baudrillard* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Heller, A. ve Feher, F. (1993). *Postmodern politik durum*. (Ş. Argın ve O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı*. (N. Plümer ve A. Gölcü, Çev.) Ankara: Nirengi Kitap.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern durum*. (İ. Birkan, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özkiraz, A. (2007). *Modernleşme teorileri ve postmodern durum*. Konya: Çizgi Kitabevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Sosyolojisinde Aydın Kavramı: Niyazi Berkes Örneği

Sema APAYDIN*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Aydın kavramı ve buna bağlı olarak ele alınan aydın sosyolojisi bilgi sosyolojisinin bir alt dalı olarak gelişmiştir. Bu dal son dönemlerde popüler olmakla birlikte kavramsal olarak bir takım muğlaklıklar içermektedir. Bu çalışmada aydın kavramı ele alınacak ve kavram Niyazi Berkes'in sosyolojik perspektifi üzerinden geliştirilecektir. Aydın kavramına dair Batı literatürüne bakıldığında, 1750 sonrası Aydınlanma çağı ve Fransız Devrimi ile beraber gelişen kavramın toplumların ihtiyaçlarına göre belirlendiği görülmektedir. Türk literatüründe ise aydın kavramı daha çok tarihsel bir sürecin içerisinde geçmiştir. Özellikle Osmanlı/Türk özelinde kavram dini ve siyasi olarak belirli sınıflarla ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda kavram, tek bir tanıma sığdırılamamıştır. Bunun temel nedeni olarak da her toplumun kendi deneyimlerinden yola çıkarak oluşturduğu söylenebilir. Fakat kavrama, fikirlerini beyan etme ve çeşitli kitle araçları ile toplumsal sınıflarla bağ kurabilme misyonu yüklenmiştir. Aydın kavramının tanımı incelendiğinde ortaya çıkan çeşitlilik, kuramsal olarak da aydın ve aydının rolüne dair farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına imkan tanımıştır. Bu farklı düşüncelerden biri de Niyazi Berkes ve onun sosyoloji anlayışıdır.

Niyazi Berkes sosyolojisinde aydın kavramı, kendi yaşamındaki kırılmalar ve genel sosyoloji anlayışıyla paralel olarak ilerlemektedir. Özellikle modernleşme ve çağdaşlaşma üzerindeki düşünceleri aydın hakkındaki düşüncelerini de ortaya koymuştur. En genel anlamda ezberci, kopyacı, toplumun kendi sorunlarından uzak bir tavır şiddetle eleştirmiş ve bu eleştiri aydın anlayışına da yansımıştır. Türk toplumunun geçirdiği dönüşümleri göz alarak toplumun kendi sorunlarından yola çıkan sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Birçok kişinin aksine başka toplumlardaki kültürel ve ekonomik kalıpların belirli süzgeçlerden geçirilmeden Türk toplumuna uygulanmasına karşı çıkmıştır. Bu anlamda geliştirdiği aydın anlayışı diğer çalışmalara da ışık tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Entelektüel, Niyazi Berkes, Türk Sosyolojisi, Bilgi Sosyolojisi.

ABSTRACT

The concept of intellectual and the sociology of enlightenment handled accordingly has developed as a sub-branch of the sociology of knowledge. Although this branch has been popular recently, it contains some ambiguities in terms of concept. In this presentation, the concept of intellectuals will be discussed and the concept will be developed through the sociological perspective of Niyazi Berkes. When we look at the Western literature on the concept of intellectual, it is seen that the concept that developed with the Enlightenment Age after 1750 and the French Revolution was determined according to the needs of the societies. In the Turkish literature, the concept of intellectual has mostly passed through a historical process. Especially in the Ottoman / Turkish context, the concept has been associated with certain classes religiously and politically. In this sense, the concept could not fit into a single definition. It can be said that the main reason for this is that each society has formed based on its own experiences. But the mission of comprehending, expressing opinions and connecting with social classes through various mass media has been undertaken. The diversity that emerged when the definition of the concept of intellectual was examined, allowed different ideas about the role of intellectuals and intellectuals in theory. One of these different thoughts is Niyazi Berkes and his understanding of sociology.

In Niyazi Berkes sociology, the concept of intellectual progresses in parallel with the breaks in his own life and his general understanding of sociology. Especially his thoughts on modernization and modernization revealed his thoughts on the intellectual. In the most general sense, he criticized a rote memorizer, copyist, attitude away from society's own problems, and this criticism was reflected in the understanding of intellectuals. Considering the transformations that Turkish society has undergone, it has adopted the sociology understanding based on the society's own problems. Unlike many people, it opposed the application of cultural and economic patterns in other societies to Turkish society without filtering them. In this sense, his understanding of intellectuals has shed light on other studies.

In Niyazi Berkes sociology, the concept of intellectual progresses in parallel with the breaks in his own life and his general understanding of sociology. Especially his thoughts on modernization and modernization revealed his thoughts on the intellectual. In the most general sense, he criticized a rote memorizer, copyist, attitude away from society's own problems, and this criticism was reflected in the understanding of intellectuals.

Considering the transformations that Turkish society has undergone, it has adopted the sociology understanding based on the society's own problems. Unlike many people, it opposed the application of cultural and economic patterns in other societies to Turkish society without filtering them. In this sense, his understanding of intellectuals has shed light on other studies.

Keywords: 'Aydın', Intellectual, Niyazi Berkes, Turkish sociology, Sociology of knowledge

1. Giriş

Bu çalışma, Türk sosyolojisinde aydın kavramı ve bu kavramla bağlantılı olarak Niyazi Berkes'in yaklaşımı üzerine oluşturulmuştur. Bu alan daha öncede bahsedildiği gibi son yıllarda önemli bir konu

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

haline gelmiştir. Toplum her zaman değişen ve dönüşen dinamik bir yapıdır. Bu dinamik yapı içerisinde kişilerin süreçlere alışması ve nasıl yönlendirilmesi gerektiği önemli bir sorunsal haline gelmiştir. Bu anlamda aydının kim olduğu, aydının rolü, aydının kendinde neler barındırması ya da barındırmaması gerektiği önemli bir soru haline gelmektedir. Bu önemlilik ise sosyolojik olarak incelenmeye değer kılmakta ve onu popüler yapmaktadır.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde aydın kavramı Batı ve Osmanlı/Türk sosyolojisinde aydın olarak ele alınmıştır. Batı literatürüne bakıldığında 1750 sonrası Aydınlanma çağı ve Fransız Devrimi ile beraber gelişen kavram, toplumların ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir. En genel anlamda Fransa radikal dönüşümcü bir aydın çıkarmışken, İngiltere muhafazakar, Almanya ise milliyetçi bir aydın grubu ortaya çıkarmıştır (Altınkaş, 2011, s.13). Kavram Osmanlı/Türk sosyolojisi içerisinde incelendiğinde ise daha çok arif, alim, ulema, münevver gibi dini ve siyasi kişiler ve kurumlarla ilişkilendirilmiştir (Yazgan, 2010, s.37). Kavramın bu şekilde toplumsal sürecin çemberinden geçtiği açıkça görülebilmektedir. Sonuç olarak kavram, tek bir tanıma sığdırılamamıştır. Bunun temel nedeni olarak da her toplumun kendi deneyimlerinden yola çıkarak bir aydın profili oluşturduğu söylenebilir. Fakat kavrama fikirlerini beyan etme ve çeşitli kitle araçları ile toplumsal sınıflarla bağ kurabilme gibi ortak bir misyon yüklenmiştir. Aydın rolüne ilişkin yapılan bu tanımların ardından önemli olan bir diğer husus şüphesiz ki aydının nasıl olması gerektiğidir. Batı'da olduğu kadar Türk düşününde de bu konu üzerinde çokça durulmuştur. Sonuç olarak bu konuda çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de Niyazi Berkes'in aydın tanımıdır. Aydın kimliği ve rolüne ilişkin sorular Niyazi Berkes açısından da önemli olmuştur. Bu soruların cevabı olarak geliştirilen aydın profili bulgular kısmında detaylı olarak incelenecektir.

Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma deseni olan belgesel gözlem yöntemidir. Bu doğrultuda öncelikli olarak dökümanlar saptanmış, sonrasında ise dökümanlardan elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Çalışmanın odağı olan Niyazi Berkes ve aydın üzerine görüşleri kendi eserlerinden yola çıkılarak elde edilmiştir. Bu anlamda konuyla ilgili birçok makale, tez ve orijinal kaynaklar taranmıştır. Hem kişilerin sosyolojik anlayışları hem de tarihsel süreçler çalışma bakımından önemli bir bulgu haline gelmiştir.

Bulgular

Niyazi Berkes'in sosyoloji anlayışı Türk toplumunun geçirdiği dönüşümleri göz alarak toplumun kendi sorunlarından yola çıkma üzerine kurulmuştur. Berkes birçok kişinin aksine başka toplumdaki kültürel ve ekonomik kalıpların belirli süzgeçlerden geçirilmeden Türk toplumuna uygulanmasına karşı çıkmıştır. Bu anlayışla beraber Berkes'in hayatındaki önemli kırılma noktaları ve bunun neticesinde oluşturduğu sosyolojik anlayış, aydın kavramının oluşumuna da ışık tutmuştur (Sümer, 2019, s.845). Berkes öncelikli olarak entelektüel, intelligentsiya ve aydın tanımlarını karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bunun neticesinde entelektüel kavramının bireylere karşılık geldiğini, aydın ve intellegentsiya kavramının ise toplumun çoğunluğundan belirli özelliklere göre ayrılan bireyler topluluğuna karşılık geldiğini ifade etmiştir. Bu karşılaştırmanın ardından aydının, kafası işleyen kişiler grubunun toplumda kendine özgü bir işi ve bir konumu olduğunu belirtmiştir. Aydın kimliğine ilişkin bu tanımların yanı sıra bu kişilerde nelerin eksik olduğu da ayrı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ona göre Türk aydını, toplumsal sorunlar karşısında gücünün çoğunu harcamak zorunda kaldığı için edebiyat, sanat, siyaset ve bilimsel alanda büyük çapta başarılar elde edememiştir. Tüm bunların aydının düşünsel olarak "güdük" kalmasına neden olduğunu ifade eden Berkes, bunu 6 temel sebebe dayandırmıştır. Bunlar;

1. Osmanlı/Türk düşününde toplumsal varlığı kavramaya yönelik bir bakış açısının doğmaması.

Buradan aydının geleneksel düşünceden kopmadığını ifade etmiştir. O geleneksel düşünce hem aydının topluma bakışını sığlaştırmış hem de Türk toplumunun modernleşme ve çağdaşlaşma adımlarına büyük bir engel oluşturmuştur.

2. Toplumun çağdaş bir ulus olamaması sorunsalı.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Berkes burada düşünce dünyası ve ulus olabilmek arasında bir bağlantı kurmuştur.

3. Aydının toplumda sesini yükseltebilecek cesaretinin olmaması.

Aydın aktif bir rol üstlenmesi gerektiğine inanan Berkes, siyasi havanın etkisinden çekinen aydının geri planda oluşunu ve bu şekilde kendisinde barındırdığı aydınlatıcı ve yol gösterici bilgilerin bir ehemmiyetinin bulunamayacağını ifade etmiştir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk dönemini ele alarak o çağın aydınının pasif kalmasından dolayı yeterince Kemalist bir imaj çizilemediğini dile getirmiştir.

4. Aydınların yeterince örgütlenememesi.

Aydınların daha çok bireysel takıldığı ifade eden Berkes, bu yönüyle toplumsal bir devrim yaşanmadığını ifade etmiştir. Türk ve Batı düşüncesinde ayrıma giderek Türk toplumunda Batı tipi bir devrimin yaşanmadığını ifade etmiştir.

5. Aydınların halktan kopuk olması.

Burada Berkes eğitim üzerinden bir açıklama ortaya koymuştur. Berkes'e göre aldığı eğitim ile kendini donatan aydın, halkın yaşayışını beğenmemiş ve araya aydın-halk arasında bir uçurum oluşturmuştur. Aydın, toplumun tabanına inerek onu anlatan bilgilere ulaşamamasından dolayı sığ bir yaklaşım elde etmiştir. Aydın bu yönüyle sadece kendisi gibi olan sınıflarla bağlantı kurmaya çalışmış ve bu şekilde belirli bir kitleyi etkileyebilmiştir. Kısacası etki alanını bu şekilde daraltmıştır.

6. Aydınların uygarlığı, toplum yapısını göz önünde bulundurmadan kitlelere yerleştirme çabası.

Daha önce bahsedildiği gibi Berkes'in dışarıdan alınan düşüncelerin Türk toplumunun süzgecinden geçirilmesini şiddetle savunduğundan bahsedilmiştir. Berkes takındığı bu tavrı Türk aydınlarının da takınmamasını eleştirmiştir. Ona göre aydınlar Batı'dan aldığı basmakalıp düşüncelerle toplumu yorumlamaya, toplumda görülen çeşitli problemleri sadece Batı kuramları odaklı açıklama çabasına ve medeniyeti Batı'nın yaşayış tarzı olarak ele alıp yeme, içme, giyinme, barınma, eğitim gibi tüm kültürel yapıların buradan getirilme çabasına karşı çıkarak bunun topluma yabancılaşmaya yol açacağına vurgu yapmıştır. Tüm bunlar ise toplumu anlayıp açıklama şöyle dursun toplumu beğenmemeye ve onun problemlerinden ve dinamiklerinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Berkes sosyolojisinde aydın kavramının daha çok aydının eksiklikleri ve toplumu barındırması için elde ettiği bilgilerden ziyade nasıl bir tavırla onu topluma aktarıp yönlendireceği ve toplumsal dönüşümler neticesinde ışık tutabileceği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak aydın kavramının Batı ve Türk literatüründeki tanımı tarihsel süreç göz önünde bulundurularak ele alınmış ve bu tanımların neticesinde Niyazi Berkes özelinde aydın profili incelenmiştir. Buna göre aydının kimliği, benzer tanımlarla karşılaştırılması ve aydın olarak ele alınan kişilerde nelerin eksik olduğu ifade edilmiştir. Özellikle Berkes'in aydın tanımı "güdüklük" olarak ifade ettiği eksiklikler üzerinden şekillenmiştir. Görülüyor ki, aydınların topluma yaklaşımlarında belirgin hale gelen bu eksiklikler kişilerin beklenildiği gibi bir 'aydın' olmasını engellemiştir. Özellikle Batı'dan alınan sosyolojik anlayışın Türk toplumunun değerleri göz önüne alınmadan aktarılmaya çalışılması ve topluma sığ bir yaklaşım büyük bir eksiklik olarak ele alınmıştır. Bunun sonucunda toplumu yönlendirmek şöyle dursun, onu tanımak bile imkansız hale gelmiştir. Ancak Berkes'in belirttiği şekilde eksikliklerin tamamlanması neticesinde aydın toplumu daha iyi analiz edecek ve dış dünyada görülen değişimlere karşı toplumu yönlendirebilecektir. Bu bağlamda aydınların dinamik bir toplum yapısına karşı hazır bir duruş sergilemesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Altınkaş, E. (2011). *Batı'da, osmanlı imparatorluğunda ve türkiyede'de aydın kavramının gelişimi (1750-1950)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Karşılaştırmalı Tarih Bilim Dalı, İzmir.

Sümer, M. D. (2019). Üç tema üzerinden niyazi berkes sosyolojisi: toplumsal yapı, çağdaşlaşma ve

Aydınlar. *DTCF Dergisi*, 59(2): 844-870.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yazgan, Ç. Ü. (2010). *Türk sosyolojisinde 'aydınlar' üzerine görüşler*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Lojistik Sektöründe Araç Yükleme Faaliyetlerinin Kalite Açısından Değerlendirilmesi: Bir Altı Sigma Süreç İyileştirme Uygulaması

Elif KARACA*

Nuri Özgür DOĞAN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, İşletme Ana Bilim Dalı, Nevşehir, Türkiye.

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Nevşehir, Türkiye.

ÖZET

Lojistik sektörü geçtiğimiz yüzyılın ortalarından başlayarak gelişmiş ve artık günümüzde stratejik öneme sahip hale gelmiştir. Lojistik; tedarikçiler, üreticiler, hizmet sağlayıcılar, depolar, dağıtıcılar, toptancılar, perakendeciler ve nihai müşteriler arasında cereyan eden bilgi, ürün, hizmet ve finansal akışın gerçekleşmesini sağlayan ve kolaylaştıran bir sektördür. Müşteri memnuniyetinin en öncelikli kriter olarak benimsendiği günümüz piyasasında, koşullar ne olursa olsun müşteriler talep ettikleri ürün ya da hizmete tam zamanında ve hatasız bir şekilde ulaşmak istemektedir. Bu durum ise koşullar ne denli zorlu da olsa lojistik sektörünün durmaksızın etkili bir şekilde işlenmesini gerektirmektedir. Yaşamakta olduğumuz pandemi dönemi de bunun en somut göstergesi olmuştur. Lojistik sektörünün en önemli bileşenlerinden olan lojistikçiler, müşterilerin beklentisini optimum bir şekilde karşılayabilmek için sürekli bir çaba içerisinde. Gösterilen bu çabaların amacına ulaşmasında araç yükleme faaliyetlerinin önemi büyüktür. Bir ürünün yüklenmesinde varış yeri, ürünün büyüklüğü, sipariş süreci gibi faktörler araç yüklemeyi ve yük taşıma sistemini etkileyen temel unsurlardandır. Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yer alan araç yükleme faaliyetine odaklanılmış, İstanbul'da faaliyet gösteren ve lojistik firmalarına araç yükleme hizmeti veren bir işletmede gerçekleştirilen Altı Sigma uygulamasına yer verilmiştir. Buradan hareketle çalışmada, lojistik firmalarının beklentisini karşılamak ve nihai müşterilerin memnuniyetini sağlamak uğraşında olan bu işletmenin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacak şekilde operasyonel süreçlerindeki yükleme hatalarının belirlenmesi ve bunların en aza indirilmesi amacıyla gerçekleştirilen altı sigma süreç iyileştirme uygulamasına yer verilmiştir. Sözü edilen süreç iyileştirme çalışması kapsamında Tanımlama-Ölçme-Analiz-İyileştirme-Kontrol şeklindeki altı sigma adımları takip edilmiştir. Bu adımların uygulanması sürecinde neden-sonuç diyagramlarından da yararlanılmış, böylece hem araç yükleme hizmeti veren işletmeden hem de lojistik firmalarından kaynaklanan araç yükleme hatalarının neden ve alt nedenleri ile birlikte belirlenmesine çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmanın, lojistik sektörünün araç yükleme faaliyetleri dışındaki diğer faaliyet ya da alanları için de bir örnek model teşkil edebileceği öngörülmüştür. Son olarak bu çalışmanın birtakım kısıtlarından bahsedilmiş ve gelecekte yapılacak benzer çalışmalar için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altı Sigma, Araç Yükleme, Lojistik Sektörü, Neden-Sonuç Diyagramı, Süreç İyileştirme.

Quality Assessment of Vehicle Loading Activities in the Logistics Sector: A Six Sigma Process Improvement Case Study

ABSTRACT

The logistics sector has developed since the middle of the last century and has now become strategically important. Logistics is a sector that enables and facilitates the realization of information, products, services and financial flows between suppliers, manufacturers, service providers, warehouses, distributors, wholesalers, retailers and customers. In today's market where customer satisfaction is adopted as the primary criterion, whatever the conditions are, customers want to reach the product or service they demand in a timely and error-free manner. This situation requires the logistics industry to function constantly and effectively, however difficult the conditions are. The pandemic period we are living in, has been the most concrete indicator of this. Logistics professionals, one of the most important components of the logistics industry, are in a constant effort to meet customers' expectations in an optimum way. Vehicle loading activities are of great importance in achieving the goals of these efforts. When loading a product, factors such as destination, product size and order process are the main factors affecting vehicle loading and the freight transport system. This study focuses on the vehicle loading activity in the logistics sector, and the Six Sigma application carried out in an enterprise operating in Istanbul and providing vehicle loading services to logistics companies is included. Based on this, the study included the Six Sigma process improvement practice, which was carried out in order to determine the loading errors in the operational processes and to minimize them, in order to help this enterprise, which is trying to meet the expectations of logistics companies and ensure the satisfaction of the end customers, to achieve its goals. Six sigma steps in the form of Identification Measurement-Analysis Improvement-Control were followed within the scope of the mentioned process improvement study. In the process of implementing these steps, cause and effect diagrams were also used, so that the reason and sub-reasons of vehicle loading errors caused by both the

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

company providing vehicle loading service and logistics companies were tried to be determined. In addition, it is predicted that this study can serve as an example model for other activities or areas of the logistics sector other than vehicle loading activities. Finally, some limitations of this study were mentioned and some suggestions were developed for similar studies to be carried out in the future.

Keywords: Six Sigma, Vehicle Loading, Logistics Sector, Cause and Effect Diagram, Process Improvement.

1. Giriş

1940'lardan günümüze kadar gelen ve her dönemde başka bir boyut ekleyerek gelişen ve gelişmekte olan lojistik sektörü zor ve büyük bir alandır. Müşteriler, bilgisayar teknolojisi ile birlikte ihtiyaç duydukları ürün ve hizmete en hızlı ve en iyi şekilde ulaşmak istemektedir. Lojistikçiler istenen hizmeti en iyi şartlarda, uygun çalışma ortamlarında ve en önemlisi müşteri isteklerini kendi çıkarları doğrultusunda birleştirerek sunmaktadır.

Bir ürünün üreticiden nihai tüketiciye kadar olan nakliye, depolama, gümrükleme, paketleme, dağıtım gibi tüm süreçleri ifade eden lojistik sektörü gün geçtikçe önemini arttırmaktadır (Yazıcı vd., 2019: 88). Araç yükleme konusu lojistik sektörü için oldukça önemlidir. Çünkü bir ürünün ambalajlanmasından son tüketiciye ulaşana kadar geçen süreçte yer alan tüm aşamalar en iyi şekilde planlanmış, kontrol edilmiş olmalıdır. Bu sayede yüksek kalite ve müşteri memnuniyetine ulaşmak mümkün olacaktır.

Gönderinin büyüklüğü, sıklığı, varış yerleri, taşıma mesafesi, stok, transfer zamanı ve sipariş süresi yük taşıma sistemini etkileyen lojistik gelişmelerdendir. Bilgi teknolojisinin artmasıyla beraber ulaşım sektöründe ürünün stokta bekleme süresi kısalmıştır (Zeybek, 2007: 396-397). Sevkiyat işini yapacak olan araçlar seçilirken dikkat edilmesi gereken husus aracın gideceği yere dolu olarak gönderilmesidir. Böylece, taşıma maliyetlerinde azalma meydana gelecektir. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da işlem gerçekleşip, araç yükünü boşalttıktan sonra ne yapacağıdır. Bu noktada aracın başka bir yük olarak geri dönmesi ya da yeni iş için boşta beklemesi şeklinde iki alternatif söz konusudur (Gürgen, 2010: 34).

Her sektörde olduğu gibi lojistik sektöründe ve onun alt sektörlerinde operasyonların nasıl gerçekleştirildiği ve süreçlerin nasıl ilerlediğinin bilinmesi daha rasyonel planlamalar yapabilmek için gereklidir. Süreç iyileştirme bir organizasyonda gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin baştan sona akışların analiz edilmesi esasına dayanan ve mevcut durumun tespit edilip, hedeflenen durumla kıyaslanmasıyla yapılabilecek iyileştirmeleri içeren bir yaklaşımdır.

Bu çalışmada süreç iyileştirme yöntemlerinden olan altı sigma ve neden-sonuç diyagramından yararlanılarak lojistik sektöründe araç yükleme faaliyetlerine ilişkin bir süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, araç yükleme firmasının mevcut durumdaki hatalarını tespit etmesinde yardımcı olmak ve ileriye dönük süreçlerini daha iyi yönetmesi noktasında yol gösterici olmaktır.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde organize edilmiştir: İkinci bölümde literatür özetine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde yöntem ve veri setinden, dördüncü bölümde ise gerçekleştirilen süreç iyileştirme uygulamasından bahsedilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Özeti

Bu bölümde literatürde yer alan süreç iyileştirme çalışmalarına yer verilmiştir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında süreç iyileştirmenin çok çeşitli sektör ya da alanlarda uygulandığını görmek mümkündür.

Chan ve Spedding (2002) süreç kontrolü, verim ve maliyet yönetimi sorununu çözmek için geliştirilen çok boyutlu süreç iyileştirme metodolojisi için iki örnek olay incelemişlerdir. Birinci çalışmada kontrol çizelgeleri ile sistem dizaynı, ikinci çalışmada ise çevrimiçi kalite iyileştirmeye odaklanılmıştır. Örnek olaylar için ilk önce süreç iyileştirme programı tanımlanmış ve daha sonra gerçek sisteme aktarılmıştır. Simülasyon yöntemi ile verimlilik, maliyet ve kalite birbiri ile ilişkilendirilmek istenmiş, sistem analizi de yapıldıktan sonra kontrol tablolarının en iyi süreç

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kontrolünü sağlayacağı ve karmaşık araçlar olmadan en iyi performansı elde edebilen çevrimiçi bir kalite iyileştirme aracı olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Eroğlu (2006) gerçekleştirdiği süreç iyileştirme çalışmasında, danışmanlık hizmeti veren bir firmayı ele almıştır. Firmanın faaliyet aşamalarına süreç iyileştirme yöntemi uygulanmış ve böylece mevcut durumda yaşanan müşteri memnuniyetsizliği, yüksek maliyet, düşük verimlilik ve kalite kontrol hataları şeklindeki problemler tespit edilmiş ve sonrasında söz konusu problemlerin ortadan kaldırıldığı ya da en aza indirildiği hedef duruma ulaşmak noktasında öneriler geliştirilmiştir.

Özkan ve Tanyaş (2006) çalışmalarında bir lojistik firmasının dağıtım faaliyetlerini en uygun planlama ile yerine getirebilmesi için kurulan bir model yardımıyla sistemin optimize edilmesini sağlayacak şekilde sevkiyatlar için en uygun rota ve dağıtım planlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada yapılan planlamalar ile firmanın lojistik ve dağıtım maliyetlerini minimuma indirebilmesinin ve pazar payını genişleterek rekabet avantajı sağlayabilmesinin önü açılmıştır.

Engin (2006) hizmet sektöründeki iyileşmeler için Altı Sigma tabanlı “tasarım altı sigma (DFSS)” çözümü sunulmuş, iyileştirme ve yeniden tasarım için DFSS metodoloji haritası oluşturulmuştur. Bu kapsamda ABC A.Ş. firmasının çağrı merkezi çözüm süreci incelenmiş ve bu süreçte müşteri beklentilerinin karşılanmadığı, bunun sonucu olarak da müşterilerin rakip firmaları seçtiği ve dolayısıyla firmanın imajının zedelendiği gözlemlenmiştir. Bu sorunların ortadan kaldırılması için birtakım iyileştirilmeler ve müşteri değerini arttıracak öneriler sunulmuş, önerilenin uygulamaya geçirilmesiyle çağrı çözüm sürecinde yaşanan problemlerin %10 oranında azaltılabileceği sonucuna varılmıştır.

Gitlow vd. (2006) çalışmalarında Altı Sigma yönteminin DMADV modeline ait tanımlama, ölçüm, analiz, tasarım ve doğrulama aşamalarından yararlanarak Miami Üniversitesi’nde hizmet kalitesine ilişkin olarak bir uygulama yapmışlardır. Yapılan uygulamada açılması planlanan öğrenci yurtları için öncelikler belirlenmiş, yüksek kalitede hizmet sunumunun garanti altına alınması amacıyla maliyetler, istek ve beklentiler, zamanında teslimat, öğrenci başvuru sayısı ve kiralama isteği gibi temel kriterler göz önünde bulundurulmuştur.

Zeybek (2007) çalışmasında Avrupa’da ulaştırma ve lojistik sektörünü yük taşımacılığı açısından değerlendirmiş ve yapılan değerlendirmeler sonucunda maliyet ve erişilebilirlik faktörleri dikkate alınarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Buna göre ulaşım ve lojistik ağının daha geniş alanlara yayılmasında Doğu Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika’nın etkili olduğu ancak söz konusu alanın merkezinde bulunan Türkiye’nin maliyet, kalite ve hız bakımından daha iyi bir konumda olabileceğine ilişkin tespitler yapılmıştır.

Güneyli (2009) çalışmasında bir sağlık kuruluşunda süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirmiş ve bu kapsamda ameliyat sürecinin iyileştirmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Söz konusu öneriler ameliyat öncesi hazırlıklar, personel eğitimi, ameliyat öncesi testlerin ameliyat gününden önce olması, personel yetersizlikleri türünden hataların iyileştirilmesini içermekte olup, bu önerilerin uygulanması halinde ameliyat sürecinin daha sade olacağı, faaliyetlerin tam zamanında yapılacağı görülmektedir.

Durmuş (2010) lojistik sektöründe depo yer seçimine etki eden faktörlerin belirlenip modellenmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasını İstanbul’a odaklanarak yürütmüştür. Çalışmada lojistik firmalar için depo yeri seçiminde depolara erişilebilirlik, faaliyet alanlarına göre farklılıklar, kira, altyapı, arsa bedelleri gibi faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yapılan modellemeyle ulaşılan sonuçlara göre depoların daha merkezi yerlerde, konum olarak ulaşım ağına yakın yerlerde tercih edildiği, sanayi bölgelerinde daha fazla depo yeri olduğu, kiralardan düşük olması gibi etmenlerin lojistik firmaların depo seçiminde etkili olduğu görülmüştür.

Saatçioğlu (2010) çalışmasında lojistik sektöründe yer alan bir işletmeyi ele almış ve bu işletmenin depolama ve dağıtım faaliyetlerindeki etkililiği ile müşteri memnuniyetini artırmak için Kalite Fonksiyon Göçerimi yönteminden yararlanarak bir uygulama gerçekleştirmiştir. Uygulama çalışmasından elde edilen bulgular göre müşteri beklentileri doğrultusunda dağıtım altyapısı, sevkiyat ve depolama fiyatlarında yapılacak iyileştirmelerin firmaya müşteri memnuniyeti olarak geri döneceği öngörülmüştür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gürgen (2010) çalışmasında en temel lojistik faaliyetleri ele almış ve bu kapsamda lojistik planlamalar ile maliyetlerin azaltılması için sistemin etkin ve verimli çalışmasında uygulanacak matematiksel modellere ayrıntılı bir biçimde yer veren bir lojistik planlama ve modelleme uygulaması gerçekleştirmiştir.

Cheng vd. (2011) çalışmalarında bir sağlıklı yaşam merkezinde süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada müşteri memnuniyetinin sağlanması, şikayetlerin azaltılması, müşteri beklentisinin karşılanması ve hizmet kalitesinin artırılması amaçlanmıştır. Sözü edilen amaçlar doğrultusunda önerilen iyileştirmelerin uygulamaya konması halinde müşteri şikayetlerinin azaltılabileceği ve hizmet kalitesinin artırılacağı anlaşılmıştır.

Çaka (2012) çalışmasında Türkiye’de işlem gören uluslararası bir firmanın tek lokasyon ile çalışmalarını sürdürebilmesi için farklı çalışma gruplarının bir araya gelmesiyle en iyi depo seçimini yapmasına ilişkin bir karar problemini ele almıştır. Söz konusu karar problemi tedarik zinciri yönetimini kapsamında olup, öncelikle kriterler belirlenmiş ve depo yeri seçimi ise Choquet integral yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Zhang vd. (2016) yalın üretim ve altı sigma yöntemlerinin entegre bir şekilde lojistik sektöründe uygulanabilirliğini araştırmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada lojistik şirketlerinin sözü edilen entegre yöntemi neden uygulamadıkları, yöntemin avantaj ve dezavantajları ile şirket büyüklüğü ve hizmet standardını etkileyip etkilemediği türünden bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir. Singapur’da gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda lojistik sektörde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunun yalın üretim ve altı sigma yöntemleri hakkında farkındalığının olmadığı, yalın üretimi tek başına bir araç olarak kullanmadıkları ve altı sigma yönteminin ise genellikle büyük şirketler tarafından benimsendiği anlaşılmıştır.

Keskintürk vd. (2016) Ege Bölgesi’nde araç rotalama problemleri üzerine odaklanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada depo yerinin belirlenmesi, koordinat sisteminde depo yerlerinin tespit edilmesi ve bu tespitlere göre güzergâhların ayarlanması yapılarak dağıtım, taşıma ve kaza riski türünden maliyetlerin azaltılmasına yönelik çözümler geliştirilmiştir.

Türkan ve Görener (2017) çalışmalarında çelik üretimi yapan bir firmada süreç iyileştirme uygulaması yapmışlardır. Süreç iyileştirme çalışması kapsamında farklı tekniklerden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda, müşteri talepleri doğrultusunda süreçlerin doğru tanımlanması ve iyi analiz edilmesiyle daha hızlı ve hatasız iş yapabilme, maliyet ve zaman tasarrufu, müşteri memnuniyeti şeklinde iyileştirmelerin firmaya sağlayabileceği kazanımlardan bazıları olduğu anlaşılmıştır.

Eren (2017) çalışmasında gıda sektöründe süreç iyileştirme konusunu ele almış ve spesifik olarak bir pizza şirketinde uygulama gerçekleştirmiştir. Uygulamada sevkiyat sürecinde yaşanan birtakım sorunların çözümü için iyileştirme önerileri sunulmuş; sunulan önerilerin hayata geçirilmesi halinde teslimat gecikmelerinde azalmaların olacağı, müşteri memnuniyetinin ise artacağı görülmüştür.

Yazıcı vd. (2019) çalışmalarında lojistik sektörde iade edilen ürünlere ilişkin süreci ele almışlar ve müşteri memnuniyetinin azalmasına neden olan iade ürünlere ilişkin yüksek oranın düşürülmesi amacıyla bir lojistik firmasında altı sigma yönteminden yararlanarak uygulama gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada mağaza, nakliye ve depolama ile ilgili hatalar tespit edilmiş, depo kaynaklı hataların diğerlerine oranla fazla olması nedeniyle söz konusu hataları ortadan kaldıracak iyileştirme önerileri sunulmuştur. Sunulan iyileştirmelerin uygulanması halinde hataların önceden tespit edilebileceği ve maliyetler ile müşteri şikayetlerinde azalmaların olabileceği anlaşılmıştır.

Aksungur ve Bekmezci (2020) çalışmalarında Türkiye’nin 2017-2018 yılları arasındaki lojistik performansını incelemişler ve ilgili performans indekslerinin iyileştirilmesi için birtakım öneriler geliştirmişlerdir. Nitel araştırmalar ile dünya bankası verilerine dayanarak analizler yapılmış ve yapılan analizler sonucunda gümrüklerin gözden geçirilmesi, liman bekleme sürelerinin azaltılması, depolama faaliyetlerinde kalitenin artırılması, taşımacılık maliyetlerinin azaltılması, akıllı konteynerlerin kullanılması şeklinde çeşitli öneriler sunulmuş lojistik performans indekslerinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

Yukarıda yer alan paragraflardan da anlaşılacağı üzere literatürde süreç iyileştirme ile ilgili lojistik sektörde ve/veya diğer sektörlerde yapılmış çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışma lojistik

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

sektöründe araç yükleme faaliyetlerini ele alan bir çalışma olmasıyla diğer çalışmalardan farklılaşmakta olup küçük de olsa ilgili literatüre katkı sağlayabilecek niteliktedir.

3. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yar alan araç yükleme faaliyetlerinde yaşanan hataların azaltılması amacıyla İstanbul'da faaliyet gösteren bir araç yükleme firmasında süreç iyileştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan hataların neden ve alt nedenlerini tespit edebilmek için makine operatörleri ve lojistik firma çalışanlarının bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmış ve ilgili veriler söz konusu kişilerle yüz yüze görüşmeler yapılarak ve araç yükleme firmasında çeşitli zamanlarda doğrudan gözlemlerde bulunularak elde edilmiştir. İzleyen paragraflarda ve/veya alt başlıklarda süreç iyileştirme ile süreç iyileştirme yöntemlerinden olan ve bu çalışmada da yararlanılan altı sigma ve neden-sonuç diyagramı hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Süreç iyileştirme, organizasyonların iş süreçlerinin ve organizasyonel yapılarının, ayrıntılı incelemeler yapılması sonucunda ve belirli yöntemlerden yararlanılarak döngü süresinin azaltılması, kalite ve iş performanslarında artış sağlanması, müşteri memnuniyetinin en üst düzeye çıkarılması ve maliyetlerin düşürülmesi için yapılan çalışmalardır (Eroğlu, 2006: 43). Süreç iyileştirme kapsamında yapılan uygulamalar üst yönetim tarafından yürütülmeli ve çalışanlar da sürece dahil edilmelidir. Maliyeti düşürmek, verimi artırmak, daha iyi kalite kontrol sağlamak süreç iyileştirme ile amaçlananlar arasındadır (Chan ve Spedding, 2002: 677-678).

Süreç iyileştirme farklı organizasyonlara, farklı yöntemlerle uygulanabilmekte olup iyileştirme yapılan alana göre değişiklikler olabilmektedir. Alanların farklı olmasından dolayı en iyi şekilde spesifik bir yöntem yoktur. Süreç iyileştirme çalışmalarında kullanılan temel yöntemler 5S, Altı Sigma, Neden-Sonuç Diyagramı, 8D, Poka-Yoke, FMEA, Zaman Etüdü, Kontrol Kartları ve Grafikleri, Dağılım Diyagramı, Histogramlar, Pareto Analizi, Nominal Grup Tekniği, Beyin Fırtınası, Akış Şeması, Çetele Tablosu, Ağaç Diyagramı, Kıyaslama, Ok Diyagramı, Kalite Fonksiyon Göçerimi ve Güç Alan Analizi şeklindedir (Türkan ve Görener, 2017: 25).

3.1. Altı Sigma

Altı sigma etkili bir süreç iyileştirme yöntemidir. İş prosesindeki kusur ve değişikliklerin giderilmesine odaklanmaktadır. Gerçek ile ideal olan iş prosesi arasındaki farkı tanımlamaktadır (Zhang vd., 2016: 1625). Altı sigma yönteminde amaç müşteri memnuniyetini ve karı artırmak, sürekli iyileştirmeler elde etmek olup, yöntem milyonda 3.4'ten fazla hata üretmeyen prosesler için tasarlanmıştır (Gitlow vd., 2006: 299).

Motorola'nın yaptığı çalışmalar sonucunda altı sigma ortaya çıkmıştır. M-A-I-C (measure/ölçme, analyze/analiz, improve/iyileştirme, control/kontrol) adını verdikleri problem çözme modelini kurmuşlardır. 1995 yılında metodolojiye "define/tanımlama" aşaması da eklenmiştir (D-M-A-I-C) (Güneyli, 2009: 7). Altı sigmada yer alan adımlar kısa açıklamalarıyla aşağıda listelenmiştir (Cheng vd., 2011: 707):

- Tanımlama: Proje ve problem tanımlanır.
- Ölçme: Gerçekteki performans durumunu ölçülür.
- Analiz: Sorunların nedenleri analiz edilir.
- İyileştirme: Sorunlara yönelik iyileştirmelerde bulunulur.
- Kontrol: Elde edilen kararlılığın ve özenin korunması için kontrol mekanizması oluşturulur.

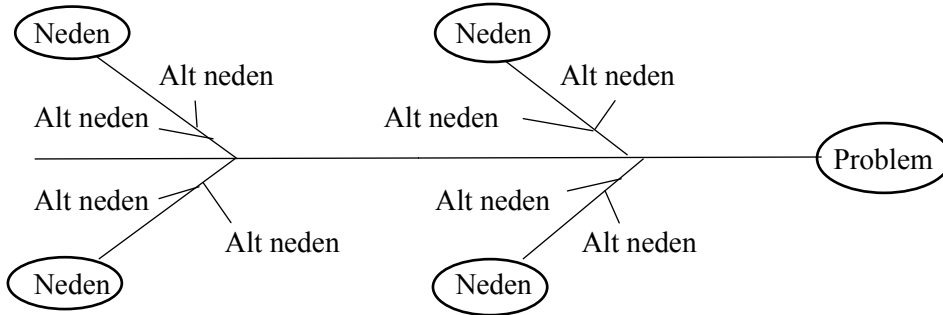
3.2. Neden-Sonuç Diyagramı

Neden-sonuç diyagramı (Balık Kılıcı), Kaoru Ishikawa tarafından çıktuları açıklayacak girdileri bulmak için geliştirilmiştir. Çalışanları teşvik etmek, prosesleri anlaşılır kılmak, problemlerin veya hataların temel nedenlerini belirlemek, çıktı nedenlerini belirlemek ve bilgi toplamada ana alanları belirlemek için kullanılmaktadır (Neuhauser ve Best, 2008: 150). Sonuçların nedenlerini belirlemek

için diyagram tabanlı bir yaklaşım kullanılmakta olup analizlerin daha kolay yapılması amaçlanmaktadır. Diyagramda yer alan dört adım aşağıdaki gibidir (Liliana, 2016: 162): Problemin tanımlanması,

- Ana faktörlerin hesaplanması,
- Nedenlerin belirlenmesi,
- Diyagramın analiz edilmesi.

Nedenlerin kaynaklarını belirlemek için kullanılan ana kategoriler ise kişiler, yöntemler, makineler, malzemeler, ölçümler ve çevre şeklindedir (Liliana, 2016: 162). Şekil 1’de örnek bir neden-sonuç diyagramı gösterilmiştir (Görener, 2013: 26).

Şekil 1. Neden-Sonuç Diyagramı Kaynak: (Görener, 2013: 26).

4. Uygulamanın Gerçekleştirilmesi ve Uygulama Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Süreç iyileştirme çalışması kapsamında altı sigma ve balık kılıcı diyagramı yöntemleri bütünlük bir biçimde lojistik firmalara araç yükleme yapan ve İstanbul’da faaliyet gösteren bir işletmeye uygulanmıştır. Uygulama çalışmasıyla araç yükleme faaliyetini gerçekleştiren işletmenin lojistik firmalara sağladığı hizmete ilişkin olarak yaptığı işlemlerde hem işletme içinden hem de işletme dışından kaynaklanan hataların azaltılması amaçlanmıştır. Altı sigma yönteminin beş adımı (TÖAIK-DMAIC) izlenerek uygulama yapılmış; altı sigmanın üçüncü adımında balık kılıcı diyagramından yararlanılmıştır.

Tanımlama

Lojistik firmalarda araç yükleme faaliyeti sonrasında hasarlı, hatalı ya da eksik yüklemeler olabilmekte, böyle durumların sonucunda ise müşteri memnuniyetsizliği ortaya çıkmaktadır. Araç yükleme hizmetinin kusurlu olması hem işletme içinde hem de işletme dışında maliyetlerin artmasına ve zamanın israf edilmesine neden olmaktadır. Lojistik firmaların işletme içinde yanlış depolama, taşıma ve paketleme kusurları ekstra maliyetler doğurmaktadır. Çalışmada hem lojistik firmadan hem de araç yükleme firmasından kaynaklanan kusurların en aza indirilmesi ve azalan kusurlar sonucunda zaman kaybının önlenmesi, maliyetlerin azaltılması ve müşteri memnuniyetinin artırılması amaçlanmıştır.

Ölçme

Araç yükleme işini yapan işletmeden ve lojistik firmadan çalışanlarla görüşmeler yapılmış ve bunun sonucunda araç yüklemeden ve lojistik firmadan kaynaklı hatalar Tablo 2’de belirtildiği şekilde elde edilmiştir. Buna göre hatalar yanlış paketleme, yanlış konumlandırma, fazla ürün yükleme ve gereksiz taşımadan kaynaklanmaktadır. Tablo 2’de yer alan verilere Ekim-Kasım 2020 dönemini içeren iki ayda yapılan hataların incelenmesiyle ulaşılmıştır. Sözü edilen dönemde toplam 3220 palet yükleme yapılmış ve bunlardan 23’ünde hata tespit edilmiştir.

Tablo 2: Araç Yükleme ve Lojistik Firma Hataları

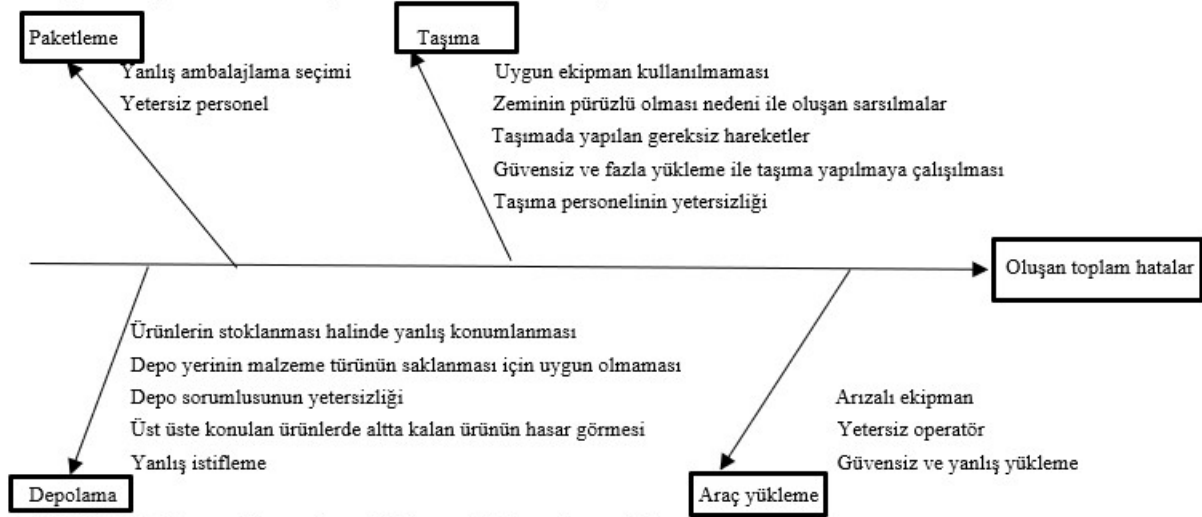
	Yanlış paketleme	Yanlış konumlandırma	Fazla ürün yükleme	Gereksiz taşıma	Toplam
Lojistik firmadan kaynaklı hatalar					
• Depolama	—	4	—	—	4

• Paketleme	10	—	—	—	10
• Taşıma	3	—	2	2	7
Araç yüklemeden kaynaklı hatalar	—	—	2	—	2

Tablo 2’de görüldüğü gibi en çok hata yanlış paketlemeden gerçekleştirilmiştir. Bu durum da paletlere yerleştirilen ürünlerin taşınmasında hataya yol açmaktadır. Ürün başına düşen toplam hata miktarını bulabilmek için iki aylık dönemde elde edilen toplam hata miktarı toplam palet yüklemesine bölünmüştür. Toplam hatalar dikkate alınarak ürün başına düşen hata miktarı 0,007 olarak hesaplanmıştır. DPO(Defects Per Opportunities) değeri olan fırsat başına kusurun hesaplanması için ürün miktarı ve fırsat sayısı çarpılarak tekrar toplam hata sayısına bölünmüştür ve DPO değeri 0,00178 olarak bulunmuştur. Başarı yüzdesini hesaplamak için 1’den DPO değerinin çıkartılması ile 0,998214 sonucu elde edilmiştir.

Analiz

Yapılan hataların neden ve alt nedenleri belirlemek amacıyla neden-sonuç (balık kılıcı) diyagramı oluşturulmuştur (Şekil 2). Alt nedenler belirlenirken çalışan işçiler, operatörler, kullanılan ekipman, yöntem ve koşullar dikkate alınmıştır.

Şekil 2: Hataların Kaynağını Gösteren Neden-Sonuç Diyagramı

İyileştirme

Analiz aşamasında belirlenen hataların nedenlerinin ortadan kaldırılması için düzeltici faaliyetler önerilmiştir.

- Paketleme sebebiyle oluşan hatalar ürünlerin daha fazla hasar görmesine yol açmaktadır. Oluşan bu hasarlar yükleme sebebiyle değil lojistik firmanın kendi hatasından kaynaklanmaktadır. Bunu önlemek adına firma her paletten rastgele bir ürün seçip palet kontrolü yapmakta ama kullanılan bu yöntem ile her ürün incelenmediği için hatalar önlenememektedir. Bunun için uygulanması gereken firmanın palet sayısını artırıp, ürünleri daha açık yerleştirerek kolay inceleme yapılabilmesini sağlamak ve palet kontrolü için deneyimli çalışanlarını görevlendirmektir. Ayrıca paketleme bölümündeki tüm çalışanlara eğitimler verilerek işleri daha özenli yapmalarının önu açılabilir.
- Taşımadan kaynaklı hatalar firma içi hatalardır. Taşınan yolun pürüzlü olması, taşıma aracının uygun olmaması, taşınırken yanlış hareketlerde bulunulması, güvensiz ve fazla yükleme olması ve personel yetersizliği firmaya maliyet olarak geri dönmektedir. Öncelikle palet üzerine yerleştirilen ürünlerin taşınması için transpalet veya forklift kullanımı sağlanmalıdır. Pürüzlü zemin düzeltilmeli, transpalet-forklift yolu yapılmalı ve ürün taşıyan çalışanın taşıma esnasındaki gereksiz hareketleri aza indirilmelidir. Bunlar için de eğitimler verilerek çalışanların

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

deneyim kazanması sağlanmalıdır. Tek seferde daha fazla ürün taşımak adına gereksiz yüklemelerden kaçınılmalıdır.

- Yanlış konumlandırılan ürünler ya da hassas ürünlerin üst üste konulması depoda saklama esnasında hasarların meydana gelmesine yol açmaktadır. Her ürün uygun koşullarda uygun ortamlarda saklanmalıdır. Depodan sorumlu personel aldığı eğitim sonucu doğru konumlandırma yaparak hataları aza indirmektedir. Depodaki denetimler artırılmalı ve saklanan ürünün özellikleri dikkate alınmalıdır. Üst raflarda saklanan ürünler indirilip, yerleştirilirken forkliftlerden yardım alınmalıdır. Daha hassas, kırılabilir ürünlerin üzerine başka ürünler konulmamalı ve onlar için ayrı raflar yapılmalıdır.
- Araç yüklemeden kaynaklı hatalar firmaya maliyet olarak geri dönmekte ve hizmet verilen lojistik firma bakış açısıyla ise itibar kaybına neden olabilmektedir. Araç yükleme yapacak olan firma ile lojistik firma arasında araç yükleme esnasında oluşacak ürün hasarının karşılanması için ürün sigortası yapılmaktadır. Buna ek olarak araç yükleme firmasının ISO 9000 belgesi alması ve standartlarını karşılaması firmada kalitenin iyileştirilmesini sağlayacaktır. Araç yüklemeden sorumlu olan operatör G sınıfı ehliyete sahip olmalı ve eğitim alarak kendini daha da geliştirmelidir. Böylece operatörden kaynaklı hatalara rastlanmayacaktır. Yüklemeden önce ürünlerin firmadan kaynaklı çizilme, çatlama, kırılma gibi hataları olup olmadığı öğrenilmelidir. Çünkü yükleme esnasında zaten var olan kusur ortaya çıkarsa araç yükleme firması bundan sorumlu olur ve maliyet kaybına uğrar. Kullanılan makinelerin bakımı yüklemeden önce kontrol edilmeli ve tır, kamyon gibi büyük vasıta yüklemelerinde yüklenen araca uygun rampalar seçilerek yükleme esnasında devrilme, kırılma gibi hataları ortadan kaldıracak ortam hazırlanmalıdır.

Kontrol

Önceki aşamalarda önerilen iyileştirme faaliyetleri takibe alınmalı ve böylece elde edilen iyileştirmenin sürekliliği sağlanmalıdır. Kontrol aşaması öneriler uygulandıktan sonra gerçekleştirilecek ve iyileştirmeler yapıldıktan sonra başarı yüzdesi yeniden ölçülerek hedeflenen düzeye ulaşıp ulaşılmadığı belirlenecektir. Ulaşılan başarı seviyesi ile çalışmanın çözümüne etkisini ve başarısını daha iyi görmek mümkün olacaktır.

Sonuç

Yüksek kalitede hizmet sunumu, artan müşteri memnuniyeti demektir. Bunun devamlılığının sağlanması için müşteri odaklı hizmet sunulmalıdır. Bu çalışmada lojistik sektörü içerisinde yer alan araç yükleme faaliyetlerinde yaşanan hataların azaltılması amaçlanmıştır. Hem lojistik firmasından hem de araç yükleme firmasından kaynaklanan hataların oranlarını azaltmak amacıyla altı sigma ve neden-sonuç diyagramı yöntemleri entegre bir şekilde kullanılmış ve yaşanan hataları önleyici faaliyetlere ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Altı sigma yönteminin tanımlama, ölçme, analiz, iyileştirme ve kontrol adımları izlenerek 0,007 olan toplam hata oranının azaltılması için iyileştirme önerileri sunulmuştur. Neden-sonuç diyagramı ile oluşan toplam hataların nedenleri ve alt nedenleri belirlenmiştir. Lojistik sektöründen kaynaklanan hataların işletme içinde hemen görülüp düzeltilmeye gidilmesi zaman ve maliyet kaybını önleyecektir. Araç yükleme operasyonları sırasında ürün sigortası yapılması iki firma için de daha titiz ve güvenli çalışmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada lojistik sektöründe araç yükleme operasyonlarında yaşanan hataların azaltılması ve süreçlerin iyileştirilmesi için birtakım önerilerinde bulunulmuştur. İyileştirme önerileri sistemle tamamen birleştirildiğinde ve her iki firmanın da katılımı ve onayıyla uygulandığında problemlerin çözülmesi kolaylaşacak, toplam maliyetlerde azalmalar ve dolayısıyla müşteri memnuniyetinde artış sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Aksungur, M., & Bekmezci, M. (2020). Türkiye'nin lojistik performansının değerlendirilmesi: boylamsal bir araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 19-40. doi:2147-8414

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Chan, K., & Spedding, T. (2002). An integrated multidimensional process improvement. *Computers & Industrial Engineering*, 44(4), 673-693. doi:10.1016/S0360-8352(03)00002-0
- Cheng, K.-M., Hsu, C.-H., & Huang, C.-H. (2011). A study on the application of 6-sigma on the enhancement of service quality of fitness club. *Springer Science+Business Media B.V.*, 705-713. doi:10.1007/s11135-010-9424-7
- Çaka, E. (2012). Tedarik Zinciri Yönetiminde CHOQUET İntegral Yöntemi ile Depo Yeri Seçimi. *Tez*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Durmuş, A. (2010). Lojistikte Depo Yer Seçimine Etki Eden Faktörlerin Modellemesi: İstanbul Örneği. *Tez (Yüksek Lisans)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Engin, G. (2006). Hizmet Sektöründe Altı Sigma Yaklaşımı ile Süreç İyileştirme. İstanbul: İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eren, N. S. (2017). Süreç İyileştirme Yöntemleri ve Altı Sigma Uygulamaları Bir İşletme Örneği. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezleri.
- Eroğlu, C. (2006). Süreç İyileştirme ve Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gitlow, H., Johnson, J., Widener, S., & Popovich, H. (2006). Designing New Housing at the University of Miami: A "Six Sigma" DMADV/DFSS Case Study. *Quality Engineering*, 18(3), 299-323. doi:10.1080/08982110600719399
- Görener, A. (2013). Toplam Kalite yönetimi Kapsamında Paydaş Memnuniyetin İncelenmesi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 12(23), 151-165. doi:11467/705
- Güneyli, O. (2009). Sağlık Sektöründe Altı Sigma Uygulaması. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gürgen, E. (2010). Lojistik Planlama ve Modelleme. *Mersin Deniz Ticaret Odası ve Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayını*, 28-40. <https://www.researchgate.net/publication/322593305>., Erişim Tarihi: 22.11.2020
- Keskintürk, T., Özyeşil, O., & Topuk, N. (2016). Araç Rotalama ve Çözüm Yöntemleri. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2), 77-107. doi:22921/245436, Erişim Tarihi: 18.11.2020
- Liliana, L. (2016). A New Model Of Ishikawa Diagram For Quality Assessment. *20th Innovative Manufacturing Engineering and Energy Conference (IManEE 2016)*, (s. 161-166). Yunanistan. doi:<https://doi.org/10.1088/1757-899X/161/1/012099>
- Neuhauser, D., & Best, M. (2008). Kaoru Ishikawa: From Fishbones To World Peace. *BMJ Quality & Safety*, 150-152.
- Özkan, P., & Tanyaş, M. (2006). Araç Rotalama ve Çizelgeleme. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Saatçioğlu, D. (2010). Kalite Fonksiyon Yayılımı ve Lojistik Sektöründe Bir Uygulama. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Türkan, T., & Görener, A. (2017). Süreç İyileştirme: Vasıflı Çelik Üretim Sektöründe Bir Uygulama. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 4(2), 23-40. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakoeyb/>, Erişim Tarihi: 15.11.2020
- Yazıcı, K., Boran, S., & Gökler, S. H. (2019). Bir Lojistik Firmasında 6 Sigma Yöntemi Uygulaması. *Alfasayısal Dergi*, 7, 87-98. doi:10.17093 / alfasayısal.505021
- Zeybek, H. (2007). Avrupa'da Ulaşım ve Lojistik Sektörünü Etkileyen Dinamikler: Türkiye'ye Yansımaları. *7. Ulaştırma Kongresi (Bildiri Kitabı)* (s. 394-403). İstanbul: TMMOB Yayınları.
- Zhang, A., Luo, W., Shi, Y., Chia, S. T., & Sim, Z. X. (2016). Lean And Six Sigma In Logistics: A Pilot Survey Study In Singapore. *International Journal of Operations & Production Management*, 36(11), 1625-1643. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/IJOPM-02-2015-0093>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yeni Uygur Türkçesinde Ses Yansımaları Ünlemler¹

¹ Süslü, H. (2021). Yeni Uygur Türkçesinde ünlemler. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı (Hazırlanmakta olan tezin bir bölümü).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Hatice SÜSLÜ*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

ÖZET

Dilin oluşumu insanlık tarihi boyunca merak edilen ve ilgi çeken konulardan biri olmuştur. “Dili ilk kim kullanmış? En eski kelimeler nelerdir veya insanların kullandığı ilk sözcük hangisidir?” gibi sorular bilim insanları tarafından sürekli sorulmuştur ve bu sorulara cevap aranmıştır. Bu konu hakkında araştırmalar yapılmış ve bazı kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan biri ünlemlerdir. Bu kurama göre insanoğlunun kendi içerisindeki iletişimini sağlamak amacıyla kullandığı ilk sözcükler ünlemlerdir. Ünlemler insanoğlunun belirli olaylar karşısında verdiği tepkiler sonucunda ağızından çıkan seslerden oluşmaktadır. Konuşanın bir olay karşısında bütün duygu durumunu belirten kelimelere ünlem denir. Arap gramerini esas alan araştırmacılar ünlemleri edatlar içerisinde incelerken, Batı gramerini ekol alan araştırmacılar ünlemleri tek başına bir kelime türü olarak incelerler. Ünlemleri tek başına bir kelime türü olarak inceleyen bilim insanları bu kelime türünü kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabii tutmuşlardır. Dilin oluşumunda en eski unsurlardan biri olan yansıma kelimeler Türkçe de yaygın olarak kullanılmıştır. Yansıma kelimeler doğadaki seslerin taklit edilmesiyle ortaya çıkmıştır fakat doğada duyduğumuz seslerin tam anlamıyla karşılıkları değildir. Bu sesler insanların anlamlandırabildiği kadar yansıtılmış sözcüklerdir. Bu sebeple bu sözcükler her millette farklı sesletimler meydana getirmiştir. Ses yansımaları ünlemler ise doğadaki varlıklara ait seslerin benzetme veya taklit edilmesi ile oluşmaktadır. Türk dilini inceleyen gramerlerde ses yansımaları ünlemler konusu ancak birkaç çalışmada gösterilmiştir. Bundan dolayı ünlemlerin bu yönü tartışılmamıştır. Ses yansımaları ünlemler aynı zamanda ses taklidi ünlemler olarak da adlandırılmaktadır.

Ünlemler konusu, dil bilgisi çalışmalarında diğer kelime türlerine göre daha az işlenmiştir. Bu nedenle ünlemlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliğine varılamamıştır. Araştırmanın amacını, ünlemlerle ilgili yapılan araştırmalar, sınıflandırma çalışmaları ve Yeni Uygur Türkçesindeki ses yansımaları ünlemlerin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada ünlemlerle ilgili daha önce yapılan çalışmalar üzerinde durulacaktır. Ünlemlerin genel özellikleri ve sınıflandırılması hakkında bilgiler verilerek Yeni Uygur Türkçesindeki ses taklidi ünlemlerin tespit edilmesinin ardından metinlerden örnekler verilecektir.

Anahtar kelimeler: ünlemler, Yeni Uygur Türkçesi, taklidi sesler.

ABSTRACT

The formation of language has been one of the curious and interesting topics throughout human history. “Who was the first to use the language? What are the oldest words or what is the first word people use? ” Such questions have been constantly asked by scientists and answers have been sought. Research has been done on this subject and some theories have been put forward. One of these theories is interjections. According to this theory, the first words that human beings use to communicate within themselves are interjections. Exclamations consist of the voices of human beings as a result of their reactions to certain events. Words that indicate the speaker's overall emotional state in the face of an event are called exclamations. While researchers based on Arabic grammar examine exclamations within prepositions, researchers who take Western grammar as a school study exclamations as a single word type. Scientists who examine exclamations as a single word type have classified this word type in itself. Reflection words, one of the oldest elements in the formation of the language, were widely used in Turkish. Reflection words are created by imitating the sounds in nature, but they are not the exact equivalent of the sounds we hear in nature. These sounds are reflected words as much as people can make sense of. For this reason, these words have produced different phonemes in every nation. Sound reflective exclamations are formed by simulating or imitating the sounds of beings in nature. The subject of sound reflective exclamation in grammars examining the Turkish language has been shown in only a few studies. Therefore, this aspect of the interjections is not discussed. Sound reflective exclamations are also called phonetic exclamations.

The subject of exclamation is less studied in grammar studies than other types of words. For this reason, researchers could not reach a consensus on how to classify the exclamations. The aim of the research is to

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

investigate the interjections, classification studies and to identify the sound reflective exclamations in New Uyghur Turkish. This study will focus on previous studies on exclamation points. By giving information about the general features and classification of exclamations, examples from the texts will be given after determining the phonetic exclamations in New Uyghur Turkish.

Keywords: exclamations, New Uyghur Turkish, imitation sounds.

GİRİŞ

Tahsin Banguoğlu ünlemin tanımını “Bir duyusu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere ünlem (interjection) denir. ” (Banguoğlu, 2015, s. 396) şeklinde yapmaktadır.

Şükrü Haluk Akalın “Türkiye Türkçesinde Ünlem” başlıklı çalışmasında “Ünlemler duyguları, heyecanları, sevinçleri en yakın ve en keskin bir biçimde aktarmaya yardımcı olmaktadır.” şeklinde ünlemleri tanımlamaktadır (Akalın, 1999, s. 588-589).

Muharrem Ergin ise “Ünlem grubu bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur. Seslenme edatı önce isim sonra gelir.” (Ergin, 2013, s. 390) olarak değerlendirmiştir.

Zeynep Korkmaz ünlemi “Söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku , çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türü.” (Korkmaz, 2014, s. 961) olarak tanımlamaktadır.

Konuşanın bir olay karşında bütün duygu durumunu belirten kelimelere ünlem denir. Ünlemlerin cümlede yeri belli değildir. Ünlemler cümlenin başında veya sonunda bulunabilir. Cümlenin başında kullanılan ünlemlerden sonra genellikle o duygu ve dileği açıklayan başka bir cümle daha gelir. Cümlede vurgu ünlem üzerindedir. Ünlem diğer kelime gruplarına göre daha vurguludur. Ünlemler genellikle cümle de cümle dışı unsur olarak adlandırılır. Ünlemler tek başlarına kullanıldıkları gibi isim ögesi ile birleşerek ünlem grubunu oluşturur.

Gramer konularını Arap gramerinin kalıplarına uydurarak işlemiş olan dilcilerimiz, ünlemleri, kendi başlarına anlamları bulunmadığı, ad, fiil vb. anlamlı kelimeler gibi çekime girmedikleri ve kelime türetmedikleri gerekçesi ile görevli kelime saymışlardır. Bu nedenle de edatlar içinde ve edatların bir türü olarak ele almışlardır. Hatta adlandırma ve sınıflandırmalarını da “seslenme edatları”, “sorma edatları”, “gösterme edatları”, “cevap edatları” veya “ünlem edatları”, “çağırma hitap edatları” gibi başlıklar altında toplamışlardır. Bir kısım gramerlerimizde de ünlem, Batı gramerlerinde olduğu gibi, bağımsız bir kelime sınıfı olarak ele alınmıştır. Ünlemler, nitelikleri ve taşıdıkları özellikler açısından incelendiklerinde, bizce ayrı bir kelime türü olarak değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak ünlem olarak çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık olmamaları dolayısıyla bir yandan görevli kelime özelliği gösterirler ve onlara yaklaşırlar. Yalnız başlarına birer anlam ve anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi çekime girdikleri, yer yer yeni türetmeler yaptıkları veya anlamlı bazı kelimelerin ünlem sınıfına geçebileceği gibi özellikleri dikkate alınca da aynı zamanda anlamlı kelimeler sınıfına girebilmektedir (Korkmaz, 2014, s. 965-966).

Ünlemler gramerlerde diğer kelime türlerine göre daha az işlenmiştir. Bu nedenle ünlemlerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliğine varılamamıştır. Bilim insanları tarafından bir çok tasnif denemesi yapılmıştır.

Bu çalışma Zeynep Korkmaz’ın ünlem tasnifinden yola çıkılarak yapılmıştır. Zeynep Korkmaz ünlemleri “görevli- anlamlı kelimeler” ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

değerlendirmiştir. Kendi içerisinde ise ünlemleri; kökenleri, ses ve kelime yapıları, nitelik ve görevleri bakımından olmak üzere üç türlü sınıflandırmıştır. Ünlemleri kökenleri bakımından incelediğinde ünlemlerin çoğunlukla Türkçe kökenli olduklarını tespit etmiş fakat Farsça, Arapça ve İtalyanca gibi yabancı dillerden dilimize geçmiş olan ünlemlerin var olduğunu belirleterek bu duruma örnekler vermiştir. Ses ve kelime yapısı bakımından ünlemler sınıflandırmasını ise tek sestem oluşan ünlemler, iki sestem oluşan ünlemler ve tek kelimedem, iki kelimedem veya üç kelimedem oluşan ünlemler olarak incelemiştir. Nitelik ve görevleri bakımından ünlemler başlığındaki sınıflandırmasını “İçe Dönük Ünlemler”, “Dışa Dönük Ünlemler”, “Ses Yansımaları Ünlemler”, “Ünlem Gibi Kullanılan Kelimeler” olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirmiştir (Korkmaz, 2014, s. 965- 1001).

2. Yeni Uygur Türkçesinde Ses Yansımaları Ünlemler

Ses yansımaları ünlemler insanoğlu’ nun tabiatındaki canlı cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile çıkardığı seslerden oluşmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 1000- 1001).

Tahsin Banguoğlu ise “Taklit seslerinde ise tabiat seslerini tekrarlama suretiyle türlü kavramları ifade etmek” (Banguoğlu, 2015, s. 405) şeklinde yorumlamıştır.

Tabiatında canlı ve cansız bütün varlıklar dolaylı veya doğrudan hareketlerin, gürültülerin kaynağı durumundadırlar. Tabiatın bu hareketliliği ve canlılığı karşısında onu sürekli gözleyen, onun bir üyesi olan ve konuşma yeteneğine sahip olan insan tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularının yardımıyla tabiatındaki bu canlılığı ve hareketliliği tarih boyunca adlandırmaya, söz biçimine getirmeye çalışmışlardır. Bu gürültüler dilin yapısına yaklaşılarak ses yansımalarına has bir sistem ile gürültüler kelimelere dönüştürülmüştür (Zülfikar, 1995, s. 1).

Ses yansımaları ünlemler veya diğer adı ile taklidi sesler gramerlerde çok fazla işlenilmemiş bir konudur. Bu konuyu Zeynep Korkmaz “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi” adlı eserinde “Ünlemler” konusu altında “Ses Yansımaları Ünlemler” başlığında incelemiştir. Yine konu Tahsin Banguoğlu tarafından “Türkçenin Grameri” isimli eserinde Ünlem konusunun ardından “Yansımaları ve Benzerleri” başlığında taklit sesleri olarak incelenmiştir. Hamza Zülfikar ise “Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler” adlı eserinde Türkçe’deki ses yansımaları kelimeleri incelemiş ve ses yansımaları kelimelerle ilgili yapılan çalışmaları değerlendirmiştir.

Ses yansımaları ünlemler insanoğlunun doğadaki varlıklara ait olan sesleri taklit ederek ya da yaklaşık olarak sesleterek çıkardığı seslere denir. Bu sesler varlıkların çıkardığı seslerin aynısı değildir. Yaklaşık olarak benzeridir. Ses taklidi kelimeler ünlemler içerisinde kelime türetmeye olanak sağlamaktadırlar.

Diğer kelime gruplarında olduğu gibi ünlemlerde de yeni türetmelere temel oluşturan birer köke ihtiyaç vardır. İşte ünlem olarak bizi ilgilendiren de bu ses yansımaları köklerdir. Birinci biçim olarak adlandırılan *çat*, *küt*, *güm* vb. şekillerdeki köklere veya bunlardan genişletilmiş ikincil biçim diye adlandırılan *gür-ül*, *çat-ır* gibi türetmelere dayanılarak ad, sıfat, zarf ve fiiller oluşturulur (Korkmaz, 2014, s. 1000- 1001).

Ses yansımaları ünlemler aynı zamanda ses taklidi ünlemler olarak da adlandırılmaktadır. Ses yansımaları ünlemler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki hayvanların dış dünyaya seslenmek için çıkardıkları sesleri taklit ederek oluşan ünlemlerdir. İkinci ise doğadaki cansız varlıkların hareketlerinden ve doğa olaylarından çıkan sesleri taklit eden ünlemlerdir.

1.3. Hayvanların Dış Dünyaya Seslenmek Üzere Çıkardıkları Sesleri Taklit Eden Ünlemler

Çurkuldımak: Kuş sesi (Necip, 2013, s. 88).

Ğağa: Karga sesi (Necip, 2013, s. 139).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kakkuklimak : Guguk kuşunun sesi. (Necip, 2013, s. 150)

Miyañ: Kedi sesi (İnayet, 2004, s. 145)

Müşük miyañlap, Mehtumsulaniñ içini puşuruptu.

“Kedi miyavlayıp Mahtumsula'nın canını sıkımtı.” (İnayet, 2004, s. 145).

Çurkuldimak, gağa, kakkuklimak ve miyañ gibi hayvanların dış dünyaya seslenmek için çıkardıkları sesler Yeni Uygur Türkçesinde ses yansımaları ünlemleri oluşturur.

İnsanoğlunun hayvanlara seslenmeleri de her hayvan için ayrı ayrı olur ve bu seslenmeler asıl ünlemlerden sayılır (Banguoğlu, 2015, s. 405).

İtiñizni “çağ” dimeñ

Müşüknimu “pés” dimeñ (İnayet, 2004, s. 145- 156).

“Köpeğinize hoş demeyin

Kedinize de pist demeyin”

-Tirt, çu!..

U étiğa kıttık bir kamaç salğanlıkını oylidi. (Harbalioğlu, 2016, s. 400)

““Deh!”

O atına kuvvetli bir kamaç vurduğunu hayal etti.”

Örnek destanda görüldüğü üzere köpeği kovmak ya da uzaklaştırmak için kullanılan *çağ*, yine kedi için *pés*, tavuk için *tah* kelimeleri asıl ünlemleri oluşturmaktadır. Yine hayvanlara komut vermek için kullanılan *çuv-çuvlimak (dehlemek)*, *kiş*, *işt*, *tirt çu (dehlemek, hareket ettirmek)* gibi kelimeler Yeni Uygur Türkçesinde asıl ünlemleri oluşturmaktadır.

1.4. Tabiattaki Nesnelere Hareketlerinden ve Tabiat Olaylarından Çıkan Sesleri Taklit Eden Ünlemler

cizildimak: çızıldamak (Necip, 2013, s. 64).

çipildimak: Taklidi ses. Dalga ve damlaların çarpıntısını sesidir (Necip, 2013, s. 82).

gaç: Taklidi ses, çubukla vurarak çıkan ses (Necip, 2013, s. 139)

güpla: Pat sesi (Necip, 2013, s. 138).

karsildaş: gıcırdama, şaklatma (Necip, 2013, s. 224).

paç: Şak diye düşme sesi (Harbalioğlu, 2016, s. 392)

şart: Taklidi ses, çatırtı, çıtırtı (Necip, 2013, s. 375).

turs: Taklidi ses, tak tak (Necip, 2013, s. 428).

Paç kilğan avaz bilen teñ, héç oylimiganda, sémont yerge bir aç kuşkaçniñ balisi çüştü (Harbalioğlu, 2016, s. 392).

““Şak” sesi ile beraber, beklenmedik bir şekilde, asfalta bir ak serçenin yavrusu düştü.”

Ses yansımaları kelimeler ünlemler içerisinde köklerden kelime türettikleri için özel bir yere sahiptir. *ciz (cizilda-)*, *çip (çipildimak)*, *çuruk (çuruklimak, çurkul-çurkul)*, *gaç (gaççıda, gaçıldatmak, gaçıldimak)*, *gaj-guj (gajildaş, gajildimak, gajildatmak)* gibi kök halindeki sözcükler ek alarak türedikleri için yeni kelimeler oluşturmaktadır..

Tabiattaki nesnelere hareketleriyle ve tabiat olaylarından çıkan seslerin taklit edilmesi ile oluşan ünlemler genellikle oldukları gibi veya ses değişikliğine uğrayarak sözcüğün tekrarlanmasıyla ikileme şeklinde de kullanımı yaygındır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

çip-çip: Buzun çözülmesi, karın erimesi gibi sıvı şeyler için kullanılır (Necip, 2013, s. 82).

dü-dük: Taklidi ses. Güm güm (Necip, 2013, s. 107).

gaj-guj: Taklidi ses, cızırdamak (Necip, 2013, s. 132).

giç-giç: Taklidi ses (Necip, 2013, s. 143).

kılt-kılt: Taklidi ses, lıkır lıkır (Necip, 2013, s. 248).

miğ-miğ: Taklidi ses, suyun kaynama sesi (Necip, 2013, s. 272).

poruk-poruk: fokur fokur (Necip, 2013, s. 325).

tağ-tuğ: Taklidi ses, takır takır (Necip, 2013, s. 386).

tağırak tağırak: Taklidi ses, dıgıdık dıgıdık (Harbalioğlu, 2016, s. 400).

Sonuç

Ünlemler dillerin doğuşuyla ilgili kuramlara kaynaklık ettiği için dilin en eski kelime türlerinden biridir. İnsanoğlunun fiziksel ve psikolojik olarak olaylara verdikleri tepkilerin sesletilmesi olayına ünlem denir. Ses yansımaları ünlemler kelime türettikleri için ünlemler içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu sebeple ünlemler kelime türetebildikleri, tek başlarına bir anlama sahip oldukları için tek başına bir kelime türü olarak değerlendirilmelidir.

Uygur Türkleri ve Türkçesi, Türk boyları ve lehçeleri arasında özel bir yere sahiptir. Uygurlar gerek sözlü kültürde gerekse yazılı kültürde Türkçenin en önemli eserlerini meydana getirmişlerdir. Yaşam şartlarına göre Türkçe'yi biçimlendirmiş ve geliştirmişlerdir. Türklerin konar göçer yaşam şekli, doğa ile iç içe olmaları dillerine yansımış ve doğada duydukları sesleri dile yaklaştırmışlardır. Bu nedenden ötürü Uygur Türkçesinde ses yansımaları kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (1999). *Türkiye Türkçesinde ünlem (terim ve tanım, tasnif, ünlem olan kelimeler, söz dizimi ile ilgili sorunlar)*. Türk gramerinin sorunları toplantısı II. Ankara: TDK Yay.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yay.

Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.

Harbalioğlu, N. (Ed.). (2016). *Çağdaş Uygur hikâyelerinden seçmeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İnayet, A. (2004). *Uygur halk destanları-1*, Ankara: TDK Yayınları.

İnayet, A. (2014). *Uygur halk destan/ hikayeleri üzerinde incelemeler*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.

Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (İ, Kurban, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımaları kelimeler*. Ankara: TDK Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Küreselleşme ve Çevre Kirliliği İlişkisi: ABD İçin Ampirik Bir Analiz

Seher SULUK*

Serdar ÖZTÜRK*

*Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, Nevşehir, Türkiye.

**Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Nevşehir, Türkiye.

ÖZET

Çevre, insanlar ve diğer tüm canlılar için hayati bir önem taşımaktadır. Sağlıklı yaşayabilmek ve gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakabilmek için hepimizin temiz bir çevreye ihtiyacı vardır. Ancak küreselleşme derinleştikçe, bu tür eğilimlerin çevreyi nasıl etkileyeceğine dair endişeler de artmaktadır. Son yıllarda etkileri giderek artan iklim değişikliği gibi çevre sorunları, ülkelerin ve tüm canlıların karşı karşıya kaldığı en ciddi problemlerden birisidir. Bu nedenle, küreselleşen dünyada, çevre sorunlarının da küresel düzeyde değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çevre sorunlarını en aza indirmeye yönelik politikaların oluşturulması gerekmektedir. Bundan dolayı, çevre sorunlarının giderilmesi, çevre sorunları konusunda daha fazla duyarlılık gösterilmesi, çevresel bozulmaya yol açan nedenleri göz önünde bulundurarak önlemlerin alınması, CO₂ emisyonunun azaltılması, çevrenin iyileştirilmesi ve çevresel kaliteyi artıran politikaların uygulanması önemlidir. Zira çevresel boyut, insanlığın sürdürülebilir kalkınmasının altında yatan önemli bileşenlerden birisidir. Bu çalışmada, küreselleşme ve çevre kirliliği Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre yüksek gelirli ülkeler arasında bulunan ve aynı zamanda son dönemlerde karbondioksit salınımlarında büyük artış yaşanan ABD için incelenerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. ABD’de gerçekleşen karbondioksit salınımlarındaki artış, çevre kirliliğine, iklim değişikliğine, doğal dengenin bozulmasına ve diğer çevresel sorunlara neden olabilmektedir. Sonuç olarak, ekolojik durum ve insan yaşamı da dâhil olmak üzere tüm canlılar söz konusu tahribatlardan zarar görebilmektedir. Bu çalışmada amaç, 1970-2016 yıllarına ait yıllık veriler kullanılarak ABD için küreselleşme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi ampirik düzeyde irdelemektir. Çalışmada öncelikle değişkenler arasındaki durağanlığı sınamak için Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yapılmıştır. Ardından söz konusu iki değişken arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, küreselleşmeden çevre kirliliğine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çevre, CO₂ Emisyonu, Granger Nedensellik Analizi

ABSTRACT

Environment is vital for humans and other living creatures. We all need a clean environment in order to live healthy and leave a healthy world to future generations. However, as globalization deepens, concerns about how such trends will affect the environment also increase. Environmental problems such as climate change, whose effects have gradually increased in recent years, are one of the most serious problems faced by countries and all living creatures. Therefore, in a globalizing world, it is of great importance to evaluate environment problems at a global level. In this context, policies should be established to minimize environmental problems. For this reason, it is important to eliminate environmental problems, to be more sensitive to environmental problems, to take precautions considering the causes of environmental degradation, to reduce CO₂ emission, to improve the environment and to implement policies that increase environmental quality. Because the environmental dimension is one of the important components underlying the sustainable development of humanity. In this study, it is aimed to contribute to the literature by examining globalization and environmental pollution for the U.S. which is among the high-income countries according to the World Bank income classification and has also recently experienced a large increase in carbon dioxide emission. The increase in carbon dioxide emission in the U.S. can cause environmental pollution, climate change, disruption of the natural balance and other environmental problems. As a result, all living creatures, including ecological conditions and human life can be harmed by these destructions. The purpose of this study is to examine empirically the relationship between globalization and environmental pollution for the U.S. by using annual data for the years 1970-2016. In the study, firstly, Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was used to test the stationarity between the variables. After, Granger causality analysis was applied to determine whether there is a causal link between these two variables. According to the results of Granger causality analysis, there is a one-way causality relationship from globalization to environmental pollution.

Keywords: Globalization, Environment, CO₂ Emission, Granger Causality Analysis

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1. Giriş

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın ülkeler için öncelikli hedefleri arasında yer aldığı söylenebilir. Fakat bu amaca ulaşırken çevrenin olumsuz etkilenmesi ve mevcut kaynakların büyük bir kısmının sürdürülemez olması neticesinde sürdürülebilir kalkınma konusuna daha fazla değinilmeye başlanmıştır (Yaylı, 2007: 922). Sürdürülebilir kalkınmada çevrenin korunması büyük önem arz etmektedir. Ancak artan sosyo-ekonomik faaliyetler çevresel kalite üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Diğer bir ifade ile hızlı ekonomik büyüme ve gelişmeyle birlikte, karbondioksit konsantrasyonu son 20-30 yılda önemli ölçüde artmıştır ve bu da atmosfere zarar vermektedir (Phong vd., 2018: 275; Khan ve Ullah, 2019: 15195). Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte dünyada önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, çevre sorunları gibi sorunların meydana gelmesine ve var olan sorunların daha da derinleşmesine yol açtığı söylenebilir. Bundan dolayı, küreselleşen dünyada, çevre sorunlarının da küresel düzeyde değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Kaypak, 2013: 18).

Temiz ve sağlıklı bir çevre, canlıların ekonomik, sosyal ve biyolojik yaşam süreçlerinde hayati bir önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, hava, su ve toprak kirlilikleri, küresel ısınma, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, ekosistemlerin tahrip edilmesi, doğal kaynakların tükenmesi, biyoçeşitliliğinin azalması, ormansızlaşma ve çölleşme gibi çevre sorunlarının artması tüm canlı varlıkları ciddi bir biçimde tehdit ettiğinden dolayı günümüzde insanlığın yüzleşmesi gereken bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır (Doğan, 2018: 6963; Kalaycıoğlu ve Hayaloğlu, 2019: 357; Shahbaz vd., 2015: 2). Küreselleşme, sanayileşme, hızlı kentleşme, nüfus artışı, uluslararası ticaret ve uluslararası yatırımlar gibi faaliyetler nedeniyle dünya çapında artan çevresel bozulma ve kirlilik sorunları daha da kötüye gitmektedir. Bir ekonominin sürdürülebilir kalkınması için, çevresel bozulmanın ve kirliliğin minimum seviyede tutulması önemlidir (Khan ve Ullah, 2019: 15194).

Çevresel sorunlarının ortaya çıkışı, toplumu derinden etkileyen sorunlardan biri haline gelmiştir (Tuna, 2000: 4). Bu nedenle çevre sorunlarının ciddi sonuçlarının, “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini riske atmadan bugünün ihtiyaçlarının karşılanması” olarak ifade edilebilen sürdürülebilir kalkınma kavramının resmi olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlandığı söylenebilir (Mucan vd., 2016: 59; Larsen, 2016: 9). Sürdürülebilir kalkınma toplum, çevre ve ekonomi olmak üzere üç temel boyutu kapsamaktadır ve bunlar arasında denge kurmak zorunluluğunu ifade etmektedir (Seydioğulları, 2013: 19).

Küreselleşmenin, küresel çevre değişikliklerinin arkasındaki ana nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir (Shahzadi vd., 2019: 1). Küreselleşme ve çevre ile ilgili bazı tartışmalar, ticaretin serbestleştirilmesinin ekonomik büyümeye yol açacağını ve ulusların belirli bir gelir düzeyine ulaştıklarında çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya başlayacaklarını iddia etmektedirler. Zira yüksek gelirli ülkelerde insanlar, çevre bilincini geliştirerek büyük firmaları çevre dostu üretim yöntemlerini benimsemeye yönlendireceğini savunmaktadırlar. Bazıları ise bunun tersi bir argümanla karşı çıkmışlardır ve küreselleşmenin çevresel bozulmaya neden olacağını savunmuşlardır. Özellikle çevreye uyumlu olmayan teknolojileri kullanan ülkelerde küreselleşme; enerji tüketimini ve doğal kaynakların kontrolsüz tükenmesini artırarak çevre kalitesinde bozulmaya yol açabilmektedir (Kalaycıoğlu ve Hayaloğlu, 2019: 356; Gallagher, 2009: 282). Bunun yanı sıra küreselleşme, çevre ve doğal kaynaklar üzerinde baskılar yaratabilmekte ve çevrenin kendini sürdürme kapasitesini zorlaştırabilmektedir. Küreselleşmiş bir ekonomi aynı zamanda, küreselleşmiş dışsallıklar üretebilmekte ve küresel eşitsizliği artırabilmektedir (Najam vd., 2007: 5). Küresel çapta çevre kirliliğinin ve zararlı gaz emisyonlarının azaltılması ile alakalı çeşitli protokoller imzalanırsa bile ülkelerin gittikçe çevreye daha fazla zarar verdikleri görülmektedir (Gülmez, 2015: 18). Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı ABD için 1970-2016 yıllarına ait yıllık verileri kullanarak küreselleşme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi yardımıyla incelemektir. Çalışmada girişin ardından ikinci bölümde kavramsal çerçeve anlatılmıştır. Üçüncü bölümdeki literatür incelemesini takiben dördüncü bölümde veri seti ve ekonometrik yöntemlere yer verilmiştir. Daha sonra elde edilen ampirik bulgular beşinci bölümde sunulmuştur. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Küreselleşme birçok yönden farklı şekillerde tanımlanabilen çok boyutlu bir terimdir ve yaygın olarak kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur (Erbayandur, 2006: 8; Sklair, 1999: 144). Yani toplumdan topluma ve kişiden kişiye farklı anlamlar içermektedir. Tartışmaya açık, karmaşık ve dinamik bir süreç olan küreselleşme kavramı, içinde bulunduğumuz dünyada, birçok alanda kendini gösteren, tüm dünyayı etkileyen ve dünyanın değişim sürecinin açıklanmasında kullanılan kapsamlı bir kavram olduğu söylenebilir (Verde, 2017: 5).

Küreselleşmenin kökleri eski zamanlara dayanmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Küreselleşme, 21. yüzyılda ekonomiler, kültürler, bireyler ve ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve artan ilişkilerin bir ürünü olarak görülebilir (Taban ve Kar, 2014: 192; Scholte, 2007: 3-4). Küreselleşme, “mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, finansal kaynakların, teknolojik bilgi ve biriminin sürekli bütünleştiği süreç” olarak ifade edilebilir (Dündar ve Küçükçaya, 2019: 422). Ayrıca küreselleşme, “işbirliğinin, ticaretin ve sınır ötesi yatırımların artmasına ve böylece ülkeler arasında artan bağımlılığa yol açan süreç” olarak da tanımlanabilmektedir (Velfærdskommissionen, 2005: 4). Başka bir tanıma göre küreselleşme, “farklı ülkelerdeki pazarların ve üretimin, mal ve hizmet ticaretinin dinamikleri, sermaye ve teknoloji akışları nedeniyle giderek birbirine bağımlı hale gelmesi olgusu”dur (Brinkman ve Brinkman, 2002: 730-731). Küreselleşme en geniş anlamıyla, insan faaliyetlerinin tüm alanlarını bir şekilde etkileyen dünya çapında bir entegrasyon süreci olarak da anlaşılabilir (Romančíková ve Mikóczyová, 2011: 139). İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü tarafından hazırlanan KOF Küreselleşme Endeksine göre, “küreselleşme; insanlar, bilgi ve fikirler, sermaye ve mallar dâhil olmak üzere çeşitli akışların aracılık ettiği kıta içi veya kıtalar arası mesafelerdeki aktörler arasında bağlantı ağları oluşturma sürecini tanımlar. Küreselleşme, ulusal sınırları aşındıran, ulusal ekonomileri, kültürleri, teknolojileri ve yönetimleri birleştiren ve karşılıklı bağımlılığın karmaşık ilişkilerini üreten bir süreçtir” (Bilgiç, 2019: 155).

Çevre, “organizmayı içine alan canlı ve cansız tüm etkenlerin karışımı ya da kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamı” şeklinde ifade edilebilir (Karabıçak ve Armağan, 2004: 207). Çevrenin insan hayatı ve diğer tüm canlılar için en önemli vazgeçilmez olgulardan biri olduğu bilinmektedir (Akyüz, 2015: 432). Ancak çevre sorunlarının gittikçe sınır ötesi boyutlara ulaşması, dünya devletlerini birbirine daha bağımlı hale getirmektedir. Bu yüzden, devletler çevre sorunlarına diğer devletlerin sınırları dâhilinde kalsa bile kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü söz konusu sorunu ele alış biçimi kendi yaşamlarının uzun ya da kısa dönemde tehlikeye girmesine neden olabilmektedir (Çelik, 2012: 69; Litz, 2011: 59; Ilić ve Hafner, 2015: 114).

Küreselleşmenin, ekonomik, sosyal, siyasi, teknolojik, ekolojik olmak üzere pek çok boyutu vardır. Küreselleşme, ekonomileri ticaret, yatırım ve finansal faaliyetler yoluyla birbirine bağladığından, küresel ekonomilerin genişlemesi ve küresel mali faaliyetlerdeki artış, daha yüksek enerji tüketimine ve dolayısıyla daha fazla karbon emisyonuna neden olabilmektedir (Shahbaz vd., 2017: 2). Uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırım ve sermaye girişi yoluyla gerçekleştirilen ekonomik entegrasyon, bir ülkenin çevresel kalitesini ve sürdürülebilir kalkınmasını etkileyen önemli bir faktördür (Romančíková ve Mikóczyová, 2011: 2). Küreselleşme, çevreyi farklı kanallardan etkileyebilmektedir. Küreselleşmenin neticesinde teknolojiye, iletişimde ve ulaşımda hızlı gelişmelerin yaşanmasının yanı sıra beraberinde ekolojik dengeyi bozacak gelişmeleri de getirdiği söylenebilir (<https://tasam.org>). Artan ekonomik faaliyet, kentleşme, endüstriyel kirleticilerin daha fazla emisyonuna ve daha fazla çevresel bozulmaya yol açabilmektedir (Khyade, 2018: 90). Ayrıca sanayileşmenin yaygınlaşması ile beraber üretim ve tüketimdeki hızlı artış, çevreye ve doğal kaynaklara zarar vermeye başlamıştır. Artan negatif dışsallık nedeniyle de insanları ve ülkeleri olumsuz etkilemektedir (Duran vd., 2019: 13). Bu gibi olumsuz etkiler, daha düşük sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma ile sonuçlanabilmektedir (Shahbaz vd., 2017: 2). Bu nedenle, çevre sorunlarını dikkate almak oldukça önemlidir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

3. LİTERATÜR

Karbon emisyonunun dünyada katlanarak artmasıyla beraber küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar da artmıştır. Teorik çalışmaların bir kısmı küreselleşmenin çevre üzerinde olumlu etkileri olduğunu savunurken, bir kısmı ise küreselleşmenin çevreye zararlı etkileri olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini inceleyen birçok ampirik çalışmalar da yapılmıştır (Nguyen ve Le, 2020: 258). Aşağıda küreselleşme ve CO₂ emisyonu ilişkisini ele alan çalışmaların bazıları özetlenmeye çalışılmıştır.

Leitao ve Shahbaz (2013), seçilmiş 18 ülkenin 1990-2010 dönemine ait verileri kullanarak, GMM analizi yardımıyla CO₂ salınımı, kentleşme ve küreselleşme ilişkisini incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, küreselleşme bol miktarda doğal kaynakların etkin kullanımını artırarak CO₂ salınımını pozitif yönde etkilemektedir.

Shahbaz vd. (2017), Asya, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Okyanusya'daki 25 gelişmiş ekonomi için 1970-2014 dönemini kapsayan verileri kullanarak küreselleşme ve CO₂ emisyonu arasındaki nedensel ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada hem zaman serisi hem de panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, küreselleşmenin karbon emisyonunu artırdığını ve dolayısıyla küreselleşmeye dayalı karbon emisyonu hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Phong vd. (2018), Vietnam için 1985-2014 yıllarını baz alarak küreselleşme, sanayileşme, kentleşme, enerji tüketimi ve kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın CO₂ emisyonu üzerindeki etkilerini ARDL yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, enerji tüketimi, sanayileşme ve kişi başına düşen GSYH'nin uzun vadede CO₂ emisyonunu artırdığını, küreselleşmenin ise bunu olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, küreselleşmenin CO₂ emisyonu ile negatif nedensel bağlantısının kanıtlandığı üzere Vietnam'ın çevre kalitesi üzerinde olumlu etkisini tespit etmişlerdir.

Sasana vd. (2018), 1990-2015 dönemine ait verileri kullanarak küreselleşmenin Endonezya'daki çevresel bozulmaya karşı küresel olarak etkisini analiz etmişlerdir. Elde edilen analiz bulgularına göre, ekonomik küreselleşmenin çevresel koşullara olumsuz bir etkisini gösterirken, sosyal ve politik küreselleşme CO₂ emisyonuna karşı olumludur.

Aykırı ve Bulut (2019), 1975-2014 dönemi verileri kullanarak Türkiye için kişi başına gelir, ekonomik küreselleşme ve doğrudan yabancı yatırımların CO₂ emisyonu üzerindeki uzun dönemdeki belirleyiciliğini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, ekonomik küreselleşme, kişi başına gelir, doğrudan yabancı yatırımlar ve CO₂ emisyonu arasında uzun dönemde etkileşim olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomik küreselleşme, kişi başına gelir ve paralelinde artan doğrudan yabancı yatırımların kirliliği artırdığını belirlemiştir.

Kalaycı ve Hayaloğlu (2019), küreselleşmenin ve ticaret açıklığının CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini 1990-2015 yıllarına ait verileri kullanarak NAFTA ülkeleri için incelemiştir. Buna göre, ekonomik küreselleşme ile ticari açıklık ve CO₂ emisyonu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Khan ve Ullah (2019), Pakistan için 1975-2014 dönemine ait verileri kullanarak küreselleşme ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Çalışmada Johansen eşbütünleşme, ARDL ve varyans ayrıştırması analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, karbondioksit emisyonu ile küreselleşme arasında önemli ve uzun vadeli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme arasında tersine çevrilmiş U şeklinde bir ilişki saptanmıştır. Varyans ayrıştırması analizinin sonuçlarına göre, ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme Pakistan'daki karbondioksit emisyonuna önemli ölçüde sebep olmaktadır. Diğer bir ifade ile Pakistan'da küreselleşme, çevresel bozulmayı artırmaktadır.

Kuzu ve Hopoğlu (2019), Türkiye için 1970-2017 yıllarına ait verileri kullanarak küreselleşme ve karbondioksit salınımı ilişkisini incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, küreselleşmeden karbon salınımına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra küreselleşmedeki negatif şoklar, karbon salınımında negatif şoklara sebep olmaktadır.

Salahuddin vd. (2019), 1980-2017 dönemine ait verileri kullanarak Güney Afrika için şehirleşme ve küreselleşmenin CO₂ emisyonu üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada, kentleşmenin CO₂ emisyonuna neden olduğunu gösterirken, küreselleşmenin CO₂ emisyonuna sadece uzun vadede önemli etkisi vardır. Bunun yanı sıra, Toda-Yamamoto nedensellik test bulgularına göre, şehirleşme

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ve CO₂ emisyonu arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmişken, küreselleşme ve CO₂ emisyonu arasında nedensellik gözlenmemiştir.

Nguyen ve Le (2020), küreselleşmenin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini 1990-2016 döneminde Vietnam için incelemişlerdir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, küreselleşmenin Vietnam'daki CO₂ emisyonunu artırdığını ve dolayısıyla küreselleşmenin uzun vadeli çevre sağlığı için faydalı olmadığını göstermektedir. İhracat, hem kısa hem de uzun vadede CO₂ emisyonunu düşürürken, kişi başına kömür tüketimi ve fosil yakıtların elektrik üretimi CO₂ emisyonunu artırmaktadır.

4. Veri Seti Ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada ABD özelinde 1970-2016 dönemini kapsayan veriler kullanılarak küreselleşme ve çevre ilişkisi incelenmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak CO₂ emisyonu değişkeni, bağımsız değişken olarak da küreselleşme endeksi (KOF) kullanılmıştır. 2002 yılında İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nde Axel Dreher tarafından geliştirilen KOF küreselleşme endeksi 203 ülke ve bölgeyi içermektedir. Endeks, daha sonra düzenlenerek güncellenmiştir ve 1970 yılından 2017 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Endeks, genel küreselleşme ile birlikte sosyal, ekonomik ve politik boyutlarda küreselleşmeyi kapsamaktadır. KOF endeksi 1 ile 100 arasında bir ölçekte değer sağlamaktadır (Dünder ve Küçükçaya, 2019: 424-425). Küreselleşme endeksinin dataları KOF Index of Globalization'dan elde edilmiştir. CO₂ emisyonu değişkeninin datalarına ise Dünya Bankası veri tabanından ulaşılmıştır. Analiz için yıllık veriler kullanılmış ve değişkenlerin logaritmaları alınarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada ilk önce Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi yapılmış, ardından Granger nedensellik analizi uygulanmıştır.

4.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Birçok ekonomik zaman serisinin birim kök içerdiği bilinmektedir. Bu nedenle zaman serisi analizlerinde, durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde, sahte regresyon sorunu ile karşı karşıya kalmamak için, öncelikle serilerin birim kök ihtiva edip etmediği kontrol edilmelidir (Çetin ve Saygın, 2019: 536).

ADF testi, aşağıdaki regresyonu tahmin etmektir (Gujarati, 2003: 817):

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Bir zaman serisinin durağanlığını test eden ADF birim kök testinde, hata terimlerinin bağımsız ve homojen olduğu varsayılmaktadır. ADF birim kök testi sırasıyla sabitsiz, sabitli ve sabitli ve trendli modeller olmak üzere aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Eyüboğlu ve Abdioğlu, 2019: 237).

$$\Delta X_t = \alpha_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta X_{t-i} + u_t$$

$$\Delta X_t = \alpha_0 \alpha_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta X_{t-i} + u_t$$

$$\Delta X_t = \alpha_1 X_{t-1} + \alpha_2 Trend + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta X_{t-i} + u_t$$

Burada X, ele alınan seriyi, Δ , serinin devresel farkını, p, gecikme uzunluğunu, Trend, trend değişkenini, α ve β katsayıları ve u_t hata terimini ifade etmektedir. ADF birim kök testlerinde serilerin durağan olup olmadığına karar vermek için α_1 katsayısına ait t-istatistikleri, MacKinnon (1996) tablo değerleri ile karşılaştırılabilir.

ADF birim kök testinin hipotezi aşağıdaki gibidir:

H₀: Seri durağan değildir, birim kök içermektedir.

H₁: Seri durağandır, birim kök içermemektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ADF birim kök testinin sınanmasında, hesaplanan ADF istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki kritik değerlerden yüksekse ya da olasılık değerleri ilgili anlam düzeylerinden düşükse sıfır hipotezi reddedilmekte ve serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Aykırı ve Bulut, 2019: 79).

Bu çalışmada serilerin durağanlığını analiz etmek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmıştır. Çalışmada, incelenen değişkenlerin fonksiyonel formülü aşağıdaki gibi önerilmiştir:

$$CO_2 = f(KOF_t)$$

Formülde CO₂ çevre kirliliğini, KOF ise küreselleşme endeksini ifade etmektedir.

4.2. Granger Nedensellik Analizi

Değişkenler arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin bulunup bulunmadığı iktisat teorisi ve nedensellik analizi ile belirlenebilmektedir. Uygulanan nedensellik testi neticesinde A ve B gibi iki değişken arasında ortaya dört farklı durum çıkabilmektedir (Tarı vd., 2019: 436-437).

1. $A \rightarrow B$ (A, B'yi etkilemektedir).
2. $B \rightarrow A$ (B, A'yı etkilemektedir).
3. $(A \leftrightarrow B)$ (A ile B birbirini etkilemektedir).
4. $(A \nleftrightarrow B)$ (A ile B arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır).

Seriler durağan olma koşulunu sağladıktan sonra değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesinde Granger (1969) nedensellik analizi yapılabilmektedir. İlk olarak Granger tarafından önerilmiş olan Granger nedensellik analizi, iki zaman serisi değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için yaygın olarak kullanılan bir testtir. Granger nedensellik analizinin denklemi aşağıdaki gibidir (Granger, 1969: 431):

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t,$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t,$$

Çalışmada değişkenler arasında bir ilişkinin mevcut olup olmadığı ve bir ilişki mevcutsa değişkenlerin arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik analizi ile tespit edilmiştir.

5. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada 1970-2016 dönemi verilerini kullanarak ABD için küreselleşme ve çevre kirliliği arasındaki nedenselliği ve eğer nedensellik varsa, bu nedenselliğin yönünü araştırmak için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Bilindiği üzere, zaman serilerinde analize dâhil edilecek değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle serilerin birim kök içerip içermediğini test etmek için ADF birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 1'de ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, incelenen değişkenlerin tümü birinci farklarında durağandır. Dolayısıyla durağanlık seviyesi I(1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF Test İstatistiği		Kritik Değerler		
	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	1%	5%	10%
CO2	-2.016587	0.2790	-3.581152	-2.926622	-2.601424
KOF	-1.163657	0.6822	-3.581152	-2.926622	-2.601424
D(CO2)	-5.330229	0.0001	-3.584743	-2.928142	-2.602225
D(KOF)	-6.500405	0.0000	-3.584743	-2.928142	-2.602225

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Seriler durağan hale getirildikten sonra kurulacak VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 2’de gecikme uzunluğu incelenmiştir. LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterlerine göre uygun gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	368.1510	NA	1.38e-10	-17.03028	-16.94836*	-17.00007*
1	370.9343	5.178127	1.46e-10	-16.97369	-16.72794	-16.88306
2	376.3057	9.493641*	1.37e-10*	-17.03747*	-16.62789	-16.88643
3	379.1726	4.800457	1.45e-10	-16.98477	-16.41136	-16.77332

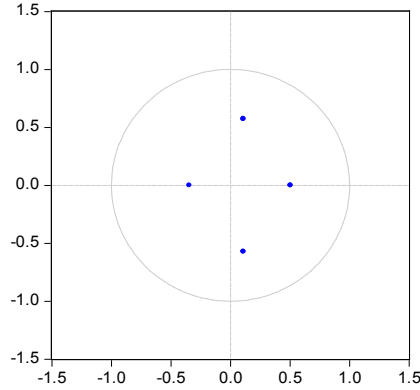
Gecikme uzunluğu 2 olarak belirlendikten sonra VAR modeli tahmin edilerek sonuçları tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: VAR Modeli

Bağımlı Değişken: D(CO2)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
D(CO2(-1))	0.340760	0.14310	2.38134
D(CO2(-2))	-0.070609	0.13828	-0.51062
D(KOF(-1))	-0.153454	0.08174	-1.87742
D(KOF(-2))	0.239201	0.08479	2.82108
C	-0.003003	0.00079	-3.80188

Tahmin edilen VAR modelinin anlamlı olabilmesi için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde bulunması gerekmektedir. Şekil 1’de modelin karakteristik kökleri birim çember içerisinde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla oluşturulan VAR modeli durağan bir model olduğu sonucuna varılmıştır.

Şekil 1: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Aşağıda VAR modelinin otokorelasyon sınaması yer almaktadır. VAR modelinden elde edilen hataların otokorelasyon içermemesi gerekmektedir. 2. mertebe için hesaplanan LM testi (Ki-kare) istatistiği 4.02’dir. Bu değer 4 serbestlik dereceli Ki-kare tablo değeri olan 9.48’den küçük olduğu için VAR modelinde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Otokorelasyon test sonuçları tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Otokorelasyon Testi

Gecikme	LM-İstatistiği	p değeri
1	4.712161	0.3181
2	4.021082	0.4032
3	6.521510	0.1634

Aşağıda VAR modelinin değişen varyans sınaması yer almaktadır. Ki-kare test istatistiği 30.75’tir. Bu değer 24 serbestlik dereceli Ki-kare tablo değeri olan 36.41’den küçük olduğu için VAR modelinde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Değişen varyans testi sonuçları tablo 5’te gösterilmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 5: Değişen Varyans Testi

Chi-sq	df	p değeri
30.75361	24	0.1610

Tablo 6'da Granger nedensellik analizinin sonuçları verilmiştir. Buna göre, küreselleşmeden CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Dolayısıyla H₀ reddedilirken H alternatif kabul edilmektedir. Buna karşın, CO₂ emisyonundan küreselleşmeye doğru nedensellik ilişkisi saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 6: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: D(CO ₂)					
Değişkenler	Chi-sq	df	Olasılık Değeri	Nedensellik Yönü	Hipotez
D(KOF)	11.49760	2	0.0032	Nedensellik Vardır KOF → CO ₂	H ₀ Red
Bağımlı Değişken: D(KOF)					
Değişkenler	Chi-sq	df	Olasılık Değeri	Nedensellik Yönü	Hipotez
D(CO ₂)	1.271736	2	0.5295	Nedensellik Yoktur	H ₀ Kabul

Sonuç

Günümüzde artan çevre sorunları küresel çapta toplumun dikkatini çekmektedir. İnsanın, çevrenin bozulması ve çevre sorunlarının ortaya çıkmasında en büyük etken olduğu söylenebilir (Ilić ve Hafner, 2015: 109). Bu bağlamda, çevre sorunlarını göz önünde bulundurarak doğayla barışık sürdürülebilir bir kalkınma politikasının izlenmesi son derece önemlidir.

Bu çalışmada, 1970-2016 dönemine ait veriler kullanılarak ABD için küreselleşme ve CO₂ emisyonu arasında bir sebep-sonuç ilişkisi olup olmadığını Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle çalışmadaki değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesinde ADF birim kök testi kullanılmıştır. Buna göre, incelenen değişkenlerin tümü birinci farklarında durağandır. Bundan dolayı durağanlık seviyesi I(1) olarak tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, küreselleşmeden CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, çevre dostu politikaların uygulanmasının önemi daha net ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2015). Çevre Sorunları ve İnsan Hakları İlişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 427-436.
- Aykırı, M. & Bulut, Ö. U. (2019). Ekonomik Küreselleşme ve Doğrudan Yabancı Yatırımların CO₂ Emisyonu Üzerindeki Belirleyiciliği: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 69-90.
- Bhattacharya, M. (2015). The Impact of Globalization on CO₂ Emissions in China. MPRA Paper No. 64450.
- Bilgiç, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Kayıt Dışı Ekonominin Türk Hizmet İhracatı Üzerindeki Etkisi Üzerine Model Önerisi ve Tartışma, *ARHUSS*, 2(2), 144-167.
- Brinkman, R. L. & Brinkman, J. E. (2002). Corporate Power and the Globalization Process. *International Journal of Social Economics*, 29(9), 730-752.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *DPUJSS*, 32, 57-74.
- Çetin, M. & Saygın, S. (2019). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Ampirik Analizi: Türkiye Ekonomisi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(2), 529-546.
- Doğan, H. G. (2018). Nexus of Agriculture, GDP, Population and Climate Change: Case of Some Eurasian Countries and Turkey. *Applied Ecology and Environmental Research*, 16(5), 6963-6976.
- Duran, D. Ş., Temür, Y. & Bozdoğan, D. (2019). *Global Challenges in Public Finance and International Relations*. Hershey, United States: IGI Global.
- Dündar, S. & Küçükkaya, H. (2019). Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(EUREFE'19), 8, 421-429.
- Erbayandur, E. G. (2006). Two Sides of the Globalization Medal. *Journal of Yasar University*, 1(1), 7-20.
- Eyüboğlu, S. & Abdioğlu, Z. (2019). Zamansal Toplulaştırmanın Birim Kök Testleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 24, 233-258.
- Gallagher, K. P. (2009). Economic Globalization and the Environment. *Annual Review of Environment and Resources*, 34, 279-304.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*. 4. Edition.
- Gülmez, A. (2015). OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Hava Kirliliği İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 18-30.
- Ilić, I. & Hafner, P. (2015). Environmental Aspects of the Process of Globalization – Negative Implications and Crisis. *Economics and Organization*, 12(2), 109-120.
- Kalaycıoğlu, C. & Hayaloğlu, P. (2019). The Impact of Economic Globalization on CO2 Emissions: The Case of NAFTA Countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(1), 356-360.
- Karabıçak, M. & Armağan, R. (2004). Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(2), 203-228.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 17-34.
- Khan, D. & Ullah, A. (2019). Testing the Relationship between Globalization and Carbon Dioxide Emissions in Pakistan: Does Environmental Kuznets Curve Exist? *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 15194-15208.
- Khyade, V. B. (2018). Globalization: Necessary Evil for the Qualitative Society. *International Academic Journal of Science and Engineering*, 76-97.
- Kuzu, T. & Hopoğlu, S. (2019). Küreselleşme ve Karbon Dioksit Salımları İlişkisi: Türkiye İçin Bir Analiz (1970-2017). *FSCONGRESS 2019-2, FISCAOECONOMIA INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES*, Ankara, 70-87.
- Larsen, L. N. (2016). Begrebet Bæredygtighed og Socialøkonomiske Virksomheder. Aalborg Universitet.
- Leitão, N. C. & Shahbaz, M. (2013). Carbon Dioxide Emissions, Urbanization And Globalization: A Dynamic Panel Data. *Economic Research Guardian*, Weissberg Publishing, 3(1), 22-32.
- Litz, D. (2011). Globalization and the Changing Face of Educational Leadership: Current Trends and Emerging Dilemmas. *International Education Studies*, 4(3), 47-61.
- Mucan, B., Kayabaşı, A. & Madran, C. (2016). Yöneticilerde Sürdürülebilirlik Algısı ve Firma Uygulamalarına Yönelik Değerlendirme, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 2016, 57-72.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Najam, A., Runnals, D. & Halle, M. (2007). Environment and Globalization: Five Proposition. Ministry of Foreign Affairs of Denmark, IISD.
- Nguyen, T. C. & Le, Q. H. (2020). Impact of Globalization on CO₂ Emissions in Vietnam: An Autoregressive Distributed Lag Approach. *Decision Science Letters*, 9(2), 257-270.
- Phong, L. H., Van, D. T. & Bao, H. H. (2018). The Role of Globalization on Carbon Dioxide Emission in Vietnam Incorporating Industrialization, Urbanization, Gross Domestic Product per Capita and Energy Use. *International Journal of Energy Economic*, 8(6), 275-283.
- Romančíková, E. & Mikóczyová, J. (2011). Environmental Aspects of the Globalization Process. *Review of Applied Socio-Economic Research*, 2, 139-148.
- Salahuddin, M., Gow, J., Ali, I., Hossain, R., Khaleda Shaheen Al-Azami, D. A. & Gedikli, A. (2019). Urbanization-Globalization-CO₂ Emissions Nexus Revisited: Empirical Evidence from South Africa. *Heliyon*, 5(6), 1-9.
- Sasana, H., Prakoso, J. A. & Setyaningsih, Y. (2018). The Impact of Globalization against Environmental Condition in Indonesia. *E3S Web of Conferences*, 73.
- Scholte, J. A. (2007). Defining Globalization. *Clm. Economia*, 10, 1-40.
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji, *Planlama*, 23(1), 19-25.
- Shahbaz, M., Khan, S., Ali, A. & Bhattacharya, M. (2015). The Impact of Globalization on CO₂ Emissions in China. MPRA Paper No. 64450.
- Shahbaz, M., Syed, J., Kumar, M. & Hammoudeh, S. (2017). Does Globalization Worsen Environmental Quality in Developed Economies? MPRA, Paper No. 80055.
- Shahzadi, A., Yaseen, M. R. & Anwar, S. (2019). Relationship between Globalization and Environmental Degradation in Low Income Countries: An Application of Kuznet Curve. *Indian Journal of Science and Technology*, 12(10), 1-13.
- Sklair, L. (1999). Competing Conceptions of Globalization. *Journal of World-systems Research*, 2, 143-163.
- Taban, S. & Kar, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. 1. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tarı, R., Koç, S. & Abasız, T. (2019). *Ekonometri*. 14. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- TASAM. (2006). https://tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri.
- Tuna, M. (2000). Çevresel Sorunların Küreselleşmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), 1-16.
- Verde, A. (2017). *Is Globalization Doomed?: The Economic and Political Threats of the Future of Globalization*. Palgrave Macmillan.
- Yaylı, H. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği, ICANAS 38, Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 921-940.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dörtöl'a İskân Edilen Girit Mübadilleri

Seda ULU*

*Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı,
Hatay/Türkiye

ÖZET

Türkiye ile Yunanistan arasındaki göç ve göçmen meseleleri, Lozan görüşmeleri sırasında çözüme kavuşturulması gereken önemli sorunlardan biri haline gelmişti. Bu problemin çözülmesi amacıyla 30 Ocak 1923'te imzalanan “*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşması*”, her iki ülke açısından, zorunlu göçü ve buna bağlı bir takım sosyo- ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Antlaşmayı yürütmek üzere görevlendirilen “*Muhtelit Mübadele Komisyonu*” sürecin işleyişini kararlaştırmış ve olası engelleri tespit etmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de mübadelenin, taşınma, sağlık, barınma ve beslenme gibi sorunlarını çözmek amacıyla “*Mübadele İskân ve İmar Vekâleti*” kurulmuştur. Söz konusu vekâlet aracılığıyla mübadillerin bilgilerine dair veriler kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlarda mübadillerin adları, yaşları, meslekleri, geldikleri yerler ve sahip oldukları mal varlıklarına yer verilmiştir. Göçmenlerin sahip oldukları mal varlıklarından dolayı herhangi bir mahrumiyet yaşamamaları için, Muhtelit Mübadele Komisyonlarına ilettikleri “*Tasfiye Talepnamesi*” adı verilen belgeler oluşturulmuştur. İşte bu çalışmanın hem ana kaynaklarını hem de buna bağlı olarak sınırlarını; Girit’ten göç ederek Adana’ya bağlı olan Dörtöl’a iskân edilmeleri meselesi oluşturmaktadır. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi’nden temin edilen bu belgelerden; Girit göçmenlerinin büyük çoğunluğunun çiftçilik, bağcılık, şerbetçilik, zeytincilik, fırıncılık, tüccarlık, askerlik ve öğrencilik mesleklerini icra ettikleri anlaşılmıştır. Mübadele İskân ve İmar Vekâleti, mübadillerin her türlü sorunlarıyla ilgilenmiş ve onların bir an önce üretici duruma gelmeleri için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada mübadillerin göç süreçleri, aldıkları yardımlar, yaşadıkları sorunlar ve gündelik yaşamlarına dair bilgiler verilerek tarihi bir olaya sosyal bir projeksiyon çizilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dörtöl, Girit, göçmen, mübadil, Tasfiye Talepnameleri.

ABSTRACT

Immigrant problems between Turkey and Greece that should be resolved during the Lausanne negotiations has been one of the major problems. The Turkish-Greek "Population Exchange Treaty" signed for this purpose brought about forced migration and socio-economic problems in both countries. The conditions under which the exchange process will take place were determined with the mixed "Mixed Exchange Commission" established with the signed agreement, and the obstacles that states could face in this process were determined. In Turkey, in order to relief the negative outcomes of the exchanges, transport, health, shelter and nutrition; "Development and Housing Ministry for Foreign Exchange" was established. The exchanged people's names, ages, professions, where they came from, and their Liquidation Requests, which they sent to the Mixed Exchange Commissions, recording their assets, constituted both the main sources and the scope of the work. From these documents obtained from the Presidential Republic Archive; It was understood that the majority of the Cretan immigrants were engaged in farming, viticulture, sherbet production, olive cultivation, bakery, trading, military and student professions. Development and Housing Ministry for Foreign Exchange dealt with all kinds of problems of the immigrants and worked to help them to become productive as soon as possible. In this study, it was aimed to draw a social projection to a historical event by giving information about the migration processes of the exchanged population, the aids they receive, the problems they experience and their daily lives.

Keywords: Dörtöl, Crete, immigrant, exchanged person, Liquidation Requests.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın devamı niteliğinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı, 9 Eylül 1922'de Yunan birliklerinin İzmir'den çekilmesiyle bir zafere dönüşmüştür. Türkler bu savaşta vatanın korunması ve düşmanlardan arındırılması uğruna neler yapılabileceğini hem savaş meydanlarında hem de evrensel ilkelere göre imzaladıkları antlaşmalarla göstermişlerdir. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgaliyle başlayıp, Anadolu içlerine doğru devam eden istilalarla çok büyük bir demografik değişim yaşanmıştır. Anadolu'da bir “İyonya Devleti” kurmak isteyen Yunanlıların, Türklere karşı başlattıkları bu kıyım hareketine, Türkiye’de yaşayan birçok Rum da destek vermişti (Arı, 2016, s.76). Ancak Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayan Milli Mücadele'yle Yunanlılar mağlup edilmiştir. Böylece Türk halkı maruz kaldığı bu katliamlardan kurtulmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Antlaşması’yla yeni kurulan Türk Devleti tüm dünyaya duyurulmuştur. Ancak bu antlaşma yeni ekonomik ve sosyal sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Yunanlıların geri çekilmesiyle Türklerin onlardan intikam alabileceği düşüncesine kapılan birçok Ortodoks, büyük gruplar halinde Türkiye’den Yunanistan’a göç etmeye başlamıştır. Bu sırada savaştan çıkmış olmanın yükü ile Yunanistan’da ekonomik sıkıntılar ve kıtlık baş gösterirken, Türkiye’de birçok insan tahribattan dolayı evsiz kalmıştır.

Devlet arşivlerinden elde edilen tasfiye taleplerini ve dönemin koşullarını analiz eden önemli kaynaklar doğrultusunda Dört Yol’a iskân edilen Giritli göçmenlerin, yaşam tarzları ve çektikleri sıkıntılara ışık tutması çalışmanın hem ana kaynaklarını hem de kapsamını oluşturmaktadır. İki ana başlık altında incelenen bu çalışma, devletlerin yürüttükleri stratejiler karşısında göçmenlerin mübadeleye hazırlanması, taşınması ve daha sonra iskân edilme ve adaptasyon süreçleri hakkında bilgi vermektedir.

1. Göçmen Meselelerinin Yürütülmesine Yönelik Faaliyetler

Lozan konferansına İsmet [İnönü] Paşa’nın baş delege olarak katıldığı Türk tarafını en çok zorlayan konulardan biri de göçmen meseleleri olmuştur. Çetin kış şartları ve kıtlık karşısında göç etmek zorunda kalan bu insanların soğuktan ölmeleri veya bulaşıcı hastalığa yakalanmaları gayet tabii idi. Bu nedenle Norveçli bilim insanı Fritz Nansen’in hazırladığı bir raporda nüfusun zorunlu değişimi fikri ortaya atılmıştır. Böylece 30 Ocak 1923’de Türklerle Yunanlılar arasında “Nüfus Mübadelesi Antlaşması” imzalanarak mübadele ile ilgili hususlar kararlaştırılmıştır (Karataş, 2004, s.40). Alınan kararlar gereğince Türkiye’deki Rumlar ile Yunanistan’daki Müslüman Türklerin zorunlu değişimi öngörülmüş ve her iki hükümetin izni olmadan mübadillerin terk ettikleri topraklara dönmesi yasaklanmıştır. Aynı zamanda Batı Trakya Türkleri ile İstanbul’daki Rum Ortodokslar bu mübadeleden muaf tutulmuşlardır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle “Muhtelit Mübadele Komisyonu” adında karma bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon, mübadil haklarının, çıkarlarının ve mallarının düzenlenmesinden sorumlu tutulmuştur. Aynı zamanda mübadillerin bıraktıkları bölgelerdeki mal varlıklarını gösteren belgelerin oluşturulması bu kurul tarafından sağlanmıştır (Arı, 2016, s.78).

Muhtelit komisyonun belirlediği kararlar gereğince mübadiller önceden belirlenen iskân yerlerine tayin edilmiş gemilere yönlendirilerek bu iskelelerde kabul işlemleri için casus, firari ya da hastalık taşıyıp taşımadıkları tespit edildikten sonra gemilere alınmışlardır.

Göçmenlerin nakil sürecinde gereken tıbbî yardım tedariki görülmüş ve karantina ortamı hazırlanmıştır. Mübadillerin geldikleri yerlerdeki yaşam koşullarına uygun arazilere yerleştirilmesi ve bu mübadillerin kısa zamanda üretici duruma getirilmeleri için genellikle köylere iskân edilmişlerdir. Aynı zamanda beş ve daha fazla nüfuslu ailelerin yanlarına sadece 25-500 kg arasında eşya alabilecekleri belirlenmiş ve sosyal dengiyi bozmamak amacıyla köy ve kasabalarda halkın % 20’sini geçmeyecek miktarda mübadil bulundurulmasına karar verilmiştir (Güner, 2007, s.1457- 1458).

Türkiye’de de mübadeleye ilişkin bazı hazırlıklar yapılmıştır. Bunlardan ilki mübadele yasalarını içeren “Mübadele İskân ve İmar Vekâleti (MİİV)”nin kurulması olmuştur. Bu Vekâlet iskânın başarıyla gerçekleştirilmesi gayesiyle ilk iş olarak göçmenlerin sağlık, barınma, taşınma, beslenme gibi sorunlarının çözümüne odaklanarak onları kısa sürede üretici durumuna getirmelerini sağlayacak stratejiler geliştirmiştir (Özçelik, 2020, s. 879).

MİİV’in belirlediği kararlar gereğince mübadillerin işleri devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda vekâlet, muhacirlere devletin belirlediği mıntikalarda beş yıl oturma zorunluluğu getirmiş ve buna uymayanların iadeleri kararlaştırılmıştır. Mübadillerin terk ettikleri ev ve mallarına karşılık Türkiye’de arazi veya ev verilmesi kararı alınmış olsa da bu dönemde birçok mübadilin hakkı gasp edilmiştir. Verilen bu karar ile mübadillerin tasfiye taleplerinde, taşınmaz malları için verdikleri bilgiler tabu niteliği taşıyorsa, Türkiye’de mal değerlerinin % 50’sine karşılık bir mülke sahip olabileceklerdir. Alınan kararlar arasında yer etmese de birçok varlıklı mübadilin istedikleri bölgelerde (İstanbul, İzmir ve Edirne gibi şehirlere) yerleştirildikleri birtakım kaynaklarda belirtilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İmar ve İskân Vekâletince kurulan “Mübadele İmar ve İskân Genel Müdürlüğü” ve “İskân Müdüriyeti”; iskân planlarının uygulanması, mübadillerin sorunlarıyla yakından ilgilenilmesi, onların üretici konumuna getirilmesi ve tahrip olmuş evlerin imarlarının yapılması gibi önemli amaçlar edinmiştir (Kiracı, 2006, s. 33).

2. Göçmenlerin Türkiye’ye Nakilleri, İaşeleri ve İskânları

MİİV, göçmenlerin deniz yoluyla taşınması amacıyla gemi kumpanyaları arasında bir ihale başlatmış ve buna göre Ekim 1923’de göçmenler Yunanistan’daki limanlardan Anadolu’ya taşınmaya başlanmıştır. Selanik, Kavala, Kandiye, Hanya, Resmo gibi ilçe ve livalardan limanlara yığılan göçmenler kurullar öncülüğünde yerleştirilecekleri bölgelerin gemilerine bindirilmişlerdir. Buradaki kurullar göçmenleri, ad, yaş, geldikleri yer ve mesleklerine göre gruplandırılarak gemilere yönlendirmişlerdir. Mübadele sürecinin tamamlanmasıyla Yunanistan’dan gelen yaklaşık 500.000 Türk, Anadolu’nun çeşitli illerine, belirli kriterler doğrultusunda yerleştirilmiştir.

Nüfus Mübadelesi her iki ülkede eşit şartlarda ve belli bir düzen çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Mübadelenin başlamasıyla Anadolu’da, esnaf ve zanaatkârlıkla uğraşan Rumların yerini dolduracak nitelikli insan ihtiyacını gidermek amacıyla bazı Rumların bu mübadeleden muaf tutulması kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Patrikhane, iktisadi birikimini kaybetmemek ve Rum nüfusu Türkiye’de tutmak için bu iskat fikrini desteklemiştir. Bu amaçla birçok Rum yabancı uyruğa geçerek, evrakta sahtecilik yaparak veya evlilik yoluna giderek mübadeleden muaf olmaya çalışmıştır (Erdal, 2014, s.137-138). İhtida yoluyla, yani hem din değiştirip hem Müslüman bir erkekle evlenenlerin de bu mübadeleden muaf tutulduğu görülmüştür. Mübadele kararının alınmasından önce çeşitli sebeplerle ihtida eden vatandaşların bu değişimden muaf tutulmayıp, mübadele kararının alınmasından sonra ihtida edenlerin muaf kabul edilmesi, Türkiye’nin bu konuda ne kadar hassas davrandığını ortaya koymaktadır. Birçok insanın yabancı olduğu topraklara gitmektense, kendi kimliklerinden ve kültürlerinden vazgeçmeleri, zorunlu mübadelenin sosyal hayat üzerindeki olumsuz tesirlerine önemli bir örnek teşkil etmektedir (Emgili, 2009, s.230).

Çoğunlukla göçmenlerin taşınması maliyeti daha az olduğu için deniz yoluyla yapılmıştır. Ancak taşıma işlevi görecek olan Türk gemilerinin uygun teknik yapıya sahip olmaması ve zorlu kış şartlarından dolayı insanları, hayvanları ve çok miktarda eşyaları gemilere yüklemek hiç kolay olmamıştır.

Karadan gelen muhacirler ise yolda çoğu kez gasp edilerek şiddete maruz kalmıştır. Denizyolu ile gelen muhacirler vapur ücretlerini kendileri karşılamışlardır; Türk hükümeti ise sadece yardıma muhtaç ve fakir mübadile bu konuda destek vermiştir.

Yunan hükümetinin, Müslüman mübadilleri evlerinden alalece çıkarılması ve bu süreçte onlara karşı sert tavırlar sergilemesi dönemin basınında yer etmiştir. Bu hususta yayınlanan bir gazetede; “Girit’te bulunan Müslümanların yaşamak için gerekli olan evleri ellerinden alınırken birde karınlarını doyuracak gelirlerinden mahrum bırakıldığı, kiraladıkları yerlerin ev mağaza, toprak gibi yerlerine el konularak, Müslümanların aç kalmaya terk edildiği” şeklinde haberler çıkmış ve mübadele sürecinin bu görünmeyen yüzü dünyaya duyurulmaya çalışılmıştır (Sarı ve Can, 2018, s.41).

Taşınma sürecindeki önemli sorunlardan biri, mübadillerin terk ettikleri yerde bırakacakları malların değerlerinin tespit edilmesi ve altın para ile olan değerleri esas alınarak bu malların karşılığının onlara iade edilmesi olmuştur. Ancak bu sorun çözülmeden mübadele süreci başlatıldığı için bu durum ileride daha büyük sıkıntılara yol açmıştır. Aynı zamanda Muhtelit Komisyonu, gemi taşıma kapasitesinin % 15’ini hayvan taşımacılığına ayırarak mübadillerin sahip oldukları büyük ve küçükbaş hayvanlarını yanlarına alma hakkı vermiştir. Bu durum her ne kadar taşınma sürecini zorlaştırmış ve denetlenememiş olsa da, mübadillerin gidecekleri bölgelerde geçimlerini sağlayıp, üretici konumuna gelmelerinde büyük bir etken olmuştur. Mübadele sürecinin düzenlenmesi ve koşullarının hafifletilmesi amacıyla Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyetinin çalışmaları da büyük önem taşımıştır. Bu cemiyetin, mübadillerin sağlık durumlarının yakından takip edilmesi amacıyla bazı iskân bölgelerinde birer temsilcinin bulundurulması kararlaştırılmıştır. Cemiyetin bir diğer amacı ise mübadiller için alınacak kararların ve toplanacak yardımların Vekâlet’in duyuracağı esaslar doğrultusunda harcamak ve uygulamak olmuştur.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Taşınma sırasında titizlikle davranılması gereken sorunların başında sağlık gelmektedir. Hilal-i Ahmer'in iskelelerde görevlendirdiği "İmdad-ı Sıhhi Heyetleri", gemilere taşınan mübadillerin sağlık kontrollerini yaparak sıtma, tifo gibi hastalıkların bulaşma riskine karşılık hasta mübadillerin karantinaya alınması sağlanmıştır (Şenesen, 2011, s.33-34). Bu durumda bulaşıcı hastalıklar genellikle çocuklarda ve yaşlılarda görülmekteydi. Böyle bir durumda çocuklar ve yaşlılara bakmakla yükümlü olan kadınlar refakatçi olarak yanlarında uzun süre karantinaya alınmaktaydı. Geri kalan aile üyelerinin iskân noktalarına doğru yola çıkarılmasıyla bu sefer hangi bölgelere gittiklerine ilişkin bilgiler, karantinadaki kadın, yaşlı ve çocuklar için yeni bir soruna dönüşmüştür. Çocuklarıyla birlikte karantina sürecini atlatan kadınların çoğu, parçalanmış ve dağılmış aile yapılarına karşılık tanımadığı bir çevrede ancak yıllar sonra ailesine kavuşma şansına sahip olmuştur. Yolculuk sırasında hamile kadınların doğumları, bünyeleri hassas olan veya hasta olan mübadillerin gemilerde ölümleri gibi birçok sorunla karşılaşmıştır. Çocuklarını korumak ve ailesini geçindirmeyi kendilerine vazife bilmiş kadınlar bu yolculukta muhakkak en ağır yükü sırtlarında taşıyan kesim olmuştur. Bu süreçte kadınlar kucaklarındaki çocuklarla battaniyelere sarılı biçimde yolculuk yapmış ve beraberlerinde getirdikleri ufak sepetlerde açlığa ve soğuğa karşı direnebilecekleri birkaç eşya ile yola çıkmışlardır. Türk hükümeti gereken tüm önlemleri almış gibi görünse de bu çok az mümkün olmuştur. Özellikle hamile kadınların kalabilecekleri kamaraların yetersiz olması, birçoğunun yağışlardan korunmasız güvertelerde öteki kadınlarla birlikte yolculuk yapmalarına sebep olmuştur.

Bu şartlarda kadın, çocuk ve erkeklerin tuvalet, temiz içme suyu gibi ihtiyaçlarını karşılama olanakları giderilememiştir. Türkiye'ye yetişen gemiler karantinadan geçirilmek üzere bekletilmiş ve oluşan yoğunluk nedeniyle bu bekleyişler günler boyu sürmüştür. Bu bekleyişler gemilerde sağlık ekipleri veya geleneksel yöntemlerle doğum yapan kadınların lohusalık dönemlerini de gemilerde, karantinada ve daha sonra yerleşim yerlerine aktarılma süreçleri göz önüne alındığında genellikle yollarda geçirilmiştir. Bu durum da ne yazık ki anne ve çocuk sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bakanlığın yayınladığı bir genelgeye göre gemilerde süt bulundurulma zorunluluğu getirilmişse de bu durumun denetlenmesi ya da göçmenlerin bu haklarından haberdar edilmesi pek mümkün olmamıştır. Doğum esnasında ölen kadın ve çocuklar için gemideki diğer mübadiller kendi dini geleneklerini yerine getirdikten sonra ölen kişileri de denize atmışlardır (Arı, 2016, s.930).

Vekâlet'in kadınlara yönelik aldığı kararlar arasında kimsesiz ve dul kadınların darü'l acezerelere yerleştirilmesi ve üç ay boyunca zorunlu işe yardımı yapılması da vardır. Mübadele sürecinde iskân memurları tarafından kadınların güvenliğini ve huzurlarını bozacak taciz girişimleri de yaşanmıştır. Mübadele Vekillğine atanan Mahmut Celal Bey (Bayar), bu süreçte iskân memurlarının mübadillere nasıl hoyratça davranıldığını şu sözlerle belirtmiştir: "İskân memurlarından Refik Efendi'nin mahalle aralarında, bilhassa kadınlara karşı çirkin bir şekilde ifade-i kelam ettiğini ve halkın izzet-i nefsinin rencideye yeltendiğini teessüfle haber aldık. Böyle nezaketsiz bir surette olursa, halk arasında çok fena tesirler yapar. İskân memurlarının bu hafta içinde sebebiyet verdiği meşum vakayı memlekette çalkalanıp duruyor" (Arı, 2016, s.932). İskân bölgelerine aktarıncaya kadar türlü sıkıntılar çeken Giritli Müslümanlar, orada yeni sorunlarla karşılaşmışlardır.

3. Dörtüol'a İskân Edilen Girit Mübadilleri

Karantina süreçlerini atlatan Giritli mübadillerin birçoğu Dörtüol'a iskân edilmek üzere yola çıkarılmıştır. Dörtüol bu dönemde Adana Vilayetine bağlı bir yerleşim yeri idi. Bu nedenle Adana'ya yerleştirilen göçmenlerin sayılarını belirtmekte fayda vardır. Tasfiye taleplerine bakıldığında Adana'ya yerleştirilen mübadillerin çoğunluğunun sırasıyla Selanik, Manastır, Girit, Yanya gibi vilayetlerinden, adalar mıntukasından ise en çok mübadilin Girit'in Hanya, Kandiyeye, Resmo, Esfakye, Lasit, Serfice gibi sancaklarından geldiği görülmüştür (Öztürk, 2016, s.251). Bu mübadillerin sayısı ilk olarak 877 olarak hesaplanmıştır. Vilayetlerine göre dağılımına bakıldığında ise Selanik'ten 758 manastırdan 63 Girit'ten 24 Yanya'dan 16 ve hangi vilayetten geldiği kayıtlara geçmeyen 7 kişi daha bu bölgeye iskân ettirilmiştir. Ancak genel itibarıyla bakıldığında en çok mübadilin Selanik'ten geldiğini çıkarımını yapmak mümkündür.

İki ülke arasındaki nüfus değişimi basında da önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Yunan hükümetinin Türk göçmenlere karşı sergilediği tavırlar, taşınma süreçlerinin zorluğu gibi olumsuzluklar basın

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

yoluyla dünyaya duyurulmaya çalışılmıştır. Dönemin basın organları olan İleri ve Tanin gazetelerinde 1924 yılı şubatında Girit'ten Mersine bir vapurla 3 bin kişilik kafilenin geldiği ve bunların içlerinden 1503'ü Mersinden Silifke'ye nakledildiği haberi çıkmıştı. Geri kalan nüfusun da birkaç gün tren istasyonunda kaldıktan sonra Mersindeki emval-i- metruke ye ait evlere iskân ettirildiği belirtilmiştir. Ayrıca Adana'ya göç eden muhacirlerin içlerinden 300'nün Dört Yol'a iskânı planlanmıştır. Tasfiye taleplerine bakıldığında Girit'ten göç ederek bu dönemde Adana'ya bağlı olan Dört Yol'a, iskân edilen muhacirlere ait 52 belgenin olduğu görülmüştür. Ancak Giritli göçmen ailelerin sayıları 52 olsa bile, birçok göçmenin zamanla özel durumlardan ötürü (aile bireylerini bulma, evlilik gibi) veya kendi maddi imkânları ile Dört Yol'a gelip yerleştikleri çıkarımı yapılabilmektedir. Devlet arşivinde kayıtlı olan tasfiye taleplerini incelendiğinde özellikle Kandiye ve Hanya livalarından gelen mübadillerin çiftçi ya da rençper olduğu görülmüştür. Bu belgeler oluşturulurken mümkün olduğunca mübadilin babasının adı ve mesleği belirtilerek aile yapılarına ve mesleklerini icra edebilecekleri uygun mevkilere yerleştirilmeleri sağlanmıştır. Tasfiye taleplerini, mübadelenin geldikleri coğrafi çeşitliliğin en somut göstergesi olmuştur. Bu belgelerin incelenmesi sonucunda en çok göçmenin Girit'in Kandiye Livasının çeşitli kaza ve köylerinden geldiği görülmüştür.

Bu köyler, Kandiye'nin Menofaç Kazasının Amuryeles, Alicani, Kaçapa, Armanoia, Sokara Karakana, Hamarı, İcaki, Pirogos, Ligortino, Garipa, Manastıraki, Sıraç, Halasu ve Liortino; Pedye Kazasının Galya Köyü ve Temnos Kazasının Karkazipatya köyü olmuştur. Menofaç Kazasının Görkat Köyünden Mehmet oğlu İbrahim, Amuryeles köyünden göç eden Selim oğlu Hüseyin, Alicani Köyünden göç eden Bilal oğlu Hüseyin ve eşi Zehra'nın günümüz Hatay'ın Dört Yol ilçesine iskân edildikleri görülmüştür (BCA, 130-16-13-2-104-456-3; BCA, 130-16-13-2-104-456-4; BCA, 130-16-13-2-109-498-10). Aynı zamanda Kaçapa Köyünden Mustafa ve Gülsüm adlı bir çift ile çiftçilikle uğraştıkları bilinen Emin oğlu Ali ve eşi Hatice'nin yine söz konusu bölgeye göç ettikleri kaydedilmiştir. Edinilen bilgilere göre Girit'in Kandiye Livasına bağlı Kaçapa Karyesinden [Köyünden] göç eden Hüseyin oğlu Mustafa ve eşi Gülsüm'ün çiftçilikle meşgul oldukları ve Adana'nın (günümüzde Hatay'ın) Dört Yol ilçesinde iskân edildikleri anlaşılmaktadır (BCA, 130-16-13-2-97-414-7; BCA, 130-16-13-2-97-413-3). Bunlara ek olarak yine Kandiye'nin çeşitli köylerinden göç eden Bilal oğlu Ali Şaban, Hüseyin oğlu Ali, Sadık oğlu Mustafa, Hüseyin oğlu İsmail, Molla Hasan oğlu Nuri, Bilal oğlu Ali, Hasan oğlu Haydar, Mercan oğlu Hüseyin, Süleyman Oğlu Hüseyin isimli vatandaşların gerek babalarının gerekse kendilerinin çiftçilikle uğraştıkları tasfiye taleplerinde belirtilerek Dört Yol'a iskânları gerçekleştirilmiş ve kısa sürede çiftçilik faaliyetlerine teşvik edilmişlerdir (BCA, 130-16-13-2-92-369-3; BCA, 130-16-13-2-109-495-3; BCA, 130-16-13-2-109-495-5; BCA, 130-16-13-2-97-411-3; BCA, 130-16-13-2-97-411-4; BCA, 130-16-13-2-109-498-8; BCA, 130-16-13-2-109-497-4; BCA, 130-16-13-2-92-369-3; BCA, 130-16-13-2-119-561-12). Yine aynı livadan gelen Hasan oğlu Çelebi Karahan ve eşi Hatice'nin Dört Yol ilçesine yerleştirildikleri görülmektedir. Mezkûr livadan mübadeleyle gelerek Dört Yol'a yerleştirilenler arasında Şerif ve eşi Hüsnüye'nin isimlerine de rastlanmıştır (BCA, 130-16-13-2-97-413-4; BCA, 130-16-13-2-98-416-20). Mübadelenin ağır şartlarından en çok kötü etkilenen aileler, muhakkak ki çocuklarıyla bu zorlu yolculuğa çıkanlar olmuştur. Kayıtlara bakıldığında Kandiye'den Mollazaki Hüseyin kızı Zarife ve oğlu Seyit, Mazlum oğlu Bilal, eşi Cemile ve çocukları Mazlum ile Fatma, Selim çocukları Mehmet, Zeynep ve Cemile ve Hanya'dan göç eden Mehmet Usta ve evlatları Mustafa, Hasan, Hüseyin, İffet ve Seyide adlı göçmenler yine zorlu şartlar altında Dört Yol'a iskân edilmiştir (BCA, 130-16-13-2-97-411-3; BCA, 130-16-13-2-72-243-13).

İncelenen Tasfiye Taleplerinde adı geçen diğer göçmenler ise aşağıdaki gibidir:

Girit'in Kandiye Livasından göç edip Dört Yol'a İskân edilen Mustafa kızı Fahriye, Viyanaki Hüseyin, Ali oğlu İbrahim, Hüseyin oğlu Ömer, Şerif ile eşi Hüsnüye, Nazif oğlu Mehmet Arap, Keçecaki Ali kızı Hatice; Girit'in Kandiye Livasına bağlı Pedye Kazasının Galya Köyünden göç eden Mustafa kızı Nesibe, Menofaç kazasından gelen Ahmet oğlu Hamit, Murat oğlu Mustafa, Rıdvan oğlu Ali, Selim oğlu Ali, Menofaç Kazasının Karakana Köyünden göç eden Ali kızı Fatma, Pirogos Köyünden göç eden Hasan oğlu Arap, Karakana Köyünden göç eden Ali kızı Lezize, Ligortino köyünden göç eden Selim oğlu Mustafa, Manastıraki köyünden göç eden Mustafa oğlu İbrahim, Sıraç köyünden gelip, Dört Yol'un Araniye köyünde iskân edilen Ahmet oğlu Şaban, Alicani köyünden göç eden Hüseyin oğlu Bilal, Liortino köyünden göç eden Hüseyin oğlu Rasim adlı göçmenlerin Dört Yol'a iskân

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

edildikleri anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Hanya Livası Romata Köyünden göç eden Ali Memişaki oğlu Hasan ile Girit'in Resmo Livasından göç eden İbrahim oğlu, Arap İbrahim, Validesi Hatice'nin de iskânları Dört Yol'a yapılmıştır (BCA, 130-16-13-2 -97-411-1; BCA, 130-16-13-2-109-497-8; BCA, 130-16-13-2-97-411-2; BCA, 130-16-13-2-97-411-5; BCA, 130-16-13-2-98-416-20; BCA, 130-16-13-2-92-369-1; BCA, 130-16-13-2-118-551-6; BCA, 130-16-13-2-109-498-11; BCA, 130-16-13-2-109-498-12; BCA, 130-16-13-2-109-498-16; BCA, 130-16-13-2-109-498-17; BCA, 130-16-13-2-109-495-4; BCA, 130-16-13-2-109-496-1; BCA, 130-16-13-2-109-496-2; BCA, 130-16-13-2-109-500-1; BCA, 130-16-13-2-109-500-7; BCA, 130-16-13-2-109-498-5; BCA, 130-16-13-2-109-498-6; BCA, 130-16-13-2-109-498-18; BCA, 130-16-13-2-41-17-13; BCA, 130-16-13-2-136-662-3).

Bu belgelerden anlaşılacağı gibi en çok mübadil Kandiye Livası'ndan gelmiştir. Hanya'dan gelen iki aile dışında Selanik ve Yanya Vilayetlerinden gelen üç göçmen aile olmuştur. Ancak Dört Yol'a gelen ailelerin sayısının bu rakamlardan daha fazla olduğu, Dâhiliye Nezareti'nin Adana Vilayetinden istemiş olduğu muhacir, mübadil ve mülteci aile sayılarının dökümü belgesinde kanıtlanarak, Dört Yol'a gelen yaklaşık 265 ailenin (ortalama 1325 kişi) bulunduğu kaydedilmiştir. Emvali Metrukelere yerleştirilen bu 265 ailenin çoğu çiftçi olup, uygun koşullar altında zamanla tütüncülük bağcılık zeytincilik faaliyetleriyle yaşamlarını sürdürmeye başladıkları görülmüştür.

Bunun dışında sadece bir aile reisinin kayıtlara usta diye girildiği Yanya'dan gelen bir vatandaşın ise avukatlık yaptığı kaydedilmiştir. Halk ise çoğunlukla rençper fırıncı tüccar şerbetçi veya öğrencilik mesleklerini icra etmiştir (Özçelik, 2020, s.889). Türk hükümeti mübadillerin üretici durumuna getirilmeleri amacıyla borç adı altında tohum ve tarım araç gereç dağıtımını yapmıştır. Mübadiller ise iki yıl sonra ödemeye başlamak suretiyle bu borçlarını aslında Yunanistan'daki mal varlıklarından düşülerek ödemişlerdir. Bu uygulama ile Türk hükümeti hem kendi arazilerini korumuş hem de mübadil borçlarının ödenmesi konusunda ekstra bir ödeme yaptırılmadan silinebilmesi amacını taşımıştır. İki devlet arasında imzalanan antlaşmaya göre mübadiller karşılıklı olarak terk ettikleri yerlerdeki evlere iskân ettirilecekti. Ancak mübadilenin başlamasıyla göç eden Rumlar, geride bıraktıkları evlere zararlar vererek birçok haneyi kullanılamaz hale getirmişlerdir. Giritli muhacirlerin Dört Yol'da Rumlardan kalan evlere iskân edileceklerinde talan olmuş harabe evleri görmeleri ve Rumların geride bıraktıkları evlere yerleştirileceklerini anlamaları mübadil halk arasında büyük bir kaosa neden olmuştur. Yayınlanan yönergeye göre her aileye barınabilecekleri ölçüde ev ve mal varlıklarına karşılık arazi verileceği kararlaştırılmıştır. Ancak bu ev ve arazilerin toplam adedinin belirlenmemesi yaşanan bu göç dalgasında birçok mübadilin bir süre evsiz kalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda birçok geniş nüfuslu ailenin, terk ettikleri ferah evlere göre daha dar hanelere yerleştirilmesi adaptasyon süreçlerini de zorlaştırmıştır.

Bu tür sorunlar nedeniyle birçok mübadil yerleşim hakkından vazgeçerek topraklarını terk etmiş ve bu topraklar daha varlıklı hanelerin eline geçmesine sebep olmuştur (Şenesen, 2011, s.39). Mübadillerin taşınma sürecinde ellerindeki malları ucuza satmaları hem Müslüman Giritlileri hem de Rum Ortodoksları olumsuz etkilemiş ve devletlerin mübadillere mal varlıklarının eşdeğerleri arazi ve ev vermemesi günümüze kadar süregelen mübadil sorunlarından biri olmuştur. Günümüzde dahi birçok mübadil atalarından kalan toprakların mirasçıları olarak hak ettikleri toprakları geri kazanmak için ter dökmektedir. Dört Yol'a gelen mübadillerin karşılaştıkları bir diğer sorun yerli halkla iletişim kurabilecek ortak bir dil konuşmuyor olmalarıydı. Birçok Giritli mübadil dil öğrenmeden ölümlerine, az çok Türkçe konuşmayı öğrenen gençler ise topluma uyum sürecini yaşlılara göre daha kolay tamamlamışlardır. Ayrıca Türkçe bilmeyen mübadillerin, bilenlere oranla daha az toprak elde ettikleri görülmüştür (Sepetçioğlu, 2014, s.111). Yaşadıkları topraklardan zorla koparılıp göçe mecbur bırakılan Giritliler, her ne kadar yaşam tarzlarına uygun olan Dört Yol bölgesine ikamet ettirilip adaptasyonları için çalışmalarda bulunulsa da, adaletsizlikler içinde yürütülen bu süreçte en azından başlarını sokabilecek bir yuvaya sahip olmuş olmaları, onlara bu zorlu günlere dayanma ve direnme gücü vermiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tartışma ve Sonuç

Devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda uyguladıkları stratejilerin ilk etapta büyük bir sorun yaratmayacağı düşünülse de ustaca planlanıp denetlenmemiş olan bu girişimin sonuçları gerek Anadolu'ya getirilen Müslüman halkta gerekse Yunanistan'a gönderilen Rumlar 'da yıllarca kanayacak olan bir yaranın açılmasına sebep olmuştur. Zorunlu mübadeleye tabii tutulan onlarca insan, tüm insani değerlerinden koparılıp sonunu göremedikleri karanlık bir yolculuğa çıkarılmıştır. Toplumun vicdanında açılan tahribatlar, ekonomik sıkıntılar, yabancıları olunan topraklarda yeni ve zorlu bir hayata başlamak, yeni bir dil öğrenmek, sosyal ve kültürel değerleri yok saymak gibi birçok olumsuz hadiseyi yaşatan bu mübadele toplumlar üzerinde uzun vadeli sorunları beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda Giritli Müslümanlar uzun yıllar boyu mübadil/muhacir olarak anılmaktan kurtulamamış ve sosyal yapının içinde sindirilemeyen bir kesim olmuştur. Ancak hiç kuşkusuz bu mübadele, Türkiye'de Rum nüfusun göçüyle oluşan ekonomik boşluğu dolduran nitelikte bir girişim olmuş ve üretici bir nüfusun gelişi Türkiye'yi kalkındırmıştır.

KAYNAKÇA

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA. 130-16-13-2-97-413-3.
- BCA. 130-16-13-2-97-414-7.
- BCA. 130-16-13-2-97-413-4.
- BCA. 130-16-13-2-98-416-20.
- BCA. 130-16-13-2-104-456-3.
- BCA. 130-16-13-2-104-456-4.
- BCA. 130-16-13-2-109-498-10.
- BCA. 130-16-13-2-109-498-11.
- BCA. 130-16-13-2-136-662-3.
- BCA. 130-16-13-2 -97-411-1.
- BCA. 130-16-13-2-97-411-2.
- BCA. 130-16-13-2-97-411-3.
- BCA. 130-16-13-2-97-411-4.
- BCA. 130-16-13-2-97-411-5.
- BCA. 130-16-13-2-97-411-6.
- BCA. 130-16-13-2-136-662-3.
- BCA. 130-16-13-2-98-416-20.
- BCA. 130-16-13-2-109-500-7.
- BCA. 130-16-13-2-109-495-3.
- BCA. 130-16-13-2-109-495-5.
- BCA. 130-16-13-2-109-497-4.
- BCA. 130-16-13-2-109-497-8.
- BCA. 130-16-13-2 -109-498-8.
- BCA. 130-16-13-2-92-369-1.
- BCA. 130-16-13-2-119-561-12.
- BCA. 130-16-13-2-92-369-3.
- BCA. 130-16-13-2-97-413-4.
- BCA. 130-16-13-2-72-243-13.
- BCA. 130-16-13-2-118-551-6.
- BCA. 130-16-13-2-109-498-12.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- BCA. 130-16-13-2-109-498-16.
BCA. 130-16-13-2-109-498-5.
BCA. 130-16-13-2-109-498-6.
BCA. 130-16-13-2-109-498-18.
BCA. 130-16-13-2-109-498-17.
BCA. 130-16-13-2-109-495-4.
BCA. 130-16-13-2-109-496-1.
BCA. 130-16-13-2-109-500-1.
BCA. 130-16-13-2-109-496-2.
BCA. 130-16-13-2-41-17-13.

Araştırma Eserler

- Arı, K. (2016). Bir göç öyküsü: Mübadele. *Bütün Dünya Dergisi*, (10), 76-78.
- Arı, K. Ve O. Köse (Ed.). (2016). *Mübadele ve Kadın. İçinde, Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*. Samsun, Güven Ofset Matbaacılık.
- Emgili, F. (2009). Mübadeleden kurtulma çabası olarak: İhtida. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(45), 221-234.
- Erdal, İ. (2014). Türk-Yunan nüfus mübadelesinde gayri mübadil olma konusu ve mübadeleden iskat (çıkma) yolları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 137-138.
- Güner, Z. (2007). Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iskân politikası. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 1457-1458.
- Karataş, M. (2004). *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1925)* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kiracı, M. (2006). *Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Göçü; Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özçelik, İ. (2020). Tasfiye taleplerini ışığında Hatay-Dörtyol'a yerleştirilen mübadillere ilişkin bazı değerlendirmeler. *Anavatana Katışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler 4-6 Nisan 2019-Hatay*, Ankara.
- Öztürk, G. (2016). Tasfiye taleplerini ışığında mübadillerin yerleştirilmesi; Adana örneği. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 251.
- Sarı, M. ve Can, A. (2018). Lozan Antlaşması gereğince Girit'ten Türkiye'ye göçün basına yansıyan yönleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII(36), 29-54.
- Sepetçioğlu, E. T. (2014). Sürgün ve iskân kıskacında Giritli Müslüman kadın (1896-1913). *History Studies International Journal of History*. 6(2), 103-123.
- Şenesen, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*, Adana, Karahan Kitapevi.

Şekil.1: Hatay/Dörtyol İlçesinde ikamet eden bir Girit göçmeninin evi (Şenesen, 2011, s.325).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Turnacıbaşı ve İlm-i Kıyâfet

Selma ÇELEN*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu asırlar boyu hüküm sürmüş bir devlettir. İmparatorluğun ömrünün uzun olmasının en güçlü sebeplerinden biri olarak devşirme usulü gösterilmektedir. Bu usul Osmanlı İmparatorluğuna Türk ve İslam devletlerinden miras kalmıştır. İmparatorluğun kurulduğu yıllarda; savaşlarda elde edilen esirler sarayda ve devlet hizmetinde kullanılırdı. Fakat daha sonraki dönemlerde devşirme usulü sistemli bir hale getirilmiştir. Ve bu görevin başına Turnacıbaşı atanmıştır. Turnacıbaşı, İlm-i kıyâfet çerçevesinde yaptığı seçimlerle adeta ‘turnayı gözünden vurarak’ isabetli kararlar almıştır. Bu seçimler neticesinde belli bir eğitime tabi tutularak yetiştirilen devşirmeler devletin en önemli kadrolarında görev almışlardır. Yine askeri alanda da devşirmelerden oluşturulan birlikler kurulmuştur. Devşirmelerin devlet yönetiminde ve askeri alanda göstermiş oldukları üstün performanslar sayesinde büyük başarılar elde edilmiştir. Kadim bir öğreti olan “ilm-i kıyâfet” özellikle saraya alınan cariyeler, hizmetliler ve devşirmelerin seçiminde uygulanan bir yöntemdir. Bu sayede emir verenine bağlı ve işini iyi yapan kişiler kolaylıkla seçilmiştir. İlm-i kıyâfet insanların dış görünüşlerinden yola çıkarak karakter tahlili yapan bir bilim dalıdır. İlm-i kıyâfet asırlarca rağbet görmüş önemli bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu konuda çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Son yüzyıllarda “ilm-i kıyâfet”in önemi kabul edilerek batı kültüründe de “fizyonomi” olarak adlandırılmıştır. Bu bilim modern dünyada astroloji, hukuk ve tıbbın farklı dallarında kullanılmaktadır. Bu çalışmada Turnacıbaşılık ve Osmanlı Devleti’nde İlm-i Kıyâfetin önemi anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti/ Devşirme Sistemi/ Turnacıbaşılık/ İlm-i Kıyâfet/ Fizyonomi.

ABSTRACT

The Ottoman Empire is a state that has ruled for centuries. The method of spolia is shown as one of the strongest reasons for the long life of the empire. This method was inherited to the Ottoman Empire from the Turkish and Islamic states. In the years when the empire was founded; Captives obtained in wars were used in the palace and in public service. However, in the later periods, the spolia method was systematized. And Turnacıbaşı has been appointed as the head of this task. Turnacıbaşı made accurate decisions by "hitting the jackpot" with the choices he made within the framework of İlm-i dress. As a result of these elections, the recruiters, who were trained by subjecting to a certain training, took office in the most important staff of the state. Again, in the military field, troops formed from recruits were established. Great success has been achieved both in the state administration and in the military field. Being an ancient doctrine, “ilm-i kıyâfet” is a method used especially in the selection of concubines, servants and recruits who were taken to the palace. In this way, people who are attached to the orderer and do their job well are easily selected. İlm-i Qatafah is a science that analyzes the character of people based on their appearance. İlm-i dress has been seen as a very important science for centuries. Numerous works have been written on this subject. In the last century "ilm-i clothes" in assuming importance in the western culture "physiognomy" it is named. This science is used in different branches of astrology, law and medicine in the modern world. In this study, the importance of Turnacıbaşı and İlm-i Kıyâfet in the Ottoman Empire will be tried to be explained.

Keywords: Ottoman State/ Spolia System/ Turnacıbaşı/İlm-i Kıyâfet/ Physiognomy.

Giriş

Osmanlı Devleti, kurulmadan daha önce Türk ve İslam devletlerinde köle asıllı kimseler sarayda ve devlet hizmetinde görev almışlardır. Abbasiler, Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında savaşlarda ele geçirilen köleler, iyi bir eğitimden geçirildikten sonra askerlik başta olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet vermekteydiler. Osmanlılar da geçmişten gelen bu geleneği devam ettirmişlerdir.(Demir, 2017, s. 19)

Turnacıbaşı marifetiyle tatbik edilen Devşirme usulü Osmanlı devletine hem askeri alanda hem de bürokratik alanda kadro oluşturmuştur.(Bayraktar, Alyaoğlu, 2018, s. 90) Doğdukları kültürden koparılan, güçlerini yalnızca efendileri olan padişahın alan bu kadro sayesinde I. Bayezid, I. Mehmet, II. Murat ve II. Mehmet’in hükümdarlıkları zamanında Osmanlı iktidarı giderek daha da kudretli bir merkezi yönetim haline dönüşmüştür.(Elibol, 2009, s. 29) Başlangıçta yalnızca askeri personelin seçildiği bu sistemde ilerleyen yıllarda Enderun-ı Hümayun adı verilen saray okuluna gönderilerek, orada üst düzey yönetici olarak veya değişik kademelerde görev alıp memurluk yapmak üzere

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

eğitilecek olan gençler de seçilmeye başlanmıştır. Gayrimüslimleri devşirmek için oluşturulan Devşirme kanununa birçok şartlar konulmuş ve bu şartlar titizlikle uygulanmıştır. Ayrıca ilm-i kıyâfet kıstasları doğrultusunda seçimler gerçekleştirilmiştir. Günümüzde “fizyonomi” denilen bu ilim, insanların dış görünüşü ile iç dünyaları arasındaki bağdan yola çıkarak kişinin geleceği veya karakteri hakkında bilgi verir. Gelibolulu Mustafa Ali, *Meva'idü'n-nefais Fi Kava'idi'l-Mecalis* adlı eserinde saraya alınacaklar için “*ilm-i kıyâfe' den habir olan alimlerden birine şekl-ü simasını*” göstererek görünüşünde adam olması ihtimali olanların saraya alınmasını vurgulamıştır.(Simit, 2019, s. 39)

İlm-i kıyâfet turnacıbaşının devşirme seçiminde, etkin olarak kullanılan bir usuldür. Bu çalışmada Turnacıbaşı'nın yetkisinde personel seçimi yapılırken bir kriter olarak kullanılan İlm-i Kıyâfet ve halen kullanılan bu kadim öğretinin etkili olduğu alanlar değerlendirilmiştir.

1. Turnacıbaşılık Kavramının Menşei

Selçuklu ve Memlûklüler zamanında savaşlarda elde edilen köle ve esirlere belli bir eğitim verilerek askeri birlikler oluşturulmuştur. Bu birlikler *Gulam* olarak adlandırılmıştır. Gulamlar doğrudan hükümdara bağlı ücretli askerlerdir. Gulamlar Osmanlı Devleti'nde Pençik sisteminin rol modelini oluşturmuştur. Birinci Murat zamanında Karamanlı Kara Rüstem'in tavsiyesi ile başlayan devşirme sistemi, Orhan Bey döneminde kurulan Yaya ve Müsellem birliklerine ek olarak kurulmuştur. Bu birlikler, öncelikle Edirne'nin fethinden sonra Rumeli'ye yapılan akınlarla beraber elde edilen esirler *pençik sistemi* uygulamasıyla temin edilmiştir (İnalçık, 2008, s. 125-126). Daha sonra sistemli bir hale getirilerek yeni bir askeri ocak kurulmuştur. Bu ocaklar Yeniçeri, Cebeci ve Sipahilerden oluşturularak, Kapıkulu ocakları olarak adlandırılmıştır. Kapıkulu ocaklarına alınan askerler devşirme olarak adlandırılan gayrimüslim ailelerden toplanan çocuklardan oluşturulmuştur.(Uzunçarşılı, 1988, s. 2) Sancakbeyi, beylerbeyi ve mahalli kadılar gibi ilgili bölgenin mülki amirleri tarafından başından beri uygulanmaktaydı. Fakat zamanla bunların görevlerini kötüye kullanmaları üzerine Fatih Sultan Mehmet döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve görevliler merkezden gönderilmeye başlanmıştır. Bu görevliler başlarında turnacıbaşı olmak üzere saksoncubaşı, zağarçibaşı, haseki vb. Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli yayabaşlarından olur, maiyetlerinde de bir katip bulunurdu.

Turnacıbaşı'nın bu adla anılması konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bazı kaynaklarda devşirmeler sivri külahları ve kırmızı giysileriyle sürüler şeklinde getirilirken aldıkları düzenin turna sürülerinden esinlendiği bildirilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 21). Adeta bir turna sürüsü ve başlarında turnacıbaşı olarak tarif edilmiştir.(Bkz. EK-2) Diğer bir rivayete göre turnacıbaşı Yıldırım Bayezid dönemine kadar *haseki* adıyla anılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet bir gün ava çıkmış ve bir dağın arkasında havalanan turları görmüştür. Avlanması için doğan şahin türünde bir avcı aranırken 68. Orta'ya ait bir tazının turlardan birini avlaması çok hoşuna gitmiştir. Bu durumdan ötürü oradaki hasekinin yevmiesini bir akçe arttırarak odasında hasekilerin üzerine yükselterek Turnacıbaşı adıyla isimlendirmiştir. Ve böylece Turnacıbaşı odası ortaya çıkmıştır (Özcan, 2012, s. 428).

1.1. Turnacıbaşının Yetki Alanları

Birçok alanda görevler verilen Turnacıbaşı, daha çok devşirme sistemindeki göreviyle anılmıştır. Bunun dışında yaptığı diğer bazı görevleri:

Orta düzeni: Ortasının yönetiminde turnacıbaşına turnacılar kethüdası ile iki bölükbaşı yardımcı olurdu.

Av: Padişahla beraber ava çıkar, av dışında av köpeklerinin ve tazılarının bakımını yapardı.

Yangın: İstanbul ağası ile beraber yangın söndürme faaliyetlerini denetledi.

Donanma: Bazen donanmada da görevlendirilir, bu sırada maiyetine başka cebeci, topçu, arabacı gibi askeri zümrelerden neferler verilir. Kale muhafızlığı ve bekçiliği yapardı.

Ne kadar çocuk devşirileceği ihtiyaca göre belirlenir ve Yeniçeri Ağası'nın talebiyle saraya bildirilirdi.(Uzunçarşılı, 1988, s. 14-15) Padişah fermanıyla hangi bölgede devşirme yapılacaksa emir buyrulurdu. Askeri ve idari bürokrasinin temelini oluşturan Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan Hıristiyan çocukları devşirilirdi. Çocukların alınmasında, aileleri yıkıma uğratacak uygulamalardan

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

kaçınılırdı. Tek çocuklu ailelerin çocukları alınmaz bir mahallenin, köyün kasabanın çocukları toplanmazdı (Uzunçarşılı, 1988, s. 139-140). Devşirileceklerin yaşlarının 8 ila 18 yaşları arasında olmasına dikkat edilirdi. (Bkz. EK-1) Anne ve babası olmayan çocuklar, gözü aç olanlar, kel, kibirli ve evli olanlar, boyu çok kısa ve uzun olanlar seçilmezdi. Sanat sahibi olanlar, Türk dilini bilenler, daha önce İstanbul'a gelmiş olanlarda alınmazdı. Devşirme için Arnavut, Sırp, Boşnak, Bulgar, Hırvat çocuklar tercih edilirdi. Türk, Kürt, Yahudi, Acem, Rus, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi. Müslüman ailelerin çocukları kesinlikle alınmaz, hatta sünnetli doğan çocuklar şüphelidir diye alınmazdı (Simit, 2019, s. 38-39).

Turnacıbaşı "sürü" diye adlandırılan devşirmelerin yerlerine teslim edilinceye kadar onların her türlü ihtiyacını ve güvenliğini sağlamak zorundaydı. Bu sürüler 100-200 kişilik gruplar halinde merkeze getirilirdi (Bkz. EK-1). Merkezde saray için ayrılacak olanlar seçilir diğerleri de kapıkulu süvari birliklerine teslim edilirdi (Özcan, 1994, s. 254-257). Bir devşirme olarak Türk-İslam kültürü ve terbiyesiyle yetişen Müslüman devlet adamlarının arasından Sokullu Mehmet Paşa'nın hayat hikayesi bu geleneğin en önemli örneklerindedir. Hıristiyan bir papazın oğlu ve asıl adı "Bayo" olan Sokullu Mehmet Paşa, Bosna'dan devşirme olarak alınmış ve Edirne Sarayı'nda eğitim görmeye başlamıştır. Daha sonra Topkapı Sarayı'na götürülerek eğitimine burada devam edilmiştir. Başarısı ve yeteneği ile zamanla yükselerek Osmanlı Devleti'nde padişahın en büyük idari makam olan Veziri Azam olarak görev yapmıştır (Turan, 2018, s. 50). "Devşirilen çocukların belli bir eğitime tabi tutulduktan sonra devletin farklı kademelerinde yapmış oldukları hizmetlerinden dolayı adlarından söz ettirdikleri ünlü devlet adamlarının arasından: Kuyucu Murad, Sinan, Kemankeş Kara Mustafa, İbrahim, Gedik Ahmet, Ferhad, Lala Mehmed, Mahmud paşalar gibi cidden güzel hizmet görmüş olanlar olduğu gibi devlete zararı dokunanlarda –özellikle on yedinci asırda- olmuştur" (Karaman, 1991, s. 26).

2.İlm-i Kıyâfet Tabirinin Menşei

İnsanların fiziksel özelliklerinden yola çıkarak ahlaki ve karakteristik özelliklerine dair çıkarımlarda bulunan "*ilm-i kıyâfet*" tabiri, Türk Edebiyatı'na İslamiyet sonrası dönemde geçmiş ve uzun yıllar bu türde çok sayıda eserler yazılmıştır. Batı kültüründe "*fizyonomi*" Doğu kültüründe ise "*ilm-i firaset*" olarak isimlendirilen ilim kapsamında yer alan kıyâfetnameler kültürümüzde önemli oranda yer etmiştir. Kıyâfetnameler genel olarak firaset ilmiyle karıştırılmış, *kıyâfet'ül-beşer*, *kıyâfet'ül-insaniyye*, *kıyâfet'ül-ebdan* gibi isimlerle de adlandırılmıştır (Elbir, 2017, s. 37-38).

Arapça da 'k,v,f' kökünden türeyen kıyâfet "iz sürüp gitmek, takip etmek, peşi sıra gitmek" anlamına gelir. Kelime'nin Türkçe'de ve Farsça'da ayrıca "kılık kıyâfet, elbise, şekil, görünüş" manaları da vardır. Eskiden Arabistan'da yerdeki ayak izlerine bakılarak iz sahibi hakkında bazı tespitlerde bulunup akrabalık derecesine kadar bilinmeye çalışılırdı (Mengi, 2002, s. 513-514).

Bir kişinin dış görünüşünden yola çıkarak göz rengi, saç şekli, kulak, burun şekli, el gibi organlarına bakarak kişilik özellikleri hakkında görüşler ortaya koyan bilim dalına "kıyâfet", bu görüşleri ortaya koyan esere de "kıyâfetnâme" denir. Bu ilimle uğraşan kişiye de "kâyif" veya "kıyâfetşinas" denir. Bu bilim insanların beden ve organ yapısıyla ahlaki ile kişiliği arasındaki ilişkiyi inceler (Pala, 2002, s. 339).

Çin, Hind, Yunan gibi kadim medeniyetlerden günümüze insanoğlu bu ilimle ilgilenmektedir. İlk bilimsel çalışma olarak Hipokrat (m.ö.5. yüzyıl) insanları tiplerine göre gruplandırmış ve bazı hastalıkların teşhis ve tedavisinde bu ilimden yararlanmıştı (Mengi, 2002, s. 513). Daha sonra Platon, Galen ve Aristo gibi düşünürlerde bu ilimle ilgilenmişlerdir. Platon kendisi ile görüşmeye gelen insanların resimlerini çizdirmiş ve daha sonra görüşme kararı almıştır. Aristo'da Doğu'da kıyâfet ilmini kullanmıştır. Kişilik ve beden yapısı arasında bir ilişki kurarak karakter analizi yapmıştır. Bu analize göre kişilerin sahip olduğu fiziki özelliklerini dikkate alarak hangi suçlara eğilimli olduklarını belirtmiştir (Türkdoğan, 2014, s. 173). Eski İran kültüründe de ilm-i kıyâfet bilinmekte olup meşhur Sasani Hükümdarı Nuşirevan ülke yönetiminde bu bilgilerden faydalanmıştır.

Ortaçağ Avrupası'nda da ilm-i kıyâfet ile ilgili eserler İslam dünyasından çeviri yoluyla alınmıştır. İlm-i kıyâfet Ortaçağ Avrupası'nda saraylarda kehanet olarak yer bulmuş fakat kilise tarafından şüpheyle karşılanmıştır (Demir, 2017, s. 2-3).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Arap kültüründe konuyla ilgili ilk eser İslami devirde İmam Şafî tarafından kaleme alınmıştır, fakat bu eserin günümüze gelen herhangi bir nüshası yoktur. Kindî, Razi, İbn-i Sina, Kuşeyri, İbn'ül Arabî gibi büyük düşünürler kitaplarında bir bölümü kıyâfetname ilmine ayırmışlardır.

Genel olarak tıp alanında kullanılan kıyâfet ilmini Türkler siyasette de kullanmışlardır. Saraya kul ve cariye alımında, asker ocaklarına asker alımında, nesep belirlemede, kişilik tahlili ve falcılığa kadar birçok alanda kullanılmıştır. Bu faydaları dolayısıyla Padişahlar bu ilme ilgi göstermiş ve bu konuların yer aldığı kıyâfetnameler yazdırmışlardır. Bu eserler başlarda çoğunlukla daha önce yazılanların Türk diline çevirisi şeklinde aktarılırken zamanla gelişerek Türk medeniyet ve coğrafyasının damgasını taşıyan kıyâfetnameler ortaya çıkmıştır.

İslamiyet sonrası Türk edebiyatının ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de hükümdarın ve vezirlerin vasıfları, iyi bir kadında bulunması gereken özellikler, kadınlara karşı nasıl davranılması gerektiği, eş seçilirken, saraya adam alınırken dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili özellikler bulunmaktadır. Ayrıca saraya alınacak kişilerin özelliklerini verirken onların bedensel olarak dikkat edilmesi gereken özelliklerini de belirtmiştir (Köprülü, 1976, s. 22).

Bilinen ilk manzum Kıyâfetname, Bedr-i Dilşad'ın II. Murat'a sunduğu Muradname'dir. Saraya alınan cariye ve kölelerin seçiminde nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair hususların açıklandığı bazı beyitlerden ibarettir. Bu konuda elimize ulaşan en eski Türkçe eser Hamdullah Hamdi'nin manzum kıyâfetnamesidir. 153 beyitten oluşan eser mesnevi şeklinde yazılmıştır. Toplamda yirmi altı başlık altında ele alınan ve çeşitli uzuvların renkleri ve şekillerinden yola çıkılarak karakter tahlilleri yapılmıştır. Eserin bazı nüshaları Süleymaniye Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Lokman b. Hüseyin'in III. Murat'a sunduğu Kıyâfetname'de Osmanlı Padişahları'nın bedeni özelliklerinden yola çıkılarak karakter özellikleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Çok sayıda nüshası bulunan eser günümüze kadar korunmuş İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde mevcut bulunmaktadır (Mengi, 2002, s. 513).

Kıyâfetnamelerin son meşhur örneği Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname isimli eserinde bir bölüme yer ayırdığı Kıyâfetnamesidir. Erzurumlu İbrahim Hakkı 1703-1780 yılları arasında yaşamıştır. Eserinde insan bedeninde bulunan her uzvun işlevine dikkat çekmiş ve hikmetlerinden uzunca bahsetmiştir. Kişilik ile otuz iki organ arasındaki bağlantılarını vermiştir. İlm-i kıyâfet çerçevesinde baş, boyun, göz kulak, burun, dudak, dil, saç, çene ve vücudun diğer tüm uzuvlarını değerlendirmiştir. (Bkz. EK-2, EK-3) Ayrıca yüz ve göz seğirmelerini de değerlendirmiş, insan ruhuyla ilgili bağlantılarını ele almıştır. Kıyâfetnamenin önemini anlatırken insanların dış görünüşlerinden yola çıkılarak kişilerin ahlakları ile alakalı bir kanaate varılacağını söylemiştir.

“Kim ki hikmetle nâsa kıldı nazar,

Her işi mukteza-yı yat sezer”(Erzurumlu, 1991, s. 398-403).

(Kim insanlara hikmetle bakarsa, bütün işin aslını görür.)

Dışı güzel insanlardan emin olarak dost olunmasını tavsiye etmiştir. Dışı çirkin olan insanlara karşı dikkat edilmesini ve tedbirli olunmasını tavsiye etmiştir. Kişilerin kendilerinde bulunan güzellikleri farketmelerini varsa hoş olmayan yönlerini de ıslah etmelerini tavsiye etmiştir. Evlenecek kişilere ilm-i kıyâfet çerçevesinde tercih yapmalarını ve bu vesileyle isabetli kararlar alacaklarını vurgulamıştır. Güzel uzuvlu insanların huylarının da güzel olacağına dikkat çekmiştir.

“Kim ki vasat boyludur,

Akıl ve hoş huyludur.

Yüz güleç ve söz leziz,

Olsa o candır aziz.

Kim ki saçı sert olur,

Akılla cür'et bulur”(Erzurumlu, 1991, s. 403).

İnsanların uzuvlarının şekillerinden yola çıkarak eksi veya artı bütün ayrıntılarıyla ahlaklarına dair çıkarımlarda bulunmuştur.

3.İlm-i Kıyâfet Ekseninde Turnacıbaşlıların Osmanlı Kadrolarına Personel Seçimi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Turnacıbaşı ilm-i kıyâfet doğrultusunda devşirilecek adayları gözden geçirirdi. Seçilecek çocukların uzuvlarının tam ve kusursuz olmasına dikkat edilirdi. Yeniçeri ocakları için alınacak çocukların orta boylu ve esmer olması tercih edilirdi. Bunun yanı sıra saraya alınacak çocukların daha alımlı olmasına dikkat edilirdi. Genellikle uzun boylu, sarışın ve renkli gözlü olanlar tercih edilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 18). Yüzlerinde ve bedenlerinde leke, ben ya da herhangi bir yara izi olanlar seçilmezdi. Saçı sert olanların zeki, başı büyük olanların akıllı, kaş aralığının çok olması sakın ve sabırlı olmaya işaret ettiği için bu özellikleri taşıyanlar seçilirdi. Şaşı olan, gözü çukur olan, alını çıkık olan ve yüzü uzun olanların iyi huylu olmadığı düşünülerek tercih edilmezdi. Ağzı büyük olan, sesi çatal olan ve dişleri büyük olan sözü güvenilir bulunmadığından seçilmezdi. Burnu eğri ve uzun olan anlayışsız bulunduğu için kısa burunlu olanlar seçilirdi. Yüzü güleç, sesi güzel ve diğer uzuvları itidalli çocuklar tercih edilirdi (Erzurumlu, 1991, s. 405). Devşirilecek çocuklar zeka testinden geçirilir, bu testte başarılı olanlar alınır, başarısız olanlar alınmazdı. “Zeka testine giren devşirmeler arasında Sokullu Mehmet Paşa'nın ilginç bir hikayesi vardır. Çocuklar bir kase çorbanın başına oturtulur ve ellerine ağızlarına götürmeyecek kadar uzun kaşıklar verilir. Sokullu Mehmet Paşa elindeki kaşıkla karşısındaki çocuğa yedirir, karşısındaki de Sokullu'ya çorba yedirir, böylece testi geçmiş olurlar. Aslında burada amaçlanan bir anlamda çocuğun bencil bir karaktere sahip olup olmadığını, ve aynı zamanda yardımlaşma vasfına sahip olup olmadığını tespit etmektir” (Demir, 2017, s. 23).

3.1. Turnacıbaşılığa Son Verilmesi

II. Mahmud'un fermanıyla 1826 yılında Eşkinici Ocağı'nın kurulmasının ardından turnacıbaşılık ve ortası Yeniçeri Ocağıyla beraber kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde ve sınırlarını genişletmesinde büyük bir etkiye sahip olan Yeniçeri Ocağı zamanla bozulmuştur. Bozulmanın çeşitli nedenleri vardır. Ocak üzerinden otoriter bir gücün kalkması, iltimas, iltizam ve himaye ile Yeniçeri Ocağı'na dışardan adam alınması, makam-mevki hırsı ve can kaygısıyla vezirlerin, ağaların, kendi arzularına hizmet etmek üzere, Ocağı isyan etmek için tahrik etmeleri bozulmada etkili olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s.477). Yeniçerilerin arasında esnafların olması, evli yeniçeri sayısının artması sonucu kışladaki askerin evlerinde kalması sonucunda oluşan disiplinsizlik de etkiler arasındadır. Son olarak yeniçerilerin başrol oynadığı İstanbul'da meydana gelen isyanlar, yapılan savaşlar sırasında ise korkak, iradesiz ve asi davranmaları ocağın kaldırılmasına gerekçe olmuştur (Civelek, 2010, s. 863).

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde personel seçimi yapılırken önemli bir kurum olan Turnacıbaşılığı ve ilm-i kıyâfeti esas alarak Osmanlı kadrosuna personel seçiminin ne suretle gerçekleştiğinden bahsedilmiştir. İlm-i kıyâfet çerçevesinde alınan isabetli kararlar doğrultusunda askeri ve siyasi kadrolarda büyük başarılar elde edilmiştir. Bu yüzden de bu ilme ilgi gösterilmiş ve değer verilmiştir. 18.yüzyıldan sonra daha çok bir tür fal gözüyle bakılmış hoş karşılanmayarak bu ilimden uzaklaşmıştır.

Kıyâfetnamelerde yer alan birtakım değerlendirmelerin bazısının izahı mümkün değilken uzun tecrübelerle dayanarak yapılan müşahedelerden bazıları isabetlidir. En seçkin Kıyâfetnamelerde dahi sonradan aksi ispat edilen değerlendirmeler bulunmaktadır. Gelişen teknolojilerle beraber özellikle Avrupa'da ilm-i kıyâfet tekrar gündeme gelmiş ve “fizyonomi” olarak isimlendirilmiştir.

Fizyonomi ilmi Avrupa'da yaygınlık kazanmış birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. İnsan bedeninin görüntüsünün insan karakteri üzerinde yapmış olduğu etki batıda ilgiyle karşılanmış bu anlamda tıbbın bazı dallarında da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle psikoloji alanında beden okumalarından yola çıkılarak hastalıkların teşhis ve tedavisi yapılmaktadır. Bu görüş hukukta da önem kazanmış suçluların beden dillerinden yola çıkılarak işledikleri suçların tespitinde başvurulan bir ilim olmuştur. Ayrıca tarih, edebiyat, resim, sinema, tiyatro, eğitim gibi birçok alanda bu ilimden faydalanılmıştır.

EK-1

Resim-1: Devşirilmiş acemi ile birlikte akağaların konu alan bir kare.

(<http://www.ekrebugraekinci.com/makale.asp?id=338> 01.05.2020)

Resim-2: Devşirmelerin Toplanması, Süleymanname; Arifi, 1558 (Ordu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ordu> 01.05.2020)

EK-2

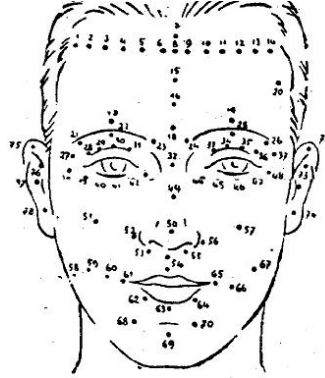
Resim-3: Kanuni Sultan Süleyman 16.yüzyıl, devşirmelerden oluşturulmuş yeniçerilerin resmi geçidi. (Devşirme, <http://blog.milliyet.com.tr/osmanli-da-bir-devsirne-mucadelesi--naousa/Blog/?BlogNo=522053>, 01.05.2020)

Resim-4: İlm-i kıyâfetde ellerin büyüklüğü, küçüklüğü, parmak boyları, şekilleri ve çizgilerinden yola çıkılarak karakter tahlili yapmak ile ilgili bir görsel.

(İlm-i Kıyâfet, <https://www.sanatduvari.com/kıyâfetname/> 01.05.2020)

EK-3

Resim-5: İlm-i kıyâfet de baş ve yüz, kişilik üzerine tahlil yapılırken en önemli bölgeyi temsil eder. Başın, yüzün ebat ve şekilleri ile alakalı bir görsel.

(İlm-i Kıyâfet, <https://www.sanatduvari.com/kıyâfetname/> 01.05.2020)

KAYNAKLAR

- Bayraktar, O., & Alayoğlu, N. (2018,). Günümüz Örgütleri İçin Yetenek Yönetimi Modeli Önerisi: Devşirme Sistemi. *Amme İdaresi Dergisi*, 51, 89-119.
- Bozkurt, K. (2008). , *Kıyâfet İlmî Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Demir, A. (2017). Bir Manzum Kıyâfetname Denemesi: Yüzname. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-9.
- Demir, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 19-27.
- Elbir, B. (2017). Yazarı Bilinmeyen Bir Kıyâfetname Üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2, 37-58.
- Elibol, A. (2009). Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü. *Akademik Bakış*, 3(5), 21-40.
- Erzurumlu, İ. H. (1991). *Marifetname Cilt 1*. (A. Davutoğlu, Çev.) İstanbul, Çemberlitaş: Devran Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2008). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları.
- Mengi, M. (2002). *Kıyâfetname*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, A. (1994). *Devşirme*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, A. (2012). *Turnacıbaşı*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Pala, İ. (2002). Kıyâfet Maddesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 5. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Simit, M. E. (2019). *Klasik Bir Eğitim Kurumu Olarak Enderun Mektebi ve Yenileşme Bağlamında Kapatılış Süreci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkdoğan, M. G. (2014). İlm-i Kıyâfet Ve Firâset Bağlamında Mustafa Bin Evrenos'un "Hâzâ Kitab-ı Firâsetnâme ve Kıyâfetnâme"si. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34) 172-195.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gastronomi Turizmi Kapsamında Yöresel Yemekler: Kapadokya Mustafapaşa Muhacir Yemekleri Örneği

Sema AK*

İbrahim Akın ÖZEN**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Kapadokya bölgesinde yer alan Mustafapaşa'nın gastronomi kültürü içerisinde sahip olduğu yöresel lezzetlerin reçetelerinin tespit edilmesiyle, bölge gastronomisi açısından yöresel yemeklerin değerli bir turistik ürün olduğunu ortaya çıkarmayı, sahip olduğu değerleri gastronomi turizm açısından ne şekilde değerlendirebileceğini ve bölgenin gastronomi turizmine katkı sağlayıp yerel mutfak kültürünün tanıtımına ve geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmanın alanı olarak Kapadokya bölgesinde yer alan zengin turizm değerlerine sahip Mustafapaşa Beldesi seçilmiştir.

Kapadokya Bölgesi, özellikle kültür ve inanç turizmi yönünden dünyada öne çıkan bölgelerdendir. Mustafapaşa (Sin Asos) Kapadokya bölgesinde yer alan şirin bir destinasyondur. Muhacir ve yerli Türklerin Cumhuriyet sonrası 1924 senesinde yapılan mübadele sonrası bir arada yaşamaya başlaması, bu yörede farklı ve zengin bir mutfak kültürünün oluşmasını sağlamıştır.

Araştırma Kasım-Aralık 2020 tarihleri arasında saha çalışması yapılarak veriler elde edilmiş ve nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel yöntem çerçevesinde doküman incelenmesi ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak veriler elde edilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların belirlenmesi için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme ile kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve toplamda 5 katılımcıya ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gastronomi turizmi, yöresel yemek kültürü, destinasyon pazarlaması, gastronomik kimlik

ABSTRACT

The aim of this study is; With the determination of the recipes of the local flavors in the gastronomy culture of Mustafapaşa, located in the Cappadocia region, to reveal that local dishes are a valuable touristic product in terms of regional gastronomy, how they can evaluate their values in terms of gastronomy tourism and contribute to the gastronomy tourism of the region and promote the local cuisine culture. and to contribute to its development.

In line with the purpose of the study, Mustafapaşa Town, which has rich tourism values in the Cappadocia region, was chosen as the area of the study.

Cappadocia Region is one of the prominent regions in the world especially in terms of culture and belief tourism. Mustafapaşa (Sinassos) is a cute destination in the Cappadocia region. The fact that immigrants and local Turks started to live together after the exchange in 1924 after the Republic, enabled the formation of a different and rich cuisine culture in this region.

The research was conducted between November and December 2020, data was obtained by conducting a field study and qualitative research method was used. Data were obtained by examining the documents within the framework of qualitative method and conducting semi-structured interviews. In this study, maximum diversity sampling and snowball sampling method, which is one of the purposeful sampling methods, was preferred to determine the participants, and a total of 5 participants were reached.

Keywords: Gastronomy tourism, local food culture, destination marketing, gastronomic identity.

Giriş

Türkiye birçok yönden olduğu gibi mutfak kültürü yönünden de farklı kültürel zenginliklere sahip bir ülkedir. Mutfak kültürü, toplumların görenek ve gelenekleri, örf adetleri, refah düzeyleri, toplulukların yaşam alanlarını belirleyebilmek için verdikleri mücadelelerin ve göçler gibi etmenlere bağlı olarak birbirlerinden farklı gelişim süreçleri göstermişlerdir (Düzgün ve Özkaya, 2014 s:41,47). Mutfak kültürü, gastronomi turizmi yönünden destinasyona değer katabilme imkanı sunar. Böylece bölgenin

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

turizm yönünden çekiciliğinin artırılması, bölgenin tanıtılması gelişmesine daha çok fırsat verilebilmesi için yerel mutfak kültürünün tanıtımının yapılması yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önemlidir.

Bertozzi'ye (1998) göre yerel-yöresel ürün, bir topluluğun sembolüdür, belirli bir bölgeye aittir ve o bölgede yaşayan bireylerin iş birliğini ifade eden bir unsurdur. Bu tanım bir ürünün yöresel olması için bir yöreyle veya bölgeyle ilişkili olmasını ve zaman içinde sürekliliğini sağlayacak olan bir dizi geleneğin parçası haline gelmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Son zamanlarda dış ve iç turizm sektörlerini geliştirmek ve tanıtmak için ülkeler geleneksel ve yerel değerlere yönelmeye başlamıştır. Yöresel değerlerin tescillenip turizm alanında ön plana çıkabilmek ülkelerin yeni stratejilerinden biri haline gelmiştir.

Destinasyonların pazarlanmasında gastronomik unsurlardan yararlanılması oldukça önemlidir. Son zamanlarda özellikle en çok öne çıkan unsurların başında gastronomik unsurlarıyla markalaşma gelmektedir. Destinasyon markalaşmasıyla birlikte destinasyonun marka imajının yanı sıra değişik alternatiflerle destinasyonun imaj kalitesinin, çekiciliğinin artırılması amaçlanmaktadır (Serçek,2015, s:22,40).

Kapadokya bölgesi yöresel yemek kültürüne ait yazılı kitap, belge vb. yeterli değildir. Kapadokya bölgesi mutfak kültürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Ciğerim, 1999, s:214).

Bu çalışmada, Kapadokya'nın Mustafapaşa Beldesi'ne ait yöresel yemek kültürü incelenecektir. Beldede yerel halk tarafından yapılan muhacir yemeklerinin hazırlanışı ile ilgili veriler toplanarak reçeteler tespit edilecek ve sürdürülebilir gastronomi turizmi kapsamında devamlılığının, tanıtımının sağlanması için yerel halk ve yerel paydaşlardan toplanan veriler sonucunda önerilerde bulunulacaktır. Bu sayede Kapadokya Bölgesi gastronomi turizmine katkı sağlaması ve yöresel mutfak kültürünün tanıtımı hedeflenmektedir.

Gastronomi

Gastronomi kavramı mutfak kültürü içinde yer alan içecek ve yiyeceklerin sofraya düzenlerini, yapılarını, sunumlarını, lezzetlerini, görselliklerini, reçetelerini ve bunlar arasında bulunan ilişkileri incelemektedir (Gökçe, 2016; Şengül ve Türkay, 2016, s.86-89).

Gastronomi kavramı Yunanca Gastro ve Nomos sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. (Santich, 2004, s. 16; Katz, 2003, s. 102; Santich, 2007, s. 53). Gastronomi bölgenin kültürünü yansıtan ve yemekle kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma olarak ifade edilmektedir (Soner, 2013: s.6).

Gastronomi Turizmi

Hall ve Mitchell (2000) gastronomi turizmini, “yerel mutfakları tanımak, yerel lezzetleri tatmak, yörede bulunan ürünlerin üretiminden tüketimine kadar geçen süreci izlemek, bölge mutfağına özgü olan yemekleri tespit etmek ve deneyimlemek amacıyla gerçekleştirilen bir turizm çeşidi” olarak ifade etmişlerdir.

Richards (2002) gastronomi turizmi kavramını, “turistlerin yemek yapmayı öğrenebilmeleri, içeriğinde kullanılanlar malzemeler hakkında bilgi sahibi olabilmelerini, bu yolla gelişebilmeleri ve mutfak geleneklerinin içinde nasıl var olduğuna katılabilmeleri açısından giderek büyüyen yaratıcı bir sektör” şeklinde tanımlamaktadır.

Kivela ve Crotts (2006) gastronomi turizmini, “unutulmaz ve eşsiz bir gastronomi deneyimi yaşamak amacıyla yeni yiyecek ve içecekleri keşfetmek” olarak ifade edilmiştir.

Yerel Mutfak Kültürü

Şengül ve Türkay'a göre (2015) yerel mutfak kavramı; “belli bir bölgeye özgü olan, o bölgenin kültüründen izler taşıyan, yöreye özgü ürünler ile gelenek ve adetlerin birleşmesiyle oluşan, yöre pişirme tekniklerinin kullanılması ile yapılan, ulusal ya da dini sebeplerle de oluşabilen, yöre insanları

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

tarafından ayrıcalıklı tutulan yemeklerin ve içeceklerin bütünü” olarak ifade edilmektedir (Cohen ve Avialı; 2004: s.767).

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemlerine yönelme eğiliminin en önemli nedenlerinden biri nicel araştırma yöntemlerinin deneklerin yaşam biçimlerini, hikayelerini, örgütsel yapılarını ve toplumsal değişmeyi açıklamada yetersiz kalmış olmasıdır. Nitel araştırmalar dünyanın sosyal yönünü araştırmaktadır. Nitel araştırmalar; sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının arkasında yatan nedenlerin disiplinler arası bütüncül bir bakış açısıyla 56 anlaşılmaya çalışıldığı ve görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı bir araştırma çeşididir (Gürbüz ve Şahin, 2018; Altunışık vd., 2012).

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme türleri, yapılandırılmamış, yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış şeklinde sınıflandırılmaktadır (Punch vd. 2005).

Bu çalışmada, Kapadokya'nın Mustafapaşa Beldesi'ne ait yöresel yemeklerin tespit edilmesi ve bölge turizmde önemli bir turistik ürün haline dönüştürülmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Mustafapaşa'da yaşayan yaşlı ve mübadil dönemine şahitlik etmiş ev hanımları ve turizm işletmeleri ile görüşmeler yapılmıştır. Seçilen kişilerle görüşme yapılırken görüşme formundan yararlanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo1. Görüşme soruları

1	Yöresel Muhacir yemeklerinin reçeteleri nelerdir?
2	Muhacir yemeklerin yapıları nasıldır?
3	Muhacir yemeklerin yapımı yeni nesil tarafından devam ediyor mu?
4	Hangi zamanlarda hangi muhacir yemekleri yapılır?
5	Muhacir yemeklerinin hikâyeleri var mıdır varsa nelerdir?
6	Mustafapaşa yöresel muhacir yemekleri gastronomi turizmüne katkı sağlamakta mıdır?
7	Mustafapaşa yöresel muhacir yemekleri turizm işletmeleri tarafından ne ölçüde kullanılıyor? Kullanılmıyorsa neden kullanılmıyor?
8	Mustafapaşa yemek kültürü için neler söyleyebilirsiniz?
9	Mustafapaşa yöresel muhacir yemeklerini gastronomik bir kimlik olarak ön plana çıkarılarak pazarlanması ve sürdürülebilirliği için ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?
10	Yemeklerin yeteri kadar tanındığını düşünüyor musunuz?
11	Bu yemekler ile ilgili tanıtım günleri festival ve etkinlik yaptınız mı?

Beş katılımcı ile yapılan görüşmeler 07 Aralık 2020 ile 13 Ocak 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Tablo 2'de görüşme yapılan katılımcıların isimleri, görüşme yerleri, tarih, süreleri ve görüşmeci olarak seçilme nedenleri yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcı Listesi

KATILIMCI	GÖRÜŞME YERİ/YÖNTEMİ	GÖRÜŞME TARİHİ	SÜRE DK.	SEÇİLME NEDEDİ
Katılımcı 1	Nevşehir/M.paşa Görüşme	07.12.2020	20	1923 yılı Mübadelesini yaşamış olması
Katılımcı 2	Nevşehir/M.paşa Görüşme	13.01.2021	30	Eski Mustafapaşa Belediye Başkanı
Katılımcı 3	Nevşehir/M.paşa Görüşme	12.12.2020	20	Arnovalley Hotel Sahibi/Yöneticisi
Katılımcı 4	Nevşehir/M.paşa Görüşme	08.12.2020	30	Annesinin mübadele göçmeni olması
Katılımcı 5	Nevşehir/M.paşa Görüşme	08.12.2020	25	Babasının mübadele göçmeni olması

Görüşmeler yüz yüze şeklinde gerçekleştirilerek ortalama 15 dk. sürede gerçekleşmiştir. Yapılan tüm görüşmelerin ses kayıtları alınmış. Ardından, ses kayıtları incelenmiş ve görüşülen her kişiye ait anlatı metinleri oluşturulmuştur.

Araştırmanın Alanı

Kapadokya'nın incisi Mustafapaşa'nın sahip olduğu turizm olanaklarını kültür, inanç, termal ve sağlık gibi turizm türleri olarak sıralayabiliriz. Bunu yanı sıra Mustafapaşa'nın geçmişten günümüze Türk-Rum mübadelesinin de etkisiyle farklı birçok medeniyete çeşitli etnik gruplara şahit olması kendi içerisinde birçok değeri barındıran karakteristik bir yerel mutfak kültürünün oluşmasında etkili olmuştur.

Mustafapaşa mutfağında muhacir yemekleri yerel lezzet unsurları olarak oldukça önemlidir. Ancak yörenin sahip olduğu yerel yemeklerin yapımının genelinin zor ve zahmetli olması, tanıtımının pek yeterli olmaması nedeniyle gastronomik bir lezzet olarak ön plan da olmadığı görülmektedir.

Bu sebeple belirtilen bu bilgiler ışığında araştırmanın amacına uygun olarak Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde yer alan turizmin merkezi Kapadokya'da bulunan Mustafapaşa köyü araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Turizm için büyük öneme sahip Kapadokya'nın en önemli beldesi Mustafapaşa, önemli turistik çekiciliklere sahiptir. Bunlardan bazıları; Mehmet Şakir Paşa Medresesi, Old Greek House (Asmalı Konak), Aziz Konstantinos-Eleni Kilisesi, Aziz Nikolaos Manastırı, Saklı Vadi, Gomeda Vadisi, Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi, Maraşoğlu Köprüsü' dür. Mustafapaşa, bu çekicilerin yanı sıra zengin bir yemek kültürüne sahip olduğu ve bölge turizminin gelişmesinde önemli bir değer olarak kullanılabileceği düşünülmektedir

Mustafapaşa Yöresel Muhacir Yemekleri

1.Muhacir Mantısı

Tablo 3. Hamur, İç Harç ve Sos Malzeme Listesi

Hamur İçin Malzemeler
8 su bardağı un
1 paket yaş maya
4 su bardağı ılık su
1 tatlı kaşığı tuz
Mantı İç Harç Malzemeleri
2-3 adet kuru soğan
5 yemek kaşığı sıvı yağ
2 yemek kaşığı salça
Mantı Sosu Malzemeleri
4-5 yemek kaşığı sıvıyağ
2-3 yemek kaşığı domates/biber salçası
İsteğe göre baharat

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yapılışı:

- 1.Kabın içerisine koyulan unun üzerine başka bir kapta eritilen su ve maya ilave edilir, tuz serpiştirerek hamur yoğrulur.1 saat dinlendirilir.
- 2.İnce ince doğranan soğanlar yağ ve salça ile kavrulur iç harç hazırlanır.
3. Hamur 2 eşit parçaya ayrılır, ayrılan her parçada mantının kat kat olması için 7 parçaya bölünerek kavanoz kapağı büyüklüğünde açılır.
4. Açılan her bir parça hamurun üzeri tereyağı ile yağlanıp 7 parça üst üste koyularak oklava yardımı ile tekrar açılır.
- 5.Açılan yufkanın içerisine iç harç sürülüp yufkayı katlanır, rulo şekline getirilip istenilen büyüklükte kesilir ve tepsiye dizilir.
- 6.Tepsiye dizile mantıların üzeri son kez fırça yardımıyla tekrar yağlanarak önceden ısıtılmış 200 derece fırına verilir.
- 7.Fırında çıkarıldıktan sonra biraz su serpiştirip üzeri örtülüp dinlendirilir. Mantılar tek tek ayrılır. Sarmısaklı yoğurt ile karıştırıp üzerine sos ilave edilerek servis edilir.

2.Muhacir Börekleri- Potaları

İsteğe göre domatesli, pırasalı, cevizli ve lamalı iç harç ile yapılır.

Tablo 4. Pita Hamur Malzemeleri

Hamur İçin Malzemeler
8 su bardağı un
1 paket yaş maya
4 su bardağı ılık su
1 tatlı kaşığı tuz

Yapılışı:

- 1.Kabın içerisine koyulan unun üzerine başka bir kapta eritilen su ve maya ilave edilir, tuz serpiştirerek hamur yoğrulur.
- 2.Hamur 2 eşit parçaya ayrılır, ayrılan her parçayı da pitanın kat kat olmasını için 7 parçaya bölerek önce kavanoz kapağı büyüklüğünde açılır.
3. Açılan her bir parça hamurun üzeri tereyağı ile yağlanıp 7 parça üst üste koyularak oklava yardımı ile tekrar açılır.
- 4.Tepsi büyüklüğünde açılan yufkamız önceden yağlanmış tepsiye serilerek iç harcı dökülür.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

5. Aynı işlem yapılarak açılan üst yufka da üzerine örtülerek yandan kıvrıma katlama işlemi ile pitanın şekli verilir ve fırına gider.

6. Piştikten sonra el ile su serpiştirilerek üzeri örtülür, dinlendirilir.

Tablo 5. Domatesli İç Harç Malzeme Listesi

Domatesli İç Harç Malzemeleri
2 adet soğan
5 domates
Yarım çay bardağı sıvı yağ
2 yemek kaşığı domates salçası
1 tatlı kaşığı tuz, nane

Domatesli İç Harç Yapılışı:

1. Kuru soğan ve biberler küçükçe doğranarak sıvıyağ ile kavrulur.
2. 2 yemek kaşığı salça eklenerek tekrar kavrulup küp doğranılan domatesler ve tuz nane eklenerek pişirildiğinde harcımız hazırdir.

Tablo 6. Lahanalı İç Harç Malzeme Listesi

Lahanalı İç Harç Malzemeleri
Lahana turşusu
Yarım çay bardağı sıvı yağ
2 yemek kaşığı domates salçası

Lahanalı İç Harç Yapılışı:

1. Sıvı yağ ve salça kavruularak üzerine ince ince doğranılan lahana turşusu eklenir ve tekrar kavrulur.
2. Üzerine 1 su bardağı su eklenerek lahanalar yumuşayınca kadar pişirilir.

Tablo 7. Cevizli İç Harç Malzeme Listesi

Cevizli İç Harç Malzemeleri
Yarım kg. ceviz içi
1 yemek kaşığı salça
1 adet soğan
Yarım çay bardağı sıvıyağ

Cevizli İç Harç Yapılışı:

1. Soğan ve salça yağda kavrulur.
2. Ezilmiş olan ceviz içleri eklenerek tekrar kavruularak üzerine 1 su bardağı su eklenir ve cevizler suyu çekinceye kadar pişirilir.

Tablo 8. Pırasalı İç Harç Malzeme Listesi

Pırasalı İç Harç Malzemeleri
Yarım kg pırasa
Yarım çay bardağı sıvıyağ
1 yemek kaşığı domates salçası
1 su bardağı yoğurt
250 gr çökelek

Pırasalı İç Harç Yapılışı:

1. Pırasalar ince ince doğranarak yağ ve salça ile kavrulur, altı kapatıldıktan sonra yoğurt ve çökelek eklenerek karıştırılır.

3.Ekşi Muhacir Ekmeği

Tablo 9.Ekşi Ekmek Malzeme Listesi

Ekşi Ekmek Malzemeleri
2 kg un
1 kase ekşi ekmek mayası
Yarım paket yaş maya
1 kg haşlanmış ezilmiş patates
2 yemek kaşığı tuz
Aldığı kadar sıcak su

Ekşi Muhacir Ekmeğinin Yapılışı:

1.Bütün malzemeler yoğrulduktan sonra hamur 1 saat dinlendirilir.

2.Tekrar yoğrulup yarım saat yine dinlendirip kabardıktan sonra şekil verilip taş fırınlarda pişirilir.

4-Nohutlu Muhacir Ekmeği

Tablo 10. Nohutlu Ekmek Malzeme Listesi

Nohutlu Ekmek Malzemeleri
2 su bardağı nohut
Yarım çay bardağı mısır
2-3 kg haşlanmış ezilmiş patates
2 kg un
2 yemek kaşığı tuz
Aldığı kadar sıcak su

Yapılışı:

- 1.Nohut ve mısır iyice ezilerek 3 su bardağı un ve biraz tuz eklenerek kaynar su ile hamur haline getirilir.
- 2.Hazırlanan hamur oda sıcaklığında 3 saat dinlendirilir.
- 3.Dinlenen hamura tekrar kaynar su ilave edilerek maya hazırlanır. Kek hamuru kıvamında hazırlanan maya üzeri örtülerek sıcak bir ortamda 2 saat dinlendirilir.
- 4.Başka bir kapta unun içerisine haşlanmış patatesler, maya ,sıcak su, tuz eklenerek yoğrulur. Biraz dinlendirilir, şekil verilir ve fırına gider.

5-Ekşi Tarhana Yemeği

Tablo 11. Ekşi Tarhana Malzeme Listesi

Ekşi Tarhana Yemeği
2 kg un
1 adet soğan
5 kırmızı biber
5 yeşil biber
5 domates
1 demet maydanoz
1 demet nane
1 kg yoğurt
Ekşi hamur mayası
Tuz
Ekşi Tarhana Yemeği Sosu Malzemeleri
Yarım çay bardağı sıvıyağ
1-2 adet kuru soğan
2 -3 yemek kaşığı domates salçası
Yarım çay bardağı su

Yapılışı:

- 1.Sebzeler haşlanıp rondodan geçirildikten sonra tüm malzemeler ile bir hamur yoğrulur.
- 2.Hamur 4-5 gün bekletilip ekşimesi sağlanır daha sonra bezelere ayrılıp güneşte kurutulur, öfelenip elenerek un haline getirilir.
3. 1 lt su tencerede kaynatılır içerisine 1 kâse tarhana ve tuz eklenir, pişirilir.
4. Tepsiye küp doğranmış bayat ekmek veya kızartılmış ekmek dizilir.
5. Muhallebi kıvamına gelen tarhana ekmeğin üzerine dökülür.
- 6.Yarım çay bardağı sıvı yağ,1-2 adet kuru soğan,1 yemek kaşığı domates salçası ile kavrulup yarım çay bardağı su eklenerek pişirilir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

7.Sos yemeğin üzerine eklenir.

6-Tatlı Tarhana Yemeği

Tablo 12. Tatlı Tarhana Malzeme Listesi

Tatlı Tarhana Yemeği Malzemeleri
5 kg buğday
1 kg mısır
2 lt. ayran
1-2 adet doğranmış soğan

- 1.5 kg buğday ve 2 kg mısır değirmende bulgurdan biraz daha iri bir şekilde öğütülür.
- 2.Ardından 2 kg ayran ve 1-2 adet doğranmış soğan ile yoğrulur.
- 3.Kalburdan elenerek güneşte kurutulur.
- 4.1 lt su tencerede kaynatılır içerisine 1 kase tarhana ve tuz eklenir, pişirilir.
- 5.Tepsiye küp doğranmış bayat ekmek veya kızartılmış ekmek dizilir.
- 6.Muhallebi kıvamına gelen tarhanamız ekmeklerin üzerine dökülür.
- 7.Üzerine salçalı sos yapılarak süslenir.

7-Köfteli Makalo (Beyaz Soslu Köfte)

Tablo 13. Köfteli Makalo Malzeme Listesi

Köfteli Makalo Malzemeleri
Yarım kg kıyma
1 kuru soğan
1 çay bardağı bayat ekmek
1 yumurta
Sıvıyağ
İsteğe göre baharatlar
Makalo Sos için Malzemeler
1 su bardağı un
2 yemek kaşığı tereyağı
Aldığı kadar (yaklaşık 4 bardak) su
Tuz

Yapılışı:

- 1.Köfteler yoğrulur sıvı yağda kızartılır.
- 2.Ayrı bir tavada sos için; yağ, un ve tuz pembeleşene kadar kavrulur.
- 3.Kavrulan sosun üzerine su eklenir ve muhallebi kıvamına gelinceye kadar pişirilir.
- 4.Kızaran köfteler tepsiye dizilir ve üzerine sos dökülür.
5. isteğe gör toz biberli yağ ve maydanoz ile süslenir.

8-Leşçalnik (Mercimekli Börek)

Tablo 14. Leşçalnik Malzeme Listesi

Leşçalnik Malzemeler
5-6 adet yufka
Yarım çay bardağı sıvı yağ
1 tabak yeşil mercimek yemeği

Yapılışı:

- 1.Önceden pişirilen mercimek yemeği biraz sulandırılarak yufkaların arasına konulur.
- 2.Böreğin üzeri yağlanarak önceden ısıtılmış 200 derece fırında pişirilir.
- 3.Pişen böreğin üzeri biraz su ile ıslatılarak üzeri örtülerek dinlendirilir servis edilir.

9-Kori Popareni (Kokoşka)

Tablo 15. Kori Popareni Malzeme Listesi

Kori Popareni Malzemeleri
4-5 adet el açması ktır yufka
5-6 adet tavuk butu
1 su bardağı ezilmiş ceviz içi
3 yemek kaşığı tereyağı
2 diş sarımsak
1 tatlı kaşığı toz biber

Yapılışı:

1. Daha önceden saç üzerinde pişirilen ktır yufkalar avuç büyüklüğünde kırılarak tepsiye dizilir.
2. 1 adet ezilmiş sarımsak ve 1 bardak haşlanmış tavuğun suyu cevizlere eklenip pişirilerek sos haline getirilir. Kırılan yufkaların üzeri tavuk suyu ile ıslatılır, cevizli sos eklenir, butlar da yufkaların üzerine eklenip toz biberli yağ gezdirilir. Sıcak ve hızlıca tüketilmelidir.

10-Büryan

Tablo 16. Büryan Pilavı Malzeme Listesi

Büryan Pilavı Malzemeler
2 su bardağı pirinç
3 su bardağı tavuk/et suyu
Tavuk butu veya haşlanmış et
1 adet soğan
Üzeri için nane

Yapılışı:

1. 1 adet doğranmış soğan 2 yemek kaşığı tere yağ ile kavrulur ardından 1 yemek kaşığı salça eklenir üzerine tavuk butları eklenerek tekrar kavrulur. 1 lt su ve tuz eklenerek pişirilir.
2. Yıkanan pirinçler tepsiye yerleştirilir üzerine et suyu ve nane eklenerek fırında suyunu çekene kadar pişirilir.

11-Kaşitsa Tatlısı

Tablo 17. Kaşitsa Tatlısı Malzeme Listesi

Kaşitsa Tatlısı Malzemeler
1 su bardağı nişasta
1 su bardağı pekmez
3 su bardağı su
Yarım su bardağı şeker
3 yemek kaşığı tere yağ
Süslemek için ezilmiş ceviz içi

Yapılışı:

- 1.Orta ateşte tencerede nişasta, pekmez, şeker, su ve şeker karıştırılarak pişirilir.
- 2.Muhallebi kıvamına gelince kaşık yardımıyla kaşık büyüklüğünde tabağa yerleştirilir daha sonra üzerine tere yağ ve ceviz serpiştirilir. Sıcak servis edilir.

12- Revani

Tablo 18.Revani Tatlısı Malzeme Listesi

Revani Malzemeleri
3 adet yumurta
1 su bardağı yoğurt
1 su bardağı süt
Yarım su bardağı sıvıyağ
1 adet kabartma tozu
1 su bardağı şeker
3 su bardağı mısır unu

Yapılışı:

- 1.Yumurta ve şeker iyice çırpılarak süt, yoğurt ve yağ eklenir.
- 2.Daha sonra da mısır unu ve kabartma tozu eklenir
- 3.Harç yağlanmış tepsiye dökülerek önceden ısıtılmış 200 derece fırında pişirilir.

13-Kaymaklı Muhacir Baklavası

Tablo 19.Kaymaklı Baklava Malzeme Listesi

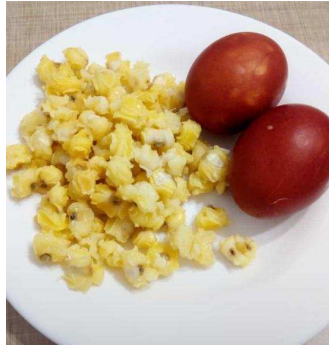
Kaymaklı Muhacir Baklavası Hamuru Malzemeler
1 kg un
1 su bardağı süt
1 su bardağı su
1 yemek kaşığı sıvı yağ
1 tatlı kaşığı sirke
Kaymaklı Muhacir Baklavası İç Malzemeler
1 su bardağı pirinç
5 su bardağı süt
2 yemek kaşığı tere yağ
Baklava Şerbeti Malzemeler
1 kg şeker
1 lt. su

Ayrıca; Üzeri içinde 250 gr eritilmiş margarin, yufkaların arası ezilmiş ceviz içi

Yapılışı:

1. Baklava hamuru yoğrulur ve 2 saat dinlendirilir.
2. Daha sonra ceviz büyüklüğünde bezelere ayrılıp nişasta ve un karışımıyla yufkalar açılır, 1 sofra bezinin üzerinde kurumaya bırakılır.
3. Yufkalar kuruduktan sonra 2 ayrı tepsiye bölüştürülerek yufka aralarına ceviz ve yağ serpiştirilir.
4. 2 ayrı tepside 175 derece fırında üzeri kızarana kadar pişirilir.
5. Daha sonra iç harcı sütlaç kıvamına gelene kadar pişirilir.
6. Sütlaç muhallebisini araya dökerek üzerine de diğer tepsideki yufkalar örtülür ve şerbet dökülüp dilimlenir.

14-Küllü Mısır

Tablo 20. Küllü Mısır Malzeme Listesi

Küllü Mısır Malzemeler
1 kg mısır
1 kg odun külü
1 su bardağı ceviz
1 su bardağı toz şeker

Yapılışı:

1. Mısır ve odun külü karıştırılıp bol suda mısırın kabukları soyulana kadar haşlanır.
2. Daha sonra mısır iyice yıkanır.
3. Dödüklü de bol suda tekrar pişirilir.
4. Piştikten sonra arzuya göre sade, cevizle, şekerli ve tuz ilave edilerek servis edilir.

15-Mart Yumurtası

Tablo 21. Mart Yumurtası Malzeme Listesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Mart Yumurtası Malzemeler
(İsteğe göre) 4-5 adet yumurta
1-2 adet kuru soğan kabuğu

Yapılışı:

- 1.Küçük bir tencereye yumurtalar ve soğan kabukları koyularak haşlanır.
- 2- 20-25 dk. yumurtalar kırmızı rengini alıp piştikten sonra soğumaya bırakılır.

Katılımcıların Görüşme Sorularına İlişkin İfadeleri

1- Genel olarak hangi zamanlarda hangi muhacir yemekleri yapılır?

Genel olarak bayram sabahlarının yemeği kori poparani (tavuklu yufka) olur. Tüm aile bireyleri yer sofrasında oturarak bir tepside ortak bir şekilde tavuk çorbasıyla eşliğinde kori popareni yerler. Ardından bayram günlerinin olmazsa olmazı kaymaklı muhacir baklavasıdır. Düğünlerde gelen misafirlere kuru/yaş, kaymaklı muhacir baklavası ve büryan pilavı ikram edilir. Cenazeler ise pekmezli irmik helvası kavrulur. Baharın müjdeleyici olarak bilinen Hıdırellez’de herkes evlerinde soğan kabuğu ile yapılan martinka yumurtasını pişirir ve köy çocukları bir bayram havasında ev ev mart yumurtası toplarlar. Küllü mısırı da baharın habercisi olarak yaparız mart aylarında.(K1)

2- Muhacir yemeklerinin hikayeleri var mıdır varsa nelerdir?

Eskiden mübadele dönemlerinde özellikle yokluk ve kıtlık olduğu için muhacirler az malzeme ile hamurun içine ne buldularsa koyarak börek yapmaya çalışmışlardır. Aynı şekilde yokluktan ekmeğe başka bir şey bulamadıkları için ekmeğe yağ kavurarak yapılan ‘poparka’ yemeğini yapmışlardır.(K1)

3-Muhacir yemekleri unutuldu mu yoksa hala yeni nesil tarafından yapımı devam ediyor mu?

Yöresel muhacir yemekleri ister istemez unutulmaya yüz tutmaya başlasa da günümüz yetişkinleri tarafından başta pitalar, börekler ve tatlı çeşitleri gibi halen yapılan ve yenilen yemeklerinde olduğunu söylemek mümkündür.(K2)

4-Mustafapaşa yöresel muhacir yemekleri gastronomi turizmine katkı sağlamakta mıdır?

Gastronomi turizmine katkısı açısından bakıldığında şu an için istenilen değer de olmadığını, ancak çekici hale getirilerek gastronomi turizmine katkı sağlayabileceği söylenebilir. Mustafapaşa’nın sahip olduğu tarihi, doğal güzellikleri ile inanç ve kültür turizmi için gelen ziyaretçiler daha fazla olsa da son yıllarda gastronomi turizmi ile birlikte Kapadokya-Mustafapaşa’nın mutfağının da yapılan belgeseller dizi-filmler ile ön plana çıkarılması gereken bir değer olarak görülmeye başlanmıştır. Yöredeki geleneksel muhacir yemeklerin ön plana çıkmamasında en önemli faktörün tanıtım eksikliği olduğu söylenebilir.(K3)

5-Mustafapaşa yöresel muhacir yemekleri turizm işletmeleri tarafından ne ölçüde kullanılıyor? Kullanılmıyorsa neden kullanılmıyor?

Bölgede yabancı markaların ve kültürlerin yöresel mutfağın önüne geçmesi, yöresel ürünlerin kalite standartlarını yakalanamamış olması, bölgede yöresel yemeklerin zayıf olduğu algısının kırılmamış olması, yerel mutfağa ait kapsamlı bir envanterin olmayışı, yemek kültürünün diğer turistik değer ve aktivitelerin gölgesinde kalması, slow-yavaş yemek kavramının yerleşmemesi, yerel halkın özellikle kadınların turizmden kopuk olması ve yerel mutfağı turizme entegre edilememesinde başarısız olunması, sektör temsilcilerinin yerel dinamikleri harekete geçirici güçlü bir yapı oluşturamamaları, yönetim eksikliği gibi zayıf yönlerden dolayı muhacir yemeklerin işletmelerde pek fazla kullanılmıyor. Bunların üzerine ek olarak yöresel yemeklerinin genelini yapımı zahmetli olduğu ve

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

de anında yapılıp yenilmesi gereken türden yemekler oldukları için öncelik olarak pek tercih edilmediği söylene bilir.(K4)

6- Mustafapaşa yemek kültürü için neler söyleyebilirsiniz?

Mustafapaşa Muhacir yemek kültüründe Rum, Yunan, Makedonya gibi 1924 Nüfus mübadelesinden önce yaşayan milletlerin izlerini görmek mümkündür. Geçmiş kültürlerin izinin var olması yemek kültürüne yansımış olması atalarımızı tanımak o günlerin geleneklerini sürdürmek tanıtmak adına önemlidir.(K3)

7-Mustafapaşa yöresel muhacir yemeklerini gastronomik bir kimlik olarak ön plana çıkarılarak pazarlanması ve sürdürülebilirliği için ne gibi çalışmalar yapılmalıdır?

Bizim yöresel ürünlerimiz de tanıtım eksik mesela Antep'e gideceğim kebab yiyeceğim diyoruz, Maraş'a gideceğim dondurma gibi artık bunlar insanların beynine kazınmış lakin burada onu pek göremiyoruz ne yazık ki net bir imaj algısı yok o yüzden tanıtım için imaj için bu konu ile ilgili paydaşların tanıtım çalışmaları yapmaları lazım. Mesela turizm fuarları, gastronomi fuarları düzenlenebilir stantlar kurularak tadım yapabilme ya da etkinliklerle deney yapabilme imkanları sağlanabilir insanlara. Yerel-yöresel işletmelerin kurulumu teşvik edilebilir, işletmeler turistik bir ürün olacak şekilde yöresel yemeklerin reçetelerinin orijinalini bozmadan mönülere ekleyebilir, yöresel yemek kursları düzenlenebilir, reçeteler kaybolmaması için bir kitapçık haline getirilip dağıtılıbilir, anneler çocuklarına yöresel yemekleri yapıp öğretip gelecek kuşaklara aktarabilir.(K5)

8- Yemeklerin yeteri kadar tanındığını düşünüyor musunuz?

Yeterince tanındığını düşünmüyorum bu yüzden kalite ve standardın sağlanması, yerel mutfağın tanıtımında bol bol kullanılması, Mustafapaşa yöresine ait yemeklerin bulunduğu bir kitap-envanterin derlemesini, yörede çekilen dizi ve filmlerde yöresel mutfak öğelerinin kullanılması, sunulabilecek yemeklerin bölge turizm işletmeleri ve restoranlar tarafında mönülere eklenmesi gibi faaliyetler yapılabilir.(K5)

9-Bu yemekler ile ilgili tanıtıma yönelik belgesel, program, gün, festival ve etkinlik gibi faaliyetler yaptınız mı?

Evet yapıldı. Öncelikle tanıtım ile ilgili birçok tanıtım filmleri, belgeseller yayınlandı. Bunlardan örnek verilecek olunursa 2019 yılında yayınlanmış olan 'Ezgi Sertel ile Lezzetin Haritası' programı, 'Yaşayan Tarih' adlı program, 2013 yılında yayınlanan 'Lezzet-i Şahane' programları gibi programlarda kasabamızın genel ve gastro turizm tanıtımları yapılmıştır. Ayrıca Damsa barajında yerel halkımız ile Mustafapaşa muhacir yemekleri yapılarak düzenlenen piknik etkinliği düzenlenmiştir.(K4)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Gastronomi turizmi, yöreye ait özel bir yemek kültürünü tatmak, tanımak veya bir yemeğin yapılışını görmek amacıyla yapılan seyahatler olarak tanımlanabilir (Hall vd., 2003). Yöre kültürü ve yemekleri arasındaki ilişkiyi araştıran bu alan; özellikle yöresel ve geleneksel ürünlerin önemini ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2013; Durusoy, 2017, s.39-51).

Günümüzde gastronominin, bir bölgenin kültüründe ve kimliğinde önemli bir imaj algısı yaratarak seyahat motivasyonunu ciddi derece etkilediğini söylemek mümkündür.

Farklı ve zengin birçok kültüre ev sahipliği yapan ülkemizin her bir bölgesinin sahip olduğu iklimsel, coğrafi ve kültürel farklılıklar çeşitli mutfak kültürlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Son dönemlerde ülkemiz sahip olduğu bu mutfak kültürlerini ve geçmişinden bugüne taşıdığı kültürel değerlerini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin gastronomi turizmi potansiyeli yönünden derin ve etkinliği yüksek stratejik zenginliklere sahip olduğunu göstermektedir (Bucak ve Aracı, 2013; Dilsiz, 2010, s.30).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Mustafapaşa köyü zengin mübadil kültür gelenekleri, doğal ve tarihsel güzellikleriyle Kapadokya için önemli destinasyon merkezlerinden biridir. Mustafapaşa'da 1924 yılında Türk-Rum mübadelesinin yaşanmasının ardından farklı kültüre sahip insanların iç içe yaşaması ve zengin bir kültür oluşmasını desteklemiştir.

Yöresel yiyecekler, kaliteli ve turistik bir ürün haline getirilebilir ve sunulursa, o yöreye hem ekonomik yönden canlılık hem de o yörenin turizm yönünden tanıtımının artmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda yöresel yemekleri ön plana çıkarabilmek için; turizm fuarları, gastronomi fuarları, festivalleri düzenlenebilir stantlar kurularak tadım yapabilmek ya da etkinliklerle deney yapabilmek imkanları sağlana bilir. Yerel-yöresel işletmelerin kurulumu teşvik edilebilir, işletmeler turistik bir ürün haline getirebilecek şekilde yöresel yemeklerin reçetelerinin orijinalini bozmadan mönülere ekleyebilir, yöresel yemek kursları düzenlenebilir, reçeteler kaybolmaması ve unutulmaması için bir kitapçık haline getirilip dağıtılabilir, anneler çocuklarına yöresel yemekleri yapıp öğretip gelecek kuşaklara aktarabilir. Böylece gastronomi turizminin de etkisiyle bölge diğer rakiplerinden ayrılarak öne geçebilir, bölgenin gelişmesinde tanıtımında olumlu gelişim gösterir.

Yerel yemek kültürünün korunması ve sürdürülebilmesi amacı ile yapılan bu çalışma Mustafapaşa köyünün muhacir yemeklerine değinilerek görüşme yöntemiyle nitel bir çalışma şeklinde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Bucak T., ve Aracı E.(2013). Türkiye'de gastronomi turizmi üzerine genel bir değerlendirme, Balıkesir University *The Journal of Social Sciences Institute*, 16 (30).
- Ciğirim, N.(1999). *Kapadokya yöresi mutfağı, 2000'li yıllara girerken Kapadokya'nın turizm değerlerine yeniden bir bakış*. Hafta Sonu Semineri VI, 26-28 Kasım. Nevşehir: Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm işletmecilik ve Otelcilik Yüksekokulu: 203-215
- Cohen, E. ve Avieli, N. (2004). Food in tourism: Attraction and impediment, *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755-778.
- Çalışkan, O. (2013). Destinasyon rekabetçiliği ve seyahat motivasyonu bakımından gastronomik kimlik. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, 1(2), 39-51.
- Dilsiz, B. (2010). *Türkiye'de gastronomi ve turizm: İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- DURUSOY, Y. Y. (2017). *Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin bölge halkı tarafından algılanması üzerine analitik bir araştırma: Kars kaşarı örneği*. Doktora tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- DÜZGÜN, E.ve Durlu Özkaya, F. (2015). Mezopotamya'dan günümüze mutfak kültürü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(1), 41-47.
- Katz, S. H. (2003), *Encyclopedia of Food and Culture*, New York: Thomson Gale.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and Its relevance to hospitality education and training" *Hospitality Management*, 23, 15-24.
- Serçek G. ve Serçek S. , (2015).Destinasyon markalaşmasında gastronomi turizmin yeri ve önemi, *Journal of Tourism Theory and Research*, 1(1), 22-40.
- Soner, F. (2013). *Gastronomy Tourism: A Solution for small cities marketing and regional development*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Şengül, S. ve Türkay, O. (2016). Akdeniz mutfak kültürünün gastronomi turizmi bağlamında değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/Special issue 1, 86-99.
- Gökçe B (2016) Urartu'da yemek kültürü. *Journal of Human Sciences* 13(2): 2656- 2667.
- Gürbüz S, Şahin F (2018) *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
- Hall, M. ve Mitchell, R. (2000). Wine tourism in the mediterranean: a tool for restructuring and development, *thunderbird international business review*, 42(4): 445- 465.
- Punch, K. F. and Etöz, Z. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Richards G (2002) *Gastronomy: an essential ingredient in tourism production and consumption tourism and gastronomy* (Routledge, London).

Kivela J, Crofts JC (2006) Tourism and gastronomy: gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research* 30(3), 354-377.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Kozmolojisinde Mekân-Yön İlişkisi Bağlamında Çadır³⁴⁷

Sena ÜNAL*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Türklerin kozmoloji anlayışını, evrensel iki zıt ve tamamlayıcı ilke tengri (gök) ile kutsal kabul edilen yağız-yir (yer) belirlemektedir. Bu evrenselci dikatomide her iki öge de kutsal sayılıyordu. Gök katında kutsal ve iyi ruhların varlıkları, yer altında ise şer ve bela getireceği düşünülen kötü ruhların yaşadığı düşüncesi hâkimdi. Arada kalan yeryüzü kısmında insanoğlunun yaşayışı sürmekte olup gök katından gelecek olan kutsallığa sığınırken, yer altından gelecek kötülöklere karşı korunma ve ritüeller geliştirmişlerdir.

Eski Türk inanışına göre gök ve yer arasında denge unsuru Temür-kazguk (Demir Kazık) ile gök ve yer birbirine ortadan bağlanarak dengenin mümkün olduğu düşünülüyordu. Yeryüzünden göğe bağlı olan bu Demir Kazık Kutupyıldız'ını temsil etmekteydi. Türkler göğün, orta nokta olarak merkez kabul edilen Demir Kazık'ın etrafında döndüğü inancına sahiplerdi. Bu bakımdan yeryüzünü de silindir ve kubbeli hükümdar otağına benzetmişlerdir. Kutupyıldız'ını Demir Kazık merkezi olarak kabul etmişler ve Kutupyıldız'ını gök tanrısının sarayı olarak düşünmüşlerdir.

Toplumlar, kültürünü yaşayış mekânlarına yansıtır. Bu yansıtımda kültürü oluşturan ana etkenlerin başında yaşanan coğrafya gelmektedir. Coğrafyaya uygun yapı malzemeleri, planlama, şekil verme ve pratiklik toplumların yaşadıkları mekâna yön vermesinde öncelik oluşturur. Türklerin konar-göçer hayat tarzını benimsemelerinden kaynaklı yaşayış mekânları çadırlardır. Çadırları sıradan bir sığınak olarak görmemişler aksine evreni çadırlarına sığdırmayı amaçlamışlardır. Türkler gök âlemiyle olan düşünce ve inançlarını çadıra yansıtılmıştır. Çadırın kurulumunu da inandıkları dünya modeline uygun yapmışlardır. Çadırı gök kubbe, çadırın tabanını ise yeryüzü olarak görmüşlerdir. Evreni dairesel bir şekilde tasvir eden Türkler yeryüzünü yani çadırın tabanını da dairesel olarak inşa etmişlerdir. Çadırın ortasından inen kazıkla, gök ve yeri birbirine bağlayıp dengede tuttuğuna inanılan Temür-kazuk (Demir Kazık)'ı simgeleştirmişlerdir. Yine orta noktada bulunan çadır bacasını açık bırakarak Tanrıya açılan kapı olarak simgeleştirmişlerdir. Çadırın içinde ise doğu-batı çizgisi üzerinde bir düzenleme yapılmıştır. Kadın-erkek, küçük-büyük, aileden olan-aileden olmayan şeklinde zıt karakterlerin çadır içindeki konumu yönlerle belirlenmiştir. Yeryüzünde de çadır konumu, rengi ve diğer özellikleri bakımından içinde yaşayan insanların toplum içindeki statüsünü, dünya algısını ve hayatını yansıtır. Çadır Türk'ün sembolik dünyasıdır.

Bu çalışmada Türklerin kozmolojik evren anlayışı çerçevesinde inançlarıyla harmanlanan, yaşadıkları yeryüzünde simgesel olarak evren temsili mekânları olan çadırı mekân-yön ilişkisi bağlamında nasıl iç içe birleştirdiklerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Kozmoloji, Yönler, Çadır.

ABSTRACT

The cosmology understanding of the Turks is determined by the two universal opposite and complementary principles tengri (the sky) and the Yağız-yir (earth), which is considered sacred. In this universalist dicotomy, both elements were considered sacred. The prevalent thought was that there were holy and good spirits in the sky and evil spirits that were thought to bring evil and trouble underground. In the intervening part of the earth, the life of mankind continues and while taking shelter in the sacredness that will come from the sky, they have developed protection and rituals against the evil coming from underground.

According to the ancient Turkish belief, it was thought that balance was possible by connecting the sky and earth from the middle with Temür-kazguk (Iron Pile), the balance element between the sky and the earth. This Iron Pile, connected from earth to heaven, represented the Pole Star. The Turks believed that the sky revolved around the Iron Pile, which was accepted as the center point. In this respect, they likened the earth to a cylindrical and domed ruler. They considered the Pole Star as the center of the Iron Pile and thought of the Pole Star as the palace of the sky god.

Societies reflect their culture to living spaces. In this reflection, the geography inhabited is one of the main factors that make up the culture. Geography-appropriate building materials, planning, shaping and practicality constitute priority in directing the places where societies live. The living spaces of the Turks are tents because

³⁴⁷Ünal, S. (2021). Türk kültüründe yönler ve sağ- sol algısı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı (Hazırlanmakta Olan Tezin Bir Bölümü). Unalsena1907@gmail.com

they adopt the nomadic lifestyle. They did not see tents as an ordinary shelter, on the contrary, they aimed to fit the universe into their tents. Turks reflected their thoughts and beliefs with the sky world on the tent. They also set up the tent in accordance with the world model they believe. They saw the tent as the sky dome and the base of the tent as the earth. Depicting the universe in a circular fashion, Turks built the earth, that is, the base of the tent, in a circular manner. They symbolized Temür-Kazuk (Iron Pile), which is believed to keep the sky and earth in balance with the pile descending from the middle of the tent. They left the tent chimney open in the middle and symbolized it as the door to God. Inside the tent, an arrangement was made on the east-west line. The position of the opposite characters in the tent, such as male-female, small-large, family-not-family, was determined in terms of directions. In terms of its location, color and other characteristics, the tent reflects the status, world perception and life of the people living in it. Tent is the symbolic world of Turkish.

In this study, we will examine how Turks united the tent, which are symbolically representative spaces of the universe on the earth they live in, in the context of the space-direction relationship, blended with their beliefs within the framework of the cosmological understanding of the universe.

Keywords: Turkish Mythology, Cosmology, Aspects, Tent.

Giriş

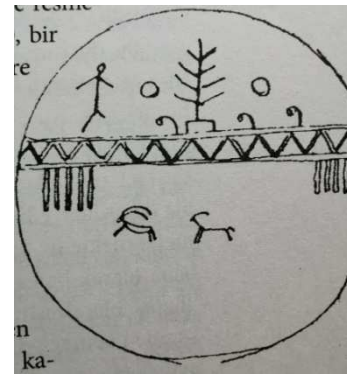
Türkler, evreni anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Evreni ikili ve tamamlayıcı anlayış olan dikatomi ile ilişkilendirmişlerdir. İlk unsur olan Tengri (gök) ile diğer unsur yağız-yiri bütünleştirerek kozmik bir evren anlayışı ortaya koymuşlardır. Gök kutsal kabul edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak tanrı ve yardımcı ruhların gök katında bulunduğu inancı hakimdir. Gökten gelecek iyilik ve kutsallığı, diğer bir kutsal olan yeryüzü ile tamamlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Göğün ve yeryüzünün arasında hayat süren insanoğlu, iki kutsala da büyük önem vererek hayatını bu çerçevede anlamlandırarak yaşamayı amaçlamıştır. Orhun yazıtlarında da “Üze kök tengri asra yağız yer kılundukda ekin ara kişi” (yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer kılındığı zaman, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış) ifadesiyle de bu düşünceye yer verilmiştir. Göğü ve yeri birbirine bağlayarak dengede tutan bir unsurun olabileceğini düşünmüş ve bu denge unsuruna Demir-Kazık adını vermişlerdir.

Bu demir kazık inancına bağlı olarak Dünya Ağacı fikri de aynı anlamı taşımaktadır. Dünya ağacının kökleri yeraltını, gövdesi yeryüzünü, uzayıp giden dalları ise göğü temsil etmektedir. Gök ve yeri birbirine bağlar. Dünya Ağacı'nın tohumları yaratılış sırasında atılmış ve evren şekillenirken ağaç da büyüyüp gelişmiştir. Bu kutsal ağaç farklı şekillerde anılmaktadır. Bazen kayın ağacı bazen çam ağacı olarak anılır. Altay şamanlarının davullarının üzerinde derilere çam ağacı olarak resmedilmiştir.

A

Resim 1. a) Dünya Ağacı tasviri adına bir görsel

B

b) Bir Altay şamanının davulunun derisi üzerindeki çizimler.

Toplumlar kültürünü yaşayış mekânlarına yansıtmişlerdir. Konar-göçer hayat tarzını benimseyen Türkler, buna uygun olarak da çadırlarda yaşamışlardır. Çadırları sadece yaşam alanı olarak görmemiş aksine evren anlayışlarını çadıra yansıtarak sembolik bir evren oluşturmuşlardır. Çadırın kurulumunu da inandıkları evren anlayışı çerçevesinde kurmuşlardır. Çadırı gök kubbe, çadırın tabanını ise yeryüzü olarak görmüşlerdir. Evreni dairesel bir şekilde tasvir eden Türkler yeryüzünü yani çadırın tabanını da

dairesel olarak inşa etmişlerdir. Çadırın ortasından inen kazıkla, gök ve yeri birbirine bağlayıp dengede tuttuğuna inanılan Temür-kazuk (Demir Kazık)'ı simgeleştirmişlerdir.

Orta Asya Bölgesi'nden bir Türk çadırı görseli

Çadır gök kubbeyi, çadırın direği göğün direğini ve baca olarak da kullanılan tündük ise göğün kapısını simgelemektedir (Abbasov, 2019, s.98). Bu şekilde Evrensel simgeler çadırda da bizlere birer simge olarak sunulmuş ve yaşanan yer olan çadırın kısımları anlamlandırılmıştır. Çadırın önemli simgelerinden biri “tündük”tür. Tündük çadırın tepe noktasındaki açıklıktır. Ocağın üst noktasında yer alan tündük çadırın havalandırma işlevini görürken arka plan anlamı ise göğe açılan kapı olarak düşünülmüştür. Şamanlar düzenledikleri ayinlerde tündüğü oldukça sık kullanmışlardır. Şamanların göğe çıkma törenleri, özel olarak düzenlenmiş çadırlarda yapılır. Şaman elindeki davulu çalıp dua ederek töreni başlatır. Duanın ardından göğe çıkmak üzere adım adım çadır direğine tırmanır. Tırmanışta attığı her adımda durarak dua ederken törene katılanlara içki sunulur. Çadırın tündüğüne eriştiğinde artık göğün kapısına gelmiş sayılır. Bu noktadan sonrası göğün kapısı; Tanrı'nın aydınlık ülkeleri ve ruhlar âlemi olarak kabul edilir (Abbasov, 2019, s.98).

Çadır içi tündük görseli

Evin (çadırın) tabanı gökyüzü ile karşılaştırılır. Duman boşluğu dışarıdaki zamana ve mekâna götüren “kapı” olmaktadır. Efsanelere göre şamanlar, ölümden kurtulmak için duman boşluğundan kaçarlardı.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ayin sırasında çadıra konan ve tepesi duman boşluğundan dışarı çıkarılan kayın ağacı yardımıyla şaman, sanki merdivene çıkıyormuş gibi yaparak Üst Dünyaya yolculuk yapardı. (Verbitskiy,1893). Burada merdivene tırmanır gibi yükselişle, arşın katlarını merdiven basamaklarına benzeterek simgesel yükselme kastedilmiştir.

Tündüğün alt noktasında çadırın tam ortasında ocak yer alır. Ocak ve ateş kutsal kabul edilir. Ateşin yani ocağın sönmesi hoş karşılanmaz. Eski Türkler ve Moğollar savaşa giderlerken yurt (ev/öy/çadır) içindeki ocakta ateş yakarlar, bu ateşin sönmemesi için de en küçük çocuklarını “yurt”ta bırakırlardı. Bu çocuğa otığın/otçığın adı verilirdi ki “ateş prensi” demektir. Ocağın sönmesi, o ailedeki bütün insanların ölmesi demektir. Onun için bugün bile “Ocağın sönsün!” diye beddua edilmesi hoş karşılanmaz (Gülensoy,2015). Ateşin birleştirici gücü olduğuna inanılır. Türk düşüncesinde otağın ortasında bulunan her ocağın ayrı bir sahibi ve koruyucu ruhu olduğuna dair bir inanış vardır. Bu inanış daha sonra İslamiyet ile değişmiş, ateş ve ocağın sahibi Allah veya padişah olmuştur (Esin, 2001, s.336). Bu sebeptendir ki yanan ocağa yani ateşe su dökülmez. Ocağın iki tarafındaki yüksekçe yere tör adı verilirdi ki bugünkü töre sözcüğü bu sözden gelmektedir. “Tör”e ailenin, obanın, oymağın ve kavmin en yüce ve bilge kişisi oturur. Bu “töre” geleneği Anadolu’da hâlen yaşamaktadır (Gülensoy,2015). Ateşe verilen kutsallık ile bilge kişiye gösterilen saygı, onu ateşin yanında konumlandırılarak gösterilmiş olur.

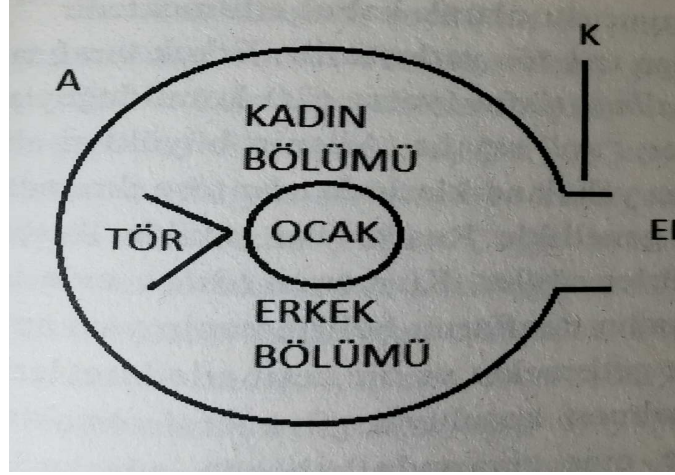
Otka may koyu âdeti, eski bir inanış olan ateş kültürüyle yakından alakalıdır. Ateş yakılan yer ocaktır, bu yüzden çoğu kere ikisi aynı anlamda kullanılır. Bu yüzden ocak hem eve hem de aileye işaret eder. Kazaklarda da ateşin sürekli ve kor hâlinde yanması için ateşe yağ dökülmektedir. Altay Türklerinde, komşular yeni gelinin evine odun veya yakacak getiriyorlar ve ocağa yerleştirerek “Ocağın hiçbir zaman sönmesin.”, diye dua ediyorlardı. Baykal Gölü’nün batısında yaşayan Buryat Moğollarında, çocuksuz kalanların, “Benim ocağımın ateşi söndü.” dedikleri ve bundan dolayı çok duyuldukları, ağıtlar yaktıkları bilinmektedir (Ögel, 1995, s.640-641). Ocağı sönmek deyimi hala Anadolu’da yaygın olarak kullanılmaktadır. Burada ocağın sönmesi ifadesinde, kozmik evren anlayışıyla evren döngüsünün bitişi ve sona erişi anlıyoruz.

Çadırın bir diğer önemli bölümü ise eşiktir. Çadırı iç Dünya olarak gören Türkler eşikle birlikte dış Dünyaya açıldıklarını düşünüyorlardı. Tuva inancına göre kapı girişinde eşığın altında eşik iyelerinin yaşadığı düşünülmektedir. Bu iyeler çadırın girişini koruyan koruyucu ruhlardır. Çadırı iç dünya olarak gören Türkler eşik iyelerini iç Dünya ve dış Dünya arasında kötü ruhların girişine engel olurlar. Eğer misafir saygısızlığını evin eşigine oturarak dile getirirse bu evin sahibine felaket getirebilirdi (Potapov, 1969, s. 161). Eşikle birlikte kapıyı değerlendirecek olursak Türk geleneklerine göre Tuvalar dışında çadır kapısı doğu yönüne bakmaktadır (Tuvalarda farklı olarak kapı güney yönüne bakar). Tuvalarda çadır içinden cenaze çıkarma işleminde de kapının iç Dünya ve dış Dünya paradigmasını görmekteyiz. Çadırın içi kozmik evreni sembolize ederken kapı dışı ölümler alemine yakınlığı yansıtmaktadır. Öldükten hemen sonra, günün her saatinde gömülebilen bebeğin cesedi eşikte, çadırın sol tarafında koyun derisine sarılır (Potapov, 1969, s. 156). Bu gelenekle ölen kişinin bebek olmasından kaynaklı henüz doğayla özdeşmediği ve statü bakımından düşük görülmesidir. Çadırın atalarından biri öldüğü zaman durum farklılaşır. Statü farkından dolayı ölen kişi kapıdan değil, çadırın bir paçası sökülerek o kısımdan çıkarılır.

Türkler gökyüzünü erkek, yeryüzünü de kadın olarak düşünmüşlerdir. Bu ikili düşünce yapısı çadır yapısının algılanmasına da yansımıştır. Otağ, Türk aile felsefesinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk otağının temeli olan tarım, erkeği temsil eder. Tarım, otağın dayanak noktasıdır. Türk otağının ikinci önemli kısmı olan Tüynük ise ailede kadını temsil eder. Tüynük evin veya otağın üst kısmıdır. Böyle olmasının sebebi ailede bütün meselelerde yukarı seviyede gözetmenlik yapmasından kaynaklanır. Tarım ve Tüynük’ü birbirine bağlayan varlık ise uktur. Uk karı-koca arasındaki yakın ilişkiyi ve aile bağlarını temsil etmektedir (Sarıyev,2008, s.493-495). Çadırın iç düzenlemesinde hiyerarşi bakımından yönlere ayrılarak düzenin ifade edildiğini görmekteyiz. Kapı girişinde statü bakımından düşük sayılan kişilere yer verilmiştir. Bu kişiler evde kalmış kadınlar, -o evin çocuğu olmayan- çocuklar, sosyal açıdan zayıf yabancılarıdır.

Evin doğu-batı çizgisi üzerinde “eksik-tam”, “aile üyesi-aileden olmayan” ve nihayetinde “büyük-küçük” şeklinde birbirine zıt nitelendirilebilecek insanlar bulunurdu. (Lvova, Oktyabrskaya,

Sagalayev, Usmanova, 2013, s.80). Bu durum “küçük-büyük” ilişkisini yansıtmaları bakımından geçici bir durum olarak düşünülmelidir. Çocuk büyüdüğü vakit yer değişimi mutlak olacaktır. Evdeki kadın-erkek çizgisi doğu-batı çizgisinin aksine değişmezlik gösterir. Katı ve kalıcı bir çizgidir. Evrendeki ikililik buraya da yansımaktadır. Çadır içindeki kadın-erkek ikilemini burada da görmekteyiz. Kapıdan girildiğinde sağ yön kadın bölümüken, sol yön erkeklerin bölümüdür. Kapıdan girildiğinde karşıda bulunan, en batıda kalan bölümün kutsallığı dikkat çeker. Bu kısımda statü bakımından en üstün ata burada yer almaktadır. Ataların bölümü olarak simgelenen bu konuma “tör” adı verilir.

Türk çadır mekanının şematik bölünüşü

Türklerde çadır yalnızca ev olarak kullanılmamaktaydı. Ölen kişiler ilk olarak çadıra getirilirdi. Dolayısıyla kişi öldükten sonra ilk mezarı çadırı olmuştur. Örneğin Atilla'nın cenaze töreni, ipekten bir çadırın meydana kurulmasıyla içinde sergilenmiştir. Göktürkler biri öldüğü zaman, ölüyü çadıra koyduktan sonra, oğullar, torunlar, akrabalar çadırın önünde at ve koyun kesip çadırın önüne sermişler ve ölü bulunan çadırın etrafında atlarla yedi kez dönmüşlerdir (Karabulut, 2020). Türkler arşın yedi katı olduğuna inanmışlardır. Bazı kaynaklarda bu dokuz kat olarak da ifade edilir. Bu yedi kez dönüş evrenin yedi katını temsil etmektedir. Yedi dönüş ile devriye tamamlanmış olur.

Çadırın dış düzenlenmesinde dikkat çeken diğer önemli bir kavram ise “at çakı”, “at kazığı”dır. At kazıkları yere çakılı bulunan atların bağlandığı direklerdir. Türk kahramanlık destanlarında misafirin gelişinde at kazığından söz edilmesi önemli bir tasvir: “Yamaçtan inip altın at sırtına geldi ve durdu... Kapıyı açıp görüştü; eşiği geçip selamladı” (Direnkova, 1940, s.93). Burada da görüldüğü gibi çadır avlusuna gelen kişinin ilk görüp, karşılayıp selam verdiği yer at kazığıdır. Ev sahibi misafiri at kazığında karşılar ve yolcu ederken de evinden çıkıp at kazığına kadar gelir. Bu, yolun başlangıcı ve sonudur (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev, Usmanova, 2013, s.85). Çalışmanın giriş kısmında kozmik evren anlayışında Demir Kazık'dan bahsetmiştik. At kazığı da Demir Kazık'ın simgesidir. Yakut Türkleri onu, atların bağlandığı, kutlu bir “at kazığı” olarak tasavvur etmişlerdir. Bu at kazığı yeryüzü ve yer altına kadar uzanır. Türkler yalnız göğün değil, yerin de bir direği olduğuna inanır. Gökyüzüne, Kutup Yıldızı'na uzanan bir direk olduğu gibi, yer altına uzanan bir direk ya da bir ağaç da vardır. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yer altındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. Türk mitolojisine göre Küçükayı Takımyıldızı, Kutup Yıldızı'na bağlı ak-boz ve gök-boz atların çektiği bir araba olarak düşünülür. Gökyüzüne doğru uzanan direklere “kutlu at kazığı” ya da “at çakı” adı verilir (Bilgili, 2019,s.64). At kazığı evreni dengede tuttuğu düşünülen Demir Kazık'ı simgelemesi bakımından önemlidir. Sekiz köşeli inşa edilmesiyle dört ana yön, dört ara yönü ifade etmektedir. Şamanlar ayini sırasında bu kazığa tırmanarak göğe yükselişi tasvir eder. Arşın dokuz katını simgelemek için de kazığın üzerine dokuz çentik atılır. Bazen dokuz sayısı yedi sayısı ile değişkenlik gösterebilir. At kazığı özel günlerde de dikilmektedir. At kazığının tepesine çift başlı kartal figürü yerleştirilir. Bu figür Bay Ülgen'in sembolüdür. Kazığın uç noktasının yarıcı güce ulaştığını ifade eder.

At kazığına birer örnek

Bu çalışmada Türklerin kozmolojik evren anlayışı çerçevesinde inançlarıyla harmanlanan, yaşadıkları yeryüzünde simgesel olarak evren temsili mekânları olan çadırın, mekân-yön ilişkisi bağlamında nasıl iç içe birleştirdiklerini inceledik. Türkler yaşadıkları mekânı sıradan bir sığınak olarak görmemiş. Evreni bir bütün olarak düşünmüş göğü ve yeri birleştirici birer unsur olarak görerek, zihinlerinde sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Bu anlamlar ile birlikte yaşadıkları mekânı da şekillendirmişlerdir. Çadır Türk'ün sembolik dünyasıdır.

KAYNAKLAR

- Abbasov, A. (2019). *Altay topluluklarında mesken-çadırın önemi ve türleri*. Ankara: TDBB Yayınları.
- Bilgili, N. (2019). *Türklerde 5 element*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Direnkova, P. N.(1940). *Şorskiy folklor*. Moskova-Leningrad.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gülensoy, B. (2015, Ağustos). Şaman (kam) davulundaki "imler" ve "tamgalar". *Türk Yurdu*.336.
- Karabulut, S. (2020, Mayıs). Bir mimari anlayış olarak eski türklerde çadır geleneği. *Akademik Araştırma Enstitüsü*.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Potapov, L. (1969). *Oçerki narodnogo bita tuvintsev*. Leningrad.
- Sarıyev, B. (2008). Türklerin eski Türk aile yapısına temel sembolleri açısından bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 493-495.
- Lvova, E. L. - Oktyabrskaya, İ. V.- Sagalayev, A. M.- Usmanova, M. S. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin geleneksel Dünya görüşleri*. (M. ERGUN, Çev.) Konya: Kömen Yayınları.
- Verbitskiy, İ. (1893). *Altayskiye inorodtsı*. Moskova: Snornik Etnografiçeskih Staytey İssledovaniy.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eskiçağda Obsidyenin Süs Eşyası Olarak Kullanımı

Seval AKÇELİK*

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi, Erzurum, Türkiye.

ÖZET

Uygarlıklar coğrafi özellikleri, hammadde kaynakları, alet yapımçıların etkisi, uygulanan teknik ve teknolojik birçok özelliğe bağlı olarak farklı kayaç türlerinden istifade etmişlerdir. Bu anlamda tercih edilen kayaçlardan biri de magmatik kökenli obsidyenlerdir.

Obsidyen, yeryüzüne püsküren lavların aniden soğumasıyla oluşan asidik içerikli ve riyolit bileşimli bir kayaç türüdür. Obsidyenin camsı kırılma özelliği, sürtünerek şekillendirilebilirliği ve estetik görünümü çeşitli aletlerin yapımında tercih edilmesinde etkili olmuştur. Obsidyen görsel çekiciliği nedeniyle çok eski dönemlerden beri çeşitli aletlerin yapımında, süs eşyalarında ve dekoratif malzemelerde kullanılmıştır.

Paleolitik Dönemde kullanımı başlayan obsidyenin Epi-Paleolitik Dönemde kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ile ticarete adından söz ettiren obsidyen, Neolitik Dönemdeki gibi aynı sıklıkta olmasa da Kalkolitik ve Tunç Dönemlerinde ticareti devam etmiştir. Ancak obsidyenin ayna ve vazo gibi prestij eşya özelliği taşıyan objelerde kullanımı ön plana çıkmıştır. Geçmişte farklı amaçlarda kullanılan obsidyen, günümüzde de özellikle takı yapımında, kozmetik ürünlerde, yalıtkan yapı malzemesinde, peyzaj mimarisinde, bahçe düzenlemelerinde, binaların dekorasyonunda, mobilya aksesuarlarında, alternatif tıpta ve spa merkezlerinde kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alet, Taş, Obsidyen, Süs Eşyası

The Usage of Obsidian as An Ornament in Ancient Age

ABSTRACT

Civilizations have benefitted from different rock types based on many features such as geographical features, raw material resources, applied technical and technology, functionality and the influence of toolmakers. One of the preferred rocks is obsidians of magmatic origin.

Obsidian is an acidic and rhyolite-composition rock formed by the sudden cooling of lava that erupted on the earth. its glassy breakage feature has been widely preferred in tool making with its friction formability and aesthetic appearance. Obsidian has been used in making various tools, ornaments and decorative materials since ancient times due to its visual appeal.

The use of obsidian, which started to be used in the Paleolithic Period, became more common in the Epi-paleolithic period. Obsidian, which is mentioned a lot in trade with the pottery Neolithic Period, has narrowed its usage area due to the widespread use of metal, although not at the same frequency in the chalcolithic and bronze periods. However, its use in objects with prestige properties such as mirrors and vases has come into prominence. Obsidian, which was used for different purposes in the past, is now used in jewelry making, cosmetic products, insulating building materials, landscape architecture, garden arrangements, decoration of buildings, furniture accessories, alternative medicine and spa centers.

Keywords: Tool, Stone, Obsidian, Ornament

Giriş

Pli-Pleistosen ayrımından Holosen Dönemin başlangıcına kadar geçen süreci içine alan, jeolojik dönemlerle sınırları çizilen ve insanlık tarihinin başlangıç evresi sayılan dönem *Paleolitik Dönem* olarak adlandırılır. Maddesel kültür tarihinin en erken evreleriyle başlayan dönem hammaddelerin yontularak alet haline getirilmesiyle temsil edilmektedir.

Paleolitik Dönemden itibaren, doğanın kendilerine sunduğu imkânları en iyi şekilde değerlendirmek zorunda olan insanoğlu, daha iyi beslenebilmek, barınabilmek ve kendini savunabilmek için geliştirdiği çözümlerden doğan gereksinimlerini alet yaparak karşılamıştır¹. Herhangi bir parçanın alet olarak adlandırılabilmesi için insan eliyle bilinçli bir müdahaleyle yapılabildiği morfolojik bir değişim yaşaması gereklidir². Aletlerin oluşturulmasındaki en önemli faktörlerin başında hammadde

¹ (Güvenç, 1999, s.10 vd.; Özdoğan, 2015, s.28)

² (Kösem, 2005, s.29; Özbek, 2007, s.35)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

gelmektedir. Hammadde kaynakları, jeolojik anlamda farklı zamanlarda ve süreçlerde korunmuş insan eliyle de şekillendirilmiş materyallerdir³. İnsanlar, çağlar boyunca hammadde kaynağı olarak ahşap, kil, avlanan hayvanlardan geriye kalan kemik, boynuz, fildişi gibi dokuları, yumuşakçaların kavkılarını ve farklı nitelikteki taşları kullanmışlardır⁴.

Toplumlar, taştan önce kalıcı olmayan aletlerin yapımında kolay işlenebilmesi yönünden ahşabı tercih etmiştir. Taş ve hayvan kalıntılarında yapılan aletler günümüze kadar gelebilmişken ahşaptan yapılmış birçok organik malzeme dış etkenlerden çabuk etkilendiği için günümüze kadar gelebilmiştir⁵. Hayvanlardan kalan kemik, boynuz ve fildişi gibi kalıntılar kolay elde edilebilmesi, yenilenebilmesi, hafif ve kendinden sert maddelerin işlenmesinde daha dirençli olması alet yapımında insanlar tarafından çokça kullanılmasına neden olmuştur⁶.

Geçmiş dönem insanların fiziksel aktiviteleri sonucunda oluşturduğu kültür ürünleri olarak tanımlanan taş aletler, yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Doğu Afrika'da ortaya çıkmıştır. Taş aletler, ilk arkeolojik kayıtlardan başlayarak çanak çömleğin icat edilip yaygınlaşmasına kadar geçen süre boyunca varlığını sürdüren önemli buluntulardan biri olmuştur⁷. İnsanlar doğadaki taşları, ya daha sert olan başka taşlarla yontarak işlemişler ya da doğal halde bulunan parçaları az bir rötuşla alet haline getirmişlerdir⁸.

Taş diye genelleme yaptığımız madde oluşum, bileşim ve mekanik yönü bakımından⁹ ilkel alet yapımından korunmaya barınmadan mesajlarını geleceğe aktarmaya kadar güveni simgeleyen bir yönünün de olmasıyla çağlar boyunca insanla bütünleşen bir malzeme olmuştur¹⁰.

Obsidyen ve Genel Özellikleri

Obsidyen, ergimiş halde asidik özellik taşıyan ve bol su içeren magmanın hızlıca soğumasıyla oluşan doğal volkanik bir camdır. Obsidyen amorf özellik taşıyan, atomik yapısı bütünüyle düzensiz olan ve riyolit bileşimli bir kayadır¹¹.

Obsidyenler genellikle siyah renkte olmalarına rağmen demir ve magnezyumun değişik oksidasyon evresi göstermesi obsidyenlerin yeşil, gri (kül rengi), kahverengi, kırmızı, mavi ve altın sarısı gibi renklere dönüşmesine neden olmuştur. Siyah renkteki obsidyenler genellikle camsı yapılı, koşut akma dokulu ve ince damarlıdır¹². *Mahogany/ Akaju* (maun/kızıl kahverengi) olarak adlandırılan kahverengi obsidyenler pomzaların lifsi vesiküler dokulu, siyah lekeli ve kalın damarlıdır¹³. Koyu yeşil veya siyah zemin üzerine kar yağmış görünümdeki obsidyenler *kar tanesi obsidyenleri/saflik taşı* olarak adlandırılır. Flaşörden çıkan ışık renkleri gibi yanardöner görünümdeki (kırmızı-sarı-mavi-yeşil) renk karışımına sahip obsidyenler de *gökkuşuğu/tavus kuşu obsidyenleri* şeklinde ifade edilirler¹⁴.

Obsidyenin dünya üzerindeki dağılımı çok yaygın değildir. Obsidyen yatakları genellikle volkanik kubbe kenarları ve civarında, katılaştıran lav akıntıları boyunca, dayk veya lav eşikleri kenarlarında, lavların sularla temas ettiği kısımlarda ve soğuk iklim özelliği gösteren yerlerde bulunmaktadır¹⁵. Dünyadaki obsidyen yatakları: Kuzey Amerika (Wyoming ve Arizona), Orta Amerika (Ekvator,

³ (Bamyacı,2018, s.272)

⁴ (Özbek, 2007, s.207; Baysal, 2018, s.19; Akın,2019, s.11)

⁵ (Arsebük,1999, s.37; Baykara ve Dinçer, 2007, s.83; Başak,2008, s.18)

⁶ (Ayengin,2005, s.105; Ayter ve Demirci, 2016, s.196)

⁷ (Dinçer, 2007, s.67; Güleç ve Baykara, 2014, s.30; Ünlüsoy ve Çakırlar, 2018, s.315;Akın,2019, s.65)

⁸ (Taşkırın,1996, s.16-17; Inizan, Ballinger, vd.,1999, s.19-23)

⁹ (Özdoğan,2015, s.27)

¹⁰ (Baykara ve Dinçer,2007, s.82 vd.; Erbaş, 2018, s.30)

¹¹ (Gedik,1985, s.23; Yeğingil,1987, s.193;Tsampiri,2018, s.30)

¹² (Çolak ve Aygün, 2011, s.15; Bilgin, Polat, vd, 2012, s.86; Atıcı ve Türkecan,2017, s.7; Tsampiri,2018, s.30)

¹³ (Çolak ve Aygün, 2011:16-17; Küçük ve Gezer,2017:873; Buluş ve Arabacı, 2018, s.26)

¹⁴ (Küçük ve Gezer,2017:873; Akın,2019, s.66)

¹⁵ (Ercan, Yeğingil vd.:1990, s.19 vd.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Trans-Meksika ve Guatemala), İzlanda, Hawaii, Japonya, Doğu Afrika, Yeni Zelanda, Kafkasya (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan), Türkiye, İtalya ve Yunanistan'dadır¹⁶.

Anadolu'nun pek çok yerinde Tersiyer ve Kuvaterner yaşlı volkanizmanın etkin olması obsidyen yönünden zengin olmasını sağlamıştır¹⁷. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ağrı, Nemrut, Tendürek ve Süphan Dağları; İç Anadolu Bölgesi'nde Erciyes ve Hasan Dağı gibi yanardağların çevrelerinde büyük lav akıntıları şeklinde, aglomeralar ve türleri içerisinde farklı büyüklükteki bloklar/parçalar halinde obsidyen yatakları bulunmaktadır. Ayrıca Erzurum, Erzincan, Kars, Bingöl, Rize, Bolu-Ankara arası, Kütahya ve İzmir Menderes Hava Alanı civarı obsidyen açısından zengin merkezlerdir¹⁸.

Obsidyenin Kullanım Alanları

Paleolitik Dönemden itibaren kullanımı başlayan obsidyen keskin yapısı, kontrollü kırılma özelliği ve görsel çekiciliği nedeniyle farklı toplumlarda hem günlük işlerdeki aletlerin yapımında hem de prestij olarak atfedilen aletlerin yapımında çokça tercih edilmiştir. Obsidyen, başta çeşitli silah ve alet (ok ve mızrak ucu, delici, kazıyıcı, bız vb.) yapımında, süs eşyalarında (kolye, bilezik, vazo, ayna, kap vb.) ve dekoratif malzemelerde (heykel ve figürlerin göz yuvalarında) kullanılmıştır¹⁹.

Obsidyenin konkodial kırılma özelliği; sivri, keskin kenarlı ve köşeli cisimler elde edilmesine olanak sağlamıştır²⁰. Bu durum obsidyenin günlük hayatta yaygın kullanılmasına neden olmuştur. İnsanlar avlanmak ve kendilerini tehlikelerden korumak için çeşitli silahlar icat etmişlerdir. İlk dönemlerde ok ve mızrak ucu gibi ilkel silahların çakmaktaşı ve obsidyenden yapıldığı sonraki dönemlerde de metal uçların kullanıldığı bilinmektedir. Obsidyen, avlanan hayvanların etlerinin kemiklerinden ayrılmasında kullanılırken Melos, Kiklad, Saliagos gibi denize kıyısı olan birçok merkezde de balık ve ahtapot avcılığında obsidyenin zıpkın ucu olarak kullanıldığı tespit edilmiştir²¹. Ayrıca obsidyen, çelik bir neşterden daha keskin olup deride daha az tahribat oluşturması nedeniyle eskiçağda kalp, göz gibi organların cerrahi operasyonlarında ve trepanasyonda²² tercih edildiği bilinmektedir²³. Günümüzde de bazı cerrahlar, obsidyenin bıraktığı yara izinin küçük olması ve dokuya daha az zarar vermesinden dolayı obsidyeni neşter olarak kullanmaktadır.

Neolitik Dönemle başlayan yerleşik hayata geçme süreci tarımı da beraberinde getirmiştir. Tarım yapılan alanların çoğalması tarım aletlerinin sürekli değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur. İlk dönemlerde çoğu toplum, buğday başaklarını el ile toplarken ilerleyen süreçlerde hayvan boynuzlarının iç kısımlarını oyup buralara çakmaktaşı ve obsidyen yerleştirerek keskin oraklar yapmışlardır²⁴. Japon arkeolog Y. Nishiaki, Habur yerleşimi Tell Kaşkaşok'taki toplumların obsidyen dilgileri bitümle sabitleyip ahşap bir sapın içerisine monte ederek keskin oraklar yaptıklarını saptamıştır²⁵.

Obsidyenin günlük hayatta savunma ve beslenme ekonomisindeki kullanımı dışında farklı amaçlar için de tercih edildiği görülmektedir. Mezopotamya'da Ninive, Tell el-Ouelli, Ur gibi merkezlerde yapılan araştırmalarda obsidyen çiviler tespit edilmiştir. Bu çivileri bazı araştırmacılar giysi iğnesi

¹⁶ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.191; Aktaş, Yalçın, 2019, s.166)

¹⁷ (Ercan, Yeğingil vd., 1990, s.19)

¹⁸ (Chataigner, 1998, s.518 vd.; Bayrak, 2000, s.36; Bilgin, Polat vd., 2012, s.86)

¹⁹ (Balkan-Atlı, 2005, s.2; Kolankaya- Bostancı, 2008, s.147; Doğanay ve Altaş, 2013, s.254)

²⁰ (Carter, 2007:352; Yaşar, 2020, s.68)

²¹ (Buluş ve Arabacı, 2018, s.26,29)

²² Trepanasyon, Yunanca "trypanon" kelimesinden köken alır ve "delik", "delgi", "burgu" anlamlarına gelir. Nöroşirürjiyenler tarafından çok kullanılmamasına rağmen antropologlar tarafından kaleme alınan makalelerde sıklıkla "kafatası delgi operasyonu" diye ifadelerin geçtiği görülür. İlk trepanasyon Paleolitik Dönem'de İsrail'de Anadolu'da ise Neolitik Döneme Aşıklı Höyük'te saptanmıştır Aşıklı Höyük'te saptanan trepanasyonun obsidyen ile yapıldığı çok kuvvetli bir ihtimaldir (Detaylı Bilgi için bkz. Tuğcu, 2010, s.70 vd.).

²³ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.129)

²⁴ (Akın ve Esgici, 2015, s.34-36)

²⁵ (Nishiaki, 1990, s.5; Çıvıgın, 2019, s.108)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bazı araştırmacılar da göz sürmesi olarak kullanıldığını ileri sürmüşlerdir²⁶. Ayrıca bu merkezlerde kıyafet yapında, deri kesiminde ve delik açmada obsidyen iğne ve bızlar kullanılmıştır²⁷. Sümer ve Akat metinlerinde obsidyenin parıltısı, rengi gibi özelliklerinden dolayı tıpta (yağda siyah obsidyen ezilerek) ve büyü ritüellerinde kullanıldığı bilinmektedir. Mısır'da obsidyen tıpta, gliptikte, astroloji sembolizmasında ve ritüellerde çokça tercih edilmiştir. Ritüellerde küçük obsidyen kaplar ve mumyalama işleminde de obsidyen bıçaklar kullanılmıştır²⁸. Ege Denizi'ndeki Antiparos, Melos, Saliagos, Kiklad gibi adalarda yaşayan halklar, obsidyeni tekstil ve ahşap işçiliğinde, dövme yapımında, saç kazımada ve pişmiş toprak kaplar üzerindeki bezemelerin oyma işleminde kullandıkları bilinmektedir²⁹. Mayalar obsidyeni dart noktalarında, tılsımlarda ve şifa kaynağı olarak ilaç yapımında³⁰; Aztek, Olmec gibi toplumlar da obsidyeni mezar hediyelerinde, kurban törenlerinde ve kişinin kendine uyguladığı kan akıtma ritüellerinde kullanmışlardır. Bu durum, bazı araştırmacılarca obsidyenin ana toprağın kanı olarak algılanmasının bir göstergesi olarak düşünülmektedir³¹.

Toplumlar günlük hayatlarını kolaylaştırmak için obsidyenden yapılan aletleri kullanmalarının yanı sıra görsel çekiciliği nedeniyle çeşitli dekoratif objelerin yapımında da obsidyeni kullanmışlardır. Dekoratif ürünlerde tercih edilen obsidyen, genellikle sıvalı kafataslarında, heykel ve figürinlerin göz yuvalarına yerleştirilmiştir. Obsidyenin göz yuvalarındaki kullanımı Neolitik Dönemde başlamıştır³². Dünyanın birkaç merkezinde farklı hammaddelerden yapılmış heykel ve figürinlerin göz çukurlarında obsidyen çekirdekler tespit edilmiştir. Hacılar'da MÖ 6. bin yılın son çeyreğine tarihlendirilen kadın biçimli çömleğin göz yuvalarında iki küçük obsidyen parçası kullanılmıştır³³. Çatalhöyük'te 132 numaralı binada boyalı, sıvalı ve göz yuvalarına obsidyen yerleştirilmiş antrozoomorfik bir baş tespit edilmiştir. Bu baş tam bir insan mı yoksa hayvan mı temsil ettiği bilinmemektedir³⁴. Mısır' da Amon'un kutsal rahibesi Karomama'nın polikrom tunç heykelinin göz çukurlarında³⁵ ve Pâcues Adası'ndaki ahşap heykelciğin göz yuvalarında obsidyen kullanılmıştır³⁶.

Obsidyenin Süs Eşyası Olarak Kullanımı

Süstaşı, yerkabuğundan çıkarılıp işlenen ve insanlar tarafından süs eşyası ve takı olarak kullanılan değişik renkli mineral, taş ve organik malzemelerdir. Süstaşları doğada yaygın olarak bulunan oksijen, silisyum, alüminyum, karbon, kalsiyum ve magnezyum gibi elementler tarafından oluşturulmaktadır³⁷. Süstaşları genellikle yeryüzüne yakın kısımlarda oluşurken bazıları yüzeye yakın formasyonlarda bazıları da tektonik aktivite sebebiyle ergimiş haldeki lokasyonlarda oluşurlar³⁸. Her mineral süstaşı olarak değerlendirilmez. Bir mineralin süstaşı olarak kabul edilebilmesi için sertlik derecesi, işlenebilirlik, güzellik, dayanıklılık, parlatılabilirlik ve şekillendirildiğinde ışığı yansıtabilmesi gibi temel belirleyici özelliklere sahip olması gerekmektedir³⁹.

Taşların nasıl biçimlendirildiği ile ilgili bilgiler yetersizdir. Ancak antikçağ yazarlarının günümüze kadar gelebilen metinleri, eski Mısır duvar resimleri ve süstaşı yapılan atölyelerden kalan malzemelere

²⁶ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128)

²⁷ (Buluş ve Arabacı,2018, s.25)

²⁸ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.129)

²⁹ (Carter ve Milić, 2013, s.555)

³⁰ (Aktaş, Yalçın,2019, s.166)

³¹ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.129)

³² (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128)

³³ (Uzunoğlu, Baykal, vd.,1993, s.68)

³⁴ (Haddow,2015, s.8)

³⁵ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.129)

³⁶ (Yıldırım-Balcı,2007, s.32)

³⁷ (Daşçı,2010:61)

³⁸ (Akyol,?, s.2)

³⁹(Bilgin, Polat vd., 2012, s.86; Parlak ve Parlak,Y.,2010, s.13)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bakılarak süstaşlarının şekillendirilmesinde aşındırma, yontma ve kesme olarak üç temel tekniğin kullanıldığı düşünülmektedir⁴⁰.

Süstaşlarının şekillendirilmesindeki ilk prensip taşı kendi sertliğinden daha sert bir malzemeye sürterek aşındırmak olmuştur. Bu nedenle her süstaşının Mohs sertlik skalasında 1-10 arası bir sertlik derecesi bulunmaktadır. Obsidyen, Mohs sertlik ölçeğinde 5,6'dan 7'ye kadar değişen sertlik derecesindedir⁴¹. İşlenecek süstaşı kendinden daha yüksek sertlik derecesindeki başka bir süstaşı ya da malzemenin toz haliyle sürtünerek şekillendirilir. Paleolitik Dönemden başlayarak insanlar bu teknikle çakmaktaşı ve obsidyen gibi sert silisli taşları işleyip kesici ve delici aletler yapıp keskin yüzeyle ince dilgiler çıkarmışlardır⁴². Ayrıca süstaşlarının cila işleminde de zerrecikleri olan aşındırıcılar kullanılmıştır. Aşındırma sırasında her defasında daha ince zerrecikli aşındırıcı tozlar tercih edilmiştir. Son aşamasında da pürüzsüz cam gibi yüzeyler elde edilmiştir. Pürüzsüzleşen yüzeylerde hayvani yağlar, ağaç ve keçe gibi organik gereçlerle parlatma işlemi yapılmıştır⁴³.

Taşı şekillendirmek için basınç veya vuruş uygulayarak yongalar koparılması anlamına gelen yontma, her süstaşı için uygulanacak bir teknik değildir. Bu tekniğe en uygun süstaşları obsidyen, kaya kristalleri ve ametist gibi kuvars kristalleri/ mikro kristal kuvars yapıları taşlardır. Üzerinde uygulama yapılacak taştan daha sert maddenin kenarı, ucu veya zerreciklerinin aşındırılmasıyla oluşan kesme tekniği, daha az sertliğe sahip kuvars ailesi süstaşlarından çakmaktaşı ve obsidyen uçlarla uygulanmıştır⁴⁴. Bu tekniğe en iyi örnek pişmiş toprak kap ve eski mühür oymalarındaki “V” şeklindeki yivlerde çakmaktaşı ve obsidyen uçların kullanılmış olmasıdır⁴⁵. Ubeyd Dönemi taş mühürler, formları verildikten sonra mühürler üzerindeki bezemeler çakmaktaşı veya obsidyen dilgilerle yapılmıştır⁴⁶.

Toplumlar, günlük hayatta kullandıkları alet ve diğer nesnelere dışında kalan objelere süs eşyası işlevi kazandırdıkları düşünülmektedir. Süs eşyası kullanımının Geç Epipaleolitik ve Neolitik Dönemle bir ivme kazandığı bilinmektedir. Bu dönemlerde ilk olarak kemik ve farklı türdeki kayalardan süs eşyaları yapılmıştır⁴⁷.

Obsidyenin parlaklığı, sağlamlığı ve farklı renklere sahip olması kap, vazo, ayna, kolye, bilezik, küpe/kulak tikaçları gibi süs eşyalarının yapımında hammadde olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır⁴⁸. Yapılan araştırmalarda eskiçağda süs eşyalarının prestij özelliğinin olması, toplumların sosyo-kültürel yapılanmalarıyla ve bireysel-toplumsal kimlikleriyle özdeşleştirilmiştir.

MÖ 2. bin yılda Mısır, Girit ve Orta Anadolu'da elit kesimin, prestij ürünlerden taş kap ve mühürlerin yapımında obsidyeni hammadde olarak kullandıkları bilinmektedir⁴⁹. Farklı amaçlar için tercih edilen obsidyen kapların Anadolu'daki ilk örneklerinden biri Tülintepe'dir⁵⁰. Diğer taş kap örneklerinin biri de Acmhöyük'te Sarıkaya Sarayı'nın 17 no'lu odasında tabandan 2,5 m yükseklikte yıkılan tavan kirişleri arasında bulunmuştur. Kazıda obsidyen iki kap, kaidesi ve obsidyen boğa başlı bir riton parçası tespit edilmiştir⁵¹. Sarıkaya Sarayı'ndaki bu kapın benzeri MÖ 4. binin sonuna tarihlendirilen Tepe Gawra'da bulunmuştur. Acıgöl kökenli bu kapın Sarıkaya Sarayı'ndaki kaptan tek farkı emzikli oluşudur⁵². Alalah'taki obsidyen kap tamamlanmamış olmasına rağmen bu kaplarla çağdaş olduğu

⁴⁰ (Daşcı,2015, s.3)

⁴¹ (Bilgin, Polat vd., 2012, s.88)

⁴² (Türe ve Savaşçın, 2000, s.61)

⁴³ (Daşcı,2015, s.4)

⁴⁴ (Türe ve Savaşçın, 2000, s.61-63)

⁴⁵ (Türe ve Savaşçın, 2000, s.64; Daşcı,2015, s.3,4)

⁴⁶ (Erkmen, 2020, s.152)

⁴⁷ (Kodaş, Çiftçi vd., 2020, s.69)

⁴⁸ (Bilgin, Polat vd., 2012, s.86)

⁴⁹ (Kolankaya-Bostancı, vd.,2020, s.91)

⁵⁰ (Öztañ,1988, s.397)

⁵¹ (Öztañ,1979, s.381 vd.; Öztañ,1988, s. 399; Özgüç,2015, s.8-9)

⁵² (Öztañ,1988: 397; Arslantaş,2013, s.45)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

bilinmektedir. Tell Açana'da yapılan kazılarda merkezin VII. tabakasında obsidyen bir kap çıkarılmıştır⁵³. Melos Adası'nda yapılan araştırmalarda obsidyenden yapılmış kap parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca Çine-Tepecik Höyük' te yapılan kazı çalışmalarında da Melos kaynaklı obsidyen kap parçaları bulunmuştur⁵⁴.

İlerleyen dönemlerde taş aletlerin yüzeyleri cilalanarak daha fonksiyonel hale getirilmiştir. MÖ 2 binlerde Anadolu'da bulunan taş ustaları sert kristallerden oluşan kuvarstan ve obsidyen gibi kırılğan taşlardan vazo ürettikleri bilinmektedir⁵⁵. Halaf Döneminden başlayarak birçok yerleşim yerinde obsidyen vazolar tespit edilmiştir. Obsidyen vazo yapımı teknik olarak son derece güç olması vazoların sayılarının sınırlı olmasına neden olmuştur. Yapılan araştırmalarda Ur, Arpaçiya, Gawra, Tell Brak ve Acemhöyük'te obsidyen vazolar bulunmuştur. Ur kral mezarındaki vazo, yerel metal kaplara benzetildiğinden brüt getirilen obsidyen bloğun yerel işlenmesi olarak yorumlanmaktadır. Tell Brak' ta tespit edilen obsidyen vazunun İç Anadolu kökenli olduğu ve merkeze bitmiş halde getirildiği düşünülmektedir⁵⁶.

Anadolu'da obsidyenden yapılan vazoların sayıları sınırlı olsa da Acemhöyük'te (Sarıkaya Sarayı) yapılan kazılarda farklı görünümlü dağ kristallerinden ve obsidyenlerden yapılmış vazolar tespit edilmiştir⁵⁷. Sarıkaya Sarayı'ndaki vazolar 19 ve 20 no'lu odalarda bulunmuştur⁵⁸. Bugünkü veriler ışığında vazolar dört tipte toplanmıştır.

İlk tip vazo, orijinalinde halka dipli, yuvarlak ağızlı, keskin omuzlu ve karınlıdır. Vazonun iç kısmı silindirik şeklinde oyulmuş dış kısmı ise cilalanmıştır. Vazonun karın kesiminin hemen üst kısmında 0,5 cm çapında iki büyük, ağız kenarı altında da aynı hizada yer alan 0,3 cm çapında (bir tanesi korunmuş halde) iki küçük delik, çift kulpu gövdeye bağlamak için açılmıştır. Karın genişliğindeki deliklerin birinin içerisinde oksitlenmiş bronz parçacıkları bulunmuştur. Bu da bizlere kulp yapımında bronz kullanıldığını göstermektedir⁵⁹.

Acemhöyük'te tespit edilen en görkemli olarak tabir edilen ikinci tip vazo, ağız kısmı hafif dışa taşmış, gövde kısmı birbirine koştur, boyun kısmı yatay ve verev derin yivlerle bezemelidir. Vazonu ağız kısmında ısıtır pozisyonda antilop başı işlenmiştir⁶⁰.

Obsidyen vazoların üçüncü tipi de kaya kristalleriyle yapılanlardır. Ağız kenarındaki iki parçaya göre çekik ağız kenarlı ve iç bükey boyunludurlar. Her iki parçanın da ağız kenarı haricinde sığ yiv bulunmaktadır. Bu çizgilerin altında parçaların birinde 0,45 cm diğerinde de 0,3 cm çapında birer tane kulp deliği bulunmaktadır⁶¹.

Acemhöyük'te tespit edilen dördüncü tip obsidyen vazo, taş vazoların en büyüğü olarak adlandırılır. Vazo, Sarıkaya Sarayı'nın 19 numaralı odasında bulunurken vazonun küçük bir parçası da 17 numaralı odanın kuzey kısmında saray uzantısındaki tahrip alanına atılmış toprağın içinde ele geçirilmiştir⁶². Vazonun gövdesinin sadece 18,5 cm yüksekliğindeki bir kısmı parçalar halinde bulunmuştur.

Kullanıldığı dönemde kırılmış olan vazo, dibe doğru daralan gövdeli, kırılan yüzeylerinin yanlarına çaprazlama açılan bir kısmında 13 diğer kısmında da 10 tane 0,2 cm çapındaki deliklerden çapraz geçirilmiş 0,15 cm eninde altın ipliklerle onarılmıştır⁶³. Bu vazo bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi' nde sergilenmektedir.

⁵³ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128)

⁵⁴ (Kolankaya Bostancı, vd.,2020, s.91,93)

⁵⁵ (Türe ve Savaşçın, 2000, s. 61; Daşcı,2015, s.4; Dardeniz ve Öztan,2020, s.864)

⁵⁶ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128)

⁵⁷ (Kuzuoğlu,2015, s.1)

⁵⁸ (Öztan,1979, s.383)

⁵⁹ (Öztan, 1988, s.397-399)

⁶⁰ (Özgüç,1966, s.22)

⁶¹ (Özgüç,1966, s.22,23)

⁶²(Özgüç,1966, s.23; Özgüç,1977, s.360; Öztan, 1988, s.399)

⁶³ (Öztan, 1988, s.399)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Boğazköy’de az sayıda Mısır eseri tespit edilmiştir. Eserlerden en önemlisi, Hiksos kralı Hian’ın adının kazılı olduğu obsidyen vazo parçasıdır. Bütün halde bulunamayan vazo, Hitit krallarının Hiksoslular ile yaptığı siyasi ilişkiler sonucunda gönderilmiş bir hediye olduğu düşünülmektedir⁶⁴.

Ege Denizi’ndeki adalarda Orta Tunç ve Genç Tunç Dönemlerine tarihlendirilen azımsanmayacak miktarda obsidyen vazo ve mühür gibi prestij nitelikteki ürünler tespit edilmiştir⁶⁵.

Obsidyen, yüksek viskozitedeki magmanın ürünü olduğu için tümüyle camsı dokusu yönünden dikkat çekicidir⁶⁶. Yansıma mevzubahis olduğunda ışık ışınları, parlak bir yüzeye ulaştığı anda ışınların açılarına göre yeni bir görünüme bürünür⁶⁷. Çağlar boyunca toplumlar da ışığı ve şekilleri yansıtmak için değişik hammaddelerden yararlanarak aynalar yapmışlardır. Tarihte ilk defa Gaius Plinius obsidyeni koyu renkli, biraz şeffaf ve duvara yerleştirildiğinde nesnelerin gölgesini yansıtan bir kayaç olarak tanımlamıştır. 1740 yılında John Hill, Yunan filozof Theophrastus’un bilgilerine dayanarak, insanların obsidyeni ince levhalar halinde kesip parlatarak bakıldığında cam gibi görüntüyü yansıtan bir kayaç olarak ifade etmiştir⁶⁸. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında farklı amaçlar için kullanılan obsidyen aynalar dekoratif nesne, dinsel bir obje yeri geldiğinde de ahiret inancıyla bağlantılı olarak mezarlara konulmuş ölü armağanı olarak görülmüştür.

Dünyanın en eski aynası olarak kabul edilen ve MÖ 6000’li yıllara tarihlendirilen ayna, Çatalhöyük’te tespit edilmiştir⁶⁹. Bu ayna bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenmektedir. Ayrıca bu ayna dışında Çatalhöyük’te birkaç tane daha obsidyen ayna bulunmuştur Ayna örneklerinden bazıları bugün ODTÜ Bilim ve Teknoloji Müzesi’nde sergilenmektedir. Tespit edilen aynaların kullanımının rahat olması için avuca sığacak boyutta küçültülmüş ve tutan kişinin ellerini kesmemesi için kenar kesikleri köreltilmiştir. Aynaların sayısının az olması ve bunların bazılarının da ölü armağanı olarak mezarlarda yer alması bu objeye ne kadar çok değer verildiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir⁷⁰.

Orta Amerika toplumlarından Aztekler, aynaya dinsel bir işlev atfetmişlerdir. Aztekler’in yaratıcı tanrısı Ometeotl’dur. Ometeotl’un Tezcatlipoca ve Quetzacoatl adında iki çocuğu vardır. Mitolojiye göre bu iki tanrı gökyüzünü ayakta tutmak için iki büyük ağaca dönüşürler. Bunlardan Tezcatlipoca, sigara içen obsidyen ayna ile sembolize edilmektedir. Bu ayna “Sisli Ayna”, “Tüten Ayna” ya da “Dumanlı Aynanın Lordu” olarak adlandırılır⁷¹.

Eskiçağda toplumlar kolye, bilezik, halhal, küpe, boncuk gibi takıların yapımında değerli ve yarı değerli taşlardan yararlanmışlardır. Yapılan kazılarda takıların yapımında değişik şekil, renk ve ebattaki obsidyenler kullanılmıştır. Asur yazıtlarında büyü törenlerinde, heykelciklerin boyunlarına obsidyen takıların takıldığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır⁷². Bu obsidyen takıların çoğunun amuletler olduğu bilinmektedir. Mısır’da da mumyalama işlemlerinde kullanılan amuletlerin çoğu da obsidyenden yapılmıştır⁷³. Romalılar ve Yunanlılar obsidyeni Melos Adası’ndan temin etmişler ve onu kıymetli taş olarak düşünüp çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanmışlardır⁷⁴.

Irak sınırında bulunan Arpaçiya Bölgesi’nde obsidyen boncuklardan yapılan bir kolye tespit edilmiştir. MÖ 5000’lere tarihlendirilen kolye, aşındırılarak pürüzsüzleştirilen siyah obsidyen boncuklardan ve deniz kabuğundan yapılmıştır⁷⁵. Kolyede kullanılan deniz kabuğu ve obsidyenlerin sıralanışı orijinal

⁶⁴ (Özkan,2007:81, s.91)

⁶⁵ (Carter, Contreras vd., 2016, s.26)

⁶⁶ (Bilgin, Polat vd.,2012, s.86)

⁶⁷ (Es, 2018, s.1474)

⁶⁸ (Buluş ve Arabacı,2018, s.27)

⁶⁹ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128; Sümer,2017, s.1367)

⁷⁰ (Haydaroglu, 2006, s.39)

⁷¹ (Schuman,2001, s.17; Özdizbay ve İnci, 2008, s.129; Sümer,2017, s.1369)

⁷² (Chataigner,1998, s.518)

⁷³ (Özdizbay ve İnci, 2008, s.128,129)

⁷⁴ (Buluş ve Arabacı, 2018:26,29)

⁷⁵ (Türe, 2005, s.2)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

değildir. Bu kolyede kullanılan obsidyenler Nemrut Dağı'ndan çıkarılan çekirdeklerden yapıldığı düşünülmektedir. Kolye bugün British Museum'da sergilenmektedir⁷⁶.

Tell Brak'ta 2006-2007 yıllarında yapılan kazılarda XX. ve XXI. tabakalarda bir dizi çocuk mezarları tespit edilmiştir. XXI. tabakada 5/6 yaşlarında cenin pozisyonlu bir çocuk cesedi bulunmuştur. Bu mezardan 250'den fazla farklı nitelikteki taşlardan ve obsidyenden yapılmış bir kolye saptanmıştır⁷⁷.

Aşıklı Höyük'te, yerleşmenin en geç evresindeki (2A-C) yapının ara dolgusunda obsidyenden yapılmış yarısından çoğu kırık omurgalı bir bilezik tespit edilmiştir. Obsidyen bileziğin dış yüzeyinde bir omurga iç yüzeyinde de yapım tekniğinden kaynaklandığı düşünülen yatay ve dikey sürtme izleri bulunmaktadır⁷⁸. Bilezik, 2011 yılında Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve Triboloji ve Sistem Dinamikleri Laboratuvarı'nda araştırmacılar tarafından incelenmiştir. İncelemeler sonrası obsidyen parçanın MÖ 8000-7500 yılları arasına tarihlendirilmiş ve 10 cm çapında 3,3 cm eninde olabileceği öne sürmüştür. Ayrıca yapılan araştırmalara göre bilezikte kullanılan obsidyenin Orta Anadolu kaynaklı olmadığı dışarıdan geldiği düşünülmektedir⁷⁹.

Samsat Höyük'te XXVI. Katında bebek ve çocuklara ait on iki gömü açığa çıkarılmıştır. Mezarlardan birinde 3/4 yaşlarında bir çocuğa ait iskelet bulunmuştur. Mezarda kol bileğine ait kırmızı obsidyenli, kireçtaşı ve taş boncuklu bilezik kalıntıları saptanmıştır⁸⁰.

Arkeolojik kaynaklarda token/jeton/kulak tıkacı/küpe olarak adlandırılan nesnelere Neolitik Dönemde birçok merkezde süs eşyası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Boncuklu Tarla yerleşim yerinde yapılan kazılarda tespit edilen tokenlerin hem tipolojik hem de kullanılan hammadde yönünden çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Farklı formlardaki bu nesnelere kireçtaşı, kumtaşı, mermer gibi taşlar kullanılmasının yanı sıra ham obsidyen ve bakır gibi hammaddeler de kullanılmıştır. Boncuklu Tarla'da çivi, silindir ve yuvarlak/boğumlu formlu obsidyen tokenler tespit edilmiştir⁸¹.

Obsidyenin günümüzdeki kullanımı eskiçağdaki kullanımına nazaran az olsa da farklı coğrafyalardaki işlevselliği devam etmektedir. Amerika, Meksika, Ermenistan ve Hindistan'daki birçok merkezde obsidyenden yapılan takı, biblo gibi süs eşyaları kültürel bir obje olarak satışı yapılmaktadır⁸².

Türkiye'de KOSGEP ve Kars Özel İdaresinin ortaklaşa düzenlemiş olduğu proje kapsamında obsidyen işleme atölyeleri açılmıştır. Yarı saydam obsidyenler kolye, küpe, broş, şamdan gibi süs eşyası yapımında; saydam olmayanlar da spa merkezlerinde spa taşı olarak kullanılmaktadır⁸³.

Sonuç

Paleolitik Dönemle kullanımı başlayan obsidyen, ilk olarak savunma ve besin ekonomisinde kendini gösterirken ilerleyen dönemlerde de dekoratif ve süs eşyası yapımında tercih edilen bir hammadde olmuştur. Süs eşyası olarak adlandırılan kap, ayna, vazo, kolye, bilezik gibi farklı biçimlerdeki bu objeler eskiçağdan günümüze kadar insan hayatının bütünleyici bir parçası olmuştur. Geç Epipaleolitik ve Neolitik Dönemle beraber prestij eşya olma özelliği kazanan obsidyen, grup üyeliği ve sosyal statü gibi bireysel ve sosyal kimliklerin inşasında önemli bir rol oynamıştır.

Obsidyenin, dünya üzerindeki yayılımının dar olması obsidyen ticaretinin doğmasına olanak sağlamıştır. Neolitik Dönemle başlayan obsidyen ticareti, obsidyenin pek çok toplumun talep edip takas ettiği bir meta haline gelmesine neden olmuştur. Bu ticaret beraberinde toplumların yaşamsal, dinsel, sanatsal anlayışlarına dair bilgi ve tecrübelerini farklı toplumlara aktarmasını kolaylaştırmıştır.

⁷⁶ (Çıvgın,2020, s.46; Campbell ve Healey,2013, s.552,553)

⁷⁷ (Al-Quntar, Charles vd.,2007, s.155)

⁷⁸ (Yıldırım Balcı,2007, s.306)

⁷⁹ (Astruc, Vargiolu, vd., 2011, s.3423)

⁸⁰ (Özgüç, 2009, s.99)

⁸¹ (Kodaş, Çiftçi vd.,2020, s.69 vd.)

⁸² (Özdizbay ve İnci, 2008, s.129,130)

⁸³ (Parlak ve Parlak,Y.,2010, s.70 vd.)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1960'lı yıllarda C.Renfrew, J.E. Dixon ve J.R. Cann'ın öncülüğünde başlayan obsidyen araştırmaları günümüzde de devam etmektedir. Yapılan her araştırma obsidyenin eskiçağ toplumlarının hayatındaki önemini bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu çalışmayla obsidyenin sınırlı kullanım alanının olmadığı hemen her alanda işlevsellik görüp talep edilen bir hammadde olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

KAYNAKLAR

- Akın, G. (2019). *İnsanın prehistorik dönemde kullandığı hammaddeler*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Akın, E. ve Esgici, R. (2015). Eskiçağda tarım aletleri, *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 11 (1), 33-37.
- Aktaş, B., Yalçın, Ş., vd.(2019). Seryum oksit katkılı doğal obsidyen camların mekanik özellikleri *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(2), 165-173.
- Al-Quntar, S., Charles, M. vd., (2007). Xcavations at Tell Brak 2006-2007. *British Institute for the Study of Iraq*, 69, 145-171.
- Arsebük, G. (1999). İnsanın evrim süreci ve en eski kültürleri. *TÜBA-AR II*, 31-69.
- Atıcı, G. ve Türkecan, A. (2017). Anadolu'nun volkanları. *Doğan Kaynakları ve Ekonomik Bülteni*, 22,1-18.
- Arslantaş, Y. (2013). Kuzey Mezopotamya'da bir kavşak noktası: Tepe Gawra. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, VIII/2,1-24.
- Astruc, L., Vargiolu, R., vd. (2011). Multiscale tribological analysis of the technique of manufacture of an obsidian bracelet from Aşıklı Höyük (Aceramic Neolithic, Central Anatolia). *Journal of Archaeological Science*, 38, 3415-3424.
- Ayengin, N. (2005). Prehistorik dönemlerde kemik ve boynuz işleme teknikleri. *Ankara Üniversitesi Antropoloji Dergisi*, 21,105-106.
- Aygün, H. (2011). *Sarıkamış (Kars) civarı obsidyenleri*. Bilgi Notu, MTA
- Ayter, P. ve Demirci, Ş. (Ed.). (2015). Arkeolojik ve arkeometrik çalışmalar Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu onuruna. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Balkan-Atlı, N. (2005). Paleolitikten günümüze obsidyen. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 19,1-3.
- Baysal, A. (Ed.).(2018). Anadolu arkeolojisinde taş aletler: teori, metot, pratik. İstanbul: Ege Yayınları.
- Başak, O. (2008). Taş çağı'ndan tunç çağı'na Anadolu'da maden sanatın gelişimi ve kullanım. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*,21,15-33.
- Baykara, İ. ve Dinçer, B. (2007). İnsanın evriminde taş aletler. *Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni*, II, 82-86.
- Bayrak, D. (2000). Anadolu obsidyen oluşuklarının tarihöncesi Yakındoğu topluluklarınca kullanımı. *Mavi Gezegen Popüler Yerbilim Dergisi*, 3, 36-41.
- Baysal, A.(2018).(Ed.).*Anadolu arkeolojisinde taş aletler: teori, metot, pratik*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Bilgin, A., Polat,S.,vd. (2012). Erciş obsidyenlerinin mineroloji-petrografik, jeokimyasal özellikleri ve süs taşı olarak değerlendirilmesi üzerinde ön çalışma. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2, 85-92.
- Buluş, A ve Arabacı, C. (Ed.).(2018).*Konya çevresinde madencilik öncesi obsidyen-doğal cam ve ticaret hayatındaki yeri*. Konya: Damla Ofset Yayıncılık.
- Carter, T. and Shackley, M.S. (2007). Sourcing obsidian from neolithic Çatalhöyük (Turkey) using energy dispersive x-ray fluorescence. *Archaeometry*, 49(3), 437-454.
- Carter, T. ve Milić, M. (2013). *The consumption of obsidian at Neolithic Çatalhöyük: A long-term perspective*. Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East, Universitat Autònoma de Barcelona Servei de Publicacions Bellaterra, 495-508.
- Carter, T., Contreras, D.A.,vd. (2016). Spherulites and aspiring elites: the identification, distribution and consumption of Giali obsidian (Dodecanese, Greece). *Journal of Mediterranean Archaeology*,29 (1), 3-36.
- Chataigner,C.,Poidevin,J.L., vd., (1998). Turkish occurrences of obsidian and use by Prehistoric Peoples in the Near East from 14,000 to 6000 BP. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85, 517-537.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Çıvgın, İ. (2019). Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta Geç Neolitik 1 2 MÖ 7000 6300 geçim ekonomisi maddi kültür ilk çanak çömlekler ve kültürel temas. *Current Research in Social Sciences*, 5/2,95-129.
- Çıvgın, İ. (2020). Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta Halaf Dönemi MÖ 6100 5300 5100 maddi kültür geçim ekonomisi ve kültürel temas. *Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, 8,1-63.
- Erkmen, A. (Ed.).(2020). Geçmişten günümüze farklı yönleriyle tarih araştırmaları. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Dardeniz, G. ve Öztan, A. (2020). Acemhöyük fayans ve frit eserleri üzerine arkeolojik ve arkeometrik değerlendirmeler. *Belleten*, 84(301), 837 - 88.
- Daşçı, P. (2015). *Geçmişten günümüze süstaşı işlemeciliği ve Lidya*. Lidya altın ülke. Uluslararası Katılımlı Altın, Kuyumculuk ve Gemoloji Sempozyumu.
- Dinçer, B., (2007). Anadolu'da insanın ilk zamanları: Kaletepe. *Atlas*, 169, 62-70.
- Doğanay, H. ve Altaş, N.T.(2013). *Doğal kaynaklar*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Erbaş, İ. (2018). Taş ve taş yapı kültüründe değişim ve dönüşüm. *Ata Planlama ve Tasarım Dergisi* 2(1), 29-37.
- Ercan, T., Yeğingil, Z., Bigazzi, G. vd.(1990). Kuzeybatı Anadolu obsidiyen buluntularının kaynak belirleme çalışmaları. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 36,19-32.
- Gedik, İ. (1985). *Genel jeoloji*, Trabzon: K.T.Ü. Basımevi.
- Güleç, E. ve Baykara, İ. (2014). Üçağzılı Mağarası Üst Paleolitik Dönem Ahmarian taş alet kültürü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*,54(1), 149-170.
- Güvanç, B. (1999). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Haddow S. D. (2015). *Çatalhöyük 2015 arşiv raporu*. (B. Küçükdoğan ve A. M. Kavas,Çev.),2-64.
- Haydaroğlu,M. (Ed.).(2006). *Topraktan sonsuzluğa Çatalhöyük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Inizan, M.L., Ballinger, M.R., Roche, H. ve Tixer, J. (1999). *Teknoloji and terminology of knapped Stone*, Nanterre, Cercle de Recherches et d'Etudes Prehistoire (CREP),Fransa.
- Kodaş, E., Çiftçi, Y. vd.,(2020). Boncuklu Tarla'da ele geçen Neolitik Çağ kulak tıkaçları, küpeler ve düğmeler üzerine bazı gözlemler: tipoloji ve işlev. *Arkeoloji Dergisi*, XXV, 69-79.
- Kolankaya-Bostancı, N. (2008). Ege Bölgesinde obsidyen ticareti. *III. ve IV. Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kolankaya-Bostancı, N., Carter, T. vd.,(2020). Çine-Tepecik Höyük obsidiyen tedarik ve takas sistemi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 83 - 95
- Kösem, M.B. (2005). Yontmataş endüstrilerinin tanımlanmasında tip listesi çalışmalarının yeri ve önemi. *Anatolia*, 29, 29-38.
- Kuzuoğlu, R. (2015). Acem Höyük'ten eski Asur dönemine ait iki çivi yazılı belge. *Höyük*, 8, 1-15.
- Küçük, N. ve Gezer, O. (2017). Doğal siyah obsidyen cevherleri için yığılma faktörlerinin belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17, 872-880.
- Nishiaki, Y. (1990). Corner-Thinned Blades: A new obsidian tool type from a pottery Neolithic Mound in the Khabur Basin, Syria. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 280, 5-14.
- Özbek, M. (2007). *Dünden bugüne insan*, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Özdizbay, A, İnci, D. vd.(Ed.).(2008).*Prof. Dr. Haluk Abbasoğlunun 65. yaş armağanı*. İstanbul: AKMED.
- Özgüç, N. (1966). Acemhöyük kazıları. *Anadolu / Anatolia Dergisi*, 10, 1-28.
- Özgüç, N. (1977). Acemhöyük Saraylarında bulunmuş olan mühür baskıları. *Belleten*, 162, 357- 381.
- Özgüç, N. (2019). Samsat, Sümeysat/Samosata, Kumaha, Hahhum/ bir başkent ve kalenin uzun yaşamının 6000 yıllık döneminden kesitler. Ankara: TTK.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Özgüç, N. (2015). *Acemhöyük- Burushaddum ı silindir mühürler ve mühür baskılı bullalar / Cylinder seals and bullae with cylinder seal impressions*, Ankara: TTK.
- Özkan, S. (2007), Ülkemizde bulunmuş eski Mısır eserlerine göre Anadolu-Mısır ilişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII,77-116.
- Öztan, A. (1979). Acemhöyük Sarıkaya Sarayında bulunan iki taş tabak. *Bulleten XLIII/170*, 381-388.
- Öztan, A. (1988). Acemhöyük taş kapları. *Bulleten*, LII/203, 393-406.
- Taşkıran, H.(1996). *Karain Mağarası kenar kazıyıcılarının teknolojik ve tipolojik evrimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğcu, B. (2010). Anadolu'da, canlıda yapılan ilk trepanasyon örneği: Aşıklı Höyük insanı. *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 20 (2),70-75
- Türe, A. ve Savaşçın, M.Y.(2000). *Kuyumculuğun Tarihçesi*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, A., (2005). *Dünya kuyumculuk tarihi I, Eski Çağlardan Orta Çağa*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları.
- Tsampri, M.(2018). Obsidian in the Prehistoric Aegean: trade and uses. *Bulletin of the Geological Society of Greece*, 53/1, 28-49.
- Sümer, N. (2017). Mitolojik ve dinsel bir sembol olarak ayna. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1367-1375.
- Schuman, M.A.(2001). *Maya and Aztec Mythology*. USA: Enslow Publishers.
- Ünlüsoy, S., Çakırlar,C.,vd.(Ed.). (2018). *Arkeolojide temel yöntemler*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Yaşar, S. (2020).İnsanoğlunun ilk sistematik sert kaya kazı yöntemi: ateş kurma. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*,18,67-78.
- Yeğingil, Z. (1987). *Obsidyen ve Anadolu'daki farklı yerleşim bölgelerine ait obsidyenlerin kaynak belirleme çalışmaları*. III. Arkeometri Sonuçları,193-202.
- Yıldırım-Balcı, S. (2007). *Orta Anadolu obsidyen teknolojisi: Aşıklı Höyük modeli, tekno-kültürel kökeni ve evrimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Düşünsel Heyecansal Değerleniş Çerçevesinde *Efruz Bey*

Songül KORKMAZ*

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

İnsanoğlu, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için türlü yollara başvurmuş ve her biri kendine özgü araçlar ile gerçekleşen farklı ifade yollarını keşfetmiştir. Bu ifade yollarından olan güzel sanatlar, kendi içerisinde; maddeye biçim veren görsel, ses ile söze biçim veren işitsel, jest ve mimiklere yön vermek suretiyle icra edilen ritmik sanatlar olmak üzere üç dala ayrılır. Resim, heykel, mimarî görsel sanatlara; müzik ve edebiyat işitsel sanatlara; tiyatro, sinema, bale, dans ve opera ise ritmik sanatlara örnektir.

Edebî eserlerin ortaya çıkış yeri olan edebiyat sanatı; duygu ve düşüncelerin, özgün bir dil kullanılarak, estetik kurallar çerçevesinde, yazılı veya sözlü olarak dile getirilmesidir. Edebiyat ve daimi malzemesi olan dil sayesinde, kişilerarası iletişim ve etkileşim ile bir kültür dokusu oluşur. Bu doku neticesinde ortaya çıkan tarihsel bilinç ile ortak bir amaç etrafında birleşen insan, “cemiyet” hayatına geçmiş ve tarihsel süreç içerisinde meydana gelen olaylar etkisinde kalmıştır. Ömer Seyfettin’in 1908’den, Birinci Dünya Savaşı ortalarına kadar uzanan bir devri anlattığı romanı *Efruz Bey*’i de, döneminin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerinden izler taşıyan eseridir. Edebî eserler, birçok farklı yönden incelenmeye ve değerlendirmeye açık yapıtlardır. Bu çalışmada modern inceleme yöntemlerinden birini sunan Gennadiy N. Pospelov’un *Edebiyat Bilimi* (1995) adlı eserinin “Edebiyat Eserlerinin Düşünsel İçeriği” başlıklı kısmı hareket noktası edinilerek, *Efruz Bey* romanı, “düşünsel-heyecansal değerlendirme” bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Efruz Bey*, Düşünsel İçerik, Heyecansal Bağlanım.

ABSTRACT

Human beings have resorted to various ways to express their feelings and thoughts and discovered different ways of expression, each with its own unique means. One of these ways of expression, fine arts, in itself; It is divided into three branches: the visual that shapes the matter, the auditory that shapes the sound and the word, and the rhythmic arts performed by directing the gestures and mimics. Painting, sculpture, architectural visual arts; music and literature to the auditory arts; theater, cinema, ballet, dance and opera are examples of rhythmic arts.

The art of literature, which is the place of emergence of literary works; It is the expression of feelings and thoughts in written or oral form using an original language, within the framework of aesthetic rules. Thanks to literature and language as its permanent material, a cultural texture is formed with interpersonal communication and interaction. Uniting around a common purpose with the historical consciousness that emerged as a result of this texture, the human passed into the life of "society" and was affected by the events that took place in the historical process. *Efruz Bey*, a novel by Ömer Seyfettin from 1908 to the middle of the First World War, is also a work bearing traces of the social, political and economic developments of the period. Literary works are open to examination and evaluation from many different angles. In this study, the part titled "Intellectual Content of Literary Works" of Gennadiy N. Pospelov's work titled *Edebiyat Bilimi* (1995), which presents one of the modern analysis methods, will be taken as the starting point and *Efruz Bey*'s novel will be analyzed.

Keywords: *Efruz Bey*, Intellectual Content, Exciting Connection.

Giriş

Düşünsel içerik, yazarın konu bütünü bir sorunsallık üzerinden oluşturmasıdır. Yazarın düşünsel içeriği tamamlanabilmesi için ortaya koyduğu konu bütünü ile eserin sorunsal yanını yorumlaması, eyleme geçirmesi gerekir. Yazarın esere yargı getirmesiyle eser düşünselliğin yanında “heyecansal değerlendirme” de kazanır. Bu durumu Pospelov, “düşünsel heyecansal değerlendirme” olarak açıklar: “Eserde ortaya konan yaşam yaklaşımı veya onun düşünsel heyecansal değerlendirme, her zaman yazarın ortaya koyduğu karakterleri yorumlayışına bağlıdır ve böylece de her zaman yazarın dünya görüşünün sonucudur” (Pospelov, 1995, s. 121).

Düşünsel heyecansal değerlendirme, iki temel olanağı içinde taşımaktadır. Bunlar: yazarın belli niteliklerden hoşnutluğunu, beğenilerini dile getirdiği “düşünsel olumlama” ile protestosunu yaptığı ve görüngülerden hoşlanmadığını belirttiği “düşünsel yadıma”dır. Düşünsel heyecansal değerlemenin bir diğer önemli ögesi ise edebiyat eserinin fikridir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bütün sanat eserleri, kendilerini okuyan, dinleyen, seyreden insan veya insanlar bulunduğu müddetçe var olurlar. Başka bir ifadeyle estetik bir obje olan sanat eseri, onu algılayacak, kavrayacak bilinçli bir estetik süje bulunduğu sürece hayatını ilânihaye sürdürür. Bu bağlamda hakiki sanat eseri ölümsüzdür; zaman onu eskitemez (Çetişli, 2011, s. 123). Diğer güzel sanatlardan farklı olarak birden fazla yorumu açık olan edebiyat sanatının somut hâli olan edebî eserler, modern inceleme yöntemleri sayesinde yeni tespitlere daima açık bir vaziyettedirler. Modern hikâyeciliğin kurucusu olan Ömer Seyfettin'in eserleri de farklı bakış açılarını hak eden yapıtlardandır. Bu çalışmanın amacı *Efruz Bey* isimli esere modern bir bakış açısıyla yaklaşmaktır.

Yöntem

Araştırmacılara modern inceleme yöntemlerinden birini sunan Gennadiy N. Pospelov'un *Edebiyat Bilimi* (1995) adlı eserinin "Edebiyat Eserlerinin Düşünsel İçeriği" başlıklı kısmı hareket noktası edinilerek, *Efruz Bey* romanı, "düşünsel-heyecansal değerlendirme" bağlamında incelenecektir. Düşünsel heyecansal değerlendirme, okuyuculara roman kişilerinin nasıl sunulduğu hakkında bilgi verir. *Efruz Bey*, 1908'den Birinci Dünya Savaşı ortalarına kadar uzanan devri kapsamaktadır. Roman beş bölümden oluşmaktadır ki bu bölümler sırasıyla şunlardır: "Hürriyete Layık Bir Kahraman", "Asiller Kulübü", "Bilgi Bucağında", "Açık Hava Mektebi" ve "Beyaz Serçe". Çalışmada eserin bölümlerine kısaca değinildikten sonra düşünsel içerikten, çeşitlerinden, heyecansal bağlanımdan ve çeşitlerinden bahsedilecektir. Bu bahislerin ardından eserde hangi düşünsel değerlendirme ile heyecansal bağlanımın bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Efruz Bey

Cengiz Aydemir, "Modern Türk Hikâyeciliğinde Ömer Seyfettin Etkisi" isimli makalesinde sanatçının, hasta ruhları iyileştirmeye çalıştığını söyler. "O, ruhların manevi gıdasını sağlar; bezginlere teselli, yorgunlara güç, zalimlere ibret ve merhamet, yeniklere hürriyet ve kurtuluş ümidi getirir. Amacı herhangi bir çağı özel yönleriyle aktarmak değil, herhangi bir kişiliği özgünlüğü içinde anlatmak değil, ancak uygarlığın devamını güven altına almak, insana insan olduğunu hatırlatarak ulusların anlaşmasına ve sarmaşmasına çalışmaktır" (Aydemir, 2005, s. 57). Modern Türk hikâyeciliğinin öncü ismi Ömer Seyfettin'de, modern bir bakış açısı ile kaleme almış olduğu tek romanı *Efruz Bey* isimli eserinde, hasta ruhlara dikkat çeker ve onlara tedavi için reçeteler sunar.

Efruz Bey, 1908'den Birinci Dünya Savaşı ortalarına kadar uzanan devri kapsamaktadır. 1919 yılında eseri tefrika etmeye başlayan "Vakit" gazetesi, roman hakkında şu sözleri sarf eder: "*Efruz Bey* memleketimize ait tiplerin ve bazı meyil ile itiyatların, sanatkârane bir mübalağa ile çizilmiş bir karikatürü hükmündedir. Roman beş bölümden ibarettir ki, her birini uzunca bir küçük hikâye addetmek mümkündür." Bu bölümler sırasıyla şu şekildedir: "Hürriyete Layık Bir Kahraman", "Asiller Kulübü", "Bilgi Bucağında", "Açık Hava Mektebi" ve "Beyaz Serçe"

Olca Öner Toy "Küçük Hikâye Yazarı Olarak Ömer Seyfettin" isimli makalesinde; romanın her bölümünde ayrı bir yönü ile görünen *Efruz Bey*'in, Batı kültürünü sadece bir şekil ve bir kalıp olarak benimseyen, bu arada millî duygularını tamamen kaybeden, davranışı, anlayışı, kıyafet ve yaşama düzeni ile halktan kopan, onu etkilemek ve işlemek yerine, ona karşı cephe alan bir yarı aydın tipini canlandırdığını söyler (Öner Toy, 1972, s. 141). Her bir hikâye hakkında bilgilendirme yapmak eseri daha anlaşılır kılacaktır. Farklı başlıklar altında olan hikâyeler birbirinin devamı niteliğindedir.

İlk hikâye olan "Hürriyete Layık Bir Kahraman" da, II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile kendisini anayasayı ilan eden kişi olarak tanıtan ve ismi dâhi uydurma olan roman başkışısı Ahmet ile karşılaşılır. Ahmet, ismini inkâr ederek şanına yakışır bir ad arar ve *Efruz Bey* isminde karar kılar. *Efruz*'un, hürriyeti ilan eden kişi vasfının üçüncü gününde tutuklanması ve kısa sürede serbest bırakılması ile hikâye sona erer.

İkinci hikâye olan "Asiller Kulübü" nde, *Efruz Bey* ile arkadaşları zengin ve asil olmalarına rağmen asalet unvanlarının olmamasını büyük sorun sayarlar. Bunun üzerine hepsi kendisine soyluluk unvanı aramaya başlar. *Efruz*, Prens *Efruz* dö Kızıl'da karar kılar. Arkadaşlarına unvanını bildirmeye gittiğinde, onların yasadışı kumar oynadıklarını öğrenir. Polisin evi basması üzerine arkadaşları ile

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

tutuklanır ve bir gece karakolda kalır. Tahliyesinden sonra asilzade olmanın pek de hayırlı olmayacağını düşünerek bu hevesten vazgeçer.

“Bilgi Bucağında” başlıklı üçüncü hikâyede, Efruz’un “Bucak” adını verdiği dernekdeki konferanslarında yalan yanlış bilgilerini, dinledikleri konu hakkında pek bilgisi olmayan kesime anlatması söz konusudur. Yayımladığı eserinin satılmaması, manav ve marketlerde kese kâğıdı olarak kullanılması üzerine Bucak’tan kovulur. Hikâyenin sonunda Efruz’un uzun süre ortalarda görülmediği okuyuculara bildirilir.

Cahit Kavcar, “Ömer Seyfettin'in "Efruz Bey" Tipi.” isimli makalesinde dördüncü hikâye olan “Açık Hava Mektebi” hakkında şu yorumu yapar: “Efruz Bey, büyük bir bilgin, eğitimci, pedagog görünüşü içindedir. Bu uzun bölümde, kitap-hayat, kuru bilgi-gerçek çatışması vardır. Şüphesiz ki her pedagojik sistem, her memleket için değildir. Burada, sosyal çevrenin yapısı ve şartları göz önüne alınmadan, ilgi çekici geldiği için hemen uygulamaya geçilen acayip pedagojik sistemler ve kendini böyle durumlara adayan aydın geçinen kesim alaya alınmıştır” (Kavcar, 1970, s. 191).

Beşinci ve son olan “Beyaz Serçe” isimli hikâye, “Vakit” gazetesinin tefrika edeceğini duyurduğu lâkin yayımlayamadığı fasıl olarak kalmıştır. Eserde yer alan “İnat” bölümünün bu hikâyeyi karşıladığı düşünülmektedir. “İnat” ta bir yazar ile tartışmaya giren Efruz’un haksızlığını kabul etmemesi, yanlışlığı doğru görenek karşı taraf ile inatlaşması anlatılır.

Bulgular

1) *Efruz Bey*'de Düşünsel İçerik

Bir eserin düşünsel içeriğini tespit etmek için tematik yapısına, sorunsal yanına ve düşünsel değerlemesine bakmak gerekir. *Efruz Bey* romanının tematik yapısı: kendi kültüründen kopmuş alafranga bir tip ile kendisini aydın zanneden cahil tip olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Sorunsal yan (problematik), eserlerde sunulan toplumsal karakterlerin, yazar tarafından düşünsel yorumlanmasıdır.

Oğuz Orhan, “Ömer Seyfettin'de Siyasî Kültürün Hievi” isimli makalesinde Efruz Bey'i, çeşitli olumsuzlukların vurgulu şekilde işlendiği bir şahsiyet ve iktidarın farklı yöntemlerle el değiştirmeye doğru gittiği bir dönemin adamı olduğu için önemli bir tip olarak değerlendirir. Orhan'a göre “O, “İstibdat” dönemini yaşamıştır, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesine şahit olmuştur ve geçmişe bugünden bakıldığında Meşrutiyet'ten Cumhuriyete giden süreci yaşayanlardan biridir” (Oğuz, 2012, s. 314). Eserin sorunsal yanı, Efruz Bey'in yaşadığı dönemin düşünsel, toplumsal, siyasal izlerini taşıyor oluşudur.

Konu bütünü ve sorunsal yanın verilmesi ile eserlerin düşünsel içerikleri tamamlanmış sayılmaz. Tamamlanma için eserde ortaya konan yaşam yaklaşımı veya onun düşünsel-heyecansal değerlenişi, her zaman yazarın ortaya koyduğu karakterleri yorumlayışına bağlıdır ve böylece de her zaman yazarın dünya görüşünün bir sonucudur (Pospelov, 1995, s. 121). Sorunsal yanda yazarın verdiği nesnel yargılar, düşünsel-heyecansal değerlemede öznel yargılara yerini bırakır.

Efruz Bey'de mevcut düşünsel-heyecansal değerlendirme, yazarın eserin başında söylediği şu sözlerden tespit edilebilir:

“Sevgili Efruz! Hayatından şu birkaç levhayı yazarken ihtimal biraz mübalağacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacımdır... Bunun için kızma. Beni affet! Hem emin ol ki, maksadım ne seni tahkir, ne de maskara etmek... Hakikati görüldüğü gibi, edebiyat yapmadan yazmak istedim. Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum. Fakat okuyunca samimiyetimin derecesini herkesle beraber sen de anlayacaksın. Herkes seni –bizzat kendi kadar- tanır, Efruzcuğum! Bugün hiç kimse sana yabancı değildir; çünkü sen “hepimiz” değilsin, değilsen bile “hepimizden bir parça”sın...” (Seyfettin, 2020, s. 8).

Yazarın öznel bir bakış açısıyla söylediği bu sözler, dünya görüşünü yansıtmaktadır. Ömer Seyfettin, II. Meşrutiyet döneminin öncesinde ve sonrasında Osmanlı toplumunda yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve birebir tanık olmuştur. Bahsedilen dönemin önemli hikâye yazarı olan Seyfettin, 1911 yılında “Genç Kalemler” dergisinde arkadaşları ile yayımlanmış olduğu “Yeni Lisan” makalesi üzerine dikkatleri üzerine çekmiştir. Bağlı olduğu milliyetçilik düşüncesi ile milli dilimiz Türkçeyi savunmuş

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ve eserlerinde Türkçülüğü ön plana çıkaran konulara yer vermiştir. *Efruz Bey* de alafranga özentiliği, yanlış batılılaşma, kendisini aydın ve soylu sanan insanlar, mevcut eğitim programları, siyasi ve kültürel ortam yazarın dünya görüşünü yansıtan tespit ve yorumları ile aktarılmıştır.

Düşünsel-heyecansal değerlendirme, iki temel olanağı içinde taşır. Bunlar: yazarın belli niteliklerden hoşnutluğunu, beğenilerini dile getirdiği “düşünsel olumlama” ile protestosunu yaptığı ve görüngülerden hoşlanmadığını belirttiği “düşünsel yadsıma”dır. Ömer Seyfettin, eserin tamamında hoşlanmadığı ve komik gördüğü durumları ele almıştır. O hâlde denebilir ki, *Efruz Bey* romanı, düşünsel yadsımaları barındıran bir eserdir. Bu yadsımalara örnek teşkil edebilecek cümleler şu şekildedir:

“Hâlbuki bunların hiçbirisinin aslı yoktu. Yalnız büyük adamlara mensup görünmekle kalmaz; cesur, şair, edip, feylosof, âlim, derviş, pehlivan, tamburacı, samacı filan... görünmek ister, hem de görünürdü. Kalemde küçüklerin yanında hep kendine “Esraralut bir Jön Türk” süsü verir, bir satırını görmediği halde Namık Kemal’in bütün eserlerini okuduğunu söyler, aklında kalmayan bazı şiirlerini bile ezberden okurdu” (Seyfettin, 2020, s. 34).

“ “Ben gidemem! O benim ayağıma gelsin...” diye küstahça haber yolluyor... Kendini hakikaten bu inkılabın yegâne amili, yegâne müsebbibi, yegâne kahramanı sanıyordu. Etrafında yüzlerinin şekillerini, isimlerini hatırlayamadığı birtakım mukarripler kaynaşüyor... Asker, sivil, birçok hürriyetperverler arkasına takılıyor, arabasına koşuluyor... O ne dese bir papağan gibi tekrarlanıyor, bir aygır gibi bağıyorlardı” (Seyfettin, 2020, s. 46).

Bir eserde düşünsel-heyecansal değerlemenin birlik noktası fikirdir. Fikir, Pospelov’a göre: yazarın, hem karakter seçimini, hem de onların yorum ve değerlemesini belirleyen, imgesel, heyecansal ve genelleyici düşünüşüdür (Pospelov, 1995, s. 124). Sorunsal yan, konu bütünlüğü, düşünsel-heyecansal değerlemenin yanına eklenen fikir ile “organik birlik” oluşur. Bu yargılar birbirinden asla ayrılamaz. Eserlerde verilen bu temel yargılar bir dengeye sahip olmalı, biri diğerinin önüne geçmemelidir. Özellikle fikirlerin sunumunda ideolojinin dengesi iyi ayarlanmalıdır.

Zaman ve mekân olgularının açık açık verildiği eser olan *Efruz Bey*’in bu iki olgudan ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Eserde yazar tarafından okuyuculara sunduğu temel fikir, yarım yamalak bilgilerle kendisini üstün görmeye çalışan o dönem insanların ne gibi komik durumlara düştüğü ve alafranga özentinin milli kültürü zedelemekten başka bir şey olmadığıdır. Yazar tarafından sunulan bu fikirler, organik birliğe uygun ve herhangi bir ideoloji dayatması yapılmadan okuyuculara aktarılmıştır.

2) *Efruz Bey*’de Heyecansal Bağlanım

Yaşamın kendisinde var olan ayrımlar nedeniyle, edebiyat eserlerinin heyecansal bağlanımları da çeşitlilik göstermektedir. Bunlar: kahramanlıkçı, dramatik, trajik, içli-duygulu, romantik, mizahçı, ya da yergici - taşlamacı heyecansal bağlanımlardır (Pospelov, 1995, s. 137). Konunun daha iyi anlaşılması için bağlanım çeşitliliklerini kısaca açıklamak faydalı olacaktır.

Kahramanlıkçı heyecansal bağlanımda, ulusun ve insanlığın ilerlemesi çıkarına ilişkin bir görevi yerine getiren aktif insan eylemi söz konusudur. Genel amaçların, tekil kişiliklerin eylemine dönüşmesi, yaşamdaki kahramanlığın özünü karakterize etmektedir (Pospelov, 1995, s. 139). Yazar, kahramanı okuyucu kitlesine sunarken onun karakterini derinlemesine bir yorumla vermeli ve bu kahraman hakkındaki düşüncelerini eklemelidir.

Dramatik heyecansal bağlanımda, toplumsal ve kişisel yaşamların çelişkisi söz konusudur. Kişilerin, bilinçleri dışında bağımsız bir üst gücün tehdidi altında kalmaları dramatik bir durumdur (Pospelov, 1995, s. 144). Trajedi, dramatiğin derinleşmiş hâlidir. Trajik heyecansal bağlanımda, insan bilincindeki kişisel güçlerle, kişiselüstü güçlerin çelişip çatışması söz konusudur (Pospelov, 1995, s. 54).

Pospelov’a göre yergici-taşlamacı heyecansal bağlanım, toplumsal yaşamın belli yanlarını, keskin, sert biçimde, onları aşağılayarak, alaya alarak yadsıyan ve karşı çıkan bir heyecansal bağlanımdır (Pospelov, 1995, s. 154). Pospelov’un yergici-taşlamacı heyecansal bağlanımı, Türk edebiyatının hiciv

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

(satirik) türüne tekabül etmektedir. Yergici-taşlamacı yaklaşımın özel bir çeşidi kabul edilen “mizah” ise insan karakterlerinin komik içsel çelişkileri neticesinde var olmaktadır.

İçli-duygulu heyecansal bağlanım, toplumsal ezilme durumunda kalmış veya yoz ayrıcalıklı kesimlerin haksızlığına uğramış karakterlerin, buna karşılık ahlaksal bakımdan üstün olmaları bilincinden kaynaklanan bir duygusallıktır (Pospelov, 1995, s. 163). İçli-duygulu heyecansal bağlanımı incelerken romantik heyecansal bağlanımdan söz etmemek olmaz. İki tür birbirine yakın özellikler göstermektedir. Nasıl ki trajedi, dramatiğin derinleşmiş hâli ise romantikte, içli-duygulu heyecansal bağlanımın derinleşmiş hâlidir. Romantik bağlanım, duyguların derinliklerinde varlık göstermekte, eserlerde daha çok bir ideali gerçekleştirmek isteyen karakterin heyecanını yansıtmaktadır.

Tarihsel gerçeğe uygun Efruz Bey, yergici-taşlamacı bir heyecansal bağlanım ile kaleme alınmıştır. Bu bağlanımın örnekleri şu şekildedir:

“Hürriyete Layık Bir Kahraman” hikâyesinde Efruz, kalemde birden “yaşasın hürriyet!” naraları atmaya başlar. Ardına düşen kâtiplerle başlayan kitle, bir saat geçmeden meclis odasında toplanır. “Meclis odasındakiler: “Ey kahramanı hürriyet! İstibdadı nasıl devirdin? Bize anlat’ diye haykırıştılar. Ama Ahmet Bey yalnız “hürriyet” in lafını biliyordu. Bunun nasıl istihsal olduğundan, müstebidin nasıl Kanunu Esasiyi verdiğiinden filan hiç malumatı yoktu. Avrupa’da Jön Türkler bulunduğunu biliyordu. Lâkin bunlar kimdi? Haberi yoktu. Hatta bir Jön Türk ismi bile tanıyamıyordu...” (Seyfettin, 2020, s. 17).

Burada bilmediği halde, biliyormuş edası takınan, kendisini aydın olarak nitelendiren dönem insanı hicvedilmiştir. Ayrıca sormadan, sorgulamadan kabul eden kitlelere de gönderme yapılmıştır.

“Hâlbuki konferans hazırlamaya onun hiç ihtiyacı yoktu. O cahil miydi? Kitabı açıp okuyup söyleyenler hep cahillerdir. Kitaptan okuyup söyledikten sonra konferansçılığın ne ehemmiyeti kalırdı? Kitaptaki olan şey zaten söylenmiş demektir. İsteyen alıp okur yahut her kim isterse bu kitabı verir, okuttur, dinlerdi. Marifet okumadan söylemekti” (Seyfettin, 2020, s. 94).

Böylece yazar, okuma ve kitaptan hiç hoşlanmayan, fakat buna rağmen büyük bir bilgiçlik taslayan kişileri hicvetmektedir. Ama işin kolayına kaçan böyle kimseler, genellikle büyük ilgi görmekte, cahil çevrelere kendilerini kabul ettirmektedir. Efruz Bey de, böyle karikatürize edilen bir durumu yansıtmaktadır (Kavcar, 1984, s. 368).

SONUÇ

Ömer Seyfeddin’in bilgi sahibi olmadan fikir beyan eden, topluma kendisini ispat etmeye ve kabullendirme gayesindeki bir tipin hicivli anlatımı olan *Efruz Bey* isimli romanı, Pospelov’un *Edebiyat Bilimi* eserinde yer verdiği “düşünsel heyecansal bağlanım” ile ilgili görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Düşünsel içerik, okuyuculara roman kişilerinin nasıl sunulduğu hakkında bilgi vererek içerisinde eserin tematik yapısını, sorunsal yanını, düşünsel-heyecansal değerlendirilmesini ve fikrini barındırır. Düşünsel-heyecansal değerlendirme, iki temel olanağı içinde taşımaktadır. Bunlar: “düşünsel olumlama” ve “düşünsel yadsıma”dır. Heyecansal bağlanım ise yazarın eserinde sunmuş olduğu anlatım biçimini barındırmaktadır. Bu bağlanım çeşitleri ise şunlardır: kahramanlıkçı, dramatik, trajik, içli-duygulu, romantik, mizahçı, ya da yergici - taşlamacı heyecansal bağlanımlardır. Bu çalışmada, eserin düşünsel içeriğinin yadsıma, heyecansal bağlanımının ise yergici-taşlamacı şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aydemir, C. (2005). Modern türk hikâyeciliğinde ömer seyfetin etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 54-61.
- Çetişli, İ. (2011). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ.
- Kavcar, C. (1970). "Efruz Bey" Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 18, 179-196.
- Kavcar, C. (1984). Ömer Seyfettin'in "Efruz Bey" Tipi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(1), 359-375.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Oğuz, O. (2012). Ömer Seyfettin'de siyasî kültürün hicvi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 311-321.

Önertoy, O. (1972). Küçük hikâye yazarı olarak Ömer Seyfettin. *Türkoloji Dergisi*, 4(1), 137-145.

Pospelov, G. N. (1995). *Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı Yayınları.

Seyfettin, Ö. (2020). *Efruz Bey*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Alan (Karaçay-Balkar) Atasözlerinde «Er, Erkişi Ve At»

Suleimen KOCHKAROV*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ÖZET

Dil, sonsuz bir iletişim aracıdır. İnsan ve insan dışında kalan bütün canlıların, kendine özgü bir haberleşme ve etkileşim kurma aracı vardır. Bunlar içerisinde, insana ait olan dil, son derece karmaşık ve kompleks yapıdadır. Dilin en önemli işlevlerinden biri, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmasıdır. Zaman içinde gelişen, biriken dil, kendisine özgü kurallar ve bazı özdeyişler, deyimler, atasözleri oluşturur. Bunun sebebi ise, zaman içinde gelişip biriken kültürün ve tecrübenin yansımalarıdır. Çalışmamızın konusu olan atasözleri bütün dillerde yaşadığı topluma özgü olarak şekillenir. Bilindiği üzere atasözleri, çok uzun yıllar içinde oluşmuş ve kalıplaşmış ifadelerdir. Atasözleri, yapı itibarıyla oluştuğu toplumun kültürünü, sosyal hayatını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini çok iyi bir şekilde yansıtan özlü sözlerdir. Alan (Karaçay-Balkar) Türkleri, yaşadığı coğrafya itibarıyla ve konumundan dolayı, tarih içerisinde sürekli savaşların yaşandığı bir geçiş noktasında bulunmaktadır. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya bölgesinde yer alan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardino-Balkar Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktadırlar. Kafkasya'nın Orta Kafkaslar olarak adlandırılan merkezi bölümünde, Avrupa'nın ve Rusya Federasyonu'nun en yüksek dağı olan Elbruz Dağı ve çevresindeki yüksek dağlık arazide hayatlarını sürdürmekte olan Alan (Karaçay-Balkar) Türklerinin etnik kökenleri, göçebe-hayvancı İskitlere ve Kimmerlere kadar dayandırılmaktadır. Karaçay-Balkar Türklerinin kendini adlandırma adı Alan/Alanla «Alan/Alanlar» olsa da, Rusya'da etnik adı ile değil, Elbruz Dağı'nın batısında Karaçay ve doğusunda Balkarya olarak en önemli iki coğrafya adı ile birleştirilmiş ve Karaçay-Balkarlar olarak kaydedilmiştir. Alan Türkleri (Göktürkçe: Ar/Az «Arkişi/Azkişi»; Çince: Alan/A-Lan/Yancai; Antik Yunanca: Ἀλανοί; Latince: Alani/Halani...), İskit-Sarmat veya Sarmat-Hun kökenli göçebe Türk halkıdır. Alan dili, Alan adı yazılı kaynaklarda ilk defa MS 1. yüzyılda ortaya çıkar ve Çin kaynaklarına göre Alanlar dokuz Tiele-Türk boylarından biridir. Alanlar (Arlar/Azlar veya Arkişiler/Azkişiler) eski Türk yazıtlarında bir Türk boyu olarak Kırgızların yanında çok kez belirtilmiştir. Kaşgarlı Mahmut «Az keshe» yani «Azkişi» adlı ve şüphesiz Türk olan bir kavim hakkından bahseder. Tarihçi El-Birüni'ye göre Alanların dili Harzemşahlara ve Peçenek-Kumanların dillerine benzer. Bunlardan yola çıkarak, atasözlerine yansıyan er'lerin veya erkişi'lerin yani erkeklerin ve savaş için en önemli öge olan at'ın atasözlerine nasıl yansıdığını ve erkekler ile at'ın üstlendiği değer yargıları işlenecektir. Çalışmamızda ilkin dil ve dilin tanımı, atasözleri ve atasözlerinin yapıları, daha sonra ise Alan (Karaçay-Balkar) Türklerinin er veya erkişi (erkek) ve at hakkındaki atasözleri tahlil edilip incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Dil, Alan Türkleri, Alan Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkleri, Karaçay-Balkar Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesinde atasözleri, atasözleri, erkişi ve at.

ALAN (KARACHAY-BALKAR) IN PROVERBS «MAN AND HORSE»

ABSTRACT

Language is an endless means of communication. All living things except Man and man have their own unique means of communication and interaction. Among them, the language that belongs to man is extremely complex and complex. One of the most important functions of language is the connection between the past and the future. A language that develops and accumulates over time creates its own unique rules and some proverbs, idioms, proverbs. The reason for this is the reflection of the culture and experience that has developed and accumulated over time. Proverbs, which are the subject of our study, are shaped in all languages as unique to the society in which they live. As is known, proverbs are formulaic expressions that have been formed over many years. Proverbs are concise words that very well reflect the culture, social life, beliefs, traditions and customs of the society in which they are formed as a structure. Alan (Karachay-Balkar) Turks, due to the geography and location in which they live, are located at a crossing point where there have been constant wars in history. Currently, they live within the borders of the Karachay-Circassian Republic and the Kabardino-Balkar Republic, located in the North Caucasus region of the Russian Federation. In the central part of the Caucasus called the Central Caucasus, the ethnic origins of the Alan (Karachay-Balkar) Turks, who live their lives in the high mountain range of Mount Elbruz, the highest mountain of Avrupa and the Russian Federation, date back to the nomadic-pastoral Scythians and Cimmerians. Although the self-naming name of the

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Karachay-Balkar Turks is the Alan/Alanla «Alan/Alans», they are not united by their ethnic name in Russia, but by the two most important geographical names, Karachay to the west of Mount Elbruz and Balkaria to the East, and are recorded as Karachay-Balkars. Alan Turks (Gökturkish: Ar/As «Arkishi/Azkishi»; Chinese: Alan/A-Lan/Yancai; Ancient Greek: Ἀλανοί; Latin: Alani/Halani...), they are a nomadic Turkic people of Scythian-Sarmat or Sarmat-Hun origin. Alan language, Alan name in written sources for the first time BC 1. it appears in the century, and according to Chinese sources, the Alans are one of the nine Tiele-Turkish tribes. The Alans (Ar/Az or Arkishi/Azkishi people) are mentioned many times in ancient Turkish inscriptions alongside the Kyrgyz as a Turkic tribe. Kashgarly Mahmut speaks about the right of a people called Az-Kesha, that is, «Azkishi», who are undoubtedly Turkish. According to historian Al-Biruni, the language of the Alans is similar to that of the Harzemshahs and Pechenek-Kumans. Based on these, how man reflected in Proverbs and the horse, which is the most important element for war, are reflected in Proverbs, and the value judgments that man and the horse undertake will be processed. In our study, first the definition of language and language, proverbs and structures of Proverbs, and then the proverbs of Alan (Karachay-Balkar) Turks about man and horses will be analyzed and examined.

Key words: Language, Alan Turks, Alan Turkish, Karachay-Balkar Turks, Karachay-Balkar Turkish, proverbs in Karachay-Balkar Turkish, Proverbs, man and horse.

GİRİŞ

Kişisel ve toplumsal birikimler sonucu biçimlenmiş olan dil, çağlar içinde çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Bu çok boyutluluk anlam alanlarının oluşmasına, genişlemesine ve de daralmasına neden olmuştur. Sözcük ve kavramların oluşmasında etkili olan iç ve dış faktörler bu oluşan kavramların değişmesine de yol açmıştır. Bu değişimler eski dönemlerden itibaren süregelen duygu, düşünce ve kültürüyle harmanladığı gibi yaşam şartları ve coğrafya da etkili olmuştur. Dilin tanımına gelecek olursak; Dil, İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemi, kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık, milletin fertlerini birleştiren, koruyan ve onların ortak malı olan sosyal bir müessese, seslerden oluşan muazzam bir yapıdır (Prof. Dr. Muharrem Ergin, Türk Dili).

Dil, somut ve soyut olarak insanın etrafında var olan her şeyin sese bürünmüş şeklidir. İnsanoğlunun zihnini en çok kurcalayan sorulardan biri, varlıkların nasıl sese büründüğü ve bu seslerin insanlar arasında nasıl ortak bir ifade aracı hâline geldiğidir. “Dil düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir” (Doğan Aksan). “Dil sıkı sıkıya millî varlığa ve topluma bağlıdır.” (Mehmet Kaplan).

Aslında dil hayatı anlama çabasının en büyük parçasıdır. İnsanoğlunun sözlü olarak ses birimleriyle ya da mimikleriyle bazı davranışlarıyla kurduğu iletişimidir. Dilde oluşan anlam birikimlerini daha verimli kullanıp, söylemek istediği duygu, düşünce ve bir bilgiyi veya öğüdü bu zamanla oluşmuş sözcükleri bir araya getirip kısaltma yoluna gitmişlerdir. İnsanlığın doğuşu kadar eski olan bu durum hemen hemen her kültürde vardır. Bu anlamlı ve özet biçiminde olan anlam birliklerini genellikle iki grupta inceleyebiliriz. Bunlar Atasözleri ve deyimlerdir. Atasözleri ve deyimlerin doğuşuna gelecek olursak, daha önce de belirttiğimiz gibi dil ne kadar eskiyse bu anlam birlikleri de o kadar eskiye götürülebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta ise birikimdir. Bu anlam birliklerinin bir araya gelişi tabiidir ki kolay ve hızlı olmamış yüzlerce yıllık birikim kültür ve yaşanmışlıklar ı içerisine almaktadır. Atasözlerinin genel muhtevası bu şekildedir. Üzerinde durmamız gereken bir konu ise atasözlerinde bir kalıplaşma söz konusudur. Oluşan bu anlam birliklerinin sıralaması ve tümce içerisindeki yerleri değiştirilemez. Değişime uğrayan bir atasözü istenilen anlamı vermediği gibi anlamsız bir cümleye dönüşür. Diğer bir özelliği olan özet şeklinde olmalarıdır. Kısa anlaşılır ve anlamı pekiştirip güçlendiren yönüdür. Mehmet Kaplan'ın da dil tanımında belirttiği gibi ‘ millî varlığa ve topluma bağlı ‘ olma kavramı Her ulusun atasözü ve deyimleri öz varlığının bir göstergesidir. Ve ulusunun kültürünü düşünce yapısını zekasını hemen hemen her ögesinin imzasını taşır.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Deyimlere gelecek olursak, anlatılmak istenen bir durumu özel bir kalıba sokarak kısaca ifade etmektir. Deyimler de atasözleri gibi kalıplaşmışlardır ve tümcesi içerisinde yer değişikliği yapılamaz. Atasözleri ve deyimler birbirinden farklı gayeleri vardır. Atasözlerinde bir birikim ve yaşanmışlık varken deyimler genellikle durumu ifade için kullanılır. Ve deyimler genellikle gerçek anlamları dışında kullanılırlar. Örnek olarak 'göze girmek' burada anlatılmak istenen bir yabancı cismin göze batması ya da girmesi değildir. Beğenilmek ve takdir kazanmak anlamlarına gelmektedir.

Makalemizin konusu Alan (Karaçay-Balkar) atasözlerinde «er, erkişi ve at». Onun için Alan (Karaçay-Balkar) Türkleri ve Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesi hakkında Türk Dili'nin hangi grup içinde olduğunu belirtmek ve bazı fonetik özelliklerine dikkat çekmek gerekir.

Türk Dili Altay Dil Ailesinin bir üyesidir. Altay Dil Ailesine ait bazı ortak özellikler bulunur: Sondan eklemeli dillerdir. Yeni kelime türetilirken son çekim ekleriyle yapılır ve kelime gövdelerinde değişme meydana gelmez. Bu dillerin hemen hemen hepsinde ses uyumu gözlemlenir. Ayrıca ön ekler bu grupta bulunmamaktadır. Altay dillerinde cinsiyet yoktur. Soru eki vardır. Bu dilleri şu şekilde sıralayabiliriz; Japonca, Korece, Moğolca, Tunguca. Bizim üzerinde durduğumuz Altay dilleri grubu Türkçe koludur onları da şu şekilde sıralayabiliriz; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi, Tatar Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesi, Nogay Türkçesi, Altay Türkçesi, Tuva Türkçesi, Saha Türkçesi, Hakas Türkçesi, Şor Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Çuvaş Türkçesi, Uygur Türkçesi ve ağızlarıyla genel olarak sıralanır.

Alan (Karaçay-Balkar) Türkleri, günümüzde Rusya Federasyonu'nun Kafkasya bölgesinde yer alan, genel olarak Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Kabardino-Balkar Cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktadırlar. Kafkasya'nın Orta Kafkaslar olarak adlandırılan merkezi bölümünde, Kafkasların en yüksek dağı olan Elbruz Dağı (Miñni Taw) ve çevresindeki yüksek dağlık arazide, Kuban (Qoban) Irmağı'nın kaynak havzasındaki vadilerde hayatlarını sürdürmekte olan Alan (Karaçay-Balkar) Türklerinin etnik kökenleri, tarih boyunca bu bölgede hâkimiyet kurmuş olan göçebe-hayvancı İskitlere ve Kimmerlere kadar dayandırılmaktadır.

Alan (Karaçay-Balkar) Türklerinin kendini adlandırması öz dilinde Alan/Alanla «Alan/Alanlar» olsa da, Rusya'da etnik adı ile değil, Elbruz Dağı'nın batısında Karaçay ve doğusunda Balkarya olarak en önemli iki coğrafya adı ile birleştirilmiş ve Karaçay-Balkarlar olarak kaydedilmiştir. Bugünkü komşuları ise Alan (Karaçay-Balkar) Türklerini şöyle adlandırırlar: Nogayca: Алани - Alani «Alanlar»; Ironca: Асиаг - Asiag «Azkişi»; Digorça: Ассон - Aesson «Azkişi»; Megrelce: ალანო - Alani «Alanlar»; Svanca: აფ/ოვს - Az/Ovs «Azkişi»; Kabardeyce: Куша - Kuşa «Dağlılar».

Alanlar veya Alan Türkleri (Göktürkçe: Ar/Az «Arkişi/Azkişi»; Çince: Alan/A-Lan/Yancai; Antik Yunanca: Ἀλανοί; Latince: Alani/Halani...), İskit-Sarmat veya Sarmat-Hun kökenli göçebe-hayvancı Türk halkıdır. Etimoloji bakımından ise Alan adı Türkçe «alan, ova, açık yer, geniş veya büyük mesafe» demektir.

Alan dili, Alan adı yazılı kaynaklarda ilk defa MS 1. yüzyılda ortaya çıkar ve Çin kaynaklarına göre Alanlar dokuz Tiele-Türk boylarından biridir. Alanlar (Arlar/Azlar veya Arkişiler/Azkişiler) eski Türk yazıtlarında bir Türk boyu olarak Kırgızların yanında çok kez belirtilmiştir. Kaşgarlı Mahmut Azkeşe yani «Azkişi» adlı ve şüphesiz Türk olan bir kavim hakkında bahseder. Tarihçi El-Birûni'ye göre Alanların dili Harzemşahların ve Peçenek-Kumanların dillerine benzer. Günümüzdeki Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesi de Türk dillerinin Kuzey-Batı veya Kıpçak kolunun Kafkasya'daki güney bölümünü meydana getirir.

Bilindiği üzere atasözleri, çok uzun yıllar içinde oluşmuş ve kalıplaşmış ifadelerdir. Atasözleri, yapı itibarıyla oluştuğu toplumun kültürünü, sosyal hayatını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini çok iyi bir şekilde yansıtan özlü sözlerdir. Alan (Karaçay-Balkar) Türkleri, yaşadığı coğrafya itibarıyla ve konumundan dolayı, tarih içerisinde sürekli savaşların yaşandığı bir geçiş noktasında yaşamaktadırlar. Bunlardan yola çıkarak, atasözlerine yansıyan er'lerin veya erkişi'lerin yani erkeklerin ve savaş için en önemli öge olan at'ın atasözlerine nasıl yansıdığını ve erkekler ile at'ın üstlendiği değer yargıları işlenecektir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu alanda yapılan analiz, geleneksel olarak atın Alan (Karaçay-Balkar) Türklerinin hayatında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesinin sözlüksel ve deyimsel sistemi, at belirtecini içeren sabit ve serbest tanımlayıcılar bakımından zengindir. Onlar ve folklor metinlerinde, bu sözcüğü dünyanın dil resminin temsilcilerinden biri olarak hareket eder ve ulusal-kültürel etiketleme ile işaretlenir. Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesinde bir atı adlandırmak için temel belirteç, genel Türk sözcüğü at'dir. Kural olarak, evcil hayvanların geri kalanından at'a daha fazla saygı duyulur. Bu, her şeyden önce, Alan (Karaçay-Balkar) Türk folklorunun verileri tarafından kanıtlanmaktadır.

Bildirimizin konusuna ait Alan (Karaçay-Balkar) atasözleri tarafından kanıtlandığı gibi, er'ler ve erkişi'ler yani yiğitler veya bahadurlar için günlük hayatta, at her zaman özel bir statüye sahipti.

Bu toplanan atasözlerinin en ünlüsü olarak, er veya erkişi ve onun tulpar atının birleşik kompozisyonunun kısa ve net bir şekilde gösteren atasözünden başlayabiliriz;

At - erkişini qanatı. - «At - erkişinin kanadıdır.»

Çabar at calqasından belgili. - «Yürük at yelesinden belli olur.»

At ayağı tay öltürmez. - «At ayağı tay öldürmez.»

At cumuşnu eşek tındırmaz. - «At işini eşek yapmaz.»

Atını igisi qabaqda bolur, adamını igisi comaqda bolur. - «Atın iyisi köyde olur, adamın iyisi destanda olur.»

İgi teñ teñlikde bildirir, igi at colowçuluqda bildirir. - «İyi arkadaş kendini kötü günde bildirir, iyi at kendini yolculukta bildirir.»

Atlığa bir ayt, cayawğa eki ayt. - «Atlıya bir kere söyle, yayana iki kere söyle.»

Er ölse da atı ölmez. - «Yiğit ölse de adı ölmez.»

El umutun er boldurur. - «Milletin umudunu Yiğit yapar.»

Erişmegen er bolmaz, cahşılağa teñ bolmaz. - «Yarışmadan Yiğit olmaz, iyilere denk olmaz.»

Ertde turğan er bolur, cahşılağa teñ bolur. - «Erken kalkan Yiğit yol alır, iyilere denk olur.»

Akıllı erkişi atın mahtar, akılsız erkişi qatının mahtar. - «Akıllı erkek atını över, akılsız erkek karısını över.»

Erkişi - ot, tişirıw - suw. - «Erkek - ateş, kadın - su.»

Erge aşatsañ aşını, namıslı eter başını. - «Yiğide yedirirsen yemeğinden, seni korur düşmandan.»

At, abınmay, col tanımaz, el sürülmey, er tanılmaz. - «At tökezlemeden yol tanımaz, halk zulüm görmeden, yiğidi tanılmaz.»

At, aylanıp, cerin tabar, er, aylanıp, elin tabar. - «At, dolaşıp, yerini bulur, yiğit, dolaşıp, ülkesini bulur.»

Cer tawsuz bolmaz, er cawsuz bolmaz. - «Yer dağsız olmaz, yiğit düşmansız olmaz.»

Oq sadaqsız atılmaz, er sınawsuz tanılmaz. - «Ok yaysız atılmaz, yiğit sınavsız tanılmaz.»

Sağış etgen - ser tüyül, qarğış etgen - er tüyül. - «Çok düşünen - unutkan değildir, lanetleyen - yiğit değildir.»

Çuruqnu nal saqlar, elni wa er saqlar. - «Ayakkabıyı taban korur, halkı ise yiğit korur.»

El dawsuz bolmaz, er cawsuz bolmaz. - «Halk davasız olmaz, yiğit düşmansız olmaz.»

Elni işin er caqlar. - «Halkın işini yiğit korur.»

Er antından qaytmaz. - «Yiğit andından dönmez.»

Er aşarığın taş túbünden çıkarır. - «Yiğit yemeğini taş dipinden çıkarır.»

Er Curtum dep çaşar, ser cuwurtum dep çaşar. - «Yiğit Yurdum diyerek yaşar, aptal yoğurtum diyerek yaşar.»

Er soğuşmay tanışmaz. - «Yiğit savaşmadan tanışmaz.»

Er terslikni unamaz. - «Yiğit haksızlığı istemez.»

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Er - elinde, tegene - cerinde. - «Yiğit - ülkesinde, tekne - yerinde.»

Er erişse, eki bolur. - «Yiğit yarırsa, ikiye dönüşür.»

Erni sanı qırda qalır, atı-canı cırda qalır. - «Yiğidin vücudu kırda kalır, adı-canı destanda kalır.»

Cahşılıqğa cahşılıq - har kişini işidi, camanlıqğa cahşılıq - erkişini işidi. - «İyiliğe iyilik - her kişinin işidir, kötülüğe iyilik - erkişinin işidir.»

Erkişini cılamuğu taşni eritir. - «Erkişinin gözyaşı taşı eritir.»

Sonuç

Makalemizin en başından sonuna kadar konularımız öncelikle dil nedir dilin işlevleri nedir gibi sorulara açıklık getirdik. Daha sonra Dil içinde var olan birikimlerden yola çıkarak atasözleri ve deyimlerin tanımlarını yaptık. Makale özelinde atasözleri üzerinde durduk. Söz konusu atasözlerinin hangi dil grubuna ait olduğuna dair bir açıklama getirip, bir Altay Dil ailesi üyesi olan Türkçe üzerine yoğunlaştık.

Altay Ailesinin Türkçe koluna ait olan Kuzey-Batı veya Kıpçak grubu içerisinde yer alan Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesindeki atasözlerini inceledik. Sonuç itibarıyla yüzyıllardır ayrı yaşayan, farklı coğrafyada bulunan Türk halklarının aslında ne kadar bir bütün olduğunu ve yakınlığını göstermektedir. Bu düşünce tarzı yalnızca Alan (Karaçay-Balkar) Türkçesinde değil bütün Türk lehçeleri arasında bulunduğu inkar edilemez bir gerçektir.

KAYNAKLAR

Curtubaylanı, Hıysa, (2005). Karaçay-Malqar Nart sözle, Elbrus, Nalçık.

Tavkul, Ufuk, (2001). Karaçay-Malkar Atasözleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Adiloğlu, Adilhan, (2002), Karaçay-Malkar Türkleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bozkurt, Fuat, (2012). Türklerin Dili, Eğitim Yayınevi, Ankara.

Aksoy, Ömer, Asım, (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkilâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.atasozleri.gen.tr/>

<https://dergipark.org.tr/pub/tdded/issue/12709/154683>

<https://turuz.com/book/list/category/5>

<http://www.elbrusoid.org/library/>

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

“06 Mil Yz Cönk 16” İsimli Cönkte Yer Alan Kız Destanının Tahlili¹

Şeyma ARGİN*

*Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Kırıkkale, Türkiye (Sorumlu yazar)

ÖZET

Bu çalışmada; Kız Destanı'nın, Ankara Milli Kütüphane 'de 06 Mil Yz Cönk 16 numarasıyla kayıtlı cöngün 10A – 15A varakları arasında bulunan varyantı tahlil edilmiştir. Kız Destanı; yoksul olan Müslüman ailenin, para için kızlarını Yahudi komşuları ile evlendirmek yerine pazarda satmalarını, dinlerinden vazgeçmemeleri neticesinde mükafatlandırılmalarını konu edinen eserdir. Kız Destanı, destan sınıflandırmaları içinde dinî destan alt başlığında değerlendirilmektedir. Çalışmada tahlil edilen Kız Destanı, Cemal Kurnaz'ın Hayali Bey Divanının Tahlili isimli eserindeki inceleme metodu referans alınarak tahlil edilmiştir. Tahlil sonucu elde edilen bulgulara sonuçlar kısmında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kız Destanı, Tahlil, Cönk, Dini Destan

In The “06 Mil Yz Cönk 16” Named Junk’s Analysis Of The Kız Destanı

ABSTRACT

In this article; The variant of the Kız Destanı between 10A- 15A leaves of the junk registered at the Ankara National Library with the number 06 Mil Yz Cönk 16 has been analyzed. Kız Destanı; it is about the poor Muslim family selling their daughters in the market instead of marrying their Jewish neighbors for money, and being rewarded for not giving up their religion. Kız Destanı is evaluated under the subtitle of religious epic among epic classifications. The Kız Destanı analyzed in the article has been analyzed by reference to the method of examination in Cemal Kurnaz's work entitled Analysis of Hayali Bey Divanı. The findings obtained as a result of the analysis are included in the results section.

Keywords: Kız Destanı, Analysis, Junk, Religious Epic

Giriş

Bu çalışmada; Kız Destanı'nın, Ankara Milli Kütüphane 'de 06 Mil Yz Cönk 16 numarasıyla kayıtlı cöngün 10A – 15A varakları arasında bulunan varyantı tahlil edilmiştir. Kız Destanı, destan sınıflandırmaları içinde dinî destan alt başlığında değerlendirilmektedir.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan 'a göre, edebiyat tarihi, edebiyatın tarihi olmalıdır. Esas incelenmesi gereken, sanatçının eseridir. Böylece ilmi ve objektif bir inceleme sonucunda sanatçının his ve hayal dünyası ile fikri muhtevasını meydana getiren unsurların tespiti mümkün olabilecektir (Kurnaz, 2012: 23).

Tarlan; divanları, kendi geliştirdiği sistematik tahlil yöntemiyle inceleyerek her şairin şiirini oluşturan teşbih, mecaz ve telmih unsurlarını belirlemeyi amaçlar. Şairlerin, ancak bu unsurların karşılaştırılması sonucunda değerlendirilebileceğine inanır. Kendisi bu konudaki ilk uygulamayı Şeyhî divanı üzerinde yapar. Daha sonra öğrencileri Mehmed Çavuşoğlu ve Harun Tolasa 'ya Necati Bey ve Ahmet Paşa divanları üzerinde benzer çalışmalar yaptırır. Bu çalışmalardan her biri bir öncekine göre daha gelişmiş, ayrıntılı bir plana sahiptir. Hayali Bey Divanının Tahlili bu çalışmaların devamı niteliğindedir (Kurnaz, 2012: 23).

Çalışmada tahlil edilen Kız Destanı da Cemal Kurnaz'ın *Hayali Bey Divanının Tahlili* isimli eserindeki inceleme metodu referans alınarak tahlil edilmiştir. Dinî bir anonim eser olan Kız Destanı hakkında elimizde olan bilgiler bir hayli sınırlıdır. Eserin bir yazma nüshasına sahip olduğu bilinen Vasfi Mahir Kocatürk (1964: 160), bu destanın Kırşehirli İsa'nın eseriyle birlikte olduğunu ve eserin bir nüshasının hususi kitaplığında bulunduğunu söyler.

¹ Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Aktan Müge YILMAZ danışmanlığında tarafımızca hazırlanan “Ankara Milli Kütüphane’de Bulunan 06 Mil Yz Cönk 16 Numaralı Cönk İnceleme- Metin” isimli tezden üretilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Hazâ Hikâyet-i Kız Ma'a Cühûd, Kız Mevlûdu, Kız Destanı gibi adlarla tanınan bu halk hikâyesinin yazılış tarihi ve kim tarafından yazıldığı belli olmamakla birlikte, XIV. veya XV. yüzyıldan kalmış olduğu düşünülmektedir (Ersoylu, 1996: III). Destanın konusuna ve dil özelliklerine bakılınca bu iddialar güçlenir.

Kız Destanı hakkında Halil Ersoylu bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada Kız Destanının Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan nüshası esas metin olarak ele alınmış ve bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan yazması ile karşılaştırılarak tenkitli metin hazırlanmıştır. Bu eser 1996 yılında TDK Yayınları tarafından yayınlanmış, eserin sonuna sözlük, kaynak ve yazma nüshaların tipkibasımı da eklenmiştir.

Bu çalışmada incelenecek olan Kız Destanı'nın Milli Kütüphane 'de bulunan varyantında hikâyenin ilk sayfasının/sayfalarının kopmuş olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü eser, Ersoylu 'nun üzerinde çalışma yaptığı varyantlarla mukayese edildiğinde başlık ve giriş kısımlarının eksik olduğu fark edilir. Diğer varyantlarla mukayese sonucunda bu nüshasından da –başlığı olmadığı halde- Kız Destanı olarak söz etmek yanlış olmaz.

Kız Destanı, bazı edebiyat tarihçileri tarafından dinî destan sınıflandırması içine alınan pek çok halk eserinden biridir. Dinî konuları işleyen halk hikâyelerinde, İslami inançlarla ilgili olan veya önceki kitabi dinlerden İslamiyet yoluyla gelmiş bulunan mucize, keramet gibi unsurlara da yer verilmiştir (Ersoylu, 1996: III).

Eserdeki anlatım tarzı, halk üslûbu, buna bağlı olarak da kullanılan dil, tarihi halk dilidir. Eser özel bir nitelik kazandıran durum ise, bazı halk söyleyişi özel ilkelerinin metin içine pek tabii bir biçimde girmiş, serpişmiş bulunmasıdır. Halkın inançlarını, olay ve durumlar karşısındaki mantığını, hayat felsefesini kendi akışı içinde ortaya çıkaran anlatım tarzındaki halk üslûbunun gerektirdiği dil de şüphesiz ki halkın gündelik yaşayışında, sıradan yaşayışında kullandığı kendi dili olmak zorundadır. Bunun sonucunda da halk diline giren halk diline düşen, yazı dili kelimeleri ile yabancı kökenli kelimelerin bir kısmı halk dilinin yapısına uymak, o dilin özellikle ses yapısı, söyleyişi ile uyum sağlamak için bazı değişiklikler geçirir (Ersoylu, 1996: III- IV).

Eserin özeti şu şekildedir:

Müslüman bir anne- baba ve onların bir kızı vardır. Bu aile çok yoksul ve açtır. Ailenin maddi durumunu bilen zengin, Yahudi komşu bir gün babayı evine çağırıp önüne sofrayı kurar. Baba yemek yerken babaya bir teklifte bulunur. Ona; ailece Yahudi olmaları karşılığında kızıyla evlenip onlara çok para vereceğini, onları refah içinde yaşatacağını söyler. Müslüman adam, bu teklifi eşiyile konuşmak üzere Yahudi 'den izin isteyerek evine gider. Kız, Anne babası konuşurken onları duyar ve aklıktan ölse bile bu teklifi kesinlikle kabul etmeyeceğini, dünya için dinini satmayacağını söyler. Ailesinin düşkün haline de çok üzülen kız, pazarda köle olarak satılmak ister. Kızın ısrarı sonucunda aile bu teklifi kabul eder ve kız pazarda köle olarak satılır. Kızı satın alan kör bir adamdır. Kör adam kızını evine getirdiği günün gecesinde rüyasında peygamber efendimizi görür. Ondan, kızını azat etmesini ister ve karşılığında kör adamın gözünü iyileştirir. Adam da kıza altınlar vererek onu azat eder ve kız neşeyle ailesinin yanına döner.

Epepe, dâsitân, dâstân isimleriyle de anılan destan, önceleri halk arasında tam estetik hüviyetine kavuşmamış olarak ortaya çıkan ve yaygınlık kazandıktan sonra daha çok manzum ve bazen de mensur olarak yazıya geçirilen kahramanlık hikâyeleridir. Bu türün batıdaki karşılığı epepe'dir. Halk edebiyatı alanında, hecenin on birli ölçüsüyle ve dörtlükler halinde yazılan, bir toplumda baş gösteren önemli olayları, büyük/ bilge, kahraman insanların hayatını, gülünç olayları anlatan manzumelere de destan denir. Destanları; yapıları itibarıyla doğal ve yapma diye ikiye ayırmak mümkündür. Muhtevaları bakımından da millî, dinî destanlar ve halk destanları şeklinde bir gruplandırma yapılabilir. Destan kelimesi; hikâye, masal, sergüzeşt, kıssa anlamlarında da kullanılmıştır (Karataş, 2014: 131-133).

Tarama sonucunda elde edilen veriler yazılırken yapılan fişleme örn: (12A/ 1) şeklindedir. 12A, orijinal metinde kelimenin bulunduğu varak numarası, 1 ise bulunduğu satırdır. Bir terim, metinde birden fazla kullanılmışsa terimin kullanıldığı tüm beyitler verilmemiş bunun yerine bir beyit yazılmış, diğer beyitlerin künyeleri ilgili terime örnek verilen beytin altında parantez içinde verilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi
16 - 18 Aralık 2020
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

1. Atasözleri ve Deyimler

İrsâl-i mesel, söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmaktır. Buna îrâd-ı mesel de denir. Alınan sözler, Arapça, Farsça bir atasözü ya da ünlü bir söz olabilir (Dilçin, 2013: 464).

Deyimler ise bir kavramı veya bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime topluluklarıdır. (Yelten, 1989: 180). Tahlil edilen Kız Destanı'nda ise, hiç atasözü tespit edilmemişken şair, deyimleri sık kullanmaktan kaçınmamıştır. Metinde tespit edilen deyimlerden bazıları şunlardır:

Çünkü konuşu Yehūdā āsımān olur

Anlarıñ *hālin aḥvālin bilir* (10A/ 1) [Halden anlamak (bilmek)]

Yemeği yerken *söze tutar* anı

Aydır vay komşu severim ben seni (10A/ 3) [Lafa tutmak]

Hile ile imtiḥān kılmak diler

Nikde ider baña virgil haber (10A/ 4) [Nükte yapmak]

2. Din – Tasavvuf

Din, Allah tarafından, peygamberleri vasıtasıyla, insan hayatında yürürlüğe konulup tatbik edilmesi için ilan edilen ilahi kanun ve prensipler sistemidir (Doğan, 2011: 221)

Tasavvuf, nefsi terbiye edip ruhu arındırarak mutlak varlığa erişmeyi hedefler. İnsanın, benliğinin baskısı ve ağırlığından kurtularak, keşfettiği yaratıcısının ahlâkını benimseyerek insan-ı kâmil sıfatını kazanmasını amaçlar. Kısaca tasavvuf, Allah aşkı, Allah'a manen ulaşma çabası, dünya ve dünya nimetlerinin yerilmesi, sadelik, nefis terbiyesi, ruhun yüceltilmesi ve ahlâkın olgunlaştırılması gibi esaslar üzerine kurulmuştur (Aydemir, 2015: 180).

A. Din

I. Allah

Allah, kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı (Türkçe Sözlük, 2011: 98). Edebi metinlerde; Allah isminin yanı sıra Allah'ın diğer doksan sekiz ismi, zâtî ve sübûtî

on dört sıfatı, İslami çerçevede birçok vasfı da zikredilir, övülür. İncelenen Kız Destanı isimli metinde Allah yerine tanrı isminin de kullanıldığı görülmektedir.

İşidinçek bunı 'avrat ah didi

Düşdi uşşı ol *Allāh* didi (10A/ 22)

(11B/ 1), (15A/ 23), (15B/ 13)

Niçe yıldır dirilirüz böyle

Sen yürü gel *tañrı*dan etme kile (10B/ 3)

(14B/ 3, 7, 14), (15A/ 5), (15B/ 11)

II. Peygamberler

Peygamber, insanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, yalavaç, elçi (Türkçe Sözlük, 2011: 1919).

İncelenen metinde olay Yahudi ve Müslüman arasında geçtiği için peygamberlerden yalnızca Hz. Musa ve Hz. Muhammet zikredilmiştir.

Aydır imdi yâ *Resūlallāh* kıızı

Kıldım azād varsın imdi kendüzi (13B/ 21)

Cāzu dīninden dön bizden ol

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Mûsa dînin tüt bizimle yâd ol (10A/ 11)

III. Kur'ân-ı Kerim

a. Ayetler

Tañrıdan utan imdi gel tevbe kııl

Tevbeli kııl maqbûl olur billâhi bil (15B/11)

[Ey îmân edenler! (Samîmî bir tevbe olan) Tevbe-i Nasûh ile Allah'a tevbe edin!Olur ki Rabbiniz, sizin kötülüklerinizi örter ve Allah, peygamberi ve onunla berâber îmân edenleri utandırmayacağı bir günde, sizi altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyar! Onların nûru önlerinde ve sağlarında koşar (da): "Rabbimiz! Nûrumuzu bize tamamla ve bize mağfireteyle! Şübhesiz ki sen, herşeye hakkıyla gücü yetensin!" derler. (Tahrîm 8)]

Çünkü ol Allâh bilir işlerinizi

Ne yüzile dileyim suçlarıñızı (15A/ 23)

[(Yoksa onlar) gizlediklerini ve açıktan yaptıklarını Allah'ın bildiğini bilmiyorlar mı? (Bakara/ 77)]
[Göklerde ve yerde (kulluk edilen) Allah O'dur. Sizin gizlinizi de açığınızı da bilir. Kazandıklarınızı da bilmektedir. (En'âm/ 3)]

IV. Dört Halife

Halife, Hz. Muhammet'in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse (Türkçe Sözlük, 2011: 1032). Hulefâ-yi Râşidîn Hz. Peygamber'den sonraki ilk dört halifedir (632-661) Bu dört halife, Çehar Yâr-ı Güzin diye de anılır.

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân ve 'Alî

Muştafâ ile bilindi yârınları (13B/ 1)

V. Kaza ve Kader

Allah'ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kazâ kelimeleri kullanılır.

a. Ahiret ve İlgili Mefhumlar

Ahiret, dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya, öteki dünya (Türkçe Sözlük, 2011: 54). Dünya fani, ahiret bakidir. Öldükten sonra insanlar bu dünyadaki amellerine göre o dünyada cennette veya cehennemde kalırlar.

Ol cihâni bu cihâna şatmağıl

Dünya için diniñi terketme gil (10B/ 5)

Gider îmân şöyle kalur bî gümân

Tâ ebed kalur tamuda câvezân (11B/ 17)

Sen bulasın uçmağda hûri kısur

Ol kıızı azâd eyle terkini ur (13B/ 10)

VI. Din ile İlgili Diğer Mefhumlar

a. Abdest Almak

Abdest, Müslümanların, belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh etme yoluyla yaptıkları arınma (Türkçe Sözlük, 2011: 3). Teyemmüm, gusül ve normal abdest olmak üzere üç çeşit abdest vardır.

Ŧurı gelüb *abdest alub* oturur

Erteye degin çok şalavât getürür (14A/ 6)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

b. Dini Terketmek/ Dinden Çıkmak

Samimi bir Müslüman, dinini korumak, dinden çıkmamak için gereğine uygun davranmalı, dinini muhafaza için çaba sarfetmelidir. Mümin, şeytanın vesveselerine uymamalı, bile bile günah işlememeli, imanının derecesini artırmak için çalışmalı, güzel davranışlarda bulunmalı, sabrı, şükürü, duayı ve ibadet etmeyi ihmal etmemelidir.

Ol cihānı bu cihāna şatmağıl

Dünya için *diniñi terketme* gil (10B/ 5)

(10B/ 4), (11A/ 1)

Şatmak olmaz dīnini dūnyā için

Can ciger meskeniñle oldı çün (11A/ 14)

c. Dua

Dua, kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında dinî terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şeklidir. (Cilacı, 1994: 529).

Oқыуыı yazаıı dīñleyeni

Rahmetinle yargāğıl ya ğāni (15B/ 19, 20)

d. Helallik

Helallik dilemek, birinden hakkını helal etmesini istemektir (Türkçe Sözlük, 2011: 1080). Kul hakkına girmek en büyük günahlardandır. Kişi hakkına girdiği kişiden helallik almadan ölmemelidir.

Tā *helallik dileyim* virseñ baña

Şol kişi kim ol beni şatdı saña (11B/ 16)

Ey nigārım *helāl eyle* gel baña

Kim qaravaş didigimi ben saña (14A/ 20)

e. İbadetler

İbadet, bir dinin buyruklarını yerine getirme (Türkçe Sözlük, 2011: 1137). Namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetlerin yanı sıra gülümsemek, sadaka vermek, muhtaç birine yardım etmek, insanlarla iyi geçinmek de İslam dininde ibadet sayılan davranışlardandır.

Akçesi olan ödünç vermeyeler

Gizliye *Mekke*'ye varmayalar

Yā *zekātı* virelüm dimiyeler

Ehl-i 'ilim hürmeti itmeyeler (15A/ 3,4)

Unudalar tövbeyi el almağı

Añmayalar dahı *namāz kılmayı* (15/A 14)

f. İslam Dininin Diğer İsimleri

Metinde İslam dininden Muhammed dini olarak da bahsedilmiştir.

Yoğsılın günü gibi gün mi var

Yā *Muhammed dīni* gibi din mi var (10B/ 7)

(10B/ 8, 10, 11, 19)

g. Müslüman

Müslüman, İslam dininden olan, islam dininin kurallarını yerine getiren kimse (Türkçe Sözlük, 2011: 1732).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ol *müslümân* dir ki mühlet vir bana

Bir göreyim ‘avratım ne der baña (10A/ 17)

h. Şeytan

Şeytan, insana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhani varlıktır. Sözlükte “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki şatn (şütûn) veya “öfkесinden yanıp tutuşmak” mânasındaki şeyt kökünden türediğı ileri sürülen şeytân kelimesi (çoğulu şeyâtîn) “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helâke mâruz kalmış varlık” demektir (Çelebi, 2010: 101).

Gey şaşın kim seni *iblis-i la‘in*

Aldamasın mâl ile terk itme din (10B/ 4)

i. Şükür

Şükür, tanrıya duyulan minneti dile getirmektir (Türkçe Sözlük, 2011: 2233). Metindeki aile de yoksulluklarına rağmen her şeyin Allah’tan geldiğini bilip kabul ederek, imtihan sayarak ona şükrederler.

Biz yoğsulluğa râzı olmuşuz

Bu demde *şükri kana‘at kılmışız* (10B/ 6)

(14B/ 3, 8, 10)

VII. Diğer Dinler ile İlgili Mehfumlar

a. Yahudilik

Yahudi, Hz. Mûsâ’nın dinine mensup kimsedir. (Gürkan, 2013: 182).

Yahudilik, Hz. Mûsâ’nın peygamberi olduğu ilâhî dindir. (Gürkan, 2013: 187)

Çünkü *konşusu Yehūdā* âsımân olur

Anlarıñ hâlin aḥvâlin bilür (10A/ 1)

B. Tasavvuf

Tasavvuf, birçok farklı manasının yanında genel olarak ebedî saadete ulaşmak amacıyla zahir ve batının tamiri; ahlakın tasfiye ve nefsin tezkiye hallerini içine alan manevî bir ilimdir (Alp, 2018: 415-16). Kız Destanı’nda, el almanın, mürşide uymanın öneminden, nefsin kötülüğünden bahsedilmiş, öğütler verilmiş, tövbe etmek hatırlatılmıştır.

a. El Almak/ Mürşide Uymak

El almak; tarikata girmek, bir şeyhe intisap etmek anlamına gelen tasavvuftaki biat terimi karşılığında Türkçede kullanılan tabirdir.

Biat tasavvufta mürid adayının (talip, muhib) şeyhe ve onun vereceğı emirlere tam anlamıyla bağlı kalacağına dair verdiği söz manasında kullanılır. (Türer, 1992: 124).

Unudalar tövbeyi *el almağı*

Añmayalar daḥı namâz kılmayı (15/A 14)

(15B/ 5, 6)

Şeytân olur şeyḥ şeyhsiz olanıñ

Göñlüne yular vurur yeder anın (15B/ 8)

Mürşide uyan kişi hem ḥâtr olur

Ḥaḳîkatde belki ḥâşıla ḥaşr olur (15B/ 10)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

b. Nefs

Sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi mânalara gelen nefis kelimesi Kur’an’da “ruh” anlamında kullanıldığı gibi zat ve öz varlık mânasında da kullanılmıştır. İnsanı ilâhî hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme, nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama, daha ileri bir aşamada huzura erme gibi birbirinden farklı görevler yüklenmiştir (Uludağ, 2006: 526)

Üç kişi açız kanı bir lokma yok

Sâkin olmaz olmayınca nefis tok (11A/ 13)

c. Öğüt/ Nasihat

Şair, metinde okurlara İslam dini ile alakalı öğütlerde bulunmuştur.

Sen dahı ger diler iseñ ey yâra

Tañrı lütfundan seni sevindire

Can virüb ‘aşkınla din algıl bu şatın

Ger kocasın ger yigitsin ger hatun

Gey sakın dünyâ için tutmağıl kın

Dünyâ seven kişide olmaz bu din (14B/ 12, 13, 14)

d. Tövbe

Tövbe, günahattan dönüp Allah’a yönelme anlamında terimdir. Tövbe kavramı Allah’a nisbet edildiğinde “kulun tövbesini kabul edip lutuf ve ihsanıyla ona yönelmesi” mânasına gelir (Topaloğlu, 2012: 279)

Unudalar *tövbeyi* el almağı

Añmayalar dahı namâz kılmayı (15/A 14)

(15B/ 5, 6, 7, 11, 15)

e. Yüz Sürmek

Yüz sürmek; büyük, sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına... doğru -yüzünü yere sürercesine- eğilmek (Aksoy, 2015: II/ 1134). Metinde de Allah’a duyulan saygıdan ötürü onun katına yüz sürmekten bahsedilir.

Hañâ itdim ben işimi bilmedüm

Yüz sürüb kulluğun kılmadım (14A/ 21)

3. Cemiyet

A. Adetler/ Gelenek- Görenekler/ Toplumsal İnanışlar / Yergi

a. Kız Alıp Vermek

Yahudi komşu, Müslümanın kızıyla evlenmek ister ve onu babasından ister. Bu gelenek günümüzde hâlâ devam eden bir gelenektir. Erkek tarafı kız tarafının evine giderek kızı Allah’ın emri peygamberin kavli ile kızı babasından veya ailenin en büyüğünden ister.

Hem dahı ol *kızıñ virgîl* bana

Sözüm diñle bak ne direm ben saña (10A/ 13)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

b. Köle/ Hizmetçi Almak/ Satmak/ Azad Etmek

Maddi durumu kötü olan Müslüman baba, para için Yahudi adama kızını vermek istemez. Fakat aile üç gündür açtır ve paraya ihtiyaçları vardır. Kızının ısrarı ve isteği üzerine baba, kızını pazara götürüp köle olarak satar. Bu satırlar üzerine tahmin ediliyor ki metnin yazıldığı dönemlerde pazarda köle almak, köle satmak, köleyi azat etmek gibi uygulamalar yani kölelik sistemi vardı.

Size bir söz diyeyim billâh tutuñ

İrte *beni pazara iletîñ şatuñ* (10B/ 21)

(10B/ 23), (11A/ 3, 4, 7, 8, 10, 11, 18, 19, 20, 21, 23), (11B/ 3, 4, 5, 7, 14, 16), (12A/ 3, 7, 12), (12B/ 17), (13A/ 1, 3), (13B/ 9, 11), (14B/ 13),

Sen bulasın uçmağda hūri kusur

Ol kıızı *azād eyle terkini ur* (13B/ 10)

(14B/ 6)

c. Sosyal Kabuller

Metinden alınan aşağıdaki kısma bakılarak söylenebilir ki kız çocuklar anneleri, erkek çocuklar babaları için kıymetlidir.

Atalarıñ sevgilü oğlandır

Kız ‘ayaller analarıñ cananıdır

Anasından ayrılıçağ kızılar

Atalar da oğullarını öziler

Gör dağı şu dünyāda neler olur

Şuzusundan ayrılan meler ölüür (12A/ 15, 16, 17)

d. Yergi

Metinde yalan söyleyenler, dünyayı dininden önde tutanlar, kötü durumda olanlara yardımcı olmayanlar vb. kötü özellikler sergileyen insanlar yerilmiş, eleştirilmiştir.

Şimdi zaman halk bu dünyā için

Dīni koyub yarışurlar nār için

Oranı bir loğma anlar yimez

Oranı bir dünyā dimez

Fağr-ı ‘ālem arpa un ile ger idi

Ağrda bir āğūn kul tāife idi

Buğday ikmegin idūben yiyeler

Şurı yenmez buña katığ diyeler

Bileyiler nefilerin atlar ile

Üredirler kaçrı atlar ile

‘Anbarları toptolu defl ola

Fağire vermeyiler nağıl ola (14B/ 18-23)

B. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı

Karavaş, savaşta tutsak edilen veya satın alınan kadın köle (Türkçe Sözlük, 2011: 1323). Karavaş tipine Dede Korkut'ta da yer verilmiştir. “*Şara eşek başına uyan ursağ kaçır olmaz, karavaşa ton geyürseñ kadın olmaz.*” (Ergin, 2016, s. 74).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Şatarım bunı *karavaşım* digil

Al paḥāmı taḥıla virüp yigil (10B/ 23)

(11A/ 3), (11A/ 23), (11B/ 4), (12A/ 18), (12B/ 4, 13, 14), (13A/ 12), (13B/ 9, 11, 15), (14A/ 16, 20)

Mel'ün, tanrı tarafından lanetlenmiş olan, lanetli (Türkçe Sözlük, 2011: 1649).

Ne kim ol *mel'ün* ne didiyse söyledi

'Avratına külli ma'lüm eyledi (10A/ 21)

(10B/ 10)

Hoca, Müslümanlıkta din görevlisi (Türkçe Sözlük, 2011: 1107).

Hoca aldı kızını elin kim gide

Şatun aldı kızını diler eve vara (11B/14)

(11B/15, 20), (12B/ 3, 4), (13A/ 2, 3, 4, 6, 8)

C. Komşuluk

Yahudi her ne kadar Müslüman komşusuna onu sevdiğini söylese de niyeti kötüdür, Müslümandan dinini terk etmesini ve kızını ona vermesini ister.

Yemeği yerken söze tutar anı

Aydır vay *komşu* severim ben seni (10A/ 3)

(13A/6)

D. Sofra

Metinde sofrayı kurmak, yemek yemek, arpa, buğday, ekmeği, un, katık gibi sofraya ile alakalı olan terimlere yer verilmiştir.

Ol çühüd ānı evine okudı

Ol kişiniñ *öñüne sofrayı kodı* (10A/ 2)

Yemeği yerken söze tutar anı

Aydır vay *komşu* severim ben seni (10A/ 3)

Faḥr-ı 'ālem *arpa un* ile ger idi

Aḥrda bir āgün kıl t̄āife idi

Buğday ikmegin idüben yiyeler

Ḳurı yenmez buña katık diyeler (14B/ 20, 21)

4. İnsan

A. Fiziksel Özellikler

Kişinin fiziksel özellikleri, dış görünüşü ile alakalı özellikleridir. Metinde bunun örneği kör yigittir.

Müşteri oldu kızına bir garib

Ol daḥı *bir gözli* idi çok garib (11B/ 9)

Ol yigidiñ *bir gözi kör* idi

Nice yıllar şöyle *körçe* yürüdü (13B/ 18)

B. Sevgili

'Avratı aydur aña ey *maḥremim*

Ey benim dildār-ı ey hemdem yolum (10B/ 2)

Ol āy yüzli *alā gözli berrāk*

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kâfirin düveyni açlığa gerek (10B/ 14)

Ol *nigâr* bu sözleri diñleridi

Can içinde ağlar idi (10B/ 15)

(12B/2), (12B/ 13), (14A/ 20, 22)

Ol kızın ol kıtına varmadı

Ol *huriniñ* soñbetine irmedi (13A/ 16)

(13B/ 8, 10), (14A/ 16)

Geldi gördi anın ol *ay yüzini*

Diñle kızıla yigidiñ sözini(14A/ 10)

C. Maddi ve Manevi Haller

a. Ah/ Feryat/ Figan/ Ağlamak

Yahudi komşunun, eşine olan teklifini duyunca kadın üzüntüden, sinirden, şoktan öyle derin bir ah eder ki aklını yitirir.

İşidinçek bunu ‘avrat *ah didi*

Düşdi uşşı ol Allâh didi (10A/ 22)

(12B/ 9, 19)

Köle olarak satılan kız babasıyla konuşup, vedalaşıp, ayrılığın acısıyla zırlı zırlı ağlar.

Öyle didi babasına ol *nigâr*

Bir zaman *ağladı zârına zâr* (12B/ 2)

(12B/ 10)

b. Âşık Olmak

Bir gözü görmeyen yiğit, evine gelen karavaşa ilk görüşte âşık olmuştur.

Gördüğü vaqt gönlünü virmişdi

Anıñçün çok paħa kılmışdı (14A/ 8)

(14A/ 9)

c. Rüya

Bir gözü görmeyen o yiğit, karavaş onun evine geldiği gün rüyasında peygamber efendimizi görür. Peygamber efendimiz ondan karavaşı azat etmesini ister ve karşılığında da bir mucize göstererek yiğidin kör gözünü iyileştirir.

Yiğit anda yaşduğa çün baş urur

Uykuya varır ‘acâib düş görür

Geldi ol gice aña faħr-ı ciħân

Kim anıñçün turur bu kevn-i mekân (13A/ 17, 19)

5. Tabiat

A. Hayvanlar

Kandelib (‘andelib) = Bülbül

Raħmetim isteyübende niceyim tãlib

Eyledim kendi özüme ey *kandelib* (12B/ 12)

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

B. Madenler

Altın ve gümüş günümüzde de paha olarak değerli madenlerdir. Müslüman aile, maddi durumları çok kötü olduğu için, üç gündür yiyecek tek lokmaları dahi olmadığı için kızın istek ve ısrarıyla kızlarını karavaş olarak satarlar. Fakat ne altın ne gümüş onların evlat acısını dindirmeye yetmez. Kızları onlar için her şeyden daha değerlidir ve para için kızlarını sattıklarına çok pişman olurlar.

Od köz olsun baña bu *altun gümüş*

Ana mı olur ‘ayâlin şataymış (12B/ 17)

Sonuç

Bu inceleme sonucunda şiirin dokusunu meydana getiren yapı ve muhteva unsurları tespit edilip Kız Destanı'nın dinî içerikli bir metin olduğu teyit edilmiştir. Tespit edilen unsurlar elli ana ve ara başlık altında toplanmıştır.

Ana bölümler; Atasözleri ve Deyimler, Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat'tır.

Ara bölümler ise; Din, Allah, Peygamberler, Muhammed, Musa, Kur'an-ı Kerim, Ayetler, Dört Halife, Kaza ve Kader, Ahiret ve İlgili Mefhumlar, Din ile İlgili Diğer Mefhumlar, Abdest Almak, Dini Terk Etmek/ Dinden Çıkmak, Dua, Helallik, İbadetler, İslam Dininin Diğer İsimleri, Müslüman, Şeytan, Şükür, Diğer Dinler ile İlgili Mefhumlar, Yahudilik, Tasavvuf, El Almak/ Mürşide Uymak, Nefs, Öğüt/ Nasihat, Tövbe, Yüz Sürmek, Adetler/ Gelenek- Görenekler/ Toplumsal İnanışlar /Kız Alıp Vermek, Köle/ Hizmetçi Almak/ Satmak/ Azad Etmek, Sosyal Kabuller, Yergi, Bazı Tipler ve Meslek Erbabı, Komşuluk, Sofra, Fiziksel Özellikler, Sevgili, Maddi ve Manevi Haller, Ah/ Feryat/ Figan/ Ağlamak, Âşık Olmak, Rüya, Hayvanlar ve Madenler'dir.

Kız Destanı, dinî muhtevalı bir metin olduğundan, metinde dinî tasavvufî terimler yoğunudur. Bu dinî tasavvufî terimler; Allah, tanrı, Muhammet, Mustafa, resûl, resûlallâh, nebi, salavat, şefaât, Musa, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, o cihan, din, od, tamu, uçmak, nâr, huri, abdest, Kâbe, dini terk etmek, kafir, helallik, Mekke, zekât, tövbe, namaz, ümmet, sünnet, farz, Muhammet dini, iman, din yoluna kurban olmak, Müslüman, iblis, şeytan, şeyh, şükür, Yahudi, el almak, mürşide uymak, yüz sürmek ve nefis terimleridir. İncelenen metinde olay Yahudi ve Müslüman arasında geçtiği için peygamberlerden yalnızca Hz. Musa ve Hz. Muhammet zikredilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ö. A. (1993), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II (7. Baskı)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ö. A. (2015), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alıcı, M. (2010), Şefaât, *TDV İslam Ansiklopedisi 38. Cilt* (s. 411- 412), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alp, G. (2018), Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 415-418.
- Altuntaş, H., ŞAHİN, M. (2006), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aydemir, A. (2015), The Sufism Concepts In Divanu Lûgatı't-Turk, *Route Educational and Social Science Journal*,2(1), 180.
- Cilacı, O. (1994), Dua, *TDV İslam Ansiklopedisi 9. Cilt* (s. 529 – 530), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cunbur, M., Kaya, D., Ünver, N. (2002), *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu 7. Cilt (Cönkler)*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, İ. (2010), Şeytan, *TDV İslam Ansiklopedisi 39. Cilt* (s. 99-101), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Dilçin, C. (2013), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (10. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Doğan, A. (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ebû Nuaym El-İsfahânî, (1990), *Târîhu İşbahân(Zikru Ahbâri İşbahân)(Neşr. Seyyid Kisrevî Hasan)*, Beyrut.
- Duymaz, A., Sakaoğlu, S. (2015), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ergin, M. (2016), *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoylu, H. (1996), *Kız Destanı (Haza Hikayet-i Kız Ma'a Cühud)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fayda, M. (1998), Hulefâ-yi Râşidîn, *TDV İslam Ansiklopedisi 18. Cilt* (s. 324-338), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2013), Yahudi, *TDV İslam Ansiklopedisi 43. Cilt* (s. 182-184), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2013), Yahudilik, *TDV İslam Ansiklopedisi 43. Cilt* (s. 187-197), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2006), Mûsa, *TDV İslam Ansiklopedisi 31. Cilt* (s. 207-213), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn-i Mâce, (2018), *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi (Çev. H. Hatipoğlu)*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İnce, İ. (2008), Ridde, *TDV İslam Ansiklopedisi 35. Cilt* (s. 88-91), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1997), Hadis, *TDV İslam Ansiklopedisi 15. Cilt* (s. 27-64), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karataş, T. (2014), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü (2. Baskı)*, İstanbul: Sütun Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kurnaz, C. (2012), *Hâyâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Muhammed El-Buhârî, (2010), *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi (Çev. H. Yıldırım)*, İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Muhammed El-Buhârî, (2018), *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi (Çev. A. Davudoğlu)*, İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Topaloğlu, B. (2012), Tövbe, *TDV İslam Ansiklopedisi 41. Cilt* (s. 279-283), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türer, O. (1992), Biat, *TDV İslam Ansiklopedisi 6. Cilt* (s. 124-125), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II (1992), Hazırlayan: Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Türkçe Sözlük 11. Baskı, (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (2006), Nefis, *TDV İslam Ansiklopedisi 32. Cilt* (s. 526-529), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2001), Kader, *TDV İslam Ansiklopedisi 24. Cilt* (s. 58-63), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yelten, M. (1989), Nev'i-zâde Atâyî'nin Sohbetü'l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri ile Deyimler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1985*, 171-191.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sınıf Öğretmenlerinin Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi

Şükran Ezgi ŞEREF*

Alper Murat ÖZDEMİR**

*Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Bilgi çağını yaşadığımız bugünlerde teknolojinin de gelişmesi ve hayatımızı büyük oranda etkilemesiyle ilkokullarda okutulan fen eğitiminin önemi konusunda daha çok farkındalık kazanmaktayız. Uygulamadaki fen eğitimi programı ilerleyen ve değişen çağın getirilerine göre kendini sürekli yenilemekte ve bu gelişim ve ilerlemelere paralel olarak değişmektedir. Fen Programının temel amaçlarından biri ve en önemlisi bilim okuryazarı bireyler yetiştirmektir. Bilim okuryazarı olan bireylerden beklenen özelliklerden birkaçı bu kavramı iyi benimsemiş ve hayata geçirmiş olmaktır. Bilimsel okuryazarlığın en önemli şartlarından biri ise bilimin doğası kavramıdır. Burada öğretmenlerin bilim anlayışları sınıf ortamındaki davranışlarını etkilemekte ve dolayısıyla da öğrencilerin de bilim anlayışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin bilimin doğasının anlaşılmasında ve fen derslerindeki başarının artmasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve araştırma deseni olarak durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için uzman görüşü alınarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan veriler analiz edilirken içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma da çalışılan çalışma grubu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesi Selahattin Eyyübi İlkokulu'nda görev yapan 20 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırma sonuçları analiz edilip incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası denildiğinde en çok hipotez, teori, deney, gözlem, yasa, bilimsel veri, merak, bilim adamı, kültür, doğa, biyoloji, araştırma ve obezite gibi terimleri anımsadıklarını belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenler bilimin doğasının öğretilmesinde bilim insanlarında en çok merak, objektif bilim anlayışına sahip, araştırma ruhuna sahip, yaratıcı insan ruhuna sahip, bilimsel düşünme becerisine sahip, kararlı, sabırlı, hümanist, seküler ve gözlemci gibi farklı kişilik özelliklerinin bulunmasını gerektiğini savunmuşlardır. Öğretmenler bilimsel bilginin özellikleri konusunda bilimsel bilgilerin en çok nesnel, eleştiriye açık, net ve kesin olması, evrensel olması, sistemli olması, değişebilir olması, günlük hayatta kolaylık sağlayan bilgi olması, deneyler sonucunda ulaşılan ve sayısal verilere dayalı bilgiler olması yönünde görüşlerini bildirmişlerdir. Araştırma sonucunda öğretmenlere bilimin doğası öğretiminde ne tür etkinlikler yaptıkları sorulduğunda birden fazla farklı cevap alınmış. Öğretmenler en çok deney yaptırma, gözlem yaptırma, materyal kullanma, merak ve keşfe yönelik etkinlikler, proje, dram veya araştırma ödevine yönelme gibi farklı etkinlik türleri yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Anahtar kavramlar: Bilim, bilimin doğası, sınıf öğretmeni.

The Analysis of Primary School Teachers' Opinions On Nature Of Science

ABSTRACT

Within the current information age not only the progress of science but also the technology affects our lives dramatically and both make science education crucial. Science curriculum in practice constantly updates itself according to transforming and progressing age and it also changes according to needs of the society. One of the goals of the science education is to provide society with people who are literate in terms of science. People aware of science not only try to satisfy their curiosity but they also support science through inventing various ways of thinking such as research and learning. One of the components concerning the aforementioned awareness is the term named nature of science. Nature of science occupies a significant place in affecting the events that students go through during the day and it helps them to develop new points of views and establish cause and effect relationship. Therefore, teachers are thought to be an important figure in perceiving nature of science and it leads to a more successful atmosphere in science courses. The objective of the current study is to specify teachers' views on nature of science. The study was carried out through qualitative research methods and a case study was used as the experimental design. Upon asking expert view, a structured interview form was used to collect research data. Content analysis was used in the course of analysing data gathered in the study. Participants were twenty primary school teachers working at Selahattin Eyyübi Elementary School in Viranşehir district of Şanlıurfa province. Upon examining the research results, it has been found out that the teachers recall hypothesis, theory, experiment, observation, law, scientific data, curiosity, scientist, culture, nature and obesity when they are asked about nature of science. Furthermore, they have found curiosity, objectivity, creativity, investigation, decisiveness, patience, humanism, secularism and other personality traits as necessary to teach nature of science. They have also considered features of scientific information to be objective, open to criticism,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

accurate, universal, systematic, alterable and applicable to daily life. Furthermore, they believe that it should be reached through experiments. Upon being asked what activities they apply at the end of the research, various replies were given by the participants. Teachers stated that they mostly carry out activities concerning experiments, observations, materials use, curiosity and discovery. Moreover, activities that lead students to assignments in the forms of project and research were claimed to be used by teachers.

Keywords: science, nature of science, primary school teacher.

Giriş

Günümüzde gelişen sosyal, ekonomik ve bilimsel gelişmeler yaşam şeklimizi büyük oranda etkilemektedir. Özellikle bütün bu gelişmelerin etkisi geçmişe kıyasla günümüzde açık bir şekilde kendini göstermektedir. Küreselleşme durumu, uluslararası ekonomik rekabet, hızlı bir biçimde değişen teknolojik değişimler gelecekte de hayatımızı etkilemeye devam edecektir. Bütün bunlar dikkate alındığında ise ülkeler dinamik bir toplum oluşturmak için fen ve teknoloji okuryazarı bireyler yetiştirmenin gerekliliğinin ve bu süreçteki fen derslerinin de anahtar bir rol oynadığı bilincindedirler (MEB,2005) .

İnsanın doğası gereği merakıyla başlayan bilim bir çağa adını verecek kadar önemli hale gelmiş, öğrenilmesi gereken, hayata uyarlanması kaçınılmaz ve hayatımızla bütünleşmiş bir kavramdır. Peki, bilim nedir? Bilimin tanımını tam olarak yapmak yıllardır insanların zorlandığı bir konu olmuştur. Burada ortak bir noktaya varılmamıştır. Bunun en temel nedeni ise bilimin sürekli dinamik halde gelişen aynı zamanda değişen bir etkinlik olmasıdır. Ayrıca ele aldığı konular bakımından sınırı belli olmayan, çok yönlü, iç içe ve sentez olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bilimin tanımının herkes tarafından belirlenecek ortak bir tanım olarak verilmesi zordur. Fakat farklı araştırmacılar tarafından yapılan tanımlara ulaşmak mümkündür (Arı, 2010, s.1).

Bilim; insanın varlığıyla evrene anlam yükleme, anlama çabası veya sadece insanı anlama, kendisini keşfetme süreci olarak tanımlanabilir. Bilim insan hayatının içindedir. Onu insanın hayatının dışında düşünmemek gerekir ki bilim insanın tüm yaşamı boyunca sahip olduğu her şeyin içinde vardır. Bilim insan hayatında her zaman keşfedilmeyi bekleyen şekilde ilerler. Aslında hep açık şekilde var olan, ancak duyu organlarımızla fark ettiğimiz zaman varlığının farkına varabildiğimiz adeta bir sırlar küpüdür (Baz, 2003, s.3). Çepni vd. ise bilimi; doğru düşünme, bilgiyi araştırma, bilimsel metotlar kullanarak sistemli bilgi edinme ve bilgiyi düzenleme süreci, evreni anlama ve tanımlama gayretleri olarak tanımlamışlardır. Aslında bilimi herkes tarafından kabul edilebilir bir tanım içine sıkıştırmak yerine onun doğasını anlamaya çalışmak ve böylece bilim okuryazarı olmaya çalışmak gerekir (Akt. Kubilay, 2014, s.6).

Bilimin son üç yüz yıldaki hızlı değişimi, uygarlık tarihimiz boyunca gelişen en önemli gelişmelerden biri olabilir. Bilim bir yandan teknoloji kanalıyla insanların var olan yaşam koşullarını değiştirirken bir yandan düşüncelerini biçimlendirip dünya görüşlerini farklı yönlerde etkileyebilir. Bilimin etkisiyle birlikte düşüncelerimiz olgulara daha saygılı ve gerçekçi bir özellik oluştururlar. Teknolojinin topluma getirdiği tüm bu değişiklikler, düşüncenin kazandığı yeni ve güçlü yaklaşım biçimi birden fazla soruna sebep olduğu gibi, kabul edilemezliği ortaya çıkan bir takım değer ve düşünce biçimlerinin yerine yenilerini ortaya çıkarma zorunluluğunu gerektirmiştir. Oluşan sorunların bir kısmının aniden değişen bu olaylara ayak uydurulamamasından, bir kısmının ise bilimin yeterince anlaşılmasına dayandığı düşünülmektedir (Çakıroğlu, Bilican ve Güngören, 2014, s.8).

Bilimin bir toplumu olumlu açıdan etkilemesi için öncelikle geniş bir kitle arasında yayılması ve herkes için var olan ortak bir düşünce haline gelmesi gerekmektedir. Bu durumsa temelde eğitim sisteminin çözebileceği bir durumdur. Fen eğitiminin temel amaçlarından birisi de öğrencilere bilimin özelliklerini ve yöntemlerini doğru şekilde kavrayabilmektir (Doğan Bora, N. Arslan, O. ve Çakıroğlu, J. 2006, s.33). Toplumlarda oluşan yaşam şekline bilimsel bir bakış açısı kazandırarak yön verebilmek ise daha çok temel eğitimin yani okul öncesinden başlanarak bütün eğitim seviyelerinin başlıca gayesi olmalıdır. Eğer öğrenciler bu şekilde gelişen bir eğitim ortamında yetişirlerse bilimin hem sanat hem de ahlaki değerlerle bütünleşmesini sağlayabildiği gibi, günümüzde ve gelecekte de karşılaşılabileceğimiz problemlere etkili çözümler bulabileceklerdir (Polat, 2011, s.5).

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Öğretmenlerin özellikle fen derslerinin konusu olarak görülen bilimin doğasını öğretmeleri sanılanın aksine kolay değildir. Bunun temelde sebebi ise gerçek bilimin okullarda ki derslere göre farklılık göstermesidir. Öğretmenlerin bilim hakkındaki görüşleri de günümüz bilim anlayışından farklılık göstermektedir. Bunun sebeplerinden biri ise öğretmenlerin yıllarca davranışçı yaklaşımla eğitim sürecine devam etmelerinden kaynaklanmaktadır. Geçen zamana bakıldığında fen programlarının anlamayı geliştirmek yerine daha çok bilimsel gerçeklerin öğrencilere aktarılmasını vurgulamış olmasıdır. Bu durumda oluşan fen eğitiminin öğretilmesi konusuna bakıldığında ise bilimsel gerçekleri öğrencilere kazandırmak yerine bilimsel ilke ve kavramların ezberlenmesine yönelttiği görülmüştür.

Bütün bunların sonucunda ise bilim;

- Objektif,
- Evrensel,
- Gözlem ve deneye dayalı,
- Kesin gerçekleri ortaya çıkaran,
- Olayları doğrulayan/kanıtlayan,
- Tanımlanmış ve tek bir konu alanına sahip,
- Kendine özgü metotları olan,
- Sosyal ve kültürel değerlerden bağımsız/etkilenmeyen,
- Önyargıdan bağımsız olarak algılanır.

Okullarda ise bilimsel kanıtlara göre işlenen fen öğretimi, öğretmenlerin benimsediği bilim anlayışının okullarda ki öğrenme durumları üzerindeki aksiyonunu göstermektedir. Öğretmenler yukarıda gösterilen niteliklere uyan olgucu bilim anlayışına sahiptirler ve bu anlayışa uygun fen eğitimini gerçekleştirme amacı gösterirler. Bu durumda öğrencilerde böyle bir bilim anlayışıyla donanımlı bireyler olarak yetişmektedirler (Çakıcı, 2009, s.61).

Bilimsel okuryazarlık ve yapılandırmacılık kavramı incelendiğinde son yılların fen eğitimi alan yazınında sıkça karşılaşılan kavramlar arasında yer almaktadır. Ayrıca bilimsel okuryazarlığın açılımı, yapılandırmacılığın ise öğretim ortamlarında hayata geçirilme biçimi üzerinde de ortak bir karara ulaşılmadığı görülmektedir. Bu sebepten bilimsel okuryazarlığın tanımını yapabilmek ve yapılandırmacı anlayışı öğretim ortamları tasarımı noktasında bir model etrafında kullanılabilecek duruma getirebilmek büyük önem taşımaktadır (Turgut, H ve Fer, S. 2006, s.206). Bu kavram incelendiğinde ise bilgi çağını yaşadığımız çağa bakıldığında ve bilginin işlediği toplumlarının oluşturulmaya çalışıldığı çağımızda, birçok alanda ama özellikle de eğitimde kullanılan bir terim olarak görülmektedir. Bu terim aynı zamanda ABD ve İngiltere gibi ülkelerde eğitim reformlarının kökenini oluşturmaktadır. Bilimsel okuryazarlığın önemi incelendiğinde bu terimle ilgili yapılan araştırmalarında son yıllarda arttığı görülmektedir. Bilimsel okuryazarlık kısaca; bilimin temel özelliklerini, kurallarını ve sınırlılıklarını öğrenmeyi bunların ise doğa ve insanla ilişkisini anlamayı oluşturan yetenek ve beceridir (Baz, 2003, s.12). Aynı zaman da bilim okuyarı bireyler, fen ile ilgili kavramları, prensip, yasa ve teorileri bilirler. Bu terimleri uygun bir şekilde yerinde kullanarak, bilimsel güncel gelişmeleri takip ederler, bilimin doğasının nasıl gelişip, değiştiğini merak ederek araştırırlar. Var olan problemlere uygun çözüm yolları geliştirirler ve bu çözüm yollarını bulurken bilimsel süreç becerilerinden faydalanırlar, aynı zaman da bilimin çevre ve teknoloji ile ilişkisini incelerler (Çilingir vd., 2016, s.108).

Bilimin doğası kavramı ise bilimsel anlamda okuryazarlığın en önemli adımı olarak görülmektedir. Öğrencilerin ise bilimin doğasıyla ilgili farkındalık oluşturmaları fen eğitiminin en önemli amaçları arasındadır (MEB,2013). Günümüzde fen eğitimi kapsamında bilimin doğası konusunun nasıl işleneceği konusu fazlaca önemli hale gelmiştir. Bu konuda bazı bilimsel (alternatif enerji kaynakları, klonlama) toplumu ilgilendiren sosyobilimsel konular insanların geleceğini büyük oranda etkileyen tartışmalı konulardır. Bu yüzden, böyle bilimsel tartışmalarda öne sürülen iddiaları, nedenleri, savları eleştirel olarak değerlendirebilecek ve bilimin düşünme yollarını kullanarak mantıklı kararlar verebilecek bilim okuyarı bir toplum oluşturmak çoğu ülkenin öncelikli meselelerinden birisi haline gelmiştir. Ülkemizde ise 2004'de başlayan fen dersleri ile ilgili müfredat reform hareketlerinde "tüm

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

vatandaşların bilim okuryazarı olması” vizyonu öne çıkmıştır (Köseoğlu, Tümay ve Budak, 2008, s.224).

Bilimsel bilginin doğası ve bilimin doğası kavramaları çoğu zaman birlikte kullanılarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bilimsel bilginin doğasının kesin olmaması ve herkes için geçerli kabul edilen bilgiler içermesi bilimin doğası içinde kabul edilir. Günümüzde bilimin doğası da modernizmin sonrası olarak görülen bir anlayıştır. Bilimin doğasına ilişkin görüşlerin de değişmesi pozitivist bilim anlayışından günümüzde gördüğümüz post modern anlayışa geçilmesine neden olmuştur (Muşlu, 2008, s.24). Bilim anlayışı bilimin içeriğin bazı yönlerini anlama, sorgulama için bilimsel yaklaşım ve sosyal bir girişim olarak bilim anlayışının oluşmasını kapsarken bilimin doğası da benzer konuları kapsamaktadır (Türköz, 2015, s.20).

Alan yazını incelendiğinde bilimin doğası ve bilimsel bilgiyle ilgili kesin bir tanıma ulaşmak mümkün olmadığı görülmektedir. Yapılan tanımlar incelendiğinde ise aralarındaki ilişkiye göre bilimin doğası, bilimsel bilgiyi kapsamaktadır denilebilir. Bilimsel bilgi ise ulaşılan bilimsel teorileri, yasa ve düşünceleri kapsarken, bilimin doğası bunlarla birlikte bilimsel yazılan yayınları, bilimsel çalışmalarını da içine almaktadır. Bilimin doğası aynı zamanda bilimsel bilginin nasıl üretildiği ve hangi bilgileri içine aldığı ile ilgilenir (Polat, 2011, s.19).

Eğitim ortamlarında kullanılan bilimin doğası kavramının önemi oldukça büyüktür. Çünkü bilimi ve bilimin doğasını günlük hayatında içselleştirmiş bireyler, günlük hayatlarının devamında alacakları kararlarda bilimin doğasını kullanabilirler. Özellikle öğrencilerin bakış açısı geliştirmelerinde, araştırma, inceleme yapmalarında ve neden sonuç ilişkisi bulmalarında bilimin doğasının yeri yine oldukça etkindir (Hastürk ve diğ., 2014, s.671-688).

Showalter (1974) bilimin doğasının özelliklerini şu dokuz faktör ile özetlemiştir.

- Halka açık/ özel: Bilim bir kişi veya grup tarafından eleştirilse de halk ile paylaşılır. Bu paylaşımın amacı bütün insanların bilimsel bilgiden haberlerinin olmasını sağlamaktır.
- Tarihseldir: Geçmiş bilimsel bilgiler, bugünün bilimsel çalışmalarında yardımcı olmalıdır. Geçmişteki çalışmalar göz ardı edilmemelidir.
- İlişkilidir: Bilimin bütün branşları birbiriyle ilişkilidir.
- Yeniden çalışılabilir: Bilimin temeli olaylardan kaynaklandığı için değişik kişilere göre değişik yorumlar yapılabilir.
- Deneyeldir: Deneylere ve gözlemlere dayanmaktadır.
- Olasılıklıdır: Kesin varsayımlara veya gözlemlere dayanmamaktadır.
- Tektir: Bilimin doğası ve yeni bilimsel bilginin gelişimi tek ve birbirinden farklıdır.

Sonuç olarak bir genellemeye gitmek gerekirse felsefede olduğu gibi bilimsel bilgi de:

- Değişebilir: Bilimsel bilgi değişkendir. “doğru” ve “kesin” bir sonucu vardır denilemez. Bu sebepten bilimsel bilgiye sahip bir kişinin sürekli literatür taraması yapması gereklidir.
- İnsana/kültüre bağlıdır: Bilimsel bilgi insan ürünüdür. Bilimsel bilgiye sahip bir kişinin yaratıcı bir düşünceye sahip olması gereklidir. Bu bilgi kültür ile birleşerek şekil almaktadır denilebilir (Akt. Oyman, 2002, s.12-13).

Yenilenen öğretim programları ile bilimin doğası ve unsurları farklı yöntem ve yaklaşımlarla öğretilmeye başlanmış ve bilimin doğası anlayışının geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu yaklaşımlara bakıldığında dolaylı, doğrudan yansıtıcı ve tarihsel olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır (Karaman, 2019, s.7).

Açıklamalar incelendiğinde öğrencilerin bilim ve bilimin doğasına ilişkin ilk karşılaşma alanlarının ilkökul olduğu düşünüldüğünde sınıf öğretmenlerine fazlaca iş ve özveri düşmektedir. Burada hem sınıf eğitimi öğrencilerinin hem de görevini yapmakta olan sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşleri eğitim fakültelerindeki sınıf eğitimi programına ve öğretmenlerin aldığı hizmet içi eğitime fayda sağlaması açısından oldukça önemlidir (Saraç ve Cappellaro, 2015, s.334).

Araştırma Deseni

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu araştırmada amaç olarak, sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşleri ortaya konularak, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine göre hazırlanmış ve uygulanmıştır. Nitel araştırmalar; ilişkilerin, etkinliklerin, durumların ya da materyallerin niteliğinin incelendiği çalışmalardır. Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri kullanılır (Büyüköztürk vd., 2019, s.20). Araştırmada ise mevcut durumu ortaya koymak için görüşme tekniği kullanılmıştır.

Problem

Araştırmanın problemi sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen 4 alt amacı ortaya çıkarmak için sınıf öğretmenlerine aşağıdaki araştırma soruları yöneltilmiştir.

1. Bilimin doğasıyla ilgili aklınıza gelen terimleri söyler misiniz?
2. Size göre bilimsel bilginin üretilmesinde bilim insanlarında bulunması gereken özellikler neler olmalıdır?
3. Sizce bilimsel bilginin özellikleri neler olabilir?
4. Siz kendi dersleriniz de bilimin doğası öğretiminde ne tür etkinlikler yaparsınız?

1.Yöntem

1.1.Çalışma Grubu

Araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde araştırmacının veri toplama aracını cevaplayacak katılımcıları en yakındaki, kolay ulaşabildiği kişilerden seçmesini gerektirir. Bu durum yeteri kadar örneklem büyüklüğüne ulaşıncaya kadar devam etmektedir (Akt. Polat, 2018: 86). Bu amaçla 2020-2021 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa ili Selahattin Eyyübi İlkokulu sınıf öğretmenlerinden uygun örneklem yöntemiyle belirlenen yirmi sınıf öğretmeni çalışma grubu olarak belirlenmiştir.

1.2.Veriler Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yapılandırılmış görüşme formlarında araştırmacının önceden hazırladığı sorular vardır. Bu yöntem verilerin hızlı kodlanmasına, analizine, ölçüm kolaylığına ve araştırmanın kapsamıyla karşılaştırılmasına olanak sağlar. Bu yöntem yapılan anketin aksine görüşmeciye ihtiyaç duyulduğu anda kaynak kişinin sorularına cevap verme imkânı sağlar (Büyüköztürk vd., 2019, s.159).

1.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmeler yapılmadan, araştırma sürecine gönüllü olarak katılma bilineceği, görüşmelerin ise ses kayıt cihazına alınacağı ve yazarak belgelendirileceği, isimlerinin ise gizli tutulacağı gibi konularda bilgi verilmiş ve onayları alınmıştır. Görüşme verilerinin üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan, verilerin dökümü yapılmış ve veriler bilgisayar ortamında yazılı şekle dönüştürülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırmalarda kullanılan veri analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir tekniktir (Büyüköztürk vd. 2019, s.259).

2. Bulgular

Bilimin doğası öğretimine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

2.1. Bilimin doğasıyla ilgili aklınıza gelen terimleri söyler misiniz?

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sınıf öğretmenlerinin görüşleri sonucunda bilimin doğasıyla ilgili akıllarına gelen terimler; hipotez, teori, kanun, deney, yasa, bilim adamı, gözlem, bilimsel veri, merak, kültür, obezite olarak belirtilmiştir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 1. Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasıyla ilgili akıllarına gelen terimler

Terimler	f	%
1.Hipotez	10	50
2. Teori	9	45
3. Deney	9	45
4. Gözlem	6	30
5. Yasa	5	25
6. Bilimsel Veri	4	20
6.Merak	3	15
7. Bilim adamı	2	10
8. Kültür	2	10
9.Doğa	2	10
10.Biyoloji	2	10
11. Araştırma	2	10
12. Obezite	1	5
Toplam	51	285

Tablo 1 incelendiğinde sınıf öğretmenleri bilimin doğasıyla ilgili sırasıyla hipotez (%50), teori(%45), deney(%45), gözlem(%30),yasa(%25), bilimsel veri (%20), merak (%25), bilim adamı (%10), kültür(%10), obezite (%5). Öğretmenler bilimi doğasıyla ilgili en fazla hipotez terimini ifade ederken en az ise obezite terimini ifade etmişlerdir. Toplam yüzdeliğin %285 çıkması bir cevabın birden fazla öğretmen tarafından verilmesinden kaynaklıdır.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1: Hipotez, teori, yasa

Ö2:Deney, test, gözlem, teori, hipotez, yasa

Ö3: Şu anda bilimin üstünde durduğu obezite ve bilim araştırmalarına kaynak olan sosyoekonomik ve kültür yapısı diyebiliriz.

Ö4: Hipotez, teori, deney, yasa, bilim adamı, gözlem

2.2. Size göre bilimsel bilginin üretilmesinde bilim insanlarında bulunması gereken özellikler neler olmalıdır?

Araştırma dâhilinde sınıf öğretmenlerinin bilimsel bilgi üretilmesinde bilim insanlarında bulunması gereken özellikler hakkındaki düşünceleri Tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2. Sınıf öğretmenlerinin bilim insanlarında bulunması gereken özellikler ilgili düşünceleri

Terimler	f	%
1.Meraklı	11	55
2.Objektif bakış açısına sahip	9	45
3. Araştırma ruhuna sahip	7	35
4.Yaratıcı ruha sahip olmalı	5	25
5.Bilimsel düşünme becerisine sahip	5	25
6. Sabırlı	5	25
7. Kararlı	4	20
8. Hümanist	1	5
9. Seküler	1	5
10.Gözlemci	1	5
Toplam	49	245

Tablo 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bilim insanlarında bulunması gereken cevaplar sorulduğunda sırasıyla meraklı (%55), objektif bakış açısına sahip (%35), araştırma ruhuna sahip(%35), yaratıcı düşünme ruhuna sahip(%25), bilimsel düşünme becerisine sahip(%25), sabırlı(%25), kararlı(%20), hümanist (%5), seküler (%5) olarak ifade etmişlerdir. Toplam yüzdeliğin %245 çıkması aynı cevabın birden fazla öğretmen tarafından verilmesinden kaynaklanmaktadır. Öğretmenlerden bazılarının verdikleri cevaplar şu şekildedir.

Ö1: Hümanist yaklaşıma sahip olmalı bir öğretmen.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ö2: Bilimsel düşünme becerisine sahip, özgün ve yaratıcı olmalıdır.

Ö3: Sorgulayıcı, araştırmacı, yaratıcı ve fikirlere açık olmalıdır.

Ö4: Meraklı, sebatlı, araştırmacı ruhuna sahip, kararlı, yaratıcı zekaya sahip, objektif olmalıdır.

Ö5: Öncelikle objektif, yöntemsel, akıl yürütmesi ve er türlü eleştiriye açık olmalıdır.

2.3. Sizde bilimsel bilginin özellikleri neler olabilir?

Tablo 3. Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre bilimsel bilginin özellikleri

Bilimsel bilginin özellikleri	f	%
1. Nesnel olmalıdır.	11	55
2. Eleştiriye açık olmalıdır.	7	35
3. Net ve kesin doğru bilgi olarak kabul edilmeli.	7	35
4. Evrensel olmalıdır.	6	30
5. Sistemli olmalıdır.	6	30
4. Değişebilir olmalıdır.	5	25
5. Günlük hayatta kolaylık sağlayan bilgi olmalı.	2	10
6. Deneylere dayalı olmalıdır.	1	5
7. Sayısal verilere dayalı olmalıdır.	1	5
Toplam	46	230

Tablo 3 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bilimsel bilginin özelliklerinin neler olması gerektiği konusundaki görüşleri nesnel olmalıdır (%55), eleştiriye açık olmalıdır (%35), net ve kesin doğru bilgi olarak kabul edilmelidir (%35), evrensel olmalıdır (%30), sistemli olmalıdır (%30), değişebilir olmalı (%25), günlük hayatta kolaylıklar sağlamalıdır (%10), deneylere dayalı olmalıdır (%5), sayısal verilere dayalı olmalı (%5) şeklindedir. Öğretmenler en fazla bilimsel bilginin nesnel olması gerekliliği konusunda görüş belirtirken en az ise deneylere dayalı olması ve sayısal verilere dayalı olması yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Toplam yüzdeliğe bakıldığında %230 sonucu bir cevabı birden fazla öğretmenin vermiş olduğundan kaynaklanmaktadır. Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1: İnsan yaşamını kolaylaştıran aynı zamanda doğallıktan uzaklaşmayan yaklaşım içinde olmalı.

Ö2: Ön yargılara karşı açık, herkes tarında kabul görülmeli. Objektif bir özellikte olmalıdır.

Ö3: Bilimsel bilgi nesnelidir. Evrenseldir eleştiriye açıktır.

Ö4: Bilimsel bilgi değişmemeli, net ve eksin olmalıdır.

Ö5: Nesnelidir, sistemli ilerler, eleştiriye açıktır, değişebilir ve herhangi bir zümrenin malı değildir.

2.4. Siz kendi dersleriniz de bilimin doğası öğretiminde ne tür etkinlikler yaparsınız?

Tablo 4. Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası öğretiminde kullandıkları etkinlikler

Verilen cevaplar	f	%
1. Deney yaptırım.	10	50
2. Gözlem yaptırım.	9	45
3. Materyal kullanarak etkinlik yaptırım.	9	45
4. Merak uyandırmaya ve keşfe yönelik etkinlikler	6	30
5. Proje yaptırım.	5	25
6. Gerçek eşya kullanarak etkinlik yaptırım.	4	20
7. Drama yaptırım.	3	15
8. Araştırma ödevi veririm.	2	10
Toplam	48	240

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 4 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası öğretiminde kullandığı etkinler en çok deney yaptırma (%50), gözlem yaptırma (%45), materyal kullanarak etkinlik yaptırma(%45), merak uyandırmaya ve keşfe yönelik etkinlikler(30), proje yaptırma (%25), gerçek eşyaları kullanarak etkinlik yaptırma(%20), drama yaptırma (%15), araştırma ödevi verme(%10) şeklinde belirtilmiştir. Toplam yüzdeliğin (%240) çıkması ise aynı etkinliğin farklı öğretmenlerin derslerinde kullanmasından kaynaklanmaktadır.

Bazı sınıf öğretmenlerinin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Ö1:Konuya uygun görsellerden ve materyallerden yararlanırım. Okulun imkânları varsa deneylerden faydalanırım. Olayları somutlayan projelerden yararlanırım.

Ö2:Öğrencilere bilginin kaynağına ulaşmasında yardımcı olan deney etkinlik yöntemlerinden yararlanırım. Bilgiye deneyerek gözlem yaparak kendileri ulaşırlar.

Ö3:Öğrencilerimin yaparak ve yaşayarak, gözlemlenebilir, sonucunu kendilerinin bulabilecekleri doğada karşılığı olan sorgulayıcı, eleştiriye açık ve drama etkinlikleriyle kalıcı öğrenme sağlarım.

Ö4:Gözleme dayalı deneyler, laboratuvar ortamında deneyler.

Ö5:Gerçekçi yaklaşımın yanında, hayatın doğal sürecine çok müdahil olmadan yapılan gözlem çalışmalarına yer verirdim.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonuçlarına bakıldığında sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası denildiğinde akıllara gelen terimler hipotez, teori, deney, gözlem, yasa, bilimsel veri, merak, bilim adamı, kültür, doğa, biyoloji, araştırma ve obezite şeklindedir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasıyla ilgili terimleri yanıtsız bırakmadıkları ve birbirinde farklı terimlere değindikleri görülmektedir. Benzer bir çalışmada araştırma sonucunu destekler nitelikte olup bilimin doğasıyla ilgili sınıf öğretmenleri deney, araştırma, kanun, teori ve bilim gibi terimleri ifade etmişlerdir (Akgün ve Özenoğlu, 2018).

Sınıf öğretmenlerine bilim insanlarında bulunması gereken özellikler sorulduğunda en çok meraklı olma, objektif bilim anlayışına sahip olma, araştırma ruhuna sahip olma, yaratıcı ve bilimsel düşünme becerisine sahip olma sabırlı, kararlı, hümanist, seküler şeklinde sıralamışlardır. Benzer bir çalışmada Doğanay, Demircioğlu ve Yeşilpınar'ın (2014) de yaptıkları çalışmada da bilim insanının özellikleri arasında objektiflik, araştırmacı, meraklı ve eleştirel bakış açısına sahip olma gibi özellikleri daha çok vurguladıkları görülmüştür. Saraç ve Cappellaro (2015) de yaptıkları çalışmalarında bilim insanlarının karakteristik özelliklerinden biri olarak açık fikirli, mantıklı ve tarafsız olması gibi farklı kişilik özelliklerinin bulunmasına dikkat çekmişlerdir. Söz konusu bulgularında araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin bilimsel bilginin özellikleri nelerdir sorusunda verdikleri cevaplar incelendiğinde ise bilimsel bilginin en çok nesnel olması gerekliliğine vurgu yaparlarken devamında eleştiriye açık olması, net ve kesin doğru bilgi olarak kabul edilmesi, evrensel bilgi olması, sistemli olması, değişebilir olması, günlük hayatta insanlara kolaylıklar sağlaması, deneylere dayalı olması ve sayısal verilere dayalı olması şeklinde sıralamışlardır. Akgün, Özenoğlu (2018) yaptıkları çalışmada araştırma sorularının sonucu da elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Bu çalışmada da bilimsel bilginin doğruluğu kanıtlanmış bilgi, gözlem ve deneye dayalı bilgi, araştırma sonucu ulaşılan bilgi olması yönünde özellikler tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna bakıldığında öğretmenlerin bilimsel bilginin özellikleri konusunda farklı ve zıt görüşler belirttikleri görülmektedir. Öğretmenlerin bazıları doğru bilginin değişmeyen yani net ve kesin olduğu bazıları ise değişebilir olduğu yönünde görüş geliştirmişlerdir. Yapılan benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçlarda da bu farklılık görülmektedir ve araştırmanın sonucunu desteklemektedir (Çınar,2011; Beşli,2008). Çınar'ın (2011) yaptığı araştırma sonucunda bilimsel bilgilerin kesin olmadığı, doğru olan bilgilere erişebilmek için geliştirilen varsayımlarda bile kesinliğin olmadığı düşünülmektedir. Beşli (2008)'in çalışmasında ise öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmuş ve tamamına yakınının bilimsel bilginin değişebilir olduğunu bildikleri görülmüştür. Diğer araştırma sonuçlarına bakıldığında, bilimsel bilginin büyük oranda doğruluğu kanıtlanmış bilgi (Akgün, 2015); Tatar, Karakuyu ve Tüysüz 'ün (2011) yaptığı çalışmada

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

ise doğruluğu deneylerle ispatlanmış, artık her türlü yoruma kapalı, değişmez ve kesinlik kazanmış bilgi olduğu belirtilmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası öğretiminde kullandıkları etkinliklere bakıldığında sırasıyla deney ve gözlem yaptırma, materyal kullanarak etkinlik yaptırma, merak uyandırmaya ve keşfe yönelik etkinlikler yaptırma, proje yaptırma, gerçek eşyaları kullanarak etkinlik yaptırma, drama yaptırma ve araştırma ödevi verme gibi farklı etkinlik yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Akgün 'de (2015) çalışmasında yapılan araştırma sonucunda çoğunlukla görüldüğü gibi sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası uygulamalarında etkinlik kullanmayı deney yapmak olarak algılamaktadırlar sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bir başka araştırma da ise öğretmen adayları, bilimin doğası öğretimi için bilim tarihini paylaşma, yarım bırakılan hikayeler okuma, bilim insanının yaşamı ya da konuşmalarıyla ilgili videolar, soru-cevap, beyin fırtınası, tartışma, konuyla ilgili model hazırlama, drama, proje ödevleri gibi yöntem ve teknikleri kullandıklarına dair fikirlerini paylaşmışlardır (Mıhladız ve Doğan, 2017).

Öneriler

Araştırma sonuçlarına bakıldığında sınıf öğretmenlerine bilimsel bilginin özellikleri konusunda ki tezatlıklarla ilgili hizmet içi eğitim kullanılarak bilgilendirmeler verilebilir.

Sınıf öğretmenliği adaylarına yönelik olarak bilimin doğasıyla ilgili çağdaş bakış açısı kazandıracak etkinlikler hazırlanıp uygulanarak özellikle de bilimsel araştırma derslerindeki bilimin doğası konusuna dikkat çekerek bu konuyu daha iyi anlamaları sağlanabilir.

Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasıyla ilgili yaptıkları etkinliklerin derslerde öğrenciler üzerinde ne kadar etkili olduğu araştırılabilir.

Okullarda bilimin doğasının derslerde nasıl daha farklı yöntemlerle öğretileceği konusunda sınıf öğretmenlerine değişen yeni gelişmeleri daha yakından takip edebilecekleri ve farklı sınıf düzeylerinde nasıl anlatabilecekleri hakkında bilgi vermek için eğitim yazılımları hazırlanabilir.

KAYNAKLAR

Arı, Ü. (2010). *Fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği adaylarının bilimin doğası hakkında bilim insanının karakteristik özellikleri, bilimsel bilginin sosyal yapısı, bilimsel bilginin doğası konularında görüşlerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Akgün, Z., Özenoğlu H. (2018). Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına yönelik görüşleri. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2),165-190.

Akgün, Z. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşleri: Söke ilçe örneği*. (Yüksek lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Baz, M. (2003) . *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin bilimsel okuryazarlık seviyelerinin tespiti* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Beşli, B. (2008). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim tarihinden kesitler incelemelerinin bilimin doğası hakkındaki görüşlerine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Çakmak, E., Karadeniz, Ş., Demirel F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Çakıcı, Y. (2009). Fen eğitiminde bir önkoşul bilimin doğasını anlama. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 57-74.

Çınar, M. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilime ve bilimin doğasına yönelik görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Çilingir, L., Aslan, O., Elif, O. Ç., Balcı, F., Sağlam, Y., Nuhoğlu, H., Fatih, A., Afacan, Ö., Taşdemir, A. ve Hacıeminoğlu, E. (2016). *Fen bilimleri öğretimde bilimin doğası*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğan Bora, N. Arslan, O. ve Çakıroğlu, J. (2006). Lise öğrencilerinin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 33-34.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

- Doğan, N. Çakıroğlu, J. Bilican, K. ve Çavuş Güngören, S. (2014). *Bilimin Doğası ve Öğretimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğanay A., Demircioğlu T. & Yeşilpınar M. (2014). “Öğretmen Adaylarına Yönelik Bilimin Doğası Konulu Disiplinler Arası Öğretim Programı Geliştirmeye İlişkin Bir İhtiyaç Analizi Çalışması”. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014) 777-798.
- Hastürk, H.G., Öztürk, N., Demir, R. & Kartal, T. (2014). Farklı eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin bilimin doğası ile ilgili görüşleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(8), 671-688.
- Karaman, E. (2019). *Bilimin doğasına ilişkin unsurların yaşam temelli yaklaşım ile öğretilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Kubilay, M. (2014). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğasına ve Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Köseoğlu, F., Tümay, H., ve Budak, E. (2008). Bilimin doğası hakkında paradigma değişimleri ve öğretimi ile ilgili yeni anlayışlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 221-237.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2005. İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi (4-5. sınıflar) Öğretim Programı, Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi. MEB.
- MEB (2013). İlköğretim Kurumları Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara 2013.
- Muşlu, G. (2008). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin bilimin doğasını sorgulama düzeylerinin tespiti ve çeşitli etkinliklerle geliştirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mıhladı, G, Doğan, A (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğası konusundaki pedagojik alan bilgilerinin araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 380-395.
- Metin, D. (2009). *Yaz bilim kampında uygulanan yönlendirilmiş araştırma ve bilimin doğası etkinliklerinin ilköğretim 6. ve 7. sınıftaki çocukların bilimin doğası hakkındaki düşüncelerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Oyman, N. Y. (2002). *İlköğretim Fen bilgisi öğretmenlerinin bilimin doğası hakkındaki anlayışlarının tespiti*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, M. (2011). *Bilimin doğası hakkındaki görüşlerin kısa hikâyeler yöntemiyle değerlendirilmesi: Fen bilgisi öğretmen adayları örneği*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Polat, S. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenci merkezli öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 83-94.
- Saraç, E., Cappellaro, E. (2015). Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına ilişkin görüşleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(2), 331-349.
- Turgut, H ve Fer, S. (2006). Fen Bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık yeterliklerinden bilimin doğası ve bilim-teknoloji-toplum ilişkisi anlayışlarının gelişiminde geleneksel öğretim tasarımı uygulamasının etkisi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 24(24), 205-206.
- Türköz, G. (2015). *Bilimin doğası etkinliklerinin öğrencilerin kavramsal anlama, bilimsel süreç becerileri ve bilimin doğası anlayışlarına etkisi*. (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Metinlerin Tür Çeşitliliği ve Temalara Dağılımı Açısından İncelenmesi

Tuğba ÖDEV*

Erkan KÜLEKÇİ**

*Kastamonu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

** Kastamonu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kastamonu, Türkiye

ÖZET

Türkçe ders kitaplarında bulunan metinler, öğrencilere dilin ve edebiyatın zengin dünyasını tanıtmaktadır. Bu nedenle, seçilen metinlerin ve kullanılan metin türlerinin öğrencilerin dil sevgisi ve bilgisine katkı sağlaması, öğrencilere farklı metin tür özelliklerini tanıtmaları beklenmektedir. Tür farkındalığı kazanan öğrenci anlama ve anlatma dil becerilerini geliştirecek ve dili daha iyi kullanacaktır. Türkçe Öğretim Programı'na göre, metinler ders kitaplarında 8 tema başlığı altında sunulmakta ve bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir olmak üzere üç ana biçim altında toplanmaktadır. Tema özelliklerine bağlı olarak türlerin temalara göre dağılımında farklılıklar olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri, tür, tema ve türlerin temalara göre dağılımı açısından incelemektir. Giriş bölümünde alan yazın taraması yapılarak ders kitaplarındaki metinlerin taşıması gereken nitelikler belirtilmiş ve konuyla ilgili mevcut çalışmalar sunulmuştur. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış ve veriler bu yöntem kapsamında toplanıp analiz edilmiştir. Genel anlamda doküman incelemesi, araştırma konusu olan bilgileri içeren metinlerin sistemli bir şekilde çözümlenmesini ve değerlendirilmesini içermektedir. Bu kapsamda, araştırmada örneklem olarak 2020-2021 eğitim öğretim yılında ortaokul 6. sınıflarda Türkçe ders kitabı olarak okutulması Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca uygun görülen ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinde bulunan ders kitapları kullanılmıştır. Veriler, MEB'e ait 2, Ekoyay Yayınlarına ait 1 olmak üzere toplam 3 ders kitabından toplanmıştır. Bu kitaplarda yer alan toplam 120 okuma, dinleme/izleme ve serbest okuma metni incelenmiştir. Araştırmaya sadece ana metinler dahil edilmiş, etkinliklerde yer alan alt metinler dahil edilmemiştir. Çalışma verileri tablolar ile sunulmuş ve bulgular yorumlanmıştır. Sonuç olarak araştırma verileri incelenmiş, yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur. İncelenen metinler, kitaplara göre farklılık göstermekle birlikte tür açısından zengin bulunmuştur. Tür seçiminde Türkçe Öğretim Programı'nın dışına çıkmadığı görülmüştür. Özellikle geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarla mukayese edildiğinde farklı türlerin de Türkçe ders kitaplarında kullanılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında kullanılan metinlerde tür çeşitliliği olmakla birlikte üç ders kitabında da ihmal edilen türlerin olduğu da dikkati çekmiştir. Türlerin kullanım sıklığı yayınevlerine göre farklılık arz etmektedir. Deneme/sohbet/makale ve hikâye gibi türler çok sık kullanılırken mektup, roman, tiyatro gibi türlere üç ders kitabında da daha az yer verilmesi dikkati çekmiştir. Üç ders kitabında da zorunlu ve ortak temalar olmakla birlikte tema çeşitliliğinin olduğu görülmüştür. Temalara göre metin dağılımında temaların içeriksel özellikleri de dikkate alındığında dengeli bir dağılım söz konusudur. Bunun yanında bazı temalarda belirli bir türe ağırlık verildiği tespit edilmiştir. Bulgular doğrultusunda yorumlar yapılmış ve ders kitabı yazarları, yayıncıları ile öğretmenlere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitapları; metin türleri; metin dağılımları; temalar.

An Investigation of the Texts Used in the 6th Grade Turkish Language Course Books in Terms of Their Types and Distribution to Themes

ABSTRACT

The texts in Turkish language course books introduce students to the rich world of language and literature. Therefore, it is expected that the selected texts and the text types used will contribute to the students' love and knowledge of the language, and introduce the features of different text types to the students. Students who gain genre awareness will develop their comprehension and expression skills and they will use the language in a better way. According to the Turkish Language Curriculum, the texts are presented under 8 themes in the course books and are grouped under three main categories: informative texts, narrative texts and poetry. Depending on the theme characteristics, there might be differences in the distribution of genres among themes. The aim of this study is to examine the texts in the 6th grade Turkish language course books in terms of their types, themes and their distribution to the themes. In the introduction part of the study, the qualities that the text should have were specified and existing studies on the subject were presented by reviewing the relevant literature. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study and the data were collected and analysed within the scope of this method. In general, document analysis includes the systematic analysis and evaluation of the texts containing the information that is the subject of research. In this context, the 6th grade Turkish language

course books on the Education Informatics Network (EBA), which are approved by the Ministry of National Education (MoNE) Board of Education to be used in the 2020-2021 academic year at secondary schools, were used as a sample in the study. The data were collected from a total of 3 textbooks, 2 of them belonging to MoNE and 1 belonging to Ekoyay publishing house. A total of 120 reading, listening/watching and independent reading texts in these books were examined. Only the main texts were included in the study, other texts presented under the activities were not included. The data were presented in tables and the findings were interpreted in detail. As a result, the data were analysed, interpreted, and implications were listed. Although the analysed texts differ from each course book, they were found rich in terms of their types. It has been observed that the text types were selected according to the Turkish language curriculum. Especially when compared to the previous studies, it has been found that different text types have started to be used in the course books. It is noteworthy that although there was a variety of text types used in the course books, there were also types that were neglected in all three books. The frequency of use of the types varied according to the publishers. It was noted that while text types such as essays/conversations/articles and stories were used frequently, other types such as letters, novels and plays were less included in all three books. Although there were the same compulsory and some common themes in all three textbooks, it was observed that there was a variety of themes. There was a balanced distribution of the texts to the themes when the contextual features of the themes were taken into account. Moreover, it was found that some themes gave weight to particular text types. At the end, the findings were discussed and suggestions were made to textbook authors and publishers as well as language teachers.

Keywords: Turkish language course books; text types; text distribution; themes.

Giriş

Dinamik bir süreç niteliği taşıyan eğitim öğretim faaliyetleri, yaşam boyu devam eder ve bu süreç planlanırken ve icra edilirken toplumun yaşantıları, gelişimi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır (Bulut, 2019, s. 863). Türkçe eğitimi de bu dinamik sürecin bir parçası olarak güncel ihtiyaçlara ve toplumsal özelliklere uygun şekilde tasarlanmalı ve yürütülmelidir. 2019 yılında güncellenen Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin hayatlarının her aşamasında kullanacakları dört temel dil becerisini (okuma, yazma, konuşma ve dinleme) etkili bir şekilde geliştirmelerini, çevreleri ile etkili iletişim kurabilmelerini, bireysel ve sosyal yönden ilerlemelerini ve Türkçe sevgisi ile ilgi ve merak duyarak dil becerilerini uygulamaya dökabilmelerini sağlamayı esas alacak şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca güncel program, dil becerilerinin ve yeterliliklerinin geliştirilmesini, kişisel ve sosyal gelişimin, mesleki becerileri edinmenin ve diğer alanlarda etkili bir öğrenmenin ön koşulu olarak kabul etmektedir (MEB, 2019, s. 8). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda sıralanan Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri ışığında yapılandırılan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın amaçları, programda açık ve vurgulu bir şekilde yer almıştır. Genel olarak, dört temel dil becerisinin geliştirilmesinin, doğru ve güzel dil kullanımının, okuma alışkanlığı kazandırılmasının, sözlü ve yazılı etkili iletişimin, araştırmanın, yorumlamanın ve eleştirel bakış açısının teşvik edilmesinin, millî fikir ve duyguların güçlendirilmesinin altı çizilmiştir (MEB, 2019, s. 8).

Eğitim ve öğretim sürecinde öğretim programlarının taşıdığı amaçları gerçekleştirmek için farklı araçlardan yararlanmak gerekir. Öğretmenler, mektup, kitap, gazete, dergi vb. yazılı araçları; fotoğraf, karikatür, afiş, resim vb. görsel araçları; radyo, müzik çalar vb. işitsel araçları; film, animasyon vb. görsel/işitsel araçları bu süreçte kullanabilirler. Ders kitapları, sıkça kullanılan yazılı araçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında, öğrenciler tarafından ulaşılabilir ve kolayca kullanılabilir olması bakımından oldukça işlevsel, eğitsel araçlardır (Dağ ve diğerleri, 2019, s.440).

Ders kitapları eğitim öğretim süreçlerinde kullanılan temel kaynaklardır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin kolaylıkla ulaşabildikleri ve en sık kullandıkları materyal olma özelliğini taşırlar. İçerdikleri bilgileri öğrenciye aktaran bu basılı materyaller, öğrencinin yaş ve bilgi seviyesi göz önünde bulundurularak seçilmiş zengin metinleri içermelerinin yanı sıra bağlı buldukları öğretim programlarının kabul ettiği ilkeler gözetilerek hazırlanırlar (Çeçen ve Çiftçi, 2007, s. 39; Yalınkılıç, 2020, s.4).

Ayrıca, Öğretim Programı'nda yer alan değerleri ve kazanımları, öğretmen ve öğrencilerin sınıf içerisinde uygulamaya ders kitaplarında kullanılan etkinlikler ve metinler aracılığı ile aktarabilmeleri amaçlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu Elektronik Sözlüğü 'nde metin şöyle tanımlanmıştır:

1. *isim* “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü.”
2. *isim* “Basılı veya el yazması parça.”

Güneş (2013, s. 2) ise metin kelimesinin tanımını “Bilgi, duygu ve düşüncelerin çeşitli biçim, anlatım ve noktalama özelliklerine göre yerleştirildiği yapılar.” şeklinde yapmaktadır. Yerleştirme işlemi, mantıklı bir düzenleme gözetilerek yapılır. Metin oluşturulurken kullanılan dil birimleri, dil bilgisi kurallarına uygun, belirli bir düzen ve sıralamayla yerleştirilir. Bu işlemler neticesinde de bir araya gelen dil birimleri ve görseller anlamlı bir yapı meydana getirir.

Dil öğretim sürecinde öğrenciye sunulan metinlerin önemi yadsınamaz. Metinler aracılığıyla öğrenci, dil bilinci ve sevgisi kazanacaktır. Bu sebeple, öğrencinin dili öğrenmek için duyduğu gereksinimler önem arz etmektedir. Bu noktada öğrenciye, Türkçe derslerinden elde edeceği başarının ve derse gösterdiği ilginin hayatının geri kalanında çeşitli faydalar sağlayacağı sık sık hatırlatılmalıdır. Bu bilgiyi artırmak için Türkçeyi en iyi ve güzel örnekleyen metinler ile onlara hitap etmelidir (Baki ve Karakuş, 2012, s. 6).

Türkçe öğretimi, genellikle öğretici ve edebî özellikler taşıyan metinler üzerinden yapılır. Sever (2015, s. 8) in de vurguladığı gibi “Türkçenin akıcılığı, yalınlığı, deyimleme ve mecaz gücü ile duygu ve düşünce zenginliğinin yansıtıldığı metinlerle gerçekleştirilen çalışma ve incelemeler, öğrencilere yaşantı zenginliği kazandırır.” Her temada da farklı türden (türün özelliklerini en iyi temsil eden) metinler bulunması gerektiğinden öğrencilere “edebiyatta tür bilgisi” metinler aracılığıyla verilmektedir (Yalınkılıç, 2020, s. 126).

Türkçe öğretimi, genel anlamda metinler aracılığıyla yapılmaktadır. Öğrenciler, metinler vasıtasıyla farklı hayatları tanıma ve hayatın gerçeklerini görme imkânı bulurlar. Örneğin, öğrenci geçmişten izler taşıyan bir hikâyeye, duyguları değişik biçimlerde ifade eden şiirler, farklı fikirlerin savunulduğu deneme yazılarıyla karşılaşır. Bu metinlerle hayatı ve yakın çevresi arasında bağlar kurar ve aynı zamanda kendini hiç tanımadığı kişilerin yerine koyarak empati yapma fırsatı bulur (Baki ve Karakuş, 2012, s. 1-2).

Görüldüğü gibi genel anlamda “metin” kavramıyla ilgili farklı tanımlamalar yapılabilir. Bu tanımlamalarda metin ve “tür” ilişkisi dikkati çekmektedir. Bu çerçevede, Türkçe öğretimi yapılırken seçilen metinlerin öğrenciye metin türü bilgisi sunduğu ve tür konusunda öğrencide farkındalık geliştirdiği göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple, öğrencinin becerilerini geliştirmek amacıyla ona söylem çeşitliliğine sahip metinler sunulmalıdır (Kıbrıs, 2019, s. 24).

Türkçe Öğretim Programı’nda metin türleri; “Bilgilendirici”, “Hikâyeye Edici” ve “Şiir” olmak üzere üç ana başlık altında gruplandırılmıştır. Ayrıca, programda belirtilen metin sayılarına bağlı kalınarak temalarda yer alacak metin türlerinin seçimine ders kitabı yazarları tarafından karar verilebileceği belirtilmiştir (MEB, 2019, s. 17).

Tür seçimi öğrencinin yaş düzeyine göre yapılmalıdır; fakat bununla birlikte her türün öğrencinin duyuşsal ve bilişsel gelişimine katkı sağlayacağı unutulmamalıdır. Öğrenci, türlerin özelliğine bağlı olarak her türden, farklı şekillerde etkilenebilir. Örneğin, roman ve hikâyede karşılaştığı kahramanlardan, fabllarda hayvanlara yüklenen özelliklerden, denemede bir konunun argümanlarla desteklenişi ve işlenişinden, tiyatrodaki diyaloglardan, gezi yazılarındaki tasvirlerden etkilenebilir. Öğrenci, her türde farklı duygular hissedecek ve yeni şeyler keşfedecektir. Bu sebeple onun, her metin türüyle karşılaşmasına olanak sağlanmalıdır (Çeçen ve Çiftçi, 2007, s. 41).

Türkçe ders kitaplarında farklı türde metinler temalar altında sunulmaktadır. Tema, ders kitaplarındaki metinlerin, etrafında toplandıkları ana konuyu ifade etmektedir. Bunun yanında “tema” kavramı “konu” dan farklı olarak metnin içeriğiyle değil metinde verilmek istenen mesajla ilgilidir. Tema merkezli dil eğitimi yapılırken öğrenci ve öğretmenler, belli bir tema etrafında toplanmış metinlerle çalışırlar. Bu metinlerin temalar etrafında toplanması Öğretim Programı’nın hedeflerine ulaşmada önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle duyuşsal yöne sahip amaçlara temalar vasıtasıyla ulaşılır (Çeçen ve Çiftçi, 2007, s. 42; Çeçen ve Özbay, 2012, s. 69).

Türkçe Dersi Öğretim Programı’na göre, her sınıf düzeyi için ders kitaplarında 8 temanın yer alması uygun görülmüştür. Öğretim Programı’nda yer alan “Erdemler”, “Millî Kültürümüz” ve “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarının her sınıf düzeyinde yer alması zorunludur. Bu üç tema dışındaki

diğer temalar kitap yazarlarınca sınıf düzeyine ve kendi tercihlerine göre seçilebilmektedir (MEB, 2019, s. 15). Ayrıca, her temada 4 ana metin kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Kullanılacak ana metinlerin 3'ü okuma, 1'i de dinleme/izleme metnidir. Toplamda bir ders kitabında 32 okuma ve dinleme/izleme metnine yer verilmelidir. Ayrıca, metinlerin temalara uygun ve dengeli bir dağılımının sağlanması için 8 serbest okuma metni de bulunmalıdır. Serbest okuma metinleri ile birlikte, bir ders kitabında toplam 40 metin yer alacaktır (MEB, 2019, s. 16-17).

İlgili literatürde, özellikle bu çalışmanın da konusu olan ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki temalar ve metinlerin temalara dağılımı üzerine çalışmalar görmek mümkündür. Örneğin, Türkben (2018, s. 2163) ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelendiği çalışmada ele alınan dört ders kitabındaki serbest okuma metinleri dışındaki tüm okuma ve dinleme metinlerini inceleyerek hem tür hem de tema çeşitliliği bakımından zengin bir dağılım olduğunu ifade etmiştir. Benzer bir çalışmayı açık öğretim ortaokul Türkçe ders kitaplarında kullanılan metin türleri ve temalar bakımından inceleyerek yapan Bulut (2020, s. 943) da benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın amacı ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında hangi metin türlerine yer verildiğini ve bu metin türlerinin hangi temalarda ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, 6. sınıf Türkçe ders kitapları kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Türkçe ders kitaplarında kullanılan metin türleri nelerdir ve bu metin türlerinin kullanım sıklığı nedir?
2. Türkçe ders kitaplarında hangi temalara yer verilmiştir?
3. Türkçe ders kitaplarında kullanılan metinlerin temalara göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış ve veriler bu yöntem kapsamında toplanıp analiz edilmiştir. Genel anlamda doküman incelemesi, araştırma konusu olan bilgileri içeren metinlerin sistemli bir şekilde çözümlenmesini ve değerlendirilmesini içermektedir (Çepni, 2012, s. 116). Belgesel tarama olarak da ifade edilen doküman incelemesi, araştırma amacı kapsamında ele alınan konu/olgu hakkında bilgi içeren yazılı dokümanların sistemli bir şekilde incelenmesine dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189).

Örneklem (Çalışma Materyali)

Araştırmada örneklem olarak 2020-2021 eğitim öğretim yılında ortaokul 6. sınıflarda Türkçe ders kitabı olarak okutulması Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca uygun görülen ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinde öğretmenlerin erişimine açık bulunan ders kitapları kullanılmıştır. Veriler, Ekoyay Yayınları'na ait 1 ve MEB'e ait 2 olmak üzere toplam 3 ders kitabında yer alan toplam 120 metni kapsamaktadır. Araştırmaya okuma, dinleme/izleme ana metinleri ile tema sonlarında bulunan serbest okuma metinleri dahil edilmiş, etkinliklerde yer alan alt metinler dahil edilmemiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak 6. sınıf düzeyinde Ekoyay Yayıncılık'a ait 1 ve MEB'e ait 2 farklı Türkçe ders kitabı kullanılmıştır. Karışıklık olmaması açısından Ertürk ve diğerleri (2020) tarafından yazılan ders kitabı MEB-1, Ceylan ve diğerleri (2019) tarafından yazılan ders kitabı MEB-2 olarak adlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin türleri, metin türlerinin temalara göre kullanım sıklığı ve her kitapta kaç türe yer verildiği kullanılan yöntemler doğrultusunda incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Bu çalışmada veriler analiz edilirken nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Bu süreçte, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre incelenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239). Kitaplardaki metinlerden elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuş ve bulgular yorumlanmıştır. Her kitap için önce metin türleri incelenmiş, sonra metin türlerinin temalara göre dağılımı tespit edilmiştir. Daha sonra metin türlerinin kullanımı ve temalar 2019 Türkçe Öğretim Programı'ndaki bilgiler ve gereklilikler ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuş ve hangi metin türünün hangi sıklıkla kullanıldığı ve metin türlerinin temalara göre dağılımı aktarılmıştır.

Bulgular

6. sınıf Türkçe ders kitaplarında (Ekoyay, MEB-1 ve MEB-2) yer alan metin türlerinin sayılarına ve kullanım sıklığına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo1: Ekoyay Yayıncılık ve MEB Tarafından Hazırlanan 3 Farklı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin Türlerinin Kullanım Sıklıkları

Metin Türleri*	Yayınevleri		
	Ekoyay	MEB-1	MEB-2
Bilgilendirici Metinler			
Anı	1	6	3
Blog	-	-	1
Eferma ve Broşür	-	-	3
E- posta	-	-	-
Haber Metni, Reklam	-	-	1
Kılavuzlar	-	1	2
Gezi Yazısı	1	1	1
Makale/Fıkra/Söyleşi/Deneme	8	9	11
Mektup	1	1	-
Özlü Sözler (vecize, atasözü, deyim, aforizma, duvar yazıları, motto, döviz vb.)	-	-	-
Sosyal Medya Mesajları	-	-	-
Toplam	11	18	22
Hikâye Edici Metinler			
Çizgi Roman	1	2	1
Fabl	1	1	1
Hikâye	6	11	5
Karikatür	-	-	-
Masal/Efsane/ Destan	4	1	3
Mizahi Fıkra	-	-	-
Roman	1	2	-
Tiyatro	2	2	2
Toplam	15	19	12
Şiir			
Şarkı/ Türkü	-	-	1
Şiir	14	3	5
Toplam	14	3	6
Genel Toplam	40	40	40

*Metin türlerinin sınıflandırılmasında 2019 Türkçe Öğretim Programı esas alınmıştır.

2019 Türkçe Öğretim Programı'na göre yer alan 8 temanın her birinde 4 temel metin kullanılmıştır. Bu metinlerden 3'ü okuma, 1'i dinleme/izleme metnidir. Her temada 1'er tane de serbest okuma metni kullanılmıştır. Böylece 1 ders kitabında 32 okuma ve dinleme/izleme metni, 8 de serbest okuma metni olmak üzere toplamda 40 metin kullanılmıştır. Tablo 1'de yer alan veriler incelendiğinde Ekoyay Yayınları'nda 11, MEB-1'de 12, MEB-2'de 14 farklı metin türüne yer verildiği görülmektedir. Ekoyay Yayınları'nda 14 metinle en çok şiir türünde metinler yer almıştır. MEB-1 kitabına 11 metinle en çok hikâye türündeki metin yer almıştır. MEB-2 kitabında da en çok 11 metinle makale/fıkra/söyleşi/deneme türünde metne yer verildiği görülür.

Tablo 1 incelendiğinde anı, gezi yazısı, makale/fıkra/söyleşi/deneme, çizgi roman, fabl, hikâye, masal, efsane, destan, tiyatro ve şiir türündeki metinlere 3 kitapta da yer verildiği görülür. Ekoyay Yayınları'nı ders kitabı olarak kullanan öğrenciler okuma, dinleme/izleme ve serbest okuma metni olarak blog, eferma ve broşür, e-posta, haber metni, reklam, kılavuzlar, özlü sözler, sosyal medya mesajları, karikatür, mizahi fıkra ve şarkı/ türkü türleriyle hiç karşılaşmayacaklardır. MEB-1 kitabını kullanan öğrenciler okuma, dinleme/izleme ve serbest okuma metni olarak blog, eferma ve broşür, e-posta, haber metni, reklam, özlü sözler, sosyal medya mesajları, karikatür, mizahi fıkra ve şarkı/ türkü türleriyle hiç karşılaşmayacaktır. MEB-2 kitabını kullanan öğrenciler ise okuma, dinleme/izleme ve serbest okuma metni olarak e- posta, mektup, özlü sözler, sosyal medya mesajları, karikatür, mizahi fıkra roman türüyle hiç karşılaşmayacaktır. Bu türlerden bazıları etkinliklerde yer almıştır.

Tablo 2. Ders Kitaplarında Yer Alan Temalar

Yayınevleri	Ekoyay	MEB	MEB 2
Temalar	1. Doğa ve Evren	1. Duygular	1. Okuma Kültürü
	2. Millî Mücadele ve Atatürk	2. Millî Mücadele ve Atatürk	2. Millî Mücadele ve Atatürk
	3. Çocuk Dünyası	3. Çocuk Dünyası	3. Bilim ve Teknoloji
	4. Erdemler	4. Erdemler	4. Erdemler
	5. Millî Kültürümüz	5. Millî Kültürümüz	5. Doğa ve Evren
	6. Bilim ve Teknoloji	6. Okuma Kültürü	6. Millî Kültürümüz
	7. Sanat	7. Bilim ve Teknoloji	7. Sağlık ve Spor
	8. Vatandaşlık	8. İletişim	8. Birey ve Toplum

Tablo 2'de belirtilen temalardan “Millî Mücadele ve Atatürk”, “Erdemler” ve Millî Kültürümüz” temaları her sınıf düzeyinde yer alması gereken zorunlu 3 temadır. Zorunlu olmamasına karşın “Bilim ve Teknoloji” teması üç ders kitabında da tercih edilerek yer almıştır. Bunun yanında temalarda ders kitaplarına göre farklılıklar söz konusudur. “Doğa ve Evren” teması Ekoyay ve MEB-2 ders kitabında yer alırken MEB-1 ders kitabında yer almamıştır. “Çocuk Dünyası” teması Ekoyay ve MEB-1 ders kitabında yer alırken MEB-2 ders kitabında yer almamıştır. “Okuma Kültürü” teması da MEB-1 ve MEB-2 ders kitaplarında kullanılan ortak temadır. “Sanat” ve “Vatandaşlık” temaları yalnızca Ekoyay Yayınları'na ait ders kitabında yer almıştır. “Duygular” ve “İletişim” temaları yalnızca MEB-1 ders kitabında yer almıştır. “Sağlık ve Spor” ve “Birey ve Toplum” temaları da yalnızca MEB-2 ders kitabında yer almıştır. Tablodaki bulgulardan hareketle bu ders kitaplarıyla karşılaşan öğrencilerin ortak temalarla ve farklı içerikli metinlerle karşılaşacakları söylenebilir.

Tablo 3. Ekoyay Yayınları Ders Kitabındaki Metin Türlerinin Temalara Göre Dağılımı

	Bilgilendirici Metinler	Hikâye Edici Metinler	Şiir
Doğa ve Evren	1	3	1
Millî Mücadele ve Atatürk	3	-	2
Çocuk Dünyası	1	1	3
Erdemler	1	3	1
Millî Kültürümüz	1	2	2
Bilim ve Teknoloji	2	2	1
Sanat	1	2	2
Vatandaşlık	1	2	2
Toplam Sayı	11	15	14

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Tablo 3 incelendiğinde Ekoyay Yayınları ders kitabında 15 metinle en çok hikâye edici metin türünün kullanıldığı görülmektedir. En az kullanılan metin türü de 11 metinle bilgilendirici metinlerdir. Şiir türünde 14 metin kullanılmıştır. Bulgulardan hareketle metin türleri arasında dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir.

Bilgilendirici metin türüne en çok “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer verilmiştir. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında kullanılan 3 bilgilendirici metin deneme/sohbet/makale türündedir. “Bilim ve Teknoloji” temasında kullanılan 2 bilgilendirici metin de deneme/sohbet/makale türündedir. “Doğa ve Evren” temasında mektup, “Çocuk Dünyası” temasında deneme/sohbet/makale, “Erdemler” temasında deneme/sohbet/makale, “Sanat” temasında deneme/sohbet/makale, “Vatandaşlık” temasında da gezi yazısı türünde 1’er bilgilendirici metne yer verilmiştir. 11 bilgilendirici metinden 9’u deneme/sohbet/makale, 1’i mektup, 1’i de gezi yazısı türündedir.

Ekoyay Yayınları ders kitabında 15 hikâye edici metin kullanıldığı tespit edilmiştir. “Doğa ve Evren” ve “Erdemler” temalarında 3’er tane hikâye edici metin kullanılmıştır. “Doğa ve Evren” temasında kullanılan hikâye edici metinlerden 2’si hikâye, 1’i masal türündedir. “Erdemler” temasına kullanılan hikâye edici metinlerden 2’si masal, 1’i hikâye türündedir. “Millî Kültürümüz”, “Bilim ve Teknoloji”, “Sanat” ve “Vatandaşlık” temalarında 2’şer tane hikâye edici metin kullanılmıştır. “Millî Kültürümüz” temasında kullanılan metinler çizgi roman ve masal/efsane/destan türündedir. “Bilim ve Teknoloji” temasında kullanılan metinler roman ve tiyatro türündedir. “Sanat” temasında kullanılan metinler hikâye ve tiyatro türündedir. “Vatandaşlık” temasında kullanılan metinler ise hikâye ve fabl türündedir. “Çocuk Dünyası” temasında kullanılan hikâye edici metin ise hikâye türündedir. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında hikâye edici metin kullanılmaması dikkati çekmiştir. 15 hikâye edici metinden 6’sı hikâye, 4’ü masal/efsane/destan, 2’si tiyatro, 1’i fabl, 1’i roman ve 1’i de çizgi roman türündedir.

Ders kitabında en çok metin kullanılan 2. tür şiirdir. “Çocuk Dünyası” temasında 3 şiir metni kullanılmıştır. “Millî Mücadele ve Atatürk”, “Sanat” ve “Vatandaşlık” temalarında 2’şer şiir metnine yer verilirken “Doğa ve Evren”, “Erdemler” ve “Bilim ve Teknoloji” temalarında 1’er tane şiir yer almıştır.

Tablo 4. MEB-1 Yayınları Ders Kitabındaki Metin Türlerinin Temalara Göre Dağılımı

	Bilgilendirici Metinler	Hikâye Edici Metinler	Şiir
Duygular	2	2	1
Millî Mücadele ve Atatürk	2	2	1
Çocuk Dünyası	3	1	1
Erdemler	1	4	-
Millî Kültürümüz	2	3	-
Okuma Kültürü	3	2	-
Bilim ve Teknoloji	4	1	-
İletişim	1	4	-
Toplam Sayı	18	19	3

Tablo 4 incelendiğinde MEB-1 ders kitabında en çok kullanılan metin türünün 19 metinle hikâye edici metinler olduğu görülmektedir. Şiir türü en az tercihe dilen türdür ve 3 kez kullanılmıştır. Bilgilendirici türde metinler ise 18 kez kullanılmıştır. Bulgulardan hareketle metin türleri arasında dengeli bir dağılımdan söz edilemez.

Bilgilendirici metin türüne 4 metinle en çok “Bilim ve Teknoloji” temasında yer verilmiştir. Bu temada kullanılan bilgilendirici metin türlerinden 3’ü deneme/sohbet/makale, 1’i de kılavuz türündedir. “Çocuk Dünyası ve Okuma Kültürü” temalarında 3 bilgilendirici metin kullanılmıştır. “Çocuk Dünyası” temasında kullanılan metinler, deneme/sohbet/makale, anı ve gezi yazısı türündedir. “Okuma Kültürü” temasında kullanılan metinlerin 3’ü de deneme/sohbet/makale türündedir. “Duygular”, “Millî Mücadele ve Atatürk” ve “Millî Kültürümüz” temalarında 2’şer bilgilendirici metin kullanılmıştır. “Duygular” temasındaki 2 metin de anı türündedir. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında kullanılan 2 metin de anı türündedir. “Millî Kültürümüz” temasında kullanılan 1 metin

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

deneme/sohbet/makale, 1 metin de anı türündedir. “Erdemler” ve “İletişim” temalarında 1’er bilgilendirici metin kullanılmıştır. “Erdemler” temasında kullanılan metin anı türündedir. İletişim temasında kullanılan metin de deneme/sohbet/makale türündedir. 18 bilgilendirici metinden 9’u deneme/sohbet/makale, 7’si anı, 1’i kılavuz ve 1’i de gezi yazısı türündedir.

MEB-1 ders kitabında en çok kullanılan 2. metin türü 19 metinle hikâye edici metinler olduğu görülmektedir. Erdemler ve İletişim temalarında 4 hikâye edici metin kullanılmıştır. “Erdemler” temasında kullanılan 4 metinden 1’i hikâye, 1’i tiyatro 1’i roman ve 1’i de masaldır. İletişim temasında kullanılan 4 hikâye edici metnin tamamı hikâye türündedir. “Millî Kültürümüz” temasında 3 hikâye edici metin kullanılmıştır. Bu metinlerden 3’ü hikâye, 1’i çizgi roman türündedir. “Duygular”, “Millî Mücadele ve Atatürk” ve “Okuma Kültürü” temalarında 2’şer tane hikâye edici metin kullanılmıştır. “Duygular” temasında kullanılan 1 metin fabl, 1 metin de hikâye türündedir. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında kullanılan bir metin hikâye, 1 metinde tiyatro türündedir. “Okuma Kültürü” temasında kullanılan 2 metin de hikâye türündedir. “Çocuk Dünyası” temasında kullanılan metin roman türündedir. “Bilim ve Teknoloji” temasında kullanılan metin de çizgi roman türündedir. 19 hikâye edici metinden 12’si hikâye, 2’si tiyatro, 1’i roman, 1’i masal/efsane/destan, 2’si çizgi roman ve 1’i de fabl türündedir.

MEB-1 ders kitabında en az kullanılan metin türü şiirdir. Kitapta 3 şiir metni kullanılmıştır. “Duygular”, “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarında toplamda 3 şiir metnine yer verilmiştir. Diğer temalarda şiir metni kullanılmamıştır.

Tablo 5. MEB-2 Yayınları Ders Kitabındaki Metin Türlerinin Temalara Göre Dağılımı

	Bilgilendirici Metinler	Hikâye Edici Metinler	Şiir
Okuma Kültürü	2	2	1
Millî Mücadele ve Atatürk	4	1	-
Bilim ve Teknoloji	4	1	-
Erdemler	-	4	1
Doğa ve Evren	5	-	-
Millî Kültürümüz	1	-	4
Sağlık ve Spor	5	-	-
Birey ve Toplum	1	4	-
Toplam Sayı	22	12	6

Tablo 5 incelendiğinde MEB-2 ders kitabında 22 metinle en çok bilgilendirici metin türündeki metne yer verildiği görülmektedir. En az yer verilen metin türü 6 metinle şiir türüdür. Hikâye edici metin türünde 12 metin kullanılmıştır.

“Doğa ve Evren” ve “Sağlık ve Spor” temalarında kullanılan 5 metin de bilgilendirici metin türündedir. “Doğa ve Evren” temasında kullanılan 5 metin de bilgilendirici metin türündedir. Bu metinlerin 4’ü denem/sohbet/makale, 1’i gezi yazısı türündedir. “Sağlık ve Spor” temasında kullanılan metinlerin 2’si broşür, 2’si deneme/sohbet/makale, 1’i de gazete haberi türündedir. “Millî Mücadele ve Atatürk” ve “Bilim ve Teknoloji” temalarında 4 bilgilendirici metin kullanılmıştır. “Millî Mücadele ve Atatürk” temalarında kullanılan metinlerden 2’si anı, 1’i kılavuz, 1’i de blog yazısı türündedir. “Bilim ve Teknoloji” temasında kullanılan 3 metin deneme/sohbet/makale, 1 metin de broşür türündedir. “Okuma Kültürü” temasında 2 bilgilendirici metin kullanılmıştır. Bu metinlerden 2’si de deneme/sohbet/makale türündedir. “Millî Kültürümüz” temasında kılavuz metni kullanılmıştır. “Birey ev Toplum” temasında ise denem/sohbet/makale türünde metin kullanılmıştır. “Erdemler” temasında ise bilgilendirici metin kullanılmamıştır. 22 bilgilendirici metinden 12’si deneme/sohbet/makale, 3’ü broşür, 2’si anı, 2’si kılavuz, 1’i gezi yazısı, 1’i gazete haberi, 1’i de blog yazısı türündedir.

MEB-2 ders kitabında en çok kullanılan 2. metin türü, 12 metinle hikâye edici metinlerdir. “Erdemler” ve “Birey ve Toplum” temalarında 4 tane hikâye edici metin kullanılmıştır. “Erdemler” temasında kullanılan 4 metinden 2’si hikâye, 1’i masal/efsane/destan, 1’i de fabl türündedir. “Birey ve Toplum”

temasında kullanılan 4 metinden 2'si hikâye, 1'i tiyatro, 1'i de masal/destan/efsane türündedir. “Okuma Kültürü” temasında 2 hikâye edici metin kullanılmıştır. Bu metinlerden 2'si de hikâye türündedir. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında kullanılan hikâye edici metin tiyatro türündedir. “Bilim ve Teknoloji” temasında kullanılan hikâye edici metin çizgi roman türündedir. “Doğa ve Evren”, “Millî Kültürümüz” ve “Sağlık ve Spor” temalarında hikâye edici metin kullanılmamıştır. Bulgular incelendiğinde dengesiz bir dağılım olduğu söylenebilir. 12 hikâye edici metinden 6'sı hikâye, 2'si masal/efsane/destan, 2'si tiyatro, 1'i fabl ve 1'i de çizgi roman türündedir.

MEB-2 ders kitabına 6 metinle en az kullanılan metin türü şiirdir. “Millî Kültürümüz” temasında 4 şiir metni kullanılmıştır. 4 metinden 3'ü şiir, 1'i türkü türündedir. Okuma Kültürü temasında 1 şiir kullanılmıştır. “Erdemler” temasında 1 şiir kullanılmıştır. Diğer temalarda şiir türünde metin kullanılmamıştır. Bulgular incelendiğinde şiir türünde dengesiz bir dağılım olduğu söylenebilir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

İlköğretim 6,7 ve 8. sınıftaki öğrencilerin Türkçe ders kitaplarında karşılaştıkları metinler, edebî tür özellikleriyle de değerlendirilebilir. Seçilen metinlerin türünün en iyi örneklerinden olması ve temayı zengin biçimde karşılayabilmesi önem arz eder. Bilindiği üzere Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, metin seçimi için tematik yaklaşım ölçüt alınmıştır. Temaların büyük çoğunluğu sınıflarda ortaktır. Ancak temanın içeriği, sınıf seviyesine göre değişiklik göstermektedir. Bilgilendirici türlere dayalı eserler tema açısından daha zengindir. Çünkü her tema, bilgilendirici nitelikte tanımlama, açıklama, tartışma, vb. biçimleri içeren metinlere dönüşebilir. Temalar, özellikle tahkiye örgüsü içinde, betimlemelerden de faydalanarak hazırlandığında, estetik ve edebî değer taşırlar ve okuma alışkanlığının oluşmasında öğrenciye bilgi ve eğlence yanında haz veriler (Baş, 2015, s. 31). Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin temel dil becerileri kazanmaları ve kazandıkları bu becerileri kullanarak kendilerini hem bireysel hem de sosyal yönden geliştirmelerini, Türkçe dil sevgilerinin artırarak okuma ve yazma alışkanlığı kazanmalarını teşvik edecek biçimde yapılandırılmıştır. Bu yapı, bilgi, beceri ve değerleri kapsayan bir bütünlüğe sahiptir (MEB, 2019, s. 8).

Öğretim programında, Türkçe ders kitaplarında sınıf düzeylerine göre yer verilmesi uygun görülen metin türleri tablo halinde sunulmuştur. Örneğin, biyografi ve otobiyografi türünün sadece 7. ve 8. sınıf düzeyinde kullanılması önerilmiştir. Fakat bir başka görüşe göre de ders kitaplarında olabildiğince her tür metine yer verilmeli, sadece programda belirtilen türlere değil, belirtilmeyen türlere de yer verilerek öğrencinin her türden örnek metinleri görebilmeleri sağlanmalıdır (Okur, 2020, s. 131).

Çalışmada Ekoyay Yayınları ve MEB tarafından hazırlanan 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 6. sınıf düzeyinde okutulan 3 ders kitabı metin türleri, temaları ve metin türlerinin temalara göre dağılımı bakımından incelenmiştir. İncelenen metinlerin tür açısından zengin olduğu görülmüştür. Özellikle çizgi roman, blog yazısı gibi türlerin kullanılması dikkati çekmiştir. Bilgilendirici türdeki metinlere üç kitapta da oldukça fazla yer verilmiştir. Bilgilendirici metin türlerinden de özellikle makale/sohbet/ deneme türüne diğer türlere göre oldukça sık yer verildiği görülmüştür. Bunun yanında gezi yazısı ve mektup türünün ihmal edildiği tespit edilmiştir. Hikâye edici metinler, üç ders kitabında da oldukça sık kullanılmıştır. Bu başlık altında da hikâye türünün daha fazla tercih edildiği tespit edilmiştir. Fabl, roman ve tiyatro ise ihmal edilen türlerdir. Solak ve Yaylı (2009, s. 451) da çalışmalarında yayınevlerinin metin türlerinin dağılımında yeterince titiz davranmadıklarını söylemişlerdir.

Ders kitaplarındaki tür seçimi, Türkçe Öğretim Programı'nın dışına çıkılmadan yapılmıştır. Bunun yanında türlerin dağılımında dengesizlikler tespit edilmiştir. Türlerin dağılımının verildiği tabloda görüleceği gibi MEB ders kitabında tür dağılımı açısından bir dengesizlik olduğu tespit edilmiştir. Bu da öğrencilerin kitapta az sayıda yer alan metin türüyle daha az karşılaşacağını göstermektedir. Farklı türler ile sık karşılaşmayan öğrencide edebî zevk oluşturma ve tür ayrımı yapma, türün özelliklerini ayırt etme hususlarında sorunlar yaşanabilir. Ayrıca bu sınırlı sayıdaki metinler, türünün özelliğini en iyi şekilde yansıtmakta yetersiz kalabilir. Türkben (2018, s. 2163) ortaokul Türkçe ders kitapları üzerinde yapmış olduğu çalışmada da bazı türlere ders kitaplarında daha az yer verildiğini, masal türünün de bunlardan biri olduğunu belirtmiştir.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Üç ders kitabında da zorunlu olan temalar haricinde ortak temalar tespit edilmiştir. Ayrıca üç ders kitabında da “Hak ve Özgürlükler” “Zaman ve Mekân” ile “Kişisel Gelişim” temalarına yer verilmediği görülmüştür. Temaların içeriği ve öğrencilerin düzeyleri dikkate alındığında bu temaların üst sınıf düzeylerinde sunulması daha uygun bulunmuş olabilir. Bunun yanında tema seçimi açısından çeşitlilik olduğunu söylemek mümkündür.

Temalara göre metin türlerinin dağılımına bakıldığında ise tema bağlamında metin türleri ele alınacağı için dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir. Ancak MEB-1 ders kitabında yer alan “Okuma Kültürü” temasında şiir türüne yer verilmemiş olması dikkati çekmiştir. Bu temada daha dengeli bir dağılım yapılması gerekmektedir. Bunun yanında bazı temalarda sadece tek bir türde yoğunluk olduğu da tespit edilmiştir. Tema özelliği de dikkate alınarak tür çeşitliliği sağlanabilir. Tür çeşitliliğinin sağlanmasının yanı sıra ders kitaplarında kullanılan türleri temsil eden metinlerin sayısına da gerekli dikkat gösterilmelidir. Öğrencilerin, okudukları eserlerin çeşitli türlerde olması önem arz etmektedir. Bunun yanında öğrencilerin türün özelliklerine hâkim olmaları da o türde çok sayıda metinle karşılaşmalarıyla mümkündür. Burada bir diğer önemli nokta da seçilen metinlerin türünün özelliklerini en iyi şekilde yansıtacak metinler olmasıdır. Metinlerin başka bir türün özelliklerini çağrıştırıyor olması öğrencileri olumsuz yönde etkileyebilecektir. Buna bağlı olarak ders kitaplarında kullanılan metinlerin türünün özelliklerini yansıtmaları noktasında çalışmalar yapılması gerekmektedir (Çeçen ve Özbay, 2007, s. 75).

Yapılan tespitler ışığında 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler, öğrencilerde edebî zevk oluşmasını sağlayacakları ve öğrencilerin türün özelliklerini kavrayabilecekleri ilk kaynaklar olduğu için Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin çeşitliliğine gerekli hassasiyet gösterilmelidir. Olabildiğince çeşitli metin türüne ve temaya yer verilerek öğrencinin hayal gücü desteklenmelidir. Buna bağlı olarak incelenen ders kitaplarındaki metin dağılımının tekrar gözden geçirilip düzenlemeye gidilmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Baki, Y. ve Karakuş, N. (2012). *Türkçe öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baş, B. (2003). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler üzerine bir inceleme. *Türklük Bilim Araştırmaları*, (13), 257-265.
- Baş, B. (2015). *Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bulut, K. (2019). 2006 ve 2018 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 862-881.
- Bulut, K. (2020). Açık öğretim ortaokulu Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitim Dergisi*, 8(3), 931-949.
- Ceylan, K., Duru, K. Erkek, G. ve Pastutmaz M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 6. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Çeçen, M.A. ve Çiftçi, Ö. (2007). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Millî Eğitim*, 35(173), 39-49.
- Çeçen, M.A., Özbay, M. (2012). Türkçe ders kitaplarında (6-8. sınıflar) yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 67-76.
- Çepni, S. (2012). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Dağ, A. ve diğerleri. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerine bir inceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(4), 439-460.
- Demirel, T. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ekoyay Yayıncılık.
- Ertürk, N., Keleş, S. ve Külünk, D. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 6. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Güneş, F. (2013). Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-12.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Kıbrıs, S. (2019). *Ortaokul (5-8. sınıflar) Türkçe dersi öğretim programı ve ders kitaplarında 'metin türü farkındalığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.

Sever, S. (2015). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Solak, M. ve Yaylı, D. (2009). İlköğretim ikinci kademe ders kitaplarının türler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 444-453.

Türkben, T. (2018). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2152-2166.

Yalınkılıç, K. (2020). Bir öğretim aracı olarak ders kitabı. Ülper, H. (Ed.), *Türkçe ders kitabı çözümlemeleri* (ss. 3-40). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Türkiye’de Genel Kolluk Teşkilatlarına Yönelik Olarak Uygulanan Bütçe Politikalarının Hizmet Etkinliğine Yansımaları: Jandarma Örneği

Yüksel YİĞİT*

Prof. Dr. Alper ASLAN**

*Yüksel YİĞİT, Jandarma Genel Komutanlığı, Uluslar Arası İlişkiler, Van, Türkiye

**Erciyes Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Kayseri, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada, Jandarma Teşkilatının 2009-2018 yılları arasındaki 10 yıllık verileri analiz edilerek Teşkilatının bütçesi ve buna karşılık performansı karşılaştırılmakta ve elde edilen bulgular doğrultusunda Jandarma Teşkilatına tahsis edilen bütçenin harcama verimliliği incelenmektedir. Jandarma Genel Komutanlığının 2009-2018 yılları arasındaki narkotik ve psikotrop madde yakalamaları, asayiş olay ve kriminal olay verileri ile Jandarma Teşkilatının bu yıllar içindeki nihai bütçesi baz alınarak ekonometrik analizler yapılmakta ve bütçe ile Jandarma Teşkilatı performansı arasında neden-sonuç ilişkisi incelenmektedir. “Panel ARDL Analizi” sonucunda, Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi %1 artırıldığında uzun dönemde narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında %2,05, kısa dönemde ise %1,65 artış olduğu, uzun dönemde asayiş olaylarına müdahalesinde %0,45 artış olduğu görülmüş, fakat kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında benzer bir korelasyon görülmemiştir. Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneğinin %1 artırılmasının kriminal olayların aydınlatılmasına etkisi %0,35 artış olarak gözlemlenmiş, “ARDL Modeli” kullanılarak Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneği %1 artırılmasının kriminal olayların aydınlatılmasına etkisi ise %0,16 artış olarak hesaplanmıştır. 2009-2018 yılları arasındaki bütçe artışının Jandarma Genel Komutanlığının hizmet etkinliğine ve başarısına katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Jandarma Genel Komutanlığının başarısında bütçe artışının yanı sıra modern teçhizat kullanımı, kritik kadrolara personel alımında liyakat esasının gözetilmesi hususları ile bu doğrultuda uygulanan hükümet politikaları ve İçişleri Bakanlığının özel gayretleri belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Genel kolluk, Jandarma, Jandarma bütçesi, Jandarma performans değerlendirmesi, Jandarma hizmet etkinliği.

The Impact Of Budget Policies Applied To Turkish General Law Enforcement Organizations On Service Efficiency: Example Of Gendarmerie

ABSTRACT

In this study, the correlation between the budget of Turkish Gendarmerie General Command and its overall performance has been examined by considering the decennium data between 2009 and 2018 and the spending efficiency of allocated budget for the Gendarmerie General Command has been analyzed. Cause and effect relation between the assigned budget and performance of the Gendarmerie General Command is investigated by making econometric analysis using the data based on narcotic and psychotropic substances seizures, public order crime and criminal case between the years of 2009-2018. When the assigned budget for the Gendarmerie General Command is increased by 1%, Panel ARDL analysis has revealed that the amount of narcotics and psychotropic substance seizures is observed to surge by 1.65 % and 2.05 % in short and long term respectively, and intervention to public order crime in long term is increased by 0.45 % although no correlation is observed between parameters in short term. The findings of this study has revealed that there is a 0.35% increase in the impact on the clarification of criminal case when the Gendarmerie General Command's criminal allowance is increased by 1%. According to ARDL analysis, an increment on Gendarmerie General Command's criminal allowance by 1 % induces 0.16 % increase in solving the criminal cases at hand. The increased budget within the years of 2009 and 2018 have greatly contributed to increase the success and the overall performance of the Gendarmerie General Command. Lastly, the findings of the study show that Gendarmerie General Command's success of the operations is not only determined by the allocated budget but also usage of modern equipment, recruitment policy of hiring qualified personnel, implementation of certain government policies and the undying efforts of the Ministry of of Internal Affairs.

Keywords: General law enforcement organizations, Gendarmerie, Budget of gendarmerie, Performance assesment of gendarmerie, Gendarmerie service efficiency.

1. Giriş

İnsanoğlu, yaratılışını müteakip, değerlendirme ve geleceğe dair plan yapma yeteneği sayesinde kontrol ve kayıt altına alma kabiliyetlerini geliştirmiştir. Böylelikle sınırsız isteklerine karşılık sahip oldukları kısıtlı imkânları en verimli şekilde kullanmayı amaçlamış ve varlığını sürdürmeyi öğrenmiştir. Yerleşik düzene geçerek kitleler halinde yaşamaya başlayan insanlar, ortak ihtiyaçlarının koordineli şekilde karşılanmasını teminen toplumsal düzeni tesis edecek bir otoriteye ihtiyaç duymuş ve bu beklenti zaman içinde yapısı karmaşık devletleri ortaya çıkarmıştır. Barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının devlet eliyle karşılanmaya başlanması, özellikle 13. yüzyıldan itibaren gelir ve giderlerin sistematik olarak takip etme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ihtiyacın giderilmesini teminen devletlerin gelirlerini ve giderlerini teferruatlı olarak belirten, seçilen bir dönem için gelirlerin toplanmasına ve harcanmasına izin veren yönetim planı şeklinde tanımlanan bütçe, ihtiyaçlar sonucu ortaya çıktığı ilk günden itibaren sürekli bir gelişim içindedir. Günümüzde bütçe kavramı genişleyerek sadece gelir ve giderlerin takip edildiği bir belge olmaktan ziyade kamunun sağladığı hizmetlerin daha verimli ve daha etkin nasıl ifa edileceğinin planlandığı bir bilim halini almıştır.

Hedefi muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak üzerine kurulmuş ve bu itibarla gelişime ve yeniliğe önem veren Türkiye Cumhuriyeti Devleti, söz konusu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla süreç içinde kamu hizmetleri anlayışında modernleşmeye gitmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışının benimsenmesi ile Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi (PEBS)'e geçiş sağlanmış, kamu hizmetlerinin geri bildirim yoluyla performansı ölçülmüş ve yatırımların daha da etkin yapılmasına olanak sağlanmıştır. Analitik Bütçe Sınıflandırması ile bütçenin döneminin başlangıcından sonuna kadarki aşamaların takibi kolaylaştırılmış, kamu hizmetleri için tahsis edilen ödeneğin etkin şekilde kullanılıp kullanılmadığının şeffaf bir biçimde gösterilmesi, buna mukabil etkinliğin ölçülmesi ve artırılması sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin asayişini sağlamakla sorumlu olan Jandarma Genel Komutanlığı, milletine hizmet etmeyi asli bir görev olarak görmekte ve ulusal ve uluslararası alanda ifa ettiği görevlerini etkin bir şekilde icra etmektedir. Bu itibarla, kendisine tahsis edilen bütçenin etkin şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla Jandarma Genel Komutanlığının dönem sonunda performans değerlendirmesi yapması önemli bir husus haline gelmiştir.

Bu çalışma, ilk defa 200 binin üzerinde personele sahip olan ve Türkiye'nin yüzölçümü bakımından %92'sinde hizmet veren Jandarma Teşkilatının 10 yıllık dönemde bütçesi ve performansı gözetilerek kendisine tahsis edilen bütçenin etkin şekilde kullanılması ve performansının artırılmasına yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2009-2018 dönemi verileri kullanılarak Panel ARDL analizi ile Jandarma bütçe kalemleri ile performans göstergeleri arasındaki ilişki ilk kez incelenmiştir.

1.1. Türkiye Odaklı Literatür

Evcı (1999)'nin çalışmasında, güncel gelişmelerin bütçenin mali araç olarak anılmasının dışında bir kamu yönetim sistemi olarak da kabul görmesini sağladığı savunulmuştur. Ülkemizde ise Program Bütçe Sistemi'nin 1973 yılından sonra kullanılmaya başlandığı ve sistemin zamanla değişim ve gelişim gösterdiği aktarılmıştır. Bu çalışmada, Milli Savunma Bakanlığında Program Bütçe'nin uygulanmasının sonuçları değerlendirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığının bu alanda yürüttüğü faaliyetlerin titizlikle sürdürüğü vurgulanmıştır. Bu çalışmada, ülkemizin jeopolitik konumundan dolayı en modern sistemleri kullanmasının önemin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından doğru anlaşıldığı ve bu noktada Program Bütçe Sistemi'nin uygulanmasında takipçi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çevik (2000), çalışmasında, Türk bütçe sisteminde denetim organizasyonu, geleneksel denetim sistemi ve performans denetimi anlayışının uygulanabilirliği konularını incelemiştir. Kamu kaynaklarının kullanımında hataların önlenmesi için bütçe denetimi yapılmakta olduğunu tespit etmiştir. Sonuç olarak, Türk bütçe sisteminin denetim organizasyonu, kamu yönetiminde hesap verme, hizmet sunumunda etkinlik, performans bilgisi şeklinde yeni gelişmelerin olumlu katkısıyla sistemin daha da ileri taşınabileceği değerlendirilmiştir. Balyemez (2003)'in çalışmasında, PEBS'in kamu personelince anlaşılması ve başarı için belirlenen hedeflere ulaşılmasında idarecilerin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Pek çok ülkede uygulanan bu

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

sistem, ülkemizde de kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tugay seviyesindeki birliklerinde PEBS'in nasıl uygulanabileceği üzerinde durulmuştur. Kullanılmakta olan sistem, PEBS ile benzerlik taşıdığı için bu durumun tugay seviyesindeki birliklere avantaj sağlayacağı işaret edilmiştir. Sonuç olarak, kamu reformu içerisinde bazı yasal düzenlemelerle PEBS'e geçildiği takdirde tugay seviyesindeki birliklerin uyum sürecini kolaylıkla aşabileceği değerlendirilmiştir. Kunt (2004) çalışmasında, bütçenin etkinliğine ve verimliliğine etki eden faktörleri araştırmıştır. 'Etkin bir bütçe sistemi için temel kriterler nedir?' sorusu üzerinden yola çıkılmış, Kara Kuvvetlerinde uygulanan bütçe sistemlerinde etkinliği azaltan faktörler tespit edilmiştir. Bu çalışmada, kaynak yönetim sürecindeki personel başarısız olduğu takdirde en modern bütçe sisteminin dahi mali yönetim konusunda sınıfta kalacağı değerlendirilmiştir. Kaya (2005)'nin bu çalışmadaki amacı, Türkiye'de kamu mali idaresinin ve harcama planının revize edilmesi için yapılan çalışmalardan biri olan PEBS'in detaylıca analiz etmektir. Ayrıca, PEBS'in kamu mali idaresine ve Türk bütçeleme sistemine getireceği etkiler ile kamu kesiminde yaşanabilecek sorunlar ve çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, Muhabere ve Elektronik Sistemler Başkanlığının, PEBS'i esas alarak Jandarma Teşkilatı için örnek program hazırladığı paylaşılmaktadır. Jandarma Teşkilatının, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen esaslar içerisinde genel bütçe çalışmalarını yürüttüğü aktarılmaktadır. Ayrıca ilerleyen süreçte, stratejik hedefler dâhilinde kamu kurum ve kuruluşlarının da yükünün ağır olduğu işaret edilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin, PEBS ile yeni bir döneme girdiği ve bu noktada Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Sayıştay'a ait yöneticilerin ve maliye alanına dair uzman personelin çabasının kritik olduğu değerlendirilmektedir. Özşen (2006), çalışmasında, tarihsel süreç içerisinde yaşanan bütçe yönetimi alanına dair değişimlerin Türkiye açısından yansımaları paylaşılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze dek uygulanan bütçe yönetim politikaları, bu politikalarda yaşanan değişimler, değişimlere neden olan iç ve dış faktörler ele alınmıştır. Çalışmada Cumhuriyet dönemi boyunca GBS, Program Bütçe Sistemi ve PEBS'in uygulandığı vurgulanmış olup bu sistemler ile yaşanan değişimlere işaret edilmiştir. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin uluslararası ekonomi kuruluşları tarafından yönlendirildikleri ve ülkelerin var olan ekonomik yapılarının küresel sermayenin öncelikleri doğrultusunda değişime uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. İlhan (2007), çalışmasında, kamu mali yönetiminin süreçlerini detaylıca incelemiştir. Kamu mali yönetiminin başarılı bir şekilde yönlendirilebilmesi için öncelikli politikaların belirlenmesini, kaynakların verimli bir şekilde hedefler doğrultusunda kullanılmasını ve bu işleyişi kontrol eden denetim mekanizmasının oluşturulmasını savunmuştur. Türkiye'de büyüyen kamu harcamalarını kontrol etmekte mevcut yapı yetersiz kaldığı için 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla beraber, hizmetlerde performansın artması hedeflenmiştir. Söz konusu düzenlemelerde bağımsız denetim, kamu kaynaklarının kullanılmasında hukuka uygunluk ve verimlilik büyük önem teşkil etmiştir. Çalışmada, özellikle denetimin ayrı bir başlık olarak ele alınıp bu konuda detaylı bir kanuni düzenleme yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sökenoğlu (2008), çalışmasında, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa geçiş ile beraber kamu kaynaklarının etkili, verimli ve tutumlu kullanılmasının amaçlandığını paylaşmıştır. 5018 sayılı Kanunla geçilen PEBS ile tasarruf, saydamlık, stratejik hedeflere öncelik verilmesi gibi başlıklara odaklanılmıştır. Sonuç olarak, geçmişten günümüze dek uygulanan bütçeleme sistemlerinde kamu harcamalarında verimliliği ve etkinliği artırma çabalarının yetersiz kaldığı, dolayısıyla ülkelerin bütçeleme sistemlerinde sürekli revizyona gittikleri değerlendirilmiştir. Doğan (2008), bu çalışmada, son yıllarda pek çok ülkede uygulanan Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi'nin içerdiği yeniliklerle kamu mali yaklaşımları konusundaki tartışmalara yeni bir boyut kattığını paylaşmıştır. Genel olarak Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi, politika-plan-bütçe üçlüsünün birbiri arasındaki koordineye dayanmıştır. Çalışmada, 2006 yılı itibarıyla Çok Yıllı Bütçeleme Yaklaşımı'na geçmeye başlayan Türkiye ile daha önce bu sisteme geçen diğer ülkeler arasında bir karşılaştırma yapılarak ortaya çıkan sonuçlar paylaşılmıştır. Sonuç olarak, Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi'ni uygulayan Avrupa ülkelerinde yapılan incelemelerde, sistemin yatırımları artırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, elde edilen veriler ışığında sistemi uygulayan ülkelerde başarılı neticeler vermesi için ihtiyatlı davranılması sonucuna ulaşılmıştır. Mucuk (2009)'un çalışmasında, Türkiye'deki bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki, en küçük kareler ve

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

VAR tekniğiyle 1989–2004 döneminde üçer aylık veriler kullanılarak incelenmiştir. Mucuk'a göre döviz gelirleri ve döviz harcamaları arasındaki farkı ifade eden cari işlemler hesabının açık vermesi, ülkede döviz talebi fazlası olduğunu göstermektedir. Bu talep fazlası da devalüasyon oluşturur. Bu çalışmada, cari açıkların ekonomik krizleri tetikleyeceği değerlendirilmiştir. Deli (2010), çalışmada, il özel idarelerinin yerel yönetimlerle aralarındaki mali hususları izah etmiş, PEBS'in dünyadaki emsallerinden örnekler vermiş ve Kütahya İl Özel İdaresi'nde yürütülen bütçeleme sistemine dair veriler sunulmuştur. Sonuç olarak, PEBS uygulanmasının özellikle kamu kurumları açısından önemine değinmiş olup, başarı için hedeflerin gerçekçi olması gerektiği kıymetlendirilmiştir. Alpar (2013), çalışmada, jandarmanın ülke güvenliğini sağlama hususundaki sorumluluklarını ve dünyadaki diğer askeri kolluk kuvvetleri ile arasındaki konumunu incelemiştir. Dünya üzerindeki genel jandarma kabulü paylaşılmış olup bunun akabinde Türk Jandarma Teşkilatının kuruluşu, Cumhuriyet dönemi ile birlikte aldığı görevler ve teşkilatın gelişim evreleri aktarılmıştır. Bu çalışmada, jandarmadan farklı beklentilerin olduğu ve teşkilatın yapısı itibarıyla hem askeri hizmetlerde hem de kolluk hizmetlerinde başarı ile görevini icra ettiği değerlendirilmiştir. Boran (2013), çalışmada, özel bütçeli idare olan yükseköğretim kurumuna bağlı Ankara Üniversitesi üzerinden PEBS'i incelemiştir. Sisteme yönelik sorunlar ve çözüm yolları Ankara Üniversitesi örneği üzerinden gidilerek paylaşılmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile üniversiteler özelinde bütçe sistemine gelen yenilikler, sistemin beraberinde getirdiği ilkeler üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, PEBS'de istenilen verimin alınabilmesi için kamu idarelerinde mevzuat değişikliğine gidilmesi ve bu sistemin kurumların bütçelerine yön verecek şekilde aktif edilip yüksek düzeyde iç denetim sisteminin de kurulması gerektiği kıymetlendirilmiştir. Dikmen (2014), bu çalışmada, modern bütçenin evrimi ve bütçe hakkı kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu noktada Bütçe Hakkı'nın tarihsel gelişimi, ilk uygulandığı ülkeler olan İngiltere, Fransa ve ABD çalışmaları incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki Bütçe Hakkı'nın içeriği ve tarihi gelişimi araştırılıp değerlendirilmiştir. Fransa ve İngiltere'de Bütçe Hakkı halkın yönetime karşı giriştiği mücadelelerin neticesinde kazanılmıştır. Türkiye'de ise Bütçe Hakkı, Batı kültürüyle yetişmiş devlet adamlarının çabalarıyla mali hayatımıza girmiştir. Bu çalışmada; İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye'nin bütçelerinin hazırlanması, onaylanması ve denetlenmesi süreci incelendiğinde bütçe ilkelerine uygun kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. İpek, Sakal ve Çiçek (2014)'in bu çalışmada, geleneksel ve modern bütçe sistemlerini ele alarak uygulanan bütçe sistemlerinden ne murad edildiğini ve sonuç olarak ne elde edildiğini incelemiştir. PEBS uygulamaları sonucunda kaynakların yönetilmesinde daha verimli davranıldığına dair bulgulara ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, eski ve yeni bütçe sistemleri mukayese edilerek, uygulamada karşılaşılan ihtiyaçlardan dolayı en ideal bütçe sistemini aramaya dair çalışmaların da sürdürüleceği kıymetlendirilmiştir. Kaya (2015), bu çalışmada, bütçe sürecinde parlamentoların gelişen ve değişen rolünü hem ülkemiz hem de Birleşik Krallık, Fransa ve ABD olmak üzere farklı hükümet sistemlerine sahip ülkelerin parlamentoları düzeyinde incelenmiş ve TBMM'nin süreçteki rol ve etkinliğinin artırılmasına dair analiz yapılmıştır. Çalışmada, parlamentoların bütçe sürecine dair çeşitli uygulamalar geliştirildiği ve bütçe süreçlerinde oynadıkları rolün zamanla değiştiği sonucuna varılmıştır. Çomaklı ve Turan (2017), çalışmada, halk tarafından vergi vermek suretiyle kaynak sağlanan kamusal mal ve hizmetlerden istifadeyle eylemlerini sürdüren terör örgütlerini mercek altına alınmıştır. Son yıllarda teröristlerin yaptıkları eylemlerde hem kamu mallarını hedef aldıkları ve amaçları doğrultusunda kamu hizmetlerini kullandıkları görülmüştür. Özellikle bu çalışmada FETÖ/PDY odaklı bir inceleme yapılmış olup, PKK terör örgütünün ile kamusal mal ile ilişkisi analiz edilmiştir. Sonuç olarak, terör örgütlerinin özellikle kamu imkânlarını kullanmayı önemsedikleri ve kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri devlet kurumlarını hedef aldıkları değerlendirilmiştir. Hançer (2018), bu çalışmada, değişen toplumsal düzen, demokrasi anlayışı, devlete yüklenen yeni fonksiyonlar çerçevesinde farklılaşan bütçeleme sistemleri üzerinde durmuştur. Mevcut bütçeleme sistemlerine ilişkin teorik ve bazı noktalarda pratik düzeyde bilgilendirme yapıldıktan sonra özellikle 1990'lı yıllar ile birlikte "katılımcılık" vurgusunu ön plana çıkaran Modern Bütçeleme Tekniklerine odaklanılmıştır. Sonuç olarak, mali saydamlığın önemli unsuru olan bütçe saydamlığından yola çıkılarak ortaya konulmuş "Vatandaş Bütçe" konusunda ülkemizin kısa süre içerisinde iyi bir noktaya gelmiş olduğu düşünülmekte olup çalışma kapsamında değinilmeye çalışılan hususlar çerçevesinde sürecin çok daha iyi noktalara taşınabileceği değerlendirilmektedir. Aysu

ve Bakırtaş (2018), çalışmasında, bütçe açığı yaşayan ülkelerin bu sorunun çözümü için izlemesi gereken yol olarak kamunun gelir ve giderleri arasında nedensellik bağının kurulması önerilmiştir. Bu ilişkiyi açıklamak üzere literatürde pek çok hipotezin olduğu vurgulanmış ve çalışmada Türkiye'ye dair bir hipotez çalışması sunulmuş, hipotezlerin teorik açıklamalarına yer verilmiştir. Daha sonra da bu hipotezlerin de test edildiği çalışmaların sonuçları paylaşılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de kamu harcamalarının artmasıyla vergi oranlarında yapılan artışın da kalıcı hale geldiği ve düşmediği sonucuna ulaşılmıştır.

1.2. Yabancı Literatür

Bağdigen (2001)'in çalışmasında, GBS, PBS, PPBS konuları ve bunların kamu sektöründe uygulanabilirliği analiz edilmektedir. Sonuç olarak bu sistemlerin karşılaştırılmasına ve GBS'nin kamu sektöründe yaygın olarak kullanılmasına rağmen, PPBS'nin bütçeleme için en işlevsel sistem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diamond (2005), çalışmasında, OECD'ye üye çok sayıda ülkenin son yirmi yıl içinde performansa dayalı bütçe sistemini uygulamaya koyduğu vurgulanmıştır. Performans ölçütlerinin belirleniminin önemli olduğu bu sisteme geçiş için ekonomisi gelişmekte olan ülkelerinde ilgisinin olduğu paylaşılmıştır. Performans ölçüm sistemi için kurumlarda görev alan personelin ve yönetici katmanının iyi bir eğitilden geçirilmesi gerektiği aktarılmıştır. Bu çalışmada, kapsamlı bir performans ölçüm sistemi geliştirmenin kurumların performansının doğru şekilde yansıtılmasını ve sorunların doğru şekilde tespit edilmesine olanak sağlayacağı vurgulanmıştır. Lu (2006), çalışmasında, performans bütçelemesinin geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde devlet kurumlarının rolünü ve bakış açısını incelemektedir. Gürcistan'daki bazı seçkin devlet bütçe memurlarıyla yapılan görüşmelere ve araştırmalara dayanan bu tez, performans ölçütlerinin tasarımının büyük ölçüde ajans merkezli olduğunu, yönetsel yetkinlik, dış performans kültürü ve ölçüm kalitesinin ajansları yönlendiren ilk üç faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, ajans ve program performansını iyileştirmek için performans teşvik sistemlerinin nasıl çalıştığını, kaynak dağılımını iyileştirmek için geliştirilen performans ölçümünün nasıl genişletilebileceği ve kamu performansı ile ilgili halkın katılımı hakkında kamuoyu bilgisinin nasıl geliştirileceği konusunda ek araştırmalara ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Shah (2007)'in çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerin kamu hizmetleri için bütçeleme biçimini ve kamu harcamalarının nasıl verimli bir hale getirileceği ele alınmıştır. İşleyen bir vergi idaresine sahip bütçenin, iyi bir şekilde hesaplanan ve iyi kapasiteye sahip olan bir tabandan oluşması gerektiğinden bahsedilmiştir. Çalışmada, yönetim ve planlama, bütçeleme ve raporlama bağlantıları ele alınmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular doğrultusunda hesap verebilir bir bütçe oluşturma ortamını için hedeflenen bazı alanlara henüz tam olarak ulaşılmamıştır. OECD Policy Brief (2008), bu çalışmada, OECD ülkelerinin ekonomik performansları yakından incelenmiştir. Ayrıca, Performans Bütçe Sistemi'nin kamu sektöründe verimlilik, harcamaların kontrol altında tutulması ve iyileştirme çabaları anlatılmıştır. Çalışmada, kamu hizmetlerinin Performans Bütçe Sistemi kullanılarak en iyi şekilde yürütülmesi için değerlendirmelerde bulunulmuştur. Jacobs, Héris ve Bouley (2009), bu çalışmada, bütçe sınıflandırmasının sağlıklı bir bütçe yönetiminin temel yapı taşlarından biri olduğu görüşü ele alınmıştır. Çalışmada, bütçenin şeffaf ve tutarlı şekilde oluşturulup, başarılı bir tasnif ile kaynakların daha verimli kullanılmasının maliye politikalarını daha da kolaylaştıracağı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda elde edilen bulgularla bütçe idaresinin sağlam temellere dayandırılması gerektiği ve sınıflandırma şeması ya da güçlü sebepler olmadığı takdirde büyük ölçüde değiştirilmemesi fikri sunulmuştur. Gustafsson ve Parsson (2010), bu çalışmada, karmaşık bir örgütün bütçeyi neden kullandığını ve bütçeyi bir yönetim kontrol sistemi olarak kullanmakla ilgili endişelerin neler olduğunu incelemiştir. Ayrıca, bütçe ötesi kavramının ilkelerini karmaşık bir organizasyonda uygulanıp uygulanmayacağı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada AstraZeneca firmasında sorumlu olan katılımcılarla görüşme esasına dayanan nitel bir vaka çalışması yapılmıştır. Sonuçlar, bölümler arasında farklılık göstermesine rağmen kaynak dağılımı, planlama, iletişim, farkındalık ve performans değerlendirmesi başlıklarında istenenleri vermiştir. Sonuç olarak, bütçe ötesi kavramının altı ilkesinden dördünün, büyük ölçüde çalışılan örgüt tarafından benimsendiği ve kullanıldığı değerlendirilmiştir. Cho (2010), çalışmasında, Kore Performans Bütçe Sistemi'nin

devlet harcama programları üzerindeki etkisini incelemektedir. Bir programın gelecekteki bütçesi ile geçmiş performansı arasındaki ilişkileri ve ayrıca Performans Bütçe Sistemi'nin yönetsel uygulamalar üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Kore Performans Bütçe Sistemi'nin devlet operasyonları üzerindeki iki ana etkisini tespit etmektedir. İlk olarak, bütçe kararları programların performansı ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahip olduğu gözlemlenmektedir. İkincisinde ise, Kore Performans Bütçe Sistemi'ni harcama organizasyonlarında, program yönetimi uygulamalarında değişiklik başlatma ve program performansını artırma eğiliminde olduğu tespit edilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, bazı yönetim uygulamalarının program performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini ve performans programının ne ölçüde geliştirildiği konusunda bir fark yaratabileceğini göstermektedir. Robinson (2011)'ın çalışmasında, performans bütçelemesinin devlet bazında en iyi sonuca nasıl ulaşacağı sorusuna odaklanılır. Performans bütçelemesini uygulamaya geçmeden önce ülkelerin uygun koşullara sahipliği, yönetim ve temel bütçe süreçlerinin sağlamlığı esas alınır. Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemi'nin başarısı için performans bütçelemesinin karmaşık reformlara direnmesi gerektiği değerlendirilir. Helmuth (2011), bu çalışmada, kamu yöneticilerinin performansla ilgili ücret ve performans bütçelemesine dair neler algıladığını araştırmıştır. Performansa dayalı ücret uygulaması kamu kurumlarında olumlu yönde etki etmiştir. Bu yolla, kaynaklar etkili ve verimli bir şekilde kullanılırken sisteme entegre olmuş bilinçli personellerden yüksek verim alındığı gözlemlenmiştir. Personelin verimliliğini artırmak için ödül-ceza uygulamasının belirli bir kurallar dâhilinde uygulanmasının da bu bütçeleme sisteminin içinde önemli bir yere sahip olduğu paylaşılmıştır. Genel olarak bu çalışmanın bulguları, performans teşviklerinin kamu yöneticileri üzerindeki etkisine dair anlayışımızı zenginleştirmektedir. Böylece sağlanan katkının, performans bütçelemesi konusundaki tartışmalara olumlu yansıtacağı değerlendirilmiştir.

Interior Savings (2013), bu çalışmada, bütçe oluşturma ve finansal planlama konuları üzerinde durulmuş olup bütçe planlaması, harcama kalemi, gelirler ve tasarruf konuları irdelenmiş, mali gelecek için bu hususlara öncelik verilmiştir. Çalışmada, iyi bir bütçe planlaması için her ay belli bir tutarın tasarrufa ayrılması salık verilmiştir. Böylece acil durumlarda yararlanılacak bir fonun varlığının önemi vurgulanmıştır. Sullivan (2016), bu çalışmada, performansa dayalı bütçelemeyi her programın temelinde finansmanı tahsis eden bir bütçe çerçevesi olarak görmüştür. Performansa dayalı bütçelemenin bir tedavi değil bir araç olduğu ve sadece bütçe azaltıcı bir uygulama olmaması gerektiği belirtilmiştir. Akademik araştırmacılar, performans bütçelemesinin üst yönetim için yasal amaçlardan daha etkili bir şekilde çalıştığı sonucuna varmıştır. Surianti ve Dalimunthe (2017), bu çalışmada, Endonezya'da PEBS'in uygulanması incelenmiştir. Endonezya, gelişmiş ülkelerden farklı olarak gelişen bir ülke olmuştur. Bu nedenle, PEBS'in uygulanmasında karşılaşılan engeller farklılık göstermiştir. Sapala (2018), bu çalışmada, popüler bir bütçeleme yöntemi olarak bilinen "performans bütçelemesi" ve bunun Avrupa Birliği bütçesinde uygulanması ele alınmıştır. Performans bütçelemesi yönteminin son 60 yıldaki evrimi ve onu tarif etmek için kullanılan modeller incelenmiş, yöntemin uygulanmasında karşılaşılan olumlu yönler ve zorluklar ele alınmıştır. Ayrıca, yaklaşımın Avrupa Birliği bütçe sistemi içinde nasıl geliştiği analiz edilmiş ve reformda ne gibi zorlukların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Avrupa Birliği kamu maliyesinde performans bütçelemesinin uygulanmasının genel olarak olumlu yönde katkılar sunduğu değerlendirilmiştir.

2. Yöntem

Çalışmada, 2009-2018 yılları arasında gerçekleşen narkotik ve psikoaktif madde yakalamaları (kenevir, esrar, eroin, afyon, sentetik ecza, captagon, ekstazi), asayiş olay verileri (organize suç, göçmen olay, bilişim olay, ölü terörist, teslim olan terörist, asayiş toplam olay) ve kriminal olay verileri ile Jandarma Genel Komutanlığının nihai bütçesi ve Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı ödeneğine ekonometrik testler yapılarak kısa ve uzun dönem analizi yapılmıştır. Narkotik ve psikoaktif madde yakalama ve asayiş olay verileri Jandarma Genel Komutanlığı 2009-2018 yılları faaliyet raporlarından ve açık kaynaklardan, kriminal olay verileri ise Jandarma Genel Komutanlığı Kriminal Daire Başkanlığı kaynaklarından temin edilmiştir.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Ekonometrik analizler için EViews-10 programı kullanılmıştır. Narkotik ve psikotrop madde yakalamaları, asayiş olay verileri ve kriminal olay verileri ile Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi ve kriminal ödeneye ait sayısal değerler kullanılarak EViews-10 programında birim kök testine, eşbütünleşme testine, katsayı tahminine ve nedensellik testine tabi tutulmuştur.

Ekonometrik analiz testleri olarak kullanılan birim kök testi, eşbütünleşme testi, katsayı tahmini ve nedensellik testlerine ilişkin metotlar ve denklemler aşağıda açıklanmıştır.

Çalışmada, birinci kuşak birim kök testlerinden Levin, Lin, Chu (LLC) (2002), Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003) ve Hadri (2000) tarafından geliştirilen panel birim kök testleri kullanılmıştır. 2002 yılında Levin, Lin ve Chu tarafından tasarlanan panel birim kök testi aşağıdaki (1) numaralı modelde belirtilmektedir (Songur ve Yaman, 2013, s.225).

$$\Delta Y_{i,t} = \delta Y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta Y_{i,t-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{i,t} \quad m = 1,2,3. \quad (1)$$

Modelde, birim kök testi yapılırken kullanılacak seri $Y_{i,t}$, birinci derecede gösterilecek fark işlemcisi Δ , deterministik değişken vektörünü ise d_{mt} ifade ederken, α_{mi} ise (2) numaralı denklemlerde gösterilen stokastik bir $Y_{i,t}$ serisinin nasıl meydana getirildiğini gösteren katsayılar vektörünü ifade eder (Songur ve Yaman, 2013, s.225).

$$\text{Model 1: } \Delta Y_{i,t} = \delta_{1,i} Y_{i,t-1} + u_{1,i,t} \quad (\text{Sabitli ve Trendsiz Model})$$

$$\text{Model 2: } \Delta Y_{i,t} = \alpha_{0,i} + \delta_{2,i} Y_{i,t-1} + u_{1,i,t} \quad (\text{Sabitli Model}) \quad (2)$$

$$\text{Model 3: } \Delta Y_{i,t} = \alpha_{0,i} + a_{1,i} t + \delta_{3,i} Y_{i,t-1} + u_{1,i,t} \quad (\text{Sabitli ve Trendli Model})$$

LLC (2002) panel birim kök testi, yatay kesitlerin bağımsız olduğu, sabit etkilerin yatay kesitten yatay kesite farklılık arz ettiği ve δ_i katsayısının panel veri setinde bütün yatay kesitlerin homojen olduğu varsayımına dayanmaktadır. Söz konusu varsayımlar altında panel veri setinin birim kök içerdiğini ($H_0: \delta_i = 0$) yokluk hipotezi ile panel veri setinin birim kök içermediğini ($H_1: \delta_i < 0$) alternatif hipotezi sınanmaktadır (Songur ve Yaman, 2013, s.225).

LLC (2002) panel birim kök testinde gecikme derecesi (p_i) bilinmesi LLC testinin uygulamasında revizyon ihtiyacı doğurmuş ve zamanla uygulamada üç aşama geliştirilmiştir. İlk olarak, her bir yatay kesite Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) regresyonları uygulanırken, sonrasında, tespit edilen uzun dönem standart sapma oranlarından kısa dönem standart sapma oranlarına doğru tahminleme yapılır. Yokluk hipotezi altında modelin uzun dönem varyansı tahmin edilir. Üçüncü aşamada ise standart normal dağılım gösteren test istatistikleri sonuçları (3) numaralı denklem yoluyla hesaplanarak yokluk hipotezi sınanır (Songur ve Yaman, 2013, s.225).

$$t_\delta = \frac{\hat{\delta}}{s.e.(\hat{\delta})} \quad (3)$$

LLC testinde yer alan δ_i katsayısının veri setindeki tüm yatay kesitler için homojen olduğu yaklaşımının bu testin etkinliğini azalttığından bahisle Im, Pesaran, Shin (IPS) (2003) tarafından LLC modelinde yer alan δ_i katsayısı veri setinin bütün yatay kesitler için heterojen olabilmesine imkân sağlayacak şekilde genişletilmiştir. IPS testinde de tıpkı LLC testinde kullanılan (1) numaralı model geçerli olup, IPS testinde yokluk hipotezi “her bir yatay kesitin birim kök içerdiğini ($H_0: \delta_i < 0$)” alternatif hipotez ise “yatay kesitlerin en az bir tanesinin birim kök içermediğini ($H_1: \delta_i < 0$)” sınanmaktadır (Songur ve Yaman, 2013, s.225).

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

IPS (2003) testinde sıfır hipotezini test etmek için öncelikle her bir yatay kesit için δ_i katsayısının t-istatistiklerinin ortalaması (4) numaralı denklem kullanılarak hesaplanır. Devam eden ikinci aşamada ise, yapılan test istatistiklerinin standart normal dağılımı vermesi için normalizasyon işlemi yapılarak (5) numaralı eşitlik ile panel birim kök sınavında uygulanan test istatistikleri hesaplanır (Songur ve Yaman, 2013, s.225-226).

$$\bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_{\delta_i} \quad (4)$$

$$t_{IPS} = \frac{\sqrt{N}\{T - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(\bar{t}_{i,t})\}}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(t_{i,t})}} \sim N(0,1) \quad (5)$$

LLC (2002) ve IPS (2003) panel birim kök testlerinde yokluk hipotezleri ile serilerin durağan olup olmadığı test edilmektedir. Eşbütünleşme analizleri ile birlikte serilerin durağanlığının panel birim kök testi aracılığıyla sınanması eşbütünleşme testinin güvenilirliği artıracaktır. Bu noktada Hadri (2000), her bir yatay kesit için zaman serilerinin deterministik bir trend izlediği, serilerin durağan olduğu yokluk hipotezi ile birim kök içerdiği alternatif hipotez bağlamında Langrange Çarpanı (LM) testi geliştirilmiş olup, bu modelde sabit (6) ve sabit trendli (7) olmak üzere iki yapısal model kullanılmaktadır (Songur ve Yaman, 2013, s.226).

$$y_{i,t} = r_{i,t} + \epsilon_{i,t} \quad (\text{sabitli model}) \quad (6)$$

$$y_{i,t} = r_{i,t} + \beta_i t + \epsilon_{i,t} \quad (\text{sabitli ve trendli model}) \quad (7)$$

Burada $r_{i,t}$ rassal yürüyüşü (random walk) ifade etmektedir.

$$r_{i,t} = r_{i,t-1} + u_{i,t} \quad (8)$$

$\epsilon_{i,t}$ ve $u_{i,t}$ yatay kesitler arasında ve zaman boyutunda karşılıklı bağımsız ve özdeş pay edilmektedir [$IID(0, \sigma_u^2)$]. Bu durumda, panel veri setinde birim kök bulunmadığını sınanan yokluk hipotezi ($H_0: \sigma_u^2 = 0$) şeklinde olurken, panel veri setinde birim kök içerdiğini sınanan alternatif hipotez ise ($H_1: \sigma_u^2 > 0$) şeklinde olur. Yokluk hipotezi reddedilmezse (6) numaralı modeldeki seri bir deterministik seviye etrafında ve (7) numaralı modelde seri deterministik trend etrafında durağandır (Songur ve Yaman, 2013, s.226).

Hadri (2000)'nin geliştirdiği panel birim kök testinde ise seçilen model OLS ile tahmin edilerek hata terimleri hesaplanır. Yatay kesitler arasında sabit varyans olduğu varsayımı altında hesaplanan hata terimlerine dayalı LM istatistiği (9) numaralı eşitlikteki gibi hesaplanır (Songur ve Yaman, 2013, s.226).

$$LM = \frac{N^{-1} \sum_i^N T^{-2} \sum_{t=1}^T S_{i,t}^2}{\hat{\sigma}_\epsilon^2} \quad (9)$$

$S_{i,t}^2$ kalıntı karelerinin toplamını ifade eder. $\hat{\sigma}_\epsilon^2$, yokluk hipotezleri altında yer alan hata terimleri varyansının (σ_ϵ^2) tutarlı bir tahmincisidir. Ayrıca LM istatistiği standart normal bir dağılıma sahiptir (Songur ve Yaman, 2013, s.226).

Bazı çalışmalarda ise değişkenler arasında yer alan uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisini belirtmek amacıyla Pedroni (1999) panel eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Bu test, serilerin birinci derece mertebeden I(1) durağan olduğu durumlarda uygulanabilmektedir. Bu test yönteminde de ilk aşamada (10) numaralı model aşağıda gösterilen OLS yöntemi ile tahmin edilir (Songur ve Yaman, 2013, s.226).

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

$$(10) \quad Y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_i X'_{i,t} + e_{i,t}$$

Gösterilen denklemde Y ve X birinci derece farkları alınarak söz konusu değişkenler durağanlaştırılırken, α_i sabit etkileri t ise trendi ifade etmektedir. Model tahmini ile $e_{i,t}$ hata terimleri elde edilir ve ikinci aşamada (11) numaralı modelin OLS tahminlerinden ($\eta_{i,t}$) hata terimi bulunur (Songur ve Yaman, 2013, s.227).

$$\Delta Y_{i,t} = \beta_i \Delta X'_{i,t} + \eta_{i,t} \quad (11)$$

Üçüncü aşamaya geçildiğinde ise Newey-West tahmincisine başvurularak $\eta_{i,t}$ hata teriminin uzun dönemde varyansı (L_{11i}^2) hesaplanır. Dördüncü aşamaya geçildiğinde ise parametrik olmayan testlere ve parametrik testlere ayrı ayrı çıkarımlarda hata terimleri varyansı saptanır. Parametrik olmayan testlerde (12) numaralı model tahmin edilirken ($\hat{u}_{i,t}$) hata terimlerinin varyansı (\hat{s}_i^2), uzun dönem varyansı ise ($\hat{\sigma}_i^2$) ile elde edilmektedir (Songur ve Yaman, 2013, s.227).

$$\hat{e}_{i,t} = \hat{\gamma}_i \hat{e}_{i,t-1} + \hat{u}_{i,t} \quad (12)$$

Devamında, ($\hat{\lambda}_{i,t}$) terimi $\hat{\lambda}_{i,t} = \frac{1}{2}(\hat{\sigma}_i^2 - \hat{s}_i^2)$ denklemi ile elde edilmektedir. Parametrik testlerde (13) numaralı model tahmin edilerek, ($\hat{u}_{i,t}^*$) hata terimlerinin varyansı (\hat{s}_i^{*2}) hesaplanır (Songur ve Yaman, 2013, s.227).

$$\hat{e}_{i,t} = \hat{\gamma}_i \hat{e}_{i,t-1} \sum_{k=1}^{K_i} \hat{\gamma}_{i,k} \Delta \hat{e}_{i,t-k} + \hat{u}_{i,t}^* \quad (13)$$

Beşinci ve son aşamadaysa Pedroni (1999)'nin geliştirdiği ilk dördü kesit içi olan ve son üçü de kesitler arası olmak üzere yedi panel eşbütünleşme testi aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmaktadır. (Songur ve Yaman, 2013, s.227):

Kesit içini gösteren eşbütünleşme testleri aşağıda sunulmaktadır:

1. Panel v-istatistiği:

$$T^2 N^{3/2} Z_{\hat{v}_{N,T}} \equiv T^2 N^{3/2} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (14)$$

2. Panel rho-istatistiği:

$$T \sqrt{N} Z_{\hat{\rho}_{N,T-1}} \equiv T \sqrt{N} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (15)$$

3. Panel PP-istatistiği (parametrik olmayan):

$$Z_{t_{N,T}} \equiv \left(\hat{\sigma}_{N,T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (16)$$

4. Panel ADF-istatistiği (parametrik):

$$Z_{t_{N,T}}^* \equiv \left(S_{N,T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^* \quad (17)$$

Kesitler arası panel eşbütünleşme testleri aşağıda sunulmaktadır:

5. Grup rho-istatistiği:

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

$$TN^{-1/2}\tilde{Z}_{\rho N,T^{-1}} \equiv TN^{-1/2}\sum_{i=1}^N(\sum_{t=1}^T\hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1}\sum_{t=1}^T(\hat{e}_{i,t-1}\Delta\hat{e}_{i,t}-\hat{\lambda}_i) \quad (18)$$

6. Grup PP-istatistiği (parametrik olmayan):

$$N^{-1/2}\tilde{Z}_{t,N,T} \equiv N^{-1/2}\sum_{i=1}^N(\hat{\sigma}_i^2\sum_{t=1}^T\hat{e}_{i,t-1}^2)^{-1/2}\sum_{t=1}^T(\hat{e}_{i,t-1}\Delta\hat{e}_{i,t}-\hat{\lambda}_i) \quad (19)$$

7. Grup ADF-istatistiği (parametrik):

$$N^{-1/2}\tilde{Z}_{t,N,T}^* \equiv N^{-1/2}\sum_{i=1}^N(\sum_{t=1}^T\hat{S}_i^{*2}\hat{e}_{i,t-1}^{*2})^{-1/2}\sum_{t=1}^T\hat{e}_{i,t-1}^*\Delta\hat{e}_{i,t}^* \quad (20)$$

Pedroni'nin (1999) formüle ettiği bu eşbütünleşme testi ile bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı sınanmaktadır. Söz konusu teste, H_0 hipotezinde “bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi yoktur”, H_1 hipotezinde ise “bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi vardır” savı test edilmektedir. Yapılan bu testler normal dağılıma sahip olup ayrıca panel-v istatistiği sağ kuyruk dağılımını gösterirken diğerleri ise sol kuyruk dağılımını gösterir (Songur ve Yaman, 2013, s.227-228).

İktisadi zaman serileri genelde durağan olmayan süreçlere sahip olduğundan bu serilerin kullanılarak analiz yapılması sahte regresyon problemini doğurmaktadır. Durağanlığı sağlamak için fark alma işlemi yapılmaktadır. Fakat söz konusu işlem serilerde bilgi kaybına yol açabilmekte ve seriler arasındaki ilişki kaybolabilmektedir. Dolayısıyla, durağan olmadığı tespit edilen serilerin durağan bir bileşime sahip olabileceği göz önünde bulundurularak bu bileşimin tespit edilmesi için eşbütünleşme analizine de başvurulabilmektedir (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.81).

ARDL sınır testi yaklaşımı alternatif eş bütünleşme sınır testlerine kıyasla birçok avantaj barındırmaktadır. Bu avantajlar arasında en önemlisi analizde yer alan değişkenlerin $I(0)$ veya $I(1)$ olduğunu bakılmaksızın uygulanabilmesidir. Böylece sınır testi yaklaşımında değişkenlerin önsel olarak bütünleşme derecelerini belirleme ihtiyacı ortadan kalkmaktadır. Literatürde, birim kök testlerinin gücü düşük olduğunda ön testin sonuçlarının güvenilir olmayacağını ifade eden sayısız çalışma bulunmaktadır.

Sınır testi yaklaşımının bir diğer avantajı ise yaklaşımın Engle-Granger metoduna kıyasla daha iyi istatistiki özelliklere sahip olmasıdır. Bu durumun temel sebebi, sınır testi yaklaşımında kısıtsız hata düzeltme modelinin (unrestricted error correction model – UECEM) kullanılıyor olmasıdır. Ayrıca, küçük örnekleme sahip çalışmalarında da kolaylıkla uygulanabilmektedir. Bu test yaklaşımı gözlem sayısının kısıtlı olduğu durumlarda Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerine göre daha güvenilir sonuçlar sunmaktadır (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.81-82).

ARDL sınır testi yaklaşımı incelendiğinde yaklaşımın üç aşamadan meydana geldiği görülmektedir. Birinci aşamada, analiz içindeki değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı test edilmektedir. Bu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi durumunda bu ilişkinin sırasıyla uzun ve kısa dönemlerin elastikiyetleri elde edilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımı için ilk aşamada oluşturulan UECEM (21) numaralı denklemlerde yer almaktadır (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.82).

$$\Delta LNPM_t = \alpha_0 + \theta_1 LNPM_{t-1} + \theta_2 LNBÜTÇE_{t-1} + \sum_{i=1}^p \bar{\omega}_{1i} \Delta LNPM_{t-i} + \sum_{j=0}^p \beta_{1j} \Delta LNBÜTÇE_{t-j} + \varepsilon$$

$$\Delta LASYS_t = \alpha_0 + \theta_1 LASYS_{t-1} + \theta_2 LNBÜTÇE_{t-1} + \sum_{i=1}^p \bar{\omega}_{1i} \Delta LASYS_{t-i} + \sum_{j=0}^p \beta_{1j} \Delta LNBÜTÇE_{t-j} + \varepsilon \quad (21)$$

$$\Delta LKİROL_t = \alpha_0 + \theta_1 LKİROL_{t-1} + \theta_2 LKİRÖD_{t-1} + \sum_{i=1}^p \bar{\omega}_{1i} \Delta LKİROL_{t-i} + \sum_{j=0}^p \beta_{1j} \Delta LKİRÖD_{t-j} + \varepsilon$$

LNPM narkotik ve psiko trop madde yakalamalarının, LASYS asayiş olay verilerinin, LKİROL kriminal olay verilerinin, LNBÜTÇE nihai bütçenin ve LKİRÖD kriminal ödeneğin logaritmik formunu temsil etmektedir. Yukarıdaki denklemlerde görülen p değeri uygun gecikme uzunluğunu sembolize etmektedir. p değerini belirlemek için bilgi kriterleri uygulanmaktadır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra analizde yer alan değişkenler arasında eşbütü nleşme ilişkisini araştırmak için $H_0 : \theta_1 = \theta_2 = 0$ hipotezi F testi kullanılarak sınanır. F testi, temel hipotezleri sınamak amacıyla kullanılan bir testtir. Test istatistiği ile kritik değerler iki kısımdan oluşmaktadır. I(0) ve I(1) değişkenleri alt ve üst sınırların kritik değerlerini tanımlamaktadır. F istatistik değeri kritik değerin üst sınırından büyük olduğu durumda değişkenlerin birbiri ile uzun dönem ilişkisinin olmadığını belirten hipotez reddedilmekte; F istatistik değeri kritik değerin alt sınırından küçük olduğu durumda ise temel hipotez reddedilmektedir. F istatistik değeri belirlenen alt ve üst sınırın arasında ise bir kaniya varılması için değişkenlerin durağanlık seviyelerini göz önünde bulunduran diğer eşbütü nleşme testleri önerilmektedir. ARDL sınır testlerinde F testinden çıkan sonuca bağlı olarak hipotezin reddedilmesi ile sonraki aşamaya geçilir ve bu aşama iki kısımdan meydana gelmektedir. Önce (22) numaralı denklemlerde paylaşılan uzun dönem ARDL modeli için Schwartz Bayesian Criterion çerçevesinde uygun gecikme uzunluğu tespit edilir. Sürecin devamında ise en küçük kareler yöntemi ile model tahmini yapılmaktadır (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.82-83).

$$\begin{aligned} LNPM_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} LNPM_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} LNBÜTÇE_{t-i} + \varepsilon_t \\ LASYS_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} LASYS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} LNBÜTÇE_{t-i} + \varepsilon_t \\ LKİROL_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} LKİROL_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} LKİRÖD_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (22)$$

ARDL sınır testi yaklaşımının son aşamasında değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi için (23) numaralı denklemlerdeki ARDL modeli tahmin edilmektedir (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.83).

$$\begin{aligned} \Delta LNPM_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta LNPM_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta LNBÜTÇE_{t-i} + \varphi HDT_{t-1} + \varepsilon_t \\ \Delta LASYS_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta LASYS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta LNBÜTÇE_{t-i} + \varphi HDT_{t-1} + \varepsilon_t \\ \Delta LKİROL_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta LKİROL_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta LKİRÖD_{t-i} + \varphi HDT_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (23)$$

Yukarıdaki denklemlerde yer alan düzeltme terimi HDT_{t-1} uzun dönem ARDL modelinden elde edilen kalıntı serisinin bir önceki dönemdeki değerini ifade etmektedir. Bu değişkene ait olan φ katsayısı, kısa dönemde görülen dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde giderileceğini ifade etmektedir (Pamuk ve Bektaş, 2014, s.83).

Çalışmamızda kullandığımız bir diğer birim kök testi ise Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testidir. Bu test uygulanmasında kullanılan model aşağıdaki (24) numaralı denklemde gösterilmektedir (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \varphi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (24)$$

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Denklemden gösterilen Δ simgesi birinci fark operatörüdür; t ise bir zaman trendi olup ε hata terimini, y_t kullanılan serileri ve m ise hata terimlerinin ardışık bağımlılığını gidermek için Akaike veya Schwarz Bilgi Kriterleri tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme sayısını ifade etmektedir (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

ADF birim kök testinde sıfır hipotezi, serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotez ise serilerin durağan görünümde olduğunu belirtmektedir. Bu testte test istatistikleri kritik değerlerden büyük olduğu durumda sıfır hipotezi reddedilmekte ve serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (25)$$

Yukarıdaki (25) numaralı denklemde gösterilen β_0 sabit terimi, y_{t-1} bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini gösterilmektedir. δ katsayısı birim kök sınaması için kullanılan katsayı olup, katsayının bire eşit olması durumunda seride birim kök olduğu ve serinin durağan olmadığı; katsayının sıfıra eşit olması durumunda ise seride birim kök olmadığını ve serinin durağan bir görünüm arz ettiğini ifade etmektedir (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

Çalışmada aynı zamanda Philips-Peron (PP) durağanlık testi de kullanılmaktadır. PP durağanlık testi ile kalıntılar arasında var olan otokorelasyonu dikkat almak için modele bağımlı değişkendeki gecikmeleri eklemek yerine düzeltme faktörü eklenmektedir. PP testlerinde ise aşağıdaki (26) numaralı denklem kullanılmaktadır (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

$$Z_a = T(\varphi_1 - 1) - CF \quad (26)$$

Yukarıdaki denklemde düzeltme faktörü CF ile sembolize edilmektedir. Düzeltme faktörü ile hata terimlerinin normal dağılıma sahip olmamasından kaynaklanan sapmaların etkisinin minimize edilmesi amaçlanmaktadır (Eren, Polat ve Aydın, 2016, s.282).

Çalışmada, En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile katsayı tahmini yapılmaktadır. EKKY ile (27) numaralı denklemde bulunan α ve β katsayılarının tahmini ile hata karelerini minimize edecek tahminin yapılması amaçlanmaktadır (Yavuz, 2009, s.125).

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + \varepsilon_i \quad (27)$$

ε_i ifadesi yalnız bırakıldığında aşağıdaki (28) numaralı denklem elde edilmektedir.

$$\varepsilon_i = Y_i - \alpha - \beta X_i \quad (28)$$

(28) numaralı denklemde iki tarafın da karesi alındığında ve tüm seriler toplandığında (29) numaralı denklem elde edilmektedir.

$$\sum \varepsilon_i^2 = \sum (Y_i - \alpha - \beta X_i)^2 \quad (29)$$

(29) numaralı denklemdeki α ve β değerleri için kısmi türev alınıp sıfıra eşitlenirse, β değerinin tahmin edicisi olan b (30) numaralı denklem ile elde edilmektedir.

(30)

$$b = \frac{\sum X_i Y_i - (\sum X_i Y_i)/n}{\sum X_i^2 - [(\sum X_i)^2]/n} = \frac{\sum (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sum (X_i - \bar{X})^2}$$

Benzer şekilde α değerinin tahmin edicisi olan a ise (31) numaralı denklemden elde edilmektedir. (Yavuz, 2009, s.125).

$$a = \bar{Y} - b\bar{X} \quad (31)$$

Dumitrescu ve Hurlin'in geliştirdiği Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik testi ile çalışmada kullanılan değişkenler arası çift yönlü nedensellik bağı incelenmektedir. Heterojenlik olması durumunda Granger Nedensellik testi uygulanmaktadır (Dineri ve Taş, 2017, s.87).

$$w_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,t} \quad (32)$$

Yukarıda (32) numaralı denklemde ortalama test istatistiğinde $w_{N,T}^{Hnc}$ boş hipotezi belirtilmektedir. Burada test istatistiği bireysel Wald Test İstatistiğinin ortalamasını gösterir. T'nin küçük değerleri için bireysel Wald Test istatistikleri aynı ki-kare dağılımına yakınsanmadığı için $w_{N,T}^{Hnc}$ tahmini standardize edilmiş test istatistiğini kullanmışlardır. Aşağıda gösterilen (33) numaralı denklem ise bu açıklamanın test istatistiğidir (Dineri ve Taş, 2017, s.87-88).

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (w_{N,T}^{Hnc} - k) \frac{d}{N, T \rightarrow \infty}$$
$$Z_N^{Hnc} = \frac{\sqrt{N}[w_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N VAR(W_{i,T})}} \frac{d}{N, T \rightarrow \infty} \quad (33)$$

Sıfır hipotezi panel hiçbir birim için nedensellik ilişkisinin olmadığını, alternatif hipotez panel içerisindeki birimlere özgü nedenselliğin heterojen yapıda olduğunu ifade etmektedir (Dineri ve Taş, 2017, s.88).

Regresyon modellerinde temel yaklaşımlardan biri de hata terimleri arasında bir ilişkinin olmamasıdır. Eğer hata terimleri arasında bir ilişki bulunursa otokorelasyon varlığı söz konusudur. Otokorelasyon olması durumunda parametrelerin en küçük kareler tahminçileri sapmasız ve tutarlı olup etkin değildir. Hata terimlerinin varyansının tahminçisi sapmalı olduğundan parametrelerin varyansları da sapmalı olur. Otokorelasyon eğer pozitif ise sapma negatif olur. Bu durumda, varyanslar olduğundan küçük tespit edilir. Böylece, t-test istatistiğinin sonucu büyük hesaplanmaktadır. Sonuç olarak, anlamsız bir katsayının anlamlı olma olasılığı artar ve R^2 de yükselmektedir ve F değeri normalinden daha büyük bulunur. Bu işlem sonucunda t ve F testlerinin güvenilirliği yanıltıcı bir hal almaktadır (Yavuz, 2009, s.126). Çalışmamızda otokoresyon sorununu saptamak için Breusch-Godfrey LM ön testi (Tablo 11) kullanılmaktadır.

EKKY testlerinin en bilinen özelliklerinden biri de sabit varyans (homoscedasticity) varsayımdır. EKKY'de bağımsız değişkenlerin birim değerleri değişirken, bağımlı değişkenin birim değerlerine ait varyansın sabit kalacağını temel almakta ve istatistik yazınında bu varsayma sabit varyans adı verilmektedir. Yani hata terimi varyansı, bağımsız değişkenlerdeki değişimlerden etkilenmeyip hep aynı kalmaktadır (Albayrak, 2008, s.113). Hata terimi varyansı farklı olduğunda değişen varyans (heteroscedasticity) adı verilir. Regresyon analizinde istenmeyen durumu değişen varyanslar için gösterilir. Bu sonuçlar alındığında regresyon modelinin hatalarının varyansı sabit kalmayıp artan, azalan

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

veya hem artan hem de azalan bir dağılım göstererek değişebilmektedir (Albayrak, 2008: 113). Çalışmamızda değişen varyans sorununu saptamak için Breusch-Pagan-Godfrey ön testi (Tablo 11) kullanılmaktadır.

3. Bulgular

Jandarma Genel Komutanlığına ayrılan nihai bütçe, narkotik ve psiko trop madde yakalamaları ve asayiş olay verilerine ilişkin birim kök testi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır. Yapılan test sonucunda değişkenlerin birinci derece farkında birim kök taşımadığı ve durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

	Test	Seviyesinde		Farkında	
		Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz
Nihai Bütçe	LLC	0,36149	6,72001	-5,89886***	-3,78598***
	IPS	2,31246	7,3192	-0,40206	-0,62396
	ADF-Fisher	0,72183	0,02669	18,0742	15,0444
	PP-Fisher	0,59833	0,00023	34,0762***	15,0444
Narkotik ve Psiko trop Madde	LLC	-8,24501***	-5,81502***	-12,1348***	-12,787***
	IPS	-2,30771**	-4,53906***	-2,97166***	-7,87117***
	ADF-Fisher	40,4696***	46,3931***	50,5893***	70,4828***
	PP-Fisher	27,8711**	32,6825***	57,09***	61,7943***
Asayiş	LLC	-2,30255**	-0,83282	-3,89878***	-3,92342***
	IPS	0,29558	0,85994	-0,18394	-1,53166*
	ADF-Fisher	10,6931	11,5118	13,9115	21,0714**
	PP-Fisher	11,0579	14,866	28,0394***	33,0744***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığına ayrılan nihai bütçe ile narkotik ve psiko trop madde yakalamalarına yapılan birim kök testi sonucunda birinci dereceden durağanlık elde edilmiş, ikinci aşamada ise Pedroni eşbütünleşme testi yapılmıştır. Burada yedi temel istatistik sonuçları gösterilmektedir. Trendli ve trendsiz olarak sonuçlar incelendiğinde her iki durumda Panel PP, Panel ADF, Grup PP ve Grup ADF istatistikleri ve trendsiz durumu için de Panel rho istatistiği anlamlı çıkmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, nihai bütçe ile narkotik ve psiko trop madde yakalamaları arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. Söz konusu değişkenlere ilişkin eşbütünleşme test sonuçları Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Panel Eşbütünleşme Testi (Nihai Bütçe - Narkotik ve Psiko trop Madde)

	Trendsiz	Trendli
Panel v-İstatistik	-0,79988	-2,75975
Panel rho-İstatistik	-1,47005*	0,34948
Panel PP-İstatistik	-6,12492***	-11,55852***
Panel ADF-İstatistik	-5,75487***	-6,67691***
Grup rho-İstatistik	-0,38806	1,11733
Grup PP-İstatistik	-8,16641***	-16,1705***
Grup ADF-İstatistik	-7,64532***	-9,18981***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Diğer taraftan, nihai bütçe ile asayiş olay verileri arasında ilişki incelendiğinde söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. Eşbütünleşme test sonuçları Tablo 3’te sunulmaktadır.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Tablo 3. Panel Eşbütünleşme Testi (Nihai Bütçe - Asayiş)

	Trendsiz	Trendli
Panel v-İstatistik	-0,80082	-2,13831
Panel rho-İstatistik	-0,61308	1,40438
Panel PP-İstatistik	-1,72168**	-4,14754***
Panel ADF-İstatistik	-1,70666**	-2,77395***
Grup rho-İstatistik	0,48734	2,19595
Grup PP-İstatistik	-1,48091*	-4,33017***
Grup ADF-İstatistik	-1,47009*	-2,41353***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Panel ARDL analiz sonuçlarına göre, nihai bütçe %1 artırıldığında Jandarma Genel Komutanlığının narkotik ve psikotrop madde yakalamaları uzun dönemde %2,05 kısa dönemde ise %1,65 artmaktadır (Tablo 4). COINTEQ1 satırında ise bu testin negatif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu ve uzun dönemde birlikte hareket ettiği anlamı çıkmaktadır. Test sonucunda narkotik ve psikotrop madde yakalamalarının artması için Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinin artırılmasının veya KOM'a ayrılan oranın yükseltilmesinin başarıyı daha da artıracığı değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Panel ARDL Analiz Sonuçları (Bağımlı Değişken: Narkotik ve Psikotrop Madde Yakalamaları)

Uzun Dönemde	
Nihai Bütçe	2,05937*
	[1,19098]
	(1,72914)
Kısa Dönemde	
D(Nihai Bütçe)	1,65168
	[4,07902]
	(0,40492)
COINTEQ01	-1,42193***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Çalışmada, ayrıca, Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesinin %1 artışının narkotik ve psikotrop madde yakalamalarına etkisi kategorik olarak analiz edilmiştir. Buna göre; bütçe artışının kısa dönemde en çok etkisi %21,09 oranında artışla sentetik eczada maddesi yakalamalarında gözlemlenmiştir (Tablo 5). Özellikle bütçenin artırılmasının doğrudan operasyonları etkilediği gözlemlenmiş, afyon maddesinin tarlada engellenmesiyle yakalanma oranında düşüş görülmüştür.

Tablo 5. Panel ARDL Kısa Dönem Analiz Sonuçları (Narkotik ve Psikotrop Madde)

	Kenevir	Esrar	Eroin	Afyon	Sentetik Eczacı	Captagon	Ecstasy
D(Nihai Bütçe)	7,90811	6,60415	-8,24459	-7,94148	21,09942	-2,41335	-5,45045
	[16,7766]	[14,68574]	[12,01108]	[8,88926]	[31,7511]	[21,96205]	[52,54667]
	(0,47137)	(0,44969)	(-0,68641)	(-0,89337)	(0,66452)	(-0,10988)	(-0,10372)

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Tablo 6'da nihai bütçenin %1 artışının Jandarma Genel Komutanlığının asayiş olaylarına müdahalesine etkisinin sonuçları gösterilmektedir. Test sonuçlarına göre; bütçenin %1 artışının asayiş olaylarına müdahalede uzun dönemde %0,45 artışa yol açtığı fakat kısa dönemde değişkenler arası anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Bu durumun temel sebebi, Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk sahasında yaşanan ve asayiş olayları adı altında toplanan olayların çözümünde bütçe artışından çok kullanılan teknolojik

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

donanım, liyakatli personelin kritik kadrolara getirilmesi ve İçişleri Bakanlığının bu konudaki özel gayretleri belirleyici olmuştur.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Tablo 6. Panel ARDL Analiz Sonuçları (Bağımlı Değişken: Asayiş Olay Verileri)

Uzun Dönemde	
Nihai Bütçe	0,45272***
	[0,12309]
	(3,67789)
Kısa Dönemde	
D(Nihai Bütçe)	-2,61742*
	[1,42665]
	(-1,83466)
COINTEQ01	-2,19148***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Tablo 7’de Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi %1 artırıldığında çeşitli asayiş olaylarına müdahalesi analiz edilmiştir. Buna göre; bütçe artışının kısa dönemde en çok etkisi %8,96 oranında artışla teslim olan terörist sayısına yansımıştır. Bütçenin artırılmasında asayiş olaylarına müdahalede başarının artmasını sağlayan bir faktör olmasının haricinde kullanılan teknolojik donanım, liyakatli kadroların kritik kadrolara tayin edilmesi, hükümetin ve İçişleri Bakanlığının izlediği politikaların da güçlü etkileri olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Panel ARDL Kısa Dönem Analiz Sonuçları (Asayiş)

	Organize Suç	Göçmen Olay	Bilişim Olay	Ölü Terörist	Teslim Olan Terörist	Asayiş Olay
D(Nihai Bütçe)	-16,00768	2,62363	-2,73921***	-3,31907	8,96883	-0,63223***
	[7,77009]	[1,50699]	[0,26252]	[10,17949]	[33,45805]	[0,04997]
	(-2,06016)	(1,74096)	(-10,43401)	(-0,32605)	(0,26806)	(-12,65049)

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Tablo 8’de bağımlı değişken kriminal olay verileri bağımsız değişken ise Kriminal Daire Başkanlığı ödeneği alınmış, En Küçük Katsayılar Yöntemi ile katsayı tahmini yapılmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneği %1 artırıldığında kriminal olayların aydınlatılmasına etkisinin %0,35 arttığı görülmüştür.

Tablo 8. EKKY ile Katsayı Tahmini (Bağımlı Değişken: Kriminal Olay)

	Katsayı
Kriminal Ödenek	0,35617**
	[0,14767]
	(2,41189)
R-kare	0,42101
F-istatistik	5,81725**

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Tablo 9’da bağımlı değişken kriminal olay verileri bağımsız değişken ise Kriminal Daire Başkanlığı ödeneği alınmış, ARDL ile katsayı tahmini yapılmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneği %1 artırıldığında kriminal olayların aydınlatılmasına etkisinin %0,16 arttığı görülmüştür.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Tablo 9. ARDL ile Katsayı Tahmini (Bağımlı Değişken: Kriminal Olay)

	Katsayı
Kriminal Ödenek	0,16684 [0,09444] (1,76658)
R-kare	0,80092
F-istatistik	12,06953***

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir. Köşeli parantez ile standart hata, normal parantez t-istatistiği gösterilmektedir.

Tablo 10’da yapmış olduğumuz ön testlerden çıkan sonuçlarda otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına rastlanmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 10. Ön Testler (Kriminal)

Ekonometrik Sorun	Test	F-istatistik
Otokorelasyon	Breusch-Godfrey LM	0,95018
Değişen Varyans	Breusch-Pagan-Godfrey	0,56318

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Tablo 11’de Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi ile nihai bütçe ile narkotik ve psikotrop madde yakalamaları arasında çift yönlü ilişki test edilmiştir. Analiz sonucunda, nihai bütçeden narkotik ve psikotrop madde yakalamalarına nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır. Fakat narkotik ve psikotrop madde yakalamalarından nihai bütçeye nedensellik ilişkisi görülmüştür. Jandarma Teşkilatı, muhtemelen narkotik ve psikotrop maddenin kullanımının artmasını ön görerek kullanımını engellemek amacıyla bütçeyi artırmaktadır.

Tablo 11. Panel Nedensellik Testi (Nihai Bütçe - Narkotik ve Psikotrop Madde)

	W-İstatistik	Zbar-İstatistik
Nihai Bütçe → Narkotik ve Psikotrop Madde	1,68301	0,14436
Narkotik ve Psikotrop Madde → Nihai Bütçe	4,14817**	2,08891**

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Tablo 12’de Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi ile nihai bütçe ile asayiş olay verileri arasında çift yönlü ilişki test edilmiştir. Çıkan sonuçlarda nihai bütçe ile asayiş olay verileri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır.

Tablo 12. Panel Nedensellik Testi (Nihai Bütçe - Asayiş)

	W-İstatistik	Zbar-İstatistik
Nihai Bütçe → Asayiş	3,32287	0,86059
Asayiş → Nihai Bütçe	3,48067	0,94258

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Tablo 13’te Granger nedensellik testi yapılmıştır. Çıkan sonuçlarda kriminal ödenekten kriminal olay verilerine ve kriminal olay verilerinden kriminal ödeneye nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

Tablo 13. Nedensellik Testi (Kriminal Ödenek – Kriminal Olay)

	F-İstatistik
Kriminal Ödenek → Kriminal Olay	0,55794
Kriminal Olay → Kriminal Ödenek	1,60834

Not: *** ile %1, ** ile %5, * ile %10 anlam seviyesi gösterilmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde narkotik ve psikotrop madde yakalamaları, asayiş olay verileri ve kriminal olay verileri ile Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi ve kriminal ödenek arasındaki ilişkinin yapılan ekonometrik analizler sonucunda çıktıları paylaşılacaktır.

Jandarma Genel Komutanlığına ayrılan bütçede 2009 yılından 2018 yılına kadar geçen süre zarfında yaklaşık altı kat artış yaşandığı görülmektedir. Bütçedeki bu artışın Jandarma Teşkilatının performansına yansımalarını araştırmak için ekonometrik analizlerle bütçe ile performans sonuçları arasında ilişkiyi tesis edecek ölçüm yapılmıştır.

Yapılan birim kök testleri sonucunda nihai bütçe, narkotik ve psikotrop madde yakalamaları ve asayiş olay verilerine birim kök testi yapılmış, birinci farkında değişkenlerin birinci farkında birim kök taşımadığı ve durağan olduğu tespit edilmiştir. Birim kök testlerinde durağanlık tespit edilmesinin ardından eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Yedi ayrı test sonucunda eşbütünleşme testinden çıkan sonuçlarda nihai bütçe ile narkotik ve psikotrop madde yakalanmaları ve nihai bütçe ile asayiş olay verileri arasında trendli ve trendsiz durumlar için çoğunluk olarak testlerin anlamlı çıktığı, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür.

Katsayı tahmininde ise, narkotik ve psikotrop madde yakalamaları ile asayiş olay verilerinde başarı oranını ölçmek için Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesinin %1 artırılmasıyla uzun ve kısa vadede nasıl sonuçlar alınacağı test edilmiştir. Yapılan test sonucunda nihai bütçede %1 artış sağlandığında uzun dönemde %2,05 oranında narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında artış olacağı belirlenmiştir. Kısa vadede ise aynı oranda nihai bütçe artışı sonucunda narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında %1,65 oranında artış sağlanacağı tespit edilmiştir. Bunun akabinde yakalanan narkotik ve psikotrop madde çeşitlerine ayrılarak kısa dönemde analize tabi tutulmuştur. Burada %1 oranında nihai bütçe artışı sağlandığında en çok narkotik ve psikotrop madde yakalanmasının %21,09 oranı ile sentetik ecza kategorisinde arttığı görülmüştür. Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinin olası artışı ile diğer narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında da KOM birimlerinin anlamlı sonuçlar elde edebileceği görülmüştür. Asayiş olay verilerinde ise, Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesinin %1 oranında artış ile uzun dönemde asayiş olaylarına müdahalede %0,45 artış görülmüş fakat kısa dönemde anlamlı bir sonuç vermemiştir. Asayiş olay verileri çeşitlerine göre kısa dönemde analiz edildiğinde bütçe %1 oranında artırıldığında en çok artış %8,96 ile teslim olan terörist sayısında görülmüştür. Çalışmamızın içeriğinde sunulan Jandarma Genel Komutanlığının asayiş olay aydınlatma sayılarından da anlaşılabilen gibi buradaki başarıda, Jandarma Genel Komutanlığı birimlerinin son yıllarda kullandığı teknolojik donanımlarda yeniliğe gitmesi, kritik kadrolara liyakatli personelin getirilmesi ve hükümetin bu yönde izlediği politikalar ile İçişleri Bakanlığının özel gayretlerinin etkili olduğu kıymetlendirilmiştir.

Yapılan EKKY testinde bağımlı değişken kriminal olay verileri, bağımsız değişken ise kriminal ödenek alınmıştır. Buna göre, yapılan katsayı tahmininde Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneği %1 artırıldığında kriminal olayların aydınlatılmasına etkisi %0,35 oranında artmıştır.

ARDL yöntemi ile yapılan katsayı tahmininde ise bağımlı değişken kriminal olay verileri alınmış ve bağımsız değişken ise kriminal ödenek alınmıştır. Buna göre, Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneği %1 artırıldığında kriminal olayların aydınlatılmasına etkisinin %0,16 arttığı görülmüştür.

Kriminal olay verilerine yapılan ön testlerde ise otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Nihai bütçe ile narkotik ve psikotrop madde yakalamaları, nihai bütçe ile asayiş olay verileri ve kriminal ödenek ile kriminal olay verileri arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı test edilmiştir. Narkotik ve psikotrop madde yakalanmaları ile nihai bütçe arasındaki Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testinde,

nihai bütçeden narkotik ve psikotrop madde yakalamalarına bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür. Narkotik ve psikotrop madde yakalanmalarından nihai bütçeye ise nedensellik ilişkisi görülmüştür. Bu sonuçlara bakılarak, Jandarma Genel Komutanlığının bu maddelerin yakalanması için KOM birimlerine ayrılan bütçede artışa gittiği değerlendirilmiştir. Asayiş olay verileri ile nihai bütçe arasındaki Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testinde ise nihai bütçeden asayiş olay verilerine, asayiş olay verilerinden de nihai bütçeye doğru her iki durumda da nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır.

Kriminal olay verileri ile kriminal ödenek arasındaki Granger nedensellik testinde çıkan sonuçlarda kriminal ödenekten kriminal olay verilerine ve kriminal olay verilerinden kriminal ödeneye nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmıştır.

4. Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Çalışmada, Jandarma Genel Komutanlığına bağlı birimlerin performansı ile Komutanlığa tahsis edilen nihai bütçe arasında anlam ilişkisi test edilmiştir. Bu bağlamda, narkotik ve psikotrop madde yakalamaları, asayiş olay verileri ve kriminal olay verileri ile Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi ve kriminal ödeneye ait veriler EViews-10 programında “Birim Kök Testi”, “Eşbütünleşme Testi”, “Katsayı Tahmini” ve “Nedensellik Testi” gibi analizlere tabi tutulmuştur. Nihai bütçe, narkotik ve psikotrop madde yakalamaları ve asayiş olay verilerine uygulanan “Birim Kök Testi” sonucunda serilerin birinci düzey farkında birim kök taşımadığı tespit edilmiş olup serilerin birinci düzey farkında durağan olduğu gözlemlenmiştir. Birim kök testlerinde durağanlık tespit edilmesinin ardından eşbütünleşme testi uygulanmıştır. “Pedroni Eşbütünleşme Testi” aracılığıyla sırasıyla narkotik ve psikotrop madde yakalamaları ile nihai bütçe ve asayiş olay verileri ile nihai bütçe arasında trendli ve trendsiz durumlar için çoğunluk olarak testlerin anlamlı çıktığı ve uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. “Panel ARDL Analizi” ile Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi ile narkotik ve psikotrop madde yakalamaları arasında uzun dönemli pozitif ilişki gözlenmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesinin %1 artırılması durumunda uzun dönemde narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında %2,05 kısa dönemde ise %1,65’lik bir artış olduğu hesaplanmıştır. Yapılan testin istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca yakalanan narkotik ve psikotrop maddeler çeşitlerine göre ayrılmış ve nihai bütçe %1 artırıldığında kısa bir dönem içinde en çok yakalama artışının %21,09 ile sentetik ecza maddesinde olduğu görülmüştür.

Asayiş olay verileri ve Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi baz alınarak yapılan “Panel ARDL Analizinde” %1 oranında bütçe artışı yaşandığı takdirde asayiş olaylarının aydınlatılmasında uzun vadede %0,45 oranında bir artış olacağı gözlemlenirken kısa vadede ise söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çeşitlerine göre müdahale edilen asayiş olaylarına aynı test uygulandığında, nihai bütçeye yapılacak %1 oranındaki artışın teslim olan terörist sayısında kısa dönemde %8,96 oranında artışa yol açacağı sonucuna varılmıştır. Nihai bütçenin Jandarma Genel Komutanlığına bağlı asayiş birimlerinin başarısına doğrudan katkı sunmasının yanında söz konusu başarıda kullanılan teknolojik donanımda yeniliğe gidilmesi, liyakatli kadroların kritik birimlerde görev alması ile hükümetin ve İçişleri Bakanlığının özel gayretlerinin de etkili olduğu anlaşılmıştır. “EKKY ile Katsayı Tahmini Testi” ile kriminal ödeneginin kriminal olay verileri üzerine etkisi ölçülmüştür. Test sonucuna göre, Jandarma Genel Komutanlığının kriminal ödenegi %1 artırıldığında kriminal olayların aydınlatılmalarında %0,35 oranında artış olacağı sonucu ortaya çıkmıştır. “ARDL ile Katsayı Tahmini Testi” sonuçlarına göre, Jandarma Genel Komutanlığı kriminal ödeneginin %1 oranında artışının kriminal olayların aydınlatılmasında %0,16 oranında bir artış sağlayacağı sonucuna varılmıştır. “Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi” ile Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesinden narkotik ve psikotrop madde yakalamalarına çift yönlü nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Komutanlığın nihai bütçesinde narkotik ve psikotrop madde yakalamalarına doğru nedensellik ilişkisi olmadığı saptanmış; ancak narkotik ve psikotrop madde yakalanmalarından nihai bütçeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu fark edilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığının KOM birimlerine ayrılan bütçenin artırılmasının narkotik ve psikotrop madde yakalamalarında başarıyı artırdığını sonucuna varılmıştır. Asayiş olay verileri ve nihai bütçe verileri baz

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

alınarak yapılan “Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi”nde ise nihai bütçe ile asayiş olay verileri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır. Kriminal olay verileri ve kriminal ödenek arasında yapılan “Granger Nedensellik Testi”nde kriminal ödenek ile kriminal olay verileri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kriminal olay verileri üzerinde yapılan ön testler sonucunda otokorelasyona ve değişen varyans sorununa rastlanmamıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışına göre bütçesini verimli, saydam ve hesap verebilir bir şekilde kullanan Jandarma Teşkilatı, kendisine tevdi edilen görevleri en iyi şekilde icra edebilmek için teknolojik kapasite ve personel yetkinliği konusunda sürekli kendini geliştirmekte ve yenilemektedir. Örneğin, teröristle mücadele konusunda Türk Milleti'nin refahı ve huzuru için kararlı ve azimli bir şekilde mücadele eden Jandarma Teşkilatı son yıllarda silah ve mühimmat envanterini yenilemiş ve geliştirmiştir. Gerek teröristle mücadele gerekse genel asayiş konusunda daha etkin hizmet edebilmek için daha profesyonel bir yapıya geçen Jandarma Teşkilatı, zorunlu hizmet olarak görevini icra eden er veya erbaş yerine konusunda eğitilmiş ve tecrübeli uzman erbaş alımına ağırlık vermekte; söz konusu uygulama ile kıtalarda eksikliği hissedilen alt rütbeli personel sıkıntısı giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu yeni yapılanma Jandarma Teşkilatı bütçesinde ek giderlere neden olmaktadır. Bu durum, çağa uygun bir kolluk olma ve hizmetlerin kalitesinin artırılması için mevcut bütçenin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, Jandarma Genel Komutanlığının profesyonelleşmesi kapsamında yapılanlar reformların, teknolojik gelişmenin, yapılan yatırımların mali etkisine ve zaman içerisinde gelişen ihtiyaçların yarattığı maliyetlerin yükselmesine binaen Jandarma Teşkilatına tahsis edilen yıllık bütçenin de arttığı gözlemlenmiştir. Jandarma Teşkilatının 2018 yılı nihai bütçesinin 2009 yılı nihai bütçesine kıyasla yaklaşık 3,7 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan ekonometrik analizlerde, Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinin artışı sonucunda Komutanlık bünyesinde altındaki birimlerin performanslarında değerli artışların yaşandığı görülmüştür. Ancak, Jandarma Genel Komutanlığı nihai bütçesi 2009-2018 arasında iç alımlara yönelik enflasyon ve dış alımlara yönelik döviz kuru etkisinden arındırıldığında yıllar itibarıyla Komutanlığa tahsis edilen bütçenin ortalama bir değerde seyrettiği gözlemlenmektedir. Jandarma Genel Komutanlığına tahsis edilen bütçenin reel olarak ortalama bir değerde seyretmesine rağmen, hükümet politikalarının, Komutanlığın bütçeyi optimal şekilde kullanmasının ve Komutanlık personelinin yüksek motivasyonunun kolluk performansını olumlu etkilediği ve bu durumun da icra edilen faaliyet ve operasyonlarda başarıyı artırdığı değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, çalışmadan daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için kullanılan verilerin zaman aralığının daha geniş bir dönemi kapsamaması ve bütçe, ödenek ve performansa ilişkin verilerin kapsamının genişletilmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, çalışmada analiz edilen yılların sayısının artırılması ve Jandarma Genel Komutanlığına tahsis edilen ödeneklerin görev alanları bazında analiz edilerek her bir alan için ayrı ayrı performans analizinin yapılmasının daha gerçekçi ve detaylı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, A. S. (2008). Değişen varyans durumunda en küçük kareler tekniğinin alternatifi ağırlıklı regresyon analizi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 111-134.
- Alpar, G. (2013). Güvenliğin sağlanmasında bir kolluk kuvveti olan jandarmanın geçmişten günümüze rolü ve dünyadaki konumu. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2(1), 79-106.
- Aysu, A. ve Bakırtaş, D. (2018). Kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki asimetrik nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 1-19.
- Bağdigen, M. (2001). Budgeting systems and their applicability in public sector. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (17), 17-36.
- Balyemez, A. S. (2003). *Performansa dayalı bütçe sisteminin tugay seviyesindeki birlik bütçelerinde uygulanabilirliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

- Boran, A. (2013). *Performans esaslı bütçeleme üniversite uygulamaları (ankara üniversitesi örneği)*. Ankara Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Cho, I. (2010). *The impact of korean performance budgeting on budgetary programmes* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of Birmingham, Birmingham.
- Çevik, S. (2000). *Türk bütçe sisteminde denetim: geleneksel denetimden performans denetimine* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çomaklı, Ş. E., & Turan, D. (2017). FETÖ ve PKK bağlamında terör amaçlı kullanılan kamusal mal ve hizmetler. *Polis Akademisi Yayınları*, Ankara.
- Deli, Y. (2010). *Performans esaslı bütçe ve kütahya il özel idaresinde uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Diamond, J. (2005). *Establishing a performance management framework for government*. IMF Working Paper/05/50, 1-28.
- Dikmen, S. (2014). *Tarihsel süreç içerisinde bütçe hakkının gelişimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Dineri, E., & Taş, İ. (2017). Tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: OECD ülkeleri örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(1), 79-97.
- Doğan, F. M. (2008). *Türkiye'de çok yıllık bütçelemeye geçişin yatırımlar üzerindeki olası etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eren, M. V., Polat, M. A., & Aydın, H. İ. (2016). Türkiye'de yapısal kırılmalı testlerle elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi. *Akademik Bakış Dergisi*(56), 275-289.
- Evcı, M. (1999). *Milli savunma bakanlığı bütçesinin hazırlık ve uygulama aşamalarının program bütçe yönünden değerlendirilmesi (1985 ve sonrası)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gustafsson, M., & Parsson, R. (2010). *Budget - a perfect management tool?* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Gothenburg, Gothenburg.
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *Econometrics Journal* (3), 148-161.
- Hançer, N. S. (2018). *Modern bütçeleme teknikleri: vatandaş bütçesi ve türkiye üzerinde bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Helmuth, U. (2011). *The impact of performance budgeting on public management*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of St. Gallen, Bamberg.
- İlhan, M. (2007). *Kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılmasının bütçe ve denetim üzerine etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Im, K. S., Pesaran, H. M., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Interior Savings. (2013). *The budget book*. Interior Savings.
- İpek, E. A., Sakal, M., & Çiçek, H. G. (2014). Performans esaslı bütçeleme sistemi ve diğer bütçe sistemlerinden farklılıkları üzerine bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 22(2), 81-104.
- Jacobs, D., J.-L. Hélys and D. Bouley. 2008. *Budget classification*. Public Financial Management. Technical Guidance Note. IMF.
- Kaya, E. (2015). *Bütçe sürecinde parlamentonun rolü ve etkinliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, Ö. (2005). *Performans esaslı bütçeleme sisteminin Türkiye'de değerlendirilmesi: J.Gn.K.lığında örnek bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.
- Kunt, A. (2004). *Savunma harcamaları ve savunma bütçesinde etkinlik algılamaları: kara kuvvetleri komutanlığında uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.

Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

- Levin, A., Lin, C.-F., & Chu, C.-S. J. (2002). Unit roots tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lu, Y. (2006). *Performance measurement and budgeting systems: the perspective of georgia state agencies*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of Georgia, Athens.
- Mucuk, M. (2009). Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: türkiye örneği (1989-2004). *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 201-218.
- OECD Policy Brief. (2008). *Performance budgeting: a users' guide*.
- Özşen, U. (2006). *Cumhuriyet dönemi bütçe yönetimi üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pamuk, M., & Bektaş, H. (2014). Türkiye'de eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ardl sınır testi yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 653-670.
- Robinson, M. (2013). Performance budgeting, s. 237–258. (Ed) Allen, R., Hemming, R. ve Potter, H.H. *The International Handbook of Public Financial Management*, Palgrave Macmillan, New York.
- Sapala, M. (2018). *Performance budgeting*. Members' Research Service.
- Shah, A. (2007). *Budgeting and budgetary institutions*. The World Bank, Washington, DC.
- Songur, M., & Yaman, D. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: panel veri analizi. *Maliye Dergisi*(164), 220-232.
- Sökenoğlu, S. (2008). *Kamu harcamalarında etkinlik ve bütçe sistemleri ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sullivan, C. (2016). *Performance-based budgeting*. Information Brief, Research Department, Minnesota House of Representatives, Minesota.
- Surianti, M., & Dalimunthe, A. R. (2017). The implementation of performance based budgeting in public sector. *International Journal of Developing and Emerging Economies*, 5(2), 52-67.
- Yavuz, S. (2009). Hataları ardışık bağımlı (otokorelasyonlu) olan regresyon modellerinin tahmin edilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 123-140.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Gogol'ün *Taras Bulba* Eseri ve *Taras Bulba* Filmine (1962) Edebiyat ve Sinema İlişkisi Bağlamında Bir Bakış

Zeynep Nur TİRYAKİ*

*Yüksek Lisans öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Sinemanın edebiyatla iç içe olması, edebî eserlerden yararlanması oldukça tabiidir ve pek çok edebî eserin beyaz perdeye aktarımı söz konusudur. Edebiyat ve sinema ilişkisinde en belirleyici husus; yapılan uyarılmanın edebî esere zarar vermeden, sanatsal bir gaye güderek kitaba sadık kalması fakat bunu sinemacının yaratıcılığı ile gerçekleştirmesidir. Edebiyat ve sinema arasındaki bağ sebebiyle Gogol'ün çocukken yoğun olarak etkisinde kaldığı Kazaklara ait kültürel değerleri gözler önüne seren ve Kazaklardan yana taraflı bir tutum sergileyen tarihî roman *Taras Bulba* da birçok kez beyaz perdeye aktarılmıştır. *Taras Bulba* hakkında yapılan çalışmalarda eserin konusuna ve Rus Dili ve Edebiyatı sahası çerçevesinde eserdeki olumsuz Türk imajına değinilmesine karşın eser, daha önce edebiyat ve sinema ilişkisi bağlamında incelenmemiştir. Bu çalışmanın amacı; bu eksikliği gidererek iki farklı sanat dalının imkânlarını sorgulamak, Gogol'ün *Taras Bulba* eseri ile *Taras Bulba* filmi, edebiyat ve sinema ilişkisi bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemek ve kitabın omurgasını oluşturan Kazak imajının iki farklı formatta ne şekilde yansıtıldığını açıklığa kavuşturmak. Bu çalışmada; Gogol'ün *Taras Bulba* eseri ve *Taras Bulba* (Thompson, 1962) filmi birincil kaynaklar olarak alınmak suretiyle edebiyat ve sinema ilişkisi kapsamında belgesel kaynak tarama, karşılaştırma ve metin tahlili yöntemleri esas alınmıştır. *Taras Bulba* (Thompson, 1962) filmi, eserin daha çok tanınmasına imkân sağlasa da Gogol'ün taraflı tutumunu ve Kazak imajını değiştirerek uyarılamada belirleyici olan hususu ihmal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat; sinema; tarih; Kazak kültürü.

ABSTRACT

It is quite natural that cinema is intertwined with literature and makes use of literary works, and there are many literary works adapted into a screenplay. The most decisive point in the relationship between literature and cinema; adaptation is the ability to remain loyal to the book for an artistic purpose without harming the literary work, but to realize this with the creativity of the director. Because of the connection between literature and cinema, *Taras Bulba*, a historical novel that reveals the cultural values of the Kazakh people, which Gogol was heavily influenced by when he was a child, and exhibits a biased attitude towards the Kazakhs, has been turned into a screenplay many times. In the studies about *Taras Bulba*, although the subject of the work and the negative Turkish image in the work within the framework of Russian Language and Literature are mentioned, the work has not been examined in the context of the relationship between literature and cinema. The aim of this study is to question the possibilities of two different branches of art by eliminating this deficiency, to comparative analysis of Gogol's work *Taras Bulba* and the film *Taras Bulba* in the context of the relationship between literature and cinema, and to clarify how the image of Kazakh, which forms the backbone of the book, is reflected in two different formats. In this study, Gogol's work of *Taras Bulba* and the film *Taras Bulba* (Thompson, 1962) were taken as primary sources and documentary source scanning, comparison and text analysis methods were taken as basis within the scope of the relationship between literature and cinema. Although the film *Taras Bulba* (Thompson, 1962) enabled the work to be known more, it neglected Gogol's attitude and the decisive factor in the adaptation by changing the Kazakh image.

Keywords: Literature; cinema; history; Kazakh culture.

Giriş

Gogol'ün *Taras Bulba* eseri, vatanları Ukrayna olan Rus Kazaklarını konu alır. Rus Kazakları; Güney Rusya bozkırlarında göçebe veya yerleşik yaşayan, sefaletten yahut askerlikten kaçan Rus süvarilerinden oluştuğu tahmin edilen, ilk defa XV. asırda görülen, ilk başlarda yağmacılıkla yaşayan, son dönemlerde iktidarın en güçlü savunucuları olan ve Sibiryaya ile Orta Asya'nın işgalinde öncülük yapan, komünist rejim tarafından özel imtiyazları ortadan kaldırılmışsa da yeniden teşkilatlanmalarına izin verilen bir halktır (Şagunî, 2016, s. 26). Kazakların Ukrayna'nın ulusal tepkisini temsil ederek tarih sahnesine çıkışlarında, 1569'da Ukrayna'da uygulanan yoğun asimilasyon politikaları etkili olmuştur (Öztürk, 2012, s. 73). Ukrayna'da yaşayan Kazaklar, tarihte önemli bir yere sahiptir: Lehistan cumhuru, Ukrayna topraklarını Kırım Tatarları'nın akınlarından koruyamadığı için

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kazaklar, XVI. yüzyıldan itibaren önemli bir güç faktörü olarak ortaya çıkmış, bu Kazakların ayaklanmalarıyla gelişen olaylar, Rus-Osmanlı-Polonya devletleri arasında ciddi çekişmelere neden olmuş, Rusya, Ukrayna topraklarını ele geçirmiş ve Polonya, bu durumu 1677 yılında kabul etmiştir (Öztürk, 2012, s. 73 ve Beydilli, 2008, s. 254). Kazaklar, değişen güç dengelerine bağlı olarak farklı devletlerin desteğini almaya çalışmışlardır, örneğin *Taras Bulba*'nın konu aldığı Zaporozya Kazakları, Lehistan tarafından silahlandırılmış ve Çarlık Rusya'sına meyletmişlerdir ve romanda da belirtildiği gibi bu Kazaklar Osmanlı'ya düşmandırlar: Osmanlı topraklarına gizli akınlar yapmışlar -bu akınlarda Rusya'nın desteğinin olduğu sanılmaktadır- fakat öte yandan, kendi idari teşkilatlarını Osmanlı ve Kırım örneği üzerinden kurmuşlardır (Çetin, 2017, s. 894, 895 ve Beydilli, 2008, s. 262). Zaporog Kazakları'nın idari teşkilatını oluşturan unsurlar; kendi meclisleri, paraları ve hatman adı verilen reisleridir (Çetin, 2017, s. 895).

XVI. yüzyılda Zaporog Kazaklarının merkezi, Dinyeper üzerindeki Çağlayanlar bölgesinde kurulan Seç (Zaporizka Sich) bölgesidir (Öztürk, 2012, s. 74). XVIII. yüzyılda ise Kazaklar, aşağı Özi bölgesinde Osmanlı Devleti'ne ait topraklara yerleşmişler, ardından Ruslarla Lubni Anlaşması'nı imzalayarak eski topraklarına geri dönmüş ve Rus himayesine kabul edilmişlerdir (Kanat, 2018, s. 496 ve Kubijovyc, 1984, s. 818). Rus Kazakları hakkında dile getirilen üç farklı teori, bu Kazakların karakteristik özelliklerini siyasal eksende incelemeyi mümkün kılmaktadır. Buna göre Ruslar, Kazakların zannedildiği gibi “çapulcu, serseri, maceracı insanlar” olmadıklarında hemfikirdiler, Sovyet düşüncesine göre Kazaklık; aslında bir “Step Proleteryası”, yani yıllarca sosyal özgürlük için savaş veren “günahsız ve mülkiyetsiz sınıf”tır, bazı Ruslar ise hür ve başıboş Kazak hayatına duydukları özlem ile Rusların, göçebeleşerek “Kazak” adı altında teşkilatlandıklarını söyler (Fındıkoğlu, 1963, s. 158, 159). Ukraynalılar için Kazaklar; otokton Ukraynalılardır, bunlar toprak beylerinin davranışları karşısında Steplere firar eden Ukrayna köylülerinden ibarettir, Lehlere göre ise Leh asilzadelerinin kültür ve medeniyet götürdüğü yerlerde karşılına çıkan, kültürlü ve medenî âlemlerle kültür ve medeniyet düşmanı bir âlemin karşılaşmasını temsil eden halktır (Fındıkoğlu, 1963, s. 161, 162).

Gogol, *Taras Bulba* eserinde, çocukken yoğun olarak etkisinde kaldığı Kazaklara ait kültürel değerleri gözler önüne serer (Gogol, 2017). Gogol; bu eserde Kazaklardan yana taraflı bir tutum sergilemekle birlikte Kazakların gerek toplum kuralları gerek savaşçılık bilgileri ve gerekse kadına, eğitime olan bakışları gibi tarihsel gerçeklikleri tarihî roman türünü kullanarak edebiyat ile ustalıkla birleştirir. Edebiyat ve sinema arasındaki bağ sebebiyle ise roman, birçok kez beyazperdeye aktarılmıştır. Çalışmamıza konu olan film; 1909, 1936 ve 1938 yapımlarından sonra, 1962 yılında J. Lee Thompson yönetmenliğinde çekilen uyarlamadır. *Taras Bulba* hakkında yapılan çalışmalarda eserin konusuna ve Rus Dili ve Edebiyatı sahası çerçevesinde eserdeki olumsuz Türk imajına değinilmesine karşın eser, daha önce edebiyat ve sinema ilişkisi bağlamında incelenmemiştir. Bu çalışmanın amacı; bu eksikliği gidererek iki farklı sanat dalının imkânlarını sorgulamak, Gogol'un *Taras Bulba* eseri ile *Taras Bulba* (Thompson, 1962) filmi, edebiyat ve sinema ilişkisi bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemek ve kitabın omurgasını oluşturan Kazak imajının iki farklı formatta ne şekilde yansıtıldığını açıklığa kavuşturmadır. Böylece iki sanat dalının farklılık ve benzerlikleri, uyarlamasının eserin özüne ne derece sadık kaldığı, esere hangi yönlerden hizmet ettiği yahut eserden hangi ölçütlerle yararlandığı da anlaşılacaktır. *Taras Bulba*'nın disiplinler arası bir yaklaşımla incelendiği bu çalışmayla ayrıca, Yeni Türk Edebiyatı sahasında tarihî roman türüne yeni ve özgün bir bakış getirmek amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada; Gogol'un *Taras Bulba* eseri ve *Taras Bulba* (Thompson, 1962) filmi birincil kaynaklar olarak alınmak suretiyle edebiyat ve sinema ilişkisi kapsamında belgesel kaynak tarama, karşılaştırma ve metin tahlili yöntemleri esas alınmıştır. Çalışmada etkileşimsiz nitel araştırma modeli olan kavram analizi (concept analysis) kullanılarak dokümanlara dayalı veri toplama ve analiz esası güdülmüş, edebiyat ve sinema kavramları bu esaslara göre eser(ler) özelinde açıklanmıştır. Çalışmanın desenini, yazı temelli ve görsel-ışitsel doküman analizinin kullanıldığı ve belirtilen dokümanların sahip olduğu şemaya dayalı kuramın oluşturulduğu gömülü teori oluşturmaktadır. Çalışmada nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi doğrultusunda öncelikle çalışmada kullanılacak dokümanlar seçilmiş,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

birbirine benzer olarak seçilen dokümanların ve kavramların açıklanması, yorumlanması ve karşılaştırılmasıyla belirli bulgulara ulaşılmış, çalışmanın son basamağında elde edilen bulgular yoluyla araştırmanın sorularına cevap verilerek bu bulgular tartışılmış ve sonuca ulaşılmıştır.

Bulgular

Sinemanın sınırlı formu, sinema filmini edebî eserden ayıran en önemli husus olmakla birlikte bu husus, yapılan uyarlamanın edebî eserin özüne sadık kalması gerekliliğini doğurmaktadır. O halde uyarlamının edebî esere zarar vermeden, sanatsal bir gaye güderek kitaba sadık kalması fakat bunu sinemacının yaratıcılığı ile gerçekleştirmesi, yani yeni bir sanat eseri mahiyeti taşıması gerekmektedir. Edebî eser-uyarlama ilişkisindeki benzerlikleri; söz konusu uyarlamada ele alınan Kazak kavramının, “kardeşlik ve özgürlük” kavramlarıyla karşılaşılmasıyla kitabın söylemine uygun düşmesi ve kitabın başkahramanı Taras Bulba'nın imajının; inatçı, katı kurallara sahip, dinine, özgürlüğüne ve eğlenceye düşkün oluşuyla uyarlamada, eserdeki gibi aktarılması oluşturur. Edebî eser ile uyarlamının aynı ruha büründüğü aşk sahnesi ise Gogol'un sevginin her şeyin üzerinde olduğunu vurgulaması yönünden bu ilişkideki diğer bir benzerliğin örneğidir fakat Andre, bunun bedelini her iki formda da babası tarafından öldürülerek ödemiştir. Bu ilişkideki farklılıklar ise oldukça fazladır: Uyarlama; zamansal anlamda edebî eserin izlediği kronolojiyi takip etmemekte, olayları çok geriden başlatarak boşluğu edebî eserdekinden farklı kurgusal unsurlarla doldurmaktadır, böylece uyarlama; aşk merkezli hâle getirilir. Aşk unsuru; edebî eserin özünden oldukça kopuktur, sadece kronolojik değişmelere tabii tutulmaz, entrika unsuruyla birleştirilir. Kazak gelenekleri; uyarlamada Leh-Kazak çatışmasına indirgenmiş, yok sayılmış, edebî eserin kurgusundan yola çıkılarak oluşturulmuş ve kurgusal boşlukları doldurmanın aracı hâline getirilmiştir. Edebî eserde din temelli ele alınan Leh-Kazak çatışması ise uyarlamada toprak kavgasına indirgenmiştir. Eserin kahramanları, uyarlamada izleyicide daha çok estetik beğeni uyandıracak biçimde -eserde yaşlı ise filmde genç olma gibi-görünmektedirler. Kahramanlarla ilgili en önemli değişiklik ise uyarlamada, Andre'nin edebî eserin aksine Taras Bulba'nın büyük oğlu olmasıdır. Bu değişiklik; Andre'nin doğumundan başlayan ve ölümüne dek devam eden bir kurgusallıkla uyarlamının zeminini oluşturur, böylece doğal seyri içinde gelişen olay şahsileştirilir ve Andre ön plana çıkarılarak uyarlama dramatikleştirilir. *Taras Bulba*'da kendisiyle alay edilen, kadınlara ilgi duyduğu için aşağılanan karakter Andre; uyarlamada, kendisinden hoşlanılan ve savaşçılık konusunda daha güçlü bir karaktere dönüşür. Böylece edebî eserde öne çıkan Kazak kültürünün yerini, kahramanlar alır ve tüm olaylar, bu dramatikliğin sağlanması adına kurulmuş izlenimi verir.

Uyarlama, Kazaklar için daha mutlu ve sevecen bir görüntü çizerek başta Andre olmak üzere kahramanları sempatikleştirme ve kahramanlaştırma yoluna gitmektedir. Başkahraman Taras Bulba özelinde de kahraman tip imajına gölge düşürmemek için edebî eserde yer alan kadını aşağılama hususu yer yer yumuşatılmış, yer yer ise yok sayılmıştır. Edebî eserde savaş ve eğitim konularının hâkim olduğu hava, uyarlamada eğlence havasına dönüştürülmüş ve alınan bir karar, tek bir karaktere ait olmaktan çıkarılıp kararın gerekçesi değiştirilmiştir. Uyarlamada çizilen Kazak imajı, Polonyalılar (Lehler) eksenlidir, Kazaklara onlar üzerinden değer biçilmektedir. Uyarlamada olay ve durumlardan bazıları, bu olguyu sağlayabilmek adına eksik bırakılmıştır. Edebî eserde ise Kazaklara Polonyalılar üzerinden değer biçilmez; onlar savaşmayı, eğlenmeyi, dinî değerlerini ve onlara para kazandıran yağmaları ön planda tutarlar. Lehlerin merhametli, Kazakların ise merhametsiz tasvir edildiği uyarlamada ayrıca, edebî eserdeki Kazak itaatkârlığı yok edilerek Kazak ruhuna önemli müdahaleler yapılmıştır. Çalışmada ele aldığımız Kazak imajının farklı milletlerde farklı şekillerde algılandığı bilgisinden hareketle uyarlamının ABD ve Yugoslavya yapımı olmasının, Kazak imajı üzerinde edebî esere zıt bir etki oluşturduğu anlaşılır. Gogol, edebî eserde Kazakların tarafını tutarken yönetmen, Lehlerin tarafını tutmaktadır. Bu anlamda uyarlama ve edebî eser arasında bir ruh çatışması olduğu muhakkaktır. Uyarlamada romantizm olgusu ön plana çıkarılır ve güç gösterisi, anlatının leitmotifi hâline getirilir. Sinemanın sınırlı formu ve bu sınırlı form üzerinde yapılan kurgusal değişiklikler, edebî eserde karşılaşılan karakterlerin ve olayların eksikliği sonucunu doğurmuş, eksikliklerin kapatılması için de yine kurgusal eklemelerden faydalanılmıştır. Örneğin uyarlamada Dubno şehrindeki açlık; edebî eserdeki gibi ayrıntılı biçimde tasvir edilmemiş, yüzeysel/yumuşatılmış olarak esere uygun olmayan şekilde işlenmiş, anlatıya macera ve aksiyon unsurları eklenmiştir. Sinema

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

formunda edebî eserdeki karakter eksikliklerinin yol açtığı başka bir sonuç ise ihanet suçunu sadece Andre'nin üzerine yıkarak anlatının dramatikleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler (*)

Edebî eser ile uyarılama arasındaki ruh çatışmasının en önemli sebebi, milletlere göre değişen Kazak algısıdır. Söz konusu uyarılamada, edebî eserin özünün esas alınmamasının ardında yatan sebepler, maddi ve ideolojik sebeplerdir. Uyarılamada Kazak kardeşliği, Taras Bulba'nın kişiliği, aşk olgusu ve Andre karakterine Taras Bulba tarafından verilen ceza; edebî eserle benzer şekillerde ele alınmakla birlikte uyarılamanın edebî eserin özüne sadık kaldığı söylenemez çünkü bu benzerlikler, Gogol'un zihniyetinden ayrı bir zihniyete hizmet etmektedirler. Edebî eser ile uyarılama arasındaki zamansal farklılık ve romantizm, macera, entrika, aksiyon unsurlarının öne çıkarılması, Kazak kültürü ve geleneklerinin özellikle din özelinde arka plana itilmesi, Gogol'un bir değer olarak ortaya koyduğu hususların anlatıyı dramatikleştirme ve sürükleyici hâle getirme yolunda feda edilmesi, karakter ve durumların bu amaca yönelik olarak farklılaştırılmaları, Kazakların Gogol'un eserinde olduklarından başka gösterilmeleri ve böylelikle değersizleştirilmeleri gibi farklılıklar ise bu durumun kanıtı niteliğindedirler. *Taras Bulba*'yı kapsayan literatürde daha önce edebiyat ve sinema ilişkisi ele alınmadığından ve edebiyat-sinema ilişkisi bu eser özelinde incelenmeyip bu araştırmalarda daha çok genel kavramlar üzerinde durulduğundan, *Taras Bulba*'da taranan literatür ile olumsuz Türk kimliği dışında herhangi bir benzerlik bulunmamaktadır. Edebiyat-sinema kavramları çerçevesinde bir karşılaştırma yapıldığında ise bu çalışmanın; André Bazin, Adalet Ağaoğlu, John Sutherland, Özlem Kale gibi eleştirmen, yazar ve araştırmacıların ortaya koyduğu "uyarılamanın, edebî eseri, sinemacı yoluyla ve eserin özüne bağlı kalarak yeniden üretmesi gerekliliği"ne olumsuz mahiyette bir uyarılama ile örnek oluşturduğu görülür. Uyarılamada takınılan bu tutum, edebî esere zarar veren bir tutumdur.

Bir edebî eser olarak *Taras Bulba*; zaman, mekân, olay ve karakter tasvirlerini oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alma imkânına sahipken film olarak aynı imkânı sahip değildir. Nitekim filmde edebî eserde geçen pek çok karakter ve olay görülmemekte, eserdekinden çok daha kısa bir zaman dilimi anlatılmakta ve mekânlar da sınırlı kalmaktadır. Filmde; *Taras Bulba*'da çok boyutlu olarak ele alınan savaş ve Kazak kültürü yansıtılmaktan ziyade, romantizm olgusu üzerinden metnin kurgusu değiştirilmiş, eserdeki olaylardan hareketle bambaşka bir dünya yaratılmış, orijinal metne sadık kalınmamıştır. Aksiyon sahneleri ve romantik, dramatik sahnelerle filmde, sanatsal kaygı güdülmekten ve eserin okuyucu sayısını artırmayı amaçlamaktan ziyade sürükleyicilik, yani seyirci önemsenmiş, iyi bir edebî eserden faydalanıp para kazanma amacı güdülmüştür. Dolayısıyla film; orijinal metinde eksik ya da saklı olanı kendi amacı doğrultusunda değiştirerek eserden büyük ölçüde sapmakta ve esere hizmet etmemektedir. Gogol, *Taras Bulba*'da, Kazakların yağmacılıkla geçimlerini sağladıklarını belirtmekle birlikte bu insanları maceracı, savaşçı, kurallara sıkı sıkıya bağlı, oldukça dindar, namuslu, kadını aşağılayan, eğlenceye düşkün ve kahraman bir millet olarak çizmiştir. Filmde ise Kazaklar; savaşçı, cahil, barbar, eğlence düşkünü, sert, kadınlarla yakın münasebet hâlinde ve dindar olarak çizilmişlerdir. Gogol, *Taras Bulba*'da Kazaklardan yana bir tutum sergilerken filmde ise Kazakların düşmanlarından yana bir tutum içerisinde gösterilmiştir. Bu husus; eserin kendisine, yaratıcısına ve edebî yaratım sürecine saygısızlık edildiği anlamına gelir ki bu, uyarılamada yapılması gerekenin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Benzer alanlarda ve benzer yöntemlerle yapılacak olan çalışmalarda, doğruluğu kanıtlanan bu hususun dikkate alınması, verilerin ve bu verilerin yorumlanması sonucunda ortaya çıkan bulguların geçerliliklerini artıracak, araştırmacının yeni kavram ve kuramlara ulaşabilmesinde yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır.

KAYNAKLAR

Ağaoğlu, A. (1996). Sinema edebiyatın kapısını çalacaksa. S. M. Dinçer (Ed.), *Türk sineması üzerine düşünceler* (ss. 311-320). Ankara: Doruk Yayınları.

Bazin, A. (2011). *Sinema nedir?* (İ. Şener, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.

Beydilli, K. (2007). Polonya, II. tarih. İslâm Ansiklopedisi (mad. 34, 309-317) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Beydilli, K. (2008). Rusya, II. tarih. İslâm Ansiklopedisi (mad. 35, 253-265) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çetin, M. (2017). Osmanlı Devleti'nde savaşçı toplulukların sosyo-ekonomik analizi: Ağnad Kazakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 892-906.

Fındıkoğlu, Z. (1963). Rus Kazakları etrafında nazariyeler ve bir ek. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 151-166.

Gogol, N. (1954). *Taras Bulba*. (N. Ataç, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.

Gogol, N. V. (2017). *Bir delinin anı defteri palto – burun*. (M. Beyhan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

IMDb. (1969). *Taras Bulba*. Erişim tarihi: 29.06.2020, <https://www.imdb.com/title/tt0056556/>

Kale, Ö. (2010). Edebiyat sinema ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14), 266-275.

Thompson, J. L. (Yönetmen). (1962). *Taras Bulba*. ABD, Yugoslavya: Metro-Goldwyn-Mayer.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Ekonomik Sürdürülebilirlik Çerçevesinden Döngüsel İş Modeli ve Sıfır Atık Politikalarının Kavramsal Karşılaştırması

Zilan YUSUFOĞLU*

N. Ceren TÜRKMEN**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret ABD, Uluslararası Ticaret ve Lojistik YL. Programı, Sakarya, Türkiye

** Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, Sakarya, Türkiye

ÖZET

Makineleşme ve üretim teknolojilerinde yaşanan teknolojik gelişmeler ile seri üretimde yaygınlaşma ve üretim miktarı artışları doğal kaynakların tükenmesi olgusunu dünya gündemine getirdiğinden üretimde etkinliğin artırılmasına yönelik çalışmalar yaygın bir biçimde sürdürülmektedir. Diğer yandan, artan üretim ve tüketimden kaynaklanan atıkların doğaya en az zarar verecek şekilde bertaraf edilmesi uluslararası politika yapımcıların ajandalarında yer alan diğer bir önemli husustur.

Bir taraftan konvansiyonel iktisadi üretim sürecindeki “hammadde al-ürün yap-tüketerek atık hale getir” döngüsünün aksine döngüsel ekonomide üretim süreci üretim/tüketim atıklarının geri dönüşümü, yeniden kullanım ve atık azaltma olarak betimlenebilecek bir bakış açısı ile yeniden tasarlanmaktadır.

Diğer yandan, ülkemizde de uygulanmasına yoğun bir şekilde çalışılan sıfır atık politikası ise bir yönetim felsefesi olarak doğal kaynak düzeyinden başlayarak verimli kullanımın teşvik edilerek israfın azaltılması, atıkların kaynağında ayrıştırılarak toplanması- taşınması-işlenmesi ve geri kazandırılması süreçlerini içeren atık yönetim sisteminin kurulması ve işletilmesi süreçlerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda hem global ölçekte hem de yöresel düzeyde atık ayrıştırma ve atıkların geri dönüşüm süreçlerini içeren projeler uygulanmaya devam etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında insan türünün devamı için üretim ve tüketimin sürdürülebilirliği -daha genel bir ifade ile ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği- çerçevesinde sıfır atık ve döngüsel ekonomi kavramları son yıllarda önemi gittikçe artmakta ve literatürde kendine daha fazla yer bulmaktadır.

Literatürde, sıfır atık kavramının pratik uygulanabilirliğini inceleyen çalışmalar bulunmasına rağmen, döngüsel ekonomik yaklaşımı konu alan yurtiçi literatür genellikle tanımlama düzeyinde kalmaktadır. Diğer yandan, bu iki kavramı ilişkilendirmeye ve kıyaslamaya çalışan çalışma neredeyse yok denecek kadar azdır.

Çalışmamız, literatürdeki açığı gidermek amacıyla farklı bir yol izleyerek ekonomik büyümenin ve doğal hayatın sürdürülebilirliğini temel alan sıfır atık uygulamaları ile döngüsel ekonomik üretim prensiplerini teorik açıdan inceleyerek iki yaklaşımın arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmayı amaçlamakta bu vesile ile üretimde paradigma değişikliğine yol açabilecek kritik faktörleri detaylı olarak ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmamız iki yönüyle ilk olma özelliği taşımaktadır. İlk olarak sıfır atık prensipleri ve döngüsel ekonomik modelin önermelerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. İkinci olarak döngüsel ekonomi ile ilgili çalışmalara yapılan atıflar vasıtasıyla mezkûr çalışmamız Türkçe literatürün gelişiminde bir referans kaynağı özelliği de kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik; Döngüsel Ekonomi; Sıfır Atık.

ABSTRACT

As the widespread use of mass production and increase in production amount due to mechanization and technological developments in production technologies bring the phenomenon of depletion of natural resources to the world agenda, efforts to increase efficiency in production are widely carried out. On the other hand, disposal of wastes resulting from increased production and consumption in means which will create the least harm to nature is another important issue on the agendas of international policy makers.

On the one hand, contrary to the cycle of "buying raw materials - making products - making waste by consuming" in the conventional economic production process, the production process in the circular economy is redesigned with a perspective that can be described as recycling of production / consumption wastes, reuse and waste reduction.

On the other hand, regarded as a management philosophy, the zero-waste policy, which is being implemented intensively in our country, consists of the processes of establishing and operating a waste management system, that includes the processes of reducing waste by encouraging efficient use starting from natural resources level,

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

collecting wastes by separating them at the source, transporting, processing and recycling. In this context, projects involving waste separation and recycling processes at both global scale and at local level continue to be implemented.

From this point of view, within the framework of the sustainability of production and consumption- more generally, the sustainability of economic growth- for the continuity of the human species, the importance of the zero waste and circular economy concepts has gradually increased in recent years and finds more place in the literature.

Although there exist some studies examining the practical applicability of the zero-waste concept in the literature, the domestic literature on the circular economic approach generally remains at the level of definition. Contrarily, there is nearly no effort to link and compare these two concepts.

Our study, by following a different way in order to fill the gap in the literature; aims to examine the zero waste practices, that are based on the sustainability of economic growth and natural life, and the cyclical economy's production principles theoretically, to reveal the connections between these two approaches and hereby, it aims to reveal in detail the critical factors that can lead to a paradigm change in production.

Our study is the first attempt from two aspects. First, it deals with the principles of zero waste and the propositions of the circular economic model comparatively. Secondly, through references to studies on circular economy, our study will become a reference source in the development of the Turkish literature.

Keywords: Sustainability; Cyclical economy; Zero Waste.

Giriş

2. Dünya Savaşı'nı takiben pek çok ülkenin asli hedefi haline gelen sanayileşmeye dayalı kalkınma modeli doğrultusunda ticari faydanın maksimize edilmesi amacı ile üretim süreçlerinde çevresel duyarlılık ihmal edilmiştir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin artmasıyla şiddetlenen rekabet ortamında ülkeler ya da şirketler pazardaki paylarını arttırabilmek amacıyla girdikleri yarışta çevrede yaratılan tahribat umursanmamıştır.

Çevre kirliliğinin temel nedeni üretim sürecinin tüketen doğasından olsa da insanların modaya olan düşkünlüğü ve son çıkan her ürüne sahip olma tutkularının neden olduğu tüketim alışkanlıkları da çevre kirliliğine yol açan diğer bir etmendir. Teknolojik gelişmeler ile hızla yenileri üretilen ürünlere ulaşma isteği, gösteriş tüketimi vb. nedenlerle eldeki ürünün ömrü bitmeden yenisinin alınması diğerinin atık olmasına neden olmaktadır. Atık miktarının hızla artışı ve yaratılan ilave atıkların etkin yönetiminin sağlanamaması da çevre kirliliğini global bir sorun olarak önümüze getirmektedir.

Dünya Bankası raporlarında yer verildiği üzere küresel ölçekte yaratılan atık miktarının 2050 yılında 3,4 milyar tona çıkararak 2016 yılındaki değerinin (2 milyar ton) neredeyse iki katına ulaşması beklenmektedir. Düzgün bir şekilde işlenmeyen ve toplanmayan atıklar hava kirliliğine ve solunum hastalıklarına neden olduğundan ülkelerin sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde de kalıcı etkiler doğurmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde atıklarının açık alanlarda işlenmeden durması (vahşi atık depolama) durumu daha da tehlikeli hale getirmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde atıkların üçte birinden fazlası geri dönüşümle geri kazanılırken düşük gelirli ülkelerde yalnızca yüzde dördünün geri dönüştürülmektedir. Bu kapsamda geri dönüşüm ile ilgili duyarlılığın gelir düzey artışı ile yükseldiği açıkça gözlemlenmektedir. Ülkemizde de uygulanmasına yoğun bir şekilde çalışılan sıfır atık politikası bir yönetim felsefesi olarak doğal kaynak düzeyinden başlayarak verimli kullanımın teşvik edilerek israfın azaltılması, atıkların kaynağında ayrıştırılarak toplanması ve işlenerek ekonomiye geri kazandırılması süreçlerini içeren sürdürülebilir bir atık yönetim sisteminin kurulması ve işletilmesi süreçlerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda hem global ölçekte hem de yöresel düzeyde atık ayrıştırma ve atıkların geri dönüşüm süreçlerini içeren projeler uygulanmaya devam etmektedir.

Yukarıda da yer verildiği üzere, çevresel sorunların hızla artması, atık miktarı, sağlık sorunları ve doğal kaynakların da git gide azalmasıyla bilinen al-yap-at şeklindeki üretim süreci yerine kaynakların yeniden kullanımı sağlamayı ve atık miktarını en aza indirmeyi amaçlayan döngüsel ekonomi modeline geçilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu model hem başarılı bir atık yönetimi için vazgeçilmez bir araç hem de üretim sürecinin hammaddeden ürüne, üründen yeniden hammaddeye dönüşen yapısını ve maliyetini belirleyecek süreçlerin yeniden tasarlanmasını içermektedir; örneğin, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, tersine lojistik, yeşil lojistik, geri dönüşüm, zararlı atıkların bertarafı vb.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

katma değer sağlamak için dönüşüm süreci geçirerek ürün haline getirilir, ürün tüketiciye teslim edilir ve tüketilerek atık haline getirilir. Döngüsel ekonomi kavramsal olarak israfın önlenmesi, üretimin doğaya zararlarının azaltıldığı, yenilenebilir enerjiye yönelimin sağlandığı “onarıcı bir sanayi ekonomisine, geçiş” maksadı ile üretim ve tüketim süreçlerini yeniden tanımlamasını gerektirmektedir (Önder, 2018, s. 197-198).

Döngüsel ekonomi modelinde üretim ve tüketim süreçleri doğrusal ekonomiden farklı olarak 3R olarak adlandırılan bir yaklaşım benimsenmektedir. 3R yaklaşımı, İngilizce Recycle (geri dönüşüm) Reuse (yeniden kullanım) ve Reduce (azaltma) kelimelerinin baş harflerinden oluşmuş; atıkların geri kazanımı ve yenden kullanımının imkanı hale getirilmesi, atıkların kullanım ömrünü uzatacak tamir ve değer kazandırma (upgrade) faaliyetlerine başvurulması ve üretim süreçlerinde etkinliğin artırılarak hammadde kullanımının kaynağında azaltılması ifade edilmektedir.

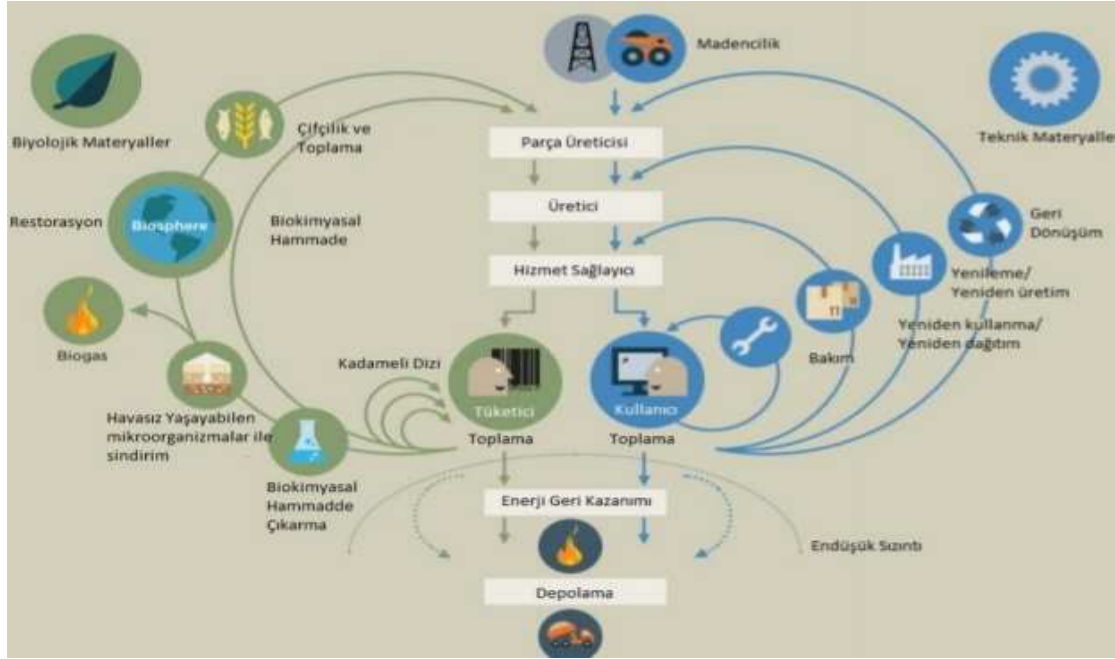

Şekil 2. 3R Yaklaşımı

Döngüsel ekonominin temel ilkelerini belirlemek ve bunların benimsenmesini desteklemek üzere kurulan Ellen McArthur Vakfı'na göre döngüsel ekonominin temel ilkeleri ve nitelikleri şunlardır;

- “İç döngülerin gücü: Bir ürüne ilişkin döngülerin daralması o üründen daha fazla değer üretiliyor olması anlamına gelmektedir. Ne kadar çok döngü oluşturulabiliyorsa o kadar çok değer üretilmektedir.
- Döngülerin daha uzun hale getirilmesinin etkisi: Ürüne ilişkin ardışık döngü sayısının ve/veya döngü süresinin maksimize edilmesi anlamına gelir. Uzatılan her döngü sayesinde yeni bir ürün veya bileşen imal etmek için gerekli materyal, enerji ve işgücününün tasarruf edilmesini sağlayacaktır.
- Kademeli kullanım gücü: Bir ürünün değer zinciri boyunca tekrar kullanımlarının olabildiğince çeşitlendirilmesi halidir. Her bir yeni tekrar kullanım sürecinde gerekli hammaddenin yerini alır.
- Saf girdilerin gücü: Kirlenmemiş materyallerin sistem içindeki akışı sayesinde toplama ve yeniden dağılım verimliliği sağlandığı gibi özellikle teknik bileşenlerin kalitesi korunur. Bu sayede ürün ömrü ve materyal verimliliği artmış olur” (Koçan, Gültekin ve Baştuğ, 2019, 539).

Aşağıda yer alan şekilde üretimde tüketime kadar olan süreç 3R yaklaşımı ile işlenmektedir. Döngüsel ekonominin işlendiği Şekil 2’de amaç bertaraf edilmesi gereken zararlı atıkların miktarını en aza indirmektir. Bu yüzden yeniden kullanma ile atıkların değerini artırıp tekrar kullanılabilmesi hedeflenmektedir. Bu da döngüsel ekonomi modelinde atık yönetimini oldukça önemli hale getirmektedir.

Şekil 3. Döngüsel Ekonomik Üretim Süreci

Kaynak Ellen MacArthur Foundation, 2015, s.24

Döngüsel Ekonomide Atık Yönetimi: Sıfır Atık

Atık yönetimi; atık önleme, yeniden kullanma, geri dönüştürme, iyileştirme ve imha adımlarını içermektedir. Almanya 'da 1980 'li yıllarda atıkların depolandığı çöp alanların yetmemesi atık yönetiminin gelişmesini tetiklemiş ve belediyeler ve özel şirketler tarafından atıkların bertarafı için büyük yatırımlar yapılmıştır. Ancak salt atık bertarafının bu sorunun üstesinden gelmesi için yeterli gelmeyeceğinin anlaşılmasıyla atık geri dönüşümü, atıklardan enerji kazanımı ve atık oluşumunu önleyici süreçlere öncelik verilerek etkili bir atık modeli geliştirilebilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Özsoy (2018, 137) çalışmasında da belirtildiği üzere “geçmişte atık yönetimi çöplerin toplanması ve imha edilmesi anlamına gelmekte” iken bu yaklaşım atıkların yerkürenin tüketilebilir kaynaklarının konservasyonunun önemi arttıkça değişime uğramaya başlamıştır. Kirleten öder ilkesi uyarınca atıklardan onları üretenlerin sorumlu tutulmaya başlanmasıyla henüz üretim aşamasından başlayarak çevreye daha duyarlı, atığı önleyici ve mevcut durumu iyileştirmeye yönelik çabalar artmıştır.

Şekil 4. Döngüsel Atık Yönetimi Hedefleri

Kaynak:ÇSB, 2017, s.3

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

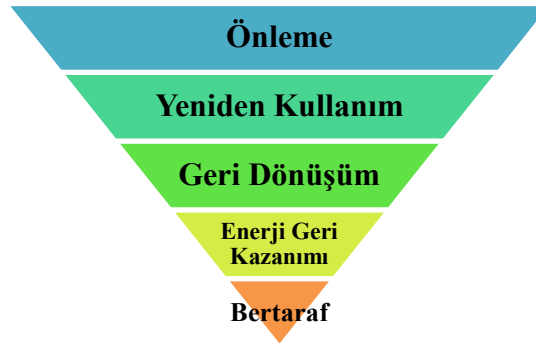
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Toplumlarda çevresel hassasiyetlerde gözlemlenen artışlar, atıkların farklı şekilde değerlendirilmesi sürecine hız katmış, çöplerin bertarafından ziyade üretilen atıkların üretim sürecinin bir parçası olarak kontrol edildiği, ve yönetildiği bir proses olarak ele alınmasını gündeme getirmiştir.

Üretim miktarı yüksek oranda ithal hammadde teminine dayanan Avrupa Birliği ülkeleri, gelir düzeyinin sürdürülebilirliğini teminen daha az girdi ile daha fazla çıktı sağlamayı amaçlayan, kaynak verimliliğinin artırıldığı, sürdürülebilir bir ekonomi politikasına yönelmiştir. Bu amaçla, 2000-2010 döneminde 6. Çevre Eylem Planı ile Avrupa Birliği ülkelerinde yeknesak bir atık yönetim politikası uygulanarak atığın kaynaktan önlenmesi ve geri dönüşümüne yönelik stratejiler benimsenmiştir. 2 Aralık 2015 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından “Döngüsel Ekonomi Paketi” kabul edilerek kaynak verimliliği ve ekonomik sürdürülebilirlik özendirileye çalışılmıştır.

AB Atık çerçeve direktifinde beş aşamadan oluşan atık yönetim modeli hiyerarşik yapısını da betimleyen bir piramit yardımı ile gösterilebilmektedir. Bu piramit ile yaratılan atık miktarının ekonomi için maksimum değeri yaratacak şekilde yeniden kullanımının özendirilerek bertaraf edilmesi gereken atık miktarının minimize edilmesini amaçlamaktadır.

Şekil 5. Avrupa Birliği Atık Yönetim Amaç Hiyerarşisi
Kaynak: Veral, 2019

Bu maksatla yukarıdan aşağıya doğru basamaklar incelendiğinde ilk basamakta üretim atığının kaynağında önlenmesi teşvik edilmekte, bu kapsamda üretimde etkinliğin sağlanmasına yönelik gelişmelerin hayata geçirilmesi beklenmektedir. Firmaların bu aşamada ürün tasarımını hem atık oluşumunu azaltacak hem de çevreye zarar vermeden ürünlerin geri kazanımını ve bertarafını sağlayacak şekilde yapmaları gerekmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü basamaklarda atık oluşumunu azaltmak amacıyla ürünlerin kullanım ömrünü uzatacak yatırımların yapılması ve ikinci bir kullanım imkanı sağlanması (yeniden kullanım), atıkların tasnifli bir şekilde toplanarak yeniden kaynak olarak kullanımının sağlanması ve bu aşamada üretici sorumluluğunun artırılması (geri dönüşüm), toplanan atıkların biyokütle olarak değerlendirilip enerji üretiminde kullanılarak karbona dayalı yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan bağımlılığın azaltılması, CO² emisyonlarının mümkün olduğunca azaltılması (enerji geri kazanımı) amaçlanmaktadır. Piramidin en altında yer alan bertaraf basamağının ise mümkün oldukça daraltılması hedeflenmekte, geri dönüşümü mümkün olmayan atıkların uygun şekilde depolanıp yok edilmesi beklenmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tablo 1. AB Döngüsel Ekonomi Göstergeleri

	Kentsel atık (kişi başına)	Evsel Atıkların Geri Dönüşüm Oranı	Geri Dönüştürülmüş Malzemelerin Hammadde Talebine Katkısı	Geri dönüştürülmüş hammadde ticareti (ton)		
				AB dışı ülkelere ithalat	AB dışı ülkelere ihracat	AB içi ticaret
Avusturya	588 kg	58.2%	11.5%	240.776	145.147	3.075.158
Belçika	415 kg	54.7%	24%	603.310	3.725.303	5.852.899
Bulgaristan	407 ton	31.5%	2.4%	101.018	457.406	374.015
Hırvatistan	445 ton	30.2%	4.9%	77.714	259.385	227.723
Kıbrıs	637 ton	16.1%	2.9%	41	54.039	781
Çekya	351 ton	34.5%	8.3%	8.215	47.799	888.450
Danimarka	844 ton	51.5%	7.8%	180.002	991.519	267199
Estonya	394 ton	28.9%	15.1%	22.413	370.071	159.947
Finlandiya	566 ton	43.5%	6.2%	28.449	304.599	139.656
Fransa	548 ton	46.3 %	20.1%	413.622	1.857.402	2.525.687
Almanya	609 ton	66.7%	12.2%	1.646.581	2.876.496	9.382.201
Yunanistan	515 ton	20.1%	4.2%	719.814	362.861	283.408
Macaristan	387 ton	35.9%	6.8%	30.710	150.731	642.546
İrlanda	598 ton	37.6%	1.6%	32.205	723.296	54.050
İtalya	499 ton	49.8%	19.3	622.289	1.935.480	6.053.960
Letonya	439 ton	41 %	4.7%	34.287	364.229	125.640
Litvanya	472 ton	49.4%	4%	63.855	736.350	298.329
Lüksemburg	791 ton	48.9%	11.9%	16.597	486	2.319.405
Malta	694 ton	8.9%	7.1%	1.129	63.623	195
Hollanda	508 ton	56.9%	28.5%	1.311.654	5.613.710	5.847.807
Polonya	336 ton	34.1%	9.8%	104.203	986.749	1.608.956
Portekiz	513 ton	28.95%	2.2%	469.019	164.709	1.131.106
Romanya	280 ton	11.5%	1.5%	24.903	907.161	376.317
Slovakya	421 ton	38.5%	6.1%	13.244	59.149	252.103
Slovenya	504 ton	59.2%	10.4%	99.367	135.612	921.872
İspanya	476 ton	34.7%	10.2%	1.416.710	996.039	4.666.931
İsveç	449 ton	46.65	7	595.818	1.178.624	529.559

Kaynak: Eurostat

AB Döngüsel Ekonomi Paketi (2015) ile hammadde temininden hanehalkı tüketime kadar bütün aşamalarda atık önleme, geri dönüşüm ve yeniden kazanımla hem ekosistem hem de makroekonomi için ortak faydalar amaçlanmaktadır. Tablo 1'e bakıldığında geri dönüşüm oranının en yüksek olduğu Birlik üyesi ülkenin Almanya olduğu görülmektedir. Almanya aynı zamanda geri dönüştürülmüş hammadde ticaretinde de iyi bir konumda olmaktadır. Almanyadan sonra geri dönüşüm oranı en yüksek Birlik ülkeleri sırasıyla Slovenya, Avusturya, Hollanda ve Belçika olmuştur.

Avrupa Birliği paketin kabulüyle atık yönetimi konusunda gelişim sağlamıştır. Avrupa Birliği resmi sayfasına göre 1995 yılında kentsel atıklar yaklaşık %67 oranında atık sahalarında depolanmakta iken bu oran 2016 yılına gelindiğinde %55'e düşürülmüş ancak ortalama geri dönüşüm %25'de kalmıştır. 2017 yılında ise AB genelinde atıkların depolanma oranı %24'e düşerken geri dönüşüm oranı %46'ya çıkmıştır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Sanayi devrimiyle başlayan makineleşme ve teknolojinin gelişmesiyle üretim hızla artmıştır. Seri üretime geçilmesiyle bir yandan üretim miktarı artmış diğer yandan da kaynaklar azalmıştır. Çevreyi korumak insanların varlığı için gerekliyken üretim ve gelirlerini arttırmak uğruna doğa tahribata uğramıştır (vahşi kapitalizm). Çevreye dair konservatif yaklaşımlar son yıllarda giderek önem kazanan bir olgudur. Bu minvalde hem yerel hem de küresel düzeyde bu yaklaşım ile uyumlu eylem planları tasarlanmakta ve başarılı pratiklerin geliştirildiği süreçler hem akademik hem de reel sektörde teşvik edilmektedir.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İnsanların çevre kirliliğine ve kaynak azalmasına çözüm bulabilmesi için al-yap-at şeklindeki üretim ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi gerekmektedir. Bu da döngüsel ekonomi modelinin uygulanmasıyla mümkün olmaktadır. Döngüsel ekonomi modeli ile yeniden kullanım, geri dönüşüm ve azaltma ile kullanılan kaynak miktarının kontrollü bir şekilde düşürülmesi amaçlanmıştır. Diğer bir ifade ile, makroekonomik büyüme ile üretimden kaynaklanan negatif çevresel dışsallıklar arasındaki ilişkinin ayrıştırılması döngüsel ekonomiyi desteklemedeki nihai amaçtır.

Erken dönem uygulamalar daha çok geri dönüşüme odaklanırken (Yılmaz,2019, 61), döngüsel ekonomi nihai olarak sıfır atık pratikleri ile bire bir örtüşmektedir. Çevre ve Şehircilik bakanlığı tanımı ile Sıfır Atık kavramı, döngüsel ekonomi prensipleri ile uyumlu bir şekilde; “*israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını, atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek atık oluşumunun engellenmesi veya minimize edilmesi, atığın oluşması durumunda ise kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımının sağlanmasını kapsayan atık yönetim felsefesi olarak tanımlanan bir hedeftir*”. Sıfır atık bu anlamda bir geri dönüşüm değil bir ileri dönüşüm pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu kavramsal çerçeveye dikkatle irdelendiğinde döngüsel ekonomi sıfır atık yönetim planı ile uygulandığında, kaynakta tasarruf sağlayarak üretimin sınırlı hammadde ve enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltacak, bir anlamda tipik iktisat tanımının *-sınırlı kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanmasını inceleyen bilim dalı-* belki de yeniden yazılmasına yol açacak bir paradigma değişimi niteliğindedir. Atıklar ile ilgili olarak artırılmış üretici sorumluluğu ve atık üretiminin maliyeti nedeniyle üretimin yeniden planlanması ve yeniden konumlandırılması ile rekabet gücünün ve tedarik güvenliğinin artırılması, hammadde maliyetlerinden kaynaklanan enflasyonun kontrol altına alınması mümkün kılınacaktır. Çevreye olan etkileri ise, CO2 salınımının azalması, iklim değişikliği ile mücadelede başarı olasılığının artması, hammadde temininden kaynaklanan çevresel zararların azaltılması ve bertaraf edilmesi gereken atık miktarının azalması olarak sıralanabilir. Bu noktada zararlı atıkların yüksek gelir düzeyli ülkelerden düşük gelir düzeyli ülkelere geçişine/satışına izin vermeyecek denetleyici otoritelerin varlığı oldukça önemli hale gelecektir. Sıfır atık çatısı altında tasarlanacak ileri dönüşüm sürecinin kredibilitésinin artırılması için tedarik zinciri boyunca hem ileri hem de geri yönde kamu otoriteleri, akademi ve işletmelerin birer paydaş olarak eşgüdümlü olarak çalışmaları gerekecektir.

KAYNAKLAR

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2018). *Döngüsel ekonomi: Yeni kurallar AB'yi, atık yönetimi ve geri dönüşümde lider haline getirecek*. Erişim Tarihi:26.01.2021, <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/dongusel-ekonomi-yeni-kurallar-abyi-atik-yonetimi-ve-geri-donusumde-kuresel-lider-haline>

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2017) *Sıfır Atık El Kitabı*, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/sifiratik/icerikler/k-tapc-k-2017-1-20180129130757.pdf>.

Ellen MacArthur Foundation (2015), Towards the circular economy. Economic and business rationale for an accelerated transition. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/towards-a-circular-economy-business-rationale-for-anaccelerated-transition>.

EUROSTAT. *Circular economy indicators*. Erişim tarihi:26.01.2021, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/monitoring-framework>

Koçan, A., Gültekin, G.D. ve Baştuğ, M. (2019). *Yeni ekonomi ve iş modelleri: Döngüsel ekonomi ve paylaşım ekosistemleri*. Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar kongresinde sunulan bildiri, Gaziantep.

Önder, H. (2018). Sürdürülebilir kalkınma anlayışında yeni bir kavram: döngüsel ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 196-204.

Özsoy, T. (2018). Döngüsel ekonomi: Almanya'daki durumun bir özeti. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışma Dergisi*, 7(14), 129-143.

Sapmaz Veral, E. (2019). Uluslararası tehlikeli atık ve kimyasallar politikalarında güncel gelişmeler. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-11.

II. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi

16 - 18 Aralık 2020

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Sputnik Türkiye. (2018). *Dünya bankası: Dünya hızla artan atık miktarı nedeniyle alarm veriyor*. Erişim tarihi:26.01.2021, <https://tr.sputniknews.com/cevre/201809211035314327-birlesmis-milletler-dunya-bankasi-rapor-atk-artma-asya-sahraalti-africa/>.

The World Bank. (2018). *Global waste to grow by 70 percent by 2050 unless urgent action is taken: world bank report*. Erişim tarihi:26.01.2021, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/20/global-waste-to-grow-by-70-percent-by-2050-unless-urgent-action-is-taken-world-bank-report>.

Yılmaz,V. (2019). Sürdürülebilir kalkınma ve döngüsel ekonominin bibliyometriği. *Enderun Dergisi*, 3(2), 60-72.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İki Çizgi Filmin Karşılaştırmalı Analizi: Niloya ve Caillou Örneği

Büşra ÜNAL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

Kitle iletişim araçları topluma ait değerleri, normları aktarmakta oldukça işlevseldir. Toplumsal cinsiyet rolleri de medya aracılığıyla topluma yeniden aktarılır. Bu sayede mevcut toplumsal cinsiyet kalıp yargıları pekiştirilir ve bazen de yeniden şekillendirilir. Çeşitli araçlarla sunulan toplumsal cinsiyet rolleri çizgi filmler aracılığıyla da sunulmaktadır. Çizgi filmler çocukların gelişim dönemlerinde oldukça önemlidir. Bu dönemde çocuklar çevresinde gördüklerini rol model alır. İzledikleri çizgi filmlerde sunulan toplumsal cinsiyet rollerini öğrenir ve benimserler. Toplumsal cinsiyet konusundaki düşünceleri ve tutumları erken yaşta şekillenmiş olur. Bu araştırmada toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının çocuklara çizgi filmler aracılığıyla nasıl aktarıldığı *Niloya* ve *Caillou* adlı çizgi filmler incelenerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi Film; Toplumsal Cinsiyet; Kadın

ABSTRACT

Mass media is considerably functional in transmitting values and norms of society. Gender roles are also retransmitted to society through the media. Thus, existing gender stereotypes are reinforced and sometimes reconstructed. Gender roles presented through various tools are also presented through cartoons. Cartoons are particularly important in children's developmental stages. During this period, children see anything around them as role models. They learn and adopt the gender roles presented in the cartoons they watch. Thereby, their thoughts and attitudes about gender are shaped at an early age. In this study, the way gender stereotypes are presented to children through cartoons was conveyed by examining the cartoons *Niloya* and *Caillou*.

Keywords: Cartoon; Gender; Woman

GİRİŞ

Araştırmanın konusunu çocuğun model alma sürecinde önemli bir yere sahip olan çizgi filmlerden, biri yerli biri yabancı yapım olarak seçilen “Niloya” ve “Caillou” adlı çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet kodlarının hangi biçimlerde işlendiği ve çözümlendiğinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, medyada toplumsal cinsiyet kodlarının bir aktarım aracı olarak kullanıldığı çizgi filmlerde, bu toplumsal cinsiyet kodlarının hedef kitle olan çocuklara nasıl öğretildiğinin incelenmesi, hangi biçimlerde işlendiğinin çözümlenmesi ve seçilen iki çizgi filmin karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Her iki çizgi film de, çocuğun aile ve insanlarla ilişkilerini, günlük yaşamını konu alır. “Niloya” adlı çizgi film Türkiye, “Caillou” adlı çizgi film ise Kanada yapımıdır. Çalışmada, bu farkın toplumsal cinsiyet bağlamında, çizgi filmin içeriğinde bir fark oluşturup oluşturmadığı araştırılacaktır.

“Kadın veya erkek, günlük dildeki yaygın kullanımıyla hem bireyin biyolojik anlamda dişi veya er oluşunu, hem de toplumun bireye sunduğu roller sistemi içerisinde anlam kazanan kadın veya erkek oluşu ifade eder. Fakat bu terimlerde anlam kazanan biyolojik boyut ile toplumsal boyut birbirlerinden çok farklı şeylerdir. Cinsiyetimizin toplumsal boyutu gündelik yaşamımızda yapıp ettiklerimiz sonucunda inşa edilir” (Vatandaş, 2011, s. 30). Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılığın toplumda inşa etmiş olduğu algı üzerinden gidilerek kadın ve erkek cinsinin ilişkiselliği ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğe ilişkin kalıp yargıların ve algıların nasıl inşa edildiği hakkında bilgi verir. Bu farklı anlamlar toplum tarafından bireylere belli kültürel ve toplumsal normlar dahilinde kazandırılmış kimliklerdir (Şenol, Erdem, Uzun, ve Erdem, 2016, s. 64).

Kitle iletişim araçları toplumda var olan değerleri, inançları, tutumları topluma aktarmada önemli bir işleve sahiptir. Bu değerler toplumdan kitle iletişim araçlarına yansıdığı gibi kitle iletişim araçlarından da tekrar topluma yansır. Bir yandan mevcut normları pekiştirirken diğer yandan yeni normlar inşa edebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri de kitle iletişim araçları aracılığıyla topluma aktarılır.

Teknolojik gelişmeler ile birlikte kitle iletişim araçlarının yayınlarına her yaş grubundan birey, günün her saatinde kolaylıkla erişebilmektedir (Şenol, Erdem, Uzun, ve Erdem, 2016, s. 66). Özellikle çocuklar bazen bilinçli bazen bilinçsiz olarak bu yayınlarla karşılaşmaktadır. Çocuklar için çizgi filmler en çok tercih edilen yayındır.

Televizyonun çocuklar üzerindeki pek çok etkisinden söz edilebilir. Toplumsal cinsiyetin çocukların davranışlarına yansımada da televizyonun rolü oldukça önemlidir. Özellikle çizgi filmlerin çocuklara toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu, çocukta düşünce ve davranış şekillenmesi açısından oldukça önemlidir.

Toplumda eril-dişil kimlik kodları çocuklukta şekillenmeye başlar. Bu nedenle bu tür araştırmalar, sorunun fark edilmesi ve önlem alınabilmesi açısından önemli olacaktır. Literatürde çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet bağlamında incelendiği bazı çalışmalar bulunmaktadır. Fakat yerli ve yabancı çizgi filmlerin karşılaştırıldığı bir çalışma bulunmamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, “Niloya” ve “Caillou” isimli çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından incelenmesi ve bir karşılaştırması amaçla yapıldığından yorumlamacı temel nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Sosyal bilimlerde sık sık kullanılan bir nitel araştırma deseni olan yorumlamacı temel nitel araştırmalardaki amaç, sürece odaklanmak ve süreci anlamak olarak tanımlanabilir (Yağan Güder, Ay, Saray ve Kılıç, 2017, s. 97).

Nitel araştırma perspektifinde yapılan bu araştırmada, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının incelenmesi amacı ile içerik analizi tekniği kullanılmaktadır. İçerik analizi diğer nitel araştırma tekniklerinden farklı olarak gözlem, görüşme, mülakat gibi yollarla veri toplamaktan ziyade, verilerin daha önceden elde edilmiş olan ve kayıt altına alınan materyallerin incelenerek toplanmasını kapsamaktadır (Güçlü, 2019, s. 168). İçerik analizi çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünüdür ve kontrollü bir yorum çabası gerektirir (Bilgin, 2006, s. 1). Kuckartz’a göre de içerik analizinde metni anlama, yorumlama ön plandadır ve kategorilerin araştırma malzemesinde geliştirilmesi çok önemlidir (Gökçe, 2019, s. 48). İçerik çözümlemesi kitle medyası araştırmacıları tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. İçerik çözümlemesi medya içeriğini araştırmakta önemli bir işleve sahiptir (Wimmer ve Dominick, 2007, s. 19).

Araştırmanın evreni oldukça geniştir. Bu nedenle araştırma konusu bağlamında örneklem seçilirken dikkat edilmelidir. Araştırma konusu, bir yerli bir yabancı çizgi filmin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi ve karşılaştırılması olması nedeniyle; amaçlı örneklem seçimi tekniği kullanılarak iki çizgi film seçilmiştir. Bu çizgi filmleri karşılaştırırken daha doğru veriler elde etmek amacıyla, aynı yıllarda yayınlanmış bölümler tercih edilmiştir. Çizgi filmlerin bölümlerine internet aracılığıyla ulaşılmıştır ve indirilerek arşivlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki Çizgi Film Bölümlerinin İsim Listesi

Niloya	Caillou
1. Yeni Dostu Görünmez Hayvan	1. Caillou'nun Arkadaşları
2. İftar	2. Caillou Doktora Gidiyor
3. Çilek Reçeli	3. Caillou Yaşlanıyor
4. Cep Cıvıvı	4. Caillou Alışverişe Gidiyor
5. Çok Şeker Yedim	5. Caillou Küvette
6. Fındık Zamanı	6. Caillou Üzerine Bir Şeyler Gidiyor
7. Miniş'i Gezdiriyorum	7. Caillou'nun Ayı Tışörtü
8. Ayak Zilleri	8. Caillou sokakta
9. Mendil Kapmaca	9. Tışört Sorunu
10. Kar	10. Yardım Eli
11. Misafir Mete	11. Caillou Karate Yapmayı Deniyor
12. Sakarlığım Üstümde	12. Aynı Babası Gibi
13. Uzay Yolu	13. Kovboy Caillou
14. Oyun	14. Caillou Artık Korkmuyor
15. Anne Kaplan	15. Caillou'nun Safarisi
16. Karadeniz Hazinesi	16. Caillou ve Sebze Yemeği

17. Altın Başaklar
18. Yoğurt
19. Pazartesi
20. Elif'in Rüyası
21. Karada Bir Balık
22. Ayakkabı Bağı
23. Tren
24. Karınca Parkı
25. Sıcak Bir Çorba

17. Caillou Tek Başına
18. Caillou Oyuncaklarını Topluyor
19. Caillou Araba Kullanmayı Öğreniyor
20. Caillou Kreşte
21. Caillou ve Boyacılık
22. Peynir De
23. Ben Buldum
24. Caillou'nun Boğazındaki Kurbağa
25. Palyaço Partisi

Araştırmada Niloya ve Caillou adlı çizgi filmler, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için temel problem cümlesi, “Niloya ve Caillou adlı çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet kodları hangi biçimlerde işlenmiştir ve işleniş biçimlerinde benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?” olarak belirlenmiştir.

Temel problem cümlesine yanıt aramak amacıyla dört alt problem cümlesi oluşturulmuştur. Bunlar;

1. Kadın ve erkek karakterler hangi renk ve türde giysilerle gösterilmiştir?
2. Oyun ve oyuncak tercihinin cinsiyete göre dağılımı nasıl gösterilmiştir?
3. Ev içinde/dışında yapılan işlerin cinsiyete göre dağılımı nasıl gösterilmiştir?
4. Ebeveynlerin çocuklarla ilgilenme durumlarının cinsiyete göre dağılımı nasıl gösterilmiştir?

BULGULAR

Niloya ve Caillou çizgi filmlerinin içerik analizi ile elde edilmiş bulgular; “Giysi Rengi ve Türü”, “Oyun ve Oyuncak Tercihi”, “Ev İçinde/Dışında Yapılan İşler” ve “Ebeveynlerin Çocukla İlgilenme Durumu” olarak dört kategoride sunulacaktır.

1. Giysi Rengi ve Türü

Tablo 2. Giysi Renginin ve Türünün Cinsiyete Göre Dağılımı (Niloya)

Giysi Rengi ve Türü	Niloya	Met
Pembe Elbise	16	
Mavi Elbise	3	
Sarı Elbise	2	
Mor Tulum	1	
Turuncu Kaban	1	
Pembe Kaban	1	
Mavi Kaban		1
Mavi Tişört		13
Kırmızı Tişört		1
Yeşil Tişört		1
Pembe Ayakkabı	17	
Kırmızı Ayakkabı	1	
Mavi Ayakkabı	3	15
Turuncu Ayakkabı	3	1
Mor Ayakkabı	2	

Tablo 2 incelendiğinde, Niloya genellikle elbise giymektedir. Seyredilen 25 bölümde Niloya yalnızca bir kez tulum giymiştir. Üst giyimde %70 oranında pembe renk tercih edilmiştir. Ayakkabıda ise, yine %70 oranında pembe renk tercih edilmiştir.

Met ise seyredilen 25 bölümde %87 oranında mavi renk giysi ile gösterilmiştir. Ayakkabıda mavi tercih oranı ise %93'tür. Met'nin giysilerinde pembeye hiç yer verilmemiştir.

Tablo 3. Giysi Renginin ve Türünün Cinsiyete Göre Dağılımı (Caillou)

Giysi Rengi ve Türü	Caillou	Rosie
---------------------	---------	-------

Beyaz Tişört	7	
Kırmızı Tişört	4	
Mavi Tişört	2	
Sarı Tişört	9	
Mavi Elbise		10
Kırmızı Elbise		1
Yeşil Elbise		3
Sarı Tulum		1
Yeşil Tulum		1
Kırmızı Tulum		1
Kırmızı Ayakkabı	18	2
Mavi Ayakkabı	4	10
Yeşil Ayakkabı		3
Sarı Ayakkabı		2

Tablo 3 incelendiğinde, Rosie için üst giyimde yaklaşık %60 oranında mavi renk tercih edildiği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte iki karakterde de hiç pembe renk tercih edilmemiştir. Rosie için ayakkabı tercihi de yine yaklaşık %60 oranında mavi olmuştur.

Caillou için ise üst giyimde daha herhangi bir cinsiyete ait olarak görülmeyen sarı ve beyaz renk tercih edilmiştir. Ayakkabı tercihi ise yaklaşık %82 oranında kırmızı, kalan %18 oranında ise mavi olarak görülmektedir.

Bu konuda iki çizgi film arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa; Caillou, Niloya ile kıyaslandığında renkler ve cinsiyet arasında bir ilişki kurulmadığı söylenebilir.

Renk seçimleri toplumsal kalıp yargıları ile doğrudan ilişkilidir. Gündelik hayatta bunun örneğine sıkça rastlanır. Pembe bir kıyafet giymek isteyen erkek çocuğa ebeveynleri tarafından genellikle izin verilmez.

Ya da mavi bir ayakkabı giymek isteyen kıza “Kızlar pembe giyer.” diye engel olunmaya çalışılır. Giysilerle birlikte her tür eşyada bununla karşılaşılabilir. Örneğin Niloya’nın odası pembe renge boyalıdır. Toplumda bu kalıp yargılar artık içselleştirilmiştir. Pembe kız rengi, mavi ise erkek rengi olarak kabul edilmektedir. Bu tür sunum biçimleri ile de çocukların bunu içselleştirmesi kolaylaşıyor olabilir. Bir kız bebeği pembe, erkeği ise mavi battaniyeye sardığımız andan itibaren toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu başlamaktadır (Kalaycı, 2015, s. 260).

2. Oyun ve Oyuncak Tercihi

Tablo 4. Oyun ve Oyuncak Tercihinin Cinsiyete Göre Dağılımı (Niloya)

Oyun/Oyuncak Tercihi	Niloya	Mete
Top	2	5
Saklambaç	1	1
İp Atlama	1	
Salıncak	2	1
Uçurtma		1
Araba	1	2
Bebek	3	
Sek-sek	2	1

Tablo 4 incelendiğinde Mete’nin Niloya’ya kıyasla daha fazla topla oynadığı dikkat çekiyor. Niloya ve kız arkadaşlarının top oynadığı “*Mendil Kapmaca*” adlı bölümde oynadıkları oyunun yakar top olduğu dikkat çekiyor. Erkek çocuklar sıkça futbol oynarken gösterilirken, kız çocuklar futbol oynarken gösterilmiyor. Kız çocuklar top ile oynuyorsa da bu oyun futboldan farklı bir oyun oluyor. “*Oyun*” adlı bölümde Mete, Murat (Niloya’nın abisi) ve diğer erkek çocuklar futbol oynuyor. Niloya da oynamak istiyor fakat abisi onun oynayamayacağını söylüyor. Sonra Niloya hayallere dahiyo. Hayalinde futbol oynadığını, gol attığını ve tüm ailesinin onu tribünden seyrettiğini, alkışladığını görüyor.

“Ayakkabı Bağı” adlı bölümde Niloya ip atlarken Mete de orada olmasına rağmen ip atlamıyor. Yine aynı bölümde Niloya sek-sek oynarken, Murat ve Mete top oynamak istiyor. Seyredilen bölümlerde Mete’nin hiç bebekle oynamamış olması da göze çarpıyor.

Tablo 5. Oyun ve Oyuncak Tercihinin Cinsiyete Göre Dağılımı (Caillou)

Oyun/Oyuncak Tercihi	Caillou	Rosie
Top	1	
Saklambaç	1	
Salıncak	2	
Oyun Kartları	2	1
Araba	7	1
Gemi	3	
Hayvan Figürü Oyuncaklar	7	2

Tablo 5 incelendiğinde Caillou’nun daha çok hayvan figürü oyuncakları ve arabaları tercih ettiği göze çarpıyor. Rosie çizgi filmde küçük kardeş olduğu için daha çok abisinin küçükken oynadığı oyuncaklarla oynuyor. “Caillou Oyuncaklarını Topluyor” adlı bölümde annesi Caillou’ya eski oyuncaklarından bazılarını Rosie’ye vermesini söylüyor.

“Covboy Caillou” adlı bölümde Caillou at figürü bir oyuncakla oyun oynarken babası gelip, atları çok sevdiği için onu bir at çiftliğine götürceğini söylüyor. Ailece at çiftliğine gidiyorlar. Caillou atları görmek için çok heyecanlanırken Rosie atlarla değil bahçedeki çiçeklerle ilgileniyor ve orada oynamak istiyor. Bu nedenle anne ve Rosie atların yanına gitmiyor, çiçek topluyor. Buradan Rosie’nin tercih etme şansı olduğunda yine kızlarla özdeşleştirilmiş çiçeklere yöneldiğini görüyoruz. Onun haricinde abisinin oyuncaklarıyla oynadığı için tercih hakkı fazla olmuyor.

Gündelik hayatta sıkça rastlanan bu durum çizgi filmlerde de görülüyor. Oyuncaklar cinsiyetlere göre belirleniyor. Toplumda bunun tamamen kabul edilmiş olduğu görülüyor. Bebekle ya da oyuncak mutfak eşyalarıyla oynayan erkek çocuklara engel olunuyor. Hatta ileride cinsel yönelimlerinin farklı olacağını düşünülüyor. Erkek çocuklar için araba, uçak, gemi, robotlar gibi oyuncaklar tercih ediliyor. Kız çocuklar için ise bebekler, mutfak eşyaları, temizlik eşyaları gibi oyuncaklar uygun görülüyor. Bu sayede toplumda kadına ait gibi görülen sorumluluklar küçük kız çocuklarına erken yaşta öğretiliyor.

3. Ev İçinde/Dışında Yapılan İşler

Tablo 6. Ev İçinde ve Dışında Yapılan İşlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (Niloya)

Ev İçinde/Dışında Yapılan İşler	Kadın Karakter	Erkek Karakter
Yemek Yapımı	8	1
Ev İşleri	4	
Bahçe İşleri	2	2
Hayvan Bakımı	1	1
Balık Tutma		1
Araba/Tekne Kullanımı		2
Tamir İşleri		1

Tablo 6 incelendiğinde yemek yapma ve ev işlerini tamamen kadının yaptığı dikkat çekiyor. “Sıcak Bir Çorba” adlı bölümde Niloya’nın annesi hastalanıyor. Yalnızca bu bölümde babayı yemek yaparken görüyoruz. Fakat bu bölümde dikkat çeken şey babanın yemeği yapamıyor olmasıdır. Baba ve çocuklar hasta anneye çorba yapmak istiyor fakat yanlışlıkla çorbaya tuz yerine şeker koyuyorlar. Tam bu sırada kapı çalıyor ve büyükanne elinde bir tencere çorba ile geliyor. Yani durumu kurtaran yine bir kadın karakter oluyor. Böylece erkeklerin yemek yapamayacağı, yemek yapmanın kadına ait bir görev olduğu kalıp yargısı pekiştiriliyor ve seyreden çocukta içselleşiyor olabilir.

“Misafir Mete” adlı bölümde Mete Niloya’lara misafir olarak geliyor. Annesi ve Niloya Mete için hazırlık yapıyorlar. Murat da o sırada evde olmasına rağmen yardım etmiyor.

Seyredilen bölümlerde evin içindeki işlerde kadın aktifken, evin dışındaki işlerde erkek karakter ile birlikte kadın karakter de aktif görülüyor. Araç kullanmak erkekle özdeşleştiriliyor. Kadın karakterin araç kullandığı görülüyor. Evde ya da ev dışında tamir ve teknik işler erkeğin görevi olarak gösteriliyor. Seyreden çocuklarda kadınların da bu tür işleri yapamayacağı algısı oluşuyor olabilir.

Tablo 7. Ev İçinde ve Dışında Yapılan İşlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (Caillou)

Ev İçinde/Dışında Yapılan İşler	Kadın Karakter	Erkek Karakter
Yemek Yapımı	8	1
Ev İşleri	3	
Mutfak Alışverişi	3	
Bahçe İşleri	1	
Araba Kullanımı	1	3
Tamir İşleri		3

Tablo 7 incelendiğinde yemek yapma ve ev işlerini Niloya’da olduğu gibi yine kadın karakterin yaptığı görülüyor. Bunlarla birlikte izlenen bölümlerde mutfak alışverişini de yalnızca kadın karakter yapmaktadır. “*Aynı Babası Gibi*” adlı bölümde baba gün içinde yapacaklarının bir listesini oluşturuyor.

Listede bozuk birkaç şeyin tamiri gibi maddeler bulunuyor. Babanın haberi yokken anne listeye yemek yapma maddesini de ekliyor. Ardından Rosie’yi alıp mutfak alışverişi yapmak üzere evden çıkıyor.

Fakat baba listede yemek yapma maddesini görmüyor. Aklına evde yemek olmadığı ve yemek yapmak da hiç gelmiyor. Anne ve Rosie de eve geldiğinde öğle yemeği için hep birlikte sandviç yapıyorlar.

İzlenen bölümlerde kadın karakter bir kez, erkek karakter ise üç kez araba kullanıyor. Burada dikkat çeken eğer erkek karakter varsa arabayı kullanan erkek oluyor. Erkek karakter olmadığında kadın arabayı kullanabiliyor. Bu durum gündelik yaşamla da paralellik gösteriyor.

Toplumda kadın özel alana erkek ise kamusal alana ait olarak görülüyor. Bu kalıp yargılar medya sayesinde tekrar tekrar inşa ediliyor. Temizlik, çamaşır yıkama, ütü, yemek hazırlama gibi işler kadının görevi olarak görülüyor. Çizgi filmlerde de bu şekilde sunulmuş çocuklara erken yaşta “sahip olmaları gereken roller” öğretiliyor. Bu işlerin kadına ait olduğunu göstermekle birlikte, bir şekilde erkeklerin söz konusu işlerde yetenekli olmadıkları, isteseler de yapamayacakları algısı oluşturuluyor.

Erkekler ev içindeki bir görevi yerine getirdiğinde bu durum eşine “yardım etmek” olarak ifade ediliyor. Yani söz konusu iş aslında kadına ait bir görev, erkek “uysunsa” ve “yardımcı olmak isterse” yapıyor.

4. Çocukla İlgilenme

Tablo 8. Ebeveynlerin Çocukla İlgilenme Durumlarının Cinsiyete Göre Dağılımı (Niloya)

	Kadın Karakter	Erkek Karakter
Çocukla İlgilenme	17	4

Tablo 8 incelendiğinde çok net bir şekilde çocukla ilgilenme durumunun cinsiyete göre farklılaştığı görülüyor. İzlenen bölümlerde kadın karakterin yani annenin çocukla ilgilenme oranı yaklaşık olarak %80’dir. Erkek karakter oyuncak yapma ya da tamir etme gibi durumlarda çocukla ilgilenirken gösteriliyor.

Tablo 9. Ebeveynlerin Çocukla İlgilenme Durumlarının Cinsiyete Göre Dağılımı (Caillou)

	Kadın Karakter	Erkek Karakter
Çocukla İlgilenme	21	11

Tablo 9 incelendiğinde ise annenin çocukla ilgilenme oranı %65 olarak görülüyor. “*Caillou ve Palyaço Partisi*” adlı bölümde anne Rosie’yi doktora götüreceği için Caillou’yu yine bir kadın karakter olan büyükanneye bırakıyor. Kadınların çocuklara daha iyi bakacağı düşüncesi pekiştiriliyor.

Çocuğu uyutma, masal okuma, hastalandığında ilgilenme, çocukla oyun oynama gibi durumlarda kadın karakter aktif olarak sunuluyor. Bunlar annenin görevi olarak sunuluyor. Öyle ki toplumda erkek çocuğuyla ilgilendiğinde bile “kadına çocuk bakımında yardım ediyor” olarak görülüyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Niloya ve Caillou adlı çizgi filmler incelendiğinde; toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılara uygun rol, eylemler, giysi rengi ve giysi türü ile cinsiyetçi bakış açısını pekiştirecek, yeniden üretebilecek mesajlar saptanmıştır. Elde edilen bulgular bütünsel anlamda değerlendirildiğinde çalışma kapsamındaki çizgi filmlerden (Caillou’da Niloya’ya kıyasla daha az olmakla birlikte) her ikisinde de toplumsal cinsiyet eşitsizliği oluşturan mesajlara rastlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumda oluşmasında ve yerleşmesinde kitle iletişim araçlarının önemi oldukça büyüktür. Öyle ki artık kitle iletişim araçları ile her türlü mesaj alıcıya ulaştırılabilir ve tutumlar istenilen yönde değiştirilebilir. Bu noktada çocukların izlediği yayınlar özellikle önemlidir.

Çocuklar gördüklerini rol model alma eğilimindedir. Kitle iletişim araçları toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve diğer olasılıkları sınırlandırmaktan çok, olabildiğince geniş modeller ve etkinlikler yelpazesi sunarak çocukların bireysel gelişimine katkı yapmayı amaçlamalıdır (Kalaycı, 2015, s. 262). Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışına sahip çocukların yetiştirebilmesi için daha dikkatli içerikler üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve nitel içerik analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kalaycı, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir çizgi film çözümlemesi: Pepee. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 243-270.
- Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z., & Erdem, E. (2016). Toplumsal cinsiyetin bir aktarım aracı olarak çizgi filmler: Sindirella ve Pamuk Prenses örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 62-87.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(35), 29-56.
- Yağan Güder, S., Ay, A., Saray, F., & Kılıç, İ. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından incelenmesi: Niloya örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 96-111.
- Wimmer, R. D., ve Dominick, J. R. (2007). İçerik çözümlemesi. Ü. Atabek, G. Ş. Atabek (Ed.), *Medya metinlerini çözümlemek içerik, göstergebilim ve söylem çözümleme ve yöntemleri* (ss. 19-47). Ankara: Siyasal Kitabevi.